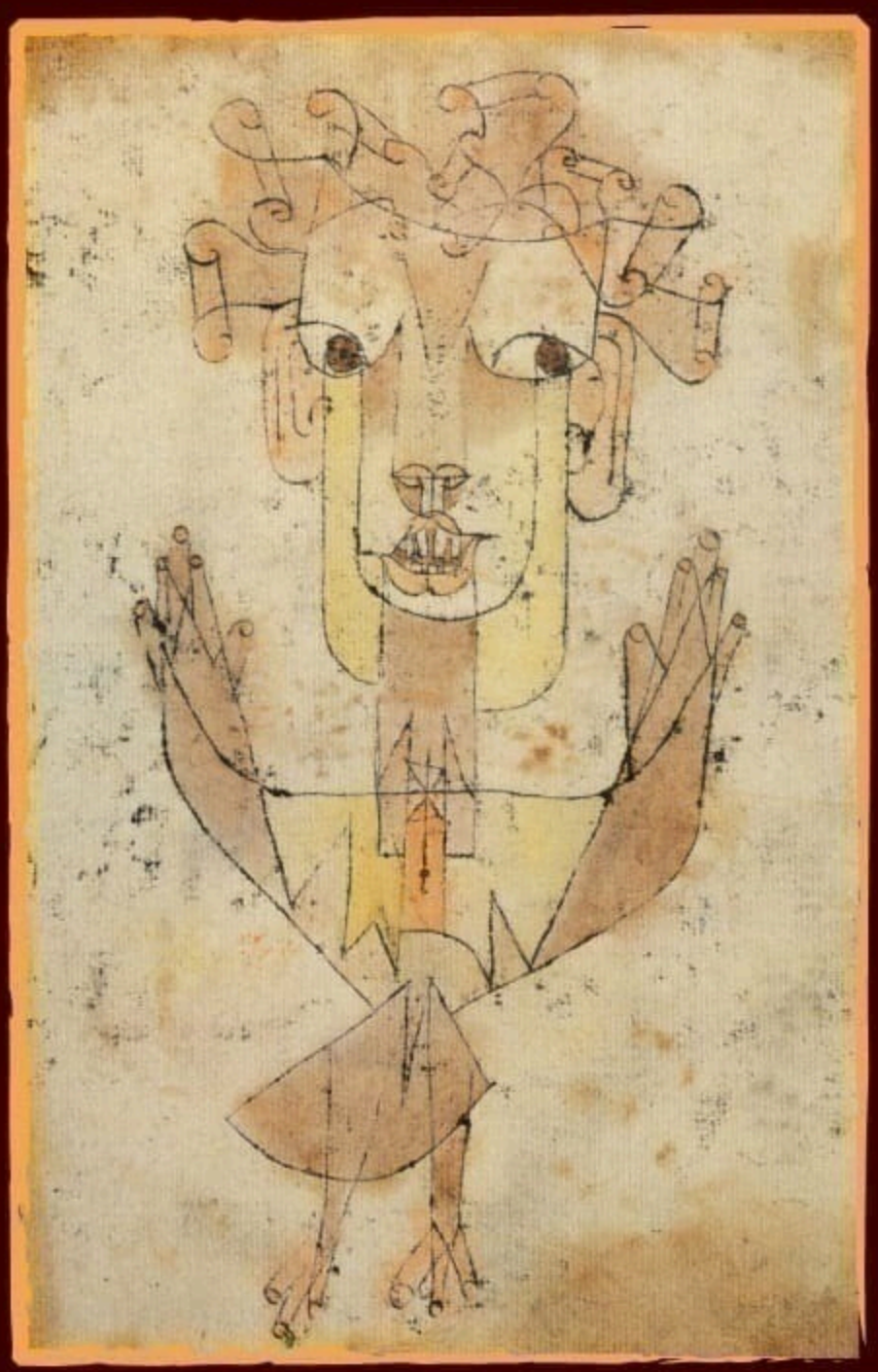
ISSN: 1308-5298

TARİH OKULU DERGİSİ
JOURNAL OF HISTORY SCHOOL

Yıl/Year:18, Sayı/Issue:LXXVIII Ekim/October 2025

www.johschool.com

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Journal of History School *dergisi yılda altı defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.* ***Journal of History School*** *dergisinde yayınlanan tüm yazıların yayın hakları* **Tarih Okulu Dergisi**'ne *aittir.*
Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.
Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.
Journal of History School, *Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup Dergipark üyesidir.* ***ULAKBİM Tr Dizin, Index Copernıcus, Sobiad, MLA, Semantıc Scholar, Scilit, Mendeley, WorldCat, CiteFactor, Paperity, Acarındex, Araştirmax, I20R, Akademik Araştırmalar İndeksi, ASOS, Arastirmax, ISAM, Türk Eğitim İndeksi, EBSCO*** *ve* ***Academic Research Index*** *tarafından taranmaktadır.*
Journal of History School *is an international, six-reviewed in a year journal. JOHS bear the sole legal responsibility for their published works in* www.johschool.com.
Journal of History School *has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of* ***Journal of History School****. It can be quoted as long as referred to the Johs.*
The Editorial Board makes the final decision to publish articles.
No article is returned to authors.

ISSN: 1308-5298 (Baskı) 2148-4260 (Elektronik)

Yıl/Year: 18 – Sayı/Issue: LXXVIII- Ekim/October 2025

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Baş Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editörler: Dr. Tuğrul Gökmen ŞAHİN – Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU

E-mail: yenitarihokulu@gmail.com

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Web: http://www.johschool.com

JOHSCHOOL
Yıl/Year: 18 – Sayı/Issue: LXXVIII- Ekim/October 2025

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

Baş Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editörler: Dr. Tuğrul Gökmen ŞAHİN – Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ	Eğitim Bilimleri	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	Filoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Naci İSPİR	İletişim Felsefesi	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sosyal Hizmetler	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Uygulamalı İletişim	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU	Genel Türk Tarihi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ESGİN	Genel Sosyoloji ve Metodoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ŞAKTANLI	Müzik Eğitimi	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal TUNÇ	Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	Orta Çağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Eskiçağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMLİKOĞLU	Yeniçağ Tarihi	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Yakınçağ Tarihi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT	Eğitim Programları	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	Fen Bilgisi Eğitimi	Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Binnaz KOCA	Resim / Grafik	İnönü Üniversitesi
Dr. Ertan ZEREYAK	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Recep ÖZMAN	Arkeoloji	İnönü Üniversitesi
Dr. Arif YILDIZ	İşletme	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Salih TELLİOĞLU	Pazarlama	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Fuat ŞANCI	Sanat Tarihi	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ	Beden Eğitimi ve Spor	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ	Sosyoloji	Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp SEVİM Lİ	Matematik Eğitimi	Tokat Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Yabancılara Türkçe Öğretimi	Mersin Üniversitesi
Dr. Fatih DEĞİRM ENCİ	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KINIK	Müzik	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Sevda KARACA	Coğrafya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Munise DURDU	Okul Öncesi Eğitimi	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ALANKA	Gazetecilik	Atatürk Üniversitesi
Dr. Hüsamettin KARATAŞ	İlahiyat	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet OKTAN	Radyo Televizyon Sinema	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Gabor AGOSTON, Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. İsmail AKA, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS, Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Laurence BROCKLISS, Oxford Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdal FIRAT, St. Clements Institute, Kamboçya
Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Paul FREEDMAN, Yale Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jonathan M. HALL, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU, Princeton Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cemal KAFADAR, Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cüneyt KANAT, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stephen MITCHELL, Exeter Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Alun MUNSLOW, Chichester Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Doğan ÖZLEM, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Antonella ROMANO, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü
Prof. Dr. Richard Candida SMITH, Berkeley Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Önhan TUNCA, Liége Üniversitesi, Belçika
Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Prof. Dr. Levent YILMAZ, Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Şerife CENGİZ, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dimitris KYRTATAS, Thesselia Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. John E. WOODS, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yuriy AVERYANOV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yenal ÜNAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL, Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hakan ERDEM, Sabancı Üniversitesi, Türkiye

Johschool, Issue: 18, 2025, LXVIII

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Mustafa Zeki ABUR & Onur ÖKSÜZ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
THE INTERNET AS A NEW PUBLIC SPHERE: EUROPEAN UNION DISCUSSIONS ON EKŞİ SÖZLÜK
Yeni Bir Kamusal Alan Olarak İnternet: Ekşi Sözlük'te Avrupa Birliği Tartışmaları

3648-3678

Yasemin ÇELİK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ATASÖZLERİNDE YER ALAN BAĞLAMA GRUPLARI
Binding Groups in Proverbs in Türkiye Turkish

3679-3710

Tuna TAŞDEMİR
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
DEPREM SÜRECİNİ YAŞAYAN ÖĞRENCİLERİN ÇALGI ÇALIŞMA DURUMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: BİR FENOMENOLOJİ ARAŞTIRMASI
Analysing the Factors Affecting the Instrument Studying Status of Students Experiencing the Earthquake Process: A Phenomenological Research

3711-3730

Meral KAYABAŞI
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TARİH ARAŞTIRMALARINDA ÖĞRENCİ YILLIK/ALBÜMLERİNİN ÖNEMİ VE "KONYA YÜKSEK İSLAM ENSTİTÜSÜ" ÖRNEĞİ
The Importance of Students Yearbooks/Albums in the History Researchs and "Konya High Islam Institution" Example

3731-3747

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Yusuf Celal EROL
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ÖĞRETMENLERİN OLUMSUZ SINIF DİSİPLİN İKLİMİ ALGILARI İLE YAŞADIKLARI İŞ STRESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ
The Relationship Between Teachers' Perceptions of Negative Classroom Discipline Climate and Their Job Stress

3748-3760

Hasan AKAY & Nevzat NARÇİÇEK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
DEPREMLERE KARŞI YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ REAKSİYONU: TOPLUMUN GÜÇLENDİRİLMESİ VE ACİL YARDIM FAALİYETLERİ
Local Civil Society Organisations' Response to Earthquakes: Community Empowerment and Emergency Relief Activities

3761-3783

Aynur GÜLENÇ BİRSEN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
OTELLERDE MÜŞTERİ VE ÇALIŞAN ETKİLEŞİMİNİN HİZMET BAŞARISINA VE TÜKETİCİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ
The Effect of Customer and Employee Interaction on Service Success and Consumer Satisfaction in Hotels

3784-3808

Özden AYDIN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
THE HERALD GAZETESİNDE BİR KAPALI ÇARŞI ESNAFI: SABUNCU İBRAHİM
A Grand Bazaar Shopkeeper in The Herald Newspaper: Soap Seller Ibrahim

3809-3834

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Sezgin GÜÇLÜAY & Mehmet Ertan BAMYACI
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU İLE BİZANS İMPARATORLUĞU ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER: SAVAŞ GÜCÜNE KARŞI İKTİSADİ KAYNAKLARLARLA SAĞLANAN BARIŞ
Diplomatic Relations Between the European Hunnic Empire and the Byzantine Empire: Peace Secured Through Economic Rescurces Versus Military Power

3835-3862

Alper Tunga ŞEN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
THE RELATIONSHIP BETWEEN DIGITAL COMPETENCY AND DIGITAL LEADERSHIP: A RESEARCH ON ACADEMICS
Dijital Yeterlilik ve Dijital Liderlik Arasındaki İlişki: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

3863-3890

Mahmut ÖZDEMİRKOL
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
CULTURAL HERITAGE PROTECTION AT THE INTERSECTION OF CULTURAL AND ENVIRONMENTAL VALUES: A REVIEW OF INTERNATIONAL DOCUMENTS
Kültürel ve Çevresel Değerlerin Kesişiminde Kültürel Mirasın Korunması: Uluslararası Belgeler Üzerine Bir İnceleme

3891-3916

Hasan TOMAN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN İDEAL DİN ANLAYIŞI
Aliya Izetbegovic's Ideal Religious Understanding

3917-3937

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Mustafa HAN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ENGELLİLER SPORUNUN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE PARALİMPİK HAREKETE EVRİLMESİ
The Birth, Development and Evolution of Disabled Sports and the Paralympic Movement

3938-3955

Duygu SAĞLAM & Çetin SEMERCİ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
UNIVERSAL DESIGN FOR LEARNING IN HIGH SCHOOL EFL CURRICULUM: A MIXED METHODS STUDY FROM TÜRKİYE
Türkiye'de Ortaöğretim İngilizce Öğretim Programında Evrensel Tasarıma Dayalı Öğrenme: Karma Yöntemli Bir Araştırma

3956-3979

Tuğba GÜCENMEZ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS TEMELİNDE SOSYAL POLİTİKALAR VE AKTİF YAŞLANMA: KAOS MU, DÖNÜŞÜM MÜ?
Social Policies and Active Aging on the Basis of Elderly Population in Türkiye: Chaos or Transformation?

3980-4005

Ahmet Selim SÜZER
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
STAJ YAPAN ÖĞRENCİLERDE MESLEKİ ATILGANLIK İLE BİREYSEL GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: HAVACILIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
The Relationship Between Professional Assertiveness and Individual Entrepreneurship Orientation in Internship Students: A Research on Aviation Management Department

4006-4024

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Seyit Mehmet BUÇUKOĞLU
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ÜNİVERSİTELERDEKİ SANAT VE TASARIM EĞİTİMİNDE YARATICILIĞIN PEDAGOJİK TEMELLERİ
Pedagogical Foundations of Creativity in Art and Design Education in Universities

4025-4050

Nuray PAMUK ÖZTÜRK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
BAİ JUYİ'NİN SONSUZ KEDER ŞARKISI BAŞLIKLI ŞİİRİNDE TANG XUANZONG VE YANG GUİFEİ İLİŞKİSİNİN TEMSİLİ
The Representation of Tang Xuanzong and Yang Guifei's Relationship in Bai Juyi's The Song of Endless Sorrow

4051-4075

Muhammed BAYDEMİR & Veysel KAYA
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
YAPISAL KIRILMALARDA YATIRIMCI DAVRANIŞLARI; COVID-19 ÖRNEĞİ
The Investor Behaviors in Structural Breaks: The Case of Covid-19

4076-4094

İbrahim YILMAZÇELİK, Ali Gökçen ÖZDEM & Hakan KAYA
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİNE GÖRE I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SEBEPLERİ (1898-1914) CİLT-I (BU BELGELER KAPSAMINDA İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE BAKIŞI)
British Documents on the Origins of the War Vol-I (1898-1914): British Perceptions of the Ottoman Empire Within the Scope of These Documents

4095-4132

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Yasemin Özüm ERCAN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TALİBAN ÜZERİNE AKADEMİK SÖYLEMİN EVRİMİ: 1995-2023 DÖNEMİNE AİT BİBLİYOMETRİK BİR HARİTALAMA
Evolution of Academic Discourse on the Taliban: A Bibliometric Mapping of the 1995–2023 Period

4133-4165

Osman YILDIZ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
MEHMET EMİN YURDAKUL'UN MECLİS-İ MEBUSAN VEKİLLİĞİ
Mehmet Emin Yurdakul's Membership in the Chamber of Deputies

4166-4198

Encümen BAYRAM
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
İMKÂN VE SINIRLILIKLARI AÇISINDAN İLAHİYAT FAKÜLTESİ HAZIRLIK SINIFINDA ARAPÇA ÖĞRETİMİ: AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ
Arabic Language Instruction in the Preparatory Class of the Faculty of Theology in Terms of Opportunities and Limitations: The Case of Akdeniz University Faculty of Divinity

4199-4224

Bülent KOÇOĞLU
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
DONANIM TEMELLİ DİJİTAL ARAÇLARIN DİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ VE SINIFLANDIRILMASI
The Role and Classification of Hardware-Based Digital Tools in Religious Education

4225-4245

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Tahir BÜYÜKKARAGÖZ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
UZAKTAN EĞİTİMDE SANAT ÖĞRETİMİNİN NİTELİĞİNİ ARTIRMADA EĞİTİM KURAMLARININ ROLÜ: KURAMSAL TEMELLİ ÖĞRETİM MODELİ ÖNERİSİ
The Role of Educational Theories in Enhancing the Quality of Art Instruction in Distance Education: A Proposal for a Theory-Based Instructional Model

4246-4271

Gülden ÖZSOY ALKAN & Rahmi DOĞANAY
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
KADIN ÖRGÜTLENMESİNDE BİR ADIM ‘‘TÜRK EV KADINLARI DERNEĞİ’’
A Step in Women’s Organization ‘‘Turkish Housewives Association’’

4272-4296

Leyla DÖNMEZ BAYRAKCI
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
21. YÜZYIL BECERİLERİ IŞIĞINDA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN İNCELENMESİ: PISA VE MAARİF MODELİ PROGRAMI ARASINDA BİR KÖPRÜ
Examining Social Studies Education in the Light of 21st Century Skills: A Bridge Between Pisa and the Maarif Century Program

4297-4313

Yunus BOR
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDAN İRAN’IN İŞGALİ’NE KADAR İRAN-ALMANYA İLİŞKİLERİ (1933-1942)
The Evolution of German-Iranian Relations From the Aftermath of World War I to the Allied Occupation of Iran (1933–1942)

4314-4330

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Muhittin KAVIK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
XVI. YÜZYILDA KAZAK-NOGAY MÜCADELELERİ
Kazakh-Nogai Struggles in The XVIth Century

4331-4357

Ali Nazmi ÇORA
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SHIGERU YOSHIDA AND THE SAN FRANCISCO PEACE TREATY: ARCHITECT OF POST-WAR JAPAN
Shigeru Yoshida ve San Francisco Barış Antlaşması: Savaş Sonrası Japonya'nın Mimarı

4358-4379

Hediye Şirin AK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SANAL ALANDAN KAMUSAL ALANA: KADIN CİNAYETLERİ KARŞISINDA DİJİTAL TEPKİ PRATİKLERİ VE FEMİNİST POLİTİKLEŞME
From Virtual Space to Public Space: Digital Response Practices and Feminist Politicisation in Response to Femicide

4380-4410

Zehra Betül ŞİŞMAN, İhsan ÜNLÜ & Alper KAŞKAYA
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) EĞİTİMİNİN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ
Examination of Philosophy for Children (P4C) Education According to the Opinions of High School Students

4411-4431

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Sibel ÜST ERDEM
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
DÎVÂN DÎBÂCELERİ ÜZERİNE-II: NECÂTÎ DÎVÂNI'NDA KELÂM VE İŞARET ETTİKLERİ
On Divan Prefaces-II: Kalam and Its Allusions in Necati's Divan

4432-4446

Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
GELENEĞİN İZİNDE BİR ŞAİR: HALİL SOYUER
A Poet on the Path of Tradition: Halil Soyuer

4447-4463

Yaşar ARLI
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
BURDUR, BUCAK'TAN BİR KADIN PORTRESİ
A Woman Portrait From Bucak, Burdur

4464-4479

Nurullah YELBOĞA
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
YAŞLI BİREYLERDE KAYIP VE YAS ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİYLE YAŞLI BİREYLERİ GÜÇLENDİRME
Loss and Grief in Elderly Individuals: Empowering Elderly Individuals With a Social Work Perspective

4480-4516

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Recep DÜNDAR & Rümeysa Zeynep DEMİR
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SOSYAL BİLGİLER DERSİ TÜRK TARİHİNDE YOLCULUK ÜNİTESİNİN KAZANIMLARININ AKTARIMINDA GELENEKSEL SAHNE SANATLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
Teachers' Opinions on the Use of Traditional Performing Arts in the Transfer of the Learning Outcomes of the Social Studies Course Journey in Turkish History Unit

4517-4548

Eda EROL & Derya KARADAĞ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ART NOUVEAU INTERIORS IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE CASE OF PERA PALACE HOTEL
Osmanlı İmparatorluğu'nda Art Nouveau İç Mekânlar: Pera Palas Oteli Örneği

4549-4586

B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE DEĞİŞTİRİM: MÜNAZARALARIN METİNSELLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME
A Substitution in Chagatai Turkish Texts: An Essay on the Textuality of Contests

4587-4608

Murat DERİN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SOĞUK SAVAŞ BAĞLAMINDA CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ'NİN TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ KONUMU VE ULUSLARARASI GÜVENLİK DİNAMİKLERİ
The Position of the Republican Reliance Party in Turkish Politics in the Context of the Cold War and International Security Dynamics

4609-4632

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Filiz ELMALI & Songül YÖŞ
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
GERÇEKÇİ MATEMATİK EĞİTİMİ YAKLAŞIMIYLA ERKEN ÇOCUKLUKTA MATEMATİK ÖĞRETİMİ: TASARIM TABANLI BİR ÇALIŞMA
Development and Evaluation of Realistic Mathematics Education Activities for Early Childhood Mathematics Education

4633-4668

İsmail DEMİR
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SEPARATE WORLDS IN THE CONTEXT OF INDOCTRINATION, COMMUNICATING AND PERCEPTION: SOCIAL MEDIA AND RELIGIOUS EDUCATION
Telkin, Tebliğ ve Algı Çerçevesinde Ayrı Dünyalar: Sosyal Medya ve Din Eğitimi

4669-4696

Seçil ERMİŞ İPEK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
A STUDY ON AXEL SCHEFFLER'S ANTHROPOMORPHIC ILLUSTRATIONS
Axel Scheffler'in Antropomorfik İllüstrasyonları Üzerine Bir İnceleme

4697-4724

Esra KİRİK
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ANDIRIN AĞZI: ÜNLÜLER (KAHRAMANMARAŞ AĞIZLARI-V)
Andırın Dialect: Vowels (Dialects of Kahramanmaraş-V)

4725-4771

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Ayşe Mahinur TEZCAN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TÜRKİYE'DE GENÇ NÜFUSTA İNTİHAR: İNTERNET KULLANIMI, İLK EVLENME YAŞI VE CİNSİYETİN ROLÜ
Youth Suicide in Türkiye: The Roles of Internet Usage, First Marriage Age and Gender

4772-4796

Songül YILMAZ DERİN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
OSMANLI KLASİK DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TÜRK ASKERİ EĞİTİMİNİN KRONOLOJİSİ
Chronology of Turkish Military Education From the Ottoman Classical Period to Today

4797-4835

Züleyha ZOR
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TEKELİ MEHMET PAŞA CAMİİ'NİN PENCERE ALINLIKLARINDAKİ ÇİNİ SÜSLEMELERİN ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ
A Stylistical Analysis of the Tile Decorations on the Window Pediments of Tekeli Mehmet Pasha Mosque

4836-4861

Canan SARIYAR SEZAN
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
HALKEVLERİNDE SPOR FAALİYETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR: İSTANBUL SPOR KOMİTESİ'NİN RAPORU
Applications for the Development of Sports Activities in Community Centers: Report of Istanbul Sports Committee

4862-4882

Editörden…

Değerli bilim insanları: Tarih Okulu Dergisi yeni sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Tarih Okulu Dergisi'nin Ekim 2025 tarihli LXXVIII. sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda çeşitli alanlardan makaleler bulunmaktadır. Dergicilikte, özellikle günümüz şartlarında bunun anlamı, gösterilen çabanın karşılığını bulması demektir. Bugüne kadar çıkardığımız sayılar hakkındaki genel izlenim ve değerlendirmeler, Tarih Okulu Dergisi'nin nicel ve nitel olarak farklı ve özgün bir çıkış olduğu yönündedir. Bu niteliğin altında yatan en önemli husus, Tarih Okulu Dergisi'nin hareketi etrafında "Hayata Bütüncül Bakan" bir felsefenin yatmasıdır.

Bugün LXXVIII. sayısı çıkan Tarih Okulu Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umudundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Tarih okulu Dergisi editörü olarak bilim dünyasına az da olsa katkı sunmaya çalışmanın heyecanı içerisinde olmakla beraber, bir bayrak yarışı gibi dergiyi daha da ileriye götürmek için Tarih Okulu Dergisinin tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin LXXVIII. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Tarih Okulu Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimle...

Ekim/2025

Baş Editör: Prof. Dr. Ahmet KARA

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3648-3678
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82269
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 26.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 06.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Abur, M. Z. & Öksüz, O. (2025). The Internet As A New Public Sphere: European Union Discussions on Ekşi Sözlük. *Journal of History School,* 78, 3648-3678.

THE INTERNET AS A NEW PUBLIC SPHERE: EUROPEAN UNION DISCUSSIONS ON EKŞİ SÖZLÜK[1]

Mustafa Zeki ABUR[2] & Onur ÖKSÜZ[3]

Abstract

With the advent of the twenty-first century, digital platforms shaped by the influence of the internet have evolved from being alternative public spheres to becoming the most prominent public spheres and the content shared on these digital platforms contributes to the shaping of the public sphere. One of the digital platforms, collaborative hypertext dictionaries, are social platforms where individuals can express their thoughts. On these platforms, users share content related to significant events in the international arena and important phenomena on the country's agenda. One of the key topics discussed on these platforms is the European Union. The European Union is a political union that Türkiye has long wanted to be a member of. Within the scope of this research, posts related to the European Union on a collaborative hypertext dictionary named Ekşi Sözlük, one of the digital platforms where users share their opinions, have been examined through content analysis. In this context, the posts about the European Union on this digital platform were analysed under six main categories: the language used in the posts, word count, content of the entry, opinions on EU integration processes, views on Türkiye's EU membership, and posts intended to provide information. It has been determined that the most frequently discussed topics related to the European Union on the Ekşi Sözlük platform are political issues, economy, and security. It has also been found out that while there are more negative opinions regarding EU integration processes, there are more positive views on Türkiye's EU membership process.

Keywords: Internet, European Union, Public Sphere, Ekşi Sözlük.

[1]This study is based on the master's thesis titled *"The Internet as a New Public Sphere: Debates on the European Union on Ekşi Sözlük"* (2020), written by Mustafa Zeki Abur under the supervision of Asst. Prof. Dr. Onur Öksüz

[2] Independent researcher, zeki_abur@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1609-0376
[3] Asst. Prof. Dr. Onur Öksüz, Faculty of Communication, Journalism of Department, onuroksuz@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2357-9348

Yeni Bir Kamusal Alan Olarak İnternet: Ekşi Sözlük'te Avrupa Birliği Tartışmaları

Öz

21. yüzyıl ile birlikte internetin etkisiyle şekillenen dijital platformlar, alternatif kamusal alan olmaktan çıkarak en gözde kamusal alanlar haline gelmektedir ve dijital platformlarda yapılan paylaşımlar, kamusal alanın biçimlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Dijital platformlardan biri olan internet sözlükleri, bireylerin düşüncelerini ifade edebildiği sosyal platformlardır. İnternet sözlüklerinde uluslararası arenadaki önemli olaylara ve ülke gündeminde yer alan önemli olgulara ilişkin paylaşımlar yapılmaktadır. Bu sözlüklerde odaklanılan konu başlıklarından biri Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği, Türkiye'nin uzun yıllar boyunca içerisinde olmayı arzu ettiği politik bir birliktir. Bu araştırma kapsamında kullanıcıların fikirlerini paylaştıkları dijital platformlardan biri olan Ekşisözlük adlı internet sözlüğünde Avrupa Birliği ile ilgili paylaşımlar içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, inceleme kapsamında yer alan dijital platformdaki Avrupa Birliği konusundaki iletiler, paylaşım dili, kelime sayıları, entrylerin içeriği, AB entegrasyon süreçlerine dair görüşler, Türkiye'nin AB üyeliğine dair görüşler ve bilgilendirme amaçlı paylaşımlar olmak üzere altı temel kategoride analiz edilmiştir. Ekşi Sözlük platformunda Avrupa Birliği ile ilgili en çok konuşulan konuların politik meseleler, ekonomi ve güvenlik olduğu tespit edilmiştir ve AB entegrasyon süreçlerine dair olumsuz görüşlerin daha fazla iken Türkiye'nin AB üyelik sürecine olumlu görüşlerin daha fazla olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Avrupa Birliği, Kamusal Alan, Ekşi Sözlük.

INTRODUCTION

In parallel with the development of digital technologies, discussions on significant events in the international arena and important phenomena on the country's agenda are now taking place on social networks along with the traditional media. Citizens who did not have the means to make their voices widely heard in the past now have the opportunity to share their opinions with the entire world through a single post on the internet. Due to the nature of the internet offering freedom of expression with almost no censorship, people are able to share their opinions easily. Collaborative hypertext dictionaries allow users to share their opinions on important topics such as politics, health, economy, and current issues. These online dictionary platforms enable interaction among users with diverse perspectives. Discussions taking place in the virtual public sphere can contribute to the formation and transformation of citizens' opinions on a given topic.

The European Union is a political union that Türkiye has been striving to join since the last quarter of the twentieth century, and nearly every government that has come to power has regarded membership as one of its primary goals. Throughout the past decades, there have been many interactions between the Union and Türkiye. However, there is considerable debate over whether being a part of this union would bring benefits or harm to Türkiye. Many researchers have predicted that joining the European Union would contribute positively to Türkiye in terms of economy, health, social and cultural development, and security. However, there is also a significant number of people who hold a pessimistic view of the European Union and argue that the union would not bring benefits to the country and could have a detrimental impact on Türkiye. Additionally, there are those who argue that there is no possibility of joining the European Union for Türkiye as the Union is composed of a majority of Christian countries. Moreover, there are also views suggesting that the European Union, engaging with Türkiye solely based on its political interests, keeps Türkiye at its doorstep. Despite all these discussions, it can be said that regarding Türkiye's EU membership process, which has been ongoing for over half a century, certain difficulties imposed on Türkiye by the EU -different from other candidate countries- have occasionally been met with reactions from the Turkish public due to claims of double standards against Türkiye. However, research generally shows that the Turkish public holds a positive attitude toward EU membership. In this context the European Commission's Standard Eurobarometer 91 report also supports this argument. Similarly, the Quantitative Research Report: Political and Social Trends in Türkiye 2020 (Aydın et al., 2021) reveals that the Turkish public holds a positive view of EU membership, particularly in terms of economic and democratic gains.

The aim of this research is to analyse discussions related to the European Union on digital platforms which are among today's public spheres. The study focuses on the digital platform named Ekşi Sözlük which is the most popular collaborative hypertext dictionary in Türkiye. Ekşi Sözlük serves as a major platform that reflects public opinion on a wide range of topics at the local, national, and global levels. The discussions held on Ekşi Sözlük are taken into account by a broad audience and this platform constitutes an important public sphere. Ekşi Sözlük emerges as a platform where users express the potential benefits of joining the European Union for Türkiye or engage in discussions about concerns related to the European Union. In this context, the research focuses on the discussions centred around the European Union on the Ekşi Sözlük platform. Posts related to the European Union on Ekşi Sözlük are examined in the study. It is important to examine opinions especially about the European Union, considered one of the most significant goals for Türkiye, within the context of a

collaborative hypertext dictionary which is one of the digital platforms that functions as a public sphere. This research contributes to the literature by identifying the views of Ekşi Sözlük users regarding Türkiye's position on EU membership.

1. DIGITAL PLATFORMS AS NEW PUBLIC SPHERES

The concept of the public sphere is not a concept that can be defined clearly and precisely. It is a concept that is shaped by different perspectives. According to Özbek (2010), the public sphere is a difficult concept to define because it encompasses two dimensions of meaning: spatial dimension (publics ranging from subnational unions to global level) and normative dimension in terms of meaning production processes (being common, explicit, open). One of the prominent theorists on the concept of the public sphere is Jürgen Habermas. His work titled The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society (1962) is one of the influential texts in this field, in which the public sphere is discussed generally within the framework of bourgeoisie. Since the concept of the public sphere was first defined by Habermas, one of Frankfurt School thinkers, it has been frequently used both in academic discourse and in people's everyday lives. Habermas defines the public sphere as "the sphere of private people come together as a public" (Habermas, 1992, p.27). According to Habermas (1974), the public sphere refers to spaces where individuals in society come together and communicate with one other. Arendt (1958) defines the public sphere as a pluralistic environment that enables the expression of diverse viewpoints. Dacheux, on the other hand, characterises all spaces where people can come together as public spheres. He argues that beyond places where political debates and ideas are presented, the public sphere also includes all spaces outside individuals' homes that are subject to the principle of publicity (2012, p.14). Reynie argues that the concept of the public sphere consists of issues that concern society as a whole and can be clearly understood through the concepts of "debate" and "object of decision" (2003, p.486). The concept of the public sphere refers to a space where citizens express their opinions on social issues and engage in discussions about social phenomena.

Habermas's ideas have led to the emergence of a new area of debate concerning the public sphere. In their work titled Public Sphere and Experience (1993), Negt and Kluge primarily focus on the proletarian public sphere which is a counter-public sphere. They define the public sphere as a concept characterised by an inconsistent structure emerged from various economic, political, and social stages; as a space where discursive struggles among versatile, diverse, different,

and unequal participants take place; and as a process that stems from overlaps and conjunctures between different forms of publicity and different public spheres and that is also potentially unpredictable (as cited in Hansen, 2004, p.162). Negt and Kluge (1993) criticise the consideration of the public sphere as "an intermediate space" between the state and society and categorise public spheres into three: the dominant and political public sphere, the alternative public sphere, and the oppositional public sphere. Rather than a homogeneous public sphere approach, their approach points to public spheres with distinct characteristics.

Research on the public sphere places significant emphasis on the relationship between the public sphere and mass communication tools that make it possible to reach a vast majority of citizens. Habermas (1974, 1984) states that newspapers, magazines, radio, and television are public spheres and points out that media serves both as a part of the public sphere and as a space that allows for the struggle in the public sphere. By enabling the expression of diverse opinions on public matters, the media contributes to informing a vast majority of citizens about different viewpoints.

Digital platforms, which have permeated every aspect of our lives, are one of today's most important and effective public spheres. Four principles stand out concerning digital platforms: creating interaction; accelerating communication; enabling universal communication through the integration of small local networks and allowing the combined use of text, sound, and visual elements in this communication; and increasing information sharing through closer relationships between societies and individuals fostered by global communication (Çakır, 2005, p.18). Digital platforms offer opportunities for discussing issues on the public agenda or for creating new agendas. They provide a virtual space for citizens to engage in discussions on various topics. Through these digital platforms, citizens are able to express their opinions on matters they consider important. Additionally, they can interact with one another regarding issues they care about. The interactive nature of digital technologies enables individuals to learn about different opinions on topics they are interested in or gain insight into different arguments related to a particular issue. Digital platforms provide the opportunity to make citizens' views on public matters visible.

Advancements in digital communication technologies have made it possible for citizens to share their views on economic, political, cultural, and other issues. Thus, citizens with different demographic and psychographic characteristics are able to express themselves. While traditional media outlets are subject to state supervision due to their ownership structures, social media platforms allow

individuals to express themselves freely with no control over them (Yaşa and Öksüz, 2020, p.1393). The ability of users to share content on digital platforms without revealing their real identities by using anonymous identities contributes to encouraging citizens to express their opinions easily and quickly and to share them with other users. Especially with the widespread use of smartphones, the majority of citizens access the internet, which contributes to the expansion of the boundaries of the virtual public sphere.

Social media is defined as internet-based applications built on Web 2.0 technologies and principles, which allow content to be created, produced, as well as shared by users; and digital developments contribute to the transformation of traditional media monologues into dialogues on social media (Tuncer, 2013, p. 15). The key features of social media include continuous updates, unlimited real-time commentary, instant measurement of popularity, and accessibility to archives (Demir, 2013, p.28). Social media platforms appear as spaces where citizens communicate with one another, talk about current issues, and discuss various solutions. Popular platforms such as YouTube, Facebook, Twitter, Instagram and Wikipedia are just a few examples of widely used social media platforms that allow individuals to express themselves in the virtual space. Due to the characteristics of social media, the boundaries between information producers and consumers have become blurred; this shift, empowering individuals who used to be passive, makes communication more democratic and hence, public discourse takes place in a virtual environment—a virtual public sphere (Çela, 2015). The high number of active users on social media platforms makes it possible for a wider audience to be easily ad quickly informed about discussions on public issues. Within the scope of this study, digital platforms, which have developed significantly, expanded globally, and increased in influence, will be taken into consideration in terms of their current position as public spheres.

Thanks to its features of anonymity and rapid interaction, social media creates a free and individualized digital public space. Today, it enables the reconstruction of the public sphere on a digital ground, offering a new and striking platform for deliberative democracy, in contrast to the limitations of physical spaces. Habermas's conception of coffeehouses as traditional public spaces for idea exchange has undergone a postmodern transformation and been carried over to social media platforms. In this context, social media represents the postmodern transformation of the modern public sphere, in accordance with Habermas's theory of communicative action, where different opinions can be shared and debated freely (Karataş, 2025, p. 745–746). Among digital platforms, Ekşi

Sözlük stands out as a space where individuals can write their thoughts freely, without facing restrictions or censorship.

2. EKŞİ SOZLUK AS A DIGITAL PLATFORM

Ekşi Sözlük is an online platform that functions as a collaborative hypertext dictionary, containing the views of registered authors on various words and concepts. The site was created on February 15, 1999, by computer programmer Sedat Kapanoğlu under the username "ssg." Although it began as a personal blog with an amateur structure, it was quickly adopted by a wide user base and developed a unique subculture, eventually becoming one of the most visited websites in Türkiye (Gürel & Yakın, 2013, p.204). Moreover, the platform's dynamic structure and its young and active user base are considered significant in embodying the participatory nature of social media. As such, Ekşi Sözlük—where users contribute either anonymously or using pseudonyms—is now regarded as one of the prominent examples of digital public space in Türkiye.

Ekşi Sözlük, widely considered one of the most successful examples of collaborative dictionaries both in Türkiye and globally, structurally resembles forum websites. Users can share all relevant content under specific topics; however, what distinguishes Ekşi Sözlük from other forums is its more dynamic structure and the presence of multiple interconnections. The platform allows users to express their opinions freely and adopts an approach in which views are tested against opposing ideas. These characteristics have contributed to its popularity and broad user acceptance. Additionally, during a time when many websites in Türkiye were being shut down, Ekşi Sözlük stood out as a significant digital space serving the protection of freedom of expression, making it a meaningful example of the public sphere (Atik & Bozkurt, 2019, p.30).

Collaborative hypertext dictionaries are viewed by younger audiences as platforms where confusing terms are explained in a more understandable way with examples. The purpose of the dictionary format is for users to provide definitions or explanations related to the given topic. Operating since February 1999, Ekşi Sözlük holds an important place in the development of cyberculture in Türkiye. On Ekşi Sözlük, users post comments known as “entries” under topic headings. In previous years, users who did not write entries in accordance with the format were banned from Ekşi Sözlük. However, today, more flexible definitions are allowed. Following the success of Ekşi Sözlük, many similar initiatives were launched in the same format. In addition to Ekşi Sözlük, other

popular platforms with significant influence in Türkiye, particularly in terms of numbers of users, include İnci Sözlük and Uludağ Sözlük.

Globally, there are platforms that serve similar public sphere functions, one of which is Quora, based in the United States. Quora is a question-and-answer platform that was founded in 2009 and opened to the public in 2010. Since 2013, the platform has also allowed users to write blog posts. Founded by former Facebook employees, Quora operated without advertisements until 2016 but began accepting ads thereafter. The platform does not require specific conditions for membership- anyone can register. Users may share details such as a photo and occupation or register using only their name. On Quora, questions are categorized through specific tags and themes, and topics can become more popular through upvotes. Questions and answers can be written in various languages. Quora is active in twenty-four different languages, with each language version offering unique topics, questions, and answers. While English is the most widely used language on the platform, each language community has its own breadth of topics. Quora is a space where individuals from diverse fields and positions-including experts in their domains-interact with one another. The platform has more than 300 million active users, with the majority between the ages of 25 and 34. Quora (English version) is ranked as the 17th most visited social media platform in the world (Dağtaş & Atik, 2024, p.180).

Another globally popular platform for digital participation and discussion, similar to Quora, is Reddit. Reddit allows for broad-scale user interaction through its unique structure and functioning. Established in 2005 by Alexis Ohanian and Steve Huffman, Reddit is an expansive content aggregation and discussion platform where users can submit both original and shared content from across the web. The site allows users to organize around specific interests via subcommunities called “subreddits,” and content visibility is determined through a voting mechanism. Reddit enables interaction across a wide spectrum through the sharing of original content in both public and private subforums. The platform is based on anonymity and semi-anonymity, allowing users to build reputations over time. These features distinguish Reddit from other social networks, offering a distinctive digital environment that challenges conventional boundaries and raises new questions about participatory culture and community dynamics. Due to its growing importance in political activism, knowledge sharing, and mass interaction, Reddit has increasingly become a focus of interest for media and academic research. However, the platform has also sparked various discussions regarding content moderation and ethical concerns. In this regard, Reddit constitutes an important example within the context of digital public sphere studies (Massanari, 2015, pp.2-7).

In addition to Reddit's user-driven content and discussion model, another notable platform that stands out for its anonymity and ephemerality is 4chan. Founded in 2004 by Christopher Poole as an online discussion platform focused on Japanese anime culture, 4chan later expanded to cover a wide range of topics including politics, fashion, science, and popular culture, eventually dividing into about sixty different "boards" (subforums). 4chan consists of boards, threads, and posts; each board focuses on a specific theme (e.g., /v/ is for video games). One of 4chan's most defining features is its anonymity: users do not create accounts, and all posts are made without an identity. If the name field is left blank, posts appear under "Anonymous," though users may choose any pseudonym. Through its core features of anonymity, content temporariness, and rapid interaction dynamics, 4chan holds a unique place in internet culture (Bernstein et al., 2021, pp.52-53). Due to its emphasis on anonymity and ephemeral content, 4chan offers a digital space that goes beyond traditional definitions of the public sphere. While Habermas' notion of the public sphere is built on rational and visible discourse, 4chan's chaotic, rapid, and largely anonymous interactions do not fully align with these criteria. In this context, some academic studies (Watts, 2019; Abels & Hardegger, 2022; Bovan & Mikašinović-Komšo, 2024; Sell, 2013) evaluate 4chan as a platform that expands the boundaries of the digital public sphere, allowing for the emergence of heterogeneous and marginal voices. However, due to its weak content moderation and ethically problematic posts, its classification as a public sphere remains controversial. Therefore, 4chan serves as a critical example in digital public sphere literature, prompting a reconsideration of the concept itself.

In this context, Ekşi Sözlük stands out as a significant example of the digital public sphere, shaped by Türkiye's unique digital cultural dynamics and prioritizing freedom of expression and pluralism. Compared to other globally influential platforms such as Quora, Reddit, and 4chan, each platform operates with different mechanisms and cultural codes in the digitally redefined public sphere. Quora offers a structure that is more focused on knowledge sharing and identity-based interaction, while Reddit promotes participatory discussions through community organization and visibility based on voting. In contrast, 4chan, with its elements of anonymity and ephemerality, challenges traditional understandings of the public sphere and is considered a digital space where subcultural and marginal voices can rise. These examples collectively demonstrate that the digital public sphere is not merely a space for rational and visible discourse but comprises multilayered, fluid structures shaped by varying degrees of anonymity, interaction styles, and content policies. Therefore, evaluating platforms like Ekşi Sözlük within the framework of the public sphere

necessitates developing a broader perspective on the pluralistic and participatory communication forms of the digital age.

Ekşi Sözlük, with its online platform structure, offers a pluralistic discussion space where individuals can exchange ideas on public matters independently of identity, and in this regard, aligns with Habermas's concept of the "public sphere" (Biçer Olgun, 2017; Torun, 2020). As Habermas emphasizes, for a space to be considered a public sphere, individuals must be able to express their thoughts freely. Social media, in this context, provides such an opportunity and thus holds the potential to serve as a public sphere.

Ekşi Sözlük is considered one of the new public spheres of the digital age that embodies pluralism and participatory characteristics. In their 2014 study, Turgut and Arslantürk argue that Ekşi Sözlük offers a meaning-making process based on equal speech rights among users, thus forming a digital publicness resembling Arendt's pluralistic approach to the public sphere. They stress that user interactions on the platform go beyond information sharing and serve the functions of meaning production and public debate. Furthermore, users are noted to utilize the platform to follow, critique, and discuss current developments. In this sense, Ekşi Sözlük transforms into a space for public discussion, where the current agenda is reconstructed as a news and opinion-sharing environment. Participants' descriptions of the platform as "bold," "open," and "interactive" are also among the fundamental elements supporting its status as a public sphere. However, the study also draws attention to the platform's "closed" aspects. The fact that only registered writers can produce content and that internal communications are closed to the public limits its nature as a fully open public sphere. In other words, the platform carries the potential of a limited but qualitatively rich public space, rather than an absolute one. Thus, its internal control mechanisms and the anonymity of users are factors that define the boundaries of this publicness.

In Zıraman's (2018) study, Ekşi Sözlük is evaluated as a digital platform that significantly reflects the key elements of the public sphere such as pluralism, freedom of expression, a culture of debate, and public dialogue. Analyzed within the frameworks of Habermas and Arendt's theories on the public sphere, the platform offers a participatory environment -thanks to its forum and social media features -where individuals can express opinions and monitor public trends. However, it is noted that the discourses produced on the platform largely remain at the level of personal opinions, and rather than generating scientific knowledge, they reflect the digital manifestations of existing social realities. While Ekşi Sözlük promotes participatory freedom of expression, it also harbors risks such

as hate speech, misinformation, and identity-based conflicts. In this regard, the platform's features that encourage public dialogue and participation simultaneously create a tension between freedom of expression and hate speech. The study concludes that Ekşi Sözlük does not directly represent society, but rather reflects and at times reconstructs it in the digital sphere—thus serving the role of a "reflective public space." Indeed, a discourse analysis of the entries on Hrant Dink and Tahir Elçi shows that the platform both mirrors and discursively reconstructs public opinion.

A similarly critical perspective is presented in İşleyen's (2019) study. Ekşi Sözlük, with its unique jargon and original content, carries the potential of a digital public sphere that offers an open discussion environment on many aspects of daily life. The fact that users can comment under equal conditions while concealing their identities supports the idealized egalitarian communication within the platform. However, limitations in author selection, commercial concerns of the platform, the prevalence of offensive and sarcastic language in entries, and the limited scope for rational debate constrain Ekşi Sözlük's function as an ideal public sphere.

Taking into account the work of various researchers, it becomes evident that despite certain limitations, Ekşi Sözlük serves not just as a content-sharing platform but as a participatory, critical, and deliberative public space. In this regard, its support for anonymity, absence of editorial censorship, and content diversity ensure that the platform remains a notable and functional digital public sphere.

As one of the most prominent participatory hypertext dictionaries in Türkiye, Ekşi Sözlük is an important digital platform that reflects public opinion on a wide range of local, national, and global issues. Various studies in the literature indicate that discussions on Ekşi Sözlük often align with broader social and political trends in public opinion. In this context, the platform serves as a significant public sphere where societal views are voiced and public opinion dynamics are reflected. At the same time, Ekşi Sözlük's libertarian features -such as anonymity and the absence of editorial censorship- enable the presence of absurd, humorous, and unconventional perspectives. While this increases the diversity of expression, it also brings certain limitations to the platform's function as a public sphere. Therefore, Ekşi Sözlük should be considered a multidimensional and complex digital public space where social debates are actively conducted and diverse voices are represented.

In Yüce Tar's (2014) study, Ekşi Sözlük is also examined as a significant digital space for understanding how young people engage with politics. According to the

study, young people often perceive politics as a parliament-centered, partisan, and bureaucratic structure and thus maintain a distance from traditional political channels. In contrast, digital platforms like Ekşi Sözlük provide public discourse spaces where young people can relate to "everyday life politics," express themselves, and anonymously share their thoughts on political events. Data gathered through participant observation shows that young people prefer to share their emotions and thoughts in these digital environments rather than engaging in direct action, indicating that such platforms have become alternative modes of political participation for younger generations (pp. 511–520). This study demonstrates that while Ekşi Sözlük does not offer direct participation in formal representative politics, it reflects a transformed version of the public sphere as defined by Habermas. As a digital space where users can express their opinions anonymously, contribute to collective memory, and debate current issues, it functions as a "digital public sphere," particularly for young people. In this respect, Ekşi Sözlük is not only a platform for information sharing but also a deliberative space where emotions, identities, and political views can circulate freely. Therefore, this study is important as it shows that social media platforms are not merely arenas for individual expression but have evolved into new public spheres where individuals negotiate their political identities and contribute to collective consciousness.

Today, the concept of the public sphere is being reshaped as a pluralistic space where not only rational, serious, and institutional discourses prevail, but also emotional expressions, humor, and everyday language play an active role. This transformation goes beyond the rational communication model idealized by Habermas and positions humor as an integral part of democratic discourse. As Kuipers and Zijp (2024, pp. 1–3) highlight in their study, in the 21st century, humor has moved to the center of public discourse, infiltrating traditionally "serious" fields such as political speech, journalism, and intellectual debate. Through the influence of the internet and social media, the public sphere has taken on an emotional, humorous, visual, and fast-paced form. In their article, which presents empirical studies discussing various forms of humor in different countries, the authors argue that humor plays an increasingly central role in contemporary public discourse, necessitating a reevaluation of the public sphere in democratic societies. The study underlines that public discourse today is shaped by humor, emotion, and visual content, largely due to the influence of digital platforms. It is argued that public issues are now brought to attention not through rational debate but through emotional attachment—and that humor is a vital part of this process. However, it is also emphasized that provocative humor carries the risk of deepening polarization, triggering social conflict, and crossing

into offensive or harmful discourse. All of these developments show that humor is not merely a form of entertainment, but also a multifaceted tool for political criticism, social representation, and public opinion formation. Nevertheless, the study also notes that systematic research on how humor contributes to -or potentially harms- democratic processes remains limited.

Ekşi Sözlük's unfiltered structure, which allows space for diverse voices and various forms of expression, does not weaken its status as a public sphere. On the contrary, it strengthens it by reflecting the dynamic, participatory, and pluralistic nature of social media. The unique linguistic dynamics of social media help explain the presence of humorous, absurd, and unconventional content on Ekşi Sözlük and demonstrate that such expressions can be evaluated within the inclusive and pluralistic nature of the public sphere. Just as young users develop their own linguistic codes and expressive forms on digital platforms, the polyphony and content diversity on Ekşi Sözlük can be considered key elements that contribute to the democratic functionality of the digital public sphere. This perspective aligns with post-Habermasian approaches, which argue that the public sphere should not be limited to purely rational and serious content. In today's digital public spheres, humor, irony, and everyday language are regarded as legitimate forms of public expression. This viewpoint transforms the public sphere into a more inclusive and multi-layered structure. In this context, the presence of absurd, humorous, or popular content on Ekşi Sözlük should not be seen as diminishing the platform's public functionality. On the contrary, it brings social plurality and diversity of participation to the forefront. Considering that the public sphere is not limited to orderly, regulated, and institutional discourse, the variety of expression found on Ekşi Sözlük should be seen as a structure that supports democratic participation rather than something that invites criticism. From this perspective, the platform's inclusion of humorous or absurd content does not contradict its public sphere characteristics. Instead, it demonstrates that it offers a pluralistic digital discourse environment where different opinions can coexist.

3. EUROPEAN UNION AND TÜRKİYE

The European Union encourages member countries to cooperate for economic development. Initially founded on economic principles, the European Union underwent a transformation, particularly during the Cold War period, and evolved into a regional political union. Today, the EU is not only a regional political authority but also a significant economic community. The authorised bodies within the European Union develop policies aimed at protecting the interests of

member countries in fields such as economy, politics, culture, and communication, and implement legal regulations accordingly. In other words, these bodies establish common rules that member countries must follow in fields like economy, politics, culture, and communication. Furthermore, they oversee the implementation of decisions and during the monitoring process, they identify those who violate the rules.

The European Union has been established based on a set of fundamental and common principles, and the Treaty on the Functioning of the European Union outlines these core principles. According to the Treaty on the Functioning of the European Union (2012), key priorities include the free movement of goods, services, people, and capital; freedom, security, and justice; employment; social policy; education and vocational training; culture; public health; consumer protection; and economic, social, and regional cohesion (https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF). The Union has also stated these principles in the Treaty on European Union. Article 2 of the Treaty is as follows: "The Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law, and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities. These values are common to the Member States in a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity, and equality between women and men prevail." As stated in this article, human rights, democracy, freedom, and the rule of law are guaranteed. In addition to respect for beliefs and cultures, other principles include peace, prosperity, freedom, democracy, solidarity, human rights, freedom of enterprise, the rule of law, and the market economy. Regulations concerning the free movement of goods, services, people, and capital contribute to the establishment of a common market on a regional scale.

The European Union has established a set of criteria for candidate countries wishing to become members, and it has allowed countries to join the Union based on these criteria. The European Union (EU) is a community that Türkiye has been striving to be a part of, undertaking legal reforms and seeking alignment in pursuit of this goal. Since the establishment of the Republic of Türkiye, the country has been in interaction with European countries in social, political, cultural, and economic spheres. Many governments have consistently highlighted the European Union in their election programmes and campaign promises. It has been anticipated that being part of the Union would bring significant benefits to the country, and the Republic of Türkiye has made numerous attempts to become a member. Türkiye applied to the European Economic Community (EEC), the first step of European Union, in 1959. The Ankara Agreement was signed in 1963 and came into effect in 1964, and Türkiye began making necessary arrangements to

fulfil its obligations. Türkiye submitted its full membership application to the EEC in 1987. After evaluating Türkiye's membership application for two years, the EEC Commission gave a negative response. Starting from the 1990s, Türkiye made many new efforts regarding the European Union. However, the EU took a stance that Türkiye should be part of the Customs Union rather than full membership. In this context, the Customs Union between Türkiye and the European Union came into effect in 1996. The Helsinki Summit in 1999, where candidacy status was granted, can be considered as the starting date for full membership. The year 2004, when the Brussels Summit was held, marks the beginning of the negotiations. During this process, the Grand National Assembly of Türkiye (TBMM) enacted the necessary regulations for alignment. The aim of the partnership between Türkiye and the EU was anticipated to be Türkiye's full membership. However, although negotiations have continued constantly, the membership process has not been completed. At various times, there were debates over the criteria, rapporteurs were assigned regarding Türkiye, and the EU side continuously described the process as incomplete. In 2019, the European Parliament adopted a report calling for the suspension of full membership negotiations between the European Union and Türkiye. In 2021, the European Parliament decided that the EU-Türkiye membership negotiations would remain frozen.

Although successive governments have fulfilled many of the criteria demanded by the European Union, the EU has continually introduced new criteria, causing frustration among the respective administrators. Aiming for membership, Türkiye tried to meet the required criteria, which resulted in many positive changes in social, political, and cultural matters. However, it was ultimately decided that the changes outlined in the criteria had not been implemented to the desired extent, and thus, the EU-Türkiye membership negotiations were frozen. This situation is the result of the ongoing negative attitudes both authorities hold towards each other. Türkiye's long-standing struggle to become a member of the European Union is indeed commendable. Despite positive developments in bilateral negotiations, the European Union has failed to take concrete steps toward granting Türkiye full membership. One of the main negative criticisms directed at the European Union is that it has stalled Türkiye with delaying tactics and has continuously created new obstacles. Another frequently criticised issue is the EU's failure to take adequate measures during times of crisis.

In spite of the fact that political powers have changed over the years, Türkiye has not abandoned its goal of EU membership. While one part of Turkish society believes that being a part of the EU would advance the country in every aspect and contribute to its economic development, others hold opposing views. These

issues were frequently discussed on television during the 1990s. Today, discussions about Türkiye's EU membership continue in the public spheres provided by the internet.

Upon literature research, it has been identified that there are studies examining the Ekşi Sözlük platform within the context of the public sphere. In this regard, the following topics have been explored: the reproduction of sexist publicity on Ekşi Sözlük (Aslantürk & Turgut, 2015); the communicative structure of the public sphere on the internet, considering public debate as an essential component of deliberative-participatory democracy (Akça, 2010); the measurement of online deliberative democratic practices on Ekşi Sözlük as a new public sphere (Yavuz, 2020); identity discussions on the internet as a public sphere (Zıraman, 2018); how users express the sacred (Korkmaz, 2017); the relationship between the internet and the public sphere, Arendt's conception of the public sphere, grounding the conception of the public sphere in pluralism and meaning production rather than consensus (Turgut & Aslantürk, 2014); how the Covid-19 pandemic was reflected on digital platforms (Gören Kekeç & Şanlı, 2023); spatial othering (Söğüt, 2020); and whether Ekşi Sözlük is a space of communicative action based on Habermas's approach to the public sphere (Atik & Bozkurt, 2019). However, it has also been identified that the studies in the literature examining Ekşi Sözlük within the context of the public sphere have not focused on European Union. Considering this gap in the literature, this study examines the posts related to the European Union on the collaborative hypertext dictionary named Ekşi Sözlük, one of the digital platforms where users share their opinions.

METHOD

This study focuses on the posts related to the European Union on Ekşi Sözlük, one of Türkiye's leading digital platforms. In this context, the posts under the heading "European Union" were examined through content analysis. Content analysis is defined as "a research technique for the objective, systematic, and quantitative description of the manifest content of communication" (Berelson, 1952, p.18).

This study has several limitations. First, as the analysis is confined solely to the Ekşi Sözlük platform, the data obtained from this medium does not claim to represent the entire digital public sphere. The study focuses exclusively on entries from the year 2020, which constitutes a temporal limitation. Furthermore, only entries under the heading "European Union" were examined, leaving out content from other potentially relevant topics.

Since the data is limited to the most upvoted entries in the "şukela" mode, the selection process may involve a popularity bias, leading to an overrepresentation of highly emotional or polarizing statements. In addition, the anonymous nature of the entries prevents access to users' demographic information, thereby restricting a more comprehensive assessment of the social representativeness of the content.

Lastly, the platform's distinctive use of humor and irony has created interpretive challenges in the qualitative analysis of the texts, leaving room for subjective judgments by the researcher during the process of meaning-making. All these limitations may affect the generalizability of the study's findings to a certain extent.

Sample

Compared to other popular social media platforms, Ekşi Sözlük is an older social network. It has a text-based structure; in other words, it is not a virtually-oriented social media platform. On this platform, users comment on and engage with written posts shared by other users. They express their opinions on current issues and can share content with less censorship than on other social media platforms. By comparison, on many Facebook pages, it is common to see warnings from page administrators stating that users who use slang or offensive language in their posts will have their content deleted and be removed from the page. On Ekşi Sözlük, aside from a few restrictions, such measures are generally not present. Users are able to express their opinions quite freely using language as they wish, ranging from street language to internet jargon. This linguistic freedom provided by the platform contributes to strengthening its quality as a public sphere. The increasing inclination of individuals toward visual content has led to a decline in the number of users and followers of collaborative hypertext dictionaries over time. Nevertheless, Ekşi Sözlük continues to maintain its significance among collaborative hypertext dictionaries and popular social networks.

In this research, 611 entries, representing approximately 49% of the total 1247 entries posted under the "European Union" heading on Ekşi Sözlük, were examined through content analysis. During this process, the "şukela" mode within the heading was used to determine which posts would be included in the analysis. This mode refers to the liking system used in these dictionaries to express approval for entries. In other words, in this mode on Ekşi Sözlük, entries are ranked based on the number of likes they receive. The study focused on the most liked entries posted by Ekşi Sözlük users regarding the European Union.

Main Categories in the Content Analysis

In the study, six main categories were established based on the research question to examine the posts under the "European Union" heading on Ekşi Sözlük. In this context, the main categories in the content analysis are the language used in the entries; the word count of the entries; the content of the entries; views on EU integration processes; views on Türkiye's EU membership; and informative posts.

Negative views are represented by expressions such as *"The EU has failed," "It would harm Türkiye,"* or *"Political independence would be compromised,"* in which passive constructions (e.g., *"imposed," "kept waiting"*) and words reflecting negative judgment (e.g., *"collapse," "pressure," "exploitation"*) are prominent. Positive views, on the other hand, are based on expressions like *"prosperity would increase," "it offers educational opportunities,"* and *"legal systems would improve,"* which employ a more active and hopeful tone.

In the "language used in the entries" category, the language in which the content was written was identified. In the "word count of the entries" category, the posts were classified based on the number of words they contained. In "the content of the entries" category, the posts included in the study were categorised into nine topics: security, health, economy, politics, socio-cultural issues, religion, education, environment and animal rights, and other. The areas that users' opinions focused on under the "European Union" heading were determined. In the content classification process, the explanations provided within the entry were examined and the topic category was determined. For example, if a post had both political and economic aspects but placed greater emphasis on economic issues, it was categorised under the "economy" heading. Similarly, if a political comment regarding Türkiye-European Union relations was framed in the context of banning offal products and thus, was grounded in a health-related issue, the entry was classified under the "health" category. Therefore, even if the entries did not focus on a single subject, they were categorised under the most appropriate heading based on this approach. In "views on EU integration processes" category, the number of posts expressing opinions on EU integration, the number of negative opinions, and the number of positive opinions were identified. In "views on Türkiye's EU membership" category, the number of entries expressing opinions on Türkiye's EU membership, the number of entries with negative opinions, and the number of entries with positive opinions were determined. In "informative posts" category, the number of entries written for informational purposes without commentary was identified. Among the entries in "views on EU integration processes" category and "views on Türkiye's EU

membership" category, those with the highest number of likes were also analysed in terms of content.

FINDINGS AND DISCUSSION

According to the research findings, there were 1247 entries under the "European Union" heading on Ekşi Sözlük in 2020. In the study, 611 of these entries, representing approximately 49%, were analysed according to the main categories developed within the framework of the research problem. Table 1 presents the findings related to the language used in the entries on Ekşi Sözlük. As shown in Table 1, all of the analysed entries related to the research topic were written in Turkish.

Table 1.
Language used in the entries

Language used in the entry	Number (N)	Percentage (%)
Turkish	611	100
Other languages	-	0
Total	611	100

Table 2 shows the word counts of the entries related to the European Union. The number of entries with 1-10 words is 115 (18.8%), those with 11-20 words is 152 (24.8%), those with 21-30 words is 72 (11.78%), those with 31-40 words is 65 (10.6%), those with 41-50 words is 47 (7.68%), and those with 51 or more words is 161 (26.34%). Among these, the high number of entries with 51 or more words is noteworthy. Since the European Union is among the topics that spark extensive debate in Türkiye, users tend to provide detailed explanations in their entries, which leads to higher word counts. In fact, upon detailed examination, many entries contain over 150-200 words. In these posts, it is observed that Ekşi Sözlük users make comprehensive evaluations about the general state of the EU, its future, and Türkiye-European Union relations, as well as share informative analyses. However, it is also noteworthy that there are 267 entries containing between 1-20 words. This indicates that Ekşi Sözlük users are also able to express their opinions through brief posts.

Table 2.
The word count of the entries

The word count of the entries	Number (N)	Percentage (%)
1-10	115	18.8
11-20	152	24.8
21-30	72	11.78
31-40	65	10.6
41-50	47	7.68
51 or more	161	26.34
Total	611	100.00

As shown in Table 3, when the content of the posts related to the European Union on Ekşi Sözlük, it is seen that the most discussed topic is political issues, with a rate of 45.5%. This is followed by economy with 14.75%. Security issues come next with 11.8%. It is observed that views on socio-cultural matters make up 8.67% of the posts analysed, messages with religious content make up 6.05%, health related posts make up 1.3%, and those concerning education and the environment each make up 0.81%. Furthermore, 10.31% of the entries are classified under "other" category.

Table 3.
The content of the entries

Content	Number (N)	Percentage (%)
Security	72	11.8
Health	8	1.3
Economy	90	14.75
Politics	278	45.50
Socio-cultural issues	53	8.67
Religion	37	6.05
Education	5	0.81
Environment and animal Rights	5	0.81
Other	63	10.31
Total	611	100.00

The most frequently discussed topic under the "European Union" heading on Ekşi Sözlük has been politics. Some of the users have revealed in their posts a political approach that sees the EU as the source of many problems Türkiye encounters. It is also possible to see that some users try to justify their political views on the EU through references to Atatürk. While some users indicate that the goal of "reaching the level of contemporary civilisation" stated by Atatürk can be achieved through EU membership, others use Atatürk to justify their opposition

to the EU. In other words, different opinions have been expressed under the politics category and users have tried to legitimise their perspectives through references to Atatürk.

Following political issues, the second most discussed topic under the "European Union" heading has been economy. Comments highlighting that the EU is an economic union and that Germany's power poses a potential threat due to the union's economic structure are among these posts. On the other hand, it is also observed that some users consider EU as a utopia offering economic prosperity, assuming that membership would lead to an increase in per capita income in Türkiye. However, there are also users who express concern that this economy-based approach could jeopardise the country's political independence. Additionally, the third most discussed topic under the "European Union" heading has been security. When security-themed entries on Ekşi Sözlük are examined, it becomes evident that migration and refugee issues are also closely followed. A considerable number of users have addressed the issue of migration. Another topic mentioned under the security category is the threat posed by the rise of far-right and far-left ideologies in Europe.

The fourth most discussed topic is socio-cultural issues. Among these entries, there are posts that address the socio-cultural values of the EU, as well as observations on the socio-cultural dimension of Türkiye-EU relations. In the comments made under the "European Union" heading, religious content also comes to the forefront. In particular, some users perceive the union as a "Christian club." As a significant sample reflecting public perception of the EU issue in Türkiye, users on Ekşi Sözlük tend to highlight socio-cultural and religious differences that negatively affect relations. Another topic addressed under the "European Union" heading is health. It is known that due to the EU's health-related regulations, the demands for restrictions on kokoreç and similar offal products, which are frequently consumed in Türkiye, have led to various reactions. Another issue addressed under the "European Union" heading is education. Comments on education often emphasise the high quality of education within the Union; and Erasmus Student Exchange Programme is another frequently discussed subject. The final topic addressed under the "European Union" heading is the environment and animal rights. All of these issues discussed under the "European Union" heading on Ekşi Sözlük reveal that the EU is a subject of multifaceted debate in Türkiye.

Table 4.
Views on EU integration processes in the entries

Total number of analysed entries	Number of entries containing views on EU integration processes	Number of positive opinions	Number of negative opinions
611	237	78	159

Users on Ekşi Sözlük have also made evaluations about the European Union's enlargement processes and its future. While some users stated that despite the enlargements, the EU has achieved successful outcomes in terms of integration, others argued that the Union is doomed to collapse and that integration has failed. As shown in Table 4, out of 611, 237 posts reflect users' views on EU integration processes. 159 users viewed the EU as a failed integration initiative destined to collapse, whereas 78 users argued that despite everything, the EU remains a successful integration initiative. It is observed that users who consider the EU as a failed integration initiative frequently refer to the Brexit process and the failure to establish a common Constitution. Another criticism of the integration process centres on the inability of EU member states to adequately support each other during the pandemic. On the other hand, some users argue that despite all crises, the EU represents a significant example of cooperation and emphasize that the Union will emerge stronger from these challenges in the medium and long term. There are views that see EU integration as a failure, while others believe the integration process will continue. In this context, it has also been noted that the criteria imposed by the EU during the membership process as obligatory for the candidate countries have also been a subject of debate.

It has been identified that the posts on Ekşi Sözlük concerning the European Union also include discussions of reservations about the Union. One of the most significant areas of debate is the Bosnia-Herzegovina-Serbia war. Bosnia-Herzegovina is one of the countries established following the dissolution of Yugoslavia. The war that took place in the region between 1992 and 1995, following Yugoslavia's breakup, affected millions of people, resulting in thousands of deaths and widespread social destruction. During the war, hundreds of Bosniaks were killed by Serb militias because of their religious beliefs. While these massacres in continental Europe were followed with concern by the world, the European Union countries were criticised for failing to respond promptly and adequately to the events. The war eventually ended with the intervention of the United Nations and NATO. Considering the criticisms that the European Union is a religion-based union, certain inferences can be drawn from these claims. The rapid membership of Christian countries, which have shown less development

than Bosnia-Herzegovina and Türkiye in areas such as social rights, economy, and industry, strengthens the criticism that the EU functions as a "Christian community." On the other hand, users who argue that the European Union is not a Christian community point out that some Christian countries that separated from Yugoslavia and have not yet met the criteria are still candidate countries, not full members of the Union. Certain conditions must be met for full membership in the European Union. Regarding this issue, users argue that the leading countries of the Union have, in some exceptional cases, discriminated against other countries, and that trust in the Union has been undermined due to such favouritism and preferential treatment. These findings indicate that users posting on Ekşi Sözlük closely follow developments in the international arena.

Table 5.
Users views on Türkiye's EU membership in ekşi sözlük entries

Total number of entries	Number of entries containing views on Türkiye's EU membership	Number of entries stating positive opinions	Number of entries stating negative opinions
611	436	316	120

The posts on Ekşi Sözlük regarding the European Union also include evaluations of Türkiye's position within the Union, with both positive and negative opinions expressed about Türkiye's EU membership. Table 5 shows the users' tendencies regarding Türkiye's EU membership. Out of 611 entries, 436 reflect users' approach to Türkiye's EU membership. According to the findings, users adopted a negative stance toward Türkiye's EU membership in 316 entries, while 120 entries reflected positive opinions in support of membership. Negative opinions stem from various reasons, such as the perception of the Union as a "Christian Club," its lack of respect for Türkiye's political independence, and its stance on the Cyprus issue. It is criticised that despite Türkiye's long-standing engagement with the European Union, it has still not been accepted as a full member. Positive views, on the other hand, are mainly defended with arguments that the EU represents an environment of prosperity, is perceived as a civilisation project, and offers economic opportunities. It has been observed that the majority of the users believe that striving to implement the EU's criteria, both in terms of modern living standards and social issues related to human needs, would be beneficial for Türkiye.

When the posts on Ekşi Sözlük are examined, it becomes evident that the majority of entries related to the EU reflect biased opinions based on general assumptions.

However, there are also entries that provide informative content about the topic through sharing of news articles, opinion columns, or academic papers, free from ideological manipulation. The number and proportion of these entries among all entries can be presented in a table as follows:

Table 6.
Informative entries without commentary on ekşi sözlük

Total number of analysed entries	Number of entries written for informational purposes	The proportion of informative entries to total entries (%)
611	34	% 5.5

As shown in Table 6, the number of informative and objective entries on Ekşi Sözlük is quite low compared to the total number of entries. Only 5.5% of the analysed entries, 34 in total, consist of informative content. Nevertheless, within this 5.5%, there are posts that could even be beneficial for academic researchers. It is observed that some users share important content such as news articles, opinion columns, and academic papers regarding various issues within the European Union.

CONCLUSION

The European Union is a union with broad influence in political, geographical, cultural, and economic terms. Considering Türkiye's geographical position, the European Union is an entity with which Türkiye engages in cooperation across many areas. In this study, posts related to the European Union on Ekşi Sözlük, one of Türkiye's leading collaborative hypertext dictionary platforms, were examined, and the main characteristics of these posts were identified. It was determined that all the entries analysed were written in Turkish. Upon examining the word counts of the entries, it is evident that the majority of users used a high number of words to provide detailed evaluations, indicating that they care about the topic. It appears that most Ekşi Sözlük users who commented under the "European Union" heading approached the EU as a political union and made inferences accordingly. According to Ekşi Sözlük users, another significant area in Türkiye-EU bilateral relations is the economy. Other content topics analysed include security, socio-cultural issues, religion, health, environment and animal rights, and education. Some of the users sharing content on Ekşi Sözlük have focused on topics outside of those mentioned above and have made different inferences about the European Union. These entries have been categorised under the "other" heading. The fact that entries cover a wide variety of topics beyond the previously defined categories demonstrates that Ekşi Sözlük serves as a

virtual public sphere that enables society to express its thoughts on the European Union in all aspects. This highlights the platform's importance for future academic studies. Furthermore, it also proves that Ekşi Sözlük can serve as a reference for research related to the concept of the public sphere.

Together with positive views, there are also negative opinions about the European Union in the posts shared on Ekşi Sözlük. In this context, it can be said that Ekşi Sözlük contributes to the development of freedom of expression. Another important finding of the study is related to the issue of integration. It was found that a high number of users expressed negative views regarding the EU integration process. This indicates that many Ekşi Sözlük users believe the European Union will fail in terms of integration. On the other hand, it was observed that the majority of users who expressed opinions about Türkiye's EU membership held positive views. These findings show that a significant portion of Turkish society still desires to be a part of the European Union. While there are more negative opinions about the EU's integration processes on Ekşi Sözlük, there are more positive views regarding Türkiye's EU membership process.

Although limited in number, it has been identified that there are posts written for informative purposes about the European Union on Ekşi Sözlük. The research findings indicate that Ekşi Sözlük has the potential to serve as an informative platform. However, the predominance of humour in most entries, along with the frequent use of profanity and slang, prevents the platform from being perceived as a purely informative space. The majority of comments written by users under the European Union heading on Ekşi Sözlük include personal opinions, are influenced by political approaches, and often reflect an ideological perspective. This hinders collaborative hypertext dictionaries from functioning as objective and informative platforms. However, even in small proportion, it is evident that some entries do have an informative aspect. Thus, within the entries under the European Union heading on Ekşi Sözlük, it has been observed that some users made objective and informative contributions, and in this context, recommended sources such as news articles, analyses, and academic papers.

It has been revealed that Ekşi Sözlük has created a virtual public platform where individuals can freely express their ideas and opinions on the European Union. The platform's unique writing style and lack of censorship have allowed individuals to voice their thoughts on this subject more comfortably. Ekşi Sözlük, which enables the display of diverse approaches to the topic, features both positive and negative opinions regarding the European Union. Users who express their views through Ekşi Sözlük have found an opportunity to easily and quickly share their positive and negative perspectives on the European Union via a

collaborative hypertext dictionary. It has been determined that Ekşi Sözlük serves as a platform where concerns about the topic can be expressed with ease. This demonstrates that Ekşi Sözlük functions as a public sphere in the online environment.

REFERENCES

Abels, C. M. & Hardegger, D. (2022). Privacy and transparency in the 4th space: Implications for conspiracy theories. *Filozofia I Nauka*, 10, 187 – 212. https://doi.org/10.37240/FiN.2022.10.zs.8.

Akca, H. (2010). The internet as a participatory medium: An analysis of the Eksi Sozluk Website as a public sphere. [Master's thesis, University of South Carolina]. Retrieved from https://scholarcommons.sc.edu/etd/304.

Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. University of Chicago Press.

Aslantürk, G. & Turgut, H. (2015). 8284 Vakası: Ekşi Sözlük'te cinsiyetçi kamusallığın yeniden üretilmesi [The 8284 case: The re-production of sexist public sphere in Ekşi Sözlük]. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, *2* (1), 45-76. https://doi.org/10.24955/ilef.305267.

Atik, A. & Bozkurt, S. (2019). Türkiye'den sosyal medya platformu olarak ekşi sözlüğün iletişimsel eylem kuramı çerçevesinde incelenmesi. In (M. Yiğitoğu & E. Kapağan Eds), *II. Uluslararası Insan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi* (pp.17-37). Kitâbî Yayınları.

Avrupa Birliği'nin işleyişine ilişkin anlaşma (2012). https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF.

Aydın, M., Çelikpala, E. Yeldan, M. Güvenç, O. Z. Zaim, B. B., Hawks, E. C. Sokullu, Ö. Şenyuva, O. Yılmaz, S. D. Tığlı. (2021). *Kantitatif Araştırma Raporu: Türkiye Siyasal Sosyal Eğilimler Araştırması 2020*. Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Grubu, Akademetre ve Global Akademi.

Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Hafner.

Bernstein, M., Monroy-Hernández, A., Harry, D., André, P., Panovich, K., & Vargas, G. (2021). 4chan and /b/: An analysis of anonymity and ephemerality in a large online community. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 5(1), 50-57. https://doi.org/10.1609/icwsm.v5i1.14134.

Biçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in kamusal alan yaklaşımları. *Sosyolojik Düşün*, 2(1), 45-54. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosdus/issue/30366/321958.

Bovan, K. & Mikašinović-Komšo, M. (2024). Beyond the board: A thematic analysis of political actions from 4chan's /pol/ board. *Palgrave Communications*, (1), 1-12. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03033-1

Çakır, H. (2005). Internet as a language of communication. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1* (19), 71-96. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/25118/265 210.

Çela, E. (2015). Social media as a new form of public sphere. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, *2*(3), 195-200.

Dacheux, E. (2012). *Kamusal Alan* (H. Köse, trans.). Ayrıntı Yayınları. (Original work published 2008).

Dağtaş, E., & Atik, K. (2024). İnternetin kamusal alan/mekân olarak değerlendirilmesi: Quora ve Ekşi Sözlük örnekleri [Evaluating the internet as public sphere/space: Quora and Ekşi Sözlük samples]. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* (47), 170-197. https://doi.org/10.31123/akil.1488688.

Demir, M. (2013). *Yeni Medya Üzerine*. Literaturk Akademi Yayınları.

European Comission Standard Eurobarometer 91 Annex (2019). *Public Opinion in the European Union*. https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2253

Giselinde Kuipers & Dick Zijp (2024). Humour and the public sphere. *The European Journal of Humour Research,* 12 (1), 1-14. https://doi.org/10.7592/EJHR.2024.12.1.937.

Gören Kekeç, S. & Şanlı, K. (2023). Covid-19 pandemisinin dijital platformlara yansimasi: Ekşi sözlük üzerine bir inceleme [Reflection of the covid-19 pandemic on digital platforms: A review on Ekşi Sözlük]. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *5*(1), 25-38. https://doi.org/10.56493/nkusbmyo.1226708.

Gürel, E. & Yakın, M. (2013), Ekşi Sözlük: Postmodern elektronik kültür [Ekşi Sözlük: Postmodern electronic culture]. *Selçuk İletişim*, 4(4), 203-219. https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19014/200751.

Habermas, J. (1962). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press.

Habermas, J. (1974). The Public sphere: An encyclopedia article. *New German Critique*, 3, 49-55.

Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society (Vol. 1).* Polity Press.

Habermas, J. (1992). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Polity Press.

Hansen, M. (2004). Yirmi yılın ardından Negt ve Kluge'nin kamusal alan ve tecrübesi: Değişken karışımlar ve genişlemiş alanlar (N. Dinç & M. Özbek, trans.). In (M. Özbek Ed.), *Kamusal Alan* (pp.141-177). Hil Yayınları.

İşleyen, A. (2019). İnternet, kamusal alan ve demokrasi: Ekşi Sözlük'te bedelli askerlik tartışmaları örneği [Internet, public sphere, and democracy: The case of paid military service discussion in Ekşi Sözlük]. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi,* (2), 50-63. https://dergipark.org.tr/tr/pub/nosyon/issue/55455/759988.

Karataş, R. (2025). Jurgen Habermas'ta kamusal alan ve sosyal medya kavramları üzerine [The concepts of the public sphere and social media in Jürgen Habermas]. *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 738-749. https://doi.org/10.5281/zenodo.15721458.

Korkmaz, S. (2017). *Kutsalı Sosyal Medya Üzerinden Yeniden Inşa Etmek: Ekşi Sözlük Örneği.* (Thesis no. 475434) [Master's thesis, İstanbul Bilgi University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Massanari, A.L. (2015). *Participatory Culture, Community, and Play: Learning From Reddit, Peter Lang*.

Negt, O., & Kluge, A. (1993). *Public Sphere and Experience Toward an Analysis of the Bourgeois and Proletarian Public Sphere*. University of Minnesota Press.

Özbek, M. (2010). Giriş: Kamusal alanın sınırları. In M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* (pp.19-91). Hil Yayınları.

Reynie, D. (2003). Kamuoyu. In P. Raynaud & S. Rials (Eds.). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (İ. Yarguz, N. K. Sevil, E. Ergün, H. Dilli, Trans.) (pp.483-491). İletişim Yayınları. (Original work published 1996).

Sell, S. (2013). We are anonymous: Anonymity in the public sphere – challenges of free and open communication. *Global Media Journal - German Edition*, 3(1), 1-21. https://globalmediajournal.de/index.php/gmj/article/view/107.

Söğüt, F. (2020). İnternet sözlüklerinde mekânsal ötekileştirme üzerine bir araştırma: Ekşi Sözlük'te Esenyurt başlığı örneği [A research on spatial alienation in internet dictionaries: Example of Esenyurt title in Ekşi Sözlük]. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 8* (1), 45-68. https://doi.org/10.19145/e-gifder.636956.

Torun, T. (2020). Jürgen Habermas'ın kamusal alan kavrayışı: Rasyonel politik irade oluşumu. Kaygı ["Jürgen Habermas's conception of the public sphere: The formation of rational political will]. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19 (1), 220-238. https://doi.org/10.20981/kaygi.619184.

Tuncer, S. (2013). *Sosyal Medya*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Turgut, H. & Aslantürk, G. (2014). İsonomia'yı yeniden düşünmek: Ekşi Sözlüğün kamusal alan olma potansiyeli [Rethinking "Isonomia": Ekşi Sözlük's potential as a public space]. *Atatürk İletişim Dergisi,* 6, 139-164. https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/2765/372292.

Watts, R. (2019). Chapter 4-New politics: The anonymous politics of 4chan, outrage and the new public sphere. *Young People and the Politics of Outrage and Hope, Series: Youth in a Globalizing World*, 7, 73-89. https://doi.org/10.1163/9789004387492_006.

Yaşa, H. ve Öksüz, O. (2020). Nefret söyleminin inşasinda sosyal medyanin Rolü: Ekşi sözlük örneği [The role of social media in the construction of hate speech: case of Ekşi Sözlük]. *Erciyes İletişim Dergisi, 7* (2), 1383-1408. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.713467.

Yavuz, M. (2020). Measuring deliberation online: A comparative analysis of discussions on Eksi Sözlük (Thesis no. 605310) [Master's thesis, Orta Doğu Teknik University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yüce Tar, Y. (2014). Siyaset genç işi mi? In (B. Şişman & M. Düzenli Eds), *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre* (Youth and Our Heritage International Congress) Bildiri Kitabı (pp. 511-520), cilt.2.

Zıraman, D. E. (2018). Kamusal bir alan olarak internette kimlik tartışmaları: Ekşi sözlük'te Hrant Dink ve Tahir Elçi başlıklarının söylem analizi. (Thesis no. 513278) [Doctoral thesis, Mimar Sinan Güzel Sanatlar University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED ABSTRACT

The Purpose of the Study: With the development of internet technologies, discussions on important public issues that shape the national agenda are now taking place not only in traditional media but also on social networks. Citizens, empowered by these technologies, have gained the freedom to express their voices to a wide audience. One type of digital platform—online forums known as "online dictionaries"—allow users to share their opinions on key topics such as politics, health, the economy, and current events. These platforms enable interaction among users with diverse perspectives. Discussions in such virtual public spaces can contribute to the formation or transformation of citizens' opinions on various subjects. The European Union (EU) membership process has been one of the most concrete reflections of the Republic of Türkiye's efforts toward Westernization since its foundation. Türkiye's EU accession journey, ongoing for over half a century, has experienced a number of difficulties due to both internal and external factors. There are widespread debates on whether EU membership would benefit or harm Türkiye. Many researchers argue that joining the EU would positively impact Türkiye in economic, health, social, cultural, and security terms. However, there is also a significant number of individuals who hold a pessimistic view, suggesting that EU membership would not be beneficial and might even have destructive consequences for the country. Additionally, some claim that Türkiye has little chance of joining the EU because most member states are Christian-majority countries. Others argue that the EU is merely engaging with Türkiye for political gain and is intentionally keeping Türkiye at its doorstep. The purpose of this research is to examine discussions related to the European Union within digital platforms, which have become a part of the modern public sphere. The study focuses specifically on Ekşi Sözlük, one of Türkiye's most popular internet forums. Ekşi Sözlük serves as a major space that reflects public opinion on a wide array of topics at local, national, and global levels. Discussions held on Ekşi Sözlük are taken seriously by a large audience and help shape an important digital public sphere. The platform provides a space where users discuss the potential benefits of EU membership for Türkiye, as well as express concerns or reservations about the Union. In this context, the research centers on the debates conducted on Ekşi Sözlük around the theme of the European Union. Entries related to the EU on the platform are analyzed. Since the EU has long been one of Türkiye's primary foreign policy goals, examining public opinion about it on a digital platform that serves as a public sphere offers significant insights. This study contributes to the literature by identifying the opinions of Ekşi Sözlük users regarding Türkiye's position in the EU accession process.

Method: In this study, posts under the heading "European Union" on Ekşi Sözlük-one of Türkiye's leading digital platforms-were subjected to content analysis. Content analysis is defined as "a research technique for the objective, systematic and quantitative description of the manifest content of communication" (Berelson, 1952: 18). The analysis was conducted based on six main categories developed in accordance with the research question. These categories include: the language used in user entries, word count of entries, the content of the entries, opinions on the EU integration processes, opinions on Türkiye's EU membership, and informational posts.

Findings: According to the research findings, there were 1,247 entries under the "European Union" heading on Ekşi Sözlük in 2020. Out of these, 611 entries - representing approximately 49%- were analyzed based on the main categories developed within the framework of the research question.

Conclusion and Discussion: Ekşi Sözlük has been observed to function as a virtual public platform where individuals can freely express their opinions and thoughts on the European Union. The platform's unique writing style and lack of censorship have enabled users to articulate their ideas more comfortably. It was found that the platform contains both positive and negative views on the European Union, showcasing a diversity of perspectives. Users expressing their opinions on Ekşi Sözlük were able to share both supportive and critical views about the EU quickly and easily through this online dictionary format. Ekşi Sözlük serves as a platform where concerns and reservations about the EU are freely voiced. This characteristic contributes to the understanding of Ekşi Sözlük as a form of online public sphere.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3679-3710
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82565
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 13.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 02.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Çelik, Y. (2025). Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinde Yer Alan Bağlama Grupları. *Journal of History School,* 78, 3679-3710.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ATASÖZLERİNDE YER ALAN BAĞLAMA GRUPLARI

Yasemin ÇELİK[1]

Öz

Atasözleri geçmişten günümüze Türkçenin söz varlığı üzerine pek çok veriye sahip olan kalıp sözlerdir. Bu sözlerde, Türk kültürüne ait inanışlar, gelenekler, iyi ve kötü dilekler, uyarılar gibi unsurlar dikkati çekmektedir. Böylelikle bu sözlerle, Türk kültürü ile ilgili bilgileri öğrenme ve bunlardan haberdar olma imkânına sahip olunmaktadır. Ayrıca bu sözler, Türk kültüründeki unsurlara dair bilgiler vermesi yönüyle Türk halkı üzerinde yaptırım gücü oluşturma, uyulması gereken kuralları hatırlatması yönüyle de uyarma vazifesi görmektedir. Atasözleri gerek dil alanında gerekse kültürel anlamda yapılan çalışmalarda, uzun süre araştırıcıların yararlandığı en önemli malzemeler arasında yer almıştır. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde, ölçünlü dilde, yer alan atasözleri ve bunlar içerisinde yer alan bağlama grupları incelenmiştir. Çalışmada Türkiye Türkçesinde yer alan atasözlerinde "bir…bir(de)", "dA…dA", "değil", "hem…hem(de)", "ile", "ister/isterse…ister/isterse", "kimi…kimi", "mI/mU…mI/mU", "ne…ne(de)", "ve", "ya…ya(da)" bağlaçları ile bağlama grubu oluşturduğu görülmüştür. Çalışmada öncelikle, sözü edilen bu bağlaçlar sıralanmış, her başlık altında ilgili bağlaç hakkında bilgiler verilmiş, ardından Türk atasözlerinde bu bağlaçlarla kurulan bağlama grupları gösterilmiştir. Buna göre atasözlerinin en çok "ile", en az "ister/isterse…ister/isterse", "kimi…kimi", "ve" bağlacı ile bağlama grubu oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu atasözlerinde, sözü edilen bağlaçların bağladığı sözcük türleri, sözcük grupları da değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile, Türk atasözlerindeki bağlama unsurlarının gösterilmesi ve bu bağlama unsurları ile oluşturulan bağlama gruplarının tespit edilmesi, atasözleri üzerine yapılan çalışmalara bağlama grupları konusunda katkı sağlanması ve

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ycelik@mku.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3067-4922

dil araştırmaları bakımından daha önce araştırmacılar tarafından değinilmemiş olan bu konu ile ilgili boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Atasözü, Kalıp Sözler, Bağlama Grubu, Sözcük Grupları.

Binding Groups in Proverbs in Turkey Turkish

Abstract

Proverbs are stereotypes that have many data on the vocabulary of Turkish from the past to the present. In these sayings, elements such as beliefs, traditions, good and bad wishes, warnings belonging to Turkish culture draw attention. Thus, with these sayings, Turkish people have the opportunity to learn and be aware of information about Turkish culture. In addition, these sayings also serve as warnings in terms of giving information about the elements in Turkish culture, reminding the rules that have sanction power on the Turkish people and that must be followed. Proverbs have long been among the most important materials used by researchers in both linguistic and cultural studies. In this study, proverbs in Turkey Turkish, standardized language, and binding groups in them are analyzed. In the study, it was observed that the proverbs in Turkey Turkish form binking groups with the conjunctions "bir…bir(de)", "dA…dA", "değil", "hem…hem(de)", "ile", "ister/isterse…ister/isterse", "kimi…kimi", "mI/mU…mI/mU", "ne…ne(de)", "ve", "ya…ya(da)". In the study, firstly, these conjunctions are listed, information about the relevant conjunction is given under each heading, and then the binding groups formed with these conjunctions in Turkish proverbs are shown. Accordingly, it has been determined that the proverbs mostly consist of the conjunction "ile", and least of the conjunctions "ister/isterse...ister/isterse", "kimi...kimi", "ve". In addition, the types of words and word groups connected by these conjunctions in these proverbs were also evaluated. With this study, it is aimed to show the binding elements in Turkish proverbs and to determine the binding groups formed with these binding elements, to contribute to the studies on proverbs on the subject of binding groups and to fill the gap on this subject, which has not been addressed by researchers in terms of linguistic research.

Keywords: Proverb, Turkey Turkish, Formulaic Expressions**,** Binding Group**,** Word Groups.

GİRİŞ

Türk kültürü içerisinde önemli bir yeri ve önemi olan kalıp sözler, oldukça zengin bir veriyi gözler önüne sunmaktadır. Bu kalıp sözler içerisinde atasözü, deyim, alkış (dua), kargış (beddua, ilenç) vb. yer almaktadır.

Ata ve *söz* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan *atasözü*, *Türkçe Sözlük*'te "uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici

nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel" olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2019, s. 180).

Atasözleri, geçmişten günümüze Türk dilinin söz varlığı hakkında pek çok veriye sahip olan kalıp sözlerdir. Bu sözlerde, Türk kültürüne ait inanışlar, gelenekler, iyi ve kötü dilekler, uyarılar gibi unsurlar dikkati çekmektedir. Böylelikle bu sözlerle, Türk halkı, Türk kültürü ile ilgili bilgileri öğrenme ve bunlardan haberdar olma imkânına sahip olmaktadırlar. Ayrıca bu sözler; Türk kültüründeki unsurlara dair bilgiler vermesi yönüyle Türk halkı üzerinde yaptırım gücü oluşturma, uyulması gereken kuralları hatırlatması yönüyle de uyarma vazifesi görmektedir. Atasözleri, gerek dil alanında gerekse kültürel anlamda yapılan çalışmalarda, araştırmacıların uzun süre yararlandığı en önemli malzemeler arasında yer almıştır.

Atasözleri ile Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü olan *Divanü Lügati't-Türk*'te karşılaşılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud'un Hakaniye Türkçesi ile yazdığı bu eserde, Kâşgarlı, Türk diyarlarını gezerken duyduğu, gözlemlediği çok sayıda atasözüne yer vermiştir.

*İslâm Ansiklopedisi'*nde atasözleri, geçmişteki ataların birikimlerinden beslenen ve yıllar süren gözlem ve deneyimlerinden türetilen öğütleri içeren kısa, öz ve anonim olan halk arasında nesilden nesile aktarılan halk kültürünün bir parçası olarak tanımlanmış ve bu sözlerin zamanla kalıplaşarak halkın belleğine yerleştiği, halk tarafından benimsendiği belirtilmiştir (Oy, 1991, s. 44).

Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü'nde atasözlerinin başlangıçtan günümüze kadar gelen bir kültürel miras ve zaman içinde çeşitli değişimlere uğradığı, ilk ortaya çıkışlarından itibaren, toplumsal yapının, bireylerin değer yargılarının, coğrafi ve kültürel özelliklerin, dilin evriminin, dini inançların ve törelerin etkisiyle farklı olarak biçimlendikleri belirtilerek Türk atasözlerinin sayısı hakkında ise henüz kesin bir bilgiye ulaşılamadığı bunun nedeni ise hem yazılı kaynaklardan yapılan çalışmaların yetersizliği hem de halk arasında yapılan derlemelerin henüz tamamlanamamış olmasıyla açıklanmıştır (Albayrak, 2004, s. 42-43).

Bu çalışmada, Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde yer alan bağlama grupları incelenmiştir. Türkiye Türkçesindeki atasözleri için, Ömer Asım Aksoy'un *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü* (2023) ve Necmi Akyalçın'ın *Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz-Tanıklı Sözlük* (2012) adlı çalışmalarından yararlanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde yer alan bağlama gruplarına geçmeden önce kaynaklarda bağlaçlar (bağlam/bağlama edatı) ve

bağlama grupları (bağlama öbekleri) üzerine yapılan değerlendirmeler şöyle gösterilebilir:

Türk Dil Bilgisi'nde *bağlaçlar,* sözcükten küçük dil birliklerini, sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri biçim ve anlam bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bağlantı kuran *bağlama edatları* biçiminde değerlendirilmiş; bağlama edatlarının Türkçede daha sonradan yabancı dillerin etkisi ile ortaya çıktığı, bu nedenle Türkçede bulunan bağlama edatlarının büyük bir bölümünün alıntı olduğu, Türkçe olanların ise bazı ad ve fiillerin sonradan edatlaşması ile oluştuğu ifade edilmiştir (Ergin, 2003, s. 352). *Bağlama grubu* ise, sıralama bağlama edatları ile yapılan sözcük grubu biçiminde tanımlanmış; ardından bu edatlarla birbirine bağlanan iki unsurun birlikte bağlama grubu oluşturduğu, edatın her iki unsurun arasına girdiği, unsurlardan her birinin bir sözcük ya da sözcük grubu olduğu belirtilmiş ve bağlama grubunu oluşturan unsurların biçimsel ve eşit olarak birbirine bağlandıkları, her iki unsurun kendi vurgusunu taşıdığı ve vurgularının aynı olduğu da ifade etmiştir (Ergin, 2003, s. 379-380).

Bağlama Grubu Üzerine adlı çalışmada bağlama grubunu oluşturan sözcüklerin eş görevli olduğu, bu grubu oluşturan sözcüklerin özne, nesne vb. olabilecekleri gibi bir ad tamlamasında tamlayan unsur, ya da bir sıfat tamlamasında ad unsuru olabileceği, bütün sözcük grupları gibi bağlama gruplarının da tek sözcük gibi görev yaptıkları üzerinde durulmuştur (Baydar 2006, s. 242-250).

Türkçenin Grameri'nde (2007) söz içinde aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve iki paragrafı bağlayan sözcüklere *bağlam* denmiş ve bağlamların pek çok yönlerden sözcük ve yargılar arasında ilişki kurduğu belirtildikten sonra bağlamlar kendi içerisinde *ulama bağlamları, ayırtlama bağlamları, karşıtlama bağlamları, almaşma bağlamları, üsteleme bağlamları, açıklama bağlamları, salt bağlamlar, yerverme bağlamları, sebep bağlamaları, sonuç bağlamları, amaç bağlamları* ve *şart bağlamları* biçiminde sınıflandırılmıştır (Banguoğlu, 2007, s. 390-393). Ayrıca bu çalışmada bağlamların cümle içirisinde aynı işleyişte iki veya daha çok sözcüğü bağlayarak bağlam öbeklerini meydana getirdükleri, bağlam öbeklerinde belirten ve belirtilenin ayırt etmenin çoğunlukla mümkün olmadığı, öbeğin iki unsurunun birbirini belirttiği veya eşit derecede öbekleştirdiği belirtilerek bağlam alan, bağlama öbeklerinin çok yaygın olmadığı ve çoğunlukla aynı türden iki sözcüğü bağladıkları söylenmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 510-511).

Türkiye Türkçesi Söz Dizimi'nde iki ya da daha fazla ad unsurunun sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları olan *ve, ile, dahi, ilâ, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya… ya, hem… hem, ne… ne, da / de… da / de vb.* ile oluşan sözcük grubuna *bağlama grubu* denmiş ve diğer gramer kitaplarıyla

benzer olarak, bağlama grubunda unsurların biçim ve eşit olarak birbirlerine bağlandıkları, her unsurun kendi vurgusunu taşıdığı ve vurgularının aynı olduğu, cümlede sözcük türü olarak ad, sıfat ve zarf görevinde bulunabildikleri, cümle ögesi olarak ise özne, nesne, dolaylı tümleç ve yüklem adı olarak kullanıldıkları üzerine durulmuştur (Özkan & Sevinçli, 2009, s. 88-92).

Türkçenin Söz Dizimi adlı çalışmada bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki ya da daha fazla ad unsurunun veya cümlenin oluşturduğu söz öbeklerine ise *bağlama öbeği* denmiştir. Bu sözcük gruplarında ana ve yardımcı unsur ayrımı olmadığı, ögelerin birbirine aynı oranda bağlandığı ve bağlama gruplarının *sıralayıcı bağlama öbekleri* ve *açıklayıcı bağlama öbekleri* olmak üzere ikiye ayrıldığı ifade edilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 200).

Ses ve Şekil Bilgisi'nde bağlaçlar, eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri, paragrafları biçim ve anlam bakımından birbirine bağlayan, bunlar arasında anlam ilgisi kuran gramer ögeleri olarak tanımlanmış ve kökenlerine (yabancı kökenli bağlaçlar, karışık kökenli bağlaçlar, Türkçe kökenli bağlaçlar), yapılarına (tek sözcükten oluşan bağlaçlar, birleşik bağlaçlar, kalıplaşmış bağlaçlar), işlevlerine (sıralama bağlaçları, denkleştirme, karşılaştırma, seçme bağlaçları, pekiştirme bağlaçları) ve cümle bağlayıcısı niteliklerine göre sınıflandırılmıştır (Vural & Böler, 2012, s. 257-259).

Türkçenin Dil Bilgisi adlı çalışmada, bağlaçlar, sözleri, söz gruplarını ve cümleleri bir araya getirmeye yarayan çekimlik bağlı birimler olan *bağlama edatları* biçiminde ifade edilmiş ve bunlar *sıralayıcı bağlama edatları* ve *açıklayıcı bağlama edatları* olarak ikiye ayrılmıştır (Karaağaç, 2013, s. 434-435).

Çağdaş Türk Dili'nde *bağlaçlar/bağlama edatları*, eş görevli veya birbiriyle ilgili sözcüklerin, sözcük gruplarını özellikle cümleleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam biçim bakımından ilgi kuran unsurlar olarak açıklanmış ve *bağlaçlar (bağlama edatları)* kendi içerisinde *sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, cümle başı* ve *sona gelen bağlaçlar* olmak üzere beş grupta incelenmiştir (Eker, 2015, s. 314). *Bağlama grubu* ise, en az iki eşit unsurun bir bağlama edatıyla oluşturduğu grup olarak ifade edilmiştir (Eker, 2015, s. 366).

Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi'nde *bağlama grubu*, iki ya da daha fazla ad unsurunun veya sözcük grubunun bağlaçlarla oluşturduğu sözcük grubu olarak tanımlanmış ve bağlaçların, sözcük veya ad unsurları arasında bağlama, denkleştirme, karşılaştırma, sıralama işlevi gördükleri, unsurların birbirlerine eşit olarak bağlandığı ve her unsurun kendi vurgusunu taşıdığı ifade edilmiştir (Aktan 2016, s. 56-61). *Türkçede Söz Dizimi* adlı çalışmada *bağlama grubu,* bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki ya da daha fazla ad unsurunun meydana

getirdiği sözcük grubu olarak verilmiş ve bağlama edatının, ad unsurlarının arasında bulunduğu ve ad unsurlarının grubun kuruluşuna eşit olarak katıldığını ve her unsurum kendi vurgusunu taşıdığını belirtilmiştir. Ayrıca bu eserde bağlama gruplarının, söz dizimi içinde ad, sıfat ve zarf işlevi üstlendiği de ifade edilmiştir (Karahan, 2016, s. 65-67).

Türkçenin Sözdizimi adlı çalışmada *bağlama grubu,* iki sözcük ya da sözcük grubunun bir bağlaçla birbirine bağlanmasıyla oluşan sözcük grubu olarak tanımlanmış; bağlama grubunda bulunan her iki unsurun da sözcük ve sözcük grubu olabileceği gibi, biri sözcük diğeri sözcük grubu olabileceği, birbirine bağlaçlarla bağlanan sözcüklerin sekiz sözcük türünden ve söz dizimi içerisinde cümlenin ögelerinden herhangi biri olabileceği üzerinde durulmuş ve bağlama gruplarının *dA…dA*, *değil, gerek…gerek(se), hatta, hem de*, *hem…hem, ilâ, ile*, *kâh... kâh*, *ne…ne*, *u/ü*, *ve, veya, veyahut, vu/vü, ya da, ya…ya*, *yahut* bağlaçları ile kurulduğu belirtilmiştir (Özmen, 2016, s. 79-80).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi – I adlı çalışmada, *bağlaç,* eş görevli veya birbiriyle bağlantılı sözcükten küçük dil birlikleri, sözcük, sözcük grupları ve bazı anlam ilişkisi kuran cümleler başta olmak üzere her türlü dil birimini anlam ve biçim yönünden birbirine bağlayan sözcükler olarak tanımlanmış ve bağlaçların sözcükten küçük dil birimleri, sözcük, sözcük grupları, cümleler ve paragraflar arasında anlam ve biçim yönünden ilgi kurma işlevleri olduğu belirtilmiştir (Böler, 2021, s. 197-198).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *bağlama edatları* "sesleri, heceleri, sözcükleri, sözcük grupları, cümleleri biçim ve anlam bakımından birbirine bağlayan dil bilgisel anlamlı biçimbirimler" olarak tanımlanmış ve bağlama edatları; *kökenleri bakımından bağlama edatları, dil bilgisel anlamları bakımından bağlama edatları, ara söz veya iç cümle bağlayan bağlama edatları* ve *tekrarları bağlayan bağlama edatları* olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir (Doğan, 2021, s. 98).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde bağlaçlar, görevli sözcükler içerisinde değerlendirilmiş ve sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri, paragrafları birbirine bağlayan ve yüklendikleri işlevler ile, bağlandıkları sözler arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran gramer ögeleri biçiminde tanımlanmış ve Ergin'in aksine Türkçede en eski dönemlerden itibaren bağlaçların bulunduğu belirtilmiş ve bağlaçlar kökenleri, biçim ve biçim bilgisi yapıları, işlevleri ve cümledeki yerleri bakımından bağlaçlar ile cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar, cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçların işlev bakımından sınıflandırılması ve daha başka işlevlerde kullanılan cümle bağlayıcıları olarak sınıflandırmıştır (Korkmaz, 2022, s. 925).

Görüldüğü üzere, *bağlaç* sözcüğüne Muharrem Ergin (2003), Günay Karaağaç (2013), Süer Eker (2015) ve Ahmet Turan Doğan (2021) *bağlama edatı*; Tahsin Banguoğlu (2007), Mehmet Özmen (2016), Tuncay Böler (2021), Zeynep Korkmaz (2022) ise *bağlaç* demektedir. Burada sözünü edilen kaynakların dışında Necmettin Hacıeminoğlu (1992), Tahir Kahraman (2005), İbrahim Delice (2008), Muhsine Börekçi (2009), Jean Deny (2012) ve Leyla Karahan (2016) de *bağlaç* için *bağlama edatı*; Ahmet Cevat Emre (1945), Oya Adalı (1979), Tahir N. Gencan (1979), Nurettin Koç (1996), Neşe Atabay (1983), Serdar Karaoğlu (2019), Haydar Ediskun (2004), Mazhar Kükey (2003) ve Kerim Demirci (2017) *bağlaç* ifadesini kullanmıştır. Bağlama grupları ise, genel itibari ile, ise iki sözcük ya da sözcük grubunun bir bağlaçla birbirine bağlanmasıyla oluşan sözcük grubu olarak tanımlanmış ve bağlama gruplarında ana unsur, yardımcı unsur ayrımı olmadığı, bağlama grubunu oluşturan her bir unsurun kendi vurgusunu aldığı ve vurgularının da aynı olduğu, bunların sözcük ya da sözcük gruplarını bağlayabileceği, sözcük türü olarak ad, sıfat ve zarf ve cümle içerisinde özne, nesne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci işlevinde kullanılabileceği gibi özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Çalışmada Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde yer alan bağlama grupları üzerinde durulmuştur. Buna göre Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde "bir…bir(de)","dA…dA","değil","hem…hem(de)","ile","ister/isterse…ister/isterse", "kimi…kimi", "mI/mU…mI/mU", "ne…ne(de)", "ve", "ya…ya(da)" bağlaçları ile bağlama grubu oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada, öncelikle, sözü edilen bu bağlaçlar alfabetik olarak maddeler halinde sıralanmış, her başlık altında ilgili bağlaç hakkında kaynaklarda yer alan bilgilere yer verilmiş ardından Türk atasözlerinde bu bağlaçlarla kurulan bağlama grupları sıralanmış ve bu bağlama gruplarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışma ile, Türkçenin söz varlığına dair önemli veriler sunan atasözlerindeki bağlama unsurlarının ve bu bağlama unsurları ile oluşturulan bağlama gruplarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

1. Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinde Yer Alan Bağlaçlar ve Bağlama Grupları

Türkiye Türkçesinde pek çok bağlama unsuru bulunmaktadır. Bu bağlama unsurlarıyla sözlü/yazılı, şiir ve düz yazı gibi pek çok türde karşılaşılmaktadır. Yazılı kaynaklar içerisinde yer alan, Türk kültürü adına pek çok veriyi gösteren ve uzun yıllar değişmeden günümüze kadar gelmiş olan atasözlerinin de bazı bağlama unsurları ile kurulduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde yer alan bağlama unsurları "bir…bir(de)", "dA…dA", "değil",

"hem…hem","ile","ister/isterse…ister/isterse","kimi…kimi","mI/mU…mI/mU ", "ne…ne", "ve", "ya…ya" bağlaçlarıdır. Bu bağlaçlar, atasözlerinde yalnızca tek başlarına kullanılmamış kimi zaman bağlama grubu oluşturmuştur. Buna göre Türçenin söz varlığında bulunan atasözlerindeki bağlama grupları şöyle gösterilebilir:

1.1. *bir… bir(de)* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türkçe kökenli bir bağlaç olan *bir… bir* (Banguoğlu, 2007, s. 395, Korkmaz, 2022, s. 926) *karşılaştırma edatları* olarak değerlendirilmiştir (Ergin, 2003, s. 354). *Türkçenin Grameri*'nde ise *bir…bir*, iki unsur arasında almaşık bir değişme ilişkisi gösteren *almaşma bağlamları* olarak gösterilmiş ve bunların her zaman ikili bağlamlar olduğu belirtilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi-I'de ad, zamir, sıfat, zarf, edat ve fiilimsi türünden sözcüklerle bazı çekimli fiil biçimlerin bağlama işlevi kazanarak bağlaç görevinde kullanılabildiği belirtilmiş ve bu bağlaçlar içerinde *bir… bir* bağlacının da olduğu ifade edilmiştir (Böler, 2021, s. 199).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *bir… bir(de)* bağlacı; tek başına kullanılmayan, aralarına başka birimler alarak bunları birbirine bağlayan *ikili, içlü, dörtlü… (tekrarlı) bağlama edatları* içerisinde gösterilmiş (Doğan, 2021, s. 108) ve nöbetleşme, aralıklı zaman, durum vb. anlamında kullanıldığı söylenmiştir (Doğan, 2021, s. 123).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde *nöbetleşme bağlaçları* içerisinde gösterilen *bir.. bir* bağlacının karşılaştırma yaparak iki ya da daha fazla cümle ögesini birbirine bağladığı ve karşılaştırılan ögelerin sayısına göre iki ya da daha fazla tekrar edilebileceği belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 927).

Türkiye Türkçesinde *bir…bir(de)* bağlacı ile kurulan iki atasözü bulunmaktadır:

****Bir*** kaz doymaz ***bir* de** kız (Akyalçın, 2012, s. 199).

****Bir*** yemem diyenden kork, ***bir*** oturmam diyenden (Aksoy, 2023, s. 198).

Bunlardan *bir kaz doymaz bir de kız* atasözünde bağlaçlar iki adı, *bir yemem diyenden* kork, *bir oturmam diyenden* atasözünde ise ad unsurunu (iki sıfat-fiil grubunu) bağlamışlardır. Dolayısıyla da *bir… bir(de)* ile kurulan bağlama gruplarının sözcük ya da sözcük gruplarını birbirine bağlayabildikleri görülmektedir.

1.2. *dA…dA* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türk Dil Bilgisi'nde *dA…dA,* karşılaştırılan iki ya da daha fazla unsuru birbirine bağlayan edatlar olan *karşılaştırma edatları* başlığı altında verilmiştir. Bu

edatlardan Türkçe olan *dA…dA'*nin karşılaştırılan unsurlardan hepsini ifade etmek için kullanıldığı ve karşılaştırılan unsurların sonuna getirildiği belirtilmiş ve *dA…dA* bağlacı katmerli edatlar biçiminde değerlendirilerek ikiden başlayarak karşılaştırılan unsurların sayısına göre üç, dört vb. defa tekrarlandığı da eklenmiştir (Ergin, 2003, s. 353-354).

Türkçe kökenli olan bu bağlaç *Türkçenin Grameri*'nde, iki unsuru aynı hizada ve bakışıklı olarak ilgileyen *ulama bağlamları* içerisinde verilmiş (Banguoğlu, 2007, s. 391), *Sözcük Türleri* adlı çalışmada ise, bağlama edatı öbeği kuran bağlaçlar olarak gösterilmiştir (Delice, 2008, s. 130-150).

Türkçenin Söz Dizimi adlı çalışmada, sıralama ve karşılaştırma görevi yapan *dA…dA*'nin tekrar edilerek kullanıldığında edat grubu oluşturduğu ve sözcük gruplarında edatların bağlandıkları adın önüne ve sonuna gelebildiği belirtilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 202).

Ses ve Şekil Bilgisi'nde *dA…dA*, sıralama bağlacı olarak gösterilmiş ve bu bağlacın Eski Türkçe *takı* zarf-fiilinden (*taḳı>daḳı>dağı>dahi>daha>da/de* biçiminde) ses değişimine uğrayarak oluştuğu görüşüne yer verilmiştir (Vural & Böler, 2012, s. 259).

Türkçenin Dil Bilgisi'nde *dA…dA*, *sıralayıcı bağlayıcı edatlar* içerisinde (Karaağaç, 2013, s. 434-435), *Çağdaş Türk Dili*'nde karşılaştırma bağlaçları içerisinde gösterilmiştir (Eker, 2015, s. 314). *Türkçede Söz Dizimi*'nde *dA…dA* ile kurulan bağlama gruplarında bağlaçların ad unsurunun başında ve sonunda bulunduğu belirtilmiştir (Karahan, 2016, s. 66).

Türkçenin Sözdizimi adlı çalışmada *karşılaştırma bağlacı* olarak değerlendirilen *dA…dA* bağlacının eş görevli unsurlar arasında birliktelik ifade ettiği söylenmiştir (Özmen, 2016, s. 83).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi-I adlı çalışmada *dA…dA cümle dışındaki dil birimlerini bağlayan bağlaçlar* olarak değerlendirilmiştir (Böler, 2021, s. 209).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *dA…dA* bağlacı; *tekrarlı bağlama edatları* içerisinde ve çeşitli açılardan eşitlik, denklik, birliktelik anlamıyla kullanıldıkları söylenmiştir (Doğan, 2021, s. 125).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde Türkçe kökenli olduğu vurgulanan ve *sıralama bağlaçları* içerisinde gösterilen *dA…dA* bağlacının karşılaştırma yaparak iki ya da daha fazla cümle ögesini birbirine bağladığı ve iki ya da ikiden fazla tekrar edilebileceği belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 927). Korkmaz (2022, s. 936) ayrıca *dA…dA* bağlacının tekrar edildiğinde arka arkaya gelen eş değerli ögelerin

tümünü içine alarak bağlama görevi gördüğünü ve bağlanan ögelerin sonuna geldiğini ifade etmiştir.

Türkiye Türkçesinde *dA…dA* bağlacı ile kurulan 28 atasözü olduğu görülmektedir. Bunlar:

*Acar tazı *çullu* ***da*** belli olur, *çulsuz* ***da*** (Aksoy, 2023, s. 105).

*Adamı *rezil* ***de*** *vezir* ***de*** eden aklıdır (Akyalçın, 2012, s. 82).

*Arayan *Mevlasını* ***d*****a** bulur, *belasını* ***da*** (Aksoy, 2023, s. 148).

*Ata ***da*** soy gerek, ite ***de*** (Aksoy, 2023, s. 156).

Bal* ***da* *bal*, bahası da bal (Akyalçın, 2012, s. 172).

*Bir ağaçta *gül* ***de*** biter *dilken* ***de*** (Aksoy, 2023, s. 190).

*Bir ağaçtan *okluk* ***da*** çıkar *bokluk* ***da*** (Aksoy, 2023, s. 190).

*Bir ahırda *at* ***da*** bulunur, *eşek* ***de*** (Akyalçın, 2012, s. 192).

*Bir insanın *dostu* ***da*** olmalı *düşmanı* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 198).

Bir koyuna* ***da* *bin koyuna* ***da*** bir çoban gerek (Akyalçın, 2012, s. 200).

*Bir ocaktan *okluk* ***da*** çıkar *bokluk* ***da*** (Aksoy, 2023, s. 197).

*Can *cefadan* ***da*** usanır *sefadan* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 218).

Cennet* ***de* bu dünyada*, cehennem* ***de*** (Aksoy, 2023, s. 211).

Cennet* ***de* bu dünyada, *cehennem* ***de*** hangisini kazanırsan (Akyalçın, 2012, s. 221).

*Dağda gezen *ayıya* ***da*** rastgelir, *kurda* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 240).

Eti ciğer eden* ***de* avrat, *ciğeri et eden* ***de*** (Aksoy, 2023, s. 274).

*Gönül bu, *aka* ***da*** konar, *boka* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 325).

*Gönül bu, *aka* ***da*** düşer, *boka* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 325).

*Gönül bu, *ota* ***da*** konar, *boka* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 325).

*Gönül bu, *ota* ***da*** düşer, *boka* ***da*** (Akyalçın, 2012, s. 325).

*Hamsi kurban olur mu? - *Kam* ***d*****a** var, *cam* ***da*** (Aksoy, 2023, s. 299).

*Hamsi niçin kurban olmasın; *kanı* ***da*** var *canı* ***da*** (Aksoy, 2023, s. 299).

İbadet* ***de* gizli/mahfi *kabahat* ***de*** (Aksoy, 2023, s. 318).

*İbadet **de** kabahat **de*** kul içindir (Akyalçın, 2012, s. 372).

*Kabahat **de*** mahfi, *ibadet **de*** (Akyalçın, 2012, s. 372).

*Kişiyi *vezir eden **de*** karısı, *rezil eden **de*** (Aksoy, 2023, s. 364).

*Kocasını *vezir eden **de** rezil eden **de*** karısıdır (Aksoy, 2023, s. 364).

Vurmak **da* yiğitlik, *kaçmak **da*** (Aksoy, 2023, s. 460).

Bunlardan *adamı rezil de vezir de eden aklıdır; arayan Mevlasını da bulur, belasını da; ata da soy gerek, ite de; bal da bal, bahası da bal; bir ağaçta gül de biter dilken de; bir ağaçtan okluk da çıkar bokluk da; bir ocaktan okluk da çıkar bokluk da; bir ahırda at da bulunur, eşek de; bir insanın dostu da olmalı düşmanı da; can cefadan da usanır sefadan da; cennet de bu dünyada, cehennem de; cennet de bu dünyada, cehennem de hangisini kazanırsan; dağda gezen ayıya da rastgelir, kurda da; gönül bu, aka da konar, boka da; gönül bu, aka da düşer, boka da; gönül bu, ota da konar, boka da; gönül bu, ota da düşer, boka da; vurmak da yiğitlik, kaçmak da; hamsi kurban olur mu? - kam da var, cam da; hamsi niçin kurban olmasın, kanı da var canı da; ibadet de gizli/mahfi kabahat de; ibadet de kabahat de kul içindir; kabahat de mahfi, ibadet de* atasözünde *dA* bağlacının iki ismi, *acar tazı çullu da belli olur, çulsuz da* atasözünde sıfatları, *eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de; kocasını vezir eden de rezil eden de karısıdır; kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de* atasözünde *dA* bağlacının iki sıfat-fiil grubunu, *bir koyuna da bin koyuna da bir çoban gerek* atasözünde ise sıfat tamlamalarını bağladığı görülmektedir. Dolayısıyla da atasözlerinde *dA* bağlacı ile kurulan bağlama gruplarının sözcük (ad, sıfat) ya da sözcük grupları (sıfat-fiil grubu ve sıfat tamlaması) ile oluştuğu görülmektedir.

1.3. *değil* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Değil sözcüğü Eski Türkçedeki olumsuzluk edatı olan *tağ* ile bildirme eki *ol*'un birleşmesiyle oluşmuştur (*tağ ol>dağ ol>degül>değil*). Özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde *degül* biçiminde olan bu sözcük, daha sonra bugünkü biçimi olan *değil* biçimini almıştır. Ergin (2003, s. 365), bazı Türk şivelerinde *tegül, tügil, degül, değil*'e karşılık *ermez, emes, imes* biçimlerinin kullanıldığına değinmiştir.

Türk Dil Bilgisi'nde bu sözcük için, söz içinde karşılaştırılan iki unsurun arasına girerek sonuna geldiği unsuru daha sonraki unsura bağlama ve karşılaştırma ilgisi kurduğu ve burada *değil*' in olumsuzluk işlevi ile red ifade ettiği belirtilmiştir. Ayrıca karşılaştırılan iki unsurdan birinciyi reddederek ikinciye bağladığı ve böylelikle olumsuzluk ve red bildiren bir *bağlama* ve *kuvvetlendirme edatı* işveviyle kullanıldığı da söylenmiştir (Ergin, 2003, s. 364).

Çağdaş Türk Dili'nde *değil*, sona gelen bağlaçlar içerisinde verilmiştir (Eker, 2015, s. 314). *Türkçenin Sözdizimi* adlı çalışmada *değil* bağlacının, iki ad, ad gruplarını kendisinden öncekini ret kendisinden sonrakini kabul anlamıyla birbirine bağladığı söylenmiş ve *değil* ile yapılan bağlama grubunun devrik de olabileceği, bu tür devrik yapılarda *değil*in başta, *değil*in bağlayacağı ögelerin ise *değil*den sonra geldiği belirtilmiştir (Özmen, 2016, s. 80).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi- I'de ad, zamir, sıfat, zarf, edat ve fiilimsi türünden sözcüklerle bazı çekimli fiil biçimlerin bağlama işlevi kazanarak bağlaç görevinde kullanılabildiği belirtilmiş ve bu bağlaçlar içerinde *değil* de sayılmıştır (Böler, 2021, s. 199).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *değil(de)* bağlacının iki birimden birinin olmadığı, bulunmadığını vb. belirtme anlamıyla kullanıldığı ifade edilmiştir (Doğan, 2021, s. 128).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde Türkçe kökenli ve olumsuz ad olarak değerlendirilen *değil* sözcüğünün bağlaç olarak sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 926).

Türkiye Türkçesinde *değil* bağlacı ile kurulan 13 atasözü olduğu görülmektedir. Bunlar:

Altını saklamak* ***değil* *kuruşu saklamak* hünerdir (Akyalçın, 2012, s. 124).

Ar dünyası* ***değil* *kâr dünyası* (Aksoy, 2023, s. 148).

Ar yılı* ***değil* *kâr yılı* (Aksoy, 2023, s. 152).

*At, *adımına göre* ***değil****, adamına göre* yürür (Aksoy, 2023, s. 156).

*Av *vuranın* ***değil*** *alanın* (Aksoy, 2023, s. 164).

*Bağ *dua* ***değil*** *çağa* ister (Akyalçın, 2012, s. 169).

Bakla* ***değil* *vakitsiz baklava* olsa yenmez (Akyalçın, 2012, s.171).

Beygirin suratını* ***değil**, süratini* överler (Akyalçın, 2012, s. 187).

*Deveyi *yük* ***değil*** *zelber* yıkar (Aksoy, 2023, s. 238).

*Misafir *umduğunu* ***değil*** *bulduğunu* yer (Aksoy, 2023, s. 390).

*Parayı *kazanmak* ***değil*** *tutmak* marifettir (Akyalçın, 2012, s. 489).

*Suç *öldürende* ***değil****, ölendedir* (Aksoy, 2023, s. 431).

*Taş *büyüğü* ***değil****, yaş büyüğü* (Akyalçın, 2012, s. 532).

Görüldüğü üzere *değil* ile kurulan bağlama grupları *av vuranın değil alanın; misafir umduğunu değil bulduğunu yer; bağ dua değil çağa ister; deveyi yük değil zelber yıkar* ve *suç öldürende değil ölendedir* atasözünde adları; *altını saklamak değil kuruşu saklamak hünerdir* ve *parayı kazanmak değil tutmak marifettir* atasözünde isim-fiil grubunu, *ar yılı değil kâr yılı; ar dünyası değil kâr dünyası* ve *taş büyüğü değil, yaş büyüğü* atasözünde belirtisiz isim tamlamalarını, *beygirin suratını değil, süratini överler* atasözünde belirtili isim tamlamalarını, *at, adımına göre değil, adamına göre yürür* atasözünde edat gruplarını, *bakla değil vakitsiz baklava olsa yenmez* atasözünde ise bir isim ile sıfat tamlamasını bağlamaktadır. Buna göre *değil* ile kurulan atasözlerinin sözcük türü olarak adlar, sözcük grubu olarak ise isim-fiil, belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları ve edat grupları ile yapıldıkları dikkati çekmekle birlikte bir sözcük (ad) ve sözcük grubu (sıfat tamlaması) ile oluşan atasözleri de bulunmaktadır. Yani *değil* ile kurulan atasözleri; sözcük, sözcük grupları ve hem sözcük hem de sözcük grubunun bir araya gelmesi ile oluşmuştur.

1.4. *hem…hem(de)* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Hem… hem bağlacı, *Türkçede Bağlaçlar* adlı çalışmada birlik hâlinde kullanılan bağlaçlar içerisinde, eş görevli ögeler arasında tekrarlanan bağlaçlar biçiminde değerlendirilmiştir (Adalı, 1969, s. 698-700).

Türk Dil Bilgisi'nde *hem…hem, karşılaştırma edatları* başlığı altında verilmiştir. Bu edatlardan Farsçadan alıntılanmış olan *hem…hem*'in karşılaştırılan unsurlardan hepsini ifade etmek için kullanıldığı ve karşılaştırılan unsurların başına getirildiği ve katmerli edatlar biçiminde değerlendirilen *hem…hem* bağlacının karşılaştırılan unsurların sayısına göre iki veya ikiden fazla tekrarlanabildiği ve bazı durumlarda sonuna *dA* bağlacı getirilerek bağlama unsurunun daha da kuvvetlendirildiği ifade edilmiştir (Ergin, 2003, s. 353- 354).

Türkçenin Grameri'nde ise Farsça kökenli olarak değerlendirilen bu bağlaç, *ulama bağlamları* içerisinde gösterilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Sözcük Türleri* adlı çalışmada *hem…hem,* bağlama edatı öbeği kuran bağlaçlar olarak gösterilmiştir (Delice, 2008, s. 130-150).

Türkçenin Söz Dizimi adlı çalışmada, sıralama ve karşılaştırma görevi yapan *hem… hem*'in tekrar edilerek kullanıldığında edat grubu oluşturduğu ve sözcük gruplarında edatların bağlandıkları adın önüne ve sonuna gelebildiği belirtilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 202). *Ses ve Şekil Bilgisi*'nde Farsça kökenli bir bağlaç olan *hem…hem*, yapı bakımından kalıplaşmış bağlaçlar içerisinde eş görevli sözcüklerin tekrarı ile oluşan bağlaçlar kısmında ve işlevlerine göre de *sıralama bağlacı* olarak gösterilmiştir (Vural & Böler, 2012, s. 258-259), *Türkçenin Dil*

Bilgisi'nde de *hem…hem*, *sıralayıcı bağlayıcı* edatlar olarak değerlendirilmiştir (Karaağaç, 2013, s. 434-435).

Çağdaş Türk Dili'nde *hem…hem*, karşılaştırma bağlaçları içerisinde verilmiştir (Eker, 2015, s. 314). Eker (2015, s. 366), Farsça kökenli *hem* bağlacı ile kurulan bu bağlama gruplarının kuruluşunun diğer bağlaçlar ile kurulanlardan farklı olduğunu, *hem…hem* ile kurulan bağlama gruplarında bağlacın ad unsurundan önce geldiğini belirtmiştir.

Türkçede Söz Dizimi'nde *hem... hem* ile kurulan bağlama grubunda bağlaçların ad unsurunun başın ve sonunda bulunduğu belirtilmiştir (Karahan, 2016, s. 65). *Türkçenin Sözdizimi* adlı çalışmada *karşılaştırma bağlacı* olarak değerlendirilen *hem…hem* bağlacının eş görevli unsurlar arasında birliktelik sağladığı ifade edilmiştir (Özmen, 2016, s. 83).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi- I'de *hem…hem* bağlacının tekrar yoluyla cümleleri bağladığı ve beraberlik, karşılaştırma anlamı verdiği belirtilmiştir (Böler, 2021, s. 199-205).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *hem…hem(de)* bağlacı; Türkçede sıklıkla kullanılan *tekrarlı bağlama edatları* içerisinde verilmiş ve "çeşitli açılardan eşitlik, denklik, birliktelik ilgisiyle ekleme, ilave etme" ile "çeşitli açılardan zıtlık, terslik, farklılık ilgisiyle ekleme, ilave etme" anlamıyla kullanıldığı söylenmiştir (Doğan, 2021, s. 132).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde Farsçadan Türkçeye geçmiş *sıralama* bağlaçları içerisinde gösterilen *hem…hem* bağlacının iki ya da daha çok cümle ögesini karşılaştırma yolu ile birbirine bağladığı ifade edilmiştir. Biçimce aynı olan bu bağlaçların karşılaştırılan ögelerin sayısına göre iki ya da ikiden fazla tekrar edilebileceği de belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 926-937).

Türkiye Türkçesinde *hem…hem* bağlacı ile kurulan 5 atasözü olduğu görülmektedir. Bunlar:

*El kapısı ***hem*** *geç* ***hem*** *güç* açılır (Akyalçın, 2012, s. 288).

*Her kadın evinin ***hem*** *hanımı* ***hem*** *halayığıdır* (Akyalçın, 2012, s. 357).

*Mal adama ***hem*** *dost* ***hem*** *düşmandır* (Aksoy, 2023, s. 383).

*Sarı ineğin yanında duran ***hem*** *tüyünden* ***hem*** *huyundan* alır (Akyalçın, 2012, s. 421).

*Sarı öküzün yanında duran ***hem*** *tüyünden* ***hem*** *huyundan* alır (Akyalçın, 2012, s. 421).

Görüldüğü üzere *hem…hem* ile kurulan bağlama grupları *el kapısı hem geç hem güç açılır* atasözünde zarflarla, *her kadın evinin hem hanımı hem halayığıdır*; *sarı öküzün yanında duran hem tüyünden hem huyundan alır; sarı ineğin yanında duran hem tüyünden hem huyundan alır* ve *mal adama hem dost hem düşmandır* atasözünde adlarla oluşmuştur. Yani *hem…hem* bağlacı ile oluşturulan atasözlerinin ad ve zarf türünden sözcükleri bağladığı, *hem…hem* bağlacı ile oluşturulan atasözlerinde sözcük gruplarının bir arada bulunmadığı görülmüştür. Bu da *hem…hem* bağlacı ile oluşturulan bağlama gruplarının sözcük grubu biçiminde olmadığını göstermektedir.

1.5. *ile* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türk Dil Bilgisi adlı eserde *ile,* Türkçe olan *sıralama edatları* içerisinde gösterilmiş ve aslında son çekim edatı olan bu sözcüğün sonradan bağlama edatı olarak kullanıldığı üzerinde durulmuştur (Ergin, 2003, s. 353). Ayrıca bu çalışmada bağlama gruplarının *ve, ile ve ilâ* ile yapıldığı, bu bağlaçların dışında kullanılan bağlaçlarla yapılan sözcük gruplarının bağlama grubu olarak değerlendirilemeyceği, yalnızca bu bağlaçlarla kurulan yapıların bağlama grubu olabileceği ve *ile*'nin ad unsurlarını bağladığı ifade edilmiştir (Ergin, 2003, s. 379).

Türkçenin Grameri'nde ise Türkçe kökenli olarak gösterilen *ile* bağlacı, *ulama bağlamları* (Banguoğlu, 2007, s. 391), *Sözcük Türleri* adlı çalışmada*, bağlama edatı öbeği kuran bağlaçlar* içerisinde gösterilmiştir (Delice, 2008, s. 130-150).

Türkçenin Söz Dizimi adlı çalışmada *ile*, *sıralama edatı* olarak gösterilmiş ve *ile* ile kurulan sözcük gruplarının *sıralayıcı bağlama öbekleri* kurduğu belirtilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 201). Türkçe kökenli bir bağlaç olan *ile (-lA) Ses ve Şekil Bilgisi*'nde, işlevlerine göre bağlaçlar kısmında *sıralama bağlacı* olarak gösterilmiştir (Vural & Böler, 2012, s. 258-259).

Türkçenin Dil Bilgisi'nde *ile*, *sıralayıcı bağlayıcı edatlar* (Karaağaç, 2013, s. 434-435), *Çağdaş Türk Dili*'nde ise, *sıralama bağlaçları* içerisinde verilmiştir (Eker, 2015, s. 314). *Türkçede Söz Dizimi*'nde *ile* bağlama edatının ekleşmiş biçimi olan *–(y)lA* bağlama ekinin iki ad unsurunu bağlayabildiği ve bu iki unsurlu yapıda ilk unsurun *–(y)lA* ekini aldığı ifade edilmiştir (Karahan, 2016, s. 66).

Türkçenin Sözdizimi'nde *ile* bağlacının, iki ad veya ad unsurunu bağlama ve birliktelik anlamıyla birbirine bağlama işlevi olduğu üzerinde durulmuştur (Özmen, 2016, s. 83). *Türkiye Türkçesi Biçim Bilgi-I*'de *ile* bağlacı *kelime bağlaçları* içerisinde gösterilmiştir (Böler, 2021, s. 205).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *ile* bağlacı, tek sözcükten oluşan ve sözcük düzeyindeki bağlama edatları olarak (Doğan, 2021, s. 108) ve çeşitli açılardan eşitlik, denklik, birliktelik anlamında kullanıldığı (Doğan, 2021, s. 132), *Türkiye Türkçesi Grameri'*nde ise Türkçe kökenli ve tek sözcükten oluşan *ile* bağlacının, "bağlamak, birleştirmek"anlamındaki *il-* fiili ve *e* zarf-fiil ekinin kalıplaşması ile oluştuğu ve bu bağlacın eş, yakın ya da zıt anlamlı sözcükleri birbirlerine bağlayan *sıralama bağlacı* olarak değerlendirildiği, cümle içerisinde sıralandığı ögelerin arasına getirildiği ifade edilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 933).

Türkiye Türkçesinde içerisinde *ile* bağlacı bulunan (83 adet) atasözleri şunlardır:

Aç* ***ile* *ecelli* söyleşir (Akyalçın, 2012, s. 72) /*Aç ile eceli gelen* söyleşir (Aksoy, 2023, s. 110).

Açlık* ***ile* *tokluğun arası* yarım yufka (Aksoy, 2023, s. 111).

Açlık* ***ile* *tokluğun arası* bir dilim ekmek (Akyalçın, 2012, s. 77).

Açlık* ***ile* *tokluğun arası* bir lokma ekmek (Akyalçın, 2012, s. 77).

Adalet* ***ile* *zulüm* bir yerde durmaz (Akyalçın, 2012, s. 78).

*Ağızla pilav pişmez, *yağ****la*** *pirinç* gerek (Akyalçın, 2012, s. 92).

Ağlar göz* ***ile* *sahte sözden* kendini sakın (Akyalçın, 2012, s. 93).

Ak at* ***ile* *cahil* ayağa kulluk çetindir (Akyalçın, 2012, s. 96).

*Akıl ***ile*** nefis birbirinin düşmanıdır (Akyalçın, 2012, s. 100).

Ana* ***ile* *kız*, *helva ile koz* (Aksoy, 2023, s. 144).

At* ***ile* *avrat* yiğidin bahtına (Aksoy, 2023, s. 160).

At* ***ile* *avrat* yiğidin ikbaline (Akyalçın, 2012, s. 146).

At* ***ile* *eşek* bir değil (Akyalçın, 2012, s. 146).

At* ***ile* *eşek* yarışamaz (Akyalçın, 2012, s. 146).

At* ***ile* *avrata* inan olmaz (Akyalçın, 2012, s. 149).

Ateş* ***ile* *sel* dilsiz düşmandır, haber vermeden gelir (Akyalçın, 2012, s. 471).

Ateş* ***ile* *su* hatıra bakmaz (Akyalçın, 2012, s. 151).

Ateş**le*** *barut* bir yerde durmaz (Aksoy, 2023, s. 159).

* *Ateş****le*** *barut* bir yerde olmaz (Akyalçın, 2012, s. 152).

Ateş**le*** *pamuğun* oyunu olmaz (Akyalçın, 2012, s. 153).

*Ateş **ile** pamuk oyunu*, terk etmektir kurda koyunu (Akyalçın, 2012, s. 153).

*Atlı **ile** yayanın* yoldaşlığı olmaz (Akyalçın, 2012, s. 155).

*Atlı **ile** yaya* bir değil (Akyalçın, 2012, s. 155).

*Avrat**la** atı* emanet etme (Akyalçın, 2012, s. 158).

*Avradın **ile** pazarını* kimseye inanma (Akyalçın, 2012, s. 158).

*Bal **ile** kaymak* isteyen akçesine kıymak gerek (Aksoy, 2023, s. 177).

* *Bal **ile** kaymak* yenir ama her keseye göre değil (Aksoy, 2023, s. 177).

*Barut**la** ateş* bir yerde durmaz (olmaz) (Aksoy, 2023, s. 178).

*Bilen **ile** bilmeyen* bir olmaz (Akyalçın, 2012, s. 188).

*Bir karı **ile** bir koca* dırdır eder her gece (Akyalçın, 2012, s. 199).

*Bir karı **ile** bir koca* helva yerler her gece (Akyalçın, 2012, s. 199).

*Buğday **ile** koyun*, geri yanı oyun (Aksoy, 2023, s. 205).

*Cömert**le** nekesin* harcı birdir (Aksoy, 2023, s. 212).

* Çağrılmayan yere *bozacı **ile** şıracı* gider (Akyalçın, 2012, s. 223).

* Çağrılmayan yere *kedi **ile** köpek* gider (Akyalçın, 2012, s. 223).

*Çağrılmayan yere *çörekçiy**le** börekçi* gider (Aksoy, 2023, s. 213).

*Çift **ile** koyun*, kalanı oyun (Aksoy, 2023, s. 217).

*Değneği yiyen**le** sayan* bir değil (Akyalçın, 2012, s. 246).

*Deli **ile** sarhoşun* meydanı birdir (Akyalçın, 2012, s. 248).

*Dervişlik olaydı *taç **ile** hırka*, ben de alırdım otuza kırka (Aksoy, 2023, s. 235).

* *Devletli **ile** deli* bildiğini işler (Aksoy, 2023, s. 238).

*Deli **ile** devletli,* ikisi de bildiğini işler (Akyalçın, 2012, s. 259).

*“*Eğer” **ile** “meğer”*i evlendirmişler, “keşke” diye bir çocuk doğmuş (Aksoy, 2023, s. 255).

*Er **ile** avrat* arasına giren nadim olur (Akyalçın, 2012, s. 407).

*Er **ile** avrat* arasına girenin hürmetsizliği kalır (Akyalçın, 2012, s. 408).

*Erken kalkan**la** erken evlenen* aldanmaz (Akyalçın, 2012, s. 494).

*Et**le** deri,* yemekle diri (Aksoy, 2023, s. 274).

*Et***le** *tırnak* arasına giren kokup çıkar (Akyalçın, 2012, s. 306).

*Et***le** *tırnak* arasına girilmez (Aksoy, 2023, s. 274).

*Et **ile** tırnak*, araya giren kıymık (Akyalçın, 2012, s. 306).

*Et **ile** tırnak*, ara yere giren kırnak (Akyalçın, 2012, s. 306).

*Et **ile** tırnak* arasına giren kıymıktır (Akyalçın, 2012, s. 306).

*Ev alan**la** evlenene* Allah yardım eder (Aksoy, 2023, s. 275).

Evi *delik**le** baca*, milleti *hacı **ile** hoca* yıkar (Akyalçın, 2012, s. 308).

*Evlenen**le** ev alana* Allah yardım eder (Aksoy, 2023, s. 277).

* *Evlenen**le** ev yapana* Allah yardım eder (Akyalçın, 2012, s. 308).

* *Evlenen**le** ev yaptıranın* Allah yardımcısıdır (Akyalçın, 2012, s. 308).

Evlenmesi bir alaca kuş, geçinmesi *bora **ile** kış* (Akyalçın, 2012, s. 309).

*Gam **ile** kasavet* ömür törpüsüdür (Akyalçın, 2012, s. 314).

*Gülme **ile** ağlama* bir çıkının içindedir (Akyalçın, 2012, s. 333).

*Hile **ile** hurda*, ne varsa pirde (Akyalçın, 2012, s. 368).

*İllet **ile** dirilikten* ölüm yeğdir (Akyalçın, 2012, s. 377).

*İman**la** paranın* kimde olduğunu kimse bilmez (Akyalçın, 2012, s. 487).

Kabahat ipliği eğirende değil, *iğ **ile** çıkrıkta* (Akyalçın, 2012, s. 398).

*Kaş **ile** göz*, dahası söz (Akyalçın, 2012, s. 410).

*Kaş **ile** göz*, gayrısı söz (Akyalçın, 2012, s. 410).

*Kaş **ile** göz*, gerisi söz (Aksoy, 2023, s. 347).

*Kaş **ile** göz*, kalanı/artanı söz (Akyalçın, 2012, s. 410).

*Kemik**le** deri*, yemekle diri (Aksoy, 2023, s. 355).

*Kısa **ile** kösenin* yaşı bilinmez (Akyalçın, 2012, s. 424).

*Kurt **ile** koyun* arkadaş olmaz (Akyalçın, 2012, s. 447).

*Kurt**la** koyun*, ateş **ile** su (Akyalçın, 2012, s. 447).

*Nekes**le** cömerdin* harcı birdir (Aksoy, 2023, s. 394).

*Od **ile** su*, dilsiz yağıdır/düşmandır (Akyalçın, 2012, s. 471).

Olsa **ile bulsa* bir araya gelse neler olurdu neler (Akyalçın, 2012, s. 475).

Olsa **ile bulsayı* ekmişler, "yel" **ile** "yuf" bitmiş (Aksoy, 2023, s. 398).

Para **ile imanın* kimde olduğunu bilinmez (Aksoy, 2023, s. 410).

*Rağbet *güzel **ile** zenginedir* (Aksoy, 2023, s. 413).

Şap **ile şeker* bir değil(dir) (Aksoy, 2023, s. 434).

Yağ **ile yavşan*, *sirke **ile** tavşan* (Aksoy, 2023, s. 461).

Yalan **ile iman* bir yerde durmaz (Akyalçın, 2012, s. 565).

Yananla** yenene* dağlar dayanmaz (Akyalçın, 2012, s. 568).

Yenen **ile yanana* ne dayanır (Aksoy, 2023, s. 471).

İle bağlacı ile kurulan bağlama gruplarının atasözlerinde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu atasözlerinden *aç ile ecelli söyleşir/aç ile eceli gelen söyleşir; atlı ile yaya bir değil*; *bilen ile bilmeyen bir olmaz; cömertle nekesin harcı birdir; deli ile sarhoşun meydanı birdir; deli ile devletli, ikisi de bildiğini işler; devletli ile deli bildiğini işler; evlenenle ev alana Allah yardım eder; evlenenle ev yapana Allah yardım eder; kısa ile kösenin yaşı bilinmez; nekesle cömerdin harcı birdir; rağbet güzel ile zenginedir; yananla yenene dağlar dayanmaz; yenen ile yanana ne dayanır* sıfatları, *adalet ile zulüm bir yerde durmaz; ağızla pilav pişmez, yağla pirinç gerek; akıl ile nefis birbirinin düşmanıdır; ana ile kız, helva ile koz; at ile avrat yiğidin bahtına; at ile avrat yiğidin ikbaline; at ile eşek bir değil; at ile eşek yarışamaz; at ile avrata inan olmaz; ateş ile pamuk oyunu, terk etmektir kurda koyunu; ateş ile sel dilsiz düşmandır, haber vermeden gelir; ateş ile su hatıra bakmaz; ateşle barut bir yerde durmaz; ateşle barut bir yerde olmaz; ateşle pamuğun oyunu olmaz; avradın ile pazarını kimseye inanma; avratla atı emanet etme; bal ile kaymak isteyen akçesine kıymak gerek; bal ile kaymak yenir ama her keseye göre değil; barutla ateş bir yerde durmaz; buğday ile koyun, geri yanı oyun; çağrılmayan yere çörekçiyle börekçi gider; çağrılmayan yere bozacı ile şıracı gider; çağrılmayan yere kedi ile köpek gider; çift ile koyun, kalanı oyun; dervişlik olaydı taç ile hırka, ben de alırdım otuza kırka; "eğer" ile "meğer"i evlendirmişler, "keşke" diye bir çocuk doğmuş; er ile avrat arasına giren nadim olur; er ile avrat arasına girenin hürmetsizliği kalır; et ile tırnak, ara yere giren kırnak; et ile tırnak arasına giren kıymıktır; etle deri, yemekle diri; etle tırnak arasına giren kokup çıkar; et ile tırnak, araya giren kıymık; etle tırnak arasına girilmez; evi delikle baca, milleti hacı ile hoca yıkar; evlenmesi bir alaca kuş, geçinmesi bora ile kış; gam ile kasavet ömür törpüsüdür; gülme ile ağlama bir çıkının içindedir; hile ile hurda, ne varsa pirde; illet ile dirilikten ölüm yeğdir; imanla paranın*

kimde olduğunu kimse bilmez; kabahat ipliği eğirende değil, iğ ile çıkrıkta; kaş ile göz, gerisi söz; kaş ile göz, kalanı/artanı söz; kaş ile göz, dahası söz; kaş ile göz, gayrısı söz; kemikle deri, yemekle diri; kurt ile koyun arkadaş olmaz; kurtla koyun, ateş ile su; od ile su, dilsiz yağıdır/düşmandır; olsa ile bulsa bir araya gelse neler olurdu neler; olsa ile bulsayı ekmişler, "yel" ile "yuf" bitmiş; para ile imanın kimde olduğunu bilinmez; şap ile şeker bir değil(dir); yağ ile yavşan, sirke ile tavşan; yalan ile iman bir yerde durmaz adları, *açlık ile tokluğun arası yarım yufka; açlık ile tokluğun arası bir dilim ekmek*; *açlık ile tokluğun arası bir lokma ekmek* belirtisiz isim tamlamalarını, *ağlar göz ile sahte sözden kendini sakın; ak at ile cahil ayağa kulluk çetindir; bir karı ile bir koca dırdır eder her gece; bir karı ile bir koca helva yerler her gece* sıfat tamlamalarını, *atlı ile yayanın yoldaşlığı olmaz* belirtili isim tamlamalarını, *değneği yiyenle sayan bir değil* ve *erken kalkanla erken evlenen aldanmaz* sıfat-fiil gruplarını bağlamıştır. Bunun yanında *evlenenle ev yaptıranın Allah yardımcısıdır* sıfat+sıfat-fiil grubu, *ev alanla evlenene Allah yardım eder* sıfat-fiil grubu+sıfat biçiminde oluşmuştur. Dolayısıyla *ile* ile kurulan bağlama grupları hem sözcükleri hem de sözcük gruplarını birbirine bağlamıştır.

1.6. *ister/isterse…ister/isterse* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türkçede Bağlaçlar adlı çalışmada *ister…ister* bağlacı, birlik hâlinde kullanılan bağlaçlar içerisinde, eş görevli ögeler arasında tekrarlanan bağlaçlar biçiminde değerlendirilmiştir (Adalı, 1969, s. 698-700). *Türk Dil Bilgisi'*nde *ister/isterse…ister/isterse* bağlacı, *karşılaştırma edatları* içerisinde değerlendirilmiştir (Ergin, 2003, s. 354).

Türkçenin Grameri'nde ise Türkçe kökenli olarak gösterilen bu *bağlaç/bağlama öbeği*, *ayırtlama bağlamları* içerisinde verilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Sözcük Türleri*'nde *ister…ister,* bağlama edatı öbeği kuran bağlaçlar olarak gösterilmiştir (Delice, 2008, s. 130-150). *Türkçenin Söz Dizimi* adlı çalışmada, sıralama ve karşılaştırma görevi yapan *ister…ister*'in tekrar edilerek kullanıldığında edat grubu oluşturduğu ve sözcük gruplarında edatların bağlandıkları adın önüne ve sonuna gelebildiği belirtilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 202). *Ses ve Şekil Bilgisi*'nde, Türkçe kökenli bir bağlaç olan *ister…ister*, eş görevli sözcüklerin tekrarı ile oluşan bağlaçlar kısmında ve *sıralama bağlacı* olarak verilmiştir (Vural & Böler, 2012, s. 258-259).

Türkçede Söz Dizimi'nde *ister…ister* ile kurulan bağlama gruplarında bağlaçların ad unsurunun başı ve sonunda bulunduğu belirtilmiştir (Karahan, 2016, s. 66).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *ister/isterse…ister/isterse(de)* bağlacı; *tekrarlı bağlama edatlarından* biri olarak değerlendirilmiş (Doğan, 2021, s. 133) ve

"çeşitli açılardan zıt ya da denk olan birimleri seçimli olarak belirtme" anlamıyla kullanıldığı söylenmiştir (Doğan, 2021, s. 133).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde *sıralama bağlaçları* içerisinde gösterilen bu bağlacın kendilerinden sonra gelen aynı görevdeki zıt nitelikte iki sözcüğü art arda sıralama ve sıralanan ögeler arasında bir ayrıcalık, bir tercih yapmadan benimseme bildirdiği ve kimi zaman *-sA* şart ekiyle genişletilebildiği de ifade edilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 937-938).

Türk atasözleri içerisinde *ister/isterse…ister/isterse* ile kurulan bir adet bağlama grubu bulunmaktadır: *Kadın kocasını **isterse** vezir, **isterse** rezil eder* (Aksoy, 2023, s. 338). Dolayısıyla *ister/isterse…ister/isterse* ile yapılan bağlama gruplarının sınırlı sayıda olduğu ve bu bağlaç ile atasözü oluşturulmasının çok da tercih edilmediği söylenebilir.

1.7. *kimi…kimi* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türkçenin Grameri'nde Türkçe kökenli bağlamlar içerisinde verilen *kimi…kimi*, bağlama ilişkisine göre *almaşma bağlamı* olarak gösterilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi- I*'de ad, zamir, sıfat, zarf, edat ve fiilimsi türünden sözcüklerle bazı çekimli fiil biçimlerin bağlama işlevi kazanarak bağlaç görevinde kullanılabildiği ve bu bağlaçlar içerinde *kimi…kimi* bağlacının da olduğu ifade edilmiştir (Böler, 2021, s. 199).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *kimi…kimi* bağlacı; *ikili, içlü, dörtlü… bağlama edatları* veya diğer bir adıyla *(tekrarlı) bağlama edatları* içerisinde gösterilmiştir (Doğan, 2021, s. 108).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde *nöbetleşme bağlaçları* içerisinde gösterilen *kimi…kimi* bağlacının, *kim* soru zamirinin üçüncü kişi iyelik eki ile kalıplaşmasıyla oluştuğu ve genellikle belirsiz zamir ve zaman zarfı olarak kullanıldığı hâlde, aynı zamanda, nöbetleşme işlevi de kazanmış bir bağlaç olduğu söylenmiştir (Korkmaz, 2022, s. 945).

Türk atasözleri içerisinde *kimi…kimi* ile kurulan bir adet bağlama grubu bulunmaktadır: *Eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme; **kimi** uzun der, **kimi** kısa* (Aksoy, 2023, s. 271). *Kimi…kimi* ile kurulan bu bağlama grubu zarfları bağlamıştır. Ancak *kimi…kimi* ile yapılan bağlama gruplarının sınırlı sayıda olduğu ve bu bağlaç ile atasözü oluşturulmasının *ister/isterse…ister/isterse* ile yapılanlarda olduğu gibi çok da tercih edilmediği görülmektedir.

1.8. *mI/mU…mI/mU* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türkçenin Grameri'nde bu bağlaç, iki unsuru seçmeli olarak ilgeleyen bağlamlar olan *ayırtlama bağlamları* içerisinde verilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Ses*

ve Şekil Bilgisi (Vural & Böler, 2012, s. 259) ve *Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi-I* (Böler, 2021, s. 229) adlı çalışmalarda da, *mI/mU…mI/mU*, cümlede birbiriyle ilgili iki ögeden birini diğerine anlamca kuvvetlendirerek bağlayan *pekiştirme bağlaçları* içerisinde değerlendirilmiştir.

Türkçenin Söz Dizimi adlı çalışmada, sıralama ve karşılaştırma görevi yapan *mI/mU…mI/mU* bağlacının tekrar edilerek kullanıldığında edat grubu oluşturduğu ve sözcük gruplarında edatların bağlandıkları adın önüne ve sonuna gelebildiği ifade edilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 202). *Türkçede Söz Dizimi*'nde *mI/mU…mI/mU* ile kurulan bağlama gruplarında bağlaçların ad unsurunun başın ve sonunda bulunduğu belirtilmiştir (Karahan, 2016, s. 66).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde *mI/mU…mI/mU* bağlacı, *pekiştirme bağlaçları* içerisinde gösterilmiş, bu bağlaçların bağlandıkları ögeden sonra geldikleri ve aslında soru eki olduğu bilinen ve kalıplaşmayla oluşan bu bağlacın, genellikle, art arda tekrarlanan bir sözcüğü anlamca pekiştiren bir görev yüklendiği de belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 941-943).

Türkiye Türkçesinde içerisinde *mI/mU…mI/mU* bağlacı kurulan atasözleri ve bu bağlaç ile kurulan bağlama grupları gösterilmiştir. Bunlar:

*Deveye "*inişi* ***mi*** seversin *yokuşu* ***mu***?" demişler, "düz yere /düze kıran mı girdi?" demiş (Aksoy, 2023, s. 237).

*Kabahat *ölende* ***mi****, öldürende* ***mi****?* (Akyalçın, 2012, s. 518).

Kadıyla* ***mı* iyisin*, kapıyla* ***mı***? - Kapıyla. (Aksoy, 2023, s. 339).

Buna göre *mI/mU…mI/mU* bağlacı ile kurulan üç bağlama grubu tespit edilmiştir. Bu bağlama gruplarına bakıldığında, *mI/mU…mI/mU* bağlacı iki cümlede adları (*Deveye "inişi mi seversin yokuşu mu?" demişler, "düz yere /düze kıran mı girdi?" demiş; kabahat ölende mi, öldürende mi?)*, diğerinde edat gruplarını (*kadıyla mı iyisin, kapıyla mı? – Kapıyla*) bağlamıştır.

1.9. *ne…ne(de)* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Türkçede Bağlaçlar'da *ne…ne*, *birlik hâlinde kullanılan bağlaçlar* içerisinde, eş görevli ögeler arasında tekrarlanan bağlaçlar biçiminde değerlendirilmiştir (Adalı, 1969, s. 698-700).

ne…ne, Türk Dil Bilgisi'nde *karşılaştırma edatları* başlığı altında verilmiş, *ne…ne'*nin karşılaştırılan unsurlardan hiçbirini ifade etmek için kullanıldığı ve karşılaştırılan unsurların başına getirildiği belirtilmiştir. Ayrıca katmerli edatlar biçiminde de değerlendirilen bu bağlacın ikiden başlayarak karşılaştırılan unsurların sayısına göre üç, dört vb. defa tekrarlanabildiği ve bazı durumlarda

sonuna *dA* bağlacı getirilerek bağlama unsurunun kuvvetlendirildiği söylenmiştir (Ergin, 2003, s. 353-354).

Türkçenin Grameri'nde ise Farsça kökenli bir bağlaç olarak değerlendirilen bu bağlaç, iki unsuru aynı hizada ve bakışıklı olarak ilgileyen *ulama bağlamları* içerisinde verilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Türkçenin Söz Dizimi* adlı çalışmada, sıralama ve karşılaştırma görevi yapan *ne…ne*'nin tekrar edilerek kullanıldığında edat grubu oluşturduğu ve sözcük gruplarında edatların bağlandıkları adın önüne ve sonuna gelebildiği ifade edilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 202).

Ses ve Şekil Bilgisi'nde *ne…ne* eş görevli sözcüklerin tekrarı ile oluşan bağlaçlar kısmında gösterilmiştir (Vural & Böler, 2012, s. 258-259). *Çağdaş Türk Dili*'nde, *ne* bağlacı ile kurulan bu bağlama gruplarının kuruluşunun diğer bağlaçlar ile kurulanlardan farklı olduğu, *ne…ne* ile kurulan bağlama gruplarında bağlacın ad unsurundan önce geldiği ifade edilmiştir (Eker, 2015, s. 366).

Türkçede Söz Dizimi'nde ise *ne... ne* ile kurulan bir bağlama grubunda bağlaçların ad unsurunun başında ve sonunda bulunduğu belirtilmiştir (Karahan, 2016, s. 65). *Türkçenin Sözdizimi* adlı çalışmada *ne…ne* bağlacının iki ad veya ad unsurunu arasında "inkar" ve "hiç biri" ilgisi kurduğu ifade edilmiştir (Özmen, 2016, s. 84).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi-I adlı çalışmada, *ne…ne* bağlacı karşılaştırma anlamı veren bağlaçlar içerisinde ve *cümle dışındaki dil birimlerini bağlayan bağlaçlar* olarak değerlendirilmiştir (Böler, 2021, s. 205-211).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *ne…ne(de)* bağlacının sıklıkla kullanılan *tekrarlı bağlama edatları*ndan biri olduğu, bu bağlacın bağlanan iki eş değer birimin bulunmadığı, olmadığı ve çeşitli açılardan eşitliği, denkliği, birlikteliği olumsuz olarak belirttiği söylenmiştir (Doğan, 2021, s. 136).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde görevdeş ya da zıt anlamlı sözcüklerin başına gelerek bunları art arda sıralayan, *sıralama bağlaçları*ndan biri olan *ne…ne* bağlacının, aynı zamanda, sıraladığı ögelerden "hiçbiri" anlamını veren bir "red" bir "olumsuzluk" bildirme işlevi de gördüğü ve yapısı bakımından zamir kökenli olduğu da belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 938).

Türkiye Türkçesinde *ne… ne* bağlacı ile kurulan atasözleri ise şunlardır:

*Harcını bilmeyen kasap, ***ne*** *satır* bırakır ***ne*** *masat* (Akyalçın, 2012, s. 366).

*Hesabını bilmeyen kasap, ***ne*** *satır* bırakır ***ne*** *masat* (Akyalçın, 2012, s. 366).

*İşini bilmeyen kasap, ***ne*** *bıçak kor* ***ne*** *masat* (Aksoy, 2023, s. 328).

*Korkak bezirgan/tüccar ***ne*** *kâr* eder ***ne*** *ziyan/zarar* (Aksoy, 2023, s. 366).

*Uzun, ***ne*** *tadın* var ***ne*** *tuzun* (Akyalçın, 2012, s. 551).

*Uzun, ***ne*** *tadın* var ***ne*** *tuzun*, kısa usa, orta muhabbet arta (Akyalçın, 2012, s. 551).

Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz (Tanıklı Sözlük) (Akyalçın, 2012) ve *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1- Atasözleri Sözlüğü* (Aksoy, 2023) adlı çalışmada içerisinde *ne…ne* bağlacı bulunan ve bağlama grubu oluşturan 6 atasözü tespit edilmiştir. Bunlar: *Uzun, ne tadın var ne tuzun; uzun, ne tadın var ne tuzun, kısa usa, orta muhabbet arta; hesabını bilmeyen kasap, ne satır bırakır ne masat; harcını bilmeyen kasap, ne satır bırakır ne masat; işini bilmeyen kasap, ne bıçak kor ne masat; korkak bezirgan/tüccar ne kâr eder ne ziyan/zarar*'dır. Bu bağlama gruplarına bakıldığında, her altı cümlede de *ne…ne* bağlacı ile kurulan bağlama gruplarında *ne…ne* bağlacının adları birbirine bağladığı görülmektedir.

1.10. *ve* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

Arapça kökenli olan *ve* bağlacı, *Türkçenin Dil Bilgisi* adlı çalışmada en sık kullanılan bağlama edatlarından biri olan *sıralama edatları* içerisinde gösterilmiştir. Bunlar, arka arkaya gelen unsurları, sözcük ve sözcük grupları ve cümleleri "ve" anlamı ile virgül yerine birbirine bağlayan edatlar biçiminde değerlendirilmiş ve bağladıkları iki unsurun arasına girdikleri belirtilmiştir (Ergin, 2003, s. 352-353).

Türk Dil Bilgisinde, sıralama bağlama edatları ile birbirine bağlanan sözcük ve sözcük grupları bağlama grubu olarak değerlendirilmiş ve sıralanan unsurlar ikiden fazla ise bağlama edatı olan *ve*'nin son iki unsurun arasına girdiği belirtilmiştir (Ergin, 2003, s. 380).

Türkçenin Grameri'nde ise Arapça kökenli olduğu belirtilen bu bağlaç, *ulama bağlamları* içerisinde verilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Türkiye Türkçesi Grameri'*nde ve *Ses ve Şekil Bilgisi*'nde *ve* bağlacı, Türkiye Türkçesine Arapçadan girmiş olan ve tek sözcükten oluşan bağlaçlar içerisinde gösterilmiştir (Vural & Böler, 2012, s. 258; Korkmaz, 2022, s. 926).

Türkçenin Söz Dizimi adlı çalışmada *ve, sıralama edatı* olarak gösterilmiş, *ve* ile kurulan sözcük gruplarının *sıralayıcı bağlama öbekleri* kurduğu belirtilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 201). *Türkçenin Dil Bilgisi*'nde *ve*, *sıralayıcı bağlayıcı edatlar* içerisinde gösterilmiştir (Karaağaç, 2013, s. 434-435). *Çağdaş Türk Dili*'nde *ve*, *sıralama bağlaçları içerisinde* verilmiş (Eker, 2015, s. 314) ve bağlama gruplarında ad unsurunun ikiden fazla olursa *ve*'nin son iki unsur arasında bulunduğu belirtilmiştir (Eker, 2015, s. 366). *Türkçede Söz Dizimi*'nde *ve* bağlacının bir bağlama grubunda son iki ad unsurunun arasında bulunduğu ifade edilmiştir (Karahan, 2016, s. 65).

Türkçenin Sözdizimi adlı çalışmada Arapça kökenli ve *sıralama bağlaçları*ndan biri olarak değerlendirilen *ve* bağlacının sözcükleri ve/veya sözcük gruplarını bağlama, ekleme, sıralama ve denkleştirme anlamlarıyla birbirine bağladığı belirtilmiştir (Özmen, 2016, s. 85).

Türkiye Türkçesi Biçim Bilgi-I'de v*e* bağlacının Arapçadan alıntı yapılan bir bağlaç olduğu belirtilmiş (Böler, 2021, s. 202-203) ve bu bağlaç, *kelime ve cümle bağlaçları* içinde beraberlik anlamı veren bağlaç olarak değerlendirilmiştir (Böler, 2021, s. 205).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *ve(de)* bağlacı, tek sözcükten oluşan ve sözcük düzeyindeki bağlama edatları içerisinde gösterilmiş (Doğan, 2021, s. 108) ve Türkiye Türkçesinde en sık kullanılan bağlama edatı olan *ve(de)*'nin "çeşitli açılardan eşitlik, denklik, birliktelik ilgisiyle ekleme, ilave etme" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Doğan, 2021, s. 137).

Türk atasözleri içerisinde *ve* bağlacı ile kurulan bir adet bağlama grubu bulunmaktadır: *Lütf **ve** ihsanın ölçüsü, terazisi olmaz* (Akyalçın, 2012, s. 464). *ve* bağlacı ile kurulan bu bağlama grubu, belirtili isim tamlamalarını bağlamıştır. Ancak *ve* bağlacı ile yapılan bağlama gruplarının sınırlı sayıda olduğu ve bu bağlaç ile atasözü oluşturulmasının *ister/isterse…ister/isterse* ve *kimi…kimi* bağlaçlarıyla ile yapılanlarda olduğu gibi çok da tercih edilmediği görülmektedir.

1. 11. *ya…ya(da)* Bağlacı ile Kurulan Atasözleri

ya…ya, Türk Dil Bilgisi'nd*e karşılaştırma edatları* başlığı altında verilmiştir. Bu edatlardan Farsça kökenli olan *ya…ya'*nın karşılaştırılan unsurlardan birini ifade etmek için kullanıldığı ve karşılaştırılan unsurların başına getirildiği ve katmerli edatlar biçiminde de değerlendirilen *ya…ya* bağlacının, ikiden fazla tekrarlanabildiği, bazı durumlarda *ya…ya* bağlacının sonuna *dA* bağlacı getirilerek bağlama unsurunun daha da kuvvetlendirildiği belirtilmiştir (Ergin, 2003, s. 353-354).

Türkçenin Grameri'nde ise Farsça kökenli bağlaçlar içerisinde verilen bu bağlaç, *ayırtlama bağlamları* içerisinde verilmiştir (Banguoğlu, 2007, s. 391). *Türkçenin Söz Dizimi* adlı çalışmada, sıralama ve karşılaştırma görevi yapan *ya…ya*'nın tekrar edilerek kullanıldığında edat grubu oluşturduğu ve sözcük gruplarında edatların bağlandıkları adın önüne ve sonuna gelebildiği ifade edilmiştir (Karaağaç, 2011, s. 202).

Ses ve Şekil Bilgisi'nde Farsça kökenli bir bağlaç olduğu belirtilen *ya…ya*, yapı bakımından eş görevli sözcüklerin tekrarı ile oluşan bağlaçlar içerisinde ve *denkleştirme, karşılaştırma ve seçme bağlacı* olarak değerlendirilmiştir (Vural &

Böler, 2012, s. 258-259). *Çağdaş Türk Dili*'nde de *ya…ya*, *karşılaştırma bağlaçları* içerisinde verilmiştir (Eker, 2015, s. 314).

Türkçede Söz Dizimi'nde *ya…ya* ile kurulan bağlama gruplarında bağlaçların ad unsurunun başın ve sonunda bulunduğu belirtilmiştir (Karahan, 2016, s. 66).

Türkçenin Sözdizimi adlı çalışmada *ya…ya* bağlacının bağladığı sözcük ve sözcük grupları arasında tercih bildirdiği ifade edilmiştir (Özmen, 2016, s. 86). *Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi-I* adlı çalışmada, *ya…ya* bağlacı karşılaştırma anlamı veren bağlaçlar içerisinde gösterilmiştir (Böler, 2021, s. 205).

Türkiye Türkçesinde Edatlar'da *ya…ya(da)* bağlacı; *ikili, içlü, dörtlü… (tekrarlı) bağlama edatları* biçiminde değerlendirilmiş (Doğan, 2021, s. 108-109) ve aralarında farklılık olmasına rağmen birlikte belirtilen iki kişinin veya şeyin seçimli olarak bildirilmesi, en az ikisinden biri, herhangi biri anlamında kullanıldığı söylenmiştir (Doğan, 2021, s. 139).

Türkiye Türkçesi Grameri'nde *ya...ya* bağlacı *denkleştirme-karşılaştırma-seçme bağlaçları* içerisinde gösterilmiş ve bağladığı ögelerin başına gelen bu bağlacın, iki ögeden birini seçme, yeğleme ya da iki ögeyi birbiriyle karşılaştırma işlevi bulunduğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2022, s. 939).

Türkiye Türkçesinde *ya…ya* bağlacı ile kurulan atasözleri şunlardır:

*Akşamdan sonra gelen, ***ya*** *soğan* ***ya*** *söğen* yer (Akyalçın, 2012, s. 107).

*Al gömlek ***ya*** *yeninden* ***ya*** *yakasından* meydana çıkar (Akyalçın, 2012, s. 107).

*Allah adama ***ya*** *akıl verir* ***ya*** *devlet* (Akyalçın, 2012, s. 114).

*Allah'a olmak isteyen asi, ***ya*** *mütevelli* olsun ***ya*** *vasi* (Akyalçın, 2012, s. 120).

*Arap atının yanında duran ***ya*** *huyundan* ***ya*** *suyundan* (Akyalçın, 2012, s. 421).

*Arap atının yanında duran ***ya*** *huyundan* ***ya*** *tüyünden* (Akyalçın, 2012, s. 421).

*Bahtsızın bağına yağmur, ***ya*** *taş* yağar ***ya*** *dolu* (Aksoy, 2023, s. 174).

*Çobana verme kızı, ***ya*** *koyun* güttürür ***ya*** *kuzu* (Aksoy, 2023, s. 218).

*Çok el, ***ya*** *yağmaya* ***ya*** *yolmaya* (Aksoy, 2023, s. 220).

*Çok taş kaldıran ***ya*** *yılana* uğrar ***ya*** *çıyana* (Akyalçın, 2012, s. 353).

*Densize borçlu olma, ***ya*** *düğünde* ister ***ya*** *bayramda* (Akyalçın, 2012, s. 262).

*Dilenciye borçlu olma, ***ya*** *düğünde* ister ***ya*** *bayramda* (Aksoy, 2023, s. 240).

*Eşeği düğüne çağırmışlar, "***ya*** *odun* eksik ***ya*** *su*" demiş (Aksoy, 2023, s. 271).

*Eşeği düğüne çağırmışlar, "***ya** *odun* gereklidir/lazımdır ***ya** *su*" demiş (Akyalçın, 2012, s. 302).

*Eşek ***ya** *oduna* işler ***ya** *suyuna* (Akyalçın, 2012, s. 302).

*Fazla aş, ***ya** *karın* ağrıtır ***ya** *baş* (Akyalçın, 2012, s. 311).

*Gönülsüz pişen aş, ***ya** *karın* ağrıtır ***ya** *baş* (Akyalçın, 2012, s. 327).

*Gönülsüz yenen aş, ***ya** *karın* ağrıtır ***ya** *baş* (Aksoy, 2023, s. 289).

*Güzden ek buğdayı, olur olmaz deme, eğer yaza kalırsa ***ya** *saman* tükenir ***ya** *tohum* yahut da öküz ölür (Akyalçın, 2012, s. 336).

*Her deliğe elini sokma, ***ya** *yılan* çıkar ***ya** *çıyan* (Aksoy, 2023, s. 305).

*Her taşın altına elini sokma, ***ya** *yılan* çıkar ***ya** *çıyan* (Akyalçın, 2012, s. 353).

*Hesapsız kasap, ***ya** *bıçak* kırar ***ya** *masat* (Aksoy, 2023, s. 312).

*İstenmeyen aş, ***ya** *karın* ağrıtır ***ya** *baş* (Aksoy, 2023, s. 327).

*Kefilin ***ya** *saçı* ***ya** *sakalı* (Aksoy, 2023, s. 354).

*Kır atın yanında duran ***ya** *huyundan* ***ya** *suyundan* (Aksoy, 2023, s. 327).

*Kır atın yanında duran ***ya** *huyundan* ***ya** *tüyünden* (Akyalçın, 2012, s. 421).

*Kızı gönlüne bırakırsan ***ya** *davulcuya* ***ya** *zurnacıya* varır (Aksoy, 2023, s. 360).

*Kızın keyfine bırakırsan ***ya** *tamburacıya* ***ya** *davulcuya* ***ya** *zurnacıya* varır (Akyalçın, 2012, s. 427).

*Kurtla ortak olan tilkinin hissesi, ***ya** *tırnaktır* ***ya** *bağırsak* (Aksoy, 2023, s. 377).

*Lafın azı, uzu çobana verme kızı, ***ya** *koyun* güttürür ***ya** *kuzu* (Aksoy, 2023, s. 381).

*On beşindeki kız, ***ya** *erde* gerek ***ya** *yerde* (Aksoy, 2023, s. 398).

*Sarı öküzün yanında duran ***ya** *tüyünden* ***ya** *huyundan* alır (Akyalçın, 2012, s. 421).

*Sarı ineğin yanında duran ***ya** *tüyünden* ***ya** *huyundan* alır (Akyalçın, 2012, s. 421).

*_**Ya** *işten* artar ***ya** *dişten* (Aksoy, 2023, s. 462).

Türk Atasözleri (Akyalçın, 2012) ve *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü* (Aksoy, 2023) adlı çalışmalarda içerisinde *ya…ya(da)* bağlacı bulunan

ve bağlama grubu oluşturan 34 atasözü tespit edilmiştir. Bunların tümünde *ya…ya(da)* bağlacının adları bağladığı görülmektedir.

SONUÇ

Atasözleri, ait olduğu dilin ürünü olarak önemli veriler sunan kültür malzemeleridir.

Türkçedeki atasözlerine bakıldığında bu atasözlerinde hem Türkçeden ve hem de başka bazı dillerden alıntı yapılan sözcüklerin olduğu görülmektedir. Bu sözcükler içerisinde bağlaçların kullanımı oldukça önemlidir. Çünkü bağlaçlar, gerek sözcük gerekse sözcük öbekleri ve cümleleri bağlamaları ve gerekse cümledeki vurguyu, ahengi ve anlamı renklendirmeleri adına anlatımı güçlendiren unsurlardır. Bağlaçların atasözlerinde kullanımı da atasözlerindeki anlamı ve anlatımı pekiştirip anlatılmak istenen mesajlara dikkatleri çekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde, ölçünlü dilde, yer alan atasözleri ve bunlar içerisinde yer alan bağlama grupları üzerinde durulmuş; bunların Anadolu ağızlarındaki görünümlerine yer verilmemiştir. Çalışmada Türkiye Türkçesinde yer alan atasözlerinin "bir…bir(de)", "dA…dA", "değil", "hem…hem(de)", "ile","ister/isterse…ister/isterse","kimi…kimi","mI/mU…mI/mU","ne…ne(de) ", "ve", "ya…ya(da)" bağlaçları bağlama grubu oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlama grupları, *bir… bir(de) bağlacı ile kurulan atasözleri, dA…dA bağlacı ile kurulan atasözleri, değil bağlacı ile kurulan atasözleri, hem…hem(de) bağlacı ile kurulan atasözleri, ile bağlacı ile kurulan atasözleri, kimi…kimi bağlacı ile kurulan atasözleri, mı/mu…mı/mu, bağlacı ile kurulan atasözleri, ne…ne(de) bağlacı ile kurulan atasözleri, ister/isterse…ister/isterse bağlacı ile kurulan atasözleri, ve bağlacı ile kurulan ataszöleri, ya…ya(da) bağlacı ile kurulan atasözleri* olmak üzere 11 başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar altında yer alan bağlama grupları, toplam 177 atasözü üzerinden tanıklanmıştır. Bu atasözleri içerisinde ise, bağlama gruplarının en çok "ile" (83) en az "ister/isterse…ister/isterse", "kimi…kimi" ve "ve" (1) bağlacı ile yapıldığı tespit edilmiştir.

Atasözleri içerisinde yer alan bağlaçların kimi zaman sözcükleri kimi zaman sözcük gruplarını kimi zaman da sözcük ve sözcük gruplarını bağladığı görülmektedir. Buna göre atasözlerinde bağlaçların adları *(hesabını bilmeyen kasap, ne satır bırakır ne masat),* sıfatları *(acar tazı çullu da belli olur, çulsuz da),* zarfları *(eşeğin kuyruğunu kalabalıkta kesme; kimi uzun der, kimi kısa)*; sözcük grubu olarak belirtili isim tamlamalarını *(beygirin suratını değil, süratini överler)*, belirtisiz isim tamlamalarını *(ar yılı değil kâr yılı),*sıfat tamlamalarını

(ağlar göz ile sahte sözden kendini sakın), isim-fiil grubunu *(altını saklamak değil kuruşu saklamak hünerdir)*, sıfat-fiil grubunu *(bir yemem diyenden kork, bir oturmam diyenden),* edat gruplarını *(at, adımına göre değil, adamına göre yürür)*, bir sözcük ve sözcük grubunun bulunduğu atasözlerinde ise bir isim ile sıfat tamlamasını *(bakla değil vakitsiz baklava olsa yenmez*), bir sıfat ile sıfat-fiil grubunu (*evlenenle ev yaptıranın Allah yardımcısıdır),* bir sıfat-fiil grubu ile sıfatı (*ev alanla evlenene Allah yardım eder)* birbirlerine bağlandığı görülmüştür.

Bugüne kadar atasözleri ve bağlama grupları üzerine yapılmış çalışmaların olduğu, ancak Türkiye Türkçesinde yer alan atasözlerinin bağlama grupları bakımından incelenmediği görülmüştür. Bu çalışmanın dil araştırmaları alanında bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir

KAYNAKÇA / REFERENCES

Adalı, O. (1979). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (2023). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*- Atasözleri Sözlüğü. İnkılap Kitabevi.

Aktan, B. (2016). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Eğitim Yayınevi.

Akyalçın, N. (2012). *Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz (Tanıklı Sözlük)*. Eğiten Kitap Yayıncılık.

Albayrak, N. (2004). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. L&M Yayıncılık.

Atabay, N. vd. (1983). *Sözcük Türleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baydar, T. (2018). Bağlama grubu üzerine. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,* 15, 62-74.

Böler, T. (2021). *Türkiye Türkçesi Biçim Bilgisi-I*. Kesit Yayınları.

Börekçi, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Eser Ofset Matbaacılık.

Delice, İ. (2008). *Sözcük Türleri*. Asitan Yayınları.

Demirci, K. (2017). *Kelime Bilgisi El Kitabı*. Anı Yayıncılık.

Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Kabalcı Yayınları.

Doğan, A. T. (2021). *Türkiye Türkçesinde Edatlar*. Kriter Yayınları.

Ediskun, H. (2004). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.

Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları.

Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2003). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

Gencan, T.N. (1979). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kahraman, T. (2005). *Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. Kesit Yayınları.

Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dilbilgisi*. Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2016). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları.

Karaoğlu, S. (2019). *Bağlaçlar, Türkiye Türkçesi III, Sözcük Türleri*. Gazi Kitabevi.

Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İnkılap Kitabevi.

Korkmaz, Z. (2022). *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kükey, M. (2003). *Türkçenin Dilbilgisi*. Cem Ofset Matbaacılık.

Oy, A. (1991). Atasözü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, 44.

Özkan, M. & Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. 3F Yayınları.

Özmen, M. (2016). *Türkçenin Söz Dizimi*. Karahan Kitabevi.

Türkçe Sözlük (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vural H. & Böler T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Phrases are words that reflect the experiences and behaviors of a society. These speechss shed light on the culture of a language-speaking society, reflecting their beliefs, details of human relations, traditions and customs.

Proverbs are stereotypes that have many data on the vocabulary of Turkish from the past to the present. In these sayings, elements such as beliefs, traditions, good and bad wishes, warnings belonging to Turkish culture draw attention. Thus, with these speechs, Turkish people have the opportunity to learn and be aware of information about Turkish culture. In addition, these speechs also serve as warnings in terms of giving information about the elements of Turkish culture, reminding the rules that have sanction power on the Turkish people and that must be followed. Proverbs have been among the most important materials used by researchers for a long time in both language and cultural studies.

Proverbs are a cultural heritage from the beginning to the present day and have undergone various changes over time. Since their first appearance, proverbs have been shaped in different ways under the influence of social structure, value judgments of individuals, geographical and cultural characteristics, evolution of language, religious beliefs and customs. This change has affected not only the meaning of proverbs but also the way they are used. For example, some proverbs have been forgotten or out of use over time. There is no precise information about the number of Turkish proverbs. The reason for this is both the insufficiency of the studies conducted from written sources and the fact that the compilations among the people have not yet been completed. In this context, it is stated that more research should be done to determine the number of proverbs.

This study focuses on the proverbs in Turkey Turkish and the binking groups in them. In the study, it was observed that the proverbs in Turkey Turkish form conjunctions such as “bir...bir(de)”, “dA…dA”, “değil”, “hem...hem(de”), “ile”, “ister/isterse…ister/isterse”, “kimi...kimi”, “mI/mU…mI/mU”, “ne...ne(de)”, “ve”, “ya...ya(da)”. Accordingly, in this study, first of all, these conjunctions are listed alphabetically, the information about the conjunction in the sources is given under each heading, then the binking groups formed with these conjunctions in Turkish proverbs are listed and evaluations about these binking groups are made.

The binding groups that are subject to the study are the binding groups formed with *bir… bir(de) bağlacı ile kurulan atasözleri, dA…dA bağlacı ile kurulan atasözleri, değil bağlacı ile kurulan atasözleri, hem…hem(de) bağlacı ile kurulan atasözleri, ile bağlacı ile kurulan atasözleri, ister/isterse…ister/isterse bağlacı ile kurulan atasözleri, kimi…kimi bağlacı ile kurulan atasözleri, mI/mU…mI/mU, bağlacı ile kurulan atasözleri, ne…ne(de) bağlacı ile kurulan atasözleri, ve bağlacı ile kurulan atasözleri, ya…ya(da) bağlacı ile kurulan atasözleri*. The analysis was analyzed under 11 titles. The binking groups under these titles were witnessed through a total of 177 proverbs. This shows that there are 177 proverbs in binding groups. Of these, there are 2 groups formed with the

conjunction “bir… bir(de)”, 28 groups formed with the conjunction “dA…dA,” 13 groups formed with the conjunction “değil”, 5 groups formed with the conjunction “hem...hem(de)”, 84 groups formed with the conjunction “ile”, 1 group formed with the conjunction “ister/isterse…ister/isterse”, 1 group formed with the conjunction “kimi…kimi”, 3 groups formed with the conjunction “mI/mU…mI/mU”, 6 groups formed with the conjunction “ne…ne(de)”, 1 group formed with the conjunction “ve” and 34 groups formed with the conjunction “ya...ya(da)”. This situation reveals that the binding groups in the proverbs are mostly made with “ile” (83) and the least with the conjunctions “ister/isterse…ister/isterse”, “kimi…kimi” and “ve” (1).

It is seen that the conjunctions in proverbs sometimes connect words, sometimes connect groups of words, and sometimes connect words and groups of words. Accordingly, in proverbs, conjunctions are used to represent nouns, adjectives, adverbs; word groups are used to noun phrases, adjective phrases, inifinitives, participle adjectives, prepositional phrases; in the proverbs containing a word and a lexical group, it was observed that a noun and an adjective phrase, an adjective and an participle adjectives, an participle adjectives and an adjective were connected to each other.

It has been observed that there have been studies on proverbs and binking groups so far, but proverbs in Turkey Turkish have not been analyzed in terms of binking groups. It is thought that this study will humbly fill this gap in the field of language research**.**

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3711-3730
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.80129
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 03.01.2025 Submitted date
Kabul tarihi 11.04.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Taşdemir, T. (2025). Deprem Sürecini Yaşayan Öğrencilerin Çalgı Çalışma Durumlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Bir Fenomenoloji Araştırması. *Journal of History School,* 78, 3711-3730.

DEPREM SÜRECİNİ YAŞAYAN ÖĞRENCİLERİN ÇALGI ÇALIŞMA DURUMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: BİR FENOMENOLOJİ ARAŞTIRMASI[1]

Tuna TAŞDEMİR[2]

Öz

Bu araştırmanın amacı, deprem sürecini yaşayan öğrencilerin çalgı çalışma durumlarını etkileyen faktörleri incelemektir. Bu kapsamda 06.02.2023'te Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremden etkilenen müzik bölümü öğrencilerinin, deprem sonrası süreçte çalgı çalışma durumlarını etkileyen faktörler belirlenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı ve durum tespitine yönelik bir fenomenoloji çalışmasıdır. Veri toplama sürecinde, 6 Şubat depremini yaşamış, müzik bölümlerinde öğrenim gören ve gönüllü olarak katılım gösteren 28 öğrenci ile görüşmeler yapılmış ve veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Fenomenoloji araştırması olmasına rağmen amaçlı örnekleme ile maksimum çeşitlilikte veriye ulaşılabilmesi amacıyla katılımcı sayısının fazla olması sağlanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Görüşme formunda "Kişisel İhtiyaçlar", "Kurumsal İmkanlar" ve "Psikolojik Durum" olmak üzere üç ana tema belirlenmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda alt tema ve kodlar oluşturulmuştur. Araştırma sonuçları, deprem sürecini yaşayan öğrencilerin çoğunluğunun barınma sorunları nedeniyle çalgı çalışmalarını yapamadıklarını, ayrıca barınma ve internet sorunları yaşadıkları için çevrimiçi derslere katılamadıklarını göstermiştir. Katılımcıların çoğunluğunun kurumlardan destek almadığı ve en çok ihtiyaç duyulan desteklerin çalışma ortamı ve çalgı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik durumlarının kaygı ve korku duyguları nedeniyle çalgı

[1] Bu makalenin etik kurul onayı Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'ndan, 10.06.2024 tarih, 231600 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü, tunatasdemir41@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3495-3593

çalışmalarını olumsuz etkilediğini belirten öğrenci sayısının fazla olduğu, çoğunluğun isteksiz hissetme ve olanaklarının yetersizliği sebebiyle çalgı çalışma motivasyonlarının olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş Depremi, Depremin Etkileri, Çalgı Çalışması, Psikolojik Faktörler, Fenomenoloji Araştırması.

Analysing the Factors Affecting the Instrument Studying Status of Students Experiencing the Earthquake Process: A Phenomenological Research

Abstract

The aim of this study is to examine the factors affecting the instrument studying status of students who experienced the earthquake. In this context, the factors affecting the instrument studying status of music department students affected by the earthquake centered in Kahramanmaraş on 06.02.2023 were determined in the post-earthquake process. The research is a phenomenological study conducted using qualitative research methods to determine the situation. During the data collection process, interviews were conducted with 28 students who experienced the February 6 earthquake, are studying in music departments, and voluntarily participated. A structured interview form developed for the research was used as the data collection tool. Although it is a phenomenology research, the number of participants was ensured to be high in order to reach the maximum variety of data with purposive sampling. The data obtained were analyzed using content analysis. Three main themes were identified in the interview form: "Personal Needs," "Institutional Facilities," and "Psychological State," and sub-themes and codes were created based on the obtained data. The research results revealed that the majority of students who experienced the earthquake could not practice their instruments due to housing problems and could not attend online classes due to housing and internet issues. It was found that most participants did not receive support from institutions, and the most needed supports were the study environment and instruments. The number of students who stated that their psychological state negatively affected their instrument practice due to feelings of anxiety and fear was high, and it was concluded that the majority's motivation to practice their instruments was negatively affected due to feeling unmotivated and the inadequacy of their facilities.

Keywords: Kahramanmaraş Earthquake, Effects of Earthquake, Instrument Practice, Psychological Factors, Phenomenological Study.

GİRİŞ

Türkiye, belirli aralıklarla meydana gelen doğal afetlerin olumsuz sonuçlarıyla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. 6 Şubat'ta Kahramanmaraş merkezli

gerçekleşen deprem de bu bağlamda birçok açıdan olumsuz etkiler yaratmıştır. Depremden etkilenen şehirlerde bu doğal afet, can ve mal kaybına yol açmasının yanı sıra sağlık, eğitim ve ekonomi gibi birçok alanda toplumsal zararlara neden olmuştur. Doğal afetlerin doğrudan ve dolaylı olarak toplumun tüm kesimlerini etkilediğini belirten Bradshaw (2004), yoksulluk, sosyal eşitsizlikler ve altyapı koşullarının da afetlerin tahribatını artırdığından bahsetmiştir.

Deprem sonrası süreçte, okullarda eğitim-öğretim faaliyetlerinin kesintiye uğramaması için mümkün olan en hızlı ve doğru planlama yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, derslerin devamlılığını sağlamak amacıyla koşullara uygun bir eğitim ortamı oluşturulması için yüz yüze eğitim yerine öncelikle uzaktan eğitim ile öğretim yapılması kararı alınmıştır. Sarıgöz (2023), çalışmasında, deprem sonrası süreçte yüz yüze eğitimin devam ettiği ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki eğitim faaliyetlerinde aksaklıklar yaşandığını, öğrencilerin öğretim programı açısından geri kaldığını ve bu durumun öğrencilerin ve öğretmenlerin barınma, ısınma, beslenme, sağlık, ilaç ve okulların fiziki koşulları nedeniyle oluştuğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, deprem bölgesindeki yükseköğretim kurumlarının uzaktan eğitim kararı almasının doğru bir seçim olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde Ayebi-Arthur'un (2017) çalışmasında, 2011 yılında Yeni Zelanda'da gerçekleşen deprem sonrasında geliştirilerek uygulanan uzaktan eğitim süreci sayesinde eğitim faaliyetlerinin sürdürülebildiği belirtilmiştir.

Doğal afetler veya pandemiler gibi yüz yüze eğitimin sürdürülemediği durumlarda uzaktan eğitime başvurulması, bu yöntemin eğitim-öğretim faaliyetlerindeki önemini vurgulamaktadır. Yamamoto ve Altun (2023), farklı ülkelerden örnekler sunarak eğitim kurumlarının öngörülemeyen durumlarda eğitim faaliyetlerini sürdürebilmek için gerekli önlemleri aldıklarını ve bu kurumların öğretimin aksamaması amacıyla uzaktan eğitim sistemlerini doğru bir şekilde yapılandırdıklarını belirtmişlerdir. Öğretim sürecinin organize edilmesinin yanı sıra, kurumların personel ve öğrencilerinin temel ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabildiklerini tespit etmek, gelecekte meydana gelebilecek doğal afetlerin zararlarını en aza indirmek açısından önem taşımaktadır. Baytiyeh (2018), deprem sebebiyle okulların kapanması durumunda çevrimiçi öğretimin uygulanmasına yönelik stratejiler geliştirerek uzaktan eğitimin önemini vurgulamıştır.

Ülkemizde deprem bölgesindeki öğretmen ve öğrencilerin barınma sorunundan dolayı Covid-19 sürecinden farklı olarak uzaktan eğitim sürecinde, devam zorunluluğunun olmaması veya derslerin eşzamanlı yapılmaması gibi kararlar alınmasına neden olmuştur. Bu süreçte özellikle uygulamalı alanlarda öğrenim

gören öğrencilerin olumsuz etkilendiği, derslerin yüz yüze eğitim ile kıyasla kazanımlar açısından verimli sürdürülemediği ihtimali düşünülebilir. Ayrıca öğrencilerin çalgı çalışmalarını yapmaya ve uzaktan eğitim yoluyla çalgıdaki düzeylerini geliştirmeye yönelik psikolojik durumları ve motivasyonlarına olumsuz etkileri olabileceği söylenebilir. Koçer ve Koçak'ın (2024) çalışmalarında, deprem sonrası uygulanan uzaktan eğitim sürecinin öğrencilerin psikolojik durumlarına olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bireysel çalgı dersi, öğrencilerin okul dışı bireysel çalgı çalışmaları yapmalarını gerektiren ve müzik bölümü öğrencilerinin çalgılarında ilerlemelerini sağlayan sistematik bir süreci içermektedir. Karataş (2024), bu sürecin öğrencilere çalgı çalma tekniklerininyanı sıra müzik türleri vemüzik tarihi bilgisi, müziksel yorumlama becerileri gibi kazanımlar sağladığını vurgulamıştır. Öğrencilerin çalgı çalışmalarındaki verimliliğin, sahip oldukları uygun çalışma ortamı ve öğrenim imkânları ileilişkili olduğu söylenebilir. Örnek olarak Sağer vd. (2020), eğitim-öğretimin uzaktan eğitim ile yürütüldüğü Covid-19 pandemi sürecinde müzik bölümü öğrencilerinin, teknolojik imkanlar ve evdeki yaşam koşulları sebebiyle çalışmalarını evlerinde yapamadıklarını, buna bağlı olarak motivasyonlarının azaldığını tespit etmişlerdir. Müzik bölümlerindeki uygulamalı derslerin deprem sonrasındaki süreçte işlenmesinde belli zorlukların ortaya çıktığı, okul dışı bireysel çalışma gerektiren derslerde ise ihtiyaç duyulan koşulların sağlanamamış olduğu tahmin edilebilir. İmik ve Aydoğdu'nun (2024) çalışmasında, müzik bölümü öğrencilerinin bu süreçte barınma sorunları yaşadıkları ve eğitim-öğretimden uzaklaştıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalgı çalışmaları, bireysel çaba gösterilen uzun ve zahmetli bir süreç olduğu için öğrencilerin, temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra psikolojik durumlarının da iyi düzeyde olmasını gerektirmektedir. Depremin insanlar üzerinde kaygı, korku, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik etkileri olduğu, bununla başa çıkmak için bazı yöntemler kullanılması gerektiği bilinmektedir (Nakajima, 2012; Sönmez, 2022). Depremlerin, bu süreci yaşayanlar üzerinde yaygın olarak travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik etkileri olduğu (Farooqui vd., 2017), bu semptomların uzun yıllar sürebileceği ve araştırmalara göre deprem yaşayanların %25'ini etkilediği belirtilmiştir (Livanou vd., 2005). Ayrıca depresyon, anksiyete ve bilişsel bozukluklar da yaygın psikolojik sorunlar arasında yer almaktadır (Wang ve Liu, 2012). Karakuş'un (2014) araştırmasında da depremi yaşayan öğrencilerin, yaşamayan öğrencilere kıyasla deprem olgusuna yönelik daha karamsar metaforlar ürettikleri görülmektedir. Çalışmaya konu olan deprem sürecinin, öğrencilerin psikolojilerine olumsuz etkileri olduğu ve bu olumsuz etkiler dolayısıyla

öğrencilerin çalgı çalışmalarına yönelik istek ve motivasyonlarının düştüğü tahmin edilmektedir.

Bu araştırmada, deprem sürecini yaşayan öğrencilerin çalgı çalışma durumlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 06.02.2023'te Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen depremden etkilenen müzik bölümü öğrencilerinin, deprem sonrası süreçte çalgı çalışma durumlarını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- Deprem sonrası süreçte öğrencilerin bireysel çalgı çalışmalarına ilişkin kişisel ihtiyaçlarını etkileyen faktörler nelerdir?
- Deprem sonrası süreçte öğrencilerin bireysel çalgı çalışmalarına ilişkin kurumsal imkanlardan yararlanma durumu nasıldır?

Deprem sonrası süreçte öğrencilerin çalgı çalışmaya yönelik psikolojik durumları nasıldır?

YÖNTEM

Bu araştırmada, depremden etkilenen müzik bölümü öğrencilerinin çalgı çalışma durumlarını etkileyen faktörler fenomenoloji deseni kullanılarak incelenmiştir. Creswell'e (2013) göre fenomenoloji çalışmalarında, katılımcıların ortak özelliklerinin tanımlanmasına odaklanılarak bireysel deneyimlerin evrensel nitelikteki ortak anlamının açıklanması amaçlanmaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmanın veri toplama sürecinde 6 Şubat depremini yaşayan, Adıyaman Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Malatya Turgut Özal Üniversitesi'nde öğrenim gören, çalışmaya gönüllü olarak katılım gösteren müzik bölümü öğrencileri (2, 3 ve 4. sınıf) ile görüşme yapılmıştır. Çalışmada görüşme yöntemi ile veri elde edilmesi dolayısıyla bu makalenin etik kurul onayı Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'ndan, 10.06.2024 tarih, 231600 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

Veri toplama aracı olarak uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulan yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda "Kişisel İhtiyaçlar", "Kurumsal İmkanlar" ve "Psikolojik Durum" olmak üzere üç ana tema belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2013) göre içerik analizinde, benzer veriler belirli kavram ve temalar dahilinde bir araya getirilerek

yorumlanmaktadır. Çalışmadaki alt tema ve kodlar, güvenirliğin sağlanması amacıyla uzman görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Bilgin'e (2006) göre güvenirliğin sağlanması için oluşturulan kodların belirgin ve anlaşılır olması ve farklı kodlayıcıların bir metni aynı kodlarla kodlamaları ya da tek bir metni aynı kodlayıcıların farklı zamanlarda öncekilerle aynı biçimde kodlamaları gerekmektedir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmada, 6 Şubat 2023'te gerçekleşen Kahramanmaraş depreminin etkilerinin en fazla hissedildiği şehirler olması sebebiyle Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Malatya Turgut Özal Üniversitesi müzik bölümü öğrencileri ile çalışılmıştır. Öğrenim görmekte olduğu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı içerisinde depremi yaşayan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 28 öğrenci ile görüşülmüştür. Veri toplama sürecinin 2024 yılında olması sebebiyle kurumlarında birinci sınıfta öğrenim gören öğrenciler araştırmaya dahil edilmemiş, 2, 3 ve 4. sınıfta öğrenim gören öğrenciler çalışma grubunu oluşmaktadır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim gördükleri okul, sınıf ve bireysel çalgılarına yönelik demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.
Katılımcıların demografik özellikleri

Yaş Aralığı	f	%	Cinsiyet	f	%
18-22	16	57,1	Kadın	14	50
23-27	10	35,7	Erkek	14	50
28-32	1	3,6	Toplam	28	100
33 ve üstü	1	3,6	Sınıf Düzeyi	f	%
Toplam	28	100	2	13	46,4
Çalgı	f	%	3	8	28,6
Keman	13	46,4	4	7	25
Piyano	4	14,3	Toplam	28	100
Viyola	4	14,3	Okul	f	%
Bağlama	4	14,3	MTÜ	12	42,8
Gitar	2	7,1	ADYÜ	8	28,6
Viyolonsel	1	3,6	KSÜ	8	28,6
Toplam	28	100	Toplam	28	100

Tablo 1'de katılımcıların cinsiyet dağılımında eşit sayıda oldukları, çoğunluğun 18-22 yaş aralığında ve ikinci sınıf öğrencisi olduğu, Malatya Turgut Özal Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin ağırlıkta olduğu ve bireysel çalgısı keman olanların diğer çalgılara göre fazla sayıda olduğu görülmektedir.

BULGULAR VE YORUM

1. Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Çalışma grubunda bulunan öğrencilerin deprem sonrasındaki süreçte çevrimiçi derslere katılım imkanlarına yönelik sorular sorulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda kişisel imkanlar teması başlığı altında oluşturulan alt tema ve kodlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.
Katılımcıların deprem sonrası süreçteki kişisel imkanlarına ilişkin görüşleri

Tema	Alt Tema	Madde	Kod	Alt Kod	Katılımcılar
Kişisel İmkanlar	Teknolojik İmkanlar	Yeterli (f=12)	Telefon		K(1,4,6,8,10,19)
			Bilgisayar		K(1,4,5,8)
			Yer Değişikliği		K(1,4,7)
			Tablet		K(10)
		Yetersiz (f=16)	Verimsiz	Barınma	K(2,3,16)
				Uzaktan Eğitim	K(2,15,16)
			İnternet		K(9,11,12,20,21,22, 23,24,25,26,28)
			Barınma Koşulları		K(14,17,18,20,21,2 2,24,26,27,28)
			Cihaz		K(20,25)
	Çalgı Çalışma Ortamı	Uygun (f=5)	Barınma İmkanı		K(1,4,7,8)
			Yer değişikliği		K(4,7)
		Uygun Değil (f=23)	Toplu yaşam		K(2,5,10,11,13,16,1 7,19,21,25,26,28)
			Çadır		K(6,12,18,20,21,22, 23,24,25,27)

Tablo 2'de, elde edilen verilere göre katılımcıların çoğunluğunun çevrimiçi bireysel çalgı derslerine katılım sağlamaları için sahip oldukları teknolojik imkanların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Teknolojik imkanlarının yeterli olduğunu belirten öğrencilerin ise ağırlıklı olarak telefon ve bilgisayar kullanarak derslere katıldıkları görülmektedir. Öğrencilerin bir kısmı (f=3) barınma ihtiyaçlarını karşılamak için depremden etkilenmeyen veya az etkilenen şehirlere gittiğinden yeterli teknolojik imkana sahip olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları (f=4) imkanları yeterli olsa dahi yaşadıkları ortamdan ve uygulanan uzaktan eğitimden dolayı derslerin verimsiz geçtiği görüşünü sunmuşlardır. Teknolojik imkanının yeterli olduğunu belirten öğrencilerin görüşlerine ait örnekler aşağıda sunulmuştur.

K2: "Deprem sonrası memleketime döndüğüm için teknolojik imkanlar açısından zorlanmadığımı düşünüyorum."

K4: "İzmir'de dayımın evinde kaldığım için internet ve bilgisayara sahiptim."

K16: “Dersler yüz yüze derslerimiz kadar etkili olmasa da psikolojik olarak bizi biraz daha toparladı ana öğrenim anlamında birçok sorun vardı. Örneğin hocalarımız ne çaldığımızı net duyamadığından verimli olmuyordu.”

Teknolojik imkanlarının yetersiz olduğu görüşünü bildiren öğrencilerin çoğunluğu, internetle ilgili sorunlar yaşadıklarını ve barınma koşullarının derslere katılmak için uygun olmadığını belirtmişlerdir. Çevrimiçi bireysel çalgı dersine katılmak için imkanlarının yetersiz olduğunu bildiren katılımcıların görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

K11: “Depremden sonra çalgı derslerine internet bağlantısı yetersizliği sebebiyle katılım sağlayamadım.”

K12: “Sürekli internette bir kopukluk olduğundan dolayı pek de verimli bir süreç geçirdiğim söylenemez.”

K26: “Barınma ve internet sıkıntısından dolayı katılamadım.”

K28: “Sadece teknolojik imkanlar değil barınma imkanı da olmadığından derslere giriş sağlayamadım.”

Tablo 2’de bulunan çalgı çalışma ortamı alt temasında katılımcıların büyük çoğunluğunun, çalgılarını çalışabilmeleri için sahip oldukları imkanların uygun olmadığını belirttikleri görülmektedir. Uygun çalgı çalışma ortamına sahip olduğu görüşünü bildiren öğrenciler (f=5), evlerinin az hasarlı/hasarsız olduğunu, deprem sonrası süreçte deprem bölgesi dışındaki şehirlerde bulundukları ve bundan dolayı barınma imkanlarının da olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerine ait örnekler aşağıda sunulmuştur.

K1: “Depremde evimiz az hasarlıydı bundan dolayı boş odanın birinde katılma imkânı buldum, ayrıca ben kamu sektöründe çalışıyorum bazen iş yerinde de ders olduğu zaman uzaktan eğitim yoluyla derslere erişimi sağlayabiliyordum.”

K8: “Evdeydim, uygun bir çalışma ortamına sahiptim. Kendime ait odam vardı.”

K13: “Antalya’da ablamın apartında kalıyorduk, imkânım vardı.”

Çalgı çalışma ortamının uygun olmadığını belirten öğrencilerin birçoğu (f=12) deprem sonrası süreçte, önceki koşullarından farklı olarak daha kalabalık bir ortamda yaşadıkları görüşünü bildirmişlerdir. Çadırda yaşadığı için çalgı çalışamadığını belirten öğrencilerin sayısının (f=10) da fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşlerine ait örneklere aşağıda yer verilmiştir.

K2: “Deprem sonrası memleketime dönmem bana birçok imkan sunsa da aile ortamı olunca ve birçok depremzede bizde olunca çalışma imkanımın güç

olduğunu belirtmek isterim çünkü ister istemez öğrencinin çalışma ortamı bölünebiliyor ya da ertelenebiliyor."

K5: "Depremden sonra 5 farklı aile ile birlikte kalmak zorunda kaldık, çalgı çalışmam ses çıkardığından uygun bir ortam bulamadım."

K21: "Çadırda yaklaşık 15 kişi kaldığımız için sadece uyumak ve ısınmak için kullanabildik."

K23: "Çadırda 10 kişi kalıyorduk, onun için derslere de katılamadım çalgı da çalışamadım."

Deprem sonrasında çevrimiçi derslere katılabilmek için öğrencilerin çalgıya sahip olma durumuna ilişkin bilgiler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.
Deprem sonrası süreçte çalgıya sahip olan öğrenciler

Çalgıya Sahip Olma Durumu	Katılımcılar	f	%
Çalgısı Olan	K(1,2,3,4,5,6,12,13,14,15,16,18,22,23,25,26,27,28)	18	64,3
Çalgısı Olmayan	K(7,8,9,10,11,17,19,20,21,24)	10	35,7
Toplam		28	100

Tablo 3'e göre deprem sonrasında çevrimiçi derslere katılabilmeleri ive çalgı çalışmalarını yapabilmeleri için çalgıya sahip olan öğrencilerin sayısı, olmayanlara göre daha fazladır. Çalgıya sahip olanların çoğunlukta olmasına rağmen teknolojik imkanlarının ve çalgı çalışma ortamlarının uygun olmamasından dolayı öğrencilerin, çevrimiçi çalgı derslerine katılma ve çalgı çalışmalarını yapma konusunda sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir.

2. Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Deprem sonrası süreçte katılımcıların ihtiyaçlarının karşılanma durumunun tespit edilmesi amacıyla herhangi bir kurumdan destek alıp almadıkları, destek alanların ise hangi türde destek aldıkları sorulmuştur. Elde edilen verilere ait bilgiler Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo 4'e göre katılımcıların büyük çoğunluğu deprem sonrası süreçte herhangi bir kurumdan destek almadıklarını belirtmişlerdir. Destek alan katılımcıların ise en fazla çalgı ve çalışma ortamı desteği aldıklarını bildirmişlerdir. Elde edilen görüşlere ait örneklere aşağıda yer verilmiştir.

K6: "Müzik aletleri kurumsal bir firmadan keman aldım."

K7: "Danışman hocamız tarafından kurulan bir destek projesinden yardımseverler tarafından birçok öğrenciye bireysel çalgı temin edildi. Onların sayesinde çalgılarımıza kavuştuk."

Tablo 4.
Kurumlardan destek alma durumu

Destek Alma Durumu	Katılımcılar	Kod	Katılımcılar
Destek Alan (f=7)	K(1,6,7,16,20,22,26)	Çalgı Çalışma Ortamı Öğretmen Eğitim Materyali	K(6,7,20,26) K(16,22,26) K(26) K(1)
Destek Almayan (f=21)	K(2,3,4,5,8,9,10,11.12,13, 14,15,17,18,19,21,23,24,2 5,27,28		

K26: "Depremden sonra Mersin Devlet Konservatuvarında çalışma ortamı buldum ve İKSV'nin çalgı yardımı oldu."

Görüşme formunda katılımcılara, doğal afet veya benzer bir durumla karşılaşıldığında kurumların sunması gerektiği imkanların neler olduğu sorulmuştur. Katılımcı görüşlerine ait bilgiler Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5.
Kurumlardan sağlanması beklenen imkanlar

Tema	Kod	Katılımcılar
Kurumsal İmkanlara Yönelik Beklentiler	Çalışma Ortamı	K(1,2,3,4,5,6,9,10,11,12,13,14,16,17,18,20,21, 22,25,26,27,28)
	Çalgı	K(1,2,4,5,8,13,14,15,17,19,20,21,22,25,27)
	Yüz Yüze Eğitim	K(14,16,18,19,28)
	Psikolojik Destek	K(1,9,26)
	Eğitim Materyalleri	K(6,22)
	Teknolojik İmkân	K(8,18)
	Burs	K(15,21)
	Ulaşım İmkânı	K(14)

Tablo 5'e göre katılımcıların büyük çoğunluğu kurumların öğrencilere çalışma ortamı (f=22) ve çalgı (f=15) imkânı sağlanması gerektiği görüşünü bildirmişlerdir. Ayrıca yüz yüze eğitimin sürdürülmesi (f=5) ve psikolojik destek (f=3) verilmesi de katılımcıların beklentileri arasındadır. Katılımcılara ait ilgili görüşlere aşağıda yer verilmiştir.

K1: "Uzaktan eğitim verilebilir. Akademik derslerin yanı sıra biraz daha sohbet havası oluşturulabilir. Konteynerde kalan insanlar için ya da çadırlarda yaşayan

insanlar için müzik atölyesi kurulabilir. Depremde sazlarını kaybedenler için deprem çalgı kampanyası başlatılabilir."

K2: "Öğrencilerin en büyük ihtiyaçlarının piyano olduğunu düşünüyorum. Derslerimizin birçoğunun temelinde piyano var ve hemen her derste piyanodan yararlanarak çalışmak durumundayız. Öğrenciler için piyano odaları ve bireysel çalışmalarımız için çalışma odaları imkanının sunulması gerektiğini düşünüyorum."

K9: "Psikolojimiz çok kötüydü, bu süreçte her an deprem olacak gibi hissediyorduk ve çalışamıyorduk. Hem bu anlamda destek olunmalı hem de öğrenciler ve hocalarımız için kalacak yer ayarlanmalı. Bir tane de olsa sağlam sınıfımız olduğunda dersler daha verimli olur."

K18: "Aynı durumla karşılaşırsak okulumuz bize büyük bir konteynerde ders işleme imkânı sunabilir çünkü online eğitimle bir şey öğrenemiyoruz."

K21: "Taşınabilir çalgı çalan arkadaşların taşınabilirliği olmayan çalgıları çalan arkadaşlardan daha çok sorun yaşayacağı aşikâr. Bu nedenle konteynerlerde bireysel çalgı odaları yapılmalı. …tek sorun çalgı çalmamızı gerektiren bir ortam değildi, en büyük sorun maddiyattı. …öğrencilere burs imkânı sağlanmalı."

3. Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorum

Katılımcıların deprem sonrası süreçte bireysel çalgı çalışmaları üzerinde psikolojik etkileri olan faktörlerin tespit edilmesi amacıyla sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere ait bilgiler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6.
Deprem sonrası süreçte çalgı çalışmalarını etkileyen psikolojik faktörler

Tema	Madde	Katılımcılar	Kod	Katılımcılar
Çalgı Çalışmalarını Etkileyen Psikolojik Faktörler	Etkilenme (f=25)	K(1,3,4,5,6,7, 8,9,10,11,14, 15,16,17,18, 19,20,21,22, 23,24,25,26, 27,28)	Kaygı	K(4,5,6,7,8,9,10,15,17 ,22,24,25,28)
			Korku	K(3,4,6,7,8,9,10,17,22 ,24,25,28)
			Yas/Üzüntü	K(3,7,16,17,20,24,25, 28)
			İsteksizlik	K(6,7,8,16,17,27,28)
			Odaklanamama	K(3,4,10,14,22,23)
			Yetersizlik	K(15,19,21)
	Etkilenmeme (f=3)	K(2,12,13)		

Tablo 6'ya göre deprem sonrası süreçte katılımcıların büyük çoğunluğu, çalgı çalışmalarını yapmalarına yönelik psikolojik durumlarının olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. Öğrencilerin bu süreçte en fazla kaygı (f=13) ve korku

(f=12) duygularına sahip oldukları ve bundan dolayı bireysel çalgı çalışmalarını yapamadıkları görüşleri elde edilmiştir. Ayrıca yaşanan kayıplardan dolayı katılımcıların bir kısmı yas ve üzüntü (f=8) yaşadıklarını, isteksizlik (f=7), odaklanamama (f=6) ve yetersizlik (f=3) duygularına sahip olduklarından dolayı çalışmalarının olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Katılımcı görüşlerine ait örneklere aşağıda yer verilmiştir.

K4: "Deprem süreci yalnızca çalgı çalışmasına değil, genel olarak psikolojik durumumu etkiledi. Haliyle de iyi olmayan bir psikolojide sağlıklı hiçbir şeyin olması da beklenemez. Bunun en büyük nedeni ise yaşanılan olay sonrası geçirdiğim psikolojik travmalardır. Can güvenliğinin tehlikede olduğunu hissetmek insanı maalesef ki başka bir konuya adapte edemiyor. Çalgı çalışmanın en önemli şeylerinden birisi ruh sağlığı ve kafa rahatlığıdır, ideallerdir. Ben depremden sonra canımı, sevdiklerimi, evimi kaybetme korkusu yaşadım. Kurtulduktan sonra ise aynı şeylerin tekrarlanma ihtimaliyle yaşadım. Bu yüzden bu durumun çalgı çalışmama birçok olumsuz etkisi oldu."

K14: "Bir kere çalgımdan uzun süre uzak kaldığım için artık ilerleyemeyeceğimi düşünüp çalışmakta güçlük çekiyorum."

K15: "Başta okulun bir daha açılmayacağını düşündüm. Bu şekilde eğitimden öğreneceğim, alacağım verimin hiç yeterli olmayacağını düşündüm. Dört yıl sonra mezun olunca ben ne öğrendim ki ne öğreteceğim psikolojisi içine düştüm."

K16: "Depremden sonra o kadar acı gördükten sonra hayatın içinde ne kadar küçük olduğumu fark ettim. Bu düşünce yaklaşık 3-4 ay yüksek seviyede devam etti ve çalışma isteğimi bitirdi."

K20: "Yaklaşık sekiz ay okulumuzdan uzak kaldık ve birçok kişiyi de kaybettik. İşyerlerimiz, yaşam alanlarımız yıkıldı. Onca kayıptan sonra çalışmayı düşünemedik bile."

Araştırmada katılımcıların, deprem sonrası süreçte çalgı çalışma motivasyonlarına etki eden faktörlere yönelik görüşleri elde edilmiştir. Katılımcı görüşlerine ait bilgiler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7.
Deprem sonrası süreçte çalgı çalışma motivasyonuna etki eden faktörler

Tema	Madde	Katılımcılar	Kod	Katılımcılar
Çalgı Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler	Etkilenme (f=26)	K(1,2,3,4,6,7,8,9,10,11,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28	İsteksizlik	K(2,3,4,8,9,13, 16,18,19,20,23, 24,26,27,28)
			Olanaklar	K(10,15,17,20, 22,26,27,28)
			Toparlanma	K(1,2,4,6,9,11, 13,19,28)
			Korku	K(1,16,21,24, 26,27)
			Belirsizlik	K(1,4,7,10,16, 28)
			Karamsarlık	K(4,16,25,27)
			Sorumluluk	K(7)
	Etkilenmeme (f=2)	K(5,12)		

Elde edilen katılımcı görüşlerine göre Tablo 7'de öğrencilerin büyük çoğunluğunun çalgı çalışmaya yönelik motivasyonlarının olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Deprem sonrası süreçte katılımcıların ağırlıklı olarak çalgı çalışmaya yönelik isteksiz (f=15) olduğu görüşü elde edilmiştir. Buna sebep olarak sahip oldukları olanakların (f=8) yetersizliği gösterilebilirken, belirsizlik (f=6), korku (f=6) ve karamsarlık (f=4) duygularının çalgı çalışma motivasyonları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Deprem sonrasında motivasyonlarını kaybettiklerini fakat zaman geçtikçe toparlandıklarını belirten katılımcıların (f=9) sayısı da düşük değildir.

Katılımcı görüşlerine ait örneklere aşağıda yer verilmiştir.

K3: "Hiç çalışmak istemiyordum. Öncesinde bir şeyler öğrenmek için heves ederken depremden sonra içimdeki heves gitti."

K13: "İlk zamanlar üzgün olduğum için kendimi toparlayana kadar çalmak, söylemek istemedim."

K16: "Motivasyonum tamamıyla yok oldu. Kendimi çok yalnız hissettim. Aşırı düşünmekten geceleri uyuyamıyordum, gündüz uyuyor ve çok yorgun uyanıyordum. Açıkçası ölümle burun buruna gelince çalgı çalışmak için kendimi ikna etmek hiç kolay olmadı."

K28: "Çalgı dersine bir kere ara verildiğinde, ne olacağı belli olmayan hele ki böyle bir felaketle karşılaşınca bir daha toparlanmak çok uzun sürdü. Zaten her

şeyi kaybettiğimizden imkanlarımız da kötü durumdayken çalışmak istemiyor insan.”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin deprem sonrasındaki süreçte çalgı çalışmalarını etkileyen faktörler incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda öğrencilerin yaşadıkları sürecin çalışmalar üzerinde etkili olan durumlar, farklı türlerde zorluklar, ortaya çıkan ihtiyaçlar ve karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilere göre, deprem sonrasındaki süreçte öğrencilerin çoğunluğunun derse katılabileceği ve çalışabileceği çalgıları olmasına rağmen çevrimiçi derslere katılabilmeleri için yeterli teknolojik imkana sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Tatlı’ya (2023) göre de bu depremde, deprem sebebiyle oluşan altyapı sorunları, öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmelerini engellemiştir. Çevrimiçi eğitimin uygulanması gerektiği durumlarda derslere katılım sağlayabilmeleri için öğrencilere internet ve elektronik cihaz konusunda destek olunmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bolat ve Bilgili’nin (2023) çalışmasında da deprem sonrası süreçteki katkısı dolayısıyla uzaktan eğitim için teknolojik imkanlar ve altyapının geliştirilmesinin kriz durumlarındaki önemi vurgulanmıştır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu barınma sorunu yaşadıklarından öğrencilere, uygun yaşam koşullarının ve çalışma ortamının sağlanması yönünden destek verilmesinin, ihtiyaç duyulan önceliklerden olduğu tespit edilmiştir. Silwal vd. (2018), Nepal depremi sonrasında barınma sorunu dolayısıyla öğrencilerin eğitimlerine devam edemediklerini belirtmiştir. Benzer bir sonuç olarak Mahful vd. (2020), öğrencilerin çadır vb. barınma koşulları ve ekonomik durumları sebebiyle öğrenimlerinin kesintiye uğradığını aktarmışlardır. Dolayısıyla barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması, eğitimin sürdürülebilmesi ve niteliğinin düşmemesi bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu deprem sonrası süreçte herhangi bir kurumdan destek almadıklarını belirtmiştir. Benzer bir durumla karşılaşıldığında ilgili kurumlardan çalgı çalışma ortamı ile çalgı desteğinin sunulmasının gerekli olduğuna yönelik öneriler sunmuşlardır. Kahramanmaraş depremi ile ilgili olarak Erol ve Özdemir’in (2024) araştırmasında da benzer sonuçlar edilmiş, yaşanan sorunların başında temel ihtiyaçların karşılanmadığı, barınma ve ulaşım sorunlarının ortaya çıktığı, yaşananların travmatik etkiler bıraktığı ve uzaktan eğitimin yeterli önlemler alınmadığından etkili bir şekilde

yürütülemediği belirtilmiştir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde yaşanan sorunlardan kaynaklı olarak yüz yüze eğitimin sürdürülmesine yönelik beklentileri olduğu da araştırmanın sonuçları arasındadır.

Elde edilen görüşler doğrultusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun, deprem sonrası süreçteki psikolojik durumlarının çalgı çalışmalarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Araştırmada kaygı ve korku duygularının ağırlıklı olarak etkili olduğu, yaşanan kayıplardan dolayı yas ve üzüntü duydukları, bunlardan dolayı isteksizlik ve odaklanma güçlüğü yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dai vd. (2016), çalışmalarında ruh sağlığı sorunlarının ortaya çıkışını etkileyen faktörler arasında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve yas ya da yaralanma gibi depremle ilgili bireysel deneyimler bulunduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir sonuç olarak bu araştırmadaki öğrencilerin birçoğunun, yaşadıkları deneyimler ve imkanlar dolayısıyla bu süreci farklı düzeylerde etkilenerek geçirdikleri görülmektedir. Basnet (2020), 2015 yılındaki Nepal depremi sonrasında hazırlanan simülasyonlarla gelecekte gerçekleşebilecek afetlere hazırlanmak, ayrıca öğretmen ve öğrencilerin deprem sonrası travmalarına yardımcı olmak için danışmanlık programı geliştirmek gibi birçok girişimde bulunulduğunu belirtmiştir. Kahramanmaraş merkezli depremden etkilenen eğitimci ve öğrenciler için de benzer danışmanlık programlarının uygulanabileceği önerilmektedir.

Deprem sonrası süreçte yaşananlar ve sahip oldukları koşullar nedeniyle katılımcıların tamamına yakınının, çalgı çalışmalarını yapmaya yönelik motivasyonlarının olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çoğunluğun yeterli olanaklara sahip olmamalarından ve korku, belirsizlik, karamsarlık hissettiklerinden dolayı çalgı çalışmaya yönelik isteklerini kaybettikleri sonucu elde edilmiştir. Bu noktada öğrencilerin psikolojik destek almalarının bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır. Kurt ve Gülbahçe'nin (2019) araştırmalarında, aradan yedi yıl geçmesine rağmen Van depremini yaşayan öğrencilerin üzerinde depremin psikolojik etkilerinin sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı psikolojik destek programlarının öneminin kavranarak deprem sürecini yaşayan öğrencilerin ihtiyaç duyulan uygulamalara dahil edilmesi gerekmektedir. Ha'nın (2022) çalışmasında da görüleceği üzere müziğin doğal afetler sonrasında terapi amacıyla kullanılmasının faydalı olduğuna yönelik sonuçların elde edildiği araştırmalar bulunmaktadır. Katılımcıların mesleki eğitimini aldıkları alan, doğru etkinliklerle terapi olabilecek niteliktedir. Dolayısıyla depremden etkilenen öğrencilerin bu etkinliklere katılımının sağlanması, hem çalgı öğrenim süreçlerine katkıda bulunurken hem de psikolojik düzeyde iyileşmeleri açısından etkili olabilmektedir.

Öğrencilerin bazıları deprem sonrasında motivasyonlarını kaybettiğini fakat zaman geçtikçe motivasyonlarını yeniden kazandıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda depremden etkilenen öğrencilerin motivasyonlarının yeniden yükseltilmesi için destek programlarının uygulanması gerektiği düşünülebilir. Öztürk vd. (2023) çalışmalarında psikolojik ilk yardım ve travma odaklı psikoterapiler gibi acil ve etkili ruh sağlığı müdahalelerinin, depremzedelere destek sağlamak ve iyileşme süreçlerini hızlandırmak açısından büyük önem taşıdığını belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Ayebi-Arthur, K. (2017). E-learning, resilienceandchange in highereducation: Helping a universitycopeafter a naturaldisaster. *E-learningandDigital Media, 14*(5), 259-274. https://doi.org/10.1177/2042753017751712

Bolat, Y. ve Bilgili, B. F. (2023). Üniversite öğrencilerinin eğitime ilişkin algılarının deprem sonrası değişimi: Fenomenolojik bir araştırma. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 13,* 1385-1406. https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1375762

Bradshaw, S. (2004). *Socio-Economic İmpacts of Natural Disasters: A Gender Analysis.* United Nations Publications. https://www.cepal.org/sites/default/files/publication/files/5596/S045330_en.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2024.

Basnet, B. K. (2020). Earthquake and its ımpacts on education: Aftermath Nepal Quake 2015. *The European Educational Researcher, 3*(3), 101-118. https://doi.org/10.31757/euer.332

Baytiyeh, H. (2018). Online learning during post-earthquake school closures. *Disaster Prevention and Management, 27*(2), 215-227. https://doi.org/10.1108/DPM-07-2017-0173

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar.* Siyasal Kitabevi.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (3. Baskı). (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Siyasal Kitabevi.

Dai, W., Chen, L., Zhiwei, L., Li, Y., Wang J. &Liu, A. (2016). The incidence of post-traumatic stress disorder among survivors after earthquakes: A systematic review and meta-analysis. *BMC Psychiatry, 16*, 188-198. https://doi.org/10.1186/s12888-016-0891-9

Erol M. & Özdemir F. (2024). Returning to education after the earthquake in the perspective of teachers in provinces declared as disaster areas: Problems and solution suggestions. S*akarya UniversityJournal of Education, 14*(1), 60-78. https://doi.org/10.19126/suje.1344573

Farooqui M., Quadri S.A., Suriya S.S., Khan M.A., Ovais M., Sohail Z., Shoaib, S., Tohid, H. & Hassan, M. (2017). Post traumatic stress disorder: A serious post-earthquake complication. *Trends in Psychiatry and Psychother, 39*(2), 135-143. https://doi.org/:10.1590/2237-6089-2016-002

Ha, K. M. (2022). Integrating music into natural disaster recovery. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, *52*(4), 217–230. https://doi.org/10.1080/10632921.2022.2068714

İmik, Ü. & Aydoğdu, C. (2024). 6 Şubat 2023 depremlerinin Malatya İnönü Üniversitesi müzik bölümü öğrencileri üzerindeki etkileri. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 9*(2)*,* 230-238. https://doi.org/10.22252/ijca.1410794

Karakuş, U. (2014). Depremi yaşamış ve yaşamamış öğrencilerin deprem algılarının, metafor analizi ile incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 18*(29), 97-116. https://doi.org/10.17295/ataunidcd.31309

Karataş, K. O. (2024). Üniversite düzeyinde mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin piyano eğitimindetemel, teknik ve müzikal davranışları kazanma düzeylerinin belirlenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 13*(1), 391-409. https://doi.org/10.7884/teke.1406119

Koçer, A. & Koçak, O. (2024). 2023 depremleri ve uzaktan eğitimin yükseköğretim öğrencilerinin psikolojik durumlarına etkisi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd), 10*(1), 71-91. https://doi.org/10.51948/auad.1324641

Kurt, E., &Gülbahçe, A. (2019). Van depremini yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(3), 957-972.

Livanou, M., Kasvikis, Y., Başoğlu, M., Mytskidou, P., Sotiropoulou, V., Spanea, E., Mitsopoulou, T. &Voutsa, N. (2005). Earthquake-related psychological distress and associated factors 4 years after the Parnitha earthquake in Greece. *Eur Psychiatry, 20*(2), 137-44. https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2004.06.025.

Mahful, R., Algifari, A. R., Jacobus. A. D. & Mukafih, A. H. (2020). EPIC (Education priority compact) strategy as a solution for education of post-disaster refugee children in Palu City, Central Sulawesi. *IOP Cenference Series: Materials Science and Engineering, 875,* 1-6. https://doi.org/10.1088/1757-899X/875/1/012086

Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 28*(2)*,* 150-155. https://doi.org/10.5222/otd.supp2.2012.150

Ozturk, E., Akis, A. D., Derin G., & Erdogan B. (2023). Social trauma and disaster psychology: The impact of earthquakes on children's mental health from the perspective of dissoanalysis theory and modern psychotraumatology. *NOFOR,2*(3), 57-70. https://doi.org/10.5455/NOFOR.2023.07.010

Sağer, T., Özkişi, Z. G., & Yüceer, E. M. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin müzik dinleme ve icra pratiklerine etkileri: Yıldız Teknik Üniversitesi lisans öğrencileri örneği. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Müzik ve Sahne Sanatları Dergisi, 4,* 1-17. https://dergipark.org.tr/en/pub/umssd/issue/59296/826820

Sarıgöz, O. (2023). Büyük afetlerden depremlerin eğitim-öğretime olan etkilerinin incelenmesi. *EUROASIA International Congress on Scientific Researches and Recent Trends XII*'te sunulmuş bildiri, Türkiye, 29-30 Nisan 2023.

Silwal, S., Dybdahl, R., Chudal, R., Sourander, A. &Lien, L. (2018). Psychiatric symptoms experienced by adolescents in Nepal following the 2015 earthquakes. *Journal of Affective Disorders, 234,* 239-246. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.03.002

Sönmez, M. B. (2022). Depremin psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi, 21,* 337-343. https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46

Tatlı, C. (2023). Depremler ve eğitim: Teknolojinin katkısı ve uzaktan eğitim perspektifi. E. Çetinkaya (Ed.), *Tüm Yönleriyle Depremler* içinde (19-34). Berikan Yayınevi.

Yamamoto, G. T. &Altun, D. (2023). Türkiye'de deprem sonrası çevrimiçi öğrenmenin vazgeçilmezliği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 125-136. https://doi.org/10.32329/uad.1268747

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to determine the factors affecting the individual instrument practice of music students who experienced the effects of the earthquake that hit Kahramanmaraş on February 6, 2023 and its aftermath and to examine the effects of these factors on the instrument practice processes of students. The study aims to understand the psychological effects of the earthquake on students' instrumental studies, the determination of their institutional needs and the status of meeting these needs, students' motivation for individual instrumental studies and the difficulties in their opportunities.

Method: In this study, which is based on phenomenology design, qualitative research methods were used. Within the scope of the research, interviews were conducted with a total of 28 students studying in the music departments of universities in the cities heavily affected by the earthquake, such as Adıyaman, Kahramanmaraş and Malatya, who voluntarily participated in the study. A structured interview form developed for the research was used in the data collection process and this form was developed based on expert opinions. The data obtained in the study were analyzed by content analysis method. The interview form was based on three main themes, namely "Personal Needs", "Institutional Facilities" and "Psychological Status", and included sub-themes and codes related to these themes. The codes were created based on expert opinions in order to ensure reliability during the analysis phase.

Findings: According to the findings obtained in the research, most of the students affected by the earthquake were deprived of the opportunity to study individual instruments due to housing conditions. It was also observed that they had serious problems in participating in online lessons for similar reasons. Most of the participants stated that they could not get support from the institutions to meet their needs and that they needed help especially in issues such as instrument study environment and individual instrument supply. It was found that the psychological state of the participants was negatively affected by feelings of anxiety, fear and reluctance; this situation also negatively affected their motivation to study individual instruments. Inadequate technological facilities and unsuitable housing conditions decreased the rate of participation in online courses. The majority of the students stated that the lack of a suitable instrument study environment hindered their study processes.

Discussion and Conclusion: The findings of the research address the effects of the post-earthquake conditions of the students on the individual instrument study process from a multidimensional perspective. It was concluded that the main factors based on the personal needs of the participants that negatively affected the

individual instrument study process were housing and lack of online education opportunities. In this direction, it was concluded that meeting the basic needs of the students should be prioritized. In this study, in which the effect of the participants' psychological states on the instrument study process was also examined, it was concluded that anxiety and fear were the most important factors affecting instrument studies. According to this result, it can be said that providing the psychological support that students need is important on the instrument study process. Considering the data obtained from the students, it is seen that improving housing conditions, providing individual instruments and providing suitable study environments among the institutional facilities that are deemed necessary to be provided are important. The implementation of psychological support programs and the development of technical infrastructure in the case of continuing distance education are critical for coping with such natural disasters. According to the results obtained in the study, this research is important in terms of developing strategies to meet the needs of students in order to continue their instrument studies in similar disasters in the future.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3731-3747
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81991
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 10.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 07.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Kayabaşı, M. (2025). Tarih Araştırmalarında Öğrenci Yıllık/Albümlerinin Önemi ve "*Konya Yüksek İslam Enstitüsü*" Örneği. *Journal of History School, 78*, 3741-3747

TARİH ARAŞTIRMALARINDA ÖĞRENCİ YILLIK/ALBÜMLERİNİN ÖNEMİ VE "KONYA YÜKSEK İSLAM ENSTİTÜSÜ" ÖRNEĞİ

Meral KAYABAŞI[1]

Öz

Tarih araştırması kaynaklara dayanır, kaynak olmadan tarih yazmak mümkün değildir. Tarihin başlıca kaynakları arasında, "*yıllıklar/albümler*" de yer almaktadır. Ancak, "*yıllıklar/albümler*" araştırmacılar tarafından çok da dikkate alınmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, diğer meslek okulu mezunlarında olduğu gibi İmam Hatip okulu mezunları da üniversiteye gidemiyor ve yüksek öğretim alabilecekleri herhangi bir okul da bulunmuyordu. Bu amaçla Demokrat Parti döneminde, 1959 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü törenle eğitim ve öğretime açılmıştır. Yüksek İslam Enstitüleri 1959-1983 yılına kadar İmam Hatip mezunlarını alan bir yüksek öğrenim kurumu olarak işlevini sürdürmüş ve yerini İlahiyat Fakültelerine bırakmıştır. İstanbul, Konya, Kayseri, İzmir, Erzurum, Bursa ve Samsun'da açılan okullarla birlikte Yüksek İslam Enstitülerinin sayıları yediye ulaşmıştır. İkinci olarak 1962 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Yüksek İslam Enstitüleri hakkında birincil kaynakların sınırlı olması, araştırmacıları bu konuda farklı kaynaklara baş vurmaya yöneltmiştir. Yüksek İslam Enstitüleri, öğrenci mezuniyet albümleri hazırlama geleneği bulunan kurumlardandı. Bu çalışmada, Konya Yüksek Enstitüsü öğrencileri tarafından hazırlanan mezuniyet yıllıkları ele alındı. Yıllıklarda bulunan Konya Yüksek İslam Enstitüsü hakkındaki bilgiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yıllık/Albüm, Yüksek Din Eğitimi, Konya Yüksek İslam Enstitüsü, Konya Yüksek İslam Enstitüsü Öğrenci Albümleri.

[1]Dr., kayabasimeral249@gmail.com. Orcid: 0009-0007-8818-5562.

Meral KAYABAŞI

The Importance of Students Yearbooks/Albums in the History Researchs and "Konya High Islam Institution" Example

Abstract

Historical research is based on sources; it is not possible to write history without sources. Among the main sources of history are "yearbooks/albums". However, "yearbooks/albums" are not taken into consideration by researchers. In the history of the Republic of Türkiye, Imam Hatip School graduates, like other vocational school graduates, could not go to university and there were no schools where they could receive higher education. For this purpose, during the Democrat Party period, the Istanbul Higher Islamic Institute was opened for education and training with a ceremony in 1959. Higher Islamic Institutes continued to function as an institution of higher education for Imam Hatip graduates until 1959-1983 and were replaced by Faculties of Theology. The number of Higher Islamic Institutes reached seven with the schools opened in Istanbul, Konya, Kayseri, Izmir, Erzurum, Bursa and Samsun. The second Higher Islamic Institute in Konya was opened in 1962. The limited availability of primary sources on the Higher Islamic Institutes has led researchers to turn to different sources on this subject. Higher Islamic Institutes were institutions with a tradition of preparing student graduation albums. This study focuses on the graduation yearbooks prepared by the students of Konya Higher Islamic Institute. The information about Konya Higher Islamic Institute in the yearbooks was evaluated.

Keywords: Yearbook/Album, High Religious Education, Konya Higher Islamic Institute, Konya Higher Islamic Institute Student Albums.

GİRİŞ

Tarih nedir? Sorusu yıllardır araştırmacıları meşgul eden ve birçok tanım ortaya konmasına rağmen, üzerinde görüş birliği sağlanamamış bir kavramdır. Bu soruyu cevaplamaya çalışan Edward Halet Carr'ın ilk cevabı, *"...Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog.*" olmuştur. (Carr, 2002, s. 35). Ansiklopedik manada tarih: *"Toplumların başından geçen olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bunların sebep ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ele alan bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı*." olarak tarif edilmektedir (Fayda, 2011, s. 30). Tarihçiler arasında yapılmış çeşitli tanımlar bulunsa da bu tanımlarda, tarihin geçmişle ilgili olması, insanların faaliyetlerini konu edinmesi, çeşitli kaynaklara dayanması ve tahlile muhtaç olması gibi noktalar üzerinde durulmaktadır (Uzun, 2006, s. 6).

Sosyal bilimlerin bir dalı olarak kabul edilen "*tarih*" in kendisine has kuralları bulunmaktadır. Tarih araştırması kaynaklara dayanır, kaynak olmadan tarih yazmak mümkün değildir; tabii ki bu kaynakların da gerçekliği doğrulanmış olması gerekir. Tarihin başlıca kaynakları arasında, devrinde yazılmış kitaplar, hatıralar, yıllıklar, seyahatnameler, müzelik malzemeler sayılabilir (Yolalıcı, s. 472). Tarihe miras bırakmak ya da günümüz söylemi ile tarihe not düşmek amacı ile yazılmış belgeler arasında "anallar" da yer alır. Anallar: *"Hitit hükümdarlarının tanrılara hesap vermek amacıyla savaş, fetih, barış, dini ritüeller gibi faaliyetlerini anlattıkları günlük tarzında yazılmış edebi eserlerdir… Bu durum tarafsız tarih yazıcılığı açısından öncü niteliğindedir."* (Ekizoğlu, 2018).

Literatürde, öğretim kurumundan mezun olacak öğrenciler tarafından hazırlanan içeriğinde, öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin eğitim durumları, branşlarının yanı sıra birtakım bilgiler ile eğlendirici konuların da yer aldığı eserler, yıllık olarak adlandırılmaktadır (TDK). Günümüzde, öğrenciler tarafından hazırlanan yıllıklarda, tarih araştırmalarında kaynak teşkil edecek, önemli bilgiler bulunabilmektedir.

YÖNTEM

İmam hatip okulu mezunlarının yüksek öğrenim görebilmeleri amacıyla 1959 yılında açılmaya başlanan Yüksek İslam Enstitüleri, ilahiyat fakültelerine dönüştürülene kadar geçen süre içerisinde, yüksek eğitimli din bilgini yetişmesinde önemli kaynaklardan olmuşlardır.

Bir araştırmanın konusunu oluşturan problemin çözümünde doğru kararların alınması ancak o çalışmada, doğru bilginin kullanılmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır (Karasar, 2017, s. 3). Yüksek İslam Enstitüleri arasında ikinci olarak açılan Konya Yüksek İslam Enstitüsü, Yüksek İslam Enstitüleri arasında öğrencileri tarafından mezuniyet albümü hazırlayan ilk enstitüdür. Diğer enstitüler tarafından bu albüm hazırlama işi de benimsenmiş ve her enstitü kendi albümünü hazırlamaya gayret göstermiştir. Bu araştırmamızda kaynak olarak Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrenci albüm/yıllıkları kullanılmıştır. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeline uygun olarak belge tarama ve doküman analizi yapılmıştır.

Sınırlılıklar: Konya Yüksek İslam Enstitüsünün açıldığı 1962 yılından ilahiyat fakültesine kadar geçen süreç bu araştırmamızın süre yönünden çerçevesini oluşturmaktadır. Yüksek İslam Enstitüleri hakkında arşiv kaynaklarının günümüze kadar ulaşamamış olması, harekat alanımızı oldukça kısıtlamış ve

bizim farklı kaynaklara yönelmemize neden olmuştur. Bu çalışmamızda Konya Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarının hazırlamış olduğu albümler birincil kaynak olarak ele alınmıştır. Bu albümlerde, okulun tarihçesi, okulun imkanları, yönetici ve öğretim kadrosu ve mezun öğrenciler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Albümlerden ulaşabildiğimiz Konya Yüksek İslam Enstitüsünde görev yapan idareciler, "*isim, branş ve görev süreleri kronolojik olarak*", öğretim kadrosu "*isim ve branş*" başlıkları halinde ve mezun öğrenci sayıları da yıllara göre tablolar oluşturulmuştur.

Çalışmanın önemi: Yüksek İslam Enstitüleri arasında öğrencileri tarafından mezuniyet albümü hazırlayan ilk enstitü, Konya Yüksek İslam Enstitüsü'dür. Diğer enstitüler tarafından bu albüm hazırlama işi de benimsenmiş ve her enstitü kendi albümünü hazırlamaya gayret göstermiştir. Bu araştırmamızda kaynak olarak Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrenci albüm/yıllıkları kullanılmıştır.

Tarih araştırmalarında çok dikkate alınmayan kaynaklardan olan, "*yıllıklar/ albümler*" in yakın dönem eğitim tarihimiz hakkında çalışma yapan araştırmacıların gündemine girmesiyle birlikte kütüphanelerde, kişisel kitaplıklarda ya da sahaflarda unutulmuş bu kıymetli hatıraların, gün yüzüne çıkmasına katkı sağlayabiliriz ümidindeyiz.

Alan Yazını

Cumhuriyet dönemi din eğitimi politikasının bir kısmını oluşturan, Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakültelerine dönüştürülene kadar geçen sürede din eğitiminin şekillenmesinde önemli katkıları olan bir eğitim hamlesi olarak görülmüşlerdir. Yüksek İslam Enstitüleri, Türkiye'de din eğitimi başlığı altında gerek makale ve gerekse bazı kitaplarda bölüm olarak eserlerde de yer aldığı görülmektedir. Bu eserleri iki grupta incelemek mümkün, birinci grupta, Yüksek İslam Enstitülerinden mezun araştırmacı-yazarların yazdıkları eserler:

Prof. Dr. Halis Ayhan: "Türkiye'de Din Eğitimi" isimli eser, yazarın hem Yüksek İslam Enstitüsü mezunu hem de Bursa Yüksek İslam Enstitüsünde müdürlük görevinde bulunması açısından önemli bir eserdir. Eser, 1924-1998 yılları arası dönemde ülkede yaşanan sosyal ve siyasi değişimlerin din eğitimi üzerine etkilerinin ele alındığı eserde Yüksek İslam Enstitülerine bir bölüm olarak yer verilmiştir. Enstitüler ayrı ayrı ele alınmamıştır (Ayhan, 2014).

Prof. Dr. Mustafa Öcal: "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi" adlı eserde hem Osmanlı dönemi ve hem de Cumhuriyet dönemi din eğitimi veren kurumlar kronolojik olarak ele alınırken, Yüksek İslam Enstitüleri hakkında ise ders müfredatları, enstitüler hakkında bir takım genel bilgilere de yer verilmiştir (Öcal, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, 2015). Öcal tarafından

kaleme alınan bir başka eserde İslam Ansiklopedisi'nde yer alan "Yüksek İslam Enstitü" adlı maddedir (Öcal, Yüksek İslam Enstitüsü, 2013).

İkinci grupta ise, Yüksek İslam Enstitüsü hakkında diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar. *İsmail Cebeci ve Betül İşbirli Argıt*: 3 Cilt halinde hazırlanan, *"Yüksek İslam Enstitüsü'nden Marmara İlahiyat' a İlim ve İrfan Yolcuları"* isimli eserden de burada bahsetmek isteriz. Kitapta, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde görev yapmış hocaların gerek öğrencilik ve gerekse eğitimcilik dair hatıraları gündeme getirmeye gayret gösterildiği söylenebilir (Cebeci & Argıt, 2023).

Meral Kayabaşı tarafından hazırlanan "*Yüksek İslam Enstitüleri (1959-1983)"* başlıklı yüksek lisans tezinde Enstitüler ayrı ayrı ele alınmıştır (Kayabaşı, 2018).

Diğer bir araştırmada, *Alaaddin Şahin* tarafından 2022 yılında hazırlanan, "*Dini Yüksek Öğretimde Bir Kurum Kültürü İncelemesi: İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü*" isimli yüksek lisans tezidir. Tezde, 1959-1982 yılları arasında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün din-siyaset ilişkisini ortaya koymaya çalışılmıştır (Şahin, 2022).

Yüksek İslam Enstitüleri'nin ele alındığı eserlere yukarıda verdiğimiz örnekler dikkate alındığında hem Enstitüler hakkında yazılan araştırmaların gerekli seviyede olmadığı hem de albümlerin bu eserlerin yalnızca "*Yüksek İslam Enstitüleri (1959-1983)"* isimli tezden başka bir eserde dikkate alınmadığı görülmektedir. Öğrenci yıllıklarına dayanarak hazırlanan yapılan bu çalışmanın, eğitim kurumları üzerine araştırma yapacak araştırmacılara örnek teşkil etmesi ya da bir fikir vermesini ümit etmekteyiz.

ÖĞRENCİLERİN KALEMİNDEN KONYA YÜKSEK İSLAM ENSTİTÜSÜ

Türkiye'de yüksek din eğitimi alanında önemli bir kurum olan *Yüksek İslam Enstitüleri*, Demokrat Parti iktidarının son döneminde, Türkiye genelindeki okullara din öğretmeni yetiştirmek, İmam Hatip Okulları mezunlarına yüksek din eğitimi imkânı sağlamak ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yüksek tahsilli din görevlisi ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş eğitim kurumlarıdır. Enstitülerden beklentileri 1972-1973 öğretim yılı mezunları tarafından hazırlanan albümde, *"…Yüksek din görevlisi olarak Enstitülerimizden yetişenleri, Müslüman Türk halkına bidatlardan arınmış din anlayışını…öğretecek, kalkınan Türkiye'nin manevi mimarları olarak görmekteyiz…Yüksek İslam Enstitüleri…kuruldukları bölgelerde, mezunları da görev yaptıkları yerlerde çevrelerine ışık saçacak bir kurum olarak anlaşılmış ve kurulmuştur."*

ifadeleriyle açıklanmıştır. (Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1973, s. 9). İlk Yüksek İslam Enstitüsü 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da öğretime başladı. (Öcal, Yüksek İslam Enstitüleri, 2013). Bunu, 1962 yılında Konya, 1963'te Kayseri, 1966'da İzmir, 1969'da Erzurum, 1975'te Bursa ve 1976'da da Samsun Yüksek İslam Enstitüsünün açılmasıyla sayıları yediye yükselmiştir. Çalışmamızın konusunu oluşturan Konya Yüksek İslam Enstitüsü, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden sonra açılan ikinci okuldur. 1962 yılında Konya'da eğitim hayatına başlayan enstitü ilk mezunlarını 1965-1966 döneminde vermiştir.

Öğrenci Albümlerinin Hazırlanması

Yüksek İslam Enstitüleri arasında ilk açılmış olması itibariyle İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü, lider bir konuma sahiptir. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün öğrencileri tarafından, mezuniyet hatırası olarak yıllık ya da albüm hazırlanıp hazırlanmadığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Eğer hazırlamış olsalardı; ilk mezun veren enstitü olarak şüphesiz, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü örnek alınacaktı.

1968 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri tarafından hazırlanan albümde Prof. Dr. M. Tayyip Okiç' in "*Aziz Talebem*" başlıklı yazısında, "*Ankara İlahiyat Fakültesi talebesi, birkaç seneden beri her ders yılı sonunda son sınıf albümü çıkarmaktadır. Konya Yüksek İslam Enstitüsü de mezun vermeye başladığı ilk seneden beri bu âdete uymaktadır*." sözleri göstermektedir ki, Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri, mezuniyet yıllığı hazırlama konusunda, Yüksek İslam Enstitüleri arasında öncüdür. Sonraki senelerde hem diğer enstitüler hem de Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün devamı olacak olan Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de bu geleneğe uyarak öğrenci albümleri hazırlamışlardır (Okiç M. , 1968, s. 11).

Enstitü son sınıf öğrencileri tarafından, tabi öğretmenlerinin de yardımıyla bir albüm tertip heyeti oluşturularak işe başlanmaktadır. Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri tarafından, "*Ümit"* adıyla çıkarılan albümün sunuş yazısında, heyet adına Kadir Keskin'in sözleri:*"Hatıralar, duyan, düşünen insanların her şeyidir. Bir romancımız 'Hatıralar insanların koltuk değnekleridir' der. Hayatta hepimize destek olacak olan koltuk değneklerimizi (anılarımızı) alıp hep beraber kutsal yuvamızdan ayrılırken elinize tutuşturduğumuz 'Ümit'in sizleri ne kadar tatmin edeceğini bilemiyoruz…*" aslında bu yıllıkların hazırlanma amacını da ortaya koymaktadır (Ümit, 1969, s. 2).

Mezunlarına, okul yıllarını hatırlatmak amacıyla hazırlanan bu koltuk değneklerinde, okul müdürünün mezun olacak öğrencilerine hitaben yazdığı

duygu dolu bir yazı ile başlaması bir gelenek haline gelmiştir. Bu hitaplar, hem öğrencilerini mezun etmenin gururunu hem de onlardan ayrılmanın burukluğunu müdürlere yaşatmaktadır.

Albümlerde, okul idarecileri, öğretim kadrosu, okul çalışanları ve mezun öğrencilerinin fotoğrafları ve bunlar hakkında bazı bilgilerin yanı sıra, öğrencilerin ileriki yıllarda birbirleri ile irtibatı kaybetmemeleri amacıyla daimî adres bilgileri de yer almaktadır. İlk mezunların verildiği 1965-1966 öğretim yılı itibariyle hazırlanan ilk yıllıkta; Müdür Veli Ertan öğrencilerine yazdığı hitabını: "*Aziz ve genç meslektaşlarım, bu kutsi din ve irfan ocağının bahtiyar mezunları! Hayatta daima başarılı olmanızı sıhhat ve selamet üzere bulunmanızı Cenab-ı Hak'tan temenni ederim."* dilekleriyle sonlandırmıştır. (Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1969). Daha sonraki yıllarda hazırlanan albümlerde ise mezun öğrencilere, ileriki yaşantılarında yardımcı olmak amacıyla nasihat tarzında yazılara da yer verilmiştir.

Enstitü Öğretim Kadrosu

Yüksek İslam Enstitülerine öğretim üyesi konusu, her dönemde problem oluşturmuştur. Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün ilk Müdürü Veli Ertan, Enstitü'nün ilk talebe temsilcilerini Ankara İlahiyat Fakültesine göndererek, öğretim üyelerini Konya'ya davet etmiştir. Akademik kariyer sahibi öğretim üyeleri ise bu davete icabet ederek; Enstitü'nün açılışının ikinci yılından itibaren Konya'ya gelmişlerdir. Böylece Enstitünün öğretim üyelerinin akademik seviyesi oldukça yükselmiştir (Kayabaşı, 2018, s. 99). Bu öğretim üyelerinin isimlerine bu albümlerden ulaşabilmekteyiz. Bu hocalara örnek olarak:

> "Prof. Dr. M. Tayyip Okiç, Ankara İlahiyat Fakültesi, Tefsir ve Hadis Profesörü; Prof. Dr. H. Gazi Yurdaydın, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Tarihi Profesörü; Doç. Dr. Haluk Karamağralı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü Doçenti; Doç. Dr. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam İlmi Doçenti…" verebiliriz.

Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrenci yıllıklarından, Enstitüde görev yapan öğretim kadrosunun isim ve branşları aşağıdaki 1 numaralı tabloda görülmektedir.

Tablo 1.
Konya Yüksek İslam Enstitüsünde görev yapan öğretim kadrosu[2]

Branş	Adı ve Soyadı	Branş	Adı ve Soyadı
	Arif Bek	**Ahlak**	Necati Çerçioğlu
	İsmail Karaçam		Mustafa Yanartaş
Kur'an-ı Kerim	İbrahim Yılmaz		A. Hamdi Savlu
	Ali Aras	**Dini**	Faik Türkmen
	Mustafa Göl	**Pedagoji**	Selahattin Parlatır
	Durmuş Sert		Orhan Sert
Fars Dili ve Edebiyatı	Arif Etik	**İslami**	Mehmet Bakırcı
	Mikail Bayram	**Türk Edb.**	Mustafa Topuz
İslam Mezhepleri	Doç. Dr. Yaşar Kutlay		Hüseyin Küçükkalay
Tarihi	Lütfü Şenel		Ahmet Gürtaş
	Dr. Avni İlhan	**Arap Dili**	Hulusi Kılıç
	Ahmet Önkal	**ve**	Şevket Meraki
İslam Tarihi	Mehmet Ali Kapar	**Edebiyatı**	İsmail Hakkı Sezer
	Hulusi Bolay		İbrahim Sarmış
Sanat Tarihi	Doç. Dr. H. Karamağralı		Taceddin Uzun
	Hakkı Önkal		M. Said Şimşek
Edebiyat	Celalettin Emrem		Osman Sabit Eymiroğlu
İrşad	M. Hulusi Özkul		Havva Ersoy
Türk İslam Sanat T.	M. Hadi Altay		Ahmet Nalçacı
Türk Medeniyeti T.	Hasan Özönder	**Fransızca**	Selma Suna Özbay
	Doç. Dr. Necati Öner		İsmail Kaya
Mantık	Doç. Dr. Hüseyin Atay		Maksude Çubukçu
	Reşat Ağaoğlu		İsmail Topaloğlu
	Naci Bolay	**Almanca**	Memiş Akdoğan
	Prof. Dr. Tayyip Okiç		Hilmiye Özbek
	Dr. A. O. Koçkuzu	**İngilizce**	Refika Ersoy
	Dr. Abdullah Aydemir		Ayten Özer
Tefsir ve Hadis	Dr. Mehmet Ali Sönmez	**Felsefe -**	Doç. Dr. Cavit Sunar
İslam Hukuku/Fıkıh	M. Tevfik Çiper	**Tasavvuf T.**	Sabri Özen
	Mustafa Uzunpostalcı	**İslam**	Kamil Yaylalı
	Av. Tevfik Çiper	**Felsefesi**	Hüsamettin Erdem
	Hasan Fehmi Ünal		Prof. Dr. M. Taplamacıoğlu
	Osman Çeker	**Mukayeseli**	Yaşar Gökçek
	Yusuf Işıcık	**Dinler**	Abdulkadir Etöz
	M. Özgü Aras	**Tarihi**	Osman Cilacı
Medeniyet Tarihi	Arif Bilge	**İslam**	Prof. Dr. Gazi Yurdaydın
İlm-i Tevhid Kelam	Dr. A. Arslan Aydın	**Medeniyeti**	M. Hulusi Bolay
	Süleyman Toprak	**Dini Musiki**	Eşref Yazgan
İnkılap Tarihi	Ekrem Üçyiğit		Zekai Kaplan
	Muammer Noyal	**Pedagoji**	Bünyamin Solmaz

[2] Konya Yüksek İslam Enstitüsünde görev yapan öğretim kadrosunu 1965-1981 yıllarına ait öğrenci albümlerinden oluşturulmuştur. Ancak 1969-1970 ve 1970-1971 yıllarına ait albümlere ulaşılamamıştır.

Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrenci yıllıklarından, Enstitünün müdürlerinin, göreve geliş ve ayrılış tarihleri ve uzmanlık alanları aşağıdaki tablo 2'de görülmektedir. Yıllıklarda, okul yöneticileri hakkında daha detaylı bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 2.
Konya Yüksek İslam Enstitüsü müdürleri[3]

Ad ve Soyadı	Branşı	Görev Süresi
Veli Ertan	Muasır İslam Ülkeleri Tarih- Coğrafyası ve Arapça	1962- 1972
Yaşar Çağlayan	Medeniyet Tarihi ve Sanat Tarihi Öğretmeni	1972- 1973
Lütfi Şenel	İslam Dini ve Mezhepler Tarihi Öğr. Üyesi	1973- 1980
Durmuş Sert	K. Kerim ve İlmi Vücuh Öğr. Üyesi	1980-1981
--- ---	--- --- --- ---	--- ---

Yukarıdaki tablo 2 de görüldüğü üzere, Enstitünün ilk müdürü Veli Ertan'dan, 1981 yılında müdürlüğe atanan Durmuş Sert'e kadar müdür listesini oluşturabilmiş durumdayız. 1982 dönemine ait albüme ulaşamadığımızdan dolayı bu bölümü boş bıraktık.

Enstitü Öğrencileri

Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olan öğrencilere, "*yıllar boyu geçirdiğimiz müşterek saatlerin hatıralarımızda canlı bir şekilde kalışını temin ederek en güzel vasıta bence, şu elinizdeki ALBÜM olarak yaşlılığın icabı unutkanlıklara büyük ölçüde karşı koyacaktır…*" amacıyla hazırlanan bu albümler bizim için Enstitü hakkında özel bir kaynak oluşturmaktadır (Okiç M. T., 1966, s. 5). Burada özel bir kaynak olarak nitelendirmemiz bu albümlerin, bizzat bu enstitüde okumuş, oradaki havayı teneffüs etmiş ve ayrılma hüznünü yaşayan öğrenciler tarafından hazırlanmış, "*Enstitü den ayrılan öğrencilere birer ayrılık hatırası*" olmasındandır.

Albümlerde mezun olan öğrencilere ayrılan bölümde, mezun öğrencilerin, fotoğraflarının yanına heyet tarafından hazırlanan zaman zaman edebi yönü bulunan kısa notlar eklenmiştir. Bu notların birinci paragrafında, öğrencinin kısa kimlik bilgisi; ikinci paragrafında ise, o öğrencinin eğitim hayatı boyunca arkadaşları üzerinde bıraktığı intibalardan örnekler bulunmaktadır. Bu tanıtım notları, *niyet sandığından*[4], öğrencilerin kendi şanslarına çektikleri beyitlerle son bulmaktadır.

[3] Bu tablo Konya Yüksek İslam Enstitüsü 1966-1972-1973-1980-1981 tarihli albümlerdeki müdürler hakkındaki bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

[4]Niyet Sandığı: Albüm heyeti tarafından hazırlanan edebiyat dünyamızın önemli şairlerinin eserlerinden hazırlanmış beyitlerin yanı sıra İslam büyüklerine ait veciz sözlerin, kâğıt parçalarına yazılarak bir kutuya konması ile oluşturulmuştur.

Ayrıca, enstitü öğrencilerinin birtakım alışkanlıkları ya da davranışlarını şaka ile karışık bir eleştiri tarzında ortaya koyan, "*Bunları Biliyor muydunuz*?" başlığı altında ise, ayrılış hüznüne buruk bir tebessüm katılmaya çalışıldığı söylenebilir. Bıyıkları ile oynama alışkanlığı olan birini, "*Bıyıkları ile çok oynayıp eskittiğini*"; altın dişleri olan birini, "*Altın dişlerini göstermek için sürekli gülümsediğini*"; tatil yapmaktan hoşlanan biri için, "*Derste devamlı takvim karıştırıp tatilleri hesap ettiğini*", sınıfta kalmış ya da tembel olduğunu ima etmek istedikleri birisi için ise, "*Bazı hocalarımızın sınıf arkadaşı olduğunu*"; derslerde uyuya kalan birisi için ise, "*uykusunu evde tamamlamayıp da derslere devam ettiğini*"; Siyasetle fazla uğraşan birini ise," *Elazığ milletvekili olabilmek için şimdiden kulis faaliyetine geçtiğini*" biliyor musunuz? Burada verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere üzerinden yıllar geçse de kalitesini kaybetmeyen bir mizah anlayışına sahip kişiler tarafından bu yıllıklar hazırlandığını söyleyebiliriz (Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1971, s. 89-91; Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1972, s. 84-85).

Albümleri hazırlayan "*Tertip Heyeti*" nin gösterdiği bu performans takdire şayandır. Yüksek İslam Enstitülerinin hem öğrencileri hem mezunları hem de hocalarının içerisinde bulunduğu kadrolar tarafından birçok dergiler çıkarılmıştır. (Kayabaşı, 2018, s. 191). Enstitülerde verilen eğitimin gerek seviyesini gerek öğrencilere sosyal yönlerini göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmada incelenen Konya Yüksek İslam Enstitüsü Albüm/Yıllıklardan edinilen bilgilerden bir tanesi de Enstitünün 1969-1981 yılları arasında verdiği mezunlarının yıllara göre dağılımı aşağıda paylaşılmıştır.

Tablo 3.

1966-1981 arası dönemde Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olan öğrenci sayısı[5]

Devre	Dönem	Mezun Öğrenci Sayısı	Devre	Dönem	Mezun Öğrenci Sayısı
1. Devre	1965-1966	168	10. Devre	1974-1975	90
2. Devre	1966-1967	105	11. Dönem	1975-1976	44
3. Devre	1967-1968	85	12. Dönem	1976-1977	57
4. Devre	1968-1969	94	13. Dönem	1977-1978	52
5. Devre	1969-1970	84	14. Dönem	1978-1979	188
6. Devre	1970-1971	77	15. Dönem	1979-1980	253
7. Devre	1971-1972	93	16. Dönem	1980-1981	177
8. Devre	1972-1973	88	17. Dönem	1981-1982	----------*
9. Devre	1973-1974	110			

Yukarıdaki tablo 3'te görüldüğü gibi enstitünün mezun ettiği öğrenci sayısında belli bir seviye yakalanamadığı ve çeşitli iniş ve çıkışlar yaşandığı görülmektedir. Bunun sebebini bu albümlerden çıkarabilmemiz mümkün olamadı.

Albümlerde öğrenci faaliyetleri konusunda, "*Kültürel Faaliyetlerimiz*" ve "*Spor Faaliyetlerimiz*" şeklinde iki bölüm halinde yer verilmiştir. Kültürel faaliyetler bölümünde, Enstitü tarafından, her cuma günü kaza ve köylere irşat ekipleri gönderilmesi; dönemin önemli şahsiyetlerine davetle Konya'da konferanslar verdirilmesi; çeşitli anma törenlerinin düzenlenmesi, bu törenlerde öğrenciler tarafından piyeslerin sahneye konulması; Zaman zaman çeşitli kitaplar getirtilmesi ve öğrencilerin istifadesi için MEB Yayınlarının bayiliğinin alınması…vs. birçok etkinlik gerçekleştirilmiştir. (Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1973, s. 95-96).

Enstitü öğrencilerinin spor faaliyetleri konusunda albümde, "*Dört yılını Enstitümüzde geçiren kardeşlerimiz sağlam bir vücudun gerekliliğine inanmış olmaları nedeniyle, yalnız dersleriyle kalmayıp sportif faaliyetlerde de bulunmayı uygun bulmuşlar ve her ikisini de bir arada yürütme başarısını göstermişlerdir.*" açıklamasından da anlaşıldığı üzere, Enstitü öğrencileri kısıtlı imkânlara rağmen spor faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Konya Yüksek İslam Enstitü öğrencileri güreş dalında gerek bölgesel gerekse üniversiteler arası spor müsabakalarında birçok başarı elde etmişlerdir. 1973 tarihli albümde, Güreşte:

[5]Konya yüksek İslam Enstitüsü ilk mezunlarını verdiği 1965-1966 döneminden 1980-1981 dönemine kadar verdiği mezun öğrenci sayıları, Konya Yüksek İslam Enstitüsü 16. Dönem Albümündeki bilgilerden oluşturduk.

*Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün 1981-1982 dönemine ait Albüme ulaşamadığımız bu son döneme ait bölümü boş bırakmak zorunda kaldık.

> "1960-1970…Doğu Anadolu grup müsabakalarında serbest ve Greko-Romen' de takım halinde birinci…; 5 Nisan 1970… Üniversite Spor Haftasında iki birincilik, iki ikincilik ve iki de üçüncülük…,1970-1971…Batı Anadolu grup birinciliği…;1971-1972 Sakarya'da her iki stilde grup birinciliği…;10 Nisan 1972, Adana'da…bir birincilik, iki ikincilik, bir üçüncülük…; 1972/1973… Batı Anadolu Grup Birinciliklerinde, serbest ve Greko-Romen de birincilik…"

Konya Yüksek İslam Enstitüsü güreşçi öğrencileri, Konya Yüksek Okullar Güreş Takımında yer alarak, Konya şehrini Üniversite ve Yüksek Okullar güreş grup birinciliklerinde de temsil etmişlerdir (Yeni Konya Gazetesi, 1969, s. 6). Enstitü öğrencilerinin başarı gösterdiği bir dal da voleyboldur. Aynı albümde enstitü öğrencilerinin voleybolda kazandıkları başarılar hakkında, *"1969-1970 de Konya elemelerinde birinci…; 24 Mart 1970 Doğu Anadolu Grup Birinciliğinde ikinci…; 1971-1972 de Konya il elemelerinde birinci; 13 Mart 1972'de Batı Anadolu Grup Birinciliği karşılaşmalarında ikinci ve 23 Ocak 1973'te Sakarya'da yapılan müsabakalarda da yine ikinci..."* oldukları bilgisi bulunmaktadır. Bu iki spor dalından başka alanlarda da spor faaliyetlerine katılmış olan öğrenciler başarı sağlasalar da güreş ve voleybol alanındaki kazanılan başarı ölçüsünde olmasa da elde edilen dereceler Konya şehri ile sınırlı kalmıştır. Konya yerel gazetelerinden 10 Mart 1969 tarihli "*Yeni Konya*" gazetesinde, Konya il genelinde yapılan müsabakalarda, "*Voleybolda Yüksek İslam Enstitüsü, Basketbolda Selçuk Eğitim Enstitüsü galip geldi" haberi*nden de anlaşılacağı üzere, 1969 yılı itibarıyla Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün basketbol takımının olduğu görülmektedir (Yeni Konya, 1969). Albümde, Enstitü öğrencilerinin çeşitli spor dallarından aldığı ödüllerin fotoğrafı da paylaşılmıştır. (Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1973, s. 95-96).

Enstitü İmkânları

Yüksek İslam Enstitülerinin ikincisi olan Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılışını, "Takvimlerin *1962 yılının 24 Kasımını gösterdiği gün, devlet erkanının, öğretim kadrosunun, yediden yetmişe tüm şehir halkının hazır bulunduğu muhteşem bir törenle Türkiye'de ikinci Yüksek İslam Enstitüsü olarak tedrisata başlatılmıştır*." (Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1973, s. 6). Albümden bu cümlelerle öğrenmekteyiz. Enstitünün binası ve kütüphanesi hakkında bilgiler bu albümlerin, hepsinde olmasa da bazılarında bulunmaktadır.

⌘ Binası

Enstitü ilk eğitime, İmam Hatip Okulu öğrenci yurdu olarak kullanılan binada başlamıştır. Yeni binasına ise, 14 Aralık 1972 tarihinde halkın da iştirakiyle düzenlenen açılış töreni ile kavuşmuştur. Bu yeni binanın yanı sıra İlim Yayma

Cemiyeti tarafından yapımına başlanan Enstitü Camii de 1974 yılında ibadete açılmıştır. Ayrıca, Enstitü pansiyonu da 1976 senesinde hizmete girmiştir (Top, 1979, s. 2-3).

⌘ Kütüphanesi

Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılışından bir yıl sonra hizmete giren Enstitü Kütüphanesi, 1968-1969 dönemi itibariyle 8500 civarı kitap kapasitesine sahiptir (Hidayet Güvenç, 1969, s. 83). Bu kitapların %80'i hayırseverlerin bağışlarıyla oluşturulmuş ve bu kişilere kütüphanede özel köşeler ihdas edilmiştir. Kütüphanenin imkanları bu bağışlarla hızla ilerlemiş 1970 senesine gelindiğinde, kitap sayısı 10590' a yükselmiştir.

Kütüphanede bulunan eserlerin 2985' i Arapça, 2895' i Osmanlıca, 210' u Farsça ve 4500' ü Türkçe ve Yabancı dillere aittir. Ayrıca kütüphanede yerli ve yabancı birçok dergi ve mecmuada bulunmaktadır. Kütüphaneye Müdür Veli Ertan 1000 kitap bağışlamıştır. Ayrıca bağışlar yalnızca kitap olarak değil para olarak yapılmıştır. Hatta Konya'nın bazı ileri gelenleri tarafından belirli bir parayı ömür boyu ödeme taahhüdünde de bulunulmuştur (Güvenç, 1970, s. 86).

SONUÇ

Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte, eğitim hayatımıza dahil olan eğitim kurumlarından birisi de Yüksek İslam Enstitüleridir. Enstitüler, kurulduğu günden itibaren Türk toplum yapısını etkilemiş. Türkiye'nin siyasi hayatına nüfuz ederek, 21. yüzyıl Türkiye'sinin oluşumunda birinci derece de rol oynamıştır. 1959-1983 arası dönemde yüksek din eğitimi konusunda eğitim-öğretim hayatını sürdüren bu kurumların, arşivleri günümüze ulaşamamıştır. Bu okullar hakkında bilgi edinebileceğimiz kısıtlı kaynaklardan birisi de Enstitü öğrencileri tarafından hazırlanan mezuniyet albümleridir. Ancak bu albümlerinde şu ana kadar çok az bir kısmına erişebilmiş durumdayız. Yüksek İslam Enstitülerinden dönüştürülen İlahiyat Fakülteleri, eski mezunlara ulaşarak; enstitülerin çıkardıkları albümleri kütüphanelerinde bir araya getirirlerse, hem kendi fakültelerinin arşivini oluşturmuş, olacaklardır, hem de bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara büyük kolaylıklar sunmuş olacaklardır.

Tarihçiler kaynak listelerine yıllıkları ya da albümleri ekledikçe, görülecektir ki, bir köşede unutulmuş bu eserler gün ışığına çıkmak için birbirleriyle yarışacaktır. Böylece artık yazım kılavuzlarını hazırlayanlar, yıllıkları dipnot ve kaynakça gösterme listelerine dahil etmek durumunda kalacaklardır.

Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri tarafından hazırlanan bu albümler, enstitülere öğrencinin bakış açısıyla yansıtılmış birer ayna tutmaktadır. Son sınıf öğrencileri tarafından bir tertip heyeti kurularak başlanan bu çalışma, adeta bir dergi düzeninde hazırlanmıştır. Yayın hayatına başlayan bir derginin yaşayabilmesi için önemli olan maddi destek konusudur. Günümüzde sponsor olarak adlandırılan bu desteksiz, neredeyse hiçbir şey yapılamamaktadır. Enstitü öğrencileri bu problemi albümlerine çeşitli reklamlar alarak çözmüşlerdir. Bu tecrübelerin, öğrencilerin ileriki hayatlarına olumlu yansımaları olmuştur. 1960-1980 arası dönemde Enstitü mezunlarının dahil olduğu kadrolar tarafından, pek çok dergi çıkarılmıştır. Günümüzde üniversite öğrencileri de bu mezuniyet yıllıklarını çıkarma geleneğini sürdürmektedir. Tek farkla, kendileri yapmayıp bir firmaya sipariş verme yolunu tercih etmektedirler. Ne yazık ki, ticari amaçla oluşturulan bu yıllıkların da gerek edebi gerekse tarihi açıdan kaynak olma özelliği bulunsa da öğrenci gruplarının hazırlamış olduğu albüm ve yıllıklarda bulunan, kendine özgü olma niteliğine sahip oldukları söylenemez.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Ayhan, H. (2014). *Türkiye'de Din Eğitimi.* Dem Yayınları.

Cebeci, İ., & Argıt, B. İ. (2023). *Yüksek İslam Enstitüsü'nden Marmara İlahiyat'a İlim ve İrfan Yolcuları.* Marmara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Vakfı.

Ekizoğlu, Ç. E. (2018). Hititlerde tarihçilik ve tarih anlayışı. (Tez no: 491505) [Yüksek Lisans Tezi, Sinop Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Fayda, M. (2011). *Tarih* içinde (C.40, s.30-36), TDVİA.

Güvenç, H. (1970). Konya Yüksek İslam Enstitüsü Kitaplığı. *Konya Yüksek İslam Enstitüsü 1969-1970 yıllığı.*

Hidayet Güvenç. (1969). Konya Yüksek İslam Enstitüsü Kitaplığı. *Ümit.*

Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler.* Nobel Yayınevi.

Kayabaşı, M. (2018). Yüksek İslam Enstitüleri (1959-1983). (Tez no: 498073). [Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez merkezi.

Konya Yüksek İslam Enstitüsü. (1969). *Konya Yüksek İslam Enstitüsü İlk Mezunları Albümü*.

Konya Yüksek İslam Enstitüsü. (1971). *Konya Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı 1970-1971*.

Konya Yüksek İslam Enstitüsü. (1972). *Konya Yüksek İslam Enstitüsü 1971-1972 Yıllığı*.

Konya Yüksek İslam Enstitüsü. (1973*). Konya Yüksek İslam Enstitüsü 8. Devre Mezunları Albümü*

Okiç, M. T. (1966). *Konya Yüksek İslam Enstitüsü İlk Mezunları Albümü*.

Okiç, M. (1968). *Konya Yüksek İslam Enstitüsü 1967-1968 Yılı Mezunlar Albümü.*

Öcal, M. (2013). Yüksek İslam Enstitüleri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44). İçinde, Türkiye Diyanet Vakfı.

Öcal, M. (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi.* Dergâh Yayınları

TDK. (tarih yok). https://sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 3 Ekim 2024.

Top, S. (1979). Enstitümüzün Tarihçesi. *Konya Yüksek İslam Enstitüsü 1978-1979 14. devre mezunları albümü.*

Şahin, A. (2022). Dini yüksek öğretimde bir kurum kültürü incelemesi: İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü. (Tez no. 739449). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez merkezi.

Uzun, H. (2006). Tarih bilimi ve tarihte nedensellik. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*,7(1), 1-13. http://kefad.ahievran.edu.tr/ InstitutionArchiveFiles/Cilt7Sayi1/JKEF712006113.pdf Erişim tarihi: 25.10.2024.

Ümit. (1969). Konya Yüksek İslam Enstitüsü 1968-1969. *Ümit*.

Yeni Konya. (1969, Mart 6).

Yeni Konya Gazetesi. (1969, Mart 10)

Yolalıcı, M. E. (tarih yok). Türk tarihinin kaynaklarına genel bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 471-484. http://www.sosyal arastirma.com/cilt1/sayi3/sayi3pdf. Erişim tarihi: 10.10.2024.

EXTENDED ABSTRACT

History, a branch of social sciences, has its own set of rules. Sources are indispensable for historical research. It is generally accepted that history cannot be written without sources; of course, the sources must be proven to be authentic. Among the sources that a researcher working on history will use are books written in the period, memoirs, yearbooks, travelogues, museum materials, etc. The annals, or anals as they are also called, are seen as literary works prepared like a diary in which Hittite rulers describe their activities such as war, conquest, peace (treaties), religious ceremonies in order to account to the gods. The most reliable information about the Hittites can be found in the anals.

With the transition to multi-party life in Türkiye, when the Democrat Party came to power, it is seen that importance was attached to the spread of religious education. Imam Hatip School graduates could not go to universities. With the initiative to open these schools where graduates of the Imam Hatip School would receive higher education, one of the educational institutions included in our educational life is the Higher Islamic Institutes. In the last period of the Democrat Party government, the Istanbul Higher Islamic Institute was opened in 1959. These were higher education institutions established to train religion teachers in schools, to provide higher religious education to graduates of the Imam Hatip School and to meet the need of the Presidency of Religious Affairs for university graduates. The Higher Islamic Institutes continued to function as an institution of higher education for Imam Hatip graduates until 1959-1983, when they were replaced by Faculties of Theology. The number of Higher Islamic Institutes reached seven with the schools opened in Istanbul, Konya, Kayseri, Izmir, Erzurum, Bursa and Samsun. It was not possible to access archival documents about the history of these institutions that provided higher religious education in the period between 1959-1983. It should not be forgotten that student yearbooks can also be used among the sources where researchers can obtain information about the Higher Islamic Institutes or similar educational institutions for which archival documents are not available.

The student albums of the Higher Islamic Institute were prepared by a scrapbook committee composed of senior students of the institute under the supervision of the institute teachers. This scrapbook committee spent a year collecting information about the students, while also working on the writing and printing. The students were also in charge of finding sponsors for the printing costs of these albums.

It should be noted that the fact that they were made annually, both in terms of the number of students and the number of students, and that they were made under

the supervision of institute teachers, should not be overlooked that they serve an important function in terms of ensuring the regular transfer of information. These student albums can help researchers to access accurate information

The second of the Higher Islamic Institutes, the first of which was opened in Istanbul, was the Konya Higher Islamic Institute, which was opened in Konya in 1962. This article is based on the documents and information obtained about the Institute in light of the albums prepared by the final year students of Konya Higher Islamic Institute. The title of the article is *"The Importance of Students Yearbooks/Albums in the History Research and "Konya High Islam Institution" Example".*

In this article, graduation albums prepared by the students of Konya Higher Islamic Institute were utilized. In this research, which was designed in accordance with the survey model, one of the qualitative research methods, by scanning the graduation yearbooks that we could reach between 1965-1981 (the student yearbooks of the institute for the years 1969-1970 and 1970-1971 could not be reached), it is possible to reach some information about the teaching staff, the names and branches of the directors, the student activities, as well as the number of graduating students and the building capacity and library under the title of the Institute facilities.

In historical research, when archival sources cannot be accessed, it is important to diversify the sources in order to continue the studies. The importance of student yearbooks for researchers studying educational institutions with limited resources, such as Higher Islamic Institutes cannot be ignored. This article is based on the student graduation albums and yearbooks of Konya Higher Islamic Institute. It can be said that our research is remarkable in terms of revealing that student albums prepared in the period are important source works.

Çıkar Çatışması Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/ Finansman Bilgileri
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3748-3760
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82435
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 03.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 02.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Erol, Y. C. (2025). Öğretmenlerin Olumsuz Sınıf Disiplin İklimi Algıları ile Yaşadıkları İş Stresi Arasındaki İlişki. *Journal of History School,* 78, 3748-3760.

ÖĞRETMENLERİN OLUMSUZ SINIF DİSİPLİN İKLİMİ ALGILARI İLE YAŞADIKLARI İŞ STRESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ[1]

Yusuf Celal EROL[2]

Öz

Bu çalışma, öğretmenlerin sınıf disiplin iklimine ilişkin algıları ile yaşadıkları iş stresi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Sınıf ortamı, öğrencilerin akademik başarıları ve psikolojik iyi oluşlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Öğretmenlik, yoğun duygusal emek ve çok yönlü sorumluluklar gerektiren bir meslektir; sınıf yönetimi ve disiplin sorunları da başlıca stres kaynakları arasında yer almaktadır. Disiplin iklimi, kuralların uygulanma biçimi, öğretmen-öğrenci etkileşimi ve öğrencilerin davranışları ile şekillenen bir sınıf atmosferidir. Bu iklim, sınıf ortamını, olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir. Bu durum hem öğretmenlerde ve hem de öğrencilerde, olumlu veya olumsuz strese neden olabilir. Bu kapsamda, 2018 yılı Öğretme ve Öğrenme Uluslararası Araştırması (TALIS) kapsamında Türkiye'de görev yapan 8.342 öğretmenden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Elde edilem bulgular, öğretmenlerin genel olarak sınıf disiplin iklimini olumsuz algılamadıklarını ve yüksek düzeyde iş stresi yaşamadıklarını göstermektedir. Ancak, olumsuz disiplin iklimi algısı ile iş stresi arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki (r = 0.256) tespit edilmiştir. Ayrıca, iş stresindeki varyansın % 6.58'i olumsuz disiplin iklimi algılarıyla açıklanabilmektedir. Bu bulgular, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin sürekli mesleki gelişimlerle desteklenmesi ve stresle başa çıkma mekanizmalarının yaygınlaştırılmasının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Olumsuz Sınıf Disiplin İklimi, İş Stresi, Sınıf Yönetimi, TALIS.

[1] Bu makalenin bir kısmı, 2-4 Mayıs 2025 tarihinde Mersin'de gerçekleştirilen 18. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, ycerol@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8588-3137

The Relationship Between Teachers' Perceptions of Negative Classroom Discipline Climate and Their Job Stress

Abstract

This study investigates the relationship between teachers' perceptions of classroom disciplinary climate and the job stress they experience. The classroom environment plays a critical role in shaping students' academic achievement and psychological well-being. Teaching is a profession that demands substantial emotional labor and involves multifaceted responsibilities. Among the primary sources of stress for teachers are classroom management and disciplinary issues. The disciplinary climate refers to the classroom atmosphere shaped by the implementation of rules, teacher-student interactions, and student behaviors. This climate can influence the classroom environment both positively and negatively, potentially causing stress for both teachers and students. In this context, data collected from 8,342 teachers working in Türkiye as part of the 2018 Teaching and Learning International Survey (TALIS) were analyzed. The findings reveal that teachers generally do not perceive the classroom disciplinary climate as negative and do not report experiencing high levels of job stress. However, a low-level positive correlation ($r = 0.256$) was identified between the perception of a negative disciplinary climate and job stress. Furthermore, 6.58% of the variance in job stress can be explained by perceptions of a negative disciplinary climate. These findings underscore the importance of supporting teachers' classroom management skills through ongoing professional development and promoting coping mechanisms to manage stress.

Keywords: Teacher, Negative Classroom Disciplinary Climate, Job Stress, Classroom Management, TALIS.

GİRİŞ

Örgüt iklimi, örgütün psikolojik durumunu yansıttığı gibi, sınıf iklimi de sınıfın psikolojik durumunu yansıtmaktadır. Sınıf ortamı, öğrencilerin akademik başarılarını ve psikolojik iyi oluşlarını etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Zira sınıf ortamı, öğretmenleri de etkileme potansiyeli taşımaktadır. Öğretmenlik mesleği, yoğun duygusal emek ve çok boyutlu sorumluluklar gerektiren bir meslektir. Özellikle sınıf yönetimi ve disiplin sorunları, öğretmenlerin iş yükünü artıran ve stres kaynakları arasında başı çeken unsurlardır (Kyriacou, 2001). Sınıf disiplin iklimi, sınıf içindeki kuralların belirlenme ve uygulanma biçimi, öğretmenlerin öğrencilere karşı tutumu ve öğrencilerin sınıf içindeki davranışlarıyla şekillenen genel atmosferdir. Bu disiplin iklimi, öğretmenler ve öğrenciler üzerinde olumlu ya da olumsuz stres yaratabilir. Disiplin iklimi,

baskıcı ve cezalandırıcı olabileceği gibi, destekleyici ve öğrenci merkezli de olabilir. Olumlu sınıf disiplin iklimi ile performans arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Disiplin sorununun yoğun olduğu sınıflarda öğretmenler, eğitime başlamadan önce bu ortamları iyileştirmek için fazladan zaman harcamaktadırlar. Bu da etkili öğrenmenin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır (OECD, 2013).

Sınıf disiplin iklimine ilişkin algılar, hem öğrencileri hem de öğretmenleri etkileyebilir. Olumlu sınıf disiplin iklimi, öğrencilerin okuma becerilerini olumlu yönde etkilemektedir (Meşe-Soytürk, 2020). Ayrıca, öğretmenlerin sınıf disiplini iklimi algıları, öğrencilerle olan ilişkilerini de etkileme potansiyeline sahiptir. Öğretmenlerin sınıf disiplin iklimine yönelik algıları, mesleklerini icra ederken yaşadıkları stres ve tükenmişlik ile de ilişkili olabilir.

Stres, insanın çevresel taleplerle baş edebilme kapasitesini zorlayan veya aşan deneyimlerdir (Spielberger, 1983). Bireylerin, çevreden gelen olay ve tehditlere karşı gösterdiği fiziksel ve duygusal tepkilerdir (Erkutlu, vd., 2011). Bireyin yaşadığı kaygı, endişe, gerilim ve baskı gibi olumsuz durumları tanımlamak için kullanılır (Karadere ve Öztekin, 2024). Aşırı olmayan stres, motive edici olabilir (Aydın, 2016). Makul düzeydeki stres, bireylerin gerçekçi hedefler belirleyerek bu hedefler için mücadele etmelerini ve problem çözme becerilerini geliştirmelerini sağlamaktadır ve "azı karar ancak çoğu zarar" olarak tanımlanmaktadır (Köse ve Erol, 2024). Ancak, aşırı stres, insanların sağlığını ve ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Unur, 2011). Stres, bireylerin düşünce ve duygu durumunu ve çevreyle mücadele edebilme kapasitesini tehdit ederek, fizyolojik ve psikolojik dengesini bozabilir (Akova ve Işık, 2008).

İş stresi, çalışma hayatının bir sonucu olarak ortaya çıkan stres türüdür (Turhan, vd., 2018). İş stresi, hem bireyleri, hem de örgütü etkiler (Tortumlu ve Taş, 2019). İşgörenin, işyerinde rahatsızlık duyması, işgörende stres oluşumuna yol açar (Yüksel, 2003). İş stresi, işgören performansının önemli bir belirleyicisidir (Tekingünzdüz, vd,, 2015a). İş stresi, işgörenin performansını, ruhsal ve fiziksel sağlığını, diğer işgörenlerle olan etkileşim ve iletişimini ve dolayısıyla, örgütün etkililik ve verimliliğini olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir (Eren, 2000; Yüksel, 2003). İş stresi, işgörenin performans ve verimliliğini olumsuz etkilemekte (Gül, vd., 2008), iş doyumu ve örgütsel bağlılığı azaltmakta (Günbayı, vd, 2012; Tekingündüz vd, 2015b; Yüksel, 2003) ve işyerinde toksik davranışların artmasına yol açmaktadır (Unur, vd., 2016). İş stresi, işgörenlerin işten ayrılma niyetini de etkiler. İşten ayrılma niyeti ve iş stresi arasında, anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Yenihan, vd., 2014).

Öğretmenler, zamanlarının çoğunu okulda geçirirler. Öğretmenlerin çalışma ortamındaki örgütsel ve/veya bireysel nedenler, iş streslerini etkileyebilir. Öğretmenlerin yaşadığı iş stresi, genellikle disiplin sorunları, yüksek beklentiler, zaman baskısı, yönetsel destek eksikliği ve rol çatışmaları gibi etkenlerle ilişkilidir (Montgomery & Rupp, 2005). Stresin kronikleşmesi, öğretmenlerin motivasyonunu düşürmekte, iş doyumunu azaltmakta ve tükenmişliğe yol açmaktadır (Kyriacou, 2001). Turhan ve arkadaşları (2018), öğretmenlerin işlerinde yaşadığı stres arttığında, iş doyumları ve örgütsel bağlılıklarının azalmakta olduğunu tespit etmiştir. Karadere ve arkadaşları (2024), okul yöneticilerinin iş stresi algıları ile pozitif okul iklimi algıları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Günbayı ve arkadaşları da (2012), öğretmenlerin yaşadığı yoğun stresin, iş doyumlarını olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Öğretmenlerin işlerinde yoğun stres yaşaması, mesleklerini icra ederken sorunların ortaya çıkmasına ve eğitim-öğretimin bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmesine yol açabilir.

Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin sınıflarındaki disiplin iklimine ilişkin algıları ile yaşadıkları iş stresi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmada ilk olarak, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplin iklimine ilişkin algıları ve iş stres algıları ortaya konulmaya çalışılmış, ardından öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplin algıları ile yaşadıkları iş stresi arasındaki ilişki incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu kısımda, araştırmanın modeli, evren ve örneklemi, veri toplama araçları ve verilerin analizi yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel araştırma desenlerinden, betimsel-ilişkisel nitelikte bir çalışmadır. Betimsel modelde, var olan durum ortaya konmaya; ilişkisel modelde ise, değişkenler arasında bir birlikte değişimin olup olmadığı ve eğer varsa bu ilişkinin derecesi belirlenmesi amaçlanır (Büyüköztürk, vd., 2014; Karasar, 2002; Kaya, vd., 2012). Bu çalışmada da temel amaç, var olan durumun ortaya konulması ve bağımlı ile bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin var olup olmadığının tespit edilmesi ve varsa derecesininin belirlenmesidir. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ile iş stresi algılarının ortaya konulması, çalışmanın betimsel boyutunu oluşturmaktadır. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ile iş stresi algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştığı için de ilişkisel bir nitelik barındırmaktadır.

Evren ve Örneklem

Çalışmada kullanılan veriler, TALIS 2018 verilerinden alınmıştır. Verilere, internet ortamından ulaşılmıştır. Çalışmada, veri toplama aracı olarak, Olumsuz Sınıf Disiplini İklimi Ölçeği (OSDİÖ) ve İş Stresi Ölçeği (İSÖ) kullanılmıştır. Çalışmada, öğretmenlerden veriler, OSDİÖ ve İSÖ ile toplanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler, 4'lü Likert tipindedir (4 = Tamamen Katılıyorum; Çok Fazla; 3 = Katılıyorum; Oldukça Fazla; 2 = Katılmıyorum; Kısmen; 1 = Tamamen Katılmıyorum; Hiç). Aşağıda, veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Olumsuz Sınıf Disiplin İklimi Ölçeği (OSDİÖ): OSDİÖ, üç negatif, bir pozitif yargı içeren dört maddeden oluşan bir ölçektir. Pozitif yargı içeren madde, ters madde olduğu için, analiz sürecinde bu maddeden elde edilen veriler, tersine kodlanmıştır. OSDİÖ maddeleri şu şekildedir:

1. Ders başladığında, öğrencilerin sakinleşmesi için oldukça uzun bir süre beklemem gerekiyor.
2. Bu sınıftaki öğrenciler keyifli bir öğrenme ortamı oluşturmaya özen gösterirler. (Ters madde, negatife çevrildi.)
3. Dersi bölen öğrenciler yüzünden oldukça fazla zaman kaybediyorum.
4. Bu sınıfta çok fazla rahatsız edici gürültü var.

İş Stresi Ölçeği (İSÖ): İSÖ de, üç negatif ve bir pozitif yargı içeren dört maddeden oluşan bir ölçektir. Pozitif yargı içeren madde, ters madde olduğu için, analiz sürecinde bu maddeden elde edilen veriler, tersine kodlanmıştır. SÖ maddeleri şu şekildedir:

1. İşimde stres yaşıyorum.
2. İşim bana özel hayatım için zaman bırakıyor. (Ters madde, negatife çevrildi.)
3. İşim ruh sağlığımı olumsuz etkiliyor.
4. İşim fiziksel sağlığımı olumsuz etkiliyor.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada, ilk olarak verilerin dağılımı incelenmiş, verilerin normal dağılıma sahip olduğu görüldükten sonra, istatistiksel analizlere geçilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığına, çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak karar verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülerek, verilerin normal dağıldığına karar verilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdiği için de parametrik teknikler kullanılmıştır. Analizler 8342 öğretmenden alınan veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. TALIS 2018 verilerinin analizi, ortalama, standart sapma, Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerde, dörtlü Likert derecelendirmesi kullanılmıştır. Seçenekler, olumludan olumsuza doğru 4, 3, 2, 1 değerleri verilerek analiz edilmiştir. Ortalamalar açısından yapılacak yorumlarda Tablo 1'de verilen değer aralıkları kullanılmıştır.

Tablo 1.
Araştırmada kullanılan anketlerin değer aralıkları

Tamamen Katılıyorum; Çok Fazla	3.26 – 4.00
Katılıyorum; Oldukça Fazla	2.51 – 3.25
Katılmıyorum; Kısmen	1.76 – 2.50
Tamamen Katılmıyorum; Hiç	1.00 – 1.75

BULGULAR VE YORUM

Çalışmada ilk olarak öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini iklimi ile iş stresi algıları incelenmiştir. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini ile iş stresi algılarına ilişkin ortalama değerler sunulmuştur. Tablo 2, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini ve iş stresi algılarına ait ortalamalarını göstermektedir.

Tablo 2.
Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini ve stres ölçeklerine ilişkin algıları

	$\bar{x}$
Olumsuz Sınıf Disiplin İklimi Algıları	2.01
İş Stres Algıları	2.02

Çalışmaya katılan öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları, "Katılmıyorum" ($\bar{X}$ = 2.01) düzeyindedir. Öğretmenler, sınıflarında kısmen olumsuz bir iklim algıladıklarını belirtmiştir. Derse başladıklarında, öğrencilerin sakinleşmesi için kısmen bir süre beklemelerinin gerektiğini söylemişlerdir. Dersi bölen öğrenciler yüzünden kısmen zaman kaybettiklerini ve sınıflarında kısmen rahatsız edici bir gürültü olduğunu dile getirmişlerdir. Öğrencilerinin kısmen keyifli bir öğrenme ortamı oluşturmaya çalışmadıklarını ifade etmektedirler.

Benzer şekilde, öğretmenlerin stres algıları da düşüktür ($\bar{X}$ = 2.02) ve "Kısmen" düzeyindedir. Öğretmenler, işlerinde kısmen stres yaşadıklarını, işlerinin ruh ve fiziksel sağlıklarını kısmen olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Ayrıca, işlerinin özel hayatları için kısmen zaman bırakmadığını da dile getirmektedirler. Özetle, öğretmenlerin, hem olumsuz sınıf disiplini algıları hem de iş stresi algılarının,

düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Tablo 3, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ile iş stresi algıları arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 3.
Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ile iş stresi algıları arasındaki ilişki

	1	**2**
1. Öğretmenlerin Olumsuz Sınıf Disiplini Algıları	1	
2. Öğretmenlerin İş Stresi Algıları	0.256**	1

**p < .001).

Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplin algıları ile yaşadıkları iş stresi algıları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($r = 0.256$; $p < .001$). İki değişken arasında birlikte bir değişim söz konusudur. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplin algıları arttıkça, yaşadıkları iş stresi de artış göstermektedir.

Tablo 4.
Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algılarının yaşadıkları iş stresini yordama düzeyi

Yordayıcı	R	R^2	F Varyans p	B	S.E.	t	p
Sabit				1.369	.0790	80.5	<.001
Öğretmenlerin Olumsuz Sınıf Disiplini Algıları	.256	.0658	.00*	.320	.0373	22.1	<.001

p<.01; Yordanan (bağımlı) değişken: İş stresi

Öğretmenlerin yaşadığı iş stresindeki varyansın % 6.58'i ($R^2 = 0.0658$; $p < .001$), olumsuz sınıf disiplini algılarından tarafından açıklanmaktadır. Dolayısıyla, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları, yaşadıkları iş stresine katkıda bulunmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ve iş stresi algıları incelenmiş, ayrıca, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ile yaşadıkları iş stresi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algılarının yaşadıkları iş stresini yordama düzeyine de bakılmıştır. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ve yaşadıkları iş stresine ilişkin algılarının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Öğretmenler sınıflardaki disiplin iklimini ne kadar olumsuz algılarsa, disiplini sağlamak için harcadıkları zaman da o kadar

artmaktadır (Yüner ve Bekmezci, 2021). Ağırlıklı olarak tepkisel yönetim stratejilerini kullanan öğretmenlerin, yaşadıkları iş stresinin de arttığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. (Clunies-Ross, vd., 2008). Yoğun iş stresi, hem işgöreni hem de örgütü olumsuz etkiler. Algılanan örgütsel stresin iş performansını negatif yönde etkilediği belirtilmektedir (Bayramoğlu, Uysal ve Karkı, 2020). Öğretmenlerin iş stresi, eğitim-öğretim süreci, öğretmenlik mesleği ve kurumdan kaynaklanabilir (Kaya ve Alım, 2015). Dolayısıyla, öğretmenlerin stresini artırmayacak şekilde iş stresi kaynaklarının organize edilmesi gerekmektedir

Çalışma sonuçlarına göre, öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları ile yaşadıkları iş stresleri arasında düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, öğretmenlerin, olumsuz sınıf disiplini algıları ile stres algıları arasında, pozitif yönlü düşük düzeyli bir ilişki tespit edilmiştir. Öğretmenlerin olumsuz sınıf disiplini algıları arttıkça, yaşadıkları iş stresi de artış göstermektedir. Öğretmenlerin yaşadıkları iş stresinin % 6.58'i olumsuz sınıf disiplini algılarından kaynaklanmaktadır. Alanyazına bakıldığında da, çalışmaların, bu çalışmayı desteklediği görülmektedir. Kamu ortaokullarında okul iklimi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasında, istatistiksel açıdan pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Aydoğan, 2019). Algılanan disiplin iklimi, öğretmenlerin sınıf yönetimindeki öz yeterliliklerinden olumlu etkilenmektedir (Yüner ve Bekmezci, 2021). Örgüt iklimi, iş stresi ile önemli düzeyde ilişkilidir (Küçüksarı, 2012; Tortumlu ve Taş, 2019).İşgörenin çalıştığı ortam, stresten olumsuz etkilenmektedir (Eğin, 2015). Okul yöneticilerinin iş stresi düzeyleri ile pozitif okul iklimi algıları arasında negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin iş streslerinin artması, pozitif okul iklimi algılarının azalmasına yol açmaktadır (Karadere ve Öztekin, 2024). Yetersiz örgüt iklimi ve iş yerindeki huzursuzluk, iş stresine neden olmaktadır (Ekinci ve Ekici, 2003; Genç, 2004).

Bu sonuçlar doğrultusunda, eğitim yöneticileri ve politika yapıcıların, sınıflarda disiplini önceleyecek önlemler alması ve sınıf disiplin ikliminin öğretmenler tarafından olumsuz algılanmasının önleyecek tedbirler geliştirmesi gerekmektedir. Öğrencilerin, disiplin anlayışlarını yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin sınıf içi yönetim becerilerini destekleyecek sürekli hizmet içi eğitimler sağlanması gerektiği belirtilebilir. Milli Eğitim Akademisi, öğretmenlerin sınıf içi yönetim becerilerini arttırmak için kullanılmalıdır. Bununla birlikte, öğretmenlerin duygusal dayanıklılığını güçlendirecek psiko-sosyal destek mekanizmalarının yaygınlaştırılması da önem arz etmektedir. Öğretmenler de, sınıf içi yönetim becerilerini geliştirmek için daha yoğun çaba sarf etmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akova, O. ve Işık, K. (2008). Otel işletmelerinde stres yönetimi: İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*, 17-44.

Aydın, E. (2016). Üniversite giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin sınav kaygılarının farklı değişkenlere göre incelenmesi (Tez no.422983) [Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayramoğlu, G., Uysal, E., & Karkı, A. (2020). Öğretmenlerin algıladıkları örgütsel stresin iş performansı üzerindeki etkisinde duygusal bağlılığın aracılık rolü. *Journal of Organizational Behavior Review*, *2*(2), 115-137.

Clunies-Ross, P., Little, E., & Kienhuis, M. (2008). Self-reported and actual use of proactive and reactive classroom management strategies and their relationship with teacher stress and student behaviour. *Educational Psychology*, *28*(6), 693–710.

Eğin, A. (2015). Çalışma hayatında iş stresi ve tükenmişlik (Tez no. 410176) [Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ekinci, H. ve Ekici, S. (2003). İşletmelerde örgütsel stres yönetim stratejisi olarak sosyal desteğin rolüne ilişkin görgül bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27*(1), 109-120.

Eren, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Genişletilmiş 6. baskı, Beta.

Erkutlu, H., Chafra, J. & Bumin, B. (2011). Organizational culture's role in the relationship between power bases and job stress. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education), 40*, 198-209.

Genç, N. (2004). *Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar*. Seçkin Yayıncılık.

Gül, H., Oktay, E. ve Gökçe, H. (2008). İş tatmini, stres, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve performans arasındaki ilişkiler: Sağlık sektöründe bir uygulama. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 20,* 1-11.

Günbayı, İ., & Tokel, A. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumu ve iş stresi düzeylerinin karşılaştırmalı analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3*(5), 77-95.

Karadere, F., & Öztekin, N. (2024). Okul yöneticilerinin örgütsel stres ile okul iklimi arasındaki ilişki düzeyleri. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS), 8*(38), 15-26.

Kaya, A., Balay, R., & Göçen, A. (2012). Öğretmenlerin alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerine ilişkin bilme, uygulama ve eğitim ihtiyacı düzeyleri. *International Journal of Human Sciences, 9*(2), 1229-1259.

Kaya, M. F. ve Alım, M. (2015). Coğrafya öğretmenlerinin stres kaynakları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *20*(34), 171-186.

Köse, N. ve Erol, Y. C. (2024). Eğitimde stres ve kaygıyla başa çıkma: psikolojik stratejiler. N. Okan (Ed.) *Eğitim Psikolojisinde İleri Araştırmalar* içinde (s. 1-18), Yaz Yayınları.

Küçüksarı, Ş. (2012). Örgüt iklimi ile stres arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma (Tez no. 313223) [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kyriacou, C. (2001). Teacher stress: Directions for future research. *Educational Review*, *53*(1), 27–35.

Soytürk, D. M. (2020). Yapısal eşitlik modelleri ve 2018 PISA verileri ile örnek bir uygulama (Tez no. 643560) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Montgomery, C., & Rupp, A. A. (2005). A meta-analysis for exploring the diverse causes and effects of stress in teachers. *Canadian Journal of Education Administration and Policy*, *5*(6), 1–35.

OECD (2013*). Do Students Perform Better in Schools With Orderly Classrooms?* https://www.oecd.org/en/publications/2013/09/do-students-perform-better-in-schools-with-orderly-classrooms_g17a2373.html, Erişim tarihi: 15.03.2025.

Özmusul, M. (2011). Öğretmenlerin mesleki gelişimi: İrlanda, Litvanya ve Türkiye incelemesi. *Education Sciences*, *6*(1), 394-405.

Spielberger, C. D. (1983). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory.* Consulting Psychologists Press.

Tekingündüz, S. ve Kurtuldu, A. (2015a). İşten ayrılma niyeti, iş tatmini, örgütsel bağlılık, liderlik ve iş stresi arasındaki ilişkilerin analizi: Bir hastane örneği. *Journal of Human Sciences, 12*(1), 1501- 1517.

Tekingündüz, S., Top, M., & Seçkin, M. (2015b). İş tatmini, performans, iş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Hastane örneği. *Verimlilik Dergisi, 4*, 39-64.

Tortumlu, M., & Taş, M. A. (2019). Örgüt ıiklimi, iş stresi ve çalışan performansı ilişkisi: İstanbul Avrupa Yakası İlçe belediyelerinde bir uygulama. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7*(18), 349-367.

Turhan, M., Erol, Y. C., Demirkol, M., & Özdemir, T. Y. (2018). Örgütsel bağlılık, iş doyumu ve iş stresi arasındaki ilişki. *Turkish Studies, 13*(27), 1491-1507.

Unur, K. (2011). İşletmecilikte güncel konular. T. T. Turaboğlu (Ed.), *Stres ve Yönetimi* içinde (s. 233-273). Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Unur, K., & Pekerşen, Y. (2017). İş stresi ile toksik davranışlar arasındaki ilişki: Aşçılar üzerinde bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14*(1), 108-129.

Yenihan, B., Öner, M. ve Çiftyıldız, K. (2014). İş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Otomotiv işletmesinde bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi, 5*(1), 38-49.

Yılmaz, A. ve Ekici, S. (2003). Örgütsel yaşamda stresin kamu çalışanlarının performansına etkileri üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(2), 1-19.

Yüksel, İ. (2003). İş stresi, işe bağlılık ve iş doyumu arasındaki ilişkinin analizi (Teknisyenlere yönelik bir uygulama). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(1-2), 213-224.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The purpose of this article is to examine teachers' perceptions of negative classroom discipline and their perceptions of job stress, as well as to determine whether there is a relationship between these two variables. If a relationship exists, the study aims to reveal its strength and determine the extent to which teachers' perceptions of negative classroom discipline predict their perceived job stress.

Method: This article adopts a quantitative research design, specifically employing a descriptive and correlational approach. It aims to describe an existing situation and explore whether there is a concurrent change between the variables. The descriptive dimension involves identifying teachers' perceptions of negative classroom discipline and job stress, while the correlational aspect focuses on determining the relationship between these perceptions.

Findings: Teachers' perceptions of negative classroom discipline are at the "Disagree" level ($\bar{X}$ = 2.01), indicating that teachers perceive a moderately negative classroom climate. Similarly, their perceptions of job stress are low ($\bar{X}$ = 2.02), corresponding to a "Somewhat" level. Teachers report experiencing moderate stress and believe that their work partially affects their mental and physical well-being. A low but positive correlation was found between perceptions of negative classroom discipline and perceived job stress ($r = 0.256$; $p < .001$). Additionally, 6.58% of the variance in perceived job stress ($R^2 = 0.0658$; $p < .001$) is explained by perceptions of negative classroom discipline.

Conclusion and Discussion: It can be concluded that teachers' perceptions of both negative classroom discipline and job stress are generally low. However, the sources of teachers' stress should be organized in a way that does not increase their job-related strain. As teachers perceive the classroom discipline climate more negatively, the time and effort required to maintain discipline increases (Yüner & Bekmezci, 2021). High levels of occupational stress negatively affect both employees and the organizations in which they work. Perceived organizational stress has been shown to adversely impact job performance (Bayramoğlu, Uysal, & Karkı, 2020). According to the results, there is a low-level, positive relationship between teachers' perceptions of negative classroom discipline and their job stress. As negative perceptions increase, so does perceived stress. This finding is supported by prior research in the literature. For example, a statistically significant positive relationship has been found between school climate and teachers' psychological well-being in public middle schools (Aydoğan, 2019). Organizational climate is also significantly associated with job stress (Küçüksarı, 2012; Tortumlu & Taş, 2019). The work environment can be negatively influenced by stress (Eğin, 2015). A negative, moderate relationship exists between school administrators' levels of job stress and their perceptions of a positive school climate, indicating that increased stress correlates with decreased positive climate perceptions (Karadere & Öztekin, 2024). Poor organizational climate and workplace unrest contribute to job stress (Genç, 2004; Ekinci & Ekici, 2003). Based on these findings, it is crucial that educational administrators and policymakers implement measures to prioritize discipline in classrooms and prevent teachers from developing negative perceptions of

classroom disciplinary climate. Students' understanding of discipline also requires reevaluation. Furthermore, it is essential to provide teachers with continuous in-service training to enhance their classroom management skills. The National Education Academy should be utilized to strengthen teachers' classroom management competencies. In addition, the development and dissemination of psychosocial support mechanisms to bolster teachers' emotional resilience are of great importance. Teachers themselves should also make greater efforts to improve their classroom management abilities.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3761-3783
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81193
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 13.03.2025 Submitted date
Kabul tarihi 20.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Akay, H., & Narçiçek, N. (2025). Depremlere Karşı Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Reaksiyonu: Toplumun Güçlendirilmesi ve Acil Yardım Faaliyetleri. *Journal of History School,* 78, 3761-3783.

DEPREMLERE KARŞI YEREL SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ REAKSİYONU: TOPLUMUN GÜÇLENDİRİLMESİ VE ACİL YARDIM FAALİYETLERİ[1]

Hasan AKAY[2] & Nevzat NARÇİÇEK[3]

Öz

Depremler, dünya genelinde toplumlar ve yerel yönetimler üzerinde büyük etkilere sahip olan ciddi tehditlerdir. Deprem yönetimi, afet öncesi hazırlık, afetler sırasındaki müdahale ve afet sonrası iyileşme gibi bir dizi önlem ve faaliyeti kapsar. Bu süreçlerin etkili bir şekilde uygulanması, yerel paydaşların işbirliği ve katılımına dayanır. Yerel sivil toplum kuruluşları, yerel halkın ihtiyaçlarını anlama/ algılama, acil yardım sağlama ve yerel toplumun gelişim sürecine katkı sağlama gibi önemli bir rol oynar. Bu çalışma, yerel sivil toplum kuruluşlarının depremlerde sosyal etkisini inceleyerek, deprem yönetiminde yerel paydaşların önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Depremlere karşı hazırlıklı olmak, etkilerini azaltmak ve kamu güvenliğini sağlamak için kritik bir süreçtir. Yerel sivil toplum kuruluşları, farkındalık kampanyaları düzenlemek, eğitim programları düzenlemek ve toplum tabanlı erken uyarı sistemlerini uygulamak suretiyle toplumları hazırlayabilir. Yerel bilgi ve deneyimleri kullanarak afet risk analizlerine katkıda bulunarak, yerel risk algısını ve afetlere tepki verme becerisini artırabilirler. Depremlerde zamanında ve etkili müdahale büyük önem taşır. Yerel sivil toplum kuruluşları, afetzedelere acil yardım ve destek sağlayarak deprem müdahalesinde kritik bir rol oynar.

[1] Bu çalışma, VII. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu'nda (Dicle Üniversitesi-Diyarbakır, 24-25 Ekim 2024) özet/sözel bildiri olarak sunulmuştur. Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hakay@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9531-4875

[3] Dr., Diyarbakır Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, nevzatnarcicek@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5487-9036

Yerel gönüllülerin harekete geçirilmesi, deprem mağdurlarına barınma ve temel ihtiyaçların sağlanması, sağlık hizmetlerinin sunulması ve psikososyal destek sunulması yerel sivil toplum kuruluşlarının etkisini gösteren faaliyetlerden bazılarıdır. Deprem sonrası iyileşme süreci, toplumların normale dönmesi ve hasar gören altyapının yeniden inşası için hayati öneme sahiptir. Bununla birlikte yerel kaynakları etkili bir şekilde kullanarak, yerel ekonomik ve sosyal iyileşmeyi teşvik etme rolünü gerçekleştirebilirler. Yerelleştirmenin stratejilerini kullanarak sivil toplum kuruluşları güçlendirilebilir, toplum katılımı teşvik edilebilir ve yerel bilgi ve kaynaklar etkili bir şekilde kullanılabilir. Yerelleştirmenin depremlere karşı toplumsal dirençlerin etkinliğini artırabileceği ve güçlendirebileceği savunulmaktadır. Örneğin, yerel sivil toplum kuruluşları toplum katılımını teşvik ederek deprem öncesi hazırlık ve deprem müdahalesi süreçlerinde daha etkili olabilirler. Ayrıca, yerel bilgi ve deneyimlere dayanarak, deprem risk analizlerini iyileştirerek ve yerel kaynakları kullanarak, sivil toplum kuruluşları deprem sonrası iyileşme sürecinde daha sürdürülebilir çözümler üretebilirler.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Sivil toplum kuruluşları, Yerellik, Acil yardım, Afet.

Local Civil Society Organisations' Response to Earthquakes: Community Empowerment and Emergency Relief Activities

Abstract

Earthquakes are serious threats that have major impacts on societies and local governments around the world. Earthquake management encompasses a series of measures and activities such as pre-disaster preparedness, response during disasters and post-disaster recovery. Effective implementation of these processes relies on the co-operation and participation of local stakeholders. Local civil society organisations play an important role in understanding/perceiving the needs of local people, providing emergency assistance and contributing to the development process of the local community. This study aims to highlight the importance of local stakeholders in earthquake management by examining the social impact of local civil society organisations in earthquakes. Preparedness for earthquakes is a critical process to mitigate their impacts and ensure public safety. Local civil society organisations can prepare communities by organising awareness campaigns, training programmes and implementing community-based early warning systems. By contributing to disaster risk analyses using local knowledge and experience, they can increase local risk perception and ability to respond to disasters. Timely and effective response is of great importance in earthquakes. Local civil society organisations play a critical role in earthquake response by providing emergency assistance and support to disaster victims. Mobilising local volunteers, providing shelter and basic needs to earthquake victims, providing health services and psychosocial support are some of the activities that demonstrate the impact of local civil society organisations. The post-earthquake recovery process is vital for the

normalisation of communities and the reconstruction of damaged infrastructure. However, by effectively utilising local resources, they can fulfil their role in promoting local economic and social recovery. Using localisation strategies, civil society organisations can be strengthened, community participation can be encouraged and local knowledge and resources can be used effectively. It is argued that localisation can enhance and strengthen the effectiveness of community resilience to earthquakes.

Keywords: Earthquake, Civil society organisations, Locality, Emergency aid, Disaster.

GİRİŞ

Depremler, insanlık tarihinin her döneminde ciddi sonuçlara yol açmış, toplumsal ve ekonomik etkileriyle toplulukları şekillendirmiştir. Depremler yalnızca fiziksel yıkımlara sebep olmakla kalmayıp, sosyal bağları, toplumsal dayanıklılığı ve yerel yönetim sistemlerini de sarsan etkiler yaratmaktadır. Afet yönetimi literatürü, bu tür doğal afetlerin, toplumların sosyal ve politik yapıları üzerinde kalıcı etkiler bıraktığını göstermektedir (Pelling, 2003, s.12). Toplumların, özellikle yerel düzeyde afetlere karşı hazırlıklı olması, depremlerin yıkıcı etkilerini azaltmada en etkili stratejilerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, deprem gibi ani doğa olayları, hem hızlı hem de organize bir müdahale gerektirdiği için yerel kapasiteyi ve dayanıklılığı önemli ölçüde sınar.

Deprem yönetimi; hazırlık, müdahale ve iyileşme olmak üzere üç ana aşamadan oluşan çok yönlü bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca teknik çözümleri değil, aynı zamanda sosyal dayanıklılığı artıracak mekanizmaları da içermektedir (Alexander, 2002, s.95). Afet yönetimi teorileri, toplumsal direnç kavramını ön plana çıkarmakta ve yerel aktörlerin bu süreçte oynadığı merkezi rolü vurgulamaktadır. Özellikle sosyal sermaye teorisi, bireyler ve gruplar arasındaki bağların, bilgi akışını ve kolektif hareketi nasıl kolaylaştırdığını açıklayarak afet yönetimi süreçlerinde önemli bir çerçeve sunmaktadır (Putnam, 1995, s.67). Bu teorik çerçeve, yerel sivil toplum kuruluşlarının (STK) deprem yönetimindeki etkisini anlamada rehberlik etmektedir.

Yerelleştirme, karar alma süreçlerinde yerel aktörlere öncelik verilmesini ve yerel bilgi ile kaynakların kullanılarak daha etkin çözümler geliştirilmesini amaçlar. Deprem yönetiminde yerelleştirme stratejileri, yalnızca yerel bilgi ve deneyimlerin etkili kullanımını sağlamaz, aynı zamanda toplum katılımını artırarak yerel kapasiteyi de güçlendirir (Twigg, 2009, s.44). Yerel STK, bu bağlamda afet yönetim süreçlerinde benzersiz bir rol oynamaktadır. STK'lar, afetlere hazırlık, müdahale ve iyileşme aşamalarında toplumu mobilize ederek yerel kaynakların verimli kullanımını sağlayabilir. Aynı zamanda, deprem

sonrası iyileşme süreçlerinde sürdürülebilir çözümler üretme kapasiteleriyle ön plana çıkarlar (Aldrich & Meyer, 2014, s.255).

Bu çalışmanın temel amacı, yerel STK'ların deprem yönetimindeki rolünü ve bu rollerin toplumsal dayanıklılığa katkılarını detaylı bir şekilde incelemektir. Çalışma, aşağıdaki üç temel soruya odaklanmaktadır:

1. Yerel STK'lar, deprem öncesi hazırlık ve farkındalık süreçlerinde hangi araçları ve yöntemleri kullanmaktadır?
2. Afet sırasında yerel STK'ların müdahale kapasitesini etkileyen faktörler nelerdir ve bu faktörler müdahale süreçlerini nasıl şekillendirmektedir?
3. Deprem sonrası iyileşme süreçlerinde yerel STK'ların sürdürülebilir çözümler üretme kapasiteleri nasıl değerlendirilebilir?

Bu sorulara yanıt aranırken, çalışma hem literatürdeki mevcut boşlukları doldurmayı hem de deprem yönetimi süreçlerine yönelik özgün bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, literatür taraması yöntemiyle yürütülmüştür. Araştırma kapsamında, deprem yönetimi ve yerel sivil toplum katılımı alanlarında yayımlanmış akademik yayınlar, raporlar ve vaka incelemeleri sistematik olarak derlenmiştir. Elde edilen veriler, tekrarlayan temalar belirlenerek bulgular afet öncesi hazırlık, afet sırasındaki müdahale ve afet sonrası iyileşme olmak üzere üç ana tema altında sınıflandırılmıştır.

Yerel STK'lar üzerine yapılan mevcut araştırmalar, çoğunlukla belirli olaylar veya bölgesel analizlerle sınırlıdır. Ancak bu çalışmalar, genel bir çerçeve sunmaktan uzak olduğu gibi, yerel aktörlerin sistemik katkılarını detaylandırmada yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmanın özgün katkısı, yerelleştirme stratejileri ışığında yerel STK'ların deprem yönetimindeki rollerini, geniş bir kavramsal ve pratik çerçevede ele almasıdır. Bununla birlikte, çalışmanın uygulamaya yönelik önerileri, yerel yönetimler ve politika yapıcılar için rehber niteliği taşımaktadır.

DEPREM YÖNETİMİNDE YEREL STK'LARIN ROLÜ

Afet Öncesi Hazırlık

Afet öncesi hazırlık aşaması, deprem yönetiminin kritik bir aşaması olup toplumsal dayanıklılığın artırılmasında temel bir rol oynar. Bu süreçte, yerel STK'ların farkındalık kampanyaları düzenlemesi, afet eğitimi vermesi ve toplum tabanlı erken uyarı sistemlerini geliştirmesi ön plana çıkmaktadır. Literatürde,

farkındalık ve eğitim çalışmalarının afet sonrası kayıpları azaltmada etkili olduğu vurgulanmaktadır (Kapucu, 2008, s.240). Örneğin, Japonya'da yerel STK'ların düzenlediği farkındalık programları, halkın deprem öncesi doğru davranış alışkanlıkları geliştirmesine olanak tanımıştır (Kayagil, 2016).

Yerel bilgi ve deneyimlerin kullanımı, afet risk analizlerini daha gerçekçi hale getirerek hazırlık süreçlerini güçlendirir. Bu bağlamda, yerel STK'ların bölgelerindeki jeolojik ve demografik özellikleri dikkate alarak hazırladığı risk haritaları, yerel yönetimlerin stratejik planlamalarını desteklemektedir (Tierney, 2009, s.215). Bununla birlikte, STK'ların toplum liderleri ve gönüllülerle iş birliği yaparak risk iletişim stratejileri geliştirmesi, afetlere karşı hazırlıklı bir toplum oluşturma sürecini hızlandırmaktadır.

Deprem yönetiminde afet öncesi aşama birçok yönden önem arz ettiği gibi depremin yıkıcı etkilerinin azaltılması noktasında da önem arz etmektedir. Zira bu aşamada, söz konusu bu etkilerin azaltılmasına yönelik teknik, yasal ve genel tedbirlerin alındığı, yapısal ya da yapısal olmayan mekanizmalarla önleyici tedbirlerin alındığı zaman dilimi olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde mezkûr ifadelerde de belirtildiği üzere toplumda afet bilincinin geliştirmesine yönelik çalışmalarla afet/afetlerin zararlarının azaltılmasına yönelik bilincin geliştirilmesi ve sair gerekli faaliyet ve projelendirmenin gerçekleştiği afet öncesi aşama bu itibarla hayati öneme sahiptir (Yavaşoğlu, 2015). Bu doğrultuda afet öncesi hazırlık aşamasında depremlerin yıkıcı etkilerinin azaltılması noktasında yerel STK'ların da toplumsal hayata müteessir alanlarda etkinliğinin artırılması tahribatları önlemek açısından önem taşımaktadır.

Afet Sırasındaki Müdahale

Depremler gibi ani gelişen afetler sırasında, hızlı ve etkili müdahale hayat kurtarıcıdır. Yerel STK'lar, afetin hemen ardından toplum içinde organize olabilen yapılarıyla zamanında müdahalelerde önemli bir konuma sahiptirler. Örneğin, Haiti depreminde yerel STK'ların ilk 72 saat içinde barınma, yiyecek ve temel sağlık hizmetleri sağlama kapasitesi, uluslararası yardım ekiplerinin bölgeye ulaşmasından önce önemli bir boşluğu doldurmuştur (Schuller, 2016, s.134). 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen ve Türkiye'nin güneydoğusunu etkileyen depremler, yerel STK'ların afet yönetimindeki önemini somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bu depremler, geniş bir coğrafyada yıkıcı sonuçlara neden olurken, devlet kurumları ve ulusal yardım organizasyonlarının müdahaleleri zaman almıştır. Bu süreçte, yerel STK'lar, kriz anında hızlı bir şekilde organize olabilme kapasiteleriyle afetin ilk saatlerinden itibaren kritik bir rol üstlenmiştir.

Örneğin, Hatay, Gaziantep ve Adıyaman gibi illerde faaliyet gösteren yerel STK'lar, mevcut insan kaynakları, bölgeye dair saha bilgileri ve toplumsal ağlarını kullanarak arama kurtarma faaliyetlerinden insani yardım dağıtımına kadar çeşitli alanlarda etkinlik göstermiştir. Özellikle yerel STK'ların, kriz anında ulusal ve uluslararası aktörlere kıyasla daha hızlı hareket ederek acil ihtiyaçları tespit etme ve müdahale etme yetenekleri, hayati bir avantaj sağlamıştır. Bir diğer örnek, yerel dayanışma ağlarının mobilize edilmesiyle sahada hızlıca ihtiyaç analizi yapılması ve barınma, gıda, su gibi temel ihtiyaçların karşılanması sürecinde yerel STK'ların aktif bir rol üstlenmesidir. Aynı zamanda, bu STK'lar yerel topluluklarla kurdukları güvene dayalı ilişkiler sayesinde, yardımların ihtiyaç sahiplerine etkili bir şekilde ulaştırılmasını sağlamışlardır.

Bu örnekler, yerel STK'ların afet anında hızlı organize olma kapasitelerinin önemini ortaya koyarken, aynı zamanda bu kuruluşların yerel halk ile kurdukları bağın kriz dönemlerinde etkili bir müdahale için kritik olduğunu göstermektedir. Böylece, yerel STK'lar sadece insani yardımların ulaştırılmasında değil, toplumsal dayanışma ağlarının güçlendirilmesinde de stratejik görevler üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, yerel STK'ların afet yönetimi sürecindeki rollerinin daha fazla desteklenmesi ve kurumsallaştırılması gerektiği de bir kez daha anlaşılmıştır.

Yerel gönüllülerin harekete geçirilmesi, deprem mağdurlarına yardım ulaştırmada önemli bir stratejidir. Gönüllülerin yerel halktan olması, ihtiyaçların daha doğru bir şekilde belirlenmesine ve kültürel hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmasına olanak tanır (Dynes, 2005, s.20). Ayrıca, psikososyal destek sağlama ve toplumun moralini yüksek tutma gibi görevlerde de STK'ların rolü her daim önemini korumaktadır. Örneğin, Türkiye'deki 1999 Marmara Depremi sonrası, yerel STK'lar psikolojik danışmanlık hizmetleri sağlayarak mağdurların travmayla başa çıkmalarına destek olmuştur. Aynı şekilde 2023 depremleri sonrası gerçekleştirilen yerel rehabilite faaliyetlerinin olumlu sonuçları ilerleyen yıllarda görüleceği umulmaktadır.

STK'ların amaçları arasında bulunan; sosyal fayda sağlamak, toplumsal hayatı geliştirmek ve toplumsal sorunları tespit ederek çözüm üretmek gibi fonksiyonlar (Erdoğmuş, 2023), afet yönetiminin her aşamasında hayati olduğu gibi afet sırasındaki müdahaleler için de hayatidir. Devlet imkânlarının yetersiz olduğu veya bu imkânlara erişimin sınırlı olduğu coğrafya ve koşullarda toplumsal hayata yönelik STK'ların bu gibi reaksiyonel tepkileri kuşkusuz ki afetlerin ortaya çıkardığı zararları azaltma noktasında birçok fonksiyon üstlenmektedir.

Afet Sonrası İyileşme

Deprem sonrası iyileşme süreci, toplumların yeniden yapılanması ve normalleşme süreçlerini içermektedir. Yerel STK'lar, bu aşamada sürdürülebilir çözümler üreterek toplumların uzun vadeli kalkınmasına katkı sağlar. Özellikle sosyal ve ekonomik iyileşmeyi teşvik eden projeler, toplumun dayanıklılığına önemli faydalar sunmaktadır (Aldrich, 2012, s.56).

Altyapının yeniden inşası sırasında, yerel STK'ların rolü, genellikle uluslararası aktörlerle iş birliği yaparak kaynakların etkili kullanılmasını sağlamak ve yerel ihtiyaçlara öncelik verilmesini gözetmek olmuştur. Bunun yanında, ekonomik iyileşmeyi teşvik etmek amacıyla küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi, iş gücünün yeniden inşası ve mikro finans projelerinin uygulanması gibi faaliyetler de dikkat çekmektedir (Blaikie vd., 1994, s.141).

Psikososyal iyileşme, deprem sonrası toplumsal dayanıklılığı artırmada bir diğer kritik alan olarak öne çıkar. Bu bağlamda, STK'ların bireylere ve ailelere sağladığı destekler, toplumların normalleşme sürecini hızlandırmaktadır. Örneğin, Nepal'deki 2015 depreminden sonra yerel STK'ların düzenlediği grup terapileri, toplumsal bağları yeniden güçlendirmede etkili olmuştur (Adams, 2016, s.243).

6 Şubat 2023'teki depremler, bölgedeki STK'ların psikososyal iyileşme süreçlerindeki rollerini yeniden ortaya koymuştur. Deprem sonrası dönemde, STK'lar bireylere ve ailelere yönelik çeşitli destek programlarıyla toplumun normalleşme sürecini hızlandırmıştır. Özellikle çocuklar ve ailelerine yönelik psikososyal destek hizmetleri sunan STK'lar, afetin travmatik etkilerini azaltmada etkili olmuştur. Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalışan çocuk gelişimciler, depremzede çocuk, ergen ve ailelerine yönelik akut psikososyal destek müdahalelerinde bulunmuşlardır. Bu çalışmalar, çocukların yaşadıkları travmayı anlamlandırmaları ve toparlanmaları için büyük önem taşımaktadır. (Yılmazer & Yavuz, 2024, s.25).

Ayrıca, deprem sonrası dönemde STK'ların yürüttüğü psikososyal destek programları, toplum genelinde dayanıklılığı artırmada etkili olmuştur. Depremzedelerin maddi, psikososyal ve kurumsal bilgi ihtiyaçlarının kategorize edilmesi ve bu ihtiyaçlara yönelik sürdürülebilir desteklerin sağlanması, mağduriyetlerin azaltılmasında katkı sağlamıştır (Yıldırım, 2023, s.140).

STK'ların devlet kurumları ve birbirleri ile olan koordinasyon ilişkileri de afetzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında önemli bir yere sahiptir. Zira afet sırasında arama kurtarma faaliyetleri ne kadar kritik ve hayati bir mana taşıyorsa afet sonrası dönemde insani yardım faaliyetleri de o ederece önem arz

etmektedir. STK'ların koordinasyon ilişkilerinin etkin ve iyi olma derecesi afet sonrası sorunların çözümü ile paralellik arz etmektedir. Koordinasyon ne kadar iyi, etkin ve hızlı olursa afetzedelerin ihtiyaçlarının ve sıkıntılarının çözümü de o oranda hızlı ve etkin olmaktadır (Taşçı, 2023, s.11).

Bu bağlamda, STK'ların deprem sonrası psikososyal destek hizmetleri, bireylerin ve ailelerin tramva sonrası stres düzeylerini azaltmada ve toplumun genel iyilik hâlini desteklemede kritik bir işlev görmüştür. Sürdürülebilir ve organize bir şekilde sunulan bu destekler, toplumun normalleşme sürecini hızlandırarak, gelecekteki olası afetlere karşı toplumsal dayanıklılığı artırmaktadır. Aynı şekilde afet sonrası koordinasyon ilişkileri de bu fonksiyonların verimliliğimi ve etkinliğini artırmaktadır.

Eleştirel Perspektif: Yerel STK'ların Sınırları

Yerel STK'lar, afet yönetiminde kritik roller üstlenmelerine rağmen, çeşitli sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sınırlamalar, kaynak yetersizliği, teknik kapasite eksikliği ve koordinasyon sorunları gibi faktörleri içermektedir. Özellikle, sınırlı finansal ve insan kaynakları, yerel STK'ların afetlere etkin müdahale yeteneklerini kısıtlamaktadır; bu durum afet sonrası toparlanma süreçlerinde aksamalara yol açabilmektedir. Ayrıca, teknik bilgi ve donanım eksikliği, STK'ların afet yönetimi süreçlerinde profesyonel standartları uygulamalarını engelleyebilmektedir. Bununla birlikte, yerel STK'ların büyük ölçüde gönüllülük esasına dayalı yapısı ikili bir karakter sergiler. Bir yandan, gönüllülerin yüksek motivasyonu ve hızlı mobilizasyon kapasitesi sayesinde esnek, düşük maliyetli ve toplumsal kabulü yüksek müdahale imkânları doğmaktadır (Coppola, 2015, s. 298). Öte yandan, gönüllü emek havuzunun süreksizliği, uzmanlık ve deneyim düzeylerindeki heterojenlik ile sigorta–hukuki sorumluluk belirsizlikleri, müdahale kalitesini ve sürekliliğini riske atabilmektedir. Son olarak, koordinasyon eksiklikleri hem yerel yönetimlerle hem de uluslararası aktörlerle iş birliği süreçlerinde zorluklar yaratmaktadır. Bu durum, yardım faaliyetlerinin etkinliğini azaltmakta ve mevcut kaynakların verimli kullanılmasını engellemektedir.

Uluslararası aktörler ile yerel STK'lar arasındaki güç dinamikleri de dikkate değerdir. Bu dinamikler, yerel bilgi ve deneyimlerin tam anlamıyla değerlendirilememesine neden olabilmektedir. Özellikle, uluslararası kuruluşların baskın rolleri, yerel STK'ların karar alma süreçlerindeki etkilerini sınırlayabilmektedir. Bu durum, yerel ihtiyaçların ve önceliklerin yeterince dikkate alınmamasına yol açabilmektedir.

Bu sınırlamaların aşılması için, yerel STK'ların kapasitelerini artıracak stratejilerin uygulanması gerekmektedir. Öncelikle, finansal kaynakların çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilir gelir modellerinin oluşturulması önem arz etmektedir. Ayrıca, teknik eğitim programları ve kapasite geliştirme faaliyetleri ile STK personelinin yetkinliklerinin artırılması sağlanmalıdır. Koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi hem yerel yönetimlerle hem de uluslararası aktörlerle iş birliğinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, afet yönetiminde yerel STK'ların rolünü artırmak ve koordinasyonunu sağlamak için kurumsal yapılarının güçlendirilmesi ve akreditasyon süreçlerinin afet sahalarının ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir (Taşdemir, 2023). Sonuç olarak, yerel STK'ların afet yönetimindeki etkinliklerini artırmak için, mevcut sınırlamaların farkında olunmalı ve bu sınırlamaları aşmaya yönelik stratejik adımlar atılmalıdır. Bu sayede, afetlere karşı daha dirençli ve hazırlıklı toplumlar oluşturulabilecektir. Afetlere karşı hazırlıklı ve dirençli toplumlar ise afetler sonucu oluşması muhtemelen hasarları minimize edici roller üstlenebilecektir.

TOPLUMUN GÜÇLENDİRİLMESİNDE YERELLEŞTİRMENİN ÖNEMİ

Afet Yönetiminde Yerelleşme

Yerelleştirme, yerel toplulukların, karar alma süreçlerine etkin katılımını sağlamayı ve yerel bilgi, beceri ve kaynakların kullanılarak sorunlara özgün çözümler geliştirilmesini amaçlayan bir stratejidir. Bu yaklaşım, özellikle afet yönetiminde, yerel aktörlerin bilgi ve deneyimlerinin merkeze alınmasıyla etkili çözümler üretebilir (Turner & Hulme, 1997, s.500). Yerelleştirme, yalnızca idari bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal güç dinamiklerini de yeniden şekillendiren bir model olarak değerlendirilir. Yerel katılım, toplulukların kendi ihtiyaçlarına uygun öncelikleri belirlemelerine olanak tanır ve bu sayede dışsal müdahalelere bağımlılığı azaltır (Twigg, 2009, s.46).

Yerelleştirme stratejisi, afet yönetiminde yerel aktörlerin kapasitesini artırmayı hedeflerken, bu süreçte karşılaşılan zorluklar da dikkate değerdir. Özellikle, yerel yönetimlerin afetlere yönelik yönetişim kapasitesinin artırılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin afet yönetimindeki etkinliğini artırmak için kurumsal yapılarının güçlendirilmesi ve akreditasyon süreçlerinin afet sahalarının ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi önerilmektedir (Taşdemir, 2023, s.15).

Ayrıca, afet yönetiminde yerel yönetimlerin etkinliği, kriz ve afet yönetimi mevzuatı ve çalışmaları açısından incelenmiştir. Kamu yönetim sistemi içerisinde bulunan kuruluşların kriz ve afet yönetimine yaklaşımları belirtilmiştir. Çalışma sonucunda, etkin bir afet yönetimi için değerlendirmeler yapılmıştır (Büyükkaracığan, 2016, s.215). Son olarak, afet yönetiminde yerel yönetimlerin etkinliği, 6 Şubat depremi Hatay örneği üzerinden incelenmiştir. Bu çalışmada, yerel yönetimlerin afet yönetimindeki rolü ve etkinliği değerlendirilmiştir (Duruel, 2023, s.2405).

Yerel Bilginin Stratejik Avantajı

Yerel bilgi, özellikle afet yönetimi bağlamında stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Yerel halkın, bölgelerindeki fiziksel ve sosyal dinamiklere dair derin bilgisi, risklerin doğru bir şekilde değerlendirilmesine ve önceliklerin belirlenmesine katkı sağlar. Örneğin, Endonezya'nın Banda Aceh bölgesinde, 2004 Tsunami sonrası yerel toplulukların yönlendirmeleri, yeniden inşa süreçlerinde etkili bir yol haritası oluşturmuştur (Gaillard & Mercer, 2012, s.94). 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen depremler, yerel bilginin afet yönetimindeki stratejik önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Yerel halkın bölgedeki fiziksel ve sosyal dinamiklere dair derin bilgisi, risklerin doğru değerlendirilmesi ve önceliklerin belirlenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Özellikle Elbistan'da, yerel toplulukların afet sonrası süreçlerdeki katkıları dikkat çekicidir. Depremin hemen ardından, yerel halkın bölgeyi iyi tanıması sayesinde arama-kurtarma ekipleri etkin bir şekilde yönlendirilmiş ve enkaz altındaki kişilere daha hızlı ulaşılmıştır. Bu durum, arama-kurtarma çalışmalarının etkinliğini artırmıştır. Ayrıca, yerel halkın barınma ve temel ihtiyaçların karşılanması konusundaki bilgisi, geçici yerleşim alanlarının oluşturulmasında kullanılmıştır. Bölgenin coğrafi ve iklimsel özelliklerine dair yerel bilgi, çadır ve konteyner kentlerin uygun alanlara kurulmasını sağlamış, böylece depremzedelerin yaşam koşulları iyileştirilmiştir (Kızılay Akademi, 2023).

Bu örnekler, yerel bilginin afet yönetiminde stratejik bir kaynak olduğunu ve yerel toplulukların katılımının, afet sonrası iyileşme süreçlerinde etkin çözümler üretilmesine katkı sağladığını göstermektedir. Yerel bilgi aynı zamanda kültürel hassasiyetleri göz önünde bulundurarak, toplulukların afet sonrası adaptasyonunu hızlandırır. Yerel STK'lar bu bilgiyi kullanarak, deprem sonrası travma yönetiminde etkili psikososyal destek programları geliştirebilir. Bu bağlamda, yerel bilgi ve ulusal/uluslararası teknik kapasitenin entegrasyonu, sürdürülebilir afet yönetimi için kritik bir strateji olarak görülmektedir (Blaikie vd., 1994, s.153).

Yerel bilgi, genel itibariyle gerek afet sırası süreçte zararların minimize edilmesi gerekse de afet sonrası dönemde doğru bilginin ulaşması ile gerekli koordinasyon işlemlerinin verimli yürütülmesinde başat rol oynamaktadır. Bu durum süreçlerin verimli yönetilmesini sağlarken afet ile birlikte oluşabilecek muhtemel zararların veya yıkımların asgari seviyede tutulmasını da sağlamaktadır. Ancak burada öneme haiz olan doğru bilginin değerinin anlaşılması ve bu bilginin doğru şekilde kullanılmasıdır (Ergünay, 2000, s.110-111).

Toplumsal Dayanıklılığın Artırılmasında Yerelleştirmenin Rolü

Toplumsal dayanıklılık, bir topluluğun afetlerden etkilenme seviyesini azaltma ve bu etkilerden hızla kurtulma kapasitesi olarak tanımlanır (Adger, 2000, s.348). Bu kavram, afet risk yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının merkezinde yer alır. Toplumların dayanıklılığını artırmak, sadece afetlerin fiziksel etkilerini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal ve ekonomik istikrarı da destekler. Bu bağlamda, toplumsal dayanıklılığın artırılması, afet yönetimi stratejilerinin etkinliğini doğrudan etkiler (Twigg, 2009, s.46). Toplumsal dayanıklılığın inşasında, yerel toplulukların bilgi ve deneyimleri büyük önem taşır. Yerel aktörlerin afet öncesi, sırası ve sonrasındaki katılımları, risk azaltma ve iyileşme süreçlerinin başarısını artırır. Özellikle, yerel yönetimlerin ve STK'ların afet yönetimindeki etkinliği, toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesinde belirleyici bir faktördür. Bu nedenle, afet yönetimi politikalarında yerel kapasitenin geliştirilmesi ve yerel aktörlerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi önem taşır.

Ayrıca toplumsal dayanıklılığın artırılması, sosyal sermayenin güçlendirilmesiyle de ilişkilidir. Topluluk içindeki güven, iş birliği ve sosyal ağlar, afetlere karşı kolektif bir yanıt geliştirilmesinde etkilidir. Bu bağlamda, sosyal sermayenin yüksek olduğu toplumlar, afetlerin olumsuz etkileriyle başa çıkmada daha başarılıdır (Aldrich & Meyer, 2014, s.256). Dolayısıyla, toplumsal dayanıklılığı artırmak için sosyal bağların güçlendirilmesi ve topluluk içi etkileşimlerin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Yerelleştirme, dayanıklılığı artırmada üç temel mekanizma sunar. Bunları şu şekilde özetlenebilir:

1. **Toplum Katılımı:** Yerel toplulukların afet yönetimi süreçlerine doğrudan dahil edilmesi, sorumluluk hissini artırır ve afetlere hazırlıklı olmayı teşvik eder. Örneğin, Bangladeş'te yerel STK'ların düzenlediği sel hazırlık programları, yerel halkın risk farkındalığını artırmış ve erken uyarı sistemlerinin etkinliğini yükseltmiştir (Paul, 2009, s.283).

2. **Yerel Kaynakların Mobilizasyonu:** Yerelleştirme, bölgesel kaynakların hızlı ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar. Afet sonrası lojistik operasyonların yerel düzeyde planlanması, yardımın hedefe ulaşma süresini kısaltır ve etkisini artırır.

3. **Sosyal Sermaye ve Güçlendirme:** Sosyal bağların güçlendirilmesi, toplulukların afetlere karşı dayanıklılığını artırır. Yerel STK'lar, bu bağlamda, gönüllü organizasyonlar ve komiteler yoluyla sosyal sermayeyi harekete geçirebilir.

Yerelleştirmenin Sınırları ve Riskleri

Yerelleştirmenin afet yönetimindeki etkinliği, bazı sınırlamalarla karşı karşıyadır. Özellikle kaynak eksikliği, teknik bilgi yetersizliği ve ulusal/uluslararası aktörlerle koordinasyon sorunları, yerel düzeyde etkili çözümler geliştirilmesini engelleyebilir. Ayrıca, yerel aktörler arasındaki güç dinamikleri, yerelleştirmenin eşitlikçi bir şekilde uygulanmasını zorlaştırabilir. Örneğin, Haiti'deki 2010 depremi sonrası, yerel STK'ların bazı gruplara öncelik tanıması, diğer toplulukların dışlanmasına neden olmuştur (Schuller, 2016, s.148).

Bu sınırlamaların aşılması için, yerel aktörlerin kapasitesinin artırılması ve ulusal/uluslararası aktörlerle etkili bir koordinasyon mekanizmasının kurulması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin afet yönetimindeki rolü, merkezi yönetimle iş birliği içinde güçlendirilmelidir. Örneğin, Gaziantep ilindeki bir çalışmada, yerel yönetimlerin afet müdahale kapasitesinin merkezi idarenin yereldeki kapasitesine göre daha hızlı ve etkin olduğu değerlendirilmiştir (Kadıoğlu, 2020a, s.69; Aydemir, 2021).

Ayrıca, afet yönetiminde yerel halkın ve STK'ların katılımı, zarar azaltma ve iyileşme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de yaşanan 1999 Marmara Depremi'nde, yerel halkın duyarlılığı ve yönetsel düzeyde alınan önlemler, zararların azaltılmasında etkili olmuştur (Kadıoğlu, 2020b, s.69).

Yerelleştirme ve Sürdürülebilir Çözümler

Yerelleştirme, sadece afet sonrası iyileşme süreçlerinde değil, aynı zamanda iklim değişikliği gibi uzun vadeli risklere karşı da etkili bir strateji olarak karşımıza çıkar. Topluluk temelli yaklaşımlar, afetlerin ve diğer çevresel risklerin getirdiği tehditlere karşı yerel düzeyde dayanıklılığı artırarak, bölgesel ve ulusal düzeyde daha geniş kapsamlı çözüm yolları üretilebilir. Bu bağlamda, yerelleştirmenin afet yönetiminde sunduğu fırsatlar hem toplumsal hem de

çevresel sürdürülebilirliği sağlayacak temel bir yaklaşım sunar (Aldrich, 2012, s. 82).

Yerelleştirme süreci, yerel halkın bilgi, deneyim ve ihtiyaçlarının merkezde tutulduğu bir modelin benimsenmesiyle, afet sonrası rehabilitasyon ve yeniden inşa süreçlerinin daha etkili olmasını sağlar. Bu süreç, dışarıdan gelen müdahalelere bağımlılığı azaltarak yerel kapasitenin güçlendirilmesini sağlar. Özellikle, yerel toplulukların liderlik ettiği projeler, afet sonrası kalkınmayı hızlandırarak, sosyal bağları güçlendirmekte ve toplumsal dayanıklılığı artırmaktadır. Bu bağlamda, yerelleştirme sürecinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak, yerel toplulukların kendi geleceğini şekillendirme yetisine dayanır (Aldrich, 2012, s.84).

Sürdürülebilir çözümler üretme potansiyeli, yerelleştirmenin iklim değişikliği ile mücadeledeki rolüyle daha da güçlenir. Yerel halk, iklim değişikliği nedeniyle oluşan yerel çevresel tehditlere daha duyarlı olmasına rağmen, bu tehditlere karşı daha hızlı ve etkili yanıtlar geliştirebilmektedir. Bu nedenle, yerelleştirilmiş iklim değişikliği politikaları, sadece afetlerin etkilerini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda iklim değişikliğinin getirdiği risklere karşı toplulukların hazırlıklı olmalarını sağlar. Yerel bilgi, toplulukların iklim risklerine adapte olmalarına yardımcı olacak stratejilerin geliştirilmesinde önemli bir araçtır.

ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yerel STK'ların Karşılaştığı Zorluklar

Yerel STK'lar, depremlere karşı hazırlık, müdahale ve iyileşme süreçlerinde kritik bir rol oynasa da, çeşitli yapısal ve operasyonel zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar arasında en yaygın olanları şunlardır:

Kaynak Yetersizliği: Yerel STK'lar, afet yönetimi süreçlerinde finansal ve teknik kaynak eksiklikleri nedeniyle sınırlı bir etkiye sahip olabilirler (Coppola, 2015, s.302). Yetersiz bütçe ve lojistik altyapı eksiklikleri, özellikle büyük ölçekli depremler sırasında müdahale kapasitelerini kısıtlar.

Bu kaynak yetersizliği, STK'ların afet öncesi hazırlık, müdahale ve iyileşme aşamalarında etkinliklerini sınırlayabilir. Özellikle afet sonrası dönemde, barınma, gıda ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında kaynak eksiklikleri, müdahale sürecini olumsuz etkileyebilir. Bu durum, afet mağdurlarının ihtiyaçlarının karşılanmasında gecikmelere ve eksikliklere yol açabilir. Ayrıca kaynak yetersizliği nedeniyle STK'lar, afet sonrası uzun vadeli iyileşme ve yeniden inşa süreçlerinde de sınırlı bir rol üstlenebilirler. Finansal ve

teknik kaynak eksiklikleri, altyapı onarımı, konut inşası ve ekonomik yeniden yapılanma gibi uzun vadeli projelerin gerçekleştirilmesini engelleyebilir. Bu durum, afet mağdurlarının kalıcı çözümler bulmalarını zorlaştırabilir. Sonuç olarak, yerel STK'ların afet yönetimindeki etkinliğini artırmak için finansal ve teknik kaynakların güçlendirilmesi, lojistik altyapının iyileştirilmesi ve kapasite geliştirme çalışmalarının yapılması önemlidir. Bu adımlar, STK'ların afet yönetimindeki rollerini daha etkin bir şekilde yerine getirmelerini sağlayacaktır,

Koordinasyon Eksikliği: Yerel STK'lar afet yönetimindeki etkinliği, ulusal ve uluslararası aktörlerle etkili bir koordinasyon sağlanamadığında sınırlı kalabilir. Koordinasyon eksiklikleri, müdahalelerin çakışmasına veya bazı bölgelerin tamamen göz ardı edilmesine neden olabilir (Schuller, 2016, s.152).

Afet sonrası dönemde, yerel STK'ların kaynakları ve kapasitesi sınırlı olabilir. Bu durum, afet bölgesindeki ihtiyaçların karşılanmasında gecikmelere ve eksikliklere yol açabilir. Özellikle büyük ölçekli afetlerde, merkezi yönetim ve uluslararası kuruluşların desteğiyle yerel STK'ların kapasitesinin artırılması önemlidir. Bu iş birliği, afet müdahale süreçlerinin daha etkili ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Ayrıca afet yönetiminde yerel STK'ların rolü, merkezi yönetim ve uluslararası aktörlerle iş birliği yaparak güçlendirilmelidir. Bu iş birliği, afet öncesi hazırlık, müdahale ve iyileşme süreçlerinde yerel STK'ların etkinliğini artırır. Yerel STK'ların afet yönetimine aktif katılımı, afetlerin etkilerini azaltmada ve toplumsal dayanıklılığı artırmada önemli bir rol oynar.

Teknik Kapasite Yetersizliği: Yerel STK'ların afet yönetimindeki etkinliği, teknik kapasite eksikliklerinden ciddi şekilde etkilenebilir. Özellikle deprem gibi büyük ölçekli afetlerde, uzmanlık gerektiren alanlarda yetersizlikler, bu kuruluşların müdahale süreçlerini ve sonrasındaki iyileşme faaliyetlerini zorlaştırmaktadır. Deprem risk analizi, acil durum lojistiği, kriz yönetimi gibi alanlar, yüksek düzeyde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren süreçlerdir. Yerel STK'ların bu alanlardaki yetersizlikleri, afetin etkilerini azaltma ve iyileşme süreçlerini hızlandırma kapasitelerini sınırlar (Twigg, 2009, s.56). Deprem sonrası iyileşme süreçlerinde altyapı projeleri, özellikle ciddi şekilde etkilenen bölgelerde, yeniden inşa sürecinin hızla ve güvenli bir şekilde tamamlanabilmesi için kritik öneme sahiptir. Ancak yerel STK'ların bu tür projelerde uzmanlık eksiklikleri, hızlı ve etkili müdahaleyi engelleyebilir. Örneğin, afet sonrası dönemde, barınma, sağlık ve altyapı hizmetlerinin yeniden inşa edilmesi için mühendislik bilgisi, inşaat sektörüyle ilgili bilgi ve lojistik yönetim becerileri gerekmektedir. Bu alandaki eksiklikler, yeniden inşa sürecinde zaman kaybına ve yanlış kararların alınmasına yol açabilir (Twigg, 2009).

Politik ve Sosyal Dinamikler: Yerel STK'ların afet yönetimindeki bağımsızlığı, çoğu zaman politik müdahaleler ve sosyal güç dengeleri tarafından sınırlanabilir. Bu durum, özellikle afet sonrası iyileşme süreçlerinde, yerel STK'ların etkinliğini ve tarafsızlıklarını etkileyebilir. Politik faktörler, STK'ların faaliyetlerini yönlendiren en önemli engellerden biridir. Yerel yönetimler veya güçlü topluluk gruplarının, STK'ların kaynak dağıtımını ve müdahale stratejilerini etkilemesi, adil ve kapsayıcı bir yardım sürecinin sağlanmasını zorlaştırabilir (Pelling, 2010). Bu tür müdahaleler, yerel STK'ların afet mağdurlarına eşit bir şekilde hizmet sunma kapasitelerini sınırlayabilir ve yardımların ihtiyaç sahiplerine doğru şekilde ulaşmasını engelleyebilir. Sosyal güç dinamikleri de benzer şekilde, afet yönetimindeki süreçlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Yerel topluluklardaki güçlü sosyal yapılar, bazı grupların afet yardımlarına erişimini engelleyebilir. Özellikle, toplumsal sınıflar, etnik kimlikler veya dini gruplar arasındaki gerilimler, kaynakların adaletli bir şekilde dağılmamasına neden olabilir. Güçlü topluluk gruplarının, STK'lar üzerinden kaynakları yönlendirme eğilimleri, daha az güçlü grupların ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine yol açabilir. Bu durum, toplumsal dayanıklılığı olumsuz yönde etkileyebilir ve topluluklar arasında daha fazla eşitsizliğe yol açabilir.

Yerel STK'ların politik ve sosyal dinamiklerden etkilenmesi, aynı zamanda bu kuruluşların müdahale süreçlerinde tarafsızlık ve bağımsızlıklarını korumalarını zorlaştırır. Bu nedenle, STK'ların etkinliği, yalnızca finansal ve teknik kapasitelerine değil, aynı zamanda yerel politik ortamın ve sosyal yapıların etkilerine de bağlıdır. Bu tür engellerin aşılabilmesi için, yerel STK'ların güçlü bir şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmasına sahip olmaları, müdahalelerini toplumun ihtiyaçları doğrultusunda daha etkili hale getirebilir.

Çözüm Önerileri

Bu zorlukların üstesinden gelmek için çeşitli stratejiler önerilebilir:

Finansal ve Teknik Kapasitenin Artırılması: Yerel STK'ların finansal bağımsızlığını artırmak için ulusal ve uluslararası fonlara daha kolay erişim sağlanmalıdır. Ayrıca, kapasite geliştirme programları ve teknik eğitimlerle STK'ların uzmanlık düzeyi artırılabilir (Kapucu, 2008, s.247). Finansman sorunlarına yönelik destek veya iyileştirmeler STK'ların hizmet yapabilme potansiyelini barındırmakla beraber niceliksel olarak bu hizmetlerin artırılmasının önünü açabilmektedir. Ulusal veya uluslararası fonlara erişim kolaylığı veya fon çeşitliliğinin geliştirilmesi gibi mekanizmalarla bu alan geliştirilebilir. Diğer yandan teknik kapasite de sunulan hizmetlerin daha etkin ve verimli yapılabilmesinin önünü açabilmektedir. Dolayısıyla yerel STK'lar

açısından finansal ve teknik yeterlilik hizmet sunumunu doğrudan etkileyebilecek özellikler barındırdığı söylenebilir.

Koordinasyon Mekanizmalarının Geliştirilmesi: Yerel STK'lar, ulusal ve uluslararası aktörlerle iş birliği yapmak için ortak platformlar ve koordinasyon sistemleri oluşturmalıdır (Adams, 2016, s.248). Yaşanılan yüzyılda STK'ların sayısındaki artışlar (Yeşildal, 2020, s.9) nazara alındığında koordinasyon mekanizmaları daha da önemli hale gelmektedir. Vatandaşlar ile yerel yönetimler arasından sorunların tespit ve çözümüne yönelik etkileşimsel açıdan geliştirilebilecek yöntemler afet yönetimi konusunda olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Devlet, yerel STK ve vatandaşlar düzeyinde koordinasyon eksenli bu gibi mekanizmaların geliştirilmesi hizmet kalitesinin artırılması açısından da işlevsel olabilmektedir. Ancak bu koordinasyon oluşturmak istendiğinde uzmanlık gerektiren durumlarda gerekli eğitimsel faaliyetler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yerel Katılımın Artırılması: Afet yönetimi süreçlerine yerel toplulukların katılımı teşvik edilmeli, böylece yerel bilgi ve deneyimlerin karar alma süreçlerine entegre edilmesi sağlanmalıdır. Toplumsal katılım, özellikle iyileşme süreçlerinde sürdürülebilir çözümlerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Hizmet kalitesinin artırılması, halkla sağlıklı ilişkiler geliştirilmesi gibi faktörler vatandaş katılımını gerekli kılmaktadır. Vatandaş katılımı bu sreçte demokratik katılımı etkilediği gibi şeffaflık veya hesap verilebilirliliğin sağlanması açısından da önem taşımaktadır (Yeşildal, 2020, s.40).

Politik Müdahalelerin Azaltılması: Yerel STK'ların bağımsız hareket edebilmesi için, yerel yönetimlerin müdahalelerini sınırlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi, bu tür müdahaleleri en aza indirebilir (Aldrich, 2012, s. 63). STK'ların karar alma mekanizmaları hükmetler veya siyasi grupların baskısından bağımsız olmalıdır. Aksi bir durum olarak STK'ların baskı gruplarının baskılarına maruz kalması bağımsız karar alma durumlarına zarar verebilmektedir. Siyasal veya hükümetlerin baskılarının önne geçilebilmesi için gerekli hukuki mekanizmalar geliştirilmelidir. STK'ların hukuki açıdan güvence altında olması şeffaf ve demokratik yapılarının korunması için kritik öneme sahiptir.

Sürdürülebilir Çözümler

Deprem yönetiminde sürdürülebilir çözümler geliştirmek, hem toplumsal dayanıklılığı artırır hem de uzun vadeli kalkınmayı destekler. Bu bağlamda uzun vadeli sürdürülebilir çözümleri şu şekilde tasnifleyip özetleyebiliriz:

- **Yerel Ekonominin Desteklenmesi:** Küçük işletmelerin yeniden canlandırılması, istihdam yaratılması ve mikro kredi programları, ekonomik iyileşme süreçlerini hızlandırabilir (Blaikie vd., 1994, s. 145).
- **İklim ve Afet Riski Yönetimi:** Yerel STK'lar, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yönelik projelere öncülük edebilir. Afet yönetim planlarının, iklim değişikliğine uyum hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi gereklidir.
- **Teknoloji ve İnovasyonun Entegrasyonu:** Erken uyarı sistemleri, dijital haritalama araçları ve veri analitiği gibi teknolojiler, deprem yönetimi süreçlerinde yerel STK'ların etkinliğini artırabilir.

SONUÇ

Depremler, toplumların fiziksel altyapısını olduğu kadar sosyal dokusunu da derinden etkileyen, çok boyutlu bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yerel STK'ların afet yönetimindeki rolü, toplumsal dayanıklılığın artırılması ve afet sonrası iyileşme süreçlerinin hızlandırılmasında kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, yerel STK'ların afet yönetim süreçlerindeki katkıları üç temel boyutta ele alınmıştır: afet öncesi hazırlık, afet sırasındaki müdahale ve afet sonrası iyileşme. Literatür taraması ve tecrübe analizleri ışığında, yerel STK'ların, hem yerel bilgi ve deneyimlerini mobilize ederek hem de toplum katılımını teşvik ederek depremlerle başa çıkmada etkili çözümler geliştirdiği görülmüştür.

Araştırmanın bulguları, yerel STK'ların afet yönetimindeki kapasitesini artırmak için bazı önemli stratejik adımların atılması gerektiğini göstermektedir. Öncelikle, yerel STK'ların finansal ve teknik kapasitelerinin artırılması, afet yönetimi süreçlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesini sağlayabilir. Ayrıca, yerel STK'lar ile ulusal ve uluslararası aktörler arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi, kaynakların daha verimli kullanılmasına olanak tanıyacaktır. Bunun yanı sıra, yerelleştirme stratejilerinin ulusal afet yönetim politikalarına entegre edilmesi, yerel bilgi ve deneyimlerin daha etkili bir şekilde değerlendirilebilmesini mümkün kılacaktır.

Bu çalışmanın, yerel STK'ların deprem yönetimindeki rolünü ele alan sınırlı literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle yerelleştirme stratejilerinin deprem yönetimine entegrasyonu ve yerel bilgi kullanımının önemi üzerine yapılan vurgular, teorik ve pratik bir çerçeve sunmaktadır. Ancak, bu çalışmanın bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Literatür taraması ve vaka analizleri, belirli bölgesel bağlamlarla sınırlı kalmış olabilir. Daha geniş bir coğrafi yelpazede karşılaştırmalı analizler yapılması, bulguların

genellenebilirliğini artırabilir. Bu sonuçta gelecekteki çalışmalar için çeşitli yönlendirmeler sunmaktadır. Öncelikle, yerel STK'ların farklı afet türleri (örneğin sel, yangın veya kuraklık) karşısındaki rollerinin incelenmesi, literatürü zenginleştirebilir. Son olarak, yerel ve uluslararası aktörler arasındaki iş birliği dinamiklerinin, afet yönetimindeki güç dengeleri bağlamında daha derinlemesine ele alınması faydalı olacak konular arasında gösterilebilir. Yerel STK'ların deprem yönetimindeki rolü, sadece afetlere müdahaleyi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal dayanıklılığın sürdürülebilir şekilde artırılmasına da katkı sağlar. Bu nedenle, yerel STK'ların desteklenmesi, afet yönetiminde etkili çözümler geliştirmek için stratejik bir öncelik olarak ele alınmalıdır. Çalışmanın sunduğu bulgular ve öneriler, yerel aktörlerin güçlendirilmesine yönelik çabaların hem literatürde hem de uygulamada daha fazla yer bulmasını sağlamayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Adams, W. (2016). *Natural Disasters and Community Resilience: Lessons From Nepal*. Cambridge University Press.

Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography, 24*(3), 347-364. https://doi.org/10.1191/030913200701540465

Aldrich, D. P. (2012). *Building Resilience: Social Capital in Post-disaster Recovery*. University of Chicago Press.

Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2014). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist, 59*(2), 254-269. https://doi.org/10.1177/0002764214550299

Alexander, D. (2002). *Principles of Emergency Planning and Management*. Oxford University Press.

Aydemir, A. (2021). Afet yönetim sisteminin incelenmesinde gönüllülük hizmetleri ve bazı sivil toplum kuruluşları. *Afet ve Risk Dergisi*, 4(2), 387-394. https://doi.org/10.35341/afet.986933

Blaikie, P., Cannon, T., Davis, I., & Wisner, B. (1994). *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability, and Disasters*. Routledge.

Büyükkaracığan, N. (2016). Türkiye'de yerel yönetimlerde kriz ve afet yönetim çalışmalarının mevzuat açısından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 12, 195-219.

Coppola, D. P. (2015). *Introduction to International Disaster Management* (3rd ed.). Butterworth-Heinemann.

Duruel, M. (2023). Afet yönetiminde yerel yönetimlerin etkinliği: 6 şubat depremi Hatay örneği. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(99), 2404-2418.

Dynes, R. R. (2005). Community social capital as the primary basis for resilience. In H. Rodríguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of Disaster Research,* (pp. 18-30). Springer.

Erdoğmuş, N. (2023). *Sivil Toplum Kuruluşları Depremin Yaralarını Sarmak İçin Neler yapabilir?* https://www.ilkeanaliz.net/2023/02/13/stk-deprem-neler-yapabilir/, Erişim tarihi: 14.02.2025.

Ergünay, O. (2000). *Afet Zararlarının Azaltılmasında Medyanın ve Halkla İlişkilerin Önemi.* https://services.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf;jsessionid=ylA4GNoZwcLg8MTsdN5XVGwj?dergiKodu=4&cilt=33&sayi=389&sayfa=110&yaziid=12076, Erişim tarihi: 10.02.2025.

Gaillard, J. C., & Mercer, J. (2012). From knowledge to action: Bridging gaps in disaster risk reduction. *Progress in Human Geography, 37*(1), 93-114. https://doi.org/10.1177/0309132512446717

Kadıoğlu, M. (2020a). *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri. Toplumda Afet Bilincini Artırma Yöntemleri*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Birliği.

Kadıoğlu, M. (2020b). *Afet Yönetimi*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Birliği.

Kapucu, N. (2008). Collaborative emergency management: Better community organizing, better public preparedness and response. *Disasters, 32*(2), 239-262. https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2008.01037.x

Kayagil, M. E. (2016). Tarihsel perspektiften Japonya'da sivil toplum kuruluşları. *Çalışma ve Toplum,* 4(51), 1769-1792.

Kızılay Akademi (2023). *Afet Risk Yönetimi ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinde Elbistan'da Kriz Yönetimi*. Kızılay Akademi. https://yillik.kizilayakademi.org.tr/afet-risk-yonetimi-ve-6-subat-2023-kahramanmaras-depremlerinde-elbistanda-kriz-yonetimi/, Erişim tarihi: 14.02.2025.

Paul, B. K. (2009). Why relatively fewer people died? The case of Bangladesh's cyclone sidr. *Natural Hazards, 50*(2), 289-304. https://doi.org/10.1007/s11069-008-9340-5

Pelling, M. (2003). *The Vulnerability of Cities: Natural Disasters and Social Resilience*. Earthscan.

Pelling, M. (2010). *Adaptation to Climate Change: From Resilience to Transformation*. Routledge.

Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy, 6*(1), 65-78. https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002

Schuller, M. (2016). *Humanitarian Aftershocks in Haiti*. Rutgers University Press.

Taşçı, F. (2023), Afet sonrası sivil toplum yardımlarının koordinasyonu. *SETA Analiz*, 382, 1-21.

Taşdemir, İ. (2023). *Türkiye'de Afet Yönetimi ve Sivil Toplum Kuruluşları: Mevcut Durum ve Öneriler* (Rapor No. 11). İLKE Analiz Raporu.

Tierney, K. (2009). *Disaster Response: Research Findings and Their Implications for Resilience Measures* (Report Nu. 6). CARRI Department of Sociology and Institute of Behavioral Science Natural Hazards Center.

Turner, M., & Hulme, D. (1997). Governance, administration and development: Making the state work. *Public Administration and Development, 17*(5), 489-509. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-162X(199712)

Twigg, J. (2009). *Characteristics of a Disaster-Resilient Community: A Guidance Note.* DFID Disaster Risk Reduction Interagency Coordination Group. https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1346086, Erişim tarihi: 15.01.2025.

Yavaşoğlu, F. (2015). Afet yönetiminde sivil toplum kuruluşlarının yeri. *3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı Bildiriler Kitabı* içinde (ss.1-14), Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yeşildal, A. (2020). Sivil toplum ve yerel yönetimlerde katılım: Yönetişim temelli bir yaklaşım. *Sosyal Bilimler Metinleri,* 2, 31-44.

Yılmazer, Y., & Yavuz, E. (2024). Kahramanmaraş depremi sonrası akut dönemde psikososyal destek uygulamalarında görev alan çocuk gelişimcilerin mesleki deneyimlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi: Sağlık kuruluşları örneği. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 1, 23-37. https://dergipark.org.tr/en/pub/cg/article/1404457

Yıldırım, S. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş depreminin psikososyal etkisi ve depremzedelere yönelik sürdürülebilir müdahalenin önemi üzerine bir gözlem araştırması. *Anasay*, 24, 133-153.

EXTENDED ABSTRACT

This article aims to reveal the role of local civil society organizations (CSOs) in the face of the devastating effects of earthquakes in the context of localization strategies, their contribution to disaster management processes and their importance in increasing social resilience. The main objective of the article is to discuss how the activities of local CSOs in pre-disaster preparedness, disaster response and post-disaster recovery processes can be strengthened through the effective use of local knowledge and experience, and which strategic steps can overcome the structural and operational limitations faced by these organizations.

In the research, firstly, existing theoretical approaches and previous studies on disaster management, localization strategies, social resilience and the role of CSOs in disaster processes were examined through a literature review. The literature emphasizes that earthquakes are not only limited to physical destruction but also deeply affect the social structure, social ties and local governance systems; therefore, local actors, especially CSOs, are in a critical position in disaster management. Within the methodological framework of the study, case studies and field examples (e.g. the earthquakes in Kahramanmaraş, Pazarcık, Elbistan on February 6, 2023 and the activities of local CSOs in the aftermath of the 1999 Marmara Earthquake) are used to elaborate on the response methods, resource utilization, coordination mechanisms and strategic advantages of local knowledge applied by local CSOs.

The findings of the study reveal that local CSOs assume different roles in the three main phases of disaster management: pre-disaster preparation, response during the disaster and post-disaster recovery. In the pre-disaster phase, local CSOs conduct various campaigns to raise public awareness, organize training programs and improve public perception of risk, thereby paving the way for more informed and organized responses in the event of an earthquake. In particular, the use of local knowledge and experience, preparation of risk maps and activities carried out in cooperation with local governments have made significant contributions to reducing the devastating effects of disasters.

During disasters, the capacity of local CSOs to organize quickly has assumed critical roles in areas such as emergency aid delivery, shelter, food, health services and psychosocial support to disaster victims. In this article, it is emphasized that local NGOs have developed more flexible intervention methods based on local dynamics compared to the transportation speed of national and international aid organizations in times of crisis, and that aid is delivered more effectively to those in need thanks to the trust relationship established with the people of the region.

In the post-disaster recovery process, local CSOs are not limited to the reconstruction of physical infrastructure, but also develop sustainable solutions to support economic and social recovery. Supporting the local economy, revitalizing small businesses, increasing social resilience through micro-credit programs and long-term development projects are among the key findings of the article. Moreover, psychosocial support programs and the re-strengthening of social ties play a decisive role in accelerating the post-trauma recovery processes of disaster victims.

However, the study also reveals the limitations faced by local CSOs from a critical perspective. Factors such as insufficient financial resources, lack of technical capacity, coordination problems and balance of power with international actors are identified as important factors limiting the effectiveness of local CSOs in disaster management. In particular, limited budget, personnel and equipment resources as well as lack of coordination between local and central governments cause disruptions in response and recovery processes. In order to overcome these problems, concrete recommendations were made for diversifying financial resources, implementing capacity building programs and strengthening coordination mechanisms.

The study emphasizes that localization strategies and the effective use of local knowledge and experience can make both response and recovery processes more sustainable in disaster management. Involving local CSOs more in decision-making processes, encouraging social participation and developing cooperation models with local governments are critical for both minimizing the impacts of disasters and increasing social resilience. Moreover, strengthening the position of local actors in international aid and response processes will contribute to the fair and rapid distribution of aid to disaster victims.

In conclusion, the paper comprehensively demonstrates the effective role of local civil society organizations and the importance of localization strategies in the face of the multidimensional impacts of earthquakes. The findings of the study show that local CSOs are strategic actors in disaster management processes that not only provide humanitarian assistance but also increase social resilience and center local knowledge and experience. However, strengthening the financial, technical and coordinative infrastructure to overcome existing limitations, integrating local actors into decision-making processes and incorporating localization strategies into national disaster management policies are the main strategic steps recommended for future practices. In this context, the article emphasizes that supporting and empowering local CSOs is a strategic priority for generating sustainable solutions in disaster management and increasing social resilience.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3784-3808
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.80115
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 02.01.2025 Submitted date
Kabul tarihi 25.06.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Birsen, A. G. (2025). Otellerde Müşteri ve Çalışan Etkileşiminin Hizmet Başarısına ve Tüketici Memnuniyetine Etkisi. *Journal of History School*, *78*, 3784-3808.

OTELLERDE MÜŞTERİ VE ÇALIŞAN ETKİLEŞİMİNİN HİZMET BAŞARISINA VE TÜKETİCİ MEMNUNİYETİNE ETKİSİ[1]

Aynur GÜLENÇ BİRSEN[2]

Öz

Turizm tüketicileri konaklama deneyimleri süresince çeşitli taleplerde bulunmak, otel olanaklarıyla ilgili bilgi almak ya da yaşadıkları problemlere çözüm bulmak için otel çalışanlarıyla çok sık etkileşim kurarlar. Bu etkileşimlerin bir kısmı tatmin edici tatil deneyimlerinin yaşanmasına vesile olurken, bazıları da duygusal olarak olumsuz etkilenmelerine ve memnuniyetsizliklere yol açabilmektedir. Çalışanların bu süreci iyi yönetmesi tüketici beklentilerinin karşılanması ve memnuniyetleri açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı otel çalışanlarının misafirlerle olan etkileşimlerinin misafirlerin konaklama deneyimlerinin kalitesine olan etkisini araştırmaktır. Bu kapsamda misafirlerin otelde konaklamaları esnasında çeşitli otel çalışanlarıyla yaşadıkları etkileşim deneyimleri yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda misafirlerin en çok konaklamaya ilişkin memnuniyetsizlik içeren durumlar yaşadıkları ve yaşanılan olumsuz durumların bir kısmının ise telafi edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan-Misafir Etkileşimi, Hizmet Başarısı, Memnuniyet, Memnuniyetsizlik.

[1] Bu makalenin etik kurul onayı Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde, 01.11.2024 tarih, 21654. sayı ve 20 toplantı numarası ile alınmıştır.

[2]Dr. Öğr. Üyesi., Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, abirsen@erbakan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8847-9946

The Effect of Customer and Employee Interaction on Service Success and Consumer Satisfaction in Hotels

Abstract

Tourism consumers frequently interact with hotel employees during their accommodation experience to make various requests, get information about hotel facilities or find solutions to problems they experience. While some of these interactions lead to satisfactory holiday experiences, some can lead to negative emotional effects and dissatisfaction. It is important for employees to manage this process well in terms of meeting consumer expectations and satisfaction. The purpose of this study is to investigate the effect of hotel employees' interactions with guests on the quality of guests' accommodation experiences. In this context, the interaction experiences of guests with various hotel employees during their stay at the hotel were examined with a semi-structured interview technique. As a result of the study, it was concluded that the most negative situations of dissatisfaction experienced was during their accommodation period and that some of the experienced situations were not compensated.

Keywords: Employee-Guest Unteraction, Service Success, Satisfaction, Dissatisfaction.

GİRİŞ

Günümüzde rakipleriyle aynı ya da benzer olanaklar sunan lüks otel işletmelerinin misafir memnuniyetini maksimum düzeyde sağlama ve rekabet üstünlüğü kazanma arayışları onları misafirlerine unutulmaz tatil deneyimi yaşatabilme çabasına yöneltmiştir. Bu çabanın etkileşim becerisi yüksek çalışanlarla mümkün olabileceği göz ardı edilemez. Nitekim son yıllarda yapılan çalışmalar (Lashley, 2008, s.12; Yılmaz, 2018, s.19) da hizmet kalitesi ve başarısızlıklarının çoğunlukla çalışan-misafir etkileşimlerinin sonucu olduğuna işaret etmektedir. Ancak hizmetin soyut olması ve üretim ve tüketimin aynı anda olması standart kalitede üretimi engellemektedir. Sonuç olarak müşteri memnuniyetinin tam olarak sağlanabilmesi mümkün olamamaktadır (White ve Kennedy, 1997, s.249; Liao, 2007, s.475). Öte yandan hizmet sağlayıcılar ile tüketiciler arasında etkileşim ne kadar fazla olursa hizmet hatalarının da benzer oranda gerçekleşmesi mümkündür (Fu vd. 2015, s.56). Ayrıca tüketici deneyiminin çalışanın tavır ve davranışlarından kolaylıkla etkilenebilmekte olmasının yaratabileceği sorunların telafisi mümkün olamayabilir. Bu noktadan hareketle turizm literatüründe hizmet kalitesi, hizmet başarısızlıkları ve çalışan-misafir etkileşimleri üzerine pek çok çalışma yer yapılmıştır. Bu çalışmalar hizmet kalitesi ve hizmet başarısızlıkları (Mohr ve Bitner, 1995; Smith vd., 1999; Kim ve So, 2023), hizmet başarısızlıklarının nedenleri (Lewis ve McCann, 2004; Chua vd., 2010), çalışanların hizmet başarısızlıklarına yönelik görüşleri (Bitner

vd., 1994; Johnson ve Michel, 2008), hizmet başarısızlıklarının işletmelere etkileri (Tax & Brown, 1998), tüketicilerin hizmet başarısızlığına yönelik görüşleri (Lockwood ve Pyun, 2019), hizmet başarısızlıklarının telafisi (Michel, 2001; Seawright vd., 2008; Johnston ve Michel, 2008) ve çalışan-misafir etkileşimi (Walls vd., 2011; Bharwani ve Jauhari, 2013) ile ilgilidir. Bunlardan her ne kadar çalışan-misafir etkileşimine yönelik yapılmış çalışmalar olsa da ziyaretçi talep ve beklentilerinin ve memnuniyet algılarının değişen yaşam koşullarına da bağlı olarak sürekli farklılık gösterebileceği kaçınılmazdır. Örneğin nispeten alışık olunan doğal ya da sosyal krizlerin yanında sektörü daha önceki krizlerle kıyaslanamayacak düzeyde olumsuz etkileyen Covid-19 salgını misafir beklentilerinin alışılmışın ötesine taşınmasına sebep olan önemli bir örnektir (Chan & Gao, 2021). Öte yandan sosyal, ekonomik ve teknolojik diğer pek çok değişken de günümüzde misafir memnuniyetini sağlamanın otellerin en zorlu görevlerinden birisi olduğunu doğrulamaktadır. Bu nedenle değişen yaşam koşulları, krizler, tüketici talep ve beklentileri doğrultusunda tüketici gözüyle algılanan memnuniyet ve memnuniyetsizlik durumlarını 1. dereceden etkileyen müşteri-çalışan etkileşimine yönelik araştırmaların işletmelerin stratejik yönetimi ve başarısı açısından sıklıkla yapılması gerekmektedir. Ayrıca bu tarz araştırmalar ziyaretçi yönetim uygulamalarının güncellenebilmesi ve bu doğrultuda çalışan eğitimlerinin yapılabilmesi açısından da önemlidir. Bu noktadan hareketle bu çalışma resepsiyon, kat hizmetleri, bar, restoran, mutfak ya da animasyon gibi tüketicilerle en çok etkileşimde bulunan bölüm çalışanlarının misafirlerle etkileşimlerinin konaklama deneyiminin kalitesine olan etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın turizm literatürüne ve sektör yöneticilerine faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Misafir- Çalışan Etkileşimi ve Hizmet Kalitesi İlişkisi

Misafirlerine benzer ya da aynı olanaklar sunan lüks oteller için misafir deneyimi her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Çünkü benzer olanağı istediği her işletmede bulabileceğini bilen günümüz tüketicisini standart olanaklarla aynı işletmenin müşterisi olarak tutabilmek, diğer bir deyişle sadık müşteri yapabilmenin mümkün olamayacağı söylenebilir. Dolayısıyla tüketicilerle bire bir etkileşimde bulunan otel çalışanlarının misafirlerine kalıcı deneyimler yaşatabilme potansiyeli lüks otellerde ziyaretçi yönetiminin merkezinde yer almaktadır ((Harkison, 2017, s.59). Schmitt (1999)'a göre unutulmaz tatil deneyimi yaratmak, personelin müşteriyi yalnızca işlevsel düzeyde değil, duyusal düzeyde (bilişsel, duygusal, ilişkisel ve davranışsal olarak) dahil ederek onunla

etkileşim kurabilmesine dayanır (Schmitt, 1999, s.57). Hatta Scott, Laws & Boksberger (2009) bu noktayı daha da ileri götürerek çalışan ile müşteri arasındaki etkileşimin ürünün kendisinden daha önemli olduğunu belirtmektedir (Scott vd., 2009, s.106). Ancak hizmetin bilinen özelliklerinden (soyutluk, ayrılmazlık, değişkenlik ve dayanıksızlık) kaynaklı olarak karşılıklı etkileşimler arttıkça hizmet hatalarının da yaşanması ve memnuniyetsizliklerin oluşması kaçınılmazdır. Nitekim tüketici deneyimi çalışanın tavır ve davranışlarından kolaylıkla etkilenebilmekte ve misafir memnuniyetini sağlayabilmek mümkün olmayabilmektedir. Dolayısıyla burada önemli olan husus empati kurabilen, misafirlerin taleplerini, beklentilerini karşılayabilen, sorunlarını yerinde, hızlı ve nazik bir şekilde çözebilen çalışanlara sahip olabilmek ve sürdürülebilirliğini sağlayabilmektir.

Literatürde otel çalışanlarının misafirlerle etkileşimlerinin nasıl olması gerektiği üzerine birçok araştırmadan bulunmaktadır (Barsky ve Nash, 2002; Baum, 2006; Hemmington, 2007; Walls vd., 2011; Ariffin ve Maghzi, 2012; Bharwani ve Jauhari, 2013). Bunlardan Baum (2006, s.129), sürekli bilgilerini güncelleyen çalışanların farklı ulusların kültürlerini tanımalarının ve misafirlerle müzik, spor, politika ve diğer ilgili konular hakkında sohbet edebilme yeteneğine sahip olmalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Ariffin ve Maghzi (2012) ise misafirlerin kendilerini özel hissetmelerinin, önemli bireyler olduklarını düşünmelerinin ve onlara kişileştirilmiş hizmet sunmanın önemli olduğunu belirtmektedirler (Ariffin ve Maghzi, 2012, s.192). Öte yandan Bharwani ve Jauhari (2013), misafirlerin tatil deneyimlerinin kalitesini etkileme potansiyeline sahip çalışanların eğitiminde "duruma uygun" düşünerek ihtiyaç ve talepleri anlamaları ve çözüm bulmalarının önemine vurgu yapmaktadır (Bharwani ve Jauhari, 2013, s.828). Bir başka düşünceye göre konukların otele giriş ve çıkış esnasında karşılaştığı düzensizlik, konaklama esnasında personellerin kıyafetlerinin hoş olmaması, temizliğin yeterli olmaması ya da bir otel çalışanıyla yaşanılan iyi ya da kötü bir etkileşim onların otel deneyimlerini ve duygularını kolaylıkla etkileyebilir (Barsky ve Nash, 2002, s.39). Hemmington ise (2007), otel işletmelerinin tıpkı lüks restoranların yaptığı gibi bir takım yaratıcı fikirler kullanarak, örneğin sürprizler tasarlayarak misafirlerini heyecanlandırmalarının ve misafir deneyimlerini bir üst seviyeye çıkartmasının gerekliliğinden bahsetmektedir (Hemmington, 2007, s.753). Walls ve arkadaşları ise (2011) misafirlerin deneyim kalitesinin hem insani (örneğin, personelin görünümü, profesyonel davranışı, proaktif hizmeti ve tutumu ve misafirin tavrı, davranışı, görünümü ve sosyalliği) hem de fiziksel çevre boyutlarıyla (mekanın etkileyiciliği) ilgili olduğunu ifade etmektedirler (Walls vd., 2011, s.168).

Hizmet Başarısızlığı

Genel anlamda hizmet başarısızlığını tüketiciler ve hizmet sağlayıcıları açısından tanımlamak gerekirse, turizm tüketicileri açısından hizmet başarısızlığı, "hizmetin sunumu sırasında meydana gelen ve müşteri memnuniyetsizliğine neden olan bir hata ya da kusur" anlamına gelmektedir (Lewis ve Spyrakopoulos, 2001, s.38). İşletmeler açısından ise kuruluşun tüketicilerin beklentilerini karşılamaması, güven kaybı, çalışanlar açısından moral ve performans düşüklüğü, müşteri ve maddi kayıp demektir (Chan ve Wan, 2008, s.74). Hem süreç hem de sonuçla ilişkili tüm faaliyetleri içinde barındıran hizmet kalitesiyle ilgili olarak literatür kaynakları tüketiciye aktarılma süreci ve tüketicinin aldığı hizmet olmak üzere iki farklı hizmet kalitesinden bahsetmektedir (Chan vd., 2007, s.532; Kim ve So, 2023, s.7). Dolayısıyla hizmetin kalitesiyle ilişkili araştırmalar hizmet başarısızlıklarını süreç ve sonuç kaynaklı olmak üzere ayırmayı tercih etmişlerdir (Mohr ve Bitner, 1995, s.239; Smith vd., 1999, s.358; Hui vd., 2004, s.465). Bunlardan birincisi olan sunum süreci, sosyo-psikolojik faktörlerle ilgiliyken, ikincisi yani tüketicinin aldığı hizmet, sonuç odaklı olup fiziksel/araçsal faktörleri içermektedir. Örnek vermek gerekirse hizmetin sunumunda eksiklik ya da hata varsa, mesela ön büro personeli otel misafirine kaba davranmışsa ya da bir restoranda müşterinin siparişi çok geç sunulmuşsa tüketici süreç başarısızlığı yaşar. Tüketici gözüyle bu başarısızlık firmanın statü ya da itibarının kaybolması ya da azalması anlamına gelmektedir. Öte yandan hizmet eksik ya da kusurlu sunulduğunda örneğin verilen oda kirliyse, rezervasyon yerine getirilememişse ya da menüde mevcut bir yemek müşteriye verilememişse sonuç başarısızlığı ortaya çıkmıştır. Tüketiciler bu sonucu para ve zaman kaybı olarak değerlendirmektedirler (Chan vd., 2007, s.533).

Çeşitli çalışmalarda hizmet başarısızlıkları; çalışanların soruna yönelik bakış açıları ve yaklaşımları (Bitner vd., 1994, s.95; Johnson ve Michel, 2008, s.81) başarısızlığın ya da problemin nedenleri (Chua vd., 2010, s.181), tüketiciler açısından sonuçları (müşteri güven kaybı, negatif ağızdan ağıza iletişim gibi) (Lockwood ve Pyun, 2019, s.232), firma ya da personelin gelir kaybı (Ahmad, 2002, s.19), performans kaybı ya da artan maliyetler (Bitner vd., 1994, s.96) gibi çeşitli kategorilerde ele alınmıştır. Lewis ve McCann (2004) ise hizmet başarısızlıklarının nedenlerini 26 açıdan ele almıştır. Bunlar; odaların yeterince temiz olmaması, rezervasyon hataları, personelin nezaketsiz ve yardımsever olmayan tavırları, oda güvenliğinin yetersizliği, çalışanların sorun çözme becerisinin yeterince olmayışı, yiyecek ve içeceğin kalitesinin düşüklüğü, otel çalışanının, restoran ve resepsiyon görevlisinin samimiyetsizliği ve yeterince yardımsever olmayışı, hesap hataları, yangın riskine karşı güvenlik akışının net olmaması, kahvaltı için sırada bekleme, personelin düzensiz oluşu, yavaş servis,

oda ekipmanlarının eksikliği ya da iyi çalışmaması, odanın hazır olmaması, acil durum çıkışının olmayışı, yiyecek çeşitliliğinin azlığı, oda servisinin yavaş olması ve güvenilir olmaması, spor salonu ve yüzme havuzu olanakların azlığı, boş zaman ve benzeri olanakların yeterince sağlanmaması, check-in ve check-out işlemlerinin yavaşlığı, personelin otel çevresindeki olanaklarla ilgili bilgisinin olmaması, iş insanlarına yönelik imkanların azlığı ve personelin yerel turistik çekicilikler hakkında bilgi sahibi olmamasıdır. Araştırmacılara göre misafirlerin hizmetin kalitesinden duygusal olarak olumsuz etkilenmeleri durumunda hizmet başarısızlığı kritik bir hal almakta; örneğin, yaşadıkları hayal kırıklığı misafirin aynı tesisi veya oteli bir daha kullanmama kararı almasına yol açabilmektedir (Lewis ve McCann, 2004, s.13).

Yapılan araştırmalar işletmelerin genellikle her beş yılda bir müşteri tabanlarının yaklaşık %50'sini kaybettiğini göstermektedir (Cranage, 2004, s.210). Amerika'da 2020 yılında yapılan bir anket çalışmasında araştırmaya katılan 1000'in üzerinde katılımcıdan %62'sinin kötü hizmet nedeniyle bir markayla iş yapmayı bıraktığı, %96'sının ise yetersiz hizmet nedeniyle hizmet sağlayıcılarını değiştirmeyi düşünmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Forbes, 2020). Müşteri maliyetleriyle ilgili araştırmalar mevcut müşteriyi elde tutmanın yeni bir müşteriyi işletmeye çekmekten çok daha az maliyetli olduğuna dikkat çekmektedirler. Hatta yeni müşteri edinme maliyetinin beş kat daha fazla olduğunu iddia eden çalışmalar da mevcuttur (Reicheld ve Sasser, 1990, s.104; Seawright vd., 2008, s.253; Radwan, 2022, s.26; Iyengar ve Venkatesh, 2024, s.2). Dolayısıyla müşteri talep ve şikayetleri mümkün olan en kısa zamanda karşılandığı ve telafi edildiği takdirde memnuniyetsizliğin mümkün olduğunca azaltılması, karlılığın ve müşteri sadakatinin sağlanması, diğer bir deyişle yeniden aynı otelin tercih edilmesi mümkün olabilir (Mattila, 2001, s.585). Ayrıca modern teknolojik cihazların yoğun olarak kullanıldığı son yıllarda mevcut müşteri potansiyelinin ağızdan ağıza paylaşım yapabilme niyeti ve yeni müşteriler çekebilme potansiyeli dikkate alındığında otel işletmelerinin mevcut müşterileri kaybetme lüksünün olmadığı sonucu çıkarılabilir (Magnini ve Ford, 2004, s.280; Rojas vd., 2015, s.215).

Hizmet Başarısızlığının Telafisi

Bir işletmenin müşterilerini, şikâyet etmeden veya hizmetten memnun kalmayarak ayrılmasından önce elde tutmasının ve hatalardan kaynaklı maliyetleri en aza indirmesinin birincil yolu, hizmetin sunumu esnasında personelden kaynaklı hatalar meydana geldiğinde, hatanın telafi edilmesidir (Michel, 2001, s.20; Seawright vd., 2008, s.254). Müşterilerin memnuniyetsizliğini memnuniyete dönüştürmek ve sonuçta bu müşterileri elde

tutmak için bir başarısızlık veya yanlışın olumsuz etkilerinin işletmelerce telafi edilme çabası olarak tanımlanan hizmet telafisi terimi (Akarsu ve diğerleri, 2021, s.187) ilk olarak British Airway'in "müşterinin önceliği" kampanyasında dile getirilmiştir (Abou ve Abou, 2013, s.17).

Hatalı hizmetin telafisiyle ilgili stratejiler, psikolojik telafi ve somut tepkiler şeklindedir. Bu eylemler "hiçbir şey yapmamak" tan "sorunu çözmek için ne gerekiyorsa yapılacaktır" a kadar değişiklik göstermektedir. En yaygın olarak başvurulan telafi stratejileri özür dilemek; yardım etmek; durumu takip etmek; hatayı kabul etmek ve hatayı telafi etmek' dir (Johnston ve Michel, 2008, s.17). Öte yandan yapılan hatanın telafisinin etkinliği verilen hizmetin ne olduğu, ne kadar önemli olduğu ve hizmet sağlayıcının sorunu nasıl algıladığına bağlıdır. Duyarlılık, empati ve anlayış telafinin en etkili şekilde yapılabilmesi için önemlidir (Abou ve Abou, 2013, s.17).

YÖNTEM

Tüketicilerinin tatil deneyimleri hakkında daha zengin ve derinlemesine verilerin toplanmasına ve analiz edilmesine olanak sağlayan nitel araştırma yöntemleri akademik turizm araştırmalarında sıkça kullanılan yöntemlerdir (Wilson vd., 2019, s.2). Nitel araştırma tasarımı kullanılarak insanların deneyimlerini, inançlarını ve duygularını katılımcıların kendi bakış açılarından tanımlayabilmek, diğer bir deyimle açık uçlu veriler elde etmek için gözlem, görüşme, günlükler, odak grup görüşmeleri gibi çok çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Bunlardan biri de görüşme yöntemidir. İki kişinin kişisel ya da sosyal içerikli belirli bir konuyu tartışmasını içeren görüşme tekniğinde araştırmacı görüşülen kişinin bakış açısını elde etmeyi amaçlar (Alamri, 2019, s.65).

Otel çalışanlarının tüketicilerle etkileşimlerinin misafirlerin konaklama deneyimlerinin kalitesine olan etkisini bulmayı amaçlayan bu çalışmada misafirlerin otelde etkileşim içinde oldukları çeşitli otel çalışanlarıyla yaşadıkları kritik olaylara ilişkin deneyimler konu edinilmiştir. Bu bağlamda nitel yöntemlerden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin çalışmanın amacına en uygun yöntem olduğu kanısına varılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, araştırmada keşfedilmek istenen verilere ulaşmaya yardımcı olan birkaç temel sorudan oluşur. Araştırmacı, görüşme esnasında önceden hazırlanmış soruların cevaplarını alırken daha da tatmin edici cevaplar alabilmek için esnek davranarak ilave sorular sorabilir (Alamri, 2019, s.65).

Araştırmanın ana soruları Bitner vd. (1994, s.97)'nin otel çalışanlarına yönelik yaptıkları çalışmadan uyarlanmıştır. Araştırmacılar bu çalışmalarında çalışanların kendilerini otel misafirlerinin yerine koymalarını istemiş ve konaklama esnasında yaşanılan kritik durumları ve etkileşimleri hatırlamaları istenmiştir. Sonra katılımcılara kendilerini memnun eden ya da mutsuz hissettiren durum ya da etkileşimlerle ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu çalışmada da katılımcıların otele giriş, otelde konaklama ve otelden çıkış süreçlerinde ilgili otel çalışanlarıyla etkileşimlerinin nasıl olduğu, çalışanın misafirin talep ya da problemine nasıl çözümler ürettiği ve misafirlerin bu durum ya da etkileşimin sonucu olarak hissettiği duygularının neler olduğunu ölçmeye yönelik üçer ana soru sorulmuştur. Ayrıca anlaşılırlığı sağlayabilmek için görüşmeler yardımcı sorularla desteklenmiştir. Bu kapsamda kendilerinden otele girişte resepsiyon görevlisiyle, konaklama esnasında herhangi bir otel çalışanıyla ve otelden çıkışta resepsiyon görevlisiyle olmak üzere yaşadıkları memnuniyet ve memnuniyetsizlikle sonuçlanan etkileşim durumlarını düşünmeleri istenmiştir. Memnuniyet ya da memnuniyetsizlik oluşturan durumlarla ilgili;

- Söz konusu olaya sebep olan şartlar nelerdi?
- İlgili personel size tam olarak ne dedi veya ne yaptı?
- Bu etkileşiminizde sizi memnun eden ya da memnuniyetsiz hissettiren durumun nedeni nedir?

soruları yöneltilmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırmanın evrenini 5 yıldızlı otel misafirleri oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Amaçlı örneklemede önemli olan, araştırmanın daha derinlemesine yapılabilmesidir. Bu tür araştırmalarda örneklem sayısından ziyade araştırmanın amacına yönelik mümkün olduğunca fazla, detaylı ve kaliteli bilgiye ulaşmak daha önemlidir(Baltacı, 2018, s.245).

Araştırmanın verileri Antalya Belek'te bulunan 5 yıldızlı bir otelin 19 misafirinin görüşlerinden oluşturulmuş ve akademik etik çerçevesinde otel ve katılımcı bilgileri gizli tutulmuştur. Yüz yüze görüşmeler Kasım 2024'te yapılmış olup ortalama 20 dakika sürmüştür. Çalışmanın otel müşterilerinin karşılaştığı yaygın hizmet hatalarına ilişkin elde edilen bulgularının otel işletmelerinin uygulamakta olduğu ziyaretçi yönetimi uygulamalarını revize edebilmeleri, mevcut personel performanslarını değerlendirebilmeleri ve gerekli önlemleri alarak maksimum müşteri memnuniyetini sağlamaları açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi kelime, tema ya da kavram gibi niteliksel verilerin ne anlama geldiğinin yorumlanabilmesine olanak tanıyan sistematik ve esnek bir yöntemdir. Bu yöntem röportaj ya da odak grup görüşme deşifreleri, ders kitapları, şirket broşürleri, sözleşmeler, günlükler, web siteleri ve sosyal medya paylaşım sitelerinde yer alan kullanıcı yorumları, televizyon programları, gazete ya da dergi makaleleri ve reklamları gibi sözlü ya da görsel pek çok veri kaynağına uygulanabilir. Bu yöntemde niteliksel veriler ardışık bir düzende belirli kodlar verilerek kategorilere ayrılır (Schreier, 2012, s.58). Katılımcı ifadelerine yansız bir yaklaşımda bulunmak adına sorulan her bir soruya verilen cevaplar ses kaydına alınmış olup görüşme kayıtları alanında uzman kişilerce kontrol edilerek yazıya dökülmüştür. Nitel araştırmalarda analiz programlarının araştırmaların güvenilirliğini artırdığına yönelik görüşler bulunmakta olup (Çevrimkaya vd., 2024, s.1032) program kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Paralel olarak bu çalışmada araştırmanın amacı ve katılımcıların check-in, konaklama ve check-out süreçlerinde yaşadıkları durumlarla ilgili çalışanlarla yaptıkları etkileşim deneyimleri hakkında sıkça tekrar ettikleri ifadeleri doğrultusunda temalar oluşturulmuş ve kodlanmaları için Maxqda 2020 nitel analiz paket programına aktarılmıştır. Daha sonra temalar, kod-alt kodlar analiz programında yeniden düzenlenmiş, uzman kişilerce kontrolü sağlanmıştır. Verilerden elde edilen bulgular belirli sınıflamalar altında yorumlanmıştır. Bu makalenin etik kurul onayı Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde, 01.11.2024 tarih, 21654. sayı ve 20 toplantı numarası ile alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bulguları katılımcıların otele giriş sürecinde resepsiyon görevlisi, konaklama sürecinde herhangi bir otel çalışanı ve otelden çıkış sürecinde yine resepsiyon görevlisi ile yaşadıkları kritik etkileşim durumlarına ilişkin deneyimlerini içerdiğinden sistematik olarak aynı doğrultuda sunulmuştur.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmanın katılımcıları Antalya iline bağlı Belek mahallesinde yer alan 5 yıldızlı bir otelin 19 misafirinden oluşmaktadır. Bu katılımcılardan 11'i kadın, 8'i ise erkek misafirden oluşmakta olup yaş aralığı 26 ile 55'dir. Üniversite mezunu ve çoğunluğu İngilizlerden oluşan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.
Katılımcıların demografik özellikleri

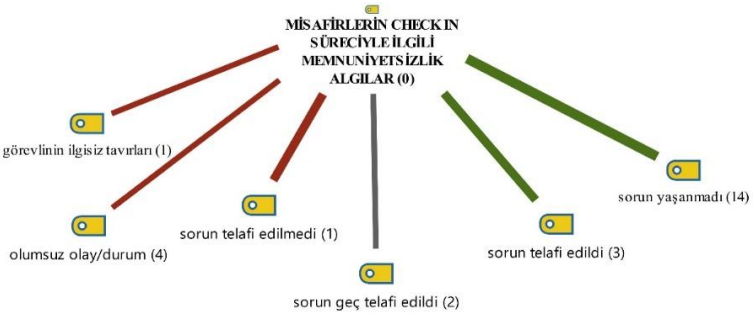
Katılımcı Kodu	Cinsiyeti	Yaşı	Milliyeti	Mesleği
K1	Kadın	26	İngiliz	Sağlık Çalışanı
K2	Kadın	36	İngiliz	Sağlık Çalışanı
K3	Erkek	40	İngiliz	İnşaat Mühendisi
K4	Kadın	31	Polonyalı	Proje Müdürü
K5	Kadın	42	İngiliz	Firma Yöneticisi
K6	Erkek	35	İngiliz	Avukat
K7	Kadın	26	İngiliz	Eczacı
K8	Erkek	45	İngiliz	Sağlık Çalışanı
K9	Kadın	44	İngiliz	Sağlık Çalışanı
K10	Erkek	23	Çek	Mühendis
K11	Kadın	28	İngiliz	Hemşire
K12	Kadın	44	İngiliz	Hemşire
K13	Kadın	30	İngiliz	Öğretmen
K14	Erkek	32	İngiliz	Sağlık Çalışanı
K15	Kadın	30	İranlı	Hemşire
K16	Erkek	34	İngiliz	Sağlık Çalışanı
K17	Kadın	55	İngiliz	Mühendis
K18	Erkek	48	İngiliz	Pazarlama Müdürü
K19	Erkek	31	İngiliz	Satış Temsilcisi

Katılımcıların Check-in Sürecine İlişkin Görüşleri

Araştırmanın birinci kısmında katılımcıların otele giriş (check-in) sürecinde yaşadıkları kritik olayları ve resepsiyon görevlisiyle yaşadıkları memnuniyet ve memnuniyetsizlik oluşturan etkileşimleri hatırlamaları istenmiş; söz konusu olaya sebep olan şartların neler olduğu, ilgili personelin duruma nasıl yaklaştığı, ne dediği ve bu etkileşimde hissedilen duygunun nedeninin ne olduğunu düşündükleri sorulmuştur. Katılımcıların bu süreçle ilgili memnuniyet ve memnuniyetsizlik içeren görüşlerine ilişkin kod-alt kod modeli ve kullanılan temalar şekil 1 ve şekil 2'de sunulmaktadır.

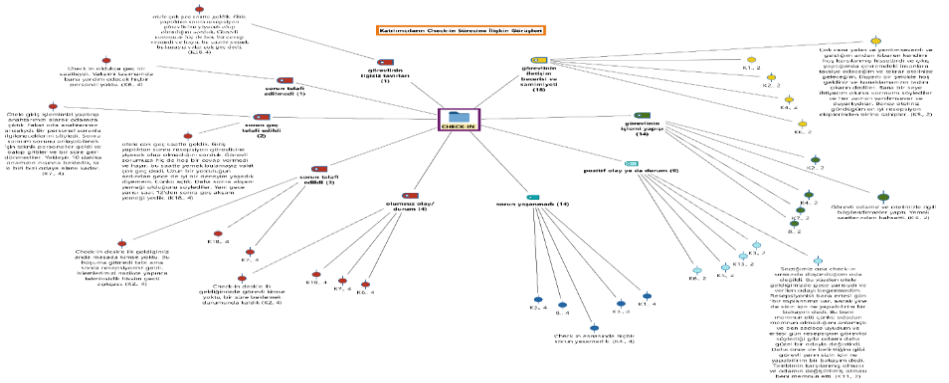

Şekil 1. Katılımcıların Check-in Sürecine İlişkin Memnuniyet Algıları

Şekil 2. Katılımcıların Check-in Sürecine İlişkin Memnuniyetsizlik Algıları

Öte yandan katılımcıların check-in esnasında yaşadıkları iletişim deneyimlerine ve memnuniyet ve memnuniyetsizliğe yol açan durumlara ilişkin görüşleri ise şekil 3'de verilmiştir.

Şekil 3. Katılımcıların Check-in Sürecine ilişkin Görüşleri-Tek Vaka Modeli

Otele giriş sürecinde resepsiyon görevlisinin iletişim becerisi ve samimiyeti ile ilgili olarak 18, işini yapışı ile ilgili 14, yaşanılan pozitif olay ya da durumla ilgili 9, sorun yaşanmadı temasıyla ilgili olarak ise 14 kodlama yapılmıştır. Bunlardan iletişim becerisi ve samimiyetle ilgili olarak katılımcıların ortak görüşü görevlilerin sıcak ve candan bir karşılama sergilemiş olduğudur. Örneğin 5. katılımcının ifadesi şöyledir:

> *"Çok cana yakın ve yardımseverdi ve geldiğim andan itibaren kendimi hoş karşılanmış hissettirdi ve çıkış yaptığımda çevremdeki insanlara tavsiye edeceğim ve tekrar otelinize geleceğim. Duyarlı bir şekilde hoş geldiniz ve konaklamanızın tadını çıkarın dediler. Bana bir şeye ihtiyacım olursa sormamı söylediler ve her zaman yardımsever ve duyarlıydılar. Bence oteliniz gördüğüm en iyi resepsiyon ekiplerinden birine sahipler". (K5.2).*

Öte yandan görevlinin pozitif yaklaşımının sonucu olarak katılımcıların akıllarında kalan pozitif kritik olay örneklerinden birisi de şekil 3 de de görüleceği gibi şöyledir:

> *"Seçtiğimiz oda check-in sırasında düşündüğüm oda değildi. Bu yüzden otele geldiğimizde gece yarısıydı ve verilen odayı beğenmedim. Resepsiyonist bana ertesi gün "bir toplantımız var, ancak yine de sizin için ne yapabilirim bir bakayım dedi. Bu beni memnun etti çünkü odadan memnun olmadığımı anlamıştı ve ben sadece uyudum ve ertesi gün resepsiyon görevlisi söylediği gibi odamı daha güzel bir odayla değiştirdi. Daha önce de belirttiğim gibi görevli yarın sizin için ne yapabilirim bir bakayım demişti. Talebimin karşılanmış olması ve odamın değiştirilmiş olması beni memnun etti".* (K11. 2).

Katılımcıların kendilerini memnuniyetsiz hissetmelerine yol açan durumlarla ilgili görüşlerini ifade eden kod sayıları incelendiğinde olumsuz olay ya da durumun 4; sorun telafi edildi 3; sorun geç telafi edildi 2; sorun telafi edilmedi 1 ve görevlinin ilgisiz tavırları 1 defa kodlanmıştır. Yaşanılan iletişim ya da olayla ilgili olumsuz deneyimler incelendiğinde katılımcıları üzen 4 durumdan bahsedilmiş olup bunlardan 3'ü telafi edilmiştir. Telafi edilen sorunlardan biri olay anında telafi edilirken diğer ikisi geç telafi edilmiştir. Ancak bir sorun ise telafi edilememiştir. 6. katılımcının bu sorunla ilgili ifadesi şöyledir:

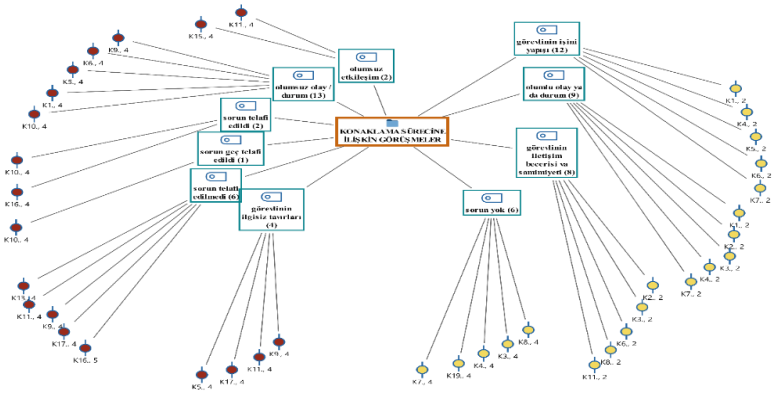
"Check in oldukça geç bir saatteydi. Valizimi taşımamda bana yardım edecek hiçbir personel yoktu". (K6.4)

Katılımcılardan birisi de görevlinin ilgisiz tavırlarından yakınmaktadır. Bu durumla ilgili ifade şöyledir:

"*Otele çok geç saatte geldik. Giriş yaptıktan sonra resepsiyon görevlisine yiyecek olup olmadığını sorduk. Görevli sorumuza hiç de hoş bir cevap vermedi ve hayır, bu saatte yemek bulamayız vakit çok geç dedi". (K18. 4)*

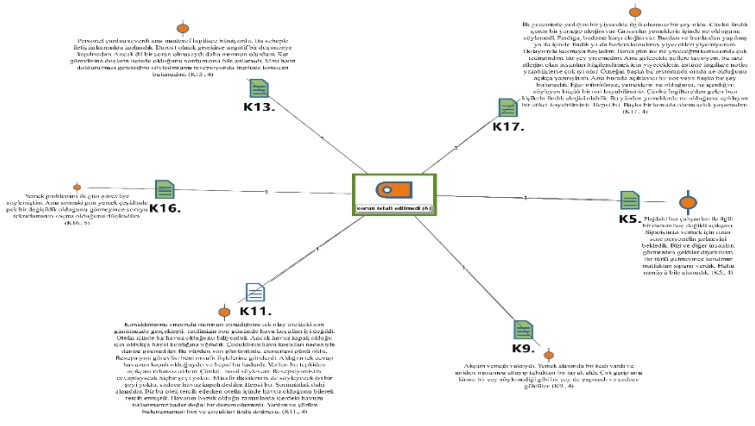
Katılımcıların Konaklama Sürecine İlişkin Görüşleri

Katılımcıların konaklama sürecinde otel çalışanlarıyla yaşadıkları etkileşimlerin sebep olduğu memnuniyet ya da memnuniyetsizlik durumlarına ilişkin algıları içeren temalar ve kod sayıları şekil 4'te gösterilmektedir. Şekil incelendiğinde konaklama esnasında 6 kod sorun yaşanmadığı; 8 kod görevlinin iletişim becerisi ve samimiyeti; 12 kodlama görevlinin işini yapışı; 9 kodlama ise yaşanılan kritik olumlu olaylarla ilgili yapılmıştır. Öte yandan olumsuz etkileşim ya da durumlarla ilgili olarak; görevlinin ilgisiz tavırları 4; görevlinin iletişim becerisi ya da samimiyetsizliği 2; olumsuz olay ya da durum 13; sorun telafi edildi 2; sorun geç telafi edildi 1; sorun telafi edilmedi 6 ve görevli ilgisiz davrandı teması 4 defa kodlanmıştır.

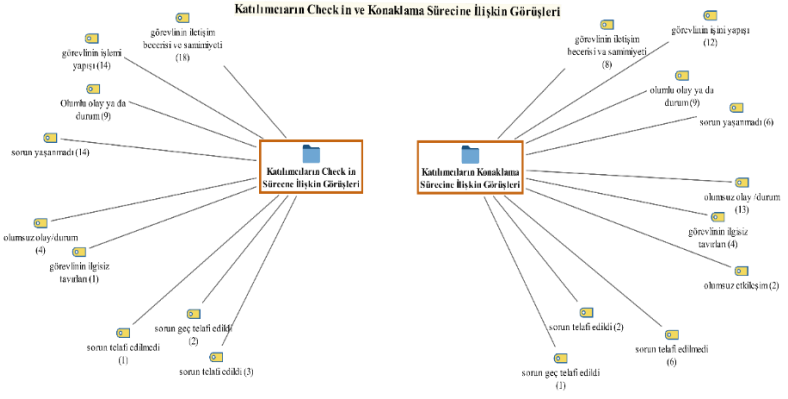
Şekil 4. Katılımcıları konaklama sürecinde yaşadığı etkileşim ya da durumlara yönelik görüşleri

Şekilde gösterilen temalara yönelik kodlamalardan da anlaşılacağı üzere katılımcılarda memnuniyetsizlik yaratan kritik durumlar arasında; olumsuz olay ya da durumlar, görevlinin ilgisiz tavırları ve problemlerin telafi edilmeyişi hususları dikkat çekicidir. Bunlar içinde katılımcıların konaklama sürecinde telafi edilmeyen problemleri şekil 5'te gösterilmektedir.

Şekil 5. Katılımcıların konaklama sürecinde telafi edilmeyen problemleri

Şekil 6'da katılımcıların check in ve konaklama sürecinde yaşadıkları olumlu-olumsuz etkileşim deneyimlerine ilişkin görüşlerini içeren kod sayıları ve her iki süreçte yaşanılan deneyimlere ilişkin kod sayıları gösterilmektedir.

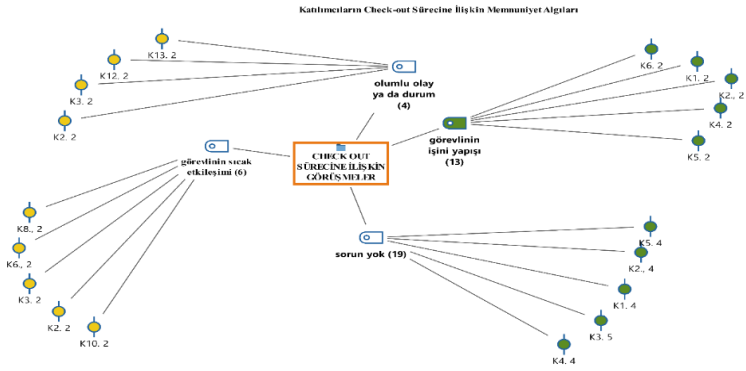

Şekil 6. Katılımcıların Check-in ve Konaklama Sürecine İlişkin Görüşleri

Şekil 6 incelendiğinde katılımcıların otelde konaklamaları esnasında otel çalışanlarıyla check in sürecine kıyasla daha fazla iletişim ya da durumla ilgili sorunlar yaşadıkları, görevlilerin ilgisiz tavırlarına daha fazla maruz kaldıkları ve memnuniyetsizlik yaratan sorunların telafisinin gerçekleşmesi boyutunda daha fazla sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır.

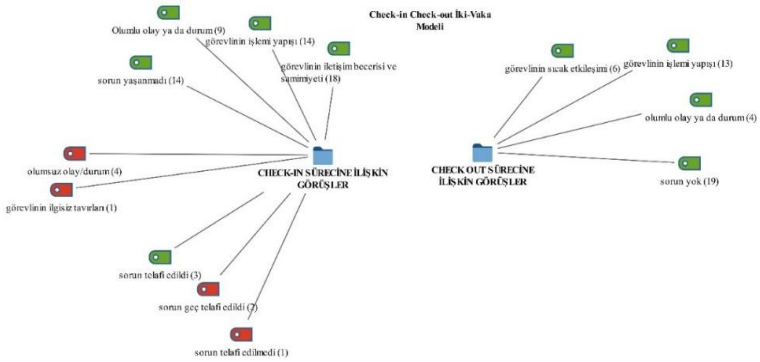
Katılımcıların Otelden Çıkış Sürecine İlişkin Görüşleri

Görüşmeye katılan katılımcıların check out işlemlerinin hızlı ve sorunsuz yapıldığı ve süreçle ilgili olumsuz görüşlerin olmadığı görülmektedir. Bu süreçte çalışan-misafir etkileşimleri ile ilgili katılımcı görüşlerini içeren bulgular şekil 7'de yer almaktadır.

Şekil 7. Katılımcıların Check-out Sürecine İlişkin Algıları

Şekil 8'de katılımcıların check in ve check-out sürecinde yaşadıkları olumlu-olumsuz etkileşim deneyimlerine ilişkin görüşlerini içeren kod sayıları ve her iki süreçte yaşanılan deneyimlere ilişkin kod sayıları gösterilmektedir.

Şekil 8. Katılımcıların Check-in ve Check-out Sürecine İlişkin Algıları

SONUÇ

Otel işletmeleri üst düzey yöneticilerden, müşterilerin otele giriş, konaklama ve çıkış işlemlerini yerine getiren ön büro çalışanlarına, misafirlerin konaklamaları süresince oda ve diğer bölümlerin temizliğinden sorumlu kat görevlilerine, yiyecek-içecek bölümünde hizmet veren çalışanlardan, teknik işlerden sorumlu çalışanlara ve diğerlerine kadar pek çok çalışanın istihdam edildiği işletmelerdir. Misafirler ise konaklama deneyimleri süresince pek çok sebepten ötürü taleplerde bulunmak, sorular sormak ya da problemlerini dile getirmek amacıyla otel çalışanlarıyla çok sık etkileşim kurarlar. Bu etkileşimlerin bir kısmı tatmin edici tatil deneyimlerinin yaşanmasına vesile olurken, bazıları da duygusal olarak olumsuz etkilenmelerine ve memnuniyetsizliklere yol açabilmektedir. Hizmetin soyut olma ve ayrılmazlık gibi özellikleri nedeniyle sunum esnasında bir takım hizmet hatalarının olması kaçınılmazdır. Hatta misafir-çalışan etkileşimi arttıkça hizmet hatalarının da artma ihtimali daha yüksektir. Ancak tüketicilerine lüks hizmet ve olanaklar sunan otel işletmeleri için standart hizmet sunmak yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple hizmet hatalarını minimize etme ve misafirlere unutulmaz deneyim yaratma arzusu her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Hedeflere ulaşabilmenin kaliteli hizmet sunabilecek yeterlik ve becerilere sahip, etkileşim kabiliyeti yüksek çalışanlarla mümkün olabileceği gerçeği de yadsınamaz.

Bu çalışmanın amacı otel çalışanlarının misafirlerle olan etkileşimlerinin misafirlerin konaklama deneyimlerinin kalitesine olan etkisini araştırmaktır. Bu kapsamda misafirlerden otele giriş, konaklama ve çıkış işlemleri esnasında

etkileşim içinde oldukları otel çalışanlarıyla yaşadıkları önemli olayları hatırlamaları istenmiş ve bu durumlara ilişkin memnuniyet ve memnuniyetsizlik içeren görüşleri alınmıştır. Üç başlık altında yürütülen çalışmanın bulguları doğrultusunda şu sonuçlar elde edilmiştir.

Misafirlerin otele giriş esnasında çalışanlarla etkileşimleriyle ilgili çoğunlukla memnuniyet içeren görüşlerinin olduğu ve çok az sorun yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bu süreçte yaşadıkları olumsuz durumlar çoğunlukla geç saatte yapılan girişler esnasında yaşanmıştır. Yaşanan olumsuz deneyimler incelendiğinde problemlerin resepsiyon görevlisinin bir süre yerinde olmaması, valizleri taşıyacak personelin olmaması, yemek bulunmaması ve odaya giriş sürecinin teknik problemden dolayı geç yapılmasından kaynaklandığı sonucu çıkmaktadır. Bu problemler birisi dışında (bell boy sorunu) telafi edilmiştir.

Öte yandan check-in sürecine kıyasla konaklama süreci daha fazla olumlu ve olumsuz etkileşim deneyimlerinin yaşandığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonucun çıkması konaklama sürecinin uzun bir dönemi kapsamakta oluşundan dolayı doğaldır denilebilir. Konaklamayla ilgili olarak misafirlerin büyük bir kısmının çalışanların işlerini yapışlarına yönelik olumlu görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin kat görevlilerin ve restoran çalışanlarının temizliği ve işlerini yapışları ile ilgili misafirlerden 12 olumlu görüş alınmıştır. Ancak olumsuz etkileşim ve durumlarla ilgili olarak konaklama sürecinde misafirlerin daha fazla olumsuz olay ya da durum yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca yaşanan 13 olumsuz durumun 6'sının telafi edilmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların ifadesine göre memnuniyetsizlikle sonuçlanan durumlar ve kod sayıları; görevlinin ilgisiz tavırları 4; görevlinin iletişimde yetersiz kalışı ya da samimiyetsizliği 2; olumsuz olay ya da durum 13; sorun telafi edildi 2; sorun geç telafi edildi 1; sorun telafi edilmedi 6 ve görevli ilgisiz davrandı 4 olarak tespit edilmiştir. Telafi edilmeyen sorunlar ise; personelin yabancı dil bilmemesi, restoranda yemek çeşitliliğinin az oluşu, otel havuzunun kapalı oluşu, bazı yiyeceklere hassasiyet gösteren misafirlerin yiyeceklerin içeriği ile ilgili önceden bilgilendirilmemeleri, plaj çalışanlarının ilgisizliği ve açık restoranda bulunan hayvanlardan kaynaklanan olumsuz durumlara görevlilerin kayıtsız kalmalarıdır. Elbette ki misafirlerin tümünün kaliteli hizmet anlayışına yönelik algıları birbirinden farklı olabilir. Dolayısıyla hepsini memnun etmek mümkün olamayabilir. Ancak söz konusu hizmet hataları gerçekleştiği zaman, çalışanın problemi anladığını ifade edebilmesi, özür dilemesi ve hızlı çözüm üretebilmesi misafire değer verildiği duygusunu hissettireceği için önemlidir. Bu noktada çalışanın hem sosyal hem de duygusal zekası sayesinde misafirlerle kurduğu etkili iletişim ile problemin hızlı ve hassas bir şekilde çözümü mümkün olacaktır. Öte yandan kimi problemler de çalışanların

yeterliliklerinin artırılması ve kültürel konularda eğitilmeleri ile mümkün olabilir. Mesela konaklama sürecinde iletişimde bulunulmak istenilen çalışanın dil probleminin oluşu otel yönetimince çözülmesi gereken önemli bir problemdir. Benzer şekilde restoranda ikram edilen yiyeceklerle ilgili olarak misafirlerin bilgilendirilmelerinin gerektiği hususu da otel yönetimince ele alınması gereken hassas bir konudur. Bu problemin kaynağı yemek kültürünün farklılığından ya da beslenmeyle ilgili hassasiyetlerden olabilir. Ancak sebep ne olursa olsun yol açacağı misafir memnuniyetsizliği açısından hassasiyetle ele alınmalıdır. Belli yiyeceklere hassasiyet gösteren misafir, sorunuyla ilgili şikâyette bulunmamıştır. Ancak söz konusu hizmet hatası bir şikâyetin yapılmasını gerektirmeden ele alınması gereken ve profesyonellik gerektiren bir durumdur. Nitekim problemi dile getiren katılımcı da yiyeceklerin üzerinde bilgilendirici notların başka otellerde yapıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla diğer otellerin uygulamalarını takip edilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması elzemdir.

Misafirlerin check-in ve check-out işlemleri esnasında etkileşim ve durum algılarını ölçmek amacıyla şekil 8'de sunulan iki vaka modeli çalışanların misafirlere yaklaşımlarının her iki süreçte de aynı olup olmadığını görmek açısından önemlidir. Katılımcıların otelden çıkış süreci ile ilgili olarak görüşlerinin olumlu olduğu ve memnuniyetsiz herhangi bir olayın yaşanmadığı sonucu ön büro çalışanlarının misafirleri samimi bir şekilde uğurladığına işaret etmektedir.

Literatürde çalışan-misafir etkileşiminin hizmet kalitesine ve misafirlerin konaklama deneyimlerine etkisini inceleyen çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak otellerde konaklayan misafirlerin konaklama deneyimlerinin kalitesine yönelik geri bildirimleri zaman zaman almak işletmeler açısından kritik öneme sahiptir. Açıklamak gerekirse;

- Verilen hizmet kalitesinin artırılması ve misafir memnuniyetinin maksimum düzeye çıkarılması,
- Otellerin misafirlerin memnuniyet ve memnuniyetsizlik içeren geri bildirimleri sayesinde güçlü ve zayıf yönlerini tanımaları ve yönetim stratejilerini güncellemeleri,
- Sektördeki olumlu imajın artması ve potansiyel müşterilerin otele çekilmesi,
- Yapılan yorumlara geri dönüşlerin yapılması sonucu tüketicilerde oluşan güven duygusu ve muhtemel sadık müşteri potansiyeli,

- Sunulan hizmet ve olanaklara yönelik yapılan tüketici yorumları sayesinde otelin kendisini diğer rakiplerinden farklılaştırabilmesi, daha çok müşteri ve daha çok kazanç elde edebilmesi
- Zaman zaman yinelenen araştırmalar sayesinde sunulan hizmetlerin güncellenebilmesi,
- Tüketici geri bildirimleri sayesinde otel çalışanlarının performanslarının değerlendirilebilmesi ve bu kapsamda gereken eğitim ve geliştirme gibi faaliyetlerinin yapılarak verimli iş ortamının oluşturulabilmesi mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın verilerinin sadece 5 yıldızlı bir otelde konaklayan misafirlerle sınırlı olması çalışmanın kısıtlı yönüdür. Ancak elde edilen verilerin misafirlerine lüks hizmet ve olanaklar sunan otel işletmeleri için yararlı olacağı düşünülmektedir. Gelecekte konuyla ilgili benzer çalışmalarda farklı türdeki konaklama işletmelerinin misafir deneyimlerine yer verilerek daha kapsamlı veriler elde edilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Abou, T.M., & Abou, K. M. S. (2013). The influence of perceived service failure recovery strategies on customer satisfaction and loyalty in hotels. *Research Journal of Management Sciences, 2(11*), 16-24.

Ahmad, S. (2002). Service failures and customer defection: A closer look at online shopping experiences. *Managing Service Quality, 12(1)*, 19-29.

Akarsu, T. N., Marvi, R., & Foroudi, P. (2023). Service failure research in the hospitality and tourism industry: a synopsis of past, present and future dynamics from 2001 to 2020. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 35(1)*, 186-217.

Alamri, W. A. (2019). Effectiveness of qualitative research methods: interviews and diaries. *International Journal of English and Cultural Studies, 2(1)*.

Ariffin, A. A. M., & Maghzi, A. (2012). A preliminary study on customer expectations of hotel hospitality: Influences of personal and hotel factors. *International Journal of Hospitality Management, 31(1)*, 191-198.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1)*, 231-274.

Barsky, J., & Nash, L. (2002). Evoking emotion: Affective keys to hotel loyalty. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 43(1)*, 39-46.

Bharwani, S., & Jauhari, V. (2013). An exploratory study of competencies required to co-create memorable customer experiences in the hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 25(6)*, 823-843.

Baum, T. (2006). Reflections on the nature of skills in the experience economy: challenging traditional skills models in hospitality. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 13(2)*, 124-135.

Bitner, M. J., Booms, B. H., & Mohr, L. A. (1994). Critical service encounters: the employee's viewpoint. *Journal of Marketing, 58(October 1994)*, 95-106.

Çevrimkaya, M., Çavus, Ş., & Sengel, Ü. (2024). Assessment of hotels' online complaints in domestic tourism: mixed analysis approach. *Internatıonal Journal of Tourism Cities, 10(3)*,1027-1045.

Chan, H., Wan, L.C., & Sin, L. Y. M. (2007). Hospitality service failures: Who will be more dissatisfied?. *Hospitality Management, 26(2007)*, 531-545.

Chan, H., & Wan, L. C. (2008). Consumer responses to service failures: a resource preference model of cultural influences. *Journal of International Marketing, 16(1)*, 72-97.

Chan, J., & Gao, Y. S. (2021). Updates in Service Standards in Hotels: How COVID-19 Changed Operations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 33(5),* 1668-1687.

Chua, B. L., Othman, M., Boo, H. C., Abkarim, M. S., & Ramachandran, S. (2010). Servicescape failure and recovery strategy in the food service industry: The effect on customer re-patronisation. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism, 11(3)*, 179-198.

Cranage D. (2004). Plan to do it right: and plan for recovery. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 1(4)*, 210-219.

Forbes. (2020). Ninety-six percent of customers will leave you for bad customer service. https://www.forbes.com/sites/shephyken/2020/07/12/ninety-six-percent-of-customers-will-leave-you-for-bad-customer-service/?sh=55d709d230f8, Erişim tarihi: 01.01.2025.

Fu, H., Wu, D. C., Huang, S., Song, H., & Gong, J. (2015). Monetary or nonmonetary compensation for service failure? A study of customer preferences under various loci of causality. *International Journal of Hospitality Management, 46 (2015)*, 55–64.

Harkison, T. (2017). The importance of the human touch in the luxury accommodation sector. *Research in Hospitality Management, 7(1)*, 59-64.

Hemmington, N. (2007). From service to experience: Understanding and defining the hospitality business. *Service Industries Journal, 27(6)*, 747-755.

Hui, M.K., Zhao, X., Fan, X., & Au, K. (2004). When does the service process matter? A test of two competing theories. *Journal of Consumer Research, 31(2)*, 465-475.

Johnson, R., & Michel, S. (2008). Three outcomes of service recovery; Customer recovery, process recovery and employee recovery. *International Journal of Operations & Production Management, 28(1)*,79-99.

Kim, H., & So, K. K. F. (2023). The evolution of service failure and recovery research in hospitality and tourism: An integrative review and future research directions. *International Journal of Hospitality Management, 111(2023)*, 103457.

Lashley, C. (2008). Studying hospitality: insights from social sciences. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, 8(1)*, 69-84.

Lewis B.R. & McCann P. (2004). Service failure and recovery: Evidence from the hotel industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 16(1)*, 6-17.

Lewis, B. R., & Spyrakopoulo, S. (2007). Service failures and recovery in retail banking: The customers' perspective. *International Journal of Bank Marketing, 19(1)*, 37-47.

Liao, H. (2007). Do it right this time: The role of employee service recovery performance in customer-perceived justice and customer loyalty after service failures. *Journal of Applied Psychology, 92(2)*, 475-489.

Lockwood, A., & Pyun, K. (2019). How do customers respond to the hotel servicescape?. *International Journal of Hospitality Management, 82(2019)*, 231-2.

Iyengar, M. S., & Venkatesh, R. (2024). A brief report on building customer loyalty in luxury hotels: A universal approach. *Management (Montevideo), 2024*, 2(32).

Magnini, V. P., & Ford, J. B. (2004). Service failure recovery in china. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 16(5)*, 279-286.

Mattila A. (2001). The effectiveness of service recovery in a multi industry setting. *Journal of Service Marketing, 15(6/7)*, 583 596.

Michel S. (2001). Analyzing service failures and recoveries: A process approach. *International Journal of Service Industry, 12(1)*, 20-33.

Mohr, L.A., & Bitner, M.J. (1995). The role of employee effort in satisfaction with service transactions. *Journal of Business Research, 32(3)*, 239-252.

Radwan, H.R.I. (2022). A study on the factors contributing to customer loyalty in budget hotels in cairo and alexandria, Egypt. *African Journal of Hospitality Tourism and Leisure, 11(1)*, 26-45. https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720.209

Reichheld F., & Sasser W. (1990). Zero defections: Quality comes to services. *Harvard Business Review, 68(5)*,105-11.

Rojas O. A., Herrera, C. F., & Blanco, C. F. (2015). What may lead you to recommend and revisit a hotel after a service failure instead of complaining?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 27(2)*, 214-235.

Schmitt, B. (1999). Experiential marketing. *Journal of Marketing Management, 15(1-3)*, 53-6.

Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Sage.

Scott, N., Laws, E., & Boksberger, P. (2009). The marketing of hospitality and leisure experiences. *Journal of Hospitality Marketing & Management, 18(2-3)*, 99-110.

Seawright, K. K., DeTienne, K. B., Bernhisel, M. P., & Larson, C. L. H. (2008). An empirical examination of service recovery design. *Marketing Intelligence & Planning, 26(3)*, 253-274.

Smith, A.K., Bolton, R.N., & Wagner, J. (1999). A model of customer satisfaction with service encounters involving failure and recovery. *Journal of Marketing Research, 36(3)*, 356-372.

Walls, A., Okumus, F., Wang, Y., & Kwun, D. J. W. (2011). Understanding the consumer experience: An exploratory study of luxury hotels. *Journal of Hospitality Marketing & Management, 20(2)*, 166-197.

White, T., & Kennedy, J. R. M. (1997). Service provider training programs at odds with customer requirements in five-star hotels. *The Journal of Services Marketing, 11(4)*, 249-264.

Wilson, E., Mura, P., Sharif, S. P., & Wijesinghe, S. N. (2019). Beyond the third moment? Mapping the state of qualitative tourism research. *Current Issues in Tourism, 23(7)*, 795-810.

Yılmaz, Ö. D. (2018): Revisiting employee-guest interactions in hotels: An analysis of critical incidents. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing, 4(2)*,17-23.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Tourism consumers frequently interact with hotel employees during their accommodation experience to make various requests, get information about hotel facilities or find solutions to problems they experience. While some of these interactions lead to satisfying holiday experiences, some can lead to negative emotional effects. In many studies, it is pointed out that service quality and failures are mostly the result of employee-guest interactions. Also, it is emphasized that the more interaction there is between service providers and consumers, the more likely service failures are to occur at a similar rate. Indeed, it may not be possible to compensate for problems caused by communication errors. But it is important for employees to manage this process well in terms of meeting consumer expectations and satisfaction. The purpose of this study is to investigate the effects of hotel employees' interactions with guests on the quality of guests' accommodation experiences.

Method: The data was obtained through a semi-structured interview technique. The questions of the study, in which purposeful sampling was preferred, were adapted from a study conducted by Bitner and his friends (1994, p.97). In the interviews, three main questions were asked to measure how the interactions were with employees, how the employee produced solutions to their requests or problems, and what the guests felt as a result of these situations or interactions. In addition, the interviews were supported with supporting questions for clarity. In this context, they were asked to think about the interaction situations resulted in satisfaction and dissatisfaction, with the receptionist upon check-in, with any hotel employee during accommodation, and with the receptionist upon check-out. The following questions regarding the situations that caused satisfaction or dissatisfaction were;

- What were the conditions that caused the event in question?

- What exactly did the relevant employee say or do to you?
- What is the reason for the situation that makes you happy or dissatisfied in this interaction?

Face-to-face interviews were conducted in November 2024 and lasted for 20 minutes averagely. The findings were analyzed using content analysis. In order to have an unbiased approach to the participant statements, the answers were audio-recorded and the interview recordings were checked by experts in the field and transcribed. In line with the purpose of the study and regarding the participants' frequently repeated statements, themes were created and transferred to the Maxqda 2020 qualitative analysis package program for coding. Then, the themes were rearranged in the code-subcode analysis program and checked by experts. The findings obtained were interpreted under certain classifications.

Findings: As a result of the analysis, it is concluded that 11 of the participants were female and 8 were male. During the hotel check-in process, the common view of the participants regarding communication skills and sincerity was that the staff showed a warm and friendly welcome. When the number of codes expressing dissatisfaction was examined, the negative event or situation was coded 4 times; the problem was compensated 3 times; the problem was compensated late 2 times; the problem was not compensated 1 time and the indifferent attitudes of the officer were coded 1 time. When the negative experiences were examined, 4 situations that upset the participants were mentioned and 3 of them were compensated. One of the compensated problems was compensated at the time of the event while the other two were compensated late. However, one problem could not be compensated. On the other hand, 6 codes were for no problems during the stay; 8 codes were for the officer's communication skills and sincerity; 12 codes were for the officer's performance of his job; and 9 codes were for the critical positive events experienced. Also, regarding negative interactions or situations; the officer's indifferent attitudes were coded 4 times. The officer's communication skills or insincerity were coded 2 times; negative events or situations were coded 13 times; the problem was compensated 2 times; the problem was compensated late 1 time; the problem was not compensated 6 times and the officer was indifferent 4 times. It is observed that the check-out process of the participants was carried out quickly and smoothly and there were no negative opinions about the process.

Conclusion and Discussion: The findings yielded the following results; guests mostly have positive opinions regarding their interactions during check-in and that they experience very few problems. The negative situations experienced during this process mostly occurred during late check-ins. When the negative

experiences are examined, it is concluded that the problems stem from the receptionist not being there for a while, the lack of personnel to carry the luggage, the lack of food, and the room check-in process being delayed due to technical problems. These problems have been compensated except for one (bell boy problem).

On the other hand, compared to the check-in, the accommodation process is a process in which more positive and negative interaction experiences are experienced. During accommodation, it is seen that the majority of the guests have positive opinions about the employees' performance. For example, 12 positive opinions were received regarding the cleanliness and performance of the room attendance and restaurant staff. However, the guests experienced more negative events or situations during the accommodation regarding negative interactions and situations. In addition, 6 of the 13 negative situations were not compensated. The problems that were not compensated were; the staff not knowing a foreign language, the lack of variety of food in the restaurant, the hotel pool, being closed, not being informed about the content of the food in advance, the indifference of the beach staff and the staff being indifferent to the negative situations caused by the animals in the open restaurant. On the other hand, it was concluded that the opinions about the check-out were positive and that no dissatisfactory incidents were experienced.

It is seen in the literature that studies have been conducted examining the effect of employee-guest interaction on service quality and guest experiences. However, it is of critical importance for businesses to receive feedback from guests staying in hotels about the quality of their accommodation experiences from time to time.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3809-3834
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81030
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 04.03.2025 Submitted date
Kabul tarihi 22.07.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Aydın, Ö. (2025). The Herald Gazetesinde Bir Kapalı Çarşı Esnafı: Sabuncu İbrahim. *Journal of History School,* 78, 3809-3834.

THE HERALD GAZETESİNDE BİR KAPALI ÇARŞI ESNAFI: SABUNCU İBRAHİM

Özden AYDIN*

Öz

Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilen Kapalı Çarşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal yaşamının önemli bir parçasıdır. Ticari hayatın nabzının tutulduğu bir mekân olmasının yanında, payitahtın merkezinde her tabakadan insanın bir arada bulunduğu, birbirinden farklı dil ve yerel ağızların etkileşim içinde olduğu, kaynaştığı, kolektif eylemlerin gerçekleştiği bir mekândır. Bu özelliği sayesinde Kapalı Çarşı'nın Osmanlı'nın hiyerarşik yapısını ve çok kültürlü sosyal dokusunu yansıtmasına olanak sağlamıştır. Tarihin her döneminde Osmanlı "millet" sisteminin ferahlatıcı ortamı Kapalı Çarşı'da ticari ve kültürel bir motivasyon iklimi yaratmıştır. Burada hâkim olan örüntü, Osmanlı'nın kurumsal yönüyle ilişkilendirilen çeşitli meslek grubundan farklı inanış ve değerlere sahip bir esnaf birliğinin oluşmasıdır. Bu çalışma ile New York'ta yayınlanan *The Herald Gazetesi*'[1]nin 11 Mayıs 1838 tarihli haberinde yer verilen İstanbul Kapalı Çarşısı'nda sabun dükkânı işleten İbrahim'in mektubunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Eğitimi hakkında bilgi vermeyen İbrahim, Pera Palas'da ikamet eden papaz arkadaşı Antoine'den öğrendiği İngilizcesi ile bir mektup kaleme almıştır. İbrahim mektubunda; ailesi, bilhassa babası, esnaf komşuları hakkında bilgiler vermiştir. Çarşı esnafı içerisinde babasının özel bir konumda olduğunu muhtelif satırlarda dile getirmiş ve yaşadığı tarihlerde ziyaretine gelen Osmanlı elitinden bahsetmiştir. Mektubunun ilerleyen satırlarında Osmanlı kadısının Kapalı Çarşı esnafına karşı tutumunu şahit olduğu bir örnekle açıklamıştır. Değerlendireceğimiz bu mektup sıradan bir esnafın gözüyle devrin siyasi, sosyal ve ekonomik atmosferini yansıtması açısından bazı ipuçları vermektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, The Herald New York, Kapalı Çarşı, Sabun İmalatı.

* Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ozdenaydin@cumhuriyet.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0729-9183.

[1] The Herald Gazetesi'nin bu nüshasını ulaştıran; Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Öğr. Gör. Bahtiyar Burak Dedeoğluna teşekkür ederim.

Özden AYDIN

A Grand Bazaar Shopkeeper in The Herald Newspaper: Soap Seller Ibrahim

Abstract

The Grand Bazaar, built by Fatih Sultan Mehmet, is an important part of the economic and social life of the Ottoman Empire. In addition to being a place where the pulse of commercial life is kept, it is a place where people from all strata coexist in the center of the payitah, where different languages and local dialects interact, fuse and collective actions take place. This feature enabled the Grand Bazaar to reflect the hierarchical structure and multicultural social fabric of the Ottoman Empire. In every period of history, the refreshing environment of the Ottoman "millet" system has created a climate of commercial and cultural motivation in the Grand Bazaar. The dominant pattern here is the formation of an association of artisans with different beliefs and values from various professional groups associated with the institutional aspect of the Ottoman Empire. This study aims to evaluate the letter of İbrahim, who ran a soap shop in the Grand Bazaar of Istanbul, which was reported in the news of The Herald Newspaper published in New York on May 11, 1838. İbrahim, who did not provide information about his education, wrote a letter in English, which he learned from his priest friend Antoine, who resided in Pera Palas. In his letter, İbrahim provided information about his family, especially his father, and his tradesman neighbors. He expressed in various lines that his father had a special position among the tradesmen of the bazaar and mentioned the Ottoman elite who visited him during his time. In the following lines of his letter, he explained the attitude of the Ottoman judge towards the tradesmen of the Grand Bazaar with an example he witnessed. This letter, which we will evaluate, provides some clues in terms of reflecting the political, social and economic atmosphere of the period from the perspective of an ordinary tradesman.

Keywords: Ottoman Empire, The Herald New York, Grand Bazaar, Soap Manufacturing.

GİRİŞ

Batı Avrupa merkezli gerçekleşen Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali monarşi ile yönetilen devlet idarecileri açısından gelişim ve dönüşüm ortamı yaratmıştır. Büyük çatışmaların yaratmış olduğu sancılı, kanlı kaos ortamının ateşi, katı kurallı imparatorlukları yakıp parçalamıştır. Bütün bu olaylar sonrasında devletler ekonomik ve siyasi açıdan kendilerine çeki düzen vermek zorunda kalmışlardır (Alkan, 2023, s.25-26).

Avrupa'daki bu gelişmelerin rüzgârı Osmanlı Devleti'nde 23 yaşında sultan olan II. Mahmut (1808-1839) zamanında tüm şiddetiyle esmeye başlamıştır. Ruslarla devam etmekte olan savaş, Balkan uluslarının bağımsızlık için seslerini çıkarmaya başlamaları, yaklaşık yedi yıldır sürmekte olan Sırp ayaklanması gibi

olaylar Avrupa tarafından desteklenmekteydi. İsyanlar ve sınır çatışmaları, merkezi yapının kronikleşen çatırdamalarını arttırmış, halk üzerinde otorite kuran ve devlet başkanı edasıyla hareket eden ayanlar bu fırsattan istifade etmişlerdi. Tepedelenli Ali, Yanya'ya sultan olmuş, Mehmet Ali Paşa Mısır'daki faaliyetlerini Fransızların mirası üzerine tesis etmişti. Tüm bu olaylar genç sultanı hiziplerine karşı daha sert ve sabırla hareket etmesini gerektirecek bir sürece doğru sürüklemişti. Bütün bunlar olurken fikri alt yapısını uzun bir süreye yaydığı reformlarını hazırlamış, zamanı geldiğinde de güvendiği, sadık kişilerden oluşturduğu reformist bir kadro ile bürokrasi, ordu, donanma, eğitim ve kültür alanında radikal pek çok değişikliğe imzasını atmıştı.[2]

Bu reformist kadronun en önemli icraatı hiç şüphesiz orduda olmuş, disiplinden yoksun ve düzene her an başkaldırmaya teşne olan Yeniçeri Ocağı radikal bir eylemle kaldırılmıştır (1826). Ocağın kaldırılması Osmanlı'nın medeniyetleşme yolundaki en etkin adımın atılması olarak kabul edilir (Baykara, 1995, s.1). Yerine Peygamberin ismine ithafen Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adında bir ordu kurulmuştur (Özcan, 1991, s.457).

Sultan II. Mahmut'un vefatından yaklaşık iki sene yedi ay önce (18 Aralık 1837) payitahtın merkezinde ekonominin nabzının tutulduğu Kapalı Çarşı'da babasından devraldığı sabun dükkânını işleten İbrahim, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlandığı yıllardan itibaren prestiji artan *The Herald New York* gazetesine bir mektup yazmıştır. Bu çalışmanın öncelikle sıradan bir insanın tarihini yazmak gibi bir emeli olsa da Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi çalışmaları açısından, üreten, vergi veren sıradan bir esnafın iç dünyasını, gözlemlerini, beklentilerini, korkularını anlama konusunda bir yol haritası çizmeyi de amaçlamaktadır.

[2] Sultan II. Mahmud ve reformaları ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Hepsini burada sıralamamız mümkün olmadığından, birkaçını vermeyi uygun bulduk: Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004); Enver Z. Karal, "Mahmud II", *İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1993),VII/165-170; Yılmaz Öztuna, *İkinci Mahmud*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1989); İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017; Carter, V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*, (İstanbul: Alfa TarihYayınları, 2019); Ahmet Yüksel, "Türk Modernleşmesini Başlatan Aktör Olarak II. Mahmud", *Modern Türkiye Tarihi*, ed. Ahmet Şimşek, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009), 59-71; Zahra Zakia, "Sultan II. Mahmud'un Reformları", *Osmanlı,* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), VII, 250-257.

YÖNTEM

1. Zaman ve Mekân

İlk olarak esnaf İbrahim'in mektubunun yayınlandığı tarihi ele alarak başlayalım: Mektup 20 Ramazan 1253, Miladi 18 Aralık 1837 tarihinde yayınlanmıştır. Osmanlı tahtında modernleşme çalışmalarını tüm hızıyla devam ettiren Sultan II. Mahmud oturmaktaydı. Mektubun yazıldığı zamandan sonra bir tarihçi refleksiyle yere, mekâna odaklandığımızda İstanbul'u ziyaret eden hemen herkesin uğrak yeri olan Kapalı Çarşı karşımıza çıkmaktadır. Kapalı Çarşı'daki ticaret, sosyal ilişkiler ve kültürel çeşitlilik, İstanbul'un ve Osmanlı İmparatorluğu'nun daha geniş atmosferde kimlik ve yapısal dönüşümünü anlamamız açısından önemli göstergelerden biridir. Bu mekân, aynı zamanda II. Mahmut'un reformlarının etkileriyle, modernleşme sürecinin kent içindeki somut bir örneği olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Seyyahların Büyük Çarşı (Grand Bazaar, Great Bazar, Gross Bazar) olarak adlandırdıkları bu çarşı her devirde büyük ilgi uyandırmıştır. Tarihi yarımadanın en önemli yapılarından birisi olan Kapalı Çarşı, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u Bizanslılardan almasıyla günümüze kadar kent yaşamına dair hemen her şeyin iç içe geçtiği ve kaynaştığı bir yer olamaya devam etmiştir. Nitekim Latin hâkimiyetinin silinmesiyle İstanbul'un Osmanlı-Türk şehri dokusuna bürünmesinde Kapalı Çarşı'nın büyük önemi olmuştur. Çarşı, hem ticaretin hem de kültürün, farklı etnik ve dini grupların etkileşime girdiği bir buluşma noktasıdır. Bu bağlamda, Kapalı Çarşı, sadece bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun kozmopolit yapısının bir yansımasıdır.

Şehir hayatı için vazgeçilmez olan kapalı çarşılar, kompleks bir sistem özelliği ile aynı ve farklı meslek gruplarının bir arada olduğu, perakende/toptan hizmet alanlarının yanında ibadethaneler, medreseler, konaklama yerleri, hamamlar, berberler gibi kişisel hizmetlerin sağlanmasına yönelik olarak da çok sayıda iş yerinin barındığı mekânlardır.

Zaman ve mekân kavramlarını ise bir arada düşündüğümüzde 1837 yılında Kapalı Çarşı esnafı arasında zanaatı üzerinden para kazanan ve etrafında kendisine yer etmiş, mesleğini tutku ile yapan İbrahim, The Herald gazetesinin önceki sayılarını takip etmiş ve kendisi de bir mektup yazmaya karar vermiştir. İbrahim'i bu teşebbüsüne iten güç ise Sultan II. Mahmud devrinin sunduğu modernleşme ortamının, katı bir zihniyet engelinin bilim ve eğitim reformlarıyla aşılmasına imkân vermesi ve bu sayede kültür seviyesindeki yükseltici etki olmalıdır. Muhtemelen böylesi zengin bir repertuar sıradan bir vatandaş ve esnaf olan İbrahim'in dışa dönüklüğüne olanak sağlamış olabilir. Öte yandan İbrahim

kendinden bahsetmenin ona iyi geleceği düşüncesiyle hareket edip, böyle bir mektup yazmaya karar vermiş de olabilir.

2. Neden The Herald Gazetesi?

İbrahim'in yazdığı mektubun önemli bir noktası, New York'ta yayımlanan *The Herald Gazetesi*'ne olan ilgisidir. Bu gazetenin İbrahim'in yaşadığı tarihte Osmanlı başkentinde bilhassa yabancıların yoğun olarak yaşadığı, kültürel etkileşimin her türlüsünün görüldüğü Galata-Pera civarında okunduğu ve takip edildiği mektuptan anlaşılmaktadır. Galata ve Pera, tarih boyunca farklı kültürlerin etkileşimine sahne olmuş önemli bölgelerdir. Cenevizlilerin yerleştiği Galata, ticaretin merkezi haline gelirken, Pera ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dış dünya ile ilişkilerini yürüttüğü bir nokta olarak önem kazanmıştır. Bu iki bölge, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı ve birbirleriyle etkileşime girdiği önemli mekânlardır.

İbrahim *The Herald* gazetesini nasıl okumaya başladığı hakkında bir bilgi vermiştir. Mektubunda İngilizceyi onun sayesinde öğrendiğini söylediği arkadaşı Antonie ile birlikte gittiği Pera Palas'ta gazeteyi görmüş olabilir yahut arkadaşı gazetenin okurları arasındadır ve yanında bu gazeteyi getirdiğinde İbrahim de okuma fırsatı bulmuştur. Nitekim İbrahim, muhabire onu tesadüfen duyduğunu söyler. Muhabirin yazılarını beğenen bir arkadaşı -ki bu Antonie'den başkası değildir- İbrahim'e bahsetmiş olabilir. Bu ihtimaller elbette çoğalabilir.

Sonuç itibariyle İbrahim *The Herald* gazetesine yabancı değildir. Bilhassa muhabirin yazılarını daha önce birkaç kez okumuştur. Çünkü onun yazı stiline hâkimdir. Öyle ki, muhabirin daha önceki yazılarında kullandığı dil ve üslup için bir fikri vardır. Muhabirin yazı diline hayran kalmıştır. Mektubunda kullanacağı dil konusunda başlangıçta tereddüt etmiştir. Ama bu bile kendini anlatmasına engel olmamış, sabun tutkusunu ve atalarının tarihini yazmaya başlamıştır. İbrahim'in, Antonie ile birlikte Pera Palas'a giderek The Herald gazetesini keşfetmesi, onun Batı kültürüne ve yabancı dil öğrenmeye olan ilgisinin bir yansımasıdır.

18 Aralık 1837'de, İstanbul'dan kaleme alınmış olan bu mektup, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve sosyal yapısını, dönemin edebi dilini ve insan ilişkilerindeki nezaket anlayışını gözler önüne sermektedir. Ramazan ayının 20. gününde yazılmış bu mektup, dönemin bir Müslüman-Türk'ü tarafından, İbrahim'in ifadesiyle "oldukça saygıdeğer" bir editöre hitaben yazılmıştır.

İbrahim, hayranı olduğu muhabire iltifat ederek mektubuna giriş yapar. Mektubun başında yer alan 'çok saygıdeğer, çok asil, çok ciddi/ağırbaşlı ve çok bilgili bir editör' gibi ifadeler, sadece bir selamlaşma değil, aynı zamanda bir

hayranlık ve takdir duygusunun ifadesidir. Gönderenin editöre duyduğu derin saygı, dönemin kültüründe önemli bir yer tutan ve insan ilişkilerinde öne çıkan nezaket anlayışını yansıtır. İbrahim son olarak yazısında yaptığı yanlışlıklar için özür diler. Sağlığı için dua ettiği muhabirin satırları okuduğunda bundan keyif almasını arzu eder. Ayrıca, "hayır dilekleri" ve "dualar" ile mektubun devamında ifade edilen samimi temenniler, Osmanlı toplumunun dini ve manevi değerlerle yoğrulmuş bir kültüre sahip olduğunu gösterir. Bu dil, bir bakıma günlük yaşamda kullandıkları kelimelerle insanlara yöneltilen güzel dileklerin de bir örneğidir.

BULGULAR VE YORUM

1. Sesime Kulak Ver: Muhabire Ulaşma Gayreti

Tarih yazımı, devletlerin, ulusların ve kültürlerin, hem maddi hem de manevi anlamdaki izlerini sürme işidir. Ancak, bu süreci başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmek için belirli bir beceriye, okuma tekniklerine ve çeşitli hassasiyetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, tarih yazımının sadece metinlere dayalı bir çaba olmadığını, aynı zamanda insanlara dair derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi gerektirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü her ne kadar tarihsel belgeler, biyografiler veya mikro tarih yazımları bize çok fazla bilgi sunmasa da, hayatları anlamamıza olanak tanıyacak kısa kesitler (Tosh, 2022, s. 91), *"sıradan insanların"* (Yaşa, 2009, s. 22) kimliklerini, dünyalarını ve toplumsal aidiyetlerini anlamamız için önemli ipuçları sunar. İşte kurgu, kimlik ve kavramlar burada devreye girer ve metnin anlaşılmasını sağlar.

Günümüzde teknolojinin bütün olanaklarından kolaylıkla istifade eden, cep telefonu ve internet yoluyla kendini başkalarına anlatabilen insanın, bireyselleşme konusunda sıkıntı çekmediği görülür. Öte yandan kısıtlı imkânların söz konusu olduğu bir dönemin insanlarının aile, ümmet, cemaat içerisinde bireyselliklerini yaşama ve gösterme eylemleri ideolojik çarkın dişlilerine takılmaktadır. Bu durum 19. yüzyıldaki modernleşmenin İstanbul'da tutunmaya başladığı zamanlarda dahi bireyselleşme, geleneksel nitelemelerin şehir halkını ne derece içine aldığı ile alakalıdır (Kafadar, 2009, s. 22).

İbrahim, Amerika'daki bir gazeteye neden böyle bir mektup yazmak istemiştir? Hangi duygu onu buna sevk etmiştir? Tutkunu olduğu mesleği, örnek aldığı babası ve Kapalı Çarşı'daki komşularıyla olan ilişkilerini kıtalar ötesinde hayranı olduğu bir gazeteciyle paylaşmak için mi yazmıştır? Bu türden soruların sayısı arttırılabilir. Her halükârda İbrahim sadece kendini anlatma içgüdüsü ve motivasyonuyla bir mektup yazmaya karar vermiş de olabilir. İbrahim'in

mektubunda, hem kendi kimliğini hem de toplumsal çevresindeki insanları tanıma çabası, aslında tarih yazımının temellerini oluşturan bir yaklaşımı sergiler. Mektuptaki her bir detay, sıradan bir esnaf olan İbrahim'in, o dönemin toplumsal yapısındaki yerini ve toplumla olan ilişkisini anlamamıza yardımcı olur. Özellikle, İbrahim'in mektubunda sesini duyurmaya çalışması, bireysel bir sesin toplumsal yapıdaki yerini nasıl bulduğunu ve dönemin gazetecilik dünyasında yer edinme gayretini de yansıtma ihtimali de vardır.

Çalışma boyunca payitahtın merkezinde sıradan bir insan olarak hayatını sürdüren İbrahim'in ABD'de yayınlanan bir gazeteye yazdığı mektupla onun sıra dışı eylemi mercek altına alınacaktır.

2. Ben İbrahim, Sabuncu İbrahim

II. Mahmut'un sıradan, ayrıcalıksız tebaasından biri olan İbrahim, tarih sahnesinde görünse bile arka planda kalmaktadır. İbrahim'in kimliği, metnin sonunda belirginleşmiştir. O, sadece bir Osmanlı vatandaşı değil, aynı zamanda kendini edebi bir gelenekten gelen bir insan olarak ifade etmektedir. Mektubun içeriği ve dilindeki zarafet, onun kültürel ve sosyal birikimini gösterirken, aynı zamanda İstanbul'un edebi hayatına dair ipuçları sunmuştur.

İbrahim'in, yaşamına dair ayrıntılar verdiği mektubunda öncelikle mesleği hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu çalışmanın baş aktörü İbrahim, İstanbul'da ikamet etmektedir. Bu bilgi dışında İbrahim'in mektubu yazdığında kaç yaşındadır? Kaç çocuklu bir ailede yaşamaktadır? Tahsil durumunun nedir? gibi pek çok sorunun cevabını veremiyoruz. Çünkü mektubunda şahsi bilgiler son derece azdır. İbrahim doğum tarihi ve yeri hakkında bir bilgi vermemiştir. Mektubu yazdığı vakitlerde medeni durumu için de bir şey söylememiştir. Bekâr olma ihtimali üzerinde durarak anne ve babasıyla birlikte yaşadığına dair bir izlenim oluşturabiliriz. Evli ise şayet çocuk sahibi midir? Baba ve anne tarafından tanınmış bir aileye mensup değildir. Babası ve annesinin ismini söylememiştir. İbrahim diğer pek çokları gibi vergi veren esnaf kesiminin bir parçasıdır.

İbrahim'in babası mektubu yazdığı vakitlerde vefat etmiştir. Babası, ailesiyle birlikte sabun imal ettikleri dükkânın üst katındaki evlerinde dünyaya gelmiştir. Babası da bu mesleği babasından öğrenmiş ve sabunculuk aile mirası gibi İbrahim'e kadar gelmiştir. İbrahim babasından atalarının nerede olduğuna dair bilgiler edinmiştir. Fakat mektubunda bunlara değinmemiştir. İbrahim'in ailesi; anne, baba, çocuklar, büyük anne ve babadan müteşekkil geniş bir aile (Göyünç, 1979, s. 346) yapısı çizmektedir.

İbrahim aldığı eğitim hakkında bilgi vermez. Babasının Kapalı Çarşı esnafı içerisindeki saygın konumu ve sohbetlerine katılan Osmanlı elitinden yola çıkarak, İbrahim'in de belli bir eğitim aldığını düşünebiliriz. Kapalı Çarşı'daki ticari hayatın canlılığı ve kozmopolit bir yapıyı barındırması sebebiyle de farklı dilleri öğrenmiş olması imkân dahilindedir. İngilizceyi yazdığı mektupta iyi derecede bilmediğini de ifade etmiştir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim'in yaşamına dair az sayıdaki bilgi, onun daha çok toplumsal kimliği ve mesleği üzerinden değerlendirilmesine olanak tanır. Bu, İbrahim'in toplumsal konumunun, sadece ailesiyle değil, aynı zamanda mesleğiyle de şekillendiğini gösterir. Şahsi bilgilerin sınırlı olması, onun sosyal kimliğini yalnızca mesleği ve çevresiyle tanımamıza olanak tanırken, aynı zamanda Osmanlı toplumundaki daha geniş yapıyı anlamamıza yardımcı olmaktadır.

3. Mesleğim Sabunculuk

Sabun imali, Osmanlı Devleti'nde önemli bir sanayi ve ticari mamul olarak yer almıştır. Hammaddesi zeytinyağı olan sabun, 19. yüzyıl sonlarına kadar *sabunhane* adı verilen tesislerde, bu yüzyıldan sonra da fabrikalarda üretilmeye başlamıştır. Sabun üretimiyle ilgili ilk resmî düzenlemeler; Fatih, II. Bayezid, I. Selim ve Kanuni dönemine ait kanunnamelerde yer almaktadır (Öztürk, 2022, s. 781). Bu düzenlemeler, sabun üretiminin hem sanayi hem de ticaret açısından nasıl organize edildiğini ve bu ürünün üretiminin devletin denetiminde nasıl ilerlediğini göstermiştir.

Sabunhaneler, sabun üretiminin merkezi haline gelirken, zeytinyağının en verimli olduğu bölgelerde yerleşmiş ve bu üretim özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde büyük bir ticaret hacmi yaratmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru, geleneksel sabunhane üretiminden fabrikalaşmaya geçilmesi, sabunun üretiminde verimlilik artışı sağlamış ve üretim yöntemlerinde değişimlere yol açmıştır (Öztürk, 2022, s. 781).

İbrahim'in sabunculuk mesleği, onun kimlik inşasında en önemli rolü oynamıştır. İbrahim, sabun imal etmeyi babasından öğrenmiştir. Sabun imalatı onun tutkusu olmuştur. Babasının sabun üretimine olan ilgisi ve bu alandaki bilgisini İbrahim'e aktarması, onun mesleki gelişimini etkilemiş ve sabun üretimiyle ilgili derin bir bilgi birikimi oluşturmuştur. Babasının vefatından sonra devraldığı bu mesleği ona bir ekonomik bağımsızlık ve toplumsal kimlik kazandırmıştır.

İbrahim'in, sabunculuk mesleğine duyduğu ilgi ve sevgi onun toplumdaki saygınlığını ve kimliğini pekiştiren bir faktör olarak öne çıkmaktadır. İbrahim'in en yakın dükkân komşusu jilet ve jilet kayışı satıcısıdır. Bu kişi Gregoryan

mezhebine mensup bir Fransız'dır. İbrahim komşusunun mezhebine vurgu yapmıştır ve akabinde onun iyi bir adam olduğunu da satırlarına eklemiştir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253). Bu durum, İbrahim'in toplumsal ilişkilerde farklılıkları kabul eden ve hoşgörüyle yaklaşan bir kişilik geliştirdiğini gösterir. Osmanlı toplumunda farklı etnik kökenler ve mezhepler arasında sıkı ilişkiler bulunmaktaydı. Bu çeşitlilik, bazen ticari ilişkilerde, bazen de günlük yaşamda önemli bir rol oynamaktadır. İbrahim'in komşusu ile olan ilişkisi, sadece bir ticaret ortaklığı değil, aynı zamanda kültürel hoşgörü ve karşılıklı saygının bir örneğidir.

İbrahim Kapalı Çarşı'da ailesinden kalan dükkânda sabun satmadığı zaman daha doğrusu canı istediği vakitlerde arkadaşlarının ve ziyaretçilerinin saç ve sakallarını kesmiştir. Komşusuyla münasebeti tıraş etmeyi öğrenmesine imkân vermiş o da bu yetisini kullanmıştır.

4. Filozof Babam: İbrahim'in Ailesi ve Kimliğinin İnşası

İbrahim'in mektubunda, babasına olan saygısını ve hayranlığını dile getirdiği kısımlar, sadece bireysel bir aile ilişkisini değil, aynı zamanda dönemin sosyal yapısını ve Osmanlı toplumundaki kimlik inşasını da yansıtmaktadır. Babasının işlettiği sabun dükkânı, ailesinin mesleği ve çevresiyle kurduğu bağlar, İbrahim'in kimliğini ve toplumsal statüsünü şekillendiren önemli faktörlerdir. Osmanlı toplumunda, bir kişinin kimliği sadece bireysel özelliklerle değil, aynı zamanda ailesinin, mesleğinin ve çevresindeki diğer sosyal faktörlerle belirlenmiştir.

İbrahim mektubunun büyük bir kısmını babasına olan saygı ve hayranlığını anlatarak devam ettirmiştir. Babası aile mesleği olan sabunculuğu devam ettirmiştir. İbrahim'in anlattığı kadarıyla babasının işlettiği sabun dükkânı, etrafındaki diğer dükkânlar arasında farklı bir fonksiyon üstlenmiş ve babasının saygınlığı, çevresindeki komşular tarafından sevilmesiyle pekişmiştir.

İbrahim'in babası sabunculuk mesleğinde başarılı olmuş ve saygınlık kazanmış bir bireydir. Bu saygınlık, sadece işini düzgün yapmasından değil, aynı zamanda çevresiyle kurduğu ilişkilerden de kaynaklanmaktadır. Babasının dükkânının etrafındaki sosyal bağlar, İbrahim'in kimlik inşasını da etkileyen önemli faktörlerdendir.

Burada sabun dükkânının konumu da son derece önemlidir ve bu durum sabuncuların toplumsal statülerini belirleyen bir başka faktördür. Sabuncular, özellikle yoğun kalabalık ve ticaretin merkezi olan çarşılarda, toplumun önemli bir parçasını oluşturuyorlardı (Öztürk, 2022, s. 781). Dükkânların konumu sadece ticari değil, aynı zamanda sosyo-kültürel anlamlar taşımıştır.

İbrahim'in sabun imal ettiği dükkân, Hacı Berber adlı dükkânın önünde, kahve dükkânı ile aynı köşededir. Osmanlı'da dükkânların konumu rastgele değildir. İbrahim'in babasının dükkânı, adeta çevresindeki diğer dükkanlarla sosyal bir uyum içerisindeydi. Osmanlı'da berberler genellikle bir kahvehanenin köşesinde yer almıştır (Yılmaz, 2022, s. 399). Bu durum dükkânın hareketliliği ile ilgili bir ipucu vermiştir. Ayrıca berber dükkânlarının kahvehane köşelerinde yer alması ise, sosyal etkileşimi ve toplumsal ilişkileri güçlendiren bir faktördür. Dolayısıyla İbrahim'in babasının dükkanının konumu berber ve kahvehane ile etkileşimine olanak sağlamıştır.

İbrahim, Hacı Berber'in usturasını ne kadar iyi kullandığını, işinde mahir olduğunu söylemiştir. Hatta bir keresinde berberin bir adamın kulaklarını ve burnunu tıraş ederken tek bir ustura darbesiyle kesebileceği iddiasında bulunduğunu söylemiştir. Berber, bunu adamın aynaya baktığı sırada yapmış ve adam şaşkınlığını gizleyememiştir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim diğer pek çokları gibi babasına hayran Müslüman-Türk bir gençtir. Babasına hayranlığı yalnızca tutkunu olduğu sabun mesleğini öğretmesinden ibaret değildir. Babasının namı Kapalı Çarşı'nın dışına taşmış, filozof kimliğiyle yaptığı sohbetler saraya kadar ulaşmıştır. Öyle ki babasının Kapalı Çarşı'da ne kadar tanınmış biri olduğunu söylerken, muhabire *"çarşıya geldiyseniz eminim babamın ismini duymuşsunuzdur"* diye söylemeyi de ihmal etmemiştir. İbrahim'e göre babası Kapalı Çarşı esnafı içerisinde komşusu Hacı Berber ile İstanbul'un en büyük düşünürleri arasındadır. Çünkü babasını dinlemeye gelenler İstanbul'un saray halkıdır. Nitekim padişahın Hadım Ağaları ziyaretçileri arasındadır. Zaman zaman elit tabakadan bazı kişilerin yanı sıra Yeniçeriler de belli vakitlerde babasının sohbetinden istifade etmişlerdir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim'in anlattığına göre babası vefat etmeden önce dükkânın bir köşesinde komşusu kahve dükkânına yakın bir mesafede oturup, yasemin piposunu tüttürürmüş. Bir yandan da ziyaretçileriyle sohbet edermiş. Sohbetin konusu ne olursa olsun babası konuşulanları sessiz bir şekilde dinler sonra düşüncelerini açıklarmış. Sohbetine gelenler de aynı babası gibi davranıp, babasının sözlerini bitirmesini beklerlermiş (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim babasının mizacı hakkında da bilgi vermiştir. Babası oldukça nazik, yumuşak bir tabiata sahiptir. İbrahim, babasının değişen mizacına çok nadir şahit olmuştur. Babası sabun alımı için kredi vermeyi reddettiğinde sinirleniyor ya da sohbetine gelen ulemanın -molla ve imamların- sigara için söyledikleri ciddi ve uzun konuşmalarda öfkeleniyordu. İbrahim sigara ile ilgili verilen fetvaların

konuşulmaya başlamasıyla babasının sabrının sınandığını düşünmüştür. Bu sakin tabiatlı adamın aniden değişen ruh haline şahit olmak İbrahim'in oldukça şaşırmasına sebep olmuştur. O sakin duruşlu adam gidiyor bir süre sonra coşkulu bir konuşmacıya dönüşüyordu. İbrahim'e göre babası İstanbul'un bütün imamlarından daha yetenekli ve bilgiliydi. Hepsine verecek bir cevabı olan yürekli bir düşünürdü (Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim babasının her konu hakkında bir fikrinin olmasının çok kitap okumasından kaynaklandığını söyler. Babası kitap çarşısında dükkânı olan İzak Efendi'den sık sık kitap ödünç alır, hepsini büyük bir dikkatle okur, çoğu zaman ya kendisi kopya eder ya da dükkân kapalıyken geceleri İbrahim'e kopya ettirdiği olurmuş. İbrahim'in kitapları kopya etmesi ona sayısız bilginin kapılarını açtırmış ve bu sayede tıpkı babası gibi çevresinde iyi bir düşünür olarak tanınmıştır. Kendini o kadar geliştirmiştir ki, Fransa'nın öncülüğünü yapan "belles-lettres"[3] edebiyat akımının rüzgârına kapılmış ve aynı estetik değerde yazılar yazdığını iddia etmiştir.

5. Servetinin Belgesi Yok: Kadı Abdullah

İbrahim mektubunun yarısını babasına olan muhabbetine, saygısına ve mesleğine ayırmışken, diğer bir kısmını da İstanbul'un kadısına ayırmıştır. Bir Osmanlı kadısının asli görevleri arasında insanlar arasındaki hukuki ihtilafları çözüme kavuşturmak, hukuka mugayir davranışlara ceza vermek ve verilen cezaları uygulamak vardır (Uzunçarşılı, 2022, s. 91; Atar, 2001, s. 68; Ortaylı, 2001, s. 69). Bu görevinin yanı sıra bazen bölgenin yöneticisi, belediye başkanı, noter, ordunun lojistik ihtiyaçlarını karşılayan levazımat, vergi denetleyicisi, vakıf idaresinin kontrol eden harcamaları denetleyen kişi olmak gibi pek çok işlevi gören biri konumundadır. Yine tüccarları denetlemek Osmanlı kadısının görevleri arasındadır (Aydın, 2021, s. 226-227). Osmanlı'da kadıların görevleri, sadece adaletin sağlanmasından ibaret değildi. Kadılar, aynı zamanda yerel yöneticiler olarak, toplumun düzenini sağlamak için çok çeşitli işlevler üstlenmişlerdir.

İbrahim, mektubunun bu kısmına giriş yaparken mahallesinin kadısına methiyeler dizmiş, muhabirin Osmanlı kadısı hakkında bir bilgisi olabileceğini de ekleyerek "bizim mahallenin kadısını…duymuşsunuzdur elbet" şeklinde cümlesini bitirerek kadı hakkında detaylı bilgiler vermeye devam etmiştir. Burada ana konu sabun satışı esnasında kadının rolüdür. Amerikalı tüccarlarla

[3] Fransızca bir kelime olan belles-lettres veya littérature herhangi bir alanda yazılmış eserlerin tümü için kullanılmış bir terimdir. Bilgi için bkz. M. Orhan Okay, "Edebiyat", (İstanbul: Türkiye *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1994)*, 10/395.

olan ilişkisini de bu paragrafa ekleyerek muhabirin bir fikir sahibi olmasını istemiş görünüyor. Dolayısıyla İbrahim'in mektubunda vurgulanan kadı Abdullah, bu çok yönlü figürlerden birini temsil etmektedir

İbrahim, mektubunda babasına duyduğu saygıyı dile getirdikten sonra, kadı Abdullah'ın kendisindeki etkisini anlatırken onun toplumdaki saygınlığını ve görevdeki titizliğini vurgulamaktadır. Fakat mektubun devamında ise onu eleştirmiştir.

İbrahim, mahallesinin kadısından, kadılar arasında en sadık, adaletli, hoşgörülü, cömert, yumuşak huylu, zengin olarak bahsederken kadıyı cimri olarak da tanıtır. Kadı Abdullah'ın zenginliğinin kaynağı hakkında da bir fikri vardır. Ona göre kadı, cimri olarak nitelendirdiği Amerikalı tüccarların mallarına el koyduğu gibi çok az sadaka verdikleri için gelirleri kendi kasasına koyuyordur. Bu el koyulan malların ise onda birinin fakirlere dağıtılmasını emreden Kuran'a yapılan büyük bir saygısızlığın bir göstergesi olduğunu dile getirmiştir. İbrahim kadının artan zenginliğini halka yüklenen ağır vergilere ek olarak "masum" bir ticaretle uğraşması olarak göstermiştir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim muhabire Kadı Abdullah'ın gittikçe artan zenginliğini kanıtlama çabasını bir örnekle açıklamıştır. Buna göre; Kadı Abdullah bir gün İbrahim'e on okka sabun siparişi vermiştir. On okka sabunun fiyatından daha az miktar para gönderen kadı, miktarın kanıtı olarak mührünün izini bırakmıştır. İbrahim'e göre, Kadı Abdullah mührünü koyarak daha az ödeme yapabileceğini, buna hakkı olduğunu söylemek istemiş olabilir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim'in söylediğine göre Kadı Abdullah ihtiyacı olmadığı halde bu nevi yollarla eline geçen bir miktar parayı, her zamanki rahatlığıyla ve Kuran'a itaat ederek, hiçbir karşılık beklemeden arkadaşlarına ödünç verirmiş. Zaman içerisinde ödünç verilen miktarlar dükkânların kazanç durumlarının iyiye gitmesine paralel olarak geri ödemelerini beklermiş ve bu konuda ısrarcı olurmuş. Ödeme konusunda zorluk çeken dükkân sahiplerinin mallarına el koyup başka alıcılara satarmış. Kadının bu usulsüzlüğünü dile getiren İbrahim sözlerine *Suaviter in mode, fortiter in re:* davranışta kibar, eylemde sert/kararlı. Hak'ta güçlü hareket üslubunda tatlı olmak. Usulde nazik, esasta kuvvetli ve sert olmak gibi anlamlarına gelen Latince bir atasözü ile tamamlamıştır (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim, kadı ile babası arasında geçen bir hadiseyi de anlatmıştır. Kadının ismini vermeden anlattığı hadiseden, olayın iki sene önce gerçekleştiği bellidir. O vakitlerde henüz kadılık payesi almayan bu kişi İbrahim'in babasına

arkadaşlıklarının bir göstergesi olarak bir miktar para göndermiştir. Bu gönderilen miktardan ihtiyacı olanı kadar kullanmasını rica ederek babasına göre büyük bir cömertlik örneği sergilemiştir. Efendinin bu hareketi babasını çok mutlu etmiştir. Hatta babası aldığı bu miktarla çok sayıda sabun almıştır. İbrahim satın alınan sabunun İstanbul'u, Asya'yı hatta Avrupa'yı yıkayacak kadar çok olduğunu söyleyerek mübalağa dahi etmiştir. Fakat İbrahim'e göre durum babasının düşündüğü gibi iyi niyet değil aksine içten pazarlığın göstergesidir. Çünkü kısa bir zaman sonra kadı olduğunda verdiği meblağı misli ile isteyecektir. Babası satın aldığı sabunları satamadığı için kadıdan birkaç erteleme talebinde bulunduğu halde kadı efendi işin aciliyetini bahane ederek, babasının bütün stokuna el koymuştur. Bu el konulan mallar içinde babasının sohbetine gelen yeniçeri ve aile dostlarının alacağı sabunlar da vardır (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

Kadı efendiye ipotekli olan dükkânı miras alan İbrahim, birkaç nesildir varlığını sürdüren sabun ticaretinin bu olay sonrasında mahvolduğunu söylemiştir. İbrahim bu olaydan sonra başka bir iş arayışına girdiğini, imdadına komşusu ve babasının dostu olan Hacı Berber'in yetiştiğini ifade etmiştir. Başlarına gelen bu talihsiz olay İbrahim'in berber çırağı olmasıyla sonuçlanacaktır (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

6. Vebalı Minder: Şüpheci Müşteri

İbrahim berber dükkanında tecrübe ettiği olay hem bireysel bir deneyim olarak hem de Osmanlı toplumunun sosyal yapısının bir yansıması olarak dikkat çekicidir. Sabun imalatı ve berber çıraklığı gibi iki farklı meslek arasında gidip gelen İbrahim, özellikle komşusu Hacı Berber'in dükkânındaki bir olaydan sonra, duyduğu rahatsızlığı ve yaşadığı olağanüstü durumu paylaşmak için mektubuna bu anekdotu eklemiştir

İbrahim'in sabun imalatı yapmadığını ya da fırsatını bulduğu vakitlerde berber çıraklığı yaptığını öğrenmekteyiz. Çıraklık eğitimini ise komşusu Hacı Berber'in yanında almıştır. Tek başına olduğu ve berber dükkânını kapatmaya yakın vakitte yaşadığı bir hadiseyi mektubunda anlatmıştır. Bu hadiseyi anlatacak kadar dikkate değer görmesi ise diğer günlerden farklı olduğu izlenimini uyandırmıştır.

İbrahim, komşusu Hacı Berber'e çıraklık yaptığı bir zaman başından geçen bir hadiseyi paylaşmıştır. Sıradan bir günde bir müşteri, berber dükkânına gelir ve kuaförlük işlemi sırasında, berberin hijyen ve güvenlik uygulamalarına dair ciddi şüpheler taşır. İbrahim'in kullandığı dil ve kelimeler, müşteri ile arasındaki mesafeyi ve rahatsızlık seviyesini gözler önüne serer. Dolayısıyla İbrahim yaşadığı bu tecrübeyi paylaşmak istemesi rahatsızlık duymasından

kaynaklanmıştır. Hatta sıra dışı bir hadisedir onun için. Çünkü dükkâna gelen kişiyi tasvir ederken kullandığı sözcükler hissiyatını ele verir niteliktedir (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253).

İbrahim dükkânı kapatacağı bir vakitte içeri giren bir kâfir (Frenk) önce dükkânı incelemiş, sonra eliyle minderi alt üst ettikten sonra sıraya oturmuştur. Yabancı mindere dokunduğu anda parmağını İbrahim'in gözlerinin içine bakarak ovuşturmuştur. Onun bu hareketi İbrahim'e vebanın minderlerle bulaşan bir hayvan (hastalık) olduğunu düşünen Frenklerin sıradan bir refleksi olduğunu düşündürmüştür.[4]

Veba gibi temas ile bulaşan tüm hastalıklar berber gibi meslek gruplarının daha dikkatli olmalarını gerektirmekteydi. Nitekim 1640 tarihli Es'ar defterlerinde, berberlerin uymaları gereken kurallar hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu kurallara göre, berberlerin ibrişim peştamal takmaları ve temiz kıyafetler giymeleri zorunluydu. Ayrıca leğen, ibrik gibi kullandıkları malzemeleri kalaylatmış olmaları mecburi iken usturalarının da temiz ve keskin olması gerekiyordu.

1640 tarihli Es'ar defterlerinde uymaları zorunlu olan kurallar hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre; berberlerin ibrişim peştamal kuşanmaları ve temiz giysiler giymeleri zorunlu idi. Ayrıca leğen, ibrik gibi kullandıkları malzemeleri kalaylamaları ve usturalarının da temiz ve keskin olması şarttı (Yücel, 1992, s. 116).

Türkçe bilmeyen bu yabancı İbrahim'e çenesinden tıraş edilmek istediğini ima eden bir harekette bulunmuştur. Fakat istediği tıraşı olabilmesi için başını İbrahim'in kucağına ya da koltuğunun altına koyması, burun kıllarını alabilmesi içinde cımbızı kullanmasına izin vermesi gerekirdi. Bu yabancı bütün bunları yapmasına başta itiraz etmiştir. Sonunda razı olmuş ve kendini tıraş ettirmiştir. Yabancı, tıraş bittikten sonra ödemesi gereken beş kuruş yerine dört kuruş verip dükkandan çıkmıştır (The Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253). 1640'larda tıraş ücreti 1 akçe iken 18. yüzyılda 3 akçedir (Yılmaz, 2022, s. 398). İbrahim bu durumda 2 akçe kadar bir bahşiş beklemiş olabilir. Nitekim müşteri aceleyle dükkândan çıkmış, eksik ödediği gibi İbrahim beklediği bahşişi alamamıştır.

[4] Vebanın varlığını ve bulaşmasını kolaylaştıran koşullar arasında; halı ve minderlerden oluşan döşeme grubu sayılmaktadır. Müslümanların beden temizliğine önem verdiği halde yaşanılan yerin temizliğine aynı ihtimamı göstermiyor olmaları vebanın yayılmasına bir etken olarak gösterilmiştir. Bu konuda bkz. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018), 91.

SONUÇ

Osmanlı tarih yazımında ben-anlatılarının önemli bir yer tuttuğu, büyük bir boşluğu doldurduğu aşikardır. Bu bağlamda çalışmanın öznesi olan İbrahim'in, Amerika'daki bir gazeteye yazdığı bu mektup sayesinde kendisini nasıl ifade ettiği, çevresi ve ailesi ile olan ilişkilerinin anlatış biçimini görmemiz açısından önemli bir kaynaktır.

İbrahim'in sosyo-psikolojik gelişimi, karakteristik birtakım özelliklerinin oluşumu, toplumsal kimliği gibi süreçlerin küçük yaşlardan itibaren başladığını düşündüğümüzde ailesi, toplum ve kurumsal yapı kişiliğinin inşasında bize ipuçları vermiştir. Ayrıca Osmanlı modernleşmesinin getirdiği yeniliklere uyum sağlama, değişim ve dönüşüm ortamının günlük ve iş hayatının içine yerleşmesinin kaçınılmaz olduğu bir zaman diliminde yaşıyor olmak İbrahim'in kişiliğini de etkilemiştir.

İmparatorluğun yüzleşmeye başladığı modernleşme süreci, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde insan merkezli bir zihniyet dünyası hâkim olmasını olanak sağlamıştır. Hangi ırk, mezhep ya da rütbe ve statüde olursa olsun insan ilişkileri yer ve zaman gibi faktörler söz konusu olduğunda bile son derece önemli bir hal almıştır. Bu bağlamda düşündüğümüzde payitahtın merkezinde küçük bir dükkânın ziyaretçileri Osmanlı toplum yapısının hiyerarşik katmanlarının çeşitliğinin sergilemiştir.

Gazetenin, özellikle Galata-Pera gibi çok kültürlü bir bölgedeki yabancılar arasında popüler olması, İbrahim'in de bu gazetenin içeriklerine kolayca ulaşmasını sağlamıştır. Osmanlı'da bu tür yabancı gazetelerin yaygınlığı, dönemin küresel etkileşimler ve Batılılaşma sürecine dair önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

İbrahim'in kısa bir şekilde anlattığı mektubunu yazma gayesi ya da muhabirin bunu yayınlama düşüncesi hakkında net bir fikir yürütmemiz mümkün değildir. Sıradan bir Osmanlı esnafının her türlü kaygısı ya da görünür olma isteği olabilir. Ne olursa olsun bu mektup bize belli bir zaman dilimindeki Osmanlı İstanbul'unun siyasi, ekonomik ve sosyal çevresi hakkında bir fikir edinmemizi sağlamıştır.

İbrahim'in, *The Herald New York* gazetesine olan ilgisi ve bu gazeteyi takip etme çabası, aynı zamanda bir iletişim aracı olarak gazetelerin o dönemdeki rolünü de vurgular. İbrahim'in bu gazeteye ulaşma çabası, onun yalnızca bir okuyucu değil, aynı zamanda bilgiye erişim için bir kanal arayan bir birey olduğunu gösterir. Bu bağlamda, gazete sadece haberlerin iletildiği bir platform değil, aynı zamanda

kimlik ve aidiyet duygusunun inşa edildiği, insanların seslerini duyurmak için başvurdukları bir mecra haline gelmiştir.

İbrahim'in yazdığı mektup, tarih yazımının ve sosyal belleğin bir parçası olarak, sıradan insanın sesiyle toplumsal yapıyı anlamamıza olanak tanır. O dönemdeki toplumsal ve kültürel etkileşimler, bireylerin seslerini duyurabilmek için başvurdukları kanallar ve gayretleri, tarih yazımında önemli bir yer tutmaktadır. Bu metinler, yalnızca geçmişi anlamak için değil, aynı zamanda o dönemde yaşayan bireylerin kimlik inşası süreçlerini anlamak için de kritik bir öneme sahiptir.

İbrahim, II. Mahmut döneminin sıradan halkından biri olarak, tarih sahnesinde adından fazla söz edilmeyen ancak kendi hayatında önemli izler bırakan bir figürdür. Mektubunda, yaşamına dair verdiği ayrıntılar sınırlıdır, ancak bu sınırlı bilgi de, onun mesleği ve toplumsal konumuyla ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. İbrahim'in İstanbul'da yaşamış olması, onun sabunculuk mesleğine olan ilgisi ve ailesiyle olan ilişkileri hakkında fikir edinmemize yardımcı olur. Ancak, İbrahim'in şahsi hayatına dair çok az bilgi olması, onun sosyal çevresini ve kimliğini daha geniş bir bağlamda anlamamızı zorlaştırmaktadır.

İbrahim'in bu mektubu, yalnızca bireysel bir bakış açısını sunmakla kalmaz, aynı zamanda Osmanlı toplumunun değişim süreçlerini, toplumsal ilişkilerini ve bireylerin bu değişimlere nasıl tepki verdiklerini anlamamız açısından da önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Mektubun içerdiği detaylar, bireyin kimliğinin sadece ailesi ve çevresiyle değil, aynı zamanda toplumsal yapılarla, kurumlarla ve dönemsel dönüşümle şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, İbrahim'in mektubu, Osmanlı'daki bireysel ve toplumsal kimlik inşasını anlamak için kritik bir pencere açmaktadır.

Sabunculuk mesleği ve çevresiyle kurduğu bu tür ilişkiler, İbrahim'in kimliğini şekillendiren önemli unsurlar arasında yer alır. Toplumda saygı gören bir meslek olan sabunculuk, aynı zamanda İbrahim'in sosyal statüsünü belirlemiş ve meslektaşlarıyla olan ilişkilerini de derinleştirmiştir. İbrahim, sabun imalatı yaparak sadece ekonomik açıdan kazanç elde etmekle kalmamış, aynı zamanda toplumdaki yerini güçlendirmiş ve insanlarla olan etkileşimlerinde daha derin bir anlayış geliştirmiştir.

İbrahim'in yeteneği sadece tutkunu olduğu sabun imalatıyla sınırlı değildir. Kendi deyimiyle iyi bir edebiyatçıdır da. Çünkü babasının yanında staj görmüş, onun düşün yolunu takip etmiş, babasının talimatlarını yerine getirmiştir. Bu da babasının vefatından sonra da dükkânının belli bir konuda düşüncelerini açıklayan farklı kesimden pek çok kişinin buluştuğu bir mekân olmasını

sağlamıştır. Babasına benzemek ona büyük bir gurur vermiştir. İbrahim'in yazma tutkusunu kıtalar ötesindeki bir muhabirle paylaşmak istemesi çok ilgi çekicidir. Edebiyatçılığını öne çıkaracak yazıları olup olmadığını bilmiyoruz. Ama bu tutkusunu başkalarıyla da paylaşmış olması muhtemeldir.

İbrahim'in kadı Abdullah'a olan yaklaşımı, onun toplumsal konumunu, kimliğini ve toplumdaki yerini nasıl algıladığını da yansıtır. Osmanlı'daki toplumsal yapının hiyerarşik doğası, bireylerin kimliklerinin çoğu zaman bağlı oldukları aileye, mesleğe ve toplumsal pozisyona göre şekillendiği bir düzendir. İbrahim, kadı Abdullah'ın toplumdaki saygınlığını ve rolünü, sadece bir yönetici olarak değil, aynı zamanda bir otorite figürü olarak da takdir etmektedir. Bu, İbrahim'in kendi kimlik inşasında adalet ve toplumsal düzenin nasıl önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Kadıların bu denetim işlevleri, aynı zamanda bireylerin kendi konumlarını ve kimliklerini inşa etmeleri adına bir referans noktası da oluşturmuştur. Bu bağlamda, İbrahim'in kadıya duyduğu saygı, onun toplumsal düzen ve adaletle olan ilişkisini gösterirken, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyal yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bir Osmanlı kadısının haksız kazançlarla servetini arttırmış olduğunu ispatlama çabası babasının uğradığı zararı ve hayal kırıklığını gözler önüne sermek için bir örnektir. Bu olay sonrasında dükkanları toparlanamamış, İbrahim de diğer pek çok esnaf gibi ek bir iş bulma gayretiyle hareket etmiştir. Neticede berber olan komşunun yanında çıraklık yaparak para kazanma yoluna gitmiştir. Berber çıraklığı yaptığı bir zamanda dükkanına gelen yabancı ile yaşadığı şaşırtıcı olayı muhabire anlatmış olması Osmanlı'nın veba ile mücadelesinde bir esnafın yaşadığı zorluğu göstermesi açısından önemlidir. Vebanın minder gibi döşemeler yoluyla bulaşması o dönem için kayıtlara geçmiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

1. Süreli Yayınlar

New York Herald, 11 May 1838 (20 Ramazan 1253)

2. Araştırma Eserleri

Akozan, F. (1979). İstanbul'un kapalı çarşısı. *Tarih Dergisi*, 32, 759-770.

Atar, F. (2001). Kadı. (Cilt. 24, s. 6-69). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*

Aydın, M. A. (2001). Osmanlı araştırmalarından Osmanlı hukukunun ve şeriyye sicillerinin önemi. *Osmanlı Tarihçiliğine Yön Veren Konuşmalar*, (Ed.) Arif Bilgin ve M. Bedizel Aydın, (s.225-238), Kronik Yayınları.

Aytekin, A. (2013). Osmanlı-Türk modernleşmesinin düşünsel, ekonomik ve bürokratik kodları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 30, 313-319.

Baykara, T. (1995). Osmanlı reformunun ilk zamanları: Yeniçeri ocağının kaldırılması ve ilk tatbikat. *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 10(1), 1-11.

Bilgin, A. (2019). Seyahatnamelerde kapalı çarşı. *Geçmişten Günümüze Kapalı Çarşı*. (Ed. Ali Şükrü Çoruh), (s.85-105), İstanbul Ticaret Odası Ekonomi ve Sosyal Tarih Yayınları.

Eyice, S. (1992). Büyük çarşı. (Cilt. 6, ss. 509-513). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*

Findley, V. C. (2019). *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform Babıâli 1789-1922*. Alfa Tarih Yayınları, 2019.

Göyünç, N. (1979. Hane deyimi hakkında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* 32, 331-348.

Kafadar, C. (2009). *Kim Varmış Biz Yoğ İken*. Metis Yayınları.

Karal, E. Z. (1993). Mahmud II. *İslam Ansiklopedisi,* (Cilt. VII, s. 165-170), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mott, F. L. (1947). *American Journalism: A History Newspapers in the United States through 250 Years 1690-1940*. Macmillian Company.

Okay, M. O. (1994). Edebiyat. (Cilt. 10, s. 395-397), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.

Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Devleti'nde Kadı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 69-73

Özcan, A. (1991). Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, 457-458.

Öztuna, Y. (1989). *İkinci Mahmud*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, S. (2022). Osmanlı Devleti'nde sabun sanayii. *Osmanlı*, 10, 781-790. Yeni Türkiye Yayınları.

Panzac, D. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şahinalp, M. S. ve Veysi G. (2016). Osmanlı dönemi anadolu şehirleri çarşı sisteminin fonksiyonel analizi. *Turkish Stadies*, 11/8, 335-360.

Tosh, J. (2022). *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, Kronik Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (2022). *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yaşa, F. (2020). *İmparatorluğun Öteki Yüzleri, Toplumsal Hiyerarşi ve Düzen Karşısında Sıradan Hayatlar*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, İ. (2022). Osmanlı son döneminde berberlik. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS),* 112, 396-408.

Yücel, Y. (1992). *Osmanlı Ekonomi Kültür Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yüksel, A. (2009). Türk modernleşmesini başlatan aktör olarak II. Mahmud. *Modern Türkiye Tarihi*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayınları.

Yüksel, A. (2022). *Perapolis Osmanlı Polis Tarihinin Yeniden İnşa Denemesi*. Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The publication date of İbrahim's letter is recorded as December 18, 1837. This period corresponds to the years of the reign of Sultan Mahmut II, who continued his rapid modernization efforts on the Ottoman throne. Mahmut II's reforms led to radical changes in the political, administrative and economic structures of the Ottoman Empire, as well as important steps affecting the social and cultural structure. In this context, it is important to understand the period in which İbrahim's letter was written in order to evaluate both the modernization process of the Ottoman Empire and the socio-economic life in Istanbul.

Ibrahim, as a commoner of the Mahmut II period, is a figure who is not mentioned much on the stage of history but who left important traces in his own life. The details he provides about his life in his letter are limited, but even this limited information provides important clues about his profession and social position. The fact that İbrahim lived in Istanbul helps us to get an idea about his interest in the soap-making profession and his relations with his family. However, the

paucity of information on his personal life makes it difficult to understand his social environment and identity in a broader context

In Ottoman historiography, self-narratives constitute an important source for understanding the social structure and identity construction processes of individuals. The focus of the study, İbrahim’s letter to The Herald New York, reveals his self-expression and the social, economic and cultural contexts of Ottoman society. İbrahim's individual development was shaped by his family, social environment and institutional structures. At the same time, the environment of change and transformation brought about by Ottoman modernization was reflected in his daily life and professional practices, which directly affected his identity and social position.

The popularity of the newspaper in Galata-Pera, a multicultural region, shows İbrahim’s efforts to access information through this newspaper and the global interactions and Westernization processes of the period. Beyond being a means of communication of the period, newspapers functioned as a medium through which individuals constructed their sense of identity and belonging. İbrahim’s letter allows us to understand the reactions of individuals in Ottoman society to transformations and the social interactions in this process.

In the Ottoman Empire, soap production occupied an important place both commercially and industrially and turned into a major economic activity over time. Soap, whose raw material was mostly olive oil, was produced in soap houses, especially in the 19th century, and became more industrialized with the process of factoryization towards the end of the century. This article will focus on İbrahim’s relationship with soap production, the place of the profession in the social and economic context, and the relations he established with his environment. In particular, the soap production that İbrahim learned from his father played an important role in shaping his personal development and professional identity.

Ibrahim reflected the soap-making knowledge he had learned from his father to his own business, mastered this field and turned soap production into an art. Considering that soap houses were once important centers of both trade and production in the busiest districts of Istanbul, İbrahim's passion for soap production coincides with the socio-economic structure and production relations of the period. Through his profession as a soap maker, İbrahim strengthened his social status and developed a deep understanding of social relations. In addition to his professional life, he followed in his father’s footsteps and developed an interest in literature and turned his shop into a place where different social groups

came together. His devotion to his father was an effective factor in the formation of his social identity.

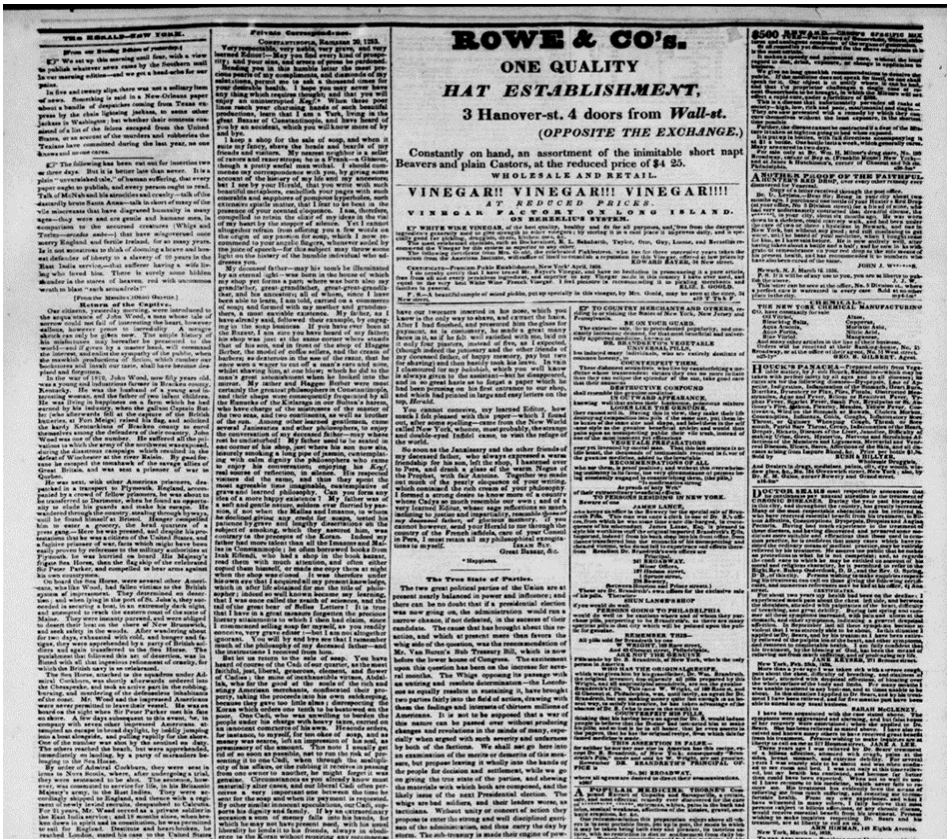
Although İbrahim does not manufacture soap and does not spend time as a barber when he is not working as an apprentice, his frequent references to his experience in the barber shop and his relationship with his neighbor Hacı Berber play a very important role in his personal identity construction. Hacı Berber's shop functions not only as a workplace but also as a social space where people from various segments of society interact. A customer who comes to this shop is not just an ordinary customer, but also a part of social relations and a sense of individual trust.

This extraordinary incident in the barber shop is an important example of how individuals and social structures are shaped and how individual identities are constructed in Ottoman society. The way İbrahim narrates this incident reflects a process of reflection on his concerns in his personal world, social norms and feelings of trust. In this context, his experience can be considered not only as a professional experience but also as a part of social identity and social relations.

It provides important information about artisan relations in the Ottoman Empire and the interactions between the various layers of society. The artisan class, such as barbers and soap makers, was considered one of the cornerstones of society. At the same time, a shopkeeper's shop was not only a place where commercial activities were carried out, but also a place where social status was determined and social dynamics were shaped. While the customer's suspicious attitude symbolizes social insecurity and the deterioration in bilateral relations, such incidents in İbrahim's letter provide important clues to the depths of the social structure of that period.

İbrahim's attitude towards the qadi Abdullah also reflects how he perceives his social position, identity and place in society. The hierarchical nature of the Ottoman social structure is such that individuals' identities are often shaped by the family, profession and social position to which they belong. İbrahim appreciates Kadi Abdullah's prestige and role in society, not only as a ruler but also as an authority figure. This shows how justice and social order play an important role in İbrahim's own identity construction. This supervisory function of the qadi also constituted a reference point for individuals to construct their own positions and identities. In this context, while İbrahim's respect for the qadi shows his relationship with social order and justice, it also provides important clues about the social structure of Ottoman society.

EKLER

THE HERALD—NEW YORK.

From our Sunday Edition of yesterday.

☞ We set up this morning about four, with a view to publish whatever news came by the Southern mail in our morning edition—and we got a head-ache for our pains.

In fire and sweary alps there was not a solitary item of news. Something is said in a New-Orleans paper about a battle of desperadoes coming from Texas to shoot a the chief fighting jackass, to some other point by the chief fighting jackass, to some other jackass in Washington; but whether their contents contained a list of the felons escaped from the United States, or on account of the murders and robberies the Texians have committed during the last year, we are known and no one cares.

☞ The following has been cut out for insertion two or three days. But is a better late than never. It is a pitiful "unvarnished tale," of human suffering, that every paper ought to publish, and every person ought to read. Talk of McNab and his atrocities and cruelty—talk of the miserable treatment of our sailors in short of many of the wise measures that have disgraced humanity in many ages—they were and are gentle and humane men, in comparison to the accursed monsters (Whips and Tories—avaunt and!) that have misgoverned once sentry England and fertile Ireland, for so many years. It is not necessaries to think of deeming a brave and honest defender of liberty in a slavery of 10 years in the East India service,—that sufferer having a wife living who loved him. There is surely some hidden blunder in the stores of heaven, red with uncommon wrath to blast "such scoundrels!"

[From the Mercury, (ultra) Boston.]

Return of the Captive.

Our citizens, yesterday morning, were introduced to the acqua nuance of John Wood, a man whose tale of suffering is one of the most touching and heart-rending narratives however to be presented to the world—and if given by a master hand, will command the interest, and excite the sympathy of the public, when the murderish productions of fiction, which confine our bookstores and break our purses, shall have become dis pised and forgotten.

John Wood, aged 29, John Wood, now fifty years old, was a young and industrious farmer in Bracken county, Kentucky. He was the husband of a young and interesting woman, and the father of two lovely children. He was living in happiness on a farm, which he had earned by his charge of the gallies (Captain Bligh [so (who afterwards fell at the capture of the British ship Bounty, by her crew, and was set adrift with the hardy Kentuckian,) of Kentucky country to enter themselves among the defenders of their country. John Wood was one of the number. He suffered all the privations to which the army of the northwest exampioned, during the disastrous campaign which resulted in the defeat of Winchester at the river Raisin. By good fortune he escaped the massacre of the savage allies of Great Britain, and was sent a prisoner of war to Canada.

He was sent, with other American prisoners, dispatched in a transport to Plymouth, England, accompanied by a crowd of fellow prisoners, he was about to be transferred to Dartmoor, when he found an opportunity to elude his guards and make his escape. He wandered through the country, stealing through by-ways, until he found a vessel bound to the United States, which he found employment as the hired servants of a gang. Here he was pressed, and despite his protestations that he was a citizen of the United States, and a fugitive prisoner of war, facts which might have been easily proven by reference to the military authorities at Plymouth, he was hurried on board His Majesty's frigate Sea Horse, then the flag-ship of the celebrated Sir Peter Parker, and compelled to bear arms against his native country.

On board the Sea Horse were several other Americans, who like Wood, had fallen victims to the British system of improvement. They determined on desertion; and when lying in the port of St. John's, they succeeded in securing a boat, in the extremely dark night, and attempted to reach the eastern coast of the state of Maine. They were instantly pursued and were obliged to desert their boat on the shore of New Brunswick, and take to the woods. Here they lay concealed for two days, exhausted with cold, and hunger and fatigue, they were apprehended by a party of British soldiers and again transferred to the Sea Horse. The punishment that followed this act of desertion, was inflicted with all that ingenious refinement of cruelty, for which the British navy is so celebrated.

The Sea Horse, attached to the squadron under Admiral Cockburn, was shortly afterwards ordered into the Chesapeake, where she assisted in the plundering, burning, and murdering of the defenseless inhabitants of the coast. Mr. Wood and the impressed Americans were never permitted to leave the ship's crew. They were buried on the night when Sir Peter Parker met his fate on shore. A few days subsequent to this event, he, in company with seven other impressed Americans attempted an escape in broad daylight. They succeeded in stove a boat alongside, and pulling rapidly for the shore, they were fired upon by the whole crew of the frigate. The others reached the beach, but were apprehended, immediately on landing, by a party of marauders belonging to the Sea Horse.

By order of Admiral Cockburn, they were sent in irons to Nova Scotia, where, after undergoing a trial, they were sentenced to be shot. The sentence, however, was commuted to service for life, in His Britannic Majesty's army, in the East Indies. They were accordingly transported to Bengal, where they were delivered over to the tender mercies of the subordinate officers. For 21 years, Mr. Wood served as a private soldier in the East India service; and in all cases, when he has been down in spirit and in constitution, he was permitted to eat. England, Ireland and Scotland, he has ransacked London, stated his case to the United States Consul, and by the kindness of Mr. Jarvis, reached Liverpool. He left Liverpool in January, and resolved his weary pilgrimage toward the home of his childhood.

It is now twenty-six years since he left his wife and children in Kentucky; and our syllable has to be heard, relative to their situation, since the moment of their separation. The reader may form a few dollars upon him, for, poor and decrepid as he is, he will possess a fund of wealth, which will enable him to make his way in the stage to Washington, from which point he intends to embark on board a steamboat for Augusta, in Kentucky!

Fancy cannot help asking—what is now that home to which the war-broken wanderer is returning? Will the wife of his youth be ready, in the fidelity of her heart, to meet the husband that has been lost? Will the fair fond and affectious have been given to another? Will the children have forgotten the face of their father? And his children! If living, are they now long since married upon the busy scenes of life. Will they take the coming pilgrim for what he is—a poor old beggar? A thousand corresponding questions may rush upon the sad man's heart, as his weary footsteps approach the spot that once was home! Fancy cannot fill the picture. Let the reader imagine the wind to the shiver heath, suppose the approaching to that eventful moment, which is soon to witness the agony of the happiness—the inter mingling of the two.

THE REVENUE.—The revenue accounts for the quarter ending 5th April, 1838, have been published. On the 1st January there was in the treasury a balance of cash amounting to £2,833,384. On the 5th April there was, as compared with the corresponding quarter of 1837, shown to a decrease of £492,000. The decrease on the year is—Customs, £1,381,616; Excise, £1,340,527; Stamps, £309,114; Taxes, £34,611; while on the Postoffice there is an increase of £39,116. The decrease on the quarter is—Customs, £201,653; Excise, £108,000; Stamps, £43,000; Taxes, £10,000; while on the Postoffice, £5,000. It is not necessary to dwell upon the causes of the decrease. They are to be found in the state of the British money market especially that of the United States, and in the great monetary revolution in which the country has been subjected. But that the prosperity is approaching, we only hope that our legislature will be induced to remedy the evils while private trade is doing by the old process of making money cheap in London, and dear in the country—by paper.—Liverpool Paper.

THE APPROACHING CORONATION.—Several workmen are employed in the abbey on by Mr. Bernasconi in the construction of the throne, which is to be used by their Majesty and the ceremonies will walk from the Royal Palace to Westminster Abbey on the approaching solemnity. The platform is now nearly finished. The west face has not yet been promulgated. [Query. Has this any connection with Lord Brougham's recent west face wrinkle; the writer must mean the Royal Palace at Westminster, where the Sovereign (as George IV. did) sometimes sleeps before the coronation.]

Private Correspondence.

CONSTANTINOPLE, September 20, 1833.

Very respectable, very noble, very grave, and very learned Editor!—May you first every kind of prosperity, and your sons, and sons of your sons for purchasers!

Reading you in this humble letter the most precious pearls of my compliments, and diamonds of my salutations, permit me to ask a thousand ones for your daily health. I hope you may never have any thing which requires thought; and that you will enjoy an uninterrupted Xmas. When three pipes (less reach your charming hands of such beautiful smoke-tobacco, learn that I am a Turk, living in the great Bazaar of Constantinople, and have heard of you by your wisdom, which you will see more of by and by.

I keep a shop for the sale of soap, and when it was my father's, there the books and heads of my friends and visitors. My nearest neighbor is a seller of razors and razor-strops; he is a Frank—a Giaour, though a pretty useful man withal. I should commence my correspondence with you, by giving some account of the hair-ary of my life and my ancestors; but I see by your Herald, that you write with such beautiful metaphors, embellish your pages with such emotions and such happiness of language, besides the extremely quick matter, that I fear to be less in the estimation of your readers than I am in my own, and compelled to retain the shine of my shop in the eye of my heart by the stopper of silence. Yet I cannot refrain from indicating even a few words as to the origin of my passion for soap, which I now respectfully submit to your humble fingers, whenever aided by the joint of speech—for this subject may throw some light on the history of the humble individual who addresses you.

My deceased father—may his tomb be illuminated by an eternal light—was born in the house of which my shop yet forms a part, where was born also my grandfather, great-grandfather, great-great-grandfather, and so on, as far back as the year 1 of the Hegira, before which time I am told, carried on a considerable trade of soap, and formed with my mother and grandmother, a most comfortable ménage. My father, as I have already said, followed their example, by engaging in the soap business. If you have ever been in the Bazaar, I am sure you have heard of my father; his shop was at the same corner where stands that of his son, and in front of the shop of Haggee Mehmet, the model of coffee-sellers, and the envy of barbers, so dexterous in the use of the razor, that he can shave the head of a man in a state of violent motion, whether shaving, or not shave, which he did to the man's great astonishment when he looked into the mirror. My father and Haggee Mehmet were not certainly the greatest philosophers in Constantinople, but they had the reputation of being deeply versed in the Remarks of the Kaimaga in our Sultan's haram, who have charge of the manicure of the master of the two seas, and two continents, as well as brother of the sun, moon, and stars. They were also considered Aristotle and other philosophers, to enjoy the confidence of the Sultan's wives, and to have been admitted into the haram! My father used to sit at the one corner of his shop, just where his son now sits, and Haggee Mehmet at the other, conversing, conversing with calm dignity the philosophers who came to buy his excellent soap, and Haggee his fine razors, real sources of reflection, in silence. His respectful visitors sat on the stone seat before the door, the most agreeable time imaginable, contemplative of great matters of profound philosophy. Can you form an idea of a more happy existence? My father was of a very fine person, and Haggee Mehmet was also of a very fine person. My father was a man of a very fine mind, and Haggee Mehmet was also of a very fine mind. My father was a man of a very fine heart, and Haggee Mehmet was also of a very fine heart. My father was a man of a very fine soul, and Haggee Mehmet was also of a very fine soul. My father was a man of a very fine soul, and Haggee Mehmet was also of a very fine soul. My father was a man of a very fine soul, and Haggee Mehmet was also of a very fine soul.

[3830]

ROWE & CO's.
ONE QUALITY
HAT ESTABLISHMENT,
3 Hanover-st. 4 doors from Wall-st.
(OPPOSITE THE EXCHANGE.)
Constantly on hand, an assortment of the inimitable short napt Beavers and plain Castors, at the reduced price of $4 25.
WHOLESALE AND RETAIL.

VINEGAR!! VINEGAR!!! VINEGAR!!!!
AT REDUCED PRICES
VINEGAR FACTORY ON LONG ISLAND.
ON BERZELIUS'S SYSTEM.

☞ WHITE WINE VINEGAR, of the best strength, healthy and fit for all purposes, and free from the disagreeable ingredients generally used to give strength to wine vinegars; by visiting it in a cask it may have a vigorous daily, and I operation, which will be seen by the bubbles rising to the surface.

CERTIFICATE.—We, the undersigned, Professors of Chemistry in the University of the City of New York, have examined the Vinegar by this system as superior to any other.
JOHN W. DRAPER, M. D.
LEWIS C. BECK, M. D.
The above certificate is from two of the most eminent Professors, who has for three successive years taken the premium from the American Institute, without a competitor for his Vinegar, offered a few prices by EDWARD SAYER, 16 New street.

CAUTION.—Premium Pickle Establishment, New York April, 1838.
I am cautioned, that I have stated Mr. Sayer's Vinegar, and have no hesitation, in pronouncing it a pure article, free from all and every pernicious ingredient, and superior to any Vinegar made in this country. I have ever used, and regard as the very best. Mrs. Wm. Wier, French Vinegar. I feel pleasure in recommending it to ELIZ. I. GOULD.
Number 6 pearl.

A beautiful sample of mixed pickles, put up especially in this vinegar, by Mrs. Gould, may be seen at the store, 16 New street.

☞ TO COUNTRY MERCHANTS AND OTHERS, residing in or visiting the States of New York, New Jersey and Pennsylvania.
BE ON YOUR GUARD.
The extensive sale, for its unprecedented popularity, and consequent numerous counterfeits, for that most beneficial and universally known medicine,
DR. BRANDRETH'S VEGETABLE UNIVERSAL PILLS,
has induced many unprincipled persons, who are entirely destitute of common honesty, to manufacture
COUNTERFEIT PILLS,
and counterfeit boxes, in imitation of the genuine,
IN OUTWARD APPEARANCE,
bearing well executed engravings of the Dr.'s signature and address, and the words "Brandreth's Pills" blown in the glass.
DESTRUCTIVE COMPOUND
is contained in these counterfeits.
IN OUTWARD APPEARANCE,
bearing well executed engravings of the Dr.'s signature and address, and the words "Brandreth's Pills" blown in the glass.
VEGETABLE PREPARATIONS
are put up in imitation of the genuine, and the attempts to so palm off these counterfeits on the public, is a most flagrant violation of the grossest principles of honesty and honor.
BEWARE, and be satisfied that the
GENUINE ARTICLE
is obtained, by purchasing of Dr. BRANDRETH himself, and where the counterfeits cannot be found, the very circumstance of purchasing from the Doctor himself, is a sufficient guarantee.
Office of Dr. BRANDRETH'S PILLS IN NEW YORK.
Bearers of the
JAMES LANCE.
Dr. Brandreth has appointed the sole agent of Brandreth Pills.—You may rest assured that I will not sell a counterfeit Pill.
JAMES LANCE.
Agent for Dr. Brandreth's Pills.
Dr. Brandreth has appointed James Lance, Esq. to proceed to the Southern and Western States, to appoint Agents for the sale of his Pills. Merchants and others in those sections of the country can purchase from the wholesale or retail agents appointed by Mr. Lance, with the assurance of obtaining the genuine article.
Dr. Brandreth's Office,
No. 241 BROADWAY.
Where the Pills are sold by the Proprietor himself.
Agencies Established and Pilots secured.
Those who wish to purchase the Pills, will please call at the above office.

☞ Those who wish to purchase the Pills, will please call at the above office.
SHUN LANDSMAN'S SHOP
If you would go where GOOD TO PHILADELPHIA
would do well to call at the Office of the Line, where they purchase Tickets at the Office of the Line, where they purchase Tickets at the Office of the Line, where they purchase Tickets

Türkçe Çeviri Metin

Özel Yazışma/muhabir

Constantinople, Ramazan 20, 1253 (18 Aralık 1837)

Çok saygıdeğer, çok asil, çok ciddi/ağırbaşlı ve çok bilgili bir editör. Her türlü hayırlara vesile olsun, günahlarınız, basın yanlışlarınız af eylesin. Bu alçakgönüllü mektupta size iltifatlarımın en değerli incilerini ve dualarımın elmaslarını göndererek, arzu ettiğiniz sağlığınızı binlerce kez istememe izin verin. Düşünmeyi gerektiren hiçbir şeye asla sahip olmamanızı ve kesintisiz keyif almanızı dilerim. (Keyf) Bu şiir dizeleri, böylesine güzel üretimlerin büyüleyici ellerine ulaştığında, benim bir Türk olduğumu, İstanbul'un büyük çarşısında yaşadığımı ve seni tesadüfen duyduğumu, zamanla daha fazlasını öğreneceksin.

Sabun satışı için bir dükkân işletiyorum ve canım istediğinde arkadaşlarımın ve ziyaretçilerimin saçlarını ve sakallarını tıraş ediyorum. En yakın komşum jilet ve jilet kayışı satıcısıdır; o bir Frenk-bir Gregor olmasına rağmen oldukça yararlı bir adam. Sizinle yazışmama, yaşamımın ve atalarımın tarihini biraz anlatarak başlamalıyım; ama haberinizden görüyorum ki, o kadar güzel mecazlarla yazıyorsunuz, sayfalarınızı o kadar geniş risalelerle süslüyorsunuz ki, güzel kokulu belagatiniz karşısında yenilmekten korkuyorum. Bu nedenle, düşüncelerimin iksirini, sessizliğin tıpasıyla kalbimin küçük şişesinde tutmaya mecburum. Yine de, şimdi ne zaman konuşma suyuyla kirlense melek parmaklarınıza tavsiye ettiğim sabun tutkumun kökeni hakkında size birkaç söz söylemekten kendimi alamıyorum - çünkü bu konu size hitap eden alçakgönüllü kişinin tarihine biraz ışık tutabilir.

Rahmetli babam -kabri nurla aydınlansın- dükkânımın henüz bir parçası olduğu evde doğmuş; büyükbabam, büyük büyükbabam, büyük büyükbabam ve ataları da nerede doğdu; öğrenebildiğimden beri hepsinin sabun ticareti yaptığı söylendi ve annem ve büyükannemle en kıskanılacak bir varoluş oluşturdu. Babam, daha önce de söylediğim gibi, sabun işine girerek onların örneğini izledi. Çarşıya gittiyseniz eminim babamın adını duymuşsunuzdur; dükkânı, oğlunun dükkânıyla aynı köşede ve kahvecilerin modeli, berber kreması Haggee (Hacı) Berber'in dükkânının önündeydi; ustura kullanmakta o kadar hünerli ki, bir keresinde bir adamın kulaklarını ve burnunu tıraş ederken tek vuruşta kesme iddiasını kazandı; bunu aynaya baktığında adamın büyük şaşkınlığına yaptı. Babam ve Haggee Berber, kesinlikle Konstantinopolis'in en büyük filozoflarıydı ve bu nedenle, iki denizin ve iki kıtanın efendisinin yanı sıra güneşin kardeşinin

metreslerinden sorumlu olan Sultanımızın haremindeki Kızlarağa'nın tüm Hadımağaları onların dükkânlarına uğrardı.

Diğer bilgin beylerin yanı sıra, birkaç Yeniçeri ve diğer filozoflar, rahmetli babamın sohbetinden zevk almak için geldi - huzurları rahatsız olmasın! Babam bir zamanlar dükkânının bir köşesinde, tam şimdi oğlunun oturduğu yerde oturmuş, ağır ağır uzun yasemin piposunu tüttürür, sohbetinden zevk almaya gelen filozofları sakin bir vakarla düşünürdü; keyfinin tadını çıkarmak, sessizliğin gerçek yansıma kaynağı. Saygıdeğer ziyaretçileri de aynısını yaptılar ve böylece ağırbaşlı ve bilgili felsefeyi düşünerek, akla gelebilecek en hoş zamanı geçirdiler. Daha mutlu bir varoluş fikri oluşturabilir misin?

Babam yumuşak ve nazik bir tabiata sahipti, sabunlar için herhangi bir kredi vermeyi reddettiği Mollalar ve İmamlar, sigara konusundaki ciddi ve uzun tezlerle sabrını sınadıklarında, nadiren tutkuyla parladı. Kuran'ın hükümlerine aykırı olduğuna dair güvence verdi. Gerçekten de babam İstanbul'daki bütün imamlardan ve mollalardan daha yetenekliydi; kitap çarşısında dükkânı olan İzak Efendi'den sık sık kitap ödünç alır, büyük bir dikkatle okur ve çoğu zaman ya kendisi kopya eder ya da dükkân kapalıyken geceleri bana kopya ettirirdi. Bu nedenle, sonraki yaşamda bana filozof unvanını kazandıran tüm mevcut bilgilerimi onun gözünde edindim; gerçekten de öğrendiklerim o kadar iyi biliniyordu ki, bir zamanlar bilimlerin zirvesi ve Belles Lettres'ın büyük ayısının kuyruğu olarak anılırdım! Kendim için sabun satmaya başladığımdan beri sahip olduğum değerli edebi kazanımları büyük ölçüde unuttuğum doğrudur, sizin de kolayca anlayabileceğiniz gibi, çok ciddi bir editör: - ama ben tamamen cahil değilim. Merhum babamın felsefesinin çoğunu ve ondan aldığım talimatları hatırladığımı yavaş yavaş göreceksiniz.

Ama sabun satışına geri dönelim. Bizim mahallenin kadısını kadıların en sadık, adaletli, liberal, cömert, yumuşak huylu ve çiçeği olarak duymuşsunuzdur elbet; tükenmez erdemler madeni, zengin ve cimri Amerikalı tüccarların ruhlarının iyiliği için mallarına el koyan, çok az sadaka verdikleri için gelirlerini kendi kasasına koyan Abdullah; onda birinin fakirlere verilmesini emreden Kuran'a saygısızlık. Emrindeki halka ağır vergiler yüklemek istemeyen bir Kadı, masum bir ticaretle uğraşıyordu. Örneğin, bana on okka sabun siparişi gönderdi ve para az olduğu için, miktarın kanıtı olarak mührünün izini bıraktı.

Bu notu genellikle mümkün olan en kısa sürede elden çıkarırım, bir kadıya verme riskini göze almamak için, işlerinin çokluğu veya bir sahibinden diğerine geçerken aldığı sürtünme nedeniyle, onun olduğunu unutabilir. Eşsiz. Bildiğiniz gibi koşullar, olayları maddi olarak değiştirmelidir ve liberal Kadı'mız sabun için gönderdiği zaman ile ödemesinin talep edildiği zaman arasında genellikle çok

önemli bir durum algılar. Kadımız, buna benzer başka masum spekülasyonlarla, itibarını ve ailesini desteklemektedir. Olağanüstü bir olayla eline şu anda ihtiyaç duymayabileceği bir miktar para düşerse, her zamanki rahatlığıyla, her zaman Kuran'a itaat ederek, herhangi bir karşılık beklemeden, çok sessizce arkadaşlarına ödünç verir. Dükkânların gelişen durumundan, ekstraları daha az hissedecekleri zaman, geri ödeme konusundaki aşırı isteğini dile getiriyor ve hem zamandan kazanmak hem de zamandan kazanmak için mallarını kendisi veya her zaman alıcı olan diğer arkadaşlarımızı satıyor. Aksi takdirde hesaplarına girebilecek herhangi bir usulsüzlük. (Suaviter in mode, fortiter in re) Latince atasözü: davranışta kibar, eylemde kararlı. Hak'ta güçlü hareket üslubunda tatlı olmak. Usulde nazik, esasta kuvvetli ve sert olmak. Çok bilgili Editör, bir Latin atasözü kullanırsam şaşırma. Pera'da ikamet eden Frenk imamlarınızdan biri olan frere Antome'dan birkaçını ve sizin alfabenizi öğrendim; Rahmetli babamla -kabri nurlu olsun- peygamberin bahsettiği iğrenç içkiyi gizlice içmeye gittiğimde.

İki sene önce bir ay önce Kadımız rahmetli babama bir miktar para göndererek, en yakın arkadaşlarından biri olarak ihtiyacı olana kadar kullanmasını rica etti; merhum babama karşı bu cömertliği, kadımızın bu güveni onu epeyce alt etti. Babam hemen sabununu hem Avrupa'yı hem de Asya'yı ve üstelik kendi küçük adanızı yıkamaya yetecek kadar en iyi sabunla doldurmaya koyuldu. Hafızası rahat olan babamın, kendisini kötü bir İmamın kötü planlarına karşı sigortalamak için ağır bir meblağ ödedikten sonra parasını istemeyen asil ve liberal Kadı'mıza nasıl parıldayan bir belagatle şükranlarını ifade ettiğini çok iyi hatırlıyorum. Kadılığımıza talip oldu, aniden paraya ihtiyaç duydu. Rahmetli babam, sabun stokunun tükenmesi için saygı duruşunda bulunarak birkaç ay erteleme talebinde bulundu; ancak kadımız, işin aciliyetinden, babamın boğulmasını ve sabununa el konulmasını emretmiş, önceden babamın sohbetini ve felsefesini dinlemek için gelen yeniçeri ve ailemizin diğer dostlarının da dakik olarak katıldığı sabuna el konulmuştur.

Onun varisi olarak, şans eseri bitişikteki bir camiye ipotekli olan dükkânı miras aldım ve böylece, birkaç nesildir varlığını sürdüren sabun ticaretimiz, bu ölümcül hırsızlık kararıyla mahvoldu. Mırıldanmıyorum, çünkü bunun kaçınılmaz olduğunu çok iyi biliyorsunuz - dünyanın yaratılışından önce önceden belirlenmişti; üstelik ben bir filozofum.

Yukarıdaki kazadan bir süre sonra, daha bağımsız bir temelde bazı işlere başlama konusunda endişeli hissettim ve kendimi cömertçe ödüllendiren Haggee Berber'de asistan olarak sabun işine girebilmek amacıyla. Çıkarlarına bağlılık.

Bir gün, Pera'nın kapıları kapanmadan önce, çift gözlü bir kâfir dükkânımıza girdi. Gözleri etrafta gezindi ve dükkândaki o kadar çok şeyi dikkatle inceledi ki,

onun bir yabancı olduğu sonucuna hemen vardım. Eliyle minderi dikkatlice kaldırdıktan sonra sıraya oturdu -tüm Franklar, vebanın minderlerde var olan bir hayvan olduğu ve üzerine oturduğunda onları ısırdığı kanısındadır- ve bana çok tuhaf bir şekilde bakarak parmağını ucunu ovuşturdu. Çenesinden, tıraş edilmek istediğini ima edercesine. Ancak başını kucağıma koymaya, koltuğumun altına koymaya ya da cımbızımızı burnuna sokmaya itiraz etti ki bu tıraş olmanın ve kılları almanın tek yolu bu. Bitirdikten sonra, alışılageldiği gibi, ödemesi için bardağı ona uzattıktan sonra, sanki benden pek memnun kalmış gibi, bardağın içine pek çok surat yaptı ve tahmin ettiğim gibi beş yerine sadece dört kuruş koydu. Gerçi yeniçeri ve merhum babamın diğer arkadaşları mutlu anılarıyla tıraş olmak için sadece iki kişi öderler ve sonra aceleyle oradan ayrıldılar. Her zaman asistana verildiğini çok iyi bildiğin bahşişimi almak için boşuna haykırdım - ama o ortadan kayboldu ve dükkânımıza ilk girişinde incelediği ve bastığı bir kâğıdı unutacak kadar büyük bir telaşla. Üstte büyük ve basit harflerle, Herald.

Bilgili Editörüm, onun makalesinden ne kadar memnun olduğumu tasavvur edemezsiniz -birkaç hecelemeden sonra öğrendim- New York denilen Yeni Dünya'dan geldi; dünyanın sığınağını ziyaret edin. Merhum babamın, oğluna her zaman sıcak bir dostluk besleyen Yeniçeri ve diğer arkadaşları dükkândan çıkar çıkmaz, aceleyle Pera'ya gittim ve adil Antoine ile Peygamber Efendimizin sıcacık şarabından birer bardak içtim. Felsefenizin zengin kremasını içeren yazınızın inci gibi belagatinin çoğunu birlikte yaptık. Lidya bizimkine çok benzeyen bir ülkeyi daha yakından tanımak için güçlü bir istek duydum ve bilge düşünceleri adalet ve tarafsızlığa bu kadar meyilli olan çok bilgili bir Editör'ün, merhum babasının, şanlı hatırasınınkine benzediği. Ancak bunu yapamıyorsanız, Müjdenizi Fransız kâfirlerinin ülkesinden bana gönderin, Pera'daki Konsolosunuzla ilgilenin, tüm felsefi açıklamalarımı kendime saklamalıyım.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3835-3862
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.80948
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 27.02.2025 Submitted date
Kabul tarihi 08.07.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Güçlüay, S., & Bamyacı, M. E. (2025). Avrupa Hun İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler: Savaş Gücüne Karşı İtisadi Kaynaklarla Sağlanan Barış. *Journal of History School,* 78, 3835-3862.

AVRUPA HUN İMPARATORLUĞU İLE BİZANS İMPARATORLUĞU ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER: SAVAŞ GÜCÜNE KARŞI İKTİSADİ KAYNAKLARLARLA SAĞLANAN BARIŞ[1]

Sezgin GÜÇLÜAY[2]- Mehmet Ertan BAMYACI[3]

Öz

Diplomasi zaman içerisinde anlamsal değişimler geçirmiş ve toplumdan topluma uygulanışında farklılıklar yaşamışsa da devletlerin hayatında hep var olmuştur. Tarih boyunca devletler, diplomasiyi genelde barışçıl yollarla kazanımlar elde etme üzerine şekillendirmeye çalışmışlardır. Diplomasinin gelişmesinde ve kurumsallaşmasında Yunan şehir devletleri ile Helen mirasından beslenen Roma İmparatorluğu'nun önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Roma imparatorluğu diplomasiye yeni kurumlar kazandırmadan ziyade, diplomatik ayrıcalık kavramını ve anlayışını geliştirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Doğu Roma yani Bizans birçok alanda olduğu gibi diplomasi alanında da Roma anlayışını ve geleneklerini devam ettirmiştir. Ancak sadece Bizans üzerinden bakıldığında dahi, Bizans diplomasisinin büyük ölçüde Türklerle olan ilişkileri etrafında şekillenmiş olması, Türklerin diplomasinin gelişimine sunduğu katkının boyutunu göstermektedir. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun tarihteki yeri kadar, Bizans'ın sürekli tehdit ve mücadeleye karşı yüzyıllarca ayakta kalma başarısı da bir o kadar önemlidir. Bizans İmparatorluğu'nun varlık mücadelesi içerisinde sürekli bir Türk gerçeği olmuştur. Bizans'ın hayatındaki Türk gerçeğinin önemli temsilcilerinden biri Avrupa Hunlarıdır. Hunlarla, Bizans arasındaki ilişkiler dünya tarihinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Bizans- Hun diplomatik ilişkisi Kavimler Göçü'yle başlamıştır. Bizans, imparatorluğun varlığını devam ettirmede diplomasiyi en güçlü araçlardan biri

[1] Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

[2] Doç. Dr., Fırat üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, sgucluay@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1826-6371

[3] Dr. ertanbamyaci@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9533-0322

olarak görmekteydi. Avrupa Hun İmparatorluğu ve Bizans arasında yaklaşık olarak yüz yıla yayılan bir siyasi ve diplomatik ilişki söz konusu olmuştur. Bu ilişkinin en yoğun ve uzun dönemi, Bizans imparator II. Theodosius ve Hun İmparatorluğu'nun sembol ismi Attila dönemidir. Bizans ve Avrupa Hunları kültürel yapıları ve stratejileri doğrultusunda diplomasiyi kendi araçları ve anlayışlarla farklı şekillerde yürütmüşlerdir. Ancak her iki tarafın diplomasiyi önemli görmesinde ve diplomatik ilişkilerin kurumsal bir yaklaşımla ele alınmasında ortak bir anlayış sergilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hun, Atilla, Bizans, Diplomasi, Konstantinopolis, Kavimler Göçü.

Diplomatic Relations Between the European Hunnic Empire and the Byzantine Empire: Peace Secured Through Economic Rescurces Versus Military Power

Abstract

Diplomacy has undergone semantic changes over time and has varied in its application from society to society, yet it has always existed in the life of states. Throughout history, states have generally aimed to shape diplomacy around achieving gains through peaceful means. It is well-known that the Greek city-states and the Roman Empire, which drew from the Hellenistic heritage, made significant contributions to the development and institutionalization of diplomacy. Rather than introducing new institutions to diplomacy, the Roman Empire developed the concept and understanding of diplomatic privileges. After the fall of the Roman Empire, the Eastern Roman Empire, or Byzantium, continued the Roman understanding and traditions in diplomacy, as in many other fields. However, even when viewed solely through the lens of Byzantium, the fact that Byzantine diplomacy was largely shaped around its relations with the Turks highlights the extent of the contributions made by the Turks to the development of diplomacy. Throughout the Byzantine Empire's struggle for survival, there has always been the presence of the Turks. Byzantium considered diplomacy as one of the most powerful tools to maintain the continuity of the empire's existence. A political and diplomatic relationship spanning nearly a century existed between the European Hun Empire and Byzantium. The most intense and prolonged period of this relationship occurred during the reign of Byzantine Emperor II. Theodosius and Attila, the iconic leader of the Hunnic Empire. Byzantium and the European Huns utilized diplomacy as a tool in accordance with their cultural structures and strategies, and carried it out in various ways with different approaches. However, both empires adopted a shared understanding in recognizing the significance of diplomacy and approaching diplomatic relations with an institutional framework.

Keywords: Hun, Atilla, Byzantium, Diplomatic, Constantinople, Migration Period.

GİRİŞ

Tarih, toplumların ve onların kurup şekillendirdikleri devletlerin daha çok barış ve savaş ilişkileri etrafında şekillenmiş olaylar bütünüdür. Savaş ve barış olarak tanımlanan ilişkileri meydana getiren çeşitli sebepler mevcuttur. Bu sebeplerin savaş ya da barışa evirilmesini ise daha çok devletlerin izledikleri politikalar belirlemektedir. Bu politikalardan biri de diplomasi ve onun temsil ettiği güçtür. Diplomasi, insanlık tarihi kadar eski ve o kadar da önemlidir. Diplomasi kelimesinin, Yunancada çift veya iki kat anlamına gelen "diplos" ya da "iki yan/ iki taraf" kelimelerinden türetildiği düşünülmektedir. Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu döneminde diplomasi kavramı, ayrıcalıklara ilişkin resmî belgeleri tanımlamaktan, bu belgeleri deşifre etme ve arşivleme faaliyetlerini ifade eden bir kavrama dönüşmüştür. Günümüzde ise diplomasi, devletlerin kazanım ve barış elde etmek için sürdürdükleri ilişkileri tanımlamaktadır (Ergüven, 2016, s.35).

Diplomasi zaman içerisinde anlamsal değişimler geçirmiş ve toplumdan topluma uygulanışında farklılıklar göstermiş, ancak devletlerin hayatında daima var olmuştur. İnsanlık tarihindeki pek çok şeyin değişim ve gelişimi gibi diplomaside de dönüşümler yaşanmıştır. Diplomasinin devletlerin hayatındaki önemi fazla değişmezken, değişen esasen diplomasinin araç ve metotları olmuştur. Bu değişimlerde, dönemin şartları ve toplumların yapıları belirleyici unsurlar olarak öne çıkmıştır. Toplumların siyasi ve kültürel yapıları, diplomasinin şekillenmesinde ve araçlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Kültür, toplumların sosyal, iktisadi ve politik kimliklerini oluşturmada önemli bir faktördür. Toplumlar diplomasilerini, dönemin diplomatik anlayışı ve yöntemlerini kendi kültürel değerleriyle örtüştürerek şekillendirmişlerdir. Yani diplomasi ve araçları insanlığın ortak değer ve hedeflerine hem de her toplumun kültürel yapısına göre farklı hassasiyetler üzerinden biçimlenmiştir (Bolewski, 2008, s.146).

Tarih boyunca devletler, diplomasiyi genelde barışçıl yollarla kazanımlar elde etme aracı olarak kullanmaya çalışmışlardır. Diplomasi yoluyla barışı sağlamak ve karşılıklı kazanç temin etmek, ilişkilerin temelinde yer almıştır. Bu noktada diplomatik irtibat kurulan toplumların kültürel hassasiyetleri ve çıkarları ile devletlerin kendi milli çıkarları örtüştüğü oranda başarı mümkün olmuştur (Bolewski, 2008, s.154). Milletler arası ilişkileri barışçıl temel üzerine oturtmak ve bunu başarmak için güçlü diplomatik araçlar kullanılmalıdır. Diplomasinin araçları, devletlerin mevcut durumlarına ve sahip oldukları kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Diplomatik başarılarda, kullanılan araçlar kadar diplomasiye kurumsal bir nitelik kazandırmak da önemlidir. Zira diplomasi

karşılıklı ilişkilere dayalı olduğundan, bu ilişkilerde başarı elde edebilmek için uygulanacak yöntemler dikkatle belirlenmelidir. Tarafların konumu, içinde bulundukları şartlar ve siyasi anlayışları, diplomasinin yöntemlerini doğrudan şekillendirmiştir.

Diplomasinin gelişmesinde ve kurumsallaşmasında Yunan şehir devletleri ile Helen mirasından beslenen Roma İmparatorluğu'nun önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Roma imparatorluğu diplomasiye yeni kurumlar kazandırmadan ziyade, diplomatik ayrıcalık kavramını ve anlayışını geliştirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Doğu Roma yani Bizans, birçok alanda olduğu gibi diplomasi alanında da Roma mirasını sürdürmüş ve geliştirmiştir. Bizans siyasetinde diplomasi, devletin bekası için merkezi bir konuma sahipti. İmparatorluk sahip olduğu stratejik coğrafi konumu lehine çevirebilmek için diplomasiyi sistemli bir şekilde kullanmıştır. Bu kapsamda Bizans diplomasisi; elçilik heyetleri, hediyeleşme**,** diplomatik evlilikler, rehineler, istihbarat faaliyetleri ve "böl-yönet" politikası gibi araçlarla kurumsallaşmıştır **(**Drocourt, 2018, s. 1; Luttwak, 2009, s. 52**).** Bizans için diplomasi, yalnızca dış ilişkilerde değil, aynı zamanda imparatorluk içindeki dini ve siyasi çekişmeleri kontrol etmede de başvurulan bir yöntemdi. Böylece diplomasi, Bizans devlet yaşamının devamlılığında temel bir unsur haline gelmiştir **(**Ergüven, 2016, s. 35**).** Bizans diplomasi anlayışı daha çok imparatoru temsil eden bir yapı üzerine oturmuştur. Bizans diplomasi yoluyla, barışçıl ve evrensel bir devlet oluşturma ideali ortaya koymaya çalışmışsa da uygulama bundan çok farklı olmuştur. Bizans, daha çok eski geleneksel Roma politikasında olduğu gibi böl ve yönet anlayışına sahip olmuş, bu yönde stratejiler çizmiş ve diplomasiyi de daha çok bu yönde kullanmıştır (Drocourt, 2018, s. 1). Barışı "haraç ve hediyelerle satın almak"**,** Bizans açısından çoğu durumda savaştan daha ucuz ve avantajlı bir yöntemdi. Bu nedenle Bizans diplomasisi çoğu zaman askeri faaliyetlerle iç içe geçmişti (Sımonova, 2011, s.67). Türk devletlerinin siyasi hedef ve başarıları çoğunlukla askeri faaliyetler üzerinden tanımlandığından, onların diplomasi anlayışı gölgede kalmıştır. Ancak sadece Bizans üzerinden bakıldığında dahi Bizans diplomasisinin büyük ölçüde Türklerle olan ilişkileri etrafında şekillenmiş olması, Türklerin diplomasinin gelişimine sunduğu katkının boyutunu göstermektedir. Nitekim Bizans, yüzyıllar boyunca Türklerin siyasi, askeri ve diplomatik gücüne karşı stratejiler geliştirmiş; bu stratejilerde diplomasiyi vazgeçilmez bir unsur olarak kullanmıştır. Türkler, Bizans için her dönem bir tehdit unsuru, aynı zamanda Bizans ordu gücüne sağladığı destekle onu yaşatan bir gücün temsilcisi olmuştur. Bu iki yönlü ve birbirine zıt ilişki, Bizans'ın yıkılışına kadar çok fazla değişmeden devam etmiştir. Bizans, Türklerin toprakları için oluşturduğu tehditle mücadele ederken, aynı zamanda onların

varlığını farklı biçimlerde kendi lehine de kullanmıştır. Bu durum özellikle Germen kavimlerine karşı yürütülen mücadelelerde, Hunlardan itibaren Türklerin askerî destek olarak Bizans ordusunda paralı veya müttefik unsur şeklinde yer almasıyla ortaya çıkmıştır. Böylece Türkler, Bizans için hem potansiyel bir tehlike hem de vazgeçilmez bir askerî kaynak haline gelmiştir. Bu gerçek, Hunlardan sonra da yedi asır boyunca değişmemiş; Bizans devlet adamları en yakın tehdit olarak gördükleri Germen, Sasani, Slav ve Araplara karşı Türklerden askerî yardım talep etmeye devam etmişlerdir. Ancak öte yandan, Türklerin siyasî ve askerî açıdan büyüyen gücünü kontrol altına almak için diplomatik stratejiler geliştirmiştir. Bizans'ın Türklere karşı belirlediği stratejinin ana esası genellikle doğrudan savaşmak yerine onları diplomasi aracılığıyla bölmek, yönlendirmek veya etkisizleştirmek olmuştur.

Bu stratejilerden biri ve en sık başvurulanı, Türk boylarını birbirine düşürmek ve iç rekabeti körüklemek**ti** (Runciman, 1943, s. 47). Bu amaçla Bizans; elçilik heyetleri göndermiş, hediyeler ve unvanlar dağıtmış, evlilik ittifaklarına başvurmuş ve rakip boylarla gizli anlaşmalar yapmıştır (Luttwak, 2009, s. 112). Dolayısıyla Bizans diplomasisi, yalnızca askerî güce dayanmayan, aynı zamanda karşı tarafın sosyo-kültürel yapısını analiz etmeyi gerektiren çok yönlü bir araçtı. Başarı sağlamak için Türklerin karakterleri, gelenekleri, güçlü ve zayıf yönleri ile dost-düşman ilişkilerinin iyi bilinmesi zorunluydu.

1. KAVİMLER GÖÇÜ VE TÜRK- BİZANS DİPLOMASİSİNİ BAŞLATAN SÜREÇ

Geniş sınırları, büyük ve güçlü ordusuyla yüzyıllarca hüküm süren Roma İmparatorluğu, III. yüzyıla gelindiğinde gücünü sarsacak gelişmelerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Sahip olduğu geniş sınırların güvenliğini sağlamakta zorlanan İmparator Diocletianus, devlet idare sisteminde köklü düzenlemelere gitmiş, bu kapsamda tetrarşi (dörtlü yönetim) sistemini uygulamaya koymuş ve idare merkezini doğuya kaydırarak Nikomedeia (İzmit)'daki sarayından yönetimi sürdürmüştür.III. Yüzyılın sonlarında başlayan bu değişimler, IV. yüzyılda hem idari hem de dini yapıda derin dönüşümlerle devam etmiştir. Roma İmparatorluğu IV. yüzyılın ikinci yarısında ise imparatorluğun seyrini değiştirecek ve Avrupa'nın siyasi yapısını dönüştürecek Kavimler Göçü ile karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç, Hunların Avrupa içlerine ilerleyişiyle birlikte Bizans–Hun diplomatik ilişkilerinin de başlamasına zemin hazırlamıştır.

Asya Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Hunların bir kolu IV. yüzyılda Çin'in kuzeyinde bir siyasi yapı kurarken, bir başka kol Moğolistan'da uzun süre

hâkimiyet kurmuş, II. yüzyılda ise Sien-pi kabileleri tarafından batıya sürülmüştür. Bu gruplar, I. yüzyıldan itibaren batıya doğru göç eden diğer Hun kollarıyla birleşerek IV. yüzyılda Avrupa sınırlarına dayanmıştır **(**Runciman, 1943, s. 46**).**

Asya Hunlarının torunları olan Avrupa Hunları, IV. yüzyılda Alan ülkesini ele geçirdikten sonra 374'te İdil kıyılarına doğru ilerlemişlerdir. Hunların bu ilerleyişleri sırasında Karadeniz'in kuzeyinde Germen kavmi olan Gotlar[4] bulunmaktaydı. Hunlar, Balamir liderliğinde Doğu Got devletini daha sonra da Batı Got devletini çökertmiştir. Böylece Gotlar batıya doğru kaçmak zorunda kalmıştır. Hunların başlattığı bu göç dalgası, Roma İmparatorluğu'nun kuzey eyaletlerini alt üst etmiş, İspanya'ya hatta Kuzey Afrika'ya kadar uzanacak olan siyasi ve etnik değişimi meydana getirmiştir. (Kafesoğlu, 1994, s. 69-70).

Hunların batıya doğru hareketiyle birlikte başlayan ve adeta domino etkisiyle Roma topraklarının tamamını içine alan, savaş ve karmaşanın egemen olduğu bir döneme girilmiştir. Hunların önünden kaçan Cermen kavimleri Roma topraklarına doğru ilerlemiş, İmparatorluk toprakları Got kavimlerin yağmalarına maruz kalmış ve Trakya'nın tamamı Barbar kavimlerle dolmuştur. Saksonlar'ın Britanya'ya saldırıları, Alamanlar'ın Ren ve Neckar nehirlerini ele geçirme girişimleri, Sarmatlarla Tuna civarındaki şiddetli çatışmalar ve Gotların Tuna çevresinde görülmeleri, yaklaşan büyük buhranın habercisi olmuştur. Roma için içerisinden çıkılması oldukça zor olan bu olaylara karşı İmparator Valens iki cephede birden mücadele vermiştir (364-378). Ancak 378 yılında Adrianople (Edirne) yakınlarında Ostrogotların destek verdiği Vizigot güçleri Roma ordusunu bozguna uğratmış, İmparator Valens ise bu yıkıcı savaşta hayatını kaybetmiştir. (Ammianus Marcellinus, 1986, s.433-437; Ostrogorsky,1999, s.48). Bu yenilgi Roma'nın Barbar kavimler karşısındaki aczini göstermekteydi. Tuna Nehri için yapılan savaşta Ostrogot-Alan-Hun birliğinin oluşturduğu güçler, Bizans ordusunun yenilgiye uğratılmasında kilit rol oynamıştır. Bu grubun ayrılmaz parçasından biri olan Hunlar, Bizans İmparatorluğu topraklarında 378 yılının sonunda ve 379 yılının başında ilk atılımlarını Pannonia'da yapmışlardır. İmparator Valens'in öldürülmesinden sonra İmparatorluğun doğu kısmının yönetimini I. Theodosius üstlenmiştir. Ancak I. Theodosius, bölgedeki durumu Pannonia meselesini savaş meydanında çözemeyeceğini anlamış ve çözümün ancak bir anlaşmayla mümkün olacağını düşünmüş, 380 yılında düşmanlarla bir ittifak anlaşması yapmıştır. Anlaşmayla, Alatheus ve Safrax'ın Ostrogotları, Alanlar ve Hunlar imparatorluk topraklarında

[4] Don- Dinyeper nehirleri arasında Doğu Gotları (Ostrogotlar) onun batısında da Batı Gotları (Vizigotlar) bulunmaktaydı.

kalma hakkı elde etmiş, Sınırların korunması karşılığında yıllık maaşla Roma ordusuna dahil edilmişlerdir. Ancak bu uygulama Roma ordusunun gittikçe Cermenleşmesine yol açmıştır (Simonova,2011, s.67-70; Ostrogorsky, 1999, s. 49). Artan askeri harcamaları karşılamak için vergilerin yükseltilmesi, Roma'da siyasi birlik ve toplumsal dayanışmayı zayıflatmıştır. I. Theodosius'un imparatorluğu oğulları arasında Doğu ve Batı olarak bölmesi ise merkezi otoriteyi daha kırılgın hale getirmiştir. (Ostrogorsky, 1999, s. 50). İmparatorluk bu zorlu dönemde yeni bir Hun akınıyla karşılaşmıştır.

Hunların Kafkasya üzerinden hem İran'a hem de Bizans topraklarına yönelmeleriyle Bizans için tehlike katlanarak artmıştır. Hunlar, bölünmüş olan Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı kısmına karşı izleyecekleri stratejiyi Uldız döneminde belirlemiş ve bu strateji Atilla'nın son yıllarına kadar çok fazla değişmeden sürdürülmüştür. Bu strateji, Batı Roma'yla ittifak, Doğu Roma'yla mücadele üzerine şekllenmekteydi. Ancak Attila'nın son dönemlerine gelindiğinde yeni stratejiler belirlenmiş ve bu doğrultuda Batı Roma üzerine Galya (451) ve İtalya (452) seferleri düzenlenmiştir. Hunların Batı Roma ile ittifak eğilimleri, özellikle Got kavimleri gibi ortak tehditlere karşı ortaya çıkmıştır. Uldız döneminde Gotların hem Batı Roma hem de Hunlar için ciddi bir tehlike teşkil etmesi, bu ittifakı mümkün kılmıştır. Buna karşılık Doğu Roma, Got tehlikesini ustaca yönlendirerek, onları Batı'ya doğru sevk etmiştir. Örneğin İmparator Arkadios, Vizigot lideri Alarik'i magister militum unvanıyla onurlandırarak onun dikkatini Balkanlardan batıya çevirmeyi başarmış, bu da Batı Roma'nın ağır bir şekilde yağmalanmasına yol açmıştır (Ostrogorsky, 1999, s. 51). Bununla birlikte Bizans'ın 425–440 yılları arasında Vandallara karşı Batı Roma'ya verdiği sınırlı destek, onun Batı'daki ittifak siyasetinin süreklilik arz etmediğini göstermektedir. Çünkü aynı dönemde Bizans, Tuna boylarında hızla güçlenen Hun tehdidiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Macar ovasına hâkim olan Hunlar, Cermen boylarını tâbi kılarak güçlü bir imparatorluk tesis etmiş ve Bizans için doğrudan askerî bir rakip haline gelmiştir (Stein, 1959, s. 289).

Avrupa Hunları, Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı topraklarına yayılan ve iki imparatorluğun sınırlarında kendini kabul ettiren ilk Türk İmparatorluğu olmuştur (Zuckerman, 1994, s. 159). Hunların Roma ve Bizans'a karşı politikaları salt askerî üstünlükle değil; diplomatik manevralarla, geçici ittifaklarla ve stratejik tehdit yönlendirmeleriyle şekillenmiştir. Dolayısıyla Hun–Bizans ilişkilerinde başarıların kaynağı yalnızca savaş meydanındaki güç dengelerinde değil, aynı zamanda uygulanan diplomatik yöntemlerde aranmalıdır.

2. HUN VE BİZANS İMPARATORLUKLARININ DİPLOMASİ ANLAYIŞLARI VE BU ÇERÇEVEDE SÜRDÜRÜLEN İLİŞKİLER

2.1 Hun Diplomasisinin Özellikleri

Avrupa Hun İmparatorluğu'nun tarihteki rolü kadar, Bizans'ın yüzyıllar boyunca farklı tehditlere karşı varlığını sürdürebilmesi de dikkate değerdir. Bizans'ın bu varlık mücadelesinde Türk toplulukları sürekli bir gerçeklik olarak karşısına çıkmış, bu toplulukların başında da Avrupa Hunları gelmiştir. Hun–Bizans ilişkilerinde askerî, siyasî ve iktisadî sahadaki gelişmeleri şekillendiren en önemli dinamiklerden biri ise diplomasi olmuştur. Her iki taraf kendi anlayışları doğrultusunda sürdürdükleri diplomatik ilişkiden kazanç temin etmeye çalışmışlardır. Diplomasiyle çoğu zaman askeri tehditleri savaşa dönüştürmeden barışçıl çözümlere ulaşabilmişlerdir. Bozkır coğrafyasından gelen Hunlar, savaşçı kimlikleriyle büyük bir korku ve endişe uyandırmalarına rağmen, yalnızca askerî güçleriyle değil, diplomatik maharetleriyle de öne çıkmışlardır. Hun diplomasisi, Asya Hunlarından itibaren oluşan köklü bir geleneğin Avrupa'daki devamı niteliğindedir. Hun hükümdarlarının siyasi temaslarını dış ilişkilerden sorumlu bir organ aracılığıyla yürütmeleri, başkentte kâtipler, tercümanlar ve ulakların bulunması bu kurumsallaşmanın göstergesidir. Dolayısıyla Hun diplomasisi, göçebe kültürün "esneklik" ve "uyum" ilkelerini yansıtan, ancak aynı zamanda devlet teşkilatının ciddiyetini taşıyan bir yapıya sahipti. Hun diplomasisinde öne çıkan hususlardan biri, söz ve ahde sadakat anlayışı olmuştur. Türk kültürünün temel değerlerinden biri olan bu ilke, diplomatik ilişkilerde verilen sözlere bağlı kalınmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim anlaşmalar çoğu zaman yazılı metin yerine sözlü taahhütler şeklinde yapılmış, fakat bu sözlerin ihlali savaş sebebi sayılmıştır (Kafesoğlu, 1994, s. 266). Hunlar, casusluğu diplomatik bir araç olarak doğru bulmamış; görüşmelerde sergilenen açık tavırları ve anlaşmalara riayeti temel bir prensip haline getirmiştir. Verilen sözler ve yapılan anlaşma hükümlerine sadakat, Türk kültürünün diplomasiye yansıyan unsurlarından biri olmuştur[5].

2.2. Bizans Diplomasisinin Temel Özellikleri

Bizans, imparatorluğun varlığını sürdürmek için diplomasiyi en güçlü araçlardan biri olarak görmekteydi. Bizans diplomasisi, Roma mirası, Yunan kültürü ve Hıristiyanlık temelinde şekillenmişti (Drocourt, 2018, s. 2). İmparatorluk için diplomasi çoğu zaman farklı yollarla yürütülen bir savaş biçimiydi. Kurumsal bir

[5] Türkler için söz verme ve verilen söze sadık kalma anlayışı ve bu konuda yapılan ritüellerle ilgili bkz. Abdulkadir İnan, Eski Turklerde ve Folklarda"ANT", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, bk. Makaleler ve İncelemeler, Cilt:6, Sayı:4, 1948, Ankara, s.279-290.

yaklaşımla ele alınan bu süreçte, diplomasinin siyasi fonksiyonundan ziyade istihbarat toplama yönü daha önemli görülmekteydi.

Nitekim Hunlara karşı başlayan ve daha sonraki dönemlerde Balkanlarda Türkler başta olmak üzere farklı kavimlere yönelen faaliyetler kapsamında Konstantinopolis'te oluşturulan "Barbarlar Bürosu", modern anlamda bir istihbarat birimi olarak görev yapmıştır. V. yüzyıldan itibaren Magister Officiorum'un kontrolünde çalışan bu büro; yabancı temsilcilerle görüşmeler yapmak, imparatorluk sınırında elçilerin karşılanmasını düzenlemek, ulaklar göndermek ve müttefik ya da düşman kavimler hakkında istihbarat toplamakla sorumluydu (Güçlüay, 2022, s. 126; Riego, 2015, s. 6–7).

Bizans, diplomaside kurumsal bir anlayışı sürdürmüş olmasına rağmen bugünkü anlamda kendi sınırları dışında yabancı bir ülkede kalıcı bir diplomatik kuruluşa sahip olamamıştır[6]. Bizans diplomasisi yalnızca başkentte yürütülmüyor, aynı zamanda sınır bölgelerinde, savaş meydanlarında veya karşı tarafın hükümdarının bulunduğu merkezlerde de uygulanabiliyordu. Bu esneklik, Bizans'ın hızlı sonuç almasına imkân tanıyordu. Bizans diplomasisinin en önemli iki mekânı imparatorluk sarayı ve savaş meydanıydı. Saraydaki diplomasi, resmi protokolün yanı sıra gayriresmî müzakereler, mektuplar, hediyeler, jestler ve semboller üzerinden de işliyordu. İktidar gücünün sembolik olarak sergilenmesi Bizans'ın temel stratejilerinden biriydi (Drocourt, 2018, s. 8).

Bizans, güvenliğini sağlayabilmek için güçlü bir orduya sahip olmanın bilincindeydi. Ancak askerî yükü azaltmak ve kaynaklarını daha verimli kullanmak amacıyla diplomasiyi etkin biçimde kullanmayı tercih ediyordu (Runciman,1961, s.155-156). Bu durum, 382'de İmparator I. Theodosios'un Gotlarla yaptığı anlaşmada görülmektedir. Bu anlaşmayla Gotlara Tuna'nın güneyine yerleşme ve büyük ölçüde kendi kendilerini yönetme hakkı tanınmış, hatta Roma ordusuna alınmışlardı. Ancak bu stratejiden kârlı çıkan taraf Roma değil Gotlar olmuştu (Riego, 2015, s. 12). Bizans, Hunları imparatorluk için ciddi bir tehdit olarak görmüş, fakat aynı zamanda Germenlere karşı Hun varlığını bir denge unsuru şeklinde değerlendirmiştir. Hatta bazı dönemlerde Hunların paralı asker olarak Bizans ordusunda yer alması, imparatorluk için hayati bir unsur olmuştur. Bu durum, Türklerin Bizans için hem bir tehdit hem de bir fırsat olduğunu göstermektedir. Bizans'ın Hunlara yönelik bu yaklaşımı sonraki yüzyıllarda Göktürkler, Selçuklular ve diğer Türk devletleri için de geçerliliğini korumuştur. Ancak Bizans, Türk siyasal gücünü ortadan kaldırmak amacıyla sürekli bir mücadele de yürütmüştür. En sık başvurduğu yöntemlerden biri, Türk

[6] Bizans daha sonraki yüzyıllarda özellikle diplomatik ilişkilerini yerel yetkililer vasıtasıyla sürdürmekteydi. Mesela Türklerle ilişkileri Kırım Strategus'u yürütmekteydi.

boylarını birbirine kırdırmak olmuştur. Ne var ki, Türklerin askerî ve kültürel itibarı öyle güçlüydü ki, Bizans'ın altınları dahi diğer milletlerin Türklere duyduğu saygıyı azaltamamıştır (Runciman, 1943, s.47). Bizans'ın Hunlar karşısında uyguladığı stratejiler çeşitlilik arz ediyordu. Bu stratejiler arasında; düşmanı böl ve yönet politikası, komşu milletleri birbirine düşürmek, doğrudan savaşamayacağı durumlarda hileye başvurmak ve düşman devletlerin iç işlerine müdahale etmek sayılabilir. Bizans diplomasisi bu yöntemlerle Hun baskısını azaltmaya, hatta yönlendirmeye çalışmış, başarı derecesini ise gelişen olaylar belirlemiştir.

Sonuç olarak, Hun ve Bizans diplomasi anlayışları farklı kültürel zeminlerde doğmuş olsa da iki taraf arasındaki ilişkilerde ortak bir etkileşim alanı yaratmıştır. Hunlar diplomasiyi daha çok ahde vefa ve açık tavırlar üzerine inşa ederken, Bizans daha pragmatik ve esnek yöntemlerle uzun vadeli çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Bu karşıtlık, iki imparatorluk arasındaki ilişkilerin seyrini belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur.

2.3. Uldız Dönemi Hun- Bizans Diplomatik İlişkileri

Hunların siyasi geleceklerini ve Bizans ile uzun süre devam edecek ilişkilerin yönünü belirleyen isim Hun lideri Uldız olmuştur. 390 yılında Hunların başına geçen Uldız, ortaya koyduğu politikayla Hun tarihine yön vermiştir (Gordon, 1960, s.59). Onun geliştirdiği strateji genel hatlarıyla Batı Roma ile iş birliği, Doğu Roma üzerinde ise baskı kurmaya dayanıyordu. Bu anlayış, daha sonraki Hun hükümdarları tarafından farklı derecelerde sürdürülmüşse de Attila döneminde görülen Batı Roma'ya karşı doğrudan seferler bu stratejinin esnekliğini ve değişkenliğini göstermektedir**.** Hunlar, Uldız döneminde 397–398 yıllarında Doğu Roma'ya karşı harekete geçmiş, 400 yılı civarında Tuna sınırında yeniden bir taarruz başlatmışlardır. Aynı yıl Bizans'ta Got kökenli General Gainas'ın Konstantinopolis'te başlattığı isyan büyük bir kriz doğurmuştur. Gainas başarısız olduktan sonra Trakya üzerinden kuzeye kaçmış, ancak Tuna'nın ötesinde bir Got yerleşimini kabul etmeyen Uldız, kısa fakat kanlı bir savaşla Gainas'ı mağlup etmiş ve öldürmüştür (Bailly, 1974, s. 25–26; Maenchen-Helfen, 1973, s. 59). Uldız, kazandığı bu zaferi yalnızca askerî bir başarı olarak görmemiş, Bizans'a karşı diplomatik bir araç haline de getirmiştir. Gainas'ın başını Konstantinopolis'e göndermesi hem Hunların askerî kudretini göstermiş hem de Bizans'a karşı "güvenilir müttefik" imajı oluşturmuştur. Bu jestin ardından Hunlar Bizans'tan hediye talep etmiş, Bizans ise muhtemelen ödediği haracı bir "dostluk hediyesi" şeklinde sunarak krizi diplomatik bir çözüme dönüştürmüştür. Böylece Hun–Bizans ittifakı tesis edilmiş, ancak bu ittifak Hunların akınlarını bütünüyle durdurmamıştır.

Nitekim Uldız, 409 yılında Trakya'ya yaptığı akınla Castra Martis'in de içinde bulunduğu birçok bölgeyi ele geçirmiştir (Kafesoğlu, 1994, s. 74). Bu gelişmeler Bizans'ı yeniden barış arayışına yöneltmiş, fakat Hunların ağır şartlar ileri sürmesi barışı zorlaştırmıştır. Sonunda Bizans ordusu harekete geçmiş, Uldız bazı kazanımlarından vazgeçmek zorunda kalmıştır (Baştav, 2002, s. 603). Hunların barış görüşmelerinde ısrarla ağır şartlar talep etmesi, Bizans ile ilişkilerin uzun vadede kırılgan olmasına yol açmıştır.

Uldız'ın ölümünden sonra 410 yılında tahta geçen Karaton dönemi Hun–Bizans ilişkileri daha sınırlı kaynaklardan öğrenilmektedir. Hunlara 412/413 yıllarında elçi olarak giden Olympiodoros'un verdiği bilgiler bu döneme ışık tutmaktadır. Karaton dönemine dair ayrıntılar tartışmalı olsa da Hun–Bizans ilişkilerinde diplomatik araçların belirginleştiği görülmektedir. Hunların Bizans üzerinde yarattığı en önemli baskı unsuru, askerî güçlerinin yanı sıra Bizans'ın "haraç ve hediye verme" zorunluluğudur. Hunlar karşısında Bizans çoğu zaman değerli hediyeler sunarak barışı sağlamaya çalışmıştır. Konstantinopolis'in lüks üretimi olan ipekler, altın işlemeli brokarlar, zarif kuyumculuk eserleri, değerli taşlar ve incilerle süslenmiş mücevherler Hun–Bizans diplomasisinin vazgeçilmez araçları haline gelmiştir (Maenchen-Helfen, 1973, s. 73–74; Bamyacı, 2022, s. 60). Bu hediyeler yalnızca barışın bedeli değil, aynı zamanda Bizans'ın Hunlara karşı uyguladığı ekonomik temelli bir diplomasi yönteminin de göstergesidir.

2.4. Rua Dönemi Hun- Bizans Diplomatik İlişkiler

422 yılında Hun tahtına geçen Rua, Hunların gücünün doruğa ulaştığı bir dönemin hükümdarı olmuştur. Bu süreçte Bizans'ın Hun baskısını azaltmak için yalnızca askerî değil, diplomatik çabaları da artırması gerekmiştir. Rua, Uldız'dan devraldığı genel politikayı (Batı Roma ile iş birliği, Doğu Roma'ya baskı) devam ettirmiş, ancak bunu kendi diplomatik yöntemleriyle şekillendirmiştir. Hun diplomasisinde öne çıkan adımlardan biri, Bizans'a deneyimli bir elçi olan Eslas'ın gönderilmesidir. Hun yönetimi bu yolla, Bizans'a sığınan Hun tebaasının iadesini talep etmiş; aksi halde barışın bozulacağı tehdidinde bulunmuştur. Bu örnek, Hun diplomasisinin sert ültimatom ve pazarlık unsurlarını açıkça yansıtmaktadır. İmparator II. Theodosius, Hun tehdidinin ciddiyetinin farkında olarak bu talepleri önemsemiş ve Hunlarla istikrarlı ilişkiler kurmanın gerekliliğini görmüştür. Hunlarla yapılacak görüşmeler yalnızca imparatorluk güvenliği açısından değil, aynı zamanda Bizans aristokrasisinde diplomatik prestij açısından da önem taşımıştır. Nitekim dönemin önde gelen devlet adamları Plinta ve Flavius Dionysius arasında, Hunlara elçi olarak gönderilme onuru için rekabet yaşanmıştır (Gordon, 1960, s.60). Bu durum, Hunlarla yapılan diplomatik görüşmelerin Bizans

bürokrasisinde ne kadar kritik bir mevkiye sahip olduğunu göstermektedir. Plinta'nın görevlendirdiği Sengilachus aracılığıyla Rua ile muhtemelen 430/431 yıllarında bir anlaşma yapılmıştır (Zuckerman, 1994, s. 160). Bu anlaşma;

- Bizans'ın Hunlara yıllık 350 libre altını vergi olarak ödemesi,
- Hunların belirli pazarlarda ticaret hakkı elde etmesi,
- Hun tebaasından Bizans'a sığınanların iade edilmesi ya da kişi başı 4 solidi fidye ödenmesi

Şartlarını içermekteydi. Bu hükümler, Bizans'ın barışı "satın alma" politikasının açık bir göstergesi olmuştur. Bu anlaşmayla Hun–Bizans ilişkilerinde birkaç yıllık bir sükûnet sağlanmıştır. Bunun en önemli nedeni, Rua'nın Batı Roma siyasetine dahil edilmesiyle dikkatini batıya çevirmesi olmuştur. Ancak bu barış kırılgan bir nitelik taşımıştır. 434 yılında Bizans'ın Hun kaçaklarını kabul etmesi yeni bir krize yol açmış, Rua elçisi Eslas'ı daha sert talepler ve tehditlerle Konstantinopolis'e göndermiştir. Tam bu noktada Rua'nın beklenmedik ölümü (434) ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Bizans'ta bu ölüm sevinçle karşılanmış, Patriarch Proklos, vaazlarında Tanrı'nın İmparator II. Theodosius'un dualarını kabul ettiğini dile getirmiştir. Ancak Bizans, Rua'nın ardından gelen Attila'nın Hun gücünü zirveye taşıyacağından habersizdi. Rua'nın ölümüyle birlikte Hun tahtına kardeşi Bleda ile Attila geçmiş ve Bizans kısa süre içinde yeniden Hunlara elçiler göndermek zorunda kalmıştır (Sımonova, 2011, s. 73).

2.5. Attila Dönemi Hun–Bizans Diplomatik İlişkiler

2.5.1. Bleda ile Ortak İktidar ve İlk Diplomatik Temaslar

Hun tahtına 434 yılında kardeşi Bleda ile birlikte geçen Attila, 445 yılına kadar Hunların idaresini kardeşiyle paylaşmış, Bleda'nın ölümünden sonra tek başına iktidarı üstlenmiştir. 453 yılına kadar süren bu iktidarında Hun Devleti, Orta Avrupa'dan Kafkaslara, hatta Atlas Okyanusu'na kadar uzanan geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuştur. Attila ve Bleda, Rua döneminde izlenen politikayı devam ettirmiş; Batı Roma ile geçici ittifak ilişkilerini korurken, Doğu Roma (Bizans) üzerinde askerî ve diplomatik baskıyı artırmışlardır. Attila'nın diplomasiyi ciddiye aldığı, daha ilk dönemlerinde sarayında Hun, Cermen ve Latin kökenli bilgi ve birikime sahip görevlilere yer vermesinden anlaşılmaktadır (Runciman, 1943, s. 45). Bu dönemde Bizans da Hunlarla ilişkilerini düzenlemek için diplomasiye yönelmiştir. Konstantinopolis Senatosu elçi olarak Plinta'yı seçmiş, Plinta ise sorumluluğu paylaşmak için yüksek dereceli devlet adamı Epigenes'in de elçilik heyetine katılmasını sağlamıştır (Zuckerman, 1994, s. 161). Böylece Bizans'ın iki seçkin temsilcisi, 435 yılında Hun hükümdarlarıyla Yukarı Moesia'daki Margus (bugünkü Dobruca) şehrinde bir araya gelmiştir.

2.5.2. Margus Görüşmesi ve Anlaşması

Bu görüşmenin dikkat çekici yönlerinden biri, Hunların kültürel kimliklerini diplomatik sahneye taşıma biçimleridir. Türk–Hun kültüründe at, yalnızca ulaşım ve savaş aracı değil; aynı zamanda yaşam tarzının, özgürlüğün ve askerî gücün simgesiydi. Hunlar gündelik hayatlarını, seyahatlerini, hatta bazı ritüellerini at üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Margus'ta Bizans elçileriyle yapılan görüşmenin de at sırtında yapılması, Hunların diplomatik temaslarda kendi kimliklerini ve güç algılarını göstermek için kültürel unsurları kullanabildiklerini ortaya koymaktadır (Marcellinus, 1986, s. 412). Dolayısıyla burada "atın diplomatik araç" olarak görülmesi, Hunların Bizans'a verdikleri sembolik bir mesaj şeklinde değerlendirilebilir: Hun diplomasisi, askeri kudret ile kültürel kimliği aynı anda temsil etmektedir. Attila, bu tavrıyla yalnızca askerî dehasını değil, diplomatik zekâsını da göstermiştir.

Margus görüşmeleri sonucunda Bizans, Hunların taleplerini kabul ederek ağır şartlar içeren bir anlaşmaya 435 yılında imza atmıştır. Tarihe "Margus Barışı" olarak geçen bu anlaşmaya göre:

- Bizans, Hunlara düşman olan kavimlerle ittifak yapmayacak,
- Hunlara ödenen yıllık vergi iki katına çıkarılarak 350 libre altından 700 libre altına yükseltilecektir,
- Hun tebaasından kaçanların bir kısmı iade edilecek, Romalı esirler için kişi başına 8 solidus fidye ödenecektir,
- Hunlar, Bizans sınır şehirlerinde ticari faaliyetlerde Romalılarla eşit haklara sahip olacaktır.

Ayrıca Hun hanedan soyundan gelen Mama ve Atakam'ın oğulları da Attila'ya teslim edilmiştir (Stein, 1959, s. 289; Gordon, 1960, s.60-61; Zuckerman, 1994, s. 160). Bu şartlar, Bizans'ın Hunları büyük bir tehdit olarak gördüğünü ve ekonomik tavizler karşılığında barışı sürdürmeyi tercih ettiğini açıkça göstermektedir.

Margus Anlaşması, tarafların geleneksel yöntemlerine göre edilen yeminlerle resmileşmiştir (Sımonova, 2011, s. 74; Çapan, 2015, s. 44). Bu süreç, Attila'nın askerî kudretini diplomatik yeteneğiyle desteklediğini göstermektedir. Anlaşmadan sonra yaklaşık beş yıl boyunca (435–440) Hun–Bizans ilişkileri sükûnet içinde devam etmiştir.

2.5.3. Margus Barışı Sonrası Diplomatik Kriz ve Balkan Seferleriyle Verilen Diplomatik Mesajı (440–442)

Anlaşmadan sonra yaklaşık beş yıl boyunca (435–440) Hun–Bizans ilişkileri sükûnet içinde devam etmiştir. Ancak 440 yılına gelindiğinde durum değişmiştir. Bunun temel nedeni, Bizans'ın anlaşma hükümlerine sadık kalmamasıydı. İmparator II. Theodosius, Hunlara ödemesi gereken yıllık 700 libre altını ödememiş ve Hunlara sığınan mültecileri iade etmemiştir. Bizans, diplomasiyi çoğu zaman bir "oyalama aracı" olarak görmüş, fakat bu yöntem Attila karşısında tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Hun diplomasisinin önemli unsurlarından biri söz ve ahde bağlılıktı. Bu anlayış, yalnızca yaşayanlarla değil, atalara ve onların anılarına duyulan saygıyla da iç içeydi. Margus piskoposunun Hun topraklarına girerek hükümdar ailesine ait kabirleri yağmalaması, Hunlar tarafından yalnızca bir kutsal ihlali değil, aynı zamanda barışı bozan diplomatik bir saygısızlık olarak değerlendirilmiştir. Bu olay Hunlar için meşru bir savaş sebebi oluşturmuştur (Kafesoğlu,1994, s.291). Attila liderliğindeki Hun güçleri 440 yılında Tuna'yı geçerek Viminacium'u (Kostolaç) işgal etmiş, 441'de Margus, Singidunum (Belgrad) ve Sirmium'u ele geçirmiştir. Balkanlarda 441 yazından 442 baharına kadar birçok tahkimli kent ya işgal edilmiş ya da tahrip edilmiştir (Yurdakul, 2023, s. 238). Hunlar bu seferlerle Bizans'a, anlaşma şartlarını ihlal etmenin sonuçlarını göstermiştir.

Hun orduları, Konstantinopolis'e çok yakın olan Athyras kalesini de ele geçirmiş, başkentin surlarına kadar dayanmıştır. Ancak Hunlar buraya doğrudan saldırmamıştır. Bunun nedeni, bir yandan Konstantinopolis'in güçlü tahkimatı, diğer yandan Hunların deniz gücünden yoksun oluşlarıdır. Attila bu tercihiyle, Bizans'a hem gücünü hissettirmiş hem de diplomasiye açık kapı bırakmıştır. Yaşanan gelişmelerin ardından Bizans, Hunların taleplerini yerine getirmeden barışın sağlanamayacağını anlamış ve yeni bir diplomatik girişimde bulunmuştur. İmparator II. Theodosius, Hunlarla müzakere için magister militum per Orientem unvanlı Anatolios'u görevlendirmiştir.

27 Ağustos 443'te yapılan ve aynı yılın sonbaharında onaylanan Anatolios Antlaşmasına göre**:**

- Hunlara sığınan mülteciler derhâl teslim edilecek,
- Bizans bundan sonra yeni mültecileri kabul etmeyecek,
- Hunlara ödenmesi gereken yıllık vergi 700 libre altından 2100 libre altına çıkarılacak,
- Fidyesiz esirler için kişi başına ödenecek bedel 8 solididen 12 solide yükseltilecekti.

Bu şartlarla Bizans, ağır bir ekonomik yük altına girmiştir. Attila ise bu anlaşmayla yalnızca askerî değil, diplomatik üstünlüğünü de pekiştirmiştir. Hun tarafı anlaşmanın uygulanmasını denetlemek için Onegesius'un kardeşi ve önemli bir aristokrat olan Scottas başkanlığında bir elçilik heyetini Konstantinopolis'e göndermiştir. Ancak Bizans, özellikle mültecilerin iadesinde direnç göstermiştir. Hunlar ilk heyetten sonuç alamayınca ikinci ve üçüncü elçilik heyetlerini göndermiş, bu da Hun diplomasisinin ısrarlı ve sistematik baskı stratejisini ortaya koymuştur (Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 26; Sımonova, 2011, s. 75). Hun elçileri, Bizans topraklarında tek bir mültecinin dahi kalmaması konusunda ısrar ederken; Bizans, sorunu çözmek yerine çoğu zaman elçilere değerli hediyeler vererek meseleyi erteleme yoluna gitmiştir. Bu yöntem Bizans diplomasisinin karakteristik bir özelliği olarak öne çıkmaktadır. Hediye diplomasisi ve oyalama siyaseti, Bizans'ın çoğu zaman tercih etmişttiği bir yöntemdi. (Ostrogorsky, 1999, s. 53; Thompson, 2012, s. 113–114). Bu süreç, Hunların "kesin sonuç alma" odaklı diplomasi anlayışı ile Bizans'ın "zaman kazanma" amaçlı diplomatik yaklaşımı arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. Hunlar verdikleri sözlerin yerine getirilmesini vazgeçilmez görürken, Bizans için diplomasi çoğu zaman savaşı erteleyen geçici bir çözümdü.

2.5.4. İkinci Balkan Seferi ve Diplomatik Yansımaları

Attila, siyasi ve askerî başarılarıyla her geçen gün şöhretini artırmış, birlikte hüküm sürdüğü kardeşi Bleda'yı yönetimde geri planda bırakmıştı. Ancak bu durum dahi ona yetmemiş; gücünü pekiştirerek Hun birliğini tek elde toplamak amacıyla ortak hükümdar Bleda'yı 445 yılında ortadan kaldırmıştır. Tek başına iktidarı ele geçiren Attila, halkın tamamı üzerinde hâkimiyet kurmuş; yönetimindeki bazı Vizigot ve Romalı toplulukları da kendi idaresi altında tutmaya devam etmiştir (Jordanes, 1915, s. 102).

Kaynakların tasvirine göre Attila'nın kudreti ve şahsiyeti askerî başarılarıyla örtüşmekteydi: "ordu gücünün beş yüz bin olduğu ve dünyayı sarmak için gelen bir adam, tüm topraklar için bir bela ve herkesi dehşete düşüren bir adam" olarak nitelenir; "yürüyüşünde kibirli, gözlerini bir oraya bir buraya devirir; gururlu ruhunun gücü vücut hareketlerine yansır, eylemlerinde ölçülü, öğütte güçlü, himayesine giren ve itaat edenlere karşı merhametlidir" (Jordanes, 1915, s. 102). Fizikî görünümüne dair aktarım da belirgindir: "kısa boylu, geniş göğüslü ve iri kafalı; küçük gözlü, sakalı ince ve kırlaşmış; yassı burunlu ve esmer tenliydi." Jordanes'e göre Attila, İskit kralları arasında kutsal sayılan Mars'ın kılıcını bulduktan sonra özgüvenini daha da artırmıştır (Jordanes, 1915, s. 102). Bu betimlemeler, Attila'nın kişiliği ile liderlik performansı arasındaki meşruiyet ve

karizma bağını açıkça yansıtır; aynı zamanda onun diplomatik masadaki otoritesini de güçlendiren sembolik bir sermaye sunmaktadır.

Birinci Balkan Seferi (441), Bizans'a hem siyasî hem iktisadî kayıplar yaşatmış; imparatorluğu barışa zorlamıştı. Bu barış Hun tehdidini bir süreliğine durdursa da anlaşma hükümlerine sadık kalınmaması ve Bizans'ın yeniden "oyalama diplomasisi"ne başvurması Attila'yı ikinci bir sefer hazırlığına yöneltmiştir. Kaynaklar sefer gerekçesini açıkça belirtmese de Bizans'ın anlaşma şartlarını ihlali ve Bizans'ın içinde bulunduğu açlık ve deprem gibi yıpratıcı koşulların oluşturduğu elverişli stratejik ortam, Attila'nın Bizans'ı kalıcı biçimde boyun eğdirmeyi hedefleyen bir baskı stratejisine geçişini açıklamaktadır (Thompson, 2012, s. 90–94).

Attila'nın liderliğindeki Hun ordusu—onlara tâbi Got ve Gepid unsurlarıyla birlikte 447'de İkinci Balkan Seferi**ne** başladı. Bu sefer, 441'e kıyasla daha kapsamlı ve ağır sonuçlar doğurdu: bazı kaynaklar 70, bazıları 100 şehrin tahrip edildiği, hatta Avrupa'nın tamamının yıkıma uğradığı belirtmektedirler. Neticede Bizans ordusu ağır bir yenilgi almış; İmparator II. Theodosius için barıştan başka seçenek kalmamıştır. Attila'yı ikna etmek üzere elçiler Anatolius ve Theodulus gönderilmiş; müzakerelerde Hun taleplerinin tamamına yakını kabul edilmiştir.

- Tuna'nın güneyinin boşaltılması ve bölgede Bizans askerinin bulundurulmaması,
- Savaş tazminatı ödenmesi,
- Hunlara ödenen yıllık verginin üç katına çıkarılması.

Bu sonuç, Bizans'ın Hun tehlikesini artık yalnızca diplomasi ile sınırlayabileceğini ortaya koymuştur. Bizanslı diplomatların sabırlı müzakereleri ve "kayıpları asgaride tutma" çabası, askerî alanda durdurulamayan Hun baskısını geçici de olsa anlaşma ile yönetilebilir kılmıştır. Diplomasinin bu başarısı, aynı zamanda Attila'nın askerî zaferleri diplomatik kazanıma dönüştürme maharetini teyit eder niteliktedir (Erkoç, 2016, s. 62–74; Ahmetbeyoğlu, 2019, s. 171–173; Sımonova, 2011, s. 77).

3. ANATOLİOS ANTLAŞMASI SONRASI DİPLOMATİK KRİZ VE SUİKAST TEŞEBBÜSÜ

Bizans, yaptığı antlaşmaların ağır şartlarının farkındaydı ve bu şartlardan biri olan yüksek miktardaki haraçları ödemek zorunda kalıyordu. Ancak Bizans, çoğu zaman bu yükümlülükleri kalıcı bir kabullenme olarak değil, geçici bir zorunluluk olarak görmekteydi. Antlaşmadan bir iki yıl sonra yeniden diplomatik

temas başlatıp şartları hafifletme arayışına girmek, Bizans diplomasisinin temel karakterlerinden biriydi. Dolayısıyla ağır yenilgiler sonrası kabul edilen sert hükümler, Bizans için çoğu kez oyun alanı açan bir pazarlık zemini işlevi görmekteydi. Bu durum, Bizans'ın diplomasi anlayışında yenilgiyi kısa süreliğine kabullenmek ama fırsatını bulduğunda diplomatik manevralarla hafifletmek şeklinde özetlenebilir (Çapan, 2015, s. 46). Nitekim II. Anatolios Antlaşması sonrasında Bizans'ın yükümlülüklere uymaması üzerine Attila, 449 baharında imparatorlukla yeniden temas kurmak amacıyla en güvenilir adamlarından Edeco ile Roma kökenli ileri gelenlerden Orestes'i Konstantinopolis'e göndermiştir. Hun elçisi Edeco'nun İmparator II. Theodosius'a sunduğu mektupta şu talepler yer alıyordu:

- Bizans'a sığınan mültecilerin derhal iade edilmesi,
- Moesia ve Trakya'da Hunların hâkimiyetinde bulunan toprakların tanınması,
- Ortak pazarın Tuna kıyısından kaldırılarak Niş şehrinde kurulması,
- Attila'ya gönderilecek Bizans elçilerinin sıradan kişilerden değil, devletin en seçkin diplomatlarından seçilmesi.

Hun tarafı, bu şartların yerine getirilmemesi hâlinde savaşın kaçınılmaz olduğunu **b**ildirmiştir (Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 29–30).

Bizans ise talepleri kabul etmek yerine kendi diplomasisinin bir başka yönünü devreye sokmuş, yani düşmanı doğrudan alt edemediği noktada hile ve entrikayı araç olarak kullanmıştır. Konstantinopolis'te Hun elçileri ağırlanırken, aynı zamanda Attila'ya suikast düzenlenmesi için gizli bir plan yapılmıştır. Bu girişimde, sarayın en etkili hadımlarından Chrysaphius**,** Hun elçisi Edeco'yu ikna etmekle görevlendirilmiştir. Chrysaphius, Edeco'ya rüşvet teklif etmiş; Edeco ise şart olarak 50 libre altın ve tercüman Bigilas'ın Hun ülkesine götürülmesini ileri sürmüştür. Bizans, bu koşulları kabul etmiştir (Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 30–31).

Bunun üzerine imparatorluk, resmi elçilik heyetini oluşturmuş ve başına önde gelen diplomatlarından Maximinus'u getirmiştir. Heyette Maximinus'un sekreteri olarak Priskos**,** tercüman olarak ise Bigilas bulunmaktaydı. Maximinus'un Attila'ya sunacağı imparatorluk mektubunda; antlaşmaya bağlı kalınması, Bizans topraklarına saldırı yapılmaması, iade edilen mültecilere ek olarak on yedi kişinin daha Hunlara teslim edildiği ve başka mülteci kalmadığına dair güvence verildi. Bu, görünüşte iki devlet arasındaki sorunları çözmeyi hedefleyen diplomatik bir girişim olarak değerlendirilse de heyetin asıl gizli amacı Attila'ya suikast düzenlemekti. Bu planı yalnızca Bigilas bilmekte, heyetin başındaki Maximinus'un dahi bilgisi dışında tutulmaktaydı (Sımonova, 2011, s.

78). Priskos'un aktarımları sayesinde ayrıntıları öğrenilen bu süreç, Bizans diplomasisinin ikili yapısını gözler önüne sermektedir. Resmî olarak elçilik heyetleri, mektuplar ve antlaşmalar yoluyla barışçıl müzakereler yürütülürken; perde arkasında rüşvet, entrika ve suikast girişimleri aynı diplomatik repertuarın bir parçası olmuştur. Dolayısıyla Bizans diplomasisi yalnızca yazılı antlaşmalara bağlı kalmamış, aynı zamanda örtülü yöntemleri ve gizli operasyonları da kullanarak devletin çıkarlarını korumaya çalışmıştır (Luttwak, 2009, s. 115).

Bu plan, Bizans'ın diplomasi anlayışını ve bu anlayış doğrultusunda kullandığı araçları ortaya koymaktadır. Rüşvet, Bizans diplomasisinin sıkça başvurduğu yöntemlerden biriydi; fakat Attila'ya yönelik suikast girişiminde bu aracın istenilen neticeyi vermediği görülmektedir. Attila'nın önde gelen adamları, Bizans'ın teklif ettiği büyük meblağlara tamah etmemiş, hükümdarlarına bağlı kalmışlardır.

Olayların gelişimine bakıldığında Edeco, Bizans teklifini kabul etmiş gibi görünmüş; ancak Hun topraklarına döndüğünde durumu Attila'ya haber vermiştir. Bu nedenle Attila, Bizans elçilik heyetini doğrudan kabul etmemiştir. Ancak heyette yer alan Priskos, Attila'nın en yakın adamlarından Scotta**'yı** ikna ederek Maximinus'un görüşme yapmasını sağlamıştır. Görüşmede Maximinus, imparatorun mektubunu takdim etmiş; fakat Attila suikast planından haberdar olduğu için heyete üstü kapalı sözler sarf ederek kaçakların iadesini istemekle yetinmiştir. Suikast planından habersiz olan Maximinus bu sözlerin anlamını kavrayamamış, ancak tercüman Bigilas mültecilerin tamamının iade edildiğini söyleyince Attila öfkelenmiş ve onu sert şekilde azarlamıştır. Attila, Bigilas'ın kendi adamlarından Esla ile Konstantinopolis'e giderek mültecilerin getirilmesini talep etmiş, bu süre zarfında Maximinus'un Hun topraklarında kalmasını istemiştir. Böylece Bigilas tuzağa düşürülmüş, Maximinus ise fiilen rehine konumuna getirilmiştir. Attila'nın bu tavrı, Bizans'ın diplomatik stratejilerde üst düzey elçiler göndermesini istemesinin nedenini de açıklamaktadır. Zira üst düzey elçiler, antlaşma hükümleri ihlal edildiğinde Bizans'a karşı rehine kozunu oluşturacaktı. Bizans ise böyle bir durumdan daima çekinmiştir.

Nitekim Attila, Bigilas'ın dönüşünü beklemeden Maximinus'u tekrar huzuruna çağırmış, Bizans'a geri dönebileceğini bildirmiştir. Ancak beraberinde imparatora verilmek üzere bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, Bizans'ın üst düzey elçilerle müzakerelere devam etmesi gerektiği, aksi halde savaşın kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir.

Edirne'de Bizans elçileriyle karşılaşan Bigilas, yanındaki 50 libre altını Edeco'ya ulaştırmak niyetindeydi. Ancak Hun topraklarına girer girmez altınların amacına dair sorguya çekilmiş, verdiği cevap tatmin edici bulunmayınca Attila oğlunun

öldürüleceği tehdidini yöneltmiştir. Bunun üzerine Bigilas suikast planını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Attila, zaten önceden haberdar olduğu bu planı Bigilas'ın ağzından da teyit ettikten sonra onu esir almış, oğlunu ise serbest bırakmıştır. Ayrıca Konstantinopolis'e gönderilen Bizans elçilerine, İmparator II. Theodosius'un huzuruna Bigilas'ın rüşvet için getirdiği altın çantaları boyunlarına asarak çıkmalarını emretmiştir.

Attila'nın bu tavrı, diplomatik dengenin tamamen Hunların lehine döndüğünü göstermektedir. Bizans'ın gizli yöntemlere başvurması diplomatik güvenilirliğini zedelemiş, Hun hükümdarı ise bu durumu siyasî ve psikolojik bir üstünlük aracına dönüştürmüştür. Attila, Bizans'a gönderdiği mesajda ödenmeyen vergilerin savaş gerekçesi sayılacağını bildirmiş; ayrıca suikast girişiminin asıl sorumlusu olan Chrysaphius'un kendisine teslim edilmesini şart koşmuştur (Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 151–154).

Bu gelişmeler, Bizans'ın Hunlar karşısında aldığı yenilgileri ve kayıplarını telafi etmek için birden fazla diplomatik aracı aynı anda devreye sokmaya çalıştığını göstermektedir. II. Theodosius, elçileri hâlâ Hun topraklarında barış için müzakereler yürütürken, saraydan farklı bir diplomasi yöntemi uygulamıştır. İmparator, zengin hediyeler ve vaatler kullanarak Bizans diplomasisinin "böl ve yönet" metodunu işletmiş ve Kırım'ın batısında yaşayan Akatzirileri Hunlardan koparmaya çalışmıştır. Ancak bu girişim başarısız olmuş; Hun hâkimiyetine karşı ayaklanan Akatziriler, Attila karşısında ağır bir yenilgiye uğramışlardır (Sımonova, 2011, s. 79). Bu durum, Bizans diplomasisinin sık başvurduğu parçalama stratejisinin Attila karşısında etkisiz kaldığını ortaya koymuştur.

3.1. Attila'nın Bizans ile Barışı ve Batı Roma'ya Yönelişi

Bizans, Hunlarla doğrudan savaşmaya cesaret edemediğinden diplomasiyi yeniden devreye sokmuş ve 450 yılında üst düzey bir elçilik heyeti göndermiştir. Heyetin başında imparatorluğun önde gelen devlet adamlarından Anatolius ve Nomus yer almış, heyette ayrıca Bigilas'ın oğlu da bulunmuştur (Zuckerman, 1994, s. 162). Değerli hediyelerle Attila'nın huzuruna çıkan Bizans elçileri, diplomatik ustalıkla hükümdarı yumuşatmayı başarmışlardır. Başlangıçta öfkeli tavırlar sergileyen Attila, elçilerin övgü dolu sözleri ve diplomatik nezaketleri karşısında tutumunu değiştirmiştir. Bu süreç, Attila'nın yeni hedefler doğrultusunda Bizans ile barışı sürdürme arzusunda olduğunu göstermektedir (Gordon, 1960, s.102-104).

Nitekim Attila, daha önceki suikast girişimine rağmen 448 yılındaki barış hükümlerinin devamını kabul etmiş, bunun sembolik ifadesi olarak hem Bigilas'ı serbest bırakmış hem de suikastın mimarlarından olan Chrysaphius'u affetmiştir.

Bizans elçileri, Attila'nın huzurunda 448 yılı şartlarına uyacaklarına dair yemin etmiş, Hunlar da karşılığında pek çok Bizanslı esiri fidye talep etmeden serbest bırakmıştır. Anlaşmanın en dikkat çekici yönü ise Attila'nın Bizans topraklarından çekilmesi ve Tuna'nın güneyindeki arazileri iade etmesidir (Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 56).

Bu noktada tarihçiler farklı yorumlar yapmaktadır. Bazılarına göre Attila, Bizans'ı artık kontrol edilebilir bir güç olarak görmüş ve doğal sınırlarına ulaşmıştı. Başka bir görüş ise Attila'nın evrensel bir imparatorluk hedefi doğrultusunda Bizans'ı ikinci plana atarak Batı Roma ve Sasani İmparatorluğu'na yönelme niyetinde olduğudur. Bu görüşü destekleyen en güçlü delil, Attila'nın 450'de Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria ile evlenmek istemesi ve çeyiz olarak Batı Roma topraklarının yarısını talep etmesidir. Bu talep, Batı'ya yapılacak fetih için meşru bir gerekçe oluşturma girişimi olarak değerlendirilmelidir.

Hunların politikası bu dönemde Bizans karşısında yumuşarken, Bizans tarafında da politika değişmiştir. İmparator II. Theodosius'un 450 yılının ağustos ayında ölümü üzerine tahta geçen Marcianus**,** Hunlara karşı daha sert bir tutum sergilemiştir. Konstantinopolis'e gelen Hun elçilerine vergilerin ödenmeyeceğini bildirmiş, olası bir tehdit durumunda Bizans'ın tüm askeri gücüyle karşılık vereceğini söylemiştir (Zuckerman, 1994, s. 159).

Attila, bu meydan okumaya rağmen Bizans'a karşı doğrudan harekete geçmemiştir. Eğer Bizans'ı cezalandırmak isteseydi, antlaşma ihlallerini hemen askerî müdahaleyle sonuçlandırabilirdi. Ancak Attila, daha önce aldığı stratejik kararı uygulamış ve yönünü Batı Roma'ya çevirmiştir. 451'de Katalon Ovası Savaşı'na girişen Hun orduları, Roma, Frank, Sarmat, Burgonya, Kelt ve Germen kavimlerinden oluşan büyük bir koalisyonla karşılaşmıştır (Bury, 1958, s. 290–291). Jordanes'in aktardığına göre bu savaş, daha önce görülmemiş derecede kanlı olmuş; net bir galibiyet elde edilememiştir (Jordanes, 1915, s. 109). Bu mücadele, Batı Roma'nın zayıflığını gözler önüne sermekle birlikte, Attila'nın seferlerinde ilk kez kesin zafer elde edemediği bir dönüm noktası olmuştur.

Aynı yıl (451) Bizans ile diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi adına, Apollonius liderliğindeki bir Bizans elçilik heyeti Attila'yı ziyarete gelmiştir. Ancak Bizans, Hunların beklediği vergileri göndermemesinden dolayı Attila elçilik heyetini karşılamayı reddetmiştir. Attila her ne kadar Batı Roma'ya karşı harekete geçmiş olsa da Bizans için hala bir tehdit olduğunu gösteren uyarı saldırıları yapmaktan geri durmamıştır. Mesela 451 Eylül'ünde küçük bir Hun grubu, Doğu İllyria'a girerek, İmparator Marcianus'a neler yapabileceklerini göstermek istemiştir. Ancak Attila bir yıl sonra 452 yılında İtalya üzerine bir sefer düzenlemiştir. Bu

seferde Hunlara karşı askeri bir güç çıkaramayan Batı Roma, Papa I. Leon liderliğindeki bir heyeti bağışlanmaları için Attila'nın huzuruna göndermiştir. Farklı sebeplerle açıklanabilecek bir kararla Attila, Papanın bu isteğine olumlu cevap vermiş ve Roma şehrini ele geçirmekten vazgeçmiş ve onları bağışlamıştır (Jordanes, 1915, s.113) Attila'nın beklenmeyen daha önceden Bizans'a şimdi de Batı Roma'ya karşı bağışlayıcı davranışı çeşitli sebeplere bağlansa da net olan şey bu tutumun sonuçlarının Hun ve dünya tarihi için yeni gelişmelere ve değişimlere yol açmış olmasıdır. Attila, Roma seferinden geri döndükten sonra Bizans imparatoru Marcianus'a elçiler göndererek, İmparator Theodosius zamanında kendilerine vaat edilmiş olan şeylerin yerine getirilmesini, getirilmediği takdirde doğu eyaletlerinin işgal edileceğini ve çok daha acımasız davranacaklarını elçileri vasıtasıyla söylemiştir. (Jordanes, 1915, s. 114). Attila bunun bedelini ödetmek niyetindeydi ve bunu askeri bir hareketle gerçekleştirmeyi planlamaktaydı. Ancak Attila'nın 453'te beklenmeyen ölümü hem Bizans için planlanan hareket hem de Sasaniler üzerine düzenleyeceği seferlerin gerçekleşmesini mümkün kılmamıştır.

Attila'nın ölümü sadece Hun İmparatorluğu'nun geleceğini değil dünya tarihinin geleceğini de derinden etkilemiştir. Zira Attila'nın en geniş sınırlara ulaştırdığı Hun İmparatorluğu dönemin siyasetini belirleyen bir güçtü. Attila'nın ismi Doğu ve Batıda cesaretin, başarının ve korkunun sembol ismi haline gelmişti. Dönemin kaynaklarının Attila'nın ölümünden, Bizans için Tanrının bir hediyesi olarak bahsetmesi, Hun imparatorunun nasıl büyük bir gücü temsil ettiğin göstermektedir (Jordanes,1915, s. 124). Ancak Attila ve büyük oranda şekillendirdiği Hun gücü, onun ölümünden kısa bir süre sonra büyük bir yara almıştır. Attila'nın ölümünden sonra imparatorluk çocukları arasında paylaşılmış, kardeşlerin aralarındaki uyumsuzluk ve rekabet, yönetimleri altındaki halklar üzerindeki güçlerini zayıflatmış ve bu halkların isyanlarına sebep olmuştur. Nitekim Gepidlerin liderliğinde oluşan güç, Bizans'ın da desteğini alarak 454 yılında Pannonia'da, Nedao nehri yakınındaki muharebede, Attila'nın büyük oğlu İlek ile diğer kardeşleri Dengizek ve İrnek'in liderliğindeki Hun güçlerini yenilgiye uğratmış ve muharebede söylentilere göre Attila'nın en sevdiği oğlu İlek öldürülmüştür. Hunların bir kısmı Pannonia'da kalmış, diğer bir kısmı da federasyon olarak Bizans topraklarına yerleşmişlerdir (Jordanes, 1915, s. 125-126).

Attila'nın çocuklarının 468/473 yılları arasında Bizans ile diplomatik temaslar yürüttükleri ve bu görüşmelerde, Bizans sınır şehirlerinde güvenli ticaret yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Aslında Hunlarla, Bizans arasında daha önce yapılan anlaşmalarda bu konuya dair hükümler yer almaktaydı. Anlaşılacağı üzere şartların değişimiyle bu hükümler işlevini yitirmiş, Hunlar, Bizans sınır

şehirlerinde rahat ticaret yapamaz hale gelmiş birtakım çatışmalar yaşanmıştır. Hunların daha önceki anlaşma şartlarının yenilenmesi talebine karşı, İmparator I. Leo, imtiyaz vermeyi kabul etmemiştir. İmparatorun bu kararının altında, geçmişten Hunların kendileri için büyük bir tehdit unsuru olmalarından dolayı, onlara böyle bir desteği vermek istememiş olmasının yanı sıra, Hun gücünün zayıflamış olduğunun farkında olması da yatmaktaydı. Bizans'ın, Hun elçilerine istediklerini vermemeleri, Hunların var olan siyasi sorunlarını biraz daha açığa çıkarmış, Hun liderler Dengizik ve Ernak arasında Bizans'a karşı harekete geçme konusunda anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Dengizik, Bizans'a savaş açarken Ernak ona destek vermemiştir. Bunun üzerine Dengizik tek başına Bizans üzerine gitmiş ancak 469 yılında yapılan savaşta Bizans ordusuna yenilmiş ve savaş meydanında öldürülmüştür. Ernak'ın akıbeti konusunda ise kesin bir bilgi mevcut olmamakla beraber, muhtemelen Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yaptığı sırada ölmüş olduğudur (Sımovova, 2011, s. 82). Attila'nın oğullarının ölümleri, Hun İmparatorluğu'nun da aslında akıbetini göstermektedir. Zira Hunların son akınları beşinci yüzyılda görülmüş, Bizans İmparatorları I. Leo ve Zeno dönemlerinde Hunların ana güçleri aşağı Tuna bölgesinde kalmış ve Bizans'ı tehdit edebilecek bir güç olmaktan çıkmıştır.

.

SONUÇ

Avrupa Hun İmparatorluğu ile Bizans arasındaki diplomatik ilişkiler, yalnızca iki devletin değil, aynı zamanda Orta Çağ'ın erken dönem diplomasi tarihinin gelişiminde de kritik bir yere sahiptir. Bu ilişkiler, askeri güç ile diplomatik manevra, iktisadi kaynak ile stratejik esneklik arasındaki hassas dengeyi göstermesi bakımından örnek teşkil etmektedir.

Diplomasinin en temel gerçeklerinden biri, antlaşma şartlarını belirleyen tarafın genellikle daha güçlü olan taraf olduğudur. Hunlar ile Bizans arasındaki ilişkilerde bu kural açıkça gözlemlenmiştir. Hunların gücü çoğu zaman genişleyen sınırları, disiplinli orduları ve kararlı liderlikleri üzerine kuruluyken; Bizans'ın gücü ekonomik kaynaklarını, diplomatik geleneklerini ve entrikaya dayalı ince siyasetini devreye sokabilmesinden kaynaklanmıştır. Bu noktada Hunlar diplomasiyi askerî üstünlüklerinin bir uzantısı olarak görürken, Bizans diplomasiyi çoğunlukla iktisadi imkânların seferber edilmesiyle yürütmüştür.

Hunlar, savaş yoluyla yeni toprak ve prestij elde etmeyi, barış yoluyla ise ekonomik kazanç sağlamayı hedeflemiştir. Dolayısıyla barış, Hun diplomasisinde bir zayıflık değil, yeni bir kazanç yolu olarak değerlendirilmiştir. Bizans ise uzun vadeli siyasi istikrarı sağlamak adına haraç, vergi ve değerli

hediyeleri barışın bir aracı olarak sunmuştur. Bu politika, Bizans'a dış tehditlere karşı belirli dönemlerde nefes aldırmış, fakat içeride halkı ağır vergiler altında ezmiş ve toplumsal huzursuzluklara yol açmıştır. İmparator II. Theodosius'un halka, Hunlara ödenen haraçları "hudut güvenliği için verilen ücret" olarak sunması, Bizans diplomasisinin meşrulaştırıcı retoriğini göstermektedir.

Diplomasinin ayrılmaz bir unsuru olan hediyeleşme**,** Hun–Bizans ilişkilerinde hem prestij hem de güç göstergesi olarak işlev görmüştür. Bizans'ın ipek, inci ve değerli eşyaları ile Hunların at ve hayvan derileri gibi kültürel sembolleri, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda psikolojik ve kültürel anlamlar da taşımıştır. Bu hediyeleşme pratiği, tarafların kendi değer dünyalarını diplomasiye nasıl yansıttıklarını göstermektedir. Hun diplomasisinin bir başka önemli yönü, kadının rolü olmuştur. Attila'nın eşi Arıkan'ın Bizans elçilerini kendi sarayında kabul etmesi, Türk devlet geleneğinde kadının diplomatik alandaki görünürlüğünü ve yetkisini ortaya koyan önemli bir örnektir.

Hun diplomasisinin dikkat çeken unsurlarından biri de psikolojik üstünlüğün araçsallaştırılmasıdır. Hunların savaş meydanında kazandıkları şöhret, diplomasi masasında da güçlü bir baskı aracı olarak kullanılmış; özellikle Attila'nın adı çoğu zaman tek başına caydırıcı bir güç unsuru olmuştur. Buna karşılık Bizans, diplomasi repertuarını hile, rüşvet ve entrika ile genişletmiş; Attila'ya yönelik suikast girişimi gibi örneklerle bu yönünü açıkça ortaya koymuştur. Dolayısıyla Hun–Bizans ilişkilerinde bir tarafta askerî şöhret ve caydırıcılık**,** diğer tarafta entrika ve iktisadi kaynaklar diplomasinin ana eksenini belirlemiştir.

Yaklaşık bir asra yayılan Hun–Bizans ilişkileri, farklı dönemlerde farklı yoğunluklar göstermiştir. Özellikle II. Theodosius ve Attila döneminde ilişkiler en kritik boyutuna ulaşmış, yapılan antlaşmalar, elçilik heyetleri ve krizler dünya tarihinin seyrini değiştirecek sonuçlar doğurmuştur. Attila'nın ölümünden sonra Hun gücünün çözülmesi ve Bizans'ın yeniden üstünlüğü ele geçirmesi, diplomasi ve güç ilişkilerinin ne kadar dinamik olduğunu göstermiştir. Bu süreç, diplomasinin sadece savaşları önleme değil, güç dengelerini yeniden tanımlama rolünü de açıkça ortaya koymaktadır.

Hun–Bizans diplomasisi aynı zamanda, farklı kültürlerin diplomasiye kendi değerlerini nasıl yansıttığını göstermesi bakımından da önemlidir. Hunlar, göçebe bir askerî kültürün ürünü olarak diplomasiyi güç ve şöhret üzerinden yürütürken; Bizans, Roma geleneğinin mirasçısı olarak diplomasiyi iktisadi manevra, entrika ve uzun vadeli istikrar perspektifinde işletmiştir. Bu farklılıklar, tarafların yalnızca araç seçiminde değil, diplomasiye yükledikleri anlamda da ayrıştıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, Hun–Bizans ilişkileri, diplomasinin tarihsel gelişiminde özgün bir laboratuvar işlevi görmüştür. Taraflar, sahip oldukları araçları kendi kültürel yapı ve stratejik hedefleriyle bütünleştirerek diplomasiyi şekillendirmiştir. Bu sayede, bir yandan kendi dönemlerinde siyasi çıkarlarını güvence altına almışlar, diğer yandan diplomasi tarihine askerî gücün, iktisadi araçların ve psikolojik üstünlüğün birlikte nasıl işlediğini gösteren kalıcı örnekler bırakmışlardır.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, A. (1999). *Grek Seyyahı Priskos (v. asır)'a Göre Avrupa Hunları.* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Ahmetbeyoğlu, A. (2019). *Sorularla Eski Türk Tarihi*. Yeditepe Yayınevi.

Bailly, A. (1974). *Bizans Tarihi I-II, (*H. Şaman, Çev.). Tercüman.

Bamyacı, M.E. (2022). Ekonomik durum, M.E. Bamyacı (Ed.), *Bizans Tarihi Malazgirt Savaşından Haçlıların Konstantinopolis'i İşgaline*, (s.97-151). Akademisyen Yayınevi.

Baştav, Ş. (2002). *Avrupa Hunları, Türkler (I).* Yeni Türkiye Yayınları.

Bolewski, W. (2008). Diplomatic processes and cultural variations: the relevance of culture in diplomacy. *The Whitehead Journal of Diplomacy and Internatıonal Relatıons, 9*(1), 145-160.

Bury, J.B. (1958). *History of the Later Roman Empıre, From the Death of Theodosıus I. to the Death of Justınıan.* In two volumes, (1).

Christopher K., (2009). *Attila the Hun, Barbarian Terror and the Fall of the Roman Empire.*

Çapan, F. (2015). Avrupa hun devleti'nin büyük hükümdarı attila'ya suikast girişimi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 10*(217), 41-52.

Drocourt, N. (2018). Byzantine diplomacy. G. Martel (Ed.). *The Encyopedia of Diplomacy.* Wiley.

Eren, E. (2021). Geleneksel diplomasiden modern diplomasiye diplomasinin tarihsel evrimi. *Uluslararası Eşitlik Politikaları Dergisi, 1*(1), 32-55.

Ergüven, N.S. (2016). Uluslararası hukukun tarihsel boyutuyla diplomasinin kurumsal gelişim süreci. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 114.

Erkoç, H. İ. (2017). *Attila'nın 447 yılı balkan seferi* (Bildiri sunumu). Çanakkale onsekiz mart üniversitesi uluslararası balkan tarihi ve kültürü sempozyumu, Çanakkale.

Gordon, C.D. (1960). *The Age of Attıla.* Unıversıty of Michigan Press, Ann Arbor.

Güçlüay, S. (2022). İdari sistem, M.E. Bamyacı (Ed.), *Bizans Tarihi Malazgirt Savaşından Haçlıların Konstantinopolis'i İşgaline*, 55-93. Akademisyen Yayınevi.

İnan, A. (1948). Eski türklerde ve folklorda "ant". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 6*(4), 279-290.

Jordanes, (2015)., *The Gothıc Hıstory of Jordanes* (Charles Chrıstopher Mıerow Çev.) , Oxford Unıversıty Press. (Orjinal eserin yayın tarihi 1915).

Kafesoğlu, İ. (1994). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken.

Luttwak, E.N. (2009). *The Grand Strategy of Byzantine Empire*. Harvard University Press.

Maenchen-Helfen, O.J (1973). *The World of the Huns: Studies in Their Hıstory and Culture.* M. Knıght (Ed.), University of California Press

Marcellinus, A. (1986). *The Later Roman Empire (AD 354-378)* (W. Hamilton, Çev.). Penguin Books.

Ostrogorsky. G. (1999). *Bizans Devleti Tarihi* (F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayını.

Riego, L.A. (2015). *Diplomacy the Byzantine Empıre's Key to Thousand Year Reign*.

Runciman, S. (1943). Ortaçağların başlarında avrupa ve türkler. *Belleten*, *7*(25), 45-58.

Runciman, S. (1961). *Byzantine Cıvılısation*. Universıty Paperback.

Simonova, G. (2011). Byzntine diplomacy and the Huns. *Macedonian Historical Review*, 2(2),67-85.

Stein, E. (1959). *Hıstoıre du Bas- Empire, Tome Premier, de L'etat Romain a L'etat Byzantin (284-476),* 1. Texte.

Thompson, E.A.(2012). *Hunlar* (M.S. Dinçel Çev.). Phoenix Yayınevi.

Yurdakul, Ş. (2023). Attila'nın batı roma imparatorluğu ile ilişkileri ve roma'yı işgal tasarısı. *Selçuk Türkiyat*, 58, 235-264.

Zuckerman, C. (1994). l'Empire D'orient et les Huns notes sur prıscus. *Travaux Et Memoıres*, 12, 59-182.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to examine the diplomatic relations between the European Hun Empire and the Byzantine Empire within the context of diplomatic history and to reveal the outcomes of these relations.

Finding: Diplomacy has undergone semantic changes over time, and although its application has differed from society to society, it has always existed in the life of states. Throughout history, states have generally sought to shape diplomacy as a means of achieving gains through peaceful means. It is known that the Greek city-states and the Roman Empire, which was influenced by the Hellenistic heritage, made significant contributions to the development and institutionalization of diplomacy. Rather than introducing new institutions to diplomacy, the Roman Empire developed the concept and understanding of diplomatic privilege. After the fall of the Roman Empire, the Eastern Roman Empire, namely Byzantium, continued the Roman approach and traditions in various fields, including diplomacy. However, even when considered solely through the lens of Byzantium, the fact that Byzantine diplomacy was largely shaped around its relations with the Turks highlights the extent of the contribution that the Turks made to the development of diplomacy. Just as the historical significance of the European Hunnic Empire is paramount, so too is the Byzantine Empire's success in surviving centuries of continuous threats and struggles. Throughout its existence, the Byzantine Empire has consistently encountered the presence of the Turks. Byzantium regarded diplomacy as one of the most powerful tools to maintain the existence of the empire. A political and diplomatic relationship spanning approximately a century has existed between the Hunnic Empire and the Byzantine Empire. The most intense and prolonged period of this relationship occurred during the reign of Byzantine Emperor II. Theodosius and Attila, the iconic figure of the Hunnic Empire. The Huns determined their strategy towards the eastern and western parts of the Roman Empire during the Uldız period and continued to implement this strategy until the later years of Attila's reign. Through this, he emphasized the role of diplomacy in the administration. During his I. Balkan Campaign, Attila caused significant political and economic losses for Byzantium; however, Byzantium was compelled to negotiate with the Huns in order to prevent further losses. The agreement temporarily halted the Hun

threat. A large army consisting of the Huns under Attila's leadership, along with the Goth and Gepid tribes allied to the Huns, embarked on the II. Balkan Campaign in 447. In this campaign, Attila achieved a greater victory than in the First Balkan Campaign of 441. Attila's victory led to the subjugation of Byzantium. Since the Byzantine army was completely annihilated by the Huns, Emperor II. Theodosius saw no alternative but peace. To achieve this, he sent envoys to convince Attila. The Byzantine envoys, Anatolius and Theodulus, were compelled to accept all of the Huns' demands. Byzantium, rather than securing peace by adhering to the terms of the agreement, viewed the terms as a means of stalling the opposing side, as evidenced in the Treaty of II. Anatolius. These developments indicate that Byzantium, in its attempt to regain its lost territories and prestige after its defeat against the Huns, sought to employ a range of political and diplomatic tools simultaneously. Indeed, while Byzantine envoys were attempting to create conditions for peace on Hun lands, Emperor II. Theodosius employed a "divide and rule or collapse" method in his diplomacy, using lavish gifts and offers. These developments indicate that Byzantium, in its attempt to regain its lost territories and prestige after its defeat against the Huns, sought to employ a range of political and diplomatic tools simultaneously. Indeed, while Byzantine envoys were attempting to create conditions for peace on Hun lands, Emperor II. Theodosius employed a "Divide and rule" method in his diplomacy, using lavish gifts and offers. Attila’s victory over the Akatziri disrupted Byzantium's plans. As Byzantium could not afford to risk a new war with the Huns, it once again turned to diplomacy, dispatching a high-level Byzantine diplomatic delegation to Attila in 450. The Byzantine envoys, who appeared before Attila with valuable gifts, swore an oath to abide by the terms of the 448 peace agreement. The Huns accepted the exchange of prisoners and, without demanding ransom, released a large number of Byzantine captives. As the Huns altered their policies towards Byzantium, Byzantium was also shifting its policy towards the Huns. This change in Byzantine policy began with the death of Emperor Theodosius in August 450. The newly ascended emperor, Marcianus, adopted a more rigid stance towards Attila. As Attila was accustomed to, instead of pursuing Byzantium, he directed his attention to the Western Roman Empire, as previously decided, and embarked on his campaign to Gaul. Unlike his previous campaigns, which had resulted in clear successes and victories, this particular conflict became a war in which no clear outcome or victory was achieved. That same year, in an effort to sustain diplomatic relations with Byzantium, a Byzantine embassy led by Apollonius visited Attila. However, due to Byzantium’s failure to fulfill the expected tribute, Attila declined to meet with the embassy. A year later, in 452, Attila launched a campaign towards Italy. Subsequently, Attila’s unexpected death in 453 hindered both the military

operation planned by Byzantium and the campaigns that had been intended against the Sassanids. Between 468 and 473, Attila's heirs engaged in diplomatic contacts with Byzantium, during which they expressed their intention to establish secure trade routes in the border cities of the Byzantine Empire. In response to the Hun request for the renewal of the previous treaty terms, Emperor Leo I refused to grant any privileges. The last incursions of the Huns took place in the fifth century. During the reigns of Byzantine Emperors Leo I and Zeno, the primary Hun forces settled in the lower Danube region, no longer posing a threat to Byzantium.

Conclusion: Byzantium and the European Huns conducted diplomacy in various ways, in accordance with their respective cultural structures and strategies. However, both sides regarded diplomacy as a significant element and demonstrated a shared understanding in approaching diplomatic relations through an institutional framework.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3863-3890
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81276
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 18.03.2025 Submitted date
Kabul tarihi 23.07.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Şen, A. T. (2025). The Relationship Between Digital Competency and Digital Leadership: A Research On Academics. *Journal of History School,* 78, 3863-3890.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DIGITAL COMPETENCY AND DIGITAL LEADERSHIP: A RESEARCH ON ACADEMICS[1]

Alper Tunga ŞEN[2]

Abstract

The aim of the study can be expressed as determining the relationship between digital leadership perceptions and digital competence perceptions of academicians working at certain state universities (Kastamonu University, Düzce University, Sakarya University, Hacı Bayram Veli University, Karabük University, Bartın University, Zonguldak University, Kocaeli University). The scales of the study were applied to academicians working at the mentioned universities. The survey method, one of the most frequently preferred quantitative research methods, was applied in the study. Data were obtained from a total of 400 academicians in the study. The data were analyzed using the SPSS 24 package program. Cronbach's Alpha and KMO values were used to determine the reliability of the scales used in the study. The digital leadership scale developed by Büyükbeşe et al. (2022) and the digital competence scale developed by Tutar et al. (2024) were used in the study. The survey form consists of a total of 36 questions. T-test and Anova analyzes were used to understand whether the variables in the study differed from each other. Following the analyses, statistically significant differences were found between the participants' digital leadership perceptions and demographic variables such as age and income level. In addition, a statistically significant difference was found between the participants' digital competence perceptions and the participants' digital competence levels among demographic variables. On the other hand, a positive

[1] Bu makalenin etik kurul onayı Kastamonu Üniversitesi'nde, 05.02.2025 tarih, 2025/2 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, alpertungasen@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1943-9040

relationship of 0.343 was found between the participants' digital leadership perceptions and digital competence perceptions. In the conclusion of the study, suggestions were presented on how the participants' digital leadership perceptions and digital competence levels could be increased.

Keywords: Digital Leadership, Digital Competence, Digitalization, University.

Dijital Yeterlilik ve Dijital Liderlik Arasındaki İlişki: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma

Öz

Çalışmanın amacı belirli devlet üniversitelerinde (Kastamonu Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Zonguldak Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi) görev yapmakta olan akademisyenlerin dijital liderlik algıları ile dijital yetkinlik algıları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Çalışmanın ölçekleri bahsi geçen üniversitelerde görev yapmakta olan akademisyenlere uygulanmıştır. Çalışmada en sık tercih edilen nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada toplam 400 akademisyenden veriler elde edilmiştir. Veriler SPSS 24 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılmış olan ölçekleri güvenirliklerinin tespit edilmesi için Cronbach Alfa ve KMO değerleri kullanılmıştır. Çalışmada Büyükbeşe ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen dijital liderlik ölçeği ve Tutar ve arkadaşları (2024) tarafından geliştirilen dijital yetkinlik ölçeği kullanılmıştır. Anket formu toplam 36 sorudan meydana gelmektedir. Araştırmada yer alan değişkenlerin birbirlerinden farklılaşıp farklılaşmadığının anlaşılması adına T-testi ve Anova analizlerinden yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerin ardından katılımcıların dijital liderlik algıları ile demografik değişkenlerden arasında yer alan yaş ve gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna ek olarak, katılımcıların dijital yetkinlik algıları ile demografik değişkenlerden arasında yer alan katılımcıların dijital yetkinlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Diğer yandan katılımcıların dijital liderlik algıları ve dijital yetkinlik algıları arasında 0,343 düzeyinde ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuç kısmında katılımcıların dijital liderlik algılarının ve dijital yetkinlik düzeylerinin nasıl artırılabileceği hakkında öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Liderlik, Dijital Yetkinlik, Dijitalleşme, Üniversite.

INTRODUCTION

Digital leadership, which has started to gain momentum with the concept of digital transformation in recent years, means that organizations are managed by leaders who fulfill the requirements of the digitalization process or have a history

of digitalization. Digital leaders are defined as people who can successfully respond to the requirements of the digital age, act future-oriented, encourage their teammates and empathize by going beyond stereotyped practices thanks to their talents (Abbasov and Tolay, 2021). Increasing the digital competence of academics working in universities today and their ability to adapt to the conditions of digitalization is an important issue among modern management practices. The success of educational institutions and academics working in these institutions also plays a role in the activities of training a qualified workforce for the future. Digital leaders with digital competence should be interested in organizational dimensions such as business models, people, structure and processes. On the other hand, if even one of these elements is missing, digital transformation activities will not take place (Özmen et al., 2020). When the research conducted by El Sawy et al. (2020) was examined, it was determined that there was a significant relationship between digital leadership and the digital capabilities of employees. Digital capabilities have also been proven to be an important factor in maintaining the competitive advantage of organizations by Aramburu et al. (2021). The mentioned studies show that there is a relationship between digital leadership and digital competence.

While digitalization drives the need for enhanced digital competence, the development of digital competence facilitates and accelerates the digitalization process. This relationship emphasizes the importance of developing digital competences at all levels of society in order to fully benefit from the transformative potential of digital technologies. (Gurbaxani and Dunkle, 2019). As the world increasingly embraces digital technologies, the concept of digital competence plays a more important role in understanding the relationship between technology and social transformation (Srivastava and Dangwal, 2021). Moreover, digital competence facilitates the activities of both employees and managers in a global society. It allows individuals to navigate a digital world (Cattáneo et al., 2021).

Digital competence is defined as the safe, critical and creative use of information society technologies for work, entertainment and communication. According to the sources, digital competence is a multidimensional concept that integrates technical, cognitive and digital skills together with meta-cognitive processes, social, emotional and ethical awareness related to the use and understanding of digital technologies (Milenkova and Manov, 2019). In this context, digital competence is not just about knowledge and skills, but also an element that drives complex demands (Karsenti et al., 2020).

When the studies in the literature are examined, it is seen that digital competence is a multifaceted structure and covers a number of interrelated components. These components include employees' digital competence, digital adaptation, digital anxiety and the ability to adapt to the digital environment (Srivastava and Dangwal, 2021). The relevant elements need to be explained in detail. Employee digital competence is their ability to use digital tools and technologies effectively and efficiently to perform work-related tasks. Digital competence also encompasses a range of skills, including computer literacy, data analysis, communication, collaboration, and cybersecurity (Tutar et al., 2024). It is becoming increasingly important for employees to have high levels of digital competence (Sarı et al., 2021). Digital compliance is the ability of employees to use knowledge and skills related to the use of digital tools and technologies in the workplace. Digital compliance is the behavior of respecting the confidentiality of sensitive information, using digital tools ethically, and complying with cybersecurity protocols (Rusly et al., 2021; Wulandari et al., 2023; Tutar et al., 2024). Finally, the concept of digital anxiety is the stress and fear that employees may experience regarding the use of digital technologies in their workplaces (Rassenfoss, 2019; Gansser and Schultz, 2020; Kim et al., 2023).

The concepts of digitalization and digital leadership are also closely related. The concept of digital leadership is defined in different ways by many researchers. Essentially, digital leadership is a strategic process that also benefits from various leadership styles that foster an innovation culture within the organization (Coraci and Abulrub, 2021). An important aspect of digital leadership is to leverage the power of digital technologies to drive business transformations. In other words, digital leaders aim to align business goals and organizational structures to take advantage of the opportunities offered by digital transformation (Hai et al., 2021). Digital leaders are also described as innovators who discover and implement ideas that create value through digital transformations (McCanus, 2024). All these definitions show that the concept of digital leadership is one of the most important actors in the digitalization process. This importance is defined as a new leadership approach that can effectively overcome challenges and evaluate opportunities (Cortellazzo et al., 2019; Musid et al., 2023).

Moreover, traditional leadership models have become increasingly outdated and ineffective in the digital age. As AI and automation replace traditional management roles, leaders are struggling to improve their skills, such as the ability to lead and follow in virtual environments (Malakyan, 2019). In addition, digital leaders must manage ethical concerns arising from digital transformation. For example, digital leaders must address concerns that digitalization processes

create information overload for employees and the blurring of boundaries between work and private life (Cortellazzo et al., 2019).

Ultimately, successful digital leadership must create an ecosystem that drives a culture of innovation within the organization. To do this, it must be enabling, adaptable, and innovative (Stefan and Nazarov, 2020). The relationship between digitalization and digital leadership is complex and multifaceted, but organizations that embrace this change and develop the necessary leadership capabilities will be more successful in the digital age (Tanniru et al., 2018; Cortellazzo et al., 2019; Musid et al., 2023; Malakyan, 2019). On the other hand, the concept of digital leadership is also defined as innovative and supportive digital leadership. Innovative digital leaders create an innovative and nurturing work environment that encourages digitalization. They transform both the internal and external environment by making conscious decisions about the organization's focus areas and priorities. This transformation allows the organization and its employees to progress more comfortably (Büyükbeşe et al., 2022). Supportive leadership is a leadership style in which managers work closely with employees throughout the process of completing activities. This leadership style emphasizes developing strong relationships with team members and providing support to help them succeed (Marsh et al., 2022).

Digital leaders are expressed as the most important actors of the concept of digitalization. Of course, considering all this, digital competencies are important for digital leaders to carry out their management activities effectively and efficiently. The concept of digital competence is becoming increasingly important in the context of modern organizational leadership to ensure that organizations can survive in a dynamic environment. In essence, digital competence encompasses not only the technical skills required to use digital tools and technologies, but also the critical thinking, adaptability and emotional intelligence required to navigate the complex digital world (Karsenti et al., 2020). As can be seen from these statements, digital competence is closely related to psychological concepts such as digital adaptation, digital skills, and digital anxiety. Effective digital leaders must have a deep understanding of digital tools and platforms, and the ability to make decisions for specific tasks. Digital competence also has significant impacts on the way digital leaders communicate and interact with their teams. Effective digital leadership also requires the ability to use digital tools to foster collaboration, share information, and guide their teams (Musid et al., 2023). Digital leadership is also crucial to sustaining effectiveness. With the increasing dependence on digital resources, the need for digital leaders with digital competence is increasing. (Srivastava and Dangwal, 2021).

In this part of the research, studies that address the concepts of digital leadership and digital competence should also be mentioned. Scientists have mentioned the importance of digital competence and digital leadership approaches in many different studies. On the other hand, the relationship between effective digital leadership and digital competence plays a major role in digital transformation processes (Taşkın and Özbozkurt, 2023; Kesici and Yucel, 2024; Örücü and Hasırcı, 2024; Ongena et al., 2024; Laakkonen et al., 2024; Philip et al., 2023; Spante et al., 2018). In recent years, many studies have been conducted focusing on academics' digitalization levels, digital leadership perceptions and digital competencies (Inamorato, 2023; Doğan, 2023; Üzümcü, 2018). However, there are few studies that address academics' perceptions of digital leadership and digital competence together. The fact that the two variables mentioned are not the main subject of the studies makes it difficult to specifically interpret the digital competence levels or needs of leaders. Some studies are based on the concept of digital competence, while others are based on the concept of digital leadership (Kesici and Yucel, 2024; Doğan, 2023). There is a study conducted in the banking sector that addresses digital leadership and digital competence variables together (Kesici and Yucel, 2024). In particular, determining the digital competencies and digital leadership perceptions of academics who will train the qualified workforce in the future is important for the effectiveness of digital transformation (Philip et al., 2023). Therefore, this study was conducted to reveal the relationship between academics' digital competencies and digital leadership perceptions. Before talking about the hypotheses of the research, the model of the research should also be revealed. The research model is shown in Figure 1.

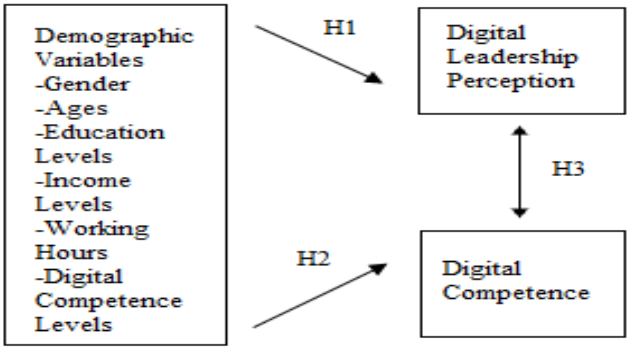

Figure 1. Research Model

The hypotheses created for this purpose can be listed as follows;

H_1: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and their demographic variables.

$H_{1.1}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and their gender.

$H_{1.2}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and their age.

$H_{1.3}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and their education levels.

$H_{1.4}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and their income levels.

$H_{1.5}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and their working hours.

$H_{1.6}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and digital competence levels.

H_2: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and demographic variables.

$H_{2.1}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and their gender.

$H_{2.2}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and their ages.

$H_{2.3}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and their education levels.

$H_{2.4}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and their income levels.

$H_{2.5}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and their working hours.

$H_{2.6}$: There is a statistically significant relationship between the participants' digital competences and their digital competence levels.

H_3: There is a statistically significant relationship (positive/negative) between the participants' digital leadership perception and digital competence.

In order to test the hypotheses in the study, T-Test, ANOVA test, Pearson Correlation analysis, linear and multiple regression tests were performed.

Suggestions were presented regarding what to do in line with the findings obtained after the study.

METHOD

In this section, information is given about the universe of the study, the sample of the study, data collection methods, scales and analyzes for the interpretation of the data.

Purpose and Importance of the Research

This study aims to reveal the relationship between digital leadership and digital competence perceptions of academicians working at some state universities (Kastamonu University, Düzce University, Sakarya University, Hacı Bayram Veli University, Karabük University, Bartın University, Zonguldak University, Kocaeli University). In addition, it is aimed to determine whether academicians differ statistically significantly in terms of demographic variables (gender, age, income, education level, working hours, digital competence levels). Following the study, suggestions were developed on how digital competence levels and digital leadership perceptions can be increased. With this research, it is aimed to increase the adaptation levels of institutions to the increasing digitalization today.

Data Collection Method and Scales of the Research

The online survey method, which is one of the frequently preferred data collection techniques, was used to properly collect the data of the research and correctly interpret the data analyzes. In order to collect the research data accurately and interpret the data analyzes correctly, the online survey method, one of the frequently preferred data collection techniques, was used. Ethics committee approval for this article was received at Kastamonu University, dated 05.02.2025, number 2025/2 and meeting number. All publication ethics rules were followed in the study. The survey form consists of a total of three sections. The first section of the survey form consists of 6 questions to understand the demographic characteristics and digital competence levels of the participants. These questions are about gender, age, education and income level, working hours and how the participants define their digital competence. The second section of the survey form consists of a total of 9 questions to learn the digital leadership perceptions of the participants. The third section of the survey form consists of a total of 21 questions to determine the digital competence levels of the participants. The online survey was conducted in February 2025. The scales used in the study can be explained as follows;

The digital leadership scale was introduced to the literature by Büyükbeşe et al. (2022). The scale in question consists of a total of 9 questions. The Cronbach's alpha value of the relevant scale was analyzed as 0.90. The digital competence scale was introduced to the literature by Tutar et al. (2024). The Cronbach's alpha value of the scale was analyzed as 0.98. The scale in question consists of a total of 21 questions. The relevant scales have a 5-point Likert scoring method. The Cronbach's alpha values of the scales are seen to be highly reliable (Kocaoğlu, 2011). As a result of the studies, it is known that scales with a Cronbach's alpha coefficient between 0.80 and 1 are highly reliable (Kalaycı, 2005).

Population and Sample of the Research

The universe of the study consists of 10,298 academicians working at Kastamonu University, Duzce University, Sakarya University, Haci Bayram Veli University, Karabuk University, Bartin University, Zonguldak University, and Kocaeli University (YÖK, 2025). In addition, care was taken to ensure that the data was distributed in a balanced manner based on demographic variables. The number of participants required for the sample of the study was calculated with the formula "$n=N\ t^2pq\ /\ d^2\ (N-1)\ +\ t^2pq$" (Ural and Kilic, 2011). The study was conducted at a 95% confidence interval and taking into account a 5% margin of error. The required sample quorum for the study was determined as 384. The number of questionnaires collected from the participants was 404. However, it was determined that 4 questionnaires were filled out incorrectly and the 4 questionnaires with errors were not included in the analysis. It is seen that the total of 400 questionnaires included in the analysis is above the quorum. In addition, the convenience sampling method was preferred in the study. The most important reason for choosing the relevant data collection method is that it complies with the criteria of objectivity.

FINDINGS AND INTERPRETATIONS

The data obtained from the online survey form applied to the participants were analyzed with the help of SPSS 24 Package Program. Then, the findings were interpreted in the form of subheadings.

Validity and Reliability Analyses

After the literature review, the most frequently preferred analysis finding for measuring the reliability of the scales is the Cronbanch Alpha coefficient. The relevant value obtained should be between 0 and 1. In addition, the closer the value is to 1, the more reliable the scale is considered to be. In particular, an Alpha

value greater than 0.80 indicates that the scale is highly reliable (Gürbüz and Şahin, 2015).

On the other hand, the KMO Bartlett coefficient should be reported to determine the structural validity of the scales used in the study. The KMO value should be greater than 0.60. This value is also evidence that the data of the scale is suitable for statistical analysis (Sharma, 1996). Cronbach Alpha and KMO values of the scales are presented in Table 1.

Table 1
Reliability analysis and KMO test findings

Scale	Cr. Alfa	KMO Value	Total Participants	Items	Sig.
Digital Leadership Scale	,968	,956	400	9	,000
Digital Competence Scale	,850	,880	400	21	,000

In Table 1, the Cronbach Alpha and KMO values of the scales are 0.968 and 0.956 for the Digital Leadership Scale, and 0.850 and 0.880 for the Digital Competence Scale. These values show that the scales used in the study are highly reliable and the data are suitable for statistical analysis.

Demographic Characteristics of Participants

After the reliability and structural validity analyses of the scales, it is important to analyze the demographic characteristics of the participants. The demographic characteristics of the participants are explained in Table 2.

It was analyzed that 44% (176) of the participants were male and 56% (224) were female. It was analyzed that 21.3% (85) of the participants were between the ages of 25-24, 58.5% were between the ages of 35-50, and the remaining 20.3% (81) were 51 years old and above. When the education levels of the participants were examined, 4.8% (19) of the participants declared that they had a bachelor's degree, 19.3% (77) had a master's degree, and 76% (304) had a doctorate degree. Of the participants, 0.8% (3) stated that they had an income level between 40,001-50,000 TL, 7% (28) between 50,001-60,000 TL, 68% (272) between 60,001-80,000 TL and the remaining 24.3% (97) had an income level of 80,001 TL and above. 30% (120) of the participants had worked for 0-5 years, 20.8% (83) for 6-10 years, 23.3% (93) for 11-15 years and the remaining 26% (104) for 16 years and above. When the answers to the last demographic question asked to better understand the relationship between the variables of the study were examined, 50.5% of the participants stated that technology was a part of their daily lives,

48.5% stated that they had enough knowledge about technology for the work they do, and the remaining 1% stated that they did not have any knowledge about technology. Considering the answers given to this question, it can be said that the participants were the right sample to answer the questions.

Table 2
Demographic distributions of participants

Demographic Variable	Group	f	%
Gender	Male	176	%44
	Female	224	%56
Education Level	License	19	%4,8
	Master Degree	77	%19,3
	Doctorate	304	%76
Income Level	40001-50000 TL	3	%0,8
	50001-60000 TL	28	%7
	60001-80000 TL	272	%68
	80001 TL and Above	97	%24,3
Age	25-34	85	%21,3
	35-50	234	%58,5
	51 and Above	81	%20,3
Working Years	0-5 Years	120	%30
	6-10 Years	83	%20,8
	11-15 Years	93	%23,3
	16 Years and Above	104	%26
How Do You Define Your Digital Competence Level?	Technology is a part of my daily life.	202	%50,5
	I have enough knowledge about technology to do my job.	194	%48,5
	I don't have any knowledge about technology.	4	%1

Averages of Scales Used in the Study

In this section of the study, the average responses given to the scales applied to the participants were analyzed. The relevant analyses are given in Table 3 and Table 4.

Table 3
Item averages of the digital leadership scale

Items	Avg.	S. D.
1	3,4325	1,16784
2	3,5200	1,10574
3	3,2425	1,17138
4	3,2650	1,17611

5	3,3075	1,10272
6	3,1775	1,14423
7	3,1975	1,21746
8	3,1325	1,20148
9	3,0725	1,18141

The average value of the participants' responses to the Digital Leadership Scale was analyzed as 3.26. Considering this relevant value, it can be stated that the participants' perception of digital leadership is high. According to the responses given by the participants in the digital leadership scale, the three items with the highest average can be listed as follows. The first is the item that states that their leaders have the ability to organize by forming a team quickly with an average of 3.52, the second is the item that states that their leaders have an innovative vision with an average of 3.43, and the last is the item that states that their leaders provide a balance between new and existing business areas, modern trends and past traditions, and innovation and integration with an average of 3.30. When the responses given by the participants are taken into consideration, the participants first stated that their managers with academic backgrounds can form a team quickly and have an innovative vision that also takes the past into account. This is among the important issues in terms of the implementation of the digital leadership concept.

Table 4

Item averages of the digital competence scale

Items	Avg.	S. D.
1	4,3100	,68196
2	4,2675	,72957
3	4,2025	,68386
4	3,7250	1,04264
5	4,0775	,77005
6	3,9500	,89695
7	3,8300	,90451
8	3,5925	,90193
9	4,0475	,80115
10	4,3350	,79961
11	4,1500	,77070
12	4,1825	,80050
13	4,3825	,71937
14	4,1400	,82286
15	4,0825	,72596
16	4,1025	,78328
17	3,9025	,93283

18	4,3700	,67397
19	3,0300	1,06392
20	2,7525	1,07195
21	3,1375	1,01547

The average value of the participants' responses to the Digital Competence Scale was analyzed as 3.85. Considering this value, it can be stated that the participants' digital competence levels are high. According to the responses given by the participants in terms of the digital competence scale, the three items with the highest average can be listed as follows. The first is the item that states that digital technologies contribute to personal development with an average of 4.38, the second is the item that states that digital skills need to be constantly updated with an average of 4.37, and the last is the item that states that the participants can share files and content via websites with an average of 4.33. The analyses show that the participants' digital competence is at a high level and that they can be effective and efficient in evaluating the level of digital leadership.

T-Test and ANOVA Analysis Results

Table 5 explains the analysis findings regarding whether there is a statistically significant difference between the participants' digital leadership perceptions, digital competence levels and demographic variables.

As a result of the analysis, an independent t-test analysis was conducted to understand whether there is a statistically significant difference between gender and digital leadership variables. There is no significant difference between gender and digital leadership perception (t=,852, p=0,395). However, it is seen that the digital leadership perceptions of female participants are mathematically higher than those of male participants. When these results are examined, it is necessary to increase the digital leadership perceptions of male participants.

On the other hand, as a result of the ANOVA test analysis, no significant difference was found between the demographic variables aimed at understanding the participants' working hours, education level and digital competencies and their digital leadership perceptions. The relevant Sig. values were determined as 0.058, 0.225 and 0.588, respectively. In addition, a statistically significant difference was found between age and digital leadership perception ($F = 5.319$, $p = 0.005$), and between income level and digital leadership perception ($F = 2.699$, $p = 0.045$). Gabriel and Tukey analyses, one of the Post-Hoc analyses, were conducted to determine which groups the significant difference was between.

According to the analysis results, it was found that the participants aged 51 and above differed significantly from the participant groups aged 25-34 and 35-50. According to the results of this analysis, it can be said that the participants aged 51 and above have higher perceptions of digital leadership than the participants in other age groups. This analysis also shows that younger academics have higher expectations from digital leaders.

Table 5

Digital leadership perception scale t-test and Anova analysis values

Group		N	Avg.	S. D.	t/F	df	Sig.	Dif.
Gender	Male	176	3,21	1,12732	,852	398	,395	None
	Female	224	3,30	0,96506				
Age	25-34	85	3,04	1,10717	5,319	2	,005	1<3
	35-50	234	3,23	1,01813				2<3
	51 and Above	81	3,55	,96912				
Education Level	Licence	19	3,64	1,21956	1,495	2	,225	None
	Master	77	3,28	1,05567				
	Doctorate	304	3,22	1,02152				
Income Level	40001-50000 TL	3	4,48	,50103	2,699	3	,045	1>3
	50001-60000 TL	28	3,61	1,08802				
	60001-80000 TL	272	3,21	1,04739				
	80001 TL and Above	97	3,25	,98151				
Working Years	0-5 Years	120	3,19	1,05470	2,515	3	,058	None
	6-10 Years	83	3,16	1,04899				
	11-15 Years	93	3,16	1,01645				
	16 Years and Above	104	3,49	1,01043				
Digital Competence Level	Technology is a part of my daily life.	202	3,31	1,09015	,531	2	,588	None
	I have enough knowledge about technology to do my job.	194	3,21	,98078				
	I don't have any knowledge about technology.	4	3,08	1,31586				

Secondly, according to the results of the analysis conducted to determine which groups the difference between the income levels of the participants and their perceptions of digital leadership is between, it was found that the participants with an income between 40001-50000 TL differed significantly from the participant group with an income between 60001-80000 TL. According to the results of this analysis, it can be stated that the participants with an income

between 40001-50000 TL have a much higher perception of digital leadership than the participants with an income between 60001-80000 TL.

Table 6
Digital competence scale t-test and Anova analysis values

Group		N	Avg.	S. D.	t/F	df	Sig.	Dif.
Gender	Male	176	3,88	,39745	1,114	398	,266	None
	Female	224	3,83	,44267				
Age	25-34	85	3,86	,42329	1,745	2	,176	None
	35-50	234	3,88	,38974				
	51 and Above	81	3,78	,50618				
Education Level	Licence	19	3,72	,77039	2,622	2	,074	None
	Master	77	3,94	,38729				
	Doctorate	304	3,84	,40028				
Income Level	40001-50000 TL	3	4,06	,38490	1,382	3	,248	None
	50001-60000 TL	28	3,93	,38070				
	60001-80000 TL	272	3,86	,41195				
	80001 TL and Above	97	3,79	,46350				
Working Years	0-5 Years	120	3,89	,46125	,866	3	,459	None
	6-10 Years	83	3,79	,35030				
	11-15 Years	93	3,84	,35505				
	16 Years and Above	104	3,86	,48392				
Digital Competence Level	Technology is a part of my daily life.	202	3,95	,40708	23,19	2	,000	1>2 1>3
	I have enough knowledge about technology to do my job.	194	3,77	,36708				
	I don't have any knowledge about technology.	4	2,82	1,2601				

Considering the analysis findings in Table 6, no significant difference was found between gender and digital competence perception (t=1.114, p=0.266). However, male participants' digital competence perceptions are mathematically higher. ANOVA test analyses found no significant difference between demographic variables such as participants' ages, working hours, education level and income level and digital competence perceptions. The relevant Sig. values were determined as 0.176, 0.459, 0.074 and 0.248, respectively. On the other hand, a

statistically significant difference was found between the participants' digital competence levels and digital competence perceptions (F=23.192, p=0.000). In order to determine which groups this significant difference was between, Games Howell test analysis, one of the Post-Hoc analyses, was conducted.

According to the analysis results conducted to determine which groups have the difference between the participants' digital competence levels and digital competence perceptions, it was found that the participants who said that technology is a part of my daily life differed significantly from the participants who said that "I have enough knowledge about technology for my job" and the participants who said that "I do not have any knowledge about technology". It was observed that the participants who said that technology is a part of my daily life had higher digital competence perceptions than the other participant groups. This is directly proportional to the participants being very interested in technology and constantly using technology. In fact, this result can be interpreted as the digital competence perceptions of the individuals increase as the interest in technology and the duration of use increase.

Correlation Analysis Results

Table 7 evaluates the analysis findings regarding whether there is a statistically significant relationship between the participants' digital leadership perceptions and digital competence levels.

Table 7
Correlation analysis on the relationship between digital leadership perception and digital competence perception

		Digital Leadership	Digital Competence
Digital Leadership	Pearson Correlation Value	1	,343**
	Sig.		,000
	N	400	400
Digital Competence	Pearson Correlation Value	,343**	1
	Sig.	,000	
	N	400	400

**. 0.01 Significance Level

The analysis findings in Table 7 are mainly aimed at testing the last hypothesis of the study. Pearson correlation analysis was conducted to test the hypothesis. When the results were examined, a positive and significant relationship was

found between the variables “Digital Leadership” and “Digital Competence”. The strength of this relationship can be expressed as 0.343. In other words, a one-unit change in the participants’ perception of digital leadership causes an increase in the perception of digital competence by 0.343. It should be stated that the relationship between the two variables is a directly proportional relationship.

DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Due to the rapid spread of digital transformation, the roles of both employees and organizations have significantly changed. The process called digitalization requires innovative and successful management. Globalization and increasing technology have led to the emergence of a digital age. This process has increased the need for digital leadership to successfully manage the digital transformation process in both private and public organizations (Büyükbeşe et al., 2020). Of course, the most basic feature that managers called digital leaders must have is a high level of digital competence. The concept of digital competence essentially refers to the level at which managers or employees can use digital tools in the process of performing their activities, and how efficiently they can use digital resources and tools (Tutar et al., 2024). These explanations reveal that there is a relationship between digital competence and digital leadership.

In this study, a positive and statistically significant relationship was found between digital competence and digital leadership variables. In a study conducted by Aksoy (2024), it was emphasized that leaders should increase their digital competence in order to increase their effectiveness. In addition, in a study conducted by Demirkol et al. (2023) on school administrators, it was revealed that administrators can be better adapted to innovations if they increase their digital competence levels. Finally, when a study involving 160 administrators was examined by Abidin (2022), it was proven that digital leadership has an indirect effect on digital competences. When all these examined studies are taken into consideration, it is seen that similar results in the literature are reached in this study. As a result, increasing digital competence levels causes an increase in people's perceptions of digital leadership. Of course, digital leaders need to increase their digital skills in order to perform their management activities more effectively and efficiently.

The results obtained from the other hypotheses of the study should also be evaluated in line with other studies in the literature. Considering the data obtained in this study, no significant difference was found between the variables of gender and digital leadership perception (t=,852, p=0.395). In a study conducted by

Vural et al. (2023) on teachers, no significant difference was found between the variables of digital leadership perception and gender. In a different study conducted by Ateş and Yıldızcan (2024), no statistically significant difference was found between the participants' digital leadership perceptions and gender. When the results of the literature review are examined, it can be seen that the participants' digital leadership perceptions do not actually change based on gender. The absence of a difference actually indicates that digital leadership is perceived similarly by all individuals. The fact that this perception is similar shows that managers can be evaluated correctly by all employees.

As a result of the ANOVA test analyzes in the study, no significant difference was found between the demographic variables aimed at understanding the participants' working hours, education level and digital competencies and the digital leadership perception variables. In a study conducted by Aktay and Çakır (2018) on school administrators in the literature, no significant differences were found between the participants' similar demographic variables (education level, working hours) and digital leadership perceptions. In addition, in the study conducted by Vural et al. (2023), no significant difference was found between the participants' digital competence levels and digital leadership perceptions. Finally, in a study conducted by Antonopoulou et al. (2025) on teachers, it was found that there was no statistically significant difference between the participants' digital leadership perceptions and education levels.

In the study, a difference was found between the participants' ages and their perceptions of digital leadership ($F=5.319$, $p=0.005$). In the study conducted by Ateş and Yıldızcan (2025), significant differences were found between the participants' ages and their perceptions of digital leadership. Contrary to the aforementioned result, in a study conducted by Antonopoulou et al. (2025) on teachers, no significant difference was found between the participants' ages and their perceptions of digital leadership. In a study conducted by Vural et al. (2023) on teachers, significant differences were found between the variables of age and digital leadership. When all these studies are examined, it can be seen that there is a study conducted by Vural et al. (2023) on teachers, where similar and different results are found. When the participants' perceptions of digital leadership are examined on the basis of their ages, it is seen that the digital leadership perceptions of younger participants are lower. The most important reason for this can be suggested as the fact that younger individuals are more interested in technology. It can be said that the expectations of individuals who are more interested in technology are also higher.

Finally, a statistically significant difference was found between income level and digital leadership perception (F=2.699, p=0.045) in the study. Similarly, evidence was presented regarding the relationship between digital leadership and welfare level in the study conducted by Zeike et al. (2019). In a study conducted by Özmen et al. (2021) with employees in the industrial sector, contrary to other results, no statistically significant difference was found between the income levels of the participants and their perceptions of digital leadership. The fact that both-way results are included in the literature actually shows that other factors, as well as income level, are effective together in the perception of digital leadership.

In addition to these results mentioned, another of the main variables of the study, the level of digital competence, should also be mentioned in the analysis results based on demographic variables. First of all, no significant difference was found between the gender and digital competence of the participants in the study (t=1.114, p=0.266). In the study conducted by Gökmen (2024) with a total of 69 teachers, no significant difference was found between the gender and digital competence of the participants. In addition, in a study conducted by Gökbulut (2021) on the digital literacy levels of the participants, no significant difference was found based on gender. Contrary to the results mentioned, in a study conducted by Özden and Yaşar (2024) with a total of 2170 students, a significant difference in favor of women was found between the digital competence and gender variables. Based on these statements, it is seen that gender-based differences may arise in different age groups. However, it should not be forgotten that this difference should be eliminated.

As a result of the ANOVA test analyzes conducted on the digital competence variable, no significant difference was found between the demographic variables such as the age, working hours, education level and income level of the participants and the digital competence variable. When the studies were examined, a significant relationship was found between age and digital competence in a study conducted by Heponiemi et al. (2022) with 4495 participants. It was found that the digital competence level of the participants with higher ages was low. A significant relationship was also found between age and digital competence in a study conducted by Gonzalez et al. (2021) with 370 participants. On the other hand, in the study conducted by Özden and Yaşar (2024), a similar difference was not found between digital competence and education level. In addition, in the study conducted by Çelikkaya and Köşker (2022), no significant relationship was found between the digital competence and income levels of the participants, while in the studies conducted by Acar (2015) and Yeşildal (2018), significant differences were found between the two

variables. The reason for these different results can be explained as the fact that digital competencies are perceived differently by each individual and that individuals cannot fully determine their competency level.

Finally, as a result of the analyses, a statistically significant difference was found between the participants' own digital competence levels and their perceptions of digital competence ($F=23.192$, $p=0.000$). In the study conducted by Gökmen (2024), a significant difference was found between whether the participants received digital competence training and their digital competence. Although this statement is not the same question, it can be interpreted in a similar way. Considering that the digital competence levels of individuals who receive training on digital skills are high, the difference between those who receive training and those who do not can be considered similar to the difference between individuals with low and high competence levels.

Considering what is stated in the study, digitalization is a factor that needs to be taken into consideration much more both today and in the future. However, in order for digitalization to be carried out effectively and efficiently, digital leaders with high levels of digital competence are greatly needed. Considering all that has been said, the steps to be taken to increase the digital competence levels of digital leaders can be listed as follows. First of all, digital leaders should develop a comprehensive digital mindset and accept the importance of digital transformation and the strategic role it plays in corporate success. This change is important because it shapes the approach of leaders to direct digital initiatives (Türk, 2023). Secondly, digital leaders should develop skills such as the ability to benefit from new technologies, understand their impact on business operations, and make informed decisions about digital investments (Brunner et al., 2023). These skills should be integrated into the digitalization process. Thirdly, digital leaders should be able to effectively communicate and defend the digital transformation vision in their organizations (Gao and Gao, 2024). Finally, digital leaders should create a culture of innovation and collaboration within their organizations. There should be people who transform employees within the organization, encourage them to think about corporate interests rather than personal interests, raise their morale, encourage them to align their personal values with corporate values, and integrate them into the digitalization process (Türk, 2023). As a result, increasing digital competence levels requires a holistic approach for digital leaders. In addition to all these, more concrete and action-oriented suggestions can be listed as follows. Designing digital leadership development programs in universities, implementing digital competence-based in-service training, or developing psychological support mechanisms to reduce

digital anxiety will strengthen the relationship between digital leadership perceptions and digital competence.

REFERENCES

Abbasov, A., & Tolay, E. (2021). Dijital liderliğin bireysel performans üzerindeki etkisi-Azerbaycan'da endüstri 4.0 teknolojilerini uygulayan bir firmada araştırma. *İzmir Yönetim Dergisi*, 2(1), 59-74.

Abidin, A. Z. (2024). The influence of digital leadership and digital collaboration on the digital skill of manufacturing managers in Tangerang. *International Journal of Artificial Intelligence Research*, *6(1)*, 1-8.

Acar, Ç. (2015). Anne ve babaların ilkokul ortaokul ve lise öğrencisi çocukları ile kendilerinin dijital okuryazarlıklarına ilişkin görüşleri (Tez no. 381792) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aksoy, C. (2024). İşletmelerin dijital dönüşümü ve dijital liderlik yaklaşımı. *Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi, 4(1),* 1-29.

Aktay, S., & Çakır, R. (2018). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterlikleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 37(37),* 37-48.

Antonopoulou, H., Matzavinou, P., Giannoukou, I., & Halkiopoulos, C. (2025). Teachers' digital leadership and competencies in primary education: A Cross-sectional behavioral study. *Education Sciences*, 15(2), 1-36.

Aramburu, N., North, K., Zubillaga, A., & Salmador, M. P. (2021). A digital capabilities dataset from small-and medium-sized enterprises in the Basque country (Spain). *Frontiers in Psychology*, *11(1),* 1-5.

Ateş, A., & Yıldızcan, A. (2024). Dijital liderlik ve akademik kadroda dijital okuryazarlık: ilişkiler ve engeller. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(3), 3052-3078.

Brunner, T. J., Schuster, T., & Lehmann, C. (2023). Leadership's long arm: The positive influence of digital leadership on managing technology-driven change over a strengthened service innovation capacity. *Frontiers in Psychology*, *14(1)*, 1-24.

Büyükbeşe, T., Dikbaş, T., Klein, M., & Ünlü, S. B. (2022). A study on digital leadership scale (DLS) development. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 740-760.

Cattáneo, A., Bonini, L., & Rauseo, M. (2021). The "digital facilitator": An extended profile to manage the digital transformation of swiss vocational schools. Dirk Ifenthaler, Sandra Hofhues, Marc Egloffstein & Christian Helbig (Ed.), in *Digital Transformation of Learning Organizations* p. 169-187. Springer.

Coraci, F., & Abulrub, A. H. G. (2021). Investigation into the role of leadership in the management of digital transformation for small and medium enterprises. *International Journal of Economics and Management Engineering,* 15(4), 349-353.

Cortellazzo, L., Bruni, E., & Zampieri, R. (2019). The role of leadership in a digitalized world: A review. *Frontiers in Psychology, 10*(1), 1-21.

Çelikkaya, T. & Köşker, C., (2023). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık beceri düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2),* 402-419.

Demirkol, M., Özdemir, T. Y., & Polat, H. (2023). Okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerine yönelik öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33(3),* 1231-1240.

Doğan, O. (2023). Öğretim elemanlarının dijital yeterlilik seviyelerinin incelenmesi: turizm akademisyenleri özelinde bir araştırma. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness, 6(2),* 98-106.

El Sawy, O. A., Kræmmergaard, P., Amsinck, H., & Vinther, A. L. (2020). How LEGO built the foundations and enterprise capabilities for digital leadership. Robert D. Galliers, Dorothy E. Leidner & Boyka Simeonova (Ed.), in Strategic Information Management, p. 174-201. Routledge.

Gansser, O., & Schultz, C. D. (2020). Perception of digitalization across a typology of consumer behavior: an abstract. Enlightened Marketing in Challenging Times: *Proceedings of the 2019 AMS World Marketing Congress* (ss. 305-306). Springer.

Gao, P., & Gao, Y. (2024). How does digital leadership foster employee innovative behavior: A cognitive–affective processing system perspective. *Behavioral Sciences, 14(5),* 362-392.

González, M. C., Martín, S. C., Sanches-Ferreira, M., & Diogo, F. L. T. (2017). Do gender and age affect the level of digital competence? A study with university students. *Fonseca, (15),* 115-132.

Gökbulut, B. (2021). Öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri ile hayat boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 11(3),* 469-479.

Gökmen, S. (2024). Öğretmenlerin dijital yeterlilikleri ile toplumsal cinsiyet algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Tez no. 556160) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Gurbaxani, V., & Dunkle, D. (2019). Gearing up for successful digital transformation. *MIS Q. Executive*, *18(3)*, 1-21.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz (2. Baskı).* Seçkin.

Hai, T. N., Van, Q. N., & Thi Tuyet, M. N. (2021). Digital transformation: Opportunities and challenges for leaders in the emerging countries in response to COVID-19 pandemic. *Emerging Science Journal, 5(1)*, 21-36.

Heponiemi, T., Kaihlanen, A. M., Kouvonen, A., Leemann, L., Taipale, S., & Gluschkoff, K. (2022). The role of age and digital competence on the use of online health and social care services: A cross-sectional population-based survey. *Digital health*, *8(1)*, 1-10.

Inamorato dos Santos, A., Chinkes, E., Carvalho, M. A., Solórzano, C. M., & Marroni, L. S. (2023). The digital competence of academics in higher education: Is the glass half empty or half full?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1), 1-25.

Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil.

Karsenti, T., Poellhuber, B., Parent, S., & Michelot, F. (2020). What is the digital competency framework? *Revue Internationale des Technologies en Pédagogie Universitaire, 17(1),* 11-14.

Kesici, G., & Yücel, Ş. (2024). *Dijital Liderlik: İçerik Analizi*. 2. Bilsel International Kibyra Scientific Researches Congress (ss. 66-80). Burdur.

Kim, H. N., Freddolino, P. P., & Greenhow, C. (2023). Older adults' technology anxiety as a barrier to digital inclusion: A scoping review. *Educational Gerontology*, 49(12), 1021-1038.

Kocaoğlu, M. (2011). Yerel yönetimlerde katılım kültürü (Konya büyükşehir belediyesi örneği), (Tez no. 296246) [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Laakkonen, N., Jarva, E., Hammarén, M., Kanste, O., Kääriäinen, M., Oikarinen, A., & Mikkonen, K. (2024). Digital competence among healthcare leaders: A mixed-methods systematic review. *Journal of Nursing Management, 2024(1),* 1-34.

Malakyan, P. G. (2019). Digital leader-followership for the digital age: A North American perspective. Mario Franco (Ed.), in *Digital leadership-A New Leadership Style for the 21st Century*, p.100-120. IntechOpen.

Marsh, E., Vallejos, E. P., & Spence, A. (2022). The digital workplace and its dark side: An integrative review. *Computers in Human Behavior*, *128(2022),* 1-21.

McManus. (2024). Leadership for the digital revolution. *Duke Corporate Education*, 1-10.

Musid, N. A., Matore, M. E. E. M., Hamid, A. H. A., Musid, N. A., Matore, M. E. E. M., & Hamid, A. H. A. (2023). Communication significance in digital leadership: Does it matter? *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 13(5),* 1179-1186.

Ongena, G., Morsch, P., & Ravesteijn, P. (2024). Digital leadership competency to enhance digital transformation. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 21(6), 1-31.

Örücü, E., & Hasırcı, I. (2024) Dijital liderlik ve kapsayıcı liderliğin çalışanların dijital yetenekleri üzerindeki etkisi: Bankacılık sektörü üzerine bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *26(1),* 136-151.

Özden, M., & Yaşar, F. Ö. (2024). Eğitim fakültesi öğrencilerinin dijital yeterlikleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 12(3),* 516-529.

Özmen, Ö. N., Eriş, E., & Özer, P. (2020). Dijital liderlik çalişmalarina bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 57-69.

Özmen, Ö., Eriş, E. D., & Özer, P. (2022). Dijital dönüşüm ve liderlik: Sanayi sektöründe bir inceleme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(Kongre Özel Sayısı),* 206-231.

Philip, J., Gilli, K., & Knappstein, M. (2023). Identifying key leadership competencies for digital transformation: Evidence from a cross-sectoral Delphi study of global managers. *Leadership & Organization Development Journal*, *44(3)*, 392-406.

Rassenfoss, S. (2019). The digital future of E&P can lead to data-driven anxiety. *Journal of Petroleum Technology*, 71(4), 36-38.

Rusly, F. H., Talib, Y. Y. A., Hussin, M. R. A., & Abd Mutalib, H. (2021). Modelling the internal forces of SMEs digital adaptation strategy towards industry revolution 4.0. *Polish Journal of Management Studies*, 24(1), 306-321.

Sari, N. K., Budiarto, M. T., & Rozhana, K. M. (2021). Students' digital thinking skills in solving mathematics problems. *Ist International Conference on Mathematics and Mathematics Education* (ICMMEd 2020) (pp. 282-290). Atlantis Press.

Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. John Wiley & Sons.

Spante, M., Hashemi, S. S., Lundin, M., & Algers, A. (2018). Digital competence and digital literacy in higher education research: Systematic review of concept use. *Cogent Education*, 5(1), 1-21.

Srivastava, S., & Dangwal, K. L. (2021). Digital competence: Where do the higher education teachers stand. *Universal Journal of Educational Research*, *9(10)*, 1765-1772.

Stefan, T., & Nazarov, A. D. (2020). Challenges and competencies of leadership in Covid-19 pandemic. Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020) (pp. 518-524). Atlantis Press.

Tanniru, M., Khuntia, J., & Weiner, J. (2018). Hospital leadership in support of digital transformation. *Pacific Asia Journal of the Association for Information Systems*, 10(3), 1-20.

Taşkın, H. T. & Özbozkurt, O. B. (2023). Dijital yetkinliğin oluşmasında dijital liderlerin rolü üzerine Mersin ilinde bir araştırma. *Uluslararası Akademi Dergisi*, *2(1)*, 12-27.

Tutar, H., Erdem, A. T. ve Şahin, N. (2024). Dijital yetkinlik ölçeği (DYÖ): Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *27 (1)*, 31-47.

Türk, A. (2023). Digital leadership role in developing business strategy suitable for digital transformation. *Frontiers in Psychology*, *13(1)*, 1-11.

Ural, A., & Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Detay.

Üzümcü, Ö., & Bay, E. (2018). Eğitimde yeni 21. yüzyıl becerisi: Bilgi işlemsel düşünme. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, *3(2)*, 1-16.

Vural, M., Koç, T., Geçal, R., Erol, A., Çetinel, A., & Kızılöz, N. (2023). Öğretmenlerin dijital liderlik algıları. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 10(97),* 1586–1598.

Wulandari, M. C., Putro, T. R., & Prasetyani, D. (2023). Digital adaptation to performance of SMEs in Surakarta city, Indonesia. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 10(5),* 238-244.

Yeşildal, M. (2018). Yetişkin bireylerde dijital okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki: Konya örneği. (Tez no. 529488) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Zeike, S., Bradbury, K., Lindert, L., & Pfaff, H. (2019). Digital leadership skills and associations with psychological well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(14),* 1-12.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: As a result of this research, it is aimed to reveal the relationship between the digital leadership perceptions and digital competence perceptions of academicians working at some state universities (Kastamonu University, Düzce University, Sakarya University, Hacı Bayram Veli University, Karabük University, Bartın University, Zonguldak University, Kocaeli University). In addition, it is aimed to determine whether academicians differ statistically significantly in terms of demographic variables (gender, age, income, education level, working hours, digital competence levels). With this study, the relationship between academicians' digital leadership perceptions and digital competence levels is revealed, suggestions are developed on how digital competence levels can be increased, and how managers in their institutions evaluate their digital leadership are revealed.

Method: In order to properly collect the data of the research conducted and to interpret the data analyzes effectively and accurately, the online survey method, which is one of the most effective data collection techniques, was used. The survey form used in the research consists of a total of three sections. The first part of the survey form consists of 6 questions to understand the demographic characteristics and digital competence levels of the participants. These questions are about gender, age, education and income level, working hours and how the participants define their digital competence. The second part of the survey form consists of a total of 9 questions to learn the digital leadership perceptions of the participants. The third part of the survey form consists of a total of 21 questions to determine the digital competence levels of the participants. The digital leadership scale was introduced to the literature by Büyükbeşe et al. (2022). The scale in question consists of a total of 9 questions and 2 sub-dimensions. The digital competence scale was introduced to the literature by Tutar et al. (2024).

The scale in question consists of a total of 21 questions and 3 sub-dimensions. The data were analyzed using the SPSS 24 package program. Cronbach's Alpha and KMO values were used to determine the reliability of the scales used in the study. The survey form consists of a total of 36 questions. Independent T-test and Anova analyses were used to understand whether the variables in the study differed from each other.,

Findings: The average value of the responses of the 400 participants in the study to the Digital Leadership Scale was analyzed as 3.26. Considering this value, it can be stated that the participants' digital leadership perceptions are high. Considering the responses of the participants to the Digital Competence Scale, the average value was analyzed as 3.85. Considering this value, it can be stated that the participants' digital competence levels are high. Following the analyses, statistically significant differences were found between the participants' digital leadership perceptions and the demographic variables of age and income level. In addition, a statistically significant difference was found between the participants' digital competence perceptions and the participants' digital competence levels among the demographic variables. On the other hand, a positive relationship of 0.343 was found between the participants' digital leadership perceptions and digital competence perceptions.

Conclusion and Discussion: The process called digitalization requires innovative and successful management. Globalization and increasing technology have led to the emergence of a digital age. This process requires a different leadership style, in other words, digital leadership, in order to successfully manage the digital transformation process in both private and public organizations (Büyükbeşe et al., 2020). Of course, the most basic feature that managers who can be called digital leaders should have can be described as a high level of digital competence. The concept of digital competence essentially expresses the level to which managers or employees can use the digital tools they use in the process of performing their activities, and the extent to which they can use digital resources and tools efficiently (Tutar et al., 2024). Even when the aforementioned explanations are taken into account, it can be seen that there is a relationship between digital competence and digital leadership, and that this relationship is positive. Considering what is stated in the study, digitalization is considered a factor that needs to be taken into consideration much more both today and in the future. However, in order for digitalization to be carried out effectively and efficiently, digital leaders with high levels of digital competence are greatly needed. Considering all that has been said, the steps to be taken to increase the digital competence levels of digital leaders can be listed as follows. First of all, digital leaders should develop a comprehensive digital mindset and

accept the importance of digital transformation and the strategic role it plays in corporate success. This change is important because it shapes the approach of leaders to direct digital initiatives (Türk, 2023). Secondly, digital leaders should develop skills such as taking advantage of new technologies, understanding their impact on business operations, and making informed decisions about digital investments (Brunner et al., 2023). These skills should be integrated into the digitalization process. Thirdly, digital leaders should be able to effectively communicate and defend the digital transformation vision in their organizations (Gao & Gao, 2024). Finally, digital leaders should create a culture of innovation and collaboration within their organizations.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3891-3916
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.80413
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 21.01.2025 Submitted date
Kabul tarihi 29.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Özdemirkol, M. (2025). Cultural Heritage Protection at the Intersection of Cultural and Environmental Values: A Review of International Documents. *Journal of History School, 78*, 3891-3916.

CULTURAL HERITAGE PROTECTION AT THE INTERSECTION OF CULTURAL AND ENVIRONMENTAL VALUES: A REVIEW OF INTERNATIONAL DOCUMENTS[1]

Mahmut ÖZDEMİRKOL[2]

Abstract

This study aims to examine the relationship between cultural heritage conservation and environmental values. It has been revealed that the protection of cultural heritage is not only the protection of historical and artistic values, but also a multidisciplinary field that includes environmental, economic and social dimensions. Cultural values have a direct relationship with phenomena such as environment, human rights, democracy, pluralism, freedom of expression, sustainable development, creativity and biodiversity. On this basis, the principles and values of cultural environmental protection gain importance. These principles, on the one hand, ensure the development of protection awareness and, on the other hand, form the framework of the legal infrastructure. Cultural values are recognized as the common heritage of all people. It is the responsibility of states to protect this heritage and pass it on to future generations. In order to strengthen this responsibility, there are many international documents adopted in the field of conservation. Based on these documents, it is important to identify the principles that conservation policies should bear. In this study, the principles and values of cultural environmental protection are determined based on international cultural environmental protection agreements. In the

[1] Author contribution rate: First author: 100%. I declare that I did not use artificial intelligence in the preparation of this article. No financial support was received for this study.

[2] Assistant Professor, Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, m.ozdemirkol@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4878-9947

study, important documents in the field of cultural environmental protection are analyzed and the relationship between cultural values and the environment is discussed.

Keywords: Culture and Environment, Cultural Values, Cultural Heritage Agreements, Environmental Protection, Protection Principles.

Kültürel ve Çevresel Değerlerin Kesişiminde Kültürel Mirasın Korunması: Uluslararası Belgeler Üzerine Bir İnceleme

Öz

Bu çalışma, kültürel mirasın korunmasının çevresel değerler ile ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Kültürel mirasın korunması, yalnızca tarihi ve sanatsal değerlerin korunması değil, aynı zamanda çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutları da içine alan çok disiplinli bir alan olduğu ortaya konulmuştur. Kültürel değerlerin; çevre, insan hakları, demokrasi, çoğulculuk, ifade hürriyeti, sürdürülebilir kalkınma, yaratıcılık, biyo-çeşitlilik gibi olgularla doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu temelde kültürel çevre korumanın ilke ve değerleri önem kazanmaktadır. Bu ilkeler bir taraftan koruma bilincinin gelişmesini sağlamakta, diğer taraftan ise yasal alt yapının çerçevesini oluşturmaktadır. Kültürel değerler bütün insanların ortak mirası olarak kabul edilmektedir. Bu mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması devletlerin bir sorumluluğudur. Bu sorumluluğun güçlendirilmesi için koruma alanında kabul edilen birçok uluslararası belge bulunmaktadır. Bu belgelerden yola çıkarak koruma politikalarının taşıması gereken ilkeleri tespit etmek önem arz etmektedir. Bu çalışmada, uluslararası kültürel çevre koruma anlaşmalarından yola çıkarak kültürel çevre korumanın ilke ve değerleri tespit edilmiştir. Çalışmada kültürel çevre koruma alanında önemli belgeler incelenerek, kültürel değerler ile çevre arasındaki ilişki ele alınmıştır

Anahtar Kelimeler: Çevre Koruma, Koruma İlkeleri, Kültürel Değerler, Kültür ve Çevre, Kültürel Miras Antlaşmaları.

INTRODUCTION

The protection of cultural values has become an issue of global importance today, extending beyond national borders. The principles for the protection of these values have been established at the international level and are widely accepted worldwide. The preservation of cultural heritage is not only effective in prompting states to modify and harmonize their relevant legislation, but also provides strong legitimacy for civil society organizations and activists. For governments that adopt a passive approach to cultural heritage protection, international documents serve as a tool for pressure. The protection of cultural

values is not just an effort to preserve cultural heritage; it should also be seen as a responsibility in various societal areas, such as environmental protection, cooperation, sustainability, human rights, democracy, and cultural dialogue.

Environmental protection is a process that not only covers the natural environment but also includes cultural values, which are part of human history, cultural heritage, and social context. In this regard, the concept of environmental protection should be addressed from a human-centered approach, intertwining the preservation of ecological values with the protection of cultural values. The necessity to preserve cultural values arises from the fact that humans are social beings and the strengthening of human-centered protection approaches. In this context, environmental protection presents the understanding that the ecological environment and cultural values are a whole. The degradation of environmental values threatens cultural heritage and social identity, leading to the loss of collective memory and cultural diversity.

This study aims to examine the dynamic relationship between cultural heritage and environmental protection. It emphasizes that the joint preservation of environmental and cultural values is of vital importance for sustainable development and the future of societies. Cultural heritage encompasses not only archaeological and architectural structures but also the historical, cultural, and social contexts of societies. Therefore, the preservation of cultural values requires an effort that aligns with environmental protection principles. The main objective of this study is to analyze the principles established in international documents regarding the preservation of the elements that constitute cultural heritage, to understand the relationship between environmental values and cultural heritage, and to reveal how the conservation approaches in these two areas are integrated.

METHODOLOGY OF THE STUDY

This study is based on literature review and document analysis methods to understand how the principles of cultural heritage and environmental protection are addressed at the international level. Through literature review, academic studies on cultural heritage and environmental protection have been examined. These studies not only help to form the conceptual framework but also serve as fundamental sources for analyzing the conservation principles found in international treaties and declarations. Document analysis, on the other hand, aims to examine the content of the conservation principles mentioned in these documents and understand how the relationship between cultural heritage and environmental protection is established.

The study conducts an in-depth examination of selected documents using content analysis, specifically focusing on understanding the relationship between the protection of cultural values and environmental values. The selected documents include principles proposed for the preservation of the elements constituting cultural heritage, how environmental and cultural values interact, and how this interaction is addressed at the international level.

This study focuses solely on key international documents, and no examination has been conducted on other excluded documents and practices. Additionally, the document-based analysis remains at the theoretical level, with no field research conducted regarding practical applications. The study is expected to provide a theoretical framework for future field studies.

THE CONCEPT OF CULTURAL HERITAGE

Cultural heritage is defined as cultural accumulation based on events and lived experiences throughout human history (Batmaz ve Biçici, 2021:98). This accumulation includes not only the traces of the past but also the cultural values of the present (Levent, 2014, p.116). The identity, culture and history of societies are among the basic elements that make up cultural heritage. Over time, the definition of cultural heritage has strengthened the understanding that the distinction between tangible and intangible cultural values is misleading and that both types should be considered as a whole.

These developments indicate that cultural heritage has become much more widespread. Historic cities, the historic fabric of cities, monuments, landscapes and archaeological sites are examples of tangible cultural heritage. However, intangible values such as language, dialects, beliefs, music, dances and social rituals are also recognized as an integral part of cultural heritage (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017, p.60). This broad definition of cultural heritage also emphasizes the importance of the resources transferred from the past to the present as carriers of the knowledge, experience and customs that people have (Güngör, 2006, p.75). From this point of view, cultural heritage should be considered not only as a reflection of the past, but also as a set of values that carry meaning for the present and the future. Taking this diversity into account, international organizations have classified cultural heritage into four main categories: material cultural heritage, intangible cultural heritage, natural heritage and underwater cultural heritage.

These categories provide an important framework for defining cultural heritage in a more systematic way. Tangible cultural assets are divided into two main

groups: movable and immovable. Movable cultural assets include items such as paintings, sculptures, coins, manuscripts, while immovable cultural assets include monuments, archaeological sites and historic urban fabric. On the other hand, intangible values such as oral traditions, dances and rituals are recognized as an important component of cultural heritage. In addition, elements such as underwater ruins and shipwrecks are also elements that constitute underwater cultural heritage. Cultural landscapes, physical and biological values constitute the natural dimension of cultural heritage and these are defined as natural cultural values (Kuşçuoğlu ve Taş, 2017, p.60).

After the 2000s, it is seen that intangible values have started to be defined within the scope of cultural heritage. However, although there is no difference between tangible and intangible cultural values in terms of cultural heritage, it is observed that there is a reluctance among countries to protect intangible cultural values. Two main reasons for this can be emphasized. Firstly, the fact that intangible values are more difficult to see and understand than tangible values makes conservation efforts more complex. Secondly, the protection of intangible cultural values depends on fundamental values such as tolerance, freedom of expression, minority rights, democracy, human rights, pluralism and the rule of law. In countries where these values are underdeveloped or lacking, the acceptance and protection of intangible cultural values can become more difficult.

According to the Universal Declaration on Cultural Diversity (2001), cultural diversity is an important element of development for moral, intellectual, emotional and spiritual existence. This broad definition of cultural heritage also has an important place among the goals of the 2030 Agenda for Sustainable Development. One of the goals of the agenda is to make cities and human settlements sustainable through planning and management (Nocca, 2017, p.3). Cultural heritage is valuable not only for its intrinsic value, but also for the contributions it can make to other policies such as ecology, human rights and freedoms (Güngör, 2006, p.69). In this framework, cultural heritage stands out as a central element that connects the ecological, economic, social and political dimensions of development, which requires the evaluation of multiple disciplines together.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CULTURAL CONSERVATION AND ENVIRONMENTAL VALUES

In the twentieth century, with the impact of changing social, economic, political and cultural structures, areas that need to be protected have been redefined (Kamacı, 2016, p.2). In this context, natural areas such as biodiversity and natural resources, national parks, nature parks, natural monuments, nature reserves, wetlands, land, water or marine areas are considered as part of environmental protection policies (Çelik ve Çoruhlu, 2021, p.40). The protection, management and transfer of these areas to future generations constitutes the intersection point between cultural heritage and environmental protection.

The understanding of sustainable environmental protection requires the integration of cultural characteristics that shape people's worldview, especially religious beliefs, traditional institutions and practices, into environmental protection policies. In this context, it is understood that cultural values should be in harmony with environmental policies (Sarfo Mensah vd. 2014, p.33). The importance of incorporating the human social dimension and cultural heritage into conservation policies reveals its close relationship with the protection of environmental values. A clear relationship between culture and the environment is evident in many different fields, from professions to industries and agriculture (Çetiner ve Yenilmez İnce, 2021, p.268).

When we look at the various documents signed internationally, it is emphasized that cultural and environmental values are interdependent and should be protected together. This understanding is reflected in various agreements for the protection of historic cities and urban areas. The Washington Charter (1987) recognizes that economic and social development policy provides the framework for urban and regional planning. According to the Charter, the assets to be protected include all the tangible and intangible elements that constitute the historical values of the city. At this point, urban textures, the relationship of buildings with green spaces and the original structure of the urban area should be included in the conservation policy. A careful approach should be taken against negative factors that may harm the authenticity of urban areas (Washington Charter, 1987).

Agreements such as the Athens Charter (1931) and the Venice Charter (1964) set out important principles for the protection of monuments and their surroundings. The Athens Charter states that buildings around monuments should be carefully regulated so as not to detract from their quality (Carta Del Restaura/The Athens Charter, 1931), while the Venice Charter emphasizes the preservation of traditional environments (The Venice Charter, 1964). The Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (1989) argues that the

protection and promotion of architectural heritage should be recognized as a fundamental element of cultural and environmental planning policy. In this framework, the arrangements around monuments and groups of buildings should be made in a way that improves the surrounding environment.

It would be wrong and incomplete to consider the relationship between the protection of cultural heritage and the environment in isolation from the development of human rights. The widespread and wider acceptance of human rights contributes to the strengthening of policies for the protection of cultural rights. The human rights perspective addresses cultural heritage on the basis of individual and social rights. In this context, the protection and preservation of cultural heritage is directly related to fundamental rights such as freedom of expression, pluralism and democracy. Freedom of oral and visual ideas is a necessary condition for all cultures to express and promote themselves. Freedom of expression, media pluralism, linguistic and artistic diversity, and fair access to scientific and technological knowledge are natural consequences of cultural diversity (Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001). Strong protection of these rights also contributes to the protection of cultural diversity.

The sustainable development perspective, which was developed and institutionalized in the 1990s, has been another important phenomenon that has reinforced the relationship between cultural heritage and the environment and strengthened the view that these two areas cannot be handled independently of each other. The sustainable development approach emphasizes that development cannot be considered independent from the protection of environmental values. In the past, the traditional understanding of development was mostly based on an economic growth-based perspective. However, in the 1980s, this approach was abandoned and replaced by a sustainable development approach that includes social, ecological and cultural dimensions. This new approach requires more emphasis on environmental and social policies rather than focusing only on economic development (Nocca, 2017, p.2).

Scientific studies reveal that sustainable development is directly related to how people manage the natural environment and preserve their cultural heritage, traditional institutions and oral literatures (Sarfo Mensah vd, 2014, p.31). Moreover, the growing realization of the important roles that culture and environment play in tourism has encouraged many developing countries to re-energize their policies to protect their cultural heritage and environmental resources. The richness of culture and the environment and how these resources are utilized in tourism is an important factor in determining a country's global position (Sarfo Mensah vd., 2014, p.32).

Efforts to improve the quality of urban life, discussions in the field of cultural conservation and the protection of biodiversity have contributed to strengthening the link between cultural heritage and the environment and making it more visible. In this context, it is important to recognize landscapes as not only natural but also cultural reflections. The impact of historical and cultural values on the perception, identity and formation of urban and rural landscapes reveals the fact that ecology and cultural heritage are not independent from each other (Kapuci and Cengiz, 2023, p.189). In the "Heritage and Landscapes as Human Values" document published by ICOMOS, the recognition of landscapes as a living memory of past generations encourages the consideration of these areas together with cultural assets. Landscapes are not only a visual element but also an important part of the identity of communities, harboring traditional practices and knowledge that play a role in biodiversity conservation (Heritage and Landscape as a Human Value, 2014).

Cultural values play an important role in the formation of a sense of individual and social identity, which defines them as socio-cultural values (Levent, 2011, p.120). When evaluated in the context of human and environmental problems, the deterioration and loss of cultural values are directly related to environmental problems. People living a healthy life is closely linked to social and cultural values. Therefore, the right of individuals to live in a healthy environment cannot be considered independently from social and cultural values. The protection of social and cultural values is one of the most important issues in the context of environmental problems and sustainable development. Cultural values are considered as non-renewable natural resources; it is not possible to restore or reproduce immovable properties that have been destroyed or damaged. Therefore, since the values contained in cultural assets provide public benefits with social, cultural, economic and political dimensions, these assets should be protected and transferred to future generations (Levent, 2014, p.117).

The conservation and management of local cultures, ecological and sacred sites has great potential for sustainable livelihoods, recreation and scientific research. The maintenance of these sites is always linked to the preservation of local cultures due to the interplay and interdependence between the communities living there and their natural environment. This has aroused global interest in recent years and has led to a greater awareness of cultural heritage conservation (Sarfo Mensah vd., 2014, p.31).

Another important issue affecting the relationship between cultural heritage and environmental protection is the effects that phenomena such as polluted environment and climate change may have on cultural heritage. As Van Grieken

(1998) points out, cultural heritage items, which have different values and are often irreplaceable, are particularly affected by the harmful effects of air pollution. Indoor air pollution can cause chemical damage or contamination to surfaces such as paintings, frescoes and sculptures through the deposition of particulate material or the absorption of existing gases. For example, prehistoric cave paintings can also be adversely affected by air pollution. In recent years, there has been an increased scientific interest in the protection of cultural property against possible damage from indoor air pollution (Van Grieken vd., 1998, p.2327).

The European Convention for the Protection of the Architectural Heritage also draws attention to the negative effects of the environment and emphasizes the need to explore environmental pollution and its harmful effects and to support research to reduce or eliminate these effects in order to prevent the risk of physical damage to cultural assets (European Convention for the Protection of the Architectural Heritage, 1989). The European Commission states that cultural assets face threats such as environmental degradation, climate change, socio-economic pressures, increasing urbanization, the pressures of global tourism and the trade in forged or stolen works of art. To protect against these threats, it states that the development of cultural heritage should be ensured through technology, creativity and foresight (Chapuis, 2009, p.5).

PRINCIPLES OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN INTERNATIONAL FRAMEWORK

The protection of cultural values is discussed in a broad perspective with concepts such as human rights, development and ecology. Various steps have been taken to protect natural and historical areas damaged during the industrial revolution in the nineteenth century and the First and Second World Wars in the twentieth century, to prevent destruction and to develop solutions (Deniz ve Yamaçlı, 2023, p.1450). However, the idea of restoration began to take shape in the nineteenth century, and over time the concept of cultural heritage protection has expanded to include other heritage areas (Chapuis, 2009, p.7).

Among the most important works of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), one of the most important international organizations in the protection of cultural heritage, are the 1972 Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage and the 2003 Convention on the Protection of the Intangible Cultural Heritage (Değirmenci ve Kaya, 2020, p.22). In the field of cultural environment protection and cultural

heritage, a series of international conventions have been signed since 1931. The principles of governance and participation, which became evident in the literature after the 1980s, were included in the Carte Del Restauro/Athens Regulation (1931). The Athens Charter, which sets out the rules to be followed in the restoration of monuments in Italy, was found insufficient in the field of cultural protection and a new regulation was introduced with the Venice Charter in 1964 (Kara ve İşleyen, 2018, p.85).

Following the acceptance of the concept of the common heritage of humanity on international platforms, the Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage was declared on October 17, 1972. The purpose of the Convention is to support the efforts of countries to recognize and protect their national heritage, to ensure international cooperation, to encourage the presentation of cultural and natural heritage to the world, and to raise awareness of young people about the protection of this heritage (Değirmenci ve Kaya, 2020, p.23).

The International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) adopted the International Charter for Historic Cities and Districts/Washington Charter in October 1987. The Washington Charter emphasizes the protection of the natural and man-made environment around historic urban areas. According to ICOMOS, in the modern world, historic cities and urban areas are under threat from post-industrial urban change, and these values are being neglected and damaged. In this context, the aim of the Washington Charter is to ensure the harmony of private and public housing in historic cities and regions and to contribute to the preservation of existing cultural assets that constitute the memory of humanity in these regions (Washington Charter, 1987).

The Nara Declaration was issued in Nara, Japan in 1994 to promote respect for cultural diversity and cultural heritage in conservation practices. The Council of Europe recognizes that landscape is a fundamental factor for individual and community development. In this context, the European Landscape Convention was adopted in 2000 to provide a framework for policies for the management and protection of landscapes in natural, urban and rural areas. In 2005, the Council of Europe signed the “Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society” in Faro, Portugal. In 2011, the Convention on Principles for the Protection and Management of Historic Towns and Urban Areas/Valetta Convention was adopted. In order to strengthen the links between cultural heritage and sustainable development, in 2021 ICOMOS published “Sustainable Development Goals and Heritage: Policy Guidelines for Development Actors” was published in 2021 (Politika Rehberi, 2021).

The main conventions mentioned so far are of critical importance in understanding the principles of cultural environmental protection, which is the focus of this study, and its relationship with environmental protection, and in monitoring developments in this field. These developments provide a universal framework for the protection of cultural heritage and an important roadmap for a sustainable future. Based on these conventions, the findings of the principles can be listed as follows:

- Cultural values are the common heritage of humanity,
- Tangible and intangible assets together constitute cultural value,
- Conservation needs to be holistic,
- The conservation process is ensured through public participation,
- Landscape protection is part of cultural value,
- Sustainable development is part of the conservation process,
- Cooperation needs to be ensured.

The Principle of Common Heritage

Among the key findings in international documents is the recognition that cultural values constitute the common heritage of humanity. This principle elevates cultural values from the realm of local specificity to one of universal significance. According to Göğebakan (2009), the principle of common heritage leads to the conclusion that these values should be regarded as universal objects, independent of national decisions and property rights. Furthermore, this principle demonstrates that conservation measures serve not only public and societal interests but also universal benefits (Levent, 2011, p.118).

The principle of common heritage fosters the understanding that the preservation of cultural values is the responsibility not just of the society in which the value exists, but of all humanity. This transformation has led to conservation policies and practices gaining a universal dimension, making them a global concern (Levent, 2011, p.121). The source of this universal responsibility lies in the fact that cultural values are part of the common heritage of humanity. The loss of cultural heritage becomes, over the course of human history, a universal loss, thereby imbuing the concept of conservation with a universal responsibility for individuals (Batmaz ve Biçici, 2021, p.99).

Key documents such as the Amsterdam Declaration, the Washington Charter, the Nara Document on Authenticity, the Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Universal Declaration on Cultural Diversity, and the Athens Convention emphasize the acceptance of

cultural values as the common heritage of humanity. The Amsterdam Declaration views the protection of cultural values as essential for raising awareness of shared human history and cultural heritage and for ensuring the preservation of these legacies. The Washington Charter regards cultural values as a reflection of the diversity historically present in urban communities. According to the Nara Document on Authenticity, the diversity of culture and cultural values carries a unique and rich intellectual legacy for all people. Asatekin (2004) and KÜMİD (2021) argue that preserving this diversity is critical for the cultural and intellectual development of humanity.

Based on the premise that global cultural diversity provides material and spiritual wealth for all of humanity, the Nara Document (1994) states that world cultural wealth and diversity must be protected and promoted as an integral part of human development (The Nara Document on Authenticity, 1994). The Convention for the Protection of World Cultural and Natural Heritage emphasizes that the preservation of unique and irreplaceable cultural values is of paramount importance for all people across the globe. Article 6 of the Convention underscores the responsibility for the protection of cultural heritage at the international level due to its status as the common heritage of humanity. The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, in conjunction with other international documents, reaffirms that cultural heritage is a shared value for all of humanity. According to this agreement, each nation contributes uniquely to the world's culture, and any form of violence against cultural property, regardless of nationality, is considered an attack on the cultural heritage of all humankind (The Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1954).

The Principle of Cultural Heritage Integrity

Tangible and intangible entities together form cultural value. The approach that separates cultural heritage into tangible and intangible elements is relatively recent. The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003) marks a shift in understanding, moving away from the notion that only material assets are regarded as cultural values. The Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972) focused primarily on tangible values in its approach to cultural heritage conservation, emphasizing only the material aspects of cultural values. This perspective, which does not encompass intangible cultural values, reveals an understanding of protection that lacks a holistic viewpoint (Basat, 2013, p.62). The failure to address orally transmitted cultural heritage, passed down from generation to generation, in

international agreements has been a point of criticism (Değirmenci ve Kaya, 2020, p.23).

The Venice Charter (1964) and the Universal Declaration on Cultural Diversity (2001) represent approaches developed in opposition to the idea that cultural heritage consists solely of tangible objects. Culture should be considered as a whole, reflecting and carrying the distinguishing features, spiritual, material, memory, and emotional elements of social groups, communities, and individuals. Culture should not be confined to the realms of art and literature alone; it must also encompass a broader spectrum, including lifestyles, value systems, traditions, and beliefs (Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001). Article 1 of the Venice Charter does not limit the concept of a historic monument to architectural structures but also includes urban and rural elements that bear witness to a particular civilization, significant developments, or historical events (The Venice Charter, 1964).

Studies on the preservation and sustainability of cultural heritage focus on both its static and dynamic dimensions (Basat, 2013, p.62). The static dimension refers to tangible cultural heritage, while the dynamic dimension represents intangible cultural heritage. The concept of intangible cultural heritage emphasizes the role and responsibility of communities, groups, and individuals in the transmission of culture, highlighting the importance of preserving cultural values (Oğuz, 2007, p.31). In this context, it is argued that no distinction should be made between tangible and intangible cultural heritage in the preservation of cultural values.

The primary international convention emphasizing that tangible, intangible, and natural cultural assets should not be evaluated independently is the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003). The aim of this convention is to strengthen the safeguarding of intangible cultural heritage, raise awareness at local, national, and international levels regarding the importance of spiritual cultural heritage, ensure the preservation of cultural values as a whole, and encourage communities or individuals to respect the tangible cultural assets associated with them. The convention defines intangible cultural heritage as "practices, expressions, knowledge, skills, and materials recognized as belonging to communities, groups, and sometimes individuals." According to the convention, language, art, social traditions, rituals, celebrations, knowledge and practices related to nature, and craft traditions that mediate the transmission of oral intellectual and cultural heritage should be regarded as intangible cultural values in their entirety. Moreover, communities and groups, through their interaction with their environments, nature, and history, carry intergenerational cultural heritage, providing identity, a sense of life, and meaning. Cultural values

also play a crucial role in promoting respect for cultural differences and human experiences (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003).

The Principle of Integrated Conservation Approach

A holistic approach to conservation is essential. One of the significant principles emphasized in international agreements is the integrated approach, which asserts that cultural heritage should be preserved in conjunction with its surrounding environment (Göğebakan, 2018, p.137). The integrated approach highlights that cultural assets are not limited to their physical structures but must be considered as a whole along with their surrounding environments. This understanding has prevented the conservation policies for cultural assets from being restricted to monuments alone, ensuring that monuments are addressed together with their environments. Consequently, conservation policies have been expanded to include broader contexts, such as landscapes, natural structures, physical attributes, and geographical elements (Kamacı, 2016, p.2).

The principle of integrated conservation is most prominently featured in documents such as the Venice Charter (1964) and the Amsterdam Declaration (1975). However, the Athens Charter (1931), accepted much earlier, also referred to the principle of integrated conservation. The Athens Charter stated that a monument should be preserved not only for its structural characteristics but also in relation to the surrounding environment (Asatekin, 2004, p. 63). The shift towards the preservation of monumental environments at the international level was first explicitly articulated in the Venice Charter (Kamacı, 2014, p. 4). In its regulations concerning the preservation and restoration of historic buildings, the Venice Charter emphasized that cultural heritage includes not only the physical structures but also the environment in which these structures are situated. According to this regulation, the concept of a historic monument extends beyond the architectural work to include the urban or rural areas in which it is located. The Venice Charter asserts that the environment is an inseparable part of the monument (The Venice Charter, 1964).

The Amsterdam Declaration provides a comprehensive definition of nature conservation, addressing all its dimensions-legal, administrative, social, and economic-within a holistic approach (Kamacı, 2016, p.6). The declaration notes that without the implementation of new conservation policies, societies would be deprived of much of their traditional environmental heritage related to buildings and spaces. It highlights that, today, the preservation of not only historical parks and gardens but also historical cities, ancient urban areas, and traditional towns and villages is of utmost importance. The conservation of architectural heritage

must be viewed in a comprehensive manner, considering all structures with cultural value and their surroundings, including contemporary buildings. Each structure is a part of cultural heritage, and thus, all must be preserved (Asatekin, 2004, p.74). The Amsterdam Declaration further emphasizes that architectural heritage includes not only high-quality buildings and their surroundings but also all urban and rural areas with historical and cultural significance. The success of an integrated nature conservation policy depends on considering social elements. In this context, the conservation policy must relate architectural heritage to social life. It is stressed that conservation efforts should be evaluated not only in terms of the cultural value of buildings but also their practical usage value (Amsterdam Declaration/The Declaration of Amsterdam, 1975).

The integrated conservation principle is also highlighted in the Washington Charter. The principles and objectives of this charter state that the protection of historic cities and areas must be considered an integral part of urban and regional planning at all levels, alongside economic and social development policies. According to the regulations, particular attention must be given to factors threatening urban structures, such as streets, the relationships between green spaces and open areas, building styles, construction technologies, and the connections between the natural and man-made structures of urban areas. Following the establishment of ICOMOS, meetings aimed at developing a common language and raising awareness about the conservation of cultural assets focused on defining and expanding the scope of conservation. The scope of conservation was adapted to the scale of the monument's environment, leading to the adoption of an active conservation approach. In this context, the relationship between conservation and planning was clearly defined (Kamacı, 2014: 4).

The Principle of Public Participation in Conservation

Public participation is a key principle in the conservation of cultural heritage. Given that cultural heritage intersects various disciplines, the concept of participation has become an essential part of the conservation process. The principle of participation in heritage conservation plays a significant role in fields such as human and social sciences, environmental studies, urban planning, and national planning, offering valuable insights for decision-makers to develop integrated conservation and restoration policies. Furthermore, collaboration between the scientific community and property owners and users is crucial for the sustainable management of cultural resources (Chapuis, 2009, p.11).

The principle of public participation is reflected in numerous international documents and regulations. These include the Athens Charter, the Amsterdam

Declaration, the Washington Charter, the Valletta Principles, the UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity, the European Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, the European Architectural Heritage Convention, and the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. The Athens Charter emphasizes the need for consulting various institutions during the restoration process, highlighting that in addition to technical requirements, the views, demands, and feelings of the public must also be considered (Carta Del Restaura/The Athens Charter, 1931).

In the Amsterdam Declaration, public participation, including that of local powers, is presented as a crucial principle in the conservation process. For the effective participation of the public in the preparation of conservation programs, it is essential to correctly communicate the historical and architectural significance of the protected structures and ensure that the public is well-informed about these buildings (Amsterdam Declaration/The Declaration of Amsterdam, 1975). According to the Washington Charter, the success of conservation programs depends on the commitment and involvement of the public. Therefore, the preservation of historic cities and areas requires a sensible, systematic, and disciplined approach in cooperation with the local population (Washington Charter, 1987). Furthermore, the need for participation is also a significant priority in the Valletta Principles in the context of governance and management plans (Kamacı, 2016, p.9).

The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society underscores the importance of cultural heritage to society and advocates for a process of active and direct public involvement in the identification of cultural values (Kamacı, 2016, p. 8). Article 15 of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage regulates public participation. It states that, in the context of safeguarding intangible cultural values, the broadest possible participation of communities and individuals who create, preserve, and transmit this heritage is essential for ensuring its preservation (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 2003).

According to the Universal Declaration on Cultural Diversity, coexistence involves harmony and interaction between people and groups with different cultural identities. Therefore, policies that ensure public participation without discrimination are emphasized as guarantees for social cohesion, civil society vibrancy, and peace (Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001). The European Architectural Heritage Convention emphasizes the importance of sharing information, offering advice, and fostering cooperation between governments, municipalities, cultural institutions, and the public in the

identification, preservation, restoration, maintenance, and enhancement of architectural heritage (European Architectural Heritage Convention, 1989).

The Amsterdam Declaration provides further detailed guidance on public participation. Local authorities are encouraged to improve the consultation techniques they use to gather public opinions and find more effective methods. Public decisions should be presented in an understandable manner so that the local population can learn, discuss, and evaluate the reasons behind them. Methods such as public meetings, exhibitions, referendums, and communication tools should always be used as part of this participation policy. Proposals and alternatives offered by civil society organizations or individuals should also be considered (Amsterdam Declaration/The Declaration of Amsterdam, 1975).

The Principle of Viewing Landscapes as Cultural Values

The preservation of landscapes is an essential part of protecting cultural heritage. International treaties emphasize the necessity of safeguarding landscapes as a core principle of preserving cultural values. In this context, the European Landscape Convention, adopted by the Council of Europe in 2000, places landscape preservation at the heart of individual and societal development. The Convention asserts that the diversity and quality of European landscapes are integral to European cultural values, highlighting the importance of cooperation in the preservation, maintenance, and planning of landscapes (Erdem and Coşkun, 2009, p.69).

Historic urban landscapes have made a significant conceptual contribution to international discussions on the identification, conservation, and development of cultural heritage. This concept includes not only the tangible aspects of heritage but also its intangible dimensions and related economic processes. The approach recognizes the need to conserve, evaluate, support, and integrate all dimensions of cultural and natural heritage in a world shaped by rapid and uncontrolled urbanization (Nocca, 2017, p.4).

Landscape can be defined as an economic resource shaped by sustainable development, a representative of local culture, and a component that improves the quality of life in both urban and rural areas. Furthermore, landscapes are seen as reflecting the direct effects of socio-economic developments and the demographic structure of society (Kamacı, 2016, p. 7). Based on this definition, landscape assets should be considered part of both cultural heritage and economic development.

The European Landscape Convention emphasizes the importance of preserving, maintaining, and planning landscapes not only in rural but also urban areas within

the framework of sustainable development. The Convention argues that such protection improves societal well-being, enhances the physical environment, and raises living standards. It states that landscapes, from natural, cultural, ecological, environmental, and social perspectives, serve the public good. Landscapes contribute to the formation of local cultures, the well-being of the public, and the strengthening of national identity. Therefore, it underscores the importance of landscapes in the conservation and vitality of cultural heritage. Cultural landscapes represent a synergistic perspective that connects tradition with modernization, the past with the present, and the present with the future. This perspective should be integrated into the process of conserving cultural heritage (Nocca, 2017, p.5).

The Principle of Sustainable Development

Sustainable Development is Part of the Protection Process. The concept of sustainable development is based on the thesis that economic growth for future generations is possible through more efficient management of the world's resources. Sustainable development is also a fundamental principle in international documents related to the preservation of cultural values. In this context, international texts on heritage conservation emphasize that protection policies should not be based solely on cultural criteria but also on environmental, urban, and economic criteria (Chapuis, 2009, p.11).

The Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage establishes a direct relationship between the destruction or elimination of cultural values and social and economic impoverishment (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972). UNESCO's Universal Declaration on Cultural Diversity underscores that cultural diversity offers all people open choices. In this context, the preservation of cultural values creates a reciprocal relationship with sustainable development, cultural diversity, and the promotion of creativity (Güngör, 2005, p. 76). The Council of Europe’s Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society also states that there is a reciprocal relationship between sustainable development and the preservation of cultural heritage (Kamacı, 2016, p.8).

The International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) defines the concept of heritage as a phenomenon that lies at the core of the objectives of sustainable development in all its natural, cultural, tangible, and intangible dimensions. However, ICOMOS points out that the links between heritage and the goals of sustainable development need to be strengthened, and in this regard, it has adopted the Policy Guidance for Sustainable Development Goals for Heritage and Development Actors (Sustainable Development Goals for Heritage

and Development Actors Policy Guide, 2021). The Policy Guide has two main purposes: first, to raise awareness about the potential contributions of cultural heritage conservation practices to sustainable development processes; and second, to guide ICOMOS members and relevant experts in adopting a sustainable development perspective in cultural heritage conservation practices and aligning these practices with sustainable development goals. Thus, the document emphasizes the importance of utilizing cultural values to accelerate the achievement of sustainable development goals.

The Policy Guide aims to combat extreme poverty and encourages the use of the potential of heritage. In this regard, the document states that (Labadi et al., 2021, p.21): (i) all forms of cultural heritage should be used to provide sustainable livelihoods for everyone; (ii) access to affordable services and infrastructure offered by tangible and intangible heritage assets should be ensured; (iii) cultural values and local knowledge should be integrated into community planning and services to increase resilience against climate change and other economic, social, and environmental disasters; (iv) sustainable socio-economic opportunities should be developed through cultural values; (v) capacity building should be encouraged to assist in the development of various local economies; (vi) sustainable economic opportunities should be integrated with social protection systems for vulnerable groups.

The Principle of Cooperation

Cooperation must be ensured. When examining international documents, cooperation emerges as another key principle in the preservation of cultural values. Among the key documents in this regard are the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, the Convention for the Protection of Architectural Heritage of Europe, the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, and the UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. The most significant tangible step in strengthening international cooperation was the establishment of UNESCO. Furthermore, the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage made significant strides in solidifying and institutionalizing cooperation. Within the framework of this convention, the World Heritage Fund was established, and the World Heritage Committee was created. These structures have allowed cooperation in the preservation of cultural values to be institutionalized.

The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society aims to take collective steps to use knowledge and skills for sustainable development and to create a collaborative environment (Güngör, 2005, p. 70). The Council of Europe works to ensure cooperation among the parties, maintain shared ideals, and implement principles (Convention for the Protection of Architectural Heritage of Europe, 1989). According to Article 4 of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, the parties to the convention are responsible for identifying and preserving the cultural and natural heritage within their borders. To this end, the parties will strive to use their resources to the maximum and, when necessary, provide international aid and cooperation, especially in the fields of finance, art, science, and technology (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972). According to the Universal Declaration on Cultural Diversity, respect for cultural diversity, tolerance, dialogue, and cooperation, within the framework of mutual trust and understanding, will strengthen peace and security (Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001).

CONCLUSION

An examination of international documents reveals that efforts to protect cultural heritage have particularly developed after the world wars. Initially, agreements focused solely on tangible cultural values, but it has been observed that the scope of cultural values has expanded, particularly since the 2000s. Cultural values not only reflect the past of humanity but also play a central role for the present and the future. On international platforms, environmental protection has shown parallel development with both ecological value preservation and the protection of cultural values. In this context, the protection of cultural values has become an inseparable concept from the protection of environmental values.

International documents indicate that a relationship has been established between cultural and ecological values, and these two areas interact with each other. Both private and public activities are held responsible for ensuring they do not harm the ecological and cultural environments. Fulfilling these responsibilities, alongside the development of legal frameworks and policies, makes the principles of preservation crucial for assessing the effectiveness of these policies.

The protection of cultural values is important not only because of archaeological, artistic, and historical reasons, but also due to their broader impacts on ecological values, human rights, development, and human psychology. Due to this broad scope, cultural values are considered an interdisciplinary field of study in

international documents. Cultural values are approached within a wider framework, including coexistence, tolerance, environmental protection, human rights, democracy, development, minority rights, freedom of expression, creativity, and pluralism, and are recognized as being interconnected with all these values. To ensure a life worthy of human dignity, a holistic protection policy that encompasses not only socio-economic but also socio-political values is required. This approach has become a frequently emphasized concept in international regulations.

Within the scope of cultural values, the importance of protecting landscapes, cities, and natural areas is highlighted, and the interaction between cultural values and environmental factors, such as climate change and air pollution, is observed. This interaction demonstrates that the protection of cultural values is complementarily aligned with environmental policies.

REFERENCES

Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız: Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?* TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. http://www.kulturvarliklari.gov.tr. E. 10.12.2023

Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, 20229 sayılı Resmî Gazete (22.07.1989). Kanun No: 3534.

Basat, E. M. (2013). Somut ve somut olmayan kültürel mirasi birlikte koruyabilmek. *Millî Folklor Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, 25(100), 61-71.

Batmaz, N. Y., ve Biçici, G. (2021). Türkiye'de somut kültürel mirasın korunması üzerine bir alan araştırması: Kırıkkale-Delice örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(1), 97-110.

Chapuis, M. (Ed.). (2009). Preserving our heritage, improving our environment. European Comission. http://www.heraclesproject.eu/sites/default/files/pages/documents/1263282434_20years_cultural_heritage_vol1_en.pdf., Access date: 10.12.2023.

Çelik, M. Ö., ve Çoruhlu, Y. E. (2021). Sürdürülebilir arazi yönetimi altında türkiye'de korunan alanlar. *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, 3(1), 40-52.

Çetiner, B., ve Yenilmez İnce, M. (2021). The role of culture in environmental sustainability. *Present Environment and Sustainable Development*, 15(2), 259-272.

Değirmenci, T., ve Kaya, N. K. (2020). Somut ve somut olmayan değerler ve bir yerin miras niteliğine katkısı: UNESCO dünya miras alan örnekleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 20-34.

Deniz, M., ve Yamaçlı, R. (2023). İklim değişikliği bağlamında kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve enerji korunumunun değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 11(3), 1446-1462.

Erdem, N., ve Coşkun, A. A. (2009). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi hükümlerinin türk planlama mevzuatına uyumluluk analizi. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University,* 59(2), 67-81.

Güngör, H. F. (2006). Avrupa konseyi toplum için kültürel mirasın değeri çerçeve sözleşmesi. *Türk İdare Dergisi*, 78(451), 67-88.

Carta Del Restaura / The Athens Charter (1931). http://www.icomos.org.tr, Access date: 05.01.2024.

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter) (1964). http://www.icomos.org.tr. Access date: 05.01.2024.

Amsterdam Bildirgesi / The Declaration of Amsterdam (1975). http://www.icomos.org.tr. Access date: 05.01.2024.

Washington Tüzüğü (1987). http://www.icomos.org.tr. Access date: 05.01.2024.

The Nara Document on Authenticity (1994). http://www.icomos.org.tr. Access date: 05.01.2024.

İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj (2014). http://www.icomos.org.tr. Access date: 05.01.2024.

Südürülebilir Kalkınma Amaçları Mira ve Kalkınma Aktörleri için Politika Rehberi (2021). http://www.icomos.org.tr/. Access date: 05.01.2024.

Kamacı, E. (2016). 2863 Sayılı KTVKK'nın uluslararası yasal düzenlemeler bağlamında değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture,* 31(2), 1-23.

Kara, E. N., & İşleyen, E. (2018). Bir kültür yapısı olarak salt galata'nın çağdaş restorasyon kuramı açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 3(5), 83-100.

KÜMİD. (2021). *Nara Özgünlük Belgesi*. Kültürel Mirasın Korunması Dostları Derneği (KÜMİD), http://web.deu.edu.tr/terracottas/kumid. Access date: 05.01.2024.

Labadi, S., Giliberto, F., Rosetti, I., Shetabi, L., and Yıldırım, E. (2021). Heritage and the sustainable development goals: Policy guidance for heritage and development actors. *International Journal of Heritage Studies.*

Levent, Y. S. (2014). Kültür mirasına ilişkin koruma politikaları ve uygulamalarında kamu yararı ilkesi. *Toplum ve Demokrasi Der*gisi, 5(11), 115-132.

Nocca, F. (2017). The Role of cultural heritage in sustainable development: multidimensional ındicators as decision-making tool. *Sustainability*, 9(10). 1-28.

Oğuz, Ö. (2007). Folklor ve kültürel mekân. *Millî Folklor Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, 19(76), 30-32.

Kuşçuoğlu, Ö.G. ve Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.

Sarfo-Mensah, P., Owusu-Bi, A., Awuah-Nyamekye, S., and Amisah, S. (2014). Conservation and preservation of cultural heritage. *Worldviews*, 18, 30-53.

Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, (8.11.1965). 12145 sayılı Resmî Gazete, Kanun No:563.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1972). https://www.unesco.org.tr/ Access date: 05.01.2024.

Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi, (2001). https://www.unesco.org.tr. Access date: 05.01.2024.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), MISC/2003/CLT/CH/14. https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264414/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html. Access date: 05.01.2024.

Van Grieken, R., Delalieux, F., ve Gysels, K. (1998). Cultural heritage and the environment. *Pure and Applied Chemistry*, 70(12), 2327-2331

EXTENDED ABSTRACT

Objective: This study aims to examine the principles highlighted in international documents on the protection of cultural heritage and to reveal the effects and orientations of these documents on protection policies. Cultural heritage is linked to archaeological and architectural values and social memory, identity, environment, and intercultural relations. Therefore, the analysis of principles

accepted in international documents contributes significantly to harmonizing state legislation, strengthening conservation policies, and developing awareness regarding cultural values. In addition, while these documents provide legitimacy, international solidarity, and a strong perspective to civil society organizations and activists, they also pressure reluctant governments to protect cultural heritage. Within the scope of this study, rather than examining all documents, the main effective and guiding documents were examined to determine the basic principles of protecting cultural values and to concretize international trends in this field.

Method: In this study, international agreements were used as references to identify the basic principles of cultural environment protection and to examine the relationship between cultural values and environmental values. The scope of the research was limited, and the primary documents with high impact, binding force, and guidance were selected instead of all documents. This approach allows for a focused assessment and a clearer understanding of cultural heritage protection principles' transformations throughout history.

The documents examined in this study are: the Carte Del Restauro/Athens Charter (1931), the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954), Venice Charter (1964), Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972), Amsterdam Declaration (1975), Charter of Historic Towns and Regions/Washington Charter (1987), Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe (1989), Nara Declaration (1994), European Landscape Convention (2000), Universal Declaration on Cultural Diversity (2001), Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003), Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (2005), the Convention on the Principles of Conservation and Management of Historic Towns and Urban Areas/Valetta Convention (2011), and the Policy Guidance Document for Heritage and Development Actors on the Sustainable Development Goals (2021).

These documents were analyzed using content analysis methods, and key principles for the preservation of cultural heritage were identified. Thus, the historical development of the concept of cultural environment preservation and the relationship between environmental protection and the preservation of cultural values were revealed.

Findings: In this study, which examines the principles emphasized in international documents signed on the protection of cultural heritage, it is seen that cultural heritage is valued for its archaeological and architectural significance and its broader range of relationships. It is important to identify the principles of

protection proposed and emphasized in the protection policies of international conventions accepted on the protection of cultural values. The international agreements on cultural heritage mentioned here are important documents that play a key role in understanding the values and principles of cultural environment protection and following its development. The principles identified based on these documents can be listed as follows:

- Cultural values are the common heritage of humanity.
- Tangible and intangible assets together constitute cultural value.
- A holistic approach is required for protection.
- The conservation process is achieved through public participation,
- Landscape conservation is part of cultural value,
- Sustainable development is part of the conservation process,
- Cooperation must be ensured.

Conclusion and Discussion: Environmental protection is a process developed in response to the need to protect a livable environment for all generations, including future ones. Environmental protection can be defined as the improvement, development, and preservation of environmental values for future generations. An environmental protection approach that places humans at its center brings two results. The first is the protection, improvement, or development of environmental values for the health and future of the human race. The second is the protection of tangible and intangible cultural values. The necessity of protecting cultural values can be found in humans being social beings. The social reality of humans and human-centered conservation approaches reinforce the understanding that the ecological environment and cultural values are a whole and cannot be evaluated independently. Certain principles have developed in international documents, and a consensus has been reached on protecting cultural values.

An examination of international documents reveals that the approach to cultural heritage preservation has changed significantly over time. Initially focusing solely on preserving tangible cultural assets, these documents have expanded their scope, particularly since the 2000s, to adopt a holistic perspective that links cultural values to the environment, human rights, development, and social welfare. This situation shows that cultural heritage is not only considered an element of the past, but also a fundamental component of today's social identity and sustainable living policies for the future.

In this context, international principles regarding the protection of cultural values impose legal responsibilities on states and shape policy development processes, social awareness, and international cooperation. When cultural heritage is

considered an area that intersects with ecological values and human rights, it becomes clear that conservation policies are not limited to archaeological or artistic dimensions, but are integrated with fundamental values such as democracy, pluralism, freedom of expression, and sustainable development. This multidimensional perspective highlights the need to develop cultural heritage policies in a more inclusive, interdisciplinary, and sustainable framework in the future.

Conflict of Interest Statement

The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Funding Information

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Artificial Intelligence Use Statement

The author did not use any artificial intelligence tools for the research, authorship, and/or publication of this article.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3917-3937
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81142
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 11.03.2025 Submitted date
Kabul tarihi 16.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Toman, H. (2025). Aliya İzzetbegoviç'in İdeal Din Anlayışı**.** *Journal of History School, 78*, 3917-3937.

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN İDEAL DİN ANLAYIŞI

Hasan TOMAN[1]

Öz

Dünyada birçok İslam anlayışının olması ve bundan kaynaklı çok boyutlu sorunların varlığı İzzetbegoviç'in dert edindiği bir meseledir. Çalışma kapsamında onun "ideal din anlayışı" ele alınmakta ve böylelikle İslam toplumlarının nasıl bir yaklaşımda bulunmaları gerektiği değerlendirilmektedir. Ona göre, Müslüman toplumların takip etmeleri gereken yolun aşırılık veya pasiflik anlayışına dayalı bir yol değil, ziyadesiyle mutedil bir anlayış doğrultusunda bir yoldur. Bununla ilgili Kur'an'ı Kerim'e dayandırdığı görüşleriyle Müslümanlara mesajlar vermektedir. Onun deyimiyle, "orta yol" takip edilmelidir ve böylelikle Müslümanların doğru anlaşılması ve örnek olmaları mümkündür. Bu bağlamda, onun "orta yol", "üçüncü yol" anlayışı ideal dini belirlemede önemli bir kriterdir. Çalışma kapsamında, İzzetbegoviç'in ideal din ile ilgili düşünceleri özellikle yazdığı kitaplar ve ilgili dökümanlar incelenerek dikkate alınmıştır. Bu yönüyle, nitel bir çalışma yöntemi kullanılmıştır. İzzetgeoviç'in orta yol olarak dontrinleştirdiği ideal din anlayışı farklı şekillerde değerlendirmeler ve yorumlamalar olsa da bu çalışmada kullanılan kaynaklar ve bakış perspektifi üzerine oluşturulan bu makaleyi yorumsal olarak farklı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzzetbegoviç, Din, İdeal, Sosyoloji, Orta Yol

Aliya Izetbegovic's Ideal Religious Understanding

Abstract

The existence of many understandings of Islam in the world and the multidimensional problems arising from this is an issue that Izetbegovic is concerned about. Within the scope of the study, his "ideal understanding of religion" is discussed and thus the

[1] Öğrt. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, hasan.toman@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4011-5019

approach that Islamic societies should adopt is evaluated. According to him, the path that Muslim societies should follow is not one based on an understanding of extremism or passivity, but rather a path in line with an extremely moderate understanding. He gives messages to Muslims with his views based on the Quran. In his words, the "golden mean" should be followed and thus it is possible for Muslims to be understood correctly and to be an example. In this context, his understanding of the "golden mean" and the "third way" is an important criterion in determining the ideal religion. Within the scope of the study, Izetbegović's ideas regarding ideal religion were considered through a thorough examination of his books and related documents. In this respect, a qualitative research method was employed. While Izetbegović's ideal religious understanding, which he defines as a middle ground, has been evaluated and interpreted in various ways, the sources and perspectives used in this study make this article interpretatively distinct.

Keywords: Izetbegovic, Religion, Ideal, Sociology, Golden Mean

GİRİŞ

Yaşadığı coğrafyada Batı'nın değerlerine aşina fakat onun asimilasyon politikaları karşısında dimdik duran tavizsiz yaklaşımı ve bu yönde verdiği, mücadele kendi çağdaşlarına ve kendisinden sonra gelecek diğer Müslüman nesillere, liderlere bir örneklik teşkil edecek mahiyettedir (İzzetbegoviç, 2014, s. 10). Kozmopolit bir coğrafyada yetişen İzzetbegoviç; kültürel, inanç değerlerinden taviz vermeden yaşamış ve diğer coğrafyalarda yaşayan çağdaşı kimi Müslümanlar gibi empatiden ve evrensel değerlerden sıyrılarak sadece kendi gerçeklerine göre dünyaya, insana bakmamıştır. O güçlüden ya da kendi dininden olandan yana değil, mazlumdan ve haklıdan yana tavır almayı tercih etmiştir. Azınlığın hukukunu, çoğunluğun gücüne ezdirmemiştir. Güçlünün haklı görüldüğü bir dünyada haklı olanın gücüne inanarak ezber bozan bir siyasi duruş sergilemiştir. O, dünyayı ezberci bir anlayışla yorumlamamıştır. Batı dünyasının değerlerini ve aynı zamanda İslami değerleri çok yakinen bilen İzzetbegoviç'in düşünce temelinde bir *"iman edenler ve Salih amaller işleyenler"* düsturu bulunmaktadır. Bu düsturunun kaynağı Kur'an'dır. O, bir nevi İslam, Allah aşığı biridir. *" Ey teslimiyet, senin adın İslam'dır."* sözü onun inancında ne kadar sağlam bir yerde durduğunu göstermektedir (Ballı, 2018, s. 11-12).

İzzetbegoviç hem temsil ettiği değerler hem de bir dava adamı profili bağlamında ele alındığında, onda faklı bir İslami şahsiyet görmekteyiz. O, dünyadan tamamen kendini soyutlayan zühd anlayışını reddetmiş; ilimden sanata, askeri alandan siyasi mecraya kadar uzanan geniş bir alana ilgi duymuş; fakat kendi öz değerleriyle çatışmadan, onlarla uyum içinde yaşamaya çalışan entelektüel bir çaba içinde olmuştur. O insanlığın kurtuluşunun, Kur'an ve sünnet ışığında *orta yolun* izlenmesiyle mümkün olacağına inanmıştır (Korkmaz, 2014, s. 1). Bu orta

yol anlayışında onun önceliediği en temel unsur *faziletli ve ahlaklı* olma durumudur ki o, birbiriyle iç içe giren bu iki olguyu din temelli olarak görmektedir (İzzetbegoviç, 2019, s. 170). Onun bu anlayışından genel bir çıkarım yapmak gerekirse, İzzetbegoviç bir Müslüman'ın faziletli ve ahlaklı davranışlar sergilememesinin kabul edilebilir bir durum olarak görmemektedir.

İzzetbeoviç'in dünya ölçeğinde insana ve devlete dair yaptığı gözlemler neticesinde ortaya koyduğu tespitler, onu toplum sosyolojisi alanında kayda değer bir konumda olmasını sağlamıştır. Günümüzde onun düşüncelerini okuyan, onun düşünceleriyle İslam'ı yeniden yorumlayan belli kitle bulunmaktadır. Bu bakımdan, düşüncelerinin tek kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i her daim referans gösteren İzzetbegoviç'in düşünceleri, hayat felsefesi ve yaşam modeli İslam dünyasının sınırlarını aşarak öteki milletler tarafından da dikkatle takip edilmektedir. Çağımızda İslam'ı yorumlamak adına ortaya atılan birçok fikir ve yöntem karmaşası içinde o İslam'ı daha anlaşılır bir biçimde anlatmış ve birçok kişinin İslam'ın adalet ve ahlak zemininde yükselen bir din olduğunu görmesine vesile olmuştur. Bu sebeple dinin özünde aşırılıkların olmadığını dile getirerek Müslümanların aşırılıklardan kaçınması konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Bu konuda tavsiyelerini şu ifadelerinden anlamak mümkündür:

> "*...karşıt ideolojilerin aşırı biçimlerin insanlığa zorla kabul ettirilemeyeceğinin bir senteze, orta bir yola ulaşmanın elzem olduğunun anlaşılmaya başlandığı bu noktada, hedefimiz, onları kabul ederek, cesaretlendirerek ve kademe kademe onların en tutarlı ve en bütüncül bir ifadesi haline gelerek İslam'ın insan düşüncesinin bu tabi akışına nasıl dâhil olduğunu göstermektir. Günümüzün kutuplaşmış dünyasında, tarihte birden çok defa Doğu ile Batı arasında köprü olmuş İslam, kendi öz bilincine varmalıdır. Geçmişte nasıl eski medeniyetler ile Avrupa arasında bir aracı olmuş ise, bugün de dramatik çıkmaz ve alternatifler anında İslam yeniden bu kutuplaşmış dünyada, "aracı millet" rolüne bürünmelidir. Üçüncü yolun*[2]*, İslami yolunun manası burada saklıdır.* (İzzetbegoviç, 2019, s. 23).
>
> *".....En yoğun tarihi hayat, mutedil denilen bölgede gelişmiştir." (İzzetbegoviç, 2019, s. 183).*

'Orta yol' olarak da kavramlaştırılan bir anlayışı benimseyen İzzetbegoviç, orta yol kuramına göre toplumsal ilişkilerin sağlıklı olabileceğini; farklı medeniyetlerin çatışmalardan kurtulabileceklerini, huzur ve dayanışmanın, toplumsal gelişimin ancak böylelikle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

[2] 'Üçüncü yol' ifadesiyle orta yol, mutedil yol anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, genel anlamda yaşanılan din ve teorik din arasındaki çelişkiler Aliya İzzetbegoviç'in dine dair ortaya koyduğu perspektifte 'ideal din' tanımı üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yönüyle, İzzetbegoviç'in ideal din anlayışının akademik bir perspektifte değerlendirilmesi ve anlaşılması çalışmanın önemli bir amacını teşkil etmektedir.

YÖNTEM

Nitel araştırma yönteminin takip edildiği bu çalışmanın veri toplama sürecinde doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda veriler, Aliya İzzetbegoviç'in basılı eserlerinden ilgili teknikle toplanmış; toplanan veriler ise içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışma konusuyla ilgili olarak Aliya İzzetbegoviç'in yazdığı kitaplar incelenmiştir. Kitaplarında ideal din anlayışına dair ilgili içerik analizleri yapılmış ve makalenin oluşturulmasında ilgili kısımlar referans alınmıştır. İçerik analizi *"Sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelime dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür..."* (Aslan, 2001, s. 21-22) İzzetbegoviç'in ideal din anlayışına dair tespitleri, görüşleri yazdığı kitaplar ve onun ideal din anlayışını içeren akademik kaynaklar içerik analizinin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

ALİYA İZZETBEGOVİÇ

Aliya İzzetbegoviç (1925–2003) 8 ağustos 1925 yılında Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı'ndaki (daha sonra Yugoslavya olan) Bosanski Samac şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Mustafa İzzetbegoviç dönemin önemli kişilerinden biriydi. Ailesi, yüzyıllardır Bosna'nın demografisinin önemli bir parçası olan Boşnak (Boşnak Müslüman) etnik grubunun mensubuydu. Haliyle, İzzetbegoviç İslami değerlere önem veren bir ailenin çocuğuydu ve buna uygun yetiştirilmiştir. Bununla birlikte, gençlik yıllarında bir inanç, kimlik krizi yaşamış olsa da daha sonraları bu krizi aşmış ve hatta atalarından gelen inancını araştırmaları, sorgulamaları, okumaları sayesinde daha akli bir çerçeveye oturtmuştur.

Saraybosna Üniversitesi'nde hukuk okuyan İzzetbegoviç burada çeşitli entelektüel akımlarla tanışmıştır. Resmi eğitimi hukuk alanında olsa da daha sonraki eserlerini ve siyasi düşüncesini şekillendirecek olan İslam felsefesi, siyaseti ve tarihine derin bir ilgi duymuştur. Kısa bir kronolojiyle Aliya İzzetbegoviç hakkında şu bilgileri vermek mümkündür.

- II. Dünya Savaşı sırasında, İzzetbegoviç, kendi çağdaşları gibi, savaşın ve Yugoslavya Krallığı'nın çöküşünün neden olduğu kargaşayı ve çalkantıyı yaşadı. Erken dönem politik fikirleri, farklı etnik gruplar arasındaki gerginlikleri ve Yugoslavya'nın Tito yönetiminde sosyalist bir devlet olarak ortaya çıkışını içeren Bosna'nın karmaşık politik manzarası tarafından şekillendirildi.
- 1940'larda ve 1950'lerde İzzetbegoviç, Müslüman entelektüel çevrelere dâhil oldu ve erken dönem politik felsefesi, hızla değişen bir dünyada İslami kimliği koruma arzusuyla şekillendi. Modernite ve İslam'ın modern dünyadaki rolü hakkındaki fikirlerden etkilendi ve bunları daha sonra felsefi çalışmalarında genişletti.
- 1940'larda İzzetbegoviç, Tito yönetimindeki Yugoslavya'nın artan laikliği karşısında İslami değerleri ve kültürü korumayı amaçlayan bir Müslüman gençlik örgütü olan Genç Müslümanlar (Mladi Muslimani) ile ilişki kurdu. Grup ayrıca ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyan (Sırp) ve Katolik (Hırvat) bir toplumda Müslüman kimliğinin potansiyel aşınmasından da endişe duyuyordu.
- İzzetbegoviç’in siyasi aktivizmi (1983–1988), 1983'te Yugoslav hükümeti tarafından tutuklanmasına ve hapse atılmasına yol açtı. İslam devleti kurma ve Komünist rejimin otoritesini baltalama komplosu kurmakla suçlandı. Genç Müslümanlar hareketiyle ilişkisi nedeniyle 14 yıl hapis cezasına çarptırıldı, ancak serbest bırakılması için yapılan uluslararası baskının ardından beş yıl hapis yattıktan sonra 1988'de serbest bırakıldı.
- Bosna’nın bağımsızlığı savaşında ve ileriki süreçlerde kilit bir rol oynadı. Yugoslavya federasyonu 1990'ların başında dağılmaya başladığında, İzzetbegoviç Bosna'nın bağımsızlığı için yapılan baskıda çok önemli bir figür haline geldi. Bosna-Hersek, referandumun ardından 1 Mart 1992'de Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etti.
- Bağımsızlık ilanı Boşnaklar (Boşnak Müslümanlar), Hırvatlar ve Sırplar arasında acımasız bir çatışmaya yol açtı. Yugoslav Ordusu'nun desteğiyle Bosnalı Sırplar kendi topraklarını oluşturmak istediler ve bu da bölge tarihinin en yıkıcı savaşlarından birine yol açtı. Bosna Savaşı, on binlerce insanın ölümüne ve yaygın bir soy kırımına, hafızalarda silinmeyecek Srebrenica katliamı da dâhil olmak üzere savaş suçlarına neden oldu. Bu savaş esnasında, düşmanlarına karşı üstünlük sağlamaya başlayan Bosnalı mücahitlere liderlik yapan İzzetbegoviç İslami kimliğinden taviz vermeyen bir duruşuyla tüm dünyaya insanlık dersi vermiş ve esirlere İslami bir anlayışla yaklaşmıştır.
- Ülkeyi savaşta yönlendirmede önemli bir rol oynadı. Liderliği, uluslararası desteği toplamada önemliydi ve dış baskılar ve iç etnik bölünmeler karşısında Bosna'nın egemenliğini korumak için çalıştı.
- 1992'de bağımsızlığını kazanılmasının ardından 1992'den 1996'ya kadar Bosna-Hersek cumhurbaşkanı olarak görev yaptı. Savaştan sonra

cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi ve Bosna'nın savaş sonrası toparlanmasında kilit bir figür olmaya devam etti. Bosna-Hersek'in ilk cumhurbaşkanıydı. Bosna-Hersek'in siyasi manzarasında, özellikle Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna Savaşı sırasında önemli bir rol oynadı. Birçok Boşnak tarafından ulusal bir kahraman olarak kabul edilir ve ona Bosna'nın bağımsızlık mücadelesine ve savaş karşısında hayatta kalmasına liderlik ettiği için itibar edilir. Müslümanların, Hırvatların ve Sırpların barış içinde birlikte yaşayabileceği çoğulcu bir Bosna'nın savunucusu olarak görülüyor.

- Bosna Savaşı, Aralık 1995'te Bosna-Hersek'i iki varlığa bölen Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona erdi: Bosna-Hersek Federasyonu (Boşnak-Hırvat çoğunluk) ve Sırp Cumhuriyeti (Sırp çoğunluk). Anlaşma bir uzlaşma olarak görülse de, Bosna'nın egemen bir devlet olarak bozulmadan kalmasını sağladı (Karaaslan, 2013, s. 131-141).
- İzzetbegoviç ayrıca felsefi yazıları ve İslami değerleri moderniteyle uzlaştırma çabalarıyla da bilinir. Yazdığı eserler:
  - Doğu ve Batı Arasında İslam
  - İslam Deklarasyonu
  - İslami Yeniden Doğuşun Sorunları
  - Özgürlüğe Kaçışım
  - Tarihe Tanıklığım
  - Konuşmalar
  - Köle Olmayacağız

İzzetbegoviç'in İslam düşüncesine en önemli katkılarından biri "Doğu ile Batı Arasında İslam" (orijinal adı: Islam između Istoka i Zapada) adlı kitabıdır Bu çalışmada, bir din ve yaşam sistemi olarak İslam'ın geleneksel yorumlara veya modası geçmiş uygulamalara hapsedilmemesi gerektiğini, bunun yerine modernite ve akılla ilişki kurması gerektiğini savundu. İnanç ve akıl arasında uyumlu bir ilişki öngördü ve hem Batı'nın materyalizmini hem de bazı gelenekselci İslam bakış açılarının izolasyonculuğunu eleştirdi.

İzzetbegoviç, İslam'ın değerlerini korurken modern medeniyetle nasıl ilişki kurabileceği konusunda derin endişeler taşıyordu. İslam'ın adalet, eşitlik ve etik ilkelerini modern politik ve sosyal sistemlere entegre etmenin bir yolunu aradı ve bu, daha sonraki politik ideolojisinin ayırt edici özelliği haline geldi.

HANGİ DİN?

Evrensel anlamda doğaüstü bir failin evreni yaratması olarak düşünüldüğünde dini, yaşamın ve evrenin nedeni, doğası ve amacıyla ilgili bir inançlar dizisi

olarak genel bir tanıma dâhil etmek mümkün olsa da dini tek bir tanımla sınırlanmak güçtür. Dolayısıyla, din yaşanıldığı toplumun ona yüklediği anlamlarıyla anlaşılabilmektedir (Durkheim, 2019, s. 78). Kimileri dini, "ilahi veya insanüstü bir güce veya Evrenin yaratıcısı olarak itaat edilen ve tapınılan güç(ler)e olan inanç", kimileri ise dini "bir ahlak kuralları, uygulamalar ve felsefe içeren herhangi bir özel inanç ve ibadet sistemi" olarak tanımlamışlardır.

Paden, dinin tanımını kullanıcısının kendi oluşturduğu fenomenlerle ilişkilendirdiği ve de anlamlandırdığı bir anlama hapsedilemeyecek kadar geniş bir çerçevede ele alınmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Din ile ilgili kesin bir tanımın yapılamayacağını ifade eden Paden, din kavramının çerçevesine yerleştirilen birçok anlam olabileceğini ifade etmektedir. Bunu da dinle ilgili tanımların gelişi güzel yamalı (patchwork) semantik bilgi alanlarıyla (turfs) sınırlı olabileceğini, toptan evrenselci bir tanım yapılamayacağını belirtmektedir (Paden, 2008, s. 12,18). Haliyle, din tanımı göreceli bir durumdur; yaşandığı bağlama göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu yüzden din kişinin kendi inanç dünyasında anlamlandırdığı bir olguyu içerebileceği gibi daha evrensel bir olguyu da barındırabilmektedir (Kuşcu, 2010, s. 322). Bu tanımlar özsel ve işlevsel yönleriyle ele alınmaktadır. Özsel tanımlar dinin muhteviyatını odağına alırken, işlevsel tanımlar da dinin birey veya toplumun hayatında ifa ettiği görevlere odaklanmaktadır. Din olgusuna ilişkin birbirinden farklı pek çok tanım olmasının temel nedeni din sosyoloğunun kutsala ait olgulara farklı perspektiflerden bakmasıdır. Her ne kadar din sosyolojisi dinin teolojik içeriğini açıklamada kendine bir vazife çıkarmayıp ziyadesiyle dinin toplum hayatındaki somut yönleriyle ilgilense de (Çapçıoğlu, 2008, s. 43-45), aslında yaşanılan dinin kendi asli mecrasından uzaklaşması ve bunun sorunlu bir meseleye dönüşmesi yaşanılan dinle ilgili eleştirel yaklaşımların oluşmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle, ideal ve teorik bağlamada din olgusu farklılık arz eden bir husustur.

Din(ler)le ilgili birçok farklı betimlemeler yapılmasının yanı sıra İslami literatür bağlamında, Kuran'ı Kerim'de din olgusu kanun, hüküm ve hesap günü manalarında çokça kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Kur'an'da din kelimesinin kullanıldığı ayetlerde verdiği anlamlardan hareketle, din kavramı insanların tercih ettikleri hayat anlayışı, metafizik boyutta zihinsel fonksiyonlarını, tavır ve davranışlarını kast eden, insanı belli bir nizama sokan sistemin kavramsal karşılığıdır (Gündüz, 2017, s. 122). Müslümanlar tarafından tüm insanlık için bir yaşam kılavuzu olarak kabul edilen Kuran'ı Kerim insanların nasıl bir hayat anlayışına sahip olmaları gerektiğini defaten dile getirmektedir. Bununla birlikte, Müslüman toplumların yaşadıkları din İzzetbegoviç'in sorunlu gördüğü bir din anlayışıdır. Ona göre, Müslüman toplumlarda Allah'ın bildirdiği din ile yaşanılan din arasında uyumsuzluklar bulunmaktadır. Bu sorunu göz önünde bulunduran

İzzetbegoviç Müslümanlara hem felsefi hem de pratik anlamda bir din anlayışı sunmaktadır.

İzzetbegoviç İslam'ı eksiksiz bir sistem olarak tanımlar. Ona göre, İslam sadece kişisel manevi tatmin için gelen bir din değil, aynı zamanda ahlaki, sosyal ve politik ilkeleri içeren eksiksiz bir yaşam biçimidir. İslam, toplumun nasıl organize edileceği ve adaletin, eşitliğin ve barışın nasıl korunacağı konusunda rehberlik sağlar.

İzzetbegoviç, İslam'ın akıl ve rasyonel düşünceyle uyumlu olduğunu vurgular. Dini inancın bilimsel ve entelektüel sorgulamaya karşı çıkması gerektiği fikrini redder. Bunun yerine, klasik İslam filozoflarının öğretilerine benzer şekilde, inancın ve aklın bir arada var olması ve birbirini tamamlaması gerektiğini savunur. Bu yönüyle İslam dini inanç ve akıl arasında bir uyumu içinde barındıran sistemin adıdır. İslam gelişime karşı değildir. Her çağa hitap eden bir içeriği kendinde barındırır. Bu yönüyle, İzzetbegoviç'in en önemli fikirlerinden biri İslam'ın modern çağlarla olan uzlaşmacı yönüdür. Müslümanların İslami değerlerine sadık kalırken modern bilimsel ve teknolojik gelişmeleri benimsemelerinin mümkün olduğunu savunur. Bununla birlikte, manevi değerlere bir yabancılaşma biçimi olarak gördüğü Batı tarzı laikliğin Müslüman toplumlar için çözüm olmadığı inancına sahiptir.

Yine İzzetbegoviç'e göre İslam etiğin ve ahlakın özüdür. Onun ideal dini, etik ve ahlaki değerlere büyük önem verir. Adalet, şefkat ve sosyal sorumluluk üzerine İslami öğretilerin siyasi sistemlerin ve toplumsal değerlerin temeli olması gerektiğine inanır. Ona göre, İslami ilkelerle uyumlu adil bir toplum kavramı hem kişisel hem de kolektif refah için kaçınılmazdır (İzzetbegoviç, 2011).

İzzetbegoviç'in Bosna'sı çok kültürlü bir toplumu barındırdığı için İslam'ın çeşitliliğe saygıyı öğrettiğini vurgulamaktadır. Bu görüş, farklı etnik ve dini unsurlara sahip insanların bir arada yaşadığı Bosna-Hersek bağlamında onun için özellikle önemliydi. Yaşadığı coğrafyadaki etnik ve dini farklılıklardan dolayı ortay koyduğu ideal bir toplum anlayışı vardı. Onun ideal toplum anlayışına göre, dinler çatışmayı değil birlikte yaşayabilmeyi amaçlayan öğretileri içermektedir. Ama pratikte ise, felsefesi itibariyle yanlış yorumlanan ve de yaşanılan dinler çatışmaların kaynağını oluşturmaya başlamıştır. İşte bu noktada İzzetbegoviç, Müslümanlar için orta yol doktrinini ortaya koymakta ve Müslümanların nasıl bir İslam dini anlayışına sahip olmaları konusunda görüşlerini paylaşmaktadır.

İZZETBEGOVİÇ'İN İDEAL DİN ANLAYIŞI

İnsanlar kendi içinde tutarlı olup olmadığını sorgulamadan inandıkları, yaşadıkları dini en doğru din olarak görürler. Her din kendi içinde farklı anlayışlar, ritüeller içermekte ve aynı dine mensup olmalarına rağmen, söz konusu farklılıklardan dolayı kendi içlerinde uygulamaları ve teorileri çeşitlilik gösterebilmektedir. İnsanların dini kavrama, yaşama biçimleri her zaman ve mekânda değişkenlik göstermiştir ve bu durumun değişik tezahürleriyle devam etmektedir. Bu yüzden, bilinçli ya da bilinçsizce olsun, saf dinde yozlaşma, bozulmaların olduğu bilinmektedir. Mesela, insanlar dini büyülü bir güç haline getirmiş, ondan medet bekleyerek ona farklı anlamlar yüklemişlerdir. İnsan; ruhun ebediliğine ve onun kurtuluşuna yönelmek yerine, cismani ve dünyevi rahatlık için dini olağanüstü unsurlarla donatmıştır. Bu durumun pek çok sebebi olsa da dünya nimetlerine erişme arzusunun söz konusu olağanüstü eğilimleri motive eden unsurların başında geldiğini ifade etmek mümkündür. Bu durum dinin hangi amaçla içselleştirildiğini ve ona bir rol biçildiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, din adına içinde bulunulan bir sapmadır; dinin kendi mecrasından çıkartılıp, insana hizmet etmesi beklenilen büyülü bir güç olarak görülmesidir. Hakikati metada değil de ruhta görmek esas olmalı. Aksi halde, sapkın dini anlayışların temelinde din diye inanılan ve hakikat olarak içselleştirilen inançlar, ritüeller onun ruhani özelliğini devre dışı bırakmış, dine dair yeni uygulamaların ortaya çıkması söz konusudur. Hâlbuki saf din, sihre inanan primitive toplulukların inanç uyarıcılarını içermez. Din dünya nimetlerinden faydalanmak için mucizevi unsurları içerisinde bulunduran bir fenomen değildir. Din ruhun ebediliğine ve kurtuluşunu hedefleyen bir olgudur (İzzetbegoviç, 2011, s. 68-69).

Din adına yaşanılan, inanılan birçok husus kökeni itibariyle, ilk haliyle ortaya çıkan bir dinin gerçek unsurlarından, kaidelerinden, anlayışlarından uzak bırakılmıştır. Bunun mucidi ise ona inanan öznenin kendisi olan insandır. *"İnsan, kültlerin, mit, hurafe, oyun ve putların yorulmak bilmez bir yaratıcısı ve imalatçısıdır"* diyen İzzetbegoviç (İzzetbegoviç, 2019, s. 45) saf dinin pratikte olmadığına işaret etmektedir.

İslam dininin içinde bulunduğu buhrana dikkat çeken İzzetbegoviç, Hz. Muhammed'in getirdiği İslam'ın ve de inananlarına emanet ettiği Kur'an'ın işaret ettiği gerçeklerden ne kadar uzaklaştığını üzüntüyle karşılamaktadır. İslam dinine dair yozlaşmanın Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonra başladığını ve bunun hızla çağımıza kadar farklı anlayış ve uygulamalarıyla geldiğini, gerçek İslam ile uygulamadaki İslam arasında ciddi farklılıklar olduğunu ileri sürmektedir. Henüz ilk çağlarından bile kimi İslam devletlerinde yöneticilerin

içine düştüğü yanlış uygulamalarıyla İslam'ın öz çizgisinden nasıl uzaklaştıklarını örneklerle anlatmaktadır:

> *"İslam halifeyi ortaya çıkardı ve o krallardan da üstün olan bir krala dönüştü. İlk halifeler olan Ebu Bekir ve Ömer, haremler kuran ve hizmetçilerle sarayların kalın duvarları arkasında kapanan ve cihat yerine yağma seferleri tasarlayan ve icra eden "haleflerine" nasıl hükmedebileceklerini siz kendiniz tasavvur etmeye çalışın. Halife Ömer'in Kufe valisine gönderdiği mektup onların hakkında varacağı hükmü ile hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır."* (İzzetbegoviç, 2014, s. 32).

İdeal dinin yozlaşmasına etki eden unsurların çeşitliliğini gören İzzetbegoviç, şeyhleri, hocaları, ilahiyatçıları bu kategoride değerlendirmektedir. Bu kesimlerin İslam'ın gerçek ruhuna yönelik bir çalışma içerisine girmeleri yerine, ziyadesiyle, ona dair getirdikleri yeni yorumlar, İslam'ın gerçek ruhundan uzaklaşmasına, yozlaşmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Esas itibariyle ruhban sınıfıyla mücadele eden bir dinin (Kur'an'ın), şeyh ve hocaların elinde kendilerine bireysel bir güç ve hâkimiyet sağlamada bir araç haline dönüştürüldüğünü söyleyen İzzetbegoviç, bu gibi unsurlardan İslam dininin kurtarılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre, İslam dini mistik unsurlarla kirletilmiştir. Bu yönüyle tasavvufa (mistizme)[3] karşı bir duruşu olduğu görülmektedir. İslam dini, diğer dinler gibi sulandırılmıştır. Din ticaretin, sultanın iğrenç emellerine hizmet eden bir araç haline getirilmiştir. (İzzetbegoviç, 2017, s. 22,23). Semavi din(ler) esas itibariyle dünyevi saltanatlara, sultanlara, krallara, ululaştırılmış, idolleştirilmiş şahsiyetlere hizmet eden, onların tekelinde olan bir araç değildir, olmamalıdır. İslam dinin tek parolası, Allah'tan başka ilah (güç sahibi) yoktur. Bu parola insanın, ruhban sınıfları, kabile reisleri, prens ve makam sahiplerinin tahakkümünden ziyade sadece Allah'ın tahakkümüne boyun eğmesidir.

Teslimiyet sadece Allah'adır. Çünkü İslam dini insan için özgürlük, eşitlik vaat etmektedir. Bu yönüyle de, insanların özgür ve eşit görülmesi bakımından, İslam dini hiçbir kültürün, medeniyetin ulaşamayacağı bir konumdadır (Akın, vd., 2016, s. 99).

Uygarlık seviyesinin en üst noktalara çıktığı şu dönemlerde, sosyo-politik dünya düzeni kurmada lokomotifi olması gereken İslam dini yeniden hak ettiği konuma getirilmesi, gerçek işlevselliğine kavuşturulması önemlidir. Bunun için dini

[3] İzzetbegoviç, Hz. Muhammed'in Hira mağarasında içinde bulunduğu ruh halinin bir sufi, bir mistik, bir zahid ruh hali olduğunu ve bu bağlamda İslam dininin mistik bir temel üzerinden ortaya çıktığını fakat zaman içerisinde siyaset ve devlet düşüncesi olarak bir tekâmüle eriştiğini ve son halini aldığı yönünden görüşünü paylaşır (İzzetbegoviç, 2019, s. 282).

tecdide ihtiyaç vardır. Bu yönüyle, mevcut anlayışların elden geçirilmesi, özüne iade edilmesi şartı İzzetbeoviç'in bir hayalidir.

Aliya İzzetbegoviç'e Göre "Orta Yol"

"Orta yol" ifadesi İzzetbeoviç'in ideal din ya da anlayışla ilişkilendirebileceğimiz bir anlayışı ortaya koymaktadır. İslam dininin ya da onun tabiriyle İslam medeniyetinin doğru anlaşılması için orta yol en ideal bir yoldur. Bu ifadeyi kullanmasında da Bakara süresi 143. Ayeti referans alınmaktadır : *"İşte böyle! Biz sizi, insanlar üstüne tanık olasınız, elçi de sizin üzerinize tanık olsun diye, orta yolu izleyen bir ümmet yaptık"(Bakara 143).*

İzzetbegoviç'in orta yol söylemi Kur'an'ı Kerime dayandırdığı bir söylemdir. Bu söylemini şu sözleriyle ifade etmektedir:

> *"Orta yol, vasat*[4] *demek değildir. Optimum, daima aşırı uçlar arasında bir yerdedir. Çünkü "Aşırılıklar, onların ötesinde hayatın durduğu sınırlardır". Sanat ve siyasetteki her aşırı arzu, kılık değiştirmiş bir ölüm arzusundan başka bir şey değildir." En yoğun tarihi hayat, mudetil denilen bölgede gelişmiştir." (*İzzetbegoviç, 2019, s. 183).
>
> *"...karşıt ideolojilerin aşırı biçimlerin insanlığa zorla kabul ettirilemeyeceğinin bir senteze, orta bir yola ulaşmanın elzem olduğunun anlaşılmaya başlandığı bu noktada, hedefimiz, onları kabul ederek, cesaretlendirerek ve kademe kademe onların en tutarlı ve en bütüncül bir ifadesi haline gelerek İslam'ın insan düşüncesinin bu tabi akışına nasıl dâhil olduğunu göstermektir. Günümüzün kutuplaşmış dünyasında, tarihte birden çok defa Doğu ile Batı arasında köprü olmuş İslam, kendi öz bilincine varmalıdır. Geçmişte nasıl eski medeniyetler ile Avrupa arasında bir aracı olmuş ise, bugün de dramatik çıkmaz ve alternatifler anında İslam yeniden bu kutuplaşmış dünyada, "aracı millet" rolüne bürünmelidir. Üçüncü yolun, İslami yolunun manası burada saklıdır.* (İzzetbegoviç, 2019, s. 23).

[4]Burada çeviri olarak kullanılan "vasat" kelimesinin "sıradanlık, pasiflik" kavramının eş anlamlısı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Günümüzde vasatlık, sıradanlığa denk bir anlamda algılandığını ve olumsuz bir sıfat olarak kullanılmaktadır. Lakin aslında "vasat" kavramı sözlükte, her şeyin dengelisi, mutedili, makbulü, iyisi, muteberi, ortancası ve ortalaması gibi anlamlara gelir. Vasat, iki tarafı da dengede tuttuğundan adalet anlamında da kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de "Vasat" ve türevleri şöyledir: adil, aklı başında, akl-ı selim sahibi, ortalama, orta halli gibi anlamlarda kullanılmıştır (Şahinalp, 2014, s. 186, 187).

İzzetbegoviç dünya düşünce sistemlerini sınıflandırırken onları üç kategoride ele almaktadır. Bunlar maneviyatçı, materyalist ve İslami düşünce sistemleridir. İnsan İslam'ın bir iz düşümü iken, maneviyatçı düşünce sisteminde ruh, materyalist düşünce sisteminde ise tabiat ya da madde tek esastır (Ballı, 2018, s. 121-122). Aslında İslam'ın insanı kuşatan bir sistem olması gerçeğinde hem madde hem de ruh dışlanacak unsurlar değildir. Bu yönüyle, İslam dini insanı ilgilendiren her unsurla ilişkili bir sistemdir. Yahudiliği materyalizmle (pozitivizmle) eş değer gören İzzetbegoviç, bu dinin esas ilgisinin dış dünya olduğunu, bu yüzden sadece dış dünya düzenini oluşturma gayesi güttüğüne işaret eder. Yahudilikteki 'Arz-ı Mev'ud' ideali, cenneti bu dünyada arama, oluşturma gayretidir ki bu İzzetbegoviç'e göre bir ütopyadır. Ütopya ise gerçekleşmesi mümkün olmayan ya da gerçekleştirilmesi için başkalarına acı çektiren ruhsuz bir hayal ürünüdür. Ütopyada insanlar arasında duygusal bir ilişki yoktur, insana sadece işlevsel bir özellik atfedilmiştir. İnsanı "sosyal havyan" olarak görür. İnsan duygusunu esir alan ya da onu sınırlayarak özgürlüğü daraltan bir anlayıştır (İzzetbegoviç, 2019, s. 239-244). Her ütopya totaliter bir mahiyettedir. Ütopya olgusunda insan ruhunun sınırlandırılması söz konusudur ki bu da insani olmayan bir durumdur (İzzetbegoviç, 2011, s. 198). Çünkü insanın âlemi kendine özgün bir anlayışa sahiptir ve rasyonel dayatmalara karşı iç dünyasında oluşturduğu bir karşı koyma ya da doğuştan gelen, rasyonalizmle izahı mümkün olmayan bir duyguyla kendi kararını verme meyli vardır (İzzetbegoviç, 2011, s.194).

Diğer taraftan, Hıristiyanlık ise maneviyatçı, sadece uhrevi, züht hayatını teşvik eden, insanın bu dünya ile meşgul olup diğer âlemdeki gerçek hayatı kaybetmemesi yönünde bir çağrıyı içeren dindir. Hz. İsa'nın *"Hayatı kazanmak isteyen, onu kaybetsin", "Benim devletim bu dünya değildir"* gibi çağrıları Hıristiyanlığın uhrevi olana yaptılan vurguyu göstermektedir (Özyurt, 2016, s. 227). İşte bu da İzzetbegoviç'e göre bir ütopyadır. Müntesipleri tarafından farklı bir düşünce sistemine dönüştürülen semavi dinler tarihi sürecinde sırasıyla Yahudiliğin maddi, Hıristiyanlığın ise sadece ruhçu ve maneviyatçı bir yöne yönelmesi insan fıtratına tam da uygun cevaplar üretememiştir. Hıristiyanlığın özü bozulan Musa şeriatı ve anlayışına karşı bir tepki olarak ortaya çıkması ve onun da sadece ruhçu, maneviyatçı bir anlayışla müntesipleri tarafından şekillenmesi, her iki insani boyuta cevap verebilecek başka bir dinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu da İslam'dır. Bu yönüyle ele alındığında İslam orta yolu tutan bir din olarak ele alınabilir (İzzetbegoviç, 2019, s. 277-278).

İslam, Yahudilik gibi sadece bu dünyayı ya da Hıristiyanlık gibi sadece öteki dünyayı önemseyen bir din değildir. O her ikisini dengeli bir şekilde kendi inanç sistemine dâhil eden bir dindir. Bu yönüyle İzzetbegoviç İslam'ı gerçek bir din olarak görür ve insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap vermesinden dolayı hem Yahudilik hem de Hıristiyanlıktan farklı addeder. Bundan dolayı İzzetbegoviç, İslam dinini dinler içerisinde üçüncü bir yol olarak görür. Bu görüşünü, İslam'ın hem Yahudilik hem de Hıristiyanlığın temel felsefesini yansıtan unsurların bir sentezine dayandırır. Çünkü bir din insan fıtratına uygun değilse, onun ihtiyaçlarını karşılayamaz. Hem dünyevi hem de uhrevi hayata ait olarak gördüğü insana en iyi cevabı veren din olarak İslam'ı işaret eder. Ona göre İslam, insanın hem maddi hem de manevi dünyasını düzenleyen bir sitemdir. Bu yönüyle İslam bir terkiptir, her iki kutup (Yahudilik, Hıristiyanlık ya da materyalist, uhrevici anlayış) arasındaki üçüncü yoldur. Her iki unsuru da içeren, iki zıddı bir araya getiren bir anlayışa sahiptir (İzzetbegoviç, 2018, s.168). İslam dini ne maddeye ne de mistizme indirgenecek ve bu şekilde sınıflandırılabilecek bir din değildir:

> *"Manayı maddeye indirgemek bir süre sonra materyalist spiritüalizme, maddeyi manaya indirgemek ise yine bir süre sonra spiritüel materyalizme yol açar. Materyalist spiritüalizm yaşamı meşgalelere boğar ve insanı dünyevî olana gömer; spiritüel materyalizm ise edebiyata, sanata, şiire ve müziğe sığınır. Kısaca her iki yaklaşım da en nihayetinde insanı uyuşturan, düşünmeden alıkoyan, hatta günlük yaşamı makûl bir şekilde idame ettirecek etkinliklerden mahrum bırakan bir tür mistisizme ulaşır."*(Ulukütük, 2019, s. 56).

Orta yol ya da diğer bir deyişle mutedil din olarak İslam'ı konumlandıran İzzetbegoviç, İslam dini içerisinde de aşırı uçlarda bulunan anlayışları reddeder ve bu durumun İslam dünyasına, İslam dinine çok ciddi zararlar verdiğini dikkatlere sunar. Ona göre, İslam dinine dair felsefeler, görüşler üreten hem bağnaz/tutucu[5] hem de modernist anlayışlar dışlanmalıdır. Her ikisi de uç noktalarda bulunur ve bu yüzden İslam'ı doğru temsil etmeyen taraflardır. Tutucu/bağnaz anlayışa sahip olan hocalar, şeyhler ve diğer sıfatlarla anabileceğimiz diğer kesimler İslami teolojik sorunların kaynağıdırlar. İzzetbegoviç'e göre, kul ile Allah arasında bir aracının olma ihtimali yoktur. Bu anlayış diğer dinlerde olabilecek ruhban anlayışıdır. Allah ve kul arasında herhangi bir aracı bizzat reddeden İslam anlayışının asıl kaynağı olan Kur'an'ın doğru anlaşılması durumunda, söz konusu sorunun üstesinden gelinebileceğine

[5] İslam Deklarasyonu (2017) kitabı çevirmeni muhafazakâr kavramını hep kullanmıştır. Fakat bu kavramın zihinlerde tam da doğru bir şekilde anlamlandırılamayacağı düşüncesiyle, bağnaz/tutucu kavramları kullanılmıştır.

işaret eder. Müslümanların sorunlarını tespit etme ve bunlara çözüm üretme sorumluluğunun kutsiyet atfedilen sadece bir kesimin tekelinde olamayacağını, ziyadesiyle bütün Müslümanların bu konuda bir sorumluluk yüklenmesinin altını çizer. Aksi halde Allah ile Kur'an arasında aracı kabul etmek ve buna inanmak kabul edilmez bir yaklaşımdır. Kendilerini dinin tek yorumlayıcıları ve koruyucuları olarak gören ilahiyatçıların yanlış yerde yanlış insanlara dönüşmelerine de değinen İzzetbegoviç, bu kesimin İslam'ın şu son yüzyılda maruz kaldığı saldırılar karşısında her hangi yapıcı bir adım atamadıklarından yakınmaktadır. Kendilerini sözde modernist, ilerici olarak niteleyen bu kesimler İslam dünyasında tam bir felaketi temsil ettiğine işaret etmektedir (İzzetbegoviç, 2017, s. 22-23).

İslam dinini sadece bunların tekeline bırakmak ya da onların kendilerini İslam dininin vazgeçilmez temsilcileri olarak görmeleri, Hıristiyanlıktaki ruhbanlık sınıfının İslam dinine yansımasından başka bir şey değildir. Bu durum teolojik bir sapma, yoldan çıkıştır. İslam dini özü itibariyle her sorunu çözmüş bir din ise ki öyledir, o halde kendini bu dinin tek temsilcileri olarak gören, ona yorumlar getiren modernistler veya dogmatik yaklaşımla yorum getirilmesine izin vermeyen bağnazların üstlendikleri roller ne derece doğru görülmelidir? İşte bu yüzden İzzetbegoviç, İslam'ın ilk yaşandığı zamanlardaki gibi anlaşılmasının ve yaşanmasının doğru olacağına inanmaktadır.

İslam'ın daha iyi anlaşılması için, İslam'ı tutucu ve modernist yaklaşımlardan uzak tutmak günümüzün önemli bir meselesidir. Çünkü tutucular eski reçeteleri, modernistler ise başkalarına ait reçeteleri sunmaktadırlar. Tutucular İslam'ı (bilinmeyen, tutarlı görünmeyen[6]) geçmişe götürür iken, modernistler ise İslam'ı yabancı bir geleceğe taşımaktadırlar (İzzetbegoviç, 2017, s. 21-24).

Modernistler ve tutucular İslam'ın ilk haliyle anlaşılması gerektiği görüşündedirler. Fakat birbirinden ayrıldıkları nokta, modernistlerin iyi bir eğitim almış olmaları ve İslam'ın ortaçağın şartlarına göre ürettiği cevapların, çağımıza ait meselelerde çözüm üretemediğine dair içine düştükleri saplantılarıdır. Bu yüzden kendi değerlerine ve toplumlarına yabancılaşmışlardır. Kendi girişim ve anlayışları çerçevesinde İslâm toplumlarının sorunlarını çözmek isterken, kullandıkları kavramlar ve kendilerince yaşadıkları dönemlere uygun jargonlar

[6] İslam Deklarasyonu (2017) kitabı çevirmeni "İslam'ı geçmişe çekmek" şeklinde bir ibare kullanmıştır. Bu ibare tek başına Izzetbegoviç'in düşünceleriyle örtüşmemektedir. Çünkü onun düşünce sisteminde İslam dininin ilk ortaya çıkış biçimiyle anlaşılması ve yaşanılması esası vardır. Bundan dolayı, "bilinmeyen, tutarlı görünmeyen" şeklinde bir yorum eklenmiş bulunmaktayım. Aksi halde kendi içerisinde tutarsız görüşleri olan bir İzzetbegoviç durumu ortaya çıkacaktı.

geliştirdiklerine olan inançları, İslam'ı daha da içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir.

> *"Bizim Batıcılar (modernistler) evlerine getirdikleri değer bakımından şüpheli aksesuarlar arasında, genelde çeşitli "revulusyonel" (devrimsel) fikirler, programlar, reformlar ve "bütün sorunları çözen" benzer "kurtarıcı doktrinler" bulunur. Bu "reformlar" arasında inanılmaz ufuksuzluk ve uydurma örnekler vardır"*(İzzetbegoviç, 2017, s. 23-24).

İslam milletlerinden biri olan Türklerin yirminci yüzyılda modernleşme sürecinde tecrübe edindiği siyasi, toplumsal değişim meselesine de değinen İzzetbegoviç, Türkiye-Japonya kıyasını yapar. Ona göre, farklı siyasi ve ekonomik yapıya sahip olan bu iki millet çağa ayak uydurmak adına farklı saiklerle hareket etmiştir. Bu sürece damgasını vuran Batı eğitimi almış modernist anlayış sahibi kadroların İslam toplumlarının sorunlarını daha da içinden çıkılmaz bir hale gelmesinin müsebbipleri olmuşlardır. Onların reform girişimlerinin ideal ve öz değerlerine göre hareket edemediklerini söyleyen İzzetbegoviç, diğer taraftan Japonya'nın geçmiş değerlerini yok sayarak hareket etmeden reformlar ortaya koyduğunu ve dünyadaki başarılarını buna bağlı olduğunu söyleyerek iki ülke arasında bir kıyas yapmaktadır (İzzetbegoviç, 2017, s. 25-26).

İzzetbegoviç'e göre, değişen dünyaya ayak uydurmak motivasyonuyla ortaya çıkan modernistlerin çağın sorunlarına İslam'ın cevap veremediği yönünde bir anlayış içerisinde olmaları, laiklik ve salt milliyetçik anlayışının bu kesimde hâkim olması İslami çizgide yeniliklere açılmanın önünü kesmiştir (İzzetbegoviç, 2017, s. 37). Diğer taraftan, tutucular olarak nitelediği diğer kesimin ise İslam'ın gerçek değerlerini yansıtacak kadar donanımlı olmamalarını İslam adına bir sorun olarak görmektedir. Bu yüzden söz konusu her iki kesimin gerçek anlamda İslami değerlerinin taşıyıcıları olamayacaklarının altını çizmektedir. Haliyle, her iki fikri yapının birbirleri kadar, özelde İslam, genelde insanlık için tehlikeli olduğunu ifade etmektedir.

Tutucuları 'yerli ve çağdışı', modernistleri de ' yabancılaşmış ve çağdaş' olarak niteleyen İzzetbegoviç'in üçüncü grupta gördüğü ve ideal Müslüman tipi olarak ele aldığı kesim ise "yenilikçiler"dir. Ona göre orta yolun ve de doğru yolun temsilcileri yenilikçi Müslümanlardır. Yenilikçilerin anlayışı bir bakıma tutucuların yerliliği ile modernistlerin ise çağdaşlığının bir karışımıdır. Fakat bu karışım her iki kesimin sahip olduğu özelliklerin birebir hali olarak görülmemelidir. Ziyadesiyle, bu özellikler arıtılmış, İslam dinin özüne göre uyarlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, yenilikçiler tutucudur ama tutuculukları çağdaşlıklarına engel olmamaktadır; çağdaştırlar ama tutucu olmalarına engel

değildir. Bir bakıma onlar ne tam tutucu ne de tam yabancılaşmış değildirler. Onlar İslam'ı çağdaş dünyayla buluşturanlardır. Onlar Kuran'ı indirildiği dönemin şartlarına göre sadece yorumlayan, kendilerini içtihada kapatan tutucular gibi değildirler; onlar İslam toplumunun sorunlarına cevabı Batı dünyasının fikirlerine göre çözmek isteyen ve içtihat yoluna başvurmaksızın İslam hukukunun (Kuran'ın) sanki çağın sorunlarına cevap veremeyen bir mahiyete sahip olduğuna inanan modernistler gibi de değillerdir. Onlar zaman ve mekâna göre, Allah'ın birçok ayetinde kullandığı "aklı" kullanarak ama Kur'an'ı Kerimin işaret ettiği hükümler çerçevesinde çelişkiler içermeyecek şekilde içtihat yöntemine başvuran ve böylelikle, çağdaş uygarlıkların ürettiği sorunlara cevap vermeye çalışan bir kesimdir.

İzzetbegoviç, yenilikçileri Mehmet Akif Ersoy'un tanımladığı şekliyle görmektedir:

> *"Doğrudan doğruya Kuran'dan alıp ilhamı,*
> *Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.*
> *Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilim ister;*
> *Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?*
> *Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tâne fakîh:*
> *Zevk-ı fıkhîsi bütün, fikri açık rûhu nezîh?*
> *Sayısız hâdise var ortada tatbîk edecek;*
> *Hani bir tane 'usûl' alimi, yâhu, bir tek?*
> *Böyle âvâre düşünceyle yaşanmaz, heyhât"* (Toktaş, 2016, s. 22).

İzzetbegoviç içtihat müessesine önem vermekte ve her çağa cevap veren bir dinin mensubu olarak bu müessesenin uygun şekilde kullanılmasıyla içinde bulunulan çağın sorunlarının açıklanabileceğini ve insan fıtratına uygun olarak çözümler üretilebileceği görüşündedir. *"Yenileşmenin en önemli aracı olan içtihat yönteminde başarılı bir sonuç alınması için ise İslâm hukuku alanında nitelikli eğitim almış 'fakîhler' tarafından yapılabilir bir etkinliktir. Öte yandan içtihat yöntemiyle fakîhin ulaştığı sonucun 'zannî bilgi" olarak kabul edilmesi, bir yandan Allah ile kul arasına giren bir din adamı sınıfın oluşmasını engellemekte, diğer yandan da çözüm arayışlarının önünü açık tutmaya yarayarak hukukun dinamik kalmasına imkân sağlar"* (Toktaş, 2016, s. 23).

Çağın gereksinimlerine ve söylemlerine karşı çatışmacı değil, çözümleyici bir yaklaşımla İslam medeniyetinin bilim, teknoloji, ahlak, hukuk ve siyaset konularında teolojik temelli çözümler sunabilme yetisinde olduğuna inanan İzzetbegoviç İslam'ın otantik yönünün olduğunu ispat etmenin peşindedir. Bunun da aşırıcı anlayışlara sahip ne tutucular ne de modernistler tarafından

gerçekleştirilemeyeceğini, ziyadesiyle yenilikçilerin (orta yolda gidenlerin) sağlayabileceğine inanmaktadır.

Orta yol olarak nitelendirdiği bu yol, ontolojik çatışmanın ortadan kaldırılması ve bu bağlamda çözüm arayışlarının mümkün olabileceği olgusudur. Orta yolda karşısındakini anlamaya dayalı düalist bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşımda yıkmak değil, imar etmek ve estetik bir dil kullanımı vardır. Aksi halde tek taraflı, ayrılıkçı, dışlayıcı bir yaklaşımın olması ve haliyle çatışmaların bitmemesi, insan onurunun her daim ayaklar altına alınması söz konusudur.

SONUÇ

İzzetbegoviç, İslam dünyasının içinde bulunduğu çıkmazların sebebini, Müslümanların aslında İslam'ın özünü oluşturan ahlakı, adaleti ve çalışmayı bir hayat felsefesi haline getirmemelerine ve de aşırı uç anlayışlarına kendilerini teslim etmelerine bağlamaktadır. Bundan kurtulmanın reçetesi olarak da İzzetbegoviç'in 'orta yol' veya 'üçüncü yol' olarak nitelendirdiği bir alternatif bir yol önermektedir. Herhangi bir inanç biçimini; marjinal hudutlar içerisinde bulunarak ve baskıcı yöntemler kullanarak devam ettirmek mümkün değildir. Bilakis bu daha fazla dirençle karşılaşma ve çatışma ortamına girme şeklinde yeni tepkiler üretir. Bundan dolayı, İzzetbegoviç İslam'ın özüne aykırı olarak gördüğü marjinal İslami anlayışlarının İslam dinine katkı vermesinden ziyade zarar verdiğine ve bundan dolayı böylesi anlayışlara sahip kişilerin, grupların İslamiyet'i yozlaştırdığına ve haliyle İslami bir anlayış içerisinde mutedil bir yol (orta yol) izlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Farklı kültürlere, dinlere sahip milletlerin birlikte olduğu bir coğrafyada yaşayan İzzetbegoviç hayatının son dönemlerine doğru halkının Bosna-Hersek savaşıyla (1992-1995) karşı karşıya kalmasına ve birçok zulme, katliama, sürgüne rağmen İslami duruş ve anlayışını terk etmemiş ve askerlerine düşmanlarına asla benzememeleri gerektiğini en üst seviyede dile getirmiştir. Ona göre, bir Müslüman her ortamda ve şartta bir Müslümandır. Bu sebeple duyguları seküler etkilerden beri olmalıdır. Savaş esnasında bile olsa, esirlere, kadınlara, çocuklara karşı muamelelerde İslami çizginin dışına çıkılmaması gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Bu yüzden, nefsi değil, İslami bir düstur üzere olan bir yol takip edilmelidir. O da, onun deyimiyle, orta yoldur.

Kısacası, Izetbegović'in ideal din anlayışı, İslam'ın hem manevi hem de dünyevi meseleleri ele alabilen kapsamlı bir sistem olduğuna olan bir inanç üzerine kuruludur. Onun İslam'a yaklaşımı sadece ritüel ve inançla ilgili değildir. Ona göre İslam hayatın sosyal, politik ve ahlaki yönleriyle de ilgilidir. Ahlak, adalet,

hoşgörü ve barışçıl unsurlarla donatılmamış bir bireyin kendisini Müslüman olarak addetmesi sorunsal bir durumdur. Bu yüzden Müslümanlar İslam dininin tüm öğretilerini tam manasıyla özümsemeli ve yaşamını ona göre tanzim etmelidir. İslam dininin hoşgörü ve barış dini olduğu gerçeğinden hareketle, saldırı olmadıkça şiddete başvurmak İslam dininin reddettiği bir anlayıştır. Hatta haksız yere bir canlıyı öldürmek ilahi ceza gerektiren bir eylemdir. Zulüm ve aşırılıkların her türü İslami değildir. Aksi halde mensup olduğu dini temsil konusunda kötü bir örneklik teşkil edecektir ki bu İslam dinine zarar verecektir.

Dünya Müslümanlarının yaşadıkları, sahip oldukları din anlayışlarında sorunlar olduğunu fark eden İzzetbegoviç Kur'an-ı Kerim-i referans alarak nasıl bir din anlayışının ve uygulamasının olması gerektiği konusunda görüşlerini paylaşmaktadır. İslam dünyasının içinde olduğu sorunların giderilmesinde istişarenin önemine işaret eden İzzetbegoviç birbirini anlayamayan Müslümanların nasıl bir örneklik teşkil edeceği konusunda adeta endişelerini dile getirmektedir. Bu yüzden orta yol bir çözümdür. Birliktelik sağlamada, bir birine yakın durmada önemli epistemolojik yaklaşımdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akın, M. H., Karaaslan, F., Aktaş, Ü. (2016). *Aliya İzzetbegoviç, Özgürlük Mücadelesi ve İslami Yeniden Doğuşun Sorunları.* Step Ajans.

Aslan, E. T. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri.* Epilon.

Ballı, A. (2018). *Aliya.* Çıra Yayınları.

Çapçıoğlu, N. A. (2008). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi.* Ümit Ofset Matbaacılık.

Durkheim, E. (2019). *Dini Hayatın İlk Biçimleri.* (Y. A. Çapık, Çev.) Ataç Yayınları.

Gündüz, Ş. (2017). *Din ve İnanç Sözlüğü.* Vadi Yayınları.

Karaaslan, F. (2013). Bir düşünce adamı olarak Aliya İzzetbegoviç. M. H. Mercan içinde, *Gelenek ve Modern Arasında Bilgi ve Toplum* (s. 131-141).

Korkmaz, A. (2014). Bir lider ve eylem adamı olarak Aliya İzzetbegoviç. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (s. 3). Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB).

Kuşcu, E. (2010). Kitap tanıtımı-William E. Paden, kutsalın yorumu. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 321-325.

İzzetbegoviç, A. (2011). *Konuşmalar.* (F. Altun, & R. Ahmetoğlu, Çev.) Klasik Yayınları.

İzzetbegoviç, A. (2011). *Özgürlüğe Kaçışım, Zindandan Notlar.* (B. Hasan Tuncay, Çev.) Klasik .

İzzetbegoviç, A. (2014). *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları.* (D. R. Ademi, Çev.) Fide Yayınları.

İzzetbegoviç, A. (2017). *İslami Deklarasyon.* (D. R. Ademi, Çev.) Fide Yayınları.

İzzetbegoviç, A. (2017). *Köle Olmayacağız.* (D. R. Ademi, Çev.) Fide Yayınları.

İzzetbegoviç, A. (2017). *Tarihe Tanıklığım.* (A. Erkilet, A. Demirhan, & H. Öz, Çev.) Klasik Yayıncılık.

İzzetbegoviç, A. (2019). *Doğu Batı Arasında İslam.* (E. Nurikiç, Çev.) Ketebe Yayıncılık.

Özyurt, C. (2016, Ocak-2016). İki dünya arasında insan;Aliya İzzetbegoviç'in din kuramı ve islam yorumu. *Hece Dergisi*.

Paden, W. E. (2008). *Kutsalın Yorumu.* (A. Kurt, Çev.) Sentez.

Şahinalp, M. V. (2014, Ocak-Haziran). Vasat ümmet örneği. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Toktaş, F. (2016). Yenilikçi müslüman düşünür olarak Aliya İzzetbegoviç. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Ulukütük, M. (2019). Aliya İzzetbeoviç'in siyasal ontolojisi-ARHUSS. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the views of Aliya İzzetbegoviç on the ideal religion concept that he proposed as golden mean or third way, which is valued by many Muslims. The reason why he proposed a thrid way or golden mean to the Muslim people in the World is that there are many misdeeds practiced by Muslim people, which he finds detrematial to the Islam religion itself. As his views regarding Islamic issues are based on the Quran, which is the sole resource for him to follow and lead a life accordingly, he proposes Muslims to understand it as it is, not adding personal comments. Because wrong interpretation of it is the

main cause many sorts of conflicts and extremism among Muslims, which in return sets bad example by non-muslims, even by the Muslim themselves.

Seeing the variety of figures, who allge themselves to be the only represantatives of Islam, that affect the degeneration of the ideal religion, İzzetbegovic adds sheikhs, clerics, and theologians to figures and fiercely critices them. He states that the new interpretations about the verses of Quran by them cause Islam to drift away from its true spirit and become corrupt. İzzetbegovic, who says that a religion Islam that essentially struggles with the clergyies has been transformed into a tool for sheikhs and clerics to gain individual power and dominance for their interests and so he expresses that the religion of Islam must be saved from such figures. According to him, the religion of Islam has been contaminated with shallow, mystical elements. In this respect, it is seen that he has a stance against Sufism (mysticism). The religion of Islam, as seen in other religions, has been diluted (İzzetbegovic, 2017, pp. 22, 23). He also criticizes those who consider themself as modernists, who emerged with the motivation to keep up with the changing World, and held an understanding that Islam cannot respond to the problems of the modern age (İzzetbegovic, 2017, p. 37). In addition, what he consider as problematic ones that prevents the real Islam to be understood correctly are conservatives who are not equipped enough to reflect the true values of Islam. For this reason, he emphasizes that both parties, modernist and conservative, cannot be the carriers of Islamic values in the true sense. Naturally, he states that both ideological structures are as dangerous as one another particularly for Islam and for humanity in general. İzzetbegovic, who describes conservatives as ‘native and anachronistic’ and modernists as ‘alienated and contemporary’, sees the third group and catagoriez the ideal Muslim type as ‘innovators’. According to him, the representatives of the golden means/third way are innovative Muslims. The understanding of the innovators is, in a sense, a mixture of the conservatives’ nativism and the modernists’ contemporaryism. However, this mixture should not be seen as the exact state of the characteristics of both groups. As the main source he used when interpreting Islamic values and norms was the Holy Quran. Izetbegovic, who attributes the problem of many understandings of Islam in the world to the lack of correct understanding of Islam, states that, in this context, the path that Muslim societies should follow is not a path based on an understanding of extremism or passivity, but a path that should be determined in line with a very moderate understanding. Therefore, he gave messages to Muslims with his views based on the Holy Quran. In his words, the "golden mean" should be followed so that Muslims can be understood correctly and set a good example. In this context, his understanding of the "golden mean" and "third way" is an important criterion in determining the ideal religion. Within

the scope of the study, Izetbegovic's thoughts on the subject have been taken into account, especially by examining the books he wrote. In this study, to understand his views about İslam and problems of the world Muslims, who cannot represent the islam in real context, all his books have been gone through and related interpretaions have been made.Therefore, it is aimed, in this study, to reflect his views about which muslims are ideals ones and what the Islam religion, in fact, demands its belivers to do.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3938-3955
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.80778
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 16.02.2025 Submitted date
Kabul tarihi 26.05.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Han, M. (2025). Engelliler Sporunun Doğuşu, Gelişimi ve Paralimpik Harekete Evrilmesi. *Journal of History School,* 78, 3938-3955.

ENGELLİLER SPORUNUN DOĞUŞU, GELİŞİMİ VE PARALİMPİK HAREKETE EVRİLMESİ

Mustafa HAN[1]

Öz

Bu araştırmada, engelliler sporunun doğuşu, gelişimi ve yaşanan tarihsel gelişimlerle birlikte küresel bir organizasyona ve Paralimpik Hareket'e dönüşümü incelenmiştir. Araştırma Antik Çağ'dan günümüze kadar olan süreçte engelli insanların sporla olan ilişkilerini tarihsel süreç çerçevesinde ele alarak Paralimpik Oyunlar'ın doğuşuna zemin hazırlayan gelişmeleri incelemeyi amaçlamıştır. Verilerin toplanmasında konu ile ilgili makaleler, bilimsel kitaplar, bilimsel yayınlar, geçerli ve güvenilir internet kaynakları literatür taraması yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak sistematik olarak dönemlere ayrılmış ve yorumlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, Antik ve Orta Çağ'daki dini inanışlar ve kültürel sebeplerden dolayı engelli insanların sportif aktivitelere katılımlarının sınırlandırıldığını göstermiştir. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte engelli bireylere yönelik kurulan rehabilitasyon merkezleri ve spor kulüpleri sportif aktivitelere katılımlarını artırmıştır. Dr. Ludwig Guttmann'ın II. Dünya Savaşı sonrasında gazi olan askerlerin rehabilitasyonu için uyguladığı sportif organizasyonlar, günümüz Paralimpik Oyunları'nın temeline zemin hazırlamıştır. Engelli bireylerin uluslararası düzeyde rekabet edebildiği İlk Paralimpik Oyunları 1960 yılında Roma'da düzenlenmiştir. Bu gelişme ile birlikte sporun sadece rehabilitasyon aracı olmadığı aynı zamanda engelli sporcular için profesyonel bir alan haline gelmesinin de yolu açılmıştır. Ayrıca, Seul Paralimpik Oyunlarının, 1988 Olimpiyat Oyunlarının hemen ardından aynı şehirde düzenlenmesi Paralimpik Olimpiyatlarının dünya çapında tanınır hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, engelliler sporu tarihsel süreçte sürekli gelişerek ilerlemiş, büyük organizasyonlara dönüşmüş ve en nihayetinde Paralimpik Oyunların doğmasına

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Engellilerde Egzersiz ve Spor Bilimleri Bölümü, 44mstafahan44@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6731-0746

vesile olmuştur. Engelli insanların bu organizasyonlar aracılığıyla spora katılımları onların; fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerini destekleyen önemli bir rehabilite alanı haline gelmiştir. Ancak, spor tesislerinin erişilebilir olmaması, finansal yetersizlikler ve altyapı eksiklikleri gibi birçok olumsuzluk engelli insanların spora katılımlarını sınırlandırmaya devam etmektedir. Gelecekte, yapay zekâ destekli antrenman programları, politik düzenlemeler ve teknolojik gelişmeler ile engelli insanların spora katılımları daha da artırılabilir. Tüm bunlara ek olarak eğitim programlarının genişletilmesi, finansal desteklerin artırılması ve medyanın desteği engelli sporlarının sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engellilerde Spor, Spor Tarihi, Paralimpik Oyunlar, Paralimpik Hareket.

The Birth, Development and Evolution of Disabled Sports and the Paralympic Movement

Abstract

In this research, the birth, development and historical developments of disability sports and its transformation into a global organization and Paralympic Movement are examined. The research aimed to examine the developments that paved the way for the birth of the Paralympic Games by addressing the relations of people with disabilities with sports within the framework of the historical process from ancient times to the present day. In the collection of data, articles, scientific books, scientific publications, valid and reliable internet sources were examined using the literature review method. The data obtained as a result of these examinations were systematically divided into periods and interpreted using the descriptive analysis method. The findings of the study showed that the participation of people with disabilities in sports activities was limited due to religious beliefs and cultural reasons in ancient and medieval times. However, with the Industrial Revolution, rehabilitation centers and sports clubs established for disabled people have increased their participation in sports activities. Dr. Ludwig Guttmann's sporting organizations for the rehabilitation of veteran soldiers after World War II laid the groundwork for today's Paralympic Games. The first Paralympic Games, where disabled individuals could compete at the international level, were organized in Rome in 1960. With this development, the way was paved for sports to become not only a rehabilitation tool but also a professional field for disabled athletes. In addition, the Seoul Paralympic Games were organized in the same city right after the 1988 Olympic Games, which paved the way for the Paralympics to become recognized worldwide. As a result, sports for people with disabilities has continuously developed and progressed in the historical process, transformed into major organizations and ultimately led to the birth of the Paralympic Games. The participation of people with disabilities in sports through these organizations has become an important rehabilitation area that supports their physical, psychological and social development. However, many negativities such as inaccessibility of sports facilities, financial inadequacies and infrastructure deficiencies

continue to limit the participation of people with disabilities in sports. In the future, the participation of people with disabilities in sports can be further increased with artificial intelligence-supported training programs, political regulations and technological developments. In addition to all these, expanding training programs, increasing financial support and media support are critical for the sustainability of disabled sports.

Keywords: Disability, Disabled Sports, Sports History, Paralympic Games, Paralympic Movement.

GİRİŞ

Engelli insanların spora katılımları fiziksel sağlıklarının korunmasının yanı sıra, psikolojik ve sosyal gelişimleri açısından büyük öneme sahiptir (Afacan, 2023). Sportif etkinlikler, engelli insanların özgüvenlerini artırıp onların toplumsal entegrasyonlarına katkı sağlarken, aynı zamanda onlara sosyal kabul ve fırsat eşitliği sunan bir mekanizma görevi görmektedir (Philo, 2024). Antik Çağ'da çeşitli toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisi engelli insanların sporla olan ilişkilerine büyük derecede şekil vermiştir. Bu duruma örnek olarak, sporun Antik Yunan'da önemli bir mükemmeliyet unsuru olması ve buna karşın engelli insanların genellikle bu yapının dışında tutulması örnek verilebilir (Garland, 1995). Diğer yandan Orta Çağ'da engelliliğin çoğunlukla dini ya da ilahi bir ceza olarak görülmesi engelli insanların fiziksel aktivitelerden uzak tutulmasına sebep olmuştur (Blauwet & Willick, 2012).

19. yüzyılın sonlarına doğru Amerika ve Avrupa'da engelli insanların fiziksel aktivitelerle dahil edildiği sportif rehabilitasyon merkezleri kurulması, engelli sporlarının temelinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır (Barnes, 2019). 20. yüzyılın ortasından itibaren engelli insanların spora katılımlarını artıran yerel ve uluslararası organizasyonların düzenlediği etkinliklerin sayısı giderek artmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bedensel engelli gazilerin rehabilitasyonu için Ludwig Guttmann'ın girişimleri ve spor etkinlikleri zamanla Paralimpik Oyunları'nın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Gold & Gold, 2007). 1960 yılında ilk kez Roma'da düzenlenen Paralimpik Oyunları engelli sporcuların uluslararası alanda rekabet edebildiği önemli bir organizasyon haline almıştır. Engelli sporcuların toplumsal yaşama daha aktif katılımı ve sporun tedavi edici alternatif bir rehabilitasyon aracı olarak kullanılmasının temelleri de atılmıştır (Zengin & Şentürk, 2022).

Antik ve Orta Çağ'da engelli insanların spor ve fiziksel aktivitelere katılımı sınırlandırılmışken Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan rehabilitasyon, tıp ve eğitim alanındaki gelişmeler sayesinde sporun engelli insanların genel sağlığına ve topluma entegrasyonundaki önemli etkisi daha iyi anlaşılmıştır (Howe, 2008).

Engelli insanların spora katılımları, sadece fiziksel gelişimin iyileşmesi ile değil aynı zamanda bağımsız hareket edebilme, sosyal entegrasyon ve toplumsal önyargılarla mücadele etmede de önemli bir görev üstlenmiştir. Bu gelişmelerde paralimpik oyunların etkisi azımsanamaz derecede büyük olmuştur (Blauwet & Willick, 2012).

Paralimpik harekette yaşanan önemli gelişmeler engelli insanların spora daha çok katılımlarına ve toplumsal farkındalığın artmasına da büyük katkı sağlamıştır. 1988 Seul Olimpiyatları'ndan hemen sonra Paralimpik Oyunlarında Olimpiyat Oyunları ile aynı şehirde yapılmaya başlanması engelli sporlarının küresel alanındaki yerini pekiştirmiştir (Howe, 2016). Engelliler sporu ile ilgili bahsedilen tüm bu ilerlemeler ile birlikte; erişilebilir spor tesislerin ve ekonomik desteğin yetersizliği, alandan mezun spor uzmanlarının azlığı, antrenman imkânlarının kısıtlılığı gibi eksikliklerin de giderilmesi bu alanda engelli insanlare spor alanında daha iyi fırsatların sunulmasına zemin hazırlayacaktır (DePauw & Gavron, 2005).

Bu araştırma, engelli sporlarının doğuşundan itibaren yaşanan tarihsel gelişimini detaylı bir şekilde ele alarak sporun engelli insanlar üzerindeki etkisini ve önemini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında engelli sporlarının başlangıcından günümüze kadar ki sürecindeki önemli gelişmeleri ve dönüm noktaları incelenmiştir. Araştırmanın engelliler sporu alanında çalışma yapan bilim insanlarına ve bu alandaki mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Antik, Orta Çağ ve Rönesans Dönemlerinde Engelliler ve Spor

İnsanların engelli insanlara yönelik tutumları dini inanış, sosyal ve kültürel çeşitliliklere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Antik çağdaki toplumlarda engellilik çoğunlukla olumsuz bir durum algılanmış ve büyük oranda dini inançlarla ilişkilendirilmiştir. Antik Yunan'da ise zihinsel ve bedensel engellilik tanrı tarafından insanlara verilmiş bir ceza ya da insanlardaki ahlaki bir eksiklik olarak görülmüştür (Garland, 1995).

Antik Roma döneminde engelli insanlar, genellikle aileleri tarafından köle olarak satılmış, dilenciliğe zorlanmıştır ve toplumun en alt tabakalarında yer almışlardır. (Kretchmar, 2023). Tüm bunlara rağmen bazı olumlu istisnalarda görülmüştür. O dönemde İmparator Claudius'un bedensel engeline rağmen bir hükümdar olması, belirli koşullarda engelli insanların toplumda bazen yüksek statülere ulaşabildiğini göstermiştir (Rose, 2003). Ancak her ne kadar bu gibi istisnalar yaşanmış olsa da spor; güç, hız ve dayanıklılıkla ilişkilendirildiği için engelli

insanlar genellikle Antik Yunan ve Roma toplumlarında bu alanın dışında tutulmuştur (Oliver & Barnes, 2012).

Orta Çağ'a gelindiğinde de çoğunlukla engellilik dini inançlarla güçlü bir şekilde bağdaştırılmış engelli insanlar genellikle Tanrı'nın bir sınavı veya cezalandırıcı bir işareti olarak düşünülmüştür. O dönemde etkili olan kilise engelli insanları çoğunlukla hayırseverlik faaliyetleri kapsamında yardıma muhtaç kişiler olarak gömüş fakat onların sosyal hayata etkin bir şekilde katılmasını teşvik etmemiştir (Edwards, 1995). Bu dönemde spor ve fiziksel aktiviteler büyük oranda savaş eğitimi, at binme, avcılık ve şövalyelik gelenekleriyle sınırlı kalmış, engelli insanlar bu tür faaliyetlere dahil edilmemiştir. Ancak çok azda olsa bazı engelli insanların dini ve sanatsal alanlarda yetkinlik kazanarak toplumda iyi bir yere geldikleri bildirilmiştir (Aköğretmen, 2023).

Rönesans dönemine girilmesi ile birlikte daha önceki dönemlerde engelliliğe yönelik var olan olumsuz bakış açısı olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Hümanist düşüncenin de etkisiyle beden eğitimi yeniden önem kazanış ve sporun insanların sağlığı üzerine katkıları değer görmüştür (Philo, 2024). Bu dönemde engelli insanların eğitimi ve rehabilitasyonu üzerine ilk ve önemli çalışmalar uygulanmıştır. İtalyan hekim Girolamo Cardano'nun sporun engelli insanların yeteneklerini geliştirmede önemli bir araç olduğunu ifade etmesi ve bu bireylerin topluma kazandırılmasına yönelik etkinlikler uygulaması bu duruma örnek verilebilir (Reindal, 2009).

Rönesans döneminde bilim ve tıp alanında yaşanan gelişmeler engelliliğin tedavi edilebilir bir durum olarak görülmesine vesile olmuştur. Fiziksel hareketliliğin artırılmasına yönelik farklı egzersizler uygulanırken sporun rehabilitasyon sürecindeki rolü ön plana çıkarılmıştır. Bu gelişmeler, engelli insanların sadece yardımseverlik anlayışı doğrultusunda değil toplumsal hayata katılabilecek aktif insanlar olarak ta görülmesine katkı sağlamıştır (Wilson & Clayton, 2010).

Sonuç olarak, Antik Çağ'dan Rönesans'a kadarki dönemde engelli insanların toplumdaki konumu, dönemin değer yargıları ve spor anlayışıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Antik dönemde spor, fiziksel güç ve mükemmeliyet anlayışıyla bağdaştırıldığı için engelli insanlar büyük ölçüde toplumdan dışlanırken, Orta Çağ'da ise engellilik, dini inançlarla ilişkilendirilmiş ve manevi bir ceza olarak düşünülmüştür. Rönesans dönemi ile birlikte insanın fiziksel yeteneklerinin sporla geliştirmesi fikri öne çıkmış ve bir rehabilitasyon aracı olarak kullanılmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere ileriki yüzyıllarda engelli insanların sporla topluma ve sosyal hayata entegrasyonunun temelini oluştururken sportif rehabilitasyon anlayışının da zeminini oluşturmuştur.

19. ve 20. Yüzyılda Engellilerde Sporun Doğuşu ve Gelişimi

Sanayi Devrimi ile birlikte 19.yüzyıl engelli insanların toplumsal statüsü ve rehabilitasyon süreçlerinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde fiziksel yeterlilik ön plana çıkarken, fiziksel güce yönelik işlerin yaygınlaşması engelli insanların iş hayatına katılımlarını da büyük ölçüde sınırlandırmıştır (Turner, 2012). Bu durum bir yandan engelli insanların toplumdan dışlanmalarına neden olurken, iş kazalarındaki artış ve sanayileşmenin getirdiği sağlık problemleri hükümetleri rehabilitasyon merkezleri kurmaya yönlendirmiştir (Barnes, 2019). Bu merkezlerde spor, tedavi süreçlerinin bir parçası olarak kabul görmüş ve engelli insanların sosyal uyumunu artırmak için farklı sportif aktiviteler uygulanmıştır (Guttmann, 1976).

İkinci Dünya Savaşı'nda gazi olan ve sanayi devriminin birlikte getirdiği kazalar sonucu engelli durumuna düşen işçiler için rehabilitasyon merkezlerinin oluşturulması, engellilik konusunun bireysel değil toplumsal bir mesele olarak ele alınmasına vesile olmuştur (Sarı ve ark., 2022). Avrupa ve Amerika'da engelli insanlar için mesleki eğitim sunan kurumların açılması, bu kurumlarda sportif faaliyetlerin yaygın olarak uygulanmaya başlanması 19. Yüzyılın ortalarındaki önemli ilerlemelere örnektir. Napolyon Savaşlarında gazi olan askerlerin bedensel işlevlerini geri kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla Fransa ve İngiltere'de açılan rehabilitasyon merkezlerinde, sporun ilk kez bir tedavi yöntemi olarak kullanıldığı bilinmektedir (Penrose, 2015).

Bu dönemde daha çok bedensel engelli insanlar için sportif rehabilitasyon çalışmaları üzerinde durulmuş olsa da işitme ve görme işitme engelli insanlara yönelikte rehabilite çalışmaları yürütülmüştür. Örneğin, Fransız eğitmen Valentin Haüy tarafından görme engelliler okulu kurulmuş ve bu insanların fiziksel gelişimi açısından model teşkil edecek kurumlarda sportif aktiviteler müfredata eklenmiştir (Morse, 2017). Bir diğer gelişme ise Almanya'da yaşanmış ve Friedrich Jahn tarafından geliştirilen jimnastik egzersizleri engelli insanların rehabilitesinde kullanılan metotlar arasında yerini almıştır. 19. Yüzyılın ortasından itibaren engelli insanların sosyal hayata daha fazla katılımını desteklemek amacıyla atletizm ve yüzme gibi bireysel branşlarda da sportif etkinlikler düzenlenmiştir. Ayrıca bunlara ek olarak Amerika'da ve Avrupa'da engelli insanlara bünyesine katan spor kulüpleri kurulmuştur. Engelli insanların fiziksel ve psikolojik sağlıklarına katkının yanında bu gelişmeler, onların sosyal hayatta yaşamda daha etkin bir rol almalarına da olanak sağlamıştır (Gold & Gold, 2016).

20. yüzyıla gelindiğinde, I. ve II. Dünya Savaşında gazi olan insanların katılımı ile büyüyen engelliler sporu daha kurumsal bir yapıya kavuşmaya başlamıştır. Bu

savaşlar neticesinde çok sayıda askerin engelli duruma düşmesi devletleri yeni rehabilitasyon yöntemleri geliştirmeye yöneltirken, spor bu süreçte önemli bir rehabilite aracı haline gelmiştir (Misener vd., 2018). II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da gaziler için kurulan rehabilitasyon merkezlerinde sporun rehabilite aracı olarak kullanması, engelli insanların hem psikolojik hem de fiziksel olarak iyileşmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu rehabilitasyon merkezlerinde okçuluk ve yüzme gibi farklı spor branşlarının yaygınlaşması ve bu branşlara yönelik sportif etkinliklerin yapılması engelli insanların sosyal entegrasyonu açısından sporun önemi daha da artmıştır (Howe, 2008).

Engelliler sporunun öncü isimlerinden Dr. Ludwig Guttmann, 1944'te İngiltere'de Stoke Mandeville Hastanesi'nde bir rehabilitasyon merkezi kurmuştur. Bu merkezde gazileri spora yönlendirmiş ve sporun fiziksel ve psikolojik faydalarını rehabilite aracı olarak kullanmıştır. Ludwig Guttmann'ın 1948'de düzenlemiş olduğu Stoke Mandeville Oyunları modern Paralimpik Oyunları'nın temelini oluşturmuştur. Sonraki süreçlerde okçuluk branşı ile başlatılan organizasyonlar 1952'de Hollanda'nın da katılımıyla uluslararası bir boyut kazanmış ve bocce, polo gibi farklı branşlar eklenerek genişletilmiştir (Han ve ark., 2024). 20. yüzyılın yarısından itibaren hükümetlere bağlı sivil toplum kuruluşları ve özel sektöründe destekleri ile engelli sporları Paralimpik Oyunlar gibi büyük organizasyonlara doğru evrilmiştir. Engelli bireylerin düzenlene uluslararası müsabakalara katılması toplumsal farkındalığın artmasına olumlu katkı sağlamış ve onların topluma entegre olmalarını hızlandırmıştır (Blauwet & Willick, 2012; Konar, 2003).

En nihayetinde 19. yüzyıl sportif rehabilitasyon merkezlerinin kurulması engelli insanların fiziksel gelişimine yönelik olumlu yaklaşımların başlangıcı olurken, 20. yüzyıl ise organizasyonların daha da kurumsallaşarak Paralimpik harekete evrilmesini sağlamıştır. Engelli insanların sportif etkinliklerle topluma kazandırılması 19. yüzyıldaki sosyal reform hareketlerinden de etkilenerek 20. yüzyılda daha kurumsal yapılar vesilesiyle dünya çapında kendini gösteren bir organizasyon halini almıştır. Bu gelişmeler engelli insanların sportif aktiviteler aracılığıyla bireysel ve toplumsal açıdan güçlenmelerine fırsat tanımış ve modern anlamda engelli sporlarının temeline zemin hazırlamıştır.

Engelliler Sporunun Küresel Çapta Yaygınlaşması ve Geleceği

Engelliler sporunda 20. yüzyılın ortalarından itibaren küresel çapta önemli gelişmeler yaşanırken, bu bireylerin spora katılımları toplumsal farkındalığın artırmasında önemli bir rol oynamıştır. 1924 yılında düzenlenen İşitme Engelliler Olimpiyatları engellilere yönelik ilk uluslararası organizasyon olmuş ve engelli bireylerin spor yoluyla toplumla entegresinde önemli bir etki oluşturmuştur (Le

Clair, 2012). Ayrıca 1968 yılındaki Özel Olimpiyatlar Görme ve Engelliler Dünya Oyunları zihinsel yetersizliğe sahip bireylere yönelik geniş kapsamlı bir spor etkinliği sunarak bu bireylerin fiziksel ve sosyal gelişimlerini desteklemiştir (Karadaş & Çetiner, 2022).

1989 yılında kurulan Uluslararası Paralimpik Komitesi (IPC) engelli sporlarının kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamış ve küresel çapta birçok branşı bünyesine katarak Paralimpik Oyunları'n yönetimini üstlenmiştir (McNamee, 2017).

Tüm bu önemli gelişmeler ile birlikte engelli insanların spora erişiminde hâlâ çeşitli zorluklar mevcuttur. Engelli insanların düzenli olarak spora katılmasını zorlaştıran en büyük engeller arasında altyapı eksiklikleri, maddi kısıtlamalar, spor tesislerinin erişilebilirlik sorunları örnek verilebilir. Tüm dünyada bu engellerin aşılabilmesi ve engelli insanların spora daha çok katılımın sağlanabilmesi için hükümetlerin, yerel yönetimlerin ve özel sektörün iş birliği içinde çalışarak spor tesislerini engelli bireylerin spor yapabilmesine uygun hale getirmesi gerekmektedir. Ayrıca uygun fiyatlı ekipmanlara erişimin artırılması, engelli sporcular için maddi destek programlarının oluşturması, alandan mezun antrenörlerin engelli sporlarında görev alması engelli bireylerin spora katılımını artıracaktır (Jobling, 2012).

Engelli sporlarının yaygınlaşmasını artıran önemli bir diğer faktör ise medyadır. 1992 yılında düzenlenen Barcelona Paralimpik Oyunları medyanın ilgisini çekmiş ve 2000 yılındaki Sydney Paralimpik Oyunları ile birlikte medya platformları engelli sporlarını daha geniş kitlelere duyurmayı başlamıştır (Gold & Gold, 2007).

Teknolojik gelişmeler de engelli sporlarının geleceğine önemli katkılar sunmakta, Adaptif CrossFit, ve e-spor gibi yeni branşlar engelli insanların spora katılma motivasyonunu artırmaktadır. Robotik destekli spor teknolojileri ve yeni protezlerin geliştirilmesi, rekabet alanlarını genişletirken, İsviçre'de düzenlenen Cybathlon gibi büyük organizasyonlar biyonik uzuv kullanan sporcular için yeni imkanlar sunmaktadır (Loat, 2021). Bunlara ek olarak, yapay zekâ destekli egzersiz programları ve biyomekanik analizleri ise engelli sporcuların performanslarını artırmada önemli bir rol üstlenmektedir (Davis & Brown, 2024).

Sporla ilgilenen eğitim kurumları, medya ve yerel yönetimlerin iş birliği içerisinde çalışması engelli sporlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını ve bu sayede spora katılımın artmasını sağlamak ta büyük öneme sahiptir. 2021 yılında düzenlenen Tokyo Paralimpik Oyunları'nın 4,25 milyar kişi tarafından izlenmesi engelli sporlarının küresel görünürlüğünün arttığına kanıt olarak gösterilebilir.

Ayrıca engelli bireylere yönelik özel olarak hazırlanan Inclusive Sports for All gibi önemli projeler engelli bireylerin spor yapmasını teşvik eden önemli unsurlar arasında yerini almaktadır (IPC, 2022).

2024 Paris Paralimpik Oyunları'na 184 ülkeden 4.400 sporcunun katılması engelliler sporlarının her geçen yıl büyümekte olduğunu ve gelecekte engellilere yönelik yeni branşların oyunlara dahil edilmesi, organizasyonların daha kapsayıcı hale geleceğini ifade etmektedir. Tüm bu gelişmeler engelli bireylerin spor sayesinde topluma entegrasyonunu daha da hızlandıracaktır (Yılmaz ve ark., 2023; Davis & Brown, 2024).

Engelliler Sporunun Paralimpik Oyunlara Evrilmesi ve Önemi

Engelliler sporunun gelişmesinde en önemli adımlardan birisi olan Stoke Mandeville Oyunları'nın uluslararası alana yayılması ile birlikte daha büyük organizasyonların düzenlenmesi ihtiyacı oluşmuştur. Bu büyük organizasyonlar zamanla olimpiyatların hemen ardından ve 4 yılda bir olacak şekilde düzenlenmeye ve oynanmaya başlandı. 1960 yılına gelindiğinde ise Roma'da ilk resmi Paralimpik Oyunlar oynandı. Roma Paralimpik Oyunları'nda tekerlekli sandalye basketbolu, atletizm ve yüzme gibi branşlar da yer aldı ve yirmi üç ülkeden 400 sporcu katıldı (Karadaş & Çetiner, 2022). 1964 yılında düzenlenen Tokyo Oyunları ile daha da profesyonelleşen Paralimpik Oyunlar 1988 Seul Oyunları'ndan sonra olimpiyatların hemen ardından ve aynı tesislerde oynanmaya başlanmıştır (Howe, 2008).

Çıkış noktasından itibaren Paralimpik Hareketin asıl amacı spor aracılığıyla engelli insanların fiziksel, psikolojik ve ruhsal gelişimlerine katkı sağlarken diğer yandan da onların topluma entegresini sağlamaktır. Paralimpik Oyunlar bunu başarmış ve günümüzde yüzden fazla ülkenin ve yüzlerce engelli sporcunun katılımıyla Olimpiyatlardan sonra dünyanın en büyük ikinci spor organizasyonu olmuştur (Han & Yılmaz, 2023). II. Dünya Savaşında gazi olan askerlerin rehabilitasyonu amacıyla Dr. Ludwig Guttmann tarafından sporun bir rehabilite aracı olarak kullanmıştır. 1948 yılında Stoke Mandeville Hastanesi'nde bedensel engelli askerler için spor müsabakaları düzenleyen Dr. Ludwig Guttmann'ın girişimleri modern anlamda Paralimpik Oyunların başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Bailey, 2008).

Bedensel engelli sporcuların yanında görme engelli sporcularında dahil edildiği 1976 Toronto Paralimpik Oyunları hareketin kapsayıcılığını dahada artırmıştır (Misener vd., 2018). İlk Paralimpik Oyunları'nda sınırlı sayıda spor branşı varken ilerleyen zamanlarda farklı engel gruplarının katılabileceği yeni branşların eklenmesi Paralimpik Hareket'in küresel çapta daha fazla tanınmasına olanak

sağlamıştır. Günümüzde ampute futbol, yüzme, atletizm, tekerlekli sandalye basketbolu, goalball ve boccia gibi farklı spor dalları Paralimpik Oyunların bünyesinde yer almaktadır (Kokun vd., 2018).

21. yüzyılda Paralimpik Oyunların medya platformlarda yaygın olarak takip edilmesi engelli insanların toplum içindeki rolünü önemli ölçüde artırmış ve sporun mevcut engelleri aşmada bir araç olarak kabul edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca Paralimpik Oyunlarda mücadele eden sporcuların elde ettikleri üstün başarılar, sporun rehabilite aracı olarak görülmesinin yanında engelli insanların yüksek performanslı sporcular olarak da değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır (Jobling, 2012).

2024 Paris Paralimpik Oyunları engelli sporcuların küresel düzeyde giderek artan katılımına ve sportif başarılarına şahitlik etmiştir. Erişilebilirlik ve sürdürülebilirlik odaklı adaptasyonları ile dikkat çeken oyunlar 184 ülkeden yaklaşık 4.500 sporcunun katıldığı bir organizasyon olmuştur (Davis, & Brown, 2024). Engellilerde spor alanındaki yaşanan teknolojik gelişmeler, ileri protez teknolojileri, yeni tekerlekli sandalye tasarımları ve diğer yardımcı ekipmanlardaki gelişmeler sporcuların performanslarını maksimize ederek müsabakalarda rekor düzeyde başarının kazanılmasına imkân sunmuştur. Paralimpik oyunlardaki bu başarılar sadece sportif başarılarla sınırlı kalmayıp, engelli insanlara yönelik farkındalık ve erişilebilirlik politikalarının geliştirilmesine ve kapsamlı bir dönüşüme de vesile olmuştur (Goh, 2020).

Tüm bu bahsedilen gelişmelerle birlikte Paralimpik Oyunlar, olumsuz engellilik algısının değişmesine katkı sağlayan dünya çapında bir engellilik hareketi olmuştur. Bu hareket sayesinde engelli sporcuların dünya çapında başarılar elde etmeleri toplumların engelliliğe karşı bakış açısını olumlu anlamda değiştirmiş ve engelli insanlarında aktif insanlar olarak kabul edilmelerine imkân tanımıştır (Dantsuji, & Nakagawa, 2025).

YÖNTEM

Bu araştırma, engellilerde spor tarihinin başlangıcını, yıllar içerisindeki gelişimini ve paralimpik oyunlara evrilmesini tarihsel araştırma yöntemini kullanarak sunulmasını içermektedir. Araştırma betimsel araştırma modelinde hazırlanmış ve engelli insanların sporla olan ilişkisini farklı tarihsel dönemlerdeki gelişimlerini dikkate alarak sunmaktadır. Araştırmacının araştırma konusu ile ilgili düşüncelerinin doğrudan basit bir şekilde tanımlanmasına betimsel araştırma denmektedir (Ozan & Köse, 2014).

Verilerin toplanmasında konu ile ilgili makaleler, bilimsel kitaplar, bilimsel yayınlar, geçerli ve güvenilir internet kaynakları literatür taraması yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak sistematik olarak dönemlere ayrılmış ve yorumlanmıştır. Literatür taraması yöntemi: araştırma konusunda o ana kadar elde edilmiş olan bulguları derleme, bulgularla ilgili eksiklikleri ve çelişkileri tespit ederek sonraki araştırmacılara rehberlik etme, pratik sorulara cevap sunma ve sonraki araştırmalar için kuramsal bir çerçeve oluşturulmasını içermektedir (Yavuz, 2022). Bu aşamada sporun engelli insanlar üzerinde ne gibi etkileri olduğu, topluma entegrasyondaki önemli etkisi, birçok gelişim alanına olumlu katkısı, engelli insanların katıldığı organizasyon ve oyunların zamanla Paralimpik oyunlara dönüşümü gibi ana temalar sunulmuştur.

Araştırmadaki bilgiler ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında birincil veri toplama yöntemlerinin kullanılmaması ve herhangi bir etik ihlal söz konusu olmadığından etik izne ihtiyaç duyulmamıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında, engelliler sporunun doğuşu, tarihsel süreçteki gelişimi dönemsel olarak ele alınmış ve zamanla paralimpik harekete evrilmesi detaylı olarak incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde, engelli sporlarının antik çağdan günümüze kadarki süreçte dönemsel birçok gelişme yaşadığı görülmüştür. 1888 de Almanya'da engelli spor kulüplerinin kurulması ile başlayan süreç II. Dünya Savaşından itibaren sportif rehabilitasyon amacıyla yaygınlaşmıştır (Yardımcı & Kulunkoglu, 2022). Dr. Ludwig Guttmann tarafından 1945 yılında, Stoke Mandeville de başlatılan engelli oyunları zamanla modern Paralimpik Hareket'in temelini oluşturmuştur (Bailey, 2008). 1960 Paralimpik Oyunları engelli sporlarının uluslararası çapta yayılmasını sağlamış ve sporun bir rehabilite aracı olmasının ötesinde profesyonel bir müsabaka alanı oluşmasına katkıda bulunmuştur (Loat, 2021).

Engelliler sporunun tarihsel gelişimine bakıldığında bu sporların sadece fiziksel etkinliklerle sınırlı kalmadığı aynı zamanda engellilerin sosyal entegrasyonu için güçlü bir araç görevi üstlendiği görülmektedir. 1900'lü yıllarından itibaren Paralimpik Oyunların küresel alanda ilgi görmesi engelli insanların spora erişimlerini katkı sağlamıştır (Dantsuji, & Nakagawa, 2025). Ayrıca devletler ve uluslararası spor organizasyonları engelliler sporunu desteklemek amacıyla bazı yasal düzenlemeler yaparak engelli bireylerin spora katılımları için daha fazla fırsat sunmuşlardır. Fakat, engelli insanların spor yapmalarını kısıtlayan finansal

sorunlar, altyapı eksiklikleri ve toplumsal farkındalığın az olması, engelli insanların spor yapmalarının önündeki engellerdendir. (DePauw & Gavron, 2005). Engelli sporlarının yaygınlaşmasında medyanın önemi büyüktür. Medya engelli sporcuların sportif başarılarının duyurulmasına vesile olurken aynı zamanda da daha toplumsal farkındalığın artmasına yardımcı olmaktadır (Howe, 2008). Medya, 2021 Tokyo Paralimpik Oyunlarını 4,25 milyar kişinin izlemesine yardımcı olurken, bu oyunlar sayesinde sporcuların neler başarabileceğini de göstermiştir (IPC, 2022).

Gelecekte engelli spor branşlarının daha fazla çeşitleneceği ve yaygınlaşacağı düşünülmektedir. Özellikle, protez-biyonik uzuvlardaki teknolojik gelişmeler sporcuların sportif performanslarının daha da artırmasına ve bu bireylerin profesyonel bir rekabet seviyesine ulaşmasına sağlayacaktır (Misener vd., 2018). Spor antrenmanlarında uygun sanal gerçeklik teknolojileri ve yapay zekânın kullanılması engelli insanların daha verimli bir şekilde antrenman geçirmelerine olanak sağlayacaktır (Jamieson & Wijesundara, 2025). Tüm bunlara ek olarak, altyapı yatırımları, finansman desteği ve sosyal farkındalığın artırılması, kapsayıcı politikaların geliştirilmesi engelliler sporunun sürdürülebilmesi için büyük önem taşımaktadır (Misener vd., 2018). İlerleyen süreçlerde hükümetlerin, spor federasyonlarının ve özel sektörün iş birliği ile daha rekabetçi ve eşitlikçi bir spor alanı oluşturması engelli insanların topluma katılımlarında önemli bir rol alacaktır (Han ve ark., 2024; Davis & Brown, 2024; Ahmed, 2013).

Araştırmada, engelliler sporunun doğuşu, tarihsel süreçteki gelişimi dönemsel olarak ele alınmış ve zamanla paralimpik harekete evrilmesi ve mevcut durumu ilgili detaylı bilgiye yer verilmiştir. Engelli sporlarının mevcut durumunun daha da iyileşmesi için aşağıda bazı önerilere yer verilmiştir.

Engelli sporlarına yönelik tesisler daha erişilebilir bir seviyeye getirilmeli, altyapılar iyileştirilmeli, engelli bireylere yönelik toplu taşıma düzenlemeleri yapılmalı ve daha ekonomik spor ekipmanlarına erişim sağlanmalıdır. Toplum farkındalığını artırmak için gerekli eğitim programları düzenlenmeli, okullarda ilgili dersler eklenmeli ve engelli bireylere spor yaptıracak antrenörler alandan mezun kişilerden oluşmalıdır. Engellilere yönelik hizmet veren spor organizasyonlar ve Paralimpik Oyunlara verilen destekler artırılmalıdır. Engelli spor branşlarının sayısı artırılmalı ve daha çok engel grubu müsabakalara dahil edilmelidir. Bu sayede organizasyonlar daha geniş kitlelerin katılımına imkân verecektir. Spor aracılığıyla engelli insanların topluma entegrasyonu sağlanmalı, başarılı sporcuların hikâyelerine medyada geniş yer verilmelidir.

Sonuç olarak, engelliler sporunun daha da gelişmesi amacıyla finansal destek, altyapı iyileştirmeleri, eğitim, medya ve toplum farkındalığı gibi çok yönlü

destekler gerekmektedir. Engelli insanların spora katılım haklarının güvence altına alınması, eşitlikçi ve toplumsal kapsayıcılığın yaygınlaşmasına olanak sağlayacaktır. Bu süreçte spor federasyonlarının hükümetlerin, medya kuruluşlarının ve özel sektörün iş birliği içinde çalışarak engelliler sporuna ve Paralimpik Oyunlara yönelik verecekleri destekler büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Afacan, M. I. (2023). Engellilik ve spor sosyolojisi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *6*(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 1112-1122.

Ahmed, N. (2013). Paralympics 2012 legacy: Accessible housing and disability equality or inequality? *Disability & Society*, *28*(1), 129-133.

Aköğretmen, M. (2023). Batı'da engelli emeğinin kısa tarihi: Engellilik modelleri bağlamında bir değerlendirme. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,* 12(32), 129-144.

Bailey, S. (2008). *Athlete First: A History of the Paralympic Movement*. John Wiley & Sons.

Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability: Past, present and future. In *Routledge Handbook of Disability Studies* (pp. 14-31). Routledge.

Blauwet, C., & Willick, S. E. (2012). The paralympic movement: Using sports to promote health, disability rights, and social ıntegration for athletes with disabilities. *PM&R*, 4(11), 851-856.

Brittain, I. (2016). *The Paralympic Games Explained*. Routledge.

Dantsuji, T., & Nakagawa, M. (2025). Understanding changes in traffic demand during the Tokyo 2020 olympic and paralympic games. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, *191*, 104308.

Davis, L., & Brown, A. E. (2024). Analyzing twenty-first-century perspectives of persons with disabilities and accessibility at the olympic and paralympic games. *The International Journal of Sport and Society*, *15*, 111-140.

Davis, L., & Brown, A. E. (2024). Analyzing twenty-first-century perspectives of persons with disabilities and accessibility at the Olympic and Paralympic games. *The International Journal of Sport and Society*, *15*, 111-140.

DePauw, K. P., & Gavron, S. J. (2005). *Disability Sport*. Human Kinetics.

Edwards, M. L. (1995). *Physical Disability in The Ancient Greek world*. University of Minnesota.

Garland, R. (1995). *The Eye of the Beholder: Deformity and Disability in the Graeco-Roman World*. Cornell University Press.

Goh, C. L. (2020). To what extent does the Paralympic Games promote the integration of disabled persons into society? *The International Sports Law Journal*, *20*(1), 36-54.

Gold, J. R., & Gold, M. M. (2007). Access for all: The rise of the paralympic games. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 127(3), 133-141.

Gold, J. R., & Gold, M. M. (2016). The paralympic games. In *Olympic Cities* (pp. 134-156). Routledge.

Guttmann, L. (1976). *Spinal Cord Injuries: Comprehensive Management and Research*. Blackwell Scientific Publications.

Han, M., & Yılmaz, A. (2023). Examining the emotional distance of the students at the department of exercise and sports for the disabled towards disabled ındividuals (the case of Turkey). *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 69-84.

Han, M., Akaydın, Ş., Yılmaz, A., Koç, S. (2024). Comparison of the physical fitness parameters of special education vocational school students and ınclusion high school students. *International Journal of Disabilities Sports and Health Sciences*, 7(3), 597-607. https://doi.org/10.33438/ijdshs.1436311

Han, M., Yılmaz, A., Akaydın, Ş., & Koç, S. (2024). Engelsiz gençlik kampına katılan öğretmenlerin perspektifinden fiziksel aktiviteler sırasındaki akran reddi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 274-287.

Howe, P.D. (2008). *The Cultural Politics of the Paralympic Movement: Through an Anthropological Lens (1st ed.).* Routledge.

International Paralympic Committee. (2022). *Tokyo 2020 Paralympic Games: Global Viewership Report*. https://www.paralympic.org/news/ipc-publishes-2022-annual-report, Erişim tarihi: 15.01.2025.

Jamieson, A. R., & Wijesundara, H. D. (2025). A review of adaptive equipment and technology for exercise and sports activities for people with disabilities. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 20(1), 33-45.

Jobling, A. (2012). The paralympic games. *International Journal of Disability, Development and Education*, *59*(3), 225-229.

Karadaş, B., & Çetiner, H. (2022). Engelli spor politikaları kapsamında paralimpik oyunlara bakış. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *10*(1), 135-155.

Kokun, O. M., Baranauskienė, I., & Shamych, O. M. (2018). The influence of sports on paralympic athletes' personal development. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, *8*(1), 124-131.

Konar, N. (2003). Rehabilitasyon-engelliler sporu ve paralimpikler. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *3*.

Kretchmar, R. S., Dyreson, M., Llewellyn, M. P., & Gleaves, J. (2023). *History and Philosophy of Sport and Physical Activity.* Human Kinetics.

Le Clair, J. (2012). *Disability in the Global Sport Arena.* Routledge.

Loat, R. (2021). Levelling up: Opportunities for sport for development to evolve through esport. *Journal of Sport for Development*, *9*(1), 65-73.

McNamee, M. J. (2017). Paralympism, Paralympic values and disability sport: a conceptual and ethical critique. *Disability and Rehabilitation*, *39*(2), 201-209.

Misener, L., McPherson, G., McGillivray, D., & Legg, D. (2018). *Leveraging Disability Sport Events: Impacts, Promises, and Possibilities*. Routledge.

Morse, A. R. (2017). Valentin Haüy and Louis Braille: Enabling education for the blind. *Foundations of Ophthalmology: Great Insights that Established the Discipline,* 45-63.

Oliver, M., & Barnes, C. (2012). *The New Politics of Disablement*. Palgrave Macmillan.

Ozan, C., & Köse, E. (2014). Eğitim programları ve öğretim alanındaki araştırma eğilimleri. *Sakarya University Journal of Education*, *4*(1), 116-136.

Penrose Jr, W. D. (2015). The discourse of disability in Ancient Greece. *Classical World,* 108(4), 499-523.

Philo, C. (2024). Foucault's twısty spatial history of exclusion from 'Madness'to 'Badness'. *Sociologija*, 66(4), 493-511.

Reindal, S. M. (2009). Disability, capability, and special education: Towards a capability-based theory. *European Journal of Special Needs Education, 24*(2), 155-168.

Rose, M. (2003). *The Staff of Oedipus: Transforming Disability in Ancient Greece*. University of Michigan Press.

Sarı, C., Han, M., & Türker, A. (2022). Çocuklarda ve gençlerde yüksek şiddetli aralıklı antrenmanların faydaları ve riskleri: Geleneksel derleme. *Turkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, 14(3).

Turner, B. S. (2012). *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology*. Routledge.

Wilson, P. E., & Clayton, G. H. (2010). Sports and disability. *Pm&r, 2*(3), S46-S54.

Yardımcı, F. B., & Kulunkoglu, B. (2022). Tokyo 2020 paralimpik oyunlarına hazırlanan sporcuların anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *27*(1), 89-100.

Yavuz, N. (2022). Sosyal bilimlerde sistematik literatür analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 347-360.

Yılmaz, A., Koç, S., Han, M., Akaydın, Ş. (2023). Every camp has a story: Barrier free youth camp with teacher narratives. *International Journal of Disabilities Sports and Health Sciences*, 6(3), 386-398. https://doi.org/10.33438/ijdshs.1308673

Zengin, S., & Şentürk, İ. (2022). Paralimpik oyunların tarihsel gelişimi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 5(1)*, 53-64.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In this research, the birth, development and historical developments of disability sport and its transformation into a global organization and Paralympic Movement were examined. The research aimed to examine the developments that paved the way for the birth of the Paralympic Games by addressing the relations of people with disabilities with sports within the framework of the historical process from Antiquity to the present day. Another aim of the research is to emphasize that sport is not only a means of physical activity and rehabilitation for people with disabilities, but also an important element that enables the integration of these individuals into society.

Method: In the collection of data, relevant articles, scientific books, scientific publications, valid and reliable internet sources were examined using the literature review method. The data obtained as a result of these examinations were systematically divided into periods and interpreted using the descriptive analysis method.

Results: The findings of the study showed that the participation of people with disabilities in sports activities was limited due to religious beliefs and cultural reasons in ancient and medieval times. However, with the Industrial Revolution, rehabilitation centers and sports clubs established for disabled people have increased their participation in sports activities. Dr. Ludwig Guttmann's sporting organizations for the rehabilitation of veteran soldiers after World War II laid the groundwork for today's Paralympic Games. The first Paralympic Games, where disabled individuals could compete at the international level, were organized in Rome in 1960. With this development, the way was paved for sports to become not only a rehabilitation tool but also a professional field for disabled athletes. In addition, the Seoul Paralympic Games were organized in the same city right after the 1988 Olympic Games, which paved the way for the Paralympics to become recognized worldwide.

Conclusion and Discussion: Within the scope of the research, the birth of disability sports, its development in the historical process has been analyzed periodically and its evolution into the Paralympic movement over time has been examined in detail. As a result of this examination, it has been seen that disabled sports have experienced many periodic developments from ancient times to the present day. In 1888, the process that started with the establishment of disabled sports clubs in Germany has become widespread for sports rehabilitation since World War II (Yardımcı & Kulunkoglu, 2022). The disabled games initiated by Dr. Ludwig Guttmann in Stoke Mandeville in 1945 formed the basis of the modern Paralympic Movement (Bailey, 2008). The 1960 Paralympic Games enabled the international spread of disability sports and contributed to the creation of a professional competition area beyond sports as a rehabilitation tool (Loat, 2021). Looking at the historical development of disability sports, it is seen that these sports are not only limited to physical activities but also serve as a powerful tool for the social integration of people with disabilities. Since the 1900s, the global interest in the Paralympic Games has contributed to the access of people with disabilities to sports (Dantsuji, & Nakagawa, 2025). In addition, states and international sports organizations have made some legal arrangements to support sports for people with disabilities and provided more opportunities for disabled people to participate in sports. However, financial problems, infrastructure deficiencies and low social awareness are among the obstacles that

restrict people with disabilities from practicing sports (DePauw & Gavron, 2005). Media is of great importance in the popularization of disabled sports. While the media is instrumental in publicizing the sporting achievements of disabled athletes, it also helps to increase social awareness (Howe, 2008). While the media helped 4.25 billion people watch the 2021 Tokyo Paralympic Games, it also showed what athletes can achieve through these games (IPC, 2022). It is thought that disabled sports branches will become more diversified and widespread in the future. In particular, technological developments in prosthetic-bionic limbs will further improve the sporting performance of athletes and enable these individuals to reach a professional level of competition (Misener et al., 2018). The use of appropriate virtual reality technologies and artificial intelligence in sports training will allow people with disabilities to train more efficiently (Jamieson & Wijesundara, 2025). In addition to all these, infrastructure investments, financial support, increasing social awareness, and developing inclusive policies are of great importance for the sustainability of disability sport (Misener et al., 2018). In the future, the cooperation of governments, sports federations and the private sector to create a more competitive and egalitarian sports field will play an important role in the participation of people with disabilities in society (Han, 2022; Davis & Brown, 2024; Ahmed, 2013). As a result, multifaceted support such as financial support, infrastructure improvements, education, media and public awareness is required for the further development of disability sport. Securing the rights of people with disabilities to participate in sport will enable the spread of egalitarianism and social inclusion. In this process, it is of great importance that sports federations, governments, media organizations and the private sector work in cooperation to support disabled sports and the Paralympic Games.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3956-3979
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82877
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 03.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 07.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Sağlam, D., & Semerci, Ç. (2025). Universal Design For Learning in High School Efl Curriculum: A Mixed Methods Study From Türkiye. *Journal of History School,* 78, 3956-3979.

UNIVERSAL DESIGN FOR LEARNING IN HIGH SCHOOL EFL CURRICULUM: A MIXED METHODS STUDY FROM TÜRKİYE[1]

Duygu SAĞLAM[2] & Çetin SEMERCİ[3]

Abstract

This study aims to evaluate the high school English as a Foreign Language (EFL) curriculum in Türkiye based on the Universal Design for Learning (UDL) framework. An explanatory sequential mixed methods design was employed to examine how effective the curriculum and learning environments align with UDL principles. In the quantitative phase, data were collected using a survey model from 202 out of 267 EFL teachers (76%), providing a comprehensive overview of teacher perceptions. In the qualitative phase, a case study approach was adopted, and semi-structured interviews were conducted with eight high school EFL teachers selected through purposive sampling. Since the data obtained in the quantitative stage did not show a normal distribution, the Mann-Whitney U test was applied. Interview data were analyzed through descriptive analysis, and direct quotations were used to represent the participants' views. The findings suggest that while some UDL principles are partially implemented, there are notable gaps in accessibility and learner engagement. This research offers valuable implications for curriculum developers and policymakers aiming to foster foreign language instruction.

Keywords: Universal Design for Learning, EFL Curriculum Evaluation, Teacher Perceptions, Mixed Methods Research, Scale Evaluation.

[1]Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde, 26.02.2021 tarih, Protokol No:89 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2]Assist. Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Humanities and Social Sciences, duygusaglam.beun@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5619-6522
[3]Prof. Dr., Bartin University, Curriculum and Instruction Department, ctnsem@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6337-5876

Türkiye'de Ortaöğretim İngilizce Öğretim Programında Evrensel Tasarıma Dayalı Öğrenme: Karma Yöntemli Bir Araştırma

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki ortaöğretim Yabancı Dil olarak İngilizce (EFL) öğretim programını Evrensel Tasarım İlkeleri (Universal Design for Learning- UDL) çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, öğretim programı ile öğrenme ortamlarının UDL ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğünü incelemek üzere açımlayıcı sıralı karma desen kullanılmıştır. Nicel aşamada, 267 İngilizce öğretmeninin 202'sinden (%76) anket yoluyla veri toplanmış ve öğretmen görüşlerine ilişkin kapsamlı bir genel görünüm elde edilmiştir. Nitel aşamada ise amaçlı örnekleme yoluyla seçilen sekiz İngilizce öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve durum çalışması yaklaşımı benimsenmiştir. Nicel veriler normal dağılım göstermediği için Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Görüşme verileri betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş, katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Bulgular, bazı Evrensel Tasarıma Dayalı Öğrenme ilkelerinin kısmen uygulandığını; ancak erişilebilirlik ve öğrenci katılımı boyutlarında önemli eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırma, yabancı dil öğretimini geliştirmeyi hedefleyen program geliştiriciler ve karar alıcılar için önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Tasarıma Dayalı Öğrenme, EFL Öğretim Programı Değerlendirmesi, Öğretmen Görüşleri, Karma Yöntem Araştırması, Ölçek Geliştirme.

INTRODUCTION

The purpose of education is to raise people who will question, criticize, wonder, and conduct study as well as to educate them for the rapidly changing and developing world (Tıraşoğlu, 2019, p.27). Changes and developments in education also affect teachers, students and educational environments. The idea that students have different characteristics and every brain is unique has been adopted. Traditional teaching, where the teacher lectures and the student passively listens, has been replaced by modern methods and techniques, which are adorned with active participation of students, learning by doing, critical thinking dominant, problem-solving skills developed, communication skills, technology and science actively used. Teacher-centered education has given way to a system where the teacher is a guide, and the student is at the center (Demir, 2019, p.12).

Universal Design for Learning (UDL) is essentially a framework that aims to ensure that all students have access to education by removing any barriers to learning and providing multiple options for learning, content, materials, and assessments to enhance the quality of teaching in order to obtain expert learners.

It allows teachers to make teaching different and engaging (Novak, 2014, p.11-12; Cast, 2018). Through UDL, technology applications provide a structure that can be utilized in the classroom to attract and enable students with individual differences to learn by appealing to their interests (Smith, 2007, p.1).

Teachers face many challenges in learning environments. Since each student is unique, it takes a lot of work to suit each student's learning needs. UDL suggests that a single presentation, material, content, or evaluation is not enough, and that education can be made accessible by covering the students' gender, language, race, age, learning style, or disabilities (Burgstahler, 2009, p.3). According to Gawronski (2014, p.1), designing learning environments with necessary tools and resources eliminates many barriers and also supports effective teaching for students.

In order to construct learning environments, UDL suggests removing cognitive barriers (Rose and Meyer, 2002, p.72). In UDL, three main principles are proposed to cultivate students as knowledgeable, goal-oriented, strategic, motivated, and purposeful learners: (1) providing multiple means of engagement, (2) providing multiple means of representation, and (3) providing multiple means of action and expression (Meyer et al., 2014). According to CAST (2018), providing multiple means of engagement principle allows for individualized learning motivation and engagement to reach purposeful and motivated learners. Providing multiple means of representation principle allows for the provision of necessary tools and materials for students to be knowledgeable and skillful, tailored to individual differences. Providing multiple means of action and expression principle guides teachers to cultivate strategic and goal-oriented learners by offering options for students to express themselves and their behaviors.

If students are desired to be more knowledgeable, goal-oriented, and motivated, designing lessons according to specified criteria will increase students' efforts and opportunities to learn (Novak, 2014). UDL is an educational system that supports thinking, deep understanding, and keeps students constantly engaged by making both students and knowledge accessible, providing multiple options, and striving for each student's learning (Ralabate, 2016, p.7). As Almeqdad et al. (2023, p.4) mentioned there should be more evidence-based studies looking into the efficacy of UDL-based learning activities. In this regard, this study was conducted to determine to what extent education in Türkiye can implement Universal Design for Learning.

The aim of the research is to evaluate the high school EFL (English as Foreign Language) curriculum according to UDL (Universal Design for Learning) on teaching.

METHOD

Research Design

In this study, the EFL curriculum and learning environments were assessed in terms of UDL on teaching using an explanatory design, one of the mixed-methods research types. According to Creswell (2007), qualitative data can be used to develop and explain the results of quantitative data collected in the explanatory design. The obtained quantitative and qualitative data is analyzed separately.

The quantitative part of the research was conducted by collecting quantitative data through a survey to evaluate the suitability of teaching environments for UDL. In survey research, the aim is to determine the opinions and characteristics of the target audience regarding the research problem (Büyüköztürk et al., 2016, p.178).

The qualitative part of the research was conducted by collecting data from a case study that examined the extent to which high school EFL teachers take into account the principles of UDL in their lessons. According to Yin (2002, p.2), a case study is a type of research strategy used to describe and fully comprehend a contemporary phenomenon in its unique setting. To gather the data, the case study's phases were considered.

Development of the Quantitative Data Collection Tool

Developing the Item Pool

The 'Universal Design for Teaching Scale for Teachers' used in the study was developed by a thorough review of the literature in the field and the 'Universal Design for Learning Guidelines' (CAST, 2018) resulting in a candidate scale form consisting of 34 items. All the scale items are positive and rated on a 5-point Likert scale ranging from 'Strongly Agree' to 'Strongly Disagree'.

Formation of the Expert Group and Receiving Opinions

To assess the scale items' appropriateness for measuring the target construct, clarity, and particularly the language use, the opinions of two translator-interpreters, three curriculum and instruction specialists, and one Turkish language instructor were sought. Necessary changes were made according to the feedback received from the experts. Using the Lawshe (1975, p.567) technique,

the rating of the items was organized as 'Necessary', 'Useful but not Necessary', and 'Not Necessary', and using the snowball sampling method, the experts who could best understand what the scale measures and could contribute the most to the study were reached. The snowball sampling method is a sampling method consisting of people who are knowledgeable about the subject and the people they recommend (Patton, 2002, p.143). In this study, the expert group consisted of 9 researchers, most of whom were education curriculum and instruction experts, measurement and evaluation experts, and researchers working in the field of UDL.

The formulas for content validity ratio (CVR) and content validity index (CVI) were carefully applied to the 'Universal Design for Teaching Scale for Teachers' and no item with a CVR value below 0 was found. In this context, the items in the scale were rephrased only in terms of expression in accordance with the experts' recommendations. When looking at the CVI values, it was observed that the sub-dimensions of the scale were well above the lower limit of 0.75, and thus the scale reached its final form for implementation.

Pilot Implementation

After obtaining the necessary permissions for the application of ‘Universal Design for Teaching Scale for Teachers,’ a pilot study was conducted in the spring semester of the 2020-2021 academic year using the 'Google Forms' platform in a digital environment due to the Covid-19 pandemic. 364 teachers working in secondary schools and high schools in two provinces located in the northwest of Türkiye participated in the study. Of the participating teachers, 232 (63.7%) were female and 133 (36.5%) were male; 314 of them have undergraduate degrees, 45 have graduate degrees and 6 have associate degrees. Participation in the study was based on a voluntary basis.

Exploratory factor analysis (EFA) was employed to investigate the construct validity of the Universal Design for Teaching Scale for Teachers (UDTST). The subfactors were theoretically grounded in the principles and concepts of Universal Design for Learning (UDL) during scale development. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Bartlett's test of sphericity were utilized to assess data adequacy for factor analysis. A KMO value exceeding 0.60 and a statistically significant Bartlett's test ($p<0.05$) generally indicate suitability for factor analysis (Büyüköztürk, 2017, p.136). In the present study, the KMO value of 0.94 and a highly significant Bartlett's test ($p= 0.000$) confirmed the appropriateness of the data for EFA.

Confirmatory factor analysis was employed to validate the factor structure of the Universal Design for Teaching Scale for Teachers (UDTST). As suggested by Doğan, Soysal, and Karaman (2017, p.391), a sample size of 400 is typically required for a 10-item dataset and 300 for a 30-item dataset to conduct both exploratory and confirmatory factor analyses in a single administration of a measurement tool. In this study, utilizing a sample of 364 participants for the 34-item scale facilitated the application of confirmatory factor analysis to the same sample. Fit indices were examined to assess the appropriateness of the model derived from the analysis, depicted in Figure 1.

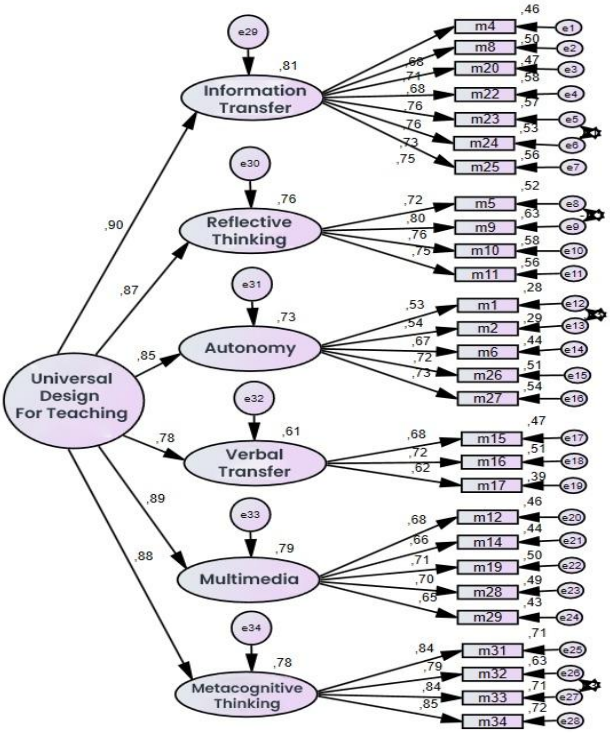

Figure 1. Confirmatory factor analysis model of the teaching scale based on universal design for teachers

As a result of the confirmatory factor analysis conducted to determine the suitability of the Universal Design for Teaching Scale for Teachers, it was determined that the model's chi-square ($\chi 2$=869.500; df=340; p=0.000) value was significant. Items 3, 7, 13, 18, 21, and 30 were removed from the scale due to their low factor loadings and to improve the fit index values. Necessary

modifications were made, and the fit index values in Table 1 were obtained for the model.

Table 1.

Fit index values of the model

Fit Indices Fit	Scale Values	Good Fit	Acceptable Fit	Good Fit	Acceptable
$\chi 2$/sd (CMIN)	2.55	$0 \leq \chi 2/sd \leq 2$	$0 \leq \chi 2/sd \leq 5$		+
p-value	0.00	$0.05 \leq p \leq 1.00$	$0.01 \leq p \leq 0.05$	+	
RMSEA	0.05	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.08 < RMSEA < 0.10$	+	
SRMR	0.04	$0 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.08$	+	
CFI	0.91	$0.97 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI \leq 1.00$		+
GFI	0.85	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.85 \leq GFI \leq 0.95$		+
RMR	0.018	$0.05 \leq RMR \leq 0.08$	$0.08 \leq RMR \leq 1.00$	+	
IFI	0.90	$0.95 \leq IFI \leq 1.00$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$		+

* Reference: (Erkorkmaz vd. 2013:220; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008:200; Hu ve Bentler, 1999:27-28; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003:52)

The comparison of the goodness-of-fit indices obtained from the data obtained from the confirmatory factor analysis of the model shows that the model has significant, good, and acceptable values ($\chi 2 = 869.500$; sd = 340; p = 0.000; $\chi 2/sd = 2.557$; RMSEA = 0.06; SRMR = 0.04; CFI = 0.91; GFI = 0.85; RMR=0.018; IFI = 0.90). These results indicate that the Universal Design for Teaching Scale for Teachers has a valid structure.

The Analysis of Data

Based on the data collected from the participants, the study used the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests to assess if the sub-dimensions of the Universal Design for Teaching Scale for Teachers demonstrated a normal distribution, and it was concluded that the sub-dimensions of the scale did not show a normal distribution ($p<0.05$). Therefore, the skewness and kurtosis coefficients of the score distributions of the sub-dimensions of the scale were examined. It was observed that the information transfer and multimedia sub-dimensions of the scale were not at acceptable levels. Therefore, it was decided to use the non-parametric Mann-Whitney U-test for the comparison of independent groups.

Participants of Quantitative Study

In this study, EFL teachers from high schools in two provinces in northwest Türkiye were surveyed. According to Krejcie and Morgan's (1970, p.608) sample size determination table, when the population comprises 270 individuals, a sample of 159 individuals is required. In this study, 202 out of 267 teachers reached (76% response rate), encompassing the entire population, thus obviating the need for sampling.

Development of the Qualitative Data Collection Tool

The qualitative data collection tool used in the study was developed as a 17-item interview guide based on the 'Universal Design for Learning Guidelines' established by CAST (2018), and the relevant literature in the field was carefully examined.

An expert group comprising specialists in educational curriculum and instruction, measurement and evaluation, and universal design for learning, was consulted using the snowball sampling method. The content validity of the qualitative data collection tool, a 17-item interview guide based on CAST's Universal Design for Learning Guidelines (2018) and relevant literature, was assessed using Lawshe's (1975, p.568) content validity ratio (CVR) and content validity index (CVI) formulas. Veneziano and Hooper (1997, p.68-69) determined a minimum CVR value of 0.62 for 10 experts at a significance level of α=0.05. Items with CVR values ≤ 0 were removed, resulting in a CVI of 1. The final interview guide included 12 questions for implementation.

The study employed typical case sampling, a purposive sampling method focused on environments typical of new applications or innovations (Yıldırım and Şimşek, 2016, p.120). Eight high school English teachers from socio-economically average schools in two western Turkish provinces were selected to explore their integration of Universal Design for Learning principles in lessons. Participant identities were anonymized using codes (e.g., P1M, P2F). Characteristics of the participants and interview durations are detailed in Table 2, adhering to research ethics guidelines.

Table 2.

Characteristics of participants and duration of interviews

Participants	Age	Gender	Professional Experience	Interview Duration
P1M1	45	Male	21years	13m26s
P2F1	35	Female	12years	15m9s
P3F2	39	Female	18years	16m18s
P4F3	41	Female	17years	15m14s
P5F4	37	Female	13years	20m09s
P6M2	53	Male	28years	24m36s
P7F5	39	Female	17years	21m14s
P8F6	49	Female	25years	19m39s

A semi-structured interview form was used as a data collection technique in the study. In a semi-structured interview, the researcher plans the questions to be asked before the interview and can ask follow-up questions during the interview depending on the flow of the conversation, to ensure the details of the answers are elaborated (Türnüklü, 2000, p.547).

The interviews conducted within the scope of the study were carried out remotely using the 'Zoom' application during the December 2021-January 2022 period of the 2021-2022 academic year, due to the Covid-19 pandemic conditions. Thanks to the 'Zoom' application, having each interview at different times and allowing participants to choose the quietest and most comfortable place for themselves during the interview increased the quality of the interviews. The data obtained through audio and video recordings in the study were transcribed and presented to the teachers to confirm their accuracy in order to ensure reliability.

The data obtained through interviews conducted within the scope of the research were analyzed using descriptive analysis technique. According to Yıldırım and Şimşek (2016), in descriptive analysis, the obtained data can be interpreted according to the determined themes or presented based on the questions used in the data collection process, and the aim of descriptive analysis is to present the obtained data in an organized and interpreted way to the reader.

The themes were formed by considering the answers given to the interview questions in this study, and the numbers indicating the expressions of these themes are given in parentheses. Direct quotes were used to express the teachers' opinions. The answers given by the teachers were analyzed separately by the researcher and a field expert, and necessary adjustments were made.

Research and Publication Ethics

The ethical approval for this study was obtained from Zonguldak Bülent Ecevit University on February 26, 2021, under Protocol No. 89 and the corresponding meeting number.

FINDINGS AND INTERPRETATIONS

In the evaluation of the High School EFL Curriculum based on Universal Design for Teaching, the views of EFL teachers were examined according to gender, city of residence and educational status variables, and the results obtained are presented in Table 3.

Table 3.

Mann-whitney u test results of universal design for teaching evaluation of high school efl teachers by gender, city of residence, and educational status

	(n)	All Scale		Information Transfer		Reflective Thinking		Autonomy		Verbal Transfer		Multimedia		Metacognitive Thinking	
Gender	Female (155)	X=105.75	U=2984.500 p=.060	X=106.36	U=2889.000 p=.0	X=106.95	U=2798.500 p=.0	X=105.30	U=3053.500 p=.0	X=103.87	U=3275.500 p=.2	X=105.90	U=2960.500 p=.0	X=104.80	U=31315.00
	Male (47)	X=87.50		X=85.47	r=-0.16	X=83.54	r=-0.18	X=88.97		X=93.69	54	X=86.99	45	X=90.63	p=.115
City	Bartın (54)	X=96.39	U=3720.000	X=96.82	U=3743.500	X=97.06	U=3756.000	X=97.66	U=3788.500	X=106.48	U=3727.000	X=100.89	U=3963.000	X=98.56	U=38375
	Zonguldak (148)	X=103.36	p=.451	X=103.21	p=.466	X=103.12	p=.489	X=102.90	p=.562	X=99.68	p=.424	X=101.72	p=.926	X=102.57	p=.641
Educational	Undergraduate (82)	X=103.99	U=1366.500 p=.066	X=104.02	U=1361.000 p=.0	X=103.24	U=1502.500 p=.1	X=103.67	U=1425.000 p=.1	X=103.32	U=1488.000 p=.1	X=102.62	U=1615.500 p=.3	X=103.46	U=14625.00
	Graduate (20)	X=78.83		X=78.55	49 r=-0.14	X=85.63	75	X=81.75	02	X=84.90	44	X=91.28	96	X=83.63	p=.119

*p<.05

Upon examination of Table 3, no significant difference (U=2984.500; p=.060) was found between the views of female (X=105.75) and male (X=87.50) EFL teachers in terms of Universal Design for Teaching. There was also no significant difference (U=3720.000; p=.451) between the views of EFL teachers working in Bartın (X=96.39) and those working in Zonguldak (X=103.36). Additionally, there was no significant difference (U=1366.500; p=.066) between the views of undergraduate (X=103.99) and graduate (X=78.83) EFL teachers.

In the 'Information Transfer' subscale of Universal Design for Teaching, it was found that female teachers' scores (X=106.36) were significantly higher than those of male teachers (X=85.47) at a significant level (U=2889.000; p=.023; r=-0.16). There was no significant difference between EFL teachers working in Bartın (X=96.82) and Zonguldak (X=103.21) in terms of their opinions (U=3743.500; p=.466). The scores of undergraduate teachers (X=104.02) were significantly higher than those of graduate teachers (X=78.55) at a significant level (U=1361.000; p=.049; r=-0.14).

When the Universal Design for Teaching scores of female (X=106.95) and male (X=83.54) EFL teachers were evaluated in the 'Reflective Thinking' sub-dimension, it was seen that the scores of female teachers were significantly higher than those of male teachers (U=2798.500; p=.011; r=-0.18). There was no significant difference between the views of EFL teachers working in Bartin (X=97.06) and Zonguldak (X=103.12) in terms of the Universal Design for Teaching. There was no significant difference between the views of undergraduate (X=103.24) and graduate (X=85.63) teachers in terms of the Universal Design for Teaching.

There was no significant difference between the scores of female (X=105.30) and male (X=88.97) EFL teachers in the 'Autonomy' sub-dimension of Universal Design for Teaching (U=3053.500; p=.085). There was no significant difference between the opinions of EFL teachers working in Bartin (X=97.66) and Zonguldak (X=102.90) in terms of their views, (U=3788.500; p=.562). There was no significant difference between the scores of undergraduate (X=103.67) and graduate (X=81.75) EFL teachers in terms of their opinions about the 'Autonomy' sub-dimension of Universal Design for Teaching (U=1425.000; p=.102).

In the sub-dimension of "Verbal Transfer" in Universal Design for Teaching, there was no significant difference between the opinions of female (X=103.87) and male (X=93.69) EFL teachers (U=3275.500; p=.254). There was no significant difference between the teachers working in Bartın (X=99.68) and Zonguldak (X=106.48) in terms of their opinions (U=3727.000; p=.424). There was a significant difference (U=1488.000; p=.144) between the opinions of undergraduate (X=103.32) and graduate (X=84.90) teachers.

In the 'Multimedia' subscale of Universal Design for Teaching, it was found that the scores of female teachers (X=105.90) were significantly higher than those of male teachers (X=86.99) at a significant level (U=2960.500; p=.045; r=-0.14). There was no significant difference observed between the opinions of teachers working in Bartin (X=100.89) and Zonguldak (X=101.72) provinces (U=3963.000; p=.926). There was no significant difference observed between the

opinions of undergraduate (X=102.62) and graduate (X=91.28) EFL teachers (U=1615.500; p=.396).

There was no significant difference (U=3131.500; p=.115) between female (X=104.80) and male (X=90.63) EFL teachers' opinions in the 'Metacognitive Thinking' subscale of Universal Design for Teaching. There was no significant difference (U=3837.500; p=.641) between teachers working in Bartın (X=98.56) and Zonguldak (X=102.57) provinces. There was no significant difference (U=1462.500; p=.119) between opinions of undergraduate (X=103.46) and graduate (X=83.63) EFL teachers.

Findings on High School EFL Teachers' Consideration of the Principles of UDL in Their Lessons

This section presents qualitative findings of the study regarding the extent to which high school EFL teachers consider the principles of Universal Design for Learning in their instruction, and the responses have been analyzed and interpreted.

Findings on Encouraging Classroom Participation

High school EFL teachers reported employing question-answer methods (n=7), attention-grabbing techniques (n=6), warm-up activities (n=4), and various other activities (n=3) to foster student participation in their classes. For instance:

"To engage high school students effectively, teachers emphasize the importance of starting lessons with engaging warm-up activities and questions tailored to each unit." (P5F4)

Overall, teachers aim to stimulate student interest and ensure active participation by highlighting the relevance and practical applications of lessons, alongside employing diverse instructional activities.

Findings on Creating Learning-Teaching Environment

Upon analyzing teachers' responses regarding their considerations when designing the learning environment, it was evident that they prioritized student utility and engagement. Key elements included the integration of technology (n=4), internet resources (n=2), web-based tools (n=2), and smart boards (n=2). Additionally, teachers emphasized the incorporation of active-learning elements such as instructional materials (n=3), interactive boards (n=2), and engaging activities (n=2). For instance:

"I focus on creating a dynamic, educational, and enjoyable environment that encourages active student participation. I incorporate digital learning, web 2.0 tools, and technology to enhance classroom engagement." (P3F2)

"I strive to establish a supportive environment where students feel comfortable asking questions and sharing ideas, tailored to their individual talents and interests." (P2F1)

Overall, teachers demonstrated a proactive use of contemporary technological tools and varied instructional materials to foster effective and engaging learning environments for students.

Findings on Continuity of the Lessons and Sustaining Interest

In examining teachers' responses on strategies to sustain lesson continuity and maintain student interest, significant emphasis was placed on employing engaging elements such as activities/tasks (n=6), questioning techniques (n=5), games (n=3), and videos (n=3). Teachers highlighted:

"I utilize diverse activities, including web 2.0 tools, such as creating word clouds relevant to the unit or topic." (P5F4)

"Recognizing students' attention spans, I transition to games if I sense waning interest after demanding activities." (P3F2)

Teachers acknowledged challenges with student attention and boredom, underscoring their efforts to sustain engagement through varied activities, materials, and instructional methods.

Findings on Students' Individual Differences

Upon analyzing the teachers' responses in the study regarding their perceptions of students' individual differences, several prominent themes emerged: learning disparities (n=6), support provision (n=5), group work (n=4), refugee student integration (n=4), and varied instructional methods (n=2). Teachers articulated diverse perspectives, exemplified by statements such as:

"We have students from Iraq who, while not differing religiously, exhibit linguistic and racial diversity. They possess strong English proficiency. One visually impaired student, with significant visual impairment in one eye and limited vision in the other, excels academically. To facilitate their learning, we seat them in the front row and provide large-print materials. Additionally, intellectually integrated students have individual education plans (IEPs), exempting them from English coursework, although they receive tailored education in the subject." (P5F4)

Regarding how teachers perceive individual differences such as learning styles, language, ethnicity, intelligence type, and proficiency level, they endeavor to accommodate these variations through diverse group and individual activities and tools. However, challenges persist in addressing these differences effectively within crowded classroom settings.

Findings on Activities for Individual Differences

Upon analyzing teachers' responses regarding their approaches to addressing individual differences among students, key methods included employing diverse activities (n=5), visual aids (n=3), alternative teaching methods (n=2), educational games (n=2), verbal instruction (n=2), writing tasks (n=1), auditory aids (n=1), and project-based learning (n=1). Teachers emphasized:

"I design activities catering to different learning styles in each lesson, incorporating visual, auditory, and tactile approaches, alongside gamification strategies." (P3F2)

"I teach topics using multiple methods to accommodate varying student preferences for effective learning." (P4F3)

The analysis of teachers' responses highlighted their efforts to support students with varying learning speeds and types of intelligence through diverse activities, methods, and instructional materials.

Findings on Students' Self-Regulation, Self-Monitoring, and Development

Upon examining teachers' responses regarding their approaches to students' self-regulation, self-monitoring, and development, significant emphasis was placed on fostering these skills through various methods such as tasks (n=10), projects (n=9), responsibility (n=7), games/sketches (n=6), group work (n=4), and exhibitions (n=4). Teachers highlighted:

"Projects like E-Twinning enhance student responsibility and organizational skills, fostering a sense of uniqueness and importance among students." (P5F4)

"Students engaged in projects resembling exhibition organization and science fairs." (P7F5)

Teachers endeavor to develop students' abilities in organizing meetings, planning, maintaining organization, and decision-making by assigning diverse tasks and responsibilities. The findings underscore that schools carefully monitor individual differences, employ various strategies to engage students actively in

lessons, create stimulating learning environments, ensure lesson continuity, and accommodate diverse student needs through varied materials and activities.

DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In evaluating the high school EFL curriculum through the lens of universal design for learning (UDL), no significant differences were found in the opinions of female and male teachers when considering variables such as city of residence and educational status. This indicates that both genders assess teaching practices similarly under the framework of universal design. Detailed examination of the items on the universal design for teaching scale reveals their focus on effective instructional strategies throughout the lesson. Research by Batmaz Derer (2018) illustrates that implementing UDL principles enhances students' awareness and engagement, fostering active learning experiences. Similarly, Izzo et al. (2008) noted improvements in student achievement, attitudes toward learning, and skills like interest, attention, self-regulation, and collaboration through the application of UDL principles. Interviewed teachers highlighted their commitment to enriching the teaching process by addressing individual differences and employing diverse methods, strategies, activities, and materials to enhance student engagement and participation. They effectively integrate current technological tools, promote students' life skills development, and strive to offer diverse assessment options despite formal assessment requirements. In Bedir's (2022) study, teachers emphasized that UDL practices have the potential to enhance the recognition of individual differences in education, promote efficiency and equity of opportunity, ensure inclusivity, foster versatile and sustained learning, facilitate access to information, raise educational quality, and strengthen learners' capacity for self-expression. Leichliter (2010) emphasized the positive impact of UDL techniques on student learning outcomes, supporting the practical benefits of applying UDL principles in educational settings.

When the views of EFL teachers were examined according to the city variable for evaluating the high school EFL curriculum based on universal design for learning, it was determined that there was no significant difference in the opinions of the teachers working in Bartın and Zonguldak provinces where the study was conducted. This finding means that the teachers working in Bartın and Zonguldak provinces scored similarly in terms of universal design for teaching. When the studies conducted in the literature are examined, the implementation of UDL principles and strategies in applications carried out in different countries, cities, or regions has generally resulted in positive effects. Saito-Kitanosako (2012) studied the effects of universal design for learning principles on teachers and

students in classes with a different educational culture in Japan, and as a result of the study, it was determined that the use of UDL principles in teaching practices is possible in terms of Japan's values and culture, and they have a positive effect on meeting students' individual learning needs. During the interviews, teachers emphasized the importance of explaining the functionality of the subject taught to students. In their meta-analysis study that examined 12 research studies based on universal design for learning, Al-Azawei et al. (2016, p.46) stated that most of the studies were conducted in the United States, followed by Canada, Greece, Singapore, Australia, and Brunei, and that universal design for learning has not yet become fully universal due to its limited use in many countries. The same study found that all the research studies analyzed yielded results that were beneficial to students, teachers, and institutions, which is consistent with the findings of this study.

When EFL teachers' views on the evaluation of high school EFL curriculum based on universal design for learning were examined according to the educational level variable, it was determined that there was no significant difference between the views of teachers who graduated from undergraduate and graduate programs. This finding means that undergraduate and graduate teachers similarly scored in terms of universal design for teaching. This suggests that both groups demonstrate comparable competency levels in implementing UDL principles, which is consistent with recent findings emphasizing the widespread applicability of UDL practices across teacher education levels (Rusconi & Squillaci, 2023). When the content of the universal design for teaching scale is examined, it includes items such as guiding, supporting, striving for students' learning, using multiple strategies and principles offered by universal design for learning, constantly updating oneself and students, using tools and technologies, resources and information correctly, and providing students with necessary skills. In this respect, it can be said that the teachers participating in the study have similar characteristics regardless of whether they have an undergraduate or graduate degree. These characteristics essentially parallel the purpose and function of the teaching profession and are addressed in undergraduate education. The teachers interviewed during the study expressed that they constantly update themselves, their methods, and materials, which supports this finding. Gravel (2017) conducted a case study with elementary school teachers over a long period of time, involving discussions, meetings, and observations to establish and develop a foundation for universal design for learning and discipline. As a result of Gravel's study, the impact of the teachers' pre-existing practices and beliefs on learning contribute to teachers' development and change. Literature in the field frequently includes studies on the development of the use of principles and

practices based on universal design for learning in educational applications. Courey et al. (2013) provided training for prospective teachers to understand and implement the principles of universal design for learning in lesson plans and observed a significant improvement in their lesson plans at the end of the study. Craig et al. (2022) provided training to teachers on practices based on universal design for learning within the scope of a personal development program and found that the use of practices based on universal design for learning significantly increased in their classrooms after the training.

When the sub-factors of the Universal Design for Teaching scale, namely information transfer, reflective thinking, autonomy, verbal transfer, multimedia and metacognitive thinking factors, were examined according to the variables of gender, city of residence and educational background, it was determined that they were in line with the overall scale. Only for the gender variable, when the scores of the information transfer, reflective thinking and multimedia elements of the Universal Design for Teaching scale were examined, it was found that the scores of female teachers were significantly higher than those of male teachers. This finding suggests that female teachers are more positive in terms of information transfer, reflective thinking and multimedia aspects. According to Yılmaz's (2009, p.119) study on teachers' value preferences, female teachers place more importance on values such as helpfulness, universality, and conformity compared to males. This finding is supported by Erdemir et al.'s (2009, p.104) study on teacher candidates about technology use in education, which concluded that female teacher candidates are better at preparing mind and knowledge maps, developing programmed teaching materials, and selecting and preparing instructional materials. In addition, the interview section of the study also supports this finding as female teachers were found to be more willing to help and their responses were generally more consistent with the principles and practices of universal design for learning. Some of the expressions used by the teachers during the interviews also support the conclusion that female teachers make more effort in terms of information transfer, reflective thinking, and multiple media.

Recommendations

Based on the findings of this study, several practical and research-oriented suggestions can be made. First, to further enhance the implementation of Universal Design for Learning (UDL) principles in high school EFL curricula, it is recommended that professional development programs be designed to equip teachers with practical strategies and resources aligned with UDL. These

programs should address the integration of multimedia, reflective thinking practices, and differentiated instruction methods that support diverse learners.

Second, given the observed gender-based differences in specific sub-dimensions such as information transfer and multimedia use, future training initiatives could benefit from being tailored to support all teachers in these areas, particularly by sharing effective strategies commonly employed by female teachers.

Third, further studies can expand the scope of the research to include different regions and educational levels, allowing for a broader understanding of how UDL principles are perceived and implemented across diverse contexts. Longitudinal studies and classroom-based action research are also encouraged to observe the sustained impact of UDL practices on both teaching effectiveness and student outcomes.

Lastly, policymakers and curriculum developers should consider embedding UDL principles more explicitly into national EFL curriculum guidelines to promote inclusive, engaging, and accessible learning environments for all students.

REFERENCES

Al-Azawei, A., Serenelli, F. & Lundqvist, K. (2016). Universal design for learning (udl): a content analysis of peer reviewed journals from 2012 to 2015. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, *16*(3), 39–56.

Almeqdad, Q. I., Alodat, A. M., Alquraan, M. F., Mohaidat, M. A., & Al-Makhzoomy, A. K. (2023). The effectiveness of universal design for learning: A systematic review of the literature and meta-analysis. *Cogent Education*, *10*(1). https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2218191

Batmaz Derer, N. (2018). Evrensel tasarıma dayalı öğretimin ortaokul öğrencilerinin ingilizce dersindeki biliş ötesi farkındalıklarına ve öz yeterlik inançlarına etkisi (Tez no. 512101) [Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bedir, G. (2022). Teachers' views on the practices of universal design for learning: Universal design for learning. *International Journal of Curriculum and Instruction*, *14*(2), 1324-1342.

Burgstahler, S. (2009). *Universal Design in Education: Principles and Applications*. DO-IT.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 22.basım, Pegem Atıf İndeksi, s. 360.

Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. (31st Ed). Pegem Akademi.

CAST (Center of Applied Special Technology) (2018). *Universal Design for Learning Guidelines version 2.2*. https://udlguidelines.cast.org/, Erişim tarihi: 10.04.2025

Courey, S. J., Tappe, P., Siker, J., & LePage, P. (2013). Improved lesson planning with universal design for learning (udl). *Teacher Education and Special Education: The Journal of the Teacher Education Division of the Council for Exceptional Children*, *36*(1), 7-27. https://doi.org/10.1177/0888406412446178

Craig, S. L., Smith, S. J., & Frey, B. B. (2022). Professional development with universal design for learning: supporting teachers as learners to increase the implementation of udl. *Professional Development in Education*, *48*(1), 22-37. https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1685563

Creswell, J.W. (2007). *Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (3rd Ed). Pearson: Merrill Prentice Hall.

Demir, Z. (2019). Çevre eğitiminde argümantasyon uygulamaları ile zenginleştirilmiş 5e öğrenme metodunun 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına, eleştirel düşünme ve tartışma becerilerine etkisi (Tez no. 592194) [Yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Doğan, N., Soysal, S., ve Karaman, H. (2017). Aynı örnekleme açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanabilir mi? Ö. Demirel (Ed.), in *Küreselleşen Dünyada Eğitim* (p.373-400). Pegem Akademi.

Erdemir, N., Bakırcı, H. ve Eyduran, E. (2009). Öğretmen adaylarının eğitimde teknolojiyi kullanabilme özgüvenlerinin tespiti. *Journal of Turkish Science Education*, *6*(3), 99-108.

Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K. ve Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, *33*(1), 210-223.

Gawronski, M. E. (2014). Universal design for learning: Perceptions of faculty and students at a Northeastern Community college. [Doctoral dissertation, Colorado State University].

George, D. & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (14th Ed). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429056765

Gravel, J. W. (2017). A disciplined application of universal design for learning (udl): supporting teachers to apply udl in ways that promote disciplinary thinking in english language arts (ela) among diverse learners [Doctoral dissertation, Harvard University].

Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. (2008). Evaluating model fit: a synthesis of the structural equation modelling literature. *In 7th European Conference on Research Methodology for Business and Management Studies*, pp. 195-200.

Hu, L.T. & Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

Israel, M., Ribuffo, C. & Smith, S. (2014). *Universal Design for Learning Innovation Configuration: Recommendations for Teacher Preparation and Professional Development* (Document No. IC-7). University of Florida, Collaboration for Effective Educator, Development, Accountability, and Reform Center.

Izzo, M. V., Murray, A., & Novak, J. (2008). The faculty perspective on universal design for learning. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, *21*(2), 60-72.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, *30*(3), 607-610. https://doi.org/10.1177/001316447003000308

Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, *28*(4), 563-575.

Leichliter, M. E. (2010). A case study of universal design for learning applied in the college classroom [Doctoral Dissertation, West Virginia University].

Meyer, A., Rose, D., & Gordon, D. (2014). *Universal Design for Learning: Theory and Practice.* CAST Professional Publishing.

Novak, K. (2014). *UDL Now!: A Teacher's Monday-morning Guide to Implementing Common Core Standards Using Universal Design for Learning*. CAST Professional Publishing.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Sage publications.

Ralabate, P. K. (2016). *Your UDL Lesson Planner: The Step by Step Guide for Teaching All Learners.* Paul H. Brookes Publishing Co.

Rose, D.H. & Meyer, A. (2002). *Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning.* Association for Supervision and Curriculum Development.

Rusconi, L., & Squillaci, M. (2023). Effects of a universal design for learning (UDL) training course on the development teachers' competences: A systematic review. *Education Sciences*, 13(5), 466.

Saito-Kitanosako, Y. (2012). Applying principles of universal design for learning to early elementary math classes in Japan: A case study. [Doctoral Dissertation, University of Kansas].

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, *8*(2), 23-74.

Smith, F. G. (2007). *Perceptions of Universal Design for Learning (UDL) in College Classrooms.* George Washington University.

Tıraşoğlu, S. (2019*).* Sosyal bilgiler dersinde ilköğretim öğrencilerinin vatandaşlık ve demokrasi eğitimine ilişkin kazanım düzeylerinin incelenmesi. (Tez no. 598805) [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel biraraştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, *6*(4): 543-559.

Yeşilyurt, S. ve Çapraz, C. (2018). Ölçek geliştirme çalışmalarında kullanılan kapsam geçerliği için bir yol haritası. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *20*(1), 251-264.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (10th Ed). *Seçkin Yayıncılık*.

Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin değer tercihlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *7*(17), 109-128.

Yin, R.K (2002). *Case Study Research: Design and Methods.* Sage Publications.

EXTENDED ABSTRACT

Objective: In recent years, the emphasis on learner-centered approaches in education has highlighted the necessity of curricular frameworks that promote not only knowledge acquisition but also sustained engagement and purposeful learning. Ensuring that students have equitable access to educational content and opportunities requires instructional planning that accounts for diverse needs and learning profiles. Universal Design for Learning (UDL), as an inclusive pedagogical model, offers a structured approach to achieving this by incorporating flexible methods, materials, and assessments that accommodate learner variability. This study was designed to explore how well the principles of UDL are reflected in the high school English as a Foreign Language (EFL) curriculum in Türkiye. Specifically, the research aims to evaluate the curriculum's alignment with UDL principles in terms of its potential to foster inclusive, engaging, and goal-oriented foreign language instruction.

Method: This study employed an explanatory sequential mixed-methods design, integrating both quantitative and qualitative approaches to examine the integration of UDL principles within high school EFL instruction. In the quantitative phase, data were gathered using a researcher-developed scale consisting of 34 positively worded items rated on a five-point Likert scale. The instrument was constructed based on established UDL frameworks and subjected to expert review. The online pilot study, conducted during the 2020–2021 academic year, involved 364 volunteer teachers from secondary and high schools in two provinces in northwestern Türkiye. Factor analyses were applied to test construct validity, and non-parametric methods were used due to the lack of normal distribution in the data. In the qualitative phase, a semi-structured interview protocol comprising 17 items was developed to explore classroom-level applications of UDL. Expert feedback ensured the content validity of the tool. Typical case sampling was used to select eight EFL teachers working in socioeconomically average schools. Remote interviews were conducted via Zoom between December 2021 and January 2022. All sessions were transcribed and verified by participants. The data were analyzed using descriptive analysis, with emerging themes supported by direct quotations and cross-checked by an additional field expert for reliability.

Findings: The quantitative results revealed no statistically significant differences in overall Universal Design for Teaching scores across gender, region, or educational background. However, when examining subdimensions, several noteworthy patterns emerged. Female teachers scored significantly higher than male teachers in the domains of Information Transfer, Reflective Thinking, and Multimedia, indicating stronger engagement with UDL-aligned practices in these areas. In addition, undergraduate teachers demonstrated significantly higher scores than graduate-level teachers in Information Transfer, suggesting possible variation in classroom application based on training orientation. No meaningful differences were found between participants from different provinces in any subdimension, indicating regional consistency in perceptions of UDL implementation. Similarly, in the areas of Autonomy, Verbal Transfer, and Metacognitive Thinking, none of the group comparisons reached statistical significance, though small effect size patterns continued to favor female and undergraduate teachers. Overall, while general perceptions of UDL appear relatively stable across demographic variables, certain instructional dimensions reflect divergence in practice—particularly among gender and educational qualification groups. These findings suggest the presence of individual-level factors influencing how UDL principles are interpreted and applied in EFL classrooms.

The qualitative data revealed that EFL teachers made conscious efforts to enhance participation, sustain student interest, and adapt instruction to diverse learner needs. Teachers frequently used warm-up activities, questioning techniques, and digital tools to encourage engagement. They emphasized designing supportive learning environments enriched with web-based resources, interactive boards, and differentiated materials. Findings also showed that teachers used games, projects, and varied tasks to maintain lesson flow and motivation. Awareness of individual differences—such as learning styles, language background, and special needs—was evident, and strategies such as group work, visual aids, and multimodal activities were employed accordingly. Teachers additionally focused on promoting student self-regulation through project-based learning, responsibilities, and performance tasks. Overall, the findings indicated a commitment to UDL-aligned practices, though implementation varied depending on classroom conditions and available resources.

Conclusion and Discussion: This study demonstrated that high school EFL teachers generally share similar views on the implementation of Universal Design for Learning, regardless of gender, province, or educational background. However, in specific subdimensions such as information transfer, reflective thinking, and multimedia use, female teachers showed significantly higher

engagement. This suggests that gender may play a role in how certain UDL components are applied in practice. Interview findings supported the quantitative results, highlighting teachers' efforts to foster participation, adapt to individual differences, and integrate varied instructional methods and technological tools. Female teachers, in particular, expressed greater alignment with UDL principles, often emphasizing inclusivity, flexibility, and student-centered strategies. No significant differences were observed between provinces or education levels, indicating consistent UDL understanding across contexts. Teachers with different academic backgrounds appeared equally committed to reflective and adaptive teaching. Overall, the study confirms that while general awareness of UDL is strong, its application may vary based on personal teaching styles and professional values.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 3980-4005
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82822
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 30.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 07.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Gücenmez, T. (2025). Türkiye'de Yaşlı Nüfus Temelinde Sosyal Politikalar ve Aktif Yaşlanma: Kaos mu, Dönüşüm mü? *Journal of History School,* 78, 3980-4005.

TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUS TEMELİNDE SOSYAL POLİTİKALAR VE AKTİF YAŞLANMA: KAOS MU, DÖNÜŞÜM MÜ?

Tuğba GÜCENMEZ[1]

Öz

Yaşlanmanın bireylerde ve toplumda yarattığı değişikliklerin sonuçlarını tahmin edebilmek oldukça zordur. Nüfusun yaşlanmasının sosyo-ekonomik ve siyasal etkileri giderek daha belirgin hale gelmektedir. Artan yaşlı nüfus, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Yaşlanmanın olumsuz yönlerini azaltmak ve olumlu yönlerini teşvik etmek, toplum refahını yükseltmeyi amaçlayan sosyal politikanın temel faaliyet alanıdır. Çalışma, sosyal güvenlik mevzuatını da içeren bir geleneksel literatür taramasına yönelik bir değerlendirme şeklindedir. Dünyada son dönemde yaşanan köklü teknolojik değişimler ve kitlesel göç hareketlerinin yarattığı etkiler dikkate alınmaksızın Türkiye'de mevcut yapı üzerinden bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, aktif yaşlanma yaklaşımı da ele alınarak, bugün "daha iyi" bir yaşlılık süreci için bu grubun değişen ihtiyaçlarına daha duyarlı bir şekilde yanıt vermesi gereken sosyal politikaların karışıklık mı değişiklik mi getirdiği tartışılmaktadır. Özetle, "Türkiye'de yaşlanan nüfus politikaları bir kaosun habercisi mi, yoksa toplumsal yapının sosyal politikalar çerçevesinde yeniden organize edilerek daha sürdürülebilir bir geleceğe evrilebileceği bir fırsat mı?" sorusunun cevabı aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Nüfusun Yaşlanması, Aktif Yaşlanma, Sosyal Politika.

[1]Dr. Öğr. Üyesi. Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Adıyaman/Türkiye. tgucenmez@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9001-2926

Social Policies and Active Aging on the Basis of Elderly Population in Türkiye: Chaos or Transformation?

Abstract

It is very difficult to predict the consequences of changes that aging creates in individuals and society. The socio-economic and political impacts of population ageing are becoming increasingly evident. The increasing elderly population is putting significant pressure on health and social security systems. Reducing the negative aspects of ageing and promoting its positive aspects is the main activity area of social policy, which aims to increase the welfare of society. The study is an evaluation of a traditional literature review including social security legislation. An attempt has been made to make an analysis based on the current structure in Türkiye, without considering the effects of the radical technological changes and mass migration movements that have recently taken place in the world. The study also addresses the active aging approach, discusses whether social policies that need to respond more sensitively to the changing needs of this group for a "better"aging process today are bringing confusion or change. In summary, the answer to the question "Are aging population policies in Türkiye a harbinger of chaos or an opportunity for the social structure to be reorganized within the framework of social policies and evolve into a more sustainable future?" is sought.

Keywords: Ageing, Active Ageing, Ageing of Population, Social Policy.

GİRİŞ

Yaşlılık insan hayatının son evresi olarak adlandırılmasına rağmen; biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları itibariyle içinde yaşanılan coğrafyadan, toplumsal, siyasal, ekonomik yapıdan ve bireyden bireye farklılıklar gösterebilen bir süreçtir. 21.yüzyılın en önemli demografik dönüşümlerinden biri, küresel ölçekte nüfusun giderek yaşlanmasıdır. Yaşlanma, "21. yüzyılda öncelikli demografik olgulardan biri olan yaşlanma; vücudun molekül, hücre, doku ve organlarında zamanla ortaya çıkan ve geri dönüşü olmayan yapısal ve işlevsel değişikliklerin tümüdür" şeklinde tanımlanmaktadır (Akçay, 2011). Yaşlı-genç nüfus arasındaki denge, ülkelerin sosyolojik kurumlarını etkilemektedir. Son yıllarda, genç nüfusun azaldığı, yaşlı nüfusun arttığı görülmektedir. Dünya ölçeğinde genç nüfusun giderek azalmasının nedenleri arasında, toplumsal yapılar içerisinde değişkenlik göstermesinin yanı sıra özellikle insanların sosyo-ekonomik durumları da öne çıkmaktadır. Yaşlı bireylerin toplam nüfus içindeki oranlarının artması, yaşlanma ile ilgili çeşitli sorunların daha fazla dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, yaşlılıkta yaşam kalitesinin yükseltilmesi, başarılı, aktif ve sağlıklı yaşlanma gibi kavramlar da önem kazanmaktadır (Arıkan, 2020, s.262).

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere birçok toplum, düşük doğurganlık oranları ve artan yaşam beklentisiyle birlikte, hızla yaşlanan bir nüfus yapısıyla karşı karşıyadır. Nüfusun yaşlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan demografik dönüşümler özellikle yaşlı nüfus için önemli olmakla birlikte, nüfusun yaşlanması, toplumlar üzerinde önemli etkiler yaratmakta ve bu durum, ekonomik büyüme, işgücü piyasaları ve gelecek nesiller açısından hem zorluklar hem de fırsatlar sunmaktadır (Demirbilek & Özgür, 2017, s.15). Nüfusun yaşlanması, toplumsal yapıda köklü değişimlere yol açarak bireylerin yaşam biçimlerini, aile yapısını, iş gücünü ve kuşaklar arası ilişkileri etkileyen çok boyutlu bir süreçtir. Dünya nüfusu içerisindeki yaşlı nüfusun gittikçe artması, ülkeleri yaşlılar ile ilgili sosyal politika üretmeye ve söz konusu politikaları geliştirmeye zorlamaktadır. Kaçınılması mümkün olmayan bu durumu fırsata çevirmek için ülkeler sürdürülebilir, etkin ve planlı politikalar geliştirmek zorundadır ve bunun içinde ülkelerin bu konuyu vakit kaybetmeden gündemlerine almaları büyük önem taşımaktadır.

İnsanların refah seviyesini artırmak için herkese eşit ve adil fırsatlar sunmak hem hukuk devletinin gereği hem de sosyal devlet anlayışının bir yansımasıdır. Bu, sağlıktan eğitime, sosyal haklardan ekonomik fırsatlara kadar her alanda geçerli olmalı, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını gözeten politikalar ve uygulamalar, daha adil ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için kurulmalıdır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların daha adil ve sürdürülebilir bir yaşamı destekleyen politikalara odaklanması büyük önem taşımakla birlikte eşit ve adil hak ve fırsatların sağlanması ve uygulanması, herkesin kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi garanti altına alınmalı, istihdam olanakları artırılmalı ve herkesin insanca yaşam sürebilmesi için adil ücret politikaları uygulanmalıdır. Çevreyi koruma ve sürdürülebilir kalkınma politikaları benimsenmeli, doğal kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanmalı, uluslararası düzeyde iş birlikleri kurulmalı, bilgi ve kaynak paylaşımı yapılarak paydaşlarla kalkınma modelleri üzerinde durulmalıdır. Yoksulluk ve açlıkla mücadele için kapsamlı stratejiler geliştirilmeli ve uygulanmalı, temel insan haklarına saygı gösterilmeli ve bu haklar korunmalıdır. Bu politikalar, daha adil, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir dünya için temel taşları oluşturmakla birlikte hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bu tür politikaların benimsenmesi ve uygulanması, toplumların refahını artırmada kritik bir rol oynayacağı muhakkaktır. Bütün bu politikalar, yaşlı bireylerin psikolojik, sosyo-ekonomik durumları dikkate alınarak tekrar gözden geçirilmelidir.

Bu çalışma, dünyada son dönemde yaşanan köklü teknolojik değişimler ve kitlesel göç hareketlerinin yarattığı etkiler dikkate alınmaksızın Türkiye'de mevcut yapı üzerinden yaşlanan nüfus temelinde şekillenen sosyal politikalara

odaklanmaktadır. Öncelikle, nüfusun yaşlanmasının yarattığı zorluklar, Türkiye'de yaşlı nüfusa yönelik sosyal politika uygulamaları ele alınmış; ardından, bu sürecin krize dönüşmesi ya da yeni fırsatlar yaratma olasılığı ve bu noktada aktif yaşlanma yaklaşımının rolü tartışılmıştır.

YÖNTEM

Buna göre, çalışmanın temel araştırma soruları, Türkiye'de yaşlanan nüfusun sosyal politikalar üzerindeki etkisini anlamaya odaklanmaktadır. Çalışma, şu soruyu merkeze almaktadır: *"Türkiye'de yaşlanan nüfus politikaları bir kaosun habercisi mi, yoksa toplumsal yapının sosyal politikalar çerçevesinde yeniden organize edilerek daha sürdürülebilir bir geleceğe evrilebileceği bir fırsat mı?"*

Bu çalışma, bu temel sorunun yanı sıra bazı alt sorulara da değinmektedir:

- Nüfusun yaşlanması toplumsal yapıları nasıl etkiliyor?
- Sosyal politikalar yaşlıların ihtiyaçlarına yanıt verirken karışıklık mı değişiklik mi getiriyor?
- Aktif yaşlanma yaklaşımının, Türkiye'de yaşlanan nüfus temelinde şekillenen sosyal politika boyutundaki rolü nedir?
- Sosyal güvenlik sistemleri yaşlanan nüfusun yükünü nasıl sürdürebilir?
- Türkiye'de etkili sosyal politikaların uygulanmasında kolaylıklar ve zorluklar var mıdır?

Çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye'de yaşlanan nüfusun sosyal politikalar üzerindeki etkisini kaos ve dönüşüm perspektifinden bir değerlendirmeyi mümkün kılmayı hedeflemektedir. Ek olarak, alt sorular, bu temel soruyu destekleyen ve genişleten unsurlardır. Özellikle, aktif yaşlanmanın rolü, sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği, araştırmanın kapsamını zenginleştirmektedir.

Bu çalışmada, araştırma konusunun niteliği, kapsamı ve amaçları doğrultusunda geleneksel literatür taraması yöntemi belirlenmiştir. Geleneksel literatür taraması, sosyal politika ve yaşlanan nüfus gibi dinamik, bağlamsal ve çok boyutlu bir konuyu derinlemesine analiz etmek için uygun bir metodolojik çerçeve sunmaktadır. Geleneksel literatür taramasının tercih edilme gerekçeleri şu şekilde özetlenebilir: Araştırmanın temel amacı, Türkiye'de yaşlı nüfusun sosyal politikalar ve aktif yaşlanma bağlamındaki rolünü teorik bir perspektifle ele almak ve mevcut literatürdeki tartışmaları sentezlemektir. Geleneksel literatür taraması, bu tür keşifsel amaçlar için özellikle uygun görülmektedir çünkü katı varsayımlar yerine esnek ve yorumlayıcı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu

esneklik, sosyal politika gibi disiplinler arası ve bağlama duyarlı bir alanda, farklı disiplinlerden (sosyoloji, ekonomi, hukuk vb.) gelen kaynakları bütüncül bir şekilde değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Hart, 2018).

Çalışma, nicel verilerin ötesinde nitel bulgulara (örneğin, yaşlıların demografik ve sosyo-ekonomik durumları, politika yapıcıların perspektifleri) ve teorik tartışmalara odaklanmaktadır. Geleneksel literatür taraması, bağlamsal yorumlama ve kavramsal haritalama gibi tekniklerle analiz etmek için uygundur. Örneğin, "aktif yaşlanma" kavramının Türkiye'deki sosyo-kültürel bağlamda nasıl algılandığını anlamak, ancak derinlemesine bir literatür incelemesiyle mümkündür (Booth vd., 2016). Sistematik taramaların aksine, bu yöntem, karmaşık sosyal fenomenleri eleştirel bir bakış açısıyla yorumlama imkânı sağlamaktadır.

Çalışmanın temel sorusu ("Türkiye'de yaşlı nüfus temelinde sosyal politikalar kaos mu yoksa dönüşüm mü getiriyor?"), açık uçlu ve yorumsal bir nitelik taşımaktadır. Bu tür sorular, önceden belirlenmiş kategorilerle sınırlandırılmak yerine, literatürdeki çeşitli perspektiflerin eleştirel bir sentezini gerektirmektedir.

Çalışmada, resmi raporlar (TÜİK, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı vb.), yasal metinler (5510 Sayılı Kanun vb.), akademik makaleler ve nitel çalışmalar gibi heterojen kaynak türleri kullanılmıştır. Geleneksel literatür taraması, bu tür çeşitli kaynakları tek bir analitik çerçevede birleştirmek için uygun bir yöntemdir (Hart, 2018).

Geleneksel literatür taraması, bu çalışmanın keşifsel amaçlarına, disiplinler arası kapsamına ve bağlamsal derinlik ihtiyacına cevap veren en uygun yöntem olarak benimsenmiştir. Araştırmacının eleştirel yorumunu merkeze alan bu yaklaşım, sosyal politika ve yaşlanma gibi dinamik bir konunun çok boyutlu analizini mümkün kılmıştır. Bu tercih, araştırmanın teorik katkısını güçlendirmiş ve okuyucuya kapsayıcı bir perspektif sunmuştur.

BULGULAR VE YORUM

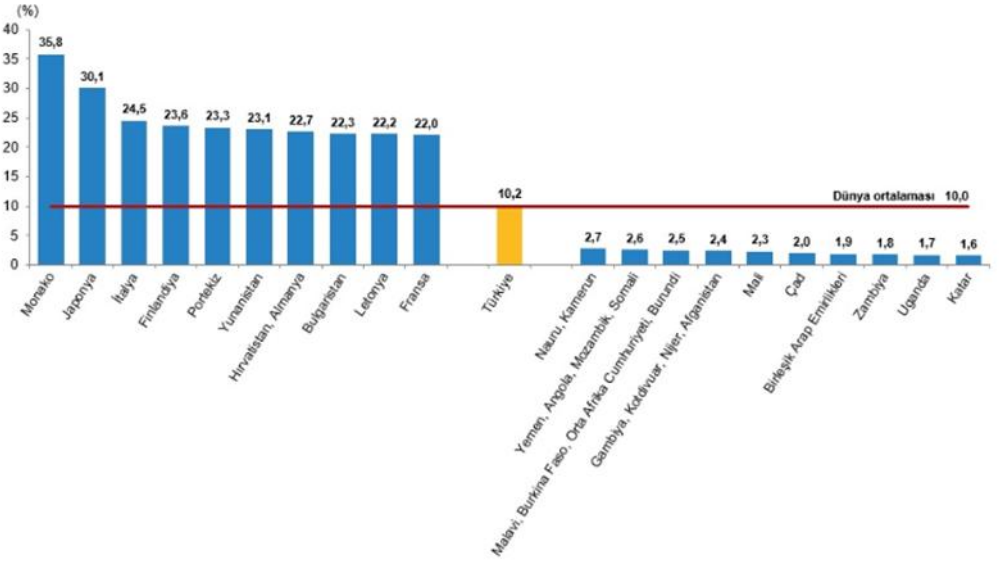
Bu bölümde; yaşlanma, yaşlılara yönelik koşullar, sosyal politikalar geliştirme nedenleri ve mevzuat, doğurganlık ve yaşlı bağımlılık oranları vb. kavram, kurum ve kuruluşlarla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra elde edilen veriler amaca uygun olarak yorumlanmış ve tablo ve şekillerle açıklanmıştır.

YAŞLANMA

Yaşlılık ve yaşlanma kavramları, genellikle aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır. Yaşlılık kavramı, daha çok bir durumu, olguyu ve toplumda belirli bir yaşın üzerinde olan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Yaşlanma ise sadece biyolojik bir durumu değil aynı zamanda toplumsal boyutları olan bir sureci de kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle yaşlılık bedenin performansının, canlılığının sona ereceği en yakın döneme işaret ederken, yaşlanma doğumdan ölüme kadarki insan ömründe ölümden önceki dönemi tanımlamak için kullanılır. Biyolojik bir durumun ötesinde yer alan yaşlanma dönemi aynı zamanda toplumsallaşma süreçleri bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir (Korkmaz & Korkut, 2020, s.259; Durğun & Merde, 2023, s.40). Biyolojik yaşlanma, bireylerin psikolojisini ve sosyal ilişkilerini de etkilemektedir. Yaşlanma psikolojik olarak, bireyin hayat tecrübelerine dayanarak ortaya çıkan davranış değişikliğidir (Demirbilek & Özgür, 2017). Yaşlanmanın sosyolojik boyutunda ise, bireyin sosyal statüsü, konumu ve rolleri değişirken toplumdaki yaşlılık algısı, yaşlılıkla ilgili davranış ve tutumlar öne çıkmaktadır (Akçay, 2011).

Yaşlılık tanımı ya da sınıflandırması yapılırken genellikle 60-65 yaş yaşlılık başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 60-65 yaş, biyolojik ve psikolojik yaşlanmanın meydana geldiği dönemdir (Uyanık, 2017, s.76). Yaşlılığın başlangıcı olarak Dünya Sağlık Örgütü 65 yaşı ve Birleşmiş Milletler 60 yaşı esas almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre; 65-74 yaş genç yaşlılık, 75-84 yaş ileri yaşlılık ve 85 ve üzeri yaş çok ileri yaşlılık şeklinde sınıflandırılmıştır (WHO, 1999). Birleşmiş Milletler'e göre ise, 60-69 yaş genç yaşlılık, 70-79 yaş ileri yaşlılık, 80 ve üzeri yaş çok ileri yaşlılık olarak adlandırılmaktadır (Döner, 2006).

II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika ve Avrupa'da doğurganlık oranları artmış, hatta 1950'li yıllarda yeni doğan nüfusunda hızlı bir artış yaşanmıştır. 1960'lar ve 1990'larda ise ortalama ömrün 78 yıla çıktığı görülmüştür (Dülger, 2012). 2000'li yıllarda ise, yaşlı nüfusunda bir patlama gerçekleşmiştir. Doğum oranlarının azalmasına ek olarak sağlık alanında yaşanan gelişmeler ile birlikte ortalama yaşam süresinin uzaması toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfusu artmıştır. Bu durum devletlerin sosyal politika uygulamalarının (yaşlı bakım ve hizmetlerinin çoğalması gibi) yaşlı nüfusa yönelmesine neden olmuştur. Son yıllarda ise, dünya nüfusunun daha yavaş bir hızla büyüdüğü görülmektedir. Ayrıca, Avrupa nüfusunun yaşlanmasıyla gelecekte çeşitli sosyal ve ekonomik zorlukların doğacağı öngörüsü ile yaşlı nüfus aynı zamanda "hassas nüfus" olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Grafik 1. Yaşlı nüfusun en yüksek ve en düşük olduğu 10 Ülke (2023)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2022 Dünya Nüfus Beklentileri, 2023, TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680&dil=1, Erişim tarihi: 11.01.2025

Grafik 1'de de görüldüğü gibi, Birleşmiş Milletler dünya nüfus tahminlerine göre, Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkenin yaşlı nüfus oranları 2023 yılı itibariyle incelendiğinde, en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ülkelerin %24,5 ile İtalya, %23,6 ile Finlandiya ve %23,3 ile Portekiz olduğu belirlenmiştir. Bunun aksine, en düşük yaşlı nüfus oranlarına sahip ülkeler %15,2 ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, %15,4 ile Lüksemburg ve %15,5 ile İrlanda olarak saptanmıştır.

Türkiye'nin yaşlı nüfus oranı ise %10,2 olup, bu oranın Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkenin yaşlı nüfus oranlarından daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Yaşlanma en önemli sosyal dönüşümlerden biri olarak kabul edilmektedir. Yaşlanma, insanların bağımsız ekonomik faaliyetleri ile sosyal katılımları arasındaki ilişki üzerinde önemli bir etkiye sahiptir; yoksulluk, yoksunluk ve bağımlılık açısından gerileme olasılığını artırmaktadır. Yaşlı insanların emekli olarak aktif çalışmayı bırakmaları sonucunda, ekonomik gelirde bir azalmanın yanı sıra daha az profesyonel arkadaşlık nedeniyle daralan bir sosyal çevre söz konusudur. Yaşlı insanların izolasyon, yalnızlık, eş kaybı, bağımlılık ve ayrımcılık gibi sosyal değişikliklerle karşılaşma olasılığı daha yüksekken,

fizyolojik ve bilişsel işlev, güven ve iletişimin azalma olasılığı söz konusudur. Ayrıca, emeklilik ve farklılaşan aile statüsü gibi değişen rollerden kaynaklanan sorunların yanı sıra teknolojiye ayak uydurmada yaşanan zorluklar da söz konusudur (Uzkurt, 2023, s.306). Yaşlanma, bireylerin yaşam kalitesinden toplumsal yapının nasıl şekilleneceğine kadar birçok alanda önemli bir rol oynamaktadır. Nüfusun yaşlanması, toplumsal refahı, kuşaklar arası ilişkileri, sosyal hizmet uygulamalarını ve kamu hizmetleri altyapılarını yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Bu süreçte, yaşlı bireylerin topluma aktif katılımını teşvik eden ve onların sosyal dışlanmasını önleyen politikalar büyük önem taşımaktadır.

YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA GELİŞTİRME NEDENLERİ

Yaşlanma sürecine yönelik politikalar ve stratejiler geliştirilirken, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve aktif yaşlanmayı desteklemek amacıyla yenilikçi yaklaşımların benimsenmesi aynı zamanda sosyal devlet algısının bir sonucu olarak öne çıkmaktadır. Ancak kapitalist sistemin özü ve formunun kar elde etme üzerine biçimlenmesi nedeniyle birtakım sistemsel sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle son dönemlerde, yaşlanan nüfusun aynı zamanda küresel bir sorun olarak algılandığı, aynı zamanda bu bağlam içerisinde çalışmaların oldukça düşük seviyede kaldığı kavramsal nitelikten yoksun olan çalışmaların toplumsal formlar içerisinde bir anlam taşımadığının altı çizilmektedir (Connell vd., 2024, s.1). Bugün, nüfusun yaşlanmasının küresel ölçekte gözlemlenen bir "sorun" olduğu üzerinde durulmaktadır. Ancak burada belirtilmeli ki sorun olarak adlandırılan ana unsurun kendisi yaşlılık değil yaşlılığa göre tasarlanmayan ekonomik formasyonun dişlileridir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta son teknolojik gelişmeler sayesinde 2020'de doğan çocukların üçte birinin 100 yaşına kadar yaşayabilmesi öngörülmektedir. Bu da yaşam beklentisinin ve işgücü piyasasının dışında kalma olasılığının arttığını, boş zamanlarının uzadığını göstermektedir (Connel vd., 2024, s.2). Küresel olarak, önümüzdeki 30 yıl içinde benzer bir demografik değişim öngörülmekle birlikte; Çin, Fransa ve ABD gibi ülke ekonomilerindeki iş ve hizmet yöneliminde acil bir değişime ihtiyaç duyulduğu vurgulanan bir konu olmaya devam etmektedir.

Dolayısıyla, demografik, ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki ve insani faktörler, yaşlı nüfusa yönelik sosyal politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu faktörler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- *Demografik Faktörler:* Nüfusun yaşlanması, doğum oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artması, toplumsal yapıyı derinden etkilemektedir. Savaşlar, pandemi ve doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda can kayıpları nedeni ile demografik yapı değişmektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde de insan ömrü uzatılabilmektedir. Artan yaşam kalitesi ve uzayan yaşam süresi yaşlı ölümlerini düşürmeye başlamıştır (Altan, 2006).

- *Ekonomik Faktörler*: Emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği, yaşlı bireylerin ekonomik güvencesi ve kamu maliyesi üzerindeki artan baskılar, yeni sosyal politikaları gerektirmektedir.

- *Sosyal Faktörler:* Yaşlı bireylerin sosyal dışlanma, yalnızlık ve izolasyon sorunlarıyla karşı karşıya kalması, toplumda dayanışma ve kuşaklar arası uyum politikalarını önemli hale getirmektedir. Ayrıca, sanayileşme ile değişen aile yapısı ve ilişkiler yaşlı bireylerin ailedeki konumlarını da etkilemiştir.

- *Siyasi Faktörler:* Yaşlı nüfusun artan oy potansiyeli ve kamu politikalarındaki etkisi, yaşlılara yönelik stratejilerin siyasi bir öncelik olarak ele alınmasına yol açmaktadır.

- *Hukuki Faktörler:* Yaşlı bireylerin haklarının korunması, eşitlik ilkesi ve sosyal adalet kavramları, hukuk sistemine dayalı özel düzenlemeler gerektirmektedir. Sosyal devlet ilkesi, yaşlı bireylerin bakımını, korunmasını ve gözetimini kapsamaktadır. Çalışma isteği ve yeterliliği olan yaşlı bireylere iş bulmalarına yardım edilmesini sağlar. Ayrıca, iş ilişkisi süresince her türlü ayrımcılığa ve olumsuz çalışma koşullarına karşı korunmalarını, belirli bir gelir güvencesine sahip olmalarını amaçlayan uygulamalar hayata geçirilmiştir (Altan, 2006).

- *İnsani Faktörler:* Yaşlı bireylerin insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için ahlaki ve etik sorumluluk, sosyal politikaların çekirdeğini oluşturmalıdır.

AKTİF YAŞLANMA YAKLAŞIMI VE YAŞLANAN NÜFUS ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin sağlık, katılım ve güvenlik alanlarında fırsatları en üst düzeye çıkararak yaşam kalitelerini sürdürebilmeleri ve toplumda aktif bir rol oynamaları anlamına gelmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından tanımlanan bu kavram, bireylerin yaşlılık döneminde de fiziksel, sosyal ve zihinsel olarak aktif kalmalarını teşvik eder. Aktif yaşlanma, bireylerin yaşamlarının her aşamasında anlamlı ve üretken olmalarını hedeflemektedir.

Aktif yaşlanma kavramı, geleneksel bakışın aksine, bireylerin yaşlanmadan önceki davranışlarını ve rollerini ele alarak hayatın akışından uzak kalmadan katılımcı bir şekilde yaşamayı öne süren bir anlayıştır. Bu anlayışın sağlık, güvenlik ve katılım olmak üzere üç temel boyutu vardır. Sağlık boyutu, yaşlı bireylerin psikolojik, fizyolojik ve sosyal sağlıklarını korumaları ile ilgilidir. Güvenlik boyutu, yaşlı bireylerin bulundukları ortamda kendilerini güvende hissetmeleri ve ihtiyaç duyduklarında destek alabilecekleri şartları ifade etmektedir. Katılım boyutu ise, sosyal yaşama dahil olmak anlamındadır. Gönüllü çalışmalarda yer almak, işgücüne dahil olmak, sosyal ilişkileri sürdürmek yaşlı bireylerin sağlıklarını korumaya da yardımcı olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 2002 yılında aktif yaşlanma boyutlarına "yaşam boyu öğrenme" boyutunu eklemiştir. Yaşam boyu öğrenme, "insanların yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan sağlık, yaşam boyu öğrenme, katılım ve güvenlik fırsatlarını optimize etme süreci" olarak tanımlanmıştır (Koçak vd., 2024, s.3).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), aktif yaşlanmanın boyutlarını açıklarken bu anlayışın temel belirleyicilerini de altı grupta toplamaktadır: Sağlık ve Sosyal Hizmetler, Davranışsal Belirleyiciler, Kişisel Belirleyiciler, Fiziksel Çevre Belirleyicileri, Sosyal Çevre Belirleyicileri, Ekonomik Belirleyiciler (WHO, 2002). Aktif yaşlanmanın sağlık ve sosyal hizmet sistemleri ile ilgili belirleyicileri; sağlıklı yaşamın teşviki, hastalıkların önlenmesi, uzun dönemli bakım hizmetlerinin sağlanması gibi konulara odaklanmaktadır. Davranışsal belirleyiciler; alışkanlıklar, fiziksel aktivite, sigara ve alkol kullanımı, sağlıklı ve yeterli beslenme, ağız sağlığı ve ilaç kullanımı ile ilgilidir. Kişisel belirleyiciler; bireyin genetiği, biyolojisi ve psikolojik durumunu içermektedir. Fiziksel çevre belirleyicileri; güvenli barınma sağlama, fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, kaza risklerinin azaltılması, temiz su, gıda ve havaya ulaşımın sağlanması gibi unsurlardır. Sosyal çevre belirleyicileri; şiddet, istismar ve tacizden korunma, yaşam boyu öğrenme ve eğitim fırsatlarının artırılması, beşerî sermayenin geliştirilmesi, sosyal destek sağlama gibi unsurlardan oluşmaktadır. Ekonomik belirleyiciler ise; gelir seviyesi, sosyal güvenlik ve istihdam yaratma gibi faktörlerdir (Uyanık & Başyiğit, 2018).

Nüfusun yaşlanması, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında köklü değişiklikler meydana getirmektedir. Aktif yaşlanma kavramı ise, bu değişimlere cevap olarak ortaya çıkan ve yaşlı bireylerin sağlıklı, üretken ve sosyal açıdan katılımcı olmasını hedefleyen bir politika yaklaşımıdır. Aktif yaşlanma, demografik dönüşümün getirdiği zorluklarla başa çıkmanın yanı sıra, bu sürecin avantajlarını da en iyi şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Emeklilik yaşı nedeni ile iş hayatından çekilen yaşlı bireyler, aktif yaşlanma politikaları ile iş gücüne yeniden dahil olabilmektedir. Esnek çalışma saatleri, yarı zamanlı işler

gibi modeller, yaşlı bireylerin tecrübelerini iş hayatına katmaya devam etmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, ekonominin üretkenliğini artırırken aynı zamanda emeklilik sistemleri üzerindeki mali yükü hafifletmektedir. Böylece aktif yaşlanma, iş gücündeki yaşlanmanın yarattığı olumsuz etkileri dengelemeye yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan, aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin sağlıklı ve bağımsız yaşamalarını teşvik eden programlarla sağlık ve bakım maliyetleri yükünü azaltmayı amaçlamaktadır. Spor, beslenme, zihinsel aktivite ve sosyal katılım gibi unsurları içeren aktif yaşlanma programları, bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel sağlıklarını korumaya yöneliktir. Aktif yaşlanma, ayrıca, yaşlı bireylerin sosyal hayata katılımını artırarak toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemektedir. Gönüllü çalışmalar, toplumsal projeler, eğitim programları ve kültürel etkinlikler gibi sosyal aktiviteler, yaşlı bireylerin topluma aktif olarak katılmalarına imkan sağlamaktadır. Kuşaklar arası çatışmada aktif yaşlanma yaşlı bireylerin topluma katkılarını ve rollerini vurgulamaktadır. Yaşlı bireyler sadece bakım alan bireyler değil, aynı zamanda topluma bilgi ve deneyimleriyle katkı sağlayan kişiler olarak görülmeye başlanırsa, kuşaklar arası dayanışma ve karşılıklı saygı güçlenecektir. Aktif yaşlanma, demografik dönüşümün getirdiği zorluklara karşı bir çözüm sunarken, aynı zamanda bu süreci bir fırsata dönüştürmenin anahtarını elinde tutmaktadır. Yaşlı bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata aktif olarak katılımı, toplumların yaşlanma sürecini sağlıklı bir şekilde yönetmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, aktif yaşlanma, sadece bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumların sürdürülebilirliğini ve dayanıklılığını da güçlendirir.

Türkiye'nin yaşlanma süreci, Avrupa'ya kıyasla daha hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Türkiye'de aile temelli bakımın hala baskındır, ancak artan bakım talepleri karşısında aile içi bakım hizmeti yetersiz kalmaktadır (Körükçü&Kabukçuoğlu, 2021). Aktif yaşlanma, bu boşluğu doldurmak için bir strateji olarak önerilmektedir. Türkiye'de aktif yaşlanma yaklaşımını destekleyen çeşitli programlar bulunmaktadır. Örneğin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Yaşlı Destek Programı (YADES), yerel yönetimlerin yaşlılara yönelik hizmetlerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Özmete, 2021). Ayrıca, bazı belediyeler, sağlıklı yaşlanma merkezleri kurarak yaşlıların sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmasını teşvik etmektedir. Örneğin, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Alzheimer Konuk Evleri ve Yaşam Köyü, 2014 yılından beri Alzheimer hastası yaşlıların hayatını kolaylaştırmak amacıyla hizmet vermektedir (Söylemez & Ay, 2022).

Aktif yaşlanma, Türkiye'de yaşlanan nüfusun sosyal politikalarını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşım, yaşlı bireylerin sağlık, katılım ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyerek, demografik

dönüşümün getirdiği zorlukları fırsata çevirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, kültürel ve ekonomik faktörlerin dikkate alınması, politikaların etkinliğini artıracaktır.

TÜRKİYE'DE YAŞLI NÜFUSA YÖNELİK KOŞULLAR VE SOSYAL POLİTİKALAR

Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artması, sosyal güvenlik sistemlerinden sağlık hizmetlerine, emeklilik düzenlemelerinden istihdam politikalarına kadar geniş bir yelpazede yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Makro düzeydeki bu değişiklikler, devletlerin bu zorluklara nasıl yaklaştığına ve yaşlı nüfusun yaşam kalitesini nasıl etkilediğini, buna göre sosyal politika çalışmalarının yeniden şekillenmesine sevk etmektedir.

Türkiye'de yaşlı nüfusa yönelik sosyal politikalar, yaşlıların refahını artırmayı, yaşam kalitesini yükseltmeyi ve topluma aktif katılımlarını teşvik etmeyi amaçlayan çeşitli düzenleme ve uygulamalardan oluşmaktadır.

Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi Mevzuatı

Sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri, yaşlanan nüfus karşısında büyük bir baskı altındadır. Bu sistemlerin sürdürülebilirliği, toplumların sosyal ve ekonomik istikrarını korumak için kritik öneme sahiptir. Sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği; finansal dengeler, demografik değişiklikler, politikalar ve ekonomik koşullara bağlıdır.

Öncelikle 1982 Anayasası, yaşlı bireylere yönelik maddeler içermektedir. 10. Madde, Kanun Önünde Eşitlik ilkesi gereği, yaşlı bireylerin de dahil olduğu herkesin kanun önünde eşit olduğunu vurgulamaktadır. 60. Madde, herkesin devlet güvencesi ile sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. 61. Madde ise, yaşlı bireyler için özel koruma önlemlerinin gerekliliğini ifade etmektedir.[2]

Yaşlanmanın yarattığı sonuçlara yönelik olarak sosyal güvenlik sistemi içerisinde sigorta yardımları, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler yer almaktadır. Yaşlı bireylerin yaşadıkları gelir kayıpları nedeni ile sosyal sigortalar ve primsiz ödemeler gibi uygulamalar mevcuttur. Türkiye'de yaşlı nüfusa yönelik sosyal politikaların başında yaşlılık sigortası gelmektedir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre, kadınlarda 58, erkeklerde ise 60

[2] Ayrıntılar için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur =1&MevzuatTertip=5 Erişim tarihi: 12.01.2025

yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9000 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması şartıyla yaşlılık aylığı bağlanmaktadır.[3]

Türkiye'de 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu şartlarına göre düzenli yaşlılık aylığı alamayan, çalışma hayatına giremeyen, kayıtdışı çalışan yaşlı bireylerin korunması amacı ile ilgili de hukuki düzenlemeler vardır. 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun ile 65 yaşını doldurmuş, kendisine bakmakla yükümlü kimsesi bulunmayan, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birinden bir gelir veya aylık bağlanılamayan, iş yapma ve çalışma gücünden yoksun ve muhtaçlığını kanıtlayan Türk vatandaşlarına yaşamları boyunca belirli düzeyde bir aylık bağlanmaktadır.[4]

Yaşlı bireylere yönelik bir diğer sosyal politika uygulaması sosyal hizmetlerdir. Türkiye'de yardıma muhtaç bireylere yönelik olarak ilk kez Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu faaliyete geçmiştir. Sonrasında yardımlar, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kurulan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Şenol & Erdem, 2017). Yaşlı bireylere yönelik olarak huzurevleri, rehabilitasyon merkezleri ve yaşlı dayanışma merkezleri hizmet vermektedir (Genç & Barış, 2019).

Türkiye'de huzurevleri, 60 yaş üstü, evde tek başına kalmakta zorlanan, kimsesiz, yardıma muhtaç yaşlı bireylere barınma, dinlenme, yeme, içme gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra psiko-sosyal destek de sağlayan kamu kuruluşu ya da özel işletme olarak açılabilen sosyal hizmet kuruluşlarıdır (Genç & Barış, 2019). 2828 sayılı Engelliler ve Yaşlılar için Evde Bakım Hizmeti Kanunu kapsamında yaşlı bireylere evde bakım hizmeti sunulmakta, maddi yeterliliği olmayan yaşlı bireylerin ailelerine maddi destek sağlanmaktadır. Bugün Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı 169, diğer resmi kuruluşlara bağlı 22 ve özel 271 huzurevi bulunmaktadır.[5]

[3] Bu ifade 4-c (kamu görevlileri) ve 4-b (bağımsız çalışanlar) için geçerlidir. 4-a lı olarak iş sözleşmesine bağlı çalışanlarda ise 7200 gün dür. Ayrıntılar için bkz. https://aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/sosyal-sigortalar-ve-genel-saglik-sigortasi-kanunu/ Erişim tarihi: 11.01.2025

[4] Ayrıntılar için bkz. https://aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/65-yasini-doldurmus-muhtac-gucsuz-ve-kimsesiz-turk-vatandaslari-ile-engelli-ve-muhtac-turk-vatandaslarina-aylik-baglanmasi-hakkinda-yonetmelik/ Erişim Tarihi: 11.01.2025

[5] https://www.aile.tr/eyhgm/kuruluslar/yasli/ Erişim tarihi: 12.01.2025

Ayrıca, 4857 sayılı İş Kanunu, 4721 sayılı Medeni Kanun, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) gibi yasal düzenlemeler de yaşlı bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma, refahını artırma amacı taşımaktadır.

Doğurganlık Oranlarının, Çalışan Nüfus ve Yaşlı Bağımlılık Oranlarının Finansal Duruma Etkisi

Çalışanların ve işverenlerin sosyal güvenlik sistemine yaptığı katkı payları, sistemin finansmanında temel gelir kaynağıdır. Ancak, doğurganık oranlarının düşmesi, çalışan nüfusun azalması ve yaşlı bağımlılık oranının artması, bu gelirlerin yeterliliğini tehdit etmektedir.

Doğurganlık oranlarının düşmesi, pek çok ülkede, genç nüfusun azalmasına ve yaşlı nüfusun oranının artmasına neden olmaktadır. Düşen doğurganlık oranları, genç nüfusun azalmasına neden olacağından genç iş gücünün de ve dolayısıyla iş gücüne katılım oranlarının da azalmasına yol açacaktır (Yenilmez, 2015). Doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, kadınların eğitim seviyelerinin artması, kentleşmenin artması ve buna bağlı olarak kent hayatının sosyo-ekonomik şartlarında doğum yapma tercihlerinin azalması ve kadınların da iş gücüne katılımının artması gibi nedenler doğurganlığı azaltmaktadır (Yun, 2022). Yüksek yaşam standartları beklentisinin ve çocuk doğurmanın fırsat maliyetinin artması da doğurganlığı azaltıcı etki yaratmaktadır. Dünya genelinde 1990 yılındaki doğurganlık oranı 3.3 iken, 2021 yılında 2.3 oranında gerçekleşmiştir. 2050 yılında ise bu oranın 2.1'e düşeceği öngörülmektedir (UNDESA, 2022).

Doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam sürelerinin uzaması, sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinin finansmanında sıkıntılara yol açmaktadır. 2060 yılına kadar üç Avrupalı'dan birinin 65 yaşın üzerinde olması ve 90 milyon nüfusun 148 milyona çıkması ve 80 yaşındaki bireylerin sayısının 23 milyondan 62 milyona çıkması tahmin edilerek emeklilik fonlarının sürdürülebilirliğinin, bakım maliyetlerinin ve kamu maliyesi hesaplarında gerilimler yaratacağı üzerinde durulmaktadır (Arıkan, 2020, s.270).

Çalışan bireylerin iş gücü piyasasından çekilmesi de sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Bu azalmanın nedenleri arasında düşük doğurganlık oranları, artan göç ve erken emeklilik gibi faktörler bulunmaktadır. Çalışan nüfusun azalması, sisteme yapılan katkı paylarının da azalması anlamına gelmektedir. Bu durumda, daha az sayıda çalışan, daha fazla sayıda emekliye bakmak zorunda kalacak, yaşlı bağımlılığı artacak ve bu da sistemin mali dengesini bozacaktır.

Çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş), ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğu nüfus "bağımlı nüfus" olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı bağımlılığı ise, 65 yaş ve üstü bireylerin toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. Çalışma çağındaki nüfus dışında kalan 15 yaş ve altı ile 65 yaş ve üstü bireylerin işgücüne katılmadığı düşünüldüğünde, çalışma çağındaki nüfusun bu nüfusa ekonomik açıdan desteği yüksektir (Kinsella & Gist, 1995, s.2). Nüfustaki ekonomik anlamda bağımlılık, sosyal yardımların tespitinde önemli bir ölçüttür. Ayrıca, yaşlı bağımlılığı oranının yüksek çıkması, toplum nüfus içerisindeki çalışamaz nitelikte olan ya da işgücüne katılmayan/katılamayan yaşlı nüfusunun da fazla olduğunu göstermektedir (Uyanık, 2017).

Tablo 1.

Avrupa ve Türkiye'de yaşlı bağımlılığı oranları %, (2017-2023)

	2017	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
AB'den 27 ülke (2020'den itibaren üye)	30.2	30.8	31.4	32	32.6	33	33.4
Belçika	28.6	29.1	29.5	29.9	30.2	30.6	30.8
Bulgaristan	33.4	34.3	35.4	36.3	36.7	37.5	37.7
Danimarka	29.7	30.1	30.6	31.1	31.7	32	32.2
Almanya	32.4	32.8	33.2	33.7	34.2	34.7	34.7
Yunanistan	33.6	34.1	34.6	35.1	35.6	35.6	36
İspanya	28.6	29	29.2	29.5	29.7	30.2	30.4
Fransa	30.9	31.6	32.3	33	33.4	34	34.5
Finlandiya	33.2	34.2	35.1	36	36.8	37.4	37.8
Arnavutluk	19.1	19.7	20.5	21.6	22.3	23.1	24.4
Türkiye	12.3	12.6	12.9	13.4	14.1	-	14.5
Azerbaycan	8.9	9.2	9.6	10.2	10.6	11.3	12.2

Kaynak: Eurostat Yaşlı Bağımlılık Oranları, 2017-2023. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00198/default/table?lang=en&category=t_demo.t_demo_ind. Erişim tarihi: 20.09.2024.

Tablo 1'deki ilk satırda Avrupa Birliği (AB)'ne 2020'den beri üye olan 27 ülkenin 2017-2023 yılları arasındaki yaşlı bağımlılık oranları yer almaktadır. 2017 yılında 30.2 olan bu oran yıllar içerisinde artmaya devam etmiştir. Diğer satırlarda seçilen bazı Avrupa ülkeleri ile Türkiye ve Azerbaycan'ın yaşlı bağımlılık oranları görülmektedir. Avrupa ülkelerinde yüksek yaşlı bağımlılık oranlarına karşın Türkiye ve Azerbaycan'da nispeten daha düşük yaşlı bağımlılık oranları mevcuttur. Türkiye'ye ait 2022 yılı verisinin olmadığı bildirilmiş, bunun nedeni açıklanmamıştır. TÜİK'in Geniş Yaş Grupları ve Yaş Bağımlılık Oranı tablosuna göre ise, 2022 yılında yaşlı bağımlılık oranı 14.5, 2023 yılında ise 15.0

olarak açıklanmıştır.[6] Sonuç olarak, ülke nüfuslarının içindeki yaşlı nüfusları oranları da düşünülerek, yaşlı bağımlılık oranlarının artış eğiliminin sürdüğü ifade edilebilir.

Çalışma çağındaki nüfusun azalması ve yaşlı bağımlılık oranının artması, sosyal güvenlik sisteminin finansmanındaki gelirleri de düşürmektedir. Gelirler azalırken, harcamalar artmaktadır. Bu durum, sosyal güvenlik fonlarının hızla tükenmesine ve devletin ek kaynaklar bulma zorunluluğuna yol açmaktadır. Fon açığını kapatmak için vergileri artırmak, emeklilik yaşını yükseltmek veya sosyal güvenlik harcamalarını kısmak gibi tedbirlere başvurulabilmektedir. Ancak bu tedbirler, yaşlı nüfusun refahını olumsuz etkilemektedir ve toplumsal eşitsizlikleri körükleyebilmektedir.

Sağlık Hizmetlerinin ve Bakım İhtiyaçlarının Karşılanabilirliği, Finansman Durumu

Yaşlı nüfusun artışı ile sağlık hizmetlerine ve uzun süreli bakım hizmetlerine olan talep artmaktadır. Bu durum, sağlık sistemleri üzerinde ek bir yük meydana getirmektedir. Yaşlı nüfus, kronik hastalıkların sık görüldüğü bireylerden oluşmaktadır. Kronik hastalıkların tedavisi, uzun süreli bakım, fazla ilaç kullanımı ve sürekli tıbbi müdahale gerektirebilmektedir. Bu durum, sağlık harcamalarını ve ilaç maliyetlerini önemli ölçüde artırmaktadır. 2010-2022 döneminde Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (OECD) üye ülkeler arasında yer alan Türkiye'de ilaç harcamalarındaki artışlar dikkat çekmektedir. İlaç harcamalarının kişi başına 843,60 ABD dolarından 2022'de 1827,50 ABD dolarına yükselmiştir. Bu artış, Türkiye'de ilaç kullanımının arttığını göstermektedir (Varnalı, 2024).

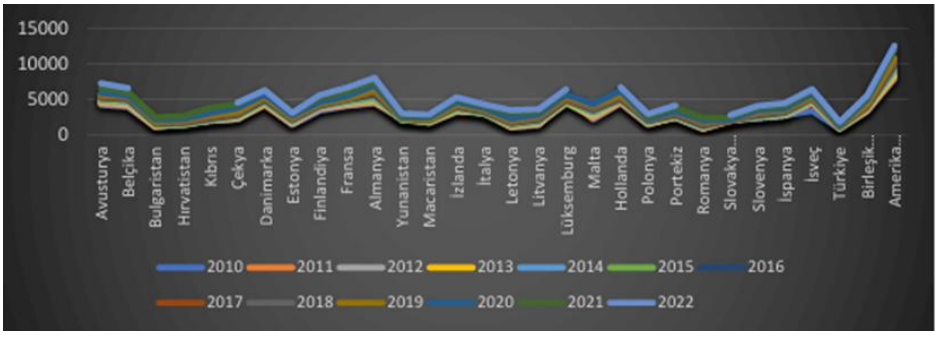
Uzun süreli bakım hizmetinde ise, huzurevleri ve bakım evleri gibi tesislerin inşası, işletilmesi yüksek maliyetlidir. Ayrıca, personel ihtiyaçları da dikkate alındığında finansal yük daha da artmaktadır. Evde bakım hizmetlerinin maliyeti de yüksektir. ABD'de 1970'li yıllarda yaşlı nüfusun artması nedeni ile "yaşlı nüfusun desteklenmesinde ekonominin yeterliliği" ilkesi benimsenmiştir. Sosyal güvenlik sisteminde yaşanan krizler, işsizlik ve enflasyon oranındaki artış nedeni ile yaşlı nüfusu ekonomik açıdan destekleme politikaları geliştirilmiştir (Kuzgun, 2002). Türkiye'de ise, kamu kuruluşlarınca yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikalar da yaşlıların işgücüne katılamadıkları, gelir yaratıcı beceri ve kaynakları bulunmamasından dolayı refah seviyelerinin yüksek tutulması amaçlanmaktadır (Uyanık & Yüksel, 2018).

[6] Ayrıntılar için bkz. https://nip.tuik.gov.tr/?value=YasBagimlilikOrani Erişim tarihi: 12.01.2025

Sağlık ve bakım hizmetlerinin finansmanında, artan yaşlı nüfusun sağlık hizmetleri talebinin artması ile ciddi sorunlar oluşabilmektedir. Sağlık hizmetlerine artan talep, hastanelerde ve kliniklerde bekleme sürelerinin uzamasına neden olabilmektedir. Bu da hizmet kalitesini düşürmektedir. Personel ve kaynak yetersizliği de sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, hasta memnuniyetinin düşmesine ve sağlık sonuçlarının kötüleşmesine yol açmaktadır.

Sağlık harcamalarının artması, toplumun sağlık düzeyini de artırmaktadır. Sağlık harcamalarının artması, ayrıca, kamu bütçesinden ayrılan payın yükselmesine ve bütçe açıklarının büyümesine neden olmaktadır. Bu durumda, devlet bütçesinde başka alanlardan kısıntıya gitmek ya da ek finansman bulmak zorunda kalınmaktadır. Bütçe açığını kapatmak için vergi oranlarını artırmak da tercih edilebilir ancak bu durum halkın üzerindeki vergi yükünü artıracaktır. Ayrıca, bazı durumlarda devlet borçlanmaya da başvurabilmektedir. Ancak sürekli borçlanma, uzun vadede kamu borcunun artmasına ve ekonomide istikrarsızlığa yol açabilmektedir.

Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (OECD) üye ülkelerde Covid 19 pandemisi sonrasında ortaya çıkan ek ihtiyaçlar sonucunda sağlık harcamalarının GSYH içerisindeki payı yükselmiştir. 2019 yılında sağlık harcamalarının GSYH içindeki pay %8,8 iken 2020 yılında %9,7'ye artmıştır. Covid 19 pandemisi gibi küresel boyutta yaşanan sağlık krizleri, yaşlı nüfusun daha fazla dikkatle gözlemlenmesi ve ek finansman zorunluluğunu getirmiştir (OECD, 2023).

Şekil 1. OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Sağlık Harcamaları (2010-2022) **Kaynak:** OECD, 2023; Varnalı, 2024.

Türkiye'de de benzer şekilde, sağlık harcamalarının artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Şekil 1). Ancak, Türkiye'nin sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranının diğer birçok Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (OECD) üye ülkesine göre daha düşük olmasının nedeni, Türkiye'nin sağlık hizmetlerine ile

orantılı olarak daha düşük bir bütçe ayrılması gösterilebilir (Varnalı, 2024, s.66). Şekil 1'e göre, Amerika Birleşik Devletleri, sağlık harcamalarının en yüksek artış eğilimi içinde olan ülke olarak görülmektedir.

SONUÇ

Kaos ve dönüşüm kavramları, genellikle belirli bir sistem ya da yapıdaki büyük değişiklikleri ve belirsizlikleri ifade eden kavramlardır. Sosyolojik, ekonomik ve siyasal yapılardaki değişimlerin olumlu ve olumsuz sonuçlarına dikkat çekmek için bu kavramlar tercih edilebilmektedir.

Yaşlanan nüfusun yarattığı değişimler de kaos ve dönüşüm kavramları ile açıklanabilir. Kaos kavramı ile, sosyal güvenlik sistemlerindeki zayıflama, ekonomik durgunluk, sağlık hizmetlerindeki yetersizlik, toplumsal huzursuzluk anlatılabilir. Dönüşüm kavramı ile ise, yeni iş alanlarının açılması, aile yapısındaki değişiklikler, yaşlılara yönelik hizmetlerin geliştirilmesi, toplumsal farkındalığın artırılması düşünülebilir. Ancak bu kavramların mutlak olarak doğru veya yanlış olduğu söylenemez. Yaşlanan nüfusun yarattığı değişimler, her zaman tek bir nedene bağlanamaz. Bu durum, birçok faktöre bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, bir ülkede yaşanan değişimler başka bir ülkede farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Nüfusun hızla yaşlanmasının uygun politikalarla yönetilmemesi veya politikaların uygulanmasında aksaklıkların çıkması halinde ciddi kaos senaryoları ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle, demografik değişim ekonomik olarak sosyal, siyasal ve ekonomik yapıda büyük baskılar yaratmaktadır. Çalışan nüfusun giderek azalması ve yaşlı nüfusun artması, sosyal güvenlik sistemleri üzerinde büyük bir mali yük yaratmaktadır. Mevcut emeklilik sistemlerinin, artan emekli maaşları ve sağlık harcamaları karşısında sürdürülebilirliği kaybolabilmektedir. Bunun sonucu olarak, kamu bütçelerinde açıklar büyüyecek, vergi gelirlerinde düşüşler yaşanacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sosyal güvenlik sistemlerinin finansman zorlukları, yaşlı nüfusun refahını tehdit edebilecek ve toplumsal huzursuzluklara neden olabilecektir.

Nüfusun yaşlanması her zaman bir kaos yaratmak zorunda değildir; aksine, bu sürecin dönüşüm fırsatları sunduğu da göz ardı edilmemelidir. Yaşlanan nüfus, doğru sosyal politikalarla toplumun daha kapsayıcı, dayanışmacı ve adil bir yapıya evrilmesine katkıda bulunabilir. Fırsatlar yaratan ve yenilikçi politikaların yaşlı nüfusa yapılan yardımların sadece pasif ve sınırlı kalmaması, yaşlıları aktif bir şekilde topluma kazandırmaya yönelik olması gerekmektedir. Bu nüfusun atıl

bırakılmaması ve etkin bir şekilde topluma kazandırılması için çeşitli stratejiler ve politikalar benimsenmelidir.

Aktif yaşlanma ise, kaos ve dönüşüm senaryolarının tam kesişim noktasında yer almaktadır ve her iki sürecin nasıl yönetileceğine dair kritik bir çözüm sunmaktadır. Aktif yaşlanma kavramı, yaşlı bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını koruyabilmelerini, sosyal ve ekonomik yaşamlarını sürdürmelerini hedeflemekte, onların topluma katkıda bulunmalarını teşvik etmektedir. Aktif yaşlanma eksikliği halinde ise; psikolojik ve sosyo-ekonomik dengeler bozulmaktadır. Örneğin, emekli nüfusun artması çalışan nüfusun küçülmesi demektir. Bu durum, vergi gelirlerinin azalmasına ve emeklilik sistemlerinin çökmesine neden olmaktadır. Sağlık sisteminde aksaklıklar ve finansal sorunlar yaşanabilmektedir. Yaşlı bireylerin sosyal dışlanması, psikolojik ve sosyolojik sorunların artmasına ve toplumun refahının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Bu koşullarda, aktif yaşlanma politikalarının uygulanmaması, sosyal ve ekonomik yapıların daha fazla zorlanmasına ve yaşlı bireylerin daha bağımlı hale gelmesine yol açarak kaos riskini artırmaktadır.

Türkiye'de yaşlanan nüfus temelinde şekillenen sosyal politikalarının ele alınarak, yaşlanma sürecinin toplumsal etkilerinin tartışıldığı bu çalışmada Türkiye'ye özgü sosyal politika önerileri ile kaos/dönüşüm ikilemini daha net bir şekilde çözüme kavuşturmak hedeflenmektedir.

Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamına uygun, aktif yaşlanma ve sağlık programları sosyal politika önerileri getirilebilir. Buna göre, sosyal politika önerileri şu şekilde özetlenebilir:

Yaşlıların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını iyileştirmek için koruyucu bakım ve sağlık eğitimi sağlanabilir. Örneğin, düzenli sağlık kontrolleri ve egzersiz programları teşvik edilebilir. Türkiye'de yaşlılar için sağlık teşvik programlarının 2009-2013 yılları arasında Sağlık Bakanlığı'nın Sağlık Teşvik ve Geliştirme Eylem Planı kapsamında başladığı görülmektedir. Bu plan, "sağlığı tehdit eden riskleri azaltma ve sağlık hizmetlerini iyileştirme" hedeflerini içermektedir (Körükçü&Kabukçuoğlu, 2021). Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı ise (2023-2025), bu çabaları daha sistematik hale getirmiştir. Bu plan ise, aktif ve sağlıklı yaşlanmayı desteklemek için farkındalık etkinlikleri, beslenme rehberleri ve düşme riskine karşı farkındalık kampanyaları gibi faaliyetleri içermektedir. Bu planlar genellikle daha geniş sosyal politikalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Örneğin, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, yaşlılar için huzurevleri ve evde bakım hizmetleri sunarken, sağlık teşviki dolaylı olarak bu hizmetlerin bir parçası olarak yer almaktadır. Bu, sağlık teşvikinin yalnızca bireysel sağlık hizmetleriyle sınırlı olmadığını, aynı

zamanda sosyal katılım ve çevresel erişilebilirlik gibi unsurları da içerdiğini göstermektedir. Ancak, bu planların kapsamı ve erişimi bölgesel farklılıklar gösterebilmekte, özellikle kırsal alanlarda daha sınırlı olabilmektedir. Bu planların etkisini ve erişimini geliştirebilmek için yaşlıların farklı ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş programlar geliştirilebilir. Örneğin, kronik hastalıkları olan yaşlılar için özel sağlık izleme programları veya yalnız yaşayan yaşlılar için destek hizmetleri yaygınlaştırılabilir. Bu, mevcut farkındalık etkinliklerini daha spesifik hale getirecek ve bireysel ihtiyaçlara odaklanacaktır. Ayrıca, sağlık izleme cihazları için sübvansiyonlar sunularak yaşlıların bu cihazları daha kolay erişebilir hale getirmesi teşvik edilebilir. Bu, mevcut dijital araçların kullanımını genişletir ve özellikle kırsal alanlarda erişimi artırabilecektir.

Yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapılarak, yaşlılar için egzersiz grupları, sağlık eğitim atölyeleri ve sosyal etkinlikler yaygınlaştırılabilir. Bu, mevcut farkındalık kampanyalarını yerel düzeyde güçlendirecek ve topluluk katılımını artıracaktır.

Hem yaşlı bireylere hem de yaşlılara bakım hizmeti verenlere yönelik kapsamlı sağlık eğitimi programları geliştirilebilir. Bu, beslenme rehberlikleri ve farkındalık kampanyalarını destekleyecek ve bakıcıların da bilgilendirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu programların etkinliğini düzenli olarak değerlendirmek için bir izleme sistemi kurulabilir. Eğitim ve izleme sistemi için diyetisyenler, sosyal hizmet uzmanları vb. görevlendirilebilir.

Yaşlıların iş gücünde kalmasını teşvik etmek için esnek çalışma düzenlemeleri ve yaşlı bireyleri işe alan şirketlere vergi avantajları sunulabilir. Bu, ekonomik katkıyı artırabilir ve sosyal izolasyonu azaltabilir. Türkiye'de esnek çalışma düzenlemeleri, 4857 sayılı İş Kanunu ve ilgili mevzuatlar çerçevesinde genel olarak tanımlanmıştır. Ancak, bu düzenlemeler yaşlıların iş gücüne katılımına dair özel bir teşvik içermemektedir ve tüm çalışanlar için geçerlidir. Yaşlı bireylerin iş gücünde kalmasını doğrudan hedefleyen bir politika veya uygulama şu an için mevcut değildir. İş gücüne katılmak isteyen yaşlı bireyler için tecrübeli yaşlı çalışanların gençlere bilgi aktarımını zorunlu kılan projeler içeren mentorluk programları ile fiziksel erişilebilirlik ve sağlık kontrolleri için devlet desteğinin verildiği yaş dostu işyerleri teşvik edilebilir.

İş gücüne katılmak istemeyen ya da katılamayan yaşlılar için ise, devletin sağladığı finansal destek ve bakım hizmeti gibi uygulamaların yanı sıra yaşlıların zihinsel olarak aktif kalması da sağlanmalıdır. Örneğin, ABD'de birçok

üniversite[7] yaşlılar için ücretsiz veya indirimli kurslar sunmaktadır. Türkiye'de de benzer şekilde, bazı üniversiteler yaşlılar için eğitim programları sunabilir. Böylece yaşlıların zihinsel sağlıkları desteklenecek ve bu durumun sosyal izolasyonu azaltıcı etkisi olacaktır.

Bu sosyal politika önerileri, Türkiye'nin aile bakım geleneğini modern sosyal politikalarla birleştirerek hem kaosu önlemeyi hem de dönüşümü sağlamakta katkı sunabilecektir. Örneğin, evde bakım hizmetlerini genişletmek hem geleneksel değerleri koruyacak hem de modern ihtiyaçlara yanıt verecektir.

Türkiye'de yaşlanan nüfusun yarattığı kaos ve dönüşüm ikilemini aşmak için, aktif yaşlanma odaklı politikaların toplumsal dayanışma, yenilikçi istihdam modelleri ve sağlık altyapısının güçlendirilmesiyle desteklenmesi; böylece hem geleneksel değerlerin korunduğu hem de modern ihtiyaçlara cevap veren sürdürülebilir bir sosyal denge hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akçay, C. (2011). *Yaşlılık, Kavramlar ve Kuramlar*. Kriter Yayınevi.

Altan, Ö. Z. (2006). *Sosyal Politika Dersleri.* Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Arıkan, G. (2020). Yaşlı bireylerin ekonomik ve sosyal sorunlarina ilişkin politikalar belirleme. *Uluslararası Sağlık Yöntemi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(2), 260-274.

Booth, W. C., Colomb, G. G., & Williams, J. M. (2016). *The Craft of Research*. University of Chicago Press.

Connell, J., Page, S. J., & Hill, T. (2024). Business and third sector organisations, ageing and the silver visitor economy: An untapped opportunity? *Heliyon*, 10(12), 1-25.

Demirbilek, T., & Özgür, A., Ö. (2017). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlaminda yaşli istihdami. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 10(1), 14-28.

Döner, B. (2006). *Demografik Dönüşüm ve Bakım Hizmetleri*. Ders Notları.

[7] Ayrıntılar için bkz https://www.aarp.org/work/careers/free-college-classes/. Erişim tarihi: 26.03.2025

Dülger, İ. (2012), Dünyada ve Türkiye'de yaşliliğin değişen görünümü, değişen politikalari ve gelişen aktif yaşlanma kavrami, *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu*.

Durğun, A., & Merde, E. (2023). Türkiye'de yaşlilara yönelik sosyal politika ve sosyal hizmet analizi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 9(18), 38-62.

Eurostat (2024). *Old-Age-Dependency Ratio Data Browser*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00198/default/table?lang=en&category=t_demo.t_demo_ind. Erişim tarihi: 20.09.2024.

Free or Cheap College Courses for Older Adults in All 50 States. https://www.aarp.org/work/careers/free-college-classes/. Erişim tarihi: 26.03.2025.

Genç, Y., & Barış, İ. (2019). Yaşlı bakim hizmetlerinde çağdaş yaklaşim: kurumsal bakim yerine evde bakim hizmetlerinin güçlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 10(10), 36-57.

Hart, C. (2018). Doing a literature review: Releasing the research imagination. Sage.

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5. Erişim tarihi: 12.01.2025.

Kinsella, K., & Gist, Y.J. (1995). *Older Workers, Retirement and Pensions: A Comperative International Chartbook.* United States bureau of the census.

Koçak, H., Keskin, M., & Canatan, A. (2024). Aktif yaslanma konusunda bibliyometrik bir analiz: Mevcut durum ve egilimler. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)/ Elderly Issues Research Journal (EIRJ),* 17(1), 1-20.

Korkmaz, A., & Korkut, G. (2021). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlaminda toplumsal katilim*. İş ve Hayat Dergisi*, 4(8), 257-272.

Körükcü, Ö., Kabukcuoğlu, K. (2021). Health promotion among home-dwelling elderly individuals in Turkey. In: Haugan G, Eriksson M, editors. *Health Promotion in Health Care – Vital Theories and Research [Internet]*. Cham (CH): Springer; 2021. Chapter 22. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK585672/)

Kuzgun, İ. K. (2002). Nüfusun yaşlanmasinin iş gücü arzina etkisi. *Türk Geriatri Dergisi*, 5(1), 1-38.

OECD (2023). *Health Expenditure*. https://www.oecd.org/health/health-expenditure.htm. Erişim tarihi: 20.08.2024.

Özmete, E. (2021). *Sosyal Hizmetlerin Gündemi: 2021.* https://yillik.kizilay akademi.org.tr/sosyal-hizmetlerin-gundemi-2021/

Şenol, D., & Erdem, S. (2017). Yaşlılık ve yaşli kadinlarda huzurevi algisi: Nitel bir çalişma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 31-50.

Söylemez, A. & Ay, H.M. (2022). Practices of age-friendly cities in Turkey. *Hrvatska i Komparativna Javna Uprava,* 22 (3), 375-401.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (1976). *65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun* https://aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/65-yasini-doldurmus-muhtac-gucsuz-ve-kimsesiz-turk-vatandaslari-ile-engelli-ve-muhtac-turk-vatandaslarina-aylik-baglanmasi-hakkinda-yonetmelik/ Erişim tarihi: 11.01.2025.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2025). https://aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/sosyal-sigortalar-ve-genel-saglik-sigortasi-kanunu/ Erişim tarihi: 11.01.2025.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2025). https://www.aile.tr/eyhgm/kuruluslar/yasli/ [12.01.2025].

TÜİK (2023). *Birleşmiş Milletler, 2022 Dünya Nüfus Beklentileri, 2023, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi,* 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680&dil=1, Erişim tarihi: 11.01.2025.

TÜİK Nüfus İstatistikleri Portalı (2025). https://nip.tuik.gov.tr/?value=YasBagimlilikOrani, Erişim tarihi: 12.01.2025.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). (2022). *Global Population Growth and Sustainable Development*. United Nations.

Uyanık, Y. (2017). Nüfus yaşlanmasinin işgücü piyasalari üzerindeki etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 19(1), 72-94.

Uyanık, Y., & Başyiğit, R. (2018). Demografik yapi içinde yaşli nüfusun görünümü ve aktif yaşlanma yaklaşimi perspektifinde politika örnekleri. *İş ve Hayat Dergisi*, 4(8), 273-310.

Uyanık, Y., & Yüksel, A. (2018). Yaşlılara yönelik uygulanan sosyal politikalarin kirsal bir bölgede yaşayan yaşlilara ulaşma durumunun incelenmesi. *İş ve Hayat Dergisi*, 4(7), 120-137.

Uzkurt, K., B. (2023). Toplumsal ve ekonomik bir dönüşüm olarak gümüş ekonomi modeli. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 299-324.

Varnalı, T. (2024). Kamu harcamalarinda OECD ülkeleri ve Türkiye. *Turkish Business Journal*, 5(9), 52-81.

World Health Organisation (WHO). (1999). *World Health Organization, Ageing, Exploding the Myths*. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/66330/1/WHO_HSC_AHE_99.1.pdf. Erişim tarihi: 19.07.2024.

World Health Organization (2002). *Active Ageing: A Policy Framework. Geneva*: World Health Organization. https://iris.who.int/handle/10665/67215#:~:text=Description%20Japanese%20publication%20also%20includes%20the. Erişim tarihi: 20.09.2024.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Although old age is often referred to as the final stage of human life, it is a process that varies widely depending on individual circumstances, geographic location, and social, political, and economic contexts, as well as its biological, psychological, and social dimensions. One of the most significant demographic transformations of the 21st century is the global aging of populations. Many societies, particularly in developed countries, are confronting a rapidly aging population structure driven by declining fertility rates and rising life expectancy. While population aging and its associated demographic shifts are especially relevant to the elderly, these changes have profound effects on society as a whole, posing both challenges and opportunities in areas such as economic growth, labor markets, and intergenerational dynamics.

Population aging is a multifaceted process that triggers substantial changes in social structures, influencing individuals' lifestyles, family dynamics, workforce participation, and relationships between generations. This raises a critical question: Does this major demographic shift foreshadow chaos, or does it present an opportunity for societies to reorganize and evolve toward a more sustainable future?

This article examines social policies shaped by an aging population, focusing on the current framework while deliberately excluding the impacts of recent radical

technological advancements and global mass migration movements. It begins by exploring the challenges posed by population aging and then considers how this process might transform into an opportunity, with a particular emphasis on the role of the active aging approach as a potential solution.

Method: The study is based on an evaluation of existing literature. The analysis is grounded in the current context, intentionally omitting the effects of recent technological changes and mass migration. It also explores the active aging approach, debating whether social policies—designed to address the evolving needs of the elderly for a "better" aging experience—introduce confusion or foster meaningful change.

Findings: Population aging represents a significant demographic shift observed in many societies in recent years. Rising life expectancy and falling birth rates are causing populations to grow progressively older. This transformation not only affects individual lives but also profoundly impacts sociological frameworks, economic systems, and political structures. The study investigates how population aging influences these dynamics through social policies, suggesting that it necessitates substantial policy adjustments and presents societies with both threats and opportunities.

Result and Discussion: If the rapid aging of populations is not managed with effective policies or if policy implementation falters, serious scenarios of chaos could emerge. Demographic changes exert significant pressure on social, political, and economic systems. For instance, a shrinking working-age population combined with a growing elderly population places a heavy financial burden on social security systems.

However, population aging does not inevitably lead to chaos; indeed, it offers transformative possibilities that should not be overlooked. With appropriate social policies, an aging population can contribute to a more inclusive, solidaristic, and equitable society. Innovative, opportunity-driven policies should go beyond providing passive, limited assistance to the elderly, aiming instead to actively integrate them into society. To achieve this, diverse strategies and policies should be adopted to ensure that older individuals remain engaged rather than idle. Options such as flexible working hours, part-time employment, and remote work could encourage the elderly to stay in the workforce. Additionally, intermediate options like partial retirement—allowing older individuals to continue working while also enjoying rest—could replace full retirement. Continuous training and retraining programs should be implemented to keep elderly workers' skills current, enhancing their competitiveness in the labor market. Experienced older individuals could serve as consultants, transferring

knowledge and expertise to younger generations, thereby supporting youth development while remaining active and valued members of society.

Active aging stands at the crossroads of chaos and transformation, offering a critical framework for managing both scenarios. This concept seeks to ensure that older individuals maintain their physical and mental well-being, sustain their social and economic engagement, and contribute meaningfully to society. Without active aging, psychological and socioeconomic imbalances arise. For example, a growing retired population reduces the working population, leading to declining tax revenues and potential collapse of retirement systems. This can also cause disruptions and financial strain in healthcare systems. Social exclusion of older individuals exacerbates psychological and sociological issues, undermining societal welfare. In such conditions, failing to implement active aging policies heightens the risk of chaos by further straining social and economic structures and increasing dependency among the elderly.

Ultimately, this study underscores that chaos and transformation in the context of population aging are not mutually exclusive outcomes. Instead, they can be balanced and shaped through effective social and political strategies, highlighting the potential for a more adaptive and resilient societal response.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4006-4024
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81142
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 06.02.2025 Submitted date
Kabul tarihi 17.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Süzer, A. S. (2025). Staj Yapan Öğrencilerde Mesleki Atılganlık ile Bireysel Girişimcilik Yönelimi Arasında İlişki: Havacılık Yönetimi Bölümü Üzerine Bir Araştırma. *Journal of History School,* 78, 4006-4024.

STAJ YAPAN ÖĞRENCİLERDE MESLEKİ ATILGANLIK İLE BİREYSEL GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: HAVACILIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ahmet Selim SÜZER[2]

Öz

Bu çalışma, havacılık yönetimi bölümünde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmada, Mesleki Atılganlık Ölçeği ve Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği kullanılarak öğrencilerin bu iki kavrama yönelik düzeyleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($r=0,406$, $p<0,01$). Bu da mesleki atılganlığın bireylerin girişimcilik eğilimlerini artırmada önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca cinsiyete dayalı analizlerde, erkek öğrencilerin bireysel girişimcilik yönelimi puanlarının kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Bu durum, cinsiyetin bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde etkili bir değişken olabileceğini göstermektedir. Yapısal model analizleri sonucunda ise mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde güçlü ve anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır ($\beta=0,460$, $p<0,001$). Bu bulgular, mesleki atılganlık becerilerinin geliştirilmesinin, bireylerin girişimcilik eğilimlerini artırabileceğini ve iş dünyasındaki başarılarını olumlu yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır Sonuç olarak, bu çalışma, mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimi arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekerek, eğitim programlarında bu iki beceriyi geliştirmeye yönelik stratejilerin önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle, üniversitelerdeki müfredatın bu yetkinlikleri güçlendirmeye yönelik olarak yeniden yapılandırılması, mezunların iş dünyasında daha rekabetçi ve yenilikçi bireyler olarak öne çıkmalarına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Atılganlık, Bireysel Girişimcilik Yönelimi, Havacılık Yönetimi, Liderlik Becerileri.

The Relationship Between Professional Assertiveness and Individual Entrepreneurship Orientation in Internship Students: A Research on Aviation Management Department

Abstract

This study examines the relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurship orientations of university students studying in the aviation management department. In the research, the students' levels of these two concepts were determined by using the Vocational Assertiveness Scale and the Individual Entrepreneurship Orientation Scale. The findings show that there is a positive and significant relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurial orientation ($r=0.406$, $p<0.01$). This reveals that professional assertiveness is an important factor in increasing individuals' entrepreneurial tendencies. Additionally, in gender-based analyses, it was determined that male students' individual entrepreneurship orientation scores were higher than female students ($p<0.05$). This shows that gender may be an effective variable on individual entrepreneurial orientation. As a result of structural model analyses, it was determined that professional assertiveness had a strong and significant effect on individual entrepreneurship orientation ($\beta=0.460$, $p<0.001$). These findings reveal that developing professional assertiveness skills can increase individuals' entrepreneurial tendencies and positively affect their success in the business world. As a result, this study draws attention to the strong relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurial orientation and emphasizes the importance of strategies to develop these two skills in training programs. In particular, restructuring the curriculum at universities to strengthen these competencies can contribute to graduates standing out as more competitive and innovative individuals in the business world

Keywords: Occupational Assertiveness, Individual Entrepreneurial Orientation, Aviation Management, Internship, Entrepreneurship Education, Gender Differences, Leadership Skills.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle iş dünyasında yaşanan değişimler, havacılık sektörü de dahil olmak üzere birçok alanda önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, mesleki beceriler ve atılganlık, bireylerin kariyerlerinde öne çıkan unsurlar haline gelmiştir. Havacılık sektörü, hızla gelişen teknolojiler ve küresel rekabet koşulları nedeniyle genç profesyonellerin mesleki becerilerini sürekli olarak geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bireysel girişimcilik yeteneği, değişen iş koşullarına hızlı uyum sağlama ve fırsatları değerlendirme becerisi anlamına gelmektedir.

Staj, öğrencilere bu yetenekleri geliştirme ve pratik iş deneyimi kazanma fırsatı sunan kritik bir süreçtir (Anjum, 2020; Kapareliotis, Voutsina, & Patsiotis, 2019;

McHugh, 2017). Bu nedenle, havacılık yönetimi öğrencilerinin mesleki atılganlık düzeyleri ile bireysel girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi hem akademik hem de sektörel açıdan önemli bulgular sağlayabilir. Staj deneyimlerinin öğrencilere iş dünyasına hazırlık aşamasında önemli katkılar sağladığı, iş becerilerini geliştirdiği ve onları iş hayatına hazırladığı vurgulanmaktadır (Hora, Parrott, & Her, 2020).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, staj yapan havacılık yönetimi öğrencilerinde mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Mesleki atılganlık, bireyin iş ortamında kendini ifade edebilmesi, haklarını savunabilmesi ve iş birliği yapabilme yeteneğini kapsar. Atılgan bireylerin iş dünyasında daha başarılı olma ve liderlik becerilerini daha hızlı geliştirme eğiliminde oldukları düşünülmektedir.

Araştırmada, mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik eğilimlerini nasıl etkilediği ve staj deneyiminin bu ilişkiye ne kadar katkıda bulunduğu incelenecektir.

Bu çalışmanın aynı zamanda havacılık sektörü için de önemli sonuçlar doğurması beklenmektedir. Sektördeki dinamikler ve sürekli değişen koşullar, bireylerin girişimcilik potansiyellerini geliştirmesini gerektirir. Bu bağlamda, mesleki atılganlık düzeylerinin girişimcilik potansiyelini nasıl etkilediği ve bu eğilimleri nasıl şekillendirdiği, insan kaynakları yönetimi açısından da önemli bilgiler sunabilir.

Araştırmanın Önemi

Günümüzde, mesleki beceriler ve girişimcilik ruhu, iş dünyasında başarıya ulaşmanın temel unsurları olarak kabul edilmektedir. Havacılık sektörü, yüksek rekabet ve hızla gelişen teknoloji nedeniyle mesleki atılganlık ve girişimcilik eğilimlerine daha fazla önem vermektedir. Özellikle dinamik bir alan olan havacılık yönetiminde, profesyonellerin mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik gibi iki önemli beceriyi nasıl geliştirdikleri ve bu becerilerin kariyerlerine nasıl etki ettiği büyük önem taşır.

Bu araştırma, havacılık yönetimi öğrencilerinin staj sürecinde edindikleri deneyimlerin mesleki atılganlık ve girişimcilik eğilimlerini nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Staj sırasında kazanılan tecrübelerin bu iki kavram üzerindeki etkisi, çalışmanın odak noktasıdır. Ayrıca, araştırma bulguları, havacılık eğitimi veren kurumlara ve sektör yöneticilerine, öğrencilerin ve çalışanların bu becerileri nasıl geliştirebilecekleri konusunda rehberlik edebilir.

Mesleki atılganlık, bireylerin iş hayatında daha proaktif olmasını, iş arkadaşlarıyla etkili iletişim kurmasını ve liderlik becerilerini geliştirmesini sağlar. Bu beceriler, havacılık sektöründe hem bireysel başarı hem de takım performansı açısından kritik rol oynar. Bireysel girişimcilik ise bireylerin yeniliklere açık olma, fırsatları değerlendirme ve iş dünyasında risk alma yeteneklerini ifade eder. Bu iki kavramın birbirine olan etkisi, havacılık sektöründe başarıyı artırmada önemli bir rol oynayabilir.

Mesleki Atılganlık Kavramı

Mesleki atılganlık, bireylerin iş hayatında kendilerini etkili bir şekilde ifade etme, haklarını savunma ve başkalarıyla sağlıklı iletişim kurma becerilerini içerir. Atılgan bireyler, iş yerinde karşılaştıkları zorlukları aşma konusunda daha başarılıdır ve liderlik becerilerini geliştirme konusunda diğerlerine göre avantajlıdır. Mesleki atılganlık, bireylerin özgüvenini artırarak iş ortamında daha proaktif ve etkili olmalarına da katkı sağlar (Ames, Lee, & Wazlawek, 2017; Suzuki et al., 2021).

Hızla değişen ve yüksek stresli bir iş ortamı olan havacılık sektöründe, mesleki atılganlık özellikle önemlidir. Uçuş operasyonlarından yer hizmetlerine kadar çeşitli alanlarda çalışanların, iş ortamında kendilerini ifade edebilme ve karar alma süreçlerine katılma becerileri, operasyonların başarısında kritik bir rol oynar. Staj döneminde bu becerilerin kazanılması, öğrencilerin iş dünyasında başarılı bir şekilde yer bulmalarına büyük bir avantaj sağlayabilir (Anjum, 2020; Kapareliotis, Voutsina, & Patsiotis, 2019).

Mesleki atılganlık, aynı zamanda bireyin özgüveni ve liderlik yetenekleriyle doğrudan bağlantılıdır. Atılgan bireyler, iş hayatında karşılaştıkları sorunlara karşı daha etkili çözümler üretir ve iş arkadaşlarıyla sağlıklı iletişim kurarlar. Bu becerilerin, bireysel girişimcilik eğilimi üzerinde de olumlu bir etkisi olduğu düşünülmektedir (Butt & Zahid, 2015; Speed, Goldstein, & Goldfried, 2018).

Bireysel Girişimcilik Yönelimi

Bireysel girişimcilik yönelimi, bir kişinin iş dünyasında yeni fırsatları görme, risk alma, yenilikçi düşünme ve kendi işini kurma isteğini ifade eder. Girişimcilik sadece kendi işini kurmayı değil, aynı zamanda mevcut bir iş yerinde yenilikçi projeler geliştirme ve liderlik etme becerisini de kapsar. Girişimci bireyler genellikle daha yaratıcıdır, fırsatları hızlıca değerlendirir ve değişimlere daha açıktır (Jeong, Ali, Zacca, & Park, 2019; Sabahi & Parast, 2020).

Havacılık yönetimi gibi dinamik ve rekabetçi bir alanda, girişimcilik becerileri çalışanların işlerini daha verimli ve yenilikçi bir şekilde yapmalarını sağlar. Özellikle staj yapan öğrenciler için girişimcilik eğilimi, sektörde kariyerlerini

şekillendirme ve kendilerini fark ettirme açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, bireysel girişimcilik yöneliminin, staj sürecinde kazanılan mesleki atılganlıkla yakından bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Anjum, 2020; Kapareliotis, Voutsina, & Patsiotis, 2019).

Bireysel girişimcilik, sadece küçük işletme sahipleri için değil, büyük şirketlerde de önem kazanmıştır. Kurumlar, iç girişimciliği destekleyerek çalışanlarının yenilikçi projeler geliştirmesine ve bu sayede kurumsal başarıyı artırmasına olanak tanır. Havacılık sektörü de bu anlamda girişimcilik ruhunun giderek daha fazla önem kazandığı bir alan haline gelmiştir (Pereira, Lohmann, & Houghton, 2021).

Havacılık Yönetimi ve Staj Süreci

Havacılık sektörü, dünya genelinde en hızlı büyüyen ve en dinamik iş alanlarından biridir. Bu sektörde başarı, sadece teknik bilgi ve becerilere değil, aynı zamanda mesleki atılganlık ve girişimcilik gibi kişisel yeteneklere de bağlıdır. Havacılık yönetimi öğrencileri, sektörde başarılı olabilmek için hem akademik bilgilerini hem de kişisel becerilerini geliştirmek zorundadır. Bu noktada staj, öğrenciler için teorik bilgilerini pratiğe dönüştürdükleri ve mesleki atılganlık ile girişimcilik gibi becerileri test ettikleri önemli bir deneyim sürecidir (Anjum, 2020; Kapareliotis, Voutsina, & Patsiotis, 2019).

Staj, öğrencilere iş ortamını tanıma, mesleki becerilerini geliştirme ve sektördeki profesyonellerle bağlantı kurma fırsatı sunar. Aynı zamanda iş dünyasında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma yeteneklerini güçlendirmelerine de olanak sağlar. Havacılık yönetimi öğrencileri bu süreçte, mesleki atılganlıklarını geliştirme ve girişimcilik eğilimlerini keşfetme fırsatı bulurlar (Hora, Parrott, & Her, 2020).

Staj dönemi, havacılık sektöründe kariyer yapmayı hedefleyen genç profesyonellerin kendilerini ifade etme ve sektörde fark yaratma becerilerini geliştirdikleri bir süreçtir. Bu dönemde kazanılan deneyimler, öğrencilerin kariyer yolculuklarını şekillendirmede kritik bir rol oynar. Mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik eğilimi, staj sürecinde en çok geliştirilen beceriler arasında yer alır (McHugh, 2017; Jackson, 2017).

Bu araştırma, stajın öğrencilerin mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkilerini incelemeyi ve bu iki önemli beceri arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir**.**

LİTERATÜR TARAMASI

Araştırma konularının derinlemesine incelenmesi, mevcut literatüre dayandığı için, literatür taraması bölümünde şu başlıklar altında mevcut çalışmalar ve teorik çerçeveler ele alınacaktır: mesleki atılganlık ve girişimcilik arasındaki ilişki, staj dönemi ve mesleki deneyim kazanımı, havacılık sektöründe girişimcilik eğilimleri ve havacılık eğitiminde mesleki atılganlık.

Bu bölüm, araştırmanın teorik temelini güçlendirir ve ilgili konulara dair mevcut literatürü inceleyerek araştırma bulgularının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar. Literatürle yapılan karşılaştırmalar sayesinde, araştırmanın bulguları daha geniş bir perspektifte değerlendirilebilir**.**

Mesleki Atılganlık ve Girişimcilik İlişkisi

Mesleki atılganlık, bireylerin iş hayatında kendilerini ifade edebilme, haklarını savunma ve başkalarıyla etkili iletişim kurma yeteneğidir (Ames, Lee, & Wazlawek, 2017). Girişimcilik ise, risk alma, yenilikçi fikirler geliştirme ve fırsatları değerlendirme eğilimlerini içeren bir kişilik özelliği olarak tanımlanır (Jeong, Ali, Zacca, & Park, 2019).

Atılganlık ve girişimcilik arasındaki bağ, bireyin hem kendine güvenmesi hem de yaratıcı ve yenilikçi düşünme becerileriyle ilgilidir. Atılgan bireyler, iş ortamında fikirlerini cesurca ifade edebilir ve bu da onların girişimcilik eğilimlerini destekler (Butt & Zahid, 2015). Aynı şekilde, girişimci bireyler risk alarak yeni fırsatları değerlendirdikleri için mesleki atılganlık sergilemeleri doğaldır (Sabahi & Parast, 2020).

Girişimcilik sadece yenilikçi fikirler üretmekle kalmaz; aynı zamanda bu fikirleri hayata geçirmek için bireylerin sosyal becerilerini ve kendilerine güvenlerini kullanmalarını gerektirir. Mesleki atılganlık burada kritik bir rol oynar, çünkü girişimci bireyler, iş dünyasında kendilerini ifade etme, iş birliği yapma ve yenilikçi çözümler üretme becerilerini atılganlıklarıyla gösterirler (Speed, Goldstein, & Goldfried, 2018).

Sonuç olarak, mesleki atılganlık ve girişimcilik arasındaki ilişki, bireylerin iş dünyasındaki başarılarını ve kariyer gelişimlerini doğrudan etkiler. Atılgan ve girişimci bireyler iş dünyasında daha etkili ve başarılı olurken, aynı zamanda karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada da avantaj sağlarlar (Ames et al., 2017; Sabahi & Parast, 2020).

Staj Dönemi ve Mesleki Deneyim Kazanımı

Staj dönemi, öğrencilerin teorik bilgilerini pratikte uyguladıkları, iş dünyasını tanıdıkları ve mesleki becerilerini geliştirdikleri kritik bir süreçtir (Anjum, 2020).

Bu süreç, öğrencilerin mesleki hedeflerini belirlemesine ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli olan yetkinlikleri kazanmalarına olanak tanır. Aynı zamanda, staj sırasında öğrenciler, mesleki atılganlık becerilerini geliştirme fırsatı bulur. İş ortamında karşılaştıkları zorluklar ve iş arkadaşlarıyla kurdukları iletişim, onların kendilerini ifade etme ve sorunlarla başa çıkma becerilerini pekiştirmelerine katkı sağlar (McHugh, 2017).

Staj dönemi, öğrencilerin iş dünyasına dair beklentilerini şekillendirir ve kariyer planlarına önemli katkılar sunar (Hora, Parrott, & Her, 2020). Bu süreçte aktif bir rol üstlenen öğrenciler, mesleki atılganlıklarını geliştirir ve girişimcilik potansiyellerini keşfeder (Kapareliotis, Voutsina, & Patsiotis, 2019). Ayrıca, staj sırasında kazandıkları deneyimler, onların iş dünyasında daha rekabetçi, yenilikçi ve çözüm odaklı olmalarına yardımcı olur. Özellikle kariyerlerinin başında olan öğrenciler için staj, iş hayatına dair önemli bir deneyim kazanımı sağlayarak, mesleki atılganlıklarını artırır ve gelecekte daha başarılı olmalarına zemin hazırlar (Jackson, 2017).

Sonuç olarak, staj dönemi, öğrencilerin mesleki atılganlık ve girişimcilik becerilerini geliştirmeleri için önemli bir fırsattır. Bu süreçte elde ettikleri deneyimler, hem kariyer gelişimlerine katkıda bulunur hem de iş dünyasında kendilerini ifade etme ve liderlik yeteneklerini güçlendirir.

Havacılık Sektöründe Girişimcilik Eğilimleri

Havacılık sektörü, sürekli değişen ve gelişen teknolojilerle dinamik bir yapıya sahiptir. Bu hızlı değişim, sektörde çalışanların yenilikçi ve girişimci bir yaklaşıma sahip olmalarını gerektirir. Girişimcilik, yeni teknolojilerin benimsenmesi, süreçlerin iyileştirilmesi ve yenilikçi iş modellerinin geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır (Sabahi & Parast, 2020).

Çeşitli araştırmalar, havacılık sektöründe girişimcilik eğilimlerinin son yıllarda arttığını göstermektedir. Markman, Phan, Balkin ve Gianiodis'in (2005) çalışmasında, havayolu şirketleri ve yer hizmetleri sağlayıcılarının, operasyonel verimliliği artırmak ve müşteri memnuniyetini en üst düzeye çıkarmak için girişimci yaklaşımlar benimsediği ifade edilmiştir. Bu yaklaşımlar, havacılık sektöründe yeni iş fırsatları yaratılmasına ve rekabet avantajı elde edilmesine yardımcı olmaktadır (Pereira, Lohmann, & Houghton, 2021).

Girişimcilik, havacılık sektöründe sadece büyük projelerle sınırlı değildir; küçük ve orta ölçekli işletmeler de bu alanda önemli bir rol oynamaktadır. Girişimci bireyler, bu işletmelerde yeni iş fikirleri geliştirir, operasyonel süreçleri iyileştirir ve pazarlama stratejilerini optimize eder (Jeong, Ali, Zacca, & Park, 2019). Bu

nedenle hem büyük hem de küçük işletmelerde girişimcilik, sektördeki başarıyı artırmada önemli bir faktör olarak öne çıkar.

Girişimciliğin bir diğer önemli yönü de teknoloji odaklı yenilikçilik ve Ar-Ge faaliyetleridir. Özellikle uçuş operasyonları, hava trafik yönetimi ve havaalanı hizmetleri gibi alanlarda, girişimcilik ruhu, sektördeki yenilikçi çözümler için itici bir güç olarak işlev görür (McMullen & Shepherd, 2006). Bu nedenle, havacılık sektörü girişimciliğin giderek daha önemli hale geldiği bir alandır.

Sonuç olarak, girişimcilik eğilimleri, havacılık sektöründe yenilikçi çözümler ve iş fırsatları geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Girişimci bireyler, sektördeki değişimlere hızlı uyum sağlayarak hem işletmelerin hem de kendi kariyerlerinin başarısını artırabilir. Bu noktada birbirine bağlı ve dinamik bir dünyada yaratıcılık hem yenilik yapmak hem de sorunları hızlı bir şekilde çözmek için çok önemlidir (Türk, 2024).

Havacılık Eğitiminde Mesleki Atılganlık

Havacılık eğitimi, öğrencilere sadece teknik bilgi ve beceriler kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda onların kişisel gelişimlerine de katkıda bulunur. Bu bağlamda, mesleki atılganlık, havacılık eğitiminde kazandırılması gereken önemli bir yetenek olarak öne çıkar. Mesleki atılganlık, iş dünyasında kendini ifade edebilme, liderlik yapma ve zorluklarla başa çıkma gibi becerilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşır (Ames, Lee, & Wazlawek, 2017).

Özellikle staj dönemlerinde, öğrencilere mesleki atılganlık kazandırılmaya çalışılır. Staj sürecinde, öğrenciler iş dünyasında karşılaştıkları zorluklara karşı nasıl daha atılgan olabileceklerini öğrenirler (Kapareliotis, Voutsina, & Patsiotis, 2019). Mesleki atılganlık becerileri, öğrencilerin iş ortamında kendilerini daha etkili bir şekilde ifade etmelerine ve kariyerlerinde daha başarılı olmalarına yardımcı olur (McHugh, 2017).

Bu beceri, sadece öğrencilerin iş ortamında kendilerini savunmalarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda iş arkadaşlarıyla daha etkili iletişim kurmalarına ve ekip yönetiminde başarılı olmalarına da olanak tanır (Butt & Zahid, 2015).

Sonuç olarak, havacılık eğitiminde mesleki atılganlık, öğrencilerin iş hayatında başarılı olmaları için kazanmaları gereken önemli bir beceridir. Bu yetenek, öğrencilerin sadece kariyerlerinde değil, aynı zamanda sektörde yenilikçi çözümler geliştirme ve girişimcilik potansiyellerini destekleme açısından da kritik bir rol oynar (Jeong, Ali, Zacca, & Park, 2019).

YÖNTEM

Bu araştırma, İstanbul'daki üniversitelerin Havacılık Yönetimi bölümü öğrencilerinin mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik eğilimlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, veri toplamak için Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği (BGYÖ) ve Mesleki Atılganlık Ölçeği kullanılmıştır.

Katılımcılar

Bu araştırmaya, İstanbul'daki üniversitelerin Havacılık Yönetimi bölümünde okuyan 300 öğrenci arasından seçilen katılımcılar dahil edilmiştir. Katılımcılar, basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve gönüllü olarak çalışmaya katılmışlardır. Araştırmaya toplamda 256 öğrenci katılmıştır; bunların 190'ı (%74,2) erkek, 66'sı (%25,8) kadındır.

Veri Toplama Araçları

Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği (BGYÖ): Katılımcıların bireysel girişimcilik eğilimlerini ölçmek için Bolton ve Lane (2012) tarafından geliştirilen ve Ercan ve Yıldıran (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek kullanılmıştır. Ölçek 10 maddeden oluşur ve tek bir faktör üzerine kuruludur. Bu ölçekten alınan yüksek puanlar, bireylerin girişimcilik eğilimlerinin güçlü olduğunu gösterir. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlik katsayısı Cronbach’s Alpha=0.888 olarak tespit edilmiştir.

Mesleki Atılganlık Ölçeği: Katılımcıların mesleki atılganlık düzeylerini belirlemek için Yürekli ve Kalfa (2016) tarafından geliştirilen bu ölçek kullanılmıştır. Ölçek, bireylerin mesleki görevlerdeki atılganlık ve isteklerini ölçen 15 maddeden oluşur. Yürekli ve Kalfa'nın orijinal çalışmasında ölçeğin güvenirlik katsayısı Alpha=0.866 olarak rapor edilmiştir. Ölçekten elde edilen puan, maddelerin toplamının 15'e bölünmesi ile hesaplanır. Bu çalışmada ise güvenirlik katsayısı Cronbach’s Alpha=0.895 olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Veriler, katılımcıların gönüllü olarak katıldığı yüz yüze anketlerle toplanmıştır. Katılımcılara, araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve anket formlarını doldurmadan önce gerekli açıklamalar yapılmıştır. Yanıtlar anonim olarak toplanmış ve gizlilik kurallarına uygun bir şekilde işlenmiştir. Veri toplama süreci, katılımcıların rahatsızlık hissetmemesi için şeffaf ve etik kurallara uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Toplanan veriler, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) ve AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin genel dağılımını değerlendirmek için tanımlayıcı istatistikler (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasındaki sürekli verilerin karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Araştırmadaki değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modeli (YEM) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak belirlenmiştir**.**

BULGULAR ve YORUMLAR

Tablo 1

Mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimi puan ortalamaları

	N	Ort	Ss	Min.	Maks.
Mesleki Atılganlık	256	3,611	0,666	1,000	5,000
Bireysel Girişimcilik	256	3,806	0,750	1,000	5,000

Tablo 1'de, katılımcıların mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik puanlarının ortalamaları verilmiştir. Mesleki atılganlık puanlarının ortalaması 3,611 (Ss = 0,666) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, öğrencilerin mesleki atılganlık düzeylerinin orta-yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Puanların 1 ile 5 arasında değişmesi, katılımcılar arasında bu konuda farklılıklar olduğunu işaret etmektedir.

Bireysel girişimcilik yönelimi puanlarının ortalaması ise 3,806 (Ss = 0,750) olarak bulunmuştur. Bu da öğrencilerin bireysel girişimcilik eğilimlerinin orta-yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Puanların 1 ile 5 arasında değişmesi, katılımcıların girişimcilik eğilimleri arasında da belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2

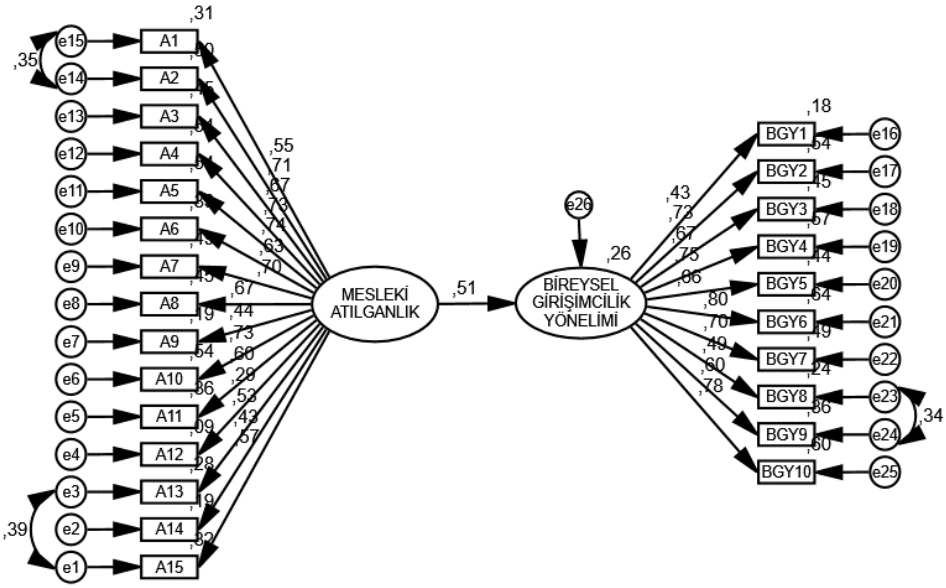
Mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimi puanları arasında korelasyon analizi

		Bireysel Girişimcilik
Mesleki Atılganlık	r	0,406**
	p	0,000

*<0,05; **<0,01; Pearson Korelasyon Analizi

Tablo 2'deki Pearson Korelasyon Analizi sonuçlarına göre, mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasında pozitif ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = 0,406$, $p < 0,01$). Bu, öğrencilerin mesleki atılganlık düzeyleri arttıkça bireysel girişimcilik eğilimlerinin de arttığını göstermektedir. Korelasyon katsayısının pozitif ve anlamlı olması, mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ve bu iki değişkenin birbirini desteklediğini ifade etmektedir.

Ayrıca, mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimi üzerindeki etkisi yapısal modelle test edilmiştir.

Şekil 1. Yapısal Model

Araştırmada kullanılan yapısal modelin uyum indekslerine bakıldığında, modelin verilerle uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. χ^2/df değeri 2,126 olup, bu değer ideal aralık olan 0 ile 5 arasında yer almaktadır. Diğer uyum indeksleri incelendiğinde, CFI (0,889), GFI (0,846) ve IFI (0,890) değerleri 0,80 ile 1,00 aralığında olup, modelin verilerle iyi bir uyum sağladığını göstermektedir. TLI değeri ise 0,877 olup, kabul edilebilir bir uyuma işaret etmektedir. Ayrıca, RMSEA (0,072) ve RMR (0,066) değerleri de modelin iyi bir uyuma sahip olduğunu desteklemektedir. Bu sonuçlar, yapısal modelin verilerle tutarlı olduğunu ve geçerli kabul edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 3
Mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimi üzerine etkisi

Bağımlı Değişken		Bağımsız Değişken	β	Std. β	S.Hata	C.R.	P	R^2
Bireysel Girişimcilik Yönelimi	<---	Mesleki Atılganlık	,460	,507	,095	4,840	p<0,001	0,257

Tablo 3'te, mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Sonuçlar, mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($\beta = 0,460$, $p < 0,001$). Standartlaştırılmış beta katsayısı (Std. $\beta = 0,507$), mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. C.R. (Critical Ratio) değeri 4,840 olup, bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade eder. R^2 değeri 0,257 olarak hesaplanmış, yani mesleki atılganlık, bireysel girişimcilik yönelimindeki değişimin %25,7'sini açıklamaktadır. Bu bulgular, mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde güçlü ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Tablo 4
Mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimi puanlarının cinsiyete göre farklılaşma durumu

Gruplar	Erkek (n=190)		Kadın (n=66)		t	sd	p
	Ort	Ss	Ort	Ss			
Mesleki Atılganlık	3,630	0,647	3,557	0,718	0,773	254	0,440
Bireysel Girişimcilik Yönelimi	3,880	0,706	3,596	0,833	2,684	254	**0,008**

Bağımsız Gruplar T-Testi

Tablo 4'te, erkek ve kadın katılımcıların mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimi puanlarının cinsiyete göre nasıl farklılaştığı sunulmaktadır. **Mesleki atılganlık** açısından erkek katılımcıların ortalaması 3,630 (Ss= 0,647), kadın katılımcıların ortalaması ise 3,557 (Ss= 0,718) olarak hesaplanmıştır. Bağımsız gruplar t-testi sonucunda, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($t(254)= 0,773$, $p= 0,440$). Bu sonuç, mesleki atılganlık düzeylerinde cinsiyetler arasında belirgin bir fark olmadığını göstermektedir.

Bireysel girişimcilik yönelimi açısından ise erkek katılımcıların ortalaması 3,880 (Ss= 0,706), kadın katılımcıların ortalaması 3,596 (Ss= 0,833) olarak tespit edilmiştir. Bağımsız gruplar t-testi sonucunda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($t(254)= 2,684$, $p= 0,008$). Bu bulgular, erkek

katılımcıların bireysel girişimcilik yönelimlerinin kadın katılımcılara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermektedir.

SONUÇLAR VE YORUM

Bu araştırmada elde edilen bulgular, staj yapan havacılık yönetimi öğrencilerinin mesleki atılganlık ve bireysel girişimcilik yönelimi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Korelasyon analizine göre, mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasında r=0,406 düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu, mesleki atılganlık düzeyi yüksek olan bireylerin girişimcilik eğilimlerinin de yüksek olabileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, iş ortamında kendini ifade edebilme, haklarını savunma ve liderlik yapabilme becerisine sahip bireylerin aynı zamanda girişimcilik yeteneklerine de sahip olma eğiliminde oldukları söylenebilir.

Araştırmanın diğer bir önemli bulgusu, cinsiyete göre bireysel girişimcilik puanları arasında anlamlı bir fark olduğudur. Erkek öğrencilerin bireysel girişimcilik puanları, kadın öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($p<0,05$). Bu durum, cinsiyetin girişimcilik eğilimleri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Buna karşın, mesleki atılganlık puanları açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu sonuç, mesleki atılganlık düzeylerinin cinsiyetten bağımsız olarak benzer olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın yapısal model sonuçlarına bakıldığında, mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta=0,460$, $p<0,001$). Standartlaştırılmış beta katsayısının yüksek olması, mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik üzerindeki belirleyici rolünü net bir şekilde vurgulamaktadır. Ayrıca, R^2 değeri, mesleki atılganlığın bireysel girişimcilik yönelimindeki değişimin %25,7'sini açıkladığını göstermektedir.

Bu bulgular, mesleki atılganlık becerilerinin geliştirilmesinin bireylerin girişimcilik eğilimlerini destekleyebileceğini ortaya koymaktadır. Mesleki atılganlık, sadece iş yaşamında bireylerin kendilerini daha iyi ifade etmelerine olanak sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda yenilikçi ve yaratıcı düşünme becerilerini de artırarak girişimcilik yönelimini güçlendirebilir. Cinsiyet farklarının girişimcilik alanında anlamlı bulunması ise, gelecekteki araştırma ve uygulamalarda dikkatle ele alınması gereken önemli bir bulgu olarak öne çıkmaktadır.

Öneriler

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak, aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Havacılık Eğitimi ve Mesleki Atılganlık: Havacılık yönetimi öğrencilerinin mesleki atılganlık becerilerini güçlendirmek amacıyla eğitim programları yeniden yapılandırılmalıdır. Özellikle liderlik, iletişim ve kendini ifade etme yetilerini artıracak dersler ve uygulamalara daha fazla yer verilmelidir. Bu tür eğitimler, öğrencilerin iş dünyasında daha etkili ve aktif bireyler olmalarına katkıda bulunabilir.
- Girişimcilik Eğitimleri: Araştırma, bireysel girişimcilik yönelimi ile mesleki atılganlık arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, üniversitelerde girişimcilik derslerinin kapsamı genişletilmeli ve öğrencilerin yenilikçi fikirler geliştirmelerine olanak tanıyan projeler, yarışmalar ve etkinlikler düzenlenmelidir. Böylece öğrencilerin girişimcilik potansiyelleri desteklenerek, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerileri geliştirilebilir.
- Kadın Öğrencilere Yönelik Girişimcilik Destekleri: Araştırma, erkek öğrencilerin bireysel girişimcilik eğilimlerinin kadın öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu farkı dengelemek amacıyla, kadın öğrencilere özel girişimcilik eğitimleri, mentorluk programları ve destekleyici projeler geliştirilmelidir. Bu programlar, kadınların girişimcilik ekosistemine daha aktif katılımını teşvik ederken, mesleki cesaretlerini ve yenilikçi düşünme becerilerini de artırabilir. Kadın girişimciliğine yönelik stratejik destekler, onların kariyerlerinde daha özgüvenli ve başarılı olmalarını sağlayabilir.
- Staj Programlarının Güçlendirilmesi: Staj deneyimlerinin öğrencilerin hem mesleki atılganlık hem de girişimcilik eğilimleri üzerinde olumlu etkileri olduğu göz önünde bulundurularak, üniversiteler ile sektör iş birliği içerisinde daha kapsamlı ve etkin staj programları geliştirilebilir. Bu programlar, öğrencilere iş dünyasında kendilerini ifade edebilme, inisiyatif alma ve proje geliştirme fırsatları sunarak, kariyer gelişimlerini destekleyecektir. Böylece öğrenciler hem iş dünyasında deneyim kazanırken hem de girişimcilik potansiyellerini geliştirme imkânı bulacaktır.
- Araştırmanın Genişletilmesi: Bu çalışma yalnızca havacılık yönetimi öğrencileri üzerinde yapılmıştır; dolayısıyla sonuçlar diğer sektörlerdeki öğrencilerle karşılaştırılabilir. Gelecek araştırmalar, farklı sektörlerdeki öğrencilerin mesleki atılganlık ve girişimcilik yönelimlerini inceleyerek daha geniş bir bakış açısı sunabilir. Farklı alanlardaki öğrenciler arasında

yapılacak kıyaslamalar, mesleki atılganlık ve girişimcilik arasındaki ilişkinin sektörel farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya koyabilir.

Sonuç olarak, bu araştırma mesleki atılganlık ile bireysel girişimcilik arasındaki pozitif ilişkiyi vurgulamakta ve bu iki kavramın iş dünyasında başarı için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eğitim programları ve staj süreçlerine, mesleki atılganlık ve girişimcilik eğilimlerini artırmaya yönelik adımlar eklenmesi, öğrencilerin kariyerlerinde daha başarılı olmalarına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Ames, D., Lee, A., & Wazlawek, A. (2017). Interpersonal assertiveness: Inside the balancing act. *Social and Personality Psychology Compass, 11*(6), e12317. Wiley Online Library.

Anjum, S. (2020). Impact of internship programs on professional and personal development of business students: A case study from Pakistan. *Future Business Journal, 6*(1), 2. Springer.

Bolton, D. L., & Lane, M. D. (2012). Individual entrepreneurial orientation: Development of a measurement instrument. *Education + Training, 54*(2-3), 219-233.

Butt, A., & Zahid, Z. M. (2015). Effect of assertiveness skills on job burnout. *International Letters of Social and Humanistic Sciences, 63*, 218-224.

Ercan, S., & Yıldıran, C. (2021). Bireysel girişimcilik yönelimi ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 16*(1), 91-105.

Hora, M. T., Parrott, E., & Her, P. (2020). How do students conceptualise the college internship experience? Towards a student-centred approach to designing and implementing internships. *Journal of Education and Work, 33*(1), 48-66. Taylor & Francis.

Jackson, D. (2017). Developing pre-professional identity in undergraduates through work-integrated learning. *Higher Education, 74*, 833-853. Springer.

Jeong, Y., Ali, M., Zacca, R., & Park, K. (2019). The effect of entrepreneurship orientation on firm performance: A multiple mediation model. *Journal of East-West Business, 25*(2), 166-193.

Kapareliotis, I., Voutsina, K., & Patsiotis, A. (2019). Internship and employability prospects: Assessing students' work readiness. *Higher Education, Skills and Work-Based Learning, 9*(4), 538-549. Emerald Publishing Limited.

Markman, G. D., Phan, P. H., Balkin, D. B., & Gianiodis, P. T. (2005). Entrepreneurship and university-based technology transfer. *Journal of Business Venturing, 20*(2), 241-263.

McHugh, P. P. (2017). The impact of compensation, supervision and work design on internship efficacy: Implications for educators, employers and prospective interns. *Journal of Education and Work, 30*(4), 367-382. Taylor & Francis.

McMullen, J. S., & Shepherd, D. A. (2006). Entrepreneurial action and the role of uncertainty in the theory of the entrepreneur. *Academy of Management Review, 31*(1), 132-152.

Pereira, B., Lohmann, G., & Houghton, L. (2021). The role of collaboration in innovation and value creation in the aviation industry. *Journal of Creating Value, 7*(1), 44-59. SAGE Publications.

Sabahi, S., & Parast, M. M. (2020). The impact of entrepreneurship orientation on project performance: A machine learning approach. *International Journal of Production Economics, 226*, 107621.

Speed, B. C., Goldstein, B. L., & Goldfried, M. R. (2018). Assertiveness training: A forgotten evidence-based treatment. *Clinical Psychology: Science and Practice, 25*(1), 20. Wiley-Blackwell Publishing Ltd.

Suzuki, E., et al. (2021). A causal model on assertiveness, stress coping, and workplace environment: Factors affecting novice nurses' burnout. *Nursing Open, 8*(3), 1452-1462. Wiley Online Library.

Türk, A. (2024). Çalışanların iş becerileri ile örgütsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin niteliksel rolü; Havacılık sektöründe bir uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *25*(3), 370-386.

Yürekli, E., & Kalfa, V. R. (2016). Stajyer öğrencilerin mesleki atılganlık düzeylerinin araştırılması; PAÜ Honaz Meslek Yüksekokulunda bir alan araştırması. *ISVET 2016, 12-15 Ekim 2016*, 684-691. Hitit Üniversitesi.

EXTENDED ABSTRACT

Aim of The study: The main purpose of this research is to examine the relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurial tendencies in aviation management students who are doing internships. Professional assertiveness includes the ability of an individual to express themselves in the workplace, defend their rights and collaborate. It is thought that assertive individuals tend to be more successful in the business world and develop their leadership skills more quickly. The research will examine how professional assertiveness affects individual entrepreneurial tendencies and how much the internship experience contributes to this relationship.

Method: The Individual Entrepreneurial Orientation Scale, developed by Bolton and Lane (2012) and adapted to Turkish by Ercan and Yıldıran (2021), was used to measure the participants' individual entrepreneurial tendencies.

The Professional Assertiveness Scale, developed by Yürekli and Kalfa (2016), was used to determine the participants' professional assertiveness levels. The scale consists of 15 items that measure individuals' assertiveness and desire in professional tasks.

Participants were selected from 300 students studying in the Aviation Management department of universities in Istanbul. The participants were selected using the simple random sampling method and participated in the study voluntarily. A total of 256 students participated in the study; 190 (74.2%) of them were male and 66 (25.8%) were female.

The data were collected through face-to-face surveys in which the participants participated voluntarily. The participants were informed about the purpose of the study and the necessary explanations were made before filling out the survey forms. Responses were collected anonymously and processed in accordance with confidentiality rules. The data collection process was carried out transparently and in accordance with ethical rules so that participants would not feel uncomfortable. The collected data were analyzed using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) and AMOS programs. Descriptive statistics (number, percentage, mean, standard deviation) were used to evaluate the general distribution of the data. Independent groups t-test was applied to compare continuous data between two independent groups. Pearson correlation analysis and structural equation model (SEM) were used to examine the relationships between the variables in the study. The statistical significance level was determined as $p<0.05$.

Findings: It shows that there is a positive and significant relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurial orientation ($r=0.406$, $p<0.01$). This also reveals that professional assertiveness is an important factor in increasing the entrepreneurial tendencies of individuals. In addition, in gender-based analyses, it was determined that male students had higher individual entrepreneurial orientation scores than female students ($p<0.05$). This situation shows that gender can be an effective variable on individual entrepreneurial orientation. As a result of structural model analyses, it was determined that professional assertiveness has a strong and significant effect on individual entrepreneurial orientation ($\beta=0.460$, $p<0.001$). These findings reveal that developing professional assertiveness skills can increase individuals' entrepreneurial tendencies and positively affect their success in the business world.

The results show that there is a positive and significant relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurial orientation ($\beta = 0.460$, $p < 0.001$). The standardized beta coefficient (Std. $\beta = 0.507$) reveals that professional assertiveness has a strong effect on individual entrepreneurial orientation. The C.R. (Critical Ratio) value is 4.840, indicating that this relationship is statistically significant. The R^2 value was calculated as 0.257, meaning that professional assertiveness explains 25.7% of the change in individual entrepreneurial orientation. These findings show that professional assertiveness has a strong and significant effect on individual entrepreneurial orientation.

Sonuç ve Tartışma: It is revealed that developing professional assertiveness skills can support individuals' entrepreneurial tendencies. Professional assertiveness not only allows individuals to express themselves better in business life, but also strengthens entrepreneurial orientation by increasing innovative and creative thinking skills. The fact that gender differences are significant in the field of entrepreneurship stands out as an important finding that should be carefully considered in future research and practices. In conclusion, this study draws attention to the strong relationship between professional assertiveness and individual entrepreneurial orientation, emphasizing the importance of strategies to develop these two skills in educational programs. In particular, restructuring the curriculum in universities to strengthen these competencies can contribute to graduates standing out as more competitive and innovative individuals in the business World.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4025-4050
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82582
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 16.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 02.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Buçukoğlu, S. M. (2025). Üniversitelerdeki Sanat ve Tasarım Eğitiminde Yaratıcılığın Pedagojik Temelleri. *Journal of History School,* 78, 4025-4050.

ÜNİVERSİTELERDEKİ SANAT VE TASARIM EĞİTİMİNDE YARATICILIĞIN PEDAGOJİK TEMELLERİ

Seyit Mehmet BUÇUKOĞLU[1]

Öz

Sanat ve tasarım eğitimi, bireylerin yalnızca teknik yeterliliklerini değil; yaratıcı düşünme, estetik algı, problem çözme ve özgün ifade yeteneklerini geliştiren çok katmanlı bir süreçtir. Yaratıcılık ise bu disiplinlerin merkezinde yer alan, bireyin yenilikçi ve sıra dışı çözümler üretebilme becerisini ifade eden temel bir kavramdır. Bu doğrultuda araştırmanın problem tanımını; "yaratıcılığın sanat ve tasarım eğitiminin merkezinde yer alan bir yetkinlik olmasına rağmen, bu yetkinliğin pedagojik düzlemde nasıl yapılandırılacağına dair kuramsal ve uygulamalı yaklaşımların belirsizliği" oluşturmaktadır. Araştırmanın temel amacı, üniversite düzeyinde sunulan sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın gelişimini destekleyen pedagojik temelleri kapsamlı ve bütüncül bir biçimde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma; üniversitelerde yürütülen sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcı düşüncenin geliştirilmesini destekleyen pedagojik yaklaşımların kuramsal ve eleştirel bir perspektiften incelenmesini kapsamaktadır. Ayrıca, yaratıcı öğrenmenin önündeki pedagojik engellerin yanı sıra bu süreci teşvik eden uygulama örnekleri ve eğitim politikaları da analiz edilecektir. Araştırma, nitel araştırma modeli çerçevesinde betimsel analiz yöntemini kullanmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde literatür taraması ve belge analizi olmak üzere iki temel teknik kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, yükseköğretim düzeyinde sanat ve tasarım eğitimi sunan kurumlar ile bu kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ve öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem ise; araştırma problemine uygun olarak amaçlı örnekleme yönteminden yararlanılarak belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları; sanat eğitiminin pedagojik temellerinin, öğrencilerin yaratıcılık süreçlerini nasıl şekillendirdiği ve desteklediği üzerinde yapılan incelemeler; Yaratıcılığın Pedagojik Boyutları, Yaratıcılık ve Eğitim İlişkisi, Yaratıcılığın Gelişimsel Boyutu, Öğretim

[1]Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, seyitbucukoglu@aydin.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2421-2369

Yöntemleri ve Yaratıcılık İlişkisi, Yapılandırmacı Yaklaşım ve Yaratıcılık, Çokkültürlü ve Disiplinler Arası Yaklaşımlar, Çoklu Zekâ Kuramı ve Yaratıcılık, Eğitimde Yaratıcılığı Destekleyen Ortamlar, Fiziksel Eğitim Ortamlarının Rolü, Sosyal Ortamlar ve İş Birliği, Yaratıcılığın Toplumsal ve Kültürel Bağlantıları, Toplumsal Sorunlarla İlişkilendirilmiş Yaratıcılık ve Kültürel Yaratıcılık gibi konuyu tanımlayan alt başlıklar özelinde önemli noktalara işaret etmektedir. Araştırmada; yaratıcılığın sanat ve tasarım eğitimindeki pedagojik temellerinin, teorik ve pratik açıdan geniş bir yelpazeye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcılık, Sanat ve Tasarım Eğitimi, Üniversite, Pedagoji, Eleştirel Düşünce.

Pedagogical Foundations of Creativity in Art and Design Education in Universities

Abstract

Art and design education is a multi-layered process that develops creative thinking, aesthetic perception, problem solving and original expression skills as well as technical skills. Creativity is a fundamental competence that is at the centre of this process and expresses the ability to produce innovative solutions. However, there are uncertainties in theoretical and practical approaches about how to structure creative competence at pedagogical level. The aim of this study is to examine the pedagogical foundations that support the development of creativity in art and design education at university level in a comprehensive and holistic manner. In this context, pedagogical approaches that support the development of creative thinking are analysed from a theoretical and critical perspective. In addition, pedagogical barriers to creative learning and examples of practices and educational policies that encourage this process were also investigated. Descriptive analysis, one of the qualitative research methods, was used, and literature review and document analysis were used for data collection. The population of the study consisted of institutions providing art and design education in higher education, teaching staff and students, while the sample was determined by purposive sampling method. The findings show that the pedagogical foundations of art education shape students' creativity processes. In the research, various topics such as pedagogical, developmental and educational dimensions of creativity, teaching methods, constructivist approach, multicultural and interdisciplinary approaches, multiple intelligence theory, supportive educational environments, social cooperation, social and cultural connections were discussed in detail. As a result, it has been revealed that the pedagogical foundations of creativity in art and design education are broad and diverse in both theoretical and practical terms.

Keywords: Creativity, Art and Design Education, University, Pedagogy, Critical Thinking.

GİRİŞ

Yükseköğretimde sanat ve tasarım eğitimi, bireylerin teknik becerilerinin yanında, yaratıcı ve deneysel düşünme, problem çözme, estetik değerlendirme, duyarlılık kapasitelerini geliştirme, özgün fikir üretme ve ifade yetkinliği sağlama gibi özellikler taşıyan çok boyutlu bilişsel ve duygusal bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Eisner, 2002, s.67). Sanat ve tasarım eğitimi, yapısı gereği yaratıcı üretimi teşvik eden disiplinler arasında yer alsa da yaratıcı potansiyelin eğitsel bağlamda nasıl geliştirileceği, özellikle üniversite düzeyinde hala tartışmalı ve çok boyutlu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sawyer, 2012, s.7).

Yaratıcılığın pedagojik olarak desteklenebilmesi için öncelikle onun doğasının ve gelişim süreçlerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda, eğitim sürecinde benimsenen pedagojik yaklaşımlar, öğrencinin yaratıcı düşünme kapasitesinin gelişimi üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Dolayısıyla geleneksel öğretim yaklaşımlarında bilgi aktarımı odaklı bir anlayış hâkimken, çağdaş pedagoji anlayışı, öğrencinin aktif katılımını, deneyimsel öğrenmeyi ve eleştirel düşünmeyi merkeze alan yaklaşımları öne çıkarmaktadır (Robinson, 2011, s.58). Bunun yanı sıra birçok üniversitede hâlâ sonuç odaklı, biçimsel, geleneksel atölye temelli eğitime dayalı yaklaşımların baskın olduğu gözlemlenmektedir. Ancak öğrencinin yaratıcı sürece katılımını sınırlandırmakta olan bu yaklaşım; deneme, hata yapma ve keşfetme gibi yaratıcı öğrenmenin temel bileşenlerini geri plana itse de (Hetland vd., 2013, s.92) stüdyo temelli öğretim modelleri, proje-tabanlı öğrenme, eleştirel analiz oturumları (critique) ve disiplinler arası iş birlikleri gibi yöntemler, yaratıcı düşüncenin gelişimini destekleyen pedagojik araçlar olarak öne çıkmaktadır (Hetland vd., 2013, s.22-23).

Sanat ve tasarım pedagojisinin yaratıcı düşünmeyi destekleyen yönleri; öğrenci merkezli, süreç odaklı, deneyimsel ve disiplinler arası öğrenme stratejileriyle şekillenmektedir. Öğrencilere eleştirel düşünme ortamı sunmak, özgürce ifade edebilecekleri bir sınıf atmosferi yaratmak ve alternatif çözümler geliştirmeye teşvik etmek, yaratıcı öğrenmenin temel unsurlarındandır (Sawyer, 2012, s.114). Ancak bu yaklaşımların üniversite düzeyinde ne ölçüde uygulandığı ve öğretim elemanlarının bu pedagojik yaklaşımlara dair ne denli bilgi ve beceri düzeyine sahip olduğu hâlâ yeterince araştırılmış değildir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, üniversitelerde verilen sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın gelişimini destekleyen pedagojik temellerin incelenmesi ve bu temellerin öğretim süreçlerine nasıl yansıtıldığını tartışmak araştırmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Ayrıca yaratıcı düşüncenin sadece bireysel bir yetenek olmadığı,

uygun pedagojik ortamlarla geliştirilebilecek bir beceri olduğu görüşü temel alınarak, bu yetkinliğin eğitim yoluyla nasıl şekillendiğini sorgulamak da bu araştırmaya dahil edilen önemli bir konudur.

Araştırmanın Deseni

Problem Tanımı: Genel çerçevede bu araştırmanın problem tanımını; "yaratıcılığın sanat ve tasarım eğitiminin merkezinde yer alan bir yetkinlik olmasına rağmen, bu yetkinliğin pedagojik düzlemde nasıl yapılandırılacağına dair kuramsal ve uygulamalı yaklaşımların belirsizliği" oluşturmaktadır.

Araştırma Soruları

- Yaratıcılık eğitimle geliştirilebilir mi?

- Sanat ve tasarım pedagojisinde hangi yaklaşımlar yaratıcılığı teşvik eder?

- Uygulamalı eğitimlerde hangi yöntemler daha etkilidir?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite düzeyinde sunulan sanat ve tasarım eğitimi bağlamında yaratıcılığın gelişimini destekleyen pedagojik temelleri kapsamlı ve bütüncül bir biçimde incelemektir. Bu doğrultuda, yaratıcı düşünmenin ve ifade biçimlerinin sanat ve tasarım eğitimindeki yeri, eğitim süreçlerinde kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin yaratıcılığa etkisi analiz edilmektedir.

Araştırma, aynı zamanda yaratıcı sürecin bireysel ve toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini, eğitim ortamlarının ve müfredatın bu sürece nasıl katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, sanat ve tasarım eğitiminin yaratıcı yetkinlikleri destekleyen pedagojik boyutları üzerine kuramsal bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma, üniversitelerde yürütülen sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcı düşüncenin geliştirilmesini destekleyen pedagojik yaklaşımların kuramsal ve eleştirel bir perspektiften incelenmesini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında, sanat ve tasarım pedagojisinin yaratıcı öğrenme ortamları oluşturma kapasitesi, bu ortamlarda kullanılan öğretim stratejileri, öğrenci merkezli yaklaşımlar, disiplinler arası etkileşimler ve çağdaş eğitim paradigmaları çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca, yaratıcı öğrenmenin önündeki pedagojik engellerin yanı sıra bu süreci teşvik eden uygulama örnekleri ve eğitim politikaları da analiz edilecektir. Bu bağlamda, çalışmanın kapsamı yalnızca öğretim yöntemleriyle

sınırlı kalmayıp, öğrenme ortamlarının fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlarını da içerecek şekilde genişletilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

Sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın pedagojik temellerini incelemek, çok boyutlu bir kuramsal yaklaşımla ele alınması gereken bir konudur. Bu bağlamda, araştırmanın kuramsal çerçevesi iki temel eksen üzerinde yapılandırılmaktadır:

1. Yaratıcılık kuramları (özellikle Guilford, Torrance, Csikszentmihalyi),

2. Pedagojik yaklaşımlar (konstrüktivist yaklaşım, süreç odaklı öğrenme, disiplinler arasılık).

Yaratıcılık kuramları ekseninde, özellikle J.P. Guilford'un zekâ ve yaratıcı düşünme kuramları, E. Paul Torrance'ın yaratıcı düşünmenin ölçümü ve geliştirilmesine yönelik yaklaşımları ile Mihaly Csikszentmihalyi'nin *akış (flow) kuramı* bu araştırmanın kuramsal temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu kuramlar, bireysel yaratıcılığın doğası, ölçülebilirliği ve gelişim süreçlerine dair kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

İkinci eksende ise, pedagojik yaklaşımlar yer almaktadır. Özellikle *yapılandırmacı (konstrüktivist) öğrenme kuramı*, süreç odaklı öğrenme yaklaşımları ve disiplinlerarasılık ilkeleri, sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcı potansiyelin nasıl desteklenebileceğine ilişkin önemli kuramsal dayanaklar sunmaktadır. Bu yaklaşımlar, öğrenmenin yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireyin yaratıcı üretim süreçlerine aktif katılımı olarak değerlendirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla, yaratıcı düşünmenin eğitimle ilişkili boyutlarının kapsamlı bir biçimde incelenmesi, yaratıcılık kuramları ile pedagojik yaklaşımlar arasındaki karşılıklı etkileşimi dikkate alan bütüncül bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu iki eksen arasındaki kuramsal etkileşim, araştırmanın hem teorik hem de uygulamalı yönlerini anlamlandırmak açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Yaratıcılık Kavramı ve Temel Bileşenleri: Yaratıcılık, yalnızca estetik üretimle sınırlı olmayan; düşünsel esneklik, problem çözme ve yenilik yaratma gibi zihinsel süreçleri kapsayan çok boyutlu bir olgudur. Öte yandan yaratıcılık, sanat ve tasarım disiplinlerinin merkezinde yer alan ve bireyin özgün fikirler üretme, alışılmışın dışında çözümler geliştirme yetisini içeren temel bir kavramdır. Eğitim bilimlerinde, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuramsal olarak ele alınmaya başlanmış olan yaratıcılık kavramı; bireyin zihinsel süreçleri, çevresel etkenler ve eğitsel koşullar bağlamında çok boyutlu bir şekilde tanımlanmıştır. Bununla birlikte; 21. yüzyılda yaratıcılığın, karmaşık problemleri çözme, yenilik üretme ve farklı bakış açıları geliştirme becerileriyle doğrudan ilişkili olduğu

kabul edilmektedir (Robinson, 2011, s.51). Bu durum, yaratıcı düşünmenin eğitim sistemlerinin temel hedeflerinden biri hâline gelmesini de beraberinde getirmiştir. Guilford (1950, s.449), yaratıcılığı *üretici düşünmenin (divergent thinking)* temel bir bileşeni olarak değerlendirmiş ve özellikle akıcılık, esneklik, özgünlük ve ayrıntılama gibi bilişsel becerilerle ilişkilendirmiştir. Guilford'un bu yaklaşımı, eğitim alanında yaratıcı düşünmenin ölçülebilir ve geliştirilebilir bir yeti olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Torrance (1974, s.8) ise yaratıcı düşünmeyi bireylerin karşılaştıkları sorunlara özgün ve uygun çözümler geliştirebilme yetisi ve bu yetinin eğitimle geliştirilebileceğini vurgulamış, aynı zamanda "bir problemi fark etme, boşlukları belirleme, varsayımlarda bulunma, bu varsayımları test etme ve sonuçları yeniden gözden geçirme süreci" olarak tanımlamıştır. Bu süreçte *akıcılık (fluency)*, *esneklik (flexibility)*, *orijinallik (originality)* ve *detaylandırma (elaboration)* yaratıcı düşüncenin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (Guilford, 1967, s.98). Öte yandan, Torrance'ın geliştirdiği *yaratıcı düşünme testleri*, sanat ve tasarım eğitimi gibi alanlarda öğrencilerin yaratıcı potansiyellerinin ölçülmesinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, yaratıcı öğrenme süreçlerinin pedagojik olarak desteklenmesi, öğrencinin potansiyelini ortaya çıkarma açısından son derece önemlidir.

Gude (2013, s.7-9) ise; yaratıcı öğrenmenin sadece bireysel ilhamla değil, kültürel faktörlerle, eleştirel bakışla ve toplumsal dönüşümle de bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle sanat ve tasarım eğitimi, bireyin yaratıcı kapasitesinin yanında, sosyal bilinç, eleştirel duyarlılık ve ifade özgürlüğü gibi yönlerini de beslemektedir. Bu bakış açısıyla, yaratıcı süreçlerin eğitim yoluyla desteklenebilir olduğu ve yapılandırılmış pedagojik yaklaşımların bu süreçleri güçlendirebileceği açıktır. Sanat eğitiminin salt teknik beceriler kazandırma amacından çıkarak, bireyin özgün düşünsel üretim yapabilme kapasitesini artırmaya yönelmesi önemlidir (Eisner, 2002, s.80).

Yaratıcılığa sistemik bir çerçeveden yaklaşan Csikszentmihalyi (1996, s.27) ise, yaratıcı süreci *birey*, *alan (domain)* ve *alanın temsilcileri (field)* arasında dinamik bir etkileşim olarak tanımlamaktadır. Ona göre yaratıcı ürünler yalnızca bireysel zihin süreçlerinin sonucu değil, sosyal, kültürel ve kurumsal bağlamla şekillenen bir çıktıdır. Bu yaklaşım, üniversite ortamının yaratıcı öğrenmeye uygunluğu ve öğretim tasarımının bu yapılarla ilişkisi açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

Eğitimsel olarak yaratıcı düşünmenin desteklenmesinde *konstrüktivist yaklaşım* da sanat ve tasarım eğitiminde son yıllarda öne çıkan modeller arasında yer almaktadır. *Konstrüktivist yaklaşım*, bilginin öğrenci tarafından aktif biçimde

yapılandırıldığını, bu nedenle öğrenme ortamlarının keşif, deneyim ve problem çözme süreçlerine olanak tanıması gerektiğini savunmaktadır (Piaget, 1977, s.84). Özellikle sanat ve tasarım alanlarında bu yaklaşım, öğrencilerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak anlam üretmelerini ve özgün çözümler geliştirmelerini teşvik etmektedir.

Süreç odaklı öğrenme yaklaşımı da yaratıcılığın gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu modelde, öğrenmenin amacı yalnızca nihai ürünü oluşturmak değil; süreç boyunca yapılan denemeler, hatalar ve keşiflerin kendisi olmaktadır. Bir başka ifade ile disiplinler arası öğrenme ortamlarının yaratıcılığı desteklediği ve öğrencinin farklı düşünme biçimlerini birleştirme becerisini artırdığı gözlemlenmiştir (Burnard ve White, 2008, s.671).

Sanat ve Tasarım Eğitiminde Yaratıcılık: Sanat ve tasarım eğitimi, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek için eşsiz fırsatlar sunan, *görsel*, *işitsel* ve *mekânsal zekâ*yı etkin biçimde kullanan disiplinlerden oluşmaktadır. Bu alanlarda öğrenme, çoğu zaman deneyimsel ve üretime dayalıdır. Hetland ve arkadaşları (2013, s.103), *stüdyo tabanlı sanat eğitimi*nde sürecin, öğrencinin sanatsal düşünme becerilerini geliştirme açısından en az ürün kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Hetland ve arkadaşları (2013), *Studio Thinking 2* modeliyle sanat eğitiminde yaratıcı süreçlerin öğretilebileceğini ve yapılandırılabileceğini göstermiştir. Bu modelde gözlem, yansıtma, deneme-yanılma ve sürekli yeniden yapılandırma gibi beceriler, yaratıcı öğrenmenin ana unsurları olarak tanımlanmıştır (Hetland vd., 2013, s.22-23). Yaratıcı düşünmenin eğitsel olarak desteklenebilmesi, yalnızca bireysel yeteneklerin fark edilmesiyle değil; bu yeteneklerin gelişebileceği pedagojik ortamların sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu nedenle uygun ortamların oluşturulmasında, kuramsal temellere dayalı, esnek ve öğrenci merkezli öğretim yaklaşımlarının sağlanabilmesi son derece önemlidir.

Yaratıcılığı Destekleyen Pedagojik Yaklaşımlar: Yaratıcılığı geliştirmek için kullanılan pedagojik yaklaşımlar, bireysel öğrenme farklarını gözeten, çok yönlü ve esnek öğretim modellerine dayanmaktadır. Bunların başında *yapılandırmacılık* gelmektedir. Piaget ve Vygotsky'nin kuramlarına dayanan bu yaklaşım, öğrenmeyi, bireyin aktif katılımıyla şekillenen bir süreç olarak tanımlamaktadır (Fosnot, 2013, s.34-36). Bu yaklaşımı sanat ve tasarım eğitimi özelinde incelediğimizde, öğrencinin deneyimleyerek öğrenmesini, yaratıcı ürünlerini kişisel bağlamlara yerleştirmesini ve öğrenme ortamının bir keşif alanına dönüşmesini mümkün kıldığı görülmektedir.

Kolb (1984, s.41-43) ise; *deneyimsel öğrenme kuramı*nda, sanat öğrencilerinin öğrenme döngüsü içinde doğrudan yaşantıya dayalı süreçlerden geçmelerinin

önemine işaret etmektedir. Somut deneyim, yansıtıcı gözlem, soyut kavramsallaştırma ve aktif deney gibi unsurlar, özellikle atölye ortamlarının bu döngünün tüm aşamalarını destekleyecek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Howard Gardner'ın (2006, s.20) *çoklu zekâ kuramı (multiple ıntelligences theory)* ise; bireylerin yalnızca dilsel ya da matematiksel değil, görsel-uzamsal, müzikal, bedensel ve kişilerarası zekâ gibi birçok alanda yetenek geliştirebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda sanat ve tasarım eğitimi, söz edilen zekâ türlerinin pek çoğunu doğrudan etkinleştiren bir alan olarak tanımlanmaktadır.

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Yaratıcılık: Küresel ölçekte hızla değişen sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullar, eğitimi yalnızca bilgi edinme değil, beceri geliştirme süreci olarak yeniden yapılandırmıştır. Bu kapsamda yaratıcılık, "21. yüzyıl becerileri"nin en kritik bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Trilling ve Fadel, 2009, s.49). Öte yandan yaratıcı düşünme, bireyin belirsizlikle başa çıkma, karmaşık problemlere çözüm üretme ve inovasyon geliştirme gibi becerileri ile doğrudan ilişkilidir.

Mishra, Henriksen ve Deep-Play Araştırma Grubu (2018, s.31-33), çağdaş eğitimde yaratıcılığın disiplinler arası bağlamda işlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Özellikle sanat-tasarım odaklı *STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yaklaşımları*, yaratıcı problem çözme kapasitesini artırmaya yönelik önemli örnekler sunmaktadır. Bu bağlamda Runco ve Jaeger (2012, s.92), *çağdaş yaratıcılık kuramları*nı değerlendirerek yaratıcılığın hem *özgünlük (novelty)* hem de *uygunluk (usefulness)* gerektiren bir üretim süreci olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu tanım, özellikle sanat ve tasarım alanlarında sıklıkla karşılaşılan "özgün ama bağlamsız" üretimlerin pedagojik anlamda yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, yaratıcı ürünlerin yalnızca yeni olmakla kalmadığı, bağlam içinde anlamlı ve işlevsel olduğu anlaşılmaktadır.

Sanat ve tasarım eğitimi, yaratıcı düşüncenin yalnızca bireysel bir üretim değil; toplumsal ve kültürel bir etkileşim süreci olduğunu göstermek açısından eşsiz bir eğitim alanıdır. Bu alanın pedagojik yönü doğru yapılandırıldığında, yaratıcılık sanatsal üretimin dışında, *yenilikçi düşünceyi* ve *dönüşümcü liderliği* de besleyebilmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, sosyal olguları derinlemesine anlamak, betimlemek ve yorumlamak için kullanılan, yapılandırılmamış ya da yarı yapılandırılmış veri toplama tekniklerini içeren sistematik bir yaklaşımdır (Creswell, 2014, s.32). Bu tür araştırmalar, araştırılan konunun anlamını ve bağlamını keşfetmeye yönelik olup, bu konudaki deneyimleri, düşünceleri ve algıları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu çalışmada da sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın pedagojik temelleri incelenmiş ve bu temaların çeşitli kaynaklarda nasıl ele alındığına dair ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada kullanılan temel yöntem, betimsel analiz yöntemidir. Betimsel analiz, elde edilen nitel verilerin mevcut durumunu anlamak ve açıklamak amacıyla düzenli bir şekilde tasnif edilmesi ve araştırma sorusuna yönelik açıklamaların geliştirilmesi sürecini içeren sistematik bir çözümlemedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.220-232). Bu yöntemin temel amacı; veri setini detaylı bir şekilde açıklamak ve ortaya çıkan desenleri, temaları ve kavramları belirlemektir. Bu bağlamda araştırma, sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın pedagojik bir süreç olarak nasıl şekillendiğini, mevcut literatür taramasından elde edilen bulgular çerçevesinde detaylı bir şekilde betimlemiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama sürecinde literatür taraması ve belge analizi olmak üzere iki temel teknik kullanılmıştır. Araştırmanın kuramsal zeminini oluşturmak, mevcut bilgi birikimini değerlendirmek ve konuyla ilgili önceki çalışmalarla karşılaştırmalı bir analiz yapabilmek amacıyla kapsamlı bir literatür taraması yürütülmüştür. Bununla birlikte, içerik analizi tekniği aracılığıyla sanat ve tasarım alanına ilişkin belgeler sistematik olarak analiz edilmiştir. Belge analizi, araştırma sorularına dayalı olarak yapılandırılmış bir değerlendirme çerçevesinde ele alınmış; böylece yaratıcı öğrenme ortamlarını destekleyen pedagojik yaklaşımların mevcut uygulamalardaki yansımaları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu iki teknik, birlikte değerlendirildiğinde, araştırmanın hem kuramsal hem de uygulamalı boyutlarının incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Literatür Taraması: Araştırmada kullanılan birinci veri toplama tekniği literatür taramasıdır. Literatür taraması, belirli bir konuda daha önce yapılmış çalışmaların incelenmesi ve bu çalışmaların bir araya getirilerek yeni bilgi ve anlayışlar geliştirilmesidir (Aksu, 2016, s.75). Literatür taraması sırasında, sanat ve tasarım

eğitiminde yaratıcılık ve pedagojik yaklaşımlar ile ilgili ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar taranmış, konuyla ilgili teorik ve ampirik araştırmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda önceden yayımlanmış akademik makaleler, kitaplar, raporlar ve ilgili çalışmalardan elde edilen veriler araştırmanın teorik altyapısını oluşturmuştur (Hart, 1998, s.13).

İçerik Analizi: İkinci veri toplama tekniği olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, yazılı, görsel ve işitsel materyallerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve belirli temalar, kategoriler veya kavramlar etrafında gruplandırılması yöntemidir (Büyüköztürk, 2018, s.87). Bu araştırmada, sanat ve tasarım eğitimi alanına ilişkin mevcut literatürde yer alan kavramlar, tartışmalar ve pedagojik yaklaşımlar içerik analizi tekniğiyle incelenmiş; elde edilen veriler içerik bağlamında *yaratıcılık*, *pedagoji*, *öğretim yöntemleri* ve *stüdyo çalışmaları* gibi anahtar temalar altında kategorize edilmiştir. Bu doğrultuda, araştırma problemi; hangi dokümanların bilimsel değer taşıdığı ve veri kaynağı olarak kullanılabilir nitelikte olduğu konusunda belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Dolayısıyla, eğitim alanına yönelik bir araştırmada veri kaynağı olarak; ders kitapları, müfredat yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, rehberlik dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, ders ödevleri ve sınavlar, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları ile eğitimle ilgili resmî belgeler gibi çeşitli dokümanlar kullanılabilir (Bogdan ve Biklen, 1992; Goetz ve LeCompte, 1984). Ayrıca, içerik analizinde farklı disiplinlerdeki pedagojik uygulamalar ve yaratıcı süreçlerin nasıl ele alındığı da dikkatle incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Veri analizi süreci, öncelikle literatür taramasında elde edilen verilerin derlenmesi ve belirli temalar doğrultusunda kategorize edilmesi ile başlamıştır. Literatür taraması sırasında seçilen çalışmalarda yer alan yaratıcı pedagojik uygulamalar ve bu uygulamaların sanat ve tasarım eğitimine nasıl yansıdığı üzerinde kapsamlı bir çözümleme yapılmıştır. İçerik analizinde ise; metinlerdeki anlam birimlerinin, temaların ve kalıpların sistematik olarak belirlenip kategorilere ayrılması (Schreier, 2012, s.2), benzer temaların bir araya getirilmesi ve her bir tema için açıklayıcı yorumlar geliştirilmesi sağlanmıştır.

Güvenirlik ve Geçerlik

Bu araştırmada güvenirlik ve geçerlik sağlanması amacıyla, veri toplama süreci titizlikle yapılmıştır. Literatür taraması sırasında kullanılan kaynakların güvenilir ve akademik düzeyde olmasına özen gösterilmiş, içerik analizi sürecinde ise temaların doğru bir şekilde kategorize edilmesi sağlanmıştır. Güvenirliği

sağlamak için veri kaynakları çoklu kaynak kullanımı (triangülasyon) yöntemiyle desteklenmiştir (Yin, 2018, s.45). Ayrıca, bulguların tutarlığını ve geçerliğini artırmak amacıyla, araştırma bulguları literatürle karşılaştırılmış ve araştırma soruları doğrultusunda analiz edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Evren (population), araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür (Karasar, 2023, s.147). Bu bağlamda araştırmanın evrenini, yükseköğretim düzeyinde sanat ve tasarım eğitimi sunan kurumlar ile bu kurumlarda görev yapan öğretim elemanları ve öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır.

Örneklem ise; araştırma problemine uygun olarak amaçlı örnekleme yönteminden yararlanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Patton, 2015, s.264). Bu bağlamda, farklı kurumsal yapılara, eğitim modellerine ve pedagojik yaklaşımlara sahip öğretim ortamları dikkate alınmış ve genel çerçevede değerlendirilmiştir. Örneklemin belirlenmesinde, yaratıcı düşünmenin gelişimini etkileyen pedagojik uygulamaların farklı eğitimsel paradigmalar ve kurumsal çerçeveler doğrultusunda nasıl biçimlendiğini ortaya koyma amacı temel alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın pedagojik temellerine dair yapılan araştırmanın bulguları, yaratıcı düşünmenin gelişimi ile ilişkili öğretim stratejileri, eğitim ortamları ve toplumsal etkileşimlerin etkisini analiz etmektedir. Bu bağlamda, sanat eğitiminin pedagojik temellerinin, öğrencilerin yaratıcılık süreçlerini nasıl şekillendirdiği ve desteklediği üzerinde yapılan incelemeler bu bölümde ele alınacaktır.

Yaratıcılığın Pedagojik Boyutları

Sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılığın pedagojik temelleri hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli etkilere sahip bir sürece işaret etmektedir. Bu süreç; yaratıcı düşünme, öğrencilerin eğitim ortamlarında sağlanan fırsatlar ve uygulanan öğretim stratejileri ile şekillenmektedir. Çünkü yaratıcılık, yalnızca bireysel yetenek olarak değerlendirilmemekte, eğitimin her aşamasında öğrenme süreçlerini zenginleştiren bir beceri olarak kabul görmektedir. Araştırma bulguları da yaratıcı düşüncenin sanat ve tasarım eğitiminde çok yönlü bir şekilde ele alınmasının önemine dikkat çekmektedir. Literatür taramasında yer alan pek

çok çalışma, yaratıcılığın yalnızca bireysel bir yetenek değil, aynı zamanda pedagojik bir süreç olarak öğretilebileceğine odaklıdır. Hetland ve arkadaşları (2013), yaratıcı düşünmenin bireysel bir ilham olmanın ötesinde, öğrencinin çevresiyle etkileşime girerek geliştiği bir süreç olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu doğrultuda, yaratıcı pedagojik uygulamaların, öğrencinin düşünsel kapasitesini, problem çözme becerilerini ve eleştirel düşünme yetilerini artırmak üzere yapılandırıldığı görülmektedir.

Öte yandan yaratıcı süreçlerin, disiplinler arası bir yaklaşım içinde ele alınmasının önemini de ortaya koyan bulgular, sanat eğitiminin diğer alanlarla etkileşime girerek öğrencilere geniş bir bakış açısı kazandırdığını göstermektedir. Bu da sanat ve tasarım eğitiminin yalnızca estetik üretime dayalı olmadığını, sosyal, kültürel ve toplumsal bir etkileşim süreci olarak da şekillendiğini göstermektedir (Gude, 2013, s.8). Burada yaratıcılığın eğitim ile olan ilişkisinin ve yine yaratıcılığın gelişimsel boyutunun incelenmesinde yarar görülmektedir.

Yaratıcılık ve Eğitim İlişkisi: Yaratıcılığın gelişimi, eğitim sürecinde bireysel ve toplumsal etkileşimlerin bir arada kullanılmasından bağımsız değildir. Yaratıcı düşünme ve sanat eğitimi, bütünsel olarak etkileşim içindedir ve çevresel faktörler ile sosyal bağlamlardan etkilenmektedir (Hetland vd., 2013, s.18). Bu bağlamda, yaratıcı süreçler yalnızca bireyin içsel kapasitesine dayalı değil, eğitim ortamları, toplumsal yapı ve kültürel etkileşimler tarafından şekillendirilen bir dinamiğe sahiptir. Yaratıcılık ise hem bireysel bir süreç olarak hem de toplumsal bağlamda gelişen bir beceri olarak ele alınmaktadır (Csikszentmihalyi, 1996, s.112).

Yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi ise öğrencilerin sanatsal ürünler yaratmalarını sağlamaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu süreç, öğrencilerin sorun çözme, yenilikçi düşünme, estetik değerleri analiz etme ve toplumsal eleştiriyi sanat yoluyla ifade etme yetilerini de geliştirmektedir (Gardner, 2006, s.142). Dolayısıyla, yaratıcı düşünme becerilerinin kazanılması, çok disiplinli bir yaklaşım gerektirmekte ve teknik yeterliliklerin ötesine geçmektedir. Öğrencilerin kişisel ve toplumsal kimliklerini keşfetmelerine, özgün bakış açıları geliştirmelerine ve dünyayı farklı açılardan değerlendirmelerine de olanak tanıyan bu süreç (Gude, 2013, s.12) duygusal ve bilişsel anlamda dünyaya ilişkin farkındalıklarını da artırmaktadır. Bu sürece bağlı olarak, öğrencilerin toplumsal olaylar ve kültürel yapılarla da güçlü bir bağ kurmalarını sağlamaktadır.

Eğitimde yaratıcı düşünme ve sanat eğitiminin öneminin artması, sanatsal becerilerin değil, sosyal ve kültürel etkileşim yeteneklerinin de gelişmesini teşvik etmektedir (Gude, 2013, s.17). Öğrencilerin teknik beceriler edinmelerinden

ziyade empati, toplumsal eleştiri ve kültürel duyarlılık geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında sanat eğitimi, bireylerin estetik ve yaratıcı kapasitelerinin toplumsal etkileşimle anlam kazandığı bir süreç olarak değerlendirilebilir (Freire, 2005, s.50). Çünkü sanatın gücü, bireylerin içsel dünyalarına değil, toplumsal yapıya ve kültürel anlayışa da yön verme potansiyeline sahiptir.

Yaratıcılığın Gelişimsel Boyutu: Yaratıcılık, pedagojik temellerin gelişimsel bir sürecidir. Bu süreç içinde yaratıcılığın evrimi ise; öğrencilerin bilişsel ve sosyal gelişimleriyle yakın bir ilişki içindedir. Bu doğrultuda, Piaget ve Vygotsky'nin (1978) *yapılandırmacı* teorileri, yaratıcı düşünmenin, öğrencinin bilişsel gelişim süreciyle nasıl şekillendiğini kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır; Piaget'nin bilişsel gelişim teorisi, bireylerin çevreleriyle etkileşimde bulunarak yeni bilgi ve beceriler edindiklerini öne sürmektedir. Piaget'e göre öğrenciler, önceki deneyimlerini yeni bilgilerle bütünleştirerek daha karmaşık düşünme süreçlerine ulaşmaktadırlar (Piaget ve Vygotsky, 1978, s.1-22). Bu süreçte yaratıcı düşünme, öğrencilerin çevreleriyle etkileşimde bulunarak kendi düşünme kapasitelerini geliştirmeleriyle de doğrudan ilişkilidir. Öte yandan Vygotsky (1978), öğrencilerin sosyal etkileşimler ve rehberlik aracılığıyla yaratıcı düşünme süreçlerinin daha etkin bir hale geldiğini ifade etmektedir. Vygotsky, özellikle *yakınsal gelişim alanı (ZPD) kavramı* üzerinden, öğrencilerin yalnızca bireysel olarak değil, aynı zamanda daha yetkin birinin rehberliğinde yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiklerini belirtmektedir. Bu kavramsal yaklaşım, sanat ve tasarım eğitimi gibi disiplinlerde öğrencilerin öğretmenlerinden, akranlarından ve kültürel etkileşimlerden aldıkları geri bildirimlerin yaratıcı düşünme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir (Vygotsky, 1978, s.65-75). Öte yandan, Piaget'in ve Vygotsky'nin teorileri, öğrencilerin yaratıcı düşünme süreçlerinde çevresel faktörlerin, toplumsal etkileşimlerin ve kültürel ögelerin önemini vurgulamaktadır. Öğrenciler, problem çözme süreçlerinde yaratıcı ve yenilikçi çözümler üretmek için sosyal etkileşim ve rehberlik yoluyla öğrenmekte, bu etkileşimler de onların bilişsel süreçlerini ve yaratıcı düşünce becerilerini önemli ölçüde desteklemektedir (Piaget ve Vygotsky, 1978, s.23-35). Bu bağlamda Vygotsky'nin sosyal etkileşim ve rehberlik üzerine yaptığı vurgular, sanat ve tasarım eğitimindeki pedagojik yaklaşımların öneminin bir kez daha altını çizmektedir. Sanat eğitimi, öğrencilerin bilişsel gelişimleri ile yaratıcı süreçlerini destekleyen bir ortam sunarak, yaratıcı düşünmenin sadece bireysel değil, toplumsal bir deneyim olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla öğrenciler, eğitim süreçlerinde toplumsal ve kültürel etkileşimleri dikkate alarak kendi yaratıcı potansiyellerini de keşfetmektedirler.

Piaget ve Vygotsky'nin yapılandırmacı teorileri, yaratıcı düşünme sürecinin gelişimsel bir yolculuk olduğunu ve bu yolculukta bireysel, sosyal ve kültürel etkileşimlerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Sanat ve tasarım eğitimi, bu etkileşimlerin şekillendirdiği bir alan olarak, öğrencilerin yaratıcı potansiyellerini en üst düzeye çıkarma amacını da taşımaktadır.

Öğretim Yöntemleri ve Yaratıcılık İlişkisi

Sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcı düşünmeyi desteklemek için kullanılan öğretim yöntemleri, öğrencilerin yaratıcılık becerilerini geliştiren önemli araçlardır. Önceki çalışmalar, öğretim yöntemleri ile yaratıcı düşünmenin ilişkisel bir bütünlük içinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda yapılandırmacı öğretim yaklaşımları (Piaget ve Vygotsky, 1978, s.3), öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirmek için en etkili yöntemler arasında sayılmaktadır. Yapılandırmacılık, öğrencinin aktif katılımını, problem çözme süreçlerini ve işbirlikçi öğrenmeyi teşvik etmektedir. Özellikle, atölye ve stüdyo bazlı öğretim uygulamaları, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini somutlaştıran, deneyimsel öğrenme fırsatları sunmaktadır (Gude, 2004, s.9). Ayrıca, *çoklu zekâ kuramı* yaratıcı düşünmenin farklı zekâ türlerini içerdiğini, bu zekâ türlerinin sanat ve tasarım eğitiminde aktif olarak kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Gardner, 2006, s.27). Dolayısıyla literatür taramasına bu çerçeveden bakıldığında, öğrencilerin görsel-uzamsal, bedensel ve müzikal zekâ gibi farklı becerilerinin, yaratıcı süreçler içinde şekillenmesinde ve bu zekâ türlerinin eğitimde nasıl daha fazla yer bulması gerektiğine dair bulgular yer almaktadır. Bu bulgular *çoklu zekâ kuramı*nın öğretim yöntemleri ve yaratıcılık ilişkisi bağlamında ne denli etkili olduğuna da vurgu yapmaktadırlar.

Yapılandırmacı Yaklaşım ve Yaratıcılık: Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımları, bireylerin bilgiyi yalnızca pasif biçimde almadığı, aksine deneyim, etkileşim ve problem çözme süreçleri yoluyla inşa ettiği bir öğrenme ortamı yaratmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmede önemli bir pedagojik temel sunmaktadır. Piaget (1977), bireylerin bilişsel gelişimini çevresiyle etkileşim yoluyla yapılandırdığını öne sürerken, öğrenmenin *aktif katılım* ve *içsel dengelemeyle (equilibration)* gerçekleştiğini belirtmiştir. Vygotsky (1978), öğrenmenin toplumsal bir bağlam içinde gerçekleştiğini vurgulamış; *yakınsal gelişim bölgesi (zone of proximal development)* kavramı doğrultusunda, bireyin rehberlik ve sosyal etkileşim yoluyla daha ileri düzeyde bilişsel beceriler geliştirebileceğini savunmuştur. Bu kuramsal yaklaşımlar, sanat ve tasarım eğitiminde öğrencilerin yaratıcı potansiyellerini ortaya çıkaran bir öğrenme ortamı sunulmasına zemin hazırlamaktadır. Yapılandırmacı öğretim ortamlarında öğretmen, bilgiyi aktaran bir otorite değil; öğrencinin öğrenme

yolculuğunda ona rehberlik eden bir mentordur (Vygotsky, 1978, s.86). Bu bağlamda öğretmenler, öğrencilere deneyimsel fırsatlar sunarak onların sanatsal keşif süreçlerine katılımını teşvik etmektedirler. Öğrenciler, estetik çözümler üretmek, farklı medya ve tekniklerle denemeler yapmak ve yaratıcı düşünceyi ifade etmek gibi faaliyetlerde aktif rol alırken, ilgili süreç de onların problem çözme, eleştirel düşünme ve özgün ifade biçimleri geliştirme becerilerini desteklemektedir.

Sanat eğitiminin yaratıcı öğrenmeyle ilişkili yapısı düşünüldüğünde, *yapılandırmacı yaklaşım*ın sunduğu bu çerçeve, öğrencilerin anlamlı ve özgün sanatsal üretimler gerçekleştirebilme kapasitelerini artırmaktadır. Bu nedenle, yapılandırmacı kuramların sanat ve tasarım eğitimine uyumlanması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yaratıcı düşüncenin gelişimini destekleyen etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Çokkültürlü ve Disiplinler arası Yaklaşımlar: Kültürel çeşitliliğin ve farklı disiplinlerden gelen bilgi birikiminin yaratıcı düşünceyle bütünleştiği bir öğrenme süreci olarak sanat ve tasarım eğitimi, çok kültürlü ve disiplinler arası yaklaşımlarla, öğrencilerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yaratıcı potansiyellerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Çokkültürlü eğitim, öğrencilerin farklı kültürel arka planları tanımalarına, kültürel değerleri anlamalarına ve bu bağlamda sanatsal üretimlerinde daha kapsayıcı, eleştirel ve yaratıcı ifadeler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Gude (2013, s.7), *çokkültürlü sanat eğitimi*nin öğrencilerin estetik algılarını, kültürel farkındalıklarını ve yaratıcı bakış açılarını geliştirdiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu yaklaşım, öğrencilere sanatsal çalışmaları aracılığıyla toplumsal kimliklerini ifade etme ve kültürel çeşitlilikle ilgili farkındalık kazanma imkânı sunmaktadır (Freedman, 2003, s.56). Öğrenciler, farklı kültürel kodları tanıyarak sanatsal üretimlerinde daha geniş bir bakış açısı geliştirebilmekte, bu da yaratıcı sürecin derinliğini ve özgünlüğünü artırmaktadır.

Öte yandan, *disiplinler arası yaklaşım* da sanat ve tasarım eğitiminin yaratıcı potansiyelini genişleten bir diğer önemli pedagojik stratejidir. Bu yaklaşımda sanat, kendi sınırlarının ötesine geçerek bilim, teknoloji, matematik, tarih ve felsefe gibi çeşitli disiplinlerle etkileşime girmektedir. Sawyer (2012, s.7), yaratıcı üretimin genellikle disiplinler arası bir doğaya sahip olduğunu ve farklı bilgi alanlarının kesişiminde yenilikçi fikirlerin ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda, disiplinler arası sanat eğitimi, farklı kavramsal çerçeveleri bir araya getirerek öğrencilerin özgün sanatsal anlatılar oluşturmalarına imkân tanımaktadır (Burnard ve White, 2008, s.673). Aynı zamanda sanat ve tasarım eğitiminde bu iki yaklaşımın birlikte kullanımı, öğrencilerin bireysel

yaratıcılıklarının yanında, toplumsal duyarlılıklarını ve kültürlerarası iletişim becerilerini de geliştirmektedir. Bu sayede sanat eğitimi, bireysel estetik üretimlerin ötesinde, toplumsal olgulara duyarlı ve entelektüel olarak zenginleştirilmiş yaratıcı süreçleri teşvik eden bir öğrenme alanı hâline gelmektedir.

Çoklu Zekâ Kuramı ve Yaratıcılık: Sanat ve tasarım eğitimi bağlamında Howard Gardner'ın *çoklu zekâ kuramı*, yaratıcı düşünmeyi destekleyen önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Gardner (2006, s.20), bireylerin yalnızca sözel ya da mantıksal zekâ türleriyle değil, görsel-uzamsal, bedensel-kinestetik, müzikal, doğacı, kişilerarası ve içsel zekâ alanlarında da güçlü yönlere sahip olabileceğini öne sürmektedir. Bu anlayış, geleneksel zekâ ölçüm modellerinin ötesine geçerek bireyin yaratıcı potansiyelinin çok boyutlu olarak ele alınmasına da imkân tanımaktadır. Sanat ve tasarım eğitimi, bu zekâ türlerinin birçoğunun bir arada kullanılmasına olanak tanıyan çok yönlü bir öğrenme alanı yaratmaktadır. Örneğin, görsel-uzamsal zekâya sahip öğrenciler sanat yoluyla imgelerle düşünme becerilerini geliştirirken, bedensel-kinestetik zekâya sahip bireyler heykel, performans sanatı ya da sahne tasarımı gibi uygulamalarda yaratıcı ifade olanağı bulmaktadırlar. Müzikal zekâ ise; ses ve ritim odaklı yaratıcı süreçlerde belirgin bir rol oynamaktadır (Gardner, 2006). Bu çeşitlilik, öğrencilerin kendi güçlü yönlerini fark ederek sanatsal üretimlerine özgünlük katmalarını ve problem çözme süreçlerine yaratıcı yollarla katılmalarını teşvik etmektedir (Eisner, 2002, s.80). Ayrıca, *çoklu zekâ kuramı* ile yapılandırılmış sanat eğitimi ortamları, bireysel farklılıklara saygı gösteren ve öğrencilerin kendi öğrenme yöntemlerine uygun şekilde yaratıcı düşünme becerilerini geliştirebilecekleri fırsatlar da sunmaktadır. Bu bağlamda öğretmen, farklı zekâ alanlarını destekleyen pedagojik yaklaşımlar kullanarak, öğrencilerin özgüvenle sanatsal üretim yapmalarını ve farklı bakış açıları geliştirmelerini sağlayabilir (Fosnot, 2013, s.35). Dolayısıyla, *çoklu zekâ kuramı* sanat ve tasarım eğitiminde hem bireysel farklılıkların kabulüne dayalı bir öğretim süreci geliştirilmesine hem de öğrencilerin yaratıcı potansiyellerinin çok yönlü biçimde açığa çıkarılmasına olanak tanımaktadır. Bu kuram, sanat eğitiminde farklı zihin yapılarını destekleyerek yaratıcı süreci kapsayıcı ve daha zengin bir hale getirmektedir.

Eğitimde Yaratıcılığı Destekleyen Ortamlar

Yaratıcı düşünme ve sanatsal üretim, bu üretim için sağlanan ortamların etkisiyle de şekillenmektedir. Yaratıcı düşünmeyi destekleyen eğitim ortamlarının fiziksel ve sosyal yönleri, araştırma bulguları ile değerlendirildiğinde, yaratıcı düşünmenin, uygun öğrenme ortamlarında daha verimli geliştiği görülmektedir. Ayrıca bu değerlendirmeler doğrultusunda sanat ve tasarım eğitiminin, *özgür*

düşünme ve *deneme-yanılma* gibi süreçleri teşvik eden ortamlar sunduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin risk almasına, hata yapmasına ve bu hatalardan öğrenmesine olanak tanıyacak biçimde eğitim ortamlarının yeniden yapılandırılması gerektiği de önemli bir noktadır.

Fiziksel Eğitim Ortamlarının Rolü: Yaratıcı düşünme becerilerini teşvik eden ve *çok boyutlu bir öğrenme sürec*ini kapsayan sanat ve tasarım eğitimi içinde fiziksel eğitim ortamları, öğrencilerin yaratıcı potansiyellerini açığa çıkarmada ve öğrenme süreçlerini desteklemede önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle sanat stüdyoları, atölyeler ve benzeri yaratıcı üretim alanları, bireylerin düşünsel ve duygusal etkileşimlerini destekleyerek öğrenmenin niteliğini doğrudan etkilemektedirler (Hetland vd., 2013, s.37). Ayrıca, Hetland ve arkadaşları (2013), sanat eğitimi bağlamında fiziksel ortamların yalnızca birer mekân değil, pedagojik araçlar olduğunu vurgulamakta, sanat atölyelerinin öğrencilerin yaratıcı süreçlerine yapısal ve bilişsel düzeyde katkıda bulunduğunu, bu ortamların öğrencilere farklı materyallerle deneme yapma, risk alma ve keşfetme olanağı sunduğunu belirtmektedirler.

Fiziksel eğitim ortamlarının yaratıcı düşünmeye etkisi üzerine yapılan araştırmalar, bu ortamların *esneklik*, *erişilebilirlik* ve *duyusal zenginlik* açısından öğrenci deneyimini şekillendirdiğini göstermektedir (Duncum, 2009, s.234). Örneğin, doğal ışıkla aydınlatılan, farklı malzemelerin yer aldığı ve bireysel ya da grup çalışmalarına olanak tanıyan stüdyo ortamları, öğrencilerin hem bireysel üretimlerini hem de sosyal etkileşimlerini desteklemektedir. Bu bağlamda, öğrenme ortamlarının tasarımı fiziksel koşullar ile sınırlı kalmamakta, pedagojik amaçları da içeren bütünsel bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Zandvliet ve Fraser, 2005, s.817). Ayrıca sanat ve tasarım eğitiminin temel taşlarından biri olan fiziksel eğitim ortamları, yaratıcı düşünmenin desteklenmesi ve öğrencilerin sanatsal ifade kapasitelerinin geliştirilmesinde vazgeçilmez bir yapıya sahiptir. Eğitsel mekânların bu potansiyelinden en üst düzeyde yararlanmak, eğitimcilerin öğrenme ortamlarını sadece barınma ya da üretim alanı olarak değil, pedagojik deneyimlerin şekillendiricisi olarak değerlendirmelerini gerekli kılmaktadır.

Sosyal Ortamlar ve İş birliği: Yaratıcılık, sosyal bağlam içinde şekillenen ve gelişen dinamik bir süreçtir. Özellikle sanat ve tasarım eğitimi bağlamında, öğrencilerin birbirleriyle kurdukları etkileşimler ve *iş birliği temelli öğrenme süreçleri*, yaratıcı düşüncenin gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede sosyal öğrenme ortamları, bireylerin kendi fikirlerini geliştirmelerinden ziyade başkalarının bakış açılarını anlamalarına ve bu perspektiflerden beslenmelerine de imkân tanımaktadır (Vygotsky, 1978, s.90). Bunun yanında *grup etkileşimleri* de yaratıcı fikirlerin paylaşılmasının yanında

bu fikirlerin bütüncül olarak yeniden yapılandırılmasını ve dönüştürülmesini mümkün kılmaktadır. *Sosyal etkileşim temelli öğrenme* ortamlarında, öğrenciler yaratıcı süreci bireysel üretim üzerinden değil, kolektif bir deneyim aracılığıyla yaşamaktadırlar. Bu bakımdan yaratıcı iş birliği "gruplar içinde oluşan ortak yaratım" olarak tanımlanarak, yaratıcı süreçlerin çoğunlukla sosyal ortamlarda ortaya çıkması ile ilişki halindedir (Sawyer, 2007, s.9). Özellikle sanat eğitimi gibi disiplinlerde, yaratıcı etkinliklerin grup dinamikleri içerisinde gelişmesi, bireylerin hem ifade biçimlerini çeşitlendirmekte hem de öğrenme süreçlerini derinleştirmektedir.

Bütüne bakıldığında, yaratıcı düşünmenin gelişiminde sosyal etkileşim ve iş birliğinin vazgeçilmez unsurlar olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu nedenle, sanat ve tasarım eğitiminde sosyal öğrenme ortamlarının yapılandırılması, yaratıcı öğrenme deneyimlerinin niteliğini artıran temel bir faktör olma özelliğindedir.

Yaratıcılığın Toplumsal ve Kültürel Bağlantıları

Sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcılık, toplumsal ve kültürel bağlamlarla da güçlü bir ilişki halindedir. Çünkü yaratıcı düşünme, toplumsal ve kültürel etkileşimlerle şekillenmektedir. Bu bağlamda sanat ve tasarım eğitimi, öğrencilerin toplumsal bilinç oluşturmalarına, kültürel perspektiflerini zenginleştirmelerine olanak tanımaktadır. Literatür taramasında, sanatsal üretimlerin, kültürel ifadeler taşıyan unsurlar olduğu, buna bağlı olarak, sanat eğitiminin bireysel yaratıcılığı geliştirmenin ötesinde, kültürel bilinci ve eleştirel düşünmeyi de pekiştirdiğini görülmüştür. Öğrencilerin yaratıcı süreçlerinde toplumsal meselelerle bağlantı kurarak yeni anlamlar üretmeleri pedagojik açıdan önemli bir hedef olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda sanat eğitimi, öğrencilerin güncel toplumsal sorunlara duyarlılık göstererek sanatsal üretimlerini daha derinlikli ve anlam yüklü hale getirmelerine zemin hazırlarken hem sanatı bir düşünce biçimi olarak konumlandırmakta hem de öğrencilerin yaratıcı pratiklerini toplumla etkileşim içinde yeniden şekillendirmelerine olanak tanımaktadır.

Toplumsal Sorunlarla İlişkilendirilmiş Yaratıcılık: Sanat ve tasarım eğitimi, bireylerin toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirmelerini sağlayan, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi teşvik eden bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Yaratıcılık, bu süreçte yalnızca bireysel bir ifade aracı olarak değil, kolektif bilinç oluşturma ve sosyal dönüşüm yaratma potansiyeline sahip bir etki mekanizması olarak değerlendirilmelidir (Darts, 2006, s.318). Bu bakımdan, toplumsal meselelerle ilişkili olarak şekillenen yaratıcı üretimler, öğrencilerin sanatsal pratiklerini daha derinlikli ve anlam yüklü hâle getirmektedir. Özellikle *toplumsal adalet*, *çevre*,

kimlik, *eşitlik* ve *kültürel çeşitlilik* gibi konular, sanat eğitiminin içeriğine dâhil edildiğinde, öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri gelişmekte ve sanatsal ifade biçimleri genişlemektedir. Freedman (2003, s.87), çağdaş sanat eğitiminin, toplumsal bağlamları sorgulayan, kültürel yapılarla etkileşim kuran ve öğrencilerin yaratıcı düşünme kapasitelerini toplumsal sorumluluk bilinciyle harmanlayan bir yaklaşıma sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda sanat ve tasarım eğitimi, öğrencileri aktif yurttaşlar olarak toplumsal meselelere dâhil eden bir pedagojik araç olarak işlev görmektedir. Sanat eğitimi yaratıcı problem çözme becerilerini geliştirdiği kadar, öğrencileri karmaşık sosyal sorunları tanıma ve bunlara yaratıcı çözümler geliştirme yönünde de motive edicidir (Hetland vd., 2013, s.64). Dolayısıyla, sanat eğitimi süreçlerinde toplumsal sorunlara odaklanan yaratıcı uygulamaların teşvik edilmesi, öğrencilerin hem bireysel hem de kolektif düzlemde daha duyarlı, eleştirel ve çözüm odaklı bireyler olarak gelişmelerine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda sanat eğitiminin dönüştürücü gücünü ortaya koyan bu gelişim, yaratıcı düşünmenin sadece bireysel üretime indirgenemeyecek kadar toplumsal bir boyuta sahip olduğunu da göstermektedir.

Kültürel Yaratıcılık: Sanat ve tasarım eğitimi, bireylerin kültürel kimlikleriyle etkileşime geçtiği, estetik anlayışlarını bu etkileşim üzerinden geliştirdiği çok katmanlı bir öğrenme sürecinin sunulmasında oldukça etkilidir. *Kültürel çeşitlilik*, bu bağlamda yalnızca bir arka plan unsuru olmaktan çıkarak; yaratıcı düşünme süreçlerini zenginleştiren, estetik algıyı genişleten ve ifade biçimlerine derinlik kazandıran temel bir etken misyonu üstlenmektedir (Gude, 2004, s.13). Dolayısıyla sanat ve tasarım eğitimi alan öğrenciler, kendi kültürel miraslarından ve diğer kültürlerle olan etkileşimlerinden beslenerek daha özgün, eleştirel ve anlam yüklü sanatsal üretimler gerçekleştirme olanağına sahip olmaktadırlar. Gude (2004, s.14), sanat eğitiminin kültürel bağlamdan soyutlanamayacağını, kültürel deneyimlerin bireylerin sanatsal anlayışlarını ve yaratıcı süreçlerini şekillendirdiğini belirtmektedir. Bu çerçevede, sanat eğitiminin içerdiği görsel anlatılar, semboller ve temalar, bireyin kültürel geçmişiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, kültürel arka planların pedagojik sürece dâhil edilmesi de öğrencilerin kültürel ve düşünsel açıdan daha donanımlı bireyler olarak gelişmelerine olanak tanımaktadır.

Öte yandan kültürel etkileşimler, öğrencilerin sanatsal bakış açılarının çeşitlenmesinin yanı sıra, *ötekini anlama*, *empati kurma* ve *çokkültürlü yapılar* içerisinde yaratıcı problem çözme becerilerinin gelişmesinde de etkilidir (Stuhr, 2003, s.314). Bu bakımdan sanat eğitimi ortamlarında farklı kültürel referansların bir araya getirilmesi, öğrencilerin hem kendi kimliklerini keşfetmelerine hem de başkalarının deneyimlerine saygı duyarak kolektif bir sanat anlayışı

benimsemelerine katkı sunmakta, yaratıcı üretimi yalnızca bireysel bir başarı olarak değil, kültürel çeşitliliğin ve birlikte yaşama kültürünün bir yansıması olarak konumlandırmaktadır. Bu nedenle, sanat ve tasarım eğitiminin çokkültürlü bir perspektifle yapılandırılması, öğrencilerin yaratıcı düşünme kapasitelerini yalnızca teknik olarak geliştirmemekte, kültürel olarak da beslemekte ve onların daha bütüncül bir sanat anlayışı geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Kültürel yaratıcılık, bu yönüyle sanatsal eğitimin evrensel boyutunu temsil ederek, öğrencilerin bireysel üretimlerini küresel ölçekte anlamlandırmalarını mümkün kılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda yaratıcılığın sanat ve tasarım eğitimindeki pedagojik temellerinin, teorik ve pratik açıdan geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmüştür. Buna göre yaratıcı düşünme, yalnızca estetik bir yetenek değil, öğrencilerin analitik olarak problem çözme ve toplumsal sorumluluk geliştirme süreçlerinin bir parçasıdır.

Sanat ve tasarım eğitiminin yaratıcı süreci desteklemesi için en etkili öğretim yöntemlerinden birinin *yapılandırmacı yaklaşım* olduğu anlaşılmaktadır. Bu pedagojik yaklaşım çerçevesinde, öğrencinin aktif katılımını ve eleştirel düşünme becerilerini destekleyen; aynı zamanda *çoklu zekâ kuramı*nı temel alan öğretim stratejilerinin, yaratıcı düşünmenin gelişiminde anlamlı düzeyde etkili olduğu ortaya konmuştur. Bu yöntemler, öğrencilerin farklı yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanıma özelliğindedir.

Ulaşılan bir başka sonuç ise, uygun eğitim ortamlarının sanat ve tasarım eğitiminde yaratıcı düşünmenin gelişimini anlamlı düzeyde desteklediğidir. Dolayısıyla, söz konusu eğitim ortamlarının, öğrencilerin kendilerini özgürce ifade edebilecekleri, risk alabilecekleri ve yenilikçi düşünceler geliştirebilecekleri biçimde yapılandırılması, yaratıcı düşünme becerilerinin gelişimini hem hızlandırmakta hem de pekiştirmektedir.

Sanat ve tasarım eğitiminin belki de en önemli unsurlarının başında toplumsal ve kültürel etkenlerle olan ilişkisi gelmektedir. Çünkü bu ilişki, yaratıcı sürecin zenginliğini artırmaktadır. Öğrencilerin yaratıcı düşüncelerinin toplumsal sorunlarla ilişkilendirilmesi pedagojik açıdan büyük önem taşımakla birlikte, sanat eğitimi yalnızca bireysel yaratıcılığın ifadesi değil, aynı zamanda toplumsal duyarlılık ile kültürel bilinç geliştirilmesine katkı sağlayan güçlü bir eğitim alanıdır.

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak, sanat ve tasarım eğitiminin yaratıcı düşünme becerilerini daha etkin bir şekilde geliştirebilmesi için şu önerilerde bulunulmak yerinde olacaktır:

- Eğitimde, yaratıcı düşünmenin temellerine dair daha fazla teorik bilgi verilmeli, öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri pekiştirilmelidir. Eğitim, bu yönleriyle öğrencilerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalıdır.

- Atölye çalışmaları ve stüdyo temelli öğrenme ortamlarına daha fazla önem verilmelidir. Sanat ve tasarım eğitiminde kullanılan fiziksel alanlar, estetik bir şekilde düzenlenmeli ve öğrencilerin özgürce çalışabileceği bir ortam sunmalıdır. Bu düzenleme ve sunulan ortam, yaratıcı düşünmenin gelişimi için temel bir gerekliliktir.

- Eğitim ortamları, öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirip sergileyebileceği uygun koşulları sağlarken, farklı zekâ türlerini destekleyen öğretim yöntemleri de kullanılmalı, öğrencilerin yaratıcılıkları çok yönlü bir şekilde desteklenmelidir.

- Eğitim süreçlerinde toplumsal ve kültürel faktörlerin yaratıcı düşünme üzerindeki etkileri ele alınmalıdır. Öğrencilere sosyal ortamların teşvik edilmesi ve birbirlerinden öğrenmelerine olanak sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aksu, A. (2016). *Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri.* Nobel Yayıncılık.

Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (1992). *Qualitative Research for Education: An İntroduction to Theory and Methods.* Allyn and Bacon.

Burnard, P., & White, J. (2008). Creativity and performativity: Counterpoints in British and Australian education. *British Educational Research Journal, 34*(5), 667-682. https://doi.org/10.1080/01411920802224238

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Veri Analizi Kitapları: Bilimsel Araştırmalarda Uygulamalı Analiz.* Pegem Akademi.

Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (4th ed.). Sage Publications.

Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and The Psychology of Discovery And Invention.* Harper Perennial.

Darts, D. (2006). Art education for a change: Contemporary issues and the visual arts. *Art Education, 59*(5), 6-12. https://doi.org/10.2307/27696153

Duncum, P. (2009). Visual culture in art education, circa 2009. *Visual Arts Research, 35*(1), 64–75. https://doi.org/10.2307/20715488

Eisner, E. W. (2002). *The Arts and The Creation of Mind.* Yale University Press.

Fosnot, C. T. (2013). *Constructivism: Theory, Perspectives, and Practice* (2nd ed.). Teachers College Press.

Freedman, K. (2003). *Teaching Visual Culture: Curriculum, Aesthetics, and The Social Life of Art.* Teachers College Press.

Freire, P. (2005). *Pedagogy of The Oppressed.* Continuum.

Gardner, H. (2006). *Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice.* Basic Books.

Goetz, J. P., & LeCompte, M. D. (1984). *Ethnography and Qualitative Design in Educational Research.* Academic Press.

Gude, O. (2004). Postmodern principles: In search of a 21st century art education, *Art Education,* 57(1), 6-14. https://doi.org/10.1080/00043125.2004.11653528

Gude, O. (2013). New school art styles: The project of art education. *Art Education, 66*(1), 6-15. https://doi.org/10.1080/00043125.2013.11519203

Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist, 5*(9), 444-454. https://doi.org/10.1037/h0063487

Guilford, J. P. (1967). *The Nature of Human Intelligence.* McGraw-Hill.

Hart, C. (1998). *Doing A Literature Review: Releasing The Social Science Research Imagination.* Sage Publications.

Hetland, L., Winner, E., Veenema, S., & Sheridan, K. M. (2013). *Studio Thinking 2: The Real Benefits of Visual Arts Education* (2nd ed.). Teachers College Press.

Karasar, N. (2023). *Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler.* Nobel Yayın Dağıtım.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience As The Source of Learning and Development.* Prentice Hall.

Mishra, P., Henriksen, D., & the Deep-Play Research Group. (2018). Creativity and the contemporary educator. In R. A. Beghetto & G. J. S. Horwitz (Eds.), *Creative Contradictions in Education: Cross Disciplinary Paradoxes and Perspectives* (pp. 29-41). Springer.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (4th ed.). Sage Publications.

Piaget, J. (1977). *The Development of Thought: Equilibration of Cognitive Structures.* Viking Press.

Piaget, J., & Vygotsky, L. S. (1978). Interaction between learning and development. In M. G. W. E. McKinney (Ed.), *Readings in Child Development* (pp. 1-22). Prentice Hall.

Robinson, K. (2011). *Out of Our Minds: Learning To Be Creative* (2nd ed.). Capstone Publishing.

Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal, 24*(1), 92-96. https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092

Sawyer, R. K. (2007). *Group Genius: The Creative Power of Collaboration.* Basic Books.

Sawyer, R. K. (2012). *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation* (2nd ed.). Oxford University Press.

Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice.* Sage Publications.

Stuhr, P. L. (2003). A tale of why social and cultural content is often excluded from art education- And why it should not be. *Studies in Art Education, 44*(4), 301-314. https://doi.org/10.1080/00393541.2003.11651747

Torrance, E. P. (1974). *Torrance Tests of Creative Thinking.* Personnel Press.

Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning For Life in Our Times.* Jossey-Bass.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. (M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman, Eds. & Trans.). Harvard University Press.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (6th ed.). Sage Publications.

Zandvliet, D. B., & Fraser, B. J. (2005). Physical and psychosocial environments associated with networked classrooms. *Learning Environments Research, 8*(1), 1-17. https://doi.org/10.1007/s10984-005-1211-4

EXTENDED ABSTRACT

Art and design education is a multi-layered process that develops not only the technical competences of individuals but also their creative thinking, aesthetic perception, problem solving and original expression skills. Creativity is a fundamental concept that is at the centre of these disciplines and expresses the individual's ability to produce innovative and extraordinary solutions. From this point of view, examining the pedagogical foundations that support the development of creativity in art and design education at universities and discussing how these foundations are reflected in teaching processes constitute the basic framework of the research. In addition, based on the view that creative thinking is not only an individual talent but also a skill that can be developed with appropriate pedagogical environments, questioning how this competence is shaped through education is also an important issue included in this research. In this direction, the problem definition of the research is; 'although creativity is a competence at the centre of art and design education, the uncertainty of theoretical and practical approaches on how this competence will be structured in the pedagogical plane'. The research questions are: Can creativity be developed through education? Which approaches in art and design pedagogy encourage creativity? Which methods are more effective in applied trainings?

Purpose: The main purpose of this research is to examine the pedagogical foundations that support the development of creativity in the context of art and design education at university level in a comprehensive and holistic manner. In this direction, the place of creative thinking and forms of expression in art and design education and the effect of teaching methods and techniques used in educational processes on creativity are analysed. The research also aims to reveal how the creative process is shaped in individual and social contexts and how educational environments and curricula contribute to this process. Thus, it is aimed to present a theoretical framework on the pedagogical dimensions of art and design education that support creative competences.

Methodology: The research was conducted within the framework of qualitative research model and the main method used was descriptive analysis method. Two basic techniques, literature review and document analysis, were used in the data collection process of the research. During the literature review, care was taken to ensure that the sources used were reliable and academic, and during the content analysis process, it was ensured that the themes were categorised correctly. The population of the research consists of institutions offering art and design education at higher education level, academic staff working in these institutions

and students studying in these institutions. The sample was determined by using the purposeful sampling method in accordance with the research problem.

Findings: The findings of the research on the pedagogical foundations of creativity in art and design education analyse the impact of teaching strategies, educational environments and social interactions in relation to the development of creative thinking. In this context, the analyses on how the pedagogical foundations of art education shape and support students' creativity processes are discussed in this section. The findings obtained; Pedagogical Dimensions of Creativity, Relationship between Creativity and Education, Developmental Dimensions of Creativity, Relationship between Teaching Methods and Creativity, Constructivist Approach and Creativity, Multicultural and Interdisciplinary Approaches, Multiple Intelligence Theory and Creativity, It points out important points in terms of the sub-headings that define the subject such as Environments Supporting Creativity in Education, The Role of Physical Educational Environments, Social Environments and Collaboration, Social and Cultural Connections of Creativity, Creativity Associated with Social Problems and Cultural Creativity.

Conclusion: The results of the research show that the pedagogical foundations of creativity in art and design education have a wide range of theoretical and practical aspects. Accordingly, creative thinking is not only an aesthetic ability but also a part of students' analytical problem solving and social responsibility development processes. On the other hand, it is understood that one of the most effective teaching methods for art and design education to support the creative process is the constructivist approach. Within the framework of this pedagogical approach, teaching strategies that support students' active participation and critical thinking skills and are based on the theory of multiple intelligences have been found to be significantly effective in the development of creative thinking. These methods allow students to develop their different talents. In addition, it is another conclusion that appropriate educational environments enable creative thinking to progress more efficiently in art and design education. Accordingly, structuring these educational environments in such a way that students can express themselves freely, take risks and develop innovative ideas both accelerates and reinforces the development of creative thinking skills.

Perhaps one of the most important elements of art and design education is its relationship with social and cultural factors. Because this relationship increases the richness of the creative process. Although associating students' creative thinking with social problems is of great pedagogical importance, art education is not only an expression of individual creativity, but also a powerful field of

education that contributes to the development of social sensitivity and cultural awareness. In this context, based on the results of the research, it would be appropriate to make the following suggestions for art and design education to develop creative thinking skills more effectively:

- Education should strengthen students' critical and creative thinking through a solid foundation in creative theory.

- Workshops and studio-based learning should be prioritised, with aesthetically designed spaces that foster freedom and creativity.

- Teaching should support multiple intelligences and nurture creativity in diverse ways.

- Social and cultural influences on creativity should be integrated into education, encouraging peer learning and collaboration.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4051-4075
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82062
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 14.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 07.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Öztürk, N. P. (2025). Bai Juyi'nin Sonsuz Keder Şarkısı Başlıklı Şiirinde Tang Xuanzong ve Yang Guifei İlişkisinin Temsili. *Journal of History School,* 78, 4051-4075.

BAİ JUYİ'NİN SONSUZ KEDER ŞARKISI BAŞLIKLI ŞİİRİNDE TANG XUANZONG VE YANG GUİFEİ İLİŞKİSİNİN TEMSİLİ

Nuray PAMUK ÖZTÜRK[1]

Öz

İmparator Tang Xuanzong ve cariyesi Yang Guifei'in sevgi, mutluluk, ayrılık, hüzün, pişmanlık ve umut dolu hikayesi yüzyıllardır pek çok araştırmacı tarafından incelenmekte; yazarların ve sanatçıların eserlerinde işlenmektedir. Çalışma; ikilinin ilişkisini Tang döneminin en bilinen şairlerinden olan Bai Juyi'nin Sonsuz Keder Şarkısı başlıklı şiiri üzerinden ele almakta; Bai Juyi'nin imparator ve cariyesinin ilişkisini şiire nasıl yansıttığı ve şiirin içerik bakımından hangi tarihi olaylara nasıl değindiği sorusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Edebiyat-tarih bağlamında ele alınan çalışmada, nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Çalışmaya konu olan yüz yirmi mısradan oluşan şiir, yazar tarafından Türkçeye tercüme edilmiş, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda şiirin içerik, anlam ve olay örgüsü bakımından üç kısımda incelenebileceği; her kısmın kendi içerisinde belirli olay, duygu-durum ayrımları olduğu; bu olaylar ve duygu-durum değişimlerinin daha çok imparatorun iç dünyası üzerinden verilmeye çalışıldığı; şairin, Çin kültürüne özgü ögeleri ve şirin kapsamı dahilindeki tarihi olayları dikkatle işlediği; bu hem açık hem de edebi derinliği koruyan bir üslupla yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tang Şiiri, İçerik Analizi, Tang Xuanzong, Yang Guifei, Bai Juyi, Sonsuz Keder Şarkısı.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Çince Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, nuray_panuk@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8186-8116

Nuray PAMUK ÖZTÜRK

The Representation of Tang Xuanzong and Yang Guifei's Relationship in Bai Juyi's *The Song of Endless Sorrow*

Abstract

The love, happiness, separation, sorrow, regret, and hope-filled story of Emperor Tang Xuanzong and his concubine Yang Guifei has been the subject of scholarly interest for centuries; it has been addressed in the works of many writers and artists. This study examines the relationship of the couple through the poem The Song of Endless Sorrow by Bai Juyi, one of the most well-known poets of the Tang period; it focuses on how Bai Juyi reflects the relationship of the emperor and his concubine in the poem and how the poem addresses certain historical events in terms of content. In the context of literature history, qualitative research design has been adopted in the study. The poem, consisting of one hundred and twenty couplets, which is the subject of the study, has been translated into Turkish by the author and analyzed using content analysis method. As a result of the examination, it has been observed that the poem can be divided into three distinct sections; each marked by specific emotional and narrative shifts; primarily conveyed through the figure of the emperor. Furthermore, Bai Juyi's work is found to be rich in cultural and historical references, articulated through a lucid and evocative poetic style that remains accessible while retaining literary depth.

Keywords: Tang Poetry, Content Analysis, Tang Xuanzong, Yang Guifei, Bai Juyi, The Song of Endless Sorrow.

GİRİŞ

618-907 yılları arasında hüküm sürmüş olan Tang Hanedanlığının en uzun süre tahtta kalan imparatorlarından bir tanesi Tang Xuanzong'dur (唐玄宗/ 685-762). İmparatorun asıl adı Li Longji'dir (李隆基). 712 yılından 756 yılına kadar hüküm süren Tang Xuanzong (Eberhard, 1995, s. 209), kırk dört yıllık yönetimi süresince pek çok yeniliğe ve başarıya imza atmış, Hanedanlığın hem askeri bakımdan güçlenip sınırlarının genişlemesine hem de sosyal, kültürel, ekonomik ve edebi alanda gelişme göstermesine büyük katkılar sağlamıştır.

İmparatorun gençlik yılları büyükannesi Wu Zetian'in (武则天) Çin'in ilk ve tek kadın imparatoru olarak tahta çıktığı, sonrasında İmparatoriçe Wei'in (韦皇后) yönetimi ele geçirmeye çalıştığı karmaşa içindeki bir döneme denk gelmektedir. Bu dönemde Li Longji, İmparatoriçe Wei'e karşı halası Taiping (太平公主) ile ittifak kurarak babası Tang Ruizong'un (唐睿宗) tahta geçmesine yardımcı olmuştur. Tang Ruizong tahta geçtikten sonra en büyük erkek çocuk olmamasına rağmen Li Longji'yi veliaht ilan etmiştir. Li Longji yetenekleri ve başarılı

politikaları ile dikkat çekmiş[2], babasının yönetimine katkı sağlamıştır. Ancak bu durum halası tarafından hoş karşılanmamış, yönetimde söz sahibi olmak isteyen Taiping, Li Longji'yi kendi konumu ve nüfuzu için bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Taiping, Li Longji yerine zayıf kişilikte birini veliaht olarak ilan ettirmek ve sonrasında o kişiyi kontrol altında tutarak yönetimde söz sahibi olmak istemektedir. Bu durumun devamında Taiping'in bütün karşı ısrarlarına rağmen İmparator Tang Ruizong, 712 yılında tahttan çekilerek yerini Li Longji'ye bırakmıştır. Ancak Tang Ruizong'un yeni imparator üzerindeki baskın etkisi bir süre daha devam etmiştir. Li Longji, yönetime geçtikten sonra Tang Xuanzong adını almıştır. Taiping'in yıllar içerisinde yönetim sisteminde oluşturduğu düzen sonucunda Tang Xuanzong tahta çıktıktan sonra dahi yönetim üzerinde yeterince etkili olamayınca halası ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. İmparator, aldığı önleyici tedbirler sonucunda Taiping'in önderliğindeki muhafız birlikleri ve yönetimde etkilediği kişiler lağvedilmiş, Tang Ruizong'un yönetimdeki etkisi azaltılmış ve bütün yetkiler Tang Xuanzong'a geçmiştir (Mcmahon, 2013, s. 187-188) (Eberhard, 1995, s. 209). Tang Xuanzong'un yönetimde tek söz sahibi olması: Wu Zetian'in yükselişi ile başlayan ve bir dizi güçlü kadının yönetim için mücadelesiyle geçen yaklaşık altmış yıllık süreci sona erdirmiştir.

Tang Xuanzong'un yönetim süreci xiantian (先天), Kaiyuan (开元) ve Tianbao (天宝) olarak üç döneme ayrılmaktadır. Xiantian dönemi 712-713; Kaiyuan dönemi 713-741; Tianbao dönemi 742-755 yılları arasını ifade etmektedir (Fang, 2013, s. 87-88). Çalışma, Tang Xuanzong'un yönetim döneminde gerçekleşen siyasi ve askeri olayları incelemekten ziyade cariyesi Yang Guifei ile olan ilişkisine Tang şairlerinden Bai Juyi'nin Sonsuz Keder Şarkısı başlıklı şiiri aracılığı ile odaklanmaktadır. Tang Xuanzong'un yönetim döneminde gerçekleşen bazı olaylar, incelemesi yapılan Sonsuz Keder Şarkısı başlıklı şiirde alıntılandığı için çalışmada bu olaylara kısaca değinilmiştir. Çalışmada geçen Tang Xuanzong dönemi siyasi ve askeri olayları şiir kapsamı ile sınırlandırılmıştır.

Bazı araştırmacılar, Hanedanlığın refaha ulaşıldıktan sonra bölünme devrinin 736 yılında askeri generallerden biri olan Li Linfu (李林甫)'nun başbakan olarak atanmasıyla başladığını öne sürmektedir. Li Linfu, on dokuz yıl başbakan olarak görev yapmıştır. Bu süreçte Hanedanlığın düzenli bir şekilde ilerlemesi ve refaha

[2] Li Longji, özellikle Hanedanlığın kuzey ve kuzeybatı kesiminde yer alan ve sınır bölgelerine sık sık saldırılarda bulunan Türk kavimleri ile ilgili yürüttüğü başarılı politikalarla babasının takdirini kazanmıştır. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Li Longji, kendisini sadece siyasi, askeri ve ekonomik politilar bakımından değil müzik, hat satnatı ve edebiyat alanlarında da geliştirmiş bir yönetici olarak bilinmektedir (Gu, 2009, s. 155).

kavuşmuş olması Tang Xuanzong'un bireysel ilgi alanlarına, sanata, müziğe vs yönelmesinde etkili olduğu söylenmektedir (Li, 2015, s. 247). Li Linfu'nun yönetim anlayışı diğer generallerle sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sorunların en önemli sonuçlarından bir tanesi An Lushan İsyanıdır (安史之乱) [3]. Bu isyan uzun süre bastırılamamış; Hanedanlığın, askeri sistemi büyük oranda bozulmuş; coğrafi sınırları daralmış; ekonomik sistemi büyük zarar görmüştür. İsyanın etkileri hakkında kısa bilgiler çalışmada incelenen şiirde de geçmektedir.

Tang Xuanzong'un Hanedanlığa ikinci altın çağını yaşatan başarılı bir yönetici olmasının yanı sıra yetenekli bir hat sanatçısı, şair, müzisyen ve yazar olduğu aktarılmaktadır (Gu, 2009, s. 155). Tang Hanedanlığı imparatorları arasında en iyi şiir yazan imparatorlardan bir tanesi olarak atfedilmekte; bu yeteneği ve şiire olan özel ilgisinin Tang şiirinin gelişmesinde ve yenilenmesinde etkili olduğu söylenmektedir (Fu, 2013, s. 76). İmparatorun her mısrasında beş Çince karakter bulunan lushi (五言律诗) tarzında yazdığı Konfüçyüs'e Kurban Sunup Övgülerle Lu'dan Geçiyorum (经鲁祭孔子而叹之) başlıklı şiiri Üç Yüz Tang Şiiri antolojisinde yer almaktadır.

Müzikle yakından ilgilenen İmparatorun, Tang müziğinde gelişmelerin yaşanmasında büyük etkiye sahip olduğu, saray müziğinin geliştirilmesi için girişimlerde bulunduğu, müzik sisteminin ve türlerinin derlenmesini sağladığı, İmparatorluk Müzik Akademisi'nde opera eğitimi alan öğrencilere bizzat ders verdiği, kendisinin de beste yapabildiği aktarılmaktadır (Fu, 2013, s. 76) (Pamuk Öztürk, 2023, s. 62,65).

Tang Xuanzong'un hayatında önemli bir yere sahip olan cariyesi Yang Guifei (719- 756) de müzikle yakından ilgilidir. Hakkında şiirler, romanlar, tiyatro eserleri başta olmak üzere pek çok edebi ve sanatsal eser üretilen Yang Guifei, Tang Hanedanlığının en bilinen kadın figürlerinden biridir. Asıl adı Yang Yuhuan (杨玉环) olarak geçmektedir (Zhong, 1998, s. 23) (Jin, 1999, s. 102). Cihanyandı; Yang Yuhuan'ın dedesinin Sui Hanedanlığı döneminde sarayın ileri gelen yöneticilerinden, babasının ise Tang döneminin soylu ailelerinden olduğu aktarmaktadır (Cihanyandı, 2016, s. 61). Küçük yaşlarda babasını kaybeden Yang Yuhuan, Henan Eyaletinde subay olan amcası Cao Xuanji (曹玄激) tarafından büyütülmüş; küçük yaştan itibaren müzik, dans ve edebiyata olan ilgisi ile dikkat çekmiştir. Güzelliği ile Çin'de tarih boyunca anılan dört güzel kadından bir tanesi olan Yang Yuhuan'in saraya cariye olarak gelişi hakkında şu bilgiler verilmektedir: imparator Tang Xuanzong'un oğlu Li Mao (李瑁) için annesi Wu Huifei (武惠妃) tarafından seçilmiştir. 732 yılında saraya gelmiş, daha

[3] An Lushan İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bknz.: (Aktaş, 2022)

sonrasında Li Mao veliaht olarak ilan edilmiş ve Jingzhao'a vali olarak atanmıştır. Wu Huifei, Yang Yuhuan'ı sadece güzel ve yetenekli olduğu için değil aynı zamanda soylu bir aileden geldiği için de oğluna eş olarak seçmiştir (Bian, 1994, s. 11) (Cihanyandı, 2016, s. 61) (Du, 2008, s. 136).

Ancak Yang Yuhuan ve Li Mao'un birlikteliği uzun sürmemiştir. Çok sevdiği eşi Wu Huifei'i kaybeden imparator, derin bir üzüntü içerisindedir. Bu durumu düzeltmek isteyen Gao Lishi (高力士) o zamanlar bilmese de ilerleyen süreçte öldürülmesi konusunda imparatoru ikna etmeye çalışacağı kadın olan Yang Yuhuan'ı Li Mao'dan ayırarak Tang Xuanzong'un cariyesi olması adına faaliyetlerde bulunmuştur (Jin, 1999, s. 103). Tang Xuanzong, Yang Yuhuan'ın güzelliğinden çok etkilenmiştir ancak oğlunun cariyesini elinden alan baba konumuna düşmek istemediği için bu konu hakkında bir girişimde bulunmamıştır. Ancak daha sonra oğlunun valilik görevini sonlandırarak, onların saraya dönmesini sağlamış, oğluna soylu aileden gelen başka bir cariye seçerek Yang Yuhuan ve Li Mao'un ayrılmalarının önünü açmıştır (Shen, 2004, s. 246). Li Mao'dan ayrıldıktan sonra Yang Yuhuan, bir süre tapınağa çekilerek kadın keşiş olmuştur. Bu dönemde adı Tai Zhen (太真) olarak anılmaktadır. Tang Xuanzong, sonrasında saraya geri çağırdığı Yang Yuhuan'ın kalbini kazanmak için ailesinden pek çok kişiyi üst rütbeli görevlere getirmiştir. Bu kişilerden en bilineni Yang Guozhong (杨国忠)'dur ki bu kişinin Yang Yuhuan'ın ölümüne kadar yanında olduğu aktarılmaktadır (Jin, 1999, s. 102). 745 yılında imparatorun gözde cariyesi olan Yang Yuhuan, Yang Guifei adını almıştır. Bu dönemde İmparator Tang Xuanzong altmış üç, cariye Yang Guifei ise yirmi yedi yaşındadır (Du, 2008, s. 136).

Yang Guifei'in, Tang Xuanzong'un gözde cariyesi olmasının; Gao Lishi'ın beklentisini olumlu yönde sonuçlandırdığı ve imparatorun ölen eşinden kalan manevi boşluğu doldurduğu söylenebilir. Zamanla imparator, yönetimden uzaklaşarak kendi özel zevklerine daha fazla zaman ayırmaya başlamıştır. Bu durumun sonucunda Hanedanlık yönetimi başta Li Linfu (李林甫) olmak üzere üst rütbeli kişiler tarafından yürütülmektedir. Görkemli geçen Kaiyuan döneminin etkileri, Tianbao döneminde devam etse de Hanedanlık içerisindeki hoşnutsuzluk zaman içerisinde büyümeye başlamıştır. Hükümdarlığının son dönemlerinde imparatorun, iç isyanlarla baş edememesi, yönetime yeterince ilgi gösterememesi; toprakların kaybedilmesine, halkın acı ve sefalete sürüklenmesine sebep olmuştur şeklinde suçlamalara maruz kalmıştır. Hanedanlığın bu duruma gelmesinde halkın öfkesi Yang Guifei üzerinde yoğunlaşmış ve ülkenin felakete sürüklenmesinde ana rol oynadığına inanılmıştır (Zhong, 1998, s. 25).

Hanedanlığın kötü gidişatına rağmen imparator ve cariyesi zenginlik, ihtişam ve hissettikleri sevginin tadını çıkarırlarken 755 yılında bütün Hanedanlığı derinden sarsan An Lushan İsyanı (安史之乱) patlak vermiştir (Jin, 1999, s. 102). İsyanın başkente kadar ilerlemesinin ardından 756 yılında imparator, beraberinde Yang Guifei, Yang Guozhong ve Gao Lishi'nın da olduğu grupla saraydan ayrılmış ve güneye doğru hareket etmiştir. Ancak Mawei'de (马嵬) imparatorluk muhafızlarının isyan etmesi sonucunda Tang Xuanzong zor bir karar vermek durumunda kalmıştır. Hanedanlığın durumundan Yang Guifei'in sorumlu olduğunu söyleyen askerler, o ve Yang Guozhong'un öldürülmesini istemiştir. Ordunun öfkesini bastırmak isteyen Tang Xuanzong, Yang Guozhong'un öldürülmesi emrini vermiştir (Bian, 1994, s. 15-16). Ancak Yang Guifei'in ölümü hakkında araştırmacılar farklı iki görüş etrafında birleşmektedir. Bu görüşlerden ilki; Yang Guifei'in Tang Xuanzong'un emri ile askerler tarafından öldürüldüğü; ikincisi ise imparatorun intihar etmesi emrini verdiği için cariyenin kendisini Mawei'de bir erik ağacına asarak intihar ettiği yönündedir (Cihanyandı, 2016, s. 63) (Jin, 1999, s. 103). Ancak Tang Xuanzong'un çok sevdiği cariyesinin ölümüne kendi inisiyatifi ile mi karar verdiği yoksa askerin isteklerine çaresizliğinden mi boyun eğdiği halen tartışma konusudur.

Aynı konu o dönemde bazı şairlerin şiirlerinde de işlenmiştir. Tang döneminin ünlü şairlerden Du Fu (杜甫) Kuzey Seferi (北征) başlıklı şiirinde, Tang Xuanzong'un Hanedanlığın geleceği için kendi inisiyatifi ile cariyesinin öldürülmesi emrini verdiğini aktarırken; Bai Juyi'nin (白居易) Sonsuz Keder Şarkısı (长恨歌), Liu Yuxi'nin (刘禹锡) Mawei Xing (马嵬行), Li Shangyin'in (李商隐) Mawei Üzerine İki Şiir (马嵬二首) başlıklı şiirlerinde Tang Xuanzong'un cariyesinin öldürülmesi konusunda çaresiz kaldığı aktarılmaktadır.

İmparatorun çaresizlik duygusunu eserinde işleyen şairlerden bir tanesi olan Bai Juyi, halk arasından yetişmiş başarılı şairlerden bir tanesidir. Asıl adı Le Tian'dir (乐天). 772 yılında doğan şair 800 yılında devlet memurluğu sınavını kazanarak jinshi (进士) unvanı almıştır. Sonrasında eğitim ofisi sekreteri, yazışmaların düzenlenmesinden sorumlu memur olarak görev yapmıştır. İmparator Muzong'un (穆宗) yönetime geçmesinden sonra imparatorluk yazışmalarından sorumlu bakanlıkta, Hangzhou ve Suzhou valiliklerinde görevlendirilmiştir. 842 yılında memuriyetten emekli olan şair, Budizm düşüncesini benimsemiş, 846 yılında hayata gözlerini yummuştur (Gu, 2009, s. 104-105).

Şair, edebi anlamda; kelimelerin basit, imasız, kolay anlaşılır ve anlamlı; konu bakımından gerçek, dil bakımından sade ve sınırsız olması gerektiğini savunan yeni yuefu (新乐府) tarzını benimsemiştir. Bai Juyi'nin eserleri anlaşılması

kolay, sade bir dille yazılmıştır ancak bir o kadar da zarif anlatıma ve derin düşüncelerin yansımalarına sahiptir [4]. Çalışmamızda Bai Juyi'nin 807 yılında Zhouzhi (盩厔) ilçesinde iken kaleme aldığı aktarılan (Zheng, 1993, s. 33) Tang Xuanzong ve Yang Guifei ilişkisini konu aldığı Sonsuz Keder Şarkısı başlıklı şiiri ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Tang Xuanzong ve Yang Guifei'in ilişkisi, Tang Hanedanlığı döneminde şair ve yazarların eserlerine konu olduğu gibi sonraki dönemlerde de üzerine şiirler, tiyatro eserleri ve romanlar yazılmıştır (Wang, 1986, s. 71). Yang Guifei'in Mawei'deki trajik ölümü, onun aşka olan inancının insanlar tarafından anlaşılmasını sağlamış, yazarlar ve sanatçılar onun çaresizlik içinde ölümü kabullenmesi duygusunu edebi eserlerinde işlemiş, sahne sanatları ile gözler önüne sermeye çalışmıştır. Antik Çin tiyatrosunda Yang Guifei'in tarihi bir figür olarak işlendiği pek çok oyun bulunmaktadır. Bu oyunlardan bazıları kaybolmuş olsa da bazıları günümüze kadar ulaşmış, üzerinde değişiklikler yapılarak sahneye yansıtılmaya devam etmiştir. Bunlardan bazıları; Wang Bocheng'ın (王伯成) Tianbao Mirası ve Saray Ezgileri (天宝遗事诸宫调), Bai Pu'nun (白朴) Tang Minghuang'ın Sonbahar Gecesi Wutong Yağmuru (唐明皇秋夜梧桐雨), Hong Yi'nin (洪异) Sonsuz Yaşam Sarayı (长生殿)'dır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışma, Mawei'de 756 yılında Tang Xuanzong ve Yang Guifei'in aşklarının ölümle son bulmasından on altı yıl sonra dünyaya gelen Bai Juyi'nin, birebir tanık olmadığı tarihi, edebi, kültürel vb. aktarımlarla bilgi sahibi olduğu ikilinin ilişkisini, olayın gerçekleşmesinden elli bir yıl sonra kaleme aldığı Sonsuz Keder Şarkısı başlıklı şiirine nasıl yansıttığı ve bu şiirin içerik bakımından hangi tarihi olaylara nasıl değindiği sorusu üzerine yoğunlaşmaktadır.

Yüz yirmi mısradan oluşan şiirin Türkçeye tercüme edilerek; konu ve içerik bakımından kapsamlı bir incelemeye tabi tutulması, Bai Juyi'nin şiiri olay örgüsü bakımından nasıl sınırlandığının ve şairin Tang Xuanzong ve Yang Guifei ilişkisi öncesi, süreci ve sonrasında gerçekleşen olaylar hakkındaki görüşlerinin şiir kapsamında analiz edilmesi; Tang Xuanzong'un Yang Guifei bağlamında yaşadığı psikolojik çatışmaların incelenmesi; sonraki dönemlerde Tang şiiri, Bai Juyi, Tang Xuanzong ve Yang Guifei hakkında yapılacak olan araştırmalara kaynak olabilecek nitelikte bir çalışma oluşturulması amaçlanmaktadır.

[4] Bai Juyi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Pamuk Öztürk, Tang Dönemi Şiiri ve Bai Juyi (白居易), 2016)

Edebiyat-tarih bağlamında ele alınan çalışmada, nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Çalışmaya konu olan şiir, Türkçeye tercüme edilmiş ve tamamı çalışmada verilmiştir. Yüz yirmi mısradan oluşan şiir, değerlendirme kısmında mısra sayılarına ve aralıklarına göre sıralanmıştır. Bu sebeple okuyucuya kolaylık sağlaması için şiirin tercümesinde mısralar numaralandırılmıştır. Tercümesi yapılan şiir, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çince kelimelerin Latin harfleri ile yazımında pinyin yazım sistemi kullanılmış, Çince kelimelere ait tonlar pinyin yazımı üzerinde verilmemiştir.

SONSUZ KEDER ŞARKISI

(1) Han imparatoru güzelliğe düşkünlüğüyle ülkesini tehlikeye atar, (2) egemenliği süresince arar ama ulaşamaz.
(3) Yang ailesinin kızı var büyümektedir, (4) kapalı kapılar ardın yetişir (onu) kimse tanımaz.
(5) O kadar doğal bir güzelliği var ki terk etmek zor, (6) bir gün hükümdarın yanına seçiliyor.
(7) Dönüp bir gülümsemesi bile onu büyüleyici kılıyor, (8) altı sarayın tüm güzelleri renksiz kalıyor.
(9) Soğuk baharda (Ona) Huaqing havuzunda yıkanma hediye edildi, (10) yumuşacık akan sıcak su bütün yağları temizledi.
(11) Genç hizmetçi zarif ve güçsüz bedeni ayağa kaldırdı, (12) tam o an yeni kazanılan ilgi ve sevgi anıydı.
(13) Bulut gibi saçlar, çiçek gibi yüz, altın adımlar salınır, (14) nilüfer çiçeğinden perdenin ardında sıcak bahar gecesi.
(15) Bahar gecesi kısa ve zorlu, güneş yükselirken uyan, (16) artık katılmayacak sabah meclisine imparator.
(17) Zevk ve sefaya dalıp şenliklerden boş zaman kalmaz, (18) baharı bahar gezileri, geceyi geceler izliyor.
(19) Haremde üç bin güzel, (20) üç bininin de aşkı tek bir bedende.
(21) Altın köşkte süslenip geceyi bekleyen güzel, (22) yeşim sarayında ziyafet sonrası baharla sarhoş oluyor.
(23) Kız kardeşler erkek kardeşler rütbelerde yükselir, (24) ne yazık ki bu ışık yalnız aile kapısını aydınlatıyor.
(25) Böylece (yeryüzündeki) tün anne babaların kalbi değişip, (26) erkek çocuk değil kız çocuk doğurmak değerli hale geliyor.
(27) Li Sarayı yüksek mavi bulutlara değiyor, (28) cennet müziği rüzgârla savrulup her yerden duyuluyor.

(29) Yavaş şarkılar, sakin danslar, ipek ve bambuya kulak verin, (30) imparator bütün gün izlemeye doyamıyor.
(31) Yuyang'daki savaş davulları yeri sarsarak geliyor, (32) Gökkuşağı Elbisesi melodisi korkarak bozuluyor.
(33) Dokuz katlı surlardan duman ve toz yükseliyor, (34) bin araba on bin altı güney batıya (doğru) ilerliyor.
(35) Yeşil ihtişam salınarak ilerliyor sonra tekrar duruyor, (36) başkent kapısından batıya yüzlerce li yol alınıyor.
(37) Altı ordu ilerlemeyi reddedince (imparator) çaresiz kalıyor, (38) incinmiş bakışlar atın önünde ölüyor.
(39) Çiçekli süsler yerlere saçıldı kimse almadı, (40) yeşil kuyruklu altın kuş yeşim gibi başında sallanıyor.
(41) İmparator yüzünü örttü, kurtaramadı, (42) geriye dönüp bakınca kan ve gözyaşı birbirine karışıp akıyor.
(43) Sarı tozlar dağılmış rüzgâr soğuk ve sessiz, (44) bulut geçit, sarp yokuş, kılıç kulesine tırmanıyor.
(45) E-mei Dağının eteklerinde az insan yürüyor, (46) bayraklar soluk gün ışığı sönük.
(47) Shu Nehri berrak Shu Dağı yeşildir, (48) Kutsal hükümdar her sabah her aksam duyguludur.
(49) Sarayda ayı görünce kalbini saran hüzün, (50) gece yağmurunda çan sesleri duymak yüreğini parçalıyor.
(51) Dünya dönüyor ejderha arabası başkente geliyor, (52) burada durup gitmeye cesaret edemiyor.
(53) Mawei yamacının aşağısında toprak ve çamurda, (54) eser yok güzel yüzün ölümünden.
(55) İmparator ve danışmanları gözyaşlarıyla ıslanmış elbiseleriyle birbirlerine bakıyor, (56) doğuya bakınca atlar her yerde dört nala koşuyor.
(57) Geri döndüğünde gölet bahçeler eskisi gibi, (58) Taiye'de nilüferler Weiyang'da ağaçlar.
(59) Nilüferler yüzüne, söğütler kaşlarına benzer, (60) bu manzarayı görüp nasıl göz yaşı dökmeyeyim.
(61) Bahar rüzgarıyla şeftali ve erik çiçeklerinin açtığı gün, (62) sonbahar yağmurları wutong ağacının yapraklarını dökünce.
(63) Batı sarayı güney avlusu sonbahar yapraklarıyla dolu, (64) düşen yapraklar süpürülmemiş merdivenler kıpkırmızı.
(65) Li Yuan öğrencilerinin beyaz saçları yeni, (66) biber odasındaki genç kız yaşlanmış.
(67) Akşam sarayında ateşböcekleri uçar sessizce düşünceler gelir, (68) sadece bir fener yanıyor ama uyuyamıyorum.

(69) Ağır ağır çalan çanlar davullar yeni başlayan gece, (70) parlayan Samanyolu şafak vaktine yaklaşıyor.
(71) Çin ördeği seramikleri soğumuş, donmuş şafak ağırlaşıyor, (72) soğumuş yeşim yorganı kiminle paylaşayım?
(73) Yaşamla ölüm arasında bunca yıllık ayrılık, (74) ruh hiç rüyalarına gelmedi.
(75) Linqiong'daki Dao (düşüncesini benimsemiş) keşiş Hongdu'da misafir, (76) samimiyetiyle ruhu harekete geçirebilir.
(77) İmparatorun tekrar tekrar düşündüğünü hissetmek için, (78) nihayet emretti simyacılara gayretle aramalarını.
(79) Bulutların üzerinde gökyüzünde uçun yıldırım gibi koşun, (80) göğe yükselin yerin derinliklerine inin her yeri arayın.
(81) Yukarıda Biluo aşağıda Huangquan, (82) ikisi de belirsiz, görünmüyor.
(83) Denizin üstünde kutsal bir dağ olduğunu duydu ansızın, (84) Dağ boşlukta sisli ve belirsiz bir yerde.
(85) Binalar ve kuleler zarif beş bulut yükseliyor, (86) içinde ölümsüzler zarifçe hareket ediyor.
(87) Orada Tai Zhen adında biri var, (88) kar gibi beyaz teni, çiçek gibi güzelliği ile dikkat çekiyor.
(89) Altın Sarayın batı kanadındaki yeşim kapı çalınıyor, (90) Xiao Yu'yü çağırın Shuangchen ilan ediliyor.
(91) Han imparatorunun elçisinin geldiği duyulunca, (92) dokuz çiçek çadırında rüya ve ruhlar irkilir.
(93) Elbisesini toparlar yastığı iter kalkıp etrafta dolanır, (94) inci perde gümüş ekran yavaşça açılır.
(95) Bulut gibi dağılmış saçlar uykusundan yeni uyanmış, (96) dağılmış çiçek tacıyla dışarı çıkıyor.
(97) Esen rüzgâr peri gibi elbisesini hafifçe dalgalandırıyor, (98) sanki gökkuşağı elbisesi içinde dans ediyor.
(99) Yeşim yüzü hüzünlü gözyaşları pencerelerden akıyor, (100) bahar yağmurunda ıslanmış armut çiçeği dalı.
(101) Sevgiyle dikkatle bakarak size (imparatora) söylüyorum, (102) bir kez ayrıldık artık ne ses ne yüz belirgin.
(103) Zhaoyang Sarayında aşk sona erdi, (104) Penglai Sarayında günler aylar uzun.
(105) Geriye dönüp baktığımda dünyayı görmeyi umdum, (106) Chang-an'ı değil sadece toz ve sisi gördüm.
(107) Derin sevgimi eski eşyalarla ifade ediyorum, (108) altın çiçeklerle süslenmiş kutuyu ona gönderiyorum.
(109) Saç tokasının bir parçasını örgüye bir parçasını yelpazeye ayırın, (110) altın toka ayrılıkla birlikte ortasından kırıldı.

(111) Sadece kalp, altın takı gibi güçlü olursa, (112) gökte ve yerde bir gün buluşuruz.
(113) Veda ederken içtenlikle tekrar tekrar gönderiyorum kelimelerimi, (114) iki kalpte biliyor kelimelerimde yeminler olduğunu.
(115) Temmuz ayının yedisinde Changsheng Salonu, (116) gece yarısı kimseler yokken fısıldadığımızda.
(117) Gökyüzünde kanatları birbirine bağlı kuşlar, (118) yeryüzünde dalları birbirine karışmış ağaçlar olmak isterim.
(119) Göğün ve yerin sonsuzluğu bir gün sona erecek, (120) bu sızı sonsuza kadar sürecek.

ŞİİRİN İÇERİK, ANLAM VE OLAY ÖRGÜSÜ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Şiirin ilk mısrasında yer alan Han imparatoru ifadesi, Han ulusunun yani Çin ulusunun imparatoru anlamında kullanılmaktadır ve Tang Xuanzong'u işaret etmektedir. Şiir, ilk iki mısrasında genel anlamını özetlemektedir. Tang Xuanzong, güzelliğe yani cariyesi Yang Guifei'e olan ilgisinden dolayı Hanedanlığın geleceğini tehlikeye atmakla itham edilmiş ve bu durumun sonucunda elindeki güzelliği kaybetmek zorunda kalmıştır. Yang Guifei artık öldüğü için de bu güzellik artık onun fani dünyada elde edemeyeceği bir durum haline gelmiştir.

Kapalı kapılar olarak tercüme edilen kısmın Çincesinde yer alan "Derin oda" (深闺) ifadesi, geleneksel Çin toplumunda genç kadınların kapalı, özel yaşamlarını ve gözlerden uzak eğitimini simgelemektedir. Bu durum kızı, dış dünyadan soyutlanmış ve bilinmeyen bir figür olarak tanımlamaktadır. Yang ailesinin kızı ifadesi Yang Guifei'i işaret etmektedir. Sonraki iki mısra onun doğal güzelliğini vurgulamaktadır. Şair, kadının güzelliğinin kaderi olduğunu ifade ederken güzelliğine olan ilginin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Bu güzelliğin onu, saraya diğer bir anlamda toplumun dikkat odağına taşıdığını göstermektedir. Bu mısralar, güzellik ve kapalı kapılar ardında yetiştirilen bir kadının iç dünyasının dışarıya nasıl açıldığını anlatmaktadır. Yedinci ve sekizinci mısralar Yang Guifei'in cazibesinin ve çekiciliğinin gücünü anlatmaktadır. Herkes için basit gibi görünen bir gülümsemenin bile onun için çok dikkat çekici bir özellik olduğu ve onun güzelliğinin yanında saraydaki diğer cariyelerin güzelliklerinin sönük kaldığını anlatmaktadır. "Altı saray" (六宫) ifadesi, Çin sarayında imparatorun cariyelerinin bulunduğu kısmı simgelemektedir ve burada, diğer tüm kadınların onun güzelliği karşısında silik kaldığı ifade edilmektedir.

Dokuzuncu mısrada Yang Guifei'in saraya ne zaman geldiği bilgisi verilmekte ve sonbahar mevsimi işaret edilmektedir. Mısranın devamında yer alan Huaqing Havuzu (华清池), Tang dönemine ait bir kaplıca olarak bilinmektedir. Bu havuz, Bai Juyi dışında başka şairlerin şiirlerinde de geçmektedir. Türkçesi "yumuşacık akan sıcak su" olarak tercüme edilen kısmın Çincesi "sıcak akan su" şeklindedir. Burada havuzun suyunun yumuşak dokusu anlatılmaktadır. Özel insanlar için suyun dahi özenle seçildiği izlenimi oluşturulmaktadır. Onuncu mısrada geçen bütün yağları temizledi ifadesi, hem Yang Guifei'in cildinin yağlı ve yumuşak bir özellik taşıdığı, kadının estetik güzelliği hem de suyun cildi arındırıp temizlediği anlamını vermek için kullanılmaktadır. On ikinci mısrada geçen yeni kazanılan sevgi ve ilgi zamanı (新承恩泽时) ifadesi, kişinin daha önce ulaşamadığı, elde edemediği bir sevgi veya ilgiye ulaştığını anlatmak için kullanılmaktadır. Şiirde bu ifade, Yang Guifei'in imparatorun sevgisini kazandığı ya da değerli bir ilgiye layık görüldüğü ifade edilerek kadına yönelik bir övgü ve onu yüceltme anlamı taşımaktadır. On üçüncü ve on dördüncü mısralar Yang Guifei'in dış görünüşünü ve güzelliğini anlatmakta, Bulut gibi saçlar, Yang Guifei'in saçlarının yumuşaklığını; çiçek gibi yüz, onun yüzünün güzelliğini ve tazeliğini; altın adımlar ise yürüyüşündeki zarafet ve estetiği anlatmak için kullanılmaktadır. Mısrada geçen nilüfer çiçeği Çin ulusunun temsili çiçeğidir, gücü ve saflığı temsil etmektedir. Nilüfer çiçeği perdesi ifadesi, Yang Guifei'in yatağının zarif ve lüks olduğu alt anlamı vermektedir. Sıcak bahar gecesi hem huzur duygusunu hem de imparator ile geçirdikleri gecenin mutluluğunu çağrıştırmaktadır.

On beşinci mısradan on sekizinci mısraya kadar olan kısım Tang Xuanzong'un Yang Guifei ile geçirdiği zamanları ve devlet işlerinden uzaklaşmasını anlatmaktadır. Bahar gecelerinin onlara çok kısa geldiğine ve huzurlu zamanın çabucak geçip gittiğine vurgu yapılmaktadır. Mısralar bir yandan huzur duygusunu işaret ederken diğer yandan melankoli ve zamanın geçişini anlamama duygusunu içermektedir. İmparatorun normal zamanlarda erkenden kalkması gerektiği ancak huzurlu bir gece geçiren imparatorun devlet işleriyle ilgilenmek için artık sabahın erken saatlerinde kalkmadığı, sabah toplantılarına gitmediği anlatılmaktadır. Hükümdarın geceyi daha uzatabilmek için devlet işlerini ertelemesi bir tür aşk ve zevk arayışı teması taşımaktadır. Baharı bahar gezileri geceyi geceler izliyor mısraları ile imparatorun yönetimden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığı, karar verme yetkisinin bakanlara ve diğer yetki sahibi kişilere yavaş yavaş geçtiği işaret edilmektedir. Bununla birlikte eğlence ve şenliklerle dolu bir özel hayat sürüldüğü; hiç boş zaman olmadığı her anın eğlence ve keyifle geçtiği aktarılmaktadır. Sonrasında baharın sadece bahar aktivitelerine, gecenin ise sadece dinlenmeye ve keyfe adandığı ifade

edilmektedir. Şair, her anın kendi içinde özel anlamına ve değerine vurgu yapmaktadır. On dokuzuncu ve yirminci mısralarda saray hareminde çok sayıda güzel kadın olduğu ifade edilmektedir. Bu mısralarda verilen üç bin sayısının temsili bir sayı olduğu var sayılmaktadır. Üç bin güzel kadına duyulan sevginin tek bir bedende toplanması ifadesi imparatorun bütün ilgi ve sevgisinin sadece Yang Guifei'de toplandığı anlamı taşımaktadır. Onun diğer kadınlardan daha özel olduğu ifade edilmektedir.

Yirmi birinci ve yirmi ikinci mısralarda yine Yang Guifei'in güzelliğine vurgu yapılarak zenginliği ve ihtişamı simgeleyen altın köşkte imparator için hazırlandığı anlatılmaktadır. Yeşim sarayı en üst mertebedeki yöneticiyi yani imparatoru simgelemektedir. Ziyafet ve sarhoş olma ifadeleri ortamın hoşluğunu ve zamanın hızlı ve keyifli geçişini anlatmaktadır. Yirmi üçüncü ve yirmi dördüncü mısralarda Yang Guifei'i oğlundan ayırdıktan sonra cariyesi olması konusunda ikna etmek isteyen imparatorun, Yang ailesine verdiği tavizler ve Yang Guifei gözde cariye olduktan sonra aile fertlerinin yüksek rütbeli görevlere gelişi anlatılmaktadır. Bu iki mısra aynı zamanda eleştiri içermektedir. Bu ışık yalnız aile kapısını aydınlatır ifadesi; aileye imtiyaz tanındığını, arka planda bu görevlendirmelerin içsel bir tatmin sağlamaktan çok Yang ailesini kayırma anlamı taşıdığı, ışığın yanıp sönmesi gibi kalıcı bir değer taşımadığı izlenimi vermektedir. Yirmi beşinci ve yirmi altıncı mısralar bu aile fertlerini kayırma olayının sosyal halk arasındaki yansımasına vurgu yapılmakta, soyu devam ettireceği düşünülerek erkek çocuk sahibi olmanın yerini aileye sosyal statü sağlayabilecek bir kız çocuk sahibi olma düşüncesine bırakmaya başladığı ifade edilmektedir. Bu dönüşüm ve kültürel değişimin ailenin temelinden, anne ve babanın kalbinden başladığı anlatılmaktadır. Yirmi yedinci ve yirmi sekizinci mısralar mistik bir mekânın betimlemesini yapmaktadır. Li Sarayı ifadesi Li Dağında yer alan Huaqing Sarayını (华清宫) işaret etmektedir. Mavi bulutlar ifadesi bu sarayın yüceliğini anlatırken cennet müziği ifadesi huzurlu atmosfere atıfta bulunmaktadır. Sarayın etrafını saran mistik hava rüzgârın taşıdığı melodilerle her yere yayılan bir huzur olarak aktarılmaktadır. Bu mısralar imparatorun görkemli geçen Kaiyuan ve Tianbao dönemlerine göndermede bulunmaktadır. Yirmi dokuzuncu ve otuzuncu mısralar zamanın geçişini anlatmaktadır. Yang Guifei hem çok güzel dans edebilen hem de pipa çalabilen bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Şarkılar, müzik ve dans eşliğinde geçen zaman imparatoru etkilemiş ve gün boyu izlemeye doyamadığı bir gösteri ortaya çıkmıştır. Bu durum imparatora zamanın nasıl gelip geçtiğini fark ettirmemiştir.

Otuz birinci mısradan otuz altıncı mısraya kadar olan kısımda An Lushan İsyanına gönderme yapılmaktadır. Bu mısralarda güçlü bir savaş davulu sesinin huzuru nasıl bozduğu anlatılmaktadır. Davulun sesi o kadar güçlüdür ki hem

fiziksel olarak sarsıntı hem de duygusal olarak korku getirmektedir. Bu ses, estetik ve huzur dolu olan Gökkuşağı Elbisesi[5] melodisine savaşın gürültüsünü ve yıkımı getirmiştir. Savaş ve barış arasındaki keskin zıtlık vurgulanmaktadır. Yuyang'da savaş davulları ifadesi An Lushan liderliğindeki isyana atıfta bulunmaktadır. An Lushan, Pinglu (平卢), Fanyang (范阳) ve Hedong (河东) valisi olarak görev yapmıştır. Tianbao'un on dördüncü yılında Fanyang'da bir ordu kurmuş ve imparatora karşı bir isyan başlatmıştır. Dokuz katlı surlardan duman ve toz yükseliyor ifadesinde ihtişamlı bir şehir ve büyük bir askeri hareketten bahsedilmektedir. Surların yüksekliği şehrin büyüklüğünü simgelerken yükselen toz ve duman savaşın ve çatışmanın getirdiği kargaşa ve yıkımı anlatmaktadır. Binler, on binlerle nitelendirilen kısım savaşın büyüklüğünü yansıtmakta, güneybatıya doğru savaşın ilerlediğini anlatmaktadır. Tianbao'un on beşinci yılında (756) An Lushan, Tongguan'ı (潼关) aşarak başkente yaklaşmıştır. Bu durum sonucunda imparator Tang Xuanzong, Yang Guifei ve beraberindekilerle birlikte güneybatıya doğru hareket etmiştir. Sonraki mısrada yer alan salınarak ilerleyen yeşil ihtişam ifadesi imparatorun tören alayında balıkçıl cinsi kuş tüyüyle süslenmiş bayrağını ve onu taşıyan arabasını ifade etmektedir. Yüzlerce li yol alıyor ifadesi Tang dönemi başkenti Chang-an'ın yaklaşık yüz li batısında olan Mawei (马嵬)'i işaret etmek için kullanılmıştır.

Otuz yedinci mısradan yetmiş dördüncü mısraya kadar olan kısımda Yang Guifei'in ölümü ve Tang Xuanzong'un ona duyduğu özlem anlatılmaktadır. Otuz yedinci mısrada yer alan altı ordu, imparatorluk muhafız alayını ifade etmektedir. İmparator ve Yang Guifei, güneybatıya doğru hareket ettikleri zaman Mawei'e ulaştıklarında muhafız alayı isyan ederek ilerlemeyi reddetmiş, imparatorun beraberindeki Yang Guozhong ve Yang Guifei'in öldürülmesini istemişlerdir. Şiirdeki çaresiz kaldı ifadesi imparatorun ruh halini yansıtmaktadır ve askerlerinin isteği karşısındaki çaresizliğini ifade etmektedir. Çince mısrada Wanzhuan-e (宛转蛾) olarak verilen ifade güve anlamına gelmektedir. Güve şeklindeki kaşlar ifadesi kırgın, üzgün bir bakışı anlatmakta Yang Guifei'i ifade etmektedir. Askerlerin baskısı karşısında İmparator Tang Xuanzong'un Yang Guozhong'un ölüm emrini vermekten başka çaresi kalmamıştır. Yang Guifei'in ölümü hakkındaki görüşler ise çalışmanın giriş kısımda verilmiştir.

Otuz dokuzuncu ve kırkıncı mısralarda Yang Guifei'in öleceği zamanki ruh hali tasvir edilmektedir. Çiçekli süsler olarak ifade edilen kısım inci ve yeşim taşlarıyla süslü çiçek şeklindeki bir başlığı nitelemektedir. Yere düşen bu başlığı

[5] 霓裳羽衣曲 (ní cháng yǔ yī qǔ): Gökkuşağı Elbisesi melodisi olarak bilinen bir Çin bestesidir.

kimsenin almaması ise Yang Guifei'in terk edilmişlik ve umutsuzluk hissini anlatmaktadır. Kırk birinci ve kırk ikinci mısralarda yer alan yüzünü örttü ifadesi, Tang Xuanzong'un yaşadığı duygusal çöküşü ve olaylara müdahale edemediğini vurgulamaktadır. Kurtaramadı ifadesi açık bir şekilde Yang Guifei'i kurtaramadığını; içsel bir acıyı ve travmayı ifade etmektedir. Kan ve gözyaşının birleşmesi hem fiziksel hem de duygusal acının iç içe geçtiğini anlatmaktadır. Kırk üçüncü ve kırk dördüncü mısralar imparatorun çevresindeki atmosferi ve zorlu yolculuğu vurgulamaktadır. Sarı tozlar, soğuk rüzgâr, sessizlik ifadeleri savaş veya kargaşa sonrası çevrenin kasvetli ve terkedilmiş halini anlatmaktadır. Bulut geçit ve sarp yokuş gibi ifadeler yolculuğun fiziksel zorluğunu anlatırken; kılıç kulesine ulaşmak ifadesi büyük bir amaca ulaşmak için mücadele eden kişiyi simgelemektedir.

Kırk beşinci mısradan ellinci mısraya kadar olan kısımda Tang Xuanzong'un ruh hali tasvir edilmektedir. Şiirde geçen E-mei Dağı günümüzde Sichuan Eyaletinin E-mei ilçesinde bulunmaktadır. Çin'de Budist inancına göre kutsal atfedilen dağlardan bir tanesidir. Dağın eteklerinde kimse olmaması ile terk edilmişlik, sessizlik hissi anlatılmaktadır. Bayraklar genellikle orduyu ifade etmektedir. Bayrakların solması, gün ışığının sönükleşmesi karanlıkla birlikte günün soğuk ve karamsar bir havaya büründüğünü anlatmaktadır. Shu Nehri, Çin'in Sichuan eyaletinde yer alan nehirlerden bir tanesidir; Shu Dağı yine Sichuan Eyaletinde bulunan bir dağdır. Berrak ve yeşil ifadeleri güzel ve huzurlu bir manzarayı işaret ederken sonraki mısra imparatorun sürekli bir bağlılık, özlem ve düşünce içinde olma durumunu ifade etmektedir. Sarayda olarak ifade edilen kısım imparatorun Yang Guifei'in ölümünün ardından devam ettiği yolculuğunda konakladığı yeri anlatmaktadır. Yolculuğu esnasında Tang Xuanzong, ilk olarak Xiegu (斜谷)'ya ulaşmıştır. Burada, kaldığı on gün boyunca yağmur yağdığı aktarılmaktadır. Xiegu'da bulunan tahta yollarda, yolun kenarlarına asılan çanların bulunduğu, yağmurla birlikte çan sesleri duyulduğu ve bu sesin dağlar boyunca yankılandığı ifade edilmektedir. İmparatorun, kaybettiği cariyesi Yang Guifei'in yasını tuttuğu ve üzüntüsünü ifade etmek için Yağmurda Çanlar (雨淋铃) başlıklı şiiri yazdığı aktarılmaktadır (Zhou, 2014, s. 200).

Elli birinci ve elli ikinci mısralarda; dünya dönüyor ifadesi, zamanın geçişini, her şeyin belli bir süreç içerisinde geçici olduğunu, çıkan isyanın artık sonuçlanmaya, Hanedanlık içerisinde düzenin yeniden sağlanmaya başladığını ifade etmektedir. Başkente geliyor ifadesinde 757 yılında başkent Chang-an'ın isyancıların elinden geri alınmasına ve İmparator Xuanzong'un başkente geri gelmesine atıfta bulunulmaktadır. Elli üçüncü ve elli dördüncü mısralar Yang Guifei'in ölümüne vurgu yapmakta, bir zamanlar çok değerli ve güzel olan bir kadının artık var olmadığı ifade edilmektedir. Elli beşinci ve elli altıncı mısralarda başkente geri

dönen imparator ve danışmanlarının karşılaştıkları manzara karşısında yaşadıkları hüzün ve üzüntü anlatılmakta, dört nala koşan atlar, bir dönüm noktasını ve dönemin değiştiğini işaret etmektedir. Elli yedinci mısradan atmış altıncı mısraya kadar olan kısımda Tang Xuanzong'un başkentte karşılaştığı manzara tasvir edilmektedir. Taiye Gölü (太液池) Daming Sarayının (大明宫) kuzeyinde yer almaktadır. Weiyang ise Chang-an'da bulunan saraylardan bir tanesidir. Burada ağaçlar olarak bahsedilen söğüt ağacıdır. Nilüfer çiçekleri, söğüt ağaçları Yang Guifei'i anlatan metaforlar olarak kullanılmıştır. Tang Xuanzong'un gördüğü manzara karşısında Yang Guifei'i hatırlaması ve hüznü anlatılmaktadır. Zamanın geçişi mevsimlerin geçişi ile ifade edilmektedir. Bahar, yenilenmeyi ve tazeliği; sonbahar, hüznü simgelemektedir. Wutong ağacı, anka kuşu ağacı olarak da bilinen çınar familyasına özgü bir ağaç türüdür. Bu ağaç türü Çin kültüründe sadakatin simgelerinden bir tanesi olarak kullanılmaktadır. Batı Sarayı, günümüzde Xi'an şehrinin kuzeyinde yer alan Taiji Sarayına (太极宫); güney avlusu günümüzde Xi'an kentinin güneydoğusunda bulunan Xingqing Sarayına (兴庆宫) bir göndermedir. İmparator Tang Xuanzong'un başkente döndükten sonra önce Xingqing Sarayında kaldığı daha sonra Taiji Sarayına geçtiği bilinmektedir. Bu mısralarda başkente döndüğü ancak gittiği sarayların bakımsız kaldığı anlatılmaktadır. Alt anlamda ise imparatorun yalnızlık ve hüzün hissi, geçmişe duyduğu özlem vurgulanmaktadır. Şiirin devamında yer alan Li Yuan; Tang döneminde bir müzik okulunun adıdır. Tang Xuanzong'un müzik alanında pek çok gelişmeye önderlik etmesinin yanı sıra bu okulda verilen derslere özel ilgi duyduğu bilinmektedir. Biber odası olarak anlatılan yer, harem odasını işaret etmektedir. Han Hanedanlığı döneminde saraydaki harem odasını boyamak için biber tozu kullanılmaktadır (Gu, 2009, s. 111). Biber tozu kötü havayı uzaklaştırmak ve ortama yumuşak bir atmosfer kazandırmaktadır. Bu sebeple harem odası biber odası şeklinde ifade edilmektedir. Zamanın geçişine vurgu yapılmakta, bu okullarda eğitim görenlerin, harem odasında görevli genç kızların artık yaşlandığı anlatılmaktadır.

Atmış yedinci ve atmış sekizinci mısralarda imparatorun içsel yalnızlığı, düşüncelerin kafasını meşgul etmesi, huzursuzluk ve yaşadığı duygusal boşluk vurgulanmaktadır. Atmış dokuz ve yetmişinci mısralarda gece ve zamanın geçişi anlatılırken çanların sesinin durgunluğunun zamanın geçişi ile paralel tutulmaya çalışıldığı görülmektedir. Zaman bu kadar ağır ve kasvetli ilerlerken Samanyolunun parlaklığı ve sabah olup güneşin doğması umut ifadesi olarak görülebilir. Mısralar, bir yandan geçmekte olan zamanın ağırlığını diğer yandan içsel duyguları, karamsarlığı ve umudu birlikte barındırmaktadır. Yetmiş bir ve yetmiş ikinci mısralarda geçen Çin ördeği ifadesi Çin kültüründe eşe sadakati simgelemektedir. Bu mısralar imparatorun yalnızlık duygusunu ve bir zamanlar

sahip olduğu aşkına duyduğu eksikliği ifade etmektedir. Soğumuş ifadesi duygusal bir boşluğu; donmuş şafak ifadesi ise zorlu geçen geceyi ve duygusal yorgunluğu anlatmaktadır. Yetmiş üç ve yetmiş dördüncü mısralarda İmparator ile Yang Guifei, yaşam ve ölüm metaforunda verilmektedir. Yaşam imparatoru, ölüm ise cariyesini simgelemektedir ve ayrılıklarına vurgu yapılmaktadır. Ruh ifadesi, Yang Guifei'in içsel varlığını ve hala var olup olmaması ile ilgili bir duyguyu anlatmaktadır. Yaşam ve ölümün rüyalarda dahi buluşma ihtimali olmadığı, umutsuzluk duygusu ifade edilmektedir.

Şiirin yetmiş beşinci mısrasından itibaren Tang Xuanzong'un Yang Guifei'e ulaşmak, varlığını tekrar hissetmek için yollar araması anlatılmaktadır. Yetmiş beş ve yetmiş altıncı mısrada geçen Linqiong (临邛), günümüzde Sichuan eyaleti Qionglai bölgesinde yer almaktadır. Yine aynı mısrada geçen Hongdu (鸿都), Han Hanedanlığı döneminde Luoyang'daki kuzey saray kapısına verilen isimdir. Bahsedilen noktalar, Tang dönemi başkenti Chang-an'ı işaret etmek için kullanılmaktadır. Lingqong'daki Dao düşüncesini benimsemiş keşişin başkent Chang-an'a gelen kişiyle aynı kişi olduğu; bu kişinin ruh çağırma gibi mistik güçleri olduğu anlatılmaktadır (Gu, 2009, s. 111). Mısradaki ruh ise Yang Guifei'i ifade etmektedir. Ruh ve bedenin birbirinden ayrı varlıklar olarak ele alındığı ancak sadakat ve derin bir inançla bir araya getirilebileceğine olan inançtan bahsedilmektedir. Yetmiş yedinci ve yetmiş sekizinci mısralar Tang Xuanzong'ın Yang Guifei'in ruhuna ulaşmak için mistik ögelerden yardım aramaya başladığını; imparatorun içsel karmaşasını, cariyesine ulaşmak için duyduğu isteğini yansıtmaktadır. Sonrasında yer alan iki mısra imparatorun istediği şeyi bulmak için doğa güçlerini ve manevi değerleri kullanarak sonsuz bir çaba harcanmasından bahsetmektedir. Hem ruhsal hem de fiziksel olarak her yönüyle her yeri kapsayan bir arayış içinde olduğunu ifade etmektedir.

Seksen birinci ve seksen ikinci mısralarda geçen Biluo (碧落), Dao düşüncesine göre doğudaki en güzel nokta, gökyüzünün en mavi noktası, uçsuz bucaksız derinliğini ifade etmektedir. Haungquan (黄泉), yer altı dünyasını simgelemekte; ölümün, sonluğun ve belirsizliğin bir simgesi olarak verilmektedir. Yukarıda sonsuz gökyüzü, aşağıda belirsiz bir yeraltı dünyası arasında kalan imparatorun, sonsuz boşluk ve kaybolmuşluk hissi ve Yang Guifei'in izini sürme arayışı anlatılmaktadır. Devamında yer alan iki mısra fiziksel dünyadan ziyade belirsiz ve erişilemeyen bir yerden bahsetmektedir. Kutsal dağ ölümsüzlük ile ilişkilendirilmektedir. Böyle bir yerin sadece duyularla değil hayal gücü ve mistik bir farkındalıkla keşfedilebileceği anlatılmaktadır. Seksen beşinci ve seksen altıncı mısralarda manevi bir mekân tasvir edilmekte, zarif binalar ve kuleler yükselirken, uğurlu olarak nitelendirilen beş renkte bulutlar gökyüzünde

süzülmektedir. Tercümesi ölümsüzler olarak yapılan "Xianzi (仙子)" ölümsüzlükle ilişkilendirilen tanrısal veya mistik varlıkları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu ifade, anlatılmak istenen mekânın mistik doğasını pekiştirmektedir. İmparatorun, göksel ve ruhsal arayışı anlatılmaya devam edilmektedir. Sonraki iki mısra bu mistik yerde yaşayan Tai Zhen adındaki kişiden bahsetmektedir. Çalışmanın giriş kısmında bahsedildiği üzere Tai Zhen, Yang Guifei'in ilk eşi olan imparatorun oğlu Li Mao'dan ayrıldıktan sonra tapınağa çekildiğinde kullandığı isimdir. Yang Guifei'in güzelliği doğa ögeleri ile betimlenmektedir. Devamında yer alan iki mısra ile yine mistik ögeler anlatılmaktadır. Dao düşüncesine göre sonsuz yaşamda Shangqing Sarayı (上清宫) bulunmaktadır. Bu sarayın solunda Altın Saray, sağında ise yeşim kapı yer almaktadır. Bu mısralarda geçen Xiao Yu (小玉), efsaneye göre Wu Beyi (吴王) Fu Chai'ın (夫差) kızıdır, ölümünden sonra sonsuz yaşama kavuştuğu rivayet edilmektedir. Shuangcheng (双成) ise efsaneye göre doğu imparatoriçesinin hizmetkarı Dong Shuangcheng'dır (董双成). Bu mısrada işaret edilen kişi ölen cariye Yang Guifei'in hizmetkarlarıdır. Bu dizeler manevi bir buluşmayı tasvir etmektedir. Sarayın batı kanadındaki yeşim kapının çalındığı, Xiao Yu'nün bu kapıyı açtığı, hizmetkarların kavuşmayı ilan ettiğini anlatmaktadır.

Doksan birinci ve doksan ikinci mısralarda yer alan dokuz çiçek çadırı ifadesi çiçek desenleriyle işlenmiş perdeyi ifade etmektedir. Elçinin gelişiyle mistik dünya ile gerçek dünyayı ayıran perdenin aralandığı vurgulanmaktadır. Bu geliş, imparatorun içinde bulunduğu mistik dünyadan gerçek dünyaya geçişi; rüya ve ruhların irkilmesi ifadesi ile manevi bir değişim, uyanış anlatılmakta, önemli bir olayın yaklaştığı izlenimi verilmektedir. Sonraki iki mısrada rüyadan uyanan, mistik dünyadan sıyrılan imparatorun, yataktan kalktıktan sonra huzursuz bir şekilde odasında dolaşmaya başladığı anlatılmaktadır. İnci ve gümüş ifadeleri odadaki zarif ögeleri işaret etmek için kullanılmıştır. Bu ögeler ile odanın görselinin okuyucunun zihinde canlandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Devamındaki altı mısrada sanki hala hayattaymış düşüncesi ile Yang Guifei'e atıfta bulunulmaktadır. Şiirin genelinde saçlarına yapılan bulut benzetmesi bu mısralarda da yer almaktadır. Doğal güzelliği ve zarafeti betimlenmektedir. Yang Guifei'in rüzgarla uyumlu bir şekilde salındığı, elbisesinin sanki bir peri elbisesi gibi uçuştuğu anlatılarak kadının zarafetine vurgu yapılmaktadır. Mistik öğelerle büyülü bir hava verilmeye çalışılmaktadır. Yeşim yüzü ifadesi Yang Guifei'in güzelliğine ve pürüzsüz cildini ifade etmektedir. Gözyaşları pencerelerden akıyor ifadesi ile hüznü ve hissettikleri, fiziksel bir ögeyle ilişkilendirilmektedir. Armut çiçeği yine Yang Guifei'in yüzünün güzelliğine vurgu yaparken, ıslanmış armut

çiçeği dalı ifadesi güzel bir kadının bembeyaz yüzünde eksilmeyen gözyaşlarını anlatmak için kullanılmaktadır.

Yüz birinci ve yüz ikinci mısralarda ayrılığın getirdiği hüzün ve özlem duygusu anlatılmaya çalışılmaktadır. Sevgiyle, dikkatle bakarak ifadesi içlerindeki duygusallığı yansıtırken, mısranın devamında zamanla birbirlerinin ne seslerini ne de yüzlerini hatırlayamadıkları söylenmektedir. Sevdiği kadının silüetinin ve sesinin silikleşmesi ve bir hatıraya dönüşme süreci hem fiziksel hem de duygusal olarak artık ayrılığın acısı ve kabullenilişi anlatılmaktadır. Yüz üçüncü ve yüz dördüncü mısralarda yer alan Zhaoyang Sarayı (昭阳宫), Han Hanedanlığı imparatorlarından Han Cheng Di'nin (汉成帝) cariyesi Zhao Feiyan'ın (赵飞燕) gözde cariye olduğu dönemde yaşadığı sarayın adıdır. Bu mısralarda saray, Yang Guifei'in gözde cariye olduğu zaman yaşadığı sarayı ifade edilmektedir. Mısrada geçen Penglai Sarayı (蓬莱宫) mistik ögeleri işaret etmektedir. Penglai'ın deniz üzerinde bulunan bir peri dağı olduğuna inanılmaktadır. Bu dağda, dağla aynı isimde bir saray olduğu varsayılmakta, buraya Peri Sarayı da denilmektedir. Zhaoyang Sarayı yaşanmışlığı, ayrılığı; Penglai Sarayı ise zamanın ve ölümsüzlüğün sonsuzluğunda huzuru simgelemektedir. Yüz beşinci ve yüz altıncı mısralarda yer alan "dünyayı" olarak tercümesi yapılan kısım Çincede ren huan (人寰) olarak verilmektedir. Sözlük anlamı; insan dünyası, toplum olarak geçmektedir. Kelime, insanların yaşam alanını anlatmaktadır. Bu sebeple Türkçe tercümede dünya kelimesi kullanılması daha uygun görülmüştür. Bu mısralar imparatorun, başkentin güzellik ve görkemini artık göremediğini, toz ve sis metaforunda belirsizlik, kaybolmuşluk hissi ve geçmişin artık görünmeyen izlerini anlatmakta; melankolik bir duygu barındırmaktadır. Yüz yedinci ve yüz sekizinci mısralarda imparator, anı barındıran, kaybolan zamanın izlerini taşıyan eski eşyalarla sevgisini ifade etmektedir. Bu eşyalar duyguların somut birer temsilcisi olarak sevginin ve duygusallığın yoğunluğunu yansıtmaktadır.

Yang Guifei, Tang Xuanzong'un cariyesi olduğu dönemde bazı davranışlarından dolayı saraydan gönderilmiş ancak yine imparatorun emriyle geri çağırılmıştır (Zheng, 1993, s. 32-33). Bu saraydan gönderilme dönemlerinden bir tanesinde yanında götürdüğü altın saç tokasını ikiye ayırarak birini kendisi için saklamış, diğerini de yanında görevli kişilerden birine vererek Tang Xuanzong'a ulaştırmasını istemiştir. Şiirin yüz dokuzuncu ve yüz onuncu mısralarında bu toka, ayrılıkla birlikte paylaşılan bir hatıra olarak yansıtılmaktadır. Toka aynı zamanda imparatorun, Yang Guifei'in ölümünü kabullenmeyişini simgelemektedir. Yüz on bir ve yüz on ikinci mısralarda yer alan kalbin altın gibi güçlü olması ifadesi, sevgiye olan bağlılık ve sadakati ifade etmektedir. Gök ve yer ifadesi hem fiziksel dünyada hem de bu dünyanın ötesinde bir zamanda ve

yerde tekrar buluşmak için zamanlarının gelmesini beklediklerini anlatmaktadır. Mısralar, ayrılığa rağmen tekrar bir araya gelme düşüncesi ve umut barındırmaktadır. Devamında yer alan iki mısrada kalıcı bağlılık duygusuna vurgu yapılmaktadır. İmparator, Yang Guifei sağken verdiği sözleri unutmadığını ve tutacağını söylemektedir. Şiirin son mısraları kabulleniş ve veda duygusunu ağırlıklı olarak vurgulamaktadır.

Yüz on beş ve yüz on altıncı mısralarda geçen Changsheng Salonu (长生殿), Huaqing Sarayında (华清宫) bulunan bir salonun adıdır. Ay takvimine göre yedinci ayın yedisi, Çin kültüründe sıklıkla rastlanan bir efsaneye göndermedir. Bu efsaneye göre Dokumacı Kız ve Sığır Çobanının yedinci ayın yedisinde Saksağan Köprüsünde buluştuklarına inanılır. Bu tarih bir kavuşma ve sabırla beklediğinde amacına ulaşmayı ifade etmektedir. İmparatorun, sevdiği kadına kavuşmak için bu tarihi beklediği söylenmekte ve beklenti hissi uyandırılmaktadır. Gece yarısı, kimsenin olmaması ve fısıltıyla konuşmak ibareleri iki kişi arasında paylaşılan bir anın mahremiyetini simgelemektedir. Devamında yer alan iki mısrada kanatları birbirine bağlı kuşlar ifadesi, kadın ve erkeğin birbirine olan derin bağlılıklarını ve uyumlarını simgelemektedir. Bu ifade birbirine sadakat ve sevgiyle bağlı çiftleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Dalları birbirine dolanmış ağaçlar ifadesi; farklı köklerle toprağa bağlı ama iç içe geçmiş, yeni bir bütün oluşturmuş, birbirine uyum sağlamış anlamını vermektedir. Bu durum aşkın iki kişi arasında birleştirici gücü olduğunu vurgulamaktadır. Kavuştuklarında Tang Xuanzong ve Yang Guifei'in birbirinden ayrılmayan, uyum içinde yaşayan bir çift olmayı diledikleri anlatılmaktadır. Şiirin son iki mısrasında dünyanın bir gün son bulacağı ancak Xuanzong'un yaşadığı acının tüm şeyler gibi sona ermeyeceği, hiçbir zaman bitmeyeceği, sonsuza kadar devam edeceği anlatılmaktadır.

SONUÇ

Şiir değerlendirildiğinde başlıca üç bölüme ayırmanın mümkün olduğu görülmüştür. İlk bölüm; Han imparatoru güzelliğe düşkünlüğü ile ülkesini tehlikeye atar mısrasından, başkent kapısından batıya yüzlerce li yol alıyor mısrasına kadar olan kısımdır. İlk bölüm, Tang Xuanzong ve Yang Guifei ilişkisinin ve An Lushan İsyanının başlangıcı ve ilerlemesi hakkında bilgi vermektedir. Yang Guifei'in müzik ve dans konusundaki becerilerine vurgu yapılmakta, güzelliği bulut, çiçek gibi doğa ögeleri kullanılarak anlatılmaktadır. Tang Xuanzong ve Yang Guifei'in geçirdiği zamanlar mevsimlerle bağdaştırılmakta, bu mevsimlere özgü ögeler ikilinin ilişkisinin sıcaklığını, yakınlığını yansıtmak için kullanılmaktadır. An Lushan İsyanının etkisinden

bahsedilirken hem fiziksel olarak yıkım hem de psikolojik olarak korku getirdiğinden bahsedilmektedir.

İkinci bölüm; altı ordu ilerlemeyi reddediyor sonra tekrar duruyor mısrasından, ruh hiç rüyama gelmedi mısrasına kadar olan kısımdır. Şiirin bu bölümünde Yang Guifei'in Mawei'de ölümünden sonra Tang Xuanzong'un pişmanlık ve özlem duygusu vurgulanmaktadır. Bu bölümde Tang Xuanzong'un Yang Guifei hakkında ikinci kez kararsızlığa düştüğü görülmektedir. Bu kararsızlıkların ilkini onu, oğlundan ayırıp kendi cariyesi yapmak istediği dönemde yaşamıştır. İmparator erdemli, adil bir yönetici ve halka örnek bir insan olmak zorundadır. Oğlunun cariyesini kendisi için istemesinin erdemli bir davranış olmayacağını düşündüğü için ilk başlarda Gao Lishi tarafından öne sürülen bu fikri kabul etmemiştir. Ancak daha sonra onları ayrılığa götürecek süreci başlatmış, Li Mao'dan ayrılıp tapınağa çekilen Yang Guifei'i saraya getirterek kendi baş cariyesi yapmıştır (Cihanyandı, 2016, s. 62). Kararsızlığa düştüğü ikinci durum Yang Guifei'in ölümüyle ilgilidir. Tang Xuanzong, Yang Guifei'in ölmesini istememiştir. Ancak Hanedanlığın başına gelen felaketlerin sorumlusu olarak görülen kadını kurtarmanın bir yolunu da bulamamıştır. Bu sebeple şiirin ikinci bölümünde saraya döndüğündeki psikolojik durumu, özlem, hüzün, üzüntü ve pişmanlık duygusundan bahsedilmektedir. Yağmur, toprak, çiçekler, ağaçlar, göletler vb doğa ögeleri Yang Guifei'i ve Tang Xuanzong'un hislerini tasvir etmek için kullanılmaktadır. Bu bölümde ayrıca An Lushan İsyanının bastırılmasından sonra Tang Xuanzong'un saraya dönüşü anlatılmakta, sarayın geçmiş ve o zamanki halleri arasında karşılaştırma yapılmaktadır.

Üçüncü bölüm; şiirin, Linqiong'daki Dao (düşüncesini benimsemiş) keşiş Hongdu'da misafir mısrasından sonuna kadar olan kısımdır. Üçüncü bölümde Tang Xuanzong'un Yang Guifei'e ulaşma arayışı ve bu arayış sürecinde kullandığı mistik ögeler anlatılmakta, şiirin sonunda kabulleniş ve geleceğe yönelik umutlardan bahsedilmektedir.

Şiirin genelinde sevgi, mutluluk, hüzün, ayrılık, pişmanlık ve umut duygusunun sırasıyla işlendiği görülmektedir. Tang Xuanzong ve cariyesinin hayatlarından bir kesitin anlatıldığı şiir, aynı zamanda konu bakımından dönemin önemli tarihi olaylarından bazılarına değinmekte; müzik, efsaneler, Çin kültürüne özgü çiçekler, eşyalar vb kültürel ögeleri barındırmaktadır. Çalışmada anlatılan tarihi olaylar kronolojik sırasına göre değil, şiirde bahsedildiği sıralamaya göre ele alınmıştır. Şairin, kültürel ögeleri ve tarihi olayları büyük bir titizlikle şiire yansıttığı; çalışmanın daha sonraki dönemde Tang şiiri, Bai Juyi, Tang Xuanzong, Yang Guifei ve Çin edebiyatı alanında yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aktaş, Ş. (2022). Tang hanedanlığında bir Türk: An Lushan (安禄山). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(58), 169-189.

Bian, X. (1994). Tang Xuanzong Yang Guifei Wu Ti. *Yangtai Shifan Xueyuan Xuebao (Zhi Shi Ban), 1*, 11-17.

Cihanyandı, M. (2016). Tang hanedanlığı dönemi'nde bir cariye:Yang Guifei (杨贵妃). *Current Research in Social Sciences, 2*(2), 58-66.

Du, Y. (2008). Cong Tang Minghuang he Yang Guifei de Gushi Kan Qizai Wenxue Zhong de Zhuti Biaoxian. *Zuojia Zazhi (Gudian Wenxue Xintan), 2*, 136-137.

Eberhard, W. (1995). *Çin Tarihi.* Türk Tarih Kurumu.

Fang, S. (2013). *Zhongguo Lishi Jinianbiao.* Shanghai Shudian Chubanshi.

Fu, X. (2013). *Tangshi Sanbai Shou.* Fenghuang Chubanshe.

Gu, Q. (2009). *Tangshi Sanbai Shou.* Zhonghua Shuju.

Jin, W. (1999). Shidai Wenren Lun Yang Guifei Zhi Si. *Changsha Dianli Xueyuan Xuebao (Shihui Kexue Ban), 1*, s. 102-107.

Li, H. (2015). *Zhongguo Huangdi Quanzhuan* (Cilt 2). Dangdai Shijie Chubanshe.

Mcmahon, K. (2013). Women rulers in Imperial China. *Nan Nü, 15*(2), s. 179-218.

Pamuk Öztürk, N. (2016). Tang dönemi şiiri ve Bai Juyi (白居易). *Current Research in Social Sciences, 2*(2), s. 79-85. https://dergipark.org.tr/tr/pub/curesosc/issue/24870/262810.

Pamuk Öztürk, N. (2023). Tang Hanedanlığı dönemi Çin müziği ve Türk kavimlerinin Çin müziğine etkileri. *Bilig*(105), 55-78.

Shen, W. (2004). Yang Guifei Rensheng Beiju Yiyun Jianlun. *Xinan Minzu Daxue Xuebao-Ren Wen Shi Ke Bao, 25*(1), 244-246.

Wang, X. (1986). Gudai Wenxue Zhong de Yang Guifei de Xingxiang. *Jinzhong Shizhuan Xuebao, 2*, 71-76. http://find.nlc.cn/search/showDoc Details?docId=-4228111235658466 08&dataSource=cjfd&query=%E5%8F%A4%E4%BB%A3%E6%96%87%E5%AD%A6%E4%B8%AD%E7%9A%84%E6%9D%A8%E8%B4%B5%E5%A6%83%E7%9A%84%E5%BD%A2%E8%B1%A1.

Zheng, C. (1993). Bai Juyi "Chang Hen Ge" yu Yang Guifei Gushi. *Qunyan, 9*, 31-33.

Zhong, D. (1998). Tang Dai Wenhua Zhong de Yang Yuhuan Xingxiang. *Guangzhou Shiyuan Xuebao (Shihui Kexue Ban), 19*(8), 23-31.

Zhou, Y. (2014). *Tang Shi, Song Ci, Yuan Qu.* Zhongguo Huaqiao Chubanshe.

EXTENDED ABSTRACT

The Tang Dynasty reigned from 618 to 907. One of the longest-reigning rulers of the dynasty was Tang Xuanzong (唐玄宗). Tang Xuanzong made many innovations and achievements during his forty-four-year rule, and made great contributions to the dynasty's military strengthening and expansion of its borders, as well as its social, cultural, economic and literary development. Tang Xuanzong's management process is divided into three parts: xiantian (先天), Kaiyuan (开元) and Tianbao (天宝). Rather than examining the political and military events that took place during Tang Xuanzong's reign, the study focuses on his relationship with his concubine Yang Guifei through the poem The Song of Endless Sorrow by the Tang poet Bai Juyi. For this reason, the events that took place during Tang Xuanzong's reign were excluded from the scope of the study. However, since some events are quoted in the poem titled The Song of Endless Sorrow, these events are briefly mentioned in the study.

Tang Xuanzong is said to have been a successful ruler who brought the dynasty to its second golden age, as well as a talented calligrapher, poet, musician and writer; his special interest in poetry is said to have been influential in the development and renewal of Tang poetry. It is reported that the Emperor, who was closely interested in music, had a great influence on the developments in Tang music, took initiatives for the development of palace music, ensured the compilation of the musical system and genres, personally gave lessons to students studying opera at the Imperial Academy of Music, and was also able to compose music himself.

Tang Xuanzong's concubine Yang Guifei (719-756), who had an important place in his life, was also closely interested in music. Yang Guifei is one of the most well-known female figures of the Tang Dynasty, about whom many literary and artistic works, including poems, novels and plays, were produced. Her real name was Yang Yuhuan (杨玉环). The following information is given about Yang Yuhuan, one of the four beautiful

women remembered throughout history in China for her beauty, coming to the palace as a concubine: She was chosen by his mother Wu Huifei (武惠妃) for Emperor Tang Xuanzong's son Li Mao (李瑁). She came to the palace in 732, after which Li Mao was declared the crown prince and appointed governor of Jingzhao.

Tang Xuanzong was very impressed by Yang Yuhuan's beauty, but he did not take any action because he did not want to be in the position of a father who took his son's concubine away from him. However, after the death of his wife Wu Huifei, he revoked his son's post as governor and allowed them to return to the palace, and by choosing another concubine from a noble family for his son, he paved the way for Yang Yuhuan and Li Mao to separate. After breaking up with Li Mao, Yang Yuhuan retired to the temple for a while and became a female monk. Tang Xuanzong later summoned Yang Yuhuan back to the palace and appointed many members of her family to high-ranking positions in order to win her heart. The most well-known of these people was Yang Guozhong (杨国忠). In 745, Yang Yuhuan, the Emperor's favorite concubine, took the name Yang Guifei. At this time, Emperor Tang Xuanzong was sixty-three, his concubine Yang Guifei was twenty-seven years old.

Over time, the Emperor began to distance himself from government and devote more time to his own private pleasures. Although the effects of the glorious Kaiyuan period continued during the Tianbao period, discontent within the Dynasty began to grow over time. The emperor was accused of being unable to cope with internal rebellions in the last years of his reign, of not being able to show enough interest in the administration and of causing the loss of lands and causing the people to suffer and suffer. The people's anger was concentrated on Yang Guifei, who had brought the dynasty to this state, and it was believed that she played the main role in dragging the country into disaster. As a result of this discontent, the An Lushan Rebellion (安史之乱) broke out in 755, which deeply shook the entire dynasty. After the rebellion had advanced to the capital, in 756, the Emperor left the palace with a group including Yang Guifei, Yang Guozhong and Gao Lishi and headed south. However, the imperial guards in Mawei (马嵬) rebelled. Saying that Yang Guifei was responsible for the state of the dynasty, the soldiers wanted her and Yang Guozhong killed. Wanting to quell the army's anger, Tang Xuanzong ordered the execution of Yang Guozhong. There are two views put forward regarding Yang Guifei's death. The first of these views is that Yang Guifei was killed by soldiers on the orders of Tang Xuanzong; the second is that the concubine committed suicide by hanging herself from a plum tree in Mawei because the Emperor ordered her to commit suicide. In his poem The Song of Endless Sorrow (长恨歌), Bai Juyi (白居易), a famous poet of the Tang period, describes Tang Xuanzong's helplessness over the killing of his concubine.

The aim is to translate the poem, which consists of 120 lines, into Turkish; to conduct a comprehensive examination in terms of subject and content; to analyze how Bai Juyi's poem was limited in terms of plot and the poet's views on the events that took place before, during and after the relationship between Tang Xuanzong and Yang Guifei within the scope of the poem; to examine the psychological conflicts that Tang Xuanzong experienced in the context of Yang Guifei; to create a study that can be a source for

research to be conducted on Tang poetry, Bai Juyi, Tang Xuanzong and Yang Guifei in later periods. In the study, which was handled in the context of literatüre history, a qualitative research design was adopted. The poem was analyzed using the content analysis method.

When the poem is evaluated, it is seen that it is possible to divide it into three main parts. The first chapter provides information about the relationship between Tang Xuanzong and Yang Guifei and the beginning and progress of the An Lushan Rebellion. The second part highlights Tang Xuanzong's sense of regret and longing after Yang Guifei's death in Mawei. The third part describes Tang Xuanzong's quest to reach Yang Guifei and the mystical elements he used in this quest, and at the end of the poem, acceptance and hopes for the future are mentioned. It is seen that the feelings of love, happiness, sadness, separation, regret and hope are handled in this order throughout the poem. The poem, which tells a section from the lives of Tang Xuanzong and his concubine, also tells some of the important historical events of the period in terms of subject matter; it includes cultural elements such as music, legends, flowers, objects specific to Chinese culture, etc.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek / Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4076-4094
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82856
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 02.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 04.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Baydemir, M., & Kaya, V. (2025). Yapısal Kırılmalarda Yatırımcı Davranışları; Covıd-19 Örneği. *Journal of History School,* 78, 4076-4094.

YAPISAL KIRILMALARDA YATIRIMCI DAVRANIŞLARI; COVID-19 ÖRNEĞİ [1]

Muhammed BAYDEMİR[2] & Veysel KAYA[3]

Öz

Covid-19 pandemisi, sağlık alanındaki etkilerinin yanı sıra, bireylerin yatırım alışkanlıklarında da önemli değişimlere neden olmuştur. Covid-19 salgınının finansla ilişkisi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmalarda daha önce yatırım araçlarına hiç katılmadığı halde yapısal kırılma sonrası bu tür yatırımlara yönelenlere yönelik bir çalışmanın görüldüğü kadarıyla literatürde olmadığı söylenebilir. Bu çalışmanın amacı pandemi sürecinde bireysel yatırımcıların yatırım davranışlarının nasıl şekillendiğini incelemektir. Çalışmanın verileri için 2022 yılının ilk yarısında 487 kişiye anket uygulanmıştır. Sonuçlar yüzde, frekans bilgisi olarak verilip karşılaştırmalar ki kare testleri ile yapılmıştır. Bireylerin yatırım yapma durumlarını etkileyen faktörleri çok değişkenli olarak incelemek amacıyla lojit ve probit regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonuçta en dikkat çeken bulgu salgın sonrası finansal piyasalara katılımın ikiye katlanmasıdır. Ancak bu durum, yatırıma dönüşmeyen birikimin olduğunu da düşündürebilir. Bu tür birikimler ise ekonomik büyümeyi ve finansal sistemi olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, herhangi bir yapısal kırılma beklenmeden birikimlerin yatırıma yönlendirilmesi ile ekonomik büyüme daha etkin hale getirilebilir. Ayrıca bulgulara göre covid-19 sonrası finansal piyasalara yönelenlerin kâr elde etme konusunda daha başarısız oldukları söylenebilir. Bu eksikliği gidermek için yeni yatırımcılara yönelik finansal eğitim programları düzenlenebilir.

[1] Birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın "Finansal okuryazarlığın yatırım ve tasarruf davranışına etkisi" adlı uzmanlık tez çalışması için elde edilen verilerden üretilmiştir.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, muhammed.baydemir@ozal.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4253-6140

[3] Uzman, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Konya, veysel.kaya@tcmb.gov.tr, Orcid: 0009-0008-3350-4973

Bunların dışında yaş, eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik faktörlere bağlı olarak da farklılıklar gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Yatırım, Covid-19, Lojistik Regresyon, Probit Model, Yapısal Kırılma, Yatırımcı Davranışları.

The Investor Behaviors in Structural Breaks: The Case of Covıd-19

Abstract

The covıd-19 pandemic, in addition to its effects on public health, has led to significant changes in individuals' investment habits. Numerous studies have examined the financial implications of the covıd-19 outbreak. However, to the best of our knowledge, no prior research in the literature has specifically focused on individuals who had never previously invested in financial instruments but turned to such investments following this structural break. This study aims to explore how individual investor behavior was shaped during the pandemic and how their orientation toward financial markets evolved during this period. To this end, a survey was conducted with 487 participants in the first half of 2022. The results were presented using percentages and frequencies, and group comparisons were made through chi-square tests. In order to examine the factors influencing individuals' investment behavior in a multivariate framework, logit and probit regression analyses were performed. The most striking finding is that participation in financial markets doubled after the pandemic. However, this may also indicate the existence of savings that did not translate into actual investments. Such uninvested savings may create pressure on economic growth and the functionality of the financial system. Therefore, encouraging the transformation of savings into investments without waiting for a structural break could enhance the efficiency of economic growth. Moreover, the findings suggest that individuals who entered financial markets after covıd-19 were less successful in achieving profits. To address this shortcoming, financial education programs targeting new investors could be developed. Additionally, differences were observed based on demographic factors such as age, education, and income level.

Keywords: Individual Investment, Covid-19, Logistic Regression, Probit Model, Structural Break, Investor Behavior.

GİRİŞ

Yapısal kırılma, ekonomide, finansal piyasalarda ya da toplumsal sistemlerde köklü ve kalıcı değişimi ifade eder. Bu değişiklikler araştırma sonuçlarını da ciddi bir şekilde etkileyebilmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda yapısal kırılmaların dikkate alınması gerekir (Aydınbaş ve Ünlüoğlu, 2022). Pandemiler

de yapısal kırılmalara neden olabilmektedir. Pandemi, geniş coğrafi alanlara yayılan ve toplum üzerinde belirgin etkiler yaratan bulaşıcı hastalıklardır. Dünya Sağlık Örgütü, pandemiyi insanlar arasında kolayca ve sürekli olarak bulaşması halinde bir tehdit olarak tanımlar. Bir hastalığın pandemi olarak değerlendirilmesi sadece yüksek ölüm oranına bağlı değildir. Aynı zamanda bulaşıcı özellikler göstermesi gerekmektedir (Fettahoğlu ve Boran, 2022). Salgın hastalıklar zaman zaman ortaya çıkarak insanlığı etkisi altına almıştır. Bu salgınlardan biri de 2019 Aralık ayında Çin'de ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan corona virüs salgınıdır (Baydemir, 2021). Covid-19 pandemisi birçok açıdan yapısal kırılma olarak değerlendirilebilir. Pandemi yalnızca sağlık alanıyla sınırlı kalmayıp, toplumsal, ekonomik, politik ve teknolojik yapıları etkileyerek kalıcı değişikliklere yol açmıştır. Küreselleşme kavramı, farklı toplumsal kesimler ve meslek grupları tarafından farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Bu görüşlerden bazıları küreselleşmeyi, olumlu gelişmeleri destekleyen bir süreç olarak görmektedir. Diğer yandan, küreselleşmeyi, olumsuzlukların ve toplumsal sorunların kaynağı olarak görenler de olmuştur (Ünivar ve Aktaş, 2020). Covid-19'un da küreselleşmeye olumsuz bakan görüşe uygun olduğu söylenebilir. Pandemi sürecinde; karantina uygulamaları, sosyal izolasyon önlemleri, uluslararası hareketliliğe getirilen kısıtlamalar ülkeler üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu dönemde tedarik zincirlerinde meydana gelen aksaklıklar, ekonomik faaliyetlerde ciddi daralmalara neden olmuştur. Bazı sektörlerin yatırım hacimlerinde belirgin bir düşüş yaşanırken, gıda sektöründe talep artışı yaşanmıştır. Bu durum, kriz dönemlerinde sektörel farklılıkların ekonomik dinamikler üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Bayraktar, 2020). İlgili dönemde işsizlik oranlarında belirgin bir artış yaşanmış, ekonomik ve finansal belirsizlikler ciddi boyutlara ulaşmış ve emtia fiyatlarında kayda değer düşüşler gözlemlenmiştir (Akdağ ve Yıldırım, 2022). Salgının sağlık boyutuna ek olarak, ekonomik ve finansal etkilerinin de dikkate alınması, gerekmiştir (Yıldız ve Aydın, 2021). Çalışmalarda jeopolitik gelişmeler, siyasal krizler, terör olayları ve salgın hastalıkların finansal piyasaları etkilediği belirtilmektedir. (Deniz Koç ve Karpuz, 2022).

Bireyler, gelir ve giderlerini basit istatistik yöntem ve hesaplarla yapabilirler. Gelirlerini, belli oranlarda tüketime ve tasarrufa ayırırlar. Tasarruf yoluyla biriktirilen kaynaklar ise yatırımlar aracılığıyla finansal piyasalara katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, finansal sistemin önemli unsurlarından biri olan bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını nasıl şekillendirdikleri hem finansal piyasaların işleyişi hem de akademik araştırmalar açısından önemli bir inceleme alanı olarak öne çıkmaktadır (Baydemir, 2021b; Köroğlu vd., 2022). Davranışsal finans, bireylerin ve kurumların finansal piyasalardaki rasyonel

olmayan davranışlarını inceleyen önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda bireysel yatırımcıların artan katılımı, bu davranışların analiz edilmesini kritik hale getirmiştir. Bireysel yatırım kararlarının iki temel faktör tarafından şekillendiği belirtilmektedir. Bunlar: geleneksel finans teorileriyle açıklanan rasyonel faktörler ve davranışsal finans kapsamında değerlendirilen irrasyonel faktörlerdir. Geleneksel finans, yatırımcıların mevcut bilgileri analiz ederek rasyonel kararlar aldığını düşünür. Davranışsal finans ise finansal karar vermeyi duyguların etkilediğini varsayar (Talwar vd., 2021). Yatırım kararları, genellikle karmaşık ve belirsizlik içeren süreçlerdir. Bu kararlar; duygular, düşünceler ve bireysel deneyimlerden bağımsız olarak rasyonel biçimde alınmamaktadır. Bu nedenle, yatırım kararları çeşitli bilişsel önyargılar ve irrasyonel davranışlara açıktır (Usul, 2020).

Timmermann (2001), Ballinari ve Behrendt (2020), Çevik ve Erdoğan (2009), Günay (2015), Çelik (2016), genel anlamda yapısal kırılma ve finans üzerinde çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Covid-19 salgınının finansla ilişkisi üzerine de ulusal ve uluslararası birçok çalışma yapılmıştır. Aydın ve Çalı (2023), Arslan ve Çankaya (2022), Ritika vd. (2022) covid-19'un yatırım davranışları üzerindeki etkisi; Naseem ve ark. (2021) bu etkiyi Çin, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri için; Rehman vd. (2024) covid-19 ve davranışsal tuhaflık; Ekinci ve Ersan (2024) piyasa çalkantılarının yatırımcı üzerindeki etkisi üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Pujari vd. (2021) covid-19 ve yapısal kırılma olarak yatırımcı ilişkisini incelemiştir.

Ancak yapısal kırılmalar sonrası yeni yatırımcıların piyasalardaki performanslarını deneyimli yatırımcılarla karşılaştıran çalışmaların görüldüğü kadarıyla literatürde olmadığı söylenebilir. Bu çalışma, pandemi öncesi ve sonrası yatırım yapan bireylerin demografik özelliklerini, yatırım alışkanlıklarını ve tasarruf düzenlerini nicel verilerle incelemeyi amaçlamaktadır. En temel hedef ise, pandemi sonrası finansal piyasalara giren yatırımcıların yatırım getirilerinin, deneyimli yatırımcılar ile karşılaştırılarak değerlendirilmesidir. Elde edilen bulguların, finansal piyasaların kriz dönemlerinde nasıl şekillendiğine dair literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

YÖNTEM

Çalışma için, 2022 yılının ilk yarısında Türkiye genelinde farklı demografik özelliklere sahip 487 bireye yönelik anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket formu, bireylerin finansal piyasalarda yatırım alışkanlıkları, tasarruf

düzenleri, bütçe uygulama becerileri ve yatırım getirileri gibi finansal davranışlarını ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Veri toplama sürecinde katılımcıların pandemi öncesi ve pandemi sonrası finansal piyasalara katılım durumları belirlenmiş, bu doğrultuda iki ayrı grup oluşturulmuştur. Devamında grupların yaş, eğitim, meslek, gelir gibi demografik özellikleri, yatırım kararları ve yatırım performansları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Analizlerde SPSS 21 programı kullanılarak, grup karşılaştırmaları için ki-kare testleri uygulanmıştır. Bireylerin yatırım yapma durumlarını etkileyen faktörleri çok değişkenli olarak incelemek amacıyla lojit ve probit regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Her iki analiz de bağımlı değişkenin kategorik veri olması durumunda kullanılabilecek yöntemlerdir (Baydemir, 2019). Ayrıca analiz sonunda bu iki yöntemin sonuçları karşılaştırılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, pandemi sürecinde bireysel yatırımcı davranışlarındaki değişimleri ve bu değişimlerin finansal başarı üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla yorumlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmada öncelikle pandemi sürecinde yatırımcı davranışlarını belirlemek için covid-19 öncesi finansal işlemler yapanlar ile covid-19 sonrası finansal piyasalara yönelenlerin ayrımı yapılmıştır. İlerleyen aşamalarda iki grubun kâr zarar durumları karşılaştırılarak pandemi sürecinde yeni yatırımcının durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalar ki kare testleri ile yapılmıştır.

Covıd-19 öncesinde finansal piyasalara yatırım yapmamış ancak pandemi sonrasında yatırım yapmaya başlayan bireyler ile pandemi öncesinde de yatırım yapan bireylere ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.
Covid-19 sonrası finansal piyasalara yatırım yapma

	Kişi sayısı	Yüzde
Evet yaptım	123	25.3
Hayır yapmadım	241	49.4
Önceden de yatırım yapıyordum	123	25.3

Covid-19 salgını sonrası parasal genişlemenin etkisiyle finansal piyasalara katılımın ikiye katlandığı görülmektedir. Salgın öncesi için bu oran %25.3 olarak bulunmuştur. Salgın sonrası da aynı oranda yeni katılım olduğu görülmektedir. Covid-19 sonrası finansal piyasalara katılımın artışı, pandemi

dönemindeki ekonomik koşulların bireyler üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu durumun nedeni bireylerin piyasalardaki yükselişten dolayı alternatif kazanç arayışlarından kaynaklı olabilir. Sosyal faaliyetler yok denecek kadar kısıtlı olduğundan insanlar finansal araştırmaya daha çok zaman ayırmış olabilirler. Pandemi esnasında ve sonrasında İşsiz kalma durumu gibi belirsizlikten dolayı bireylerin gelecek kaygısı alternatif kazanç aramaya yönlendirmiş olabilir.

Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile tüm katılımcıların yaş dağılımları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.
Yaş dağılımları

Yaş Grupları	Tüm katılımcılar (%)	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)
18-26	10.9	37.5
27-35	29.8	36.9
36-42	25.5	40.7
43-50	20.9	29.9
50 üzeri	12.9	18.0

Covid-19 sonrası yapılan yatırımın yaşla ilişkisi anlamsız bulunmuştur ($p=0.07$). Ancak bu değer istatistiksel anlamlılık sınırına ($p=0.05$) çok yakın bir p-değeri olup covid-19 sonrası yatırım kararları üzerindeki yaşın etkisinin tamamen göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmüştür. Bu nedenle yaş grupları iki gruba ayrılarak tekrar analiz yapılmıştır. 43 yaş altı ve üstü olarak iki kategoriye ayrılan analizde, bu iki grup arasında yatırım yapma durumu açısından anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=0.01$). Özellikle 43 yaş altı grupta yatırım yapanların oranı %38.4, 43 yaş üstü gruptakilere kıyasla %25.2 daha yüksek bulunmuştur. Bu durum, genç yaş gruplarının covid-19 sonrası yatırım dalgasına daha fazla katıldığını göstermektedir. Genç yaş gruplarının daha yüksek oranda yatırıma yönelmiş olması, bu yaş gruplarının teknoloji kullanımına daha yatkın olmalarının bir sonucu olabilir.

Ancak 18-26 ve 27-35 yaş gruplarının yanı sıra 36-42 yaş grubu yatırıma yönelmede %40.7 oranıyla en ön plandadır. Bu durum, finansal piyasalara olan ilginin sadece genç yaş gruplarıyla sınırlı olmadığını ve orta yaş grubunun da yatırıma yönelmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile tüm katılımcıların eğitim durumu dağılımları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3.
Eğitim düzeyi dağılımları

	Tüm katılımcılar (%)	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)
İlköğretim	3.9	5.6
Ortaöğretim	10.7	19.6
Ön lisans	9.7	18.6
Lisans	53.8	37.1
Yüksek lisans	16.2	39.6
Doktora	5.7	83.3

Covid-19 sonrası yapılan yatırımın eğitimle ilişkisi anlamlı bulunmuştur (p=0.000). Bu ilişkinin eğitim düzeyinin artması ile genel olarak arttığı söylenebilir. Doktora düzeyindeki bireylerin %83.3 oranla en yüksek yatırım yapma oranına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, bireylerin finansal okuryazarlıklarının ve piyasaya olan güvenlerinin bir yansıması olabilir. Ayrıca, bu grubun daha yüksek gelir seviyelerine sahip olmaları ve finansal baskıyı daha az hissetmeleri, risk alma eğilimlerini artıran bir unsur olabilir. Bu durum finansal piyasalardaki yatırımların bilgi ve analiz gerektirdiğinin göstergesi de olabilir. Lisans ve yüksek lisans düzeyindeki bireylerin oranları birbirine yakın (%37.1 ve %39.6) ancak doktoradan oldukça düşüktür. Lisans ve yüksek lisans mezunlarının oranlarının birbirine yakın çıkması, bu iki grubun yatırım kararlarında eğitim temelli bilgi düzeyi açısından benzerlik taşıdığını düşündürmektedir.

Ortaöğretim ve ön lisans mezunları, sırasıyla %19.6 ve %18.6 oranla covid-19 sonrası yatırıma yönelmişlerdir. Bu oranlar lisans ve üzeri seviyelere kıyasla daha düşüktür. İlköğretim düzeyindeki bireylerin yatırım yapma oranı %5.6 ile diğer gruplara kıyasla oldukça düşüktür. Bu durum, finansal bilgi eksikliği ya da piyasaların bu gruba hitap etmemesiyle ilişkilendirilebilir. Katılımın düşük olduğu eğitim seviyelerine sahip bireyler için finansal eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlenebilir. Böylece bu grupların finansal piyasalara katılımı artırılabilir. Eğitim düzeyleri iki gruba ayrılarak eğitimin etkisi tekrar analiz edildiğinde yine benzer sonuç elde edilmiştir. Ön lisansa kadar olan eğitim seviyesi bir grup, lisans ve üzeri eğitim seviyesi ikinci grup olarak alınmıştır. Bu durumda yine iki grup arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (p=0.000). Ön lisans ve altı eğitim düzeyine sahip bireyler arasında yatırım yapma oranı %16.8 iken lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip bireylerde bu oran %40.9 olarak belirlenmiştir.

Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile tüm katılımcıların mesleklerine göre dağılımları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4.
Meslek dağılımları

	Tüm katılımcılar (%)	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)
Kamu çalışanı	44.1	35.8
Esnaf işveren	10.7	25.6
Finans sektörü	8.4	33.3
Özel sektör çalışanı	18.7	39.7
Öğrenci	6.2	33.3
İşsiz	6.8	18.5
Emekli	5.1	33.3

Meslekle covid-19 sonrası yatırım yapma arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (p=0.491). O halde bireylerin yatırım yapma kararlarının farklı nedenlerden etkilendiği söylenebilir.

Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile tüm katılımcıların gelirlerine göre dağılımları Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5.
Gelir dağılımları

	Tüm Katılımcılar (%)	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)
5000'den az	7.0	20.0
5000 ile 10000 arası	8.8	19.4
10000 ile 15000 arası	34.1	25.5
15000 ile 25000 arası	18.5	44.4
25000 ile 40000 arası	26.7	43.5
40000'den fazla	4.9	73.3

Asgari ücretin net 4253 TL. olduğu dönemde yapılan bu çalışmada covid-19 sonrası yapılan yatırımın gelirle ilişkisi anlamlı bulunmuştur (p=0.000). Gelir seviyesindeki artışla birlikte yatırımın da genel olarak arttığı söylenebilir. Bu analiz 15000 TL'ye kadar olan gelir seviyesi bir grup, 15000 TL üzeri gelir seviyesi ikinci grup olarak da yapılmış ve yine anlamlı bulunmuştur (p=0.000). 15000 TL'ye kadar olan gelir grubunda, katılımcıların yalnızca %23.6'sı yatırım yaparken, 15000 TL üzeri gelir grubunda bu oran %46.6 olmuştur. Geliri 5000 TL'den az ve 5000-10000 TL. arası olan kişilerin yatırım yapma oranının düşük olması beklenen bir durumdur. Çünkü bu gelir seviyesindeki bireyler genellikle tasarruf etmekte zorlanırlar ve yatırım yapacak kaynak bulamayabilirler. Bu kişiler için daha düşük giriş seviyeleri sunan yatırım araçlarının teşvik edilmesi önerilebilir. Sonuçlara göre gelir seviyesi arttıkça

kişiler finansal piyasalara daha fazla dahil oluyorlar. Özellikle 40000 TL'den fazla gelire sahip bireylerin %73.3 oranla yatırım yapması, gelir seviyesinin finansal piyasaları değerlendirme açısından önemli bir belirleyici olduğunu gösteriyor.

Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile daha önce de yatırım yapanların kâr veya zarar etme durum dağılımları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6.
Yatırım yapanların getiri durumları

	Kâr edenler (%)	Zarar edenler (%)	Değişim Olmayanlar (%)
Covid-19 sonrası yatırım yapanlar	56.3	31.1	12.6
Daha önce de yatırım yapanlar	74.8	15.7	9.6

Covid-19 sonrası yatırıma yönelenler ile daha önce yatırım işlemi yapanların covid-19 sonrası kâr veya zarar etme durumlarındaki fark anlamlı bulunmuştur (0.009). Covid-19 sonrası finansal piyasalara yönelenler kâr elde etme konusunda daha başarısız olmuşlardır. Daha önce yatırım yapanlar; piyasa araçları, analiz yöntemleri gibi konularında daha bilgili olabilir. Ani dalgalanmalar ve belirsizliklerle dolu olan bu dönem için deneyimli yatırımcıların daha hazırlıklı olduğu söylenebilir. Oysa deneyimsiz yatırımcılar, piyasalardaki dalgalanmalar ve riskleri yönetme konusunda yeterli bilgiye sahip olmayabilirler. Yeni yatırımcılar, heyecanla hareket edebilir, bu da mantıklı kararlar vermelerine engel olabilir. Uzun vadeli yerine kısa vadeli kazanç ve yüksek getiri beklentisiyle daha riskli yatırımlara yönelmiş olabilirler.

Tablo 6'da getiri durumu sadece kâr ve zarar etme şeklinde genel olarak incelenmiştir. Kâr edenlerin kâr oranları dilimlere ayrılarak son bir yıllık getiri durumları da benzer olarak incelenmiştir. Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile daha önce de yatırım yapanların son bir yıllık kâr oranları veya zarar etme durum dağılımları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7.
Son bir yıllık kâr oranları veya zarar etme durumu dağılımları

Kâr/Zarar Durumu	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)	Covid öncesi de yapanlar (%)
%100'den fazla kâr edenler	11.1	11.9
%25-%100 kâr edenler	34.3	55.0
%1-%25 kâr edenler	39.8	26.6
Zarar edenler	14.8	6.4

Covid-19 sonrası yatırıma yönelenler ile daha önce yatırım işlemi yapanların covid-19 sonrası kâr oranlarındaki farklılıklar anlamlı bulunmuştur (p=0.008). Tablo 6'ya benzer olarak covid-19 sonrası finansal piyasalara yönelip kâr elde edenlerin, kâr oranları konusunda da daha başarısız oldukları söylenebilir. Daha önce yatırım yapan grubun %25 üzeri kâr oranlarına ulaşma konusunda daha başarılı olduğu, buna karşın covid-19 sonrası yatırım yapmaya başlayan grubun daha düşük kâr aralıklarında yoğunlaştığı ve zarar etme oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle, %25-%100 arası kâr edenlerin oranı deneyimli yatırımcılarda %55.0 iken, yeni yatırımcılarda %34.3 olarak bulunmuştur. Ayrıca, zarar eden yatırımcı oranları, yeni katılanlarda %14.8, deneyimlilerde ise %6.4 düzeyindedir. Bu bulgular, piyasalara yeni giren bireylerin yeterli bilgi ve strateji birikimine sahip olmamaları nedeniyle finansal başarı konusunda dezavantajlı bir konumda olduklarını göstermektedir. Daha önce yatırım yapmış bireyler için deneyimlerinin, kâr elde etme olasılıklarını artırdığı söylenebilir.

Covid-19 sonrası finansal piyasalara yeni giriş yapan bireyler ile daha önce yatırım faaliyetlerinde bulunan bireylerin düzenli tasarruf yapabilme durumları karşılaştırılmıştır. Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile daha önce de yatırım yapanların tasarruf alışkanlıkları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8.
Düzenli tasarruf yapabilme durumları

	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)	Covid öncesi de yapanlar (%)
Düzenli olarak tasarruf yapabiliyorum	25.9	28.4
Artan param olursa yapıyorum	54.6	55.0
Düzenli tasarruf yapamıyorum	19.4	16.5

Tasarruf alışkanlıkları için gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür (p=0.824). Her iki grubun tasarruf yapma alışkanlıklarının benzer olduğu, tasarruf alışkanlıklarının, yatırım tecrübelerine göre değişmediği söylenebilir. Her iki grup da artan gelirle tasarruf yapma eğiliminde olup tasarruf yapabilmek için daha fazla gelir elde etmeyi beklemektedir. Ancak, düzenli tasarruf yapanların oranının düşük olması, finansal alışkanlıklar açısından genel bir iyileştirme ihtiyacına işaret edebilir.

Bireylerin finansal yönetim becerileri finansal davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, bütçe yapma ve buna sadık kalma alışkanlıkları yatırımcıların finansal hedeflerine ulaşmalarında belirleyici bir rol oynayabilir. Yatırım yapmaya yönelen bireylerin bütçe yapabilme durumları, finansal kararlar alırken sergiledikleri disiplinin ve uzun vadeli planlamalarının bir

göstergesi olabilir. Covid-19 sonrasında finansal piyasalara yatırım yapanlar ile daha önce de yatırım yapanların bütçe yapma durumları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9.
Bütçe yapma durumları

	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)	Covid öncesi de yapanlar (%)
Yaptığım bütçeyi uyguluyorum	31.7	29.3
Yaptığım bütçeye bazen uyamıyorum	30.1	26.0
Yaptığım bütçeye çoğu zaman uyamıyorum	10.6	15.4
Bütçe yapmıyorum	27.6	29.3
Çoğu zaman uyabilen	61.8	55.3
Çoğu zaman uyamayan	38.2	44.7

Covid-19 sonrası yatırıma yönelen bireyler ile daha önce yatırım yapan bireylerin bütçe yapabilme ve uygulama durumları karşılaştırıldığında, gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (p=0.645). Yapılan bütçeye çoğu zaman uyan ve uymayan olarak genel olarak ikiye ayrılan grup da benzer sonuç vermiştir (p= 0.301). Bu durum, yatırımcı deneyimi ile bütçe yapabilme ve uygulama arasında doğrudan bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Finansal piyasalarda yatırım yaparken, bireylerin kullandıkları finansman yöntemleri önemli bir karar aşamasıdır. Borçla yatırım yapmak, yatırımcıların risk profillerini ve finansal stratejilerini etkileyebilir. Özellikle ekonomik belirsizliklerin arttığı dönemlerde, borçla yatırım yapma eğilimleri farklılaşabilir. Covid-19 sonrası, yatırım yapmaya yeni yönelen bireylerin borç kullanarak yatırım yapma kararları, daha önce yatırım deneyimi olanlara kıyasla farklılık gösterebilir. Bu bağlamda, Covid-19 sonrası yatırıma yönelenler ile daha önce yatırım yapan bireylerin borçla yatırım yapma durumları Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10.
Borçla yatırım yapma

	Covid sonrası yatırım yapanlar (%)	Covid öncesi de yapanlar (%)
Borçla yatırım yaptım zarar ettim	8.3	9.8
Borçla yatırım yaptım kâr ettim	10.7	17.2
Borçla yatırım yapmadım	81.0	73.0

Covid-19 sonrası yatırıma yönelenler ile daha önce yatırım yapan bireylerin, borç alarak finansal piyasalara yatırım yapma durumları karşılaştırıldığında, anlamlı fark bulunmamıştır (p=0.287). Her iki grubun da borçla yatırım yapma eğilimlerinin benzer olduğu söylenebilir. Her iki grup da büyük oranda borç alarak yatırım yapmaktan kaçınmıştır. Ancak borçla yatırım yapılması durumunda ise kâr ve zarar oranları benzer olmuştur.

Ki-kare testleri, yatırım yapma durumu ile bazı değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Ancak bu değişkenlerin çok değişkenli analizlerdeki durumları da incelenmek istenmiştir. Bağımlı değişkenin kategorik yapısı nedeniyle lojistik ve probit regresyon analizleri uygulanmıştır. Ayrıca her iki yöntemle yapılan analiz sonuçları karşılaştırılmıştır.

Lojit ve Probit Regresyon Bulguları

Bağımlı değişken; covıd-19 sonrasında finansal piyasalara yeni katılımdır. Bu değişken, bireylerin pandemi öncesinde yatırımcı olup olmadıklarını göz önüne almaktadır. Yani katılımcılara yöneltilen "Daha önce finansal piyasalarda yatırımınız yokken, covıd-19 sonrası bu piyasalara yöneldiniz mi?" sorusuna cevap aranmıştır. Kodlamalar: “0 = Hayır, çünkü covıd öncesinde de yatırımcıydım; 1 = Evet, daha önce yatırımım yoktu; ancak covıd sonrası yatırım yapmaya başladım” olarak yapılmıştır. Bu şekilde tanımlanan değişken, pandemi sonrası dönemde finansal piyasalara yeni katılımı temsil etmektedir. Bağımsız değişkenler ise yaş, eğitim, gelir ve meslek demografik faktörleri seçilmiştir. Ayrıca doğrudan finansal bilinçle ilişkili olan finansal bilgi düzeyi, bütçe yapma alışkanlığı, düzenli tasarruf yapma ve yatırımlardan kâr elde etme durumu değişkenleri seçilmiştir. Lojistik ve probit regresyon model uygunluk göstergeleri Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11.
Model uygunluk göstergeleri

Model Türü	Ki-Kare	p Değeri	Sınıflandırma Oranı
Lojistik Regresyon	18,110	0,001	%63,7
Probit Regresyon	23,195	0,006	—

Her iki modelin uyumları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$). Modellerin genel olarak anlamlı bir yapıda olduğunu göstermektedir. Model katsayıları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12.
Değişkenlerin katsayı ve anlamlılıkları

Değişken	Lojistik Regresyon	Probit Regresyon	Yorum
Kâr elde etme durumu	Exp(B) = 2,13, p = 0,009	B = -0,480, p = 0,010	Anlamlı
Finansal bilgi düzeyi (genel)	Exp(B) = 1,82, p = 0,032	B = 0,525, p = 0,013	Anlamlı
Bütçe yapma alışkanlığı	p = 0,197	p = 0,186	Anlamsız
Düzenli tasarruf yapma	p = 0,963	p = 0,976	Anlamsız
Demografik değişkenler	p > 0,05	p > 0,05	Anlamsız

Lojistik ve probit regresyon analizlerinden elde edilen bulgular örtüşmektedir. Her iki model de covıd sonrası dönemde yatırım yapmaya başlayan bireylerin kararlarını belirleyen en önemli faktörlerin, kâr etme durumu ve finansal bilgi düzeyi olduğunu ortaya koymuştur. Kâr elde etmenin bireyleri yatırım yapmaya teşvik eden bir unsur olduğunu, dolayısıyla pandemi sonrası dönemde yatırım yapan bireylerin bu kararı genellikle kârlı bir deneyim beklentisiyle aldıklarını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, kâr elde etmeyen bireylerin yeni yatırımcı olma olasılığı anlamlı düzeyde düşüktür.

Finansal bilgi düzeyi her iki modelde de yatırım kararını etkileyen bir başka değişken olarak belirlenmiştir. Ancak alt kategorilerin ayrı ayrı etkisi netlik kazanmamıştır. Bu durum, bilgi düzeyinin genel olarak etkili olduğunu, ancak yatırım yapma olasılığı üzerindeki etkisinin bilgi düzeyi grupları arasında belirgin bir biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Modelde yer alan diğer bireysel finansal davranışlara ilişkin değişkenler olan bütçe oluşturma ve düzenli tasarruf yapma alışkanlıkları, her iki analizde de yatırım kararları üzerinde anlamlı bir etki göstermemiştir.

Bulgularda demografik değişkenler her iki modelde de yatırım yapma kararını anlamlı düzeyde etkilememiştir ($p > 0,05$).

SONUÇ

Covid-19 pandemisi, bireysel yatırım davranışlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. En dikkat çeken durum ise daha önce yatırım piyasasına yönelmemiş birçok yatırımcının finansal piyasalara yönelmiş olmasıdır. Ancak bu durum, aynı zamanda, yatırıma dönüşmeyen birikimin varlığını da gösterebilir. Bu tür birikimler, ekonomik büyüme ve finansal sistemin işlevselliği üzerinde baskı oluşturabilir. Dolayısıyla, herhangi bir yapısal kırılma

beklenmeden birikimlerin yatırıma yönlendirilmesi için etkin politikalar geliştirilebilir. Böylece ekonomik büyüme daha etkin ve genel hale gelebilir.

Çalışmada pandeminin, finansal piyasalara yeni katılımcılar kazandırdığı gözlemlenirken bununla birlikte yatırımcı profili, yaş, eğitim ve gelir gibi demografik faktörlere bağlı olarak farklılıklar da gözlemlenmiştir. Çalışma bulguları, özellikle yüksek gelir ve eğitim seviyesine sahip bireylerin finansal piyasalara daha fazla ilgi gösterdiğini ortaya koymuştur. Genç ve orta yaş gruplarındaki katılımın belirgin şekilde artması, bu grupların teknolojiye erişim ve finansal bilgilere ulaşma kolaylığını yansıtmaktadır.

Yapılan lojit ve probit regresyon analizleri, yatırım yapma kararının en güçlü belirleyicilerinden birinin pandemi sonrası kâr elde etme durumu olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, genel finansal bilgi düzeyi de yatırım yapma olasılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Öte yandan, bütçe yapma ve tasarruf alışkanlıkları gibi bazı değişkenlerin yatırım kararını istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilemediği görülmüştür.

Bununla birlikte, covıd-19 sonrası finansal piyasalara yeni katılan bireylerin deneyim eksikliği nedeniyle daha düşük karlılık oranlarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Daha önce yatırım yapan bireylerin, piyasa bilgisi ve deneyim sayesinde kriz döneminde daha başarılı olduğu görülmüştür. Bu durum, finansal bilgi ve deneyimin yatırım sonuçlarında ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu eksikliği gidermek için yeni yatırımcılara yönelik finansal eğitim programları düzenlenebilir. Bu programlar, temel piyasa analizleri, yatırım araçları ve risk yönetimi konularında rehberlik sağlamalıdır. Ortaöğretim ve ön lisans mezunları gibi eğitim seviyesine sahip bireylerin finansal bilgi düzeylerini artırmak için özel bilinçlendirme kampanyaları uygulanabilir. Genç yaş gruplarının yatırım davranışlarında teknoloji kullanımının etkisi göz önünde bulundurularak, finansal piyasalara erişimi kolaylaştıran mobil uygulama ve dijital platformlar teşvik edilebilir. Geliri yüksek olmayan bireylerin finansal piyasalara katılımını artırmak için düşük başlangıç maliyetli ve risk düzeyi düşük yatırım ürünleri geliştirilebilir. Mikro yatırımlar ve devlet destekli finansal araçlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Davranışsal finans çerçevesinde, yeni yatırımcıların irrasyonel kararlarını azaltmak amacıyla rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulabilir. Yatırımcılar için duygusal faktörlerin etkisini azaltmaya yönelik farkındalık kampanyaları düzenlenebilir. Gelecekteki olası kriz dönemleri için yatırımcıların daha hazırlıklı olmasını sağlamak adına krizlere dayanıklı stratejiler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akdağ, S. ve Yıldırım, H. (2022). Covıd-19 pandemisi ile yatırımcı risk iştahı arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *6*(3), 611-621. https://doi.org/10.30692/sisad.1184953

Arslan, Ş. ve Çankaya, S. (2022). Covid-19 pandemisinin bireysel yatırımcı davranışlarına etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(4), 600-611. https://doi.org/10.29106/fesa.1114875

Aydın, S. ve Çalı, M.S. (2023). Covid-19'un bireysel yatırımcıların yatırım davranışları üzerindeki etkisi: covid-19 öncesi ve covid-19 sürecine yönelik karşılaştırmalı bir analiz. *Fiscaoeconomia, 7*(1), 62-85. https://doi.org/10.25295/fsecon.1131277

Aydınbaş, G. ve Ünlüoğlu, M. (2022). Yapısal kırılma durumunda kadınların işgücüne katılımındaki belirleyiciler üzerine bir zaman serisi analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 74, 1-21. https://doi.org/10.51290/dpusbe.1030171

Ballinari, D. & Behrendt, S. (2020). Structural breaks in online investor sentiment: A note on the nonstationarity of financial chatter. *Finance Research Letters.* 35. https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101479

Baydemir, M. (2019). Determining the factors affecting elders' smoking habit: Estimation through logistical regression analyses. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, 2*(2), 49-54. https://doi.org/10.5336/jtracom.2019-64928

Baydemir, M. (2021a). Investıgatıon of the effect of corona precautions on transmıssıon preventıon of upper respıratory tract ınfectıons and statıstıcal comparıson. *International Research in Medical and Health Sciences*, *4*(3), 25-32. https://doi.org/10.36437/irmhs.2021.4.3.D

Baydemir, M.B. (2021b). Bilimsel araştırmalarda istatistiğin ve doğru yöntem seçimlerinin önemi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), 29-34. https://doi.org/10.47130/bitlissos.919607

Bayraktar, A. (2020). Covıd 19 pandemisinin finansal etkileri: BİST imalat sektörü uygulaması. *Turkish Studies, 15*(8), 3415-3427. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46807

Çelik, N. (2016). Yapısal kırılmalar altında kamu-özel kesim yatırım harcamaları ilişkisi. yönetim ve ekonomi: *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(3), 653-653. https://doi.org/10.18657/yonveek.281803

Çevik, E.İ. ve Erdoğan, S. (2009). Bankacılık sektörü hisse senedi piyasasının etkinliği: yapısal kırılma ve güçlü hafıza. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 10*(1), 26-40.

Ekinci, C. & Ersan, O. (2024). Impact of the covıd-19 market turmoil on ınvestor behavior: a panel var study of bank stocks in Borsa Istanbul. *International Journal of Financial Studies*, *12*(1), 14. https://doi.org/10.3390/ijfs12010014

Fettahoğlu, S. ve Boran, O.N. (2022). Covid-19'un dünya finans piyasaları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir analiz. *Strategic Public Management Journal, 8*(15), 57-71. https://doi.org/10.25069/spmj.1120893

Gunay, S. (2015). Yapısal kırılmalar dahilinde bist-100 endeksi volatilitesinin uzun dönemli bellek analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 9*(36), 6299-6314. https://doi.org/10.19168/jyu.23261

Koç Y.D. ve Karpuz E. (2022). Covıd-19 pandemisinin finansal piyasalar üzerindeki etkisi: Borsa İstanbul örneği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 7*(14),77-89.

Köroğlu, Ç., Gökbulut Kazan, H. ve Temel, E. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde finansal yatırım alışkanlıkları ve davranışsal finans eğilimleri. *Journal of Management and Economics, 29*(1), 1-25. https://doi.org/10.18657/yonveek.1006168

Naseem, S., Mohsin, M., Hui, W., Liyan, G. & Penglai, K. (2021). The ınvestor psychology and stock market behavior during the ınitial era of covıd-19: A study of China, Japan, and the United States. *Front. Psychol, 12*,626934. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.626934

Pujari, S.R., Mamilla, R. & Gopalakrishnan, M. (2021) Does covıd – 19 pandemıc affect the sentıments of foreıgn portfolıo ınvestors ın Indıa – a structural break analysıs. *Manager - The British Journal of Administrative Management, 57*(145), 126-134. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5976580

Rehman, W.U., Saltik, O., Jalil, F. et al. (2024). Viral decisions: unmasking the impact of covıd-19 info and behavioral quirks on investment choices. *Humanit Soc Sci Commun 11*(524). https://doi.org/10.1057/s41599-024-03011-7

Ritika, Himanshu, & Kishor, N. (2023). Modeling of factors affecting investment behavior during the pandemic: A grey-dematel approach. *Journal of Financial Services Marketing*, *28*(2), 222–235. https://doi.org/10.1057/s41264-022-00141-4

Talwar, S., Talwar, M., Tarjanne, V. and Dhir, A. (2021). Why retail investors traded equity during the pandemic? An application of artificial neural networks to examine behavioral biases. *Psychology ve Marketing, 38*(11), https://doi.org/10.1002/mar.21550

Timmermann, A. (2001). Structural breaks, ıncomplete ınformation, and stock prices. *Journal of Business & Economic Statistics*, *19* (3), 299–314. https://doi.org/10.1198/073500101681019954

Usul, N. (2020). Finansal yatırım kararında duygusal faktörlerin rolü: Bir literatür taraması. *The Journal of Accounting and Finance,* (*87*), 225-238. https://doi.org/10.25095/mufad.756303

Ünüvar, İ. ve Aktaş, H. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25*(1), 124-140. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1017717

Yıldız, S.N. & Aydın, Ü. (2022). The ımpact of the covıd-19 on the financial ınvestment ınstruments in Turkey. *Sivas Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences, 23*(1), 294-316. https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1012964

EXTENDED ABSTRACT

Structural break refers to a radical and permanent change in the economy, financial markets or social systems. These changes can also seriously affect research results. Therefore, structural breaks should be taken into account in studies. Pandemics can also cause structural breaks. Pandemics or pandemic diseases are infectious diseases that spread over large geographical areas and have significant effects on society. The World Health Organization defines a pandemic as a threat if it is easily and permanently transmitted between people. The evaluation of a disease as a pandemic is not only due to a high mortality

rate. It must also have contagious characteristics. Epidemic diseases emerge from time to time and affect humanity. One of these is the coronavirus outbreak called covid-19, which emerged in China in December 2019 and spread all over the world, with the first case seen in Turkey on March 11, 2020. The Covid-19 pandemic can be considered a structural break in many ways. The pandemic has caused long-term and permanent changes by affecting social, economic, political, health systems and technological structures at the global level. During the pandemic, quarantine practices and social isolation measures, as well as restrictions on international mobility, have had far-reaching effects on countries. During this period, disruptions in international supply chains have caused serious contractions in economic activities. In particular, while a significant decrease in investment volumes was observed in some sectors, there was an increase in demand in the food sector. This situation clearly reveals the impact of sectoral differences on economic dynamics during crisis periods. During the relevant period, there was a significant increase in unemployment rates, economic and financial uncertainties reached serious levels and significant decreases were observed in commodity prices. In addition to the health dimension of the pandemic, it was necessary to take into account its economic and financial effects. Individuals allocate certain amounts of their income to consumption expenditures and savings. The resources accumulated through savings contribute to financial markets through investments. In this context, how individual investors, one of the important elements of the financial system, shape their investment decisions stands out as an important area of study in terms of both the functioning of financial markets and academic research. Many national and international studies have been conducted on the relationship between the Covid-19 pandemic, which is an example of a structural break, and finance. However, it can be said that there is no study in the literature that focuses on those who have never participated in investment instruments before but turned to such investments after the structural break. This study aims to examine how the behavior of individual investors is shaped during the pandemic process and their orientation towards financial markets during this period with the example of Covid-19. Following structural breaks such as the Covid-19 pandemic, the fact that individuals who had not previously invested began to show interest in financial markets emphasizes the role of emotional and psychological factors beyond traditional finance theories. Therefore, it is thought that the findings of this study will contribute to a better understanding of the impact of the pandemic on individual investors. For this purpose, surveys applied to 487 people in the first half of 2022 were evaluated. In the study, firstly, in order to determine the investor behavior during the pandemic process, a distinction was made between those who made financial transactions before

Covid-19 and those who turned to financial markets after Covid-19. In the following stages, the profit and loss situations of the two groups were compared to try to understand the situation of the new investor during the pandemic process. Some demographic information about all the participants in the survey and those who turned to financial markets after Covid-19 is presented in the tables. The results are given with percentage frequency information. Comparisons were made using chi-square tests with the SPSS 21 program. As a result, the Covid-19 pandemic has caused significant changes in individual investment behavior. The most striking situation is that many investors who had not previously turned to the investment market have turned to the financial markets. However, this situation may also indicate the existence of savings that are not converted into investments. Such savings may put pressure on economic growth and the functionality of the financial system. Therefore, effective policies can be developed to direct savings into investments without waiting for any structural break. Thus, economic growth can become more effective and general. While the study observed that the pandemic brought new participants to the financial markets, differences were also observed depending on demographic factors such as investor profile, age, education and income. The study findings revealed that individuals with higher income and education levels in particular showed more interest in financial markets. The significant increase in participation in young and middle-aged groups reflects the ease of access to technology and financial information of these groups.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4095-4132
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.86538
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 24.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 26.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Yılmazçelik, İ., Özdem, A. G., & Kaya H. (2025). İngiliz Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı'nın Sebepleri (1898-1914) Cilt-I (Bu Belgeler Kapsamında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Bakışı). *Journal of History School,* 78, 4095-4132.

İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİNE GÖRE I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SEBEPLERİ (1898-1914) CİLT-I (BU BELGELER KAPSAMINDA İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE BAKIŞI) [1]

İbrahim YILMAZÇELİK [2], Ali Gökçen ÖZDEM[3] & Hakan KAYA[4]

Öz

XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıl ilk çeyreğine kadar İngiltere dış politikasının Dünya politik ve ekonomik düzeniyle, diplomatik kaidelerinin oluşumundaki tarihsel rolü yadsınamaz gerçektir. XIX. yüzyılda *Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk'*u tesis eden İngiltere; I. Dünya Savaşına kadar olan sürede bunun muhafazası için dünya siyasetini dizayn etmiş ve bu uğurda askeri gücünü aktif olarak kullanmaktan çekinmemiştir. Dünya tarihinin siyasal, ekonomik ve diplomatik yapılarının dönüşümüne doğrudan etki eden Birleşik Krallığın dış politikası, küresel güç dengelerinin oluşumunda; deniz hâkimiyeti, kolonyal yayılmacılık, ticaret stratejileri ve denge siyaseti temel prensiplerinden vaz geçmemiştir. Bu prensipler Avrupa güçler dengesinden, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına, Hindistan'ın kolonileştirmesinden Çin'e dayatılan ticari tavizlere kadar geniş bir coğrafyada, İngiltere'nin dış politikasının mihenk taşları olmuştur. Dolayısıyla dünyadaki tüm ülkelerin tarihinin, diplomasisinin, dış hatta iç siyaseti ile uluslararası ticaret ilişkileri konularında yapılan araştırmalarda ilk başvurulan kaynak Birleşik Krallık arşiv belgeleridir. Bahse konu dönemde İngiltere diplomasisinin yoğunlukla uğraştığı Türkiye için şüphesiz bu bir zorunluluktur. G. P. Gooch & Harold Temperley editörlüğünde

[1] Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %45, 2. yazar: %45, 3. yazar: %10.

[2]Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elâzığ, iycelik@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-7849-739
[3]Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Türk Dili ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, aozdem@dogus.edu.tr, Orcid ID: ORCID İD: 0000-0002-7659-7128
[4]Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Türk Dili ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, hkaya@dogus.edu.tr, Orcid ID:0000-0002-2348-578X

hazırlanan ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı *(Foreign Office)* tarafından 1926-1938 tarihleri arasında yayımlanmış 11 + 2 ek olmak üzere toplam 13 ciltlik *British Documents on the Origins of the War, 1898–1914* "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1. Dünya Savaşının Sebepleri 1898-1914 adlı eser; İngiliz dış siyasetini belgeleyen en kapsamlı birincil kaynak koleksiyonlarından biridir. Bu eser, resmî İngiliz diplomatik yazışmalarını, telgrafları, notları ve raporları içermektedir. Bu çalışmamızda yukarıda künyesini verdiğimiz eserin BİRİNCİ CİLDİ incelenecek, bunu takip eden çalışmalarımızda ise diğer CİLDLER, aynı metotla ele alınacaktır. İncelemede cildin tanıtımı ve muhtevası açıklanacak, içerisinde geçen Osmanlı Devleti ve Türkler ile ilgili hususlar aslına uygun olarak çevrilip, analizi yapılacaktır. Bu bakımdan yapılacak olan çalışmalar; Türk tarihi açısından normal bir eser incelemesinden çok farklı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Osmanlı Devleti, Doğu Sorunu, Rusya, Almanya

British Documents on the Origins of the War Vol-I (1898-1914): British Perceptions of the Ottoman Empire Within the Scope of These Documents

Abstract

From the eighteenth century to the first quarter of the twentieth, the historical role of British foreign policy in shaping the global political and economic order, as well as in establishing the principles of diplomacy, is an undeniable fact. The foreign policy of the United Kingdom has consistently upheld its core principles: maritime supremacy, colonial expansion, trade-based strategic thinking, and the politics of balance of power. These principles formed the cornerstones of British foreign policy across a vast geography: from the European balance of power to the disintegration of the Ottoman Empire, from the colonization of India to the imposition of trade concessions on China. Consequently, British archival documents have become primary sources in historical research concerning the diplomacy, foreign relations, internal affairs, and international trade policies of virtually every country. For the Ottoman Empire, which occupied a central position in British diplomatic calculations during this period, consultation of British diplomatic archives is not merely an option-it is a necessity. Prepared under the editorship of G. P. Gooch and Harold Temperley and published by the British Foreign Office between 1926 and 1938 in 11 volumes with 2 supplementary volumes—a total of 13 volumes in all-*British Documents on the Origins of the War, 1898–1914*, stands as one of the most comprehensive primary source collections documenting British foreign policy. In the present study, we focus specifically on the first volume of this collection. This analysis will offer an overview of the structure and content of the selected volume, while also translating and critically analyzing the sections that pertain to the Ottoman Empire. In this respect, the research to be conducted here should not be regarded as a mere textual review, but rather as an in-depth source-based inquiry with significant implications for the study of Turkish history.

Keywords: Great Britain, Ottoman Empire, Eastern Question, Russia, Germany

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, özellikle İngiltere, Almanya, Rusya ve Fransa gibi dönemin önde gelen emperyal güçlerinin, **küresel kaynak ve nüfuz alanlarını paylaşma konusundaki doyumsuz arzularına ket vuramamaları** sonucunda patlak vermiş; insanlık tarihinin o zamana dek tanıklık ettiği en büyük yıkım ve felaketlerden birine dönüşmüştür. Bu savaş, sadece cephelerde değil, aynı zamanda diplomatik ve ekonomik cephelerde de büyük bir yıpranma yaratmış; savaşın ağır faturasını sadece mağlup taraflar değil, galip devletler ile onların doğrudan ya da dolaylı idaresi altındaki toplumlar da ödemek zorunda kalmıştır. **Bu yönüyle, İngiltere ve müttefiklerinin askeri zaferi, sonuçları itibarıyla bir "Pirus zaferi"ni andırmaktadır.**

Savaş sonrası dönemde, özellikle İngiltere kamuoyunda ve uluslararası çevrelerde bu küresel çatışmanın sorumluluğuna dair tartışmaların yoğunlaşması üzerine, dönemin Britanya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olan **James Ramsay MacDonald**, ülkesinin savaşın çıkışındaki rolünü açıklığa kavuşturmak ve tarihsel sorumluluktan arındırmak maksadıyla resmî bir yayın projesini desteklemiştir. Bu doğrultuda, editörlüğünü **G. P. Gooch** ve **Harold Temperley**'nin üstlendiği, İngiltere Dışişleri Bakanlığı arşivlerine dayalı **"British Documents on the Origins of the War, 1898–1914"** (İngiliz Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı'nın Sebepleri, 1898–1914) başlıklı eser, **11 ana cilt ve 2 ek cilt** olmak üzere toplam **13 ciltten** oluşan bir yayın serisi olarak 1926–1938 yılları arasında yayımlanmıştır.

Bu koleksiyon; diplomatik yazışmalar, telgraflar, resmî raporlar, özel notlar ve dönemin dış politika karar alıcılarına ait kişisel yazışmaları içermesi bakımından birincil kaynak değeri taşımakta, yalnızca İngiliz dış politikasının değil, savaşın genel gelişim sürecinin de yeniden yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Her ne kadar yayınlanan belgeler seçme niteliği taşısa da ve bazı diplomatik hassasiyetler sebebiyle tüm arşiv kayıtlarının açıklanmasından imtina edilmiş olsa da yayınlanan belgelerin her biri araştırmacılar için doğrudan arşiv niteliği taşımakta; savaşın hazırlık sürecinde İngiltere'nin pozisyonunu yeniden değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Söz konusu belgesel koleksiyonun amacı, savaşın sorumluluğunu İngiltere dışına çıkarmak olsa da içerdiği belgeler, bu iddianın mutlak biçimde ispatı ya da reddi için yeterli düzeyde homojen bir görüş birliği sağlamaktan uzaktır. Bu sebeple, koleksiyonun analizi, yalnızca İngiliz dış politikasının tarihsel gelişimi açısından değil, aynı zamanda savaşın sebepleri ve sorumluluk ilişkilerinin çok boyutlu yapısını ortaya koymak bakımından da önem arz etmektedir.

Özellikle vurgulanması gereken bir husus, söz konusu koleksiyonda yer alan belgelerde "Doğu Sorunu" (Eastern Question) çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne ve genel olarak Türklerle ilgili meselelere geniş yer verilmiş olmasıdır. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Avrupa diplomasisinin merkezinde yer alan Osmanlı coğrafyası, hem Rusya, Avusturya-Macaristan ve Fransa'nın stratejik ilgisine konu olmuş hem de İngiltere'nin Hindistan ve Ortadoğu üzerindeki çıkarları açısından kritik bir konumda bulunmuştur. Bu nedenle, söz konusu ciltlerde yer alan belgeler, yalnızca Avrupa diplomasi tarihine değil, Osmanlı siyasi tarihi, İngiliz-Osmanlı ilişkileri, Doğu Sorunu, Panislavizm, Alman Nüfuzu ve Bağdat Demiryolu gibi projeler üzerinden yürütülen jeopolitik rekabetin tarihine ışık tutmaktadır. Bu durum, eseri özellikle Türk tarihiyle ilgilenen araştırmacılar açısından vazgeçilmez bir birincil kaynak konumuna yükseltmektedir.

2. ESERİN YAPISI VE KAPSAMI

İngiltere Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) tarafından, G. P. Gooch ve Harold Temperley editörlüğünde 1926–1938 yılları arasında yayımlanan **British Documents on the Origins of the War, 1898–1914** (İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı'nın Sebepleri, 1898–1914) adlı eser, 11 ana cilt ve 2 ek cilt olmak üzere toplam **13 ciltlik** hacmiyle, **modern diplomatik tarih yazımının en kapsamlı ve güvenilir birincil kaynak koleksiyonlarından biri** olarak kabul edilmektedir. Söz konusu koleksiyon, dönemin diplomatik yazışmaları, telgrafları, devlet arşiv belgeleri ve kişisel raporlarından oluşan özgün içerikleriyle, sadece savaşın diplomatik arka planını değil, aynı zamanda büyük güçler arasındaki ilişkilerin evrimini de kapsamlı biçimde yansıtmaktadır.

Eserin ciltleri, kronolojik ve tematik bir bütünlük içerisinde aşağıdaki gibi düzenlenmiştir:

Cilt I – The End of British Isolation *(Birleşik Krallık'ın Yalnızlığının Sona Ermesi)* Aralık 1897 – Nisan 1904 dönemini kapsamaktadır.
Cilt II – The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente *(İngiliz-Japon İttifakı ve Fransız-İngiliz Anlaşması/Entente Cordiale).* Bu iki cilt birlikte, İngiltere'nin klasik yalnızlık politikasından çıkış sürecini ele almıştır.
Cilt III – The Testing of the Entente, 1904–1906 *(Entente Cordiale'nin Sınanması, 1904–1906)*
Cilt IV – The Anglo-Russian Rapprochement, 1903–1907 *(İngiliz-Rus Yakınlaşması, 1903–1907)*
Cilt V – The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia, 1903–1909 *(Yakın Doğu: Makedonya Sorunu ve Bosna'nın İlhakı).* Bu

cilt, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak bütünlüğüne yönelik gelişmeler açısından özellikle önemlidir.

Cilt VI – Anglo-German Tension: Armaments and Negotiation, 1907–1912 *(İngiliz-Alman Gerilimi: Silahlanma ve Müzakere, 1907–1912)*

Cilt VII – The Agadir Crisis *(Agadir Krizi)*

Cilt VIII – Arbitration, Neutrality and Security *(Tahkim, Tarafsızlık ve Güvenlik Politikaları).* Bu bölümler, büyük güçler arası diplomatik krizin tırmandığı yılları detaylı bir şekilde belgelemektedir.

Cilt IX (1. Bölüm) – The Balkan Wars: The Prelude. The Tripoli War *(Balkan Savaşları: Hazırlık Dönemi – Trablusgarp Savaşı)*

Cilt IX (2. Bölüm) – The Balkan Wars: The League and Turkey *(Balkan Savaşları: Balkan Birliği ve Osmanlı İmparatorluğu).*Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları'ndaki diplomatik konumu bu ciltlerde özel bir yer tutmaktadır.

Cilt X (1. Bölüm) – The Near and Middle East on the Eve of War *(Savaş Arifesinde Yakın ve Orta Doğu)*

Cilt X (2. Bölüm) – The Last Years of Peace *(Barışın Son Yılları)*

Cilt XI – The Outbreak of War *(Savaşın Patlak Vermesi).*Savaşın doğrudan çıkış sürecine dair belgeler bu son üç ciltte kapsamlı biçimde yer almaktadır.

3. ESERİN EDİTÖRLERİ

George Peabody Gooch (1873–1968), 20. yüzyılın önde gelen İngiliz tarihçilerinden biridir. Cambridge Üniversitesi'nde klasikler ve tarih eğitimi aldıktan sonra, özellikle modern Avrupa ve diplomasi tarihi üzerine yoğunlaşmış ve bu alanlarda dönemin en saygın akademik isimlerinden biri haline gelmiştir. Liberal entelektüel çevrelere yakınlığı ve savaşa karşı eleştirel duruşu ile tanınan Gooch, I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde şeffaflığın artırılması ve kamuoyunun devlet politikalarına yönelik denetiminin sağlanması yönünde önemli katkılarda bulunmuştur. Bu doğrultuda, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın resmi izni ve desteğiyle yayımlanan British Documents on the Origins of the War, 1898–1914 adlı 13 ciltlik koleksiyonun **baş editörlüğünü** üstlenmiştir. Gooch, bu görevinde, belgelerin diplomatik bağlamlarını gözeterek tarihsel anlamlandırmalarını yapmış ve çalışmayı yalnızca bir arşiv yayını değil, aynı zamanda **bir diplomasi tarihi yorumu olarak şekillendirmiştir**. (Hirsch, s, 260-271)

Harold William Vazeille Temperley (1879–1939), Cambridge Üniversitesi'nde uluslararası tarih profesörü olarak görev yapmış ve diplomatik tarih disiplininin kurumsallaşmasında öncü bir rol oynamıştır. 19. ve 20. yüzyıl Avrupa diplomasisi, büyükelçilik raporları ve kriz dönemleri üzerine uzmanlaşan

Temperley, akademik titizliği ve belgelerin yorumlanmasındaki analitik yaklaşımıyla tanınmıştır. British Documents on the Origins of the War dizisinde George P. Gooch ile çalışarak, özellikle belge seçimi, tasnifi ve açıklamalı dipnotlandırmalarıyla koleksiyonun bilimsel değerini artırmıştır. Ayrıca, Paris Barış Konferansı (1919) sırasında İngiltere heyetinde danışman sıfatıyla yer almış ve böylelikle arşiv bilgisi ile diplomatik tecrübesini birleştirerek akademi ile devlet yönetimi arasında işlevsel bir köprü kurmuştur (Otte, s, 15-24).

4. ESER'İN TANITIMI

British Documents on the Origins of the War başlığıyla yayımlanan ve G. P. Gooch ile Harold Temperley editörlüğünde hazırlanan bu önemli **serinin birinci cildi**, 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyılın ilk çeyreğine geçiş sürecinde Birleşik Krallık'ın dış politikasındaki önemli bir kırılma noktasını teşkil eden **"yalnızlığın sona ermesi"** sürecine odaklanmaktadır. Aralık 1897 ile Nisan 1904 arasındaki dönemi kapsayan bu cilt, özellikle İngiltere'nin geleneksel **"Splendid Isolation" (İhtişamlı Yalnızlık)** politikasından kademeli bir şekilde uzaklaşarak yeni ittifaklar arayışına girdiği yılları belgelemektedir. Bu çerçevede, Japonya ile yapılan ittifak (1902) ve Fransa ile geliştirilen yakınlaşma süreci (Entente Cordiale, 1904) gibi diplomatik gelişmelere dair özgün kaynaklar sunulmaktadır. Eser, İngiltere Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) arşiv belgelerine dayanmakta ve 1927 yılında devlet matbaası tarafından yayımlanmıştır.

Toplam 355 sayfadan oluşan I. Cilt aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

Önsöz (Foreword by the Editors): Editörler tarafından kaleme alınan bu bölümde, cildin hazırlanış gerekçeleri, kullanılan belgelerin seçimi ve yayım yöntemine ilişkin ilkeler ortaya konmaktadır. Ayrıca çalışmanın metodolojisi hakkında bilgi verilmektedir.

Belgelerin Düzenlenişine Dair Not (Note on the Arrangement of Documents): Belgelerin nasıl tasnif edildiği, seçme kıstasları ve belgeye eşlik eden açıklayıcı notların kapsamı belirtilmektedir.

Cilt I ve II'nin Planı (Plan of Volumes I and II): Serinin ilk iki cildine ilişkin genel düzen açıklanmakta; birinci cildin **"yalnızlığın sona ermesi"**, ikinci cildin ise İngiliz-Japon İttifakı ve Fransız-İngiliz yakınlaşmasına odaklandığı belirtilmektedir.

Kısaltmalar ve Not Yazan Kişilerin Listesi (List of Abbreviations and Names of Writers of Minutes): Diplomatik terminolojiye ve metin dipnotlarına hâkimiyeti kolaylaştıran referans listesi sunulmuştur.

Kral Edward'ın El Yazısı Notlarının Listesi (List of King Edward's Minutes): Kral VII. Edward'ın kendi el yazısıyla yazdığı diplomatik notlara dair kayıtlar, dönemin üst düzey karar süreçlerine dair birincil elden veri sağlamaktadır.

I. Ciltte Bulunan Dokümanların Listesi (List of Documents in Volume I): Bu bölümde her bir belgenin tarihi ve ana konusu listelenmektedir.

Dışişleri Bakanlığı Belgeleri (Foreign Office Documents): Sayfa 1–337 arasında yer alan bu ana bölüm, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili döneme ait diplomatik yazışmalarını, telgrafları, iç notları ve memorandumlarını içermektedir. Belgeler kronolojik sıraya göre düzenlenmiş ve açıklayıcı dipnotlarla desteklenmiştir.

Kişiler Dizini (Index of Persons): Sayfa 338–346 arasında yer alan bu biyografik dizin, belgelerde ismi geçen diplomat, devlet adamı ve diğer önemli şahsiyetlerin kimlikleri, görevleri ve ilgili yazışmalarına dair referansları içermektedir. Bu dizin, araştırmacının diplomatik kadroyu ve muhatap çevreleri tespit etmesine imkân sağlamaktadır.

Dizin (Subject Index): Sayfa 347–355 arasında yer alan genel dizin bölümü, konulara, ülkelere, diplomatik olaylara ve kişilere göre ayrılmış şekilde kullanıcılara sistematik bir erişim kolaylığı sunar.

5. I. CİLT'İN BÖLÜMLERİ, İÇERİKLERİ VE BÖLÜMDE YER ALAN BELGELER

5.a. Rusya ve Uzak Doğu, 1897-9

Bölüm, 1897–1899 yılları arasında Rusya ve Uzak Doğu'daki gelişmelere odaklanmaktadır. Bu bölüm, Almanya'nın Kasım 1897'de Çin'in Shandong Yarımadası'ndaki **Kiao-Chau (Jiaozhou)** bölgesini askeri güç kullanarak işgaliyle başlamakta; İngiltere'nin bölgedeki büyük güç dengesi karşısındaki diplomatik manevralarını ve tepkilerini kronolojik olarak izlemektedir.

Bölümün ikinci kısmında, 1898 yılının Ocak ve Mart ayları arasında gerçekleşen ve daha önce tarih yazımında detaylı şekilde ele alınmamış olan İngiltere'nin Rusya'ya yönelik **doğrudan diplomatik girişimi** konu edinilmektedir. Bu girişim, İngiliz hükümetinin Rusya ile Çin üzerindeki nüfuz sahalarını belirlemeye ve mümkünse diplomatik bir uzlaşma sağlamaya yönelik yoğun çabalarını içermekte olup, nihayetinde Rusya'nın **Port Arthur'u kiralamasıyla** sona ermiştir.

Bölümün üçüncü kısmı, bu gelişmeye karşılık olarak İngiltere'nin **Wei-Hai-Wei** limanı ile ilgili girişimi ve söz konusu süreçte **Japonya'nın politik tutumunu** kapsamlı biçimde analiz etmektedir. Bu bağlamda, Çin'deki büyük güç rekabeti içinde ortaya çıkan diplomatik ve askeri pozisyon değişimleri, dönemin başlıca arşiv belgeleri üzerinden ortaya konmaktadır.

Son olarak bölümde, 1898 yılı boyunca Tokyo'da görev yapmakta olan Britanya'nın Japonya Büyükelçisi **Sir Ernest Satow** tarafından kaleme alınan özel yazışmalardan yapılan alıntılar hem dönemin diplomatik iletişim tarzı hem de Japonya'nın Çin siyaseti karşısındaki konumunu değerlendirmek açısından birincil kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu bölüm dört temel alt başlık altında yapılandırılmıştır:

Almanya'nın Kiao-Chau'yu İşgali

İngiltere'nin Rusya'ya Doğrudan Diplomasisi (Ocak–Mart 1898)

Rusya'nın Port Arthur'u Kiralaması ve İngiltere'nin Wei-hai-Wei Politikası

Gelişmelerin Yankıları: Japonya, Çin, Almanya ve Rusya'nın Tutumları

Her bir başlık altında yer verilen diplomatik belgeler, dönemin dış politikasını açıklamak açısından eşsiz nitelikte olup, başta İngiltere'nin Uzak Doğu'daki çıkarlarını, büyük güçler arası dengeyi ve İmparatorluklar çağının jeopolitik gerilimlerini analiz etmek isteyen araştırmacılar için temel kaynak niteliğindedir.
Bu bölümde kullanılan belgeler:

(1) Almanya'nın Kiao-chau'yu İşgali

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
1	J. A. C. Tilley Muhtıra	14 Ocak 1905	1892–1904 yılları arasında Rusya ile Büyük Britanya arasındaki ilişkiler	1
2	E. Satow'dan giden	1 Aralık 1897	Alman filosunun Kiao-chau Körfezi'ni işgali	3
3	F. Lascelles'e gelen	12 Ocak 1898	Kont Hatzfeldt ile görüşme: Almanya ile İngiltere arasındaki ilişkiler; Kiao-chau Körfezi'ndeki Alman harekâtının etkisi	4
4	F. Lascelles'den giden	2 Şubat 1898	Almanya'nın Kiao-chau'yu işgali sırasında Rusya'nın tepkisi	4

(2) İngiltere'nin Rusya'ya Doğrudan Diplomasisi (Ocak–Mart 1898)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
5	N. O'Conor'a gelen telgraf	17 Ocak 1898	Çin'de İngiltere ve Rusya'nın iş birliği olasılığı	5
6	N. O'Conor'dan giden telgraf	20 Ocak	Kont Mouravieff ile önerilen iş birliği üzerine görüşme	6
7	"	20 Ocak	Kont Mouravieff'in Kiao-chau üzerindeki Rus planları hakkındaki beyanı	7
8	"	23 Ocak	M. Witte ile ittifak olasılığı hakkında görüşme (önemsiz olarak not edilmiş)	7
9	N. O'Conor'a gelen telgraf	25 Ocak	Çin ve Türkiye konusunda İngiliz-Rus mutabakatı	8
10	N. O'Conor'dan giden telgraf	2 Şubat	Çar ile iki ülke arasında bir düzenleme yapılması isteği üzerine görüşme	9
11	"	3 Şubat	Kont Mouravieff ile Çin meseleleri üzerine görüşme	9
12	"	3 Şubat	Aynı konu: Çin'deki Rus nüfuz alanı	9
13	"	7 Şubat	Kont Lamsdorff ile Çin kredisi, Çin'deki Rus nüfuzu, diğer bölgelere yayılma üzerine görüşme	10
14	N. O'Conor'a gelen telgraf	8 Şubat	Çin'in anlaşmayı reddetmek zorunda kalması; düzenlemenin İran'a genişletilmesinin zorlukları	11
15	O. MacDonald'a gelen telgraf	11 Şubat	İngiliz-Rus müzakereleri	11
16	N. O'Conor'dan giden telgraf	12 Şubat	Kont Lamsdorff ile Çin kredisi üzerine görüşme; Mouravieff'e gönderilen notlar	11
17	"	16 Şubat	Kont Lamsdorff ve Rus Çarı ile görüşmeler	13
18	N. O'Conor'dan gelen telgraf	19 Şubat	Kont Lamsdorff ile Rus karşı talepleri üzerine görüşme	14
19	"	22 Şubat	Rusya'nın talepleri ve müzakerelere devam olasılığı	15
20	"	22 Şubat	12 Şubat tarihli notanın Rusya tarafından kabulü: Çar'ın onayı	15
21	C.MacDonald' dan giden	1 Mart	İngiliz-Alman kredisine dair anlaşmanın imzalanması	15
22	N. O'Conor'dan giden	3 Mart	Kont Lamsdorff ile kredinin sonuçlanmasının müzakerelere etkisi üzerine görüşme	16
23	"	13 Mart	Rusya'nın Çin üzerindeki hedefleri ve İngiltere'nin tutumu	16
24	Muhtıra	14 Mart	Rusya ile müzakereler ve olası İngiliz tepkileri	17

(3) Rusya'nın Port Arthur'u Kiralaması ve İngiltere'nin Wei-hai-Wei Politikası (Şubat – Nisan 1898)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
25	C.MacDonald'dan gelen telgraf	25 Şubat 1898	Çin'in Wei-hai-Wei'yi kiralama teklifi olasılığı	18
26	"	25 Şubat	Majestelerinin Hükümeti'nin Çin topraklarının el değiştirmesini caydırma politikası	18
27	N. O'Conor'dan gelen telgraf	13 Mart	Kont Mouravieff ile Port Arthur'un dış ticarete açılması üzerine görüşme	19
28	E. Satow'a gelen telgraf	15 Mart	Wei-hai-Wei'nin kiralanması konusunda Japonya'nın tutumu	20
29	N. O'Conor'dan gelen telgraf	15 Mart	Novoe Vremya gazetesinde, Rusya ile çatışma durumunda İngiltere'nin yalnız kalma pozisyonuna ilişkin makale	20
30	E. Satow'a gelen telgraf	17 Mart	Wei-hai-Wei'nin kiralanması: Japonya'nın tutumu	21
31	C.MacDonald'dan gelen	18 Mart	İngiltere, Japonya ve Çin arasında bir ittifak olasılığı	21
32	"	19 Mart	Wei-hai-Wei'yi kiralama alternatifi veya müdahalesizlik politikasının sürdürülmesi	21
33	E. Monson'dan gelen telgraf	22 Mart	M. Hanotaux ile Çin'deki Fransız politikası üzerine görüşme	22
34	Salisbury Markisi	22 Mart	Wei-hai-Wei ve Port Arthur konularında en uygun politika rotası	22
35	N. O'Conor'dan gelen telgraf	22 Mart	Hsu ile Taliénwan ve Port Arthur'un ticarete açılması üzerine görüşme	23
36	"	22 Mart	Majestelerinin Hükümeti'nin ticari limanlar ve Port Arthur'un askeri liman olarak kullanımı konusundaki tutumu	23
37	"	23 Mart	Kont Mouravieff ile Çin'in bütünlüğü ve Port Arthur'un kiralanması üzerine görüşme	24
38	"	24 Mart	M. de Staal ile İngiltere ile Rusya arasındaki memnuniyetsiz diplomatik durum üzerine görüşme	24
39	C. MacDonald'a gelen telgraf	25 Mart	Port Arthur'un teslimi; benzer şartlarda Wei-hai-Wei'nin de elde edilmesi gerekliliği	25
40	Sir E. Satow'dan gelen	26 Mart	Çin'deki durumun tarihsel analizi	25
41	N. O'Conor'a gelen	28 Mart	Rusya'nın Çin'e yönelik talepleri; İngiltere'nin politikası.	27
42	C. MacDonald'dan gelen telgraf	28 Mart	Wei-hai-Wei'nin kiralanması hususunda Çin ile yapılan müzakereler	29

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
43	"	31 Mart	Önceki görüşmenin devamı; aynı konu	29
44	"	3 Nisan	Wei-hai-Wei'nin kiralanması şartlarına dair müteakip görüşme	29

(4) Gelişmelerin Yankılar: Japonya, Çin, Almanya ve Rusya'nın Tutumu (Mart 1898 – Nisan 1899)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
45	E.Satow'a Tel.	31 Mart 1898	Japonya'nın tahliye etmesinden sonra Wei-hai-Wei'nin kiralanmasına dair talep	30
46	E.Satow'dantel	2 Nisan 1898	Japonya'nın cevabı	30
47	F.Lascelles'e tel	2 Nisan 1898	Wei-hai-Wei'nin kiralanması *(Özet)*	31
48	E. Satow'dan	4 Nisan 1898	Wei-hai-Wei'nin kiralanmasına ilişkin Japon Hükümeti ile yazışmalar	31
49	C.MacDonald'a tel	6 Nisan 1898	Rusya ile yapılan son müzakereler: Çin'in toprak bütünlüğü	33
50	E.Satow'a tel.	6 Nisan 1898	Wei-hai-Wei'nin intikalî kiralama şartları	33
51	"	6 Nisan 1898	Japonya'nın çıkarlarını koruma amacıyla destek talebi olasılığı	33
52	F.Lascelles'ten	20 Nisan 1898	İngiltere'nin Wei-hai-Wei'yi edinmesine ilişkin beyanın iletilmesi	33
53	"	26 Mayıs 1898	Alman İmparatoru ile görüşme	34
54	E. Satow'dan	2 Temmuz 1898	Count Okuma ile Çin meselesine dair görüşme	36
55	C.MacDonald'a tel	22 Temmuz	Herhangi bir saldırı durumunda İngiltere'nin Çin'e destek vereceğine dair beyan	36
56	"	25 Temmuz	Çin'in cevabı *(Özet)*	36
57	C. Scott'a tel	17 Ağustos	Rusya'nın Çin'deki demiryolu girişimleri	37
58	E. Monson'dan	8 Eylül 1898	M. Delcassé ile Çin meselesi üzerine görüşme	37
59	C. Scott'tan	2 Kasım 1898	M. de Witte ile görüşme: Önerilen Demiryolu Anlaşması *(Özet)*	38
60	Lord Currie'ye	15 Şubat 1899	Baron de Renzis ile görüşme: Çin'de Chekiang yakınlarında bir istasyon kurulması önerisi	40
61	Bax-Ironside'a tel	30 Nisan 1899	Demiryolu Anlaşması	40
—	E. Satow'un Yazışmaları	Ocak–Nisan 1898	Çin'deki Durum	41

5.b. Büyük Britanya, Almanya ve Portekiz, 1898-9

1898–1899 yılları arasında Büyük Britanya, Almanya ve Portekiz arasında gelişen üçlü diplomatik ve ekonomik ilişkileri ele alınmaktadır. Söz konusu dönem, sömürge rekabetlerinin yoğunlaştığı ve Avrupa güçleri arasında Afrika'daki nüfuz alanlarının yeniden tanımlandığı bir geçiş sürecine işaret etmektedir.

Bölümün ilk kısmı, **Portekiz'e önerilen mali yardım ve bu bağlamda yürütülen İngiliz-Alman görüşmeleri** üzerine odaklanmaktadır. Bu müzakereler, Portekiz'in mali durumunun istikrara kavuşturulması ve Almanya ile Britanya'nın Afrika'daki etkilerini pekiştirmeye yönelik stratejik çıkarlarını yansıtmaktadır. Görüşmelerin sonucu olarak **30 Ağustos 1898 tarihli Gizli İngiliz-Alman Antlaşması** (Secret Convention), tarafların Afrika'daki nüfuz alanlarını belirlemiş ve bu doğrultudaki politik iş birliğini çerçevelemiştir. Söz konusu belge, ilk kez *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette* adlı eserin XIV. cildinde (s. 347–355) yayımlanmış olup, bu çalışmada yeniden yayımlanmakta ve incelenmektedir.

İkinci kısımda ise, bu gizli mutabakatın ardından **Portekiz ile sürdürülen müzakereler ve sonuçta ortaya çıkan 14 Ekim 1899 tarihli İngiliz-Portekiz Deklarasyonu** ele alınmaktadır. Sıklıkla yanlış bir şekilde **"Windsor Antlaşması"** olarak anılan bu gizli deklarasyon, Büyük Britanya'nın Portekiz'in toprak bütünlüğüne yönelik stratejik taahhüdünü yeniden teyit etmektedir. Bu belge, özellikle Afrika'da Fransa ve Almanya'nın artan etkisi karşısında, Portekiz'in sömürgeler üzerindeki egemenliğini güvence altına almayı amaçlamıştır. Bölüm, **Aralık 1900'de İngiliz Kanal Filosu'nun Lizbon'a yaptığı ziyarete** ilişkin kısa bir değerlendirme ile sona ermektedir. Bu ziyaret sırasında verilen resmî davetlerde, Büyük Britanya'nın Portekiz'e yönelik yükümlülükleri bir kez daha kamuoyuna açık biçimde ifade edilmiştir. Bu olay iki ülke arasındaki geleneksel ittifak ilişkilerinin yeni yüzyılda da sürdürülmek istendiğini sembolik olarak teyit etmiştir. Bu çerçevede bölüm, aşağıdaki üç alt başlık altında yapılandırılmıştır:

İngiliz-Alman İlişkileri (Ocak–Şubat 1898); Bu kısımda, İngiliz temsilcilerle Alman İmparatoru arasında Ocak ve Şubat 1898'de gerçekleşen müzakereler ve olası bir ittifak ihtimali tartışılmaktadır.

20 Ağustos 1898 İngiliz-Alman Antlaşmaları (Mayıs 1898 – Temmuz 1899); Bu alt bölüm, yukarıda sözü edilen Gizli Antlaşma'nın oluşum sürecini, Almanya ve Portekiz'e ilişkin görüşmeleri ve taraflar arasında yürütülen detaylı diplomatik yazışmaları belgelemektedir.

14 Ekim 1899 Anglo-Portekiz Antlaşması; Son kısımda, Portekiz ile yürütülen doğrudan görüşmeler, bu görüşmelerin çıktısı olan 1899 deklarasyonu ve devam eden diplomatik temaslar değerlendirilmekte; aynı zamanda Lizbon ziyaretinin politik anlamı da analiz edilmektedir.

Her bir alt bölümde, konuyla ilgili **diplomatik belgelerin tam listesi** sunulmakta olup, büyük kısmı **Dışişleri Arşivleri'nin özel koleksiyonlarından** alınarak yayımlanmıştır.

(1) İngiliz-Alman İlişkileri (Ocak–Şubat 1898)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
62	Yüzbaşı J. M. Grierson'dan	19 Ocak 1898	Alman İmparatoru ile İngiliz-Alman ittifakı hakkında yapılan görüşme	42
63	F. Lascelles'ten (Londra'ya)	1 Şubat 1898	Basın yoluyla yapılan eleştiriler üzerine Alman İmparatoru ile aynı konuya dair görüşme:	43
64	H. Rumbold'dan (Londra'ya)	10 Şubat 1898	Kont Goluchowski ile yapılan görüşme: İngiliz-Alman ilişkileri üzerine genel değerlendirmeler	44

(2) 20 Ağustos 1898 İngiliz-Alman Anlaşmaları (Mayıs 1898 – Temmuz 1899)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
65	Muhtıra	1 Mayıs 1898	İngiltere ve Portekiz'in Afrika'daki çıkarları	44
66	Viscount Gough'a yazı	14 Haziran 1898	Kont Hatzfeldt ile M. de Soveral'in ziyareti üzerine görüşme	48
67	"	21 Haziran 1898	Görüşmenin devamı: Kont Hatzfeldt'in ortak müzakereler önerisi	49
68	H.MacDonell'e yazı	22 Haziran 1898	M. de Soveral ile Almanya'nın Anglo-Portekiz Antlaşmaları'na dair tutumu üzerine görüşme	50
69	"	23 Haziran 1898	1873 tarihli İngiliz-Portekiz ilişkilerine dair yazışmaların eklenmesi	51
70	H.MacDonell'e yazı	23 Haziran 1898	Kont Hatzfeldt ile Portekiz meselesine dair görüşme	52
71	"	29 Haziran 1898	M. de Soveral ile kredi üzerine yapılan görüşme	53
72	Muhtıra	30 Haziran 1898	Portekiz ve Almanya'nın katılım taleplerine ilişkin değerlendirme	53
73	H.MacDonell'den gelen	6 Temmuz 1898	Kont Tattenbach'ın tutumu	54
74	Viscount Gough'a yazı	9 Temmuz 1898	Kont Hatzfeldt ile Portekiz önerileri üzerine görüşme: Almanya ve İngiltere'nin nüfuz alanları	55

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
75	“	13Temmuz 1898	Aynı konu üzerine ek görüşmeler	56
76	H.MacDonell’e yazı	13Temmuz 1898	M. de Soveral ile kredi projesinin terkine dair görüşme	57
77	Viscount Gough’a yazı	19Temmuz 1898	Kont Hatzfeldt ile önerilen anlaşmanın şartları üzerine görüşme	57
78	“	20Temmuz 1898	Görüşmenin devamı: İngiliz Kabinesi’nin öneriye dair tutumu	58
79	F. Lascelles’e	27Temmuz1899	Görüşmenin devamı: değiştirilen öneriler	59
80	“	3 Ağustos 1899	Görüşmenin devamı: aynı konu	60
81	Memorandum	10 Ağustos 1899	Önerilen İngiliz-Alman Anlaşması	60
82	F. Lascelles’e	11 Ağustos 1899	Görüşmenin devamı	62
83	“	18 Ağustos 1899	Kont Hatzfeldt ile aynı konu üzerine görüşme	63
84	“	18 Ağustos 1899	M. de Soveral ile Almanya'nın Portekiz müzakerelerine dâhil edilmesi üzerine görüşme	66
85	F. Lascelles’e	19 Ağustos 1899	Kont Hatzfeldt ile Mr. Bertie’nin önerisi hakkında görüşme	67
86	“	20 Ağustos 1899	Kont Hatzfeldt ile aynı konu üzerine görüşme	68
87	F.Lascelles’ den tel.	22 Ağustos 1899	Alman İmparatoru ile İngiliz-Alman müzakereleri üzerine görüşme	68
88	F. Lascelles’e	22 Ağustos 1899	Kont Hatzfeldt ile taslak bildirgeler hakkında görüşme	69
89	F. ascelles’den	23 Ağustos 1899	Alman İmparatoru’ndan gelen telgrafın bildirimi	70
90	F. Lascelles’e	31 Ağustos 1899	Anlaşmanın bir sureti	71
91	“	31 Ağustos 1899	Gizli anlaşmanın bir sureti	72
92	“	31 Ağustos 1899	İngiltere ve Almanya’nın Portekiz topraklarına dair konumları	74
93	M. de Soveral’a	31 Ağustos 1899	Portekiz’e İngiliz-Alman anlaşmasının bildirimi	75
94	F. Lascelles’e	1 Eylül 1899	Kont Hatzfeldt ile görüşme: Üçüncü bir gücün müdahalesine karşı Portekiz’i uyarma	75
95	Thornton’na tel	2 Eylül 1899	Aynı konu	76

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
96	F. Lascelles'den	2 Eylül 1899	Alman İmparatoru'nun 22 Ağustos'taki görüşmeden duyduğu memnuniyeti ve Portekiz Anlaşması	77
97	F. Lascelles'e	9 Eylül 1899	Fransa ile yapılması muhtemel kredi konusunda Portekiz'e uyarı	78
98	"	19 Eylül 1899	Kont Hatzfeldt ile görüşme	78
99	"	3 Ekim 1899	Almanya maslahatgüzarı ile Sir T. Sanderson arasında kredi formuna dair görüşme	78
100	H. MacDonell'a	7 Kasım 1899	M. de Soveral'in Paris'teki Portekiz müzakereleri hakkında yazışma	79
101	"	29 Kasım 1899	Aynı konu: bitişik adalar meselesi	80
102	F. Lascelles'e	21 Aralık 1899	Kont Hatzfeldt ile aynı konu üzerine görüşme	80
103	"	21 Aralık 1898	Alman tarafının, anlaşmaların şu anda yayımlanmamasına dair isteği	81
104	H.MacDonell'dan	31 Aralık 1898	Señor Beiraô ile görüşme: Fransız kredisi meselesi	81
105	F. Lascelles'e	11 Ocak 1899	Gümrük gelirleri üzerindeki hakların devri olasılığı; Liberya ve Karolin Adaları meselesi	82
106	H. MacDonell'a	11 Ocak 1899	Fransa ile müzakereler	82
107	Foreign Office	8 Mart 1899	Catembe imtiyazının onaylanması	82
108	H.MacDonell	20 Nisan 1899	Portekiz'e yardım planı	83
109	H. MacDonell'a	7 Haziran 1899	Almanya ve Fransa'dan gelen tehditlere karşı Portekiz'in mali durumu	84
110	H. MacDonell'a	17 Haziran 1899	Lourenço Marques Hollanda Demiryolu'nun kontrolü	85
111	H.MacDonell	15Temmuz 1899	Transvaal'a silah ithalatı ve 1875 tarihli Güney Afrika Cumhuriyeti Antlaşması	85
112	"	22Temmuz 1899	Almanya'nın Portekiz'in mali durumuna ilişkin görüşleri	86

(3) 14 Ekim 1899 Anglo-Portekiz Anlaşması

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
113	H. MacDonell'a	13 Eylül 1899	M. de Soveral ile görüşme: Transvaal'a silah ithalatı meselesi	88
114	H.MacDonell'dan	17 Eylül 1899	Señor Beirão ile görüşme: Lourenço Marques üzerinden silah ithalatı; Anglo-Portekiz Konvansiyonu olasılığı	88
115	"	18 Eylül 1899	Portekiz tarafının kredi müzakereleri konusundaki huzursuzluğu	90
116	H. MacDonell'a	23 Eylül 1899	M. de Soveral ile görüşme: Majestelerinin Hükümeti'nin ittifak kurma isteği	91
117	"	7 Ekim 1899	M. de Soveral ile görüşme: Anglo-Portekiz anlaşmasının olasılığı; konuya dair yazışmaların eklenmesi	91
118	-	14 Ekim 1899	Anglo-Portekiz Gizli Bildirisi	93
119	H.MacDonell'a	16 Ekim 1899	Anlaşmanın imzalanması	95
120	H.MacDonell'dan	16 Kasım 1899	Portekiz'in Britanya'ya yönelik tutumu	96
121	-	Aralık 1900	İngiliz Kanal Filosu'nun Ziyareti Üzerine Not	97

5.c. Büyük Britanya, Almanya ve Samoa

By bölümde, 1898–1900 yılları arasında Samoa Adaları üzerindeki İngiliz-Alman rekabetine ve bu rekabetin daha geniş emperyal bağlamına odaklanmaktadır. Başlangıçta, **1898 yılı yazında** İngiltere ile Almanya arasında yürütülen müzakereler ayrıntılandırılmış ve bu görüşmelerin **Alman sömürge genişlemesi ile İngiliz-Alman ilişkilerinin doğrudan bağlantısı** vurgulanmıştır. Müzakereler sırasında özellikle **Almanya'nın Samoa üzerindeki talepleri** ile İngiltere'nin Pasifik'teki çıkarları arasında çıkan uyuşmazlıklar ön plana çıkmıştır.

Bölümün ikinci kısmında, **"Manila Hadisesi"** olarak bilinen olay çerçevesinde, **Amerika Birleşik Devletleri ile Almanya arasında Filipinler'de yaşanan deniz sürtüşmeleri** dolaylı olarak ele alınmaktadır. Bu gelişmeler, İngiliz Donanması'nın pozisyonunu ve İngiltere'nin Pasifik'teki jeopolitik çıkarlarını yeniden değerlendirmesine neden olmuştur.

Son olarak, bölümün üçüncü kısmı, **1899 yılı sonlarında** yaşanan diplomatik sürece ve **İngiltere'nin Güney Afrika'daki savaş yükümlülükleri nedeniyle Almanya'ya verdiği dolaylı tavizlere** odaklanmaktadır. Özellikle **Samoa Adaları'nın paylaşımı**, **Berlin'deki tahkim müzakereleri** ve **Portekiz üzerinden yürütülen dolaylı Anglo-Alman uzlaşıları**, bu dönemin sömürge diplomasisinin karakteristik örneklerini oluşturmaktadır.

Bölüm; **İngiliz-Alman Müzakereleri (Ağustos–Aralık 1898)**, **Manila Hadisesi** ve **Samoa Meselesi (1898–1900)** başlıkları altında tasnif edilmiş olup, her alt bölümde yer alan birincil belgeler kronolojik sırayla aşağıda sunulmuştur.

(1) İngiliz-Alman Müzakereleri (Ağustos–Aralık 1898)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
122	F. Lascelles'ten	23 Ağustos 1898	Alman İmparatoru ile yapılan görüşme: Alman sömürge genişlemesi ve İngiliz-Alman ilişkileri	100
123	H.Rumbold'dan	5 Aralık 1898	Kont Eulenburg ile yapılan görüşme: Almanya'nın Büyük Britanya'ya karşı tutumu	101
124	F. Lascelles'ten	21 Aralık 1898	Alman İmparatoru ile yapılan görüşme: Fashoda Meselesi; İngiliz-Alman anlaşması olasılığı	102
125	F. Lascelles'ten	21 Aralık 1898	Alman İmparatoru ile yapılan görüşme: Osten Sacken'in değerlendirmesi	104

(2) Manila Hadisesi

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
126	Amiralty'den	29 Eylül	Manila'da donanma gerilimi: ABD filosunun uyguladığı abluka hakkında yazışmalar	105

(3) Samoa Meselesi

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
127	F. Lascelles'ten	23 Aralık 1898	Herr von Bülow ile yapılan görüşme: Almanya'nın Caroline Adaları'ndaki çıkarları	107
128	F. Lascelles'ten	20 Ocak 1899	Samoa'daki son huzursuzluklar ve önerilen paylaşım planı	108
129	F. Lascelles'ten	20 Ocak 1899	Britanya Elçiliği önündeki protesto gösterisi	109
130	Sömürgeler Bakanlığı'ndan	24 Ocak 1899	Avustralya kolonilerinde Samoa meselesine ilişkin güçlü kamuoyu	110
131	J.Pauncefote' ten telgraf	27 Ocak 1899	Samoa'daki karışıklık: Alman yetkililerin görevden alınması talebi	110
132	F. Lascelles'e	2 Mart 1899	Adaların paylaşımı konusundaki zorluklar	110
133	F. Lascelles'ten	24 Mart 1899	Samoa meselesi	111
134	Sir F. Lascelles'e	31 Mart 1899	Samoa'ya atanacak özel komiserler hakkında	111
135	F. Lascelles'ten	31 Mart 1899	Samoa'daki İngiliz tutumu karşısında Almanya'nın öfkesi	112
136	"	2 Nisan 1899	Alman İmparatoru Samoa meselesinden dolayı öfkeli	113
137	"	6 Nisan 1899	Samoa hakkında yapılan görüşme	113
138	"	8 Nisan 1899	Samoa için Yüksek Komisyon	115

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
139	“	25 Nisan 1899	Berlin Konferansı'nın nihai kararlarının son olaylara uygulanması	115
140	F. Lascelles’ten	28 Nisan 1899	Herr von Bülow ile mülakat: aynı konu (Samoa)	116
141	“	26 Mayıs 1899	Alman İmparatoru ile görüşme: Samoa meselesine dair tutumu	117
142	“	26 Mayıs 1899	Prens Hohenlohe ile görüşme: aynı konu (Samoa)	117
143	Viscount Gough’a	15Haziran1899	Kont Hatzfeldt ile görüşme: Samoa üzerine	119
144	“	12Temmuz 1899	Tahkim için İsveç ve Norveç Kralı’na atıf	120
145	Eliot’tan	23 Temmuz 1899	Samoa’daki son olayların nedenleri	120
146	F. Lascelles’e	15 Eylül 1899	Samoa’da düzgün hükümetin yeniden tesisi ihtimali; paylaşım meselesi	121
147	F. Lascelles’ten	15 Eylül 1899	Samoa’daki durum	123
148	Sir F. Lascelles’e	22 Eylül 1899	Kont Hatzfeldt ile görüşme: tahkim önerisi	124
149	“	6 Ekim 1899	Görüşmenin devamı: Samoa’nın olası paylaşımı	125
150	F. Lascelles’ten	10 Ekim 1899	Kont Bülow ile görüşme: hızlı bir çözüm isteği	126
151	Viscount Gough’a	27 Ekim 1899	Kont Hatzfeldt tarafından bildirilen antlaşma hükümleri: metin eklidir	127
152	“	27 Ekim 1899	Aynı konu (antlaşma hükümleri)	128
153	Kont Hatzfeldt’e	4 Kasım 1899	Antlaşma taslağında değişiklik önerileri	128
154	YarbayJ.M. Grierson’dan	6 Kasım 1899	Alman İmparatoru ile görüşme: Samoa üzerine	129
155	Viscount Gough’tan	11 Kasım 1899	Samoa meselesinin çözümünden Alman memnuniyeti ve sonuçlar	130
156	F. Lascelles’ten	16 Şubat 1900	Samoa çözümünden memnuniyet ve Güney Afrika’ya müdahale olasılığına dair endişe	130

5.d. İngiltere-Fransız İlişkileri 1898

Bu bölümde 1898 yılına ait İngiliz–Fransız diplomatik ilişkileri kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Bölümün ilk kısmı, İngiltere ile Fransa arasında **Orta Nijer bölgesine** ilişkin karşılıklı iddiaların 15 Haziran 1898 tarihli Protokol aracılığıyla dostane biçimde çözüme kavuşturulmasına odaklanmaktadır. Söz konusu protokol, iki devlet arasında Batı Afrika’da uzun süredir süregelen gerilimi yatıştırmış ve sınırların yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır.

Bölümün ikinci kısmını ise İngiliz–Fransız ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil eden **Fashoda Krizine** dair belgeler oluşturmaktadır. Her ne kadar bu krize

ilişkin bazı belgeler daha önce Britanya Parlamentosu tarafından yayımlanan raporlarda kısmen kamuoyuyla paylaşılmış olsa da söz konusu diplomatik hadiseye dair İngiliz bakış açısını içeren bu derece ayrıntılı ve kapsamlı bir anlatım ilk kez bu bölümde yer almaktadır.

İlgili belgeler, **"Batı Afrika (1897–1898)" ve "Fashoda Krizi"** olmak üzere iki alt başlık altında tasnif edilmiş; her bir alt bölümde yer alan arşiv kayıtları ve yazışmalar kronolojik bir düzen içinde sunulmuştur.

(1) Batı Afrika (1897–1898)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
157	Mr. Gosselin'e	30 Aralık 1897	Batı Afrika'daki Britanya ve Fransız talepleri	132
158	E. Monson'dan	10 Ocak 1898	M. Hanotaux'ya Fransızların Nikki'deki eylemleri hakkında gönderilen notun sureti	133
159	Salisbury'den Tutanak	11 Ocak	Bakanlar Kurulu'nun toprak düzenlemesine ilişkin görüşü	135
160	E. Monson'dan	12 Ocak	M. Hanotaux'dan Britanya'nın Bona civarındaki eylemlerine ilişkin şikâyet	135
161	"	12 Ocak	M. Hanotaux'dan Britanya görüşlerine dair istişare	136
162	"	20 Ocak	Batı Afrika müzakerelerine dair muhtıranın iletilmesi	136
163	E. Monson'a tel	28 Ocak	Mali konuların önemi	139
164	E. Monson'dan	31 Ocak	M. Hanotaux ile yapılan görüşme: aynı konu	139
165	E. Monson'a	15 Şubat	Müzakerelerin çözümüne yönelik Majestelerinin Hükümeti'nin önerileri	140
166	E. Monson'dan tel	19 Şubat	Fransız Başbakanı ve Kabinesi'nin mali tekliflere karşı tutumu	143
167	E. Monson'a	20 Şubat	Fransız baskını: Madecali	143
168	E. Monson'dan	20 Şubat	M. Hanotaux ile yapılan görüşme: anlaşmaya ulaşma çabaları	143
169	E. Monson'a	21 Şubat	1890 Anlaşması'nın ihlali kapsamında Fransız eylemlerinin devamı	144
170	E. Monson'dan	22 Şubat	İhlal ile ilgili M. Hanotaux ile yapılan görüşme	144
171	"	24 Şubat	18 Şubat tarihli İngiliz tekliflerine Fransız yanıtı	145
172	"	26 Şubat	Üçlü İttifak'ın büyükelçilerinin Fransız tutumuna dair görüşleri	146
173	"	6 Mart	M. Hanotaux ile yapılan görüşme: ihlallerin reddi	146
174	"	16 Mart	Sözleşme Tasarısı	147
175	Balfour'dan	28 Mart	Batı Afrika meselesinin zorlukları	148
176	Mr. Gosselin'e	4 Nisan	Fransız Sözleşme Tasarısı'nın taslağı	149
177	E. Monson'dan	1 Mayıs	Nijer'deki İngiliz Komiseri'nin raporu	152

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
178	E. Monson'a	6 Mayıs	Fransız eleştirileri: İngiliz karşı taslaklarına yönelik	152
179	E. Monson'dan	19 Mayıs 1898	M. Hanotaux ile görüşme: Bay Chamberlain'in Birmingham konuşması üzerine	154
180	"	3 Haziran	Müzakerelerdeki başlıca mesele üzerine ek görüşme	155
181	"	5 Haziran	M. Hanotaux'ya iletilen bildirimi içerir	155
182	"	15 Haziran	Antlaşmanın imzalanması: müzakerelerin özeti	157

(2) Fashoda Krizi

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
183	E. Monson'dan	1 Temmuz 1898	Yeni Fransız Kabinesi	158
184	"	4 Temmuz	Fransız-Rus İttifakı	159
185	Cromer'a	2 Ağustos	Sir H. Kitchener komutasındaki kuvvetlerin Hartum'u işgal etmesi durumunda izlenecek yol	159
186	E. Monson'dan	4 Ağustos	Batı Afrika Antlaşması'na yönelik basın eleştirileri	161
187	"	8 Eylül	M. Delcassé ile görüşme: söylentilere konu olan İngiliz-Alman "ittifakı" üzerine	162
188	"	8 Eylül	M. Delcassé ile görüşme: Kitchener'ın zaferi için tebrik; Kaptan Marchand'ın konumu	163
189	E. Monson'a	9 Eylül	Halife'ye tabi toprakların konumu	164
190	E. Monson'dan	10 Eylül	Aynı konular	164
191	"	18 Eylül	M. Delcassé ile görüşme: Yukarı Nil'deki durum	165
192	"	19 Eylül	M. Cambon'un Londra'ya atanması	166
193	Rodd'dan	25 Eylül	Sir H. Kitchener'in Fashoda'ya varışına ilişkin	167
194	"	25 Eylül	Özel buharlı gemi	168
195	E. Monson'a	"	194 ve 195 nu.lu telgrafların M. Delcassé'ye okunması	169
196	E. Monson'dan	27 Eylül	Fransız hükümetinin tutumu	169
197	E. Monson'a	28 Eylül	M. Delcassé'nin önerilerine verilen cevap	170
198	E. Monson'dan	28 Eylül	Fransa'nın Mısır'ın yanı başındaki bölgeleri işgal hakkına ilişkin kararlılığı	171
199	Rodd'dan (Tel.)	29 Eylül	Lord Edward Cecil'den gelen bilgiler	172
200	E. Monson'dan	30 Eylül	Fransız birliklerinin Fashoda'dan ayrılmasının imkânsızlığı	173
201	Rodd'a	1 Ekim 1898	M. Marchand'a ilişkin talimatlar	172
202	E. Monson'a	3 Ekim	M. Marchand'a gönderilen Fransız mesajı	173
203	"	6 Ekim	Baron de Courcel ile Fashoda üzerine görüşme	173
204	E. Monson'dan	7 Ekim	Fransız basını yorumları: kamuoyu görüşü	175

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
205	Cromer'a	7 Ekim	Sirdar'ın askerî hukuk ilanı ve sonuçları	176
206	E. Monson'dan	9 Ekim	Matin gazetesinde Fransız harekâtı üzerine telgraf	176
207	Cromer'dan	9 Ekim	Sir H. Kitchener'dan gelen mektup ve muhtıra: Fransızlarla olası sınır hattı	177
208	E. Monson'dan	10 Ekim	Matin gazetesinde yayımlanan makale	178
209	"	11 Ekim	M. Delcassé ile görüşme: müzakerelere temel oluşturabilecek unsurlar	178
210	Courcel'den	12 Ekim	Nil kıyısındaki Fransız iddiaları	180
211	Courcel'e	13 Ekim	Aynı konu	180
212	E. Monson'dan	16 Ekim	M. Delcassé'nin, Marchand'ın seferinin gizli olduğu iddiasını reddi	180
213	"	21 Ekim	Kont Mouravieff'in Paris ziyareti etkileri	181
214	"	"	M. Delcassé ile görüşme: Marchand seferinin niteliği	181
215	"	25 Ekim	Kont Mouravieff'in M. Delcassé'ye tavsiyesi	182
216	T. Sanderson	"	Baron de Courcel ile görüşme (Min.)	182
217	P. Currie'den	26 Ekim	Marki Visconti Venosta ile görüşme: savaş halinde İtalya'nın tutumu	183
218	E. Monson'dan	27 Ekim	Savaş halinde Fransa'ya Rusya'nın desteği	183
219	P. Currie'ye	27 Ekim	No. 217 no'lu telgrafın teyidi	183
220	T. Sanderson	28 Ekim	M. Marchand'ın görevden alınması (Min.)	184
221	E. Monson'dan	28 Ekim	M. Delcassé ile görüşme: Fransa'nın iç siyasi durumu; Rusya'nın desteği	184
222	"	29 Ekim	İleri düzeyde görüşmeler: M. Marchand'ın Fashoda'ya geri gönderilmesi	186
223	E. Monson'a	30 Ekim	Baron de Courcel ile görüşme: M. Marchand'ın konumunun hukuki yönleri	187
224	Cromer'a	30 Ekim	Marchand veya Baratier'in Fashoda'ya taşınmasının uygunsuzluğu	187
225	E. Monson'dan	30 Ekim	M. Delcassé'nin aynı konuya dair tutumu	188
226	"	3 Kasım 1898	Fashoda'dan tahliye	188
227	E. Monson'a	4 Kasım	Aynı konu	188
228	E. Monson'dan	4 Kasım	Fashoda müzakereleri bağlamında nezaketi	189
229	P. Currie'den	7 Kasım	Savaş halinde İtalya'nın tutumu	189
230	E. Monson'dan	8 Kasım	Fransız Kabinesi'nin yeni bakanlarının samimiyeti	190
231	H.Rumbold'dan	9 Kasım	İngiliz-Fransız sorunları	190
232	P. Currie'den	10 Kasım	Fransız Büyükelçisi'nin İngiliz-İtalyan ilişkilerine dair sorgusu	191
233	E. Monson'dan	11 Kasım	Fransa'daki kamuoyu	191

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
234	“	11 Kasım	Girit üzerine; Delcassé’nin moral çöküntüsü	192
235	H. Plunkett’ten	27 Kasım	Belçika basınının tutumu	192

5.e. İngiltere-Fransız İlişkileri 1899

Bölüm, 1899 yılına ait İngiltere ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerin temel meselelerinden biri olan Kuzey Afrika’daki nüfuz alanlarının sınırlandırılması konusuna odaklanmaktadır. Sömürge rekabetinin yoğunlaştığı bu dönemde taraflar arasında uzun süredir devam eden çıkar çatışmaları, nihayetinde 21 Mart 1899 tarihli Anlaşma ile çözüme kavuşturulmuştur. Söz konusu anlaşma, hem Fas ve Mısır üzerindeki statüleri belirlemiş hem de Kuzey Afrika’da taraflar arasında bir denge tesisi sağlamıştır. Bu gelişme, 19. yüzyıl sonlarında Avrupa devletleri arasında yükselen emperyal rekabet bağlamında İngiliz-Fransız ilişkilerinde kayda değer bir yumuşamaya işaret eder.

Bölümün ikinci kısmı İngiltere'nin, Fransa'nın Maskat (Muskat) üzerindeki siyasi ve ticari taleplerine yönelik muhalefetini ele almaktadır. Hint Okyanusu'nda stratejik bir konuma sahip olan Maskat, özellikle İngiltere'nin Hindistan yolundaki güvenliği açısından büyük önem taşımakta olup bu nedenle Londra yönetimi, Fransız etkisinin bölgede artmasına karşı kararlı bir tutum sergilemiştir. İlgili diplomatik yazışmalar, İngiliz tarafının Maskat’ın statüsüne dair geleneksel nüfuz iddiasını muhafaza etme gayretini açıkça ortaya koymaktadır.

Bölüm, iki alt başlık altında yapılandırılmıştır: “Kuzey Afrika” ve “Maskat”. Bu başlıklar altında sunulan arşiv belgeleri, dönemin diplomatik gelişmelerine ışık tutmakta ve taraflar arasındaki stratejik önceliklerin seyrini kronolojik bir perspektif içerisinde yansıtmaktadır.

(1) Kuzey Afrika

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
236	Sir P. Currie’den	4 Kasım 1898	Trablusgarp hinterlandında İtalya’nın çıkarları	194
237	E. Monson’dan	9 Aralık	İngiliz Ticaret Odası’ndaki konuşma; gazete kupürü ekli	194
238	“	9 Aralık	İngiliz-Fransız ilişkileri	196
239	“	29 Aralık	Fransa’da gelecek yıla dair görünüm	197
240	E. Monson’a	11 Ocak 1899	Kuzey Afrika, Madagaskar ve Newfoundland meseleleri	197
241	E. Monson’dan	18 Ocak	İngiltere ile savaş beklentisi	199
242	“	16 Ocak	M. Delcassé ile görüşme: farklılıkların tartışılmasına istekli olduğu yönünde beyanı	199
243	“	3 Şubat	Almanya’nın tutumu: Fransa’nın savaş hazırlıkları	200

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
244	E. Monson'a	15 Şubat	M. Cambon ile görüşme: Afrika sınırları	201
245	"	15 Mart	Devam eden görüşmeler: aynı konu	202
246	H. Rumbold'dan	31 Mart 1899	Kont Nigra ile görüşme: İtalya'nın tutumu	203
247	Currie'den	4 Nisan	İtalya'nın Kuzey Afrika ve Çin'deki çıkarları	203
248	"	10 Nisan	Devam eden görüşme: Trablusgarp meselesi	204
249	"	10 Nisan	Trablusgarp'a dair önerilen bir bildirinin taslağını içerir	204
250	"	24 Nisan	Kanal Filosu'nun Sardinya sularını ziyareti	205
251	Currie'ye	25 Nisan	Sir T. Sanderson'un, Baron de Renzis (İtalyan Büyükelçi) ile görüşmesi: Son İngiliz-Fransız Anlaşması ve nota teatisi arzusu	206
252	"	13 Mayıs	Baron de Renzis ile görüşme: aynı konu	206
253	Anthopoulo Paşa'dan	17 Mayıs	Son İngiliz-Fransız Anlaşması: Kasım 1890'da belirlenen bölgeye ilişkin ihlal; Mısır'ın hakları	207
254	Anthopoulo Paşa'ya	26 Mayıs	Önceki belgeye yanıt	208

(2) Maskat

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
255	Sir E. Monson'a	22 Şubat 1899	M. Cambon ile Maskat üzerine görüşme	209
256	"	27 Şubat	Devam eden görüşme: aynı konu	210
257	"	15 Mart	"	211
258	"	7 Haziran	"	211
259	E. Monson'dan	14 Ağustos	M. Delcassé ile görüşme: İngiliz-Fransız ilişkileri	212
260	E. Monson'a	7 Ekim	M. Cambon ile Maskat yakınlarındaki kömür deposu hakkında görüşme	213

5.f. Lahey Barış Konferansı

Bu bölüm, modern uluslararası hukuk tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan 1899 tarihli ilk Lahey Barış Konferansına odaklanmaktadır. Konferans, savaşın sınırlandırılması ve barışçıl uyuşmazlık çözüm yollarının geliştirilmesi amacıyla toplanmış olup, çok taraflı diplomatik müzakereler yoluyla silahsızlanma, zorunlu tahkim ve kalıcı bir uluslararası yargı mekanizmasının tesisi gibi konular gündeme getirilmiştir.

Bölümün özel önemi, İngiliz delegasyonuna verilen resmi talimatların burada ilk kez yayımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu belgeler, Birleşik Krallık'ın konferanstaki diplomatik pozisyonunu, müzakere stratejilerini ve uluslararası

hukuka dair temel yaklaşımlarını açıklıkla ortaya koymaktadır. Söz konusu talimatlar, dönemin Britanya dış politikasının çok taraflı barış girişimlerine olan temkinli yaklaşımını da gözler önüne sermektedir.

Öte yandan, konferansın sonuç bildiriminin yayımlanmasının ardından arşiv kaynaklarında yer alan belgelerin büyük çoğunluğu kamuoyuna açık hale gelmiş olduğundan, bu bölümde yalnızca belirleyici nitelikteki birkaç diplomatik belge sunulmuştur. Bu belgeler, özellikle müzakerelerin temel parametrelerine ve devletlerin konferans sürecine yüklediği anlamlara ışık tutmaktadır.

Bölüm, iki alt başlık altında yapılandırılmıştır: "Ön Hazırlık" ve "Konferans". Bu alt bölümler, sırasıyla konferansa yönelik hazırlık sürecini (davetler, diplomatik istişareler, direktifler) ve toplantı sırasında cereyan eden müzakereleri (delegasyonlar arası temaslar, öneriler ve taslaklar) kapsamaktadır. Sunulan belgeler, konferansın tarihsel bağlamına ve uluslararası barış düzeni arayışına dair bütüncül bir perspektif sağlamaktadır.

(1) Ön Hazırlık

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
261	C. Scott'a	30 Ağustos 1898	Rus hükümetinin konferans gündemine dair görüşleri hakkında bilgi talebi	215
262	E. Monson'dan	1 Eylül	Fransa'nın projeden önceden haberdar olup olmadığına dair belirsizlik	215
263	C. Lascelles'ten	2 Eylül	Rusya'nın genelgesi hakkında; tartışma başlıkları, M. de Witte'in tutumu	216
264	C. Scott'tan	3 Eylül 1898	Kont Mouravieff'in konferans için ön koşullara dair görüşleri	217
265	H.Rumbold'dan	8 Eylül	Kont Goluchowski ile Rus silahsızlanma önerileri üzerine görüşme	218
266	E. Satow'dan	8 Eylül	Japonya'nın silahsızlanma önerilerine bakışı	218
267	H. Rumbold'dan	14 Eylül	Alman ve İtalyan büyükelçilerinin konferans temeline dair görüşleri	219
268	McDonald'dan	15 Eylül	Sırbistan'ın Rus önerilerine karşı tutumu	220
269	C. Scott'a	24 Ekim	Rusya'nın konferans önerisinin İngiltere tarafından kabulü	220
270	E. Satow'dan	1 Kasım	Japon Başbakanının Rusya'nın önerileri ve diğer konular üzerine konuşması	221
271	F. Lascelles'ten	22 Aralık	Alman İmparatoru ile Rus önerileri üzerine görüşme	222

(2) Konferans

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
272	Milbanke'den	27 Nisan 1899	Kont Nigra ile konferans üzerine görüşme	223
273	"	12 Mayıs	Kont Welsersheimb ile aynı konu hakkında görüşme	224
274	Amirallikten	16 Mayıs	Donanma kuvvetlerinin sınırlandırılması ve silahların geliştirilmesine dair kısıtlama	224
275	J. Pauncefote'a	16 Mayıs	Konferansa Tam Yetkili Temsilci olarak atanma talimatları	225
276	Harbiye Nezareti'nden	17 Mayıs	Rus genelgesine dair muhtıranın iletilmesi	226
277	J. Pauncefote'tan	31 Mayıs	Daimî uluslararası mahkeme önerisinin onaylanması: küçük değişiklik	227
278	"	9 Haziran	Daimî bir uluslararası mahkeme kurulması	227
279	H. Rumbold'dan	12 Haziran	Almanya'nın Avusturya'yı etkileme girişimi	227
280	G. Bonham'dan	13 Haziran	Dışişleri Bakanı ile görüşme	228
281	H. Rumbold'dan	13 Haziran	Avusturya'nın desteği konusunda güvence	228
282	Charles À Court'un Notu	29 Temmuz	Silahlanmanın sınırlandırılması	229
283	J. Pauncefote'tan	31 Temmuz	Konferans sonuçlarına dair gözlemler	231
284	E. Monson'dan	24 Ekim	Cumhurbaşkanı Loubet ile görüşme	232

5.g. Güney Afrika Savaşı

1899–1902 yılları arasında meydana gelen **İkinci Boer Savaşı** ya da diğer adıyla **Güney Afrika Savaşı** süresince, başlıca Avrupa devletlerinin hükümetleri ve kamuoylarının sergilediği diplomatik ve siyasi tutumları kapsamlı biçimde belgelemektedir. Bölümde yer alan belgeler, savaşın yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel bir etki doğurduğunu ortaya koymaktadır.

Bölümde, özellikle Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İtalya gibi büyük güçlerin **İngiliz askerî harekâtlarına ve koloniyal genişleme politikalarına yönelik değerlendirmeleri** hem resmi diplomatik yazışmalar hem de basın yansımaları üzerinden analiz edilmektedir. Belgeler, savaş boyunca tarafsızlık, dolaylı müdahale, arabuluculuk girişimleri ve uluslararası kamuoyunun savaşın meşruiyetine ilişkin değerlendirmelerini içermektedir.

Özellikle dikkat çeken bir diğer tema ise, savaşın ilerleyen evrelerinde Avrupa başkentlerinde dolaşıma **giren arabuluculuk ve barış girişimi söylentileridir**. Bu tür diplomatik dedikoduların gerek kamuoyunda gerekse diplomasi çevrelerinde nasıl yankı bulduğu; devletlerin bu gelişmelere nasıl temkinli veya fırsatçı tepkiler verdiği, belgeler üzerinden somut biçimde izlenebilmektedir.

Bölüm, hükümet temsilcileriyle yapılan görüşmeleri, istihbarat raporlarını, büyükelçilerin müzakerelerine dair aktarımları ve basın takibatlarını içererek, yalnızca çatışma alanına değil, Avrupa diplomasi çevrelerine de ışık tutmaktadır. **Böylelikle savaşın sadece bir askeri çatışma değil, aynı zamanda bir uluslararası diplomasi sınavı olduğu vurgulanmaktadır**.

Söz konusu belgeler, Birleşik Krallık'ın dış politikasının savaş döneminde nasıl şekillendiğini ve Londra hükümetinin uluslararası izolasyondan kaçınmak için yürüttüğü söylem ve hamleleri kapsamlı biçimde belgelemektedir.

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
285	E. Monson'dan	1 Ekim 1899	Fransız Basını	233
286	"	24 Ekim	Fransa ve Rusya hükümetlerinin niyetleri	233
287	"	27 Ekim	Macar dışişleri yetkilisi M. Dumba ile İngiltere'ye karşı muhtemel bir koalisyon üzerine görüşme	234
288	Currie'den	2 Kasım	Marki Visconti-Venosta ile görüşme: İtalya kamuoyunun duyguları	235
289	E. Monson'dan	3 Kasım	Basının tutumu	236
290	H. Rumbold'dan	3 Kasım	Avusturya-Macaristan tarafsızlığı	237
291	"	3 Kasım	Kont Mouravieff'in Paris ziyareti	237
292	F. Plunkett'ten	4 Kasım	Baron Lambermont ile görüşme: Almanya, Fransa ve Rusya'nın tutumu	239
293	"	5 Kasım	Fransız Basını	239
294	E. Monson'dan	7 Kasım	Kont Mouravieff'in Paris ziyareti hakkında bilgi	239
295	H. Rumbold'dan	10 Kasım	Viyana Basını	239
296	H.MacDonell'den	16 Kasım	Portekiz Basını	240
297	H. Rumbold'dan	21 Kasım	Alman İmparatoru'nun İngiltere ziyareti niyeti	240
298	C. F. F.Adam'dan	27 Kasım	İspanyol Basını	241
299	E. Satow'dan	30 Kasım	Japonya'nın Güney Afrika Savaşı'nın son bulmasına dair endişesi	241
300	E. Monson'dan	1 Aralık	İngiltere'ye yönelik Fransız Hükümeti'nin basın saldırılarına ilişkin tutumu	242
301	Salisbury Notu	15 Aralık	Delagoa Körfezi ablukası ihtimali	243
302	F. Lascelles'ten	20 Aralık	Almanya'nın savaşa karşı tutumu; Fransa ve Rusya'nın tutumu	243
303	E. Fane'den	1 Ocak 1900	Rus Çarı'nın İngiltere'ye karşı düşmanlığı hafifletme girişimi	244
304	F. Lascelles'ten	4 Ocak	İngilizlerin *Bundesrath* gemisine el koyması	245
305	H. Rumbold'dan	10 Ocak	Avusturya İmparatoru ile görüşme	245
306	F. Lascelles'e	13 Ocak 1900	Şüpheli gemilere el konulması meselesi	246

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
307	H. Rumbold'dan	13 Ocak	Alman posta gemilerinin alıkonulması; Prens Hohenlohe'nin Güney Afrika Savaşı'na dair endişesi	246
308	E. Monson'dan	19 Ocak	Fransa, Almanya ve Rusya arasında gizli müzakereler iddiası	247
309	F. Plunkett'ten	21 Ocak	İngiltere'ye karşı muhtemel bir düşmanlığın olup olmadığı meselesi	248
310	H. Rumbold'dan	2 Şubat	Genel dış politika değerlendirmesi	249
311	F. Lascelles'ten	9 Şubat	Güney Afrika'daki savaş üzerine Alman İmparatoru ile görüşme	249
312	"	10 Şubat	Kont Bülow ile görüşme	252
313	"	2 Mart	Alman İmparatoru ile görüşme: İngiltere'nin Güney Afrika'daki başarısı üzerine	253
314	"	16 Mart	İmparator'un *Times* gazetesine telgrafının özetini iletir	254
315	"	17 Mart	Güney Afrika Cumhuriyetleri başkanlarına Avusturya'nın cevabı	254
316	Sir F. Lascelles'e	18 Mart	No. 314 numaralı yazıya yanıt	255
317	Sir C. Scott'tan	19 Mart	Güney Afrika Cumhuriyetleri başkanlarının yaptığı çağrı	255
318	Sir H. Rumbold'dan	27 Mart	Avusturya İmparatoru ile görüşme: İngiltere'ye dair tutumu	256
319	Sir F. Lascelles'ten	20 Nisan	Alman İmparatoru ile görüşme: Alman gemilerine el konulmasına karşılık tazminat ve İngiltere'nin Akdeniz politikası üzerine	257
320	Sir F. Lascelles'e	25 Nisan	Aynı konu	258
321	Binbaşı W. H. H. Waters'tan	3 Eylül	Dr. Leyds ve Rus müdahalesi	258
322	F. Lascelles'ten	28 Şubat	Alman İmparatoru ile görüşme: İngiltere ile dostane ilişkilerin sürdürülmesi arzusu	258
323	"	25 Ağustos	Kral Edward ile Alman İmparatoru arasındaki görüşme	259
324	"	9 Kasım	Alman İmparatoru ve Kont Bülow ile görüşme: İngiltere hükümetinin tutumu eleştirildi	261
325	Buchanan'dan	20 Kasım	Dr. Leyds'in Berlin ziyareti; Mr. Chamberlain'in 25 Ekim konuşması	262
326	Mr. Buchanan'a	26 Kasım	Mr. Chamberlain'in 25 Ekim'deki konuşması	263
327	Sir F. Plunkett'e	"	Aynı konu	264
328	Mr. Buchanan'a	3 Aralık 1901	Kont Metternich ile görüşme: aynı konu	265
329	Sir F. Lascelles'e	14 Ocak 1902	Kont Metternich ile görüşme: aynı konu	266

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
330	“	“	Kont Metternich ile görüşme: aynı konu; Veliaht Prens’in Almanya ziyareti	267
331	F. Lascelles’ten	16 Ocak	Alman İmparatoru ile görüşme: aynı konu	267
332	“	16 Ocak	Reichstag’daki konuşmalar	268
333	F. Plunkett’ten	19 Ocak	Avusturya İmparatoru ile görüşme: aynı konu	269
334	F. Lascelles’e	22 Ocak	Kral Edward’dan Alman İmparatoru’na Veliaht Prens’in Berlin ziyaretine ilişkin mesaj	269
335	F. Lascelles’ten	22 Ocak	Alman İmparatoru’nun cevabı	270
336	“	24 Ocak	Alman İmparatoru’nun Reichstag’daki konuşmaları üzerine görüşme; Veliaht Prens’in ziyareti	270
337	“	31 Ocak	Veliaht Prens’in Berlin’e varışı	271
338	C. Scott’tan	5 Şubat	Kont Lamsdorff ile görüşme	272
339	E. Monson’dan	6 Şubat	M. Delcassé ile görüşme: dış müdahale	273
340	F. Plunkett’ten	11 Nisan	Kont Bülow ile görüşme	274
341	F. Lascelles’ten	8 Haziran	Güney Afrika Savaşı’nın sona ermesinden duyulan memnuniyet	275
342	Eyre Crowe’dan	1 Ocak 1907	Almanya’nın Güney Afrika Savaşı’na yönelik tutumu	276

5.h. Büyük Güçler, 1898–1903

Bölüm, 1898 ile 1903 yılları arasındaki dönemde Büyük Güçler arasındaki diplomatik ilişkilerin belirli yönlerini ele almakta ve özellikle **İtalya’nın dış politikası** ile **Üçlü İttifak (Triple Alliance)** sistemine katkısını ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu yıllar, yalnızca Avrupa’da değil, **Asya ve Afrika’daki Osmanlı topraklarında** da yoğun diplomatik faaliyetlerin gözlemlendiği bir dönemdir.

Bu süreçte, özellikle **Balkanlar**, **Afganistan**, **Habeşistan (Etiyopya)** ve **Süveyş Kanalı** gibi stratejik bölgelerdeki gelişmelere dair **çok sayıda Britanya Mavi Kitabı (British Blue Books)** yayımlanmış ve bu kaynaklar, dönemin dış politika belgeleri için temel başvuru kaynağı olmuştur. Bölüm, bu kaynaklardaki bilgileri esas alarak, güç dengelerinin şekillenmesinde etkili olan çeşitli girişimleri belgelendirmektedir.

Bölümün son kısmında **Mürzsteg Reform Programı** çerçevesinde, **1 Ekim 1903 tarihinde Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında varılan mutabakatı** içeren ve **Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan vilayetlerinde reformları öngören diplomatik telgraflar bulunmaktadır.** Bu belgeler, Osmanlı toprakları

üzerindeki dış müdahalelerin sadece askeri değil, reformist ve idari düzeyde de yapılandırıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Öte yandan, **Rusya'nın Afganistan politikası** hakkında dönemin diplomatik çevrelerinde büyük yankı uyandıran bazı stratejik belgeler de bu bölümde yer almaktadır. Bu belgeler, Rusya'nın Güney Asya'da artan etkisini kontrol altında tutmak isteyen **Britanya İmparatorluğu'nun** kaygılarını ve buna bağlı olarak geliştirdiği politikaları ortaya koymaktadır.

Bölüm, ayrıca **1895 ile 1898 yılları arasında Süveyş Kanalı** üzerine hazırlanmış kapsamlı bir Britanya muhtırasına da yer vererek, **kanalın hem askeri hem de ekonomik güvenliğinin** nasıl tanımlandığını ve bu bağlamda Avrupa güçleri arasında nasıl bir rekabet alanı oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

Bölüm; **Genel, Balkanlar, Afganistan, Habeşistan (Abyssinia)** ve **Süveyş Kanalı** alt başlıkları altında yapılandırılmış olup, her alt başlıkta dönemin dış politikasına dair özgün birincil kaynak belgeler sistematik biçimde sunulmaktadır.

(1) Genel

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
343	H.Rumbold'dan	13 Mart 1898	M. de Kállay ile görüşme: Uzak Doğu meseleleri	278
344	"	31 Mayıs	Kont Nigra ile görüşme: Avusturya-Rusya uzlaşısı	279
345	"	23 Haziran	Kont Goluchowski ile görüşme	279
346	"	19 Eylül	Alman ve Avusturya İmparatorları arasındaki ilişkiler	280
347	P. Currie'den	18 Ocak 1899	Fransa'nın İtalya'yı Üçlü İttifak'tan koparma girişimi	280
348	Milbanke'ten	6 Mayıs	Avusturya-Rusya ilişkileri	281
349	Currie'den	28 Eylül 1900	İngiliz-İtalyan ilişkileri	282
350	Currie'ye	12 Ekim	Aynı konu	282
351	E. Monson'dan	13 Mart 1901	Fransız-Alman ilişkileri	282
352	Currie'den	14 Nisan	İtalya'nın Üçlü İttifak'ı yenilemedeki tutumu	283
353	Currie'ye	17 Aralık	Fransız-İtalyan ilişkileri	284
354	Milbanke'ten	19 Aralık	Aynı konu	284
355	Currie'den	1 Ocak 1902	Bay Prinetti ile görüşme	285
356	"	5 Ocak	Kral Victor Emmanuel III ile görüşme	286
357	E. Monson'dan	10 Ocak	İtalya-Fransa ilişkileri	286
358	F. Plunkett'ten	16 Ocak	Kont Bülow'un Almanya ve Üçlü İttifak hakkındaki konuşması	286
359	Lord Currie'ye	3 Şubat	İngiliz-İtalyan ilişkileri	287
360	"	7 Mart	Trablusgarp hakkında Fransız bildirisi	290

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
361	Lord Currie'den	12 Mart	Aynı konu	291
362	F. Plunkett'ten	10 Nisan	Büyük Britanya–İtalya ilişkileri	291
363	"	8 Mayıs	M. Barrère'in İtalya'yı Üçlü İttifak'tan uzaklaştırma çabaları	292
364	R. Rodd'dan	9 Temmuz	İtalya ve Üçlü İttifak'ın yenilenmesi; Fransa–İtalya yakınlaşması	292
365	F. Bertie'ye	8 Haziran 1903	İtalya Kralı'nın Paris ziyareti	294
366	F. Bertie'den	20 Ekim	Rus Çarı'nın İtalya'ya yapması planlanan ziyaret; Kral Victor Emmanuel'in dış politikası	295

(2) Balkanlar

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
367	H.Rumbold'dan	6 Şubat 1898	M. de Kállay ile Balkan işleri hakkında görüşme; Mr. Milbanke'in muhtırası ekte	295
368	Milbanke'ten	28 Nisan	M. de Kállay ile görüşme: Bosna ve Hersek	296
369	H.Rumbold'dan	24 Mayıs 1899	Kont Kinsky ile görüşme: Rusya'nın Uzak Doğu'daki çıkarları	298
370	"	6 Temmuz	Avusturya-Rusya ilişkileri	299
371	Mr.Milbanke'ten	4 Temmuz 1901	Baron Baulberg ile görüşme: Avusturya-Rusya ilişkileri üzerine	300
372	"	27 Ağustos	M. de Kállay ile görüşme: Balkanlar'daki kargaşa üzerine	301
373	"	1 Ocak 1903	Kont Lützow ile görüşme: Avusturya-Rusya ilişkileri üzerine	302
374	N. O'Conor'dan	19 Kasım	İzzet Paşa'dan ileti: "Punctation" (taslak anlaşma) üzerine	303
375	"	25 Kasım	Aynı konu	305

(3) Afganistan

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
376	Rus Elçiliğinden	6 Şubat 1900	Rusya-Afganistan ilişkileri	306
377	Spring Rice'tan	12 Ekim 1903	Aynı konu: Mr. Parker tarafından hazırlanmış özet de ekli	307

(4) Habeşistan (Abyssinia)

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
378	R. Rodd'dan	6 Eylül 1903	Habeşistan'daki İtalyan çıkarları	317

(5) Süveyş Kanalı

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
379	Avam Kamarası	28 Haziran 1898	Port Said'de konuşlanan İspanyol filosuna kömür ikmali yapılması meselesi	319
380	Muhtıra	28 Haziran 1898	Süveyş Kanalı'nın seyrüseferine ilişkin sözleşme	319

EK

No	Kimden	Tarih	Konu Başlığı	Sayfa
	Muhtıra	5 Ocak 1903	1892–1904 Yılları Arasında Almanya ile Büyük Britanya Arasındaki İlişkiler	322

6. BU BELGELER KAPSAMINDA İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE BAKIŞI

1898=1903 yılları arasında İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik diplomatik tutumu hem Doğu Sorununun dönüşen doğasını hem de Osmanlı'nın iç işlerine ilişkin büyük güçlerin artan müdahalesini gözler önüne sermektedir. Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki yayılmacı niyetleri ve Rusya'nın Boğazlar ile Karadeniz üzerindeki stratejik hedefleri, İngiliz diplomatların dikkatinden kaçmamış; bu gelişmeler, Osmanlı'nın egemenliğine yönelik ciddi tehditler olarak değerlendirilmiştir. 16 Şubat 1898 tarihli F.O. Austria 1272 (No. 39) numaralı gizli raporda, İngiltere'nin Viyana Büyükelçisi Sir Horace Rumbold'un, Avusturya-Macaristan Maliye Bakanı ve Balkan işlerinden sorumlu yetkilisi M. de Kállay ile yaptığı görüşme aktarılmıştır. Bu görüşmede Kállay, Rusya'nın esas amacının *"...Karadeniz üzerindeki kontrolünü pekiştirmek ve savaş gemilerinin diğer denizlere erişimini sınırlamak.."* olduğunu vurgulamış; Boğazların açılmasının Rusya için *"...hayati bir stratejik hedef..."* teşkil ettiğini ifade etmiştir. Aynı belgede, Makedonya'daki durumun *"...dış müdahaleye gerek kalmadan dahi patlamaya hazır..."* olduğu yönündeki kanaat, bölgedeki istikrarsızlığın büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Gooch ve Temperley, s, 295-297). Kállay'ın açıklamaları, Avusturya ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu çevreleyen jeopolitik riskleri nasıl dikkatle izlediğini göstermektedir.

İngiltere'nin bu dönemdeki dikkatli izlemesi, sadece Rusya'ya karşı değil, aynı zamanda Avusturya-Macaristan'a karşı da geçerlidir. 28 Nisan 1898 tarihli F.O.

Austria 1273 (No. 139) sayılı belgede, diplomat Ralph Milbanke, Kállay'ın Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerindeki uzun vadeli hedeflerine dair açıklamalarını aktarmaktadır. Kállay'ın iddiasına göre, *"…İmparator Wilhelm, İmparator Franz Joseph'in yaklaşan Jübile kutlamaları vesilesiyle, Bosna ve Hersek'in ilhak edilmesine Büyük Güçlerce rıza gösterilmesini önermeyi düşünmektedir..."* (Gooch ve Temperley, s, 297) Bu ifade, Avusturya'nın 1908 ilhakına giden yolun yıllar öncesinden planlandığını ve İngiltere dahil olmak üzere büyük güçlerin bu planlardan haberdar olduğunu belgelemektedir. İngiltere, bu dönemde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunmakla birlikte, statükonun değişmesi karşısında esas çıkarlarını yeniden konumlandırma esnekliğini de korumuştur.

Bu çerçevede, İngiltere'nin Osmanlı'daki reformlara yaklaşımı da dikkat çekicidir. 19 Kasım 1903 tarihli F.O. Turkey 5271 (No. 774) sayılı belgede, Sultan II. Abdulhamid'in Avusturya ve Rusya tarafından önerilen Mürzsteg Programı'ndan duyduğu endişe ve İngiltere'nin desteğini İzzet Paşa aracılığıyla talebi bildirilmiştir. Rapora göre, Sultan II. Abdülhamid'in Avusturya ve Rusya tarafından önerilen reform paketine dair en büyük endişesi; bu müdahalenin salt idari düzenlemelerle sınırlı kalmayıp Osmanlı egemenliğini hedef aldığına dair kanaatidir. İngiliz Büyükelçisi O'Conor, Sultan'ın ağzından şu ifadeyi aktarmaktadır: "…*Majestelerinin bir yanda kendi tebaası, diğer yanda yabancı güçler arasında ciddi bir açmaz içinde olduğu…, …bu reformların kabulünün egemenliğine son vereceğini ve nihayetinde imparatorluğun parçalanmasına yol açacağını…"*(Gooch ve Temperley, s, 303-305). Bu ifadeyle Sultan'ın reform taleplerini yalnızca idari değil, aynı zamanda siyasal egemenliğe karşı bir tehdit olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Avusturya ve Rusya'nın ortak reform teklifleri içinde yer alan Hristiyan bir Genel Müfettiş ve yabancı subaylar denetimindeki jandarma teşkilatı önerisi, doğrudan Osmanlı'nın iç işleyişine müdahale olarak algılanmıştır.

Belgede özellikle dikkat çeken bir diğer unsur, Sultan'ın bu reformları Avrupa kamuoyuna karşı Müslümanların sistematik biçimde dışlandığı bir baskı mekanizmasının parçası olarak sunduğudur. Büyükelçiye göre, Sultan "…*Makedonya'daki Müslüman yönetimine yönelik saldırıların, Müslüman dinine karşı örtülü tehditler olduğuna kanaat getirdi.*." diyerek, Batı'dan gelen reform taleplerini İslamiyet'e karşı bir Haçlı zihniyetinin tezahürü olarak yorumlamaktadır. Sultan, İngiltere'nin Hindistan'daki Müslümanlara karşı tutumunu olumlu bir örnek olarak hatırlatırken, aynı anlayışın Osmanlı topraklarındaki Müslümanlara da uygulanmasını beklemektedir. Bu söylem, reformlara karşı oluşturulan Osmanlı tepkisinin yalnızca iç politikaya değil, aynı zamanda uluslararası meşruiyet mücadelesine dayandığını ortaya koymaktadır.

Belge, Osmanlı yönetiminin reformlara gösterdiği direncin ardındaki siyasi ve dini hassasiyetleri anlamak bakımından birincil derecede önemli bir diplomatik kaynaktır.

Bu gergin diplomatik zemine rağmen, Osmanlı yönetimi reform taleplerini tümüyle reddetmemiştir. 25 Kasım 1903 tarihli F.O. Turkey 3272 (No. 224) sayılı belgede, İngiliz Büyükelçisi O'Conor, Babıâli'nin "Avusturya ve Rusya büyükelçilerine, Makedonya reformlarının ilke olarak kabul edildiğini bildirdiğini" aktarmaktadır (Gooch ve Temperley, s, 305). Bu ifade, Osmanlı'nın uluslararası baskılar karşısında esneklik gösterdiğini ancak uygulamaya geçme noktasında denge politikası yürütmeye çalıştığını göstermektedir. İngiltere, bu tür diplomatik gelişmeleri dikkatle izleyerek, Osmanlı'nın bir yandan egemenliğini sürdürme çabasını, diğer yandan uluslararası itibarını koruma mücadelesini yakından takip etmiştir.

7. SONUÇ

"İngiliz Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı'nın Sebepleri (1898-1914)Cilt I" adlı eserin tanıtımını yaptığımız bu makalemizde, toplam olarak11 + 2 ek olmak üzere 13 ciltten oluşan eserin genel bir tanıtımı da yapılmıştır. Hedefimiz bu makaleyi takip eden incelemelerimizde, diğer ciltlerin de tanıtımını aynı metotla yapmak ve başta Dünya Tarihi olmak üzere Türk Tarihi ile de ilgili önemli bilgiler içeren bu eseri tamamını tanıtarak, araştırmacıların hizmetine sunmaktır.

Sonuç bölümünde Cilt I de yer alan konuların kısa bir özeti verilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Gerek bu cilt de yer alan konuların ve daha sonra tanıtımını yapacağımız diğer ciltlerde yer alan konuların ayrıntılı değerlendirilmesi bu incelemelerin en sonunda yani 13 cildin tanıtımı verildikten sonra yapılacaktır. Bu genel değerlendirme makalesinde Osmanlı Tarihi ile ilgili olan konular da ciddi bir şekilde tahlil edilecektir.

1897–1899 yılları arasında Uzak Doğu'da yaşanan gelişmeler, emperyal rekabetin küresel boyutunu ve İngiltere'nin dengeleyici dış politika stratejilerini anlamak açısından kritik bir döneme işaret etmektedir. Almanya'nın Kiao-Chau'yu askeri müdahaleyle işgali, Rusya'nın Port Arthur'u kiralaması ve İngiltere'nin Wei-hai-Wei'yi ele geçirmesi, Çin toprakları üzerindeki nüfuz mücadelelerinin yalnızca bölgesel çıkarlarla değil, küresel jeopolitik rekabetle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu dönemde İngiltere'nin Rusya ile doğrudan diplomatik temasa geçerek Çin üzerindeki nüfuz alanlarını belirleme çabası, imparatorluk diplomasisinin esnekliğini ve önleyici müdahale stratejisini

gözler önüne sermektedir. Özellikle Japonya'nın bu gelişmeler karşısındaki tutumu ve Sir Ernest Satow'un diplomatik yazışmaları, sadece güçler arası ilişkileri değil, aynı zamanda Asya'nın yükselen aktörlerinin nasıl konumlandığını da ortaya koymaktadır.

1898–1899 yılları arasındaki İngiltere, Almanya ve Portekiz üçlü diplomatik ilişkileri, Afrika'daki sömürge rekabetinin gizli antlaşmalar ve stratejik uzlaşılarla nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. 30 Ağustos 1898 tarihli Gizli İngiliz-Alman Antlaşması, bu üçlü ilişkinin temel taşını oluştururken; 14 Ekim 1899 Anglo-Portekiz Deklarasyonu ve Lizbon donanma ziyareti gibi gelişmeler, İngiltere'nin Portekiz ile geleneksel ittifakını güçlendirme ve Afrika'daki dengeleri koruma stratejisini gözler önüne sermektedir. Bu belgeler, Britanya'nın hem Avrupa'daki statüsünü sürdürme hem de Almanya ile dengeli iş birliği yürüterek sömürge çıkarlarını güvence altına alma çabasını yansıtan birer diplomatik mihenk taşıdır.

1898–1900 yılları arasında Samoa Adaları üzerindeki İngiltere ve Almanya arasındaki rekabet, Pasifik'teki sömürgeci güç mücadelesinin ve diplomatik manevraların tipik bir örneğidir. Almanya'nın talepleri, İngiltere'nin çıkarlarıyla çatışırken; Manila Hadisesi ve 1899'daki Samoa'nın paylaşımı gibi gelişmeler, İngiltere'nin bölgedeki stratejisini yeniden şekillendirmesine neden olmuştur.

1898–1899 yıllarında İngiltere ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler, sömürge rekabetine rağmen kontrollü uzlaşı ve stratejik denge çabalarının öne çıktığı bir dönemi yansıtmaktadır. 15 Haziran 1898 Protokolü ile Orta Nijer'deki gerilim yumuşatılmış, ardından Fashoda Krizi kapsamlı şekilde ele alınarak Batı Afrika'daki rekabetin yönetilebilir sınırlar içinde tutulduğu görülmüştür. 1899'da imzalanan ve Fas ile Mısır üzerindeki nüfuz alanlarını belirleyen anlaşma ise Kuzey Afrika'da taraflar arasında istikrarlı bir güç dengesi tesis edilmesini sağlamıştır. Öte yandan, Maskat üzerindeki çekişme, İngiltere'nin Hindistan yolu üzerindeki geleneksel çıkarlarını kararlılıkla korumaya devam ettiğini, Fransa'nın ise bu alanda yeni etkiler kurma çabasında olduğunu göstermektedir. Bu döneme ait diplomatik belgeler, hem iki ülke arasındaki uzlaşı eğilimlerini hem de rekabetin sürdüğü stratejik alanları kronolojik ve analitik bir bütünlük içinde sunarak, Avrupa güçleri arasındaki diplomatik refleksleri ve sömürge siyasetinin çok katmanlı doğasını anlamak açısından temel kaynak niteliğindedir.

1899 tarihli ilk Lahey Barış Konferansı'na odaklanan bölüm, modern uluslararası hukukun kurumsal temellerinin atıldığı süreci belgeleyerek, savaşın sınırlandırılması ve barışçıl uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının gelişimini kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle İngiltere delegasyonuna verilen resmi talimatların ilk kez yayımlanması, Britanya'nın çok taraflı diplomasiye

yönelik temkinli yaklaşımını ve stratejik pozisyonunu anlamak açısından önemlidir. Konferans öncesi hazırlıklar ve müzakerelere dair belgeler, uluslararası toplumun barış düzeni arayışındaki eğilimlerini belgeleyen birincil kaynaklar niteliğindedir.

İkinci Boer Savaşı'nın yalnızca Güney Afrika'da değil, Avrupa diplomasi çevrelerinde de geniş yankı uyandırdığı; savaşın yalnızca bir askeri çatışma olarak değil, aynı zamanda başta Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İtalya olmak üzere büyük güçler arasında dengelerin sınandığı çok yönlü bir kriz olarak değerlendirildiği belgelerle ortaya konmuştur.

1898–1903 dönemine odaklanan bu bölüm, Büyük Güçler arasındaki diplomatik rekabetin yalnızca Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmadığını, Osmanlı coğrafyasının Balkanlar, Güney Asya ve Kuzey Afrika'daki stratejik bölgelerinde de yoğun biçimde sürdüğünü göstermektedir. İtalya'nın Üçlü İttifak içindeki konumunun belirginleştiği bu süreçte, Mürzsteg Reform Programı örneğinde olduğu gibi dış müdahaleler idari ve reformist karakter kazanırken, Rusya'nın Afganistan politikaları üzerinden Güney Asya'da ortaya çıkan jeopolitik kaygılar dikkat çekmektedir. Britanya'nın Süveyş Kanalı üzerindeki askeri ve ekonomik güvenlik öncelikleri ile Habeşistan'a yönelik diplomatik pozisyonları da, imparatorluklar arası rekabetin deniz yolları ve Afrika içlerine kadar yayıldığını belgelemektedir. Bu çerçevede, döneme ait arşiv belgeleri, Osmanlı topraklarının Büyük Güçler arasındaki güç mücadelesinde bir diplomatik laboratuvar haline geldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Gooch, G. P. ve Temperley, Harold. (1927) *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*, *The End of British Isolation, From the Occupation of Kiao-Chau to the Making, of the Anglo-French Entente, December 1897-April 1904*, Vol. I.

Hirsch, Felix E. (1954). *The Journal of Modern History,* 26(3). The University of Chicago Press.

Otte T.G. (2016), *An Historian in Peace and War The Diaries of Harold Temperley*. Oxon.

EXTENDED ABSTRACT

From the eighteenth century through to the early decades of the twentieth, British foreign policy played a pivotal role in shaping the global political and economic order. It also made enduring contributions to the foundational principles of modern diplomacy. As the foremost imperial power of the nineteenth century—epitomized by the description "the empire on which the sun never sets"—Britain sought to preserve its global supremacy through active political engagement, strategic alliances, and when necessary, the projection of naval and military power.

British foreign policy, which consistently prioritized maritime dominance, colonial expansion, trade-based strategy, and the maintenance of the European balance of power, was deeply embedded in the geopolitics of every major world region. These guiding principles shaped Britain's interventions from the partitioning of Africa and the control of India to its enforcement of unequal treaties in China, and most relevant to this study, its intricate relationship with the Ottoman Empire. The disintegration of the Ottoman domains—especially in the Near East and the Balkans—was viewed by British policymakers as a matter of high strategic concern, where imperial interests and the stability of the international order converged.

The First World War, widely recognized as one of the greatest catastrophes in human history up to that point, erupted largely due to the inability of the leading imperial powers—especially Britain, Germany, Russia, and France—to restrain their insatiable desire for global dominance and spheres of influence. While the war was fought across vast battlefields, its destructive force also extended deeply into diplomatic, economic, and social spheres. The costs of this war were borne not only by the defeated powers, but also by the victors and the societies under their direct or indirect control. In this respect, the military victory of Britain and its allies often resembled a Pyrrhic victory—costly, hollow, and far from absolute.

Amid post-war debates about responsibility and the origins of the conflict—particularly in British public opinion and international circles—Prime Minister and Foreign Secretary James Ramsay MacDonald endorsed an official publication project aimed at clarifying Britain's role in the outbreak of the war. The result was the *British Documents on the Origins of the War, 1898–1914*, a series of 13 volumes (11 main volumes and 2 supplements), published between 1926 and 1938 under the editorship of G. P. Gooch and Harold Temperley. Based on the archives of the British Foreign Office, this collection was designed not

only to serve as a primary documentary resource, but also to defend Britain's historical posture by casting light on its diplomatic rationale in the pre-war period.

This documentary initiative—while officially framed as a means of historical transparency—was also aimed at deflecting moral and political responsibility away from Britain. Nevertheless, the materials it contains offer far more than a singular national narrative. Comprising diplomatic correspondence, telegrams, confidential reports, and private memoranda from the highest levels of the British government, the series constitutes an unparalleled archival trove. Even though the documents were carefully selected and do not represent the entirety of Foreign Office records—certain sensitive files were likely withheld—each published document retains the status of an authentic primary source. As such, they provide invaluable insights into Britain's pre-war positioning and offer researchers the opportunity to re-evaluate the underlying motivations, contradictions, and limits of British diplomacy.

Notably, one of the most significant features of the collection is the prominence given to the "Eastern Question" and, in particular, to the Ottoman Empire and matters concerning the Turks. During the late nineteenth and early twentieth centuries, the Ottoman realm occupied a central place in European diplomacy, attracting the strategic interests of Russia, Austria-Hungary, and France, while simultaneously standing at the crossroads of Britain's imperial ambitions in India and the Middle East. Thus, the volumes devoted to this period are not only essential to the study of European diplomacy, but also to the political history of the Ottoman Empire, Anglo-Ottoman relations, and the broader history of geopolitical rivalry, including projects such as the Baghdad Railway and themes such as Pan-Slavism and German influence. These aspects elevate the importance of the series as an indispensable primary source for scholars of Ottoman and Turkish history.

This article focuses specifically on Volume I of the series, which covers the period from 1898 to 1903. Through a close reading and critical analysis of the selected volume, the study explores how the Ottoman Empire and its territories were perceived, represented, and discussed in British diplomatic writings. Rather than merely offering a textual or descriptive overview, this research engages in an analytical and comparative approach: key passages referencing the Ottoman Empire and the Turks have been translated and contextualized, enabling an evaluation of British imperial thought, policy priorities, and strategic anxieties regarding the "Eastern Question."

This research thus contributes to a deeper understanding of both British perceptions of the Ottoman world and the intellectual architecture of British

imperial diplomacy. Moreover, by providing English–Turkish translations of key primary source excerpts and offering critical commentary, this article aims to make these materials more accessible to Turkish scholars and historians of the late Ottoman period.

In conclusion, the first volume of the *British Documents on the Origins of the War* reveals not only Britain's complex and often ambivalent attitude toward the Ottoman Empire but also its broader imperial anxieties and strategic calculations in an era of shifting alliances and emerging nationalisms. By engaging systematically with this material, we aim to lay the groundwork for a multi-volume investigation of British-Ottoman diplomatic relations, one that will ultimately shed light on how Britain's global ambitions intersected with the Ottoman Empire's slow descent into crisis and fragmentation.

Future research will extend this analysis to the subsequent volumes of the series, tracing how British perceptions of the Ottoman Empire evolved in light of mounting international tensions, the Balkan Wars, and the approach of the First World War.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4133-4165
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82650
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 19.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 06.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Ercan, Y. Ö. (2025). Taliban Üzerine Akademik Söylemin Evrimi: 1995-2023 Dönemine ait Bibliyometrik bir Haritalama, *Journal of History School,* 78, 4133-4165.

TALİBAN ÜZERİNE AKADEMİK SÖYLEMİN EVRİMİ: 1995-2023 DÖNEMİNE AİT BİBLİYOMETRİK BİR HARİTALAMA

Yasemin Özüm ERCAN[1]

Öz

Bu çalışma, Taliban üzerine üretilen uluslararası akademik söylemin 1995-2023 yılları arasında geçirdiği kavramsal ve tematik evrimi, bibliyometrik analiz yöntemleriyle kapsamlı biçimde incelemektedir. Elsevier Scopus veri tabanında yer alan 2.105 yayın üzerinden gerçekleştirilen analiz, akademik literatürdeki yönelimleri üç tarihsel dönemde -birinci Taliban iktidarı (1995-2001), ayaklanma dönemi (2002-2021) ve ikinci Taliban iktidarı (2022-2023)- karşılaştırmalı biçimde haritalamaktadır. Çalışmada elde edilen veriler R-Studio istatistik programı bibliometrix kütüphanesi kullanılarak Çoklu Uyum Analizi (MCA), anahtar kelime ağ analizi, kümeleme yöntemleri ve tematik evrim diyagramları gibi ileri düzey bibliyometrik teknikler kullanılarak, akademik söylemin semantik ve ideolojik yapı taşları dönemsel olarak analiz edilmiştir. Bulgular, akademik söylemin yalnızca içeriksel değil, yapısal olarak da küresel politik gelişmelere senkronize biçimde evrildiğini; yalnızca tematik olarak değil, kavramsal merkezilik ve yapısal gelişmişlik düzeyleri açısından da belirgin kırılmalara uğradığını ortaya koymaktadır. İlk dönemde literatür, kadın hakları ve insan sağlığı ekseninde insani odaklı analizlerle sınırlıyken, 2001 sonrası dönemde Taliban'ın küresel güvenlik tehdidi olarak çerçevelenmesi ile terörizm, ayaklanma ve bölgesel güvenlik başlıkları akademik üretimin merkezine yerleşmiştir. Taliban'ın 2021'de yeniden iktidara gelmesi ile akademik ilgi psikososyal travmalar, kadın hakları, bölgesel güvenlik ve insani krizlere yönelmiştir. Aynı dönemde Çin, Rusya, Hindistan gibi jeopolitik aktörlerin müdahil olmasıyla bölgesel güvenlik ve uluslararası diplomasi boyutları da öne çıkmıştır. Çalışma, sosyal bilimlerde genellikle nitel yaklaşımlarla ele alınan söylem analizine, kantitatif

[1] Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü, Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora programı, ozumercan1@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0183-8991

yöntemlerle donatılmış bütüncül bir model sunmakta; akademik söylemin dönemsel, semantik ve politik katmanlarını ampirik temellerle çözümleyerek literatüre metodolojik bir katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle araştırma, akademik söylemin hem bir bilgi üretim alanı hem de uluslararası normların ve ideolojik yapıların yeniden üretildiği temsil alanı olduğunu ortaya koymakta; disiplinler arası sosyal bilim araştırmalarına metodolojik ve kuramsal düzeyde özgün katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taliban, Afganistan, Terörizm, Ayaklanma, Bibliyometrik Analiz.

Evolution of Academic Discourse on the Taliban: A Bibliometric Mapping of the 1995–2023 Period

Abstract

This study offers a comprehensive examination of the conceptual and thematic evolution of international academic discourse on the Taliban between 1995 and 2023 through bibliometric analysis methods. Based on a dataset of 2.105 publications indexed in the Elsevier Scopus database, the study maps scholarly trends across three historical periods—the first Taliban regime (1995–2001), the insurgency period (2002–2021), and the second Taliban regime (2022–2023) —through a comparative framework. Using the bibliometrix package in R-Studio, the data were analyzed via advanced bibliometric techniques such as Multiple Correspondence Analysis (MCA), keyword co-occurrence networks, clustering algorithms, and thematic evolution diagrams to trace the semantic and ideological building blocks of the discourse over time. The findings reveal that academic discourse on the Taliban has evolved in a manner synchronized not only with global political developments in content but also structurally, undergoing significant shifts in conceptual centrality and thematic cohesion. While the initial period was predominantly shaped by humanitarian-focused analyses centered on women's rights and public health, the post-2001 literature shifted toward framing the Taliban as a global security threat, with terrorism, insurgency, and regional security becoming dominant themes. After the group's return to power in 2021, scholarly attention expanded to include psychosocial trauma, gender rights, humanitarian crises, and regional stability, with increased emphasis on the geopolitical involvement of actors such as China, Russia, and India. This study contributes a quantitatively grounded and methodologically integrated model to the traditionally qualitative discourse analysis frameworks in the social sciences. By empirically mapping the temporal, semantic, and ideological layers of academic discourse, the research demonstrates that such discourse serves not only as a site of knowledge production but also as a space where international norms and ideological structures are reproduced. In doing so, it offers a distinctive methodological and theoretical contribution to interdisciplinary social science research.

Keywords: Taliban, Afghanistan, Terrorism, Insurgency, Bibliometric Analysis.

GİRİŞ

Taliban hareketi yalnızca siyasal bir aktör değil, aynı zamanda küresel güvenlik, radikal ideoloji, toplumsal cinsiyet rolleri ve ulusötesi müdahale tartışmalarının merkezine yerleşmiş çok katmanlı bir fenomendir (Crews & Tarzi, 2008). 1994 yılında Afganistan'ın güneyindeki Kandahar bölgesinde ortaya çıkan Taliban, özellikle Sovyet işgali sonrası oluşan siyasi boşluğun, kabile temelli iktidar mücadelelerinin ve medrese kökenli Deobandi İslamcılığın bir ürünü olarak teşekkül etmiştir (Barfield, 2012; Rashid, 2002). Kuruluş döneminde yerel güvenliği sağlama, rüşveti ortadan kaldırma ve düzen inşa etme iddiaları ile öne çıkan Taliban, kısa sürede Afganistan'ın büyük bölümünü kontrol altına alarak 1996 yılında başkent Kâbil'de yönetimi devralmıştır (Crews & Tarzi, 2008). Bu dönemde din temelli normatif bir düzeni şeriat yorumuyla pekiştirerek, kadın haklarını sistematik biçimde kısıtlayan, kültürel mirası tahrip eden ve uluslararası sistemle çatışan bir yönetim profili sergilemiştir.

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Taliban'ın El-Kaide ile ilişkilendirilmesi, onu yalnızca bölgesel bir direniş hareketi değil, aynı zamanda uluslararası terörizmin temsilcisi olarak konumlandırmıştır (Bergen, 2006; Riedel, 2008). Bu durum, ABD öncülüğündeki askeri müdahaleyi ve Taliban rejiminin devrilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak bu yenilgi, hareketin sonu olmamış; aksine kırsal bölgelerde yeniden yapılanarak "Neo-Taliban" adıyla hibrit, merkeziyetsiz ve asimetrik savaş taktikleri benimseyen bir aktör olarak Taliban yeniden ortaya çıkmıştır (Giustozzi, 2007; Johnson & DuPee, 2012). Bu evrimsel dönüşüm, hareketin ideolojik yapısında değil ama operasyonel stratejisinde belirgin bir kaymayı beraberinde getirmiştir. Taliban artık yalnızca şeriat devleti hedefleyen bir hareket değil; aynı zamanda işgal karşıtı ulusal direniş olarak kendisini çerçeveleyen ve bu söylemi uluslararası kamuoyuna da aktarmaya çalışan bir aktöre dönüşmüştür (Semple, 2014).

2013 yılında Katar'da açılan Taliban Siyasi Ofisi, hareketin diplomatik yüzünü inşa etme çabasının göstergesi olmuş; bu ofis üzerinden gerçekleştirilen Doha görüşmeleri, Taliban'ın siyasi bir aktör olarak tanınma yönündeki stratejisini somutlaştırmıştır. 2021 yılında ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte Taliban, savaşsız bir biçimde Kâbil'e girerek ülke yönetimini ikinci kez ele geçirmiştir. Ancak bu yeni dönem, önceki iktidardan farklı olarak küresel gözlem altında, dijital çağın medya ortamında ve değişen uluslararası normlar çerçevesinde şekillenmektedir (Abbas, 2023). Bu dönemde hareketin söyleminde modernleşme ve kapsayıcılık vurguları öne çıkarken, uygulamada kadın hakları,

ifade özgürlüğü ve azınlık güvenliği gibi konularda ihlallerin sürdüğü gözlemlenmektedir (UNAMA, 2022).

Taliban'a ilişkin akademik üretim, bu çok katmanlı tarihsel ve söylemsel dönüşümle eşzamanlı bir biçimde evrim geçirmiştir. Başlangıçta kültürel tahribat, kadın hakları ve dini radikalizm odaklı sınırlı sayıda çalışmayla temsil edilen literatür, 2001 sonrası dönemde güvenlik, terörizm, radikalleşme ve ayaklanmaya karşı koyma stratejileri gibi başlıklara yönelmiştir (Jones, 2009; Kilcullen, 2009). 2021 sonrası ise literatürde belirgin bir yön değişimi yaşanarak; insani krizler, mülteci hareketleri, sağlık sisteminin çöküşü, psikososyal travmalar ve uluslararası hukuk boyutları daha görünür hale gelmiştir. Aynı zamanda Taliban'ın Çin, Rusya ve İran gibi aktörlerle kurduğu ilişkiler bağlamında literatürde jeopolitik analizlerin de arttığı dikkat çekmektedir (Small, 2020).

Bu söylemsel dönüşüm yalnızca konusal değil, aynı zamanda epistemolojik bir yeniden yapılanma sürecine işaret etmektedir. Taliban söylemi, akademide yalnızca analiz edilen bir konu değil, aynı zamanda bilgi üretiminin politik-ideolojik sınırlarının yeniden tanımlandığı bir temsil evrenine dönüşmüştür (Abbas, 2021). Batı merkezli akademik üretimin Taliban'ı çoğunlukla bir "öteki" figürü olarak inşa ettiği; buna karşın son yıllarda daha çok yerel perspektiflerin, saha temelli analizlerin ve eleştirel yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir.

Bu bağlamda, Taliban üzerine inşa edilen akademik söylemin tarihsel evrimini, tematik yönelimlerini ve kavramsal kırılma noktalarını bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmek yalnızca literatür taraması açısından değil; aynı zamanda sosyal bilimlerdeki bilgi rejimlerinin politik doğasını açığa çıkarmak açısından da kritik önemdedir. İşte bu çalışma, Taliban'a ilişkin uluslararası akademik söylemin 1995–2023 yılları arasında geçirdiği kavramsal ve tematik evrimi bibliyometrik analiz yöntemleriyle nicel temelde haritalayarak; sosyal bilimlerin bilgi üretim süreçlerini yapısal düzeyde görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Taliban üzerine inşa edilen akademik söylem, dönemsel olarak hem küresel güvenlik kaygılarına hem de Batı merkezli normatif çerçevelerin yeniden üretimine bağlı olarak şekillenmiştir. 1990'lı yılların sonlarında ağırlıklı olarak insan hakları ihlalleri ve radikal İslam vurgusuyla betimlenen Taliban, 2000'li yıllarda güvenlik ve terörle mücadele ekseninde yeniden konumlanmıştır. 2021 sonrası süreçte ise söylem, daha çok insani krizler, kadınların eğitime erişimi, toplumsal travmalar ve sağlık sisteminin çöküşü gibi temalar etrafında genişlemiştir. Bu yönüyle Taliban'a ilişkin söylem, yalnızca nesnel bir analiz alanı değil, aynı zamanda akademik disiplinlerin ideolojik konumlanmaları ve politik duyarlılıklarıyla iç içe geçmiş bir temsil evreni sunmaktadır. Bu amaçla, bu çalışma "Taliban üzerine üretilen uluslararası akademik söylem, 1995–2023

yılları arasında kavramsal ve tematik düzeyde nasıl bir evrim geçirmiştir ve bu evrim, küresel politik gelişmelerle nasıl bir senkronizasyon içindedir?" araştırma sorusu üzerine odaklanmıştır. Çalışma, Scopus veri tabanında Taliban'a ilişkin ilk çalışmanın yayımlandığı 1995 ile 2023 yılları arasında Taliban temalı akademik literatürü bibliyometrik analizle inceleyerek araştırma sorusuna sistematik bir yanıt sunmayı amaçlamaktadır.

Bibliyometrik analiz çerçevesinde çoklu uyum analizi (MCA), kümeleme algoritmaları, anahtar kelime ağ analizi ve tematik evrim haritalaması gibi yöntemler aracılığıyla, R-Studio istatistik programının bibliyometrix kütüphanesi (Aria & Cuccurullo, 2017) ile; üç ana dönem olan Birinci Taliban iktidarı (1996–2001), ayaklanma dönemi Taliban'ı (2002–2021), ikinci Taliban iktidarı (2022–2023) ayrı olarak incelenmiştir. Böylelikle dönemsel söylem kırılmaları, anahtar kavramların kümelenme yapıları ve literatürün semantik yönelimleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, Taliban'a ilişkin söylemin akademik düzlemdeki evriminin sistematik ve temsili biçimde haritalanması, yalnızca tarihsel bir izlek sunmakla kalmayacak; aynı zamanda sosyal bilimlerin bilgi üretim pratiklerini, normatif eğilimlerini ve disipliner önceliklerini de açığa çıkaracaktır. Bu çalışmanın amacı, bu söylemsel dönüşümleri bibliyometrik analiz yöntemleriyle nicel olarak görünür kılmak ve bu dönüşümlerin ardında yatan yapısal, ideolojik ve zamansal parametreleri yüksek çözünürlükte ortaya koymaktır. Bu yöntemsel yaklaşım, yalnızca ampirik veri üretmeyi değil, aynı zamanda kavramsal ve söylemsel düzeyde literatürdeki dönüşümün izlenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, bu analizler; akademik çalışmaların yalnızca bilgi üretme pratikleri olmadığını, aynı zamanda politik-ideolojik konjonktüre paralel olarak yeniden şekillenen birer temsil alanı olduklarını ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel katkısı, disiplinler arası bir perspektif ile Taliban söylemini tarihsel süreklilik ve kırılma hatları üzerinden kavramsal düzlemde haritalayarak, hem sosyal bilimler literatürüne metodolojik bir araç sunmak hem de akademik söylemin politik bağlamla nasıl senkronize olduğunu görünür kılmaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Taliban üzerine uluslararası akademik literatürdeki kavramsal yönelimleri, tematik kümelenmeleri ve söylemsel dönüşümleri nicel veri temelli bir yaklaşımla incelemeyi hedefleyen bibliyometrik bir analizdir. Bibliyometri terimi ilk olarak Alan Pritchard tarafından 1969 yılında kullanılmış ve bilimsel yayınlara ilişkin sayısal verilerin sistematik biçimde analiz edilmesini amaçlayan,

matematiksel ve istatistiksel yöntemlere dayalı bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlanmıştır (Pritchard, 1969). Bu yöntemle; yazarlar, dergiler, kurumlar, ülkeler, konu alanları, anahtar kelimeler ve atıf ilişkileri gibi öğeler üzerinden bilimsel üretimin yapısal örüntüleri çözümlenebilir. Makro bakışı sağlayan bibliyometrik analiz bir konuya ilişkin bütün detayları görebilmeyi sağlaması bakımından önemlidir (Block & Fisch, 2020). Başlangıçta bilimsel iletişim araçlarının ölçümlenmesi amacıyla tanımlanan bu yöntem, günümüzde yalnızca üretim hacmini değil, aynı zamanda bilgi akışını, etki düzeylerini ve akademik iş birliklerini değerlendirmek için de kullanılmaktadır (Potter, 1981; Sengupta, 1992).

Bibliyometrik analizle yakından bağlantılı olarak, bu çalışma aynı zamanda Taliban konusuna dair olası korelasyonları ve ilgi alanlarını keşfetmek amacıyla bir metin madenciliği (*text mining*) yaklaşımı yürütmektedir. Metin madenciliği, farklı kaynaklardan verilerin otomatik olarak çıkarılması yoluyla bilgisayar destekli yeni bilgilerin keşfedilmesini ifade etmektedir (Hearst, 2003).

Araştırma, *Scopus* veri tabanında indekslenen 1995–2023 tarihleri arasındaki yayınları esas almakta olup, üç dönemsel faza ayrılmıştır: (1) Birinci Taliban Dönemi (1995-2001), (2) Ayaklanma Dönemi (2002-2021), (3) İkinci Taliban Dönemi (2022-2023). Bu dönemsel ayrım hem tarihsel hem de literatürdeki söylem değişkenliği bağlamında analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Dünya genelinde çok sayıda bilimsel üretim veritabanı bulunmaktadır. Uzmanlar arasında genel kabul gören görüşe göre, makale sayısı ve kapsama alanı açısından açık ara önde gelen ilk iki veritabanı *Scopus* (sağlayıcı: *Elsevier*) ve *Web of Science – WoS* (sağlayıcı: *Clarivate Analytics*) olarak öne çıkmaktadır. Pek çok çalışma her iki veritabanında da indekslendiğinden, analizde veri tekrarlarını önlemek amacıyla yalnızca bir veritabanı tercih edilmiştir. Bu çalışmada Scopus veritabanı kullanılmıştır; çünkü kullanıcı dostu arayüzü, konu alanı çeşitliliği ve bibliyometrik analiz araçlarıyla entegrasyon kolaylığı açısından araştırmanın ihtiyaçlarına daha uygun bulunmuştur. Ayrıca, Scopus'un sosyal bilimler alanındaki kapsayıcılığı ve güncelliği bu tercihte etkili olmuştur.

Scopus veri tabanında 1990-2023 yılları arasında başlık, özet veya anahtar kelimeler alanlarında "Taliban" anahtar kelimesini içeren bütün yayınların taranması ile veri seti elde edilmiştir. İlk veri 1995 yılında elde edildiği için veri seti 1995-2023 yılları arasını kapsamaktadır. Tarama sonucunda dergi, kitap gibi 1.053 farklı kaynaktan toplam 2.105 akademik doküman analiz sürecine dahil edilmiştir. Dönemler itibarıyla birinci iktidar dönemini kapsayan 1995-2001

yılları arasında 77 yayın, ayaklanma döneminde yapılan 1.630 yayın, 2022-2023 döneminde yapılan 398 yayın incelenmiştir.

Veri Analiz Teknikleri

Verilerin analizi, R-Studio istatistik programı *Bibliometrix* paketi aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Literatürdeki temaların semantik olarak nasıl organize olduğunu görmek amacıyla, Çoklu Uyum Analizi (*Multiple Correspondence Analysis* (MCA)) uygulanmıştır. MCA, kategorik verilerin (anahtar kelimeler, özet içerikleri, yazar etiketleri) boyut indirgeme yoluyla iki boyutlu kavramsal haritalar oluşturmasını sağlamıştır. MCA sonrası elde edilen konumsal veriler, kavramların literatür içerisindeki ilişkilerini daha görünür kılmak adına kümelenmiştir. Kümeleme için genellikle Ward yöntemi ya da hiyerarşik kümeleme algoritmaları tercih edilmektedir. Bu yöntem, birlikte en çok kullanılan terimleri aynı kümede toplamakta ve kavramsal benzerliğe dayalı yapısal temsiller oluşturmaktadır. 'Anahtar kelime' alanları kullanılarak oluşturulan kelime birlikteliği matrisleri üzerinden, literatürde en sık birlikte yer alan kavram çiftleri tespit edilmiştir. Ağ yapılarının merkezilik (*centrality*), yoğunluk (*density*) ve bağlanırlık (*connectivity*) gibi göstergeleri üzerinden dönemsel olarak kavramsal çekirdekler ve periferik yapılar belirlenmiştir. Ağ görselleştirmeleri Fruchterman-Reingold algoritması ile modellenmiştir. Her dönemde öne çıkan temaların literatürdeki göreli önemi ile iç yapısal gelişmişliği karşılaştırılmış; bu sayede olgunlaşmış, gelişmekte olan, niş ve zayıflayan temalar tespit edilmiştir. İki eksenli stratejik haritalar oluşturularak literatürdeki kavramsal evrim zamansal olarak görselleştirilmiştir.

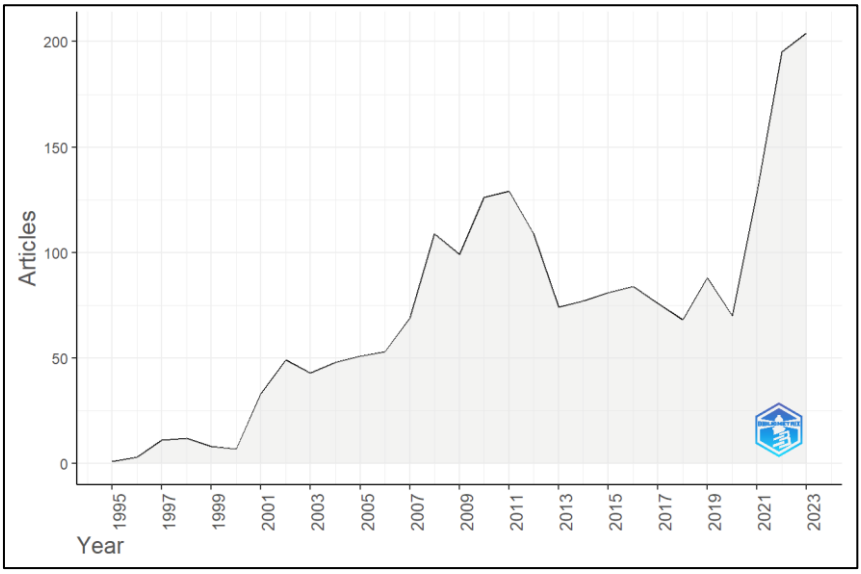
Sınırlılıklar

Bu çalışmada yalnızca Scopus veri tabanı temel alınmıştır. Bu durum, farklı veri tabanlarında yer alan yayınların dışarıda kalması nedeniyle belirli bir örnekleme önyargısı oluşturabilir. Ayrıca, yalnızca İngilizce yayınlara odaklanılması, bölgesel literatürün (örneğin Farsça, Urduca) dışarıda bırakılmasına neden olmuştur. Bu sınırlamalara rağmen, Scopus'un multidisipliner kapsamı sayesinde analizler, genel eğilimleri temsil edebilecek düzeyde geniş bir veri setine dayanmaktadır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma Evreni Olarak Scopus'ta Taliban Konulu Çalışmaların Genel Görünümü (1995-2023)

Akademik çalışmalar, genellikle belirli bir alandaki ilginin ve tartışmanın bir yansımasıdır. Grafik 1'de sunulan yıllık yayın yoğunluğu verisi, Taliban konusuna yönelik akademik ilginin zamansal olarak nasıl şekillendiğini açık biçimde göstermektedir. Bu eğilim, doğrudan politik olaylarla, güvenlik tehdit algısıyla ve uluslararası gündemdeki dönüşümlerle ilişkilidir.

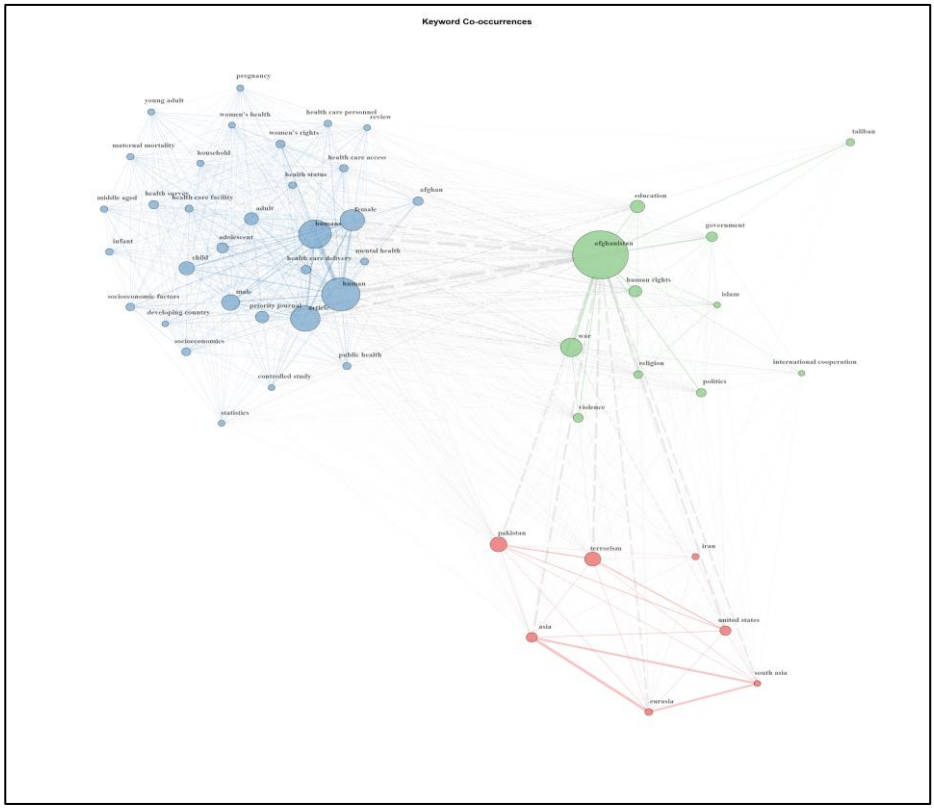
Grafik 1. Taliban konulu makalelerin yıl dağılımı (1995-2023)

Grafik 1, 1995-2023 yılları arasında yapılan Taliban konulu çalışmaların evrimini vermektedir. 1995–2001 dönemi, Taliban'ın Afganistan'daki ilk iktidar dönemine tekabül etmekte olup, grafik üzerinde düşük fakat artan bir akademik üretimle temsil edilmektedir. Bu dönemdeki yayınların sınırlı sayıda olması hem veri kaynaklarının sınırlılığı hem de uluslararası akademik çevrelerin konuya ilişkin ilgisinin henüz şekillenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak 1996'da Taliban'ın Kâbil'i ele geçirerek fiilen hükümet kurmasıyla birlikte akademik analizlerin belirmeye başladığı görülmektedir. 2001 yılı itibarıyla, Taliban'a yönelik akademik üretimde ani bir sıçrama gözlemlenmektedir. Bu durum, doğrudan 11 Eylül 2001 saldırıları ve ardından gelen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) müdahalesi ile ilişkilidir. Taliban'ın El-Kaide ile bağlantılı olarak küresel terör ağı içerisinde tanımlanması, onu yalnızca bölgesel bir aktör olmaktan çıkarıp uluslararası güvenlik çalışmaları literatürünün merkezine yerleştirmiştir. Bu dönemdeki yayınlar, büyük oranda terörizm, ayaklanmaya karşı koyma (counterinsurgency), radikalleşme ve güvenlik politikaları çerçevesinde şekillenmiştir.

2006–2011 yılları arasında yayın hacminin istikrarlı bir artış eğilimi göstermesi, Taliban'ın "Neo-Taliban" olarak yeniden örgütlenmesi ve Afganistan'da direniş hareketlerinin yoğunlaşmasıyla ilişkilidir. ABD öncülüğündeki NATO güçlerinin sahadaki varlığına rağmen Taliban'ın etkisini kaybetmemesi, sahadaki çatışmaların uzun süreli hale gelmesi ve bölgesel aktörlerin (ör. Pakistan, İran) müdahil olması, bu dönemde yapılan yayınlarda sıklıkla analiz edilen başlıklardır. 2011–2013 yılları arasında belirgin bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş, ABD'nin Afganistan'dan çekilme stratejisini duyurması ve Taliban'ın zayıfladığı yönündeki algının oluşmasıyla ilişkilendirilebilir. Akademik ilginin azalmasında, savaşın sona ereceğine dair uluslararası beklentinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu dönemde Suriye iç savaşının başlaması ve Orta Doğu'daki dikkat odağının değişmesi, Afganistan merkezli çalışmaların akademik öncelik sıralamasında gerilemesine neden olmuştur.

2014–2019 dönemi, akademik ilginin görece stabil ve orta yoğunlukta seyrettiği bir periyottur. Taliban'ın sahadaki etkisi sürmekle birlikte, akademik literatürdeki aciliyet duygusu 2000'li yılların başına kıyasla daha düşüktür. 2021 sonrası dönem, grafikteki en keskin yükselişi temsil etmektedir. Bu dramatik artış, Taliban'ın Ağustos 2021'de yeniden Kâbil'i ele geçirerek Afganistan'da ikinci kez iktidara gelmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Uluslararası akademik topluluk, bu ani iktidar değişimini; kadınların durumu, göç hareketleri, kamu sağlığı krizleri ve bölgesel güvenlik tehditleri bağlamında yeniden analiz etmeye başlamıştır. Ayrıca Çin, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin Afganistan'daki güç dengelerine müdahil olmaya başlaması, jeopolitik analizleri artırmıştır. Pandemi sonrası dönemin insani krizleriyle birleşen bu gelişmeler, özellikle halk sağlığı, travma çalışmaları ve uluslararası hukuk perspektifinden yoğun akademik üretime neden olmuştur.

Grafik 2'de sunulan anahtar kelime birliktelik ağı, 1995–2023 yılları arasında Scopus veri tabanında yayımlanan Taliban temalı akademik çalışmalarda kavramsal kümelerin nasıl yapılandığını ve bu kavramların semantik olarak nasıl ilişkilendiğini göstermektedir. Ağ yapısı, renklerle ayrılmış tematik kümeleri ve bu kümeler arası geçişkenliği yansıtan çok boyutlu bir epistemolojik harita sunmaktadır.

Grafik 2. Anahtar kelimelerin birlikte kullanımı (1995-2023)

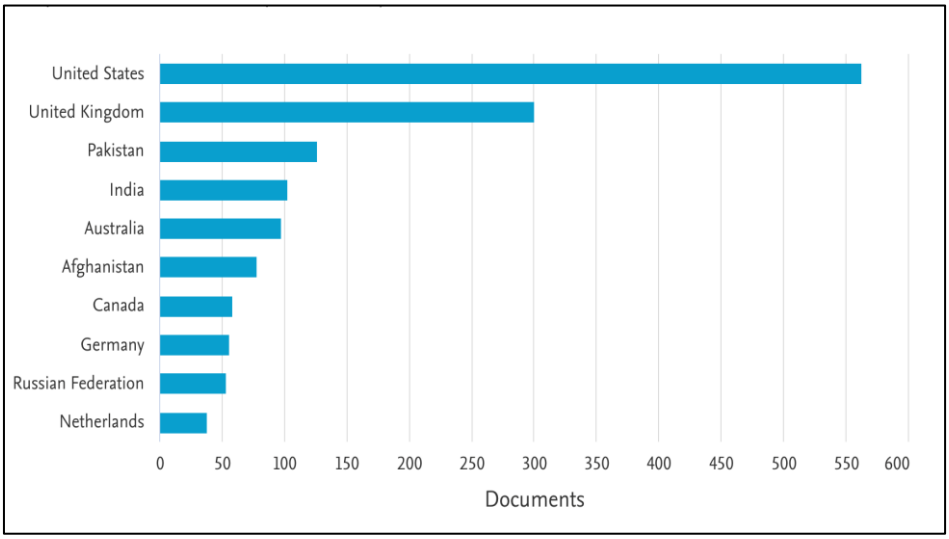
Ağın en baskın ve merkezi düğümü "Afganistan" kavramıdır. Bu kavram hem halk sağlığı hem de siyasal-ideolojik alt kümelerle güçlü bağlantılar kurarak literatürdeki söylemin semantik eksenini belirlemektedir. "Afganistan" kavramına en sık eşlik eden terimler arasında "insan hakları", "hükümet", "eğitim", "din", "İslam" ve "Taliban" yer almakta; bu da ülke merkezli çalışmalarda siyasal yapı, toplumsal dönüşüm ve dini temsiliyetin temel araştırma eksenleri olduğunu göstermektedir.

Grafiğin sol üst bölgesinde konumlanan mavi kümelenme, doğrudan halk sağlığı, kadın sağlığı ve sosyoekonomik koşullar gibi insani gelişme eksenli temaları barındırmaktadır. "Kadın sağlığı", "akıl sağlığı", "çocuk", "anne ölümleri", "sosyoekonomik faktörler" ve "halk sağlığı" gibi düğümler, özellikle 2000 sonrası dönemde artan uluslararası sağlık temelli akademik ilgiyi yansıtmaktadır. Bu küme, sağlık hizmetlerine erişim, travma sonrası bozukluklar ve kadınların sağlık hakkı gibi meselelerin, Afganistan özelinde bir inceleme konusu haline

geldiğini göstermektedir. Grafiğin merkez sağ bölgesinde konumlanan yeşil kümelenme, kavramsal olarak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve din sosyolojisi alanlarıyla örtüşmektedir. "İslam", "din", "hükümet", "eğitim" ve "insan hakları" terimlerinin ortaklığı; Taliban'ın ideolojik söyleminin, özellikle din-devlet ilişkileri ve kadın eğitimi konularında nasıl analiz edildiğini yansıttığını söylenebilecektir. Alt kısımda yer alan kırmızı renkli grup, "terörizm", "Pakistan", "Amerika Birleşik Devletleri", "İran", "Asya" ve "güvenlik" gibi düğümlerden oluşmaktadır. Bu kavramlar, Taliban'ın sadece Afganistan içi bir aktör olarak değil, aynı zamanda küresel güvenlik mimarisi içinde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle "Pakistan" düğümünün güçlü konumu, Taliban'ın sınır aşan ilişkileri ve bölgesel destek yapılarıyla bağlantılandırıldığını göstermektedir. "Terörizm" düğümünün hem "Afganistan" hem de bölgesel aktörlerle yüksek bağlantısı da 11 Eylül sonrası söylemsel dönüşümle paraleldir.

Ağın genel yapısı, literatürde üç temel söylem alanı bulunduğunu göstermektedir: (1) insani kalkınma ve sağlık; (2) siyasal-dini yapılar ve normatif eleştiriler; (3) bölgesel güvenlik ve terörizm eksenli analizler. "Taliban" kavramı, doğrudan "Afganistan"a bağlı olarak pozisyonlanmış; fakat ağ içinde marjinal bir düğüm olarak kalmıştır. Bu durum, literatürde Taliban'ın doğrudan değil, genellikle ülke veya güvenlik merkezli bağlamlarla birlikte işlendiğini düşündürmektedir. Bu ağ analizi, Taliban üzerine yapılan çalışmaların sadece politik bir fenomeni değil; aynı zamanda sağlık, sosyoloji, kalkınma ve güvenlik alanlarında çok boyutlu bir inceleme alanını temsil ettiğini göstermektedir. Kavram kümeleri arasında güçlü korelasyonlar olmakla birlikte, söylemsel merkez "Afganistan" etrafında şekillenen çok eksenli bir yapı gözlemlenmektedir. Literatürdeki söylemin bu denli karmaşık ve çok boyutlu olması, Taliban'ın akademik anlamda sadece bir örgüt değil, bir dönemsel paradigma olarak konumlandığını göstermektedir.

Grafik 3, Taliban konusunda en fazla yayın yapan ülke dağılımını vermektedir. Taliban konusunda Scopus indeksinde taranan makalelerde en fazla yayını olan ülke sıralamasında ABD ve Birleşik Krallık'tan sonra Pakistan gelmektedir.

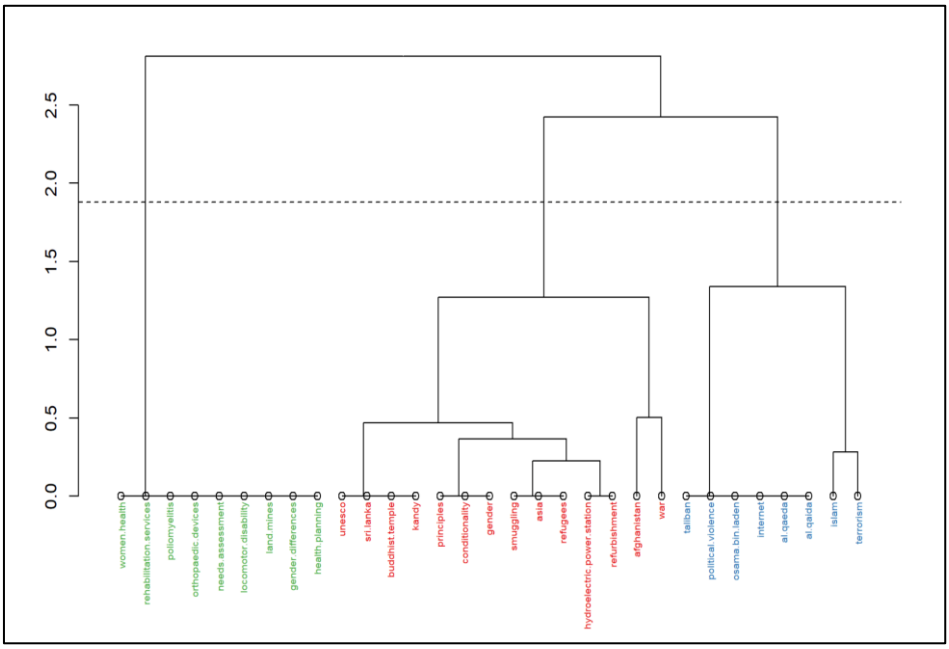
Grafik 3. Taliban konusunda en fazla yayın yapan ülke dağılımı (1995-2023)

ABD'de yapılan yayınların fazla olması ülkenin akademik gelişmişlik seviyesi ve Scopus indeksinde yer alan yayınların Batı merkezli olmasından kaynaklandığı kadar; ABD'nin Afganistan'daki savaşa doğrudan katılımından da kaynaklanmaktadır. Birleşik Krallık söz konusu olduğunda ise yine Afganistan Savaşı'nda ABD'nin en yakın müttefiklerinden birinin Birleşik Krallık olması ile askeri ve siyasi katkılarının fazla olması ile açıklanabilecektir. Pakistan ve Hindistan'ın da yayın sayısının fazla olması diplomatik ilişkilerin yoğunluğu, coğrafya ve jeostrateji, ülkelerin diplomatik tarihlerinin de etkisi büyüktür. Afganistan'daki gelişmeler, Hindistan ve Pakistan'ın güvenliğini ve çıkarlarını doğrudan etkilemektedir. Eğitim seviyesinin düşük olmasıyla beraber Afganistan'ın yayın sıralamasında üstlerde yer almasında 2001-2021 yılları arasında yapılan yayınların etkisi büyüktür.

Birinci Taliban İktidarı Dönemi Taliban Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi (1995-2001)

Scopus'tan birinci Taliban iktidarı döneminde yapılan toplam 77 çalışma elde edilmiştir. Bu dönemin en fazla atıf alan eserleri Barnett Rubin, Zohra Rasekh, Kristian Berg Harpviken, Ehsan Ahrari gibi akademisyenler tarafından üretilmiştir. Grafik 4, Scopus veri tabanında 'Taliban' anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda elde edilen çalışmaların kavramsal yapısını 'hiyerarşik kümeleme (hierarchical clustering)' yöntemiyle görselleştirmektedir. Haritada yer alan kavramlar, benzerlik düzeylerine göre gruplanarak, kavramsal

yakınlıkları temelinde kümelenmiştir. Dikey eksende yer alan kavramlar, yatay eksende gösterilen benzerlik ölçütüne göre birbirlerine olan kavramsal mesafeye göre gruplanmış, böylece konu alanları arasında yapısal bir analiz yapılmıştır.

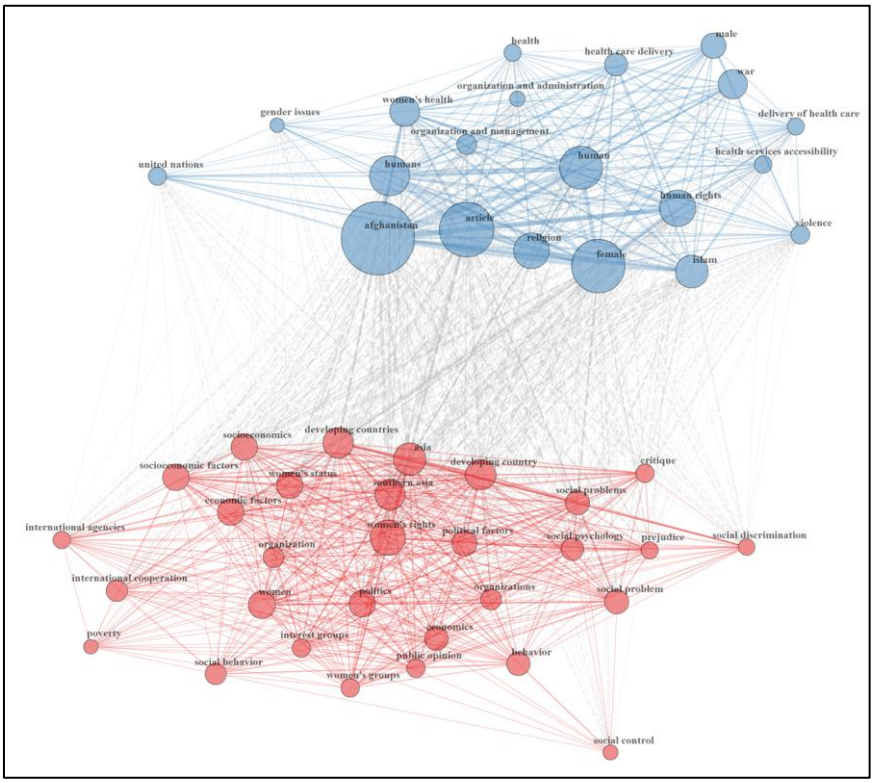

Grafik 4. Taliban konusundaki akademik çalışmaların kavramsal yapısı

Haritada üç ana küme dikkat çekmektedir. Birinci küme, sağlık temalı kavramları (örneğin "kadın sağlığı", "rehabilitasyon hizmetleri", "ortopedik araçlar") içermektedir ve haritada yeşil renkle temsil edilmiştir. Bu grubun diğer kümelerden oldukça uzak konumda olması, sağlık temalı çalışmaların terör, siyaset veya güvenlik temalı çalışmalardan bağımsız bir odakta ele alındığını göstermektedir. İkinci küme, sosyal ve kültürel bağlamda şekillenmiş, karma konulara odaklanmaktadır. UNESCO, Sri Lanka, Budist tapınak gibi mekânsal ve kültürel içerikli kavramlarla birlikte "cinsiyet", "göçmen" gibi toplumsal boyutu olan kavramlar bu kümede toplanmıştır. Bu kavramlar daha çok kalkınma, göç, toplumsal cinsiyet ve kültürel miras bağlamında Taliban döneminin sosyal yapılarıyla ilişkilidir. Bu küme, haritada kırmızı renkle kodlanmıştır ve yapısal olarak sağlık ve güvenlik temalı kümelerin ortasında konumlanarak ara bir konsept alanı oluşturmaktadır. Üçüncü ve en dikkat çekici küme ise doğrudan güvenlik, terör ve politik şiddetle ilişkili kavramlardan oluşmaktadır. "Taliban", "terörizm", "el Kaide", "Usame bin Ladin", "politik şiddet" gibi kavramların

oluşturduğu bu grup, haritada mavi renkle gösterilmiştir. Bu kavramlar yüksek kavramsal yakınlık içindedir ve birbirine sıkı biçimde bağlıdır. Bu, Taliban bağlamındaki akademik çalışmaların önemli bir kısmının güvenlik ve terör teması ekseninde şekillendiğini göstermektedir.

Şekil 1'de sunulan ağ yapısı, 1995-2001 yılları arasında Taliban konusundaki akademik yayınlarda en sık indekslenen anahtar kelimelerin birliktelik analizini ortaya koymaktadır. Ağ analizi, iki temel küme olarak belirginleşmektedir.

Şekil 1. Yayınlarda indekslenen anahtar kelimelerin ağ yapısının incelenmesi

İlk küme (mavi renkli) Afganistan, insan hakları, sağlık hizmetleri, İslam, şiddet, savaş, organizasyon yönetimi ve Birleşmiş Milletler gibi kavramlar çevresinde şekillenmiştir. Bu kelime kümelenmesi, Taliban'ın özellikle insani durum, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliği, cinsiyet temelli sorunlar ve dinî-ideolojik bağlamda ele alındığını göstermektedir. Bu bağlamda, Taliban'a ilişkin çalışmaların ağırlıklı olarak sosyopolitik, insani yardım ve insan hakları perspektiflerinden yaklaşıldığı söylenebilir. İkinci büyük küme (kırmızı renkli) ise ekonomik

faktörler, kadın hakları, sosyal kontrol, sosyal sorunlar, kalkınma sorunları ve uluslararası iş birliği gibi konuları içermektedir. Bu anahtar kelime grubu, Taliban'ın ekonomik gelişim, sosyoekonomik yapı ve kadınların durumu gibi sosyal kalkınma göstergeleri açısından eleştirel ve sorun odaklı bir bakış açısıyla değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Sosyal ayrımcılık, ön yargı ve kamuoyu gibi kavramların belirginleşmesi, Taliban rejiminin toplumsal yapıyı ve kadın haklarını olumsuz etkileyen politikalarına odaklanan çalışmaların yoğunluğunu göstermektedir. Her iki küme arasında bulunan ancak sınırlı bağlantılara sahip kelimeler, özellikle uluslararası örgütler ve sosyal kontrol kavramlarıdır. Bu durum, Taliban'ın sosyal kontrol mekanizmalarının uluslararası ajansların faaliyetleri ve genel sosyal sorunlarla etkileşimi üzerine çalışmaların kısıtlı bir şekilde yürütüldüğüne işaret etmektedir.

Grafik 5'te verilen tematik evrim grafiği, Taliban konusunda akademik literatürdeki temaların yapısal gelişimini ve önem düzeylerini göstermektedir. Tematik evrim grafiği, metin madenciliği ve doğal dil işleme teknikleri kullanılarak oluşturulmuştur. Bu teknikler, büyük miktarda metinsel veriyi analiz ederek, anahtar kelimeleri ve kavramları belirlemeye ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır.

Grafik, temaları dört ana eksende sınıflandırmaktadır: Motor temalar, temel temalar, niş temalar ve zayıflayan/ortaya çıkan temalar. Yatay eksen temanın merkeziyetini (alanla ilişkisini), dikey eksen ise gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Motor temalar (sağ üst çeyrek), alandaki en merkezi ve olgun temaları temsil etmektedir. "Asya", "kadın hakları", "İslam" gibi kavramlar, Taliban literatürünün hem teorik hem de pratik açıdan en yoğun ilgi gören ve gelişmiş alanlarını oluşturmaktadır. Bu alanların merkezde ve yüksek gelişmişlik düzeyinde konumlanması, bu temaların literatürü yönlendiren çekirdek alanlar olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde "ergen", "yetişkin", "halk sağlığı" ve "sağlık bakım ihtiyacı" gibi kavramların da motor tema kümesinde yer alması, Taliban ile ilişkili sağlık ve demografik meselelerin önemini vurgulamaktadır.

Temel temalar (sağ alt çeyrek), literatürde merkezi olan fakat henüz yeterince derinlemesine çalışılmamış temaları işaret etmektedir. "Bölgesel güvenlik", "jeopolitik" ve "güvenlik tehdidi" gibi kavramlar bu grupta yer almakta ve güvenlik perspektifinin yüksek ilgiyi korumakla birlikte bu dönemde daha fazla akademik çalışma gerektirdiğini göstermektedir.

Grafik 5. Tematik evrim grafiği

Niş temalar (sol üst çeyrek), gelişmiş fakat alanla merkezi ilişkisi zayıf olan, daha özel konuları ifade etmektedir. "Eğitim", "sosyal kontrol" ve "cinsiyet konusu" gibi kavramlar bu alanda yer almakta, bu da Taliban çalışmaları içinde daha sınırlı ama uzmanlaşmış inceleme alanları olduğunu göstermektedir. Sol alt çeyrek, zayıflayan veya ortaya çıkan temaları temsil etmektedir. "Politik güç", "politik istikrarsızlık", "uyuşturucu ticareti" gibi konular, tarihsel olarak önemli olsa da güncel literatürde merkezi ve gelişmiş değildir.

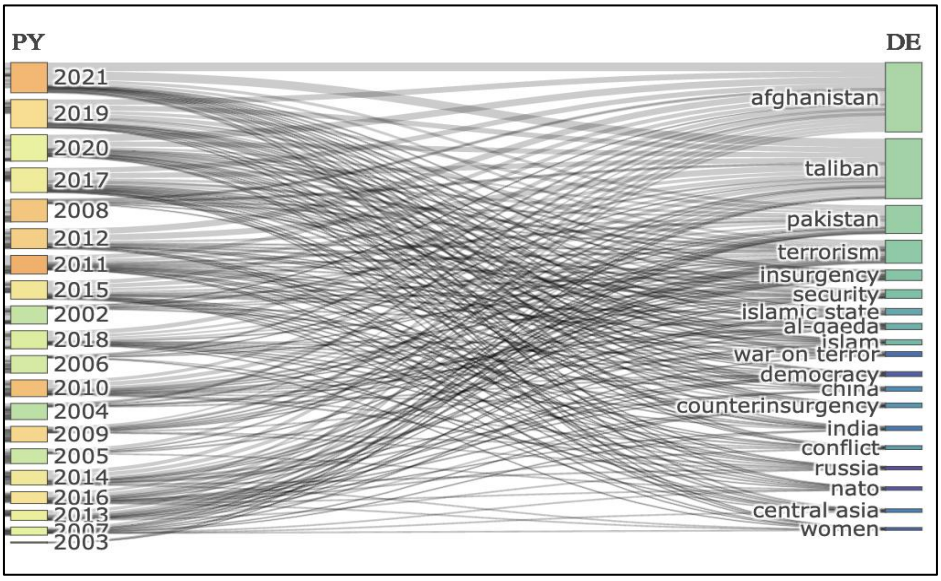
Ayaklanma Döneminde Yapılan Taliban Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi (2002-2021)

Scopus'ta 2002-2021 yılları arasında yapılan 864 farklı akademik kaynaktan, 1.685 farklı yazar tarafından yazılan 1.630 çalışma yer almaktadır. Grafik 6'da yıllara göre yayımlanan Taliban konulu akademik makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin yoğunluk dağılımı gösterilmektedir.

Grafikte gösterilen PY (publication year) yayın yılını, DE (descriptors) anahtar kelimeleri ifade etmektedir. Bağlantı çizgileri, her bir yıl ile o yıldaki makalelerde

öne çıkan anahtar kelime arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Yıllar, her bir anahtar kelimenin en çok geçtiği yıla göre sıralanmıştır. Bibliyometrik analizde, anahtar kelimelerin yıllar itibarıyla analizi, bir konunun zaman içinde nasıl evrildiğini ve değiştiğini anlamak için hayati öneme sahiptir. Anahtar kelimeler, bir çalışmanın odak noktasını ve içeriğini tespit etmeyi sağlamaktadır. Bu kelimelerin zaman içindeki değişimini izlemek, bir konunun veya araştırma alanının nasıl geliştiğini ve değiştiğini göstermektedir.

Anahtar temaların dönemsel konsantrasyonuna bakıldığında "Afganistan", "Taliban" ve "Pakistan" kavramlarının neredeyse tüm yıllara yayılarak bu kavramların analiz edilen dönemin tamamında temel kavramsal çerçeveyi oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, bu üç temanın süreklilik arz eden yapısal bir söylem iskeleti olduğunu göstermektedir. "Terörizm", "ayaklanma" ve "güvenlik" temaları ise özellikle 2010 sonrası yoğunlaşmaktadır. Bu, söylemin küresel güvenlik perspektifi ile yeniden çerçevelendiği, özellikle ABD'nin dış politika söylemleriyle uyumlu olarak "Taliban = terör tehdidi" biçiminde anlamlandırıldığını göstermektedir.

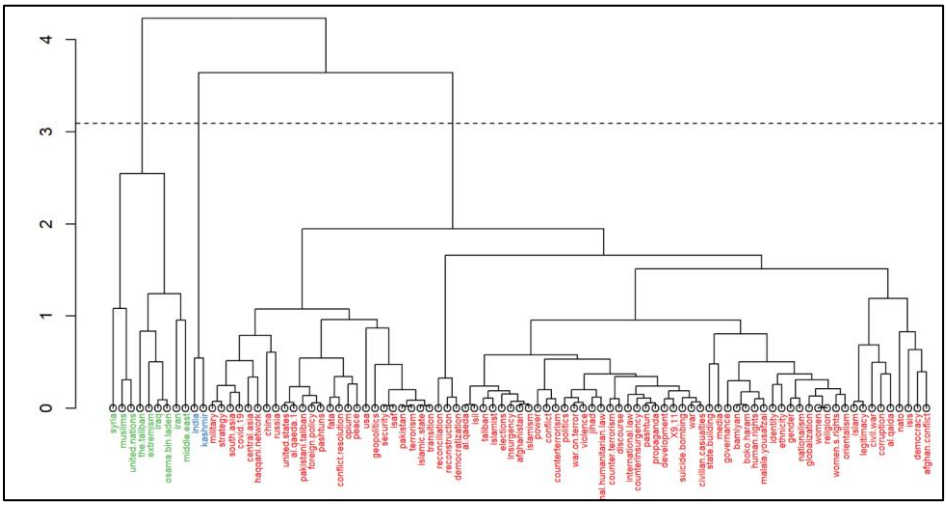

Grafik 6. Yıl bazında Taliban konulu makale anahtar kelimelerinin dağılımı

İslam devleti (Islamic State), El-Kaide (al-Qaeda) ve İslam gibi kavramlar, 2015 sonrası daha görünür hale gelmiştir. Bu da bölgesel söylemin küresel cihatçı hareketlerle ilişkilendirilmeye başladığını ve bu ilişkinin akademik alanda da yoğun analiz edildiğini göstermektedir. "Teröre karşı

savaş", "demokrasi", "ayaklanmaya karşı koyma" gibi temalar ise daha çok 2000'lerin ortalarında ön plandadır. Bu dönem, ABD'nin Afganistan müdahalesinin ideolojik gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir dönemle örtüşmektedir. "Çin", "Hindistan", "Rusya" ve "NATO" gibi ülke ve organizasyon temelli anahtar kelimeler, bölgesel aktörlerin Taliban konusundaki etkilerinin araştırmalarda giderek daha fazla yer bulduğunu göstermektedir. Ayrıca "kadın" ve "Asya" gibi toplumsal ve coğrafi odaklı kavramların kullanımı, çalışmalarda sadece güvenlik değil, sosyokültürel boyutların da dikkate alındığını ortaya koymaktadır.

Grafik 7'de yer alan kavramsal harita, 2002-2021 yılları arasında Taliban üzerine yayımlanmış akademik çalışmalardan elde edilen anahtar kelimelerin, hiyerarşik kümeleme yöntemiyle gruplanması sonucu oluşturulmuştur. Dendrogram yapısında, benzer kavramlar arasındaki mesafe ölçülerek kavramsal kümelenmeler ortaya konmuştur. Yatay eksende anahtar kelimeler, dikey eksende ise kavramlar arası mesafeler gösterilmektedir.

Grafik 7. Ayaklanma dönemindeki akademik çalışmaların kavramsal haritası

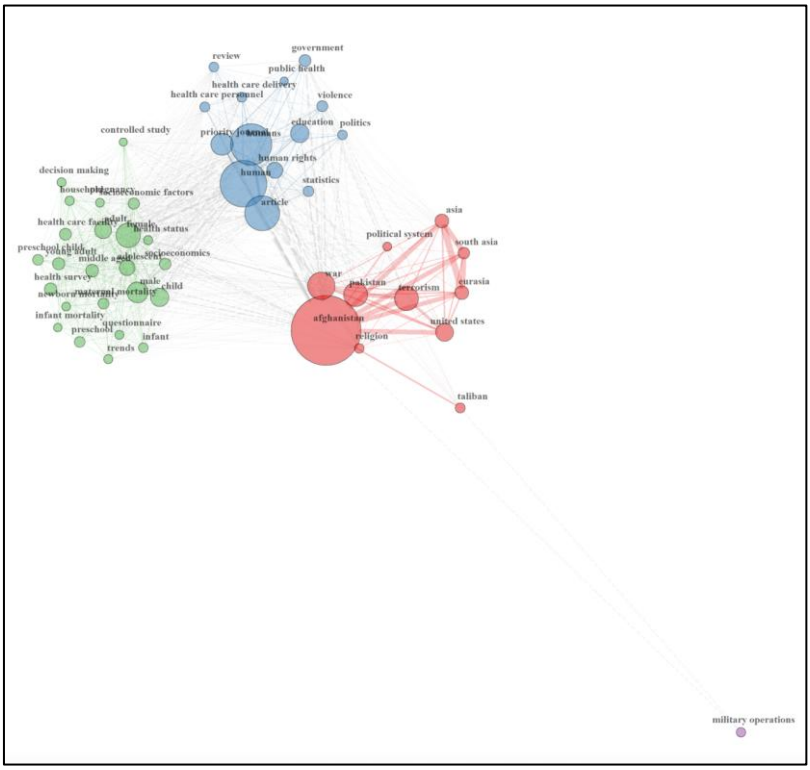
Grafikte dikkat çeken üç temel kavramsal grup bulunmaktadır. Sol uçta konumlanan kavramlar (yeşil renkle gösterilenler), daha çok aktör ve coğrafi konumları içermektedir. "Suriye", "Birleşmiş Milletler", "Rusya", "Orta Doğu", "Usame bin Ladin" gibi kavramlar bu grupta yer almakta ve uluslararası ilişkiler ile jeopolitik aktörler ekseninde şekillenen çalışmaları temsil etmektedir. Bu grubun diğer kümelerden belirgin şekilde ayrışması, literatürde bu konuların daha spesifik bir çerçevede ele alındığını göstermektedir.

Orta kısımda yer alan geniş grup (kırmızı ile gösterilenler), tematik çeşitliliğin en yoğun olduğu bölgedir. "Ayaklanma", "siyasal şiddet", "insan hakları", "mülteciler", "dış yardım", "terörle mücadele" gibi kavramlar bu kümede toplanmıştır. Bu, ayaklanma döneminde Taliban'ın sadece askeri ve ideolojik bir yapı olarak değil, aynı zamanda insani krizler, göç, uluslararası müdahaleler ve siyasi istikrarsızlık gibi çok boyutlu etkileriyle ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu grup, disiplinlerarası çalışmaların yoğunlaştığı ve literatürün ana gövdesini oluşturan konuları barındırmaktadır.

Sağ uçta konumlanan kavramlar, özellikle Afganistan içi politik, toplumsal ve insani dinamiklere odaklanan çalışmaları kapsamaktadır. "Kadın hakları", "sağlık hizmetleri", "eğitim", "toplumsal cinsiyet eşitliği", "Afgan çatışması" gibi kavramların yoğunlaştığı bu alt küme, Taliban rejiminin toplumsal yapılar üzerindeki etkisini inceleyen sosyal bilim odaklı çalışmaları temsil etmektedir. Bu grup, Taliban'ın doğrudan uygulamalarının siviller üzerindeki etkisini konu alan mikro düzeydeki analizlerin bir araya geldiği kümeyi oluşturmaktadır.

Şekil 2'de yer alan anahtar kelime eş-kullanım ağı, Taliban konulu literatürde kullanılan terimlerin birbirleriyle eşzamanlı olarak hangi yoğunlukta ve yapısal ilişkilerle geçtiğini göstermektedir. Ağ yapısı, temaların içeriksel kümelenmesini yansıtırken, aynı zamanda literatürdeki disiplinlerarası kesişim alanlarını ve bilgi kümelerinin oluşum dinamiklerini de ortaya koymaktadır. Farklı renklerle işaretlenmiş kümeler, benzer tematik grupları temsil etmektedir ve kavramlar arası mesafe, birlikte kullanılma sıklığına bağlı olarak modellenmiştir.

Şekil 2'de kırmızı renkle gösterilen küme, literatürün politik ve jeopolitik eksenine karşılık gelmektedir. Bu kümenin merkezinde yer alan "Afganistan", ağın en baskın kavramı olup, çevresinde "Taliban", "din", "savaş", "terörizm", "Pakistan", "Amerika Birleşik Devletleri" ve "siyasi sistem" gibi anahtar terimlerle yoğun bağlantılar kurmaktadır. Bu yapı, Taliban konulu çalışmaların merkezinde uluslararası güvenlik, siyaset ve bölgesel ilişkiler olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda "Afganistan" terimi hem coğrafi hem de politik bir merkez işlevi görmektedir.

Şekil 2. Yayınlarda indekslenen anahtar kelimelerin ağ yapısının incelenmesi

Mavi küme ise daha çok “insan hakları”, “kamu sağlığı”, “eğitim”, “istatistik” ve “hükümet” gibi terimlerle temsil edilen sosyopolitik ve yönetsel yaklaşımları kapsamaktadır. Bu kümeye ait kavramlar, doğrudan savaş ve terörle ilişkili olmayan, ancak devlet kapasitesi, kamu hizmetleri ve temel haklar çerçevesinde yapılan çalışmaları yansıtmaktadır. Bu, Taliban literatürünün yalnızca çatışma ve güvenlik değil, aynı zamanda yönetişim ve toplum sağlığı gibi alanlarda da üretim yaptığını ortaya koymaktadır. Yeşil renkle gösterilen küme ise sağlık temelli ve özellikle çocuk sağlığına odaklanan çalışmaları temsil etmektedir. “Sağlık hizmetleri”, “bebek ölümleri”, “ekonomik etkenler”, “annelik durumu”, “kadın sağlığı”, “anket çalışması” ve “okul öncesi dönem” gibi terimlerin birlikte gruplanması, Taliban’ın etkilediği bölgelerdeki sosyal hizmetler ve özellikle kadın-çocuk ekseninde yaşanan yapısal sorunlara ilişkin literatürün varlığına işaret etmektedir. Bu küme, literatürdeki insani odaklı araştırmaların bir diğer yapısal çekirdeğini oluşturmaktadır. Haritada izole kalan “askeri operasyonlar” terimi ise mor renkte ve diğer tüm kümelerden oldukça uzak bir konumda yer

almaktadır. Bu durum, askeri strateji odaklı çalışmaların daha teknik, sınırlı ve ayrıksı bir literatür yapısı içinde yer aldığını; dolayısıyla Taliban konulu ana akademik çerçevenin bu alandan büyük ölçüde bağımsız geliştiğini düşündürmektedir.

Grafik 8'de ise tematik evrim haritası, Taliban konulu akademik literatürde öne çıkan temaların gelişim düzeyini (dikey eksen) ve merkeziyetini (yatay eksen) görselleştirmektedir.

Grafik 8. Tematik evrim grafiği

Sağ üst çeyrekte yer alan "Avrasya", "Asya", "Güney Asya" ve "uluslararası ilişkiler" gibi kavramlar, "motor temalar" arasında yer almakta ve yüksek merkeziyet ile gelişmişlik düzeyine sahiptir. Başka bir ifadeyle hem alanın merkezinde yer almakta hem de kapsamlı şekilde işlenmiştir. Bu durum, bu kavramların Taliban literatürünün yönlendirici alanları arasında olduğunu göstermektedir. Sağ alt çeyrekte yer alan "Afganistan", "terörizm", "Pakistan" ve "Amerika Birleşik Devletleri" terimleri ise "temel temalar" kategorisindedir. Bu

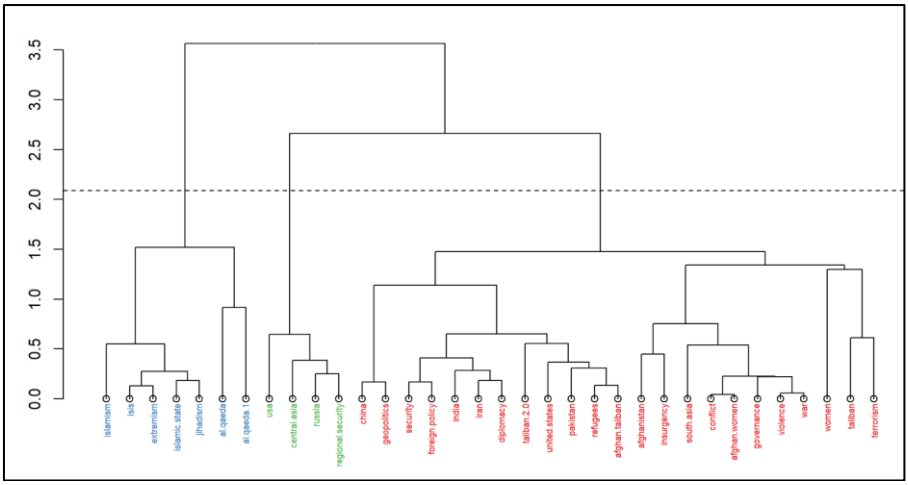
temalar, literatürün merkezinde yer almakta ancak teorik ya da metodolojik derinlik açısından sınırlı gelişme göstermektedir. Bu durum, söz konusu temaların sıkça çalışıldığını ancak daha fazla akademik yapılandırmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Sol üst çeyrekte konumlanan "insan", "insanlar", "makale" ve "eğitim" kavramları, "niş temalar" başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu temalar, belirli alt alanlarda yoğun ve uzmanlaşmış çalışmalar üretmiş olmakla birlikte, genel literatürle sınırlı düzeyde ilişkilidir. Özellikle "eğitim" temasının bu konumda yer alması, sosyal politika ya da insani gelişme perspektifiyle ele alınan çalışmaların literatürün ana akışı dışında kaldığını göstermektedir. Sol alt çeyrekte yer alan "askeri operasyonlar" ve "Taliban" kavramları ise "ortaya çıkan ya da zayıflayan temalar" kategorisindedir. Bu terimlerin bu bölgede yer alması ya bu kavramların ilgi kaybettiğini ya da henüz araştırmalarda yapısal bir yer edinmediğini göstermektedir. Özellikle "Taliban" teriminin bu konumda bulunması, statükonun değişmesiyle beraber yirmi yıllık savaşın da sona ermesiyle akademik ilginin bu konudan uzaklaştığını düşündürmektedir.

İkinci Taliban İktidarı Dönemi Taliban Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi (2022-2023)

Scopus veri tabanında yalnızca yıllar itibarıyla veri kazıma (web scraping) yapılabildiğinden ve akademik yayınların yayımlanma süreleri de dikkate alınarak 15 Ağustos 2021 itibarıyla ikinci iktidar dönemi başlayan Taliban'a ilişkin yayınların yayımlanma süresi 2022 başlarını bulabileceğinden söz konusu dönem 2022-2023 yıl aralığında bırakılmıştır. Bu dönemde "Taliban" konulu 747 yazarın dahil olduğu 255 kaynaktan derlenen 398 çalışma analize tabi tutulmuştur. Grafik 9'da ikinci Taliban iktidarı döneminde yapılan çalışmaların kavramsal haritasına yer verilmektedir.

Kırmızı küme, Afganistan'ın iç politikası, bölgesel diplomasisi, mülteci hareketliliği ve kadın hakları gibi geniş çaplı temaları kapsamaktadır. Bu grupta yer alan başlıca terimler: Afganistan, Taliban, Afgan kadınları, mülteciler, dış politika, diplomasi, güvenlik, şiddet, yönetişim, çatışma, savaş ve kadınlar şeklindedir. Bu terimlerin birlikte görünmesi, 2021 sonrası Taliban yönetimi altında şekillenen sosyopolitik ortamın, özellikle kadın hakları, mülteciler, şiddet ve uluslararası ilişkiler başlıkları altında ele alındığını göstermektedir. Afgan kadınları ve şiddet terimlerinin birlikte kümelenmesi, kadınlara yönelik sistematik baskının hem toplumsal hem de akademik düzeyde ciddi bir inceleme konusu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dış politika ve diplomasi kavramlarının varlığı, Afganistan krizinin yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı

zamanda dış ilişkiler ve uluslararası tepkilerle de ele alındığını ortaya koymaktadır.

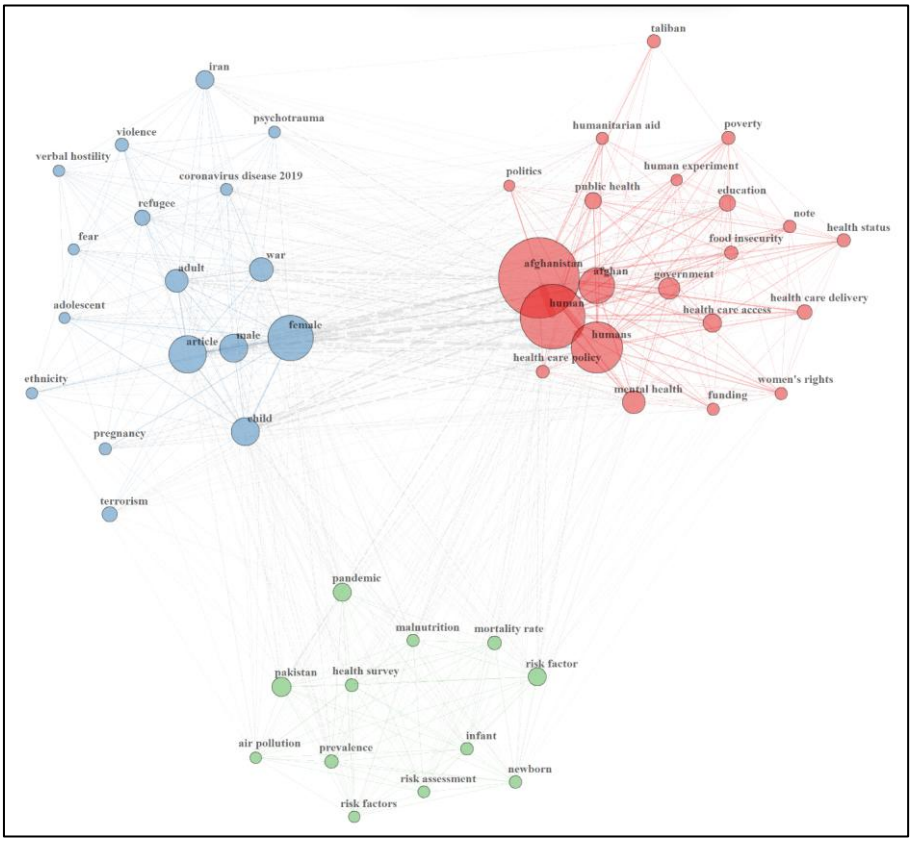

Grafik 9. İkinci Taliban döneminde yapılan çalışmaların kavramsal haritası

Mavi küme, aşırılık yanlısı örgütler ve radikal ideolojilerin analiz edildiği literatürü temsil etmektedir. Bu grupta yer alan anahtar kelimeler şunlardır: Cihatçılık, DEAŞ, İslam devleti, aşırılıkçılık, İslamcılık, El kaide. Bu kümelenme, İslamcı radikalizmin hem ideolojik hem de örgütsel boyutta incelendiğini göstermektedir. İslamcılık gibi ideolojik bir kavramın, doğrudan eylem odaklı gruplarla birlikte analiz edilmesi, akademik literatürde bu yapıların yalnızca güvenlik tehdidi değil, aynı zamanda düşünsel bir paradigma olarak da ele alındığını göstermektedir. Özellikle El-Kaide ve DEAŞ gibi tanımlanmış terör örgütlerinin bu bağlamda ayrıştırılması, kümenin uluslararası güvenlik gündeminde nasıl konumlandığını da ortaya koymaktadır. Yeşil küme, Afganistan'ın çevresindeki büyük güçlerin jeopolitik stratejilerine ve güvenlik vizyonlarına odaklanan bir literatürü yansıtmaktadır. Bu kümede yer alan başlıca terimler: Orta Asya, Rusya, Çin, bölgesel güvenlik şeklindedir. Dikkat çeken bir diğer nokta, "Birleşik Devletler", "Pakistan", "İran", "Hindistan", "diplomasi" gibi kavramların bölgesel ve küresel güçlerin diplomatik duruşlarını yansıtan kümelerde konumlanmasıdır. Bu, İkinci Taliban Dönemi'nde dış politikanın sadece güvenlik değil, aynı zamanda tanınma, yaptırımlar ve uluslararası meşruiyet tartışmaları çerçevesinde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Bu yapı, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrası oluşan jeopolitik boşluğun hangi bölgesel aktörler tarafından nasıl doldurulmaya çalışıldığını

analiz eden çalışmalara referans vermektedir. Özellikle Rusya ve Çin'in bölgedeki askeri ve diplomatik faaliyetleri, bölgesel güvenlik terimiyle birlikte değerlendirilmekte; bu da Orta Asya güvenlik mimarisinin yeniden şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca Çin'in 'Küresel Güvenlik İnisiyatifi' gibi politikalarının, Afganistan sonrası dönemde nasıl bir etki doğurduğu yönünde analizlerin bu kümeye dahil olduğu düşünülebilir. Şekil 3'te yayınlarda indekslenen anahtar kelimelerin birlikte kullanımları ikinci iktidar dönemi için incelenmiştir.

Şekil 3. Yayınlarda indekslenen anahtar kelimelerin ağ yapısının incelenmesi

Kırmızı küme Afganistan'da kamu sağlığı, insan hakları ve toplumsal sorunları gruplamış olup bu kümenin merkezinde Afganistan, insan, Afgan, insanlar ve kamu sağlığı gibi yüksek frekanslı anahtar terimler yer almaktadır. Bu kelimeler, Afganistan bağlamında insan sağlığı, kamu politikaları ve sosyal refah konularının sıkça ele alındığını göstermektedir. "Kadın hakları", "zihinsel

sağlık", "eğitim", "yoksulluk", "gıda güvencesizliği" ve "sağlık hizmetlerine erişim" gibi terimler, ülkedeki yapısal eşitsizliklerin ve insani krizlerin halk sağlığına doğrudan yansıdığını ortaya koymaktadır. Taliban ve hükümet terimlerinin bu kümede yer alması, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimin doğrudan politik aktörler tarafından şekillendirildiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda "insani yardım", "sağlık politikası" ve "finansman" gibi terimler, uluslararası yardım ve politika düzeyindeki tartışmaların da sağlık sistemine etkisini vurgulamaktadır. Bu bağlamda kırmızı küme, Afganistan'da sağlık ve sosyal adalet meselelerinin politik yapılarla ne kadar iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

Mavi küme toplumsal cinsiyet, travma ve mültecilik üzerinden psikososyal dinamikler üzerinde kümelenmiştir. Bu kümede "kadın", "erkek", "çocuk", "yetişkin", "sığınmacı" gibi demografik ve tanımlayıcı terimlerin yanı sıra, "şiddet", "korku", "psikolojik travma", "sözlü saldırganlık" gibi duygusal-psikolojik etkilerle ilgili kelimeler ön plana çıkmaktadır. Bu yapı, savaş ve göç gibi kriz durumlarının kadınlar, çocuklar ve sığınmacılar üzerindeki travmatik etkilerini sistemli biçimde inceleyen literatürün yoğunluğunu yansıtmaktadır. "COVID-19 (coronavirus disease 2019)" ve "psikolojik travma" kavramlarının birlikte yer alması, pandemi sonrası toplumsal ruh sağlığı sorunlarının da benzer travmalarla birlikte ele alındığını göstermektedir. Mavi küme genel olarak, kadınların ve çocukların savaş sonrası travmatik deneyimleri, göçmenlerin psikososyal durumu ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık konularına odaklanır.

Yeşil küme ise epidemiyolojik göstergeler, risk değerlendirmesi ve çocuk sağlığı üzerine odaklanmıştır. "Pandemi", "malnütrisyon (yetersiz beslenme)", "ölüm oranı", "risk faktörü", "risk değerlendirmesi", "prevalans (yaygınlık)", "hava kirliliği", "sağlık taraması" ve "bebek" gibi terimlerin ağırlıklı olarak yer aldığı bu grup, epidemiyolojik veri analizlerinin yoğunlaştığı bir alanı ifade etmektedir. Pakistan teriminin bu kümede bulunması, bölgesel karşılaştırmalı halk sağlığı çalışmalarında Afganistan'ın yanı sıra Pakistan'ın da sıklıkla ele alındığını göstermektedir. Bu küme, özellikle yeni doğan, bebek ve çocuk ölümleri gibi göstergelerin incelendiği; ayrıca bulaşıcı hastalıklar, çevresel sağlık riskleri ve yetersiz beslenme gibi konulara odaklanan çalışmaları kapsar. Yeşil küme, bilimsel temelli halk sağlığı planlaması, veri toplama ve analiz süreçlerinin yoğunlaştığı teknik alanı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Grafik 10'da ikinci Taliban iktidarı döneminde akademik çevrelerce yayımlanan çalışmaların genel değerlendirmesi ışığında ortaya çıkan/azalan, motor ve niş temalar yer almaktadır.

Grafik 10. Tematik evrim grafiği

Sağ üst çeyrek (motor temalar), literatürün hem merkezi hem de olgunlaşmış temalarını temsil etmektedir. "Afganistan", "kadın", "insan", "sağlık hizmetlerine erişim", "yoksulluk", "gıda güvencesizliği" ve "covid-19" ile ilişkili terimlerin bu bölgede yoğunlaşması hem sosyopolitik hem de halk sağlığı boyutlarının Taliban döneminde merkezi tartışma alanları haline geldiğini göstermektedir. Özellikle "depresyon", "anksiyete", "yaşam kalitesi" gibi psikososyal kavramlar, Afganistan'da Taliban rejiminin yeniden kurulmasının ardından sağlık hizmetlerinin bozulması, kadınların kamusal alandan dışlanması ve göç krizinin derinleşmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu kavramlar, Covid-19 pandemisinin yol açtığı küresel kriz ile birleşerek hem yerel hem de uluslararası literatürde ağırlık kazanmıştır.

Sol üst çeyrek (niş temalar), gelişmiş ancak genel literatürle sınırlı ilişki kurmuş başlıkları içermektedir. "İklim değişikliği", "su yönetimi", "istihdam", "bölgesel siyaset" ve "Birleşik Devletler" gibi kavramların burada yer alması, bu konuların

teknik yönlerden ele alındığını ancak Taliban bağlamında ana akım tartışmalara tam olarak entegre edilmediğini göstermektedir. Özellikle "Hindistan" ve "Çin" gibi aktörlerin bu grupta bulunması, Afganistan'a ilişkin bölgesel güvenlik, enerji ve altyapı politikalarının daha çok uzmanlaşmış çalışmalar kapsamında ele alındığını düşündürmektedir.

Sağ alt çeyrek (temel temalar), literatürde sıkça kullanılan ancak gelişmişliği görece düşük temaları temsil eder. Bu bölgede "uluslararası ilişkiler", "İslamcılık", "dış politika" ve "ideoloji" gibi kavramların konumlanması, bu temaların teorik çerçevelerde sıkça başvurulan, ancak henüz derinlemesine analizlerin sınırlı olduğu alanlar olduğunu göstermektedir. Bu durum, Taliban'ın jeopolitik etkisinin ve ideolojik arka planının daha fazla çalışılması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca "Pakistan", "İran" ve "Avrupa" ile ilgili terimlerin bu bölgede konumlanması, göçmen hareketleri ve mülteci politikaları gibi sınır ötesi etkilerin önemini ortaya koymaktadır.

Sol alt çeyrek (zayıflayan ya da ortaya çıkan temalar) ise ya ilgi kaybeden ya da yeni gelişmekte olan temaları içermektedir. "Taliban" ve "halk sağlığı sorunu" gibi kavramların bu bölgede yer alması dikkat çekicidir. Bu durum, Taliban'ın doğrudan anahtar kelime olarak kullanımının azalmakta olduğunu, ya da yeni kavramsal çerçeveler içinde yeniden tanımlanmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca "siyasal çatışma", "ideoloji", "bilgi sınıflandırması" gibi temaların düşük gelişmişlik ve merkeziyet düzeyinde olması, bu alanların daha fazla metodolojik ve kuramsal geliştirmeye açık olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın sunduğu bibliyometrik analiz, Taliban üzerine yapılan akademik üretimin yalnızca niceliksel yoğunluklarını değil, söylemsel evrimini ve kavramsal kırılmalarını da görünür kılmıştır. Üç döneme ayrılan analiz süreci - 1995-2001 (birinci iktidar dönemi), 2002-2021 (ayaklanma dönemi) ve 2022-2023 (ikinci iktidar dönemi)- literatürdeki yönelimlerin, kavramsal merkezlerin ve metodolojik eğilimlerin zamana ve uluslararası gelişmelere ne denli duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, sosyal bilimler literatürünün yalnızca olaylara tepki veren değil, aynı zamanda uluslararası normların, insan hakları rejimlerinin ve bölgesel güvenlik mimarilerinin yeniden üretildiği bir alan olduğunu göstermektedir.

1995-2001 aralığında literatürün belirgin biçimde kadın sağlığı, insan hakları ve kültürel miras odaklı olması, Taliban'ın ilk iktidarında uyguladığı katı şeriat düzeninin Batı merkezli akademik endişeleri nasıl şekillendirdiğini

göstermektedir. Bu dönemdeki analizlerin çoğu, insani yardım perspektifiyle sınırlı kalmakta, politik-ideolojik yapının daha sistematik bir analizine ulaşmamaktadır. Ancak 11 Eylül sonrasında, literatürde meydana gelen sert söylemsel kayma, Taliban'ın artık yalnızca yerel bir aktör değil, küresel terör ağı içinde konumlanan bir güvenlik tehdidi olarak çerçevelenmesine neden olmuştur. İlk dönemde sağlık/insan hakları kümelerinin güvenlik söyleminden yapısal olarak "uzakta" konumlanması, disiplinler arası köprülerin henüz kurumsallaşmadığını ve alanın iki yarıküre gibi çalıştığını göstermektedir. Bu ayrışma, erken dönem metinlerde "insani" ve "güvenlik" mantıklarının farklı atıf ekosistemlerinde dolaştığına, dolayısıyla kavramsal aktarımın sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Bu boşluk, 2001 sonrası hızla kapanmış ve kümeler arası kenar yoğunluğu belirgin şekilde artmıştır.

2002-2021 aralığında üretilen literatür, ayaklanmaya karşı koyma (counterinsurgency), güvenlik tehditleri, bölgesel güç dengeleri ve terörle mücadele gibi kavramlar etrafında yoğunlaşmış; küresel normatif söylemlerle uyumlu bir diskur üretmiştir. Bu evre, aynı zamanda Taliban'ın hem fail hem de mağdur üretiminde merkezî bir figür haline gelmesiyle, disiplinler arası analizlerin sayıca ve içerikçe derinleştiği bir dönem olmuştur. Bununla birlikte, "Afganistan/terörizm/Pakistan/ABD" gibi yüksek frekanslı düğümlerin "temel tema" olarak merkezde kalıp kuramsal gelişmişlikte geride seyretmesi, alanda bir tür "uygulama-aşırı" ve "teori-yetersiz" dengeyi düşündürmektedir. Bu asimetri, politika döngülerine hızlı reaksiyonun metodolojik derinliği zaman zaman gölgeleyebildiğini, dolayısıyla kuramsal çerçevelemelerin daha sistematik olarak kalibre edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2022-2023 döneminde ise Taliban yeniden iktidara dönerken literatür, yeni bir söylemsel kırılma yaşamaktadır. Bu kez akademik odak, sadece siyasi-askerî yapılara değil, doğrudan psikososyal travmalara, halk sağlığına, toplumsal cinsiyet temelli baskı yapılarına yönelmiştir. Bu dönüşüm, sosyal bilimler literatürünün, normatif insan hakları söyleminden, yapısal eşitsizlikler ve sosyal adalet temelli analizlere doğru evrildiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu dönem, Çin, Rusya, Hindistan gibi aktörlerin Afganistan üzerindeki etki alanlarının da akademik üretime yansıdığı bir dönemdir. Jeopolitik boşlukları doldurmaya çalışan bu aktörlerin söylemsel izdüşümleri, bölgesel güvenlik, tanınma rejimleri ve diplomatik yönetişim başlıklarında tematik kümeler üretmiştir.

Bibliyometrik analiz sonuçları, dönemsel temaların yalnızca içerik açısından değil, yapısal gelişmişlik ve söylemsel merkezilik açısından da ciddi farklılıklar barındırdığını göstermektedir. İlk dönemde "kadın sağlığı" ve "insan hakları"

motor tema iken, ayaklanma döneminde bu yerini "terörizm", "ayaklanma", "jeopolitik" gibi kavramlara bırakmıştır. İkinci iktidar döneminde ise "psikolojik travma", "kamu sağlığı", "yoksulluk", "Covid-19" gibi kavramların yükselişi, literatürün yeni normatif ve ampirik zeminlerde yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu yapısal değişimler, yalnızca akademik ilgi alanlarının değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler paradigmasının da geçirdiği evrimin iz düşümüdür.

Çalışmanın öne çıkan bir diğer sonucu ise söylemdeki evrim ile küresel gelişmeler arasındaki senkronizasyonu açıklıkla ortaya koymasıdır. 2001 sonrası dönemde söylemin terör ve güvenlik eksenine kayması, doğrudan ABD'nin Afganistan işgaline ve küresel güvenlik politikalarına bağlanabilirken; 2021 sonrası söylemin insani kriz ve halk sağlığına yönelmesi ise hem Taliban'ın yeniden iktidara gelişi hem de COVID-19 sonrası küresel sağlık eşitsizlikleri bağlamında değerlendirilebilir. Böylelikle, çalışmanın bulguları akademik söylemin salt bilgi üretiminden ibaret olmadığını, aynı zamanda uluslararası ilişkiler sistemindeki güç dengeleri ve normatif yönelimlerle biçimlendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın özgün katkısı, Taliban üzerine yapılan akademik söylemin sadece zamansal değil, yapısal ve söylemsel düzeyde nasıl evrildiğini nicel ve görsel araçlarla haritalamış olmasıdır. Yöntemsel olarak, kavramsal haritalama, kümeleme ve tematik evrim analizlerinin eşzamanlı kullanımı, literatürdeki epistemolojik yoğunluk merkezlerini ve kırılma hatlarını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu analiz, literatürün yalnızca bilgi üreten bir alan değil, aynı zamanda uluslararası normlar, güvenlik rejimleri ve insan hakları söylemleri ile senkronize bir temsil alanı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışma yalnızca akademik literatürün fotoğrafını çekmekle kalmamış, aynı zamanda bu fotoğrafın hangi ideolojik ve politik merceklerden üretildiğini de açığa çıkarmıştır. Çalışmanın bir katkısı da sosyal bilimler literatüründe yer alan söylem analizlerinin çoğunlukla nitel yaklaşımlara dayandığı bir alanda, nicel analiz araçlarıyla (özellikle MCA, kümeleme ve tematik evrim haritaları) donatılmış bütüncül bir metodolojik çerçeve sunarak disiplinler arası bir bağ kurmasıdır. Bu yaklaşım sayesinde, akademik söylemin sadece içeriksel değil, aynı zamanda yapısal ve konjonktürel olarak nasıl dönüştüğü yüksek çözünürlükte analiz edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, Taliban üzerine yapılan akademik söylemin dönemsel evrimini teknik, kavramsal ve söylemsel düzeyde haritalayarak, literatürdeki yapısal dönüşümleri sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları hem akademik literatürün iç dinamikleri hem de bu literatürün

uluslararası politik bağlamla olan etkileşimi açısından özgün çıkarımlar sunmakta; gelecekteki çalışmalar için çok boyutlu bir çerçeve sunarak alanyazına kalıcı bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Abbas, H. (2023). *The Return of the Taliban: Afghanistan After the AMERİCAN Exit*. Yale University Press.

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Barfield, T. (2012). *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton University Press.

Bergen, P. (2006). *The Osama Bin Laden I Know: An Oral History of al Qaeda's Leader*. Free Press.

Block, J. H., & Fisch, C. (2020). Eight tips and questions for your bibliographic study in business and management research. *Management Review Quarterly, 70*, 307–312.

Crews, R. D., & Tarzi, A. (Eds.). (2008). *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*. Harvard University Press.

Giustozzi, A. (2007). *Koran, Kalashnikov and Laptop: The Neo-Taliban İnsurgency in Afghanistan 2002–2007*. Hurst & Company.

Hearst, M. (2003). *What is Text Mining*. University of California. http://people.ischool.berkeley.edu/~hearst/text-mining.html, Erişim tarihi: 12.04.2025.

Human Rights Watch. (2001). *Afghanistan: The Massacre in Mazar-i Sharif*. HRW Report.

Johnson, T. H., & DuPee, M. (2012). Analyzing the new Taliban code of conduct (Layeha): An assessment of changing perspectives and strategies of the Afghan Taliban. *Central Asian Survey, 31*(1), 77–91.

Jones, S. G. (2009). *In the Graveyard of Empires: America's War in Afghanistan*. W.W. Norton.

Kilcullen, D. (2009). *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. Oxford University Press.

Marsden, P. (2002). *The Taliban: War and Religion in Afghanistan*. Zed Books.

Potter, W. G. (1981). Lotka's law revisited. *Library Trends, 30*(1), 21–39.

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation, 25*(4), 348–349.

Rashid, A. (2022). *Taliban: The Power of Militant Islam in Afghanistan and Beyond* (3rd ed.). Bloomsbury Publishing.

Riedel, B. (2008). *The Search for al Qaeda: Its Leadership, İdeology, and Future*. Brookings Institution Press.

Semple, M. (2014). *Reconciliation in Afghanistan*. United States Institute of Peace Press.

Sengupta, I. N. (1992). Bibliometrics, informetrics, scientometrics and librametrics: An overview. *Libri, 42*(2), 75.

Small, A. (2020). *The China-Pakistan Axis: Asia's New Geopolitics*. Oxford University Press.

UNAMA. (2022). *Afghanistan: Human Rights Under the Taliban*. United Nations Assistance Mission in Afghanistan.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This study investigates the evolution of international academic discourse on the Taliban from 1995 to 2023 through advanced bibliometric methods. The objective is to reveal how scholarly representations and thematic priorities concerning the Taliban have transformed over nearly three decades and how these shifts align with significant global political developments. By analyzing a comprehensive dataset of 2,105 academic publications indexed in the Elsevier Scopus database, the study aims to trace conceptual, semantic, and ideological transformations within the academic field. The research seeks to fill a gap in social science literature by offering a quantitatively grounded, temporally segmented, and visually mapped account of how discourse on the Taliban has evolved in response to changing geopolitical contexts.

Method: The research employs a quantitative bibliometric methodology supported by text mining techniques to analyze international scholarly publications related to the Taliban between 1995 and 2023. The primary data source is the Scopus database, selected for its extensive coverage of social sciences and its compatibility with bibliometric tools. Data were filtered by searching for publications containing the keyword "Taliban" in their titles, abstracts, or keywords.

The dataset was divided into three periods for comparative analysis:

1. First Taliban Rule (1995–2001)
2. Insurgency Period (2002–2021)
3. Second Taliban Rule (2022–2023)

Analytical tools included R-Studio's *bibliometrix* package, which was used to implement Multiple Correspondence Analysis (MCA), keyword co-occurrence network analysis, hierarchical clustering, and thematic evolution mapping. The structural features of the discourse were analyzed using metrics such as density, centrality, and connectivity to identify core themes, emerging trends, and conceptual discontinuities.

Findings: The study found that academic discourse on the Taliban reflects not only shifts in global political landscapes but also significant structural and conceptual evolutions within scholarly communities.

• 1995–2001: Academic attention was limited but growing. The discourse during this era was predominantly humanitarian in nature, focusing on women's rights, public health, and cultural destruction under Taliban rule. Analyses were framed mostly by Western liberal values and often lacked deeper structural insights.

• 2002–2021: Following the 9/11 attacks and the U.S. invasion of Afghanistan, there was a sharp increase in scholarly output. The Taliban began to be framed primarily as a global security threat, leading to a surge in research focusing on terrorism, insurgency, radicalization, and counterinsurgency strategies. This era marked a shift toward interdisciplinary research, integrating political science, security studies, and development studies. Keyword co-occurrence analyses revealed "Afghanistan," "Taliban," and "terrorism" as consistently dominant nodes, with strong links to actors like the United States, Pakistan, and Iran.

• 2022–2023: After the Taliban's return to power in August 2021, academic focus shifted again. Literature began to emphasize humanitarian crises, psychosocial trauma, women's exclusion, and public health breakdowns. Emerging themes also included geopolitical competition, especially involving China, Russia, and India, reflecting new global power realignments. Public health issues such as malnutrition, mental health, and COVID-19 impacts were increasingly prevalent. Additionally, gender-based violence, refugee dynamics, and access to education became central to discourse.

Thematic evolution diagrams revealed that while "women's health" and "human rights" were motor themes in the first period, they gave way to "terrorism," "security," and "geopolitics" during the insurgency era. In the most recent phase, themes like "depression," "poverty," and "psychological trauma" have emerged as structurally mature and semantically central.

Conclusion and Discussion: The bibliometric mapping of academic literature on the Taliban over nearly three decades reveals a tightly synchronized relationship between academic discourse and international political developments. The study highlights that scholarly production is not merely reactive but also participatory in the construction and reproduction of global norms and ideological frameworks.

Throughout the analyzed periods, the Taliban has been discursively reconstituted in accordance with shifting global priorities—from a humanitarian concern to a terrorist entity and, most recently, to a multidimensional governance challenge. These shifts are marked by changes in keyword centrality, co-authorship patterns, institutional affiliations, and thematic clustering.

The research makes several methodological and theoretical contributions:

- It introduces a robust, data-driven framework for discourse analysis in social sciences, traditionally dominated by qualitative approaches.
- It demonstrates the value of combining bibliometric analysis with text mining for unpacking the layered complexity of academic narratives.
- It provides empirical evidence that academic discourse not only reflects but also helps shape public perception and policy agendas regarding global political actors like the Taliban.

In conclusion, this study offers a high-resolution, methodologically innovative model for tracking the evolution of academic discourse. It emphasizes the need for future research to further explore the intersections between knowledge production, ideology, and geopolitical power structures, particularly in post-conflict and crisis-affected regions.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4166-4198
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81453
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 03.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 23.07.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Yıldız, O. (2025). Mehmet Emin Yurdakul'un Meclis-i Mebusan Vekilliği. *Journal of History School,* 78, 4166-4198.

MEHMET EMİN YURDAKUL'UN MECLİS-İ MEBUSAN VEKİLLİĞİ

Osman YILDIZ[1]

Öz

23 Aralık 1876'da kabul edilen Kanun-ı Esasi ile birlikte parlamenter sisteme geçiş yapan Osmanlı Devleti, ilk kez 31 Mart 1877'de Meclis-i Mebusan çatısı altında faaliyetlerine başlar. Ancak kısa bir süre sonra Osmanlı – Rus Savaşı nedeniyle 14 Şubat 1878'de Meclis tadil edilir. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet rejimi ikinci kez yürürlüğe girince 17 Aralık 1908'de tekrar açılan Meclis, bu tarihten itibaren çeşitli kesintilerle dört dönem daha görev yapar. Bu dönemler içerisinde Mehmet Emin Yurdakul'un milletvekilliği, üçüncü dönemin üçüncü yılında 3 Şubat 1917'de Musul milletvekili olarak başlar. Birinci Cihan Harbi nedeniyle beşinci dönem seçimleri yapılamayınca dördüncü dönem meclis çalışmaları beşinci yıla sarkar. Dolayısıyla yazarın 21 Kanun-ı Evvel 1918'de son birleşimini yapan Meclis-i Mebusan'daki milletvekilliğinin süresi de uzar. O, bu süre içerisinde birçok kanun maddesinin oylamasına ve müzakeresine katılır. Onun edebî bir üslupla ve hissiyatla örülmüş konuşmalarının akılcı ve toparlayıcı olduğu görülür. En hararetli konularda bile Meclis'te bulunan milletvekilleri tarafından saygıyla dinlenmesi ve alkışlanması bunun göstergesidir. Bu çalışmada birincil kaynak olan Meclis Tutanakları'ndan hareketle yazarın Meclis-i Mebusan'daki bütün çalışmaları içinde bulunduğu bağlam ve tarihsel zeminle birlikte değerlendirildi. Bu sayede yazarın Meclis-i Mebusan'daki vekilliği açığa çıkar.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Mebusan, Şair Milletvekilleri, Edebiyat, II. Meşrutiyet, Kanun-ı Esasi.

[1]Prof. Dr., Girne Amerikan Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmanyildiz@gau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3162-6570

Mehmet Emin Yurdakul's Membership in the Chamber of Deputies

Abstract

The Ottoman Empire started its activities under the umbrella of the Parliamentary Assembly for the first time on March 31, 1877. However, due to the Ottoman-Russian War, it was dissolved on February 14, 1878, after a short period. When the Constitutional Monarchy was reinstated for the second time on July 23, 1908, the Chamber reopened on December 17, 1908. From that date onward, it operated for four more terms, albeit with various interruptions. Within these periods, Yurdakul's tenure as a deputy began on February 3, 1917, during the third year of the third term, representing Mosul. The election could not be held due to the war. Consequently, his membership in the Chamber of Deputies, which held its final session on December 21, 1918, was prolonged. During this time, Yurdakul participated in the voting and deliberations on numerous legal articles. His speeches, imbued with a literary style and emotional undertones, were rational and unifying. Even on the most heated issues, his words were listened to with respect and applause by the other deputies in the assembly. This study evaluates all of Yurdakul's activities in the Chamber of Deputies within their respective contexts and historical background, based on primary sources such as parliamentary records. In this way, the author's representation in the Chamber of Deputies was revealed.

Keywords: Chamber of Deputies, Poet Members of Parliament, Literature, Second Constitutional Era, Kanun-ı Esasi.

GİRİŞ

23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'nin kabulünün ardından Meşrutiyet devri parlamenter sistemi iki kol üzerinden yürümeye başlar: Padişahın iradesiyle seçilmişlerden oluşan Meclis-i Ayan ve halkın seçtiklerinden oluşan Meclis-i Mebusan.

31 Mart 1877'de faaliyetine başlayan Meclis-i Mebusan, 14 Şubat 1878'de Osmanlı – Rus Savaşı bahane edilerek kapanır. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesinden sonra 4 Kânun-ı Evvel 1324'te (17 Aralık 1908) ilk birleşimini yapar.[2] 31 Mart vakası olarak bilinen 13 Nisan 1909'da Meclis ciddi bir tehlike atlatır ve çıkan olaylarda bir milletvekili ölür. 16 Nisan 1909'da elli altıncı birleşimini açan Meclis, Lazkiye Mebusu Mir Mehmet Arslan Bey'in şehit edilmesinden dolayı cenazesine bütün mebuslarının katılmasını kararlaştırır.

[2] Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri'nde geçen Rumi tarihler, Türk Tarih Kurumu'nun web sitesinde yer alan otomatik tarih çevirme uygulamasından istifade edilerek Miladi takvime çevrildi. https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/, Erişim tarihi: 07.08.2024.

Kanun-ı Esasi'ye göre dört yıllığına seçilen Meclis'in son yılı kısa sürer (MMZC, 1911, s. 553). 18 Ocak 1912'de Sultan Mehmet Reşat'ın ve Meclis-i Ayan'ın kararıyla sona eren Meclis'in ikinci dönemi, 18 Nisan 1912'de tekrar başlar. Ancak bu dönem de kısa sürer. 5 Ağustos 1912'de Meclis Başkanı Halil Bey; hükümetin Meclis-i Ayan'da gizli bir toplantı yaptığına dair haber aldığını belirtir. Selanik Mebusu Mehmet Cavit Bey, hükümetin bu hareketini Kanun-ı Esasi'ye vurulmuş bir darbe olarak duyurur ve yeni hükümet kuruluncaya kadar Meclis'in tadilini önerir. Onun ifadeleri arasında Meclis-i Ayan tarafından Meclis-i Mebusan Reisinin tehdit edildiği bilgisi de vardır:

"*Büyük Kabine unvanına ihraz-ı liyakat etmiş ve geldiği günden bugüne kadar büyüklüğünü icraatıyla ve fakat kendisine büyük değil, küçük ve pek küçük dedirtecek olan icraatıyla millet nazarında ispat etmeye çalışmıştır*" (MMZC, 1912a, s. 647, 648).

Balkan Savaşları ve örfi idare nedeniyle seçimler ertelenince Meclis-i Mebusan'ın üçüncü dönemi de 14 Mayıs 1914'te gecikmeyle açılır. Birinci Dünya Savaşı'nın zor koşuları altında yoğun bir çalışma geçiren Meclis'in çatısı altında yer yer zafer sedaları işitilir. Özellikle Rusya'da çarlık rejiminin yıkılması, Bolşeviklerin iktidara gelmesi, Troçki'nin Ukrayna ve Osmanlıyla başlattığı barış görüşmeleri, İngilizlere karşı elde edilen zaferler, Almanların İtalyanları püskürtmesi bu coşkuyu daha da arttırır. Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey, dördüncü yasama yılının son birleşiminde, Osmanlı ordusunun destanlar yarattığını ifade eder:

"*Efendiler, bu harp bize pek büyük şeyler kazandırmıştır. Ordularımız, milletimizin ve memleketimizin hak-ı bekasını, hak-ı hayatını bir kere daha ananevi cengaverlikleriyle teyit etmiş oldular ve bundan evvelki bir muharebenin, düşmanlarımızın silahlarıyla değil, dahilin siyaset zehirleriyle kaybettiğimiz bir harbin ecnebi zihinlerinde vücuda getirdiği tereddüt ve meşkûkiyyet şebekesini parçaladılar…*" (MMZC, 1918a, s. 527).

Kanun-ı Esasi'ye göre yasama süresini tamamlamak üzere olan Meclis'in seçime gitmesi gerekmektedir. Ancak, savaş nedeniyle işgal altındaki birçok yerde seçimlerin yenilenmesi mümkün gözükmez. Altmış yedinci birleşime gelindiğinde Meclis, Kanun-ı Esasi'nin 43. maddesinde tadilat yaparak yasama yılının bir yıl daha uzatılması kararını alır.

Meclis-i Mebusan'ın beşinci yasama yılı açıldığında Halil Bey, "*biz bu harpte yalnız kendi mevcudiyetimizi müdafaa etmedik, aynı zamanda insaniyet ve medeniyete ebedi hizmetleri ifa eyledik*" der (MMZC, 1918b, s. 8). Ancak bir sonraki birleşimde durumun hiç de iyiye gitmediği anlaşılır. Bunun ilk işaretini,

Trabzon Mebusu Mehmet Emin; "*Efendim, vaziyet-i siyasiyemiz malum, hariçte dedikodular pek çok. Hükümet lütfen gelip bize biraz izahat verse de dinlesek*" diyerek verir (MMZC, 1918c, s. 19). Meclis'in atmosferindeki bu değişim, on dördüncü birleşime gelindiğinde kendini tamamen açığa çıkarır.

Yeni kurulan Tevfik Paşa kabinesinin programını Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa okur. Bu bir programdan ziyade sulh anlaşmasına dair yetki talebidir. Ancak Meclis'teki birçok milletvekili, anlaşma metninin imzaladığına dair şüphesi vardır. Reşit Paşa, durumu gizli bir oturumda açıklayabileceğini söylediğinde imza yetkisi istenen anlaşmanın çoktan imzalandığı anlaşılır.

Meclis'in bundan sonraki oturumları tam bir kaosa dönüşür. Ermeni ve Rum mebuslarının büyük bir kısmı, tehcir olaylarını gündeme getirerek Talat Paşa ve Enver Paşa'nın Divan-ı Ali'ye verilmesini ister. Bu yoğun tartışmalar arasında Meclis'in yasama yetisi neredeyse kalmaz. Kısa bir müddet sonra Sultan Vahdettin'in 21 Aralık 1918'de aldığı irade-i seniyye kararıyla kapanır.

Meclis-i Mebusan'ın dördüncü dönemi yaklaşık iki yıllık aradan sonra 12 Ocak 1920'de açılır. Fakat çok kısa bir süre sonra 18 Mart 1920'de son birleşimini yapmak zorunda kalır. Bu birleşimde son sözü söyleyen Sinop Mebusu Rıza Nur'un kullandığı ifadeler, bir milletin hayatında karşılaşabileceği en felaketli cümlelerdir. İşgal kuvvetleri Meclis-i Mebusan'ı basarak birçok milletvekilini tutuklar. Milletin iradesine yapılan bu tecavüz karşısında hiçbir irade-i seniyye kararı olmadan Meclis-i Mebusan, protesto maksadıyla kendini kapatır.

Meclis'in çatısı altında birçok şair ve yazar mebusluk görevinde bulunmuştur: Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hüseyin Cahit Yalçın, Rıza Nur… Bu mebuslardan Rıza Tevfik Bölükbaşı'yla ilgili olarak Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat'ın bir makalesi mevcuttur. Kendisi, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerinden hareketle yaptığı çalışmasıyla ilgili olarak "*II. Meşrutiyet Meclislerinde Ediplerimiz adlı projenin küçük bir parçası*" şeklindeki ifadesiyle bu alanda yapılacak çalışmalara büyük bir kapı aralar (Polat, 2000, s. 7). Nitekim bu kapı aralığından girildiğinde Mehmet Emin Yurdakul'un Meclis-i Mebusan'daki faaliyetleri de açığa çıkar.

YÖNTEM

Çalışmamızın ana kaynağı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin web sitesi üzerinden erişime açtığı Meclis-i Mebusan Tutanakları'dır.[3] II. Meşrutiyet'in ilanından bir müddet sonra 17 Aralık 1908'de tekrar açılan Meclis-i Mebusan, 21 Aralık 1918'e kadar çeşitli aralıklarla faaliyetlerini sürdürür. Bu sürece dair bütün zabıt tutanakları tarafımızca değerlendirilerek Meclis-i Mebusan'ın kısa bir tarihine temas edildi. Bundaki amaç, incelemeye esas aldığımız Mehmet Emin Yurdakul'un milletvekilliği faaliyetlerini bulunduğu **bağlam ve tarihsel zemin** üzerinden ortaya koymaktır.

Birçok kaynakta Mehmet Emin Yurdakul'un Meclis-i Mebusan'daki vekilliği 1913 olarak verilir.[4] Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri birincil kaynak olarak bir bütün halinde değerlendirildiğinde verilen bu tarihin yanlış olduğu görülür. Ayrıca tutanaklarda birçok Mehmet Emin isimli milletvekilinin de adı geçer. Bunların tefrik edilmesi, Meclis Zabıtlarının tamamının gözden geçirilmesi sayesinde olur.

Çalışmamızın ana kapsamı Yurdakul'un vekillik yemini ile başlayan ve takip eden süreçten oluşur. Bu süreç, kronolojik olarak şairin verdiği kanun önergeleri, katıldığı müzakereler ve oylamalar Meclis-i Mebusan bağlamında değerlendirilip bir sonuca bağlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Milletvekili Oluş Süreci

Birçok kaynak, Yurdakul'un Meclis-i Mebusan'daki vekilliğini 1913'te başlatır. Mesela Agâh Sırrı Levent, şairin edebi kişiliğinden bahsederken *"1913'te Musul'dan mebus seçilmiş*" der (Yurdakul, 1979, s. 17). Aynı ifade, Fikret Kılıç'ın makalesinde (2014, s. 34) ve Abdullah Uçman'ın İslam Ansiklopedisine yazdığı Mehmet Emin Yurdakul maddesinde de geçer (2013, s. 613). Oysa yazarın vekilliği, 3 Şubat 1917'de Meclis-i Mebusan'ın üçüncü döneminin üçüncü yılında yapılan otuz üçüncü birleşiminde Hacı Emin Bey adıyla okunan seçim mazbatasının kabulüyle başlar (MMZC, 1916a, s. 86).

14 Mayıs 1914'de üçüncü dönemi başlayan Meclis-i Mebusan'ın ilk toplantısında dört Musul milletvekili bulunur. Bunlar; Üçüncü Şube'den Salih Sadi, Beşinci

[3] Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri'nden (MMZC) yaptığımız alıntılara Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait şu bağlantı adresinden erişim mümkündür: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler_mmb.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0

[4] Kaynaklar ana metinde verildiği için burada tekrar edilmedi.

Şube'den İbrahim Fevzi, Davut Yusufani ve Mehmet Ali Fazıl'dır. Bunlardan sağlık durumu iyi olmayan Salih Sadi, 29 Ekim 1915'te vefat eder (MMZC, 1916b, s. 128). Meclis içtüzüğünün üçüncü fıkrasına göre boşalan vekilliklerin yerine yenileri seçilir. Sadi Bey'den boşalan Musul vekilliğini kazanan Yurdakul, 8 Şubat 1917'de mebusluk yeminini eder (MMZC, 1916c, s. 126).

Meclis'te, Mehmet Emin isimli birçok vekil vardır. İçel, Trabzon, Konya ve Genç vekillerinin adı da Mehmet Emin'dir. Bunların arasında Meclis'in bir önceki dönemlerinde Konya Milletvekili olan Mehmet Emin Efendi, Yurdakul'un vekilliğinden önce vefat eder. Genç Mebusu Mehmet Emin'in vefat haberi ise, üçüncü dönemin beşinci yılının dördüncü birleşiminde duyurulur.

Yurdakul'un Meclis'te vekil olmadığı dördüncü dönem milletvekilleri arasında Niğde Milletvekili Mehmet Emin [Erişirgil] ve Denizli Milletvekili [Ortaköylü Müftüzade] Mehmet Emin de bulunur. Bu Mehmet Eminlerin dışında üçüncü dönem ve dördüncü dönem Canik Milletvekili Emin Bey de bulunur. Dolayısıyla bu Mehmet Eminlerin, Yurdakul'la karıştırılması ihtimal dahilindedir. Üstelik yazarın adının Meclis Zabıtları'nda Mehmet Emin Bey, Hacı Emin Bey, Emin Bey olarak geçmesi de bu ihtimali arttırır.

Meclis Başkan Vekilliği'ne Adaylıkları

Yurdakul, iki kez Meclis Başkan Vekilliği'ne aday olur. Bunlardan ilki, Meclis-i Mebusan'ın üçüncü devre dördüncü yılına aittir. 1 Kasım 1917'de açılan Meclis'in ilk gündem maddesi, milletvekillerinin dahil olacağı şubelerdir. Çekilen kura sonucu *"Mehmet Emin Bey (Musul)"* Beşinci Şube milletvekilleri arasına girer. Bu birleşimin ikinci celsesinde Meclis Başkanlıkları seçimi yapılır. Yazarın da oy kullandığı bu toplantıda 140 vekilden 94'ünü alan Bursa Mebusu Hacı Adil Bey seçilir. Aynı celsede, Reis Vekilliği seçimi de yapılır. 117 oy alan Hüseyin Cahit'in yanı sıra Mehmet Emin Bey'e de bir oy çıkar (MMZC, 1917a, s. 3-5). Ancak 8 Kasım 1917'de açılan ikinci birleşimde bu seçim sonucuna yeter oy çokluğu sağlanmadan yapıldığı gerekçesiyle itiraz edilir. Yenilenen seçimde Hüseyin Cahit 137 oy alırken Mehmet Emin Bey'e oy çıkmaz. Bir önceki seçimde yazara verilen bu bir oy, düşündürücüdür. Bu oy, yazar tarafından kullanılabileceği gibi Hüseyin Cahit ile Mehmet Emin'i karşı karşıya getirmek isteyen biri / birileri tarafından kullanılmış olabilir. Ancak, üçüncü dönemin beşinci yılında da Yurdakul'un Reis Vekilliği seçiminde Hüseyin Cahit'e karşı aday olur. Cahit'in tekrar seçildiği bu seçimde Yurdakul dört oy alır (MMZC, 1918ç, s. 4).

Meclis-i Mebusan'daki Çalışmaları

1. Sunduğu Kanun Teklifleri

Meclis-i Mebusan'ın üçüncü devresinin dördüncü yılında farklı üç kanun teklifinin altında Mehmet Emin imzası bulunur. Bunlardan ilki, yirmi dördüncü birleşimde Şam Mebusu Mehmet Fevzi'nin sunduğu askeri suçlarla ilgilidir. Buna göre 20 Eylül 1917'de geçici olarak uygulamaya konulan kanunun tatbiki mümkün gözükmemektedir. Mehmet Emin'in de dahil olduğu kırk bir milletvekili, daha önceden müzakeresi yarım kalan bu kanunun Genel Kurula gelmesini teklif eder (MMZC, 1917b, s. 415).

Yazarın ikinci ve üçüncü kanun teklifleri altmış sekizinci birleşimde olur. Bunlardan ilki, ordunun ve memurun ihtiyacı olan ülke içerisinde üretilen pirincin alım satımıyla ilgilidir. Teklif edenlerin arasında on yedi milletvekilinin imzası bulunur. Ancak bu imzalardan birini şüpheli bulan Meclis Başkanı; Kütahya Milletvekili Abdullah Azmi'ye *"bu teklifi siz mi yazdınız"* diye sorduğunda, başkaları tarafından yazıldığı anlaşılır. Teklif oylamaya sunulduğunda kabul edilmez. Aynı birleşimde altında Mehmet Emin'in de olduğu otuz milletvekili İaşe-i Umumiye Kanunu'nun değiştirilmesini teklif eder. Ekmeklik ve yemeklik hububattan alınacak vergi ile ilgili düzenleme oylanarak kabul edilir (MMZC, 1918d, s. 151-156).

2. Katıldığı Oylamalar

2.1. Üçüncü Devre Üçüncü Yıl Oylamaları

Yurdakul'un Meclis-i Mebusan'da milletvekili olduğu üçüncü dönemin üçüncü yılında otuz birleşim yapılır. Bu toplantıların ana konusu bütçe görüşmeleridir. Bu görüşmelerin sonunda, katılanların hangi istikamette oy kullandıkları da yazılır. Dolayısıyla, Meclis toplantılarına katılanların devam durumu ve hangi istikamette oy kullandıkları da bu sayede anlaşılır.

Meclis'te 232 milletvekili olmasına rağmen coğrafi koşullar, izinler, hastalıklar, ölümler ve devamsız vekiller nedeniyle birleşimlere katılan mebus sayısı hiçbir vakit tam sayıya ulaşmaz. Katılım genellikle yasama ve müzakere için gerekli olan çoğunlukla gerçekleşir. Birleşimlerdeki yoklamalardan ve oylamalardan hareketle bu milletvekillerinin bir kısmının da Meclis çalışmalarına katılmadığı anlaşılır.

Yurdakul, Meclis çalışmalarına dahil olduğu yasama yılında yapılan oylamaların çoğuna katılır. Bunlardan otuz beşinci birleşimde Emniyet Sandığı; otuz altıncı birleşimde Evkaf Nezareti; otuz dokuzuncu birleşimde Seferberlik Esnasında Askerî Vekaletnameler; kırk beşinci birleşimde Askerî Demiryollar ve Limanlar;

elli altıncı birleşimde Yafa ve Civarı Portakal Hasılatı Vergisi, elli altıncı birleşimde Dersaadet'te Bir İhracat Heyetinin Teşkili; elli dokuzuncu birleşimde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Damga Vergisinden Muafiyeti ve İhraç veya Mübadele Evraklarının Damga Vergisinden Muafiyeti gibi kanunlara kabul oyu verir.

Meclis'te yapılan oylamalar arasında uluslararası akit sözleşmeleri de vardır. Altmışıncı birleşimde Almanya ile varılan ticari anlaşmaların müzakeresi ve oylaması yapılır. Müzakerelerde Saruhan Milletvekili Mehmet Sabri Bey, 8 Eylül 1914'de kaldırılan kapitülasyonlara işaret ederek Almanya ile varılan ticarî anlaşmaların millî kazanımlar açısından önemine temas eder. (MMZC, 1917c, s. 334-337). Yurdakul'un da kabul oyu verdiği layiha, 173 vekilin oyu ile kabul edilir.

Meclis-i Mebusan'daki oylamalarda dikkati çeken bir husus da çekimser veya reddetmek durumunda kalan vekillerin oylamalara katılmamalarıdır. Özellikle Yurdakul'un Meclis'in bu döneminde muhalif kaldığı bazı durumlarda bunu yaptığı anlaşılır.

Bursa Mebusu Memduh Bey'in *"Hükümete Beyân-ı İtimat teklifi"* bunlardan biridir. Otuz sekizinci birleşimde yapılan oylamaya katılım 189 vekille rekor sayıya ulaşır. Katılan vekillerin tamamı hükümete güvenoyu verirken Mehmet Emin de dahil 43 milletvekili oylamaya katılmaz. Yazarın oylamasına katılmadığı diğer layihalar da dikkat çeker. Kırk dördüncü birleşimde Ziraat Bankası; kırk altıncı birleşimde Seyr-i Sefain ve Muafiyetler; elli üçüncü birleşimde Darüleytam Bütçesi, elli beşince birleşimde Hicaz ve Askerî Demiryollar ve Limanlar Bütçesi gibi. Henüz vekilliğinin başında olan Yurdakul'un, bu layihaların oylamasına katılmayarak kendini akçeli işlerden uzak tutması ihtimal dahilindedir. Onun asıl ustalık devresi olan bir sonraki dönemde bu tarz oylamalara da katıldığı görülür.

2.2. Üçüncü Devre Dördüncü Yıl Oylamaları

1 Kasım 1917'de açılan Meclis'in bu yasama yılında toplam yetmiş dokuz birleşim gerçekleşir. Yurdakul, bu birleşimlerin çoğunda yapılan oylamalara katılır.

Onuncu birleşimde Osmanlı ordusunun umumi harpteki durumuyla ilgili olarak Enver Paşa, Meclis-i Mebusana bilgi verir. Paşa, Rusya'nın kendi iç meseleleriyle boğuştuğunu, Irak cephesinde İngilizlerin cephe gerisine çekildiğini, Suriye ve diğer cephelerde de durumun iyi olduğunu belirterek ordu için 1,5 milyon kuruşluk bütçe talebinde bulunur. Meclis, Enver Paşa'nın teklifini kabul eder. On birinci birleşimde gerek Paşa'nın talebi gerekse diğer bütçelerin

karşılanması için Alman hükümetinin faizli bonolarının satışı ve 56 milyon liralık bir borçlanma teklifi oylanmaya sunulur. Yurdakul, her iki oylamaya da katılarak kabul oyu verir (MMZC, 1917ç, s. 144 -146).

On beşinci birleşimde, bir kilo tuzun fiyatı müzakere edilir. Hükümet 5 kuruşa satılan tuzun fiyatını arttırarak bütçeye katkı sağlamak ister. Maliye Nazırı Mehmet Cavit, dünyadaki tuz fiyatının 30 – 40 kuruş olduğunu söylerse de buna birçok milletvekili itiraz eder. Yazarla isim benzerliği olan Trabzon Milletvekili Mehmet Emin, yapılacak artıştan en çok hayvan sahibi köylülerin etkileneceğini belirtir. Hükümetin tuz fiyatını arttırmaya yönelik bu teşebbüsü oylamada kabul görmez. Yurdakul da eski fiyatı kabul edenler arasındadır.

On yedinci birleşimde, İstanbul Mebusu Haramlabidi'nin icra kanununda yapılmasını istediği tadilat teklifi müzakereye açılır. Aydın Milletvekili Emanuel Emanuelidi; *"işçiler, ameleler ve fakir ve fukaralar için bu layiha-ı kanuniyede hapis cezası tertip ve teklif ediliyor*" diyerek karşı teklifte bulunur. Onun teklifini kabul ettirmek için ortaya koyduğu kıstaslar, Yurdakul'un şiirlerinde sıkça rastlanılan vicdani hislerle benzerlik taşır:

"*Bugün, efendiler, seferberlik var, bir aile sahibinin evladı askere gitmiş, belki de şehit olmuş, kardeşi de şehit olmuş. Bir ihtiyar adam kalmış ki, çiftçi, işçi veya ameledir. Bu adamın deyninden dolayı hapsi caiz olacak olursa, bu darbe o adama karşı değildir, içtimaiyeye karşıdır. Fakir olan bir adamı hapsetmek, onun ailesini aç ve aciz bırakmak, evladını hapishanelere, belki kızlarını umumhanelere namzet kılmaktır*"

Emanuel Efendi'nin tespitleri Mehmet Emin tarafından da kabul görür (MMZC, 1917e, s. 264, 276). Mesele muhacirler, yoksullar, köylüler olduğunda hükümetin karşısında yer alan şair, zararlı alışkanlıklardan alınacak vergilerin arttırılması olunca kabul oyu verir. On sekizinci birleşimde sigara ve iskambil kâğıtlarından alınacak vergilerin ve cezaların arttırılması gibi (MMZC, 1917f, s. 301).

Yirmi birinci birleşimde, mültecilerin durumu gündeme gelir. Hükümet, bir milyonu aşan muhacirlerin büyük çoğunluğunun işe yerleştirildiğinden bahseder. Erzincan Milletvekili Halet Bey, kalan dört yüz bin mültecinin durumunu sorunca Muhacirler Genel Müdürü Hamdi Bey, onlar için yapılacak işleri detaylı bir şekilde açıklar. Yurdakul, hem muhacirler için hem de Sıhhiye Bütçesi için kabul oyu verir (MMZC, 1917g, s. 371).

Yirmi ikinci birleşimde her bir kibrit ve çakmaktan alınacak vergi matrahı birçok milletvekili tarafından abartılı bulunur. Makul seviyeye indirilen vergiye Yurdakul da destek verir. Aynı tavrı, yirmi dördüncü birleşimde madenlerden alınacak verginin belirlenmesinde; yirmi yedinci birleşimde ithal edilecek

ekmeklik ve yemlik tahıldan harbin sonuna kadar vergi alınmamasında da gösterir.

Yurdakul, milletvekilliğinin başlangıcında oylamasına katılmadığı bütçelere bu dönemde katılarak destek verir. Bunlar; kırkıncı birleşimde Ziraat Bankası, kırk ikinci birleşimde Darüleytamlar, elli yedinci birleşimde Hicaz ve Askerî Demiryollar ve Limanlar bütçeleridir. Onun bu dönem destek verdiği diğer bütçeler ise; kırk birinci birleşimde Evkaf Nezareti, kırk altıncı birleşimde Emniyet Sandığı, kırk dokuzuncu birleşimde Mart Ayı Muvakkat Bütçesi, elli beşinci birleşimde Gümrük Kanunu ve altmış beşinci birleşimde Muvazene-i Umumiye Kanunudur.

Dönemin en sıkıntılı konularından biri de vilayetlerin merkezi idare ile olan ilişkisidir. Oldukça geniş bir sahaya yayılan Osmanlı Devleti'nin savaş nedeniyle tek bir merkezden idare edilmesi çeşitli zorlukları da beraberinde getirir. Yirmi dördüncü birleşimde elviye-i mülhakanın doğrudan merkezi idareye bağlanması ile ilgili birinci maddesi oylanır. Çoğunluğa yakın milletvekili oylamaya katılmazken ilgili kanun, 96 oyla Meclis'ten geçer. Mehmet Emin de kabul veren vekiller arasındadır.

Yurdakul, hükümetin sunduğu bazı kanun tekliflerini doğru bulmaz. Yirmi altıncı birleşimde Aydın Mebusu Emanuel Emanuelidi, Meclis İç Tüzüğü'nün 90. maddesine bazı fıkralar eklenmesini ve Kararname Encümenliği'nin oluşturulmasını ister. Meclis Başkanı Hacı Adil [Arda], Emanuel Efendi'nin teklifini inceletmek üzere Layiha Encümenli'ğine iletir. Kırk dokuzuncu birleşime gelindiğinde Meclis Başkanı ilgili teklifin Layiha Encümenliği'nce dikkate alınmadığını duyurur. Bunun üzerine Emanuel Efendi, teklifin müzakereye açılmasını ister. Bu esnada Adliye Nazırı Halil [Menteşe], son derece ustaca hazırlanmış kurnazlıklar içeren teklifini Meclis'e sunar. Buna göre sunduğu teklife evet oyu çıkarsa Emanuel Efendi'nin teklifinin Encümence dikkate alınmaması kararı kabul edilmiş; hayır çıkarsa ilgili teklif Meclis'te müzakereye açılacaktır. Ancak yeter çoğunluk sağlanamadığı için, oylama bir sonraki birleşime kalır. Yurdakul, bu oylamada hayır oyu vererek, çok küçük bir oy farkıyla müzakerenin önünün açılmasını sağlar. Gerek bu kritik oylamada gerekse önceki oylamalarda Yurdakul'un Emanuel Efendi'ye zaman zaman destek verdiği gözden kaçmaz.

Emanuel Efendi, Layiha Encümenliği'nin keyfi uygulamalarından şikâyetçidir. O, sunduğu teklifinin 15 gün içerisinde cevaplandırılmamasını Kanun-ı Esasi'ye aykırı bulur. Meclis'in kırk dokuzuncu birleşiminde yaptığı konuşmasında kuvvetler ayrılığına ve Meclis'in yasama yetkisine vurgu yapan Emanuel; "*eğer bunlara karşı bu hukuku muhafaza edemezsek, maazallah, yarın karşımıza*

mürteci bir kabine gelirse, mürteci bir kabineye karşı bu hakkımızı nasıl muhafaza edeceğiz" der (MMZC, 1918e, s. 301). Onun bu ifadeleri Meclis'te bulunan bazı milletvekillerince "*handelerle*" karşılanırken Yurdakul, Emanuel Efendi'yle birlikte hareket eder.

Altmış yedinci birleşim, Meclis-i Mebusan açısından hayati bir öneme sahiptir. Dördüncü yılını tamamlamak üzere olan Meclis, mevcut savaş ortamından dolayı seçimleri yenileyemez. Kanun-ı Esasi Encümeni Şemsettin Bey, hükümetin teklifi olarak seçimlerin savaş bitimine kadar tehir edilmesini ve savaştan sonra dört ay zarfında seçimlerin yenilenmesini ve bu hususta Kanun-ı Esasi'nin ilgili maddesinin değiştirilmesini önerir. Bu birleşimde yapılan müzakerelere rekor sayıda katılım olur. Söz alan vekillerin tamamı seçimlerin tehir edilmesini ister. Yurdakul'un da katıldığı oylamada 195 milletvekili evet oyu verir.

Meclis-i Mebusan'ın en dikkat çeken konularının başında devam eden Birinci Dünya Savaşı ile ilgili barış görüşmeleridir. Yirmi ikinci birleşimde Hariciye Nazırı Halil Bey, Ruslarla barış anlaşmasına varıldığını ve savaşın Osmanlılar açısından kazançlı olduğunu duyurur. Yetmiş yedinci birleşime gelindiğinde hükümet, müttefik devletlerle birlikte Rusya ve Ukrayna arasında yapılacak barış görüşmelerinde Meclis'ten imza yetkisi ister. Oylamaya katılan Yurdakul da dahil 162 vekil istenen yetkiyi verir. Yetmiş sekizinci birleşimde de hükümet, Avusturya – Macaristan arasında yapılacak anlaşmalar için yetki ister. Oylamaya katılan 160 vekilin tamamı evet oyu verirken Mehmet Emin de katılanlar arasındadır.

2.3. Üçüncü Devre Beşinci Yıl Oylamaları

Savaş ortamından dolayı seçimleri bir yıl ertelemek durumunda kalan Meclis-i Mebusan, beşinci yıl olarak açıldığında yasama yetkisinin bir önceki dönemle mukayese edilemeyecek kadar zayıfladığı görülür. Yapılan birkaç oylama da Meclis'in iç işleyişiyle ilgilidir.

İlk birleşim, oldukça düşük katılımlıdır. Yurdakul'un da katıldığı oylamada Halil Menteşe, Meclis Başkanı olur. Üçüncü birleşimde Divan Kâtiplerinin ve İdare Memurlarının seçimi yapılır. Her iki oylamaya da Mehmet Emin katılır. Dördüncü birleşimde Kütahya Mebusu Abdullah Azmi, hükümet için itimat teklifi verir. İtimat teklifini kabul edenler arasında Mehmet Emin de bulunur.

Meclis-i Mebusan'ın bir önceki yasama yılı, büyük bir zafer havası ile kapanırken Talat Paşa Kabinesi, müttefik kuvvetlerle birlikte barış görüşmeleri yapmak üzere Meclis'ten yetki alır. O dönem coşkuyla alkışlanan Talat Paşa ve Enver Paşa, Meclis'in beşinci yılında savaş suçlusu olarak Divan-ı Ali'ye verilmek istenir. On ikinci birleşimde Emanuel Efendi, Talat Paşa Kabinesi'ni, Ermenilere ve

Rumlara karşı işlenen suçlardan dolayı Divan-ı Ali'de yargılanması gerektiğini söyler. Trabzon Mebusu Mehmet Emin, bu harpte işlenen suçlarla ilgili bir Meclis Komisyonu oluşturulmasını teklif eder. Onun bu teklifi, oylama için gerekli ekseriyeti sağlayamaz. Aynı vekil, bu sefer savaşla ilgili belgelerin incelenmesi için bir tahkik ve tetkik heyetinin kurulmasını ister. Yurdakul'un da kabul oyu verdiği bu teklife de yeterli destek çıkmaz.

On dördüncü birleşime gelindiğinde istifa eden İzzet Paşa Kabinesi yerine Tevfik Paşa Kabinesi kurulur. Yeni kabinenin programını okuyan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, savaşı sonlandırmaya yönelik sulh anlaşması için Meclis'ten yetki ister. Ancak Meclis'teki birçok milletvekilinin anlaşmayla ilgili kuşkuları vardır. Reşit Paşa, durumu gizli bir oturumda açıklayabileceğini söyler. Tokat Mebusu Tahsin Bey, *"her şey milletin gözü önünde olsun"* dediğinde Rıza Tevfik, *"savaşın mesulleri bizler değiliz, hükmü verecek olanlar galiplerdir"* ifadesini kullanır. Onun bu ifadesi, Meclis'in iradesinin galip devletlere teslim edildiğinin açık beyanı olur.

Bölükbaşı, Meclis'ten istenen imza yetkisinin göstermelik olduğunu *"muhtemelen mütareke metinleri elinize geçmiştir"* diyerek imâ eder. Bunun üzerine Bursa Milletvekili Rıza Bey; *"bunlar mütarekeyi çoktan imza etmişler"* diyerek yeni kabinenin yaptıkları anlaşmayı millettin gözünden kaçırdığını söyler. Şura-yı Devlet Reisi Damat Şerif Paşa, anlaşmanın imzalandığını ağzından kaçırır: "*Madem gizli celse istemiyorsunuz o halde*" diyerek İstanbul'un gerçekte işgal edilmediğini söyler. Hudeyde Mebusu Hasan Rıza Paşa; Selimiye ve Taksim Kışlası'ndaki yabancı askerlerin ne işi olduğunu sorduğunda İstanbul'un adım adım işgal edildiği anlaşılır. Trabzon Milletvekili Mehmet Emin, Hariciye Nazırı'nın dahi nerelerin işgal edildiğini bilmediğini söylemesi üzerine Meclis'te yeni kabineye olan güven sorgulanmaya başlanır. Bu arada söz isteyenler arasında Mehmet Emin Yurdakul da vardır. Ancak söz sırası kendisine geldiğinde "*sarf-ı nazar ettim*" diyerek konuşmaktan vaz geçer. Tartışmalardan sonra, Süleymaniye Mebusu Hikmet Baban ve arkadaşlarının, Tevfik Paşa Kabinesi için verdiği güven oylaması yapılır. Oylamada 84 kabul alan hükümet, yeterli çoğunluğa ulaşamaz. Kabul edenler arasında Yurdakul da bulunur. Oylama, bir sonraki gün tekrarlanır. Meclis Tüzüğü'ne göre ikinci oylamada katılanların çoğunluğu yeterlidir. Yeni kabine, oylamaya katılan 124 kişiden 91'inin itimadını alırken Mehmet Emin de kabul oyu verenler arasındadır.

3. Müzakereleri

3.1. Üçüncü Devre Üçüncü Yıl Müzakereleri

3.1.1. Mülkiyeli Bir Öğrenci

Mülkiye Mektebi öğrencisi Fazıl Zeki, hastalığı nedeniyle sınava giremez. Bu esnada okul kapanır. Eğitim mevzuatına göre; *"her ne sebepten olursa olsun"* bir sınıfı iki senede geçemeyen öğrencinin kaydı silinir. Fazıl Zeki, Şura-yı Devlet'e müracaat eder. Öğrencinin hasta olduğu devrede okulun kapalı olmasını haklı bir mazeret olarak değerlendiren şura, meselenin çözümünü Meclis'ten ister. Maarif Nazırı Şükrü Bey, ortada hastalığa dair bir belge olmadığını söyler. Öğrencinin durumuyla ilgili lehte ve aleyhte birçok milletvekili konuşur. Konuyla ilgili Mehmet Emin; Maarif Nazırlığı'nın talimatlara göre hareket etmesi doğrudur ancak bir kanunda *"mantık, adalet ve merhamet"* ölçüsü aranmalıdır diyerek öğrencinin talebinin dikkate alınması gerektiğini söyler:

"Bendeniz, bu talimatın metninde bu üç vasfı göremiyorum. Birçok zekalar, irfanlar üful edip dururken, esbab-ı mücbire maniasıyla mektebe gidip, imtihanını veremeyen bir genç neden mektepten dışarı atılsın, Memleketin nur ve ateşe muhtaç olduğu bir devirde bu gençlerin istikbali niçin heder edilsin" (MMZC, 1916c, s. 138).

Yazar, henüz milletvekilliği yeminin etmiştir. Onun Meclis-i Mebusan'a adım atar atmaz, Maarif Nazırı karşısındaki bu duruşu, bağımsız karakterinin bir göstergesi sayılmalıdır.

3.1.2. Sıhhiye Mektebi

Sıhhıye bütçesi görüşülürken Diyarbakır Milletvekili Zülfü Bey, Sıhhıye Memur Mektebi ile ilgili izahat ister. Sıhhıye Genel Müdür Vekili Adnan Bey; bu okuldan mezun olanların doktor olmayan yerlerde yardımcı hekim olarak görev yapacağını, aşı, sünnet, salgın hastalıklar konusunda da hizmet vereceğini söyler. Birçok vekil, iki üç aylık tahsille tabip olunamayacağını belirtmesi üzerine Yurdakul, Erzurum'da bulunduğu yıllara ait tespitlerinden bahseder. Vali olarak kazalara belediye tabibi istediğini ancak hükümetin çeşitli mazeretlerle bunu gerçekleştiremediğini ve birçok kişinin bu yüzden vefat ettiğini söyler: *"Hayat-ı beşere dünyanın hazineleri bedel olamaz" diyen yazar, bu mekteplere gereken paranın verilmesi gerektiğini belirtir* (MMZC, 1917ğ, s. 53).

3.1.3. Erzurum Trabzon Yolu

Kırk dokuzuncu birleşimin son müzakeresi; deniz ulaşımı, kanallar, kara ve demiryolları ile ilgilidir. Nafia Nezareti Müsteşarı Muhtar Bey, ulaşımla ilgili yapılan işler hakkında Meclis'e bilgi verir. Yurdakul, söz alarak Erzurum'da

bulunduğu yıllarda bu şehri Trabzon'a bağlayan kara yolundan bahseder. Yolun taşımacılık açısından yetersiz kalmasının Amerika, Marsilya, Rusya gibi devletlerin işine yaradığını belirtir. Bu ülkelerden Trabzon'a un ve mısır gibi mahsullerin geldiğini belirten yazar; *"bir tarafta yüzbinlerce aç ağızlar ekmek diye bağırıyorlar, öbür tarafta yüzlerce binlerce ambarların içerisinde zahireler çürüyordu"* diyerek, bölgede yarattığı olumsuzluklara temas eder. Özellikle Ağrı Beyazıt bölgesindeki Kürtlerin eşkıyalık yapmasının sebebini ticari yolların eksikliğine bağlar:

"Sapan demiri alın terine mükâfat vermediği için Kürt bittabi silahına müracaat ediyor, şekavet icra ediyordu. Eğer yol yapılmış olsaydı, çiftçiler mahsulat-ı ziraiyesini nakletmiş olsaydı, Kürtler belki hançerlerini kırar ve ellerine sapanlar alarak ziraat ederlerdi"

Muhtar Bey; programlarında Trabzon'u Erzurum'a bağlayacak demiryolunun bulunduğunu, konuyla ilgili Fransızlarla birlikte çalıştıklarını belirtir. Onun bu açıklamaları üzerine Yurdakul; bütün vilayetler için ne gibi projelerin olduğunu sorar. Müsteşar, on yıllık programları içerisinde önce Sivas'a oradan da Erzurum demiryoluyla ulaşımın sağlanmasının planlandığını söyler (MMZC, 1917ğ, s. 61).

3.2. Üçüncü Devre Dördüncü Yıl Müzakereleri

3.2.1. Sultan Mehmet Reşat'ta Hitaben Yazılacak Metin

Meclis-i Mebusan'ın 1 Kasım 1917 ila 31 Mart 1918 tarihlerini kapsayan bu yasama yılına Birinci Cihan Harbi'nde elde edilen zaferlerin coşkusu yansır. Meclis'in ikinci birleşimde müttefik kuvvetlerinin İtalya karşısında kazandığı zaferlerden dolayı bu devletlerin meclislerine birer tebrik yazılır. Beşinci birleşimde bu devletlerin Meclis Başkanı Hacı Adil Bey'e gönderdiği tebrik telgrafları okunur.

Bir sonraki birleşimde Sultan Mehmet Reşat'a bir *Ariza-ı Cevabiye* yazılması kararlaştırılır. Sultana ariza yazılmasının sebebi, Meclis'in üçüncü yasama yılının sonuna doğru 28 Mart 1917'de Meclis Divan Üyelerini huzura kabul eden Sultan Mehmet Reşat'ın kapitülasyonların Meclis-i Mebusan'da ilga edilmesinden dolayı milletvekillerini tebrik etmesidir: *"Kapitülasyonların ilgası bu millet için medar-ı necattır. Ben de kendileriyle beraber memnun ve müftehirim"* (MMZC, 1917h, s. 417).

Savaşlarda elde edilen zaferlerin coşkusu, Padişah'a sunulacak olan *Ariza-ı Cevabiye*'ye de yansır. Hükümetin taslak halinde Meclis'e sunduğu metin, paragraflar halinde müzakere edilir. Metnin ilk paragrafıyla ilgili olarak Yurdakul; *"Nutk-ı Hümayunun birinci fıkrasında Padişahımız, müttefik*

ordularla birlikte Osmanlı ordusu için nusret-i ilahiye tazarru ediyor. Bizim de milletin mümessilleri olmak dolayısıyla bu tazarruya iştirak etmemizi teklif ederim" diyerek tadilat yapılmasını ister. Onun bu önerisine hükümet adına söz alan Isparta Milletvekili Mustafa Hakkı [Ağlarcızade], *"Emin Beyefendinin tekliflerinde bir dua var, duaya benzer şeyler. Zaten metnin diğer fıkralarında vardır. Bunlar yerli yerinde yazılmıştır"* diyerek itiraz eder. Ancak Yurdakul, ısrar ederek *"Padişahın aksi sedasını işittirmek istiyoruz"* der. Mustafa Hakkı; *"zaten her fıkranın aksi sedası o surette işittirilmiştir efendim"* dese de oylamaya sunulan Yurdakul'un teklifi kabul edilir.

Yurdakul'un ikinci paragrafta geçen *"layık bir ibrettir"* ifadesi yerine *"layık bir misal-i ibrettir"* şeklindeki teklifi de Mustafa Hakkı'nın *"müsvedde esasen mümkün olduğu kadar terkipsiz yazılmıştır… ibret demek zaten misal demektir"* şeklindeki itirazıyla karşılık bulur. Yapılan oylamada Yurdakul'un teklifi kabul edilir.

Şairin, üçüncü paragrafta geçen *"ordunun"* kelimesinin *"ordumuz"* şeklinde olması teklife de kabul edilir. Fakat, yine aynı paragrafta geçen; *"kuvvet-i kahire ile yakında hududun ötesine sürüp atacakları hakkındaki itminanımızı takviye etmiştir"* cümlesi yerine *"kuvvet-i kahire ile yakın bir zamanda hududun ötesine sürüp atacakları ve vatanımızın hiçbir bucağında bir düşman bırakmayacakları hakkındaki itminanımız lâ-yetezelzeldir"* şeklindeki önerisi kabul edilmez.

Yurdakul'un metnin altıncı paragrafıyla ilgili maksadın daha vurgulu olması için önerdiği *"her zaman sulha amade olduğumuz gibi hukuk-ı meşruamız da temin edilinceye kadar harpte devam edeceğiz"* şeklindeki teklifine Mustafa Hakkı itiraz etse de kabul edilir. Yazarın aynı paragrafta geçen İran'la ilgili *"Husrevaneleri"* yerine *"Hilafetpenahileri"*; *"göğüs geren millet"* yerine *"göğüs germek seciyesi"* şeklindeki teklifleri de kabul edilir (MMZC, 1917ç, s. 48-54). Bir sonraki birleşimde Hacı Adil Bey, Meclis onayından geçen metnin padişaha sunulduğu bilgisini milletvekillerine duyurur.

3.2.2. Hasan Han'ın Eşine Maaş Bağlanması

Sekizinci birleşimde Şeyh Ahmet Kak'ın oğullarına ve Afganistan Hanlığı'ndan Şehit Hasan Han'ın eşi Bahtiyar Hanım'a ve *"hizmet-i vataniye tertibinden maaş tahsisine dair"* iki kanun layihası görüşülür. Muvazene-i Maliye Encümeni adına söz alan Bağdat Milletvekili Ezekiyel Sason; *"böyle bir meseleyi her gün şunun, bunun hakkında istimal edersek, hizmet-i vataniye tertibinden hiçbir ehemmiyeti kalmaz"* diyerek itiraz eder. Onun bu itirazına milletvekilleri de iştirak edince Yurdakul söz alarak, Hasan Han'a dair bir anısını nakleder:

"*Bendeniz Hicaz'a gittiğim zaman Hasan Han'ı orada buldum. Kendisi Şeyh Cemalettin Afgani merhumun mefkuresine müşterek bir mücahitti. Vahdet-i İslamiye ve ittihad-ı kulub rüyasını görüyordu. Hatta Şirvani Rüştü Paşa merhumun zaman-ı sadaretinde kendisi Afganistan'a gönderilmiş ve bu gayeye birçok hizmetler etmiş ve elinde takdirnameler ve fermanlar vardı. Bendeniz Hicaz'da bulunduğum zaman, hükümete, bu nokta-ı nazardan fevkalade büyük hizmetler ifa etti. Vilayetin emarete karşı açmış olduğu hak-ı hâkimiyet-i devlet ve hilafet mücahedesinde en büyük bir mübâriz mevkiini aldı. Nitekim Şerif Hüseyin Paşa'nın da bu nokta-ı nazardan buğuz ve adavetine maruz kaldı. Nitekim, pusuya yatırılmış olan suikastçılar tarafından öldürüldü. Malum-ı alinizdir ki bu gibi büyük mefkureleri taşıyanlar rüyalarının ya kahramanı veya kurbanı olmaya karar verenlerdir. Talih ve kader bu zat-ı celladın kurbanı etti. Binaenaleyh, kendisinin, ziyaretsiz kalan mezarı zevcinin hayali karşısında ağladığı, ekmeksiz bulunup da Meclis-i Millinin kapısını çaldığı bir sırada böyle mâl ü menâli gasp olunmuş, sokak ortasında kalmış bir mücahit refikasının açlığa mahkûm bir halde bırakılması meclis-i muhtereminizin vicdan-ı millisini elbette titretecek hallerdendir. Binaenaleyh, kendisi hakkında Muvazene-i Maliye Encümeni muvasat tertibinden maaş tahsisi imkânını bırakıyor. Bu babda bir takrir arz ediyor ve kabulünü rica eyliyorum."*

Emin Bey'in anlattıkları, milletvekilleri üzerinde etkili olur. Meclis Başkanı; *"Merhum Hasan Han'ın zevcesi Bahtiyar Hanım'a Hidemat-ı Vataniye tertibinden verilmek üzere, şehrî [aylık] beş yüz kuruş maaş tahsis olunmuştur"* der (MMZC, 1917ı, s. 88-89).

3.2.3. Sigara ve Oyun Kâğıtlarının Vergilendirilmesi

On sekizinci birleşimde sigara ve iskambil kâğıdı kaçakçılığını önlemek maksadıyla memurların meskenlerde arama yapmasına ruhsat veren kanun teklifinin Meclis gündemine gelmesi anayasal tartışmalara sebep olur. Bu tartışmalar, Osmanlı parlamenter sisteminde anayasal hassasiyetin ulaştığı olgunluğu gösterir niteliktedir.

Halep Milletvekili Artin Boşgezenyan; yangın ve istimdat dışında geceleyin hanelere baskın yapılamayacağını, Kanun-ı Esasi'ye göre meskenlerin taarruzdan masun olduğunu söyleyince Antalya Milletvekili Mehmet Fuat Hulusi, anayasanın yirmi ikinci maddesine atıf yaparak kanunun tayin eylediği durumlarda hükümetin meskenlere cebren girebileceğini belirtir. Bunun üzerine Artin Efendi; *"Osmanlıların hürriyeti mi aziz, yoksa sigara kâğıdından husule gelecek varidat mı*" sorusunu sorar. Konu bir anda özgürlüklerin kısıtlamasına gelir. Ahmet Ağaoğlu, matbuat kısıtlamalarına dair Maliye Nazırıyla tartışır.

Mehmet Cavit Bey, Fransa'daki uygulamalardan örnekler vererek meselenin bir balya sigara kâğıdından ziyade hukuk devleti olduğunu, her mükellefin vergisini vermesi gerektiğini belirterek kendisine muhalefet eden milletvekillerini ikna etmeye çalışır (MMZC, 1917i, s. 295). İlgili yasa, *"fabrika ve imalathane ve dükkân ve mağaza gibi mahalleri ve derununda..."* şeklinde düzeltilir. Bu şekilde değişikliğe uğrayan layihaya karşı çıkanlarla birlikte Yurdakul da evet oyu verir.

Sigara kâğıdı kaçakçılığı müzakeresinde Maliye Nazırı'nın Meclis kürsüsünden Ahmet Ağaoğlu ile girdiği diyalog esnasında *"burada maliye meselesi müzakere edilirken, başka mesaili karıştırmanıza müsaade etmem"* demesi, Meclis milletvekilleri arasında huzursuzluk yaratır. Denizli Milletvekili Mehmet Sadık, bir sonraki birleşimde söz alarak; bir devlet memuru olan Nazırın *"müsaade etmem"* sözünü Meclis'e karşı kullanamayacağını ifade eder. Reis Adil Bey, Maliye Nazırı Cavit Bey'in de mebus olduğunu hatırlatarak, ortada hariçten söylenmiş bir söz olmadığını belirtir (MMZC, 1917j, s. 309).

Sıra Maliye Nazırı Cavit'in oyun kağıtlarına dair sunduğu layihaya geldiğinde bir önceki birleşimde kendisine muhalefet eden vekillerin de desteğini alır. Ahmet Ağaoğlu, oyun kâğıtlarının fenalığından bahsederek beş kuruşluk verginin on kat arttırılmasını önerir. Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi, dinen sakıncalı gördüğü kumar illetinin engellenmesi için verginin 100 kuruşa çıkmasını ister. Verginin artırılmasını isteyenlerin arasında Yurdakul da bulunur. Şair, edebi bir lisanla kumar illetinin engellenmesi için ağır yaptırımlar getirilmesini teklif eder:

"Gerek hükümetimizin gerek milletimizin son derece yardıma muhtaç olduğu böyle bir günde o masaların başında dökülecek paralar, ya Hilal-i Ahmer Cemiyetine verilsin ve o paralarla yaralılarımızın sargıları yapılsın veyahut hükümetimize teberru ve terk olunsun ve onunla alınacak danelerle düşmanların bağırları delinsin veyahut o boyunları bükülmüş, yol gözleyen yetim ve dulların ailelerinin kapıları çalınarak onlara uzatılsın."

Mehmet Emin'in bu konuşması, milletvekilleri üzerinde son derece etkili olur. İstanbul Milletvekili Hacı Şefik; *"Emin Beyefendinin söylediği şu sözler bendenizi değil, cümlemizi gaşyetti"* diyerek verginin 500 kuruşa çıkmasını önerir (MMZC, 1917j, s. 322-323).

Maliye Nazırı Mehmet Cavit; *"Şairi Muhterem Emin Beyefendi'nin hakikaten vicdanlardan yükselen müheyyiç bir sada-yı vatanî ile vuku bulan beyanatını, gerek Şefik Beyefendi'nin ahlaki mülahazatını ve gerek Ahmet Beyefendi ile diğer hatiplerin mütalaatını kemâl-i dikkatle dinledim"* diyerek verginin beş kuruş kalmasının uygun olacağını belirtir. Yirminci birleşimde tekrar müzakere edilen

oyun kâğıtları ile ilgili layiha, 140 oyla kabul edilirken Yurdakul, düşük bulduğu beş kuruşluk vergiye ret oyu verir.

3.2.4. Merkeze Bağlanacak Vilayetler Meselesi

Yirmi dördüncü birleşimde elviye-i mülhakadan yirmi kadarının müstakil mutasarrıflığa tahviline dair kanun layihası görüşülür. Ancak bu layihanın zamanlaması, bazı vekilleri tereddütte sevk eder. Bunların arasında en etkili muhalefet yapan Artin Boşgezenyan'dır. Bazı vilayetlere kan kusturan valilerin olduğuna kendisinin de katıldığını söyleyen Artin Efendi, bütün bunlara rağmen merkeze ait yetkilerin ehliyetli valilere teslim edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu hususta Halep'te valilik yapan Köse Raif Paşa'yı örnek gösterir. Ona göre Paşa, altı yıl gibi kısa bir sürede şehri İsviçre'ye döndürür.

Çorum Milletvekili Muhittin [Birgen], vilayetler taksim edilirken coğrafi, tarihi şartlar dikkate alınarak planlamanın yapılması gerektiğini, işin aceleye getirilmeden cüzi değişikliklerle ilerlemenin uygun olacağını söyler. Onun aksine Mehmet Hilmi Efendi ise işin tehir edilmeden yirmi kadar livanın hemen müstakil olması gerektiğini belirtir. Kendisinden sonra kürsüye gelen Bayazıt Milletvekili Mehmet Şefik ve Emanuel Emanuelidi de layihanın tehir edilmeden uygulamaya konulmasını ister. Bütün bu konuşmalardan sonra söz alan Yurdakul, hükümetin teklifini prensip olarak kabul ettiğini belirterek vilayetlerin yetkilerinin arttırılarak idarenin liyakatli valilere bırakılmasını ister:

"Darende kazası, Kayseri'ye altı saat uzak olduğu halde, Sivas merkezine otuz dört saat mesafededir. Bir Darendeli, mahkemedeki bir işini görmek veya hükümetteki işini takip eylemek üzere ya sapanını tarlada bırakıyor yahut çekicini örsü üzerine koyuyor veyahut kadın ise çocuğunu beşikte, hastasını yatakta bırakıyor" (MMZC, 1917b, s. 423-424).

Konuşmasında Mülkiye Mektebinden de bahseden yazar, buradaki eğitimin ihtiyaçlara göre planlanması gerektiğini söyler. Ona göre buradan yetişecek memurlar kanunları daha iyi tatbik edecektir. Yurdakul, oylamada evet oyunu kullanır.

3.2.5. Şürefa ve Sâdat-ı Kirâm Maaşı

Tarihi süreç içerisinde Hz. Peygamber soyuna mensup *"Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın çocuklarından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif; Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise seyyit"* denilmiştir (Işık, 2013, s. V). Osmanlı Devleti, ülkelerine gelen bu seyyit ve şerifleri vergiden muaf tutarak kendilerine berat verir (Uzunçarşılı, 2004, s. 433). Bu uygulama, otuz sekizinci birleşimde Asir Mebusu Seyyit Yusuf Fazl, Şürefa ve Sâdat-ı Kirâm için ödenecek maaşla ilgili layiha vesilesiyle gündeme gelir. Konuyla ilgili ilk sözü Mehmet Emin alarak meselenin

tarihçesine temas eder. Şerif Hüseyin'in yaptıkları üzerinden Arap kavmini değerlendirmenin doğru olmayacağını belirten yazar; *"hepimiz bir anavatanın evladıyız, hangimizin damarından bir damla kan alınacak olursa bu toprak kokar… eğer Arap kardeşlerimden birisinin iki gözü kapanacak olursa, benim bir gözüm alil olur"* diyerek kanunun kabul edilmesini ister.

Ancak Yusuf Kamil'in layihası ile hükümet arasında maaşın veraset yoluyla intikali hususunda sorun çıkar. Bağdat Mebusu Mehmet Tevfik, *"Muhterem Emin Beyefendi Hazretlerinin hakayık ve esâsât-ı tarihiyeye müstenit olan beyanatına zannederim hiçbir Osmanlı yoktur ki iştirak etmesin"* diyerek daha önceden çıkan Muhtacin Kanunu'na göre bağlanacak olan maaşın veraset yoluyla intikal edemeyeceğini belirtir (MMZC, 1918f, s. 69-70). Çıkan tartışmalar sonucu layiha, Maliye Encümeni'ne havale edilir.

3.2.6. Darüleytamlar Bütçesi

Meclis'in otuz ikinci ve otuz altıncı birleşimlerde müzakeresi yapılan Darüleytamlar bütçesi, Maliye Encümenliği'ne gönderilir. Encümenlik, Darüleytam bütçesinin maarif bütçesine getireceği yükü hesap ederek ilgili bütçenin asker ve şehit çocuklarıyla sınırlandırılmasını ister. Bunun üzerine kırk ikinci birleşimde Darüleytam Kanunu'nu tekrar müzakere edilir. Bu teklif, milletvekilleri arasında görüş ayrılığına sebep olur. Kastamonu Milletvekili Şükrü; yapılan tadilatla Darüleytamların asıl vasfından uzaklaştırıldığını belirtir. Bayazıt Milletvekili Mehmet Şefik; muhacirlerin de dahil olmak üzere, hiçbir çocuğun sokakta bırakılmaması gerektiğini söyler.

Bütçenin Encümen'ce tadil edilmiş şeklini hararetle savunanların başında Çorum Milletvekili Muhittin gelir. O, içinde bulunulan harp koşulları nedeniyle bütçenin bütün yetimlere yeterli gelmeyeceğini söyler. Buna Muş Milletvekili İlyas Sami [Muş]; *"bendeniz de biliyorum ki, yetişmez. Evet, yüz bin tane eytam var. Fakat bunlardan bir sınıfını tercih ve tefrik etmek, diğerlerini bırakmak, bunları göz göre göre ölüme sevk etmek demektir"* diyerek itiraz eder. Bu itirazlar ve kabuller arasında Yurdakul'un edebî lisanla yaptığı konuşması dikkat çeker. O, ayırt edilmeksizin bütün yetimlerin korunması gerektiğini söyler: *"Bendeniz, yalnız asker arkadaşlarımızın değil, masum bî-günah bütün vatandaşlarımızın yetim kalmış çocuklarımızın da aynı şefkat, aynı merhamet, aynı nur, aynı ateş, aynı sıcak kucak, aynı çatı altında bulunmalarını istiyorum."*

Trabzon Milletvekili Servet Bey; Mehmet Emin'in dokunaklı cümlelerinden etkilendiğini belirterek bir önceki yıl kabul edilen kanunun devam etmesini ister (MMZC, 1918g, s. 119,123). Bütün bu tartışmaların sonunda Darüleytam

kanunun birinci maddesi himayeye muhtaç bütün çocukları kapsayacak şekilde düzenlenir.

3.2.7. Maarif Bütçesi

Elli dokuzuncu birleşiminde Maarif Nazırlığının bütçesi görüşülürken eğitimin birçok sorununa işaret edilir. Hudeyde Milletvekili Hasan Rıza, ilkokul kitaplarındaki imlâ tutarsızlıklarına ve bu kitapların basımından elde edilen haksız kazançlara temas ederken Beyazıt Milletvekili Mehmet Şefik, Numune Mektepleri'nin sayısının gittikçe arttığını, buralarda okutulan yabancı dil derslerinin sınırlandırılması gerektiğini söyler. Basra Milletvekili Mehmet Hilmi, liselerde edebiyat ve fen şubelerinde aynı derslerin okutulduğuna dikkat çeker. Ertuğrul Milletvekili Şemsettin, maarif sisteminin dinî değerleri öğretmede yetersiz kaldığını, özellikle kız çocuklarının aile müessesesinin ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi gerektiğini önerir. İzmir Milletvekili Rahmi [Arslan] Bey, zirai ve sanayi mekteplerinin yetersizliğine temas eder. Muş Milletvekili İlyas Sami, günümüz medreselerinin gayesini yitirdiğini belirtir.

Bu konuşmaların ardından söz alan Yurdakul'un tespitleri diğer konuşmacılardan farklıdır. *"Homerler, kendi milletlerine ölmez ruhunu ancak altın sazlarında çaldıkları millî teranelerle"* verdiğini söyleyen yazar, Batı ülkelerinde okuyan gençlerin ülkemize millî hassasiyetlerle döndüğünü belirterek hükümetin *"millî müesseseleri, millî mecmuaları ibda"* etmesini doğru bulur. O, bu vesile ile Maarif Nazırından Darülfünun bünyesinde bir de akademi kurulmasını ister. Onun bu talebinin arka planında yeni bir alfabenin kabulüne yönelik beklentiler de mevcuttur:

"Eğer akademimiz olur ve bu muhtelif nokta-ı nazarlardan yürüyerek bir gaye istihdaf eden bu iki fikir mücahitleri karşılaştırılırsa, hangisinin mantık silahı kuvvetli olup da diğeri yendirilirse bu yazı ve lisan meselemiz halledilmiş olur. Sonra hangi yazıyı kabul edeceksek ve hangi lisanlar ile yazılarımızı yazacak isek, muhtaç olduğumuz kamusumuz, muhtaç olduğumuz muhit-ül-maarifimiz, muhtaç olduğumuz tarih-i millimiz vücuda getirilir ve bunlar, köy kulübelerine kadar sokulur" (MMZC, 1918ğ, s. 587).

Aynı birleşimde Darülelhan Bütçesi de görüşülür. Doğu ve Batı müziği hakkında tartışmalardan sonra söz alan Mehmet Emin; Maarif Nazırı'na *"şimdiye kadar Darülelhan acaba ne yapmıştır"* sorusunu sorar (597). Nazır; henüz bir yılını tamamlayan Darülelhan'ın bir musiki mecmuası çıkarttığını ve bu mecmuada eski şarkıların yanı sıra bir iki yeni şarkı yayınladığını belirtir. Bir sonraki birleşimde Yurdakul, kabul edilen Maarif Bütçe Kanunu mazbatasında tespit ettiği yazım hatalarının düzeltilmesini ister (MMZC, 1918h, s. 600).

3.2.8. Gümrük Kanunu

Elli ikinci birleşimde Gümrük Kanunu ile ilgili maddelerin güncellenmesi görüşülür. İlgili kanunun 15. maddesi, gümrük sahalarının genişletilmesi durumunda çevresinde yer alan arazi ve arsaların istimlak edilmesini içerir. Rüsumat Müdürü Sırrı Bey, istimlakin kamu yararına istinaden yapılmasını ister. Halep Milletvekili Hamit Bey, Kanun-ı Esasi'nin *"bedeli verilmedikçe hiçbir kimsenin mülkü elinden nez edilmeyecektir"* hükmünü hatırlatır. Divaniye Milletvekili Fuat Bey, kamu yararı tabirinin halkın mülkünü elinden almaya yönelik bir girişim olduğunu belirtir. Müzakereler kamu yararı ile vatandaşın gasp edilen hakları arasında düğümlenirken Mehmet Emin Yurdakul söz alarak bu hususta kamu yararının gözetilmesi gerektiğini savunur. Ona göre gümrük sahalarının ehlileştirilmesi için diğer kurumlara verilen istimlak hakkının gümrüklere de verilmesini ister.

Gerek Mehmet Emin'i gerekse bu değişikliğe onay veren diğer milletvekillerini Fuat Bey eleştirir. O, ücret karşılığı kamulaştırmanın yapılmasının halktaki fahiş fiyat artırma arzusunu teşvik edeceğine inanmamaktadır. *"Bizim ahalimiz, kendi sarih hukuklarını müdafaadan acizdir"* diyen Fuat Bey, istimlakler karşısında *"ahaliden hiç ağzını açanın"* olmadığını, bu işten halkın zararlı çıktığını belirtir. Onun halkın çıkarlarını gözeten bu çıkışından Mehmet Emin de nasibini alır:

"Emin Beyefendi Hazretleri, çocuklarımızın kundakları, ölülerimizin kefenleri, başlarımızın fesleri, sarıkları Avrupa'dan geliyor buyurdular. Bunlar için Avrupa'ya birtakım vergi veriyoruz. Bunların muhafazası için de emlâkimizden gümrüklere de vergi verelim, öyle mi efendim" (MMZC, 1918ı, s. 377-378).

Yapılan müzakere Fuat Bey'in bu iğneleyici konuşmasından sonra sonlandırıldığı için Mehmet Emin'in kendisine yönelik bu sözlerine cevap verme şansı kalmaz. Yapılan oylamanın neticesinde bu madde tayyedilir [kaldırılır].

3.2.9. Sıhhiye Bütçesi ve Zirai Meseleler

Elli altıncı birleşimde Sıhhiye Bütçesi görüşülürken tifüs, frengi, veba, çekirge istilası gibi konular da gündeme gelir. Meclis Başkanı, Sıhhiye Bakanlığı'nın bütçesi ile ilgili ilk sözü Yurdakul'a verir. O, hiç sözü uzatmadan doğrudan *"hastalığın seyri hakkında"* Sıhhiye Müdür-i Umumi Vekili Adnan Bey'den bilgi ister. Yazarın hastalığın seyri ile ilgili bilgi istediği konu, Adnan Bey'in *"hastalıktan maksadınız tifüs olacak, değil mi efendim"* demesi ve yazarın buna *"evet"* demesiyle anlaşılır (MMZC, 1918i, s. 487, 489).

Bakan, tifüs salgının halk arasında *"yüzde on ila on beş arasında"* devam ettiğini, frengi ve sıtmayla da mücadele edildiğini söyler. Altmış ikinci birleşimde Ziraat Bütçesi görüşülürken Havran'da [Balıkesir] gittikçe yaygınlaşan veba konusu

gündeme gelir. Konuyla ilgili söz almak isteyen Yurdakul, Nazır'a bir sorusunun olduğunu söyler. Meclis Başkanı, onun bu isteğini, *"sıranız geldiği vakit söylersiniz efendim"* diyerek geri çevirir. Konuşma sırası Mehmet Emin'e gelinceye kadar, Denizli Milletvekili Mehmet Sadık; çekirge salgınına ve tohum ihtiyacına dair bilgi verir. Onun bu açıklamalarından sonra söz sırası Mehmet Emin'e gelmiştir.

Meşrutiyetin ilk yıllarında Erzurum'da olduğunu belirten Yurdakul, bu yıllarda açlık sebebiyle yaklaşık on altı bin insanın Rusya'daki petrol kuyularında çalıştığını ve oradan dönenlerin frengi mikrobunu Keskin'e ve Hınıs'a taşıdığını söyler. Daha sonra Erzurum'dan Sivas'a gittiğini belirten yazar, Anadolu insanının yoksullukla mücadelesini dile getirmek için Şarkışla'da bir kadının dağdan çuvalla ot topladığını ve kendisine *"ne zaman arpa ununda ekmek yiyeceğiz"* diye şikâyette bulunduğunu aktarır. Sivas'taki Numune Çiftliği'nden de bahseden yazar, bu çiftliğin zirai tatbik ve usuller açısından işlevini yerine getiremediğini belirtir. Bütün bu anlattıklarından sonra, iki soru sorar. Bunlardan ilki, hükümetin ziraat mühendisi ve baytar ihtiyacını karşılamak için neler yaptığıyla ilgilidir. Şairin nazırdan öğrenmek istediği diğer bir konu da *"Musul Vilayeti ahalisine tohumluk ve yemlik olmak üzere hükümetimiz ne kadar müderris olmuş ve netice-i muvaffakiyet nedir"* sorusudur (MMZC, 1918j, s. 678, 680, 681). Fakat, Meclis toplantısı sona erdiğinden bu soruların cevabı bir sonraki birleşime kalır.

Biriken bu soruları cevaplamak üzere Meclis'e Adnan Bey yerine Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey gelir. *"Harb-i Umuminin ilân edilmesi en ziyade iktisadiyatımız ve bilhassa ziraatımız üzerinde derin tesirler icra etti"* diyen nazır, sık sık harbin olumsuz etkilerinden bahseder ve genel anlamda tohumluk sıkıntısı yaşandığını, bu yıl zirai mahsulün iyi bir noktada olduğunu ancak mahsulat konusunda Diyarbakır, Musul ve Bitlis'ten henüz bilgi alınamadığını belirtir (MMZC, 1918k, s. 694-701). Dolayısıyla Yurdakul'un bir önceki birleşimde Musul'la ilgili sorduğu sorunun cevabı hükümetçe de bilinmemektedir.

3.2.10. Ukrayna – Rusya Barış Görüşmeleri

Kırk dokuzuncu birleşim başladığında Hariciye Nazırı Vekili Halil Bey, Ukrayna hükümetiyle müttefik devletler arasında barış anlaşması sağlandığına dair Sadrazamdan telgraf aldıklarını, artık Ruslarla bir anlaşma yapmanın vaktinin geldiğini, müttefik devletlerin teklifine karşılık bir cevap verilmesi gerektiğini belirtir. Hariciye Nazırı'nın bu açıklamasından sonra birçok kanun maddesi üzerinde onlarca milletvekili konuşma yapar. Sıra Aydın Milletvekili Emanuel Emanuelidi'nin Meclis'e sunduğu teklife geldiğinde Mehmet Emin; *"müsaade*

buyurursanız Hariciye Nazırı Vekili Beyefendinin nutuklarına karşı bir şey arz edeceğim" der. Meclis Başkanı; *"ruznameye geçtik"* diyerek yazarın söz isteğini geri çevirir. Emanuel Efendi'nin teklifi oylamaya sunulduğunda Mehmet Emin oylamaya katılmaz (MMZC, 1918e, s. 297). Ellinci birleşimde Halil Bey, Ukrayna Barışı'nın henüz gerçekleşmediğini, bu konuda Sadrazam'ın Meclis'e bilgi vereceğini söyler. Meclis Başkanı Adil Bey, *"Emin Beyefendi bir şey söyleyecek misiniz"* dediğinde, *"Sadrazam Paşa Hazretleri teşrif buyurdukları zaman arz edeceğim efendim"* der (MMZC, 1918m, s. 315).

Elli beşinci birleşimde Hariciye Nazırı Ahmet Nesim Bey, Brest – Litovsk'ta yapılan sulh görüşmelerine dair Meclis'i bilgilendirir. İki aydan beri Ruslarla yapılan görüşmelerin neticesinde Ukrayna Cumhuriyeti ile barış anlaşması yapıldığını, Romanya ile müzakerelerin başladığını, Kafkasya cephesinde Ruslar çekilirken yerlerine bırakılan çetelerin üzerine gidildiğini, Bayburt, Mamahatun, Ahlat, Rize'ye kadar askerlerimizin ulaştığını, tam bir sulh temin edilinceye kadar müttefiklerle beraber savaşa devam edileceğini aktarır. Nazırın alkışlarla karşılanan bu konuşmasının hemen ardından, birkaç birleşim öncesi, Sadrazam geldiği taktirde konuşacağını belirten Yurdakul, oldukça veciz ve uzun bir konuşma yapar. Heyecan dolu bu konuşma, milletvekilleri tarafından sık sık alkışlanır:

"Kahraman ordumuz, yıldırımların, rüzgârların, kasırgaların altında ölümlerin, felâketlerin karşısında bu saltanatın, bu tarihin şan ve şerefini her zaman koruduğu gibi, yarın da koruyacak. Bu vatanın, bu milletin hürriyeti hakkı için, dün öldüğü gibi, sonuna kadar yine ölecek. Bizim için bir ayrılmaz kardeş Osmanlı toprağı, kardeş Osmanlı İmparatorluğu, işte bizim harpten, sulhtan gayemiz" (MMZC, 1918n, s. 443).

Altmış ikinci birleşimde Rusya ile sulh akdedildiğini açıklayan Hariciye Nazırı Vekil Halil Bey; Batum, Kars ve Ardahan'dan Rus askerlerinin çekileceğini, Rusların diğer maddeleri de kabul ettiğini müjdeler. Nazır'dan sonra kürsüye gelen Yurdakul, yine oldukça uzun ve veciz bir konuşmanın ardından barışa hizmet edenleri tebrik eder:

"Ben bu sulh zaferini hazırlayan hükümetimizin ricâl-i muhteremesini tebrik ederim ve hürriyet-i akvam kahramanları olan Tolstoyların, Gorkilerin mefkûrelerini taşıyan Leninleri, Troçkileri selamlarım. Zincirleri kırılmış, boyunduruklarından kurtulmuş kardeşlerimize bağırlarımızdan kopan tebrikleri, selamları sunmak için muhterem reisimizi tevkil ederim" (MMZC, 1918j, s. 658).

Meclis-i Mebusan'ın yasama yılını kapatmasına kısa bir süre kala, 28 Mart 1918'de yapılan yetmiş yedinci birleşimde; *"bir taraftan Osmanlı hükümeti,*

Almanya, Avusturya – Macaristan ve Bulgaristan devletleri ve diğer taraftan Rusya" olmak üzere varılan sulh anlaşmasına dair antlaşma maddeleri okunur. Barış Anlaşması, Mehmet Emin'in de dahil olduğu oylamada 162 vekil tarafından kabul edilir (MMZC, 1918o, s. 436). Ancak Meclis'in üçüncü döneminin beşinci yılı açıldığında bu zafer tablosu tamamen değişecektir.

3.3. Üçüncü Devre Beşinci Yıl Müzakereleri

Savaş nedeniyle milletvekili seçimlerinin yenilenememesi, yasama yılının bir yıl daha uzatılmasına sebep olur. Fakat, Meclis-i Mebusan'ın 1 Ekim 1918 ila 21 Aralık 1918 tarihlerini kapsayan bu yasama yılı, oldukça kısa sürer. Meclis tatildeyken Sultan Mehmet Reşat 3 Temmuz 1918'de vefat eder. Bu kaybın etkileri Meclis açıldığında da hissedilir. Vekillerin Meclis çalışmalarına katılımı azalırken bir önceki yasama yılında, toplumun ve devletin her alanına yönelik yasama faaliyetleri bu dönemde görülmez. Hükümete karşı duyulan itimat oylamaları ve ardından gelen kabine değişiklikleri zaman zaman Meclis'te huzursuzlukları arttırır. Özellikle Ermeni ve Rum milletvekillerinin yeni kurulan kabineden geçmişte savaş suçları işlendiğine dair hesap sorulması için tahrik edici teklifler ve konuşmalar sunması, huzursuzluğun ana kaynağıdır. Meclis'in bu zor devresinde Mehmet Emin Yurdakul'un oldukça soğukkanlı ve akılcı davrandığı görülür.

3.3.1. Sultan Vahdettin'e Hitaben Yazılacak Metin

Meclis-i Mebusan'ın yedinci birleşiminde Aydın Mebusu Yunus Nadi'nin [Abalıoğlu] Sultan Vahdettin için kaleme aldığı *Ariza-ı Cevabiye* görüşülür. Yazılan metnin ilk paragrafıyla ilgili olarak Mehmet Emin Yurdakul söz alır. Meclis Başkanı Halil Bey, yazarın değişiklik teklifini yazılı vermesini ister. Mehmet Emin; teamül olarak okunarak da tadilatın yapılacağını söylerse de Halil Bey bunu kabul etmez.

Görüşmeler üçüncü paragrafa geldiğinde Mehmet Emin, bu fıkra ile ilgili bir takririnin olacağını Meclis Başkanı'na bildirir. Akabinde Saruhan Milletvekili Ali Haydar Bey söz alarak altında Mehmet Emin ismi bulunan birinci fıkra ile ilgili tadil önerisini okur. Oysa onun okuduğu tadilat önerisi birinci değil üçüncü fıkrayla ilgilidir. Hata anlaşılınca Ali Haydar Bey, yapılan değişiklik teklifini bu sefer üçüncü fıkrayla ilgili olarak okur. Bu durum karşısında Meclis Başkanı; *"Emin Beyefendi'nin tadilatının şekli ve mahiyeti heyet-i celilelerince taayyün etti. Binaenaleyh bu ibarenin"* deyince Mehmet Emin araya girerek; *"yanlış efendim bir fıkra okunmadı"* diyerek birinci paragrafla ilgili düzeltmesini tekrar okur. Ancak, Meclis Başkanı araya girerek, zaten müzakerenin gidişatından sıkılmış olan milletvekillerine tekrar oylatır. Önerilen bu değişiklik teklifi

oylamada kabul görmez. Bu sefer Mehmet Emin'in üçüncü paragrafla ilgili değişiklik önerisi okunur. Meclis bu değişiklik teklifini de kabul etmez (MMZC, 1918ö, s. 66-69). Meclis çalışmalarının başlangıcında ortaya çıkan bu manzaradan Mehmet Emin ile yeni seçilen Meclis Başkanı arasında bir ilişki kopukluğu yaşandığı anlaşılır.

3.3.2. Genel Af

Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz neticeleri karşısında Meclis-i Mebusan çalışmalarını sürdür. Yirmi ikinci birleşimde umumi af konusu Meclis'in gündemine gelir. Özellikle af konusu, toplumsal uzlaşmaya katkı sağlayacak çalışmalardan biridir. Umumi Harp esnasında savaş suçlusu olarak hapishanelerde yığınla insanların olması, yurt dışına kaçmış insanların ülkeye dönme çabaları ve Sabık Talat Paşa Kabinesine yönelik suçlamalar af konusunu zorunlu kılar. İşgal altındaki İstanbul'un Meşrutiyet'in ilanından bu yana süregelen İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İhtilaf Fırkası arasındaki kamplaşmayı kaldıracak hali kalmaz.

Af kanunuyla ilgili müzakerede söz alan Yurdakul, içinde bulunulan koşulların bir iç çatışmadan ziyade kardeşlik bağlarının güçlendirilmesiyle aşılacağını belirtir. Vatan mücadelesini bırakarak parti kavgalarına tutuşulduğunu, kanunları intikam hislerine alet ederek birçok mahkumlar ve mağduriyetler yaratıldığını söyleyen şair, eğer bu hataları yapmasaydık şimdi bu mütarekeyi imzalamamış olurduk der. *"Artık bu milletin, memleketin bir damla kan dökmeye ve bir ufacık kıvılcımla yanmaya tahammülü yoktur"* diyen Yurdakul, İstanbul'u işgal eden orduların ve donanmaların karşısında herkesin bir araya gelmesini ister:

"Millet ve Ayan Meclislerini fırkaları ile, müstakilleri ile, bütün hükümet ve mahfilleri ile aza ve erkanı ile, bütün unsurları bütün iradı ile, muharrir ve şairleri ile o aziz annenin, bu büyük hastanın başı ucuna davet ediyorum ve diyorum ki ey kardeşler, biz hepimiz bugün Cenab-ı Hakkı ve insaniyeti şahit tutarak bir kardeşlik muahedesi yapalım."

Onun bu kardeşlik daveti, vekiller üzerinde etkili olsa da toplumsal barış açısından çoğu milletvekilinin buna hazır olmadığı anlaşılır. Yozgat Milletvekili Şakir Bey, Mehmet Emin'i haklı bulanlar arasındadır. Ancak o, hükümetin talebinin aksine Divan-ı Harp yargılamalarının yapılmasından yanadır:

"Emin Beyefendi de bu esbabı gayet beliğ bir lisan ile tasvir ettiler. Memleketin şu sırada sükûn ve sükunete ve evlâd-ı vatanın vifâk ve ittihada ihtiyacı vardır. Binaenaleyh bu maksadı bize temin edecek olan bir tedbiri kabul etmek musib olur ve bu af kanunu da belki bu maksadı temin eder mütalaası ile bunun Heyet-

i Umumiyesine taraftar olmuş idim. Fakat… Bendeniz bu nokta-i nazardan bir aff-ı umumiye asla taraftar değilim" (MMZC, 1918p, s. 245, 247).

3.3.3. Rum – Ermeni Talepleri

Yirmi dördüncü birleşim oldukça gergin tartışmalarla geçer. Samsun Milletvekili Mehmet Sabri ve Mustafa İbrahim İzmir'de Yunan bayraklarıyla yapılan gösterileri dile getirir. Dahiliye Nazırı Mustafa Arif, gösterilerin ehemmiyetsiz olduğunu ve bastırıldığını söyler. Emanuel Emanuelidi ve Yorgi Yuvanidis, meselenin millî aidiyetlerine yapılmış bir haksızlık olduğunu belirtir. İzmir'deki gösteriler üzerine başlayan konuşmalar, Rumluk ve Yunanlılık tartışmalarına dönüşür.

Tekfurdağı Mebusu Dimistokli Efkalidis, Edirne'den Bulgaristan'a göç ettirilen Rumlarla ilgili olarak bir önceki Meclis Başkanı Hacı Adil Bey'in ismini vererek Tekfurdağı civarında Ermenilere yönelik tehcirden dolayı Enver Paşa'yı sorumlu tutar. Onun bu konuşması üzerine Ertuğrul Mebusu Şemsettin, Lazistan Mebusu Süleyman Sudi, Meclis'te Yunan destekçilerinin olduğunu söyleyerek teessüflerini bildirir. Gittikçe gerginleşen bu ortamda Yurdakul söz alarak, oldukça uzun ve veciz bir konuşma yapar. O bu konuşmasında herkesi itidalli olmaya davet eder. Memleketin işgal altında olduğunu ve böylesi bir dönemde birlik içerisinde bulunmak gerektiğini söyler. Tehcirle ilgili olarak bütün kabahati Türklüğe mal etmenin doğru olmadığını belirterek bu tür ithamları esefle reddeder. Osmanlı hükümdarlarının Rumlara, Yahudilere ve Ermenilere yaptığı iyilikler üzerinden Türk'ün zulme karşı duran seciyesinden örnekler verir. *"Zulme kim ortak olmuşsa ben de davacısıyım"* diyen şair, eğer bir zulümden bahsedilecekse bu zulme sadece Arap, Rum, Ermeni vatandaşlarımız değil, Türklerin de uğradığını ifade eder:

"Efendiler; gerçektir ki bütün Türk Milleti sahipsizdir. Onun hukukunu koruyacak ne cemaat meclisleri ne Patrikhaneleri var. Ona elini uzatacak ne dindaş hükümetler ve ne de Hristiyan medeniyetler var… Zulüm ve istibdat günlerinde, kara kuvvetlerin ateşten kırbaçları ile zindandan zindana, menfadan menfaya sürülen, fakat yine zalimlerin cürüm ve günahlarının lekesini kızıl damgalı mahkûmlar gibi yine alnında, taşıyan Türk'tür."

Mehmet Emin, Türk köylerini, kasabalarını talan eden çetelerden, vatanın kurtuluşu için savaşa gidenlerin geride bıraktıkları sahipsiz köylere yapılan baskınlarda bu çetelerin gebe kadınların ve kızların namuslarını çiğnemelerinden, ak saçlı büyükleri öldürmelerinden bahsedir. Bu yüzden Erzurum'un Karasu ve Kuruçay ırmaklarının kan aktığını, Tercan dağlarının, Pasin ovalarının yanık feryatlarla dolduğunu, bütün bunlardan dolayı Türk'ün de sorulacak hesabının

olduğunu söyler. Yurdakul, bu çetelerin yaptıklarından Ermenilerin de şikayetçi olması gerektiğini ifade edince Yorgi Yuvanidis Efendi araya girerek Mehmet Emin'in bu beyanlarına iştirak ettiğini belirtir: *"Hakikaten bu Osmanlı milleti ne kadar azim ve ne kadar kuvvetli, kudretli, safvetli bir millet idi…Osmanlı içinde bulunan unsurların hepsinden fazlası Türk idi"* diyerek Osmanlı milletinin perişan hale düşmesinin sebebini kötü idare ve adaletsizlik olduğunu söyler. Bunun üzerine Mehmet Emin; *"ben yarayı gösterdim, siz de çaresini gösteriniz, sargısını sarınız dinliyorum"* der. Yorgi Yuvanidis, milletleri Rum'dur, Yunan'dır diye kötülemenin doğru olmadığını, milliyet fikrinin her yerde takdir ve tebrik edilmesi gerektiğini söyler. Onun bu ifadeleri karşısında Yurdakul, kendisine teşekkür eder.

Yorgi Yuvanidis, konuşmasının devamında Türk, Türklüğünü; Rum, Rumluğunu bilmeli diyerek, dünyanın her köşesinde bulunan Müslümanların İttihad-ı İslam içerisinde olmalarını tasdik ettiğini söyler. İstanbul Milletvekili Fethi Bey; *"Yorgi Efendi, İttihat-ı İslam fikrini ileri süren yok"* şeklinde itiraz edince Yuvanidis; *"Emin Beyefendi Hazretlerine cevap veriyorum"* der. Bu esnada Meclis'te epey gürültülü bir ortam oluşur. Mehmet Emin, gayet sakin bir şekilde *"sözünüze devam ediniz"* der. Yuvanidis, bir komutanın Rumlardan 2000 lira para istediğini söyler. Mehmet Emin; *"parayı alan kumandan kimdir"* diye sorar. Edirne Milletvekili Mehmet Faik, Yuvanidis'in tehcir iddialarına cevap verir. Meclis'te karşılıklı suçlamalar başlar. Emanuel Emanuelidi, Mehmet Emin'e hitaben; *"Türk kavmine karşı bizim de hürmetimiz vardır. Hürmet etmezsek beraber yaşamak kabil olmaz… Şairi Muhteremin Türklükle iftihar ederek Türklüğün fazâil ve mezâyâsından bahsettiklerini lezzetle dinledim ve memnun oldum"* diyerek geçmişte yaşanan olumsuzluklardan şikâyetçi olduğunu belirtir. Özellikle Hristiyanların müşrik olarak addedilmesinin yanlışlığına vurgu yapar (MMZC, 1918r, s. 289 - 299).

Tartışma yirmi beşinci birleşimde de devam eder. Dimistokli Efkalidis; Edirne ve Çatalca'daki Rumların tehcirine dair abartılı rakamlar verince Mehmet Faik ve Salah Cimcoz meselenin delillendirmesini ister. Efkalidis bunu, Mehmet Emin Yurdakul'un konuşmasından hareketle delillendirmeye çalışır:

"Rüfekayı kiramdan şairi Necip Mehmet Emin Beyefendi Hazretlerinin bir delili var: Vakıa bu vakayiin esasını kabul etmekle beraber, imkân dairesinde bunun çaresine bakacağız, fakat şu kadar ki bundan mağdur olan yalnız Ermeniler ve Rumlar değil Türkler de vardır; dediler. Bu delil, herkesin lisanında bir baziçedir."

Matyos Nalbantyan, meseleyi Ermeniler çerçevesinde ele alan bir takrir teklifinde bulununca Meclis Başkanı, verilen takririn altında Ermeni meselesinden

bahsedildiğini, evvelce söylenmiş sözleri tekrar ederek meseleyi uzatmamak gerektiğini söyler. O bu açıklamasında Mehmet Emin'in de adını zikrederek; *"Emin Beyefendi, meseleden umumî bir surette bahsetti ve ben sadede irca etmek istedim. Fakat heyet-i umumiye, gayet suzişli ve beliğ bir surette yazılmış olan bu nutku dinlemek istedi. Binaenaleyh müzakereyi, istizaha kalbedilmiş olan takrir dairesine hasretsek daha doğru olur"* der.

Matyos Nalbantyan; Meclis Başkanı'nın bu izahatı karşısında *"Emin Bey'e müsaade edildiği gibi bendenize de müsaade ediniz"* diyerek *"gerçi Türkler mükerreren yapılan mezalimin, icraatın aleyhinde olabilirler. Fakat yapılan mezalim Türklüğün namına yapılmıştır"* cümlesini kullanır. Onun bu ifadesi karşısında Yurdakul; *"haşa, haşa, zulüm namına yapılmıştır. Zalimleri telin ediyoruz"* diyerek itiraz eder. Matyos; *"Türkler, bu işte sorumlu olanların cezalandırılmasını istemelidir"* demesi üzerine Mehmet Emin; *"bunu hükümetten bekliyoruz"* der. Matyos, yapılan işlerden Türkleri mesul tutmakta ısrarlıdır. Onun *"bu memlekette temevvüç eden râyât-ı Osmanî Türk hilâlidir"* demesi üzerine şair, diplomatik değeri son derece ustaca olan bir düzeltmeyle *"Osmanlılık hilâli"* der (MMZC, 1918r, s. 315-317).

Yirmi dokuzuncu birleşim, Meclis-i Mebusan'ın son birleşimidir. Dahiliye Nazırı Mustafa Arif, Meclis'in feshine dair Sultan Vahdettin'in iradesini açıkladığında Meclis bir anda gelen bu karar karşısında sessizliğe bürünür (MMZC, 1918ş, s. 364).

SONUÇ

Mehmet Emin Yurdakul'un Meclis-i Mebusan'daki milletvekilliği 3 Şubat 1917'de başlar. Onun Musul milletvekili olarak başladığı bu süreç, 21 Aralık 1918'de sona erer. Bu süreçte Hüseyin Cahit Yalçın karşısında iki kez Meclis Başkan Yardımcılığına aday olan Yurdakul, ilkinde bir, ikincisinde dört oy alır.

Yazarın Meclis'e sunulan üç kanun teklifinin altında imzası bulunur ve onlarca oylamaya katılır. Bunların çoğuna evet oyu veren şair, özellikle bütçe görüşmelerinde kamu yararına aykırı bulduklarına hayır der.

Mehmet Emin Yurdakul'un düşünce dünyası, siyasi yönü ve kişiliği iştirak ettiği Meclis müzakerelerinde de açığa çıkar. Onun Meclis'te vekillik yeminini yaparak katıldığı ilk konuşmasında kullandığı; kanunlarda *"mantık, adalet ve merhamet"* aranmalıdır cümlesi, şairin siyasi yönünün değişmez ölçütüdür. O bu ölçüyü, her müzakeresinde ortaya koyar. Doğruya doğru; eğriye eğri diyen bu anlayış karşısında kendisine muhalif olan milletvekillerinin de saygısına mazhar olur. Edebî bir üslupla ele aldığı konular hissiyat yüklü olsa da akılcıdır. Bu üslup ve

hissiyat karşısında konuşmaları hararetle alkışlanırken aklı ve mantığı karşısında muarızları bile kendisini tasdik eder. Sakin, saygılı ve toparlayıcı vasfıyla nev-i şahsına münhasır bir milletvekili olan şair, millî vasfı ve duruşuyla Meclis-i Mebusan'ın güçlü şahsiyetlerindendir. Meclis-i Mebusan'ın işgal kuvvetlerinin tazyiki ile kapanmasının ardından onun devamı olan Türkiye Büyük Millet Meclis'i açılır. Yurdakul'un bu dönem vekilliği de ayrıca değerlendirilmek durumundadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Işık, A. (2013). Meşîhat arşivi belgeleri ışığında seyyidler ve nakîbü'l-eşrâflık müessesesi. (Tez no.340396) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kılıç, A. F. (2014). Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerinde kadın. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/4, 34-56.

MMZC. Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler_mmb.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0, Erişim tarihi: 20.06.2024 – 12.03.2025.

MMZC (1911). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre I, İctima 4, Cilt No II, Kırkıncı İnikat, 5 Kânun-ı Sâni 1328.

MMZC (1912). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre II, İctima 1, Cilt No II, Kırk yedinci İnikat, 23 Temmuz 1328.

MMZC (1916a). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 3, Cilt No II, Otuz üçüncü İnikat, 21 Kânun-ı Sani 1332.

MMZC (1916b). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 3, Cilt No I, Yedinci İnikat, 19 Teşrin-i Sani 1332.

MMZC (1916c). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 3, Cilt No II, Otuz beşinci İnikat, 26 Kânun-ı Sani 1332.

MMZC (1917a). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, Birinci İnikat, 1 Teşrin-i Sani 1333.

MMZC (1917b). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Yirmi Dördüncü İnikat, 29 Kanun-ı Evvel 1333.

MMZC (1917c). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 3, Cilt No III, Altmışıncı İnikat, 26 Mart 1333.

MMZC (1917ç) Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, Altıncı İnikat, 17 Teşrin-i Sâni 1333.

MMZC (1917ç). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, On Birinci İnikat, 29 Teşrin-i Sâni 1333.

MMZC (1917e). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, On Yedinci İnikat, 13 Kânun-ı Evvel 1333.

MMZC (1917f). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, On Sekizinci İnikat, 15 Kânun-ı Evvel 1333.

MMZC (1917g). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, Yirmi Birinci İnikat, 22 Kânun-ı Evvel 1333.

MMZC (1917ğ). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 3, Cilt No III, Kırk Dokuzuncu İnikat, 5 Mart 1333.

MMZC (1917h). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 3, Cilt No III, Altmış Birinci İnikat, 28 Mart 1333.

MMZC (1917ı). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, Sekizinci İnikat, 22 Teşrin-i Sâni 1333.

MMZC (1917i). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, On Sekizinci İnikat, 15 Kânun-ı Evvel 1333.

MMZC (1917j). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No I, On Dokuzuncu İnikat, 17 Kânun-ı Evvel 1333.

MMZC (1918a). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No III, Yetmiş Dokuz İnikat, 3 Mart 1334.

MMZC (1918b). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, İkinci İnikat, 14 Teşrin-i Evvel 1334.

MMZC (1918c). (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Üçüncü İnikat, 17 Teşrin-i Evvel 1334.

MMZC (1918ç 4). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Birinci İnikat, 1 Teşrin-i Evvel 1334.

MMZC (1918d). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No III, Altmış sekizinci İnikat, 12 Mart 1334.

MMZC (1918e). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Kırk Dokuzuncu İnikat, 12 Şubat 1334.

MMZC (1918f). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Otuz Sekizinci İnikat, 22 Kânun-ı Sâni 1334.

MMZC (1918g). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Kırk İkinci İnikat, 31 Kânun-ı Sâni1334.

MMZC (1918ğ). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Elli Dokuzuncu İnikat, 28 Şubat 1334.

MMZC (1918h). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Altmışıncı İnikat, 2 Mart 1334.

MMZC (1918ı). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Elli İkinci İnikat, 18 Şubat 1334.

MMZC (1918i). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Elli Altıncı İnikat, 25 Şubat 1334.

MMZC (1918j). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Altmış İkinci İnikat, 4 Mart 1334.

MMZC (1918k). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Altmış Üçüncü İnikat, 5 Mart 1334.

MMZC (1918m). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Ellinci İnikat, 14 Şubat 1334.

MMZC (1918n). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No II, Elli Beşinci İnikat, 23 Şubat 1334.

MMZC 1918o). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 4, Cilt No III, Yetmiş Yedinci İnikat, 28 Mart 1334.

MMZC (1918ö). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Yedinci İnikat, 26 Teşrin-i Evvel 1334.

MMZC (1918p). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Yirmi İkinci İnikat, 7 Kânun-ı Evvel 1334.

MMZC (1918r). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Yirmi Dördüncü İnikat, 11 Kânun-ı Evvel 1334.

MMZC (1918s). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Yirmi Beşinci İnikat, 12 Kânun-ı Evvel 1334.

MMZC (1918ş). Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. Devre III, İctima 5, Cilt No I, Yirmi Dokuzuncu İnikat, 21 Kânun-ı Evvel 1334.

Polat, N. H. (2020). Rıza Tevfik Osmanlı Mebusan Meclisi'nde veya bir Meşrutiyetperverin Sukut-ı hayale uğraması. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8, 7-87.

TTK. Tarih Çevirme Klavuzu. https://ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/, Erişim tarihi: 07.08.2024.

Uçman, Abdullah (2013). Yurdakul Mehmet Emin (1869 1944) Türk Millî Şairi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, 613, 614. https://islamansiklopedisi.org.tr/yurdakul-mehmet-emin, Erişim tarihi: 03.05.2025.

Uzunçarşılı, İ. H. (2004). Osmanlılar'da nakîbü'l-eşraflık. *Marife*, 4/3, 431–438.

Yurdakul, M. E. (1979). *Türk Sazı Yaralar ve Sargılar*. Çetin Ofset Basımevi.

EXTENDED ABSTRACT

The primary source of our study is the records of the Meclis-i Mebusan (Ottoman Chamber of Deputies), which have been made accessible through the official website of the Grand National Assembly of Türkiye. The Meclis-i Mebusan, which was re-established shortly after the proclamation of the Second Constitutional Era, resumed its activities on December 17, 1908, and functioned intermittently until December 21, 1918. All records from this period have been carefully examined, and an overview of the history of the Meclis-i Mebusan has been provided in the introduction. The aim here is to contextualize and analyze Mehmet Emin Yurdakul's parliamentary activities within their historical framework. In many sources, Yurdakul's tenure in the Meclis-i Mebusan is stated as 1913. However, a comprehensive examination of the Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri (Official Proceedings of the Ottoman Chamber of Deputies) as primary sources reveals that this date is incorrect. Furthermore, numerous deputies named Mehmet Emin appear in the records, necessitating a meticulous review of all parliamentary documents to accurately distinguish them. The main focus of our study is the period beginning with Yurdakul's parliamentary oath and the subsequent stages of his political activity. This process is examined chronologically, including the legislative proposals he submitted, the debates he participated in, and the votes he cast, all within the framework of the Meclis-i Mebusan. Following the adoption of the Kanun-ı Esasi (Ottoman Constitution) on December 23, 1876, the constitutional parliamentary system of the Ottoman Empire functioned through two bodies: the Meclis-i Ayan (Senate), whose members were appointed by the Sultan, and the Meclis-i Mebusan, composed of elected representatives. The Meclis-i Mebusan commenced its activities on March 31, 1877, but was dissolved on February 14, 1878, citing the Ottoman-Russian War as a justification. After the reinstatement of constitutional rule on July 23, 1908, the Meclis-i Mebusan reconvened on December 17, 1908. Due to the Balkan Wars and martial law, elections were postponed, and the third parliamentary term did not commence until May 14, 1914. Under

the difficult conditions of World War I, the assembly remained active, occasionally celebrating military victories. According to the Kanun-ı Esasi, the Meclis-i Mebusan was required to hold elections upon the completion of its legislative term. However, due to the war, elections could not be held in occupied territories. Subsequent sessions of the Meclis-i Mebusan descended into chaos. Soon thereafter, on December 21, 1918, Sultan Mehmed VI (Vahdettin) issued a royal decree (irade-i seniyye) dissolving the Meclis-i Mebusan. After an approximately two-year hiatus, the fourth term of the Meclis-i Mebusan convened on January 12, 1920. However, it was short-lived, holding its final session on March 18, 1920. During this session, Sinop Deputy Rıza Nur delivered a speech that would be remembered as one of the most tragic statements in the history of the nation. The occupation forces raided the Meclis-i Mebusan and arrested numerous deputies. In protest, the chamber dissolved itself without awaiting a formal dissolution decree. Many poets and writers served as deputies in the assembly, including Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hüseyin Cahit Yalçın, and Rıza Nur. Mehmet Emin Yurdakul's tenure in the Meclis-i Mebusan began on February 3, 1917, when he was elected as a deputy for Mosul, and ended on December 21, 1918. During this period, he ran twice for the position of Deputy Speaker against Hüseyin Cahit Yalçın, receiving one vote in the first election and four votes in the second. Yurdakul co-sponsored three legislative proposals and participated in numerous parliamentary votes, supporting most measures but opposing budgetary proposals he deemed contrary to the public interest. His political philosophy, character, and ideological stance were reflected in the parliamentary debates. His first speech in the chamber, following his oath-taking, contained the principle that would define his political career: "Laws must be guided by logic, justice, and mercy." He consistently upheld this principle in all debates. His unwavering commitment to truth and fairness earned him respect, even from political opponents. His eloquent and emotive rhetoric inspired enthusiastic applause, while his reasoned arguments garnered recognition from adversaries. With his calm demeanor, respectful approach, and unifying presence, Yurdakul was a unique figure in the Meclis-i Mebusan. Following the chamber's dissolution by the occupying forces, he continued his political career as a member of the newly established Grand National Assembly of Türkiye, a period that warrants separate analysis.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4199-4224
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81638
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 17.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 02.07.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Bayram, E. (2025). İmkân ve Sınırlılıkları Açısından İlahiyat Fakültesi Hazırlık Sınıfında Arapça Öğretimi: Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği. *Journal of History School,* 78, 4199-4224.

İMKÂN VE SINIRLILIKLARI AÇISINDAN İLAHİYAT FAKÜLTESİ HAZIRLIK SINIFINDA ARAPÇA ÖĞRETİMİ: AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ[1]

Encümen BAYRAM[2]

Öz

Bu çalışmanın amacı, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Arapça hazırlık eğitimi alan öğrencilerin Arapça öğretimine ilişkin deneyim, algı ve beklentilerini nitel yöntemle incelemektir. Öğrencilerin Arapça dersine yönelik tutumları, ders içerikleri, öğretim elemanlarıyla ilişkileri, öğretim sürecinde karşılaştıkları güçlükler ve dersin kişisel/meslekî yaşamdaki yeri çok yönlü olarak ele alınmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılarak öğrenci görüşleri tematik analiz yoluyla incelenmiştir. Katılımcıların görüşlerinden elde edilen bulgular sekiz ana tema altında toplanmıştır: Bunlar, Arapça dersinin zorunluluğu, fizikî koşullar, ders sayısı ve süresi, ders materyalleri, öğretim elemanları, sunulan imkânlar, öğretim sürecinde karşılaşılan zorluklar ve dersin kişisel/meslekî katkıları şeklindedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu Arapçayı Kur'an'ı anlamak, dinî metinlere vakıf olmak ve meslekî hedeflerine ulaşmak açısından önemli görmektedir. Bununla birlikte, derslerin yoğunluğu, hızlı ilerleyen içerikler, yöntemsel çeşitliliğin sınırlılığı, teknolojik altyapı eksiklikleri ve öğretim elemanlarının iletişim biçimleri gibi etkenler öğrencilerin motivasyonunu ve derse katılımını olumsuz etkilediği görülmektedir. Öğrenciler, derslerin seviyeye göre düzenlenmesi, yöntem-teknik çeşitliliğinin artırılması, ders kitaplarının sadeleştirilmesi ve daha çok uygulamaya dayalı öğretim ortamlarının oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Arapça öğretiminde ana dili Arapça olan eğiticilerin aktif rol alması öğrenciler tarafından güçlü bir öğrenme kaynağı olarak değerlendirilmektedir.

[1] Bu makalenin etik kurul onayı Akdeniz Üniversitesi'nde, 26.03.2024 tarih, 06/135 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, encumenbayram@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6891-3680

Öğrencinin dinî, meslekî ve entelektüel kimliğini şekillendirmede önemli bir rol oynayan Arapça öğretimi, salt dil becerisi kazandırmanın ötesinde bir öğrenme deneyimi sunar. Bu nedenle, öğretim yöntemlerinin öğrenci odaklı, seviyeye duyarlı ve pedagojik çeşitliliğe sahip olacak şekilde yeniden tasarlanması gerektiği gözlemlenmektedir. Bu gözlemler, İlahiyat Fakülteleri özelinde Arapça öğretimi alanındaki araştırma literatürünü zenginleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Eğitimi, İlahiyat Fakültesi, Hazırlık, İmkân ve Sınırlılıklar, Öğretim.

Arabic Language Instruction in the Preparatory Class of the Faculty of Theology in Terms of Opportunities and Limitations: The Case of Akdeniz University Faculty of Divinity

Abstract

The aim of this study is to examine the experiences, perceptions, and expectations of students receiving Arabic preparatory education at the Faculty of Theology, Akdeniz University, through a qualitative method. The research focuses on students' attitudes toward Arabic courses, course content, relationships with instructors, difficulties encountered during the learning process, and the role of Arabic in their personal and professional lives. In the study, a qualitative research method was employed, and data were analyzed using thematic analysis. The findings derived from student narratives were categorized under eight main themes: compulsory nature of Arabic education, physical conditions, course load and duration, teaching materials, instructors, available resources, difficulties in the learning process, and contributions of Arabic to personal and professional life. Most students emphasized the importance of Arabic in understanding the Qur'an, accessing classical religious texts, and achieving their career goals. However, issues such as the intensity of the courses, rapid progression of content, lack of methodological diversity, technological shortcomings, and communication problems with instructors were reported to negatively affect their motivation and engagement. Students suggested that Arabic instruction should be reorganized according to learner levels, incorporate varied teaching methods, simplify course materials, and emphasize more practice-based learning. Additionally, the presence of native Arabic-speaking instructors was seen as a highly beneficial factor for immersive language acquisition. As a result, Arabic language education is not merely the teaching of linguistic skills but a multifaceted process that contributes to the religious, professional, and intellectual formation of theology students. In this context, the instructional model should be restructured to be student-centered, level-sensitive, and pedagogically diverse. These findings contribute to the growing body of literature on Arabic language instruction in Faculties of Theology.

Keywords: Arabic Language and Education, Faculty of Theology, Preparatory Program, Opportunities and Limitations, Teaching.

GİRİŞ

Anadolu'da Arap dilinin öğretimi süreci, İslamiyet'in kabulüyle başlamış ve zamanla gelişerek günümüzde modern eğitim kurumlarında devam etmektedir. İslam dinine ait temel kaynakların anlaşılması amacıyla başlayan Arapça öğretimi, tarihsel süreç içerisinde farklı aşamalardan geçmiş ve eğitim sisteminde kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Günümüzde Arapça, yabancı dil olarak öğretilen İngilizceden sonra en yaygın dil olma özelliğine sahiptir. Türkiye'de Arapça öğretimi, İmam Hatip Ortaokul ve Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Arap Dili ve Edebiyatı, Arap Dili ve Eğitimi, Mütercim-Tercümanlık gibi bölümler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu kurumlar arasında artan sayısına bağlı şekilde Arapça hazırlık sınıfı uygulaması, öğrenci ve eğitmen sayısı gibi özellikler bakımından İlahiyat Fakülteleri ön plana çıkmaktadır (Aydın, 2020, s. 34).

İlahiyat Fakülteleri, Tevhid-i Tedrisat Kanununda belirtildiği üzere temel İslamî kaynaklara dayalı ilim insanları yetiştirmek amacıyla kurumsallaşmış eğitim mekânlarıdır. Fakültelerde dinî konular, disiplinler arası iş birliği içinde araştırılmakta, temel İslamî kaynaklar değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ileri düzeyde Arapça bilgisi, bu alandaki akademik çalışmalar için zorunlu bir beceri olarak kabul edilmektedir. İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretimi, hazırlık sınıfı ve lisans aşaması olmak üzere iki temel süreçte gerçekleşmektedir. Hazırlık sınıfında haftalık 30 saat gibi yoğun bir program uygulanırken, lisans aşamasında haftalık yalnızca 2 saatlik bir ders programı bulunmaktadır. Bu durum, hazırlık aşamasında edinilen dil becerilerinin lisans döneminde yeterince geliştirilmesine imkân tanımamakta, öğrenciler arasında ciddi bir dil yeterliliği kaybına yol açmaktadır.[3]

İlahiyat Fakültelerinin dil öğretim hedeflerine ulaşmasını zorlaştıran bu durum, öğrencilerin dil becerilerini geliştirecek zamanı bulamamalarına sebep olmaktadır. Yapılan araştırmalar, İlahiyat Fakültelerindeki Arapça öğretiminin istenilen düzeyde başarıya ulaşamadığını ortaya koymaktadır. Öğrenciler, her ne

[3] YÖK'ün 01 Temmuz 2015 tarihli Yürütme Kurulu Toplantısında aldığı karar gereği 2015-2016 eğitim-öğretim yılının başından uygulanmak üzere İlahiyat fakültelerinde Arap Dili ve Belâgati dersleri en az altı yarıyıla yayılarak okutulması gerekmektedir. Bu karar 24 Temmuz 2015 tarihinde, "Dersler" konulu ve 41638 sayı ile ilgili fakültelere gönderilmiştir. bk. İlahiyat, İslâmî İlimler, İslam ve Din Bilimleri, Dini İlimler Fakültelerine gönderilen Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 24.07.2015 tarih ve 75850160-104.01.01.06/41638 sayılı yazı. Ayrıca bkz: Orhan, "İlahiyat Fakültelerinde Zorunlu Arapça Hazırlık Programı", 179; Mustafa Öncü- Ali Baltacı, "Yüksek Diin Öğretiminde Arapça Öğretimi Sorunsalı: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 62.

kadar İmam Hatip Liseleri ve hazırlık sınıfında yoğun bir Arapça eğitimi alsalar da Arapça öğrenme sürecinde ciddi zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Çeşitli akademik çalışmalar, Arapça öğretiminin beklenen verimi sağlayamadığını ve sürecin öğrenci, öğretmen ve sistem bağlamında çok boyutlu bir perspektifle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Ceylan, 2023, s. 1187). Bu doğrultuda, İlahiyat Fakültelerindeki Arapça öğretiminin mevcut durumunu anlamak ve karşılaşılan temel sorunları tespit etmek büyük bir önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın amacı, İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretiminin etkinliğini analiz etmek, öğretim sürecinde yaşanan zorlukları araştırmaktır. Çalışma, 2024-2025 Eğitim-Öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri özelinde gerçekleştirilerek, mevcut Arapça eğitim sisteminin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemeyi hedeflemektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda da Arapça öğretim sürecine dair somut verilere ulaşılması amaçlanmaktadır.

Son yıllarda İlahiyat Fakültelerindeki Arapça öğretimi üzerine akademik çalışmalar artmış olmakla birlikte, mevcut literatür, özellikle öğrencilerin motivasyonları, ders içeriği, öğretim yöntemleri ve dil becerileri üzerine yoğunlaşmıştır (Deliçay, 2005, s. 62; Korukcu, 2012, s. 201; Kömürcü, 2015, s. 130; Soyupek, 2014, s. 74). Ancak İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretiminin sistematik bir değerlendirmesi ve öğrencilerin karşılaştıkları dilsel zorluklara yönelik bütüncül bir analiz henüz yeterince ele alınmamıştır. Nitekim bu çalışmanın temel sorunu şu şekilde kurgulanmaktadır: İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretimi, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar etkili midir? ve mevcut programlar öğrencilerin Arapça yeterliliklerini geliştirmede başarılı mıdır? Hazırlık sınıfı düzeyindeki Arapça öğretimi, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmede yeterli midir? Öğrencilerin Arapça öğreniminde karşılaştıkları temel sorunlar nelerdir? Arapça öğretiminde kullanılan yöntemler, materyaller ve müfredat yeterli midir? Öğretim elemanlarının tutumları nedir?

Arapça öğretimine ilişkin yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, konunun çeşitli açılardan ele alındığı görülmektedir. Özellikle İlahiyat Fakültelerinde Arapça eğitimi üzerine yapılan bazı önemli araştırmalar şunlardır: Özcan ve Yapıcı (2016), öğrencilerin Arapça dersine ilişkin tutumlarını analiz etmiş ve öğrencilerin büyük bir kısmının dersin zorluklarından dolayı motivasyon kaybı yaşadığını tespit etmiştir (Özcan & Yapıcı, 2016, s. 120). Kömürcü (2015), hazırlık sınıfı öğrencilerinin Arapça dersine yönelik algılarını ve tutumlarını değerlendirmiştir (Kömürcü, 2015, ss. 120-140). Deliçay (2005), İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Arapça öğrenme motivasyonlarını incelemiş ve öğrencilerin motivasyon eksikliğinin başarılarını doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur (Deliçay, 2005, ss. 60-74). Korukcu (2012), Arapça hazırlık sınıfı

öğrencilerinin yabancı dil öğrenme kaygısı ve beklentileri üzerinde durmuş ve öğrencilerin akademik başarılarının dil kaygısı ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir (Korukcu, 2012, ss. 191-210). Soyupek (2014), öğrencilerin Arapça başarı durumlarını değerlendirerek mevcut öğretim yöntemlerinin güncellenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunlarla birlikte (al-Makhzoumi, 1989; Uçar, 2013, 2015, 2017; Dündar, 2020, 2021; Arpaçukuru-Çeliktaş, 2023) ele alınan araştırmalarda, İlahiyat Fakülteleri öğrencilerinin Arapça dersine yönelik tutumları ele alınmıştır (al-Makhzoumi, 1989, ss. 349-368; Altıntaş, 2024, ss. 405-453; Aydın, 2020, ss. 33-56; Uçar, 2013, ss. 127-144, 2015, ss. 371-392; Uçar & Türkmen, 2015, ss. 93-116). Ancak bu çalışmalarda öğretim sürecinin bütüncül bir analizi eksik kalmış ve Arapça eğitimine yönelik sistematik bir çözüm önerisi geliştirilmemiştir. Araştırma, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri özelinde gerçekleştirilen anket ve görüşmeler yoluyla veri toplanması ve elde edilen bulgular doğrultusunda, Arapça öğretim sürecinin daha verimli hâle getirilmesi için ortaya koyacağı öneriler bağlamında farklılık göstermektedir. Çalışmanın özgün katkısına ve önemine ilişkin olarak, İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretiminin mevcut durumunu sistematik olarak analiz eden bir çalışma olması bakımından alandaki önemli bir boşluğu doldurması, aynı zamanda çalışmanın sonuçları, İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretim programlarının yeniden yapılandırılmasına yönelik akademik ve pratik katkılar sunması beklenmektedir.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu makalenin etik kurul onayı Akdeniz Üniversitesi'nde, 26.03.2024 tarih, 06/135 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır. Araştırma, nitel yöntemlerden biri olan durum çalışması kullanılarak hazırlanmıştır. Durum çalışması, bir veya daha fazla olayı, bağlamı, programı, sosyal grubu veya diğer birbirine bağlı sistemleri inceleme yöntemi olarak tanımlanan bir yaklaşımdır (Büyüköztürk vd., 2013, s. 21). İlgili yaklaşım, araştırmacılara bir veya daha fazla durumu keşif ve yorumlama yoluyla derinlemesine inceleme, nasıl ve neden sorularına cevap arama fırsatı sunar.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören 18 kız ve 17 erkek olmak üzere toplamda 35 hazırlık sınıfı öğrencisidir. Katılımcılar toplamda 120 olan hazırlık sınıfı öğrencileri içerisinden basit rastgele örnekleme yöntemi (Kılıç, 2013, s. 45) kullanılarak seçilmiştir. Öğrencilerin 35 rakamında sonlandırılması veri toplama

süreci başlığında belirtildiği üzere katılımcıların sorulan sorulara benzer cevaplar vermesinden dolayıdır. İlgili öğrencilere ait demografik bilgilere tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1.

İlahiyat fakültesi hazırlık sınıfı öğrencisi katılımcılara ait demografik bilgiler

Kod	Lise Alanı	Anne Öğrenim Durumu	Baba Öğrenim Durumu	Anne Mesleği	Baba Mesleği
K1	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	İlkokul	Ev Hanımı	x
K2	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Lise	Ev Hanımı	İmam-Hatip
K3	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	Lise	Ev Hanımı	Cenaze İşleri
K4	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	Lise	Ev Hanımı	Aşçı
K5	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı.	Emekli
K6	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Lise	Ev Hanımı.	Çiftçi
K7	Anadolu Lisesi	Lise	İlkokul	Ev Hanımı	Seramik Ustası
K8	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Serbest Meslek
K9	Anadolu Lisesi	İlkokul	İlkokul	Ev Hanım	Serbest Meslek
K10	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	Lise	Ev Hanımı	İnşaat İşçisi
K11	Anadolu Lisesi	x	Ortaokul	Ev Hanımı	İnşaat İşçisi
K12	İmam-Hatip Lisesi	Lisans	Lisans	Ev Hanımı	İmam-Hatip
K13	Anadolu Lisesi	x	Ortaokul	Ev Hanımı.	Duvar Ustası
K14	Açık Öğretim	Lise	Lise	Ev Hanımı	Serbest Meslek
K15	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	İlkokul	Fabrika İşçisi	Çiftçi
K16	Anadolu Lisesi	Ortaokul	Lise	Ev Hanımı	İşçi
K17	İmam-Hatip Lisesi	Lisans	Ortaokul	Memur	Memur
K18	Anadolu Lisesi	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Otel Çalışanı
E1	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Lise	Ev Hanımı	Esnaf
E2	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Lise	Ev Hanımı	Serbest Meslek
E3	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Lisans	Ev Hanımı	İmam-Hatip
E4	Açık Öğretim	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Tüccar
E5	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	İlkokul	Çiftçi	Çiftçi
E6	İmam-Hatip Lisesi	Lisans	Lise	Ev Hanımı	Memur
E7	Açık Öğretim	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Çiftçi
E8	Çok Programlı Lise	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Emekli
E9	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	İlkokul	Ev Hanımı	İnşaat İşçisi
E10	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Lisans	Ev Hanımı	İmam-Hatip
E11	İmam-Hatip Lisesi	Ortaokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Çiftçi
E12	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	İlkokul	Emekli	Emekli
E13	Anadolu Lisesi	İlkokul	Ortaokul	Ev Hanımı	Emekli
E14	Anadolu Lisesi	Lisans	Lise	Özel Sektör	Ticaret
E15	Anadolu Lisesi	x	İlkokul	Ev Hanımı	Çiftçi-Usta
E16	İmam-Hatip Lisesi	İlkokul	Lise	Vakıf Aşçısı	Galerici
E17	İmam-Hatip Lisesi	Lise	Lisans	Ev Hanımı	İmam-Hatip

1.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmadaki veriler nitel veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Söz konusu görüşme türü, önceden belirlenmiş soruların sorulmasına olanak sağlaması ve konunun

detaylı şekilde incelenmesine olanak vermesi nedeniyle tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2013, s. 152). Bu bağlamda öncelikle ilgili literatür incelenmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Daha sonra iki alan uzmanı ile alan dışından bir uzmanla görüşülerek, gelen geri bildirimler doğrultusunda görüşme soruları yeniden tasarlanmıştır. Söz konusu süreçler neticesinde görüşmeler, Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 26.03.2024 tarih ve 06/135 sayılı kararına binaen bizzat araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiş, İlahiyat Fakültesi hazırlık sınıfı öğrencileri görüşme öncesinde bilgilendirilmiştir. İlgili öğrencilerden alınan cevapların tekrar etmeye başlamasıyla birlikte veri toplama işlemi sonlandırılmış ve görüşmeler ortalama 20-40 dakika arasında tamamlanmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi, bir metindeki belirli kelimelerin kural tabanlı kodlama kullanılarak daha küçük içerik kategorilerine özetlendiği sistematik ve tekrarlanabilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013, s. 240). Bu bağlamda katılımcılarla yapılan görüşmelerin ses kayıtları öncelikle cinsiyete göre (erkek: E1, kadın: K1) kodlanıp sınıflandırılmış, akabinde metin formatına dönüştürülmüştür. En nihayetinde ortaya çıkan bulgular tekrar tekrar okunarak sekiz ana ile yirmi beş alt temaya ayrılarak yorumlanmıştır.

2. Bulgular:

Araştırmada elde edilen bulgular, ana tema ve alt tema başlıklarında sunulmaktadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı, Arapça hazırlık sınıfının zorunlu olmasının lisans düzeyindeki Arapça metinleri anlamada kolaylık sağladığını ve dolayısıyla bu kararın "mantıklı" (K3) ve "doğru" (K14) olduğunu belirtmektedir. Bazı öğrenciler, Arapça eğitiminin zorunlu oluşunu, bu dersin ilahiyat eğitimi için olmazsa olmaz bir temel olduğunu vurgulayarak gerekçelendirmektedir. Örneğin bir öğrenci, "Zorunlu olması iyi, çünkü zaten lisansta Arapça okumamızda yardımcı olacak, o yüzden hazırlığın zorunlu olması iyidir" (E11) diyerek Arapçanın lisans sürecindeki rolüne işaret edilmektedir. Ayrıca, bazı katılımcılar Arapça dersinin zorunlu olmasını bir fırsat olarak görülmekte, "üniversite tarafından ücretsiz bir şekilde öğrenme imkânına sahip olduklarını" (E1) ifade ederek bu durumu olumlu değerlendirmektedir. Diğer öğrenciler, bu dersin ilahiyat bağlamında anlamlı olduğunu ve "hazırlık sınıfının faydalı" (E6) ve "iyi ki zorunlu" (E8) olduğunu düşünmektedir. Bu görüşler, zorunlu Arapça eğitiminin özellikle alan yeterliği, akademik hazırlık ve metin çözümlemesi açısından işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır.

2.1. Ana Tema/ Arapça Dersinin Zorunlu Olması

Alt tema	Kod
Olmalı	"…Bence mantıklı bir karar. Birinci sınıfta metinlerde zorlanmamak adına yerinde bir karar." (K3). "Hazırlık sınıflarında Arapça dersinin zorunlu olmasını, lisansta göreceğimiz derslere yardımcı olması ve çoğu dersin temeli olması açısından faydalı buluyorum…" (K4). "Zorunlu olsun çünkü lisansa başlarken zorlanmayız…" (K11) "Zorunlu olsun, ancak orta hazırlıkta kalma olmaması lazım..." (K13). "Zorunlu olmasını gayet doğru buluyorum..." (K14). "Bence zorunlu olmalıdır çünkü ilahiyat öğrencisinin Arapça öğrenmesi önemlidir…" (K15). "Zorunlu olması iyi çünkü üniversite tarafından ücretsiz bir şekilde öğrenme imkânına sahip olmuş oluyoruz ..." (E1). **"**Hazırlık sınıfı olması, ilahiyat okumamız açısından yararlı..." (E6). "İyi ki zorunlu, çünkü ilahiyat alanı bunu gerektirir..." (E8). "İlahiyat okuyan bir gencin ilk önce Arapçayı bilmesi ve öğrenmesi önem arz etmektedir. Zorunlu olması elbette daha iyi…" (E13). "…Arapçanın zorunlu olması çok iyi bir şey." (E15). "Zorunlu olmasın, çünkü verilen eğitimle bizden beklenen performans eşit değil." (K1). "…Katılmıyorum. Arapça dersleri lisans dersleri arasında koyulabilirdi." (K5). "Zorunlu olmamalı çünkü bölümden mezun olunca her meslek için geçerli değil…" (K7). "Zorunlu olmasına katılmıyorum çünkü isteğe bağlı bir eğitim daha verimli olacaktır..." (K8). "Bence zorunlu olmamalı ve bu kadar sıkı ve zor olmamalı..." (K10). "Zorunlu olması ve sınıfta kalma korkusu ile Arapçayı zevkli öğrenemiyoruz. Lisans aralarına serpiştirilerek öğrenmek, kaygısız öğrenmek çok daha verimli olurdu bence." (K12). "Zorunlu olması gerektiğini düşünmüyorum çünkü din kültürü öğretmenliği için gerekli olduğunu düşünmüyorum..." (K16). "…Arapça zorunlu olmamalı; isteğe bağlı dersler verilmeli..." (K17). "Hayır, zorunlu olmamalı. Böyle bir eğitimi sevdirmek yerine daha çok bıktırıyorlar." (K18). "Zorunlu olması kesinlikle çok kötü bir şey..." (E2). "Bence olmamalı, çünkü her öğrenci o dersten aynı şekilde haz almayabilir..." (E10). "Zorunlu olması, yeni bir dil öğrenme açısından güzel ama zorunlu olması daha iyi olabilir." (E14).
Olmamalı	

Öte yandan, hazırlık eğitiminin zorunlu olmasına karşı çıkan öğrenciler de dikkat çekici eleştirilerde bulunmaktadır. Bazı öğrenciler, verilen eğitimin kalitesinin, kendilerinden beklenen performansla örtüşmediğini (K1) ve bu durumun "zorunluluğu anlamsız kıldığını" dile getirmektedir. Diğerleri ise Arapça eğitiminin "isteğe bağlı olması gerektiğini" (K8, K17, E10) savunarak, böylece öğrencilerin daha az baskı altında, daha istekli bir şekilde öğrenebileceklerini ifade etmektedir. "Zorunlu olması ve sınıfta kalma korkusu ile Arapçayı zevkli öğrenemiyoruz" (K12) şeklindeki yorumlar, öğrencilerde kaygı, bıkkınlık ve motivasyon eksikliği gibi duygusal sonuçlara da işaret etmektedir. Ayrıca, "Arapça eğitimi olsun ama yoklama durumu olmaması bizler için avantajlı olurdu" (E16) gibi ifadeler, öğrencilerin esneklik ve özgürlük beklentisini yansıtırken, "zorunlu olması çok kötü bir şey" (E2) gibi sert tepkiler, mevcut uygulamanın bazı öğrenciler üzerinde olumsuz psikolojik etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle "her öğrenci o dersten aynı şekilde haz almayabilir" (E10) ve "öğrencileri ağır baskı altında bırakıyor" (E7) gibi görüşler, zorunlu eğitimin tek tip yaklaşımlarla herkese uygun olmayabileceğini

düşündürmektedir. Bazı öğrenciler ise Arapçanın önemini kabul etmekle birlikte, bu eğitimin lisans sürecine yayılmasının daha etkili olabileceğini savunmaktadır: "Zorunlu olması yerine, lisans aralarına serpiştirilerek öğrenmek çok daha verimli olurdu" (K12) veya "Arapça dersleri lisans dersleri arasında koyulabilirdi" (K5) şeklinde öneriler, daha kademeli ve bütünleşmiş bir eğitim modeline duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Arapça hazırlık eğitiminin içeriği, yöntemi ve öğrenci merkezli yapısı yeniden gözden geçirilerek hem zorunluluğun korunduğu hem de öğrencinin motivasyonunun artırıldığı daha dengeli bir model geliştirilebilir. Bu nedenle, "zorunluluk" yerine "esnek zorunluluk" ya da "modüler sistem" gibi alternatifler tartışmaya açılabilir.

2.2. Ana Tema/ Fizikî Koşullar

Alt tema	Kod
Olumlu	"…Sınıflarımızdan fizikî açıdan memnunum." (K4). "…Kız erkek sınıflarının ayrı olması da çok iyi." (K5) "Sınıfın büyüklüğü uygundur, sınıfımızın ısıtması uygundur…" (K9). "…Hazırlık sınıfımızın büyüklüğü, ses ve ısısından memnunum." (K11). "Sınıfın boyutu ve sayının dağılımı gayet güzel, kız-erkek ayrı olmamız da çok güzel..." (K12). "…sınıflarımız yeterli büyüklükte, sınıfımızın rengi de iyi bir renk. Sınıfa girince bir ferahlık hissi veriyor..."(E1). "Büyüklüğü fazla bile, rengi güzel. Isıtma sisteminde de problem yok. Arka sırada oturan biri olarak sesleri duyabiliyorum…" (E3). "Güzel, ideal bir sınıf ortamı var." (E7). "Fizikî durumu gayet iyi, öğrenimi etkileyen olağanüstü bir durum yok…" (E8). "…Sınıflar genel olarak gayet iyi ve yeterli." (E10). "…Büyüklük, rengi, ses ve benzeri koşulları gayet iyidir." (E11). "Sınıfımızın fiziksel koşulları çok güzel." (E13). "Sınıflar gayet iyi, renkler iyi, ses yalıtımı güzel, kliması da güzel çalışıyor." (E15). "…sıralar kesinlikle çok rahatsız edici. Kırık sandalyeler var, sağlıklı bir oturma şekli yok." (K1). "…sınıf oturma sisteminin çok rahat olduğunu düşünmüyorum." (K2). "… bir akıllı tahtamız olsaydı dersler daha pratik ve hızlı işlenirdi." (K3). "…kısmen katılıyorum gerekli materyaller daha fazla olabilir cd eğlenceli oyunlar ve benzeri. Sınıflar daha büyük olmalı" (K6). "Kesinlikle yetersiz gerekli materyal olarak eksik ne yazık ki ..." (K7). "…dinleme derslerinde daha çok araç gereç kullanılabilir ve hazırlık sınıflarında etkinlikler arttırılabilir." (K8). "Sınıfımızın büyüklüğü bence yeterli değil. Sıralar çok bitişik, ses olarak da ses sistemimiz yeterli değil çünkü akıllı tahtamız yok ve sesli diyalogları dinleyemiyoruz" (K10). "…akıllı tahtalar yok. Akıllı tahtaların olması, dersin daha özverili geçmesini sağlar ve oturduğumuz sırada hiç rahat değil." (K11). "Sıraların düzeni, bireyselliğin ön planda tutulduğu bir sistem planı gözetilmesi durumunda çok yetersiz kalıyor. Duvarlar düzenli olarak boyanmadığı için temiz bir görüntü oluşmuyor. Gerekli ses ve görüntü sistemi yok, hoparlör ve akıllı tahta gibi eksiklikler bulunuyor. Işıklandırma yeterli." (K14). "…yeterince ısınamıyorum, bu da derse motive olmamı engelliyor. Sıra düzeni konusunda hocayı göremiyorum." (K17) "Akdeniz İlahiyat için tabii ki de masa sandalye gibi, fakültenin tek fizikî kötü unsuru." (E2). "Projeksiyonumuz iyi yansımıyor, yamuk yansıyor. Bu da bizim odağımızı dağıtıyor. Duvarlar çok pis, bu da dikkatimi dağıtıyor." (E5). "…sıralar sert olduğu için de üstüne üstlük 1,5 saat ders süresi sonunda eklem ağrıları oluşuyor." (E15).
Olumsuz	

Öğrencilerin çoğunluğu, sınıfların büyüklüğü, aydınlatması, ısıtma sistemi, renk uyumu gibi unsurları olumlu bulmaktadır. “Sınıfın büyüklüğü uygundur”, “büyüklük, renk, ses olarak gayet iyi” (E12), “sınıfımızın büyüklüğü, sınıf mevcuduna göre gayet yeterli” (E14) gibi ifadeler, öğrencilerin genel anlamda fiziksel alanları yeterli bulduklarını göstermektedir. Ayrıca, sınıf atmosferinin ferah, renklerin iç açıcı bulunması ve oturma düzeninin sınıf mevcuduna uygunluğu da dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, bazı öğrenciler materyal çeşitliliğinin yetersizliği, sıra ve sandalyelerin konforsuzluğu, akıllı tahta ve ses sisteminin eksikliği gibi teknik ve ergonomik sorunlara işaret etmektedir. “Sıralar kesinlikle çok rahatsız edici”, “akıllı tahtamız olsaydı dersler daha pratik olurdu” (K3), “projeksiyon iyi yansıtmıyor, bu da odağı dağıtıyor” (E5) gibi ifadeler, öğrenme sürecini doğrudan etkileyen unsurların iyileştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, sınıf içerisindeki ses yalıtımı ve duvarların düzenli temizlenmemesi gibi çevresel etkenler de öğrencilerin dikkatini dağıtmakta ve ders verimliliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sesli materyallerin etkin bir şekilde kullanılamaması ve dinleme derslerine yönelik araç-gereç eksikliği de hazırlık sınıfı programının işitsel becerileri geliştirmedeki kapasitesini sınırlamaktadır.

Nihai olarak, sınıf büyüklüğü ve genel ortam açısından fizikî koşullar temel düzeyde yeterli görülmekle birlikte, teknolojik donanım eksiklikleri, ergonomik yetersizlikler ve eğitsel materyal çeşitliliği gibi noktalar, fiziksel koşulların öğrenme üzerindeki etkisini sınırlayıcı faktörler olarak öne çıkmaktadır. Nitekim hazırlık sınıfı eğitiminde öğrenme ortamlarının niteliğinin artırılması için hem donanımsal hem de yapısal iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

2.3. Ana Tema/ Arapça Dil Öğretiminde Dersler (Ders sayısı bazlı ayrım)

Alt tema	Kod
Dersler Yoğun	"Ders sayısı çok fazla. Yazılı anlatım, muhadese, istima dersleri kıraa dersi ile işleniyor. Ayrıyeten onlara vakit ayırmak yorucu ve gereksiz oluyor." (K1). "Ders sayısı fazla daha az okula gelmeliyiz." (K6). "Ders sayısı fazla. Ne yazık ki, sadece nahiv, sarf, Kıraa ve Kur'an derslerinin olması daha uygun olurdu. İstima, muhadese ve yazılı anlatım dersleri çok gereksiz." (K9). "…ders süresi çok uzun. Sadece 40 dakika olursa daha iyi ve haftada bir gün de olsa tatilimiz olsa daha rahat olabilir. Veya ders başlama saati 8:30 yerine 10:00 olabilir. Ders sayısı da çok fazla." (K10). "…ders sayıları çok fazla. Biraz azaltırsa daha güzel olur. Ders süreleri çok uzun olduğu için odaklanma konusunda sıkıntılar yaşıyorum." (K11). "Ders süreleri çok fazla, anlamamız için çok zorlayıcı oluyor. Altı ders yerine günlük dört ders olsa daha verimli olabilirdi…" (K12). "…Ders süreleri yarım saat ya da blok yapıyorsak bile 1 saat yeterli olur. Ayrıca, imla ve inşa dersini gereksiz buluyorum." (K15). "Ders çok ağır ve ayrıntılı. Ders süresi fazla, içerik hafifletilmeli ve gün sayısı azaltılmalı…" (K16). "… Ders sayısı olarak da bence fazla derse ayrılması kötü. Bunun yerine iki veya üç bölüme ayrılsa daha etkili olabilirdi." (E1). "Ders saati erken ve çok olması, öğrencide ağır bir baskı hissi yaratıyor ve okumaktan vazgeçirmeye kadar götürüyor…" (E7). "Dersler aslında çeşitlilik bakımından iyi, fakat günlük ders saati açısından biraz fazla." (E10).
Dersler Yeterli Düzeyde	"…Hazırlık sınıflarındaki derslerin sayısı ve çeşidi biraz fazla. Ders süreleri ve ders sayısı daha da azaltılabilir." (E14). "…Nahiv çok abartılı, etkisi fazla. Biraz daha derslerin etki puanları dengelenmeli." (E16). "Ders çeşitleri ve sayısı çok iyi fakat ders süresinin uzun ve blok hâlinde olması, son yarım saatin hiçbir şey anlaşılmamasına sebep olabiliyor…" (K2). "Ders sayısı bence harika. Kategorilere ayrılmış, gayet yeterli. Ama süresi çok uzun..." (K3). "…Ders sayısı olarak bir sorun yok fakat dersin süre bakımından sorun olduğunu düşünüyorum." (K13). "Ders çeşidi iyidir, ancak süre fazla zaman kaybettiriyor. Süreler kısaltılmalı ve haftanın her günü ders yapılmamalı." (K17). "Derslerin saatleri alanında uzman hocalar tarafından kusursuz olarak yapılmış diye düşünüyorum." (E2). "Ders sayısı ve çeşidinde sorun yok. Dersin blok yapılması, dersin sıkıcı olmasına sebep oluyor." (E3). "Ders sayısı gayet iyi, ders çeşitlerinden tam olması gerektiği gibi olduğunu düşünüyorum." (E8). "Ders sayısı ve çeşidi yeterlidir." (E11). "Derslerimizin sayısı çeşitli ve gayet yeterli." (E13). "Okuldaki ders çeşidi güzel ama süresi uzun olduğu için sıkılıyoruz ..." (E15). "Arapça konuşma ve pratik derslerinin sayısının daha fazla olmasını ve bu derslerin biraz daha aktif olarak işlenmesi taraftarıyım." (K4). "Az saati olan derslerin süreleri artırılmalı. Tüm dersler hemen hemen eşit olmalı." (K18).
Dersler Az	

Arapça hazırlık sınıfı ders içerikleri, ders sayısı, çeşitliliği ve süreleri bakımından öğrenciler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, ders saatlerinin uzunluğu ve haftalık ders sayısının fazlalığı nedeniyle hem zihinsel hem de fiziksel yorgunluk yaşadıklarını ifade etmektedir. "Ders sayısı çok fazla, biraz daha azaltılabilirdi. Ders süreleri çok uzun" (K5), "Dersler ağır ve ayrıntılı, içerik hafifletilmeli ve gün sayısı azaltılmalı" (K16) gibi ifadeler, derslerin yoğunluğunun öğrenciler üzerindeki baskısını gözler

önüne sermektedir. Benzer şekilde, erken saatlerde başlayan ve uzun süre devam eden derslerin öğrencilerde motivasyon kaybına ve odaklanma sorunlarına yol açtığı da ifade edilmektedir. (K10, K11, E7) Özellikle yazılı anlatım, muhadese, istima gibi derslerin içerik olarak Kıraa dersiyle örtüştüğü; bu nedenle ders çeşitliliğinin gereksiz görüldüğü bazı katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır (K1, K9). Buna karşın, ders içeriklerinin çeşitlendirilmesini olumlu bulan ve programın farklı dil becerilerine yönelik yapılandırılmasını destekleyen görüşler de mevcuttur. "Ders sayısı gayet iyi, çeşitleri tam olması gerektiği gibi" (E8), "Ders sayısı ve çeşitliliği yeterlidir" (E11, E13) gibi ifadeler bu durumu yansıtmaktadır.

Ders çeşitliliği konusunda genel bir memnuniyet söz konusu olmakla birlikte, bazı derslerin süresi fazla, bazılarının ise yetersiz olduğu belirtilmektedir. Bu noktada, ders sürelerinin yeniden dengelenmesi ve bazı pratik odaklı derslerin daha aktif ve etkileşimli biçimde işlenmesi gerektiği ifade edilmektedir (K4, K18). Özellikle konuşma ve işitme becerilerine yönelik derslerin sayısının artırılması, ders içeriklerinin uygulamaya dönük biçimde planlanması önerilmektedir. Ders çeşitliliği büyük ölçüde yeterli bulunmakta; ancak haftalık ders saatlerinin yoğunluğu, blok ders uygulamaları ve sürenin uzunluğu gibi unsurlar, öğrencilerin verimli öğrenme süreci geçirmesini zaman zaman engellemektedir. Bu bağlamda, ders içeriklerinin sadeleştirilmesi, sürelerin daha dengeli biçimde dağıtılması ve öğrencilerin öğrenme motivasyonunu destekleyecek uygulamalı öğrenme modellerine yer verilmesi önerilmektedir.

2.3. Ana Tema/ Arapça Dil Öğretiminde Ders Kitapları

Alt tema	Kod
Yeterli	"…Tüm kitaplardan memnunum, çok iyi hazırlanmış, gayet yeterli." (K2). "Ben kitapları çok seviyorum. Hepsi çok güzel hazırlanmış, içerikleri dolu dolu…" (K3). "Ders kitaplarının şekil ve içerik özellikleri güzel, yeterli, bilgilendirici faydalı ilerliyor ..." (K6). "Kitapların şekil ve içeriği gayet uygun ve başarılı. Özellikle Kıraa kitapları, şekil ve içerik bakımından oldukça faydalı ve eğlenceli…" (K9). "…Sarf ve Nahiv için kullanılan kitaplardan çok memnunum" (K14). "Ders kitapları içerik ve özellik bakımından iyi..." (K15). "Kitaplar gayet iyi ..." (E2). "Ders kitabının şekli Arapça eğitimini etkilemiyor. Ders kitaplarının içeriğinde Türkçe olmaması bizi Arapça öğretmeye ittiği için olumlu bir durum." (E6). "Ders kitaplarımız yeterince güzel ve içeriği yeterince dolu…" (E13). "Ders kitapları genellikle iyi ama kelime öğrenimi için çok tekrar olmuyor." (E15).
Geliştirilmeli/ Görsellik Eklenmeli	"Kıraa kitapları çok güzel. Sarf, nahiv, bina daha eğlenceli hâle getirilebilir, görsellik katılabilir." (K1). "Ders kitabı olarak içeriği biraz daha zengin ve renkli kitaplar kullanabiliriz…" (K4). "…Arapça ders kitaplarını beğenmiyorum. İçerik olarak karışık, çok detaylı, asla görsel yok (Sarf ve Nahivde). Kıraa kitabını beğeniyorum. Çok fazla kitap sayısı var." (K10). "Ders kitapları çok karışık, hiç görsellik yok. Kıraa ders kitabı güzel hem görsel hem de etkinlikleri çok öğretici. Sarf kitapları çok kalın, onları taşımakta zorlanıyorum. Biraz inceltilseler güzel olur…" (K11). "Kitabın konuyu dümdüz yazıyla değil, konuları birbiriyle ilişkilendirerek (farklı özellikler, ortak özellikleri) kullanarak, beyin haritaları, gruplandırma gibi yöntemlerle anlatılması daha iyi olurdu…" (E3). "…Tek bir kitapta derleyip toparlayıp, özet tarzı açık ve anlaşılır şekilde eğlenceli olabilirdi." (K12).
Kitap İçeriği Sayısı ve Boyutu Yeniden Düzenlenmeli	"Konuların hepsi harmanlanıp tek bir ders haline getirilebilirdi ve sadece dil bilgisi değil, konuşmaya yönelik derslere ağırlık verilebilir." (K5). "Üç kitap yerine bence iki kitap yeterli olabilir." (K13). "…ama kitap boyutları çok büyük, lise kitapları gibi." (K15). "…Tek bir kitapta derleyip toparlayıp, özet tarzı açık ve anlaşılır şekilde eğlenceli olabilirdi." (K12). "Konuların hepsi harmanlanıp tek bir ders haline getirilebilirdi ve sadece dil bilgisi değil, konuşmaya yönelik derslere ağırlık verilebilir." (K5). "Üç kitap yerine bence iki kitap yeterli olabilir." (K13). "…ama kitap boyutları çok büyük, lise kitapları gibi." (K15).

Arapça dil öğretiminde kullanılan ders kitapları, genel hatlarıyla içerik açısından yeterli ve işlevsel bulunmakla birlikte, öğrenci görüşleri doğrultusunda bazı yönlerden geliştirilmesi gerektiği de açıkça ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı kitapların şekil ve içerik özelliklerini olumlu değerlendirmekte; kitapların dolu içerikli (K3), bilgilendirici (K6) ve öğretici (E13) olduğu, özellikle Kıraa kitaplarının görsel ve içerik bakımından eğitici ve eğlenceli bulunduğu (K9) belirtilmiştir. Bununla birlikte, Sarf ve Nahiv gibi bazı ders kitaplarının görsel unsurlardan yoksun olduğu (K1, K10), içeriklerinin oldukça yoğun ve karmaşık olduğu (K11, E3), bu nedenle öğrenme sürecinde dikkat dağınıklığına yol açtığı ifade edilmektedir. Ayrıca kitapların sayıca fazla olması, boyutlarının taşımayı zorlaştıracak kadar büyük olması (K13, K15) ve benzer

konuların farklı kitaplarda dağınık biçimde bulunması, öğrenciler tarafından eleştirilen başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Katılımcılar, bu kitapların sadeleştirilerek daha az sayıda ve daha taşınabilir boyutlarda sunulmasını, görsellikle desteklenmesini ve konuların yapılandırılmış ve ilişkilendirilmiş bir anlatımla yeniden düzenlenmesini önermektedir. Bu bağlamda, mevcut kitapların içerik ve biçim açısından öğrenci merkezli, çağdaş öğretim yöntemlerine uygun biçimde yeniden tasarlanması önemli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

2. 4. Ana Tema/ Öğretim Elemanları

Alt tema	Kod
Ders Dili	"…Dersleri çok hızlı ve akademik dilde anlatan hocalarımız var." (K1). "Bazı hocalarımız çok terimsel konuşunca anlamada zorluk çekiliyor…" (K5). "Hocalarımızdan şikâyetim yok ama hocadan hocaya anlatma şekli değişiyor…" (K7). "…Bazı hocalarımız anlatması gereken konuyu en kısa ve anlayabileceğimiz yerden anlatırken, bazıları ise sonra anlatması gereken konuyu da o an söyleyip kafamızı karıştırıyor." (K12). "…Sarfı isteyerek dinleyen bir öğrencinin (bizim sınıfımızda) anlamama imkânının olmadığını düşünüyorum." (E16). "Öğretmenler genel olarak iyi. Öğrenciye hitap etme açısından farklı tarzlar denenebilir…" (E10). "…İstediğimiz zaman soru sorabiliyoruz, sohbet edebiliyoruz, bunu çok seviyorum." (K2). "Hocalarımdan genel olarak memnunum…" (K4). "Hocamızdan hocamıza göre değişmekle birlikte ders seyri güzel ilerliyor hocalarımız imkânları kullanıyor, ellerinden geleni yapıyorlar…" (K6). "…Hocalarımız genel olarak iyi, dersleri severek yapıyorlar." (K15). "…anlayışlılar ve dersi verimli işliyorlar." (K16).
İletişim Tarzı	"Anladığımız konu olmayınca tekrardan anlatıyorlar, bizlerle ilgileniyorlar, ellerinden geleni yapıyorlar…" (E1). "Hocaların ders anlatımının iyi olduğunu düşünüyorum…Arap hocaların da olması öğrenimimizi iyi etkiliyor…" (E8). "…bazı hocalar sürekli korku pompalıyor. Genel olarak öğrencilerin görüşü "Sınavları geçelim, yeter" şeklinde." (K1). "…Öğretmenlerin öğrenciye karşı davranış ve tutumları bazen çok sert oluyor ve öğrencilerin sanki hiçbir işi beceremez gibi görülmesi çok kırıcı ve ağır oluyor." (E7). "…Muhadese ve İstima derslerini yabancı hoca girmesi bizim için dezavantaj, çünkü Türkçeyi iyi bilmemesi, Arapça cümleleri sağlıklı çevirememesine neden oluyor." (E5).
Zaman Yönetimi	"…Hocalarımız dersleri geçerli ve güzel bir şekilde anlatıyor, zaman olumlu yönde kullanıyorlar." (K9). "Öğretim üyeleri hakkında, tam zamanında geliyorlar, tam zamanında çıkıyoruz" (K10). "Hocalarım derse vaktinde geliyor..." (K13). "Genel olarak hocalarımız iyi. Derse vaktinde geliyorlar, derslerde zamanı iyi kullanıyorlar..." (E1). "…Hocaların geneli dersi gayet verimli kullanabiliyor." (E12). "Derslerime giren öğretim görevlilerinin derse zamanında gelme, dersi anlatma noktasındaki kabiliyetleri gerçekten takdire şayan ..." (E14). "Dersleri çok hızlı ve akademik dilde anlatan hocalarımız var…" (K1). "…Konular çok yüzeysel ve çok hızlı ilerliyor…" (K2). "…Bazılarının çok hızlı, acele anlatması bana sorun yaşatıyor." (K8). "…Çok hızlı anlatılıp geçiliyor. Zaten 10 dakika konu anlatılıyor, gerisi hep ödev diye veriliyor… metot ve anlatma şekli yanlış." (K10). "Hocalarımız derse hazırlıklı geliyor. Hepsi, gerekli materyalleri okul imkânları dâhilinde ellerinden geldikçe kullanıyorlar…" (K3). "Bazı hocalarımız yöntem ve teknik yönünden çok iyi.

Yöntem-Teknik Kullanımı	Kısa zamanda çok önemli noktalardan bahsederek konuları daha iyi kavramamızı sağlıyorlar…" (K5). "Derslere giren hocalarımız yeterlidir. Anlamadığımız konuları metot değiştirerek anlatıp öğrenmemize yardımcı oluyorlar…" (E6). "Hocalarımız derse vaktinde geliyor, teknik olarak gayet iyidir. Yönetim olarak gayet iyidir. Araç-gereç, materyal kullanımı gayet iyi." (E11). "Derslere giren öğretim elemanları öğrenciler göz önüne alındığında mükemmel derecede başarılı. Hem süreyi kullanmak açısından hem de öğretim metodundan yeterince memnunuz." (E13). "Bazı derslerde öğrenmemizi sağlayan öğrenim teknikleri zayıf..." (K11). "Klasik bir öğretme metodu kullanılıyor, ancak teknolojiyi kullanma yönünden aşırı geri kalınıyor..." (K14). "…Bazılarının anlatma yöntemi kesinlikle değişmeli, bunu da notlarımızı baz alarak yapmalılar." (K17). "Hocalar, konuya başlarken 5-10 dakika gibi süre ile konunun özünü, geçmiş konularla bağlayarak, ilişkilendirerek, püf noktalarını vererek sade bir şekilde anlatmasını istiyoruz. Bir anda konuya girip kaybolmak istemiyoruz." (E3). "…bazı hocalar tahtaya yazmadan kitaptan okuyarak gitmesi sağlıklı öğrenim gerçekleştirmiyor." (E5).

Arapça dersine giren öğretim elemanlarının genel olarak olumlu bir tutum sergilediği ve öğrenciler tarafından çoğunlukla yapıcı şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Katılımcıların büyük bölümü öğretim elemanlarının derse zamanında gelme, süreyi verimli kullanma ve derslere hazırlıklı girme noktasında başarılı olduklarını ifade etmektedir (K9, K10, E1, E12, E14). Bununla birlikte, ders dili ve iletişim tarzı açısından farklılıklar gözlemlenmektedir; bazı öğretim elemanlarının akademik ve terimsel bir dil kullanmaları, özellikle temel düzeydeki öğrenciler için anlamayı zorlaştırmakta, bu da öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilmektedir (K1, K5, E5). Ayrıca, bazı hocaların anlatım hızının fazla olması ve yüzeysel geçişlerin yapılması, öğrencilerde konu takibini zorlaştırmakta ve derse olan motivasyonu düşürebilmektedir (K2, K8, K10). Öğrenciler; öğretim elemanlarının daha sade, konuları ilişkilendirecek şekilde anlatımlar yapmalarını, içerikleri sistematik biçimde sunmalarını ve anlatımda yöntem-teknik çeşitliliğine yer verilmesini talep etmektedirler (E3, K5, E6). Bunun yanında, öğretim sürecinde teknolojik araçların yeterince kullanılmaması (K14) ve bazı derslerde hâlâ klasik yöntemlere bağımlı kalınması (E15) eleştiri konusu olmaktadır. Öğrenci-öğretim elemanı etkileşimi açısından bakıldığında ise birçok katılımcı, öğretim elemanlarının ulaşılabilir, ilgili ve anlayışlı olduğunu belirtmekte (K2, E1, K16), ancak bazı durumlarda otoriter ve kırıcı yaklaşımların öğrencileri olumsuz etkilediği de ifade edilmektedir (E7, K1). Benzer nedenlerden dolayı öğretim elemanlarının pedagojik çeşitliliği artırmaları, iletişim biçimlerini gözden geçirmeleri ve ders içeriğini öğrenci düzeyine göre yapılandırmaları, öğretim kalitesinin artırılması adına önem arz etmektedir.

2.5. Ana Tema/ Arapça Dersinin Öğretimi Esnasındaki İmkânlar

Alt tema	Kod
Yeterli	"…Ana dili Arapça olan hocamız, sarf ya da nahiv gibi önemli bir derse girmeli. Kesinlikle çok etkisini görüyoruz." (K1). "Hoca düzeylerimiz çok iyi. Derste Arapça konuşularak daha çok aşina olmamız sağlanıyor, çok memnunum…" (K2). "Arap öğretmenimiz bizim için en büyük nimetlerden. Arapçaya adapte olmamıza çok yardımcı oluyor. Hocalarımız genel olarak ileri seviyede, bu da bizim için avantaj…" (K3). "Dil öğrenme konusunda daha faydalı olacak araç-gereç imkânları çoğaltılsın. Arap hocalarımızın sayısı artırılmalı ve daha çok derse girip Arapçaya maruz kalırsak daha iyi öğrenebiliriz…" (K5). "…Sunulan imkânlar açısından güzel; Arapça kursu, Erasmus programı ve ders videoları kitapların güzel öğretimi de güzel." (K6). "İmkanlar güzel hocalarımız anlamamız için her şeyi sunuyorlar kurslar düşünüyorlar yani memnunum…" (K7). "Okulumuzda kütüphane olması ve gün içerisinde açık olması, elimizde güzel bir imkân. Arap hocamızın olması, bizim için avantajlı…" (K13). "Arapça öğrenmek açısından bize sunulan imkânlar yeterli, eksik bir şey olduğunu düşünmüyorum…" (K15). "Fakültemizde Arapça öğretimi olarak bize güzel imkânlar sağlanıyor. Mesela fakültemizde kütüphanede çalışabiliyoruz. Bence güzel bir çalışma alanı oluyor." (E1). "İmkanlar yeterli…" (E2). "Sınıfımızda bulunan projeksiyon, tahta, hoparlör gibi materyaller öğrenmemiz açısından yeterlidir. Yabancı hoca olması öğrenmemizi olumlu etkiliyor…" (E6). "İmkanlar gayet iyi…" (E8). "İmkanlarımız aslında gayet yeterli ve güzel, fakat kütüphane saati uzatılabilir…" (E10). "Bize sağladığı imkânların yeterince yeterli olduğunu düşünüyorum. Fakültenin öğrenci yurtlarına yakınlığından tutun, bizlere sağladığı internetin kadar iyi olduğunu düşünüyorum..." (E13). "…Sınıfta kullandığımız projeksiyon, tahta ve yabancı hoca, fakültemizde bize sağlanan güzel imkânlardan bazıları." (E14). "Akıllı tahta olmaması, derslerin çok erken başlaması kötüdür. Arap hocalarımızdan ders almak bana öğretim açısından çok fayda sağlıyor, dersler erken başlamalıdır…" (K8). "…Araç gereçler yeterli değil. Akıllı tahtamız olsa daha iyi olabilir." (K10). "Fakültemizde dışarıda oturacağımız banklar eksik. Sayıları artırılırsa güzel olur…" (K11). "Araç yönünden, öğrencilere bireysel olarak verilen ve yarar sağlayan pek bir şey yok." (K14). "Arapça kursu var fakat saatim uyuşmadığı için yararlanamıyorum. İmkanlar geliştirilmeli ve evliler de göz önünde bulundurulmalı…" (K17). "Çok imkân var, ancak kütüphane beşte değil, yedide ya da altıda kapanmalı…" (K18). "Okulumuzun imkânları yeterli değil kesinlikle. İlahiyat fakültesinin tuvaletlerinde peçete olmaması büyük bir skandal…" (E5). "İnternet zayıf çekiyor, biraz daha iyi olsa güzel olur. Ring servisleri geç geliyor, ulaşımda problem yaşıyoruz…" (E11). "Derse başlama saati biraz geç alınsa güzel olur. Fakültenin internet durumu yetersiz, bağlanamıyorum. Ayrıca kütüphanesinin kapanma saati geç olmalı…" (E12). "Ring servisleri yetersiz kalıyor. Onun dışında kütüphanenin olması iyi bir şey ama sadece dinsel ve Arapça kitaplar olduğu için çeşitlilik olmadığı için kütüphaneye gidip kitap okumak istemiyoruz…" (E15). "Not tutmakta da sıkıntı çekiyoruz, bize çok zaman kaybettiriyor. Hocamız da aynı anda yazarsak da hocanın dediğini illaki gözden kaçırıyoruz…" (E16).
Yetersiz	

Arapça öğretimi sürecinde öğrencilere sunulan fiziksel ve pedagojik imkânlar büyük ölçüde yeterli bulunmakla birlikte, bazı alanlarda iyileştirme talepleri de dikkat çekmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, derslerde kullanılan araç-

gereçlerin (projeksiyon, tahta, hoparlör) öğrenme sürecine olumlu katkılar sunduğunu, özellikle Arap kökenli öğretim elemanlarının varlığının dil edinimini desteklediğini ifade etmektedir (K1, K2, E6, E14). Kütüphane, Erasmus programı, Arapça kursları ve internet erişimi gibi destekleyici olanaklar da birçok öğrenci tarafından olumlu değerlendirilmektedir (K6, E1, E13). Bununla birlikte, bazı öğrenciler araç-gereç eksikliklerine, özellikle akıllı tahta gibi teknolojik donanımın yokluğuna dikkat çekerek (K10, E5), ders saatlerinin çok erken olması ve sınıf dışı sosyal alanların yetersizliği gibi konularda eleştirilerini dile getirmektedir (K8, K11). Ayrıca, kütüphane kapanış saatlerinin erken olması, internet bağlantısının zayıflığı, ring servislerinin yetersizliği ve kaynak çeşitliliğinin sınırlılığı gibi konular, öğrencilerin akademik ve kişisel ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamadığı şeklinde değerlendirilmektedir (E11, E12, E15). Bundan dolayı, mevcut imkânların genel olarak olumlu olduğu söylenebilse de teknolojik altyapının güçlendirilmesi, ders dışı öğrenme ve sosyal alanların artırılması ile sunulan hizmetlerin erişilebilirliğinin geliştirilmesi, Arapça öğretiminin niteliğini daha da yükselteceği görülmektedir.

2.6. Ana Tema/ Arapça Dersinin Öğretimi Esnasındaki Zorluklar

Alt tema	Kod
Ulaşım Sorunu	"Ringler çoğaltılabilir. Derse geç kalınabiliyor…" (K5). "…Çevre açısından fakülteye gidip gelmek çok zor çünkü üniversite için de otobüs daha çok sık geçmiyor ve geç çıktığımız için bu beni psikolojik olarak yıpratıyor." (K8). "Okula gelirken ringlerin dolu olması ve ring aralıklarının uzun olması, sabahları sorun oluşturuyor. Bazen bu sorundan dolayı derse geç kalıyorum…" (K13).
Ders Miktarı Fazla, Süreç Hızlı ve Dersler Zor	"Konuların oturtularak ilerletilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sarf dersinde fiil çekimleri hiç oturtulmadan hızlı hızlı geçildi. Kur-kur da yapılabilir dersler…" (K5). "…alışma süreci biraz zor oldu bırakma isteği falan oluyordu okuma sıkıntısı oluyordu normalde içimden okuduğum için okumam da zorluk çekiyordum…" (K7). "Arapça dili zaten çok zor ve karışık bir dil. Derslerde çok fazla konu var. Tam anlamıyla öğrenmeden bir başka konuya geçiyoruz. Fazla konu işlenecek diye anlamadan derslere geçiyoruz. Ezbere dayalı değil, öğrenmeye dayalı bir eğitim istiyorum…" (K9). "Sarf'da fiil çekimlerini eğlenceli şekilde öğretmeliler, hızlı hızlı geçmemeliler. Dersler kur-kur da yapılabilirdi…" (K12). "Karşılaştım, çünkü lisede Arapça dersi almamıştım ve buraya geldiğimde zorlandım. Psikolojik olarak da aynı şeyleri yaşadım…" (K15). "İşim olup gelemediğimde konulara yetişemiyorum çünkü dersler çok hızlı ilerliyor. Eğer her dersin sonunda bir konu tekrarı yapılırsa, bize kolaylık olur…" (K17). "Dersler çok zor ve saatleri çok yoğun. Sabah 8:30'da başlaması yerine 9:00'da başlasa daha iyi olurdu…" (K18).
Öğrencilerin Hal ve Hareketleri	"…Arapça öğretiminde karşılaştığım zorluk olarak bazı kitaplardaki kelimelerin harekesiz olması diyebilirim." (E1). "Ben şahsen, daha önceden herhangi bir Arapça ile ilgili bir şey bilmediğim için, sene başından beri zorlanıyorum…" (E15). "…çok zor bir dil, bir de istemeden öğrenmeye çalışmak bazen işkence olabiliyor. Gelecekte Arapçanın hayatımda yeri olacağını zannetmiyorum." (E16). "…Sıfırdan bu eğitime başladık ama daha önceden eğitim almış olan

Öğretmen Tavrı	arkadaşlarla ders işleniyor ve onlar anladığı için genel böyle sanılıyor. Sınıflar, bilenler ve hiç bilmeyenler şeklinde belirlenip ders anlatımı ona göre şekillenebilir." (K1). "Sadece bazı öğrencilerin öğrenmek istememesi, sevmemesi, derse ilgi duymaması ve sınıf zorunda olduğu için derse gelmesi, bunu genel olarak dile getirmeleri ve öğrenmek için çabalamamaları rahatsız ediyor…" (K4). "Sınıfta Arapça öğrenmek istemeyen öğrenciler, benim öğrenimimi olumsuz etkiler…" (E6). "Sınıfımızda ailesi zoruyla ya da başka sebeplerden dolayı İlahiyat fakültesine yerleşen arkadaşlarımızın isteksizlikleri, sınıf içinde bizi olumsuz etkiliyor…" (E14). "Ne yazık ki, bazı hocalarımız çok detaya iniyor ve akademik bir dil kullanıyorlar. O zaman kafamız daha çok karışıyor ve şu durumdan şikayetçiyim…" (K9). "Maddi olarak sıkıntılar çektiğim için geç gelme gibi bazı durumlar oluyordu. Bundan dolayı bazı hocalar tarafından dalga, alay konusu yapılıyordu…" (E2). "Okuma olarak zorlandığım için hocanın bana olan tavrı ve davranışı, beni Arapçadan soğutup dil öğrenimime engel oluyor…" (E7). "Zorluk olarak hocalarımız çalışmamız konusunda sürekli telkinlerde bulunuyorlar. Hatta bazen ödevler için zorluyorlar. Ama bunların hepsi daha iyi, etkili şekilde öğrenmemiz için olduğunu biliyoruz. Fakat her kişi aynı şekilde geri tepki almayabilir…" (E10).
Odaklanma Sıkıntısı	"…bazen hocaların azarlamaları bizleri rahatsız edebiliyor." (E12). "…sınıf ortamında odaklamadığım zamanlar oldu çekiniyordum ama alışıyorum." (K7). "Öğrencilerin en ön sıralara oturtulması dersin boş geçmemesini sağlar. Çünkü öğrenciler arka sıralarda uyurken derse odaklanamıyorum." (E8). "Derse odaklanma sıkıntısı yaşıyorum." (E11).

Arapça müfredatın öğretimi sürecinde öğrencilerin karşılaştığı zorluklar çeşitli boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Ulaşım sorunları, özellikle ring servislerinin yetersizliği ve düzensizliği, öğrencilerin derse geç kalmalarına ve motivasyonlarının olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır (K5, K8, K13). Öğrenciler derslerin yoğunluğu, sürecin hızlı ilerlemesi ve Arapçanın yapısal zorlukları sebebiyle ders içeriklerini anlamada ve takip etmede zorlandıklarını ifade etmektedir (K9, K12, E15). Öyle ki öğrencilerce derslerin daha yavaş ve katmanlı bir şekilde işlenmesi, kur temelli eğitim modeliyle desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, Arapçaya ön bilgiye sahip olmayan öğrencilerin, bilgili öğrencilerle aynı düzeyde değerlendirilmesi, öğrenme sürecinde adaletsizlik duygusuna yol açmakta; sınıfların seviyeye göre ayrılması gerektiği vurgulanmaktadır (K1). Öğrenci davranışlarına ilişkin olarak, bazı bireylerin isteksizliği, derse katılım göstermemesi ve ilgisizliği, öğrenme ortamını olumsuz etkilemekte ve motivasyonu düşürmektedir (E6, E14). Öğretmen tutumları da dile getirilen zorluklar arasında yer almakta; bazı öğrenciler öğretim elemanlarının sert üslubundan, alaycı yaklaşımlarından ya da aşırı akademik dil kullanımından rahatsızlık duymaktadır (E2, E7, K9). Bununla birlikte, eğitmenlerin yüksek beklentilerinin bazı öğrencilerde motivasyon artırıcı, bazılarında ise baskı unsuru olarak etkili olduğu görülmektedir (E10, E12). Sınıf içi odaklanma problemleri, arka sıralarda dikkat dağınıklığı yaşanması ve

bireysel çekingenlikler gibi faktörler öğrenme sürecini zorlaştıran etmenler arasında sıralanmaktadır (K7, E8, E11). Tüm bu bulgular, Arapça öğretiminde pedagojik, psikolojik ve yapısal iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

2.7. Ana Tema/ Arapça Dersinin Kişisel ve Mesleki Hayata Yönelik Katkısı

Alt tema	Kod
Kuranı Anlamada Kolaylık Sağlaması	"…Kur'an dili Arapça. Kur'an'ı anlayarak okumak istiyorum." (K3). "Kur'an-ı Kerim'i anlamama yardımcı oluyor. (K4). "Arapça Kur'an dili olduğundan çok fayda sağlıyor." (K8). "…en önemlisi, Kur'an-ı Kerim'imizi anlamaya olanak sağladığı için çok katkı sağlayacağını inanıyorum." (K10). "En başta Kur'an dilini anlamamız için önemli ..." (K12). "…bir de mesela hafız olduğum için Kur'an'ı daha iyi anlayabilirim. Hayatımı da ona göre şekillendirmem de bana katkı sağlayacaktır." (E1). "Ben Arapçayı öncelikli olarak Kuran-ı Kerim'i anlamak için öğreniyorum." (E5). "Arapça dersini anlamanın, hafız olduğum için Kur'an'ı tefsir etmek için yardımcı olacağını düşünüyorum. Daha sonra ilmimde de yardımcı olacak…" (E11). "Arapça öğretiminin, ileride düşündüğüm meslekten dolayı hayatımın her alanında katkı sağlayacağını düşünüyorum…" (K2). "…okuduğumuz bölümün meslek dallarında Arapça bol bol geçecek, bu bizim için epey yararlı. Mütercim olmak istiyorum, maaşı da çok iyi. Hem dil öğrenmek zekâyı geliştirirmiş…" (K3). "Dinî metinleri okurken hadislerin çevirisini yapabilmek beni mutlu ediyor. Yüksek lisans düşündüğüm için Arapçanın eğitimime ve geleceğime çok büyük katkılar sağlayacağını düşünüyorum…" (K4). "Kendimizi tam anlamıyla geliştirebilirsek evet, yarar sağlayacağını düşünüyorum. İlahiyat deyince Arapça aklıma geliyor… İleride Arapçaya yönelik bir meslekte ilerlemek istiyorum…" (K5). "Meslekî hayatımıza katkısı o dili kazanmışsak eğer olur ilerleyen yıllarda tercüme yapabiliriz mülakatta da faydası olur…" (K6). "Tabii ki olur dil öğrenmek çok güzel buradan mezun olsam Arapçam çok iyi olsa iş olanaklarım olur." (K7). "İleride Kur'an kursu hocası olmak istiyorum, donanımlı bir hoca olmayı çok isterim. Bu yönden Arapça öğrenmeliyim ama bunu severek yapmalıyız…" (K12). "Meslekî olarak da bana katkı sağlayacağını düşünüyorum çünkü ileride tercümanlık yapmayı düşündüğüm için Arapça olmazsa olmaz bir dil…" (K13). "…Yurtdışında ve meslek hayatımda katkısı olacaktır." (K18). "Arapça eğitiminin meslek hayatımda bana katkı sağlayacağını düşünüyorum çünkü ileride vaiz veya müftü olabilmek için Arapça gerekiyor." (E1). "İlahiyat mezun olduğumuz zaman geçireceğimiz neredeyse bütün kategorilerde ihtiyacımız olan bir dil, kariyerimde bana yardımcı olacağını düşünüyorum…" (E2). "…imam olmak istediğim için Arapça öğrenerek donanımlı bir imam olabilirim." (E5). "Arapça öğrenimi, meslekî hayatımıza katkı sağlayacağını düşünüyorum. Öğretmen olmayı düşünüyorum, bu benim öğretmen ve öğrencilerimin öğrenimini olumlu etkiler." (E6). "Eğer ileride öğretmenlik olmasa dahi, kendi turizm şirketimi kurup Arap ülkelerinden turist alıp onlarla iyi bir iletişim kurmak için Arapça öğrenmeliyim…" (E7). "…ihtiyaç duyulan insan olmak için iyi bir kariyer yapabilmem için öğretmen olabilmem için Arapça öğrenmek önemlidir. Arapça öğrenmek istiyorum, çünkü yurtdışı imkânı olduğunda bir Araplarla konuşmam lazım." (E12). "Çocukluk hayalim olan imamlık vazifeme ulaşabilmek için Arapça diline hâkim olmam gerekir. Mecburiyeti olmasa bile, imamlıkta etkili olabilmek,
Bölüm Derslerini Kolaylaştırması	
İş İmkânı Sağlaması	

	anlatımı yeterince aktarabilmek için öncelikle anlamak gerektiğini düşünüyorum. Hem de mevki yükseltmek veya yurtdışı eğitim alabilmek için zorunlu olduğunu düşünüyorum." (E13). "…İlahiyat bölümünden mezun olunca hedefim müftü olmak. Müftü olmak için Arapçamızın olması gerektiği için Arapça eğitimi almam, benim gelecekteki meslek hayatım için önemlidir." (E15). "…günlük hayatımda Araplarla karşılaşsam ya da gezmeye gitsem insanlarla iletişimime katkıda bulunur dil öğrenmeyi seviyorum olumsuz hiçbir tarafı yok." (K7). "…ikinci bir dilim olmuş olabilir ya da bu mesleği yaparken çok işime yarayabilir. Ya da bir gün karşıma bir iş çıkabilir…" (K10)
Sosyal Hayatta Kullanabileceğim Dil İmkânı Sunması	"İlerde Orta Doğu ülkelerini gezmek istiyorum ve bana çok yarar sağlayacaktır." (K11). "Arapçanın kişisel olarak bana yeni bir dil ve yeni bir çevre vereceğini düşünüyorum." (K13). "Lisans eğitiminden daha fazla kişisel gelişimime katkı sağlayacağını düşünüyorum..." (K14). "Kişisel gelişim açısından bir üniversite öğrencisinin bir dil öğrenmesi çok çok önemli…" (K15). "…Bir dil öğrenmek tabii ki faydalı ama meslekî olarak işime yarayacağını düşünmüyorum." (K16). "Kişisel olarak bir dil daha öğrenmiş oluyorum fakat bu, benim mesleğim için gereksiz." (K17). "Gayet katkısı olacağını düşünüyorum. Meslekten çok kişisel anlamda kendimi ilmi yönden geliştirmeyi düşünüyorum." (E8).

Öğrencilerin ifadelerine göre, Arapça eğitimi hem kişisel gelişim hem de meslekî gelecek açısından önemli katkılar sunmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, Arapçanın Kur'an-ı Kerim'in dili olması sebebiyle bu dili öğrenmenin dinî metinleri anlamada kolaylık sağladığını ve bireysel inanç dünyalarını derinleştirdiğini ifade etmektedir (K3, K8, E5). Bu yönüyle Arapça, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda manevî bir bilinç inşasının da temel taşı olduğu fikrinin taşındığı görülmektedir. Ayrıca, öğrenciler bu dilin ilahiyat alanındaki bölüm derslerini anlamada ve yorumlamada doğrudan etkili olduğunu, özellikle Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi metin merkezli derslerde Arapça bilgisinin zorunlu bir altyapı sunduğunu belirtmektedirler (K4, K10, E11). Meslekî anlamda ise Arapçanın öğretmenlik, imamlık, vaizlik, müftülük, tercümanlık ve din görevliliği gibi kariyer hedeflerinde belirleyici rol oynayacağı vurgulanmaktadır (E1, E6, E15). Bazı öğrenciler Arapça bilgisi sayesinde yurt dışı eğitim, turizm sektörü ve özel girişimler gibi farklı alanlarda da avantaj elde edebileceklerine inandıklarını belirtmektedirler (E7, K11, E12). Bunun yanı sıra, Arapçanın kişisel gelişime katkı sunduğu, ikinci bir dil kazanımı ve entelektüel kapasitenin genişlemesi açısından değerli olduğu yönünde görüşler de dikkat çekmektedir (K14, K15, E8). Aynı zamanda, az sayıda öğrenci Arapçanın kendi kariyer planlarına doğrudan katkı sunmayacağını düşünmekte; bu dili daha çok kişisel fayda ve genel kültür bağlamında değerlendirmektedir (K16, K17). Tüm bu ifadeler, Arapça öğretiminin öğrenciler açısından hem bilişsel hem de meslekî kimliğe dönük çok boyutlu bir katkı sunduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen bulgular, İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretimine ilişkin mevcut literatürle büyük ölçüde örtüşmektedir. Öğrencilerin ders yoğunluğu, yöntem-teknik eksikliği, araç-gereç imkânları ve öğretim elemanlarının iletişim tarzı gibi konularda dile getirdiği sorunlar, daha önce yapılan çok sayıda araştırmada da benzer biçimde rapor edilmiştir. Örneğin, Altıntaş'ın meta-sentez çalışmasında (Altıntaş, 2024) Arapça hazırlık eğitiminin tekdüze yöntemlerle, öğrencilerin düzey farkı gözetilmeden verildiği ve bu durumun dil kazanımını olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da özellikle öğrencilerin anlatım hızının fazla oluşu, konuların derinlemesine işlenmemesi ve derslerin ezber ağırlıklı yürütülmesine dair eleştirileri bu bulguyu desteklemektedir.

Aydın'ın (2020) çalışmasında öğrencilerin Arapça derslerini dinî metinleri anlamak için önemli gördükleri, ancak öğretim sürecinde yeterince desteklenmediklerini ifade ettikleri belirtilmiştir. (Aydın, 2020) Benzer şekilde, bu çalışmada da öğrenciler Arapçanın kişisel ve meslekî hayattaki önemini sıklıkla vurgularken; derslerin hızlı ilerlemesi, içerik yoğunluğu ve motivasyon eksikliği gibi faktörler sebebiyle bu hedefe ulaşmanın zorlaştığını belirtmişlerdir. Deliçay'ın (Deliçay, 2005) motivasyon temelli araştırmasında da öğrencilerin özellikle meslekî kaygılarla Arapça öğrenmeye yöneldikleri, ancak öğretim sürecinin buna uyumlu bir yapıda ilerlemediği tespit edilmiştir. Burada yer alan çalışmadaki veriler ise Arapçayı meslekî donanım ve Kur'an-ı Kerim'i anlayabilme amacıyla öğrenmek isteyen öğrencilerin, sistemin sunduğu imkânların yetersizliği nedeniyle zaman zaman öğrenmeden uzaklaştıklarını göstermektedir.

Korukcu'nun yabancı dil yeterlilik beklentileri ve öğrenme kaygısı üzerine yaptığı çalışmada (Korukcu, 2012), öğrencilerin önemli bir bölümünde akademik ve duygusal kaygı düzeyinin yüksek olduğu, öğretim sürecinde kullanılan yöntemlerin bu kaygıyı azaltmak yerine artırdığı vurgulanmaktadır. Aynı durum bu çalışmada da gözlemlenmiş; öğrenciler öğrenmeye istekli olmalarına rağmen derslerin yoğun temposu ve anlatım tarzının yarattığı baskı sebebiyle öğrenmeden kopma eğilimine girmektedir. Ayrıca Kömürcü (2015) ve Uçar (2013, 2015) tarafından geliştirilen tutum ölçekleriyle yapılan çalışmalarda da öğrencilerin Arapça derslerine karşı tutumlarının, öğretim elemanlarının yaklaşımı, kullanılan materyaller ve öğrenme ortamı ile doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir. (Kömürcü, 2015) Bu çalışmada da bazı öğretim elemanlarının sert ya da ilgisiz tutumlarının, öğrencilerde olumsuz öğrenme deneyimlerine yol açtığı dikkat çekmiştir.

Bununla birlikte, öğretim ortamının fiziki koşulları ve sunulan imkânlara yönelik değerlendirmeler, önceki çalışmalarda genellikle sınırlı yer bulurken, bu araştırmada daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Özellikle akıllı tahta, projeksiyon, ders araçları ve kütüphane erişimi gibi başlıklarda hem olumlu hem olumsuz görüşlerin varlığı, Soyupek (2014) ve Öncü & Baltacı (2020) tarafından belirtilen altyapı sorunlarıyla örtüşmektedir. (Soyupek, 2014) Ayrıca, Makhzoumi'nin çalışmasında (al-Makhzoumi, 1989) vurguladığı gibi, ana dili Arapça olan eğitmenlerle yapılan derslerin öğrenciler üzerinde olumlu etkiler yarattığı yönündeki bulgular, bu araştırmada da güçlü biçimde kendini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada elde edilen veriler, İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretimi sürecinde hem öğretim programının yapısına hem de uygulayıcı unsurlara yönelik iyileştirme ihtiyaçlarını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin Arapça dersinden beklentileri ile karşılaştıkları öğretim gerçekliği arasında belirgin bir uyumsuzluk bulunduğu; bu uyumsuzluğun motivasyon, başarı ve tutum gibi alanlarda doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Literatürdeki benzer bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, daha esnek, düzey odaklı ve öğrenci merkezli bir Arapça öğretimi modelinin geliştirilmesi ihtiyacı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırma, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Arapça hazırlık sınıfı öğrencilerinin Arapça öğretimi sürecine ilişkin deneyimlerini, beklentilerini ve karşılaştıkları sorunları ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, öğrencilerin Arapçayı hem dinî metinleri anlamak hem de meslekî yeterlilik kazanmak amacıyla öğrenmek istediklerini; ancak öğretim sürecinde yoğun ders programı, hızlı ilerleyen içerikler, yöntem eksiklikleri ve uygulamada yetersiz-eksik kalan araç-gereçler gibi çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını göstermektedir. Öğrenciler ayrıca öğretim elemanlarının iletişim tarzı ve pedagojik yaklaşımının, motivasyon ve başarı üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Bu çerçevede, Arapça öğretiminin daha etkili hale gelebilmesi için şu önerilerde bulunulabilir:

Ders içerikleri sadeleştirilmeli, öğretim programı öğrencilerin seviyelerine göre kademelendirilmelidir. "Kur temelli" öğretim modeli takip edilebilir.
Yöntem ve teknik çeşitliliği artırılmalı, ezber temelli yaklaşımlar yerine uygulamalı, etkileşimli ve anlamaya dayalı öğrenme ön plana çıkarılmalıdır.
Ana dili Arapça olan öğreticilerin sayısı artırılmalı, bu hocaların daha fazla derse aktif biçimde katılımı sağlanmalıdır.

Ders materyalleri ve teknolojik imkânlar (akıllı tahta, görsel destekli kitaplar, dijital içerikler) zenginleştirilmeli ve sınıf dışı destekleyici öğrenme kaynaklarına erişim kolaylaştırılmalıdır.

Öğrenciler arası düzey farkları gözetilmeli, başlangıç düzeyinde olanlar için destekleyici ek programlar planlanmalıdır.

Öğretim elemanları, öğrencilerle iletişimlerinde katı, aşırı akademik ve otoriter bir dil yerine, öğrenciyi merkeze alan, kapsayıcı, teşvik edici ve açıklayıcı bir üslup benimsemelidir.

Ulaşım, kütüphane erişimi ve sosyal imkânlar gibi dışsal faktörler de dil öğrenimi sürecini etkilediğinden, bu konularda da öğrencilerin ihtiyaçlarına duyarlı düzenlemeler yapılmalıdır.

Sonuç olarak, İlahiyat Fakültelerinde Arapça öğretimi, yalnızca bir dil öğretimi faaliyeti değil; aynı zamanda dinî, akademik ve meslekî bir formasyon süreci olarak ele alınmalı ve bu bağlamda çok boyutlu, kapsayıcı bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

al-Makhzoumi, A. A. (1989). Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir İlâhiyat Fakültesi öğrencilerinin Arap diline karşı davranış ve tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5, 349-368.

Altıntaş, M. E. (2024). İlahiyat fakültelerinde Arapça öğretiminde karşılaşılan sorunlar: bir meta-sentez çalışması. *Eskiyeni,* 52, 405-433.

Aydın, A. (2020). İlahiyat fakültesi lisans öğrencilerinin Arapça eğitimi hakkındaki görüşleri. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 33-57.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, F., & Demirel, F. (2013). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pagem Akademi.

Ceylan, Y. (2023). Arapça öğretiminin kavramsal çerçevesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* 35, 1184-1189.

Deliçay, T. (2005). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin Arapça öğrenmedeki motivasyon düzeyleri (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 59-74.

Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders,* 3(1), 44-46.

Korukcu, A. (2012). İlahiyat fakültesi Arapça hazırlık sınıfı öğrencilerinin yabancı dil yetkinlik beklentisi ve yabancı dil öğrenme kaygısı (Hitit Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(17), 191-211.

Kömürcü, A. (2015). İlahiyat fakültesi hazırlık sınıfı öğrencilerinin Arapça dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi (D.Ü.İ.F. Örneği). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 120-140.

Orhan, D. (2023). İlahiyat fakültelerinde zorunlu Arapça hazırlık programı. *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 167-187.

Öncü, M. & Baltacı, A., (2020). Yüksek din öğretiminde Arapça öğretimi sorunsalı: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2), 55-82.

Özcan, Y., & Yapıcı, A. (2016). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine ilişkin tutumlarının incelenmesi (Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 113-142.

Soyupek, H. (2014). İlahiyat fakülteleri hazırlık sınıflarında yürütülen Arapça öğretimine ilişkin öğrenci başarılarının tespit edilmesi: Isparta İlahiyat Fakültesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(32), 71-87.

Uçar, R. (2013). İlahiyat fakültelerinde okutulan Arapça dersine karşı tutum ölçeği geliştirme çalışması. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 127-144.

Uçar, R. (2015). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine karşı tutumları (İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği). *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 15(2), 371-394.

Uçar, R., & Türkmen, S. (2015). İşbirlikli öğrenme yönteminin ilahiyat fakültesi öğrencilerinin Arapça dersine yönelik tutumlarına ve başarılarına olan etkisi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 93-116.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study examines the pedagogical opportunities and constraints of teaching Arabic in the preparatory classes of theological faculties in Turkey. Arabic occupies a central place in theological education as a basic language for accessing Islamic religious sources such as the Qur'an, Hadith, and classical scholarly texts. However, despite its importance, the teaching of Arabic in

preparatory programmes often faces a number of academic, structural and pedagogical challenges that affect students learning experiences and outcomes. The aim of this study is to assess the current state of Arabic language teaching in this context, with a particular focus on student perceptions, teaching methods and institutional infrastructure, and to identify ways in which Arabic language teaching can be made more effective and sustainable for theological students.

Method: The study adopts a qualitative case study design and was conducted at the Faculty of Theology at Akdeniz University during the 2024–2025 academic year. A purposive sample of 35 students (18 female, 17 male) enrolled in the preparatory Arabic program participated in the research. Data were collected through semi-structured interviews conducted in-person, allowing for open-ended responses and in-depth insights into students' experiences. The collected data were transcribed, thematically coded, and analyzed using qualitative content analysis. Eight main thematic categories and twenty-five subthemes were identified and examined in relation to gender and academic motivation. The study focused on how institutional, instructional, and individual variables interact in shaping students' attitudes and performance in Arabic.

Findings: The findings indicate that while students recognise the significance of Arabic for their future roles as imams, preachers, scholars, or religious educators, they also express significant dissatisfaction with the current state of instruction. It has been reported by students that the preparatory Arabic programme is regarded as a mandatory undertaking rather than a valuable educational experience. The following major challenges have been identified: firstly, the lack of digital infrastructure (for example, the absence of smart boards); secondly, limited access to diverse and engaging teaching materials; thirdly, insufficient level-based instruction; and fourthly, a curriculum that does not adequately differentiate between students with varying degrees of prior Arabic knowledge.

Moreover, the uniformity of instructional methods, frequently dominated by grammar-heavy, lecture-based approaches, contributes to a decline in student engagement. Many students reported feelings of disconnection from the curriculum, with concerns regarding the insufficient development of their practical communication skills in Arabic. Furthermore, students have also expressed frustration with the communication styles of their instructors, the manner in which they manage their classrooms, and the rigidity of assessment practices. However, one of the most positively perceived aspects of the programme was the presence of native Arabic-speaking instructors, which students believed improved their exposure to authentic language use and cultural context. Furthermore, environmental factors such as classroom lighting,

acoustics, seating arrangements, and access to learning resources (e.g., library materials and online tools) were observed to influence learning outcomes. Despite the aforementioned limitations, students generally maintained a positive attitude towards Arabic and expressed a desire for more interactive, communicative, and student-centred learning environments.

Conclusion and Discussion: The study concludes that, while Arabic language instruction in the preparatory year of Theology Faculties fulfils an essential academic and religious function, it is hindered by multiple pedagogical and institutional constraints. In order to enhance the efficacy of Arabic education, there is an imperative for the modernisation of instructional methodologies, encompassing the integration of communicative language teaching, level-based grouping, and interactive classroom practices. The reform of curricula should be directed towards achieving a balance between conventional grammar instruction and practical language application, encompassing listening, speaking, and comprehension activities. In addition, investments in infrastructure – including digital tools, instructional materials, and teacher training programmes – are essential for ensuring a conducive learning environment. The research contributes to the broader discourse on Arabic language education in non-Arab contexts by providing empirical evidence on student experiences and pedagogical practices in a theological education setting. The findings suggest that a more responsive, inclusive, and technologically-supported instructional model would not only improve language outcomes but also enhance students' academic identity and motivation. It is recommended that future studies investigate the longitudinal impact of Arabic proficiency on students success in advanced theological coursework. In addition, the perspectives of instructors and curriculum developers should be explored in order to gain a more holistic understanding of the instructional ecosystem.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4225-4245
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82107
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 16.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 06.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Koçoğlu, B. (2025). Donanım Temelli Dijital Araçların Din Eğitimindeki Rolü ve Sınıflandırılması. *Journal of History School,* 78, 4225-4245.

DONANIM TEMELLİ DİJİTAL ARAÇLARIN DİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ VE SINIFLANDIRILMASI

Bülent KOÇOĞLU[1]

Öz

Dijital dönüşüm, gündelik yaşamı, sosyokültürel yapıyı ve ekonomik faaliyetleri kendi potasında yeniden şekillendirmektedir. Dijital araçlar, eğitim sisteminin bütün birimlerinde kullanılmasıyla beraber; hız, verimlilik, katılım, kolay erişilebilirlik, sürdürülebilirlik, anlık olarak geniş bir kitleye ulaşım gibi katma değerli özellikleriyle vazgeçilmez ürünler haline gelmiştir. Okulların genel güvenlik sistemleri dijitalleşirken, yönetici masaları, etkinlik ve bilişim odaları, kütüphane, mescit ve sınıflar bu ürünlerle yeniden düzenlenmektedir. Çeşitliliği gitgide artan dijital araçlar, okul dışı ortamlarda zaman ve mekân fark etmeksizin elde cep telefonu, evde internet bağlantılı bir bilgisayar olarak gündelik yaşamın merkezinde yer almaya devam etmektedir. Bilişim sektörü üç temel sacayağından oluşmaktadır. Bunlar; donanım, yazılım, iletişim ve ortam temelli dijital araçlardır. Din eğitimi alanında en fazla destek alınan veya yardım alınabilecek niteliklere sahip olan dijital ürünlerin neler olduğu, kimler tarafından, hangi ortam ve bileşenleriyle kullanıldığı veya kullanılabileceği hususu önemini gittikçe artırmaktadır. Bu araştırmanın amacı, donanım temelli dijital araçların neler olduğu ve din eğitimindeki rolü üzerinde durmak ve katkısının hangi düzeyde olabileceğini irdelemektir. Araştırmada veriler, nitel araştırma tekniği tercih edilerek tarama modellerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi doğrultusunda değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada yer alan ürünlerin seçiminde, en çok bilinen olmasına ve yaygın bir şekilde kullanılmasına dikkat edilmiştir. Araştırma sonucunda, günümüz dünyasında tüm eğitim bileşenlerinin donanım tabanlı dijital araçları, öğrenme-öğretme süreçlerinin tüm aşamalarında kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, bu durumun öğrenme sürecini destekleyerek kalıcılığı ve verimi artırdığı değerlendirilmesi de yapılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Donanım Temelli Dijital Araçlar.

[1] Dr. Başöğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, bulentakademi23@gmail.com, Orcıd: 0000-0002-1244-7526

Bülent KOÇOĞLU

The Role and Classification of Hardware-Based Digital Tools in Religious Education

Abstract

Digital transformation is reshaping daily life, sociocultural structure and economic activities in its own pot. As digital tools are used in all units of the education system, they have become indispensable products with value-added features such as speed, efficiency, participation, easy accessibility, sustainability, and instant access to a wide audience. While the general security systems of schools are digitalized, administrator desks, activity and IT rooms, libraries, prayer rooms and classrooms are reorganized with these products. Increasingly diverse digital tools continue to be at the center of daily life as a mobile phone in the hand and a computer with internet connection at home, regardless of time and place in non-school environments. The IT sector consists of three main pillars. These are hardware, software, communication and media-based digital tools. In the field of religious education, the issue of what are the digital products that have the qualities that are most supported or can be supported, by whom, with which environment and components they are used or can be used is becoming more and more important. The aim of this study is to emphasize the role of hardware-based digital tools in religious education and to examine the level of their contribution. In the research, the data were subjected to evaluation in line with the document analysis method, which is one of the screening models, by choosing the qualitative research technique. In the selection of the products included in the research, attention was paid to the fact that they are the most well-known and widely used. As a result of the research, it was concluded that in today's world, all educational components use hardware-based digital tools in all stages of learning-teaching processes. At the same time, it was also evaluated that this situation supports the learning process and increases retention and efficiency.

Keywords: Religious Education, Digitalization, Digital Transformation, Hardware Based Digital Tools.

GİRİŞ

Dijital çağ; eğitim sektörünü de kapsayacak şekilde gündelik yaşamın tüm alanlarında yeni bir paradigma oluşturmuştur (Castells, 2008, s. 89). Arkasına aldığı güçlü rüzgarla 5. boyutta yok edici bir kasırgaya dönüşme riski olan dijital uygarlık, insana içerisinde tehlikelerin de olduğu çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Gerçekleşmekte olan bu değişim ve dönüşüm süreci, dijital araçlar[2] bağlamında

[2] Bu çalışmada araç kavramı, araç-gereç, materyal, alet, malzeme gibi öğrenme-öğretme süreçlerinde destek maksatlı kullanılan soyut-somut tüm ifadeleri kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Gündelik yaşamda, ilgililerin de diğer terimlere göre daha yaygın bir şekilde "araç" kelimesini tercih etmelerinden dolayı bu yola gidilmiştir.

araştırmacıların tartıştığı; insan hayatında yer almalı mı almamalı mı veya ne kadar almalı sorunsalı, kısa zamanda nasıl yönetilmeli safhasına evrilmiştir.

Eğitim sektöründe, kullanılan veya kullanılması için üretilen dijital araçları başlangıçta, donanım (Hardware) ve yazılım (Software) olmak üzere iki temel kısma ayırmak mümkündür. Mamafih, internet teknolojisinin sürece dahil olmasıyla birlikte yapılan bu ikili sınıflandırma yerine, konunun daha iyi anlatılması ve anlaşılması için; donanım temelli, yazılım temelli, iletişim ve ortam temelli dijital araçlar olacak şekilde üçlü bir tasnif yapma ihtiyacı doğmuştur (Koçoğlu, 2024, s. 55). Bu çalışmada, din eğitiminde de yardım alınabilecek donanım temelli dijital araçların tanıtılması ve analizlerinin yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, dijital araç destekli din eğitimi için; klasik yöntem ve tekniklerle beraber, din eğitim ve öğretim etkinlikleri yapılırken öğrenme ortamının çeşitlendirilmesi maksadıyla yazılım ve donanım tabanlı teknolojik ürünlerden destek alınmasıdır, denilebilir (Özgan, 2010, s. 35-36; Ekici, 2007, s. 35).

Donanım temelli dijital araçlar, din eğitiminde öğrenme-öğretme sürecini daha etkili ve verimli hale getirmek amacıyla kullanılan teknolojik cihazları kapsamına almaktadır. Bu araçlar, eğitimde etkileşimi artırır, öğrenmeyi pekiştirir ve kalıcı öğrenmede önemli bir rol oynar (Uşun, 2000, s. 57-58). Din eğitiminde kullanılan dijital araçlar, geleneksel yöntemlerin ötesinde öğrenme sürecini zenginleştirir ve daha etkili bir eğitim ortamı tesis eder (Asan, 2000, s. 196). Donanım ürünleri, modern eğitim anlayışının da ön gördüğü öğrenciyi daha çok aktif hale getiren ve görme, duyma gibi duyulara aynı anda hitap eden nitelikleriyle de ön plana çıkarlar (Yanpar Yelken, 2014, s. 92). Yazılım, iletişim ve ortam temelli araçlar çeşitli kodlamalardan oluşan uygulamaları içerirken donanım merkezli araçlar; dokunulabilen ve farklı amaçlar için üretilen programları da işlevsel hale getiren tüm somut araçları uhdesinde barındırmaktadır. Türkiye'de, eğitimden sorumlu ve çatı bir kuruluş olarak görev yapan Millî Eğitim Bakanlığı (MEB)'nın yanı sıra kendi kapsamına giren okulları yönetmekle mükellef Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (DÖGM), öğrenme-öğretme süreçlerinde dijital araçların kullanılması hususunda kayda değer adımlar atmaktadırlar. Atılan bu adımların en dikkat çekeni ve sürdürülebilir olanı, 2010 yılı itibarıyla hayata geçirilen FATİH Projesidir (Odabaş ve İlğan, 2019, s. 59; Yalap ve Gazioğlu 2023, s. 83). FATİH Projesi için Gül (2013, s. 111) araştırmasında, Cumhuriyet tarihinin en önemli eğitim yapılanması tespitini yaparken Tosuntaş ve arkadaşları yaptıkları çalışmada, dünyadaki en büyük ve kapsamlı eğitim projelerinden biri olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Tosuntaş vd. 2020, s. 1724).

Akıllı tahta, bilgisayar, cep telefonu, ses kayıt cihazları, fotokopi, kamera, hoparlör, mikrofon, taşınabilir harddisk gibi teknolojiler donanım temelli ürünler olarak sıralanabilir. Bu araçlardan, MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı ilkokul ve ortaokullarla birlikte Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Peygamberimizin Hayatı (seçmeli ders) gibi derslerin işlenmesi esnasında destek almak mümkündür. Bununla birlikte, DÖGM'ne bağlı imam-hatip ortaokulu ve lise müfredatında yer alan Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi branşlarda da bu ürünlerden istifade edilebilir. Alanyazın taramasında dijital araç destekli din eğitimiyle ilgili araştırmaların sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmiştir. Demir, imam-hatip lisesi meslek dersi öğretmenlerinin; dijital araçları üretken ve ahlaklı bireyler yetiştirme hususunda yardım alabilecekleri dinamik ürünler olarak değerlendirmiştir (Demir, 2020a, s. 231). Demir, bir diğer araştırmasında ise, donanım temeli araçlardan ziyade farklı platformlarda ulaşılabilecek yazılım temelli araçlardan, DKAB, Temel Dini Bilgiler, Siyer, İslam Tarihi, Dinler Tarihi gibi derslerde destek alınabileceği sonucuna ulaşmıştır (Demir, 2020b, s. 150). Erpay, oluşan yeni paradigmayla beraber dini bilgilerin dijitalleşmesi ve dijital platformlarda yer alması sonucunda; cami, mescit vb. mekanlar ile din eğitimi kurumlarının da dijitalleşme sürecine girdiğini ifade etmiştir. Erpay, internetteki dini bilgilerin doğruluğunun kontrol edilememesi, yeterliliği bilinmeyen kişi ve kurumların dini içerikli paylaşımlarda bulunabilme kolaylığı, dijital mecraların din eğitimi açısından kullanılmasında çeşitli problemlere de neden olabileceği tespitini de yapmıştır (Erpay, 2020, s. 42). Kirman ve Schreglmann, İlahiyat fakültesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, öğrenme süreçlerinde bilgisayar ve tablet kullanmanın akademik başarıyı artırdığı, derse olan ilgiyi yükselttiği, daha kolay bir şekilde öğrenmeyi gerçekleştirdiği sonucuna ulaşmışlardır (Kirman ve Schreglmann, 2019, s. 316). Din eğitimi alanı dışında, aynı minvalde çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların ulaştıkları ortak taraf ise, dijital araçların kalıcı öğrenmeyi desteklemesi ve öğrenci merkezli anlayışı güçlendirmesi, tüm paydaşların dijital okuryazarlık düzeylerinin yükseltilmesi sonucuna ulaşmalarıdır (Aksoy, 2003, s. 863; Sağlam, 2007, s. 1; Elçiçek, 2019, s. 1216). Alanyazında genel eğitim ve onun içerisinde yer alan din eğitimi özelinde yapılan araştırmaların, yazılım temelli dijital araçlardan ve sosyal medya gibi iletişim tabanlı dijital platformlardan öğrenme-öğretme süreçlerinde destek alınmasına odaklanıldığı görülmüştür.

Günümüzde bireysel ve kurumsal amaçlı kullanılabilecek donanım temelli dijital araçları sınıflandırarak konu edinen ve bunlardan nasıl istifade edileceğine yönelik bilgiler veren özgün bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu kapsamda, donanım temelli dijital araçların neler olduğu ve din eğitimine katkısının hangi

düzeyde olabileceği meselesi araştırmanın içerik çerçevesini teşkil ederken "donanım temelli dijital araçların din eğitimindeki rolü ve analizi" ifadesi ana problem cümlesi olarak belirlenmiştir. Bu araştırma, din eğitimi alanında tüm paydaşlar tarafından destek alınabilecek donanım ürünlerine yer vermesi, analizlerini yapması, okuyucu ve araştırmacıları daha odaklı incelemeye sevk etmesi açısından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada alanyazın taraması yapılarak doküman incelemesi yoluna gidilmiştir. Alanyazın taraması; daha çok var olan durumu olduğu gibi araştırıp açıklamayı hedeflerken günümüzdeki ya da geçmişteki verilerin tamamının gözden geçirilmesi yaklaşımıyla yapılmaktadır (Şimşek, 2012, s. 54). Literatür taraması bir diğer adıyla doküman incelemesi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak veri toplama ve toplanan verinin öneminin tartışılması, problemle ilişkisinin kurulması ve bilginin sınıflandırılmasına yardımcı olmaktadır (Balcı, 2108, s. 75). Aynı zamanda tarama modellerinden biri olan doküman incelemesi, salt bir betimleme yapar, geçmişte veya halen var olan bir durumu kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlamaya çalışır ve herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası içerisine girmez (Karasar, 1984, s. 80-81). Eğitim ile ilgili bir araştırmada doküman çeşitleri olarak; kitap ve broşürler, ders kitapları, program metinleri ve kayıtları, dergiler, harita ve çizelgeler, gazete ve sanat eserleri, tez ve istatistiki veriler kaynak olarak kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 188).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bilimsel araştırmalarda evrenin önceden belirlenmesi daha sağlıklı bir araştırma yapılabilmesine zemin hazırlayacaktır. Bu bağlamda yapılacak araştırmanın örnekleminin de tanımlanması sonuçların elde edilmesini kolaylaştıracaktır (Karasar, 1984, s. 115-1161). Bu perspektifle, indirgeme ilkesi kullanılarak geniş bir araştırma içerisinde konu daraltılarak alınır ve çalışabilir bir duruma indirgenir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 101). Bu araştırmada konusu itibarıyla eğitim ve bilişim sektörü gibi geniş bir yelpazeye sahip olmasından dolayı indirgeme yapılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın evreni, genel eğitimde kullanılan donanım temelli dijital araçlar iken örneklemi, daha çok din eğitimi özelinde kullanılan donanım temelli dijital araçlar olarak belirlenmiştir. Değerlendirmeye alınan araçlar, yaygın olarak ve basit bir şekilde kullanılması, kolay erişilebilir ve uygun bütçe ile tedarikin yapılabilmesi gibi özellikleri çerçevesinde seçilmiş ve analiz edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak; kitap, makale, sempozyum bildirileri ve öğrenci tezlerinden istifade edilmiştir. Bunun için genel eğitimle birlikte din eğitimi alanında kullanılan donanım temelli dijital araçlarla ilgili ulusal ve uluslararası alanyazın taranmış ve böylece araştırmanın verilerine ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler kullanıcısına, kullanıldığı yere ve kullanım amacına uygun olarak tasnif edilmiştir. Elde edilen verilerin dokümantasyonu araştırma problemiyle ilişkilendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada literatür taramasının ardından elde edilen veriler, analiz edilerek yorumlanmıştır. Yapılan incelemeler sırasında, genel olarak dijital araçların din eğitiminde kullanılmasının ortaya çıkardığı yararlar ve sonuçları üzerinde bilimsel bazı çalışmaların yapıldığı görülmüştür (Kocaman ve Özkaplan, 2021, s. 5576). Literatür taramasında elde edilen veri ile araştırmanın problemini teşkil eden "donanım temelli dijital araçların din eğitimindeki rolü ve analizi" eksenli bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, dijital araçların din eğitimindeki rolünü, farklı açılardan değerlendirmeye tabi tutan kitap, bildiri, makale gibi çalışmaların veri ve bulguları doğrultusunda, din eğitimine katkı boyutu irdelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Donanım temelli dijital araçların din eğitimindeki rolü sorunsalı; araç türlerinin yanı sıra, kim veya kimler tarafından kullanıldığı veya kullanılabileceği, bağımsız veya bileşenleri ile birlikte kullanma durumu ve hangi ortamlarda işlevsel hale getirilmeleri bakımından, girift ve zengin içeriğe sahip olan bir konudur. Dolayısıyla farklı açılardan sınıflandırarak analizini yapmak daha sağlıklı bir yöntem olarak görünmektedir. Aşağıdaki görsel bu tasnifi gerçekleştirmek üzere düzenlenmiştir.

	Din Eğitiminde Kullanılan/Kullanılabilecek Olan Donanım Temelli Dijital Araçlar																			
	Donanım Adı	Kim/Kimler Tarafından Kullanıldığı/Kullanılabileceği						Hangi Araçlarla Kullanıla-bileceği				Hangi Ortamlarda Kullanıldığı/Kullanılabileceği								
		Okul			Bakanlık/İl/ İlçe Müdürlüğü							Okul								Ev
		Öğrenci	Öğretmen	Yönetici	Bakanlık	İl Müdürlüğü	İlçe Müdürlüğü	İnternet	Bilgisayar/ Tablet	Etkileşimli Tahta	Akıllı Cep Telefonu	Sınıf	Yönetim	Ofis İşleri	Kütüphane	Öğretmenler Odası	Etkinlik Bölümleri	Pansiyon		
Donanım Temelli Dijital Araçlar	Akıllı Tahta	✓	✓	✓				✓	✓		✓	✓				✓	✓			
	Bilgisayar	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Tablet	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Cep Telefonu	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Akıllı Saat	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Televizyon	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Sanal Gerçeklik (VR) Gözlüğü	✓	✓					✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓			✓
	Ses Kayıt Cihazları	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓				✓			
	Yazıcı	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Tarayıcı	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Fotokopi	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
	Projeksiyon	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		
	Kamera	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Fotoğraf Makinası	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Modem	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Access Point	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Ruter	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Hoparlör	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Mikrofon	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Kulaklık	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Amfi	✓	✓	✓					✓		✓	✓	✓	✓			✓	✓		
	USB- Flash bellek	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Taşınabilir Harddisk	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Powerbank	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Robotik Eğitim Setleri	✓	✓						✓		✓	✓	✓	✓			✓			✓

Görsel 1. Din eğitiminde kullanılan/kullanılabilecek olan donanım temelli dijital araçlar

Donanım temelli dijital araçlar grubu, bireysel ve kurumsal amaçlı kullanılmasıyla birlikte tek başına ve bileşenleri ile kullanılan fiziksel araçları kapsamaktadır (Karabağ, 2005, s. 302). Aynı zamanda bu araçlar, piyasaya sürülen tüm yazılımların işlevsel hale gelmesi yönüyle de vazgeçilmez teknolojilerdir. Bu çerçevede yazılım ve donanım ürünleri hakkında, birbirleri

için ayrılmaz ve birbirini destekleyerek birinin diğerini daha gelişmiş yeni bir versiyon geliştirmeye zorladığı ve dolayısıyla aralarında simbiyotik bir ilişkinin olduğu da dile getirilebilir (Uşun, 2000, s. 124). Genel olarak eğitim sektörü ve özelde de din eğitimi alanında destek alınan bu araçlarla ilgili temel nitelikte bilgi sahibi olmak, tüm camia açısından oldukça önemlidir.

Akıllı Tahta; eğitim sisteminin en önemli dijital araçlarından biri olarak, etkileşimli tahta, smart board, interaktif tahta, elektronik tahta, akıllı yazı tahtası, elektronik yazı tahtası, interaktif yazı tahtası gibi birçok farklı tanımla eğitim sektöründeki yerini almıştır. Akıllı tahtayla ilgili, bir LCD ekranın bilgisayar donanım ve yazılım sistemiyle entegre edildiği, öğrenci ve öğretmenlerin, sınıfta kalıcı ve eğlenceli bir ders yapabilmek için ilk tercih ettikleri, internet bağlantısı da olan elektronik cihaz tanımı yapılabilir. Bu aracın, öğrencilerin de derse katılım noktasında istifade edebileceği, öğretmeniyle etkileşimli bir şekilde kullanabileceği bir araç olması onun en dikkat çeken niteliğidir. Dijital uygulamaların dokunmatik ekranla etkileşimi neticesinde içeriklerin renkli görseller hâline gelmesine ve internet bağlantısı sayesinde çok zengin bir içeriğe anında ulaşılabilmesine imkân vermesi gibi özellikler, bu aracı çok ayrıcalıklı bir noktaya yükseltmiştir, denilebilir (HNC Akıllı Tahta, 10 Eylül 2024).

Bilgisayar, kullanıcıdan aldığı verilerle aritmetiksel ve mantıksal işlemler yapabilen ve ancak çeşitli yazılımlarla anlamlı hale gelebilen, masaüstü ve dizüstü kullanılabilen bir teknolojidir (Bilim Genç Tübitak, 10 Eylül 2024). Onu, günümüz dünyasında her alanda vazgeçilmez ve en önemli makinesi hâline getiren sebep ise, veri ve işlemleri hafızasında tutması, gerektiğinde bu verilerin çağrılabilmesine imkân tanıması olduğu söylenebilir. Bu araçlar, avuç içine sığacak kadar küçülerek ve fonksiyonlarını gitgide artırarak gelişimine devam etmektedir. Giyilebilir teknolojiler olarak, akıllı saat, akıllı bileklik, akıllı gözlük, akıllı yüzük gibi daha rahat ve kolay tasarımlarıyla gündelik yaşama ve eğitim alanına daha fazla nüfuz etmektedir (Sönmez Çakır vd. 2018, s. 92).

Tablet, boyutu itibarıyla taşınabilir bilgisayardan küçük, telefondan büyük, ancak her ikisinin de çoğu özelliğini birlikte uhdesinde barındıran fonksiyonel bir cihazdır. Tabletlerin bir bilgisayara göre daha rahat taşınması ve hafif olması onun olumlu yanı olarak kabul edilirken, bir telefona göre daha büyük olması onun olumsuz yanını teşkil etmektedir (TechTarget, 12 Eylül 2024).

Akıllı Cep Telefonu, standart bir iletişim aygıtı olan cep telefonunun sağladığı klasik özelliklerin ötesinde, bir bilgisayarda bulunan özelliklerle donatılan ve akıllı hale gelen, ergonomik, taşınabilir bir aygıttır. Bu özelliği onu, her yaş grubundaki bireyin kullanabildiği gelişmiş bir mobil iletişim teknolojisi haline dönüştürmüştür. Bu araçlarla, telefon görüşmesi yapılabilmesi ve mesajlaşmayla

birlikte profesyonel seviyede fotoğraf ve video çekilebilmesi onu daha önemli hale getirmiştir. Yakın dönemde, internette gezinti yapma, oyunları çalıştırma, e-posta gönderme-alma, canlı sohbet, ders ve on-line toplantı gibi etkinliklere katılma, sosyal medyayı takip etme gibi nitelikleriyle öne çıkan bu araçlar, günlük hayattaki yerini sağlamlaştırmaya devam etmektedir (Investopedia, 13 Eylül 2024).

Akıllı Saat, mekanik olma özelliğinden sıyrılarak dokunmatik ekranıyla ve internet bağlantısıyla giyilebilir bir teknoloji haline dönüşmüştür. Bu cihazlar; bileğe takılma özelliklerini korumaya devam etmektedir. Cep telefonu ve diğer akıllı cihazlarla senkronize olarak, akıllı ev sistemlerini ve buna benzer, evde kullanılan akıllı teknolojileri akıllı saatler yönetebilir hale gelmiştir. Ayrıca bu cihazla, çağrı ve GPS ile konum takibi yapabilmek, elektronik postaları görüntüleyebilmek de mümkündür (Ersaat, 14 Eylül 2024).

Televizyon, ses ve görüntü özelliği olan bir haberleşme ve eğlence sistemidir. Bu teknolojik araçla görüntü ve sesler, bir vericiden elektromanyetik dalga hâlinde yayımlanırken ekranlı ve hoparlörlü elektronik alıcılarla karşı tarafa yeni görüntü ve sesler olarak çevrilir. Bu araç, internet tabanlı uygulamaları çalıştırabilen yeni nesil akıllı bir cihaz hâline gelerek önemli bir kitle iletişim aracı olmuştur. Günümüzde her evde, okulda ve diğer ortamlarda bulunan televizyon; eğitim, haber, iletişim, gidilemeyen yerleri görme, müzik dinleme ve eğlence gibi birçok önemli özelliğiyle günlük hayattaki işlevselliğini artırmaya devam etmektedir (Bilim Genç Tübitak, 11 Eylül 2024).

Sanal Gerçeklik (VR) Gözlüğü, başa takılarak kullanılan ve kullanıcıların kendilerini özel olarak hazırlanmış sanal ortamda hissetmelerini sağlayan bir dijital araçtır. Bu teknoloji, kullanıcıları mevcut ortamdan tamamen izole ederek uygulamanın içerisine alır. Cep telefonu ve bilgisayarlar ile de kullanılan bu cihaz 360° panoramik bir ortam oluşturur. Sanal gerçeklik gözlüğü, insanları internet ortamına alarak sanki oradaymış gibi yaşayabilmesi ya da gerçek dünyada yapılması tehlikeli şeyleri tecrübe edebilmesi için tasarlanmıştır (İnnova, 15 Eylül 2024).

Yazıcı, bir bilgisayar çevre birimi olarak, elektronik ortamdaki grafik veya metinleri bir kâğıt üzerine dökmeye yarar. Yazıcılar, çıktı alırken fotoğraf makinesi, tarayıcı veya cep telefonunda bulunan bir hafıza kartından bilgileri alabileceği gibi kablolu ya da kablosuz olarak bilgisayara da bağlanabilir. En yaygın olan yazıcılar, lazer teknolojisi ile çalışanlar olmakla birlikte nokta vuruşlu, kartuşlu gibi çeşitleri de bulunmaktadır. Bunlarla siyah renkte çıktı alınabildiği gibi renkli çıktı da alınabilir. Ayrıca, yazıcı, tarayıcı, fotokopi ve faks gibi özelliklerin tamamını bir cihazda toplayan çok fonksiyonlu olanların yanı

sıra sadece yazıcı olan veya tarayıcı ile birlikte işlem yapabilen türleri de piyasada mevcuttur. Bunların dışında son dönemlerde, sanal olarak çizilmiş bir şeklin biçime dönüşmesini sağlayan 3D yazıcılar da eğitimde ve sanayide kullanılmaya başlanmıştır (Yazıcı Servisleri, 16 Eylül 2024).

Tarayıcı, elektronik cihaz olarak, kâğıt üstünde bulanan karakterleri veya grafikleri cam yüzeyine yerleştirilmesi hâlinde dijital biçime dönüştürür. Yazıcı ve fotokopi cihazlarıyla entegre olarak çalışan çeşitlerinin yanı sıra tek başına bir tarayıcı olarak kullanılan çeşitleri de mevcuttur. Bilgisayarda yüklü bulunan OCR yazılımıyla entegre olarak çalışır. Bu yazılım, taranan kopyayı hafızaya alır ve üzerinde işlem yaptıktan sonra JPG, GIF, TIF ve BMP gibi biçimlere dönüştürür (Canon, 17 Eylül 2024).

Fotokopi, çeşitli belgeleri ve diğer görsel materyalleri hızlı ve ucuz bir şekilde çoğaltmak için kullanılan ve mürekkepli-lazer veya siyah-renkli olmak üzere farklı türleri bulunan bir aygıttır. Bağımsız, çok adetli ve hızlı baskı yapan fotokopi aracı çeşitleri olmakla birlikte bilgisayara bağlı bir çevre birimi olarak çalışan türleri de vardır. Fotokopi, bağımsız ve entegre bir cihaz olarak hem bir ticari işletmenin hem de bireyin ofisinde yararlanabileceği bir araçtır (sysnettec, 18 Eylül 2024).

Projeksiyon cihazları, bağlı bulunan görüntü kaynaklarından gelen sinyalleri alır ve donanımında bulunan ışık kaynağı ile görüntü yansıtan bir monitör gibi çalışır. Projeksiyon aracılığıyla yansıyan görüntü ve sesin netliğinde bir bozulma olmaz. Projeksiyon cihazları, sınıf, ev, ofis, toplantı odaları, konferans salonları ve sinemalar gibi birçok yerde kullanılabilir (Boyut Dijital, 19 Eylül 2024).

Kamera, kayıt yapma özelliğiyle ön plana çıkan, film veya ışığa duyarlı elektronik devre parçalarıyla ışık enerjisini elektrik enerjisine çevirdikten sonra çıkış sinyali veren bir elektronik cihazdır. Kameralar, bilgisayar ya da kayıt cihazlarıyla entegre bir şekilde çalışabilir. Kullanım durumuna göre, okul, iş yeri, mesken gibi binalarda güvenlik amaçlı kullanılan kameralar ve su altı, termal, tıbbi gözlem kameraları gibi farklı sektörlerde istimal edilen birçok çeşidi bulunmaktadır. Ayrıca, TV yayıncılığında kullanılan ve kişisel amaçlar için kayıt yapabilen kameralar da mevcuttur (Elektrikport, 20 Eylül 2024).

Fotoğraf Makinesi, her türlü eşyanın, insanın veya manzaranın fotoğrafını çekebilen bir araçtır. Günümüzde kullanılan dijital fotoğraf makineleri film kullanmaz, fotoğrafları elektronik olarak çeker ve dijital ortamlarda muhafaza eder. Günümüzde her seviyeden kullanıcıya hitap eden bu araçlar, ayarlamayı otomatik yapabilme özelliğiyle ön plana çıkmaya başlamıştır (Fotografium, 21 Eylül 2024).

Modem, bir çevre bileşeni olarak bilgisayar, cep telefonu gibi araçların internete bağlanmasında kullanılmaktadır. Modemler sinyalleri çok hızlı şekilde verilere, verileri de çok hızlı şekilde sinyallere dönüştürme işlemi yapar. Bu çerçevede modemler iki yönlü çalışarak, dijital sinyalleri de analog telefon hattına çevirirken analog telefon hattı sinyallerini de dijitale çevirir. Piyasada genel olarak, kablolu ve kablosuz olmak üzere iki tür modem mevcuttur. İnternette gezintinin hızlı ve kesintisiz olabilmesi için kullanılan modemin kaliteli olması gerekmektedir (Netser, 09 Eylül 2024).

Access Point, internet bağlantısını sağlayan ADSL modem ile access point cihazı arasında ethernet kablosuyla bağlantı kurularak aktifleştirilen bir yardımcı elemandır. Sinyal gücünü artırıp erişim potansiyelini yükselterek mevcut kablosuz ağ yapısını güçlendirir. Access point, kablolu olan internet erişimini kablosuz erişime açmak için de kullanılır. Bu özelliğiyle, kablosuz bir şekilde internete bağlanabilecek tüm aygıtların internete erişmesini veya daha hızlı bağlanmasını destekler (turk.net, 23 Eylül 2024).

Router, bir ağda bulunan IP paketlerini diğer ağa taşıyan destek elemanı olarak yönlendirici bir network donanım aracıdır. Router, bir bilgisayarın diğer bilgisayarlar veya yazıcı gibi çevre birimleri arasında sağlıklı bir veri akışı oluşturarak, dağıtıcı bir cihaz olan switch'ten ağ portalına verilerin iletilmesinde kullanılan bir araçtır (Netser, 22 Eylül 2024).

Hoparlör, elektriksel sinyalleri ses titreşimlerine çevirerek kulağın duyabileceği şekle dönüştüren aygıttır. Çeşitleri arasında televizyon, telefon ve radyoda olduğu gibi dâhili olarak kullanılanları da mevcuttur. Ayrıca, daha kaliteli ve yüksek ses çıkmasını sağlayan ve yardımcı eleman görevi gören hoparlörler, kablolu veya kablosuz bilgisayar, televizyon gibi aletlere bağlanarak da kullanılmaktadır (Fenomenses, 24 Eylül 2024).

Mikrofon, bir çevre donanım birimi olarak, bilgisayar ve cep telefonu gibi aygıtlara ses girişi yardımıyla takılarak kullanılır ve bu cihazlara dış ortamdan ses aktarmaya yardımcı olur. Enerjiyi ses olarak ileten bu araçlar, dâhili ve harici olarak kullanılır. Mikrofon, birçok cihazda bulunan ses kartına Jack'le, son dönemde geliştirilen cihazlarda ise USB girişiyle bağlantıya geçerek aktif olur. Mikrofonlar ses kaydı, bilgisayar oyunları, on-line sohbet, şarkı söylemek veya podcast ve müzik enstrümanları için ses kaydı gibi nedenlerle kullanılan önemli bir destek elemanıdır (Elit Müzik, 08 Eylül 2024).

Kulaklık, küçük hoparlörlerle çalışan bir ses sistemi olarak müzik dinlemek ve daha iyi bir ses kalitesi elde etmek için kullanılır. Kulağı kavrayacak veya içine girecek şekilde kullanılan bu cihazlarla, daha çok başka kişileri rahatsız etmemek,

ortamın gürültüsünü önlemek, sesi daha net bir şekilde algılamak veya kulakları korumak amaçlanır. Piyasada özellikle, bilgisayar, cep telefonu, MP3 çalar ve müzik sistemlerinin bir elemanı olarak tasarlanmış olanları mevcuttur (Wmaracı, 26 Eylül 2024).

Amfi, kendine gelen sesleri yükselterek hoparlöre ileten destek elemanlarıdır. Diğer adıyla amplifikatör olarak bilinen bu araç, kalabalık ortamlarda seslerin kayba uğramadan yükseltilmesine, kısık veya zayıf gelen sesleri hoparlöre ileterek daha güçlü ve net seslerin ortaya çıkmasında kullanılır. Amfiler, genellikle yüksek ses gerektiren; cami, mescit ve okul zil sistemlerinde, toplantı ve organizasyonlarda, otomobil gibi araçlarda daha fazla kendisine yer bulan bir elemandır. Bununla birlikte yeni model amfiler; mikrofon, USB girişleri ve bluetooth gibi yeni özellikler eklenerek taşınabilir ve daha fonksiyonlu hâle evrilmişlerdir (Elit Müzik, 25 Eylül 2024).

USB ya da Flaş Bellek, küçük ve taşınabilir bir hafıza cihazı olarak bilgisayara ya da mobil cihazlar gibi teknolojik ürünlere uygun bağlantı noktasıyla takılarak çalışırlar. Bu araçlar, daha çok veri saklamak, yedeklemek ve cihazlar arasında kayıtlı dosyaları aktarabilmek için destek alınan yardımcı elemanlardır. Hafıza boyutları farklı olan bu bellekler, kullanmak istenilen aracın giriş özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir (IIENSTITU, 27 Eylül 2024).

Taşınabilir HardDisk, çevre birimi olan ve bilgisayar ya da akıllı telefonlar gibi cihazlara bağlanarak kullanılan bir hafıza aracıdır. Dahili harddiske ek olarak kullanılan bu araç; fotoğraf, video, belge gibi birçok yüksek kapasiteli bilgiyi yedekleyerek saklayabilen, genelde yüksek kapasitesiyle ve taşınabilir olmasıyla ön plana çıkar (Fotokolik, 28 Eylül 2024).

Powerbank, günlük hayatta insana en fazla kolaylık sağlayan ve dahili bataryaya ek olarak bağlı olduğu cihazın kullanım süresini uzatan bir araçtır. Akıllı telefon, tablet, kamera, MP3 çalar gibi birçok cihazın pilini doldurmak için de kullanılır. Bu araç, çantada veya cepte taşınarak her yerde ve ortamda kullanılabilmesiyle bireye avantaj sağlar (Power Bank, 29 Eylül 2024).

Robotik Eğitim Setleri, çocuklar ve gençler için oluşturulan çeşitli robotik setler ile kullanıcılar öncelikle tasarımlarını oluşturarak kendi robotlarını yaparlar. Birey, erken yaşta algoritmayı ve programlamayı temelden öğrenerek üretme, problem çözme, iletişim ve takım çalışması gibi özelliklerinin gelişimini destekler. Piyasadan tedarik edilen çeşitli kontrol kartları, sensör ve modül araçları, demonte halde alınabilen minik robot ve ek parçalarıyla amacına uygun yazılımlar entegre edilerek başlangıç ve gelişmiş seviyede robotlar yapmak mümkündür (Atolyevizyon, 30 Eylül 2024).

Yukarıda bireysel ve kurumsal anlamda yaygın olarak kullanılan donanım araçlarıyla ilgili tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Genel olarak tabloda yer alan ürünleri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi, bilgisayar, etkileşimli tahta, cep telefonu gibi bir başka fiziksel araca ihtiyaç duymadan çalışan araçlardır. İkincisi ise mikrofon, hoparlör, modem, yazıcı, projeksiyon gibi çevre ürünleri grubu diye ifade edilen destek ürünleri veya temel araçların niteliklerini güçlendirmeye ve daha fonksiyonel hale getirmeye yarayan donanımlardır. Bunların bir kısmı bakanlık, il ve ilçe birimlerinde kullanılan araçlar olduğu gibi bazılarından ise okul ortamında yönetici, öğretmen ve öğrenciler tarafından çok aktif bir şekilde istifade edilmektedir. Bireysel anlamda okul içinde; sınıfta, öğretmenler odasında, kütüphanede, okul ofis birimlerinde veya yönetici masalarında bu araçlardan yararlanılmaktadır. Benzer şekilde kurumsal anlamda da modem gibi internet sağlayıcılar veya kamera gibi denetim araçları okulların vazgeçilmez araçları durumundadırlar. Bir kısım imam-hatip liselerinde bulunan mescit veya özel olarak tasarlanmış Kur'an-ı Kerim sınıflarında amfi, hoparlör, mikrofon ve kulaklık gibi araçlardan, ciddi oranda yararlanılmaktadır. Dijital araç destekli mekânların tesis edilmesi, özellikle öğrenciler açısından bu ortamları daha çekici ve verimli hâle getirmektedir. Bilgisayar, cep telefonu, televizyon, modem gibi araçlar, öğrenci, öğretmen ve veliler tarafından öğrenme-öğretme sürecinin devamı niteliğinde evlerde de destek alınan araçlardır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayatın her alanında tüm paydaşlarca kullanılan dijital araçlar, öğrenme-öğretme sürecine çeşitlilik ve değişiklik kattığı gibi verimliliği de artırır. Sonuç olarak her ortamda bulunan ve istifade edilen donanım temelli dijital araçlar, öğretmenlere öğrencilerin ilgi düzeylerini ve performanslarını daha yakından takip etme imkânı verirken, öğrencilere ise daha etkileşimli ve motive edici bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Grup tartışmalarının, ders sürelerinin kısalığı, sınıf ortamının kalabalık olması ve farklı öğrenme düzeyine sahip öğrencilerden oluşması gibi nedenlerden dolayı sınıfta fazlaca yapılamadığı herkesçe kabul edilen bir gerçekliktir. Buradan hareketle bu tür grup tartışması, araştırma gibi etkinlikler, dijital araçlar vasıtasıyla daha kolay ve etkin bir şekilde yapılabileceği söylenebilir. Bu etkinliklerin bir kısmı sınıfta, bir kısmı ise devamı niteliğinde evde internet bağlantılı bilgisayar başında rahatlıkla gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda donanım tabanlı dijital araçların din eğitimindeki yerinin her geçen gün daha büyük oranda sağlamlaştığı ifade edilebilir. Bu durumu, MEB en üst seviyeden organize etmekte ve tüm okulların bu tür dijital araçlarla donatılmasına hız vermektedir. Bu altyapı iyileştirmelerinin amacı; öğrencilerin dijital araçları

kullanarak üreten, sorunlara çözüm bulabilen, hayallerini hayata geçirebilen bireyler olmaları hususunda onları avantajlı hale getirmektir (Ankara, MEB, 2018, s. 74).

Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri ile imam-hatip lisesi meslek dersi öğretmenleri, kendi hazırladıkları sunularla veya internette çeşitli sitelerde bulunan yazılımları kullanarak hazırladıkları içeriklerle, sınıf ortamında internet, USB, notebook veya akıllı tahta aracılığıyla etkin bir şekilde ders işleme avantajı elde edebilirler. Bununla birlikte okullarda, din eğitimini desteklemek amacıyla dijital kütüphane, öğrencilerin kullanımına açık bilgisayar odaları ve Kur'an-ı Kerim dersine özel olarak donatılmış etkinlik odalarının oluşturulması, daha eğlenceli ve sıkılmadan derslerin işlenebileceği kanaatini güçlendirmektedir. Din eğitimi yapılırken farklı okul ve seviyelerde işlenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Siyer, Kelam, Fıkıh, Tefsir gibi çoğu dersler, yapıları itibarıyla, bünyelerinde soyut içeriklerin fazlaca olduğu çeşitli bilgiler içermektedirler. Dolayısıyla öğrenme-öğretme sürecinde donanım araçlarından destek alınması, öğrenciler için soyuttan somuta konuların taşınması, olumlu yönde bir motivasyon geliştirerek sıkıcılığı azaltması gibi konunun kolayca kavratılmasına katkı sunabilir. Bu durum, kimi araştırmacıların dijital araçların öğrenmede kalıcılığı destekleyebileceği sonucuyla örtüşmektedir. Örneğin namaz, hac, abdest, miraç gibi konuların animasyon (Arıcı ve Dalkılıç, 2006, s. 423), çizgi film (Sancak, 2018, s. 23) gibi görsel içeriklerle anlatılması kalıcılığı artıracaktır. Bir harita uygulamasıyla bilgisayar ve akıllı tahta üzerinden Kâbe'ye gidilebilir ve bir yapay zekâ programıyla hazırlanmış metaverse evreninde tavaf, öğrenme amaçlı olarak sanal bir şekilde yapılabilir (Yeni Şafak, 01 Ekim 2024). Bu bağlamda, ders içeriklerinin metaverse uygulamasıyla sınıfta işlenmesiyle ilgili dijital yerli olan ve öğrenme alışkanlıkları değişen öğrencilerin, öğretmenlerinin bir adım önünde olmasından dolayı çeşitli zorluklarla karşılaşılabileceği söylenebilir (Parlak, 2023, s. 59).

MEB fiziksel anlamda alt yapıyı hazırlarken bir uzmanlık alanı olarak gördüğü öğretmenliği, öğrenci için her açıdan iyi bir rol model pozisyonunda görmektedir (Ankara, MEB, 2017, s. 3). Barut yaptığı araştırmada, dijital araçları iyi derecede kullanan, içerik üreten ve iletişim araçları hakkında çok yönlü bilgiye sahip olan öğretmenlerle ilgili, öğrenciler için iyi birer rehber olabileceği nitelendirmesi yapmıştır (Barut, 2015, s. 16). Donanım temelli dijital araçların ortaya çıkardığı fırsatlar bağlamında varılan bir diğer sonuç ise geleneksel öğretim metotlarından anlatım metodu, öğretmen merkezli olmakla birlikte öğrencilerin pasif bir konumda oturarak dinledikleri bir yöntem olmasıdır (Kocaman, 2020, s. 45). Bu yöntemin çeşitli yararlarından bahsedileceği gibi birçok sakıncası da dile getirilebilir. Bayraktar yaptığı çalışmada, günümüz nesli söz konusu olduğunda

bu metodun en önemli mahzuruyla ilgili; öğrenmeden ziyade ezberlemeye teşvik ettiğine ve sürece öğrencinin aktif katılamaması dolayısıyla yüksek seviyede öğrenmenin gerçekleşmemesine dönük açıklamalar yapmıştır (Bayraktar, 1994, s. 192-193). Din eğitiminde de sadece veya ağırlıklı olarak bu usulün tercih edilmesi sıkıcı din algısının oluşmasına neden olabilir. Yorulmaz ve Demir de araştırmalarında, içeriğin, donanım araçları üzerinden görsel olarak hazırlanmış sunu, slayt, video, belgesel ve konuyla ilgili kısa filmlerle işlenmesi öğrencilerin dersi daha çok sevmesine, eğlenmesine ve etkin bir şekilde derse katılmasına yol açacağını belirtmişlerdir (Yorulmaz, 2005, s. 5-7; Demir, 2020a, s. 227). Benzer şekilde Korkmaz da bütün olarak dijital araçların öğretmenlere, din eğitimiyle ilgili derslerin tüm disiplinlerinde, bireysel farklılıkları dikkate almasını ve bu minvalde dersi yönetmesini kolaylaştıracağı sonucuna ulaşmıştır (Korkmaz, 2012, s. 80).

Çalışma sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde şu öneriler yapılabilir:

Bireysel ve kurumsal amaçlı yapılacak tüm çalışmalarda, donanım temelli dijital araçları sağlıklı ve faydalı yönde kullanma becerisiyle birlikte dijitalleşmenin oluşturduğu yeni yaşam konseptinin bireye ve topluma dönük etki boyutunu kavramak anlamına gelen dijital okuryazarlık seviyesinin herkesçe artırılması, önerilebilecek ilk husus olarak dile getirilebilir. Eğitim sistemi içerisinde yer alan bütün birimlerin, güncel uygulamaları çalıştırabilecek teknik donanıma sahip olması bir zorunluluk haline geldiği için buna dönük çalışmalar artırılmalıdır. Okullarda yöneticilerin, gerekli ürünleri mümkün olduğu kadar tedarikini yaparak öğretmen ve öğrencinin istifadesine sunması önem arz etmektedir. Bu çerçevede, din eğitiminin bütün disiplinlerinde derslerin öğrenimi konusunda dijital araçların kullanımı, destek alma sıklığı ve seviyesi, imkân ve zorluklarıyla birlikte tartışılması gereken önemli hususlar arasında kendisine yer edindiği için daha spesifik araştırmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aksoy, N. C., Karabay, E. & Aksoy, E. (2021). Sınıf öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(2), 859-894. https://doi.org/10.18094/josc.871290

Arıcı, N. & Dalkılıç, E. (2006). Animasyonların bilgisayar destekli öğretime katkısı: bir uygulama örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 421-430. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49104/626616

Asan, A. (2000). Bilgisayar destekli din eğitimi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,* 7, 193-206.

Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler* (13. Baskı). Özyurt.

Barut, L. (2015). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik tutumları ile bilgisayar öz yeterlik algıları arasındaki ilişki (Tez No. 395678) [Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayraktar, M. F. (2008). İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri (1. Baskı). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (Ağ Toplumunun Yükselişi) (E. Kılıç, Çev.) (2. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Demir, R (2020a). Din öğretiminde araç gereç ve materyal kullanımı. M. Z. Aydın & R. Demir (Ed.), *Güncel Bilgiler Işığında Din Öğretiminde Yöntemler* içinde (s. 205-234). Nobel.

Demir, R (2020b). Din öğretiminde mobil teknoloji uygulamaları. H. Çiftçi & M. Kıdıryüz (Ed.), *Uluslararası 5 Ocak Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi 3-5 Ocak 2020/Adana*, (s. 140-152). İksad.

Ekici, Y. (2007). Afyonkarahisar ilinde görev yapan din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörler. (Tez No. 208228) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Elçiçek, Z. (2019). Öğretmen adaylarının akıllı tahta uygulamalarına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1215-1221. https://doi.org/10.17755/esosder.498735

Erpay, İ. (2020). Değişen eğitim paradigmasında dijitalleşme ve dijital neslin din eğitimi. İ. Erpay & M. Çakır (Ed.), *Eğitim ve Sosyal Yönleriyle Değişim Çağı: Yenilikçi ve Güncel Yaklaşımlar*. içinde (s. 29-44). Astana.

Gül, K. (2013). Eğitimde teknoloji kullanımı bağlamında 'fatih projesinin analizi. (Tez No. 348216) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Karabağ Solmaz, F. (2005). Bilgi yönetiminde donanım ve yazılım teknolojileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 297-316. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4371/59804

Karasar, N. (1984). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (2. Baskı). Taş.

Kirman, M. A. & Schreglmann, S. (2020). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(24), 312-324. https://doi.org/10.35415/sirnakifd.708324

Kocaman, K. (2020). Değerler Eğitiminin Öğretim Yöntemleriyle İlişkisi. H. S. Kıroğlu (Ed.), *İlahiyat Alanında Akademik Çalışmalar-II*. içinde (s. 39-54). Gece.

Kocaman, K. & Özkaplan, B. N. (2021). Covid-19 salgın sürecinde din görevlilerinin görüşlerine göre diyanet işleri başkanlığının uzaktan din eğitimi uygulamaları: Manisa il örneği. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(92), 5574-5585. http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3722

Koçoğlu, B. (2024) Öğrenci, öğretmen ve okul yöneticilerine göre imam-hatip lisesi meslek derslerinin öğretiminde dijital araçların kullanılması. (Tez No. 897346) [Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Korkmaz, G. (2012). İlköğretim DKAB dersi öğretmenlerinin öğretim araç ve materyallerini kullanma durumları (Kayseri örneği). *ERUIFD*, 2(15), 79-110.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *2023 Eğitim Vizyonu Belgesi*. https://tegm.meb.gov.tr/www/2023-vizyonu/icerik/23

Odabaş, E. & İlğan, A. (2019). Etkileşimli tahta kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi,* 7(2), 57-90.

Özgan, V. (2010). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörler -Edirne örneği- (Tez No. 262886) [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Parlak, S. N. (2023). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programı ile öğretim teknolojileri bağlamında metaverse'e genel bakış. *Journal of Educatıon in Muslım Socıeties and Communities*, 7(1), 2023, 54-74.

Sağlam, F. (2007). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin derslerinde bilgi teknolojisi yararlanma öz-yeterlilikleri ve etki algılarının değerlendirilmesi (Tez No. 206547) [Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sancak, Y. (2018). Çizgi filmlerin din eğitimindeki rolü hakkında din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin görüşleri: Sivas ve Kars ili örneği (Tez No. 52120) [Yüksek lisans tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sönmez Çakır, F. Aytekin, A. & Tüminçin, F. (2018). Nesnelerin interneti ve giyilebilir teknolojiler. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(5), 84-95. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sadab/issue/38842/452877

Şimşek, A. (2012). Araştırma modelleri. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (s.80-107). Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

Tosuntaş, Ş. B., Çubukçu, Z. & Beauchamp, G. (2020). Kara tahtadan etkileşimli tahtaya geçiş: öğretmenlerin etkileşimli tahta kabul ve kullanımlarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(76), 1720-1740.

Uşun, S. (2000). *Dünyada ve Türkiye'de Bilgisayar Destekli Öğretim* (1. Baskı). Pegem Akademi.

Yalap, H. & Gazioğlu, M. (2023). Türk eğitim sisteminde dijitalleşmeye yönelik uygulamalar. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(12), 80-90. https://doi.org/10.33206/mjss.1301070

Yanpar Yelken, T. (2014). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (12. Baskı). Anı.

Yıldırım A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Seçkin.

Yorulmaz, B. (2005). Teknoloji destekli din eğitiminin öğrenci başarısı ve kalıcılığına etkisi (Tez No. 158517) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

İNTERNET KAYNAKLARI

Atolyevizyon. "Robotik Eğitim Setleri". Erişim tarihi: 30.9.2024 https://www.atolyevizyon.com/robotik-egitim-setleri/

Bilim Genç Tübitak. "Bilgisayar Nedir". Erişim tarihi: 30.9.2024. https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/bilgisayar-kim-ne-zaman-icat-etti

Bilim Genç Tübitak. "Televizyon: Kim, Ne Zaman İcat Etti?" Erişim tarihi: 30.9.2024 https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/televizyon-kim-ne-zaman-icat-etti

Boyut Dijital. "Projeksiyon Cihazı Nedir?" Erişim tarihi: 19.9.2024. https://www.boyutdijital.com/Projeksiyon-Cihazi-Nedir,DP-43.html

Canon. "Tarayıcı". Erişim tarihi: 17.9.2024. https://www.canon.com.tr/business/insights/articles/types-of-scanners/

Elektrikport. "Kamera nedir? Ne işe yarar?" Erişim tarihi: 20.9.2024. https://www.elektrikport.com/makale-detay/kamera-nasil-calisir/14791#ad-image-0

Elit Müzik. "Amfi Nedir Ne İşe Yarar?" Erişim tarihi: 25.9.2024. https://www.elitmuzik.com.tr/blog/amfi-nedir-ne-ise-yarar

Elit Müzik. "Mikrofon Nedir? Nasıl Çalışır?" Erişim tarihi: 08.9.2024. https://www.elitmuzik.com.tr/blog/condenser-mikrofon-nedir-nasil-calisir

Ersaat, "Akıllı Saat Nedir?" Erişim tarihi: 14.9.2024. https://www.ersasaat.com.tr/akilli-saat-nedir?srsltid=AfmBOoriA4xkZ72QpDOkjLikjQUuwepmNlIKZqXHupw3OzitqicizMAy

Fenomenses. Hoparlör Nedir, Ne İşe Yarar?" Erişim tarihi: 24.9.2024. https://fenomenses.wordpress.com/2018/06/26/hoparlor-nedir-ne-ise-yarar/

Fotografium. "Fotoğraf Makinesi Nasıl Çalışır?" Erişim tarihi: 21.9.2024. https://fotografium.com/fotograf-makinesi-nasil-calisir-ve-calisma-prensibi-nedir

Fotokolik. "Taşınabilir Harddisk Nedir?" Erişim tarihi: 28.9.2024. https://www.fotokolik.com/blog/icerik/tasinabilir-harddisk-nedir

HNC Akıllı Tahta. "Akıllı Tahta Nedir?" Erişim tarihi: 10.9.2024. https://akillitahtaci.net/akilli-tahta-nedir.php

IIENSTITU. "Flash Bellek Nedir? Ne İşe Yarar?" Erişim tarihi: 27.9.2024. https://www.iienstitu.com/blog/flash-bellek-nedir-ne-ise-yarar

Investopedia. "Akıllı Telefon Nedir?" Erişim tarihi: 13.9.2024. https://www.investopedia.com/terms/s/smartphone.asp

İnnova. "Sanal gerçeklik gözlüğü ne işe yarar, nelerde kullanılır?" Erişim tarihi: 15.9.2024. https://www.innova.com.tr/blog/sanal-gerceklik-gozlugu-ne-ise-yarar-nelerde-kullanilir

Netser. Modem Nedir?" Erişim tarihi: 9.9.2024. https://www.netser.com.tr/tr/cozumlerimiz/modem-router

Netser. Ruter Nedir?" Erişim tarihi: 22.9.2024. https://www.netser.com.tr/tr/cozumlerimiz/modem-router

Power Bank. "Power Bank Nedir?" Erişim tarihi: 29.9.2024. https://powerbank.gen.tr/power-bank-nedir-nasil-kullanilir

sysnettec. "Fotokopi Makinesi Nedir, Ne İşe Yarar?" Erişim tarihi: 18.9.2024. https://www.sysnettechsolutions.com/fotokopi-makinesi-nedir/

turk.net. "Access Point Nedir?" Erişim tarihi: 23.9.2024. https://turk.net/blog/access-point-nedir-ne-ise-yarar/

TechTarget. "Tablet Nedir?" Erişim tarihi: 12.9.2024. https://www.techtarget.com/searchmobilecomputing/definition/tablet-PC

Wmaracı. "Kulaklık Nedir?" Erişim tarihi: 26.9.2024. https://wmaraci.com/nedir/kulaklik

Yazıcı Servisleri. "Yazıcı Nedir ve Ne İşe Yarar?" Erişim tarihi: 16.9.2024. https://www.yaziciservisleri.com.tr/yazici-nedir-ve-ne-ise-yarar.html

Yeni Şafak. "Metaverse ile Sanal Hac Kabul Olur mu?" Erişim tarihi: 1.10.2024. https://www.yenisafak.com/foto-galeri/teknoloji/metaverse-ile-gidilen-kbe-hac-kabul-olur-mu-2058263

EXTENDED ABSTRACT

Digital transformation reshapes daily life, sociocultural structure and economic activities in its own pot by grasping them with its arms like an octopus. Another sector most affected by the digitalization process is education in general and religious education in particular. Digital technologies have become indispensable products of learning-teaching processes with their qualities that make the student more active and appeal to the senses such as sight and hearing at the same time, which is also foreseen by the modern understanding of education. With the use of digital tools in all units of the education system, they have become indispensable products with value-added features such as speed, efficiency, participation, easy accessibility, sustainability, and instant access to a wide audience. Teachers have started to prefer digital tools more in all disciplines of religious education courses in the context of taking into account the individual differences in students and making it easier for them to manage the lesson in this respect. These tools increase interaction and reinforce learning and contribute to permanent learning. Digital tools used in formal and non-formal religious education processes diversify the learning process beyond traditional methods and support the enrichment of the educational environment. Examples of branches of religious education that can be assisted include courses such as

the Holy Quran, Religious Culture and Ethics, Basic Religious Knowledge, Siyer, Tafsir, Hadith, Islamic Culture and Civilization. In order to create a modern and healthier education and training environment, the general security systems of schools are being digitalized, while executive desks, activity and IT rooms, libraries, masjids and classrooms are being reorganized with these products. Increasingly diverse digital tools continue to be at the center of daily life as a mobile phone in the hand and a computer with internet connection at home, regardless of time and place in non-school environments. The IT sector consists of three main pillars. These are hardware, software, communication and media-based digital tools. While software, communication and media-based tools include applications consisting of various coding, hardware-based tools include all concrete tools that can be touched and make programs produced for different purposes functional. The most commonly used hardware-based products in educational processes can be listed as smart boards, computers, mobile phones, voice recorders, photocopiers, cameras, speakers, microphones, portable hard drives, etc. The issue of what are the digital products that have the qualities that are most supported or can be supported in the field of religious education, by whom, in which environment and components they are used or can be used, is becoming more and more important. In Turkey, the Ministry of National Education, which is responsible for education and acts as an umbrella organization, as well as the General Directorate of Religious Education, which is responsible for managing the schools within its scope, are taking important steps in the use of digital tools in learning-teaching processes. The aim of this study is to examine the hardware-based digital tools used in educational processes and their role in religious education and to examine the level of their contribution. In the research, the data were subjected to evaluation in line with the document analysis method, which is one of the screening models, by choosing the qualitative research technique. In the selection of the products included in the research, attention was paid to the fact that they are the most well-known and widely used. As a result of the research, it was concluded that all educational components in today's world use hardware-based digital tools in all stages of learning-teaching processes. In particular, it was concluded that digital tools such as internet-connected smart boards, computers and tablets used in learning-teaching processes increase students' academic achievement, increase interest in the lesson and facilitate learning. At the same time, it was also evaluated that this situation supports the learning process and strengthens rete.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4246-4271
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81774
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 26.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 19.07.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Büyükkaragöz, T. (2025). Uzaktan eğitimde sanat öğretiminin niteliğini artırmada eğitim kuramlarının rolü: Kuramsal temelli öğretim modeli önerisi. *Journal of History School,* 78, 4246-4271.

UZAKTAN EĞİTİMDE SANAT ÖĞRETİMİNİN NİTELİĞİNİ ARTIRMADA EĞİTİM KURAMLARININ ROLÜ: KURAMSAL TEMELLİ ÖĞRETİM MODELİ ÖNERİSİ

Tahir BÜYÜKKARAGÖZ[1]

Öz

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıl, teknolojik gelişmelerin bireysel ve toplumsal yaşantıları köklü biçimde dönüştürdüğü bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu dönüşüm, eğitim süreçlerini de doğrudan etkilemekte; özellikle de pandemi süreci ile birlikte dijitalleşmenin eğitime entegrasyonu kaçınılmaz hale gelmektedir. Ancak uzaktan eğitim ortamlarında, özellikle uygulama temelli bir disiplin olan sanat alanlarında öğretim süreçlerinin niteliğini korumak ve artırmak çeşitli güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, geleneksel yaklaşımları da içeren Görsel Sanatlar öğretimi için uzaktan eğitim sürecine uyum sağlayacak yeni bir öğretim modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, Görsel Sanatlar eğitiminin uzaktan öğretim bağlamında daha nitelikli hale getirilmesi amacıyla kuramsal temelli bir öğretim modelin önerilmesi planlanmıştır. Bu modelin oluşturulmasında Wedemeyer'in Bağımsız Çalışma Teorisi, Moore'un İşlem Mesafesi Kuramı, Holmberg'in Diyalog Temelli Etkileşim Kuramı, Knowles'un Yetişkin Eğitimi Kuramı ve Peters'ın Sanayileşme Metaforu temel alınmıştır. Önerilen modelde, özellikle çevrim içi sanat öğretiminde etkileşim, öz-yönetimli öğrenme ve modüler yapı gibi ilkelerin bütüncül bir yapıda ele alınması hedeflenmektedir. Çalışma sürecinin başında öğrencilerden kendilerinin çektikleri veya çeşitli platformlardan seçtikleri birer manzara fotoğrafı üzerinden renk, form, leke, doku, çizgisellik gibi ögeleri analiz etmeleri istenecek; bu analizlere dayalı olarak bireysel üsluplarını ortaya koyacakları birer geleneksel yaklaşımla veya dijital yöntemlerle tablo üretmeleri beklenecektir. Süreç boyunca öğretim elemanının ekran paylaşımı yoluyla

[1]Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Samsun MYO, Tasarım Bölümü, Grafik Tasarım Programı, tahir.buyukkaragoz@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0825-2486

dijital çizim uygulamaları üzerinden her bir öğrencinin çalışmalarını değerlendirmesi, varsa eksik veya yanlışlarının düzeltilmesi ve tüm öğrencilere eş zamanlı dönüt vermesi planlanmaktadır. Bu öneri niteliğindeki araştırmada, nitel araştırma desenlerinden "örnek olay" yöntemi esas alınarak, öğretim modelinin uygulanabilirliği ve etkililiği üzerine derinlemesine veriler toplanması amaçlanmaktadır. Araştırma sonucunda, sanat eğitiminin uzaktan eğitim ortamlarında etkili bir biçimde sürdürülebilirliği için kuramsal ve uygulamalı bir temel sunulması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Görsel Sanatlar Öğretimi, Uzaktan Eğitim Teorileri, Teknoloji Entegrasyonu.

The Role of Educational Theories in Enhancing the Quality of Art Instruction in Distance Education: A Proposal for a Theory-Based Instructional Model

Abstract

The 21st century stands out as an era in which technological advancements are profoundly transforming individual and societal life. This transformation is directly impacting educational processes; particularly with the pandemic, the integration of digitalization into education is becoming imperative. However, maintaining and enhancing the quality of instructional processes in distance education environments, especially within practice-based disciplines like the arts, is presenting significant challenges. In this context, there is emerging a need for a new instructional model adaptable to distance education for teaching Visual Arts, which also encompasses traditional approaches. This study aims to propose a theory-based instructional model to enhance the quality of Visual Arts education within distance teaching contexts. The model's development is grounded in several key theories: Wedemeyer's Theory of Independent Study, Moore's Theory of Transactional Distance, Holmberg's Theory of Guided Didactic Conversation, Knowles's Theory of Andragogy, and Peters's Industrialization Metaphor for Distance Education. The proposed model seeks to integrate principles such as interaction, self-directed learning, and modular structure within a holistic framework, specifically for online art instruction. At the beginning of the instructional process, students will be tasked with analyzing elements such as color, form, mass, texture, and linearity in a landscape photograph—either one they have taken themselves or selected from various platforms. Based on these analyses, they will then be expected to create a painting that reflects their individual style, executed using either traditional media or digital methods. Throughout the process, the instructor plans to evaluate each student's work using digital drawing applications via screen-sharing, provide corrections for any identified errors or deficiencies, and offer real-time feedback to all students simultaneously. This proposal-based research adopts a qualitative case study design. Its primary objective is to gather in-depth data on the applicability and effectiveness of the proposed instructional model. The research outcomes are expected to

provide both a theoretical and practical foundation for the effective sustainability of art education within distance learning environments.

Keywords: Distance Education, Visual Arts Instruction, Distance Education Theories, Technology Integration.

GİRİŞ

Sanat eğitiminin bireysel gelişimdeki rolü, bireyleri doğrudan sanatçı ya da sanat okuyucusu olarak yetiştirmekten ziyade, sanat yoluyla eğitmek, zihinsel düşünme becerilerini geliştirmek ve estetik duyarlılık kazandırmak şeklinde tanımlanmaktadır (Gençaydın, 1990, s. 45). Bu anlayış, sanatın yalnızca bir üretim alanı değil, aynı zamanda etkili bir öğrenme yöntemi olduğunu benimsetmeyi amaçlamaktadır (Bilirdönmez ve Karabulut, 2016, s. 346). Bu bağlamda sanat eğitimi, yalnızca kendi disiplinine özgü bir faaliyet alanı olarak değil; bireyin bilişsel, duyuşsal ve devinimsel gelişimini destekleyen bütüncül bir pedagojik süreç olarak ele alınmalıdır. Ancak bireylerin kendi öğrenme ortamlarında daha bağımsız kaldıkları ve karar alma süreçlerinde yalnızlaştıkları uzaktan eğitim bağlamında, bu hedeflere ulaşmak çeşitli pedagojik zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, söz konusu zorlukları aşmak amacıyla kuramsal temelli bir öğretim modeli önermekte ve mevcut literatürde gözlemlenen boşluğu, analitik bir çerçeveyle doldurmayı hedeflemektedir.

21. yüzyılda eğitim süreçlerinde yaşanan dijital dönüşüm, sanat eğitimi açısından öğrenme ortamlarının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Genç kuşakların içinde bulunduğu kültürel bağlam, önceki nesillere kıyasla belirgin biçimde farklılaşmakta; dijital görsel kültür, onların gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Bu değişim, sanat eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin yeniden gözden geçirilmesini; öğrenme alışkanlıkları dönüşen bireyler için etkili ve çağdaş öğretim teknolojilerinin yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle çevrim içi öğrenme ortamlarının öne çıktığı dönemlerde, eğitim süreçlerinin tüm bileşenleriyle yapısal bir dönüşüm geçirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda, 21. yüzyıldaki dijital dönüşümün eğitimi nasıl yeniden şekillendirdiği tartışılırken, bu çalışmanın odak noktası olan ETMOSÖM modelinin söz konusu dönüşüme sanat eğitimi özelinde nasıl yanıt verdiği kuramsal ve pedagojik düzeyde açık biçimde ilişkilendirilmiştir.

Günümüzde öğrenmenin yalnızca bilgi edinme süreci olmadığı; bireyin kendi anlam dünyasını inşa etme süreci olduğu yönündeki görüş giderek daha fazla kabul görmektedir. Bu bağlamda öğrenme, bireyin hem bilişsel hem de sosyal anlamda öznel bir gerçeklik oluşturma süreci olarak da tanımlanmaktadır (Pala

ve Erdem, 2015, s. 213). Özellikle Görsel Sanatlar gibi bireysel üretime dayalı, yaratıcılığın öne çıktığı alanlarda; öğrencilerin hem kendi başlarına hem de akranlarıyla etkileşim içinde anlam üretmeleri, çevrim içi öğrenme ortamlarının pedagojik değerini daha da artırmaktadır.

Sanatın doğası gereği üretim süreci fiziksel, sosyal ve bağlamsal unsurları içermektedir. Bu nedenle sanat yapmak veya öğretmek, sosyal bir etkinlik olmasının yanı sıra, fiziksel araçlar ve birebir yönlendirme gerektiren bir süreçtir. Ancak Mart 2020 itibarıyla küresel ölçekte yaşanan COVID-19 pandemisi nedeniyle bu süreç ciddi şekilde sekteye uğramıştır. Sanal ortamlar, kuramsal bilgi aktarımı gereken birçok alanda etkili biçimde kullanılabilirken; Görsel Sanatlar gibi uygulama temelli disiplinlerde bu geçiş süreci daha karmaşık bir hâl almıştır (Akçay, 2021, s. 89).

Bu süreçte karşılaşılan temel güçlüklerden biri, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin çevrim içi öğrenmeye ilişkin olumsuz tutumlarını aşmak ve etkili öğretim stratejileri geliştirmektir. Özellikle Görsel Sanatlar başta olmak üzere, diğer sanat alanlarında uygulamaya dayalı eğitimin çevrim içi ortamlarda nasıl sürdürülebileceğine ilişkin literatürde sınırlı sayıda rehber nitelikli çalışmanın bulunması, sürecin zorluklarını artırmaktadır. Uzaktan öğretim sürecinde karşılaşılan teknik, pedagojik ve psikolojik sorunlara yönelik çözüm arayışlarında, eğitim kuramlarının sunduğu temel ilkelerden faydalanmak oldukça işlevsel olacaktır.

Bu noktada, uzaktan sanat eğitimi süreçlerinin kuramsal bir temel çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Öğretme-öğrenme süreçlerinde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelebilmek ve öğrencilerin sanatsal gelişimini sürdürülebilir kılmak adına, kuramsal yaklaşımlarla desteklenmiş bir öğretim modelinin önerilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kuramsal yaklaşımları temel alan ve uygulamaya dönük öneriler sunan çalışmalar, uzaktan eğitimde Görsel Sanatlar öğretiminin niteliğini artırmada önemli katkılar sağlayacaktır.

Uzaktan Eğitimin Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Son yıllarda uzaktan eğitim, eğitim sistemleri içinde yoğun bir şekilde tartışılan ve giderek daha fazla önem kazanan bir konu haline gelmiştir. Özellikle son dönemlerde, dünya genelinde yüzlerce profesyonel konferans düzenlenmiş, alanla ilgili çok sayıda makale yayımlanmış ve sunumlar gerçekleştirilmiştir. Eğitim alanındaki pek çok uzman, uzaktan eğitimin öğretim süreçlerini nasıl dönüştüreceğine dair güçlü öngörülerde bulunmaktadır. Gelişen yazılım ve donanım teknolojileriyle birlikte, uzaktan eğitim; sınırları aşan yapısıyla eğitimde

küreselleşme ve fırsat eşitliği gibi ilkeleri daha düşük maliyetlerle erişilebilir kılarak, eğitimde ana akım uygulamalar arasında yerini almıştır.

Uzaktan eğitimin yeni bir kavram olmadığı bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde Chicago Üniversitesi başta olmak üzere, Wisconsin ve Iowa Üniversiteleri bu yöntemi savunan öncü kurumlar olmuştur. Chicago Üniversitesi'nde öğretici ve öğrenenin fiziksel olarak farklı ortamlarda bulunduğu ilk yazışma temelli eğitim programı başlatılmıştır. Bu tarihten önce ise, özellikle sanayi öncesi Avrupa'da, eğitimin yalnızca toplumun seçkin erkek bireylerine sunulduğu görülmektedir. O dönemin baskın öğretim yöntemi, öğrencilerin belirli mekânlarda toplanarak ustalardan birebir eğitim aldığı, zamana ve mekâna bağlı geleneksel öğrenme biçimiydi. Bu model uzun yıllar boyunca geçerliliğini korumuştur. Ancak 1890'larda William Rainey Harper gibi bazı eğitimciler, alternatif öğretim yaklaşımları geliştirerek bu yapıyı sorgulamaya başlamışlardır. Daha geniş kitlelere ulaşmayı hedefleyen bu yeni model, dönemin seçkinci ve kapalı eğitim sistemine karşı bir duruş niteliği taşımıştır (Simonson, Smaldino & Zvacek, 2015, s. 10). Örneğin, 1894'te İngiltere'de kurulan Wolsey Hall Oxford Koleji, üniversiteye hazırlık kapsamında uzaktan eğitim yoluyla kurslar sunmuştur (Holmberg, 2008, s. 15).

Uzaktan eğitimin köklü bir geçmişe sahip olduğu ülkelerden biri olan Almanya'da bu sistemin 1850'li yıllara kadar uzandığı bilinmektedir. Günümüzde halen etkinliklerini sürdüren "Tele Colleg", "Schulfernsehen", "Fern Universitat" ve "Deutsch Institut Fur Fernstudien" gibi kurumlar bu anlamda dikkat çekmektedir (Kırık, 2014, s. 80). 1960'lı yıllarda Alman eğitimci Otto Peters'in çalışmalarıyla uzaktan eğitim kuramsal bir zemine oturtulmuştur (Özbay, 2015, s. 377).

Fransa'da ise uzaktan eğitime yönelik ilk adımlar 1907 yılında atılmış, ancak bu alanla ilgili kurumsal gelişme 1939 yılında gerçekleşmiştir (Kırık, 2014, s. 80). Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1920'li yıllarda radyo yayıncılığının başlamasıyla üniversiteler kendi yayınlarını kurmuş ve halkı bilgilendirmeye yönelik eğitim içerikleri üretmiştir. Bu yayınlarda tarım, teknoloji ve fen bilimleri gibi konulara yer verilmiştir (Çoban, 2013, s. 2). Japonya'da da 1948 yılında yürürlüğe giren öğretim yasasıyla birlikte, askerler ile okula devam edemeyen bireylere uzaktan eğitim sağlamak amacıyla çeşitli uygulamalar başlatılmıştır (Kırık, 2014, s. 81).

1969 yılında İngiltere'de kurulan Açık Üniversite, önlisans, lisans ve lisansüstü programlarda iyi tasarlanmış kurslarla eğitim vermeye başlamış; basılı materyallere dayalı öğretim sürecine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu üniversiteye kabul edilmek için herhangi bir akademik ön koşul aranmamıştır.

Uluslararası Uzaktan Eğitim Merkezi bünyesinde, küresel ölçekte yapılan araştırmalar ve uygulamalar kapsamında oldukça zengin bir literatür birikimi oluşturulmuştur (Keegan, 1993, s. 145).

Türkiye'de uzaktan eğitimin temelleri, 1927 yılında mektupla eğitim modeliyle atılmıştır. 1928'de Latin Alfabesi'nin kabulüyle birlikte, halkın okuma-yazma düzeyinin artırılması amacıyla uzaktan eğitim desteklenmiş; mesleki ve yabancı dil öğretimi alanında da bu yöntem benimsenmiştir. Bu çabalar doğrultusunda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü bünyesinde uzaktan eğitim uygulamaları başlatılmıştır. 1951 yılında kurulan Öğretici Filmler Merkezi (ÖFM) ile uzaktan eğitim sistematik bir yapıya kavuşmuştur. 1982'de teknolojik gelişmelerin etkisiyle Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi, Bilişim Merkezi adı altında hizmet sunmaya başlamıştır. 1980'ler, Türkiye'de uzaktan eğitimin ciddi bir ivme kazandığı dönemdir. Bu yıllarda Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi aracılığıyla yükseköğretim düzeyinde ilk sistemli uzaktan eğitim faaliyetleri yürütülmüştür. 1990'lı yıllarda ise ODTÜ bünyesinde kurulan Enformatik Enstitüsü ile birlikte web tabanlı uzaktan eğitim uygulamaları gelişmeye başlamıştır. 1992-1993 eğitim öğretim yılında ise Açık Öğretim Lisesi kurulmuş ve lisans düzeyinin yanı sıra ortaöğretim alanında da uzaktan eğitim olanakları genişletilmiştir (Kırık, 2014, s. 83-84).

Uzaktan eğitimin tarihsel süreci incelendiğinde; 1870'lerde mektupla öğretim, 1930-1950'li yıllarda basılı materyallerle eğitim, 1950-1980 arasında radyo, televizyon ve video destekli öğretim, 1980-1995 yılları arasında bilgisayar destekli sistemler ve 1995 sonrasında yaygın olarak web tabanlı öğrenme süreçlerinin öne çıktığı görülmektedir. Uzaktan eğitimin evrimsel gelişiminde belirleyici üç temel kırılma noktası; 1700'lerde mektupla öğretim modeli, 1920'lerde elektronik tabanlı öğretim materyallerinin kullanılmaya başlanması ve 1960'larda uzaktan eğitim sunan üniversitelerin kurulmasıdır. Günümüzdeki en önemli dönüm noktası ise internet teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dijital öğrenme platformlarının yaygınlaşmasıdır (Özbay, 2015, s. 378).

Genel bir tanımla uzaktan eğitim; karmaşık, hiyerarşik, dinamik ve doğrusal olmayan bir öğretim sistemi olarak değerlendirilmektedir. Temelinde, planlı bir şekilde organize edilen ve teknolojik araçlarla desteklenen bir öğrenme süreci yer

alır. Kırık'a (2014, s. 75-76) göre uzaktan eğitim dört temel unsur üzerine kuruludur:

- Devlet eliyle yürütülen biçimsel (formel) bir eğitim sürecidir.
- Hem senkron (eş zamanlı) hem de asenkron (farklı zamanlı) biçimlerde gerçekleştirilebilir.
- Öğrenci ve öğretim elemanları farklı zaman ve mekânlarda bir araya gelebilir.
- Bilgi ve kaynaklar arasında bağlantı kurulmasını sağlar.

Simonson, vd., (2015)'de uzaktan eğitim tanımının dört bileşen etrafında açıklamaktadırlar.

Şekil 1. Uzaktan eğitim

Bu tanımın dört ana bileşeni bulunmaktadır (bkz. Şekil 1). Birincisi, uzaktan eğitimin kurumsal bir yapıda olmasıdır. Bu kurumsallık; geleneksel bir okul sistemi olabileceği gibi, eğitim sunan özel kuruluşlar veya işletmeler aracılığıyla da sağlanabilir.

İkinci bileşen; öğretmen ve öğrencinin fiziksel veya zamansal olarak birbirinden ayrı olmasıdır. Bu ayrım yalnızca coğrafi değil, zaman bağlamında da geçerlidir. Asenkron eğitimde, içerikler eğitmen tarafından belirlenen bir zamanda sunulmakta ve öğrenci uygun zamanlarda erişim sağlamaktadır.

Üçüncü bileşen, etkileşimli telekomünikasyon olanaklarıdır. Bu etkileşim hem senkron hem asenkron olarak gerçekleşebilir. Öğrencilerin öğretmenle, kaynaklarla ve birbirleriyle iletişim kurabilmesi öğrenmenin kalitesi açısından kritik önemdedir. Telekomünikasyon sistemleri terimi yalnızca elektronik ortamlarla sınırlı olmayıp, her türlü uzaktan iletişim kanalını kapsamaktadır.

Son bileşen ise; öğrenci, eğitmen ve öğrenme materyalleri arasında kurulan etkileşimsel bağdır. Kaynaklar, öğrenmeyi destekleyen ve deneyimlerin yapılandırılmasına katkı sunan araçlardır (Simonson vd., 2015, s. 32-33).

Uzaktan Eğitimin Teorisi

Uzaktan eğitimin kuramsal dayanakları 1960'lı yıllara kadar geri gitmektedir. Bu çerçevede, bu alanda adı ilk anılan kişilerden biri Delling olmuştur. Delling'in 1966'da ortaya koyduğu modelinde, öğrencinin özerk ve bağımsız olduğu ve uzaktan eğitim sürecinin merkezinde olduğunu savunmaktadır. Daha sonra Wedemeyer, Holberg, Baath, Daniel, Peters, Moore, Paulsen, Garrison ve Anderson'ın uzaktan eğitimin kuramsal temelleri üzerine katkıları olmuştur. Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler mevcut kuramların geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Gökmen, Duman ve Horzum, 2016, s. 31; Keegan, 2000, s. 89).

Wedemeyer, bireyselleşme ve açık öğrenme ilkelerini tekrarlar ve bağımsız çalışma kavramını tanımlar. Wedeyemer 1970 yılında Madison'daki Wisconsin Üniversitesi'nde Michael Grahame Moore ile birlikte Moore'un "işlem mesafesi" teorisine yol açan bağımsız öğrenme, açık eğitim, uzaktan eğitim ve öğrenci özerkliği ile ilgili çalışmaları yürütmüşlerdir. Moore, öğrencinin özerkliğine dayanarak, programın eğitim hedeflerinin, öğretim stratejilerinin ve değerlendirme yöntemlerinin (yapı) sertliğini veya esnekliğini ve öğretmen ile öğrenci arasındaki etkileşimi içeren iki boyutlu bir model 'işlem mesafesi' geliştirmiştir. İşlemsel mesafe, öğretmen ve öğrenci olan bireyler arasında, birinin diğerinden ayrılmasının özel özelliğine sahip bir ortamda ve bunun sonucunda bir dizi özel öğretim ve öğrenme davranışı arasında gerçekleşir (Moore ve Diehl, 2019, s. 28).

Moore tarafından sunulan "İşlemsel Mesafe" kavramını Farhad Saba bir adım öteye taşımıştır. Saba öğrenen merkezli diyaloğun artması sonucu işlemsel mesafenin azaldığı kanısına varmıştır. Saba'ya göre Öğretimin niteliğini yer ve mekan değil öğrenen ve öğreten arasındaki işlem miktarı belirlemektedir. Uzaktan eğitimde etkileşimli telekomünikasyon yoluyla işlem mesafesini en aza indirilebileceğini de savunmaktadır (Holmberg, 1995, s. 167).

Baath, uzaktan eğitimde kullanılacak kişilerarası iletişim türü hakkında karar vermede öğretme ve öğrenme teorileri ile öğrenme hedefleri arasındaki ilişkinin göz önünde bulundurulmasının öneminden bahsetmektedir (Keegan, 2000, s. 67).

İngiliz açık Üniversitesi Rektör Yardımcısı olan Sir John Daniel ise uzaktan eğitim sistemlerinin yönetimine odaklanmışlardır. Yükseköğrenimde çevrimiçi ve karma öğrenme yoluyla uzaktan eğitim sunumu için uygun bir yol olarak görme eğilimini yorumlarken, tasarruf ve verimliliğin sadece sert teknolojilerin kullanılmasıyla değil, esnek ve yumuşak teknolojilerin akıllı bir şekilde konuşlandırılması gerektiğini savunmaktadır (Gökmen vd., 2016, s. 33; Moore ve Diehl, 2019, s. 222).

Alman eğitimci Otto Peters, uzaktan eğitimin kavramsal gelişimine katkıda bulunmuştur. Peters'in temel teorisi "Endüstriyel Model" adı verilen uzaktan eğitim ile endüstriyel üretimdir (Keegan, 2000, s. 36).

Morten Paulsen, kooperatif öğrenmeye odaklanmış ve geliştirdiği altıgen model ile bu öğrenme biçiminde yer alan bireylerin sahip olabileceği altı farklı özgürlük veya bağımsızlık boyutunu tanımlamıştır. Bu boyutlar; zaman, mekân, öğrenme hızı, içerik, kullanılan ortam ve erişim şeklinde sıralanmaktadır (Moore ve Diehl, 2019, s. 56).

Uzaktan eğitim literatüründe Donn Randy Garrison, bağımsızlık ilkesine yönelik eleştirel bir tutum sergileyerek, bu kavramın eğitimin özsel dinamiklerini perdeleyebileceği yönünde uyarıda bulunmaktadır (Holmberg, 1995, s. 170).

Terry Anderson ise iki görüş öne sürmektedir. İlki, öğrenme ortamında bahsedilen üç etkileşim türünden biri yüksek seviyede tutulursa, diğer iki etkileşim türü minimum seviye indirilebilir veya devre dışı bırakılabilir. İkinci olarak, etkileşim türlerinden birden fazlasının yüksek seviyede tutulması oldukça etkili öğrenme deneyimleri oluşturacağını fakat bunun mali ve zaman açısından etkili olamayabileceğini belirtmektedir. Genel olarak bu kurama göre uygun düzeyde etkileşim türleri işe koşularak verimli ve zaman-para açısından maliyeti daha az olan bir uzaktan eğitim sürecinin gerçekleştirilebileceğinin mümkün olduğu belirtilmektedir (Gökmen vd, 2016, s. 36).

Uzaktan Eğitim Bağlamında Genel Öğretim ve Öğrenme Kuramları

Kuram veya teori ele aldığı konuya dair bir takım bilgiden yola çıkarak konunun zihinsel bir haritasını çıkartır. Eğitim kuramı da kendi hakikatini gerçeklik alanı ile uyuşmada değil, ona müdahale etmede, alternatifler sunmada, değiştirmede ve yeniden düzenlemede bulur. Bunu başarabilmek için, kuramlar tarihi ile ilgilenir, eğitim pratiğine bakar, eğitimi bir bütün olarak kavramaya çalışır. Olayları açıklamak ve tahmin etmek için mantıksal çıkarımlarda bulunur ve bir dizi

hipotezler kurar (Holmberg, 2008, s. 107; Taşdelen, 2003, s. 164). Taşkın vd. (2008, S. 36)'e göre ise; "Bilimsel anlamda kuram, içeriğinde gerçekler, yasalar, çıkarımlar, bilimsel öngörüler ve test edilmiş hipotezler bulunan doğanın ya da fiziksel evrenin belirli yönlerini açıklama gücüne sahip, son derece iyi desteklenmiş önermelerdir."

Baath tarafından analiz edilen teorilerin yanı sıra Lehner'in problem çözme öğrenimini amaçlayan genetik öğretim stratejisi, Nuthall ve Snook'un rasyonel modeli, uzaktan eğitim hakkındaki düşüncenin genel eğitim teorisine sıkı sıkıya bağlılığını göstermektedir (Holmberg, 2008, s. 109). Graham Nuthall hangi faktörlerin öğrenmeyi ne derecede etkilediğini araştırmıştır. Bunun yanı sıra metabilişsel düşünmenin öğrenme sonuçları üzerindeki rolünü de saptamak için bir dizi araştırmada bulunmuştur. Ayrıca Nuthall 1960'dan 2000 yılına dek öğrencileri sınıf içerisinde kayda alarak tüm kariyeri boyunca incelemelerde bulunmuştur (Tishauser, 2019).

Uzaktan eğitimi geçmişten günümüze değin ispatlanmış mevcut öğretim ve öğrenme kuramları ile ilişkilendirirsek, kaçılmaz bir biçimde bu kuramların birçoğunun uzaktan eğitim ile de ilişkili olduğu sonucuna varabiliriz. John Baath bu konuda bir dizi araştırma yapmış ve uzaktan eğitimde hangi modellerin veya kuramların ne ölçüde uygulanabileceklerini analiz etmiştir. Baath'a göre uzaktan eğitim için en uygun modeller;

- Skinner'ın Davranış Kontrol Modeli.
- Rothkopf'un Yazılı Talimat Modeli.
- Ausubel'in Organizatör Modeli.
- Bennett'in Yapısal İletişim Modeli.
- Bruner'in Keşif-Öğrenme Modeli.
- Rogers'ın Öğrenmeyi Kolaylaştırma Modeli.
- Gagne'nin Genel Öğretim Modeli

Baath incelediği tüm bu modellerin uzaktan eğitim için uygun olduğunu savunmaktadır. Skinner, Gagne, Ausubel ve Bennett'in kuramsal yaklaşımları, özellikle pratikteki uygulanabilirlikleri nedeniyle ön plana çıkan modeller arasında yer almaktadır. (Holmberg, 1995, s. 158-159).

Bazı kesimlere göre, uzaktan eğitim geleneksel eğitimden bir sapmayı temsil etse de Holmberg bunun farklı bir eğitim biçimi olduğunu iddia etmektedir. Keegan ise uzaktan eğitimin geleneksel eğitime paralel ve tamamlayıcı bir eğitim alanı olduğu dile getirmektedir (Simonson, vd. 2015, s. 41).

Uzaktan Eğitim Kuram/Teorileri

Uzaktan eğitim, yapısal olarak geleneksel öğretime benzemekle birlikte, dayandığı kuramsal temeller ve uygulama biçimleri açısından önemli farklılıklar barındırmaktadır. Özellikle geleneksel sınıf ortamı dışında yer alan bireylere ulaşmayı hedeflemesi, uzaktan eğitimi özgün ve genel kurallardan ayrılan bir eğitim biçimi haline getirmektedir. Her iki öğretim yönteminde de kuramsal altyapılar büyük önem taşımaktadır; çünkü eğitim teorileri, öğretim uygulamalarının hem içeriğini hem de yöntemini doğrudan şekillendirmektedir. Bu bağlamda, ETMOSÖM modelinin kuramsal temeli aşağıda açıklanan uzaktan eğitim teorileri ile ilişkilendirilmiş, her bir kuramın modelde hangi işlevi yerine getirdiği analitik bir yapı içinde değerlendirilmiştir.

1. Bağımsız Çalışma Teorisi (Charles Wedemeyer)

Wedemeyer'in 1981 tarihli *"Arka Kapıdan Öğrenme"* adlı eserinde ortaya koyduğu üzere, uzaktan eğitimin temelini öğrencinin bağımsızlığı oluşturmaktadır. Ona göre, öğrencinin zamandan ve mekândan bağımsız biçimde kendi öğrenme sürecini kontrol edebilmesi, öğrenme ortamlarının daha esnek ve bireyselleştirilmiş bir yapıya kavuşmasını gerektirir. Bu düşünce doğrultusunda, kalıplaşmış ve geleneksel öğrenim kalıplarını eleştiren Wedemeyer, öğrenci bağımsızlığını temel alan ve teknolojinin bu bağımsızlığı destekleyecek biçimde kullanılmasını öngören on maddelik bir sistem önermiştir (Wedemeyer, 1981; Simonson vd., 2015, s. 42):

1. Öğrenciler, öğretmenler aynı ortamda bulunsalar da bulunmasalar da, herhangi bir yerde bireysel olarak çalışabilme yetisine sahip olmalıdır.
2. Öğrencilere öğrenme süreçlerinde daha fazla sorumluluk verilmelidir.
3. Öğretmenler, gözetim işlevinden arındırılarak asli görevleri olan öğretimle daha etkin biçimde ilgilenebilmelidir.
4. Öğrencilere daha fazla seçenek ve fırsat sunulmalıdır.
5. Kanıtlanmış etkili öğretim araçları ve yöntemleri uygun şekilde kullanılmalıdır.
6. Bireylerin birbirlerinden öğrenebilecekleri araçlar ve başlıklar tercih edilmelidir.
7. Dersler, "mafsallı" yani birbirine bağlı, eklemeli bir sistemle yeniden tasarlanmalıdır.
8. Bireysel farklılıklara uyum sağlama fırsatları korunmalı ve geliştirilmelidir.
9. Öğrencilerin öğrenme sürecine ilişkin yer, yöntem ve sıra konularında seçim yapmaları desteklenmelidir.
10. Öğrencilere kendi hızlarında öğrenme özgürlüğü tanınmalıdır.

Bu sistem, bireysel farklılıklara saygı duyan ve öğrenme sürecinde öğrencinin öz-yönetimini temel alan bir pedagojik anlayışa işaret etmektedir. Wedemeyer'in bu kuramı, uzaktan eğitim alanındaki teorik birikime önemli katkılar sağlamış ve sonraki yaklaşımlara da zemin oluşturmuştur (Gökmen vd., 2016, s. 32).

ETMOSÖM modelinde ise, Bağımsız Çalışma Teorisi'nin bu ilkeleri "Öz-Yönetimli Öğrenme" bileşeni aracılığıyla somutlaşmaktadır. Öğrencilerin manzara fotoğrafı seçiminden dijital sanat üretimine kadar tüm süreci kendi hızlarında ve kendi tercihleri doğrultusunda yönetmeleri (Tablo 4), bu kuramın pedagojik düzeyde pratik karşılığı olarak değerlendirilmektedir (Wedemeyer, 1981, s. 115).

2. Bağımsız Çalışma Teorisi ve İşlem Mesafesi Teorisi (Grahame Michael Moore)

Michael Moore'un uzaktan eğitime yönelik katkıları, özellikle öğrenci özerkliği ve pedagojik mesafe kavramları üzerinden şekillenmiştir. Moore'un geliştirdiği Bağımsız Öğrenme Kuramı, eğitim programlarını iki boyutta ele almaktadır: bireysel özerklik düzeyi ve öğretimsel mesafe (yani öğretmen ile öğrenci arasındaki etkileşimsel uzaklık). Bu yaklaşım, uzaktan eğitim uygulamaları için bir sınıflandırma modeli olarak kabul edilir ve öğrencilerin öğrenme sürecindeki bağımsızlık derecelerine göre öğretim yapılarının nasıl biçimlendiğini analiz etmeyi amaçlar (Holmberg, 1995; Moore ve Diehl, 2019, s. 52; Simonson vd., 2015, s. 43).

Moore'un bir diğer kuramsal katkısı ise, uzaktan eğitimi yalnızca coğrafi ayrılıkla değil, pedagojik bağlamda tanımlayan İşlem Mesafesi Teorisi'dir. Bu teoriye göre, uzaktan eğitimde öğretmen ve öğrenci arasındaki "mesafe", fiziksel değil; öğretim tasarımı, etkileşim yoğunluğu ve öğrencinin öz-yönlülüğü gibi pedagojik değişkenlere bağlıdır. Moore (1997), bu ilişkisel alanı üç temel unsur çerçevesinde tanımlar: öğretim programının yapısı, öğrenci-öğretmen etkileşiminin niteliği ve öğrencinin öğrenme sürecindeki öz-yönlülüğü (Moore, 1997, s. 22).

ETMOSÖM modelinde, Moore'un bu iki kuramsal yaklaşımı "Etkileşim Temelli Öğrenme" ilkesiyle bütünleştirilmiştir. Özellikle öğretmenin çevrim içi ekran paylaşımı yoluyla gerçek zamanlı geri bildirim sağlaması, öğrenciyle etkileşim kurarak işlemsel mesafeyi azaltma amacına hizmet etmektedir. Ayrıca senkron ve asenkron iletişim araçlarının kullanımı sayesinde, öğrenme süreci esnek, yönlendirici ve destekleyici bir hal almaktadır. Bu yapı, Moore'un "diyaloğun pedagojik mesafeyi azaltacağı" yönündeki temel görüşünü doğrudan karşılayan bir uygulama örneğidir (Moore, 1997, s. 29). Aynı zamanda öğrencinin bireysel

sorumluluk üstlenmesini teşvik eden model yapısı, Moore'un bağımsız öğrenmeye ilişkin temel varsayımlarıyla da tutarlı bir biçimde kurgulanmıştır.

3. Öğretimin Sanayileşme Teorisi (Otto Peters)

Otto Peters, uzaktan eğitimi sanayileşmiş bir öğretim ve öğrenme modeli olarak ele almış ve bu bağlamda endüstriyel üretim süreçleriyle benzerlikler kurarak değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre, uzaktan eğitim, geleneksel, yüz yüze ve grup temelli öğretim uygulamalarının aksine, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkabilecek bir yapıdadır. Peters, endüstri öncesi döneme ait eğitim anlayışının uzaktan eğitimin doğasını açıklamakta yetersiz kaldığını ifade etmiş ve bu yeni eğitim biçiminin analizinde kullanılabilecek çeşitli kavramlar önermiştir. Bu kavramlar arasında; rasyonelleştirme, iş bölümü, mekanikleşme, üretim hattı benzeri süreçler, seri üretim, planlama ve hazırlık aşamaları, standartlaşma, işlevsel dönüşüm, nesnelleştirme ve merkezileşme yer almaktadır (Gökmen vd., 2016, s. 32; Simonson vd., 2015, s. 45).

Otto Peters, uzaktan eğitimi sanayi toplumunun üretim modellerine benzeterek sistematik, planlı ve standartlaştırılmış bir eğitim yapısı olarak tanımlar. Peters'a göre uzaktan eğitim; rasyonelleştirme, iş bölümü, merkezi planlama ve seri üretim gibi sanayileşmenin temel kavramlarıyla açıklanabilir (Gökmen vd., 2016, s. 32; Simonson vd., 2015, s. 45).

ETMOSÖM modelinin modüler ve yapılandırılmış yapısı, Peters'ın sistem yaklaşımıyla örtüşmektedir. Öğretim adımlarının aşamalı ve tekrar üretilebilir biçimde yapılandırılması (örneğin eskiz → renk denemesi → kompozisyon → dijital sonlandırma gibi üretim döngüleri), bu kuramın uzaktan sanat eğitimi bağlamında pedagojik karşılığını oluşturur.

4. Etkileşim ve İletişim Teorisi (Börje Holmberg)

Börje Holmberg'in uzaktan eğitim kuramı, iletişim temelli bir yaklaşım sunmakta ve özellikle öğretici ile öğrenci arasındaki kişisel, empatik ve rehberlik odaklı iletişimin öğrenme sürecindeki etkisine odaklanmaktadır. Holmberg'in *rehberli didaktik konuşma* (guided didactic conversation) olarak tanımladığı bu kuram, uzaktan öğretimin yalnızca bilgi aktarımı olmadığını; aynı zamanda öğrenen ile öğretici arasında duygusal bağlılık ve işbirliği gerektiren bir süreç olduğunu savunur (Simonson vd., 2015, s. 46).

Holmberg'in kuramı, aşağıdaki sekiz varsayıma dayanmaktadır (Holmberg, 1985, akt. Simonson vd., 2015, s. 46):

1. Öğretimin özü, öğretim ve öğrenme tarafları arasındaki etkileşimdir.

2. Öğretim ve öğrenme tarafları arasındaki kişisel ilişki, öğrenme zevkine katkı sağlar.
3. Öğrenme zevki, öğrencinin motivasyonunu destekler.
4. Karar verme sürecine katılım, öğrenci motivasyonu için önemlidir.
5. Yüksek motivasyon, öğrenme sürecini kolaylaştırır.
6. Samimi iletişim, öğrenci motivasyonunu artırır.
7. Öğrencilerin neyin işe yaradığını öğrenmeleri, öğretimin etkililiğini artırır.
8. Empati ve aidiyet duyguları, öğrenmeyi olumlu yönde etkiler.

Bu kuram, yalnızca bilişsel değil aynı zamanda duyuşsal bileşenleri de dikkate alan bir uzaktan eğitim yaklaşımı sunar. Öğrencinin kendini güvende ve desteklenmiş hissetmesi, öğrenme sürecinde aktif ve üretken olabilmesi için temel bir koşul olarak değerlendirilir.

ETMOSÖM modeli, Holmberg'in bu teorik ilkelerini uygulamaya dönüştüren yapısıyla dikkat çekmektedir. Özellikle öğreticinin, öğrencinin seçtiği manzara fotoğrafı üzerinden yönlendirici sorular sorması (örneğin renk geçişleri, kompozisyon öğeleri, odak noktası gibi konulara dair) ve öğrencinin bireysel yorumlarını dikkate alarak empatik geri bildirimlerde bulunması (Tablo 2), "rehberli diyalog" anlayışının doğrudan bir yansımasıdır (Holmberg, 1995, s. 167). Öğreticinin rehberlik rolü, modelin bütününde öğrencinin hem akademik hem de duygusal gelişimini destekleyecek şekilde yapılandırılmıştır.

5. Androgoji / Yetişkin Eğitimi Kuramı -Malcolm Knowles

Knowles'un yetişkin eğitimi kuramı, yetişkin bireylerin öğrenmeye yönelik motivasyonlarının içsel kaynaklara dayandığını ve öğrenme süreçlerini kendi sorumlulukları altında yürütmeleri gerektiğini savunur. Bu bağlamda, deneyim temelli öğrenme, öğrenme gereksinimlerine duyarlılık ve bireysel öğrenme yolları öne çıkar (Gökmen vd., 2016, s. 34).

ETMOSÖM modeli, bu kuramı öz-değerlendirme ve bireysel üretim süreçleriyle pedagojik düzeye taşımaktadır. Özellikle öğrencilerin kendi çalışmalarını değerlendirdikleri raporlar ve kişisel sanatsal üretimleri (Tablo 5), Knowles'un vurguladığı bireysel sorumluluğa dayalı öğrenme anlayışına karşılık gelmektedir (Knowles, 1984, s. 65).

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan örnek olay (case study) yöntemi çerçevesinde kurgulanması planlanmıştır. Çünkü örnek olay deseni, özgün bir öğretim modeli önerisini hem kuramsal düzeyde yapılandırmayı hem

de belirli bir bağlamda uygulamaya dönüştürerek analiz etmeyi mümkün kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu desen, sanat eğitimi gibi bağlam odaklı alanlarda bireylerin öğrenme deneyimlerinin çok yönlü olarak analizine olanak tanıdığı için tercih edilmiştir. Diğer yandan kuramsal yaklaşımların sahadaki karşılıklarının anlaşılması açısından güçlü bir analitik zemin sunmaktadır.

Araştırmada, uzaktan eğitim kuramlarının görsel sanatlar eğitimi bağlamındaki öğretim süreçlerine olan etkileri temel alınarak, kuramsal temelleri sistematik biçimde yapılandırılmış bir öğretim modeli geliştirilmiştir. Bu kapsamda; Wedemeyer'in Bağımsız Çalışma Teorisi, Moore'un İşlem Mesafesi Kuramı, Holmberg'in Etkileşimli İletişim Modeli, Knowles'un Yetişkin Eğitimi Yaklaşımı ve Peters'ın Sanayileşme Teorisi modelin teorik dayanaklarını oluşturmuştur.

Bu kuramların her biri, önerilen Etkileşim Temelli Modüler Sanat Öğretimi Modeli'nin (ETMOSÖM) özgün bileşenleriyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Modelin ana bileşenleri olan *etkileşim, modüler yapı, öz-yönetimli öğrenme ve empatik rehberlik*, sırasıyla Moore, Peters, Wedemeyer ve Holmberg'in kuramsal yaklaşımları ile örtüşecek şekilde yapılandırılmıştır. Ayrıca, Knowles'un Androgojik yaklaşımı, modelin öğrenci merkezli, deneyim temelli ve sorumluluğa dayalı öğrenme yapısını temellendirmektedir.

Modelin uygulanabilirliğini test etmek üzere, ön lisans veya lisans düzeyinde yürütülecek "Röprodüksiyon ve Renk Bilgisi" dersi kapsamında, senaryo temelli örnek öğretim modülleri oluşturulacaktır. Bu modüllerde, öğrencilerin kendi çektikleri ya da dijital platformlardan seçtikleri manzara fotoğraflarını analiz etmeleri ve bu analizleri dijital sanat üretimine dönüştürmeleri hedeflenmektedir.

Öğretim sürecinde öğretim elemanının dijital platformlar üzerinden eş zamanlı ve eş zamansız biçimde verdiği geri bildirimler ve etkileşim süreçleri ayrıntılı olarak planlanacaktır. Böylece modelin teorik ilkeleri ile öğretim uygulaması arasındaki bağ kurulacak ve modelin işlevselliği derinlemesine analiz edilecektir.

BULGULAR VE YORUM

Eğitim Teorilerinin Görsel Sanatlar Açısından Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, uzaktan eğitim kuramlarının Görsel Sanatlar öğretimine entegrasyonu, yalnızca kuramsal düzeyde değil; aynı zamanda uygulamaya dönük örneklem temelli bir analiz ile ele alınmıştır. Bu bağlamda, her kuramsal

yaklaşımın öğretim sürecinde nasıl karşılık bulduğu analitik bir bütünlükle modellenmiştir.

Holmberg'in (1995) empatik ve destekleyici iletişimi önceleyen kuramı, dijital ortamda yönlendirici soru ve kişisel geri bildirimlerle öğretici-öğrenci ilişkisini güçlendirici bir işlev kazanmıştır. Öğretim elemanının öğrencinin görsel malzeme seçim sürecine müdahil olarak duygusal ve bilişsel rehberlik yapması, Holmberg'in "Rehberli Didaktik Konuşma" modelinin pedagojik yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Moore'un (1997) İşlem Mesafesi Kuramı kapsamında, senkron ve asenkron dijital etkileşim biçimleri modelde stratejik olarak yer almıştır. Özellikle ekran paylaşımı ve anlık dijital dönütler, öğretici ile öğrenci arasındaki pedagojik mesafeyi azaltmayı amaçlamaktadır. Bu durum, modelde yer alan "Etkileşim Temelli Öğrenme" ilkesinin teorik zeminini oluşturmaktadır.

Knowles'un (1984) deneyim temelli öğrenme ilkesi, öğrencilerin kendi seçtikleri görseller üzerinden yürüttükleri analiz ve yorumlama süreci ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu süreç, öğrencinin bireysel öğrenme sorumluluğunu üstlenmesini teşvik etmekte ve öz değerlendirme raporları ile desteklenmektedir.

Peters'ın (1998) sanayileşme kuramı, modeldeki modüler yapı kurgusu aracılığıyla somutlaştırılmıştır. Her modülün belirli adımlarla planlanmış olması, öğretim sürecinin sistematik ve standartlaştırılmış biçimde yapılandırılmasına olanak tanımaktadır.

Wedemeyer'in (1981) Bağımsız Çalışma Teorisi ise, öğrencinin öğrenme sürecini kendi zamanlamasına göre düzenleyebilmesine olanak sağlayan öz-yönetimli öğrenme ilkesine teorik temel sunmuştur. Bu bağlamda, öğrenci kendi temposuna göre öğrenme sürecini yapılandırmakta, öğrenme sürecinde aktif ve sorumlu bir özneye dönüşmektedir.

Önerilen Model ve Uygulama Tasarımı

Bu çalışma kapsamında, uzaktan görsel sanatlar öğretiminin niteliğini artırmak amacıyla kuramsal temellere dayanan ve uygulama bağlantıları açıkça tanımlanmış bir öğretim modeli önerilmesi hedeflenmektedir. Bu model, Etkileşim Temelli Modüler Sanat Öğretimi Modeli (ETMOSÖM) olarak adlandırılmakta ve uzaktan eğitim sürecinde öğrenci-öğretmen-içerik etkileşiminin sistematik olarak güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

ETMOSÖM modeli, uzaktan yürütülen uygulamalı sanat derslerinde sıkça karşılaşılan etkileşim eksikliği, motivasyon kaybı ve dağınık öğrenme

deneyimlerini sistematik bir çerçeveye oturtarak çözümleme potansiyeline sahiptir. Modelin öğretim süreci, aşağıdaki temel ilkeler üzerine inşa edilmiştir:

- Etkileşim Temelli Öğrenme: Öğrenci-öğretmen, öğrenci-içerik ve öğrenci-öğrenci etkileşimleri eş zamanlı ve eş zamansız yollarla sürekli desteklenecektir (Moore, 1997).
- Modüler Yapı: Her modül, tanımlı kazanımlar, dijital ve geleneksel aracılar, etkinlik planları, yansıtıcı sorular ve çoklu değerlendirme yaklaşımları ile şekillendirilecektir (Peters, 1998).
- Öz-Yönetimli Öğrenme: Öğrencilerin bireysel öğrenme sorumluluğu alarak kendi hızlarına göre ilerlemeleri sağlanacaktır (Wedemeyer, 1981).
- Empatik Rehberlik: Öğretici, Holmberg'in (1995) "Rehberli Didaktik İletişim" anlayışına uygun olarak bireysel farklılıklara duyarlı, empatik ve destekleyici bir rol üstlenecektir.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, "manzara fotoğrafından tabloya dönüşüm" temasıyla şekillendirilmiş örnek bir öğretim modülü sunulmaktadır. Aşağıdaki tablolar bu yapının teoriden uygulamaya geçiş süreçlerini göstermektedir:

Tablo 1.
Örnek öğretim modülü: "Doğadan tuvale: renk analizi ve manzara yorumu"

Süre	3 hafta, 12 saat
Amaç	Öğrenci, bir manzara fotoğrafı üzerinden renk, doku, leke, kompozisyon gibi analizle yaparak bu analiz doğrultusunda bir tablo oluşturabilecektir.
Araçlar	Grafik tablet, Autodesk SketchBook (öğretim elemanı ve öğrenci için ücretsiz kullanım sunduğu için), çevrim içi eğitim platformu (Örneğin, Google Classroom).

Tablo 2.

1. Aşama: Gözlem ve seçim (Hafta 1)

Amaç	• Öğrencilerin estetik algı ve seçim becerilerini geliştirmek.
Etkinlikler	• Öğrenciler, çevrelerinden özgün bir manzara fotoğrafı çeker veya internetten bir manzara seçer. • Seçtikleri fotoğrafı çevrim içi platform üzerinden öğretmen ve sınıf arkadaşlarıyla paylaşırlar. • Holmberg'in rehberlik anlayışına uygun biçimde öğretim elemanı, öğrencilere yönlendirici sorularla yaklaşır: o Fotoğraftaki renk özellikleri nelerdir? o Hangi dokular ön plandadır? o Kompozisyonun temel odak noktası nedir?

Tablo 3.

2. Aşama: Analiz ve kavramsallaştırma (Hafta 2)

Amaç	Seçilen görselin sanat eserine dönüşmesini sağlayacak analiz becerilerini geliştirmek.
Etkinlikler	• Öğrencilerden, fotoğraflarındaki renk değerleri, leke dağılımları, dokusal ve biçimsel unsurlar üzerine analiz yapmaları istenir. • Bu analizler görsel sunum (dijital çizim programı üzerinde işaretleme, renk paleti çıkarımı vb.) ve kısa yazılı açıklamalarla desteklenir. • Öğrenciler bu aşamada kendi yorumlama biçimlerine dair fikirler oluşturmaya başlar. • Moore'un öğrenci-içerik etkileşimini temel alan yaklaşıma uygun biçimde, her öğrenci analizinden yola çıkarak kendi sanat dili (üslup) üzerine düşünmeye teşvik edilir.

Tablo 4.

3. Aşama: sanatsal yorum ve dijital röprodüksiyon (Hafta 3)

Amaç	Öğrencilerin seçtikleri fotoğraflardan yola çıkarak özgün dijital sanat eserleri üretmeleri.
Etkinlikler	• Autodesk SketchBook vb. programlar aracılığıyla her öğrenci, kendi analiz sonuçlarına dayanarak manzara fotoğrafını bir tabloya dönüştürür. • Öğrencilerin sanatsal üslubu, analizde öne çıkardıkları görsel unsurlar doğrultusunda şekillenir (örneğin bir öğrenci için çizgisellik ön planda olabilirken, bir başkası lekesel etkiyi önceleyebilir). • Peters'in sistem yaklaşımına uygun olarak, üretim süreci yapılandırılmış aşamalardan oluşur: eskiz – renk denemeleri – kompozisyon – dijital sonlandırma. • Wedemeyer'in bağımsız öğrenme anlayışıyla her öğrenci kendi zaman planlamasını yapar ve süreci kişisel tempoya göre ilerletir.

Tablo 5.

Değerlendirme ve geri bildirim

Süreç	• Öğrenciler, ürettikleri dijital tablonun yanı sıra, süreci belgeleyen kısa bir rapor sunar. • Değerlendirme; analiz derinliği, görsel unsurların uygulanışı, sanatsal üslup gelişimi ve dijital araçların etkin kullanımı üzerinden yapılır. • Etkileşimli çevrim içi sınıf ortamında, öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretim elemanı etkileşimi ile her öğrenci çalışmasını sunar, eleştirir ve geri bildirim alır. Bu aşamada öğretim elemanı öğrenci çalışmasında düzeltme ihtiyacı duyarsa, kendi ekran paylaşımını yaparak program üzerinde gerekli düzeltmeleri yapar. • Knowles'in yetişkin öğrenme ilkelerine uygun olarak, öğrenciler kendi öğrenme sorumluluğunu üstlenir ve öz değerlendirme sürecine aktif biçimde katılır.

Tablo 6.

Kazanımlar	
Süreç	• Gözlem ve çizim arasında ilişki kurabilme • Kompozisyon, renk, leke, doku ve perspektif gibi ilkeleri dijital ortamda uygulayabilme • Sanatsal üretim sürecinde bireysel estetik kararlar verebilme • Kendi sanatsal üslubunu oluşturabilme • Eleştirisel analiz yapabilme

Bu modül, öğrencilerin hem dijital çizim becerilerini hem de gözlem yoluyla analiz yapma ve sanatsal karar verme yetilerini geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda öğretmen rehberliğiyle yapılandırılmış bir süreç içinde bireysel yaratıcılıklarını kullanmaları desteklenecektir.

Modül uygulaması sonrası, modelin uygulanabilirliğini ve etkililiğini değerlendirmek üzere nitel veri toplama tekniklerinin (görüşme, gözlem ve öğrenci ürünlerinin doküman analizi) kullanılması planlanmaktadır. Böylece öğrencilerin modelle ilgili deneyimleri, öğrenme çıktıları ve pedagojik kazanımları değerlendirilebilecektir.

Bu bağlamda geliştirilecek olan ETMOSÖM modeli, özellikle çevrim içi ortamlarda uygulamalı sanat eğitimi süreçlerine yenilikçi ve kuramsal temelli bir çözüm sunma potansiyeline sahiptir. Modelin esnek yapısı, hem farklı yaş gruplarına hem de çeşitli sanat temalarına uyarlanabilir bir öğretim stratejisi geliştirme imkânı tanımaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, uzaktan eğitim bağlamında görsel sanatlar öğretiminin niteliğini artırmak amacıyla, eğitim kuramları temelinde geliştirilecek olan *Etkileşim Temelli Modüler Sanat Öğretimi Modeli (ETMOSÖM)* önerilmiştir. Model, hem öğrenen merkezli hem de teknolojik olanaklara dayalı, yapılandırılmış bir uzaktan sanat eğitimi tasarımı sunmayı amaçlamaktadır.

Uzaktan eğitim ortamlarında özellikle uygulama temelli alanlarda karşılaşılan pedagojik zorluklar, öğretim sürecinin yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Görsel sanatlar eğitimi doğası gereği görsel, dokunsal ve estetik deneyimlerle gelişen, yoğun etkileşim ve gözlem gerektiren bir alan olduğundan, bu sürecin uzaktan yürütülmesinde öğretimsel etkinliğin korunması büyük önem taşımaktadır (Pala ve Erdem, 2015, s. 213). Bu bağlamda önerilen ETMOSÖM,

etkileşimi merkeze alan, kuramsal temele dayanan, yapılandırılmış bir öğretim modeli olarak öne çıkmaktadır.

Modelin kuramsal temeli, Moore'un İşlem Mesafesi Kuramı (Moore, 1997), Holmberg'in Etkileşimli İletişim Kuramı (Holmberg, 1995), Knowles'un Yetişkin Eğitimi Kuramı (Knowles, 1984), Peters'ın Sanayileşme Kuramı (Peters, 1998) ve Wedemeyer'in Bağımsız Öğrenme Kuramı (Wedemeyer, 1981) gibi çağdaş uzaktan eğitim yaklaşımlarına dayandırılmıştır. Bu kuramlar sayesinde model; etkileşim, öz-yönetimli öğrenme, yapılandırılmış içerik sunumu ve empatik iletişim gibi kritik pedagojik bileşenleri gözetmektedir. Sanat eğitimi gibi yaratıcı düşünceye dayalı bir alanda, bu kuramsal bileşenler öğrenmenin niteliğini önemli ölçüde artırabilecek potansiyele sahiptir.

Bu kuramsal çerçeve yalnızca sıralayıcı bir aktarım olarak değil, modelin her bileşeniyle bütünleşik bir yapı kuracak biçimde uygulanmıştır. Her kuramın modelde hangi pedagojik işlevi üstlendiği açık bir analitik yaklaşımla ilişkilendirilmiştir.

Uygulama tasarımı açısından modelin örnek modülünde, öğrencilerin referans manzara fotoğraflarından yola çıkarak dijital çizim uygulamaları ile özgün sanatsal üretim gerçekleştirmeleri hedeflenmektedir. Bu süreçte grafik tablet kullanımı ve Autodesk SketchBook gibi dijital araçlar aracılığıyla öğrencilerin üretim deneyimi desteklenecektir. Aynı zamanda yapılandırılmış geri bildirim mekanizmalarıyla öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimi teşvik edilerek öğrenme süreci çok yönlü hale getirilecektir.

Önerilen ETMOSÖM modeli, uzaktan sanat eğitiminin pedagojik eksikliklerini gidermek amacıyla oluşturulmuş bir öğretim modeli tasarımıdır. Model, hem öğretmenlerin öğretim sürecini yapılandırmalarına olanak tanıyacak hem de öğrencilerin aktif katılımını ve sanatsal üretimini destekleyecektir. Kuramsal temellere dayalı olması, modelin akademik tutarlılığını güçlendirmekte, dijital araçlar ve etkileşimli yaklaşımlar ise uygulanabilirliğini artırmaktadır.

Modelde, Holmberg'in iletişim teorisi rehberli diyalog ve empatik etkileşim bağlamında öğretmen-öğrenci ilişkisini yapılandırmakta; Moore'un teorisi, dijital ortamda etkileşimli geri bildirim süreçleriyle senkron ve asenkron öğrenme biçimlerini desteklemektedir. Knowles'un yaklaşımı, öğrenci merkezli deneyim temelli öğrenme ve öz değerlendirme adımlarıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Peters'ın sistem yaklaşımı modüler öğretim yapılarını sistematik hale getirirken, Wedemeyer'in bağımsız öğrenme ilkesi öğrencinin öğrenme hızını ve yönünü bireyselleştirmesine olanak tanımaktadır.

Modelin temel sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Kuram temelli yapı, modelin pedagojik derinliğini güçlendirmektedir.
- Etkileşim odaklı öğrenme, öğrencinin motivasyonunu ve öğrenme sürecine katılımını artıracaktır.
- Modüler yapı, öğretmenler için planlama ve değerlendirme kolaylığı sağlayacaktır.
- Öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönetebilecekleri esnek bir ortam sunulacaktır.
- Sanatsal üretim süreci bireyselleşerek özgünlüğü ve yaratıcılığı destekleyecektir.

Bu öneri niteliğindeki çalışma doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Uzaktan sanat eğitimi alanında yapılandırılmış, kuramsal temelli uygulama modellerinin geliştirilmesi teşvik edilmelidir.
2. Eğitim fakülteleri ve ilgili kurumlar, sanat eğitimcilerini dijital öğretim araçlarını etkili kullanabilecek şekilde desteklemelidir.
3. Öğretim süreci; bireysel üretimi, etkileşimi ve öz-yönetimi teşvik edecek şekilde tasarlanmalıdır.
4. Görsel sanatlar eğitimi için modüler öğretim planları hazırlanmalı ve öğretmenler bu planlara uygun içerikler geliştirmelidir.
5. Modelin uygulanabilirliğini ölçmek amacıyla gelecekte deneysel araştırmalar gerçekleştirilmelidir.
6. Eğitim kurumları, öğrencilerin sanatsal gelişimini belgeleyen dijital portfolyo sistemlerini yaygınlaştırmalıdır.

Sonuç olarak, ETMOSÖM modeli yalnızca kuramsal olarak temellenmiş bir öneri değil; uygulamaya aktarılabilirliği yüksek, pedagojik bütünlük taşıyan ve sanat eğitiminin dijital dönüşümüne yanıt verebilecek potansiyelde bir yapı sunmaktadır. Bu model, ilerleyen süreçte gerçekleştirilecek eylem araştırmaları ve deneysel çalışmalarla daha da zenginleştirilerek alan yazınına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Bilirdönmez, K. & Karabulut, N. (2016). Sanat eğitimi süreç ve kuramları. *Ekev Akademi Dergisi*, 20(65). 343-355.

Çoban, S. (2013). Uzaktan ve teknoloji destekli eğitimin gelişimi. A. Özdemir & F. Kaya (Ed.), *XVI. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildiri Kitabı* içinde (s. 201–210). TBD.

Gençaydın, Z. (1990). *Sanat Eğitiminin Düşünsel Temelleri: Ortaöğretim Kurumlarında Resim-İş Öğretimi ve Sorunları*. Şafak.

Gökmen, Ö. M., Duman, İ., & Horzum, M. B. (2016). Uzaktan eğitimde kuramlar, değişimler ve yeni yönelimler. *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 29–51.

Holmberg, B. (1995). *Theory and Practice of Distance Education*. Routledge.

Holmberg, B. (2008). *The Evolution, Principles and Practices of Distance Education*. Carl von Ossietzky Universitat.

Keegan, D. (2000). *Theoretical Principles of Distance Education*. Routledge.

Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, *21*, 73–94.

Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning*. Jossey-Bass.

Moore, M. G. (1997). Theory of transactional distance. D. Keegan (Ed.), *Theoretical Principles of Distance Education* (ss. 22–38). Routledge.

Moore, M. G., & Diehl, W. C. (2019). *Handbook of Distance Education* (4th ed.). Routledge.

Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye'de uzaktan eğitimin güncel durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(5), 376–394.

Pala, F. K., & Erdem, M. (2015). Çevirimiçi öğrenme ortamları ve katılım. B. Akkoyunlu, A. İşman & H. F. Odabaşı (Ed.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları 2015* (s. 213). Ayrıntı.

Peters, O. (1998). *Learning and Teaching in Distance Education: Analyses and İnterpretations from an İnternational Perspective*. Kogan Page.

Simonson, M., Smaldino, S., & Zvacek, S. (2015). *Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education*. Information Age Publishing.

Taşdelen, V. (2003). Eğitimde kuram ve uygulama bağının kurulmasına yönelik felsefi bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *36*(1–2), 150–166.

Taşkın, Ö., Çobanoğlu, E. O., Apaydın, Z., & Çobanoğlu, H. (2008). Lisansın kuram (teori) kavramını algılayışları. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, *25*(2), 35–51.

Tishauser, J. (2019). Sınıf içi öğretim ve öğrenme. https://researched.org.uk/graham-nuthall-educational-research-at-its-best/#:~:text=Professor%20Emeritus%20Graham%20Nuthall%2C%20an,has%20ever%20been%20carried%20out sayfasından erişilmiştir. Erişim tarihi: 18.04.2025.

Wedemeyer, C. A. (1981). *Learning at the Backdoor: Reflections on Non-Traditional Learning in the Lifespan*. The University of Wisconsin Press.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Seçkin.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: With the penetration of digitalization into every aspect of life in the 21st century, educational environments are also undergoing a major transformation. Distance education practices, which have gained momentum especially with the pandemic process, have also highlighted interdisciplinary differences. In this context, the implementation of Visual Arts education, which is a field based on practice and experience, through distance education brings with it various problems in terms of education quality. The aim of this study is to propose a new teaching model based on educational theories so that Visual Arts education can be continued more effectively and qualitatively in the context of distance education. This proposed model, the Interaction-Based Modular Art Education Model (ETMOSÖM), is shaped on the basis of the theories of Moore, Holmberg, Knowles, Peters and Wedemeyer. The theoretical framework, application principles and expected outcomes of this model are systematically presented in Figure 2. The model aims to support the development of digital art production, critical thinking and visual literacy skills through practices carried out in line with the principles of interaction, self-directed learning and modular structure.

Method: This research was designed using the qualitative research method of case study. The proposed "Interaction-Based Modular Art Instruction Model" (ETMOSÖM) is built upon five foundational theoretical frameworks: Wedemeyer's Theory of Independent Study, Moore's Theory of Transactional Distance, Holmberg's Theory of Guided Didactic Conversation, Knowles' Theory of Andragogy, and Peters' Industrialization Metaphor. Each of these theories informs the core principles of the model. During implementation, students are expected to conduct visual analyses using selected landscape photographs via online platforms and to produce original artworks through either traditional techniques or digital tools. The instructor shares their screen to provide

example demonstrations, evaluates student work in real-time, and gives immediate feedback. Additionally, students are empowered to self-regulate their learning processes through modular content, enhancing autonomy and flexibility in the learning environment.

Findings: The expected outcomes of applying this model include higher levels of student interaction, improved artistic expression, and increased individual learning responsibility in remote Visual Arts education. It is anticipated that students will develop the ability to comment on each other's work, participate in discussions, and share their creative processes in a digital setting. Furthermore, instructors will be able to provide more timely and effective feedback using digital tools. The modular structure of the model is expected to facilitate greater student engagement and offer a teaching approach that is responsive to individual differences. This structure also allows students to progress at their own pace while benefiting from structured guidance.

Conclusion and Discussion: Based on the anticipated results, the proposed model is expected to be an effective tool for enhancing the quality of remote art education. The theoretical foundations of the model not only ensure the transmission of technical knowledge but also promote students' active participation in the creative process. The interaction-based modular approach balances the instructor's guidance with opportunities for individualized learning, presenting a structure that aligns with the nature of art education. Moreover, the adaptability of the model to other applied art disciplines enhances its generalizability and relevance. In this context, the ETMOSÖM model offers both a theoretical and pedagogical contribution to the field of remote education and represents a new perspective in the teaching of the arts.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazımı ve yayımlanması sürecine ilişkin olarak herhangi bir çıkar çatışmam bulunmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri

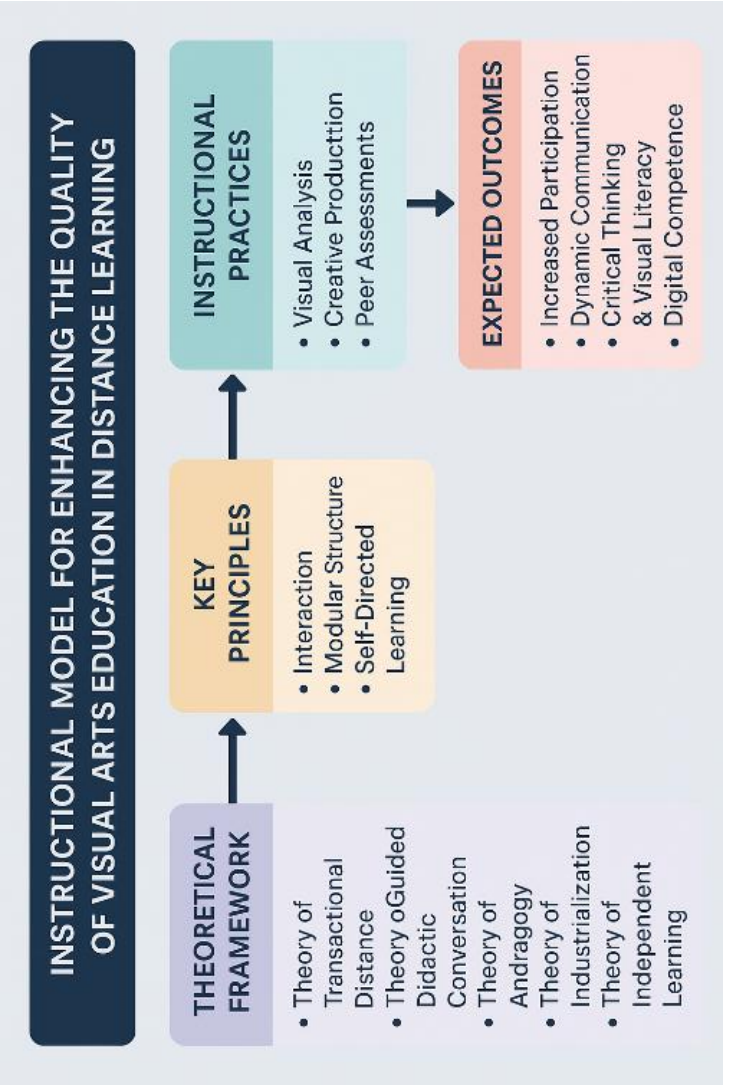
Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazımı ve/veya yayımlanması sürecinde yapay zekâ araçları kullanılmamış; çalışma tamamen yazarın kendi akademik katkısıyla hazırlanmıştır.

EKLER

Ek 1. Uzaktan eğitimde görsel sanatlar eğitiminin kalitesini artırmaya yönelik öğretim modeli (Instructional model for enhancing the quality of visual arts education in distance learning)

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4272-4296
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81765
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 25.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 11.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Alkan, G. Ö., & Doğanay, R. (2025). Kadın Örgütlenmesinde Bir Adım "Türk Ev Kadınları Derneği". *Journal of History School,* 78, 4272-4296.

KADIN ÖRGÜTLENMESİNDE BİR ADIM ''TÜRK EV KADINLARI DERNEĞİ''

Gülden ÖZSOY ALKAN[1] & Rahmi DOĞANAY[2]

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de kadınların sivil toplum alanındaki örgütlenme çabalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta güçlenmesini hedefleyen sivil toplum faaliyetlerinin tarihsel gelişimi ele alınmış; özel olarak "Türk Ev Kadınları Derneği"nin kuruluş süreci, amaçları ve faaliyet alanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Dernek aracılığıyla kadınların kamusal alanda nasıl bir görünürlük kazandığı, sosyal sorumluluk projeleriyle ne tür katkılar sunduğu ve kadın dayanışmasına nasıl bir zemin hazırladığı değerlendirilmiştir. Çalışma, kadınların örgütlü mücadelelerinin sivil toplum aracılığıyla nasıl kurumsallaştığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Sonuç olarak, kadın örgütlenmelerinin toplumsal gelişim ve dönüşümdeki yeri vurgulanmakta; Türk Ev Kadınları Derneği örneği üzerinden bu sürecin dinamikleri ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Örgütlenme, Dernek.

* Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında, birinci yazarın "Türkiye'de Kadın Olgusu (1960-1980)" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

[1] Öğr.Gör., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, gozsoy@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9626-3862.
[2] Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, rdoganay@firat.edu.tr, Orcid: 0000- 0002- 2138- 0175

A Step in Women’s Organization ‘‘Turkish Housewives Association’’

Abstract

This study aims to examine women's organizing efforts in civil society in Türkiye. In this context, the historical development of civil society activities aimed at empowering women in social and economic life is examined, and the founding process, objectives, and areas of activity of the “Turkish Housewives Association” are examined in detail. We evaluate how women gained public visibility through the association, what contributions they made through social responsibility projects, and how they laid the groundwork for women's solidarity. This study is significant in demonstrating how women's organized struggles were institutionalized through civil society. Consequently, the role of women's organizations in social development and transformation is emphasized, and the dynamics of this process are revealed through the example of the Turkish Housewives Association.

Keywords: Women, Gender, Organization, Association.

GİRİŞ

Kadınların hak arayışları çerçevesinde birlikte hareket etme eğilimleri ulusal ve uluslararası gelişmelerin de etkisi ile örgütlenme sürecini hızlandırmış, kurulan dernekler örgütlü eylemciliğin temsilcileri olmuştur. Kadınların örgütlenme fikrinin gelişiminde pek çok faktör etkili olurken, bunlardan biri de kentleşme olgusu ve doğurduğu sonuçlar olmuştur. 1950’li yıllarda ülkemizde kırsal kesimden, kentlere gerçekleştirilen yoğun göçler kentleşmeyi arttırmıştır (Sağlam, 2006, s.37). Artan kentleşme toplum ve insanlar üzerinde gerek olumlu, gerek olumsuz birçok sonucu beraberinde getirmiştir. Kentleşmenin getirdiği en büyük problemlerden biri, sebebiyet verdiği nüfus hareketlilikleri olmuştur. Kırsaldan, büyük sanayi kentlerine gerçekleşen göçler neticesinde kentlerde nüfus artışına bağlı problemler yaşanırken, göç eden ailelerde kadınların çalışma hayatına katılımları ekonomik sebeplerle zaruri bir hal almıştır (Metin, 2011, s. 66). Kırsaldan kentlere göç eden aileler ekonomik şartların etkisiyle, çoğunlukla bütün fertleri ile çalışma hayatının içerisine katılım sağlamak durumunda kalmışlardır. Kırsalda görünmeyen işgücünü temsil eden ücretsiz tarım işçisi kadınların, kent hayatında da emeklerinin karşılığını tam anlamıyla bulabildiklerini söylemek güçtür. Kadınlar, kırsalda yeterli bir eğitim alamadıklarından kente göç sonrasında birçok hak ve güvenceden yoksun bir şekilde çalışma hayatına katılım sağlamak durumunda kalmışlardır. Kent hayatında daha çok günübirlik ve geçici işlerde çalışma imkânı bulan kadınların tek gayeleri ev bütçesine katkı sağlamak olmuştur.

Büyük sanayi kentlerinde kadınlar yalnızca gündelikçi ya da evlerde temizlikçi olarak çalışmakla sınırlı kalmamış, işçi statüsünde çalışan kadınlar da çoğunlukta

olmuştur (Özer ve Biçerli, 2003, s.67). Ancak işçi statüsünde çalışan kadınlar, erkek işçilere göre pek çok yönden geri planda kalmış, erkek işçilerle hemen hemen aynı mesai sürelerini doldurmalarına karşın daha düşük ücretler almışlardır. Diğer yandan, kadınların çalışma hayatına bir şekilde katılım sağlamaları sosyalleşmelerini sağlarken, çalışma hayatında yaşadıkları mağduriyetler de örgütlenme fikrini geliştirmiştir. Çalışma hayatı kadar eğitim hayatı da kadınların birliktelik düşüncesini güçlendiren bir başka tetikleyici unsur olmuştur. Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu inkılâplar kadının eğitim hayatına katılım oranlarında sürekli bir artış sağlamış, Erken Cumhuriyet döneminde devam eden bu artışlar yaşanan toplumsal gelişmelerle daha üst seviyelere ulaşmıştır (Alkan, 1981, s.37-39).

Öğrenimin ilk basamağı olan ilköğretimin, 1961 yılında yürürlüğe konulan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile 6-14 yaş grubu için zorunlu hale getirilmesi bu artışın bir diğer nedeni olmuştur. Örgün eğitimin ilk basamağı olan ilköğretime devam eden kız öğrenci sayısı 1923-1924 yıllarında 62.954 iken, 1970'lerin başında bu rakam 2.117.571 seviyelerine ulaşmıştır (Taşkıran, 1973, s.150). Kadınların yıllar içerisinde eğitim hayatına katılım oranlarının sürekli yükselen bir seyir izlemesi, eğitimli ve bilinçli kadın neslinin ortaya çıkmasını sağlarken, eğitimli kadın da hak ve ödevlerinin bilincinde olma farkındalığına sahip olmuştur. Kadınların örgütlenme eğilimlerinde, uluslararası bağlamda tesiri olan gelişmeler de etkili olmuş, Batı'da yaşanan kadın hareketleri ile Fransa'da yaşanan öğrenci olayları, ülkemizdeki kadın hareketlerinin gelişiminde rol oynamışlardır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Özellikle tarihsel süreçte kadın örgütlenmesi gibi sosyo-kültürel temelli bir konunun analizinde, belgesel tarama ve nitel içerik analizi yöntemleri literatürde yaygın olarak kullanılmıştır (Çakır, 1994; Tekeli, 1982; Çaha, 1996). Türk Ev Kadınları Derneği'nin faaliyetleri, örgütsel yapısı ve toplumsal etkisi, döneme ait faaliyet bültenleri, konferans metinleri ve arşiv belgeleri aracılığıyla incelenmiştir (BCA, 030.18.01.02 / 259.79.2; Ayverdi, 1968; Cunbur, 1967). Bu tür belgelerin kullanımı, benzer çalışmalarda da görüldüğü gibi, dönemin kadın hareketlerini anlamak açısından önem arz etmektedir (Baykal, 1984; Özdemir, 2021). Ayrıca bu kaynaklar, derneğin kamusal görünürlüğünü ve sivil toplum alanındaki yerini analiz etmede birincil veri kaynağı işlevi görmektedir (Aslan, 2010; Talas, 2011). Araştırmanın yöntemi, tarihsel bağlamı koruyarak özgün veriye ulaşmayı ve derneğin tarihsel süreçteki gelişimini, mikro düzeyde analiz etmeyi

hedeflemektedir. Araştırma kapsamında, kadınların Türkiye’de sivil toplum alanındaki örgütlenme süreçlerini anlamak amacıyla tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle hareket edilmiştir. Özellikle “Türk Ev Kadınları Derneği”nin kuruluşu, amaçları, faaliyet alanları ve toplumsal etkileri incelenmiştir. Veri toplama sürecinde, derneğe ait yazılı belgeler, arşiv kayıtları, akademik kaynaklar ve ilgili literatür kaynakları taranmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler betimsel bir analiz yöntemiyle çözümlenmiş; veriler temalar halinde sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Çalışma, tarihsel arka planın yanı sıra dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamiklerini de göz önünde bulundurarak, kadın örgütlenmesinin gelişim sürecine ışık tutmayı amaçlamıştır. Ayrıca, kullanılan kaynakların güvenilirliği ve geçerliliği dikkate alınarak analiz yapılmış; objektif bir yaklaşım benimsenmiştir.

1. Türkiye’de Sivil Toplum Kavramı İçerisinde Türk Kadını ve Dernekleşme Adımları

Birçok tanımlama ile ifade edilen sivil toplum kavramı en genel ifadeyle, devletten bağımsız bir şekilde gönüllülük esası ile oluşan, kendine has işleyişi olan bir anlayıştır (Aslan, 2010, s.357-360). Sivil toplumunun bir sonucu olarak, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) meydana gelmiştir. Sivil toplumun örgütlenmiş hali olan STK’lar, insanların belirli amaçlar veya düşünceler doğrultusunda kolektif bir anlayışla oluşturdukları vakıf, dernek gibi yapılardır (Talas, 2011, s.389). Yani dernekler, bir STK unsuru olarak kurulmuşlardır. Kavramsal bağlamda dernekler, insanların belli amaçlar çerçevesinde bir araya gelerek oluşturdukları yasal kurumlardır (Toksöz, 1983, s.366). Batı toplumlarında 18. yy’da Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan derneklerin ülkemizdeki varlıkları da eski tarihlere dayanmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde, Batı'nın sosyo-ekonomik açıdan pek çok alanda ileri düzeylere ulaşması, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya yönelme eğilimini başlatmıştır. Kadınlarda bu yönelimden ve yaşanan toplumsal gelişmelerden payına düşeni almıştır (Kurnaz, 2013, s.20).

Kadınların, Tanzimat Dönemi’nde başlayan uyanış aşaması basın ve iletişim araçlarının etkisiyle hızlanmıştır (Baykal, 2022, s.73). II. Abdülhamit Dönemi’nde, aydın kesimlerce Batı’dan tercüme edilen eserler, Batı’nın derinlemesine anlaşılmasını sağlamış ve aynı zamanda yaşanan gelişmelerin takip edilmesini kolaylaştırmıştır (Önsoy, 1989, s.374). Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri, toplumun batılılaşma süreci açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki Partisi’nin yönetimde etkin olmasıyla birlikte batılılaşma süreci hız kazanmıştır.

İttihat ve Terakki Partisi’nin yönetimdeki etkinliği II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte iyiden iyiye hissedilirken, partinin kadınlara dair izlediği politika da

önceki dönemlerden farklı olmuştur. Meşrutiyet Dönemi'nin getirdiği özgürlük ortamında kadınlar "Kadın, Kadın Bahçesi, Kadınlar Dünyası, Kadın Hayatı, Kadınlar Duygusu, Kadın Kalb, Mehasin'' adlı dergilerde yazılar yazıp, kendilerini özgür bir biçimde ifade etmeye başlamışlardır (Aydın, 2015, s.87). Kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılımları parti tarafından desteklenirken, partinin fikri politikası olan Türkçülüğü savunan aydınlar da modernleşme sürecinin gelişmesi için çaba sarf etmişlerdir. Türkçülük fikrini benimseyen aydınlar, kadınların modernleşmesine yönelik politikaların uygulanması için hükümete önerilerde bulunmuşlardır (Çaha, 1996, s.92-95). İttihat ve Terakki Partisi, modernleşme politikası konusunda aydınlar ile aynı görüşü paylaşmış ve bu çerçevede gereken adımları atmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınlar dernek kurma fikirlerini eyleme dönüştürmeden önce toplantı ve konferans gibi faaliyetler ile bir araya gelerek, yaşadıkları sorunlara, meselelere dair fikir alışverişlerinde bulunmuşlardır. Kadınların örgütlenme eylemleri, zamanla kurdukları vakıflar ve dernekler gibi oluşumlarla daha güçlü bir hale gelmeye başlamıştır. Örgütlenme fikri çerçevesinde kadınlar tarafından çok sayıda cemiyet kurulurken, kurulan her bir cemiyet farklı kişiler öncülüğünde kadınların sesi olabilme gayesi taşımıştır (Tekeli, 1982, s.198). II. Meşrutiyet Dönemi'nden başlayarak, STK'ların toplumumuzdaki varlıkları artarak devam etmiştir. STK'lar içerisinde yer alan dernekler anayasa ile güvence altına alınmış, toplumsal tarihimizde çıkarılan anayasaların ilgili maddelerince düzenlenmişlerdir[3].

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan toplumsal değişim süreçlerinin yanı sıra, bir de Balkanlar da savaş durumunun belirmesi toplumsal yapı içerisinde örgütlenme adımlarının atılmasını hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlaması ile Rusya'nın Balkanlar'da uyguladığı Pan-slavist politikaya hız vermesi, diğer yandan Balkan uluslarının Osmanlı aleyhindeki faaliyetleri ve yanı sıra ordunun Trablusgarp Savaşı'ndan henüz çıkmış olması gibi sebepler, Balkan devletlerine karşı gerekli mücadelenin verilmesinde sıkıntıların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Savaş süreçlerinin yaşanması, yanı sıra yeni bir savaş durumunun belirmesine karşılık gerekli hazırlıklara sahip olunmaması, STK'ların bu bağlamda sağlayacakları desteği önemli kılmıştır. Balkan Savaşı sürecinde özellikle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, orduya sağladığı destek bakımından ön plana çıkmıştır (Türkmen, 2004, s.483-489).

[3] 1876 Anayasa'sının, 1908 yılı II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yapılan değişiklikle eklenen 120. maddesinde, 1924 Anayasa'sının 70 ve 79. maddelerinde, 1961 Anayasa'sının 29. ile 1971 Anayasa değişikliği sonrası 42. maddelerinde, 1982 Anayasa'sı 33. maddesinde ilgili düzenlemeler yer bulmuştur. Yapılan düzenlemeler ve maddelerdeki detaylar için bkz. Fikret Toksöz, Dernekler. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, 1983, s.365-386.

Savaş sürecinde cepheye sağlanan her türlü destek önem teşkil ederken, ordunun giyinme, barınma, beslenme ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında kritik rol oynayan STK’lar, bu sürecin önemli aktörleri olmuşlardır. II. Meşrutiyet Dönemi’nde kadınların toplumsal görünürlüklerinin artması ve cemiyetin faaliyet alanlarının genişlemesi ile birlikte Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kadınların cemiyet içerisinde daha etkin bir şekilde çalışabilmesi amacıyla cemiyete bağlı “Hanımlar Heyetini’’ kurmuştur. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Heyeti, yardıma muhtaç ailelere ve orduya gıda, giyinme ve sağlık hizmetleri bakımından destekler sağlamıştır (Tepekaya ve Kaplan, 2003, s.150-152). 1909 yılında çıkarılan dernekler kanunu ile kadınların örgütlenme eğilimi bir adım öteye taşınmış, kadınlar faaliyet göstermeyi planladıkları dernekleri kurmaya başlamış ve böylelikle sosyal sorumluluk hususunda daha çok roller üstlenmeye başlamışlardır (Çaha, 1996, s.99).

II. Meşrutiyet Dönemi’nde kurulan cemiyetleri Kaplan (1998, s.58-60), özellikleri ve kuruluş amaçları bakımından; “yardım ve kadın haklarını savunma amaçlı, milliyetçilik fikri ve çeşitli faaliyetleri gerçekleştirebilme düşüncesi doğrultusunda kurulan cemiyetler ile ayrılıkçı faaliyetlerde bulunan azınlık kadın cemiyetleri’’ isimleri şeklinde tanımlamıştır. Çakır (1994, s.87-132), adı geçen derneklere ilaveten Osmanlı Devleti’nde kadınlar tarafından kurulan dernekleri, “kadınları eğiterek meslek kazandırmayı amaçlayan, kültür amaçlı, ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan, ülke savunmasına yönelik, farklı etnik gruplara ait, siyasal partilere bağlı, siyasal amaçlı ve feminist kadın dernekleri” şeklinde sıralamıştır.

Kadınların toplumsal alanda varlıklarını ortaya koyabilmek amacıyla meydana getirdikleri örgütlenmelerde İttihat ve Terakki Partisi’nin kadınlara dönük politikaları tetikleyici güç olurken, partinin etkin olduğu yıllarda kurulan dernek sayıları artarak devam etmiştir. Bizzat parti tarafından, “Teali Vatani Osmanî Hanımlar Ceiyeti, Donanma-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Eftal, Hilâl-i Ahmer ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’’ kurulan cemiyetlerdir (Kaplan, 1998, s.65). Adı geçen cemiyetlerin kurulmasına parti öncülük ederken, bir de siyasi hayatın içerisinde kadınların katılımını sağlayabilmek maksadıyla kadınlar tarafından, “Kadınlar Halk Fırkası ile Türk Kadınlar Birliği’’ kurulmuştur (Çakır, 1994, s.126-131). Bu dönemde kadınlar tarafından kurulan derneklerin sayıları artarken, dernekler savaş sürecinde cephede sağladıkları katkılar ile de ön plana çıkmışlardır. “Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti, Müdafaa-i Milliye Hanımlar Heyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’’ adları altında kurulan dernekler, vatan savunmasında sağladıkları desteklerle ön plana çıkmışlardır (Çakır, 1994, s.101).

İttihat ve Terakki Partisi'nin kadınlara yönelik izlediği politikalar da kadınların çalışma hayatına katılımının artmasını hedeflemiş, kadınlar toplumsal alanda daha görünür kılınmaya çalışılmıştır. Bu amaçlarla ve kadın-erkek eşitsizliğinin giderilmesi düşüncesi doğrultusunda kurulan radikal kadın dernekleri, bu dönemde ön plana çıkmışlardır. Söz konusu amaçlar doğrultusunda kurulan kadın dernekleri, "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Teali Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'' şeklinde olmuştur (Bür Yiğit, 2023, s.67-68). Kadınlar tarafından daha çok yardım amaçlı faaliyetlere yönelik, "Cemiyetî İmdadiye, Fukaraperver Hanımlar Cemiyeti, Himâye-i Eftal Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Kadın Merkeziyesi, Şehit Ailelerine Yardım Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti, Esirgeme Cemiyeti'' kurulmuş olan cemiyetlerdir (Kaplan, 1998, s.58). Azınlık ve etnik unsurlar tarafından kurulan kadın cemiyetlerine bakıldığında, "Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, Azkaniver Hayuhyaç İngerutyan'' ile "Çerkez Kadınları Teavün Cemiyeti ve Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'' şeklinde olmuştur (Çakır, 1994, s.103-105).

Kadınların örgütlenme adımları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında artarak devam etmiştir (Cunbur, Enginün ve Özdemir, 1983, s.33). Savaşılan cephelerde kadınlar gerek cephe gerisinde gerekse de ön saflarda yer alarak mücadelelere katkı sağlamışlardır. Kadınlar, savaşlarda sağladıkları her türlü desteği kurmuş oldukları örgütlenmeler sayesinde koordineli bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın en önemli cephesi olan Çanakkale Cephesi'nde alınan galibiyette kadın cemiyetlerinin sağladıkları desteğin önemli rolü olmuştur. Cephede orduya destek sağlayan kadın örgütlenmeleri, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi, İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Türk Kadınları Biçki Yurdu Cemiyeti, Esirgeme Cemiyeti, Teâlî-i Nisvân Cemiyeti isimleri şeklinde ön plana çıkmıştır (Yazıcı, 2011, s.249-258).

Çanakkale Cephesi'nde düşmana karşı verilen topyekûn savaşta adı geçen kadın dernekleri orduya birçok yönden destek sağlamışlardır. Gönüllü sağlık hizmetlerinden, gıda desteklerine ve giyim yardımlarına kadar birçok yönden destekleri ile alınan galibiyete katkıları olmuştur (Kaplan, 1998, s.38-60). Derneklerin sundukları hizmetlerde gönüllülük esas olurken, verilen hizmetlerde gazi ve şehit yakınları daima öncelikli kesimi oluşturmuştur. Dernekler bütün bu hizmetleri kendilerine ait bütçeleri ve yapılan bağışlar ile gerçekleştirebilmişlerdir (Kurnaz, 1996, s.198-199). Derneklerin faal olduğu dönemler savaş yıllarına tesadüf ettiğinden, dernekler özellikle savaşın açtığı yaraları gidermeye dönük faaliyetleri ile ön plana çıkmışlardır.

Cemiyetler, sosyal yardım ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda sundukları desteğin yanı sıra kültürel etkinliklerle de dikkat çekmişlerdir. Asri Kadınlar Cemiyeti'nin düzenlediği okuma-yazma kurslarında hem Kur'an eğitimi, hem de farklı dillerin öğretimi konusunda katılımcılara verilen dersler bu duruma örnek gösterilebilir (Özdemir, 2021, s.128). Tıpkı Asri Kadınlar Cemiyeti gibi, diğer cemiyetlerde de eğitim konusu önemsenen bir husus olmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin hemşirelik okulları kapsamında eğitim alan kız öğrenciler hastabakıcılık mekteplerinden ve kurslarından mezun olduktan sonra, savaş sürecinde sundukları sağlık hizmetleriyle hayati bir vazife üstlenmişlerdir. 1914-15 yıllarında cemiyet bünyesinde düzenlenen kurslarda hastabakıcılık alanında eğitim alan yaklaşık 300 kadar kadın gönüllü, savaş boyunca çeşitli görevler üstlenerek cephede önemli hizmetlerde bulunmuşlardır (Akgün ve Uluğtekin, 2001, s.85-110). Bilhassa ağır savaş koşulları, sağlık hizmetleri alanında yaşanan aksaklıklar ve sağlık personellerinin sayıca yetersiz olması gibi sebepler, cemiyetlerin bu alana dönük faaliyetleri yoğunlaştırmasına sebebiyet vermiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde de kadınlar düzenledikleri mitingler, kurdukları cemiyetler ile vatan mücadelesinin ön saflarında yer almışlardır. Milli Mücadele'ye katkıları ile Asri Kadınlar Cemiyeti ve Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetleri bu bakımdan ön plana çıkmışlardır (Gökçimen, 2008, s.18). Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Anadolu'nun birçok köşesinde açmış olduğu şubeler ile mücadeleye destek sağlamıştır. Kuruluşlarından itibaren Temsil Heyeti ile irtibatlı bir şekilde hareket eden cemiyet ve şubeleri, yürüttükleri faaliyetler konusunda Temsil Heyeti'ne düzenli bir şekilde raporlar sunmayı ihmal etmemiştir (Aysal, 2012, s.155). Milli Mücadele'ye verdiği destekten ötürü cemiyetin faaliyetleri çoğu kez Mustafa Kemal Paşa tarafından teşekkür telgrafları ile karşılık bulmuştur. Bu telgraflardan birinde Mustafa Kemal Paşa, cemiyete şu sözlerle şükran duygularını ifade etmiştir,

"Fecî kıtâllere, tecâvüzlere marûz kalan Maraşlı kardeşlerimizin imdadına şitâb eden fedakâr kuvay-ı milliye efrâdı hakkında Sivas Hanımlarının yaptıkları tezâhürâta ibrâz buyurulan âsâr- hamiyyet ve şefkata arz-ı şükran eyleriz" (Baykal, 1984, s.118).

Cemiyet, vatan savunmasında Temsil Heyeti ile koordineli bir şekilde faaliyet yürütürken, Mustafa Kemal Paşa'nın cemiyete göndermiş olduğu şu telgraf, cemiyet ile sağlanan koordinasyonun sadece bir örneğini oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, İngiliz ve Fransız gazetelerinden almış olduğu haberleri Sivas Anadolu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne 28 Mart 1920 tarihli telgrafında şu sözlerle ifade etmiştir,

"1- İtalya gazetelerinin almış oldukları müstacel telgrafnâmelere göre sulh konferansı Türkiye muahedesini ikmâl ederek heyet-i tahririyeye havâle eylemiştir. Emr-i tahririnin bir hafta zarfına kadar ikmali memul edilmiştir

2- Maten gazetesinin Londra'dan istihbârâtına nazaran umûr-ı siyâsiye ve askeriye meclisleri arasında Boğazların her iki sahilinde bitaraf bir hale ifrâğ edilecek menâtıkın vüs'atı hakkında henüz tam bir itilâf hasıl olmamıştır.

3- İsviçre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ahîran Anadolu'da zuhûr eden vekayi' münasebetiyle Ermeniler tarafından Avrupa mehâfilinde icra edilen propagandaların tamâmen musanna' olacağı hakkında yeni bir beyannâme neşr ile vekayi'i-i mezkûrenin hakikatını izâh etmiştir. İngilizler Lefke köprüsü ve İstasyonunu tahrib ederek Geyve şimaline çekilmişlerdir. İstanbul'a doğru çekilmeğe devam ediyorlar'' (Baykal, 1984, s.123).

Milli Mücadele'ye sağladığı destekle önemli yer tutan bir diğer cemiyet de Asri Kadınlar Cemiyeti olurken, cemiyet işgalci güçlere karşı yürütülen faaliyetlerde önemli vazifeler üstlenmiştir. Cemiyet yurdun dört bir yanı işgal edilirken, işgalcilere karşı protesto ve mitinglerin koordineli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in, Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle, cemiyet 16 Mayıs 1919 tarihinde bildiriler yayınlamış, işgal en ağır şekilde kınamış, yaşanan bu gelişmeler milli birlik ve beraberlik ruhunun güçlenmesinde önemli rol oynamıştır[4]. Cemiyet işgallere karşı gerçekleştirilen protesto mitinglerine katılarak işgali kınarken, aynı zamanda mitinglerin düzenlenmesine de öncülük etmiştir. 20 Mayıs 1919'da Üsküdar'da, işgalci güçlere karşı düzenlenen mitingde ön saflarda yer alan cemiyet, mitingin gerçekleşmesinde de ön plana çıkmış ve kurucularından olan Sabahat Hanım, süreçte bizzat etkin rol oynamıştır (Kaplan, 1998, s.74). Sakarya'da düşmana karşı kazanılan zafer sonrasında cemiyetin Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu tebrik telgrafının, Paşa'dan aynı cihette teşekkür ile karşılık bulması, yine cemiyetin sahip olduğu Milli Mücadele ruhunun anlaşılmasında ve Mustafa Kemal Paşa nezdinde ki önemlerinin görülmesine bir örnektir (Özdemir, 2021, s.129).

Türk toplum yapısında tarihi eski zamanlara dayanan bir diğer STK unsuru vakıflarda kadınların örgütlü eylemlerine güçlenmesine katkılar sağlamıştır. Gerçek veya tüzel kişilerce bir mülkiyetin gönüllülük esası doğrultusunda, süresiz şekilde toplum yararına tahsis edilmesi ile meydana gelmişlerdir. Vakıflar, dini ve milli boyutları olan bir STK unsurudurlar (Kodaman, 1988, s.1). Türk toplumunun sahip olduğu dayanışma kültürünün somut örnekleri olan

[4] https://www.muharipgaziler.org.tr/kadin-kahramanlar (Erişim Tarihi: 27.02.2025).

vakıflar, eski zamanlardan beri toplumumuzda var olurken, bilhassa Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde altın çağlarını yaşamışlardır. Bu dönemlerde kurulan vakıflar, fethedilen toprakların Türkleşmesi ve İslamlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Fethedilen topraklarda yürütülen sosyo-iktisadi pek çok faaliyetler vakıf eli ile gerçekleştirilmiştir (Bayartan, 2008, s.159-173). Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri'nde bilhassa devletin ileri gelen kadınları tarafından birçok vakıf kurulmuştur. Kadınlar kurdukları vakıfların yanı sıra, çok sayı da vakıf eseri vücuda getirmişlerdir (Başar, 2019, s.7-12).

Cumhuriyet Dönemi'nde, Medeni Kanun ile birlikte vakıflardan sorumlu mercii Evkaf Vekâleti kaldırılmış, vakıfların sorumluluk ve idaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde genellikle dini yapılar üzerinden seyreden vakıfların görev ve sorumluluk alanları, yeni dönem ile birlikte genişletilmiştir. Vakıflar milli kültürümüze ait abide ve anıtların muhafazasından, içtimaî yardım işlerine, muhtaçlara ve âmalara (görme engellilere) bağlanan maaşların tahsis edilmesinden, insanlığa fayda sağlayacak kurumların bilhassa vakıf hastaneleri tesis edilmesine kadar pek çok alanda etkili olmuşlardır[5]. Cumhuriyet Dönemi'nde ise kadınlar, vakıflarda çeşitli kademelerde hizmetlerde yer alarak var olmuşlardır. 1956-1974 yılları arasında vakıflar genel müdürlüğü bünyesinde bir mimar olarak hizmet veren ve vakıf mimarı olarak isimlendirilen "Cahide Aksel Tamer'in" çok sayıda vakıf eserinin restorasyonu ile yok olmaya yüz tutmuş geçmiş kültürel mirasını kurtarması, bunun sadece bir örneğidir (Aydemir, 2015, s.38-43).

2. Türk Ev Kadınları Derneği'nin Kuruluşu ve Yürütmüş Olduğu Faaliyetler

Türk Ev Kadınları Derneği, Türk mutasavvıf ve yazar Samiha Ayverdi'nin fikri öncülüğünde (Uluant, 2019, s.151-152), 6 Mayıs 1966 tarihinde kurulmuştur. Derneğin örgütsel yapısı, yönetim kurulu üyeleri, denetmenler ve haysiyet divanından oluşmuştur. Genel başkanlık görevini kurulduğu andan itibaren uzun yıllar Sabahat Gülay Hanım üstlenirken, ikinci başkan olarak Samime Giray, genel sekreter olarak da Vecihe Beyhan gibi isimler görev almışlardır. Dernekte denetmen olarak, Güzin Atademir, Gül Baysal görev almış; haysiyet divanını Müjgan Cunbur, Vasfiye İleri, Türkân Turgut, Latife Türkeli ve Mübeccel Yavaşça gibi isimler oluşturmuştur (Türk Ev Kadınları Derneği 1971-1972 Faaliyet Raporu, 1972, s.3).

[5] https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/cumhuriyetten-once-ve-sonra-vakiflar.pdf. (Erişim tarihi: 03.04.2025).

Derneğin kurulmasından kısa bir süre sonra kamu yararına çalışan derneklerden sayılması, 1970 yılında bakanlar kurulu kararı doğrultusunda çıkarılan 3512 Sayılı Kanunun 37. maddesi ile gerçekleşmiştir (BCA, 030.18.01.02 / 259.79.2). Derneğin kuruluş amacı, geçmişten ilham alarak geleceğe güvenle bakan nesillerin yetişmesine katkı sağlamak, milli değerlerimizi koruma adına gerekli adımları atmak, gelecek nesilleri milli bilinçle eğitmek ve bu hedeflerin hayata geçirilmesinde sorumluluk taşıyan genç kızlara, yani yarının annelerine rehberlik etmek şeklinde beyan edilmiştir (Türk Ev Kadınları Derneği Bülteni, 1968, s.3-4). Milli birliğimizi ve bütünlüğümüzü bozmak isteyen güçlerin geçmişte olduğu gibi gelecekte de verebileceği muhtemel maddi ve manevi zararlar, ancak gelecek nesillerin milli bir şuur çerçevesinde yetiştirilmesi ile önlenebilirdi. Gelecek nesillerin ilk eğitim yeri aile olduğundan, anne de aile içi eğitim sürecinin baş aktörü olmuştur. Dolayısıyla, derneğin kurulma beyanında ön plana çıkan annenin, ailenin temel direği olması ve çocukların yetişmesinde birincil rol oynaması, bu görevde temel sorumluluğu ona yüklemiştir. Dernek, kadınların analık misyonları gereği atacakları adımları milli bir şuur bilinci ile atmasında, süreci koordine etme sorumluluğunu üstlenmiştir.

Dernek yürüttüğü faaliyetlerde, toplumsal menfaatleri daima göz önünde bulundurmuştur. Gerçekleştirdiği sosyo-kültürel faaliyetler içerisinde, Ramazan eğlenceleri, tiyatro gösterileri, kermesler, seminerler, yurtiçi ve yurt dışı gezileri gibi etkinlikler yer alırken, derneğin yürütmüş olduğu bütün etkinliklerin topluma dönük unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Yürütmüş olduğu tüm bu faaliyet ve etkinlikler kadının sosyalleşmesine katkılar sağlamıştır. Dernek her ne kadar kadınlar özelinde kurulmuş olsa bile, gerçekleştirdiği tüm faaliyetler aynı zamanda toplumsal alana hizmet mahiyeti taşımıştır. Dernek yürütmüş olduğu faaliyetlerde akademiden ve siyasi çevrelerden destek alarak daha güçlü adımlar atmıştır. Bu duruma örnek teşkil edecek bir süreci, 1972 yılında dernek tarafından kurulan kültür merkezinin açılışında görebilmek mümkündür. Derneğin yıllar bazında yayınladığı faaliyet raporlarından 1972 tarihli bir raporunda yer alan bilgilerde, dernek tarafından açılışı gerçekleşen kültür merkezinin açılışına halkın büyük ilgi göstermesi ve aynı zamanda dönemin kültür bakanının da açılışa iştirak etmesi, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Derneğin faaliyet raporlarında yer alan bilgilerde, merkezin açılışının dönemin Kültür Bakanı Talât Halman'ın yanı sıra her meslekten, her yaştan kadın ve erkek 3.000'e yakın katılımcının katılımı ile gerçekleştiği ifade edilmiştir (Türk Ev Kadınları Derneği 1971-1972 Faaliyet Raporu, 1972, s.7-8). Merkezin açılışına kültür bakanının katılımı ve toplumun gösterdiği yoğun ilgi, derneğin sahip olduğu önemi ve toplumsal alanda oluşturduğu yankıyı göstermektedir. Kültür Bakanı Talât Halman'ın ve bağlı

bulunduğu hükümetin derneğe verdikleri önemi açılış konuşmasındaki şu ifadelerden de anlayabilmek mümkündür,

"…Bana öyle geliyor ki, iyi ev kadını, kültürlü bir insan olduğu gibi burada Ankara'nın merkezinde galiba en kültürlü, en yararlı insanlarda ev kadınları. Sizlerle gerçekten samimi olarak iftihar ediyoruz. Derneğin nefis yeni teşebbüsünü yürekten alkışlıyorum'' (Türk Ev Kadınları Derneği Genel Merkezi 1971-1972 Faaliyet Raporu, 1972, s.8).

Dernek tarafından düzenlenen okuma-yazma kursları ve kurslarda verilen eğitim hizmeti toplum için gerçekleştirilen diğer önemli hizmetlerden biri olmuştur. Eğitim amaçlı verilen kurslar, Milli Eğitim Bakanlığı ile koordineli şekilde okuma-yazma bilmeyen yetişkinlere, okuma-yazma öğretimi sağlamak amacıyla verilmiştir. Gönüllü öğretmenler aracılığıyla verilen eğitimler sonrasında başarı gösteren kursiyerler, süreç sonunda ödüllendirilmiştir. Bir de sanatsal alana dönük beceri kazandırabilmek maksadıyla düzenlenen kurslar olmuştur. Bu kurslarda, milli kültürümüze ait sanat dallarında kursiyerleri eğitme ve o alana dönük beceriler kazandırabilme amacı ile faaliyet yürütmüşlerdir. Kurslarda kursiyerlere tezhip, minyatür, süsleme gibi sanat alanlarında eğitimler verilmiştir. Kursiyerlerin ellerinden çıkan ve milli motiflerimizi taşıyan bu eserlerin, yurtiçi ve yurt dışında tanıtımında söz konusu kurslar önemli rol oynamıştır (Türk Ev Kadınları Derneği Genel Merkezi 1971-1972 Faaliyet Raporu, 1972, s.12-13, s.28-29).

Dernek tarafından gerçekleştirilen bir başka faaliyet alanı, derneğin düzenlemiş olduğu seminerlerdir. Akademik camiadan katılımcıların katılımı ile gerçekleşen seminerlerde, tıpkı konferanslarda olduğu gibi milli ve toplumsal meseleler ön plana çıkmıştır. 1971 ve 1972 yıllarının çeşitli aylarında düzenlenen seminer programlarında yer alan konu başlıklarından bir kaçı dâhilinde seminerlerin düzenlenme amaçlarını örneklemek gerekirse, "Geleneksel Değerlerimiz ve Aile'', "Türkiye'nin Yenileşmesi'', "Türkiye'de Gençlik Meseleleri'', "Türkiye'de Kültür Buhranı'', "Çocuğun Yetişmesinde Ailenin Tesiri'' (Türk Ev Kadınları Derneği Genel Merkezi 1971-1972 Faaliyet Raporu, 1972, s.8-9), seminerde yer alan konu başlıklarından birkaçıdır. Dernek tarafından gerçekleştirilen diğer seminer programlarında da, derneğin kurulma politikasını temsil eden benzer içerikler ve başlıklar yer almıştır. Derneğin işleyiş politikasına yön veren ve dernekçe organize edilen konferanslar ile derneğin faaliyetlerini içeren bültenlere alt başlıklar çerçevesinde değinilmiştir.

2.1. Türk Ev Kadınları Derneği Tarafından Düzenlenen Konferanslar

Dernek, amaç ve hedeflerini yalnızca kadınlarla sınırlı bir perspektiften ele almamış; ancak bu hedeflerin hayata geçirilmesinde kadınlar, sürecin merkezinde konumlanarak en belirleyici ve etkin aktörler arasında yer almışlardır. Kuruluşundan itibaren sosyal, siyasi ve kültürel pek çok alanda aktif bir şekilde varlık gösteren dernek, milli çıkarlarımızı korumak gayesiyle adımlar atmıştır. Dernek ulusal çıkarlarımızı koruma da, milli değerlerimizi yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla kadınlarla birlikte hareket ederek, bu önemli vazifede onların yanında yer almıştır. Milli menfaatlerimiz açısından tehdit oluşturan konularda sosyal sorumluluk rolleri üstlenen dernek, düzenlediği konferanslarla bu tehlikelerin bertaraf edilmesine dönük toplumsal farkındalıklar oluşturmaya çalışmıştır. Derneğin düzenlemiş olduğu konferanslar, dernek üyelerinin yanı sıra siyaset, akademi ve edebiyat dünyasından çok sayıda katılımcının katılımı ile gerçekleşmiştir.

Konferansta sunumu gerçekleşen bazı başlıklar üzerinden konferansların düzenlenme amaçlarını anlamak gerekirse, 1967 yılında dernek tarafından organize edilen bir konferansta Cunbur'un, milleti millet yapan değerlere sahip çıkılmasının önemine dikkat çeken sunumu örnek gösterilebilir. Cunbur, millet kavramını oluşturan değerleri;

1. Soy birliği
2. Dil birliği
3. Din ve inanç birliği,
4. Toprak, bir başka adla vatan birliği,
5. Devlet zorlaması,
6. Kültür birliği,
7. Milli istiklâl,
8. Ülkü birliği şeklinde sıralamış, çeşitli akımlarla milli değerlerimizin yok edilmeye çalışıldığını ifade etmiştir.

Ona göre, milli unsurlarımızın yanı sıra, milli değerlerimizi de yok etmeye çalışan mihraklar geçmişte olduğu gibi bugün de varlıklarını sürdürmektedir. Milli tarihimizde derin izler bırakan Mustafa Kemal Atatürk, Namık Kemal, Ziya Gökalp, Mehmet Akif, Tevfik Fikret gibi milli değerlerimizi asılsız söylemlerle yıpratan çevrelerin dil, din ve ırk kavramları üzerinden mesnetsiz yaklaşımlarla bunu yapmaya çalıştıklarına dikkat çekmiştir. Toplum olarak üzerimize düşen vazifeyi milli değerlerimizi iç ve dış mihraklara karşı korumaya dair atılacak adımlar çerçevesinde tanımlamıştır. Türk kadınına dair ayrı bir parantez açan Cunbur, milli değerlerimizin korunmasında Türk kadınının gerekli iradeyi

gösterebilme kabiliyetine sahip olduğunu vurgulamıştır (Cunbur, 1967, s.5-23). Atalarımızdan miras vatan topraklarımız kadar, bu mirası bizlere bırakan milli ve manevi değerlerimize sahip çıkmanın önemini, bu bilincin gelecek nesillere de kazandırılması gereği burada iletilen toplumsal mesaj olmuştur. Bu mesajın esas muhatabı kadınlar olurken, gelecek nesillerin yetişmesinde ilk eğitim yeri olan ailenin ve annelerin taşıdıkları sorumluluğun önemine dikkat çekilmiştir.

Rusya’da 1917 yılında gerçekleşen ihtilâlin oluşturduğu ulusal ve uluslararası sorunların, toplumumuz açısından oluşturduğu risk durumlarının 1968 yılında dernek bünyesinde gerçekleştirilen bir konferans çerçevesinde ele alınması bir diğer örneği oluşturmaktadır. Rusya’da yaşanan ihtilâl süreci sonrasında etkili olan komünist rejim, bulaşıcı bir hastalık gibi bütün uluslar üzerinde tehdit oluşturmuştur. Toplumumuz üzerinde oluşturduğu potansiyel tehditlerin önlenmesine dönük alınacak tedbirlere yönelik, konferans aracılığıyla farkındalık yaratılması hedeflenmiştir. Rusya’nın geçmişte sömürge politikalarında yöneldiği coğrafyaların insanlarını satın alma veya kandırma yöntemiyle kendi tarafına çektiğine dikkat çeken Ayverdi, sömürgeciliğin oluşturduğu yıkımları ve tehditleri Şahin Giray örneği üzerinden yorumlamıştır. Ayverdi, Kırım Han’ı Şahin Giray’ın yaptığı hatalar ve yanı sıra hırsları nedeniyle Rusya’ya verdiği tavizler sonucunda hanlık makamına getirildiğini ifade etmiştir. Rus boyunduruğu altında hanlığın başına geçmesinin ardından yaşanan sıkıntılı süreçleri ve nihayetinde Kırım’ın kaybedilmesini, Giray’ın yanlış adımlarıyla ilişkilendirerek açıklamıştır (Ayverdi, 1968, s.5-14). Kişisel menfaatlerin hiçbir zaman milli menfaatlerin önüne geçmemesi gereğini gözler önüne seren bu örnek, derneğin düzenlediği konferans vasıtasıyla toplumsal bir mesaj olarak iletilmiştir. Toplumumuzun bütün fertleri ile Batılı devletlere karşı daima uyanık olması, Batı’nın oyunlarına gelinmemesi, kurulan ikili ilişkilerin milli menfaatler çerçevesinde gerçekleşmesi gereği, derneğin sosyal sorumluluk çerçevesinde aksettirmeye çalıştığı hedefler olmuştur.

Toplumsal ayrılıkların milli birlik ve beraberliğimiz üzerinde oluşturduğu tehditlere dair ayrı bir başlık açarak değinen Evren, bu ayrışmaların geçmişten gelen kökenlerine ve özellikle dış kaynaklı sebeplerle ortaya çıkışına vurgu yapmıştır. Ayrıca, bu tehditlere karşı alınması gereken önlemler konusunda da önemli noktalara dikkat çekmiştir. Evren, bilhassa din ve mezhep kavramları üzerinden çıkartılmaya çalışılan bu kutuplaşmaların geçmişten günümüze değin topluma daima zarar verdiğini belirtirken, komünizmin gizli veya açıktan meydana getirdiği örgütlenmelerin bu süreçte ki rolüne dikkat çekmiştir. Gençlerin oluşturduğu örgütlenmelere, teşekküllere sinerek beyin yıkama usulüyle ideolojilerini nüfuz ettirmeye çalışan komünist aktörlere karşı daima uyanık olunması gereğini vurgulayan Evren, alınacak tedbirlerde en büyük rolü

iktidara yüklemiştir. İktidarın aklıselim yürüteceği politikalar ile vatandaşlar arasında ayrılıklara sebebiyet verecek süreçlerin oluşmasının önüne geçebileceğini ifade etmiştir. İktidara düşen rolü, sosyal bir devlet olarak vatandaşların bütün ihtiyaçlarına mümkün olduğunca cevap verebilmesi ve refah ortamını sağlayabilmesi şeklinde tanımlamıştır. İktidarın süreçteki bir diğer rolünü, komünist ve diğer dış odaklı ajanların, casusların takibatını hükümete bağlı milli istihbarat teşkilatı vasıtası ile gerçekleştirmesi şeklinde değerlendirmiştir. Böylelikle oluşması muhtemel tehditlerin henüz meydana gelmeden, bertaraf edilmesinin en ideal yol olacağını vurgulamıştır (Evren, 1968, s.54-80).

Dernek tarafından düzenlenen konferanslarda üzerinde durulan konuların geneline bakıldığında topluma dönük konuların öne çıktığı anlaşılmaktadır. Konferanslarda üzerinde durulan konulara dair verdiğimiz örnekler konferans gündemini oluşturan meselelerin sadece birkaçını oluştururken, örnekler gibi toplumu ilgilendiren daha birçok mesele dernekçe yapılan konferanslara konu olmuştur. Örneklerden de görüldüğü üzere, derneğin sosyal sorumluluk çerçevesinde roller üstlendiği ve farklı çevrelerden katılımcıların da bu sorumluluğun paydaşı olduğu anlaşılmaktadır. Konferanslar farklı alanlardan katılımcılar ile gerçekleşirken, katılımcıların milli meselelere dair sözlü ve yazılı sunumları sonrasında kamuoyu ile paylaşılmıştır. Sunumu yapılan meselelerin kamuoyu ile paylaşılması derneğin yayınladığı neşriyatlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dernek, sosyal sorumluluk ilkesi doğrultusunda konferanslarda ortaya konulan yapıcı fikirleri, sonrasında neşriyatlar vasıtasıyla halka ulaştırmıştır. Dernek, düzenlemiş olduğu birçok konferans sonrasında, konferans içeriklerinin yer aldığı sayısız neşriyat yayınlamıştır. Yayınlanan neşriyatların adet sayısı fazla olurken, her bir konferans için basılan kitap sayısı beş bin adede yakın olmuştur (Türk Ev Kadınları Derneği Genel Merkezi 1971-1972 Faaliyet Raporu, 1972, s.25).

2.2. Türk Ev Kadınları Derneği Tarafından Yayınlanan Bültenler

Dernek tarafından farklı alanlarda, başlıklar da bültenler çıkarılmıştır. Yayınlanan bültenler içerisinde, derneğin yıllık düzeyde faaliyetlerini içeren yıllık faaliyet bültenleri bu bakımdan ön plana çıkmaktadır. Derneğin yayınlamış olduğu yıllık faaliyet bültenlerinin yanı sıra, "Türk Sanat ve Kıyafetleri Bülteni, Ramazan Eğlenceleri Bülteni, Türk Ev Kadınları Derneği Klasik Türk Müziği Bülteni'' başlıklarından oluşan farklı konu alanlarını temsil eden bültenler de yayınlanmıştır. Yıllık faaliyet bültenleri, derneğin yıllık zaman dilimlerinde gerçekleştirmeyi planladığı faaliyetlerine dair bilgiler içermiştir. Hem yıllık faaliyet bültenlerinin içeriklerini anlayabilmek, hem de derneğin yıllık süreçte

yürüttüğü faaliyetleri anlayabilmek bakımından derneğin 1968-1969 yıllarını kapsayan hedefleri yayınlamış olduğu ikinci bültende şu şekilde sıralanmıştır,

1. Papatya kampanyamız[6],

2. Bildiriler neşretmek,

3. Konferanslar ve günler hazırlamak,

4. Piyes ve senaryo müsabakası,

5. Saz şâirlerine plâklar doldurtmak,

6. Hanımların el işlerini değerlendiren bir (Sergi-Pazar) açmak (Türk Ev Kadınları Derneği 1968-1969 Yıllık Faaliyet Bülteni, 1969, s.4).

Derneğin yıllık periyotta yapmayı hedeflediği planlar, sosyal sorumluluk projelerinden, sanattan, edebi ve sözlü faaliyetlere kadar pek çok alanı kapsamaktadır. Dernekçe konulan bu hedefler, derneğin sadece kadınlara yönelik hedefler koymadığını, aynı zamanda toplumsal alana dönük hedefler de koyduğunu göstermektedir. Derneğin yayınlamış olduğu yıllık faaliyet bültenleri, her yıl gerçekleştirdiği etkinliklerin toplumla paylaşılmasını sağlamıştır. Yıllık faaliyet bültenlerinde yer alan dernek çalışmalarında, özellikle milli kültürümüzün korunması ve devam ettirilmesine dönük etkinliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dernek, yukarıda belirtilen rutin faaliyetlere ek olarak başka etkinlikler de gerçekleştirmiştir. Bilhassa çocuklar ve gençlere rehber olabilme hususunda yoğun mesailer sarf eden dernek, eğitim konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Bu nedenle eğitim konusu her yönüyle bültenlerde geniş yer tutmuştur. Türk eğitim sistemine yönelik konuları içeren başarılı ve faziletli papatyalar adlı bültende, Karayalçın Türk eğitim sistemi ile ilgili gerçekleştirilen reform ve stratejileri, "meritokrasi'' (zekâ, çalışkanlık ve diğer manevi-mesleki meziyetler) kavramı üzerinden yorumlamış ve önerilerde bulunmuştur. Karayalçın, eğitim sisteminde eşitlik ve liyakat sisteminin yetkili merciler tarafından yerine getirilmesi gereğini vurgularken, eğitim hayatında

[6] Papatya, derneğin sembolü olan bir nesnedir. Dernek, papatya içlerine vecizeler bastırıp, bunları Türkiye'deki bütün orta dereceli okullara göndermeyi hedeflemiştir. Derneğin böyle bir projedeki amacı, papatyalarda yer alan vecizeler vasıtasıyla öğrencilerin hayata dair bakış açılarında manevi değerleri göz önünde bulundurmaları ve ahlaki kazanımlarının gelişmesini sağlayabilmek maksadı ön plana çıkmıştır. Nitekim papatyalarda yer alan birkaç vecize örneğinden bu amacı görebilmek mümkündür. Papatyalarda yer alan vecizelerden bir kaçı; "Çalışarak elde etmenin zevki, istemenin kavgasından çok üstündür'', "Millet demek, birlik demektir'', "Aile vatanın temelidir'', ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Ev Kadınları Derneği Genel Merkezi 1971-1972 Faaliyet Raporu*, 1972, s.25-26.

“meritokrasi’’ kavramının gerçekleşmesini, liyakat ilkesinin gerçekleşebilmesi ile olanaklı olabileceğini savunmuştur (Karayalçın, 1973, s.8-22).

Yıllık faaliyet bültenleri içerisinde yer alan bildirilerin çoğu, Türk gencine uyarı mahiyeti taşımıştır. Dernek pek çok alanda yürütmüş olduğu faaliyetlerinde milli değerlerimizi yaşatma gayesiyle adımlar atarken, dernekçe yayınlanan bildirilerde derneğin yürüttüğü politikaların bir parçası olmuştur. Bildiriler bilhassa yükseköğrenim hayatına henüz adım atmış Türk gencini anarşist, emperyalist söylemlerle provoke eden, yoldan saptırmaya çalışan kişilere ve güçlere karşı milli bir farkındalık oluşturma gayesi taşımıştır. Hedeflenen milli şuurun ve bilincin oluşabilmesi sürecinde Türk gencinin üzerine düşen sorumlulukları, “araştırmadan hiçbir söyleme inanmaması gerektiği’’, “okuyarak, kendini geliştirerek, eleştirerek gerçeklere ulaşabilmesi’’, “iş hayatına atılarak memleketin kalkındırılmasında rol sahibi olması’’ şeklinde sıralanmıştır (Türk Ev Kadınları Derneği Yıllık Faaliyet Bülteni, 1969, s.5-7).

Bültenlerde yer alan ve derneğin yürüttüğü kültürel faaliyetler çerçevesinde bir başka etkinlik, halk şairlerimize ait milli duygularımızı yansıtan şiirlerin, türkülerin dernek tarafından plaklara aktarılarak, Anadolu’nun dört bir yanına ulaştırılması olmuştur. Milli kültürümüze ait unsurların bu vesile ile halka aktarılmasında dernek önemli roller üstlenirken, oluşturulan plaklar halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır[7]. Hatta dernek sırf bu faaliyetlere dönük bültenlerde yayınlanmıştır. Saz şairleri gecesi adıyla yayınlanan bülten bu sürecin bir sonucudur. “Saz Şairleri Gecesi Bülteni’’, milli kültürümüzü yansıtan âşıklık geleneğini halk ile buluşturmak hedefi ile yayınlanmıştır. Dernek, âşıklık sanatını icra eden âşıkların kimi yer de vatan sevgisini mısralara döktükleri dizelerini, kimi yer de ise düşmana duyulan kini, sözlere döktükleri şiirlerini halk ile buluşturma hizmetini üstlenmiştir. Dernek bu bağlamda âşıklık sanatını icra eden şairleri, “Âşıklarımızda, Yunus’un derinliğini, Karacaoğlan’ın inceliğini, Türk Milliyetçiliğinin enginliğini bulacaksınız’’ şeklinde tanımlamıştır (Türk Ev Kadınları Derneği Saz Şairleri Gecesi Bülteni, 1968, s.3).

Derneğin yıllık faaliyet bültenlerinde yer alan bir diğer etkinlik ise tiyatro ve senaryo müsabakaları olup, bu müsabakalar milli kültürümüze ait unsurların

[7] Derneğin atmış olduğu bu adımı takdirle karşılayan Orhon’un düşüncelerinin yer aldığı Son Havadis Gazetesi’nde “Modern Bir Dernek’’ başlıklı demeci, derneğin yayınladığı ikinci bültende şu şekilde yer bulmuştur, “ … vaktiyle saz şâirleri hakkında bir iki yazımda; bizdeki aşırı solcuların bu saz şairlerini kullanarak halkın en derin tabakalarına kadar soktuklarını anlatmıştım. Bunlar Halk şiirleri yerine, komünist doktrinleri çalıyorlardı. Bunlara kapitalist ve emperyalistlere ağır küfürlü taşlamalar söyletiyorlardı. Bunları plâklara geçirip her tarafa dağıtıyorlardı. Çok kurnazca bir propaganda vâsıtası bulmuşlardı’’, detaylar için bkz. *Türk Ev Kadınları Derneği Yıllık Faaliyet Bülteni*, 1969, s.9.

dernek tarafından tanıtılması gayesiyle düzenlenmiştir. Müsabakaya katılım şartları, "senaryoların milli kültürümüzü yansıtması, milli değerlerimize dair kıymet telakki eder nitelikte olması, İstanbul Türkçesi ile yazılıp herkesin anlayabileceği bir dil kullanılması, özgün olması'' şeklinde sıralanmıştır. Müsabakalarda derece alanlar, tiyatro kökenli oyunculardan oluşan bir jüri tarafından belirlenmiştir. Yapılan müsabakalarda birincilik, ikincilik ve üçüncülük derecesi alan kişiler para ile ödüllendirilmiştir. Bültende yer alan bir diğer etkinlik alanı ise sergi ve kermesler olmuştur. Dernekçe bu etkinliklerin gerçekleştirilmesinde, Türk kızlarına rehberlik etme düşüncesi temel oluştururken, süreç sonunda dernek azalarının hazırlamış olduğu el işlerinin satışlarından elde edilen gelirin dernek bünyesine kazandırılması, dernek açısından ayrı bir kazanım oluşturmuştur (Türk Ev Kadınları Derneği Yıllık Faaliyet Bülteni, 1969, s.3-31).

Derneğin, Türk kadınına rehberlik ettiği bir başka konu giyim mevzusu olmuştur. Dernek tarafından yayınlanan Türk Sanat ve Kıyafetleri adlı bültende, tarihsel süreçte kadınlarımızın kıyafet seçimlerini etkiyen unsurlar üzerinde durulmuş, aynı zamanda bültenin yayınlandığı döneme ait modaya dair tüyolar verilmiştir. Bülten, 1968-1969 yılı kış modasına dair, "tercih edilen kıyafetlerin biçimleri, kumaşları, desenleri'' hususlarında içerdiği bilgilerin yanı sıra, "tercih edilen eteklerin türleri, giyilen elbiselerin modelleri'' konularında da bilgiler yer almıştır (Türk Ev Kadınları Derneği Türk Sanat ve Kıyafetleri Bülteni, 1969, s.9-13).

Dernekçe yayınlanan bir diğer bülten Ramazan bültenleri olup, bu bültenler derneğin gerçekleştirmiş olduğu Ramazan etkinliklerine dair içeriklerden oluşmuştur. Dernek, her durumda milli ve manevi değerleri ön planda tutan bir anlayışla faaliyet göstermiştir. Dernekçe organize edilen Ramazan etkinlikleri de, bu işleyişin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen etkinliklerde inancımızın gereği olan oruç ibadetini, sahur ve iftar kavramlarını gelecek nesillere tanıtma amacı ön plana çıkarken, Ramazan aylarına mahsus geleneksel eğlencelerde, etkinlikler içerisinde yer almıştır. Düzenlenen etkinliklerde, bilhassa geçmişten süre gelen Hacivat-Karagöz ve kukla oyunları gibi etkinlikler ön plana çıkmıştır[8]. Derneğin milli kültür adına yürütmüş olduğu bu hizmet büyük takdir toplamış, hatta bu etkinlikler dönemin basın organlarınca yayınlanan gazetelere konu başlıkları oluşturmuştur.

[8] Dernek, yürütmüş olduğu Ramazan eğlenceleri hususunda amaçlarını, "Temennilerimiz, Karagözün nüktelerinde, kuklaların ahenginde, manilerin ve serhat türkülerinin inceliklerinde, cıvıldayan minik yavrularımızın sevinç ve kahkahalarında gizlidir'' şeklinde ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. *Türk Ev Kadınları Derneği Ramazan Eğlenceleri Bülteni*, 1969, s.3.

Derneğin gerçekleştirmiş olduğu Ramazan eğlenceleri içerisinde yer alan etkinlikler, sonrasında dernek tarafından çıkarılan bültenlerde yayınlanmıştır. Bültenlerde etkinliklere dair sunulan bilgilerin yanı sıra kültürümüzden izler taşıyan maniler, tekerlemeler, masallar, şiirler, vecizeler de yer almıştır. Milli kültürümüze ait bu unsurlar bültenlerde yer bulurken, her biri milli ve manevi değerlerimize ait mesajlar içermiştir[9]. Ramazan eğlencelerinin hedefinde bilhassa çocuklar yer aldığından, bültenlerde yer alan başlıklarda çocuklar esas alınarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda bültenler içerisinde, çocuklara yönelik öğütler, nasihatler, gerek bizzat derneğin kendisi tarafından, gerekse de geçmişte devlet büyüklerinin topluma verdiği mesajlar üzerinden muhataplarına aksedilmiştir. Çocuklara özellikle ailenin önemi ve iyi insan olabilme yolunda mesajlar bu vasıtayla iletilmiştir (Türk Ev Kadınları Kültür Derneği Ramazan Bülteni, 1972, s.2-19).

Dernekçe yayınlanan bültenlerden bir diğeri de "Klasik Türk Müziği Bülteni'' olup, yayınlanan bülten ile klasik Türk müziğinin sahip olduğu anlam ve derinliğin, milli musikimize değer katan Itri ve Dede Efendi gibi sanatkârların eserleri ile halka duyumsatılması amaçlanmıştır. Bültende özellikle Dede Efendi'nin hayatına, sanat alanındaki katkılarına ve eserlerine geniş yer ayrılmış, ayrıca Türk Musikisi'nin özellikleri ile Batı Musikisi arasındaki farklara değinilmiştir. Türk şiir dünyasının önemli isimleri Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimler bültende, Dede Efendi ve Türk Musikisi ile ilgili hissiyatlarını şiirlere ve mısralara dökerek ifade etmişlerdir (Türk Ev Kadınları Derneği Klasik Türk Müziği Bülteni, 1972, s.3-4, s.11-20).

Öztuna, Türk Musikisinin sahip olduğu önemi bültende şu sözlerle ifade etmiştir, "Türk Musikisi, Batı Musikisi'nden sonra yeryüzünün en yaygın musiki sistemidir. Atlantik kıyılarında, Fas'tan Çin'e, Sibirya buzullarından Hindistan ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan alanlarda bu musiki sistemi ya hâkimdir veya o ülkelerin halk musikisine şiddetle tesir etmiştir'' (Öztuna, 1972, s.9). Dernek, Türk Musikisi alanında ki hassasiyeti ile musikimizin yaşatılması ve sürdürülmesi amacıyla, dernek lokalinde pazar günleri 120 öğrenci çerçevesinde musiki eğitimi vermiştir (Türk Kadınları Kültür Derneği Başarılı ve Faziletli Papatyalar, 1973, s.32). Kısacası dernek, musikimizin yaşatılmasında ve yeni nesillere aktarılmasında milli bir vazife üstlenmiştir.

[9] Ramazan Eğlenceleri Bültenlerinde iletilmeye çalışılan mesajlar için bkz. *Türk Ev Kadınları Derneği Ramazan Eğlenceleri Bülteni*, 1969, s.6-11, 14.

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları, toplumların gelişiminde önemli bir rol üstlenmekte; bireylerin ortak değerler etrafında örgütlenerek toplumsal değişim ve dönüşüme katkı sunmalarını sağlamaktadır. Bu bağlamda, kadınların örgütlü yapılar içerisinde yer alması, hem toplumsal cinsiyet eşitliği açısından hem de sosyal sorumluluk bilincinin yaygınlaştırılması bakımından kritik bir öneme sahiptir. Türk Ev Kadınları Derneği, kuruluş döneminin siyasal ve toplumsal çalkantılarına rağmen, milli ve manevi değerlere bağlı, aile ve gençlik eksenli bir misyon benimseyerek faaliyetlerini şekillendirmiştir. Dernek, sadece kadınların temsil edildiği bir yapı olmanın ötesine geçerek, özellikle genç kuşakların milli bilinçle yetişmesi yönünde çeşitli faaliyetler yürütmesi bakımından benzerlerinden ayrılmaktadır. Kurulduğu günden bu yana sürdürdüğü faaliyetlerle, aile yapısının korunması, kültürel değerlerin yaşatılması ve gençliğin ideolojik manipülasyonlardan uzak tutulması amacı doğrultusunda önemli çabalar sarf etmiştir.

Dernek dönemin siyasi ve toplumsal koşullarına paralel olarak, aile yapısını korumaya ve genç neslin milli-manevi değerlerle yetişmesine öncelik veren bir misyon üstlenmiştir. Bu yönüyle dernek, sadece kadınların toplumsal hayata katılımını değil, aynı zamanda aile üzerinden şekillenen bir sosyal muhafazakârlığın da taşıyıcısı olmuştur. Araştırmada ulaşılan belgeler ve kaynaklar, Türk Ev Kadınları Derneği’nin klasik bir feminist çizgi yerine, devletle uyumlu, milliyetçi ve kültürel değer temelli bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koymaktadır. Dernek, kadınların eğitimine ve kamusal hayata katılımına destek verirken, bunu geleneksel aile değerleriyle çelişmeyecek şekilde yapmayı hedeflemiştir. Bu da, Türkiye'de kadın hareketlerinin tek tip olmadığına; aksine, farklı ideolojik zeminlerde gelişebildiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, kadınların örgütlenmesinde sadece seküler-feminist odaklı yapıların değil, dini, kültürel ve milli değerler temelinde şekillenen yapıların da etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu da Türkiye’de kadınların sivil toplum deneyiminin çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca derneğin zamanla Türk Kadınları Kültür Derneği şeklinde isim değişikliği ile faaliyetlerine devam etmesi, sivil toplumun değişen sosyo-politik dinamiklere adaptasyon kabiliyetini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu dönüşüm, kadın örgütlerinin toplumsal süreçleri yalnızca takip etmediğini, aynı zamanda biçimlendirdiğini de göstermektedir. Çalışmanın en önemli katkısı, tarihsel belgeler ışığında kadın örgütlenmesi altında kurulan, ancak yürütmüş olduğu faaliyetlerle toplumsal kimliği ile ön plana çıkarak çağdaşlarından ayrılan alternatif bir örneği görünür kılmasıdır. Sonuç olarak Türk Ev Kadınları Derneği,

Türkiye'de kadınların toplumsal ve kamusal alanda varlık göstermesinin sadece seküler ya da feminist çerçevelerle sınırlı olmadığını; milli, dini ve kültürel değerlere dayalı bir örgütlenme biçimiyle de sivil alanda aktif olabileceklerini gösteren özgün bir örnektir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları

(BCA, 030.18.01.02 / 259.79.2).

Araştırma-İncelemeler

Aslan, S. (2010). Sivil toplum ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374.

Aydemir, O. (2015). Bir kadın vakıf mimarı: Cahide Aksel Tamer. *FSM Vakıf Üniversitesi Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 11, 36-43.

Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın. *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 84-96.

Aysal, N. (2012). Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın örgütlenme aşamasında Melek Reşit Hanım ve faaliyetleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 12(24), 149-169.

Ayverdi, S. (1968). *Türk Ev Kadınları Derneği Seri Konferanslar IX-XII*., Ayyıldız Matbaası.

Bayartan, M. (2008). Osmanlı şehirlerinde vakıflar ve vakıf sisteminin şehre kattığı değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* 10(1), 157-175.

Baykal, B. S. (1984). Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 108-126.

Baykal, Ö. (2022). Modern dünyanın değişen koşullarında Osmanlı kadın hareketine genel bir bakış. *Atatürk Yolu Dergisi,* (70), 67-90. https://doi.org/10.46955/ankuayd.1051581

Başar, F. (2019). Vakıf kuran kadınlar. *Vakıf Kuran Kadınlar Sempozyumu*. 7-12.

Bür Yiğit, B. (2023). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi kadın hareketleri ve feminizm. *Kadın ve Yaşam,* 61-75.

Cunbur, M. (1967). *Türk Ev Kadınları Derneği Seri Konferansları: I-IV*. Ayyıldız Matbaası.

Cunbur, M., Engünün, İ. ve Özdemir, C. (1983). *Milli Mücadele'de Türk kadını.* Türk Ticaret Bankası Yayınları.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. Vadi Yayınları.

Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi* (Vol. 4). Metis Yayınları.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi* (10), 5-59.

Kaçar Evren, S. (1968). *Türk Ev Kadınları Derneği Seri Konferanslar IX-XII.,* Ayyıldız Matbaası.

Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960).* Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Karal Akgün, S. & Uluğtekin M. (2001). *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a II.* THK Yayınevi.

Karataş, E. (2009). Türkiye'de kadın hareketleri ve edebiyatımızda kadın sesleri. *Electronic Turkish Studies,* 4(8), 1652-1673.

Karayalçın, Y. (1973). Meritasyon. *Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Başarılı ve Faziletli Papatyalar*, Bülten 17.

Kodaman, B. (1988). Vakfın sosyal yönü. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty,* 3, 1-4.

Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918).* Ötüken Neşriyat.

Metin, Şahin (2011). *Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Durumu: Türkiye'de Ev-Eksenli Çalışma.* Başbakanlık KSSGM Yayınları.

Önsoy, R. (1989). Osmanlı Batılılaşma hareketleri ve Atatürk İnkılâplar. *Erdem,* 5(14), 365-378.

Özdemir, N. (2021). Mütareke Döneminde Asri Kadın Cemiyeti'nin faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (39), 107-133. https://doi.org/10.26650/YTA2021-815801

Özer, M. &Biçerli, K. (2003). Türkiye'de işgücünün panel veri analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-85.

Öztuna, Y. (1972). *Türk Ev Kadınları Derneği Klâsik Türk Müziği Bülteni.* Bülten 15, Ayyıldız Matbaası.

Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD),* (5), 33-44.

Talas, M. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 387-401.

Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Başbakanlık Basımevi.

Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. Birikim Yayınları.

Tepekaya, M. ve Kaplan, L. (2003). Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kuruluşu ve faaliyetleri 1877-1923. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (10), 147-202.

Toksöz, F. (1983). Dernekler. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, 365-378.

Türk Ev Kadınları Derneği 1968-1969 Yıllık Faaliyet Bülteni, (1969). Bülten 2, Baha Matbaası.

Türk Ev Kadınları Derneği Genel Merkezi 7. Genel Kurul Toplantısına Sunulan Yönetim Kurulu 1971-1972 Faaliyet Raporu, (1972). Ayyıldız Matbaası.

Türk Ev Kadınları Derneği Klâsik Türk Müziği Bülteni, (1972). Bülten 15, Ayyıldız Matbaası.

Türk Ev Kadınları Derneği Ramazan Eğlenceleri Bülteni, (1969). Bülten 8.

Türk Ev Kadınları Derneği Saz Şairleri Gecesi Bülteni, (1968). Bülten 3, Ayyıldız Matbaası.

Türk Ev Kadınları Derneği Türk Sanat ve Kıyafetleri Bülteni, (1969). Bülten 5, Ayyıldız Matbaası.

Türk Ev Kadınları Kültür Derneği Ramazan Bülteni, (1972). Bülten 16.

Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Başarılı ve Faziletli Papatyalar, Bülten 17.

Türkmen, Z. (2004). Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı ordusuna yönelik sağlık hizmetleri. *Belleten*, 68(252), 483-518. https://doi.org/10.37879/belleten.2004.483

Uluant, Z. (2019). Samiha Ayverdi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-1, 151-152.

Yazıcı, N. (2011). Çanakkale Savaşı'nda Türk kadınının rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), 245-264.

İnternet Alıntıları

https://www.muharipgaziler.org.tr/kadinkahramanlar, Erişim tarihi: 27.02.2025.

https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/muhtelif/cumhuriyetten-once-ve-sonra-vakiflar.pdf, Erişim tarihi: 03.04.2025.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The concept of gender, which has been going on for centuries, has unfortunately also been the fate of women in our country. It has not been easy for women to escape from this phenomenon that has been labeled by society. It was not possible for women to escape this yoke on their own. Therefore, women's organizing actions were important both in terms of their liberation and in their ability to act more powerfully. Associations established by women are a result of organizational steps. The aim of establishing the Turkish Housewives Association was to show with examples what women could achieve in an organized manner.

Methodology: The document analysis technique has been employed as the scientific method in this study.

Findings: The Turkish Housewives Association is an association founded by women but has become a part of society. The study shows that the association has a multifaceted activity life based on its documents. The association has undertaken important duties in the social field during the period it was founded. It is possible to understand the duties it has undertaken from the agendas of the conferences organized by the association. The fact that the association receives support from all segments of society in the tasks it undertakes in the field of social responsibility is also an indication of the power generated by the organized actions of women.

Conclusion: The Turkish Housewives Association has been a social association since its establishment and has taken its place among associations working for the public benefit with the law enacted as a result of its work. It has always been an association that has never lost its sense of social responsibility since the day it was founded and has always set an example for its peers.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek / Finansman Bilgileri
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4297-4313
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.83084
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 16.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 25.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Bayrakcı, L. D. (2025). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında Sosyal Bilgiler Öğretiminin İncelenmesi: Pisa ve Maarif Modeli Programı Arasında Bir Köprü. *Journal of History School,* 78, 4297-4313.

21. YÜZYIL BECERİLERİ IŞIĞINDA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNİN İNCELENMESİ: PISA VE MAARİF MODELİ PROGRAMI ARASINDA BİR KÖPRÜ

Leyla DÖNMEZ BAYRAKCI[1]

Öz

Bu araştırmanın amacı 2024 Maarif Yüzyılı Modeli Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar doğrultusunda, PISA sınavlarında ölçülen problem çözme becerilerine uygun öğretim etkinlikleri geliştirmektir. Özellikle Sosyal Bilgiler dersinin bireylerde demokratik bilinç, toplumsal sorumluluk, eleştirel düşünme ve iletişim gibi becerileri geliştirme potansiyeli göz önünde bulundurularak, PISA'da öne çıkan gerçek yaşam temelli, iş birliği gerektiren ve çok boyutlu problem çözme senaryoları ile uyumlu örnek etkinlikler oluşturulması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemi ile oluşturulan bu çalışmada veriler doküman incelemesi tekniği toplanmıştır. Öncelikle sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanları içerisindeki kazanımların, PISA'da yer alan problem çözme becerisi sorularıyla ne derece uyumlu olduğu doküman incelemesi yoluyla çözümlenmiştir. Ardından bu kazanımlara uygun olanlara senaryolar ve sorular üretilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında maarif modeli sosyal bilgiler dersi öğretim programının PISA ve OECD raporları ile örtüşebileceği, etkinliklerin, senaryoların oluşturulabileceği uygun kazanımların olduğu tespit edilmiştir. Öğretim programında yer alan 4 öğrenme alanının 6 kazanımı bu etkinlikler için uygun bulunmuştur. Öğretmenlerin, sosyal bilgiler derslerinde klasik bilgi aktarıcı yaklaşımların dışına çıkarak, sorgulamaya dayalı, senaryo destekli ve probleme dayalı öğrenme yöntemlerini daha fazla kullanmaları araştırmanın sonuçları bağlamında veriler öneriler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: PISA, OECD Raporları, Maarif Yüzyılı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Ders Kitapları.

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, leyla.donmez@ogu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5785-2058

Leyla DÖNMEZ BAYRAKCI

Examining Social Studies Education in the Light of 21st Century Skills: A Bridge Between Pisa and the Maarif Century Program

Abstract

The aim of this study is to develop teaching activities in line with the learning outcomes included in the 2024 Maarif Century Social Studies Teaching Program that are appropriate for the problem-solving skills measured in PISA tests. Considering the potential of the Social Studies course to develop skills such as democratic awareness, social responsibility, critical thinking, and communication in individuals, the aim is to create sample activities that are compatible with the real-life, collaborative, and multidimensional problem-solving scenarios highlighted in PISA. In this study, which was designed as a qualitative research, data were collected using the document review technique. First, the extent to which the learning outcomes within the social studies course curriculum are compatible with the problem-solving skill questions in PISA was analyzed through document review. Then, scenarios and questions were produced for those that were compatible with these learning outcomes. The findings of the study indicate that the social studies curriculum of the century of education is consistent with PISA and OECD reports, and that there are appropriate learning outcomes for which activities and scenarios can be created. Six learning outcomes from the four learning areas in the curriculum were found to be suitable for these activities. The research findings suggest that teachers should move beyond traditional knowledge-transfer approaches in social studies lessons and use inquiry-based, scenario-supported, and problem-based learning methods more frequently.

Keywords: PISA, OECD Reports, Maarif Century Social Studies Curriculum, Textbooks.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda eğitim sistemlerinden beklenen yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireylerin karşılaştıkları problemleri çözebilen, eleştirel düşünebilen, etkili iletişim kurabilen ve iş birliği yapabilen bireyler olarak yetiştirilmesidir (Trilling & Fadel, 2009; OECD, 2018). Bu bağlamda, bireylerin yaşadıkları toplumda aktif yurttaşlar olarak yer alabilmeleri için sahip olmaları gereken beceriler, "21. yüzyıl becerileri" başlığı altında tanımlanmakta ve eğitim politikaları bu beceriler doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır (Saavedra & Opfer, 2012). Problem çözme, yaratıcılık, eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık, iletişim ve iş birliği bu becerilerin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Binkley vd., 2012). 21. Yüzyıl becerileri olarak adlandırılan bu beceriler, bireyin içinde bulunduğu ortama uyum sürecini kolaylaştırmakla birlikte yaşamına bir konfor da sağlamaktadır.

PISA (Programme for International Student Assessment), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından üç yılda bir uygulanan, 15 yaş grubundaki öğrencilerin okuma, matematik, fen bilimleri ve yeni olarak yaratıcı düşünme, problem çözme, finansal okuryazarlık gibi alanlardaki becerilerini ölçen uluslararası bir değerlendirme sistemidir (OECD, 2019; OECD, 2022).

PISA'nın amacı yalnızca müfredat bilgilerini değil, öğrencilerin bu bilgileri günlük yaşam problemlerini çözmekte ne derece kullanabildiklerini ve karmaşık durumlarda nasıl akıl yürüttüklerini ölçmektir (Schleicher, 2018). Bu yönüyle PISA, ülkelerin eğitim sistemlerinin 21. yüzyıl becerileri kazandırma kapasitesini değerlendiren önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Binkley vd., 2012).

Sosyal bilgiler dersi doğası gereği yaşamla iç içe bir bütünsellik ve ardışıklık içermektedir. Bireyin yaşama aktif katılımını sağlamada sosyal bilgiler dersinin üzerine düşen görev ve sorumluluk oldukça büyüktür (Doğanay, 2002; Öztürk, 2023). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrene alanları, kazanımlar hem bilişsel hem duyuşsal hem de bireyin devinişsel gelişimine katkı sağlamaya yönelik hazırlanmaktadır. 2024 Maarif Modeli Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programı, bu amaca hizmet eden ve 21. yüzyıl becerileri ile uyumlu bir yapı sunmaktadır (MEB, 2024). Programda, öğrencilerin günlük yaşam problemlerini çözme, farklı bakış açılarını anlama, uzlaşma kültürü geliştirme ve demokratik değerleri içselleştirme gibi becerileri kazanmaları hedeflenmektedir.

Uluslararası düzeyde ise, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Teşkilatı (OECD) tarafından yürütülen PISA (Programme for International Student Assessment) sınavları, öğrencilerin bilgiye dayalı değil, bilgiyi kullanarak gerçek yaşam problemlerini çözme yeteneklerini ölçmeyi amaçlamaktadır (OECD, 2019). PISA, özellikle problem çözme, sosyal uyum, iş birliği içinde problem çözme ve eleştirel düşünme gibi bilişsel becerileri değerlendiren senaryo temelli soru yapısıyla dikkat çekmektedir (Griffin & Care, 2015).

2012 ve 2015 uygulamalarında Türkiye, bireysel ve iş birliğine dayalı problem çözme alanlarında orta alt düzey performans göstermiştir (OECD, 2017). PISA 2022 uygulamasında ilk kez ölçülen yaratıcı düşünme bileşenine dair Türkiye verileri henüz kamuya açık ayrıntılı raporlarla tam yayımlanmasa da OECD genel eğilimlerine göre Türkiye'nin bu beceride de ortalamanın altında bir performans sergilediği öngörülmektedir (OECD, 2023).

PISA verileri Türkiye'nin bilgi temelli başarıyı zamanla artırdığını, ancak yüksek düzey düşünme, problem çözme ve yaratıcı uygulama becerilerinde halen gelişim alanları bulunduğunu göstermektedir. Problem çözme ve yaratıcı düşünme

becerilerinin hala sınırlı düzeyde olduğu OECD raporlarında mevcuttur. Bu durum, Türkiye'deki öğretim programlarının daha fazla 21. yüzyıl becerisi odaklı ve öğrenci merkezli hâle getirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Saavedra & Opfer, 2012; MEB, 2019).

Bu bağlamda, Maarif Modeli Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programı kazanımlarının, PISA'nın ölçmeye çalıştığı problem çözme becerileriyle ne ölçüde örtüştüğü, bu program temel alınarak geliştirilecek öğretim etkinliklerinin uluslararası ölçme araçlarıyla uyumlu hale getirilip getirilemeyeceği önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakelle & Saraç, 2021; Şahin & Tarman, 2020). Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler dersinde PISA'daki problem çözme temelli sorulara benzer etkinliklerin geliştirilmesi amaçlanmakta; böylece Türkiye'nin eğitim politikalarının küresel standartlarla bütünleşmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, 2024 Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar doğrultusunda, PISA sınavlarında ölçülen problem çözme becerilerine uygun öğretim etkinlikleri geliştirmektir. Bu bağlamda hem ulusal öğretim programı ile uluslararası değerlendirme kriterleri arasında bütünleyici bir köprü kurmak, hem de Sosyal Bilgiler dersinin 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasındaki işlevselliğini güçlendirmek hedeflenmektedir.

Özellikle Sosyal Bilgiler dersinin bireylerde demokratik bilinç, toplumsal sorumluluk, eleştirel düşünme ve iletişim gibi becerileri geliştirme potansiyeli göz önünde bulundurularak, PISA'da öne çıkan gerçek yaşam temelli, iş birliği gerektiren ve çok boyutlu problem çözme senaryoları ile uyumlu örnek etkinlikler oluşturulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

21. yüzyıl denilince akla bireyin yaşamla uyumlu yaşaması ve olası her türlü problemi de bu bilinçle çözmesi gelmektedir. Günümüzde eğitim sistemleri yalnızca akademik başarıya değil, bireylerin hayatla bağlantılı, uygulamalı beceriler geliştirmesine odaklanmaktadır (Anderson & Krathwohl, 2001; OECD, 2019). Bu doğrultuda, Türkiye'nin yeni nesil öğretim programlarının uluslararası ölçütlerle uyumlu olması büyük önem taşımaktadır (Demirel, 2020). PISA sınavlarının sunduğu veri ve analizler, ülkelerin eğitim sistemlerinin güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerini ortaya koymakta ve eğitim programlarını yapanlara da yön göstermektedir (Schleicher, 2018).

Bu çalışmada geliştirilecek etkinliklerin, Sosyal Bilgiler öğretiminde çağdaş, öğrenci merkezli ve beceri odaklı bir yaklaşımın yaygınlaştırılmasına katkı

sağlaması, öğretmenlerin uluslararası değerlendirme sistemlerine daha hazırlıklı öğrenciler yetiştirmelerine destek olması ve eğitimde kalite artışına yönelik kanıta dayalı uygulamalar geliştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma yönteminde doküman incelemesi ve tasarım temelli araştırma (design-based research) teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, Maarif Modeli Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programı (MEB, 2024) incelenmiş, 7. sınıf düzeylerindeki kazanımlar analiz edilerek, problem çözme becerileriyle ilişkili olanlar belirlenmiştir. 7. Sınıf düzeyinin incelenme sebebi olarak da PISA sınavlarına giriş yaşının 15 olarak belirlenmiş olması ve bu bağlamda da öğrencilerin sosyal bilgiler dersini son gördüğü sınıf olarak nitelendirilmesinden kaynaklandığı uzman görüşleriyle desteklenmiştir. Ardından, OECD tarafından yayımlanan PISA 2012, 2015 ve 2018 raporları ile bu sınavlarda yer alan problem çözmeye dayalı soru örnekleri (OECD, 2019; 2021) değerlendirilmiş, soruların içerik yapısı, bilişsel talepleri ve uygulama bağlamları analiz edilmiştir.

İkinci aşamada, elde edilen veriler ışığında kazanım-temelli, PISA formatına uygun öğretim etkinlikleri ve senaryo temelli sorular geliştirilmiştir. Bu süreçte, Bloom'un Yenilenmiş Taksonomisi, 21. yüzyıl becerileri çerçevesi (Partnership for 21st Century Skills, 2009) ve PISA çerçevesi yol gösterici kavram haritaları olarak kullanılmıştır. Hazırlanan etkinliklerin hem öğretim programı kazanımlarıyla uyumlu hem de PISA'nın ölçmeyi hedeflediği becerilere hizmet etmesine dikkat edilmiştir.

Çalışma Grubu

Maarif Modelisosyal bilgiler dersi öğretim programı (2024), PISA 2012, 2015 ve 2018 raporları ile OECD raporları bu çalışmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verileri doküman analizi ile çözümlenmiştir. Veriler 21. Yüzyıl becerileri, Bloom taksonomisi ve OECD raporları dikkate alınarak çözümlenmiştir. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanları kazanımlar bağlamında dikkate alınarak irdelenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

2024 Maarif Modeli Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programı'nda yer alan 7. sınıf düzeyi kazanımları, öğrencilerin gerçek yaşamda karşılaşabilecekleri sosyal problemleri tanımlama, analiz etme ve çözüm önerileri geliştirme becerilerini desteklemektedir. Yapılan içerik analizinde aşağıdaki 7. sınıf kazanımlarının, özellikle PISA'nın "problem çözme" ve "iş birliği içinde problem çözme" becerileriyle doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür:

Bu kazanımlar, iş birliği, etkili iletişim, demokratik katılım, tarihsel bağlamda çözüm üretme gibi üst düzey bilişsel ve sosyal becerileri kapsamaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin farklı bakış açılarını anlaması ve çok yönlü düşünebilmesi açısından, PISA'nın temel beceri alanlarına güçlü bir biçimde hizmet etmektedir (OECD, 2019).

Yapılan doküman analizi sonucunda, 2024 Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan birçok kazanımın, PISA problem çözme becerileri çerçevesiyle örtüştüğü tespit edilmiştir. Özellikle şu beceriler ön plana çıkmaktadır:

- Eleştirel düşünme ve karar verme
- İş birliğine dayalı problem çözme
- Gerçek yaşam bağlamlarında çok yönlü analiz yapabilme
- İletişim kurma ve empati geliştirme

Bu kazanımlar, öğrencilerin sosyal sorunlar karşısında çözüm üretme, empati kurarak farklı bakış açılarını değerlendirme, ortak bir paydada uzlaşma gibi yüksek düzey bilişsel beceriler geliştirmesini desteklemektedir. Dolayısıyla bu kazanımlar, PISA'nın "collaborative problem-solving" (iş birliğine dayalı problem çözme) alanıyla büyük ölçüde örtüşmektedir (OECD, 2019).

Bu örnekler PISA'nın öğrencilerden beklediği:

- Gerçek hayatla bağlantı kurma,
- Bilgi analizi ve yorumlama,
- Planlama ve organizasyon,
- Alternatifleri değerlendirme,
- Karar verme ve
- Çok adımlı problem çözme

becerilerini ölçmeye yöneliktir.

Yapılan doküman analizleri sonucu aşağıda yer alan soru tipleri tasarlanmış olup, öğrenme alanları ve öğrenme çıktıları ile eşleştirilmiştir. Problem çözme becerisi ile örtüşen her bir öğrenme çıktısına uygun soru tipleri, senaryolar oluşturulmuş olup her biri bir bulgu eşliğinde sunulmuştur.

SB 7.1.1. Dâhil Olduğu Gruplarda ve Sosyal Hayatta Etkili İletişimin Önemini Sorgulayabilme Kazanımına Ait Bulgular (Birlikte Yaşamak Öğrenme Alanı)

SB.7.1.1. Senaryo: Okul Takımı İçinde İletişim Sorunu

Bir okulun futbol takımında, takım kaptanı ve oyuncular arasında iletişim problemleri yaşanmaktadır. Bazı oyuncular düşüncelerini açıkça ifade edememekte, bazıları ise kaptanın kararlarını sorgulamadan kabul etmektedir. Bu durum, takım içinde anlaşmazlıklara ve motivasyon düşüklüğüne neden olmaktadır.

Takım antrenörü, oyuncuların etkili iletişim kurmalarını sağlamak ve takım ruhunu güçlendirmek için bir toplantı düzenlemeyi planlamaktadır. Toplantıda, takım üyelerinin birbirlerini daha iyi anlamaları ve fikirlerini açıkça ifade etmeleri amaçlanmaktadır.

Soru: 1

Takım antrenörü, takımın iletişim sorunlarını çözmek ve takım ruhunu güçlendirmek için aşağıdakilerden hangisini yapmalıdır?

A) Herkesin düşüncesini özgürce ifade edebileceği, karşılıklı saygıya dayalı kuralların belirlendiği bir toplantı düzenlemek
B) Kaptanın tüm kararları tek başına almasını sağlamak ve diğer oyunculara sadece uygulayıcı rol vermek
C) Takım üyeleri arasındaki iletişim sorunlarını görmezden gelerek sadece fiziksel antrenmanlara odaklanmak
D) Sorun yaşayan oyuncuları takımdan çıkarmak ve yenilerini almak

Doğru cevap A seçeneğidir. Çünkü etkili iletişim için herkesin fikirlerini özgürce ve saygı içinde ifade edebilmesi gerekir. Böylece takım içi sorunlar çözülür, iş birliği artar ve motivasyon yükselir. Diğer seçenekler iletişim sorununu çözmek yerine derinleştirmektedir.

Bu senaryo ve soru, SB 7.1.1 kazanımını desteklerken, PISA'nın problem çözme sorularındaki gerçek hayata dayalı durum analizi, seçenekleri

değerlendirme ve doğru çözüm yolunu belirleme aşamalarına uygun olduğunu göstermektedir.

SB.7.1.2. Özel Gereksinimli Bireyler İçin Fırsat Eşitliğini Sürdürmeye Yönelik Fikir Üretebilme Kazanımına Ait Bulgular (Birlikte Yaşamak Öğrenme Alanı)

SB.7.1.2. Senaryo: Tiyatro Kulübünde Bir Engel

Okulun tiyatro kulübü yıl sonu gösterisi için hazırlıklara başlamıştır. Tüm öğrenciler gönüllü olarak roller ve görevler almıştır. Kulübün en istekli üyelerinden biri olan Özge, görme engellidir. Ezber konusunda çok başarılıdır ancak sahne üzerindeki hareketleri ezberlemesi ve prova yapması diğerlerine göre daha fazla zaman almaktadır.

Bazı kulüp üyeleri bu durumu anlayışla karşılamakta, Özge'ye yardımcı olmaktadır. Ancak bazı öğrenciler Özge'nin temposunun geride kaldığını düşünerek, onun rolünü azaltmayı teklif etmiştir. Kulüp danışmanı öğretmen, bu konuda bir karar almadan önce öğrencilerden fikirlerini belirtmelerini istemiştir.

Soru: 2

Aşağıdaki öğrencilerden hangisinin önerisi, fırsat eşitliği ve etkili katılım açısından en uygun olanıdır?

A) Özge'nin rolü azaltılmalı, çünkü provalar onun yüzünden aksamaktadır.
B) Özge'ye sahne arkası bir görev verilmeli, sahnede yer alması riskli olabilir.
C) Provalar Özge'nin ihtiyaçlarına göre yeniden planlanmalı ve sahnede yer alması desteklenmelidir.
D) Özge sadece şarkı söyleme bölümlerinde görev almalı, konuşmalı sahneler ona bırakılmamalıdır.

Doğru Cevap C seçeneğidir. Provaların Özge'nin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi ve sahnede yer almasının desteklenmesi, fırsat eşitliği ilkesine en uygun ve kapsayıcı çözümdür. Diğer seçenekler Özge'yi dışlayıcı, sınırlandırıcı veya ayrımcı niteliktedir.

Bu soru SB.7.1.2 kazanımını doğrudan işlemektedir. Öğrenciyi fırsat eşitliği, katılım hakkı ve empati kavramları üzerine düşündürürken, PISA tarzı gerçek yaşam problemi sunmakta ve seçenekler arasında değerlendirme, analiz ile karar verme becerilerini ölçmeye yönelik bir performans göstermelerini de beklemektedir.

SB.7.2.1. Küreselleşmenin İnsan ve Toplum Hayatında Meydana Getirdiği Değişimi Yorumlayabilme Kazanımına Ait Bulgular (Evimiz Dünya Öğrenme Alanı)

SB. 7.2.1.Senaryo: Mahallede Yeni Lezzetler

Ahmet ailesiyle birlikte küçük bir Anadolu kasabasında yaşamaktadır. Son zamanlarda mahallelerinde farklı ülkelere ait restoranlar açılmıştır: Bir Çin lokantası, Hint yemekleri dükkânı ve bir Amerikan fast-food zinciri. Ayrıca, Ahmet'in okulunda bazı öğrencilerin kıyafetlerinde yabancı marka logoları görülmeye başlanmış, bazı derslerde yabancı kaynaklı dijital içerikler kullanıldığı görülmüştür.

Ahmet bu değişiklikleri fark etmiş ve babasına "Eskiden bu kasabada sadece Türk yemekleri olurdu. Şimdi dünya her yerde gibi…" demiştir. Bunun üzerine öğretmeni bu konuyu derste işlemek istemiştir.

Soru: 3

Aşağıdakilerden hangisi Ali'nin yaşadığı değişimlerin küreselleşmeyle olan ilişkisini en iyi açıklamaktadır?

A) Küreselleşme, sadece büyük şehirlerde etkili olur, küçük yerleşim yerlerine ulaşamaz.
B) Küreselleşme, ülkelerin kültürel değerlerini zayıflattığı için engellenmelidir.
C) Küreselleşme, farklı ülkeler arasında ürün, kültür ve bilgi alışverişini artırarak günlük yaşamı etkiler.
D) Küreselleşme, yalnızca internet üzerinden gerçekleşen sanal bir kavramdır.

Doğru Cevap C seçeneğidir. Bu seçenek, küreselleşmenin kültürel etkileşim, tüketim alışkanlıkları ve bilgiye erişim gibi alanlarda toplumsal yaşama etkilerini açık ve dengeli biçimde ifade etmektedir.

Bu soru, öğrencinin; Küreselleşmenin toplum ve birey üzerindeki somut etkilerini tanımasını, günlük yaşamdan örneklerle yorum yapmasını, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişimleri ilişkilendirmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda PISA'nın problem çözme yapısına uygun olarak, gerçek bağlamlı bir durum sunmakta, düşünsel muhakeme, ilişkilendirme ve doğru çıkarım yapma becerilerini ölçebilecek olduğu öngörülmektedir.

SB.7.5.2. Ekonomik Gelişmişlik İle Üretim, Dağıtım ve Tüketim Döngüsü Arasındaki İlişkiyi ÇÖzümleyebilme (Hayatımızdaki Ekonomi Öğrenme Alanı)

SB. 7.5.2 Senaryo: İki Kasaba, İki Farklı Ekonomi

Naz ve ailesi yaz tatilinde iki farklı kasabayı ziyaret eder. İlk gittikleri kasaba Duruova, sanayi tesisleri, büyük bir tarım pazarı ve hızlı çalışan bir ulaşım ağına sahiptir. Kasabada üretilen ürünler çevre illere ve yurt dışına gönderilmektedir. İnsanlar çeşitli işlerde çalışmakta, yerel halk kendi ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra dışarıya da satış yapmaktadır.

İkinci kasaba olan Sessizköy ise daha sakin bir yaşam sürmektedir. İnsanlar genellikle kendi yiyeceklerini üretmekte, fazla ürünlerini yalnızca mahalle pazarında satmaktadır. Yollar bozuk olduğu için ürünlerin başka yerlere taşınması zordur. Kasabada market sayısı da oldukça azdır.

Soru:4

Aşağıdaki yorumlardan hangisi, Duruova ve Sessizköy örneklerine bakarak ekonomik gelişmişlik ile üretim, dağıtım ve tüketim ilişkisini en doğru biçimde açıklamaktadır?

A) Sessizköy'ün yolları bozuk olduğu için üretim artar ama tüketim azalır.
B) Duruova'da dağıtım ağı geliştiği için üretim artar ve tüketim de çeşitlenir.
C) Her iki kasaba da aynı gelişmişlik düzeyindedir, çünkü ikisi de üretim yapmaktadır.
D) Ekonomik gelişmişlik, sadece üretimle ölçülür; dağıtım ve tüketim önemli değildir.

Doğru Cevap B seçeneğidir. Duruova'da dağıtım ağının gelişmiş olması, üretimin dış pazarlara ulaşmasını sağladığı gibi tüketimi de çeşitlendirmiştir. Bu, ekonomik gelişmişliğin üretim-dağıtım-tüketim döngüsüyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu etkinlikle öğrencilerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetleriyle nasıl bağlantılı olduğunu analiz edebilmeleri, gerçek yaşamdan verilen iki farklı örnekle karşılaştırma ve çıkarım yapma becerisi kazanabilmeleri, PISA düzeyinde ise, durum analizi, ilişki kurma ve mantıklı karar verme basamaklarında düşünme pratiği yapabilmelerini öngörmektedir.

SB.7.6.1. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerin Gelecekteki Toplum Hayatına Etkilerine İlişkin Öngörüde Bulunabilme Kazanımına Ait Bulgular (Teknoloji ve Sosyal Bilimler Öğrenme Alanı)

SB. 7.6.1 Senaryo: Akıllı Şehir Projesi

Belediye, gelecekteki yaşamı kolaylaştırmak amacıyla "Akıllı Şehir Projesi" başlatmıştır. Projeye göre;

- Trafik ışıkları, anlık araç yoğunluğuna göre kendiliğinden ayarlanacaktır.
- Evlerdeki sayaçlar su ve elektrik kullanımını otomatik raporlayacak, israf durumunda uyarı verecektir.
- Okullarda sanal gerçeklik (VR) gözlükleriyle tarih derslerinde öğrenciler geçmişteki olayları üç boyutlu olarak deneyimleyecektir.
- Şehir genelinde sensörlerle hava kirliliği ölçülecek, anlık veriler halkla paylaşılacaktır.

Öğrenciler bu projeyi sosyal bilgiler dersinde tartışırken öğretmenleri, teknolojinin toplum hayatında neleri değiştirebileceğini düşünmelerini istemiştir.

Soru: 5

Aşağıdaki öğrencilerden hangisinin yorumu, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki toplum hayatına etkilerine dair en güçlü öngörüyü yansıtmaktadır?

A) Bu teknolojiler işe yaramaz, insanlar zaten her şeyi kendi başına yapabilir.
B) Bence insanlar gelecekte teknoloji yüzünden tembelleşecek ve hiçbir şey öğrenemeyecek.
C) Bu teknolojilerle şehir yaşamı daha güvenli, çevreye duyarlı ve verimli hale gelebilir.
D) Teknoloji sadece eğlence içindir, toplumları etkileyeceğini düşünmüyorum.

Doğru Cevap C seçeneğidir. Bu seçenek, teknolojik gelişmelerin şehir güvenliği, çevre bilinci, eğitim kalitesi ve verimlilik gibi alanlardaki etkilerini dikkate alarak geleceğe dönük olumlu ve gerçekçi bir öngörü sunmaktadır.

Bu soru öğrencilerin: Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri toplumsal bağlamda değerlendirmesine, bu gelişmelerin gelecek yaşam üzerindeki olası etkilerini öngörebilmesini, yorum yapma, eleştirel düşünme ve analiz etme becerilerini kullanmasını hedeflemektedir.

Ayrıca PISA soruları gibi: Gerçek yaşamdan bir durum senaryosu içermekte, Öğrenciden ilişki kurmasını, doğru çıkarımı yapmasını beklemektedir. Bununla

birlikte öğrenciyi Teknoloji-toplum etkileşimi üzerine düşünmeye teşvik etmektedir.

SB.7.6.3. Toplumsal Hayatta Karşılaşabileceği Bir Probleme Yönelik Bilimsel Sorgulama Yapabilme Kazanımına Ait Bulgular (Teknoloji ve Sosyal Bilimler Öğrenme Alanı)

SB.7.6.3 Senaryo: Okul Bahçesinde Gürültü Sorunu

Bir ortaokulda öğrenciler, teneffüslerde bahçede çok fazla gürültü olduğunu ve bu durumun özellikle sınav haftalarında derslerde odaklanmalarını zorlaştırdığını dile getirmiştir. Öğrenci meclisi, bu sorunu çözmek için öğretmenlerinin rehberliğinde bir bilimsel araştırma projesi başlatmaya karar verir.

Öğrenciler, şu adımları planlar:

1. Farklı gün ve saatlerde desibel ölçerle gürültü seviyesini kayıt altına almak.
2. Gürültünün en yoğun olduğu saatleri ve alanları belirlemek.
3. Gürültüye neden olan davranışları gözlemlemek (bağırmak, yüksek sesle müzik, vs.).
4. Gürültü önleyici çözümler (bitki duvarı, sessiz oyun alanı, ses yalıtımı) hakkında bilgi toplamak.
5. Elde edilen verilerle okul yönetimine çözüm önerileri sunmak.

Soru: 6

Aşağıdakilerden hangisi, öğrencilerin uyguladığı bu süreçle bağlantılı olarak en iyi şekilde ifade edilmektedir?

A) Öğrenciler, okulda kurallara uymayanları tespit edip şikâyet etmeye çalışmaktadır.
B) Öğrenciler, bir problemi bilimsel yöntemlerle analiz edip çözüm üretmeye çalışmaktadır.
C) Öğrenciler, gürültüye karşı sadece öğretmenlerin sorumluluk alması gerektiğini düşünmektedir.
D) Öğrenciler, teknolojik aletlerle oynamak için bahane üretmektedir.

Doğru Cevap B seçeneğidir. Öğrenciler burada bir toplumsal problemi (gürültü kirliliği) gözlem, veri toplama, analiz ve öneri geliştirme aşamalarıyla bilimsel bir sorgulama süreciyle ele almaktadır.

Bu etkinlik ve soru ile öğrencilerin toplumsal bir sorun karşısında bilimsel düşünme basamaklarını uygulamayı öğrenecekleri öngörülmektedir. Aynı

zamanda öğrencilerin veri temelli akıl yürütme ve neden-sonuç ilişkisi kurma becerilerini geliştireceği elde edilen tespitler arasındadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, Maarif Modeli Sosyal Bilgiler dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımların, PISA problem çözme becerileri ile örtüşme düzeyini incelemiş ve ilgili kazanımlara yönelik PISA tarzı senaryoya dayalı senaryo örneklerinin geliştirilip geliştirilemeyeceği konusunda bir çalışma yapılmıştır. PISA sınavlarıyla maarif modeli öğretim programı arasındaki uyum bu şekilde çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular, programda 21. yüzyıl becerilerine (eleştirel düşünme, karar verme, iş birliği yapma, problem çözme vb.) vurgu yapılmasına rağmen, sınıf içi uygulamaların bu becerilerin ölçülmesi ve geliştirilmesi açısından programın hâlâ sınırlı kaldığını göstermektedir (Saavedra & Opfer, 2012; Voogt & Roblin, 2012). Öğrenme alanları bağlamınd bakıldığında yalnızca Birlikte yaşamak, evimiz dünya, hayatımızdaki ekonomi ve teknoloji ve sosyal bilimler öğrenme alanlarında yer alan bazı kazanımların OECD ve PISA raporlarında yer alan problem çözme becerilerine yönelik eğitim ve öğretim yapılabilmesine fırsat verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretimi, bireyin yaşadığı toplumla bağ kurmasını sağlayan bir araç olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal sorunları tanıma ve çözüm üretme yetkinliklerini de geliştirmeyi hedeflemektedir (Öztürk, 2021). Bu bağlamda, öğrencilerin gerçek yaşam temelli, disiplinler arası ve senaryo odaklı problem çözme etkinlikleriyle desteklenmesi hem programın amaçlarıyla hem de uluslararası sınavların (örneğin PISA) değerlendirme ölçütleriyle örtüşmektedir (OECD, 2017; 2022).

Çalışmada geliştirilen etkinlik örnekleri, 7. sınıf kazanımları doğrultusunda yapılandırılmış, öğrencilere farklı sosyal bağlamlarda sorunları tanıma, analiz etme ve çözüm önerme fırsatı sunmuştur. Bu sayede öğrenci, sosyal bilimsel sorunlara yönelik eleştirel, bilimsel ve yaratıcı düşünme süreçlerine katılmıştır (Binkley et al., 2012).

Bulgular bağlamında araştırmanın sonuçlarına bakıldığında ise bu çalışmada yürütülen süreç boyunca Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programında yer alan kazanımların PISA sınavlarında kazandırılmak istenen 21. Yüzyıl becerileriyle örtüşmeye fırsat verdiği araştırmanın sonuçları arasındadır. Öğrencilerin karar verme, analiz etme, sorun çözme ve empati kurma becerilerine yönelik hazırlanan öğrenme çıktıları, öğretmenler tarafından geliştirilecek senaryo ve soru önerileriyle verimli bir hal alacaktır. Çünkü içinde

bulunduğumuz yüzyıl artık bilgiyi elde etmekten ziyada onu doğru, bilişsel, duyuşsal ve devinişsel süreçlerle işlemeyi öngörmektedir.

Sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımlara bakıldığında bu kazanımların PISA sınavlarıyla problem çözme becerisine yönelik analizinde; PISA'nın problem çözme ölçütleri olan tanıma, analiz etme, çözüm üretme ve değerlendirme adımlarını kullanacakları da elde edilen sonuçlar arasındadır.

Bu çalışma, Maarif Modeli Sosyal Bilgiler dersi öğretim Programı'nın birçok kazanımının, PISA problem çözme becerileri ile örtüşebilecek nitelikte olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle iş birliğine dayalı öğrenme, toplumsal sorun çözümü ve empati gibi becerilerin her iki yapıda da merkezi bir yer tuttuğu görülmüştür. Programdaki kazanımlar doğru yöntemlerle işlendiğinde, öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası ölçekte başarılı olabilecek üst düzey düşünme becerileri kazanmaları mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hazırlanan etkinlik örnekleri, senaryolar öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşabilecekleri sosyal problemleri analiz etmelerine, farklı bakış açılarını değerlendirmelerine ve çözüm önerileri geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Bu etkinlikler, PISA sınavlarının ölçmeye çalıştığı becerilerin, sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımlala uyumlu ve gerçek yaşamın sınıf içi ortama taşınmasına olanak sunan araçlar olarak değerlendirilebimektedir.

Öneriler

Bu çalışma kapsamında verilecek öneriler şu şekildedir.

1. Öğretmenler, sosyal bilgiler derslerinde klasik bilgi aktarıcı yaklaşımların dışına çıkarak, sorgulamaya dayalı, senaryo destekli ve probleme dayalı öğrenme yöntemlerini daha fazla kullanmalıdır.
2. Maarif Yüzyılı Sosyal Bilgiler Programı'ndaki kazanımlar, PISA gibi uluslararası sınavların problem çözme ve okuryazarlık boyutlarıyla eşgüdümlü olacak şekilde etkinlik temelli öğretim materyalleri ile desteklenmelidir.
3. MEB tarafından, öğretmen eğitimi ve hizmet içi programları, 21. yüzyıl becerilerinin sınıf içi uygulanabilirliğini artırmak amacıyla yeniden yapılandırılmalı; öğretmenlere senaryo oluşturma ve ölçme-değerlendirme konusunda rehberlik edilmelidir.

4. Öğrencilere sadece bilgi yüklemesi değil; onları veri okuma, ilişki kurma, yorum yapma ve çözüm üretmeye sevk eden gerçek yaşamla bağlantılı öğrenme durumları sunulmalıdır.
5. Öğretim programı kazanımları, PISA çerçevesindeki becerilerle ilişkilendirilerek senaryo temelli, iş birliği içeren, açık uçlu etkinliklerle desteklenmelidir.
6. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, farklı sınıf seviyelerine ve kazanım kümelerine yönelik olarak daha fazla etkinlik örneği geliştirilerek etkililik analizleri yapılmalıdır.
7. Bu çalışmaya benzer çalışmaların lise düzeyinde de olimpiyat sınavları için gözden geçirilmesi de alanyazında çalışan akademisyenlere önerilmektedir.
8. Akademisyenler ve araştırmacılar, farklı disiplinlerde benzer analizler yaparak programlar ile uluslararası ölçütler arasındaki uyumu artırıcı çalışmalar yapmalıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., Miller-Ricci, M., & Rumble, M. (2012). Defining twenty-first century skills. In P. Griffin, B. McGaw, & E. Care (Eds.), *Assessment and Teaching of 21st Century Skills* (pp. 17–66). Springer.

Demirel, Ö. (2020). *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya* (28. baskı). Pegem Akademi.

Doğanay, A. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde demokratik değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 30, 294–306.

Griffin, P., & Care, E. (2015). *Assessment and Teaching of 21st Century Skills: Methods and Approach*. Springer.

Karakelle, S., & Saraç, M. (2021). PISA sorularının Türkçe ders programı ile uyumu: Problem çözme ve düşünme becerileri açısından bir değerlendirme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 17(2), 132–150.

MEB. (2019). *PISA 2018 Türkiye Ön Raporu.* Millî Eğitim Bakanlığı, Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB. (2024). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (5-6-7. sınıflar).* Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

OECD. (2017). *PISA 2015 Results: Collaborative Problem Solving.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264285521-en

OECD. (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030. The Future We Want*. OECD Publishing.

OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/5f07c754-en

OECD. (2019). *PISA 2018 Results.* OECD Publishing. https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm

OECD. (2021). *21st-Century Readers: Developing Literacy Skills in a Digital World*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/a83d84cb-en

OECD. (2022). *PISA 2022 Creative Thinking Framework*. OECD Publishing.

Oztürk, C. (2023). Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi. In C. Oztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (10. baskı, ss. 1–30). Pegem Akademi.

Partnership for 21st Century Skills (P21). (2009). *Framework for 21st Century Learning*. https://www.battelleforkids.org/networks/p21

Saavedra, A. R., & Opfer, V. D. (2012). Learning 21st-century skills requires 21st-century teaching. *Phi Delta Kappan,* 94(2), 8–13.

Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st-century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies, 44*(3), 299–321. https://doi.org/10.1080/00220272.2012.668938

EXTENDED ABSTRACT

The main purpose of this study is to develop teaching activities that are appropriate for the problem-solving skills measured in the PISA exams in line with the outcomes in the 2024 Education Century Social Studies Curriculum. In this context, it is aimed to establish an integrative bridge between the national curriculum and international assessment criteria and to strengthen the functionality of the Social Studies course in gaining 21st century skills. The study was conducted using document analysis and design-based research techniques, which are qualitative research methods. In the first stage, the Social Studies Curriculum for the Maarif Century (MoNE, 2024) was examined, the outcomes at the 7th grade level were analyzed, and those related to problem-solving skills were determined. The reason for examining the 7th grade level was that the entry age for the PISA exams was set as 15 and in this context, it was considered as the last grade in which

students took the social studies course, which was supported by expert opinions. Then, the PISA 2012, 2015 and 2018 reports published by the OECD and examples of problem-solving-based questions in these exams (OECD, 2019; 2021) were evaluated, and the content structure, cognitive demands and application contexts of the questions were analyzed. When the findings of the article are examined, it is determined that 4 of the 6 learning areas in the curriculum are suitable for developing activities suitable for PISA exams. In addition, it was determined that 6 learning outcomes out of 4 learning areas were based on design-based, real-life, problem-solving discipline. This study examined the level of overlap of the outcomes in the Maarif Century Social Studies Curriculum with PISA problem-solving skills and a study was conducted on whether PISA-style scenario-based scenario examples could be developed for the related outcomes. The correspondence between the PISA exams and the education model curriculum was analyzed in this way. The findings show that although the curriculum emphasizes 21st century skills (critical thinking, decision making, collaboration, problem-solving, etc.), the curriculum is still limited in terms of measuring and developing these skills in classroom practices (Saavedra & Opfer, 2012; Voogt & Roblin, 2012). In terms of learning domains, it was concluded that only some learning outcomes in the learning domains of Living together, Our home is the world, Economy and technology in our lives, and Social sciences provide opportunities for education and training on problem-solving skills in the OECD and PISA reports. The prepared activity examples and scenarios allow students to analyze social problems that they may encounter in daily life, evaluate different perspectives and develop solutions. These activities can be evaluated as tools that are compatible with the skills that PISA exams try to measure, the achievements in the social studies curriculum, and that allow real life to be brought into the classroom environment. This study revealed that many outcomes of the Social Studies Curriculum of the Maarif Century can overlap with PISA problem-solving skills. In particular, skills such as cooperative learning, social problem-solving, and empathy have a central place in both structures. It was concluded that when the outcomes in the program are processed with the right methods, it is possible for students to gain high-level thinking skills that can be successful both nationally and internationally.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4314-4330
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.86825
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 10.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 15.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Bor, Y. (2025). Birinci Dünya Savaşı Sonundan İran'ın İşgali'ne Kadar İran- Almanya İlişkileri (1933-1942). *Journal of History School,* 78, 4314-4330.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDAN İRAN'IN İŞGALİ'NE KADAR İRAN-ALMANYA İLİŞKİLERİ (1933-1942)[1]

Yunus Bor[2]

Öz

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Almanya savaş sonrası yeniden hâkim güç olmak ve nüfuz elde etmek için toparlanma sürecine girmiştir. 1933'te Adolf Hitler'in Almanya'da seçimi kazanarak iktidara gelmesiyle ülkenin dış politikası keskin bir şekilde değişmiştir. İlk iş olarak dört yıllık ekonomik kalkınma planını yürürlüğe koyulmuştur. Bu yeni politika yalnız Avrupa'yı değil diğer coğrafyaları da etkilemiştir. Almanya'nın bu dönemde dünya siyaset sahnesine yeniden girerek güç kazanma isteği sadece etrafındaki ülkelerde yankı uyandırmamış aynı zamanda stratejik öneme sahip bir ülke olan İran'da karşılık bulmuştur. Almanya'nın Türkiye ve İran ile geliştirdiği siyasette sadece bu iki ülkenin jeopolitik konumu değil onların İngiltere ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri de etkili olmuştur. Bu çalışmada 1933'ten 1942'e kadar İran ile Almanya arasında ticari, siyasi ve ideolojik ilişkiler çok boyutlu olarak ele alınacaktır. Almanya'nın 1930'lu yılların başından itibaren İran'daki gideren artan etkilerine değinilecek ve iki ülke arası ticaret hacmine dikkat çekilecektir. Ayrıca İran'daki Alman etkisi İkinci Dünya Savaşı öncesi hem İngiltere'yi hem de Sovyetler Birliği'ni endişelendirmiştir. Sonuç olarak İran'daki Alman varlığı İran'ın işgal edilmesinin gerekçesi olarak gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, İran, II. Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği

[1] Bu makale yazarın 2022 yılında tamamladığı "İkinci Dünya Savaşında İran ve Türkiye ile İlişkileri (1939-1947)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

[2] Arş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yunusbor@odu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4391-8052

The Evolution of German-Iranian Relations from the Aftermath of World War I to the Allied Occupation of Iran (1933–1942)

Abstract

Germany, having been defeated in the First World War, entered a period of recovery in an effort to regain dominance and expand its influence in the post-war era. The rise to power of Adolf Hitler in 1933 marked a sharp shift in the country's foreign policy. One of the first actions undertaken by the new regime was the implementation of a four-year economic development plan. This new policy had far-reaching effects not only in Europe but also in other regions. Germany's renewed efforts to assert itself in international politics resonated beyond its immediate neighbors and found a response in Iran, a country of considerable strategic importance. In shaping Germany's policy toward Turkey and Iran, not only the geopolitical positions of these countries but also their relations with Britain and the Soviet Union played significant roles. This study examines the multifaceted commercial, political, and ideological relations between Germany and Iran from 1933 to 1942. It will highlight Germany's growing influence in Iran from the early 1930s onward and emphasize the volume of trade between the two countries. Moreover, the German influence in Iran prior to the Second World War caused concern for both Britain and the Soviet Union. Consequently, the German presence in Iran was presented as a justification for the occupation of the country.

Keywords: Germany, Iran, Second World War, Soviet Union

GİRİŞ

İran- Almanya ilişkilerinin Tarihsel Seyri

Bu çalışmanın amacı İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte İran-Alman ilişkilerini açıklamak ve bu yakın ilişkinin savaşın gidişatına etkisini irdelemektir. İran'ın işgali ile sonuçlanan bu süreci anlamak için İran-Almanya ilişkilerinin geçmişini bilmek gerekir. İran-Almanya ilişkileri resmi olarak 19. yüzyılın ortasında, Nasıreddin Şah zamanında başlamış; sonraki yıllarda gelişerek devam etmiştir. Kaçar Hanedanı döneminde hüküm süren Nasıreddin Şah, 1873 yılındaki Avrupa seyahati kapsamında Almanya'yı da ziyaret etmiş ve bu ziyaretin ardından iki ülke arasında ilk resmî ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmadan on yıl sonra Nasıreddin Şah, İran ordusunun teşkilat yapısını Alman askeri sistemine benzer şekilde yeniden düzenlemek amacıyla Almanya'dan askerî uzman talebinde bulunmuştur. Ancak dönemin Almanya Şansölyesi Otto von Bismarck, Rusya ile dostane ilişkileri koruma siyaseti izlediği için bu talebi geri çevirmiştir. Nihayet 1885 yılında İran ve Almanya, birbirlerinin başkentlerinde elçilik açılması hususunda mutabakata varmıştır (Zovki, 1990, s.10). Almanya'nın Berlin-Bağdat demiryolu imtiyazını elde

etmesinden sonra İran'da Alman sermayesiyle çeşitli ithalat ve ihracat şirketleri kurulmaya başlanmıştır. 1907 yılında "Humbur Amerika" adlı bir Alman şirketi, İran Körfezi ile Almanya arasında ticari taşımacılık faaliyetlerine başlamış, aynı yıl ilk Alman gemisi İran Körfezi'ne demirlemiştir. Rusya, Almanların İran'da demiryolu inşa etmesine karşı çıkmamış, hatta Tahran-Hanakin hattını kapsayan bir anlaşma gereği, dört yıl içinde bu hattı kendisi inşa etmediği takdirde Almanya'nın üstlenmesine izin vermeyi kabul etmiştir (Zovki, 1990, s.10). Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Weimar Cumhuriyeti (1918–1933) döneminde İran–Almanya ilişkileri, birkaç yıl hariç olmak üzere, genel olarak istikrarlı bir seyir izlemiştir. 1934 yılında Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalist Parti'nin İran'a yönelik olumlu yaklaşımı, iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Sadka, 1992, s.112).

Birinci Dünya Savaşı deneyimi, İran kamuoyunda Almanya'nın Rusya'ya karşı ülkeyi koruyabileceği yönünde bir inancın oluşmasına yol açmıştır. İranlılar, İngiltere'nin bu konuda güvenilir bir müttefik olamayacağı kanaatindeydiler. Bu düşünce tarihsel tecrübelerden de beslenmekteydi; zira 1907 tarihli Rus–İngiliz Antlaşması ve 1919 tarihli İran–İngiliz Antlaşması, İran açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştu.

1925 yılının sonunda Pehlevi Hanedanı'nın kurulmasıyla birlikte Rıza Han, Rıza Şah unvanını almış ve iktidarını pekiştirmek amacıyla kapsamlı ekonomik reformlara girişmiştir. Şah'ın temel hedefi, devlet gelirlerini artırarak siyasi otoritesini güçlendirmek ve İran'ı modern bir ulus-devlet haline getirmekti. Bu çerçevede Almanya, İran'ın modernleşme sürecinde önemli bir ortak haline gelmiştir. İran ordusunun Alman silahlarıyla donatılması planlanmış, ancak Versailles Antlaşması'nın Almanya'ya getirdiği askeri kısıtlamalar bu girişimi engellemiştir. Bunun yerine Almanya'dan askerî uzmanlar getirtilmiş ve ordunun yeniden yapılandırılmasına başlanmıştır (Türkay, 2021, s.1313). Nitekim II. Dünya Savaşı sırasında İran'ın işgal edilmesine gerekçe olarak, ülkede bulunan Alman askerî personelinin varlığı gösterilmiştir.

İkinci Dünya savaşı öncesi İran- Alman ilişkilerine baktığımızda, ticari ilişkilerin günden güne geliştiği görülür. 1933'ten sonra ekonomik ilişkilerin gelişmesinde Almanya'nın yeni ekonomik sisteminin de etkisi yadsınamaz. Bu sistemde Almanya, ihtiyaç duyduğu hammadde ve tarım ürünlerini, kurduğu ekonomik sisteme göre alıyordu. Buna göre Almanya'ya mal teslim eden ülke, Almanya Merkez Bankası'ndan alacağı malın değeri kadar kredi almak zorunda kalıyor ve bu krediyi sadece bu ticarette kullanması gerekiyordu. İki ülke ticari ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynayan figürlerinden biri de dönemin Ekonomi Bakanı Hjalmar Schacht'dir. Schacht, 17 Kasım 1936 yılında İran'ı ziyaret etmiş ve Şah

ile görüşme yapmıştır. Burada, İran ile Almanya arasında daha güçlü ekonomik ve kültürel bağların oluşturulması kararları alınmıştır. Öncelikli olarak makine sanayi ve demiryolları alanlarında anlaşma yapılmıştır (Fatemi, 1976, s.5). Bu ziyaretle birlikte Alman şirketler İran'a olan ihracatı daha da geliştirebileceklerini görmüşlerdir. Bir ziyaret de İran tarafından bir yıl sonra Nuri İsfendari (dönemin meclis başkanı), tarafından gerçekleştirilmiştir. İsfendari hem Schacht ile hem de Hitler ile görüşmüş; geri geldiğindeyse Şah'a memnuniyetlerini dile getirmiştir (Khatib-Shadidi, 2013, s.169-170). İran demiryollarının yapımında da Alman etkisi bariz bir biçimde görülmektedir. Alman firmaları ve teknisyenleri, İran'daki Trans- İran demiryolu hattında çalışmışlardır. Tahran'ın kuzeyine doğru giden demir yolunun en son durağı olan Bandar Şah bölgesini Kasım 1929'da bir Alman şirketi yapmıştır. Ayrıca 1933 yılında, birçok ülkenin ortak olduğu demiryolu şirketi Scandinavian Consortium Kampsax'tın altında birçok Alman teknisyen çalışmıştır (Lenczowski, 1968, s.153).

1928-1936 yılları arasındaki ithalat ve ihracat oranları incelendiğinde, Almanya'nın İran ticaretindeki payının giderek arttığı görülmektedir. Nitekim 1928 yılında İran'a yapılan Alman ithalatı 9,9 milyon Alman markı iken, 1939 yılına gelindiğinde bu miktar 30,4 milyon Alman markına ulaşmıştır. Bu dönemde İran, Almanya'dan ağırlıklı olarak metal ürünleri, tekstil ve deri makineleri, elektrikli ekipmanlar, tarım ve sanayi makineleri, tekstil ürünleri ve tıbbi malzeme ithal etmekteydi (F.O, 837/480, s.1-2). Buna karşılık İran, başta petrol olmak üzere ipekli kumaş, halı, deri, meyve ve keten kumaşı gibi ürünleri Almanya'ya ihraç etmekteydi. Almanya'nın İran ticaretindeki payının artmasında 30 Ekim 1935 tarihinde imzalanan ticaret anlaşması belirleyici bir rol oynamıştır (Khatib-Shadidi, 2013, s.166-167). Bundan önce, Kasım 1931'de İran ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan ticaret anlaşması uyarınca Sovyetler Birliği, İran ekonomisinde diğer ülkelere kıyasla daha avantajlı bir konuma sahipti. Bu dönemde İran ithalatının önemli bir bölümü Sovyetler tarafından karşılanıyordu: tekstil ithalatının %55'i, metal ürünlerinin %65'i, kimyasal ürünlerin %50'si, kâğıdın %66'sı ve makinelerin %53'ü Sovyet menşeliydi (Sadka, 1992, s.119).

1930 yılında İran'ın dış ticaretinde Sovyet hâkimiyeti açık biçimde hissedilmekteydi. Ancak 1931 yılından itibaren Rıza Şah, Sovyetlerle ticari ilişkiler konusunda isteksiz bir tavır sergilemiş ve yeni ticaret ortakları arayışına yönelmiştir. Bu politikanın temelinde, İranlı tüccarların Sovyet uygulamalarından duyduğu rahatsızlık yatmaktaydı. 1931 yılında yürürlüğe giren Sovyet-İran ekonomik anlaşması, Sovyetler'e Kuzey İran'daki tarım ürünleri üzerinde önemli bir kontrol imkânı sağlamıştı. Sovyetler, bu ürünlerde fiyat belirleme yetkisini elinde bulunduruyor ve İranlı tüccarları zor durumda bırakıyordu. Bu durum karşısında hoşnutsuzluklarını dile getiren İranlı tüccarlar,

1932 sonbaharında anlaşmanın feshedilmesi yönünde Ticaret Bakanlığına başvurmuşlardır. Bunun sonucunda 11 Aralık 1933 tarihinde anlaşmada bazı düzenlemeler yapılmış ve nihayet 27 Ağustos 1935'te İran lehine olacak biçimde yenilenmiştir. İran, 1938 yılında Sovyetlerle yeni bir anlaşma yapmak istemişse de teklifin reddedilmesi üzerine iki ülke arasındaki ticaret hacmi azalma eğilimine girmiştir (Ramazani, 1966, s.222-223).

İkinci Dünya Savaşı başladığında Almanya, İran'ın birincil ticaret ortağı konumuna gelmişti. İran'ın Almanya ile ekonomik ilişkilerini geliştirme arzusu öncelikle ticari gerekçelere dayanıyordu. Bu tarihten itibaren İran dış ticaretinde Alman etkisi giderek güçlenmiştir. 1938 yılında Almanya'nın Tahran Elçisi Smend, iki ülke arasındaki ilişkilerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel düzeyde de ortak hedefler doğrultusunda ilerleyeceğini, Almanya'nın kısa süre içinde İran ticaretinde Sovyetlerin yerini alarak birinci sıraya yükseleceğini ifade etmiştir (Sadka, 1992, s.119). 1939 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin İran ticaretindeki payı %34'ten %11,5'e gerilerken, Almanya'nın payı %27'den %41'e yükselmiştir (Scheid, 2000, s.97). Aynı yıl İran'ın Almanya'ya ihracatı toplam ihracatının %20,25'ine ulaşmıştır (Ramazani, 1966, s.223). Alman firmaları, İran Millî Bankası aracılığıyla ülkenin farklı bölgelerine önemli yatırımlar yapmış, sanayi tesislerinin kurulmasına teknik bilgi ve sermaye sağlamıştır. Bu yatırımlar İran hükümeti tarafından güvence altına alınmış, Alman şirketleri İran'daki sanayileşme projelerine katkıda bulunmuştur. Bu durum yalnızca İran'a özgü olmayıp, Almanya'nın 1933 sonrasında yürürlüğe koyduğu silahlanma programı doğrultusunda Doğu Avrupa ve Türkiye'de de hammadde temini amacıyla ticaret hacmini artırma politikasının bir parçasını oluşturmaktaydı.

İran-Almanya Ekonomik İşbirliğinde Sovyet Faktörü

Almanya, İran'ın hem en büyük müşterisi hem de başlıca tedarikçisiydi. Alman malları İran pazarlarında geniş bir yayılım göstermekteydi. Almanya, diğer ülkelere kıyasla İran'ın ekonomik taleplerini en etkili biçimde karşılayan ülke konumundaydı. Almanlar İran'dan pamuk, yün ve pirinç gibi temel hammaddeleri temin ederken; buna karşılık İran'ın gereksinim duyduğu araç ve gereçleri kısa sürede sağlamaktaydılar. 1941 yılı Mart ayı itibarıyla Almanya, İran'dan 20.000 ton pirinç ile 18.000 ton pamuk ithal etmişti (F.O, 416/99, s.15).

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başlaması, İran-Almanya ilişkilerini derinden etkilemiştir. Deniz ulaşım hatlarında oluşan tehlikeler nedeniyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi ciddi ölçüde azalmıştır. Savaşın hemen ardından İngiltere'nin Akdeniz ve İran Körfezi geçişlerini Almanya'ya kapatması,

Almanya'dan İran'a gönderilecek mallar için yalnızca Türkiye ve Sovyetler Birliği üzerinden kara yolu bağlantılarını mümkün kılmıştır. Türkiye'deki ulaşım altyapısının yetersizliği sebebiyle İran'ın dış ticareti büyük ölçüde Sovyet kara ve demiryolu hatlarına bağımlı hâle gelmiştir. Bu hatlar İran'ın demiryolları, karayolları ve kuzey limanlarıyla doğrudan bağlantı sağlama avantajına da sahipti. Dolayısıyla Almanya-İran ticaretinin sürdürülebilmesi Sovyetlerin bu transit yolların kullanımına izin vermesine bağlıydı. Bu durum, İran'ın Sovyetler Birliği'ne karşı ekonomik anlamda bağımlı hâle gelmesi endişesini doğurmuştur. 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasının ardından, 17 Eylül'de Sovyetler Birliği Doğu Polonya'ya girmiş ve 28 Eylül 1939'da Sovyet-Alman Dostluk ve Sınır Antlaşması imzalanmıştır. Her ne kadar bu anlaşmada Sovyet transit yollarının kullanımına ilişkin hükümler yer alsa da İranlı yetkililer Sovyetlerin buna onay verip vermeyeceği konusunda kuşkuluydular. Bu güvensizlik, İran-Sovyet ekonomik ilişkilerinin 1939'dan itibaren İran'ın tek taraflı tutumu nedeniyle kesintiye uğramış olmasından kaynaklanmaktaydı (Sontag ve Beddie, 1948, s.131).

İran-Almanya ticareti iki taraf açısından da yaşamsal öneme sahipti. Almanya, İran'dan sağladığı ham madde ve gıda ürünlerine ihtiyaç duymaktaydı. 23 Şubat 1937 tarihli ekonomik anlaşma gereğince Almanya, 1938 yılı başından itibaren İran'a 1.130 vagon ve 65 lokomotif göndermeyi taahhüt etmişti. İran'ın sanayileşmesi açısından büyük öneme sahip bu teslimatlar, ödemelerin %75'i yapılmış olmasına rağmen 1940 yılında durdurulmuştur. Transit güzergâh sorununun çözümü amacıyla İran hükümetinin önerisi üzerine Almanya ve İran, Sovyet yönetimi üzerinde diplomatik baskı kurmuş; ayrıca Moskova'daki Alman büyükelçisi, İran'ın tekliflerini sunarken İran elçisine destek sağlamakla görevlendirilmiştir (Sadka, 1992, s.154).

Alman hükümeti, Sovyetler Birliği ile İran arasındaki ekonomik iş birliğinin yalnızca bu iki devlete değil, aynı zamanda Almanya-İran ilişkilerine de olumlu katkı sağlayacağı görüşündeydi. Almanya'ya göre Sovyet-İran ilişkilerinin dostane bir biçimde sürmesi, Almanya-İran ticaret hacmini de artıracaktı. Bu nedenle İran'ın Sovyetler ile ilişkilerini normalleştirme çabaları, Almanya'nın çıkarlarıyla örtüşmekteydi. Nitekim 19 Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyetler arasında bir ticari ve ekonomik anlaşma imzalanmış; ardından 28 Eylül'de Almanya, Sovyetlere Romanya üzerinden gerçekleştirilen transit geçişin benzerinin İran üzerinden de yapılmasını önermiştir. Bu durumun sağlanması hâlinde Almanya'nın Afganistan ve Uzak Doğu ülkeleriyle bağlantılarının kolaylaşacağı belirtilmiştir. 1 Kasım'da Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov, Alman elçisi Schulenburg ile yaptığı görüşmede Almanya'nın, Sovyet toprakları

üzerinden Afganistan, Mançurya, İran ve Japonya'ya mal sevkiyatı konusunda destek talep ettiğini ifade etmiştir (Sontag ve Beddie, 1948, s.120).

11 Şubat 1940 tarihli Alman-Sovyet Ticaret Anlaşması'nda İran'a ilişkin maddeler şu şekilde belirlenmiştir: Sovyetler, İran'dan Almanya'ya gidecek malların taşınmasını kolaylaştırmayı taahhüt etmiş, ayrıca belirlenen yıllık kota dâhilinde ithalat gerçekleştirme hakkını saklı tutmuştur. Bu ithalat miktarları iki ülkenin ticaret bakanlıklarında kayıt altına alınacaktır. Sovyetler, silah ve savaş malzemeleri hariç olmak üzere İran'ın doğal ve endüstriyel ürünlerinin kendi topraklarından üçüncü ülkelere ücretsiz transit geçişine izin vermeyi kabul etmiştir. Hazar Denizi'nde yalnızca iki ülkenin bayraklarını taşıyan gemilere geçiş hakkı tanınacak; diğer ülke gemilerine izin verilmeyecektir. Bu düzenleme, Sovyetlerin Hazar Denizi üzerindeki güvenlik endişelerini gidermeyi amaçlamaktaydı. Ayrıca iki ülkenin 10 deniz mili mesafeye kadar olan bölgelerde balıkçılık yapabileceği kararlaştırılmış; böylece uzun süredir devam eden balıkçılık anlaşmazlıkları sona ermiştir. Anlaşmanın süresi üç yıl olarak belirlenmiş ve taraflardan biri anlaşmayı feshetmek isterse altı ay önceden bildirimde bulunma zorunluluğu getirilmiştir (Ramazani, 1966, s.224-225).

Savaş süresince İran kara yolları Almanya açısından stratejik önem taşımaktaydı. İngiltere'nin deniz yollarını kapatması, sevkiyatları engellemiş; Türkiye'nin savaş dışında kalarak transit geçişleri kapatması ise Almanya-İran ticaretini daha da zora sokmuştur. Bu nedenle Almanya, Sovyet-İran ilişkilerinin istikrarlı olmasını çıkarına uygun görmüştür. Sovyetler, anlaşmanın imzalanmasından önce İran'da tutuklu bulunan komünistlerin serbest bırakılmasını talep etmiştir. 1935'te imzalanan Sovyet-İran anlaşmasının da yalnızca ekonomik değil, toplumsal etkileri olmuş; anlaşmadan sonraki dönemde İran'daki Sovyet uzman ve danışmanların sayısındaki artış, ülkedeki komünist faaliyetlerin hız kazanmasına yol açmıştır (New York Times, 1935, s.1-2).

Almanya'nın, Sovyetler Birliği ile İran arasında ticari ilişkilerin normalleşmesi yönündeki girişimlerinde başarısız kalması, İran'ın Sovyet transit yollarını kullanamaması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Almanya, İran tarafına gerekli kolaylıkları sağlama gerekliliğinin farkındaydı. Aksi durumda İran, yeni ticaret ortakları arayışına girebilir ve bu durum İngiltere'nin Almanya'nın yerini almasına zemin hazırlayabilirdi. Nitekim Ekim 1939'da yapılan kabine toplantısında İran Maliye Bakanı, Alman ilaç, boya, yedek parça ve kâğıt ürünlerinin düzenli temini hâlinde Almanya ile ticareti sürdürmek ve hatta genişletmek istediklerini ifade etmiştir. Aynı toplantıda Ekonomi ve Ticaret Bakanı, savaşın ardından İran'ın dış ticaret politikasındaki değişikliklere ilişkin

bir rapor sunmuş; bu raporda İran-Almanya ticaretinin önceki yılın seviyesine ulaşamayabileceği belirtilmiştir. Malların geçmişte deniz yoluyla Almanya'ya ulaştırıldığı, ancak savaş koşullarında Sovyet transit yollarının kullanılıp kullanılamayacağı konusunda belirsizlik bulunduğu vurgulanmıştır. Mevcut olağanüstü durum göz önüne alındığında İran hükümeti, Almanya'nın yerine geçebilecek yeni ticaret ortaklarını değerlendirme gerekliliğini dile getirmiştir (İlahi, 1983, s.72).

Sovyet-Alman iş birliğinin ardından Sovyetlerin Balkanlar ve Finlandiya'daki işgalleri, İran'da Sovyetlerin İran ve Afganistan'ı da işgal edebileceği yönünde kaygılar yaratmıştır. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde İran kabinesi, mevcut koşullar ülkenin ulusal çıkarlarına aykırı olmadığı sürece Almanya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin önceki biçimiyle sürdürülmesine karar vermiştir (İlahi, 1983, s.72-73). Bununla birlikte İranlı yetkililer, olası bir Sovyet kararına karşı Almanya'nın nasıl bir tutum sergileyeceği ve bu karar üzerinde etkili olup olamayacağı konusunda tereddüt içindeydiler. Almanya da bu endişelerin farkındaydı. İran'ın olası bir Sovyet müdahalesine karşı duyduğu kaygı giderilmediği takdirde, ülkenin İngiltere'ye yakınlaşması beklenebilirdi. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yürüttüğü iş birliği göz önüne alındığında, Almanya açısından İran'ın tarafsız konumunu koruması bölgesel stratejik önem taşımaktaydı.

Almanya, Sovyet-İran ilişkilerinde istikrar sağlandığı takdirde kendi ticari çıkarlarının güçleneceğine ve İngiliz etkisinin zayıflayacağına inanıyordu. Buna karşın, iki ülke arasındaki olası bir kriz, İran-Almanya ilişkilerine doğrudan zarar verecekti. İran ticaretinin Almanya'dan İngiltere'ye kayması, Almanya'nın bölgedeki ekonomik konumunu sarsacaktı. Bu süreçte, Almanya'nın İran'a taahhüt ettiği malları zamanında teslim edememesi de önemli bir kayıp anlamına gelmekteydi. 28 Eylül'de Sovyetler Birliği, konunun belirli koşullar altında görüşülebileceğini ancak İran temsilcilerinin toplantıya dâhil edilmeyeceğini Almanya'ya bildirmiştir. Bu tutum, İranlı yetkililerde rahatsızlık yaratmış; Ticaret Bakan Yardımcısı Mirza Hasan Vusuk ile Dışişleri Bakanı Allam, Alman temsilcisi Ripken'e Sovyetlerden yazılı güvence alınmadıkça İran'ın ticaretini Sovyet güzergâhı üzerinden yönlendirmeyeceğini bildirmiştir (Sadka, 1992, s.168-169). Bu gelişmeler üzerine Almanya, İran-Sovyet ilişkilerini normalleştirmek amacıyla yoğun diplomatik çabalara girişmiştir. Sonuç olarak 25 Mart 1940'ta Tahran'da İran ve Sovyetler Birliği arasında bir ticaret anlaşması imzalanmış; bu sayede İran-Almanya ticareti Haziran 1941'e kadar sürdürülmüştür (İlahi, 1983, s.73).

Almanya ve Sovyetlerin İran'ın Toprak Bütünlüğü Üzerinde Doğurduğu Endişeler

Avrupa kıtasında şiddetli çatışmaların yaşandığı savaş döneminde, Almanya'nın Fransa cephesinde elde ettiği zafer dünya siyasetinde derin yankılar uyandırdı. Haziran 1940'ta Fransız direnişinin kırılmasının ardından Hitler, uzun süreli bir savaşa sürüklenmemek için iki olasılık bulunduğunun farkındaydı: İngiltere ile bir dostluk paktı imzalamak ya da ona karşı kısa sürede kesin bir askerî zafer kazanmak. Ancak İngiltere, Almanya'ya Avrupa'da sınırsız hareket özgürlüğü tanımayı reddederek savaşmayı tercih etti. Bu süreçte Hitler, İngiltere'ye karşı askerî bir plan hazırladı. Planın amacı, yoğun hava saldırılarıyla İngiliz savunmasını zayıflatmak ve ardından kara harekâtı ile ülkeyi teslim olmaya zorlamaktı. Bu kapsamda Alman ve İngiliz hava kuvvetleri arasında gerçekleşen büyük hava muharebesi, Almanya'nın bölgesel hava üstünlüğü elde etme amacıyla 10 Temmuz 1940'ta başladı. Ancak Alman hava kuvvetleri hedeflediği başarıyı elde edemediği için çıkarma planı uygulanamadı.

1940 yazında Hitler Batı Avrupa'yı işgal ederken, Stalin de Doğu Avrupa'da etkisini genişletme çabasındaydı. Yüzeyde dostane görünen ilişkiler, aslında karşılıklı güvensizlikle şekilleniyordu. Hitler'in Batı Cephesi'ndeki hızlı askerî başarıları Sovyet yönetimini endişelendirdi. Sovyetler, Batı'da sürecek bir savaşın Almanya'yı zayıflatacağını umuyordu; ayrıca Almanya ile Batılı devletler arasında olası bir barış anlaşmasından da kaygı duyuyordu.

Almanya 9 Nisan 1940'ta Norveç ve Danimarka'yı işgal etti. Alman ordusu 14 Haziran'da Paris'e girdiğinde, Sovyet hükümeti aynı gün Litvanya'ya dokuz saatlik bir ültimatom verdi. Ardından Litvanya 3 Ağustos'ta, Letonya 5 Ağustos'ta, Estonya ise 6 Ağustos'ta Sovyetler Birliği'ne katıldı. Ancak bu genişleme Stalin için yeterli görülmedi. Batı'daki gelişmelerin hızla lehine döndüğünü gören Stalin, fırsatı değerlendirerek daha fazla ilerlemeyi hedefledi. Haziran 1940'ta Churchill, Stalin'e gönderdiği bir mektupta Almanya'nın yalnızca İngiltere'yi değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ni de istila etmek niyetinde olduğunu bildirdi. Ancak Stalin, Almanya'nın hızlı ilerleyişi karşısında İngiltere'nin yenilgisinin kaçınılmaz olduğunu düşünerek bu mektuba yanıt vermedi (Shirer, 1969, s.1229).

Moskova yönetimi, Almanya'nın olası askerî saldırısına karşı sınırlarını güvence altına almayı ve savaşın Sovyet toprakları dışında gerçekleşmesini sağlamayı hedefliyordu. Bu doğrultuda Sovyetler, Romanya'yı Besarabya ve Kuzey Bukovina bölgelerini kendilerine bırakmaya zorladı (Ciorteanu, 2016, s.111–

114). Bu gelişmeler İran üzerinde de etkisini gösterdi; Sovyet baskısı belirgin biçimde arttı. Sovyetler, İran hükümetinden iki temel talepte bulundu:

1- İran'ın kuzeyinde yer alan stratejik bölgeler ile Tebriz ve Meşhed'deki havaalanlarının Sovyet kontrolüne verilmesi,

2- Hazar Denizi çevresinde Sovyetlere petrol imtiyazı tanınması.

Buna karşılık Sovyetler, İran'la ekonomik ilişkileri geliştirmeyi ve üçüncü bir gücün saldırısı hâlinde İran topraklarının savunulmasına katkı sağlamayı taahhüt etti (İlahi, 1983, s.76).

İngiltere, Sovyetlerin bu taleplerinin ardında İran'ın stratejik bölgelerini ele geçirerek sınır güvenliğini güçlendirme amacının bulunduğunu düşünüyordu. İngiliz makamlarına göre Sovyetler, Romanya meselesini çözdükten sonra İran'dan resmî taleplerde bulunacak ve Bakü petrol bölgesinin savunma kapasitesini artırmaya çalışacaktı. Bu durum, İran-Sovyet sınırının Sovyetler lehine yeniden şekillenmesine zemin hazırlayabilirdi (F.O, 371 24850/96, s.2).

Fransa'nın Almanya karşısında yenilmesi, İran'da Alman etkisini ve prestijini önemli ölçüde artırdı. İngiliz kaynaklarına göre Almanya'nın İran'daki propaganda faaliyetleri oldukça sistemli yürütülmekteydi. Fısıltı gazeteleri, broşürler, basın ve radyo yayınları Berlin merkezli propagandayı yaymaktaydı. 1940 Mayıs'ında bir İran gazetesinde Şah'a yönelik suikast iddiası yer aldıysa da haberin etkisi sınırlı kaldı ve sorumlular görevden alındı. Bunun ardından ülkede yabancı kaynaklı haberlerin yayımı yasaklandı ve Almanya bu yolla önemli bir propaganda aracını kaybetti. İngiliz istihbarat raporlarına göre Alman ajanları, gerekirse Şah'a karşı darbe hazırlığı bile yapmış ve bu amaçla Hollanda ile Belçika üzerinden gizli faaliyet yürütmüştü. Durum Dışişleri Bakanı tarafından Şah'a iletilmiş, bunun üzerine Almanya yanlısı olarak görülen Başbakan Metin Defteri Haziran ayı sonunda görevden alınmıştı (F.O, 371 416/9, s.6).

İngiltere açısından Almanya'nın temel amacı, her koşulda İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında olası bir ittifakı engellemekti. Almanya, İran'daki muhtemel Sovyet yayılmasını destekleyebileceği yönünde sinyaller veriyordu. Sovyetlerin Kuzey İran'a ilerlemesi, Bakü petrol sahalarının savunmasını kolaylaştıracağı gibi, Sovyetleri İran'ın petrol bölgelerine de yaklaştıracaktı. Bu durumda Sovyetler, İran Körfezi'ne ulaşarak açık denizlerde bir liman elde edebilecekti. Böyle bir gelişme İngiltere'yi İran petrolünden mahrum bırakacağından, Almanya bundan memnuniyet duyacaktı (F.O, 371 24850/96, s.3).

Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'un Almanya ziyareti sırasında Alman tarafı, Sovyet yayılmasının Hint Okyanusu'na uzanan bölgelerde tanınabileceğini bildirdi. 12 Kasım 1940'ta Berlin'de gerçekleşen Molotov–Ribbentrop görüşmesinde, Ribbentrop, Hitler'in Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği arasında etki alanlarının belirlenmesinin yararlı olacağı görüşünü dile getirdi. Almanya, Sovyetlerin Kafkasya'daki ilerleyişinden rahatsız olmayacağını, aksine bunu olumlu karşılayacağını belirtti (Deutsch, 1954, s.360).

Bu tutum, İran hükümet çevrelerinde ciddi rahatsızlık yarattı. Almanya'nın Tahran Büyükelçisi, Molotov'un Berlin temaslarının İran'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda endişe doğurduğunu belirten ayrıntılı bir rapor sundu. Elçi, söylentilerin asılsız olduğunu açıklayarak Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan bu iddiaları resmî olarak yalanlamasını istedi (İlahi, 1983, s.82–83).

Almanya, İran'la görünürde dostane ilişkilerini sürdürmesine karşın, Sovyet liderleriyle yürüttüğü gizli görüşmelerde bu bölgeyi Sovyet nüfuz alanı olarak kabul etmekteydi. Bu durum, Almanya'nın diğer bölgelerdeki genişleme hedefleri için Sovyet desteğini sağlamasına imkân tanıdı. Her ne kadar bu gelişme, 1938 sonrasında hızla ilerleyen İran-Alman ilişkilerinde geçici bir güvensizlik yaratmış olsa da kısa sürede bu kriz aşılmıştır.

İran-Almanya Ekonomik İlişkilerinin Siyasi Yansımaları (1937-1941)

İran–Almanya ekonomik iş birliğinin sürdürülebilmesi için ulaştırma ve taşımacılıkla ilgili sorunların çözülmesi zorunluydu. Savaş öncesi dönemde İran limanlarında en çok İngiliz bandıralı gemiler bulunmakta, bunları Alman bandıralı gemiler izlemekteydi. Ticari ilişkilerin gelişmesinde etkili olan unsurlardan biri de Berlin ile Tahran arasında kurulan hava bağlantısının 1937 yılında tamamlanmasıydı. Deutsche Lufthansa tarafından açılan bu hat, Berlin'den başlayarak Bağdat ve Tahran üzerinden Kabil'e uzanıyordu. Berlin'den kalkan uçaklar Tiran, Atina, Rodos ve Şam üzerinden geçerek Bağdat'a ulaşıyor, Tahran'a varış süresi ise yaklaşık 41 saati buluyordu (İlahi, 1983, s.153–154). Böylece daha önce Berlin–Bağdat demir yolu hattı üzerinden sağlanan Orta Doğu bağlantısı artık hava yoluyla da gerçekleştirilmiş oluyordu.

İran'ın savaşın başlamasıyla birlikte tarafsız kalma politikası, Almanya ile olan dostane ilişkilerin devamını engellememiştir. Bu politika hem İran hem de Almanya açısından yarar sağlamıştır; zira tarafsızlık, ticari faaliyetlerin kesintisiz sürmesi anlamına gelmekteydi.

İran'ı Almanya'dan bir anda uzaklaştırmak kolay değildi. Savaş öncesinde iki ülke arasında birçok alanda güçlü iş birlikleri kurulmuştu. İsfahan ve Kirman'daki tekstil fabrikalarında, Tahran'daki silah üretim tesislerinde, ayrıca ülkenin çeşitli bölgelerinde yer alan çimento ve ambalaj fabrikalarında Alman yapımı makineler kullanılmaktaydı. Siemens şirketi ise elektrik motoru üretimi ve montajında İran pazarında önemli bir yer edinmişti (Fatemi, 1980, s.4–5).

Almanya'nın İran ticaretindeki belirgin üstünlüğü 1941 yılı sonuna dek sürmüştür. Bu durum, İngiltere'nin dikkatini çekmiş ve İngiliz hükümeti İran'la ekonomik ilişkilerini geliştirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1940 yılına gelindiğinde İran–Almanya ticaretinde dikkate değer bir artış yaşanmış, ithalat ve ihracat oranları en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. İran'ın toplam ithalatının yaklaşık yarısını Almanya ile yapılan ticaret oluşturmuş; ithalat oranı %47,8'e, ihracat oranı ise %42,09'a ulaşmıştır (Ramazani, 1966, s.223). Aynı dönemde İran'ın Sovyetler Birliği ile olan ticareti son derece sınırlı kalmış, ithalat oranı %0,4'e, ihracat oranı ise %1,17'ye düşmüştür (Ramazani, 1966, s.283–284). İran–Almanya ekonomik ilişkileri, 1941 yılı Ocak ayı sonunda imzalanan yeni ticaret antlaşmasıyla daha da güçlenmiştir. Bu antlaşmaya göre İran, Almanya'ya aynı yıl içinde 100 bin ton mal ihraç etmeyi taahhüt etmişti. Söz konusu ihracatın 20 bin tonunu pirinç, 18 bin tonunu pamuk, 15 bin tonunu arpa ve 36 bin kilogramını afyon oluşturuyordu; toplam ihracat değeri ise yaklaşık 4 milyon sterlin olarak belirlenmişti. Ancak anlaşmada buğday ihracatına dair herhangi bir hüküm yer almamıştı. Bunun nedeni, İran hükümetinin İngiltere'den buğday temin etmek istemesi ve bu ürünün başka bir ülkeye ihraç edilmemesi şartının İngiltere tarafından kabul edilmesiydi. Buna karşın, Hindistan üzerinden gizlice 30 bin ton buğdayın Almanya'ya gönderilmesi İngiltere'nin tepkisine yol açmıştır (F.O, 371 416/99, s.9).

İran'ın sanayisi için gerekli malları zamanında temin edeceğine dair taahhüdü ve 25 Mart 1940'ta imzalanan İran–Sovyet ticaret ve dostluk antlaşmasındaki tutumu, Almanya'nın İran'daki popülaritesini artırmıştır. İran'ın dış politikası genel olarak Almanya'nın Orta Doğu'daki stratejileriyle paralellik göstermekteydi. Almanya, savaşın Orta Doğu'ya yayılmasını istememekteydi. Tahran'daki Alman büyükelçisi, dışişlerine gönderdiği bir raporda, Şah'ın İran ordusunu güçlendirmek için Almanya'nın desteğini beklediğini ve İran'ın Orta Doğu'da istikrarın korunması açısından stratejik bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Büyükelçiye göre İran hükümetinin tarafsızlık politikasını desteklemek ve bu ülkenin askerî ve ticari ihtiyaçlarını karşılamak Almanya'nın çıkarınaydı. Böylelikle Almanya, İran'la kurduğu iş birliği sayesinde hem ihtiyaç

duyduğu hammaddeye erişim sağlayacak hem de Orta Doğu'daki ülkeleri savaşın etkilerinden uzak tutabilecekti (İlahi, 1983, s.70).

SONUÇ

İran-Almanya ilişkileri 1933-1942 yılları arasında karşılıklı ekonomik çıkarlar düzeyinde gelişmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, Sovyetlerin ve İngilizlerin politikalarından ve savaşın değişen dengelerinden etkilenmiştir. Rıza Şah İran'ın kalkınmasında Askeri ve ulaşım alanları başta olmak üzere birçok alanda Alman uzmanlardan yardım almış 1940 yılı itibariyle İran- Almanya ilişkileri ekonomik düzeyde en yüksek seviyeye çıkmıştır. Özellikle İngiltere Alman ürünlerinin İran pazarındaki hakimiyetinden rahatsızlık duymuştur. Rıza Şah ile zirveye ulaşan ilişkiler, Almanya'nın Sovyetler Birliğine saldırmasıyla bitme noktasına gelmiştir. Sovyetler ve İngilizler, Almanya'nın İran'daki varlığını kendi menfaatleri açısından büyük bir tehlike olarak görerek İran'a karşı ortak bir politika belirlemişlerdir. Bu iki devlet Sovyetlere yardım etmek için tek uygun yolun İran üzerinden olabileceğine karar verdikten sonra bu yardımların İran'daki Alman casuslar tarafından engellenebileceği endişesini öne sürerek 25 Ağustos 1941'de İran'ı işgal etmişlerdir. Sonuç olarak 1930'lu yılların başında İran ticaretinde Rus ve İngiliz ağırlığı var iken gerek Rıza Şah'ın tercihi gerek ise dönemin şartları İran'ın Almanya ile olan ilişkilerine katkı sağlamıştır. Ayrıca her iki ülkenin kendilerini ari kökenli olarak tanımlamaları birbirlerine daha yakın hissetmelerine neden olmuştur. Özellikle Nazi döneminde ideolojik yakınlık kurmuşlardır. 1930'dan itibaren İran'ın modernleşmesinde Alman mühendisler, mimarlar demiryolları ve sanayi kollarında çalışıp İran'ın gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. Bugün hala Almanya İran'ın en önemli ticari ortaklarından birisidir. Ayrıca Almanya, İran Nükleer anlaşmasında arabulucu ülkelerden birisidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Ciorteanu, C. (2016). The occupation of the Northern Bukovina by the USSR (June, 28th-July, 3rd 1940), Political and Military observations. *Journal of Codrul Cosminului*, 22(1).

Elwell-Sutton, Lawrence Paul. (2011). *Modern Iran*. Routledge.

Faramarz, S. F. (1970). *The U.S.S.R in Iran, Irano-Soviet Dispute and Pattern of Azerbaijan Revolution,* 1941-1947. New School University, Doktora Tezi.

Faramarz S. F. (1980). *The U.S.R.R in Iran, The Background History of Russian and Anglo-American Conflict in Iran, Its Effects on Iranian Nationalism and the Fall of the Shah*. Oak Tree Publishing.

Fernande, B. S.. (2000). *Stalin, Bagirov and Soviet Policies in Iran, 1939-1946.* Doktora Tezi, Yale University.

F.O. 837/480, Notes for an ınter-departmental meeting to discuss future of M.E.W. (Ministry Economic Warfare) policy in Iran. Iran Commercial Relations with UK.

F.O**.** 371 24850/96. Anglo-Soviet Union realtions in The Middle East, 20.07.1940, s. 2.

F.O. 416/9.Sir R. Bullard to Mr. Eden**,** Further Correspondence Persia Part XLIX January to December 1941, E/2014/42/34, Annual Political Report for 1940, 21.02.1941.

F.O. 371/24850/96.Anglo-Soviet Union Relations in Middle East, 8.6.1940.

F.O. 416/99. Sir R. Bullard to Mr. Eden**,** further correspondence Persia Part XLIX January to December 1941, E 3655/3655/34 Annual Political Report for 1941, 21.02.1941.

F.O. 416/99. Sir R. Bullard to Mr. Eden**,** Further Correspondence Persia Part XLIX January to December 1941, E/2014/42/34, Annual Political Report for 1940, 21.02.1941.

F.O. 371/24850/96. Anglo-Soviet Union Realtions in Middle East, 8.6.1940.

Harold C. D. (1954). Garip bir devre: 1939-1941 arasında Nazi-Sovyet münasebetleri. Çev. Fahir Armaoğlu. *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 9(2).

İlahi, H. (1983). *Ehemmiyet-i Stratejik-i İran Der Ceng-i Cihani Dovvum*. Tahran Üniversitesi Yayınevi.

Khatib-Shahidi, Raşhid Armin. (2013). *German Foreign Policy Towards Iran Before World War II.* I.B.Tairus.

K.Ramazani, Rouhollah. (1966). *The Foreign Policy of Iran, A Developing Nation in World Affairs, 1500-1941*. University Press of Virigina.

Leila, N. S. (1972). *German Relations with Persia,* 1921-1941. Standford University Doktora Tezi.

Lenczowski, George. (1968). *Russia and West in Iran 1918-1948*. Greenwood Press.

L.Shirer, William. (1969). *Nazi İmparatorluğu (Doğuşu-Yükselişi-Çöküşü),* C. III. Ağaoğlu Yayınevi.

New York Times, (8 Eylül 1935).

Sontag, R. J., & Beddie, J. S. (1948). *Nazi-Soviet Relations (1939-1941) Documents From the Archives of the German Foreign Office*. U.S Government Print Office.

Türkay, N., & Açıkses, E. (2021). İran kaynaklarına göre Şah Rıza Pehlevi dönemi İran-Almanya siyasi ilişkileri (1925-1941). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 31(3), 1311-1320.

Zovki, İ. (1990). *İran ve Kudretha-i Bozorg der Ceng-i Cihan-ı Dovvam*. Pazhang Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The formal diplomatic and economic relationship between Iran and Germany traces its origins to the mid-19th century during the reign of Naser al-Din Shah of the Qajar dynasty. In 1873, following the Shah's visit to Europe (including a stop in Germany) the two countries signed their first formal trade agreement. Shortly after, Iran sought German military expertise to reform its army based on the Prussian model. However, Chancellor Bismarck declined this request due to Germany's then-strategic alignment with Russia. In 1885, both nations agreed to establish embassies in each other's capitals, signaling a new stage in bilateral engagement. Germany's growing presence in the Middle East—particularly through the Berlin-Baghdad railway project—further spurred commercial activity in Iran. By 1907, German shipping companies like "Humbur Amerika" had begun operations in the Persian Gulf, and the arrival of the first German ship symbolized a growing foothold. During the Weimar Republic (1918–1933), Iran-Germany relations remained relatively stable and mutually beneficial. With the ascent of the National Socialist German Workers' Party in 1933, ties entered a new phase characterized by shared political and economic aspirations. Iranian perceptions of Germany as a protective counterbalance to Russian and British influence became particularly pronounced in light of earlier Anglo-Russian conventions (1907) and the unfavorable 1919 Anglo-Persian Agreement. Between 1928 and 1936, Iran's trade with Germany expanded significantly. Imports from Germany rose from 9.9 million Reichsmarks in 1928 to over 30

million by 1939. Germany became Iran's top trading partner, surpassing the Soviet Union. In contrast, Soviet economic dominance in Iran began to wane. The 1931 Iran-Soviet trade agreement initially benefited the USSR by allowing it to control northern Iranian agricultural products and dominate Iranian imports of key goods. However, dissatisfaction among Iranian merchants prompted a series of renegotiations, culminating in the revised trade treaty of 1935. By the late 1930s, Germany accounted for 41% of Iran's trade, up from 27% in 1937, while the Soviet share fell from 34% to just over 11%. German investments and exports increasingly defined Iran's industrial landscape, supported by the state-owned Bank Melli Iran. The 1935 German-Iranian trade agreement was particularly instrumental in this shift, offering credit systems that tied Iranian imports directly to German exports. The onset of World War II in 1939 dramatically affected Iran-Germany relations. British blockades of maritime routes, particularly in the Persian Gulf and the Mediterranean, forced Iran and Germany to explore overland alternatives. Due to the inadequacy of Turkish infrastructure, the Soviet Union emerged as the only viable transit route. However, Soviet cooperation was uncertain, especially given deteriorating Soviet-Iranian relations and fears of Soviet expansionism. The 23 February 1937 Iran-Germany economic agreement, which stipulated German delivery of locomotives and railcars, was partially fulfilled before wartime disruptions halted further shipments. Germany thus attempted to mediate between Iran and the Soviet Union to secure transit routes and stabilize trade. Soviet and German diplomats held multiple discussions, eventually leading to the 11 February 1940 Soviet-German Trade Agreement, which included provisions for the safe passage of Iranian goods via Soviet territory. This agreement guaranteed free passage for Iranian commodities (excluding military goods) and permitted shared use of the Caspian Sea under specific conditions. Additionally, the deal resolved long-standing disputes over fishing rights in the Caspian. The agreement temporarily ensured the continuation of Iranian-German trade. However, political uncertainties persisted. Soviet demands, including the release of communist prisoners in Iran, and the visible rise in Soviet advisors and influence led to heightened fears among Iranian officials. German diplomats recognized that further Soviet encroachment might push Iran closer to Britain an undesirable outcome for Berlin. Despite geopolitical tensions, Iranian-German economic cooperation flourished. Before the war, Germany was Iran's second-largest trade partner after Britain. A critical development was the establishment of a Berlin-Tehran air route in 1937 by Deutsche Lufthansa, drastically improving communication and transport. The route passed through Tiran, Athens, Rhodes, Damascus, and Baghdad, reducing travel time and fostering economic exchange. Iran's neutrality during the war enabled continued economic relations with Germany. German technology,

machinery, and industrial support were central to Iranian development. German firms like Siemens were deeply involved in sectors ranging from textiles and cement to weapons manufacturing. By 1940, trade between Iran and Germany reached unprecedented levels: German imports comprised 47.8% of Iran's total imports, while Iranian exports to Germany hit 42.09%. By contrast, trade with the USSR was minimal. 1941 trade agreement promised Germany 100,000 tons of goods, including rice, cotton, opium, and barley, valued at £4 million. However, this alignment was upended when Germany invaded the Soviet Union in June 1941. The resulting shift in the war's balance led Britain and the USSR to jointly occupy Iran on August 25, 1941. They justified the invasion by citing concerns over German espionage and the necessity of using Iran as a supply route to aid the Soviet war effort. As a result, Reza Shah was forced to abdicate, and until 1947, both Allied powers severely restricted Iran's ties with Germany. In conclusion, Iran-Germany relations during this period were marked by strong economic cooperation and cautious political engagement. The relationship peaked around 1940 but rapidly deteriorated as global wartime priorities and alliances shifted, culminating in Iran's occupation by Allied forces.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4331-4357
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81658
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 13.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 12.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Kavık, M. (2025). XVI. Yüzyılda Kazak-Nogay Mücadeleleri. *Journal of History School,* 78, 4331-4357.

XVI. YÜZYILDA KAZAK-NOGAY MÜCADELELERİ

Muhittin KAVIK[1]

Öz

İdil ve Yayık bölgesinin verimli toprakları tarih boyunca Türk halklarının hâkim olmaya çalıştığı bölgelerden biridir. Ekonomisi göçeri hayvancılığa dayanan Türk halklarından olan Nogaylar ile Kazaklar arasında Yayık bölgesinin verimli topraklarını hâkim olma mücadeleleri Özbeklerden ayrıldıkları andan itibaren başlamıştır. Doğu Deşti Kıpçak'ta Özbek çatısı altında yeni bir hanlık kurmaya çalışan Ebülhayr Han, 1447 yılında Oyratlardan ağır bir mağlubiyet alınca hanlığı dağıldı ve Kazak halkının oluşum süreci başladı. Nogaylar ise Altın Ordu Devleti'nin son dönemine damgasını vuran Emir Edige döneminde oluşmuştu. Özbek hakimiyetinden sonra Kasım Han ile güçlenen Kazaklar Nogayları baskı altında tutmayı başarmışlardır. Kasım Han ölümünden onun oğlu olan Haknazar Han'ın yeniden güçlenmesine kadar Nogaylar, Şeyh Mamay Mirza liderliğinde Kazakları üst üste mağlup etmeyi başardılar. Nogaylar, İsmail ve Yusuf mirzalar arasındaki hakimiyet mücadelesinde zayıfladılar ve Kazaklar karşısında tutunamadılar ve dağılmaya başladılar. Son olarak Nogaylar, Kalmuk baskısı karşısında tamamen topraklarında göç etmek zorunda kaldılar. Araştırmanın kaynakları konusunda; arşiv belgeleri olan Posol'skiye Knigi eserleri, dönem kaynağı olan Tarih-i Reşidi ve Baburname 'Babur'un Hatıratı' ile modern araştırma eserleri olan V. Trepavlov, A. İsin ve M. Alpargu'nun eserleri önemlidir. Ayrıca Nogaylar ve Kazaklar hakkındaki birçok araştırma eserinden de yaralanılmıştır. Araştırmanın amacı; komşu ve akraba iki Türk halkı olan Nogaylar ile Kazaklar arasındaki mücadelelerin sebeplerini ve seyrini ortaya koymaktır. Makalede, modern Kazakistan'ın batısını oluşturan Yayık arazilerini hâkim olmak için XVI. yüzyılda yaşanan Kazak – Nogay mücadeleleri ele alınmıştır. Sonuç olarak söz konusu mücadeleler üç döneme ayırarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazaklar, Nogaylar, Şeyh Mamay (Şidyak) Mirza, Haknazar Han.

[1]Öğretim Görevlisi Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı. Eposta: muhittinkavik@outlook.com, Orcid: 0000-0003-2593-4734.

Muhittin KAVIK

Kazakh-Nogai Struggles in The XVIth Century

Abstract

The fertile lands of the Volga and Yaik regions are one of the regions that Turkish peoples have tried to dominate throughout history. The struggle between the Nogais and the Kazakhs, who are Turkish peoples whose economy is based on nomadic animal husbandry, to dominate the fertile lands of the Yaik region began from the moment they separated from the Uzbeks. Abulkhayr Khan, who tried to establish a new khanate under the Uzbek roof in Eastern Deshti Kipchak, suffered a heavy defeat from the Oirats in 1447, and his khanate was dissolved and the process of formation of the Kazakh people began. The Nogais were formed during the reign of Emir Edige, who left his mark on the last period of the Golden Horde State. After the Uzbek rule, the Kazakhs, who gained strength with Kasim Khan, managed to keep the Nogais under pressure. From the death of Kasim Khan until the re-empowerment of his son, Haknazar Khan, the Nogais managed to defeat the Kazakhs one after another under the leadership of Sheikh Mamai Mirza. The Nogais were weakened in the struggle for dominance between Ismail and Yusuf Mirza and could not hold on against the Kazakhs and began to disperse. Finally, the Nogais were forced to migrate completely from their lands under the pressure of the Kalmyks. Regarding the sources of the research, the works of Posol'skiye Knigi, which are archival documents, the period sources Tarih-i Raşidi and Baburname 'Babur's Memoirs', and the works of V. Trepavlov, A. Isin and M. Alpargu, which are modern research works, are important. In addition, much research works on Nogais and Kazakhs were used. The purpose of the research is to reveal the reasons and course of the struggles between the Nogais and Kazakhs, two neighboring and related Turkish peoples. The article examines the Kazakh-Nogai struggles that took place in the 16th century to dominate the Yaik lands that constitute the western part of modern Kazakhstan. As a result, an attempt was made to present the struggles by dividing them into three periods.

Keywords: Kazakhs, Nogais, Sheikh Mamai (Shidyak) Mirza, Haknazar Khan**.**

GİRİŞ

Nogayların bir halk olarak ne zaman ortaya çıktığı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Altın Orda'nın batı bölgelerinde önemli faaliyetleri olan Emir Nogay, Mangıt boyundan idi. Ama onun döneminde herhangi bir Nogay devlet oluşumdan söz etmek mümkün değildir. Nogay devlet oluşumu Edige Mirza döneminde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu sebeple Nogay Ordası'nın kurucu Emir Edige'dir diyebiliriz. Nogay Ordası'nın devlet teşkilatının son şeklini veren ise Edige Mirza'nın torunu Vakkas'tır. Vakkas, Ebülhayr Han'ın Özbek Hanlığı'nda en önemli komutanlardan-müttefiklerden biri idi. Zamanla Vakkas, Ebülhayr'dan ayrılmış daha sonra öldürülmüştür. Vakkas'ın öldürülmesi

ile Ebülhayr'a karşı çıkan Nogaylar, batıya göçmüşlerdir (Alpargu, 2018, s. 800-801).

Edige Mirza, Emir Timur'un İkinci Kıpçak Seferi'nden sonra aktif olarak siyaset sahnesine çıkmış ve 1420'de ölümüne kadar 20 yıl Altın Orda'yı yönetmiştir. Emir Edige bir nevi Emir Nogay'ın görevini üstlenmiştir (Kurat, 1971, s. 141). Edige, 20 yıllık süre zarfında kendi ulusunu inşa etmeye başlamış ve netice 200 bin kişilik ordu çıkarabilecek kadar güçlü Nogay Ulusu şekillenmeye başlamıştır (Safargaliyev, 1960, s. 227).

Edige'den sonra Nogayların başına geçen Vakkas, başlangıçta Özbek ulusunun kurucusu Ebülhayr Han ile müttefik durumda idi. Fakat 1447 yılındaki ağır Oyrat mağlubiyetinden sonra Ebülhayr'dan ayrılmıştır. Daha sonra ise Ebülhayr'ın adamları tarafından öldürülmüştür (Safargaliyev, 1960, s. 229).

Özbek halkının adının Özbek Han'dan geldiği gibi Nogayların adı da Emir Nogay'dan gelmiş olabilir (Paşaoğlu, 2016, s. 285). Özbek ulusu Deşti Kıpçak'ın doğusunda Şeybani hanedanının atası Ebulhayr Han tarafından Sibirya'da kurulmuş ve halkın hafızasında Özbek Han'ın hatırası korunarak, Özbek adını almışlardır. Nogaylar da bir zamanlar Emir Nogay'ın hizmetinde olmuş olabilir. Fakat bu durumu kanıtlayacak belge mevcut değildir. Daha sonra Edige Mirza tarafından İdil-Yayık bölgesinde Nogay Ulusunun temelleri atılmış ve Emir Nogay'ın hatırası halk tarafından korunmuş olabilir. Ayrıca doğuda kaynakları Nogayları Mangıt; Nogay topraklarını da Mangıt Yurdu adlandırmışlardır.

Nogay Ordası, aynı boya mensup grupları birleştiren birkaç ulustan oluşmuştu. Ulusların idarecileri olan mirzalar bulunur ve ulusun en verimli otlaklarını kontrol etmişlerdir. Ayrıca mirzalar, kendi hakimiyet bölgelerinde tam anlamda bağımsız hareket etmişlerdir. Ulusa tabi olan halk ise mirzalarla birlikte göç etmek, vergi vermek ve seferlere katılmakla yükümlüydüler. Nogay mirzaları seferlerden büyük miktarda ganimet elde etmişlerdir. Nogaylar, Deşti Kıpçak'ın en kalabalık halkıydı ve bir sefer sırasında 300 bine kadar asker çıkarabilmişlerdir (Eski Devirlerden…, 2013, s. 167). XVI. yüzyılın ortalarında Nogayların iç karışıklık döneminde hakimiyette olan mirzalardan Yusuf Mirza'nın 120 bin askerinin olması bu durumu kanıtlamaktadır (Kalmıkov, Kereytov & Sikaliyev, 1988, s. 23). Nogaylar, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında Doğu Deşti Kıpçak'ta Cengizli hanlıklar arasında kendisine yer bulabilmişti. Nogayların güçlenmesinde hâkim oldukları topraklarının verimliliği ve doğu-batı yolu üzerinde geçiş yolu olmaları etkili olmuştur (Moiseyev, 2016, s. 379).

Nogaylarda hakimiyet Mangıt boyunun elindedir. Mangıtlar, Moğol İstilası'ndan önce Doğu Asya'da yaşayan Moğol boyudur ve artık İdil-Yayık bölgesine

yerleştiklerinde Türk denizi içinde kaldıklarından tamamen Türkleşmişlerdir. Ayrıca Nogaylara özellikle doğu komşuları ve halkları Mangıt şeklinde de kaydetmişlerdir (Barthold, 2006, s. 22; Akbaba, 2013, s. 240). Deşti Kıpçak'ta Türk-Moğol hakimiyeti öncesinde var olan Kıpçak birliği, Türk-Moğol hakimiyetinin çökmesi ile Deşti Kıpçak'ın doğusunda Özbekler, Nogaylar ve Kazaklar ortaya çıktı. Bu halklar eski Türk halklarında olduğu gibi akrabalık ilişkileri neticesinde ortaya çıkmışlardı ve aralarında akrabalık ilişkilerini de unutmuş değillerdi (İsmail, 2002, s. 49). Bu halkların arasında savaşlar olmasına rağmen herhangi bir taraf kıtlık, jut (Haddinden fazla soğuk havalar sebebiyle hayvanların kütlevî ölümü) gibi felaketlerden sonra bir birilerine sığınmışlar ve bu durum karşılıklı olarak akrabaların gelişi gibi olağan karşılanmıştır.

Nogay Ordası, Altın orda'nın dağılmasından sonra hâkim olduğu topraklara ve nüfus bakımından diğer Cengizli hanlıklardan büyüktü. Nogayların toprakları İdil'in aşağı akarından modern Kazakistan'ın batısını ve orta kısımlarının bir kısmı ile Başkurdistan'ın bir kısmını kapsıyordu. Nogayların tek şehri Sarayçık, 1581 yılına kadar başkentleri idi. XVI. Yüzyılda Nogayların nüfusu yarım milyondan fazlaydı (Koç, 2021a, s. 339).

Nogay ve Kazak uluslarının oluştuğu dönem olan XV. yüzyılın ikinci yarısında Deşti Kıpçak'ın doğusunda hakimiyet mücadeleleri bütün hızıyla devam etmekteydi. Deşti Kıpçak'ın doğusunda Ebulhayr Han'ın liderliğinde Özbek ulusu oluşturma çabaları, 1447 yılındaki Moğol Oyratlardan alınan ağır yenilgi sona erdi. Bu duruma rağmen Nogay Ulusunu oluşturan Edige Mirza oğulları ile Kazak Ulusunu oluşturan Urus Han oğulları bir birilerine karşı düşmanca hareket etmekteydiler. İki ulus liderleri arasındaki düşmanlığa rağmen Nogay ve Kazaklar bir defa birlikte hareket etmişlerdir. Bu durumu kanıtlayan en önemli olay Edige Mirza destanının her iki halk tarafından da benimsenmesidir. Edige Mirza sadece Kazak topraklarının batı kısımlarını oluşturan Küçük Cüz'de değil; orta ve doğu kısımlarını oluşturan Orta Cüz'de de Kazak savaşçısı olarak adlandırılmıştır (İsin, 2002, s. 46).

Nogay mirzalarından Vakkas (Okas), güçlü ulusuyla birlikte Ebulhayr Han'ın müttefikiydi. Vakkas Mirza, Büyük Orda'nın işlerine çok defa karışmış ve başarılı siyaseti ile ulusunu refaha kavuşmuş ve özgür bir hayat yaşamıştır. Daha sonra Vakkas, Ebulhayr Han'ın Sır Derya şehirlerine yönelik seferine katıldı ve mükafat olarak, Ürgenç kendisine verildi. Yeni kurulmaya başlayan Özbek Ulusu içindeki siyasi çıkar anlaşmazlıkları kırılgan Özbek Hanlığı'nın kolayca dağılmasına sebep oldu (İsin, 2002, s. 47).

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemini konuyla ilgili arşiv belgeleri, dönem eserleri ve modern araştırma eserlerinin kaynak olarak kullanılması teşkil eder. Bu bağlamda araştırmada kullanılan kaynakların başında arşiv belgeleri olan Posol'skiye Knigi eserleri gelir. Bu eserlerde, Nogaylara giden Rus elçilerinin raporları ve Nogay Mirzalarının yazdığı mektuplar derlenmiştir ve Kazak – Nogay ilişkileri bakımında önemli bilgiler verirler. Dönem kaynağı olan Muhammed Haydar Duğlat'ın kaleme aldığı Tarih-i Reşidi, Kazakların 16. yüzyıl tarihlerini hakkında bilgiler verir.

Modern araştırma eserleri arasında V. Trepalov'un 'İstoriya Nogayskaya Ordı' adlı eseri Nogay tarihi araştırmalarında başyapıt niteliğindedir. Eser bütün Nogay tarihini içermektedir. A. İsin'in 'Kazahskoe Hanstvo i Nogayskaya Orda Vo Vtoroy Polovine XV-XVI v..' adlı eseri Nogaylar ile Kazakların etnik birliği, edebi eserler olan destanlarının aynılığı konularına odaklanmıştır. M. Alpargu'nun Nogaylar hakkındaki araştırma eserleri, Nogay tarihi konusunda önemli eserler arasındadır. Bu eserlerin yanı sıra Kazak ve Nogay tarihi ile ilgili modern araştırmalardan yararlanılarak makale oluşturulmuştur.

İLK KAZAK-NOGAY MÜCADELELERİ

1470 kışında Kerey Han, Doğu Deşti Kıpçak'ta yeni kurulan Kazak Devletiyle ortaya çıktı. Batıya ilerleyişini sürdüren Kerey Han, Suzak ve Savran şehirlerini ele geçirdi. İki yıl sonra Burunduk Han, 50 bin kişilik ordusuyla Nogaylara hücum etti. Savaş neticesinde Burunduk Han yenilerek, geri çekilmek zorunda kaldı. Bu savaş Edige Mirza ve Urus Han zamanından beri kayıtlı olan ilk Nogay-Kazak savaşıydı. Bu savaşın bir başka önemi artık Nogaylarla Kazakların dağılan Ebulhayr Han'ın Özbeklerini ortaklaşa ele geçirme ittifakını sona erdirmesi ve iki ulus arasındaki rekabetin başlangıcı olmasıdır. Genel olarak, Nogayları ve Kazakları oluşturan boylar, Özbek çatısı altında barış halinde idi (İsin, 2002, s. 51). Fakat yeni ulusların oluşmaya başladığından çatışmalar da devam etmekteydi.

XVI. yüzyılın başlarında Kazaklar, Burunduk Han liderliğinde Nogaylara ağır darbeler vurmayı başarmıştır. Fakat, Şeybani Han'ın Özbekleri Sır Derya bölgesinde yeniden toparlaması ve Kazaklara savaş açması Nogaylara nefes aldırdı. Nogaylar hem bu savaşta hem de gelecek yıllarda yapılan savaşlarda Kazaklara karşı Özbeklerle ittifak halinde olmuşlardır (Moiseyev, 2016, s. 378).

Kazak Hanı Burunduk Han (1480-1511) zamanında Deşti Kıpçak'taki Cengizli hanlar arasındaki hakimiyet mücadelesi artmıştı. Burunduk Han, Doğu Deşti

Kıpçak'ta hakimiyetini güçlendirmişti. Şeybanileri yeniden eski gücüne ulaştırmaya çalışan Muhammed Şeybani Han, Sığnak şehrini üs olarak kullanmış ve buradan Kazak topraklarına seferler düzenleme çalışmıştır. XV. Yüzyılın sonlarında yaşanan Şeybani-Kazak savaşlarının ilkinde Kazaklar mağlup olmuşlardır. Fakat mücadeleyi bırakmayan Burunduk Han, Şeybani ile yaptığı ikinci savaşta onu mağlup etmeyi başarmış ve Deşti Kıpçak'taki konumunu güçlendirmiştir (Kesici, 2003, s. 33). Şeybani'nin üssü olan Sığnak şehri de Kazakların eline geçmiştir. Şeybani Han'ın 1510 yılında Safevî hükümdarı Şah İsmail tarafından mağlup edilip, öldürülmesi ile Kazaklar, dikkatlerini batıya Nogay topraklarına çevirmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Nogaylar arasındaki kargaşadan dolayı birçok Nogay Kazaklara sığınmıştır (Kesici, 2003, s. 35). Burunduk Han döneminde Kazak sultanları arasında önemli bir isim Kasım Sultan ön plana çıkmıştır. Kasım, enerjik idareciliği ile Kazak halkı üzerinde önemli nüfuzu olmasına rağmen Burunduk Han'a karşı hakimiyet mücadelesine girişmemiştir. Fakat, 1510'lu yılların başlangıcında durum değişmiş ve Burunduk Han nüfuzu kalmamış ve Semerkand'a göçmüştür. Böylece Kasım Sultan, Kazak topraklarındaki tek nüfuzlu idareci olarak kalmış ve Kazak Hanı olmuştur (İstoriya…, 1979, s. 264).

Kasım Han (1511-1521) döneminde Kazak Hanlığı, en parlak devirlerinden birini yaşamıştır. Bütün Kazak sultanları, Kasım Han'ın nüfuzu sebebiyle ona bağlanmışlardır. Kasım Han döneminde Kazakların 1 milyon nüfusa ulaştığı, hanlığın teşkilatlandırıldığı ve artık bu dönemde tam anlamıyla bir Kazak halkından bahsedebileceğimiz duruma ulaştıklarını görmekteyiz (Olcott, 1995, s. 9). Kasım Han'ın iç siyasetteki başarısını dış siyasette de göstermeye başlamış ve Moskova ile ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca Kırım Hanlığı da Kazak Hanlığı'nın Nogay seferleri ile batıya doğru genişlemesinden endişe duyarak, bu durumu tabi oldukları Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir (Kesici, 2003, s. 36).

Kasım Han'ın 1513-14 yıllarında Nogayları mağlup etmiş ve onların bir kısmını kendisine bağlamıştır. Bu durumu kanıtlayan hadise Kasım Han'ın Taşkent'e yaptığı saldırılara Nogaylar da katılmış olmasıdır (İsin, 2002, s. 59). Kazak Hanlığı, 1510'lu yıllarda Nogaylar üzerinde kesin bir üstünlük sağlamıştır. Bu durumu doğu kaynaklarında Kasım Han'ın asker sayısı ile ilgili verilen sayılardan da anlayabiliriz (İsin, 2002, s. 62). Babur Şah, Kasım Han'ın nüfuzu ve asker sayısı hakkında; '*Kazakların hanları ve sultanları arasında en nüfuzlusunun Kasım Han olduğu ve onun asker sayısının 300 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir'* şeklinde bilgi vermektedir (Baburnâme, 2000, s. 18). Yine M. H. Duğlat, Kasım Han'ın ordusunun sayısını 300 bin olarak vermektedir (Duğlat, 2006, s. 298). Kasım Han'ın Nogaylar üzerindeki kesin galibiyetleri, onları batıya Astarhan'a itmiştir (İsin, 2002, s. 64).

1519 yılında Kazak Hanı Kasım Han, batıya Nogaylara yönelerek, onlar üzerindeki hakimiyetini tam olarak kurmak istedi. Kasım Han'ın bu kararına Taşkent'i ele geçirmek için yaptığı savaşlarda aldığı kesin yenilgi etkili oldu. Nogay Ordası'nda 1502 yılında Musa Mirza'nın ölümü ile onun kardeşleri ve oğulları iktidar kavgaları başladı. Nogaylardaki iktidar kavgalarında başta Musa'nın oğulları olan Şeyh Muhammed ve Alçagir; daha sonra Şeyh Mamay ile Agiş karşıt grupların liderleri haline geldiler. Kasım Han, Nogay mirzalarının kendi aralarındaki iktidar kavgalarından yararlanmak istiyordu (Koç, 2021a, s. 340). Özbek yenilgisi sonrasında hemen Kazak topraklarına geri dönen Kasım Han'ın ordusu vakit kaybetmeden batıya yöneldi ve Nogaylara ağır darbeler vurmaya başladı. Çünkü verimli Nogay ülkesini kendi ülkesi ile birleştirmek ve Nogayları kendi hakimiyeti altına almak istiyordu (Trepavlov, 2016 s. 141). Kasım Han'ın batıya Nogaylar üzerine baskı kurması sonucunda Nogay başkenti olan Sarayçık şehri Kazakların eline geçti. Sarayçık Nogay topraklarındaki tek şehirdi ve bu şehir Nogay hakimiyeti dönemi boyunca imar edilmemiştir (Safargaliyev, 1960, s. 231). Kasım Han'ın Nogaylar üzerindeki nüfuzu Kazak-Nogay yakınlaşmasına sebep olmuş ve bu dönem Kazak tarihine güç ve refah dönemi olarak geçmiştir (İstoriya…, 2011, s. 151). Kasım Han'ın batı seferinde bir başka amacı Astarhan Hanı Canibek Han ile ittifak kurmak istemesi idi. Canibek Han, Kazaklardan kaçan Nogayların İdil'in batısına geçebilmesi için aralarında barışın tesis edilmesi ve Nogaylar arasındaki Kırım elçisinin teslim edilmesini şart koştu. Neticede Nogay-Astarhan barışı yapıldı ve Kırım elçisi Canibek Han'a teslim edildi. Muhtemelen Canibek Han ile Kasım Han ittifak kurarak Kırım'a sefer düzenlemeyi düşünüyorlardı. Fakat Kasım Han'ın ölümü ile ittifak kurulamadı (Doğan, 2021, s. 37).

NOGAYLARIN DOĞUYA YAYILMASI

Kasım Han'ın muhtemelen 1521 kışındaki ölümü ile Mamaş Sultan Kazak Hanı oldu. Mamaş Han, Kazak idarecileri arasındaki en nüfuzlu idareci idi ve Kasım Han'ın oğluydu. Tarihi kaynaklarda Mamaş Han ile ilgili bilgi yok denecek kadar azdır. Kasım Han'ın ölümüyle başlayan taht mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucunda Mamaş Han Kazak Hanı olmuştur. Fakat onun tahta geçmesi taht kavgalarını durdurmaya yetmedi. Mamaş Han, kısa süre Kazak tahtında kaldı ve onun Kazak tahtında olması Kazak Hanlığı'nın gerilemesinin başlangıcı oldu. Mamaş Han'ın ölümü dışarıdan gelen bir saldırıyla değil iç mücadeleler sonucu oldu. Mamaş Han'ın ölümüyle ilgili: 'bir savaşta boğularak öldüğü', 'bir savaşta vurularak öldüğü' ve 'bir savaşta taşıdığı mühimmatın ağırlığından fazla hareketten dolayı bir nehri geçerken boğularak öldü' şeklinde bilgiler

bulunmaktadır. Güçlü Kasım Han'dan sonra Kazak tahtına geçen Mamaş Han, hanlık hakimiyetinin korunmasına herhangi bir katkısı olmadığı gibi halk üzerinde bütünüyle nüfuzunu için hanlığın gerileme dönemine girmesine sebep oldu (Kayırbayev, 2019, s.5-6; İsin, 2002, s. 66).

Mamaş Han'dan sonra yine zayıf nüfuzlu idarecilerden olan Tahir Han, Kazak Hanı oldu. Tahir Han, saltanatının ilk dönemlerinde Nogay mirzalarının saldırgan tutumları sebebi ile zor duruma düştü ve barış ve muhtemelen ittifak görüşmeleri için Moğulustan'a göç etti (İsin, 2002, s. 72). Tahir Han, Kasım Han'ın Nogaylar üzerinde kurduğu nüfuzu koruyamadı. Kasım Han'ın döneminden itibaren Kazak ordularının bir kısmını Nogaylar oluşturmaktaydı. İki tarafın saldırgan tutumu ve Tahir Han'ın devlet idareciliğindeki başarısızlığından dolayı Kazaklar, Nogaylar karşısında mağlup taraf olmuşlardır (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 282). Nogaylar, Kazakları 1525-1526 yıllarında mağlup etmişlerdir. Bu yenilgi sonrası Kazak idarecilerinin Deşti Kıpçak'ta kalma imkânı kalmadı ve Moğulustan'a göç etmek mecburiyetinde kaldılar (İsin, 2002, s. 73). Kazak üzerinde kesin hakimiyet kuran Nogay Mirzası Şeyh Mamay (Şidyak), XVI. yüzyılın 20'li yıllarının sonlarında Kazan işleri ile meşgul olduğu için Kazaklar üzerine seferleri duraksadı (İsin, 2002, s. 74). XVI. yüzyılın 30'lu yıllarında Nogay-Kazak mücadeleleri kaynak yetersizliğinden tam olarak aydınlatılamıyor. Fakat genel olarak mücadelelerin devam ettiğini ve bu mücadelelerde Nogayların üstün taraf olduğunu söyleyebiliriz. Hatta Kazak idarecileri bütünüyle batı bölgeler üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmişlerdir (İsin, 2002, s. 74).

1522 yılında Mamaş Han'ın ölümüyle birlikte Kazak tahtına oturan Tahir Han, Hanlıktaki taht mücadelelerini sona erdiremedi. Tahir han, 1522-1533 yılları arasındaki hakimiyeti sürecinde taht mücadeleleri ile meşgul olmak zorunda kaldı. Kazak idarecileri Tahir Han'ın hakimiyetini tanımadıkları gibi kendileri güçlenmeye çalıştı. Bu durum ileride Kazak topraklarında birçok hanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tahir Han, güneyde yaptıkları savaşlarda da mağlup olmuştur. Tahir Han, Taşkent hakimleri ile 1522-1523 ve 1525-1526 yıllarında yaptığı savaşlarda mağlup olmuştur.

Nogaylar ile ilişkilerine geldiğimizde ise; bu dönemde Nogay - Kazak ilişkileri dostane değildi. Tahir Han'ın ordusunun sayısı sürekli azalmakta ve düşmanlarına karşı koyamayacağını düşünmekteydi (Duğlat, 2006, s. 545). Özellikle Mangıt beylerinin Kazak halkını kışkırtmasıyla 200 bin kadar Kazak, Tahir Han'dan kopup, Moğolistan'a göç etti. Tahir Han döneminde ilk kez büyük Kazak - Kalmuk savaşları yaşanmaya başlamıştır. Tahir Han, Kalmuk saldırılarından korunmak için Jatan Kalesi'ni inşa ettirmiştir. 1537-38 yıllarında Çağatay ve Şeybani idarecileri Jatan kalesine saldırmış, fakat alamamışlardır.

Tahir Han'ın Kalmuklarla mücadelesindeki ana sebep Kırgızlardır. İki taraf da Kırgızları kendisine tabi hale getirmeye çalışmaktaydı.

Tahir Han, ömrünün sonuna (1533) gelindiğinde Güneydoğu Kazaklarının yalnızca küçük bir kısmını kontrol ediyordu. (Ünal, 2010, s. 23). Merkezi devlet aygıtının çöküşü ve aralıksız taht mücadeleleri, hanların ve küçük ulusların Nogaylara tabi olmasına sebep oldu (İsin, 2002, s. 75).

Tahir Han'ın diplomatik ve askeri yeteneği de yoktu. Bu sebeple bütün komşularıyla mücadeleye girişti ve bu mücadelelerde mağlup oldu (Koç, 2021b, s. 378). Tahir Han'ın sert idareciliği sebebiyle hakimiyet yılların sonlarında halktan 400 bin kişi daha ondan yüz çevirmiştir. Ayrıca onun sert iktidarının bir başka sonucu da Kazak topraklarında birkaç hanın daha ortaya çıkması olmuştur. Tahir Han'dan sonra Batı Kazakistan topraklarında Nogaylar ile mücadele eden Hoca Ahmet (Ahmet Han-Kozahmet Han); Yedisu'da Moğollarla savaşta olan Buydaş Han; Maveraünnehir'de Şeybanilerle savaşan Togum Han ortaya çıkmıştır (Kayırbayev, 2019, s. 7-8).

Kazak hanları arasında hakimiyet iddiasında olan hanlardan biri de Buydaş Han'dır. Buydaş Han, Tahir ölümünün ardından siyaset sahnesinde daha aktif oldu. Buydaş Han, Yedisu'da küçük bir Kazak halkına liderlik etmiş ve Nogaylarla herhangi bir ilişkisi olmamıştır. Buydaş Han, 1559 yılında Maveraünnehr'e saldırmış, fakat Şeybani yöneticilerinden ağır bir yenilgi almıştır. Savaş neticesinde Buydaş Han, onun beş oğlu ve 24 Kazak sultanı öldürülmüştür (Kayırbayev, 2019, s. 9). M. H. Duğlat, Buydaş Han'a tabi olan halkın 20 bin kadar olduğunu kaydetmektedir (Duğlat, 2006 s. 246). Bu durum bize alınan yenilgiler ve iç karışıklar sebebi ile Kazak hanlarına tabi olan halkın sürekli azaldığını göstermektedir.

Hoca Ahmet Han, yaklaşık olarak XVI. yüzyılın 20'li yıllarının sonları ile 30'lu yılların başlarında Kazak topraklarının batı kısımlarını yönetmiştir. 1535 yılında Nogaylar ile yapılan bir savaşta Hoca Ahmet Han ve 15 Kazak sultanı Nogaylara esir düşmüştür. Ayrıca Hoca Ahmet Han'ın Nogay Musa Mirza'nın torunu Orak Batır tarafından öldürüldüğü de bilinmektedir (Kayırbayev, 2019, s. 10).

Tahir Han'ın ölümü ile siyaset sahnesine çıkan bir başka Kazak Han'ı Tugum Han'dır. Tugum Han, Kazak topraklarının güney bölgelerinde hakimiyeti ele almıştı. Hakkında çok fazla bilginin olmadığı Tugum Han, Sır Derya toprakları için Şeybanilerle savaşa tutuşmuş ve bu savaş neticesinde kendisi ve 37 Kazak sultanı hayatını kaybetmiştir (Kayırbayev, 2019, s. 11).

Görüldüğü gibi 1520'li – 1530'lu yıllarda Kazak topraklarında birden çok hanın iktidar iddiasında olması sebebi ile batıda Nogaylarla etkin mücadele

edilememiştir. Sadece Hoca Ahmet Han Nogaylarla mücadele etmeye çalışmıştır. Bu durumu Nogay – Kazak ilişkileri bağlamında bakarsak; savaşlarda Nogayların üstün olduğu, Kazakların ise gerileme-dağılma döneminde olduğunu görebiliriz. Özellikle 1537-38 savaşında Tugum Han'ın Şeybanilerden ağır yenilgi alması neticesinde Kazakların yeryüzünden silindiği söylentisinin yayılmasına sebep olmuştur (Klyashtorny & Sultanov, 2004, s. 286; Duğlat, 2006, s. 246). Fakat bu durum Haknazar Han'ın Kazak tahtına çıkışı ile değişmiştir.

Nogaylar, XVI. yüzyılın başlarından itibaren Cengizli hanlar arasında kendi siyasi varlıklarını kabul ettirmişlerdi. 1520'li yılların başlarında Kazak Hanı Kasım Han'ın ölümünden sonra Nogayların hızlı ve çok başarılı bir şekilde Kazaklara karşı kaybettiği toprakları geri almayı başarmaları, Kazakları uzun süre dağınık yaşamalarına sebep oldu. Kazaklar, bu dönemde farklı hanlara tabi olmaya başladı ve bu nedenler yeniden eski güçlerine ulaşmaları zaman aldı. Bu duruma paralel olarak nadiren batı yönünde sefer yapabildiler. Bu dönemde Doğu Deşt-i Kıpçak'ın iki kalabalık halkı arasındaki çatışmaların temelinde göçeri hayvancılığa dayanan ekonomilerinden dolayı otlakları, kârlı göç ve ticaret yollarını ele geçirmek ile komşu ülkeler üzerinde siyasi nüfuz kurma mücadelesi vardı. İki halka arasında uzun süre çatışmaları beraberinde getirmesi gereken bu duruma rağmen çatışmalar kısa sürmüştür (Trepavlov, 2016, s. 180). İki devlet arasındaki mücadelelerin kısa sürmesindeki en temel sebep, iki devletin zayıf merkezi yapısından da kaynaklanmış olabilir. Çünkü Nogay mirzaları ve Kazak sultanları arasındaki siyasi hakimiyet mücadeleleri her iki devleti de zaman zaman çok zor duruma düşmelerine sebep olmuştur.

Nogay Ordası, 1520'li ve 1540'lı yıllarda Doğu Deşt-i Kıpçak'ta çok güçlendi ve bölgeye tam anlamıyla hakîm oldu. Bu yıllarda Nogayların Doğu Deşt-i Kıpçak için mücadele ettiği Kazakların uzun süre mücadele edecek ne gücü ne de kararlı bir hanı vardı. Ayrıca Cengizli olmayan Nogay mirzalarının Kazak ülkesinde mutlak hakimiyet kurması; Cengizli Kazak hanları için yeniden İrtiş'ten Yayık'a kadar -Kasım Han zamanındaki gibi- hakimiyetlerini yeniden kurma mücadelesine dönüştü. Ayrıca bu dönemdeki Nogay-Kazak mücadeleleri iki halk arasındaki etnik, kültürel ve hatta genetik akrabalık konularında farkındalık oluşturmuştur. Fakat bu durum iki halk arasındaki mücadelelere engel oluşturmadı ve mücadeleleri devam etti. Nogay mirzaları, Kazak hanlarının doğu bölgelerindeki mirasları olan mülkiyet haklarına hiçbir zaman itiraz etmemişlerdir. Nogayların resmî belgelerinin terminolojisinde Kazak Hanlığı, Kırım'a benzetilerek oldukça saygılı bir şekilde anılarak, kaydedilmiştir. Kazakların iktidardaki hanedanın atalarının isimleri ile: *"Kazats Yurt Çarlarının Kışlası"* ve *"Urusov Çarlarının Yurtları"* şeklinde adlandırılmıştır. Yerel

yöneticiler de *"Barak'ın (veya Urusov'un) prensleri"* oğulları, kardeşleri, klanı olarak kaydedilmiştir.

Nogaylar, Kasım Han'ın 1521 yılında ölümünden sonra Kazakları güneydoğuya doğru ittiler. Kasım'ın halefleri oğlu Mamaş Han, Tahir Han ve Buydaş Han Yedisu bölgesinde küçük bir mülkü yönetiyorlardı. 1530'lu yılların ilk yarısında Kazakların aynı anda birden fazla hanları vardı. Ayrıca, Kazak hanlarından daha batıda, Nogaylara diğerlerinden daha yakın olan Hoca Ahmet Han, tamamen Seyit Ahmet Mirza'ya bağlı duruma geldi. 1535 baharında Mirza onun hakkında şöyle yazmıştı: "Ev sahibinin Kazak kralı Çar Mehmet, on beş oğluyla bizimle yaşıyor" (Posol'skiye, 1995, s. 131). Gerçekten de Seyit Ahmet Mirza, 1535 yılında Kazak hükümdarı Kozahmet'i on beş oğluyla ele geçirmiştir. Kozahmet, Orak Batır tarafından öldürülmüştür. Adı geçen Kazak hanının kim olduğu konusu açık değildir. Kozahmet Han'ın Haknazar Han olduğu ireli sürülmüştür. Kasım Han'ın oğlu olan Haknazar Han, Kazak Hanlığı'nda iktidarı ele geçirip yeniden güçlü hale getirmeden önce -1530'lu yılların ilk yarısında- Nogaylar arasında yaşamıştır (Trepavlov, 2016, s. 181). 1530'lu yıllarda Nogaylar güçlerinin zirvesine ulaşmışlar; 1535 yılında Özbeklerden Taşkent'i alabilecek ve Kalmukları yenebilecek duruma gelmişlerdir (Alpargu, 1994, s. 128).

Haknazar Han'ın ortaya çıkması ile Nogayların doğu yönündeki genişlemesi durmuştur. Fakat, Nogaylar siyasi nüfuzlarını genişletmeye devam ediyorlardı. 1520'li yıllarda Kazaklarla savaşların önde gelen lideri Seyit Ahmet idi. 1530'lu yıllarda Kazaklarla yapılan mücadelede Şeyh Mamay da katılmıştır. Bu iki Nogay mirzası, 1530'lu yılların ikinci yarısında dağınık Kazak Hanlığı'na ağır bir darbe indirdiler. Bu ağır darbeye rağmen Kazakların kolay bir hedef değildi, sayıları oldukça fazlaydı ve liderlerinden bazıları çok yetenekli savaşçılardı. Harezm ve Maveraünnehr'e hâkim olan Özbek hanları, yetenekli savaşçılar olan Kazak hanları ve sultanlarına yakın olmalarından dolayı çok zarar gördüler. Hive ve Buhara topraklarının kuzey sınırlarında yoğunlaşan Kazaklara karşı yardım arayışında olan Özbek hanları, Nogaylarla siyasi ilişkiler kurdular. Nogay-Özbek ittifakında istekli olan taraf Özbekler idi. Çünkü Nogaylar bir zamanlar Özbek hanedanının kuzey kolu olan Sibirya Şeybanileri için de güçlü bir destek olmuştu.

1530'lu yılların ortalarında Kazak hanlarına karşı bir Nogay-Özbek ittifakı oluşmaya başladı. Buhara ve Hive hanları birbirleriyle mücadele halindeydiler. Fakat ortak bir düşmana karşı ve Seyit Ahmet ve Şeyh Mamay ile ittifak kurmak uğruna aralarındaki mücadeleleri bir süreliğine durdurmaya hazırdılar. Böylece, Nogaylar her iki Özbek hanlığıyla da aynı anda dostane ilişkiler içinde olmuştur. Ayrıca ittifak da kurmuşlardır.

Nogay mirzaları, Hive hükümdarları ile 1535 yılında ittifak kurdular (Posol'skiye, 1995, s. 97). Aynı zamanda Nogay mirzaları Buhara Hanı Ubeydullah Han ile de ilişki kurmaya çalıştılar. Fakat Harezm hükümdarlarından Bibey Han, Nogaylara bir karşı elçilik heyeti göndermedi. Hatta o, Nogaylı tüccarların kendi şehirlerinde yay, kılıç ve her türlü demiri satın almasına izin vermedi (Posol'skiye, 1995 s. 146). Fakat bu durum Hive ile olan ittifaktan dolayı Nogaylara karşı düşmanlık olarak görülmemelidir. Nogaylara hem Buhara'dan hem de Hive'den silah satılmamasının sebebi yolda Kazakların eline geçebileceği düşünmelerinden dolayıdır (Trepavlov, 2016, s. 182). P. B. Golden'a göre Nogaylar devlet değil, kaygan bir boylar birliği idi ve komşu devletler tarafından Kazaklara karşı kullanılmışlardır. Kazakların 1530'lu yıllarda aldığı yenilgilerde Nogaylar önemli rol oynamışlardır (Golden, 2018, s. 336). Bu sebeple Nogaylar, Özbekler tarafından düşmanları Kazaklara karşı etkili bir müttefik olarak kullanılmaya çalışılmıştır diyebiliriz.

Aynı zamanda Seyit Ahmet, Taşkent hükümdarı Barak'ın Kazaklara doğrudan saldırmak talebiyle gönderdiği elçilerini kabul etti. Çünkü Kazaklar, Taşkent'i almak üzeredirler. Taşkentliler, Kazaklara batıdan Nogayların saldırmasını talep etmişlerdir. Ayrıca, Nogayların merkezi Sarayçık'da Kalmukların (Oyratların) bir kısmının Kazaklara katıldığına dair haberler duyulmuş ve Nogaylar, endişeye kapılmaya başlamışlardır. Nogaylar için ufukta doğuda büyük bir savaşın olacağı kesinleşmeye başlamıştır. Bu zamanlarda Nogaylar karşısında ağır yenilgiler alan Kazaklar, yeniden toparlanma sürecine girmişlerdir.

Doğudan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı hazırlıklarını tamamlayan Şeyh Mamay ve Yusuf ve diğer mirzaların kuvvetleri bütün kışı Emba nehrinde geçirdiler. Kazak tehdidi Seyit Ahmet ve Şeyh Mamay tarafından görülmüş ve söz konusu tehdit için 1535 yılının Nisan ayında bir kurultay toplanması kararlaştırılmıştır. Fakat aralarındaki birtakım çekişmeler sebebiyle haziran ayına ertelenmiştir. Devam eden kısa müzakereler sonucunda 1536 yılının yazında Nogay Ordası, Buhara Hanlığı ve Hive Hanlığı arasındaki ittifak tam anlamıyla kuruldu. Moğulistan Hanı Abdürreşid Han da Buhara Hanı Ubeydullah Han ile Kazaklara karşı müttefiklik antlaşması yaptı. Neticede yapılan savaşlarda Kazaklar çok ağır bir yenilgi aldılar. Kazak Hanı Tugum Han ve otuz yedi sultan şiddetli bir çarpışmada öldüler. Durumu belirleyen kesin savaşlar, 1537-1538 yıllarında yaşandı. Nogaylar Kazaklar üzerindeki kesin zaferi uzun süre övünç kaynağı olarak kullandılar. Ayrıca bu savaşlar neticesinde bazı Kazak boyları Nogay hakimiyetini kabul ettiler (Trepavlov, 2016, s. 183).

1536 yılında Yayık'ın doğusunda Nogayların yerleşimi kalmamıştı. Muhtemelen aynı yılın sonlarında Nogay mirzaları Koşum, Şeyh Mamay ve Yusuf Yayık'ın

doğusuna göçüp, kışlak bölgeler olan Emba ve Aral'a doğru yola çıktılar. Astarhan'da bulunan mirzalar ve onların çocukları da Yayık'ın doğusuna göçtü. Bu tarihlerde Nogayların Yayık'ın doğunda hakimiyet bölgesi oldukça genişlemiştir. Kazakların kesin yenilgisi Nogay ulusunun doğuya göçmesine ve bazı Kazak boyları üzerinde Nogay mirzalarının hakimiyet iddiasında bulunmasına sebep olmuştur. Doğudaki en güçlü Nogay mirzası olan Şeyh Mamay ise Sır Derya bölgelerine kadar ilerledi (İsin, 2002, s. 79).

Nogayların Kazak savaşlarındaki başarılarının yanında Astarhan Hanlığı ve Çerkezler ile de savaşları oldu. Ayrıca Kazan Hanlığı'nın iç işlerine de aktif rol oynadılar. Böylece Nogay Ordası, komşu ülkeler üzerinde güçlü nüfuz sahibi oldu. Özellikle doğuda Kazaklara karşı alınan başarılarla birlikte Seyit Ahmet ve Şeyh Mamay'ı idari reformlara başladılar. Özbek hanlıkları ile evlilikler yoluyla kurulan ittifak devam ettirildi. İsmail Mirza, Hive Hanı Din Muhammed'in kızıyla evlendi. Yusuf ve Kasım mirzaların kızları Buhara Hanı Ubeydullah ve onun akrabası Taşkent Hakimi Barak ile evlendirildiler.

Nogay-Kazak savaşlarının bir başka neticesi de Nogayların Kazak tahtının kontrolünü ele geçirmeleri oldu. Bu dönemde Haknazar Han, Şeyh Mamay'a tabi olan Kazak idarecilerinden biriydi ve kızını Şeyh Mamay'la evlendirdi. Haknazar Han bu dönemde Nogayların arasında yaşıyordu ve Şeyh Mamay'a tabi olsa da güçlenmeye başlamıştı. Ayrıca Haknazar Han'ın Başkurt Han'ı olduğuna dair Başkurt efsanesi de bulunmaktadır (İsin, 2002, s. 75). Başkurt beylerinden Kadıryas Mulkayev, 1734-1737 yılları arasında Orenburg'ta bulunmuş ve R. İ. Rıçkov'a Başkurt topraklarındaki Nogay hakimiyeti dönemini anlatmıştır (Rıçkov, 1896, s. 69). Buna göre Başkurtların ilk Nogay Hanı Altakara (Alçagir), yerli hanlar neslinden olan Aknazar Sultan tarafından öldürülmüştür. Aknazar Sultan, sadece Nogay ve Başkurt ülkelerinin değil, Tatar ve Orta Asya hanlıklarının da hükümdarı idi ve kızını Şeyh Mamay ile evlendirdi. Bir başka Başkurt efsanesine göre de; Sibirya'dan buraya (Ufa'ya) gelen ilk han Alkadar idi ve han soylu idi. O, Başkurtların topraklarını ve hayvanlarını elinden aldı ve ağır vergilerle onları ekonomik olarak tüketti. Başkurtların Belaya Nehri'nden geçmelerin için bir tilki, bir kunduz ve bir sincap derisi vergi vermelerini hükmederek, onlar üzerinde ağır bir vergi koydu (Trepavlov, 2016, s. 184). Fakat, bu Başkurt efsanesini doğrulamak için elimizde belge yoktur (Vyatkin, 1941, s. 92).

Başkurt efsanelerinde doğrundan Aknazar Han'ın etnik kökenine değinilmemiş olması sebebi ile Aknazar Han'ın Kazak Hanı Haknazar olması ihtimali üzerinde pek durulmamıştır. Bu durum Haknazar'ın Kazak Hanı olmadan önce Nogay Mirzası Şeyh Mamay'a tabi olduğu dönemle açıklanabilir. Bu dönemde

Haknazar, hem Şeyh Mamay'a tabi olmuş hem de ona kızını vererek akrabası olmuştur. Şeyh Mamay'ın Cengizli Kazak hanları ile akraba olması da mantıklı bir adımdır. Ayrıca Haknazar, Nogaylar arasında yaşadığı dönemde yetenekli bir komutan olarak yetişmiş biri idi. O, Şeyh Mamay'ın öğrencisiydi. Şeyh Mamay hem akrabası olan hem de yetenekli öğrencisi olan Haknazar'ı Başkurt ülkesinin valisi olarak tayin etmişti. Fakat Haknazar'ın Başkurt valiliği kısa sürmüş ve kısa zamandan Nogaylardan koparak Kazak tahtına çıkmıştır. Bu durumda Haknazar, Kazak tahtına çıkmadan önce Nogaylara tabi Başkurt hanı idi ve onun Başkurt topraklarındaki hanlığı dönemini 1537 yılı ile sınırlamalıyız. Haknazar, 1537 yılından itibaren artık Kazak Hanı'dır ve Nogayların arasında yaşadığı dönemde edindiği idarecilik yetenekleri ile Kazak Hanlığı'nı tekrar güçlü devlet haline getirmiştir. Aknazar'ın Sibirya'dan geldiği meselesine bakacak olursak; o dönemde Sibirya adlandırılan topraklar genel anlamda Nogay Şeyh Mamay'ın hâkim olduğu topraklardı. Kabaca XV. yüzyılda Sibirya, Şeyh Mamay'ın mülküdür. Başkurt efsanelerinde anlatılan Aknazar Han'ın Nogay topraklarına ve Türkistan hanlıklarına sahip olması meselesine de Haknazar Han'ın Kazak tahtına çıktıktan sonra – Nogaylardan koptuktan sonra – hem Nogaylar hem de Türkistan hanlıkları üzerindeki baskısı ve galibiyetleri ile açıklanabilir (Trepavlov, 2016, s. 185).

Şeyh Mamay'ın Haknazar'ı Başkurt topraklarına vali tayin etmesi ile Başkurt ülkesinde köklü değişiklikler meydana geldi. Başkurt topraklarındaki Şeyh Mamay ve onun valisi Haknazar'ın sert yönetimi ve vergi sistemindeki yenilikleri (ağır vergilendirme sistemleri) Başkurtların hafızasında korunmuştur. Ayrıca bu dönemde Nogay hakimiyetinin baskısı neticesinde Başkurtlar arasında bir İslamlaşma süreci başlamıştır. Seyit Ahmet ve Şeyh Mamay'ın 1537'de Kazakları mağlup etmesi ile Haknazar Başkurt ülkesinden uzaklaştırılarak Kazak Hanı olmasını sağlamışlardır. Haknazar, iktidarının ilk yıllarında kendi üzerindeki Nogayların mutlak hakimiyetini bağlı kaldı ve İsmail Mirza'nın akrabası olan Hive Hanı Din Muhammed ile Türkistan hanlıkları arasındaki savaşlara katıldı. Bir başka deyişle Nogay mirzaları, Haknazar'ı savaşa gönderdi.

Nogaylar, 1530'lu yıllarda Kazaklar üzerinde mutlak hakimiyet kurmuşlardı. Fakat Sibirya Hanlığı üzerinde mutlak hakimiyet kuramadılar. Şeybani soylu İbak Han 1495'te yerel soyluların çıkardığı bir ayaklanma öldürüldü ve Taybuga hanedanı ortaya çıktı. Taybuga hanedanı Cengizli değildi ve resmi olarak han unvanı alamadılar. Bu durum Nogaylar ile Sibirya Hanlığı arasındaki hiyerarşiyi ortadan kaldırdı. Taybuga hükümdarları bey unvanın kullandılar. Uzun soluklu Nogay-Sibirya Hanlığı savaşlarına rağmen Sibirya'da Nogay hakimiyeti kurulamadı. Nogaylar, Edige Mirza döneminden kalma desteklediklerı Cengizli hanları tahta çıkarma siyasetini (Kazak Hanı Haknazar Han örneğinde olduğu

gibi) Sibirya'da uygulamaya çalıştılar, fakat başarılı olamadılar. Nogayların Orta Asya Şeybani hanları ile olan müttefiklik ilişkileri de bu siyasetin izlenmesinde etkili olmuştu (Trepavlov, 2016, s. 186).

Kazak Hanı Haknazar ile Sibirya Hanı Küçüm'ün hayatı paralellik gösterir. İkisi de Nogay topraklarında yetişmişlerdir. Ayrıca ikisi de Şeyh Mamay ile akrabadırlar. İki önemli tarihi şahsiyet, İmen-Kala'ya Nogayların Başkurt valisi olarak tayin edilmiş ve burada kendi iktidarları öncesinde tecrübe kazanmıştır. Adı geçen hanların gençlik dönemleri hakkında yazılı kaynaklar sessiz kalmıştır. Bu sessiz kalış, Haknazar ve Küçüm'ün henüz tarihi şahsiyet olarak önem kazanmamasından ve tamamen güçlü durumda olan Şeyh Mamay'a bağlı olmalarından kaynaklanmış olabilir (Trepavlov, 2016, s. 188).

XVI. yüzyılın 40'lı yıllarında muhtemelen Nogay-Kazak mücadeleleri duraksadı. Batıdaki Kazak idarecileri Nogaylara tabi olarak, kaldılar. Ayrıca Kazaklar, Nogayların dış siyasetindeki hadiselerde yer almaya başlamış olabilirler (İsin, 2002, s. 79).

KAZAKLARIN YENİDEN BATIYA YAYILMASI

Kazaklar, 16. yüzyılın ortaları ve ikinci yarısı doğuda, batıda ve güneyde çok sayıda hayatta kalma savaşları yapmışlardır. Kazakların bu zor döneminde halkı bir arada tutacak ve hanlığı güçlendirecek bir lidere ihtiyaçları vardı (Sarsembayev, 2015, s. 74). Kazakların bu ihtiyacını Haknazar Han gidermiş ve hanlık yeniden güçlü hale gelmeye başlamıştır.

Kazak Hanlığı, XVI. yüzyılın ilk yarısının sonlarında taht mücadeleleri ve komşulardan alınan yenilgiler sebebi ile zayıfladı ve bir müddet batı bölgelerde Nogaylar ile mücadele edememiştir (İsin, 2002, s. 80). Ayrıca Nogay-Kazak ilişkileri Rusya'nın Kazan ve Astarhan'ı işgal etmesi ile büyük bir değişime maruz kaldı. Nogayların batı bölgelerinde Rusya ile yapılan ticaret, ekonomik olarak çekici haline geldi (İsin, 2002, s. 81). Ekonomik çekicilik sebebi ile Nogaylar içinde Rus taraftarları da artmaya başladı. Nogayların doğu bölgelerinde ise Türkistan hanlıkları ile güçlü ekonomik ilişkileri vardı ve Nogay Ordası'ndaki Rus karşıtlarının lideri olan Yusuf Mirza işte bu gruplara güvenmekteydi. (İsin, 2002, s. 82). Bazı Nogaylar ise doğu komşuları Kazaklar ve Özbekler ile birleşmek ve yeniden güçlenmek istemişlerdir (İstoriya…, 2011, s. 153). XVI. yüzyılın 50'li yılları Nogay mirzaları arasındaki mücadeleler, ulusların bölünmesi Nogaylar için korkunç neticeler ortaya çıkardı. Özellikle 1557-58 yıllarındaki kıtlık, Nogayları daha zor duruma soktu. Nogayların zor durumu onların batıda Kırım'a; doğuda Kazaklara ve Hive ve Buhara sınırlarına

kitlesel göçlerine sebep olmuştur (İsin, 2002, s. 86; Kereytov, 2009, s. 118). Nogaylar kıtlık yıllarında Rusların erzak yardımı ile geçinmek mecburiyetinde kaldılar (Togan, 1981, s. 38). Bu durum Nogayların Rusya'ya bağlılığını artırdı.

Rusya, Kazan, Astarhan ve Sibirya'yı işgal etmesi ile Kazak topraklarına yaklaşmıştı. Rusya'nın İdil bölgesi ve Sibirya'daki işgalleri ile çok sayıda Nogay, Başkurt ve Sibirya Tatarı Kazak topraklarına göç etti. Karakalpaklar da Sır Derya bölgesinde görülmeye başlamışlardır (Kumekov, 2007, s.61). Bu dönemde Nogay Ordası'nın zayıflamasında etkili sebeplerden biri olan İsmail ve Yusuf mirzaların hakimiyet mücadeleleriydi. Nogay hakimiyet çatışmalarında Moskova destekli İsmail Mirza, Moskova karşıtı kardeşi Yusuf Mirza'yı öldürmüş ve Yusuf Mirza'ya bağlı olan halk Kırım'a göçmüştür. Yusuf Mirza'ya bağlı olan halkın göçü ile Nogayların çöküşü hızlanmıştır (Kalmıkov, Kereytov & Sikaliyev, 1988, s. 23). İsmail Mirza, kardeşi Yusuf Mirza'yı 1555 yılında tuzağa düşürerek öldürdü ve kendisinin bütün Nogayların lideri olacağını düşündü. Fakat, Yusuf Mirza'nın oğulları mücadeleye devam etmişler ve Nogaylar arasındaki ayrılık derinleşmeye başlamıştır (Kurat, 1971, s. 282). İsmail Mirza, 1554 ve 1557 yıllarında iki kez Moskova'ya bağlılık yemini etmiştir. Fakat, onun Moskova'ya tam anlamıyla bağlılığı 1557 yılındaki bağlılık yemini ile olmuştur (Novosel'skiy, 1948, s. 14). Bu durum bize İsmail Mirza'nın Moskova ile tam dostluk ve iş birliği içinde olmadığı ve kendi hakimiyeti devam ettirmek isteğinde olduğunu göstermektedir (Alpargu, 2007a, s. 60). Nogay Ordası, mirzaların hakimiyet mücadeleleri ile zayıflamıştı. Bu duruma ek olarak Yusuf Mirza'ya bağlı olan halkın göçü ile Orda'nın zayıflamasını hızlandı (Kurat, 1965, s. 100-101). Bu dönemde Nogayların bir kısmı Kazak Hanı Haknazar Han'a tabi olmuşlardır (Posol'skiye…, 2006, s. 252). İsmail Mirza'nın büyük kardeşi Şeyh Mamay'ın oğulları da Büyük Nogay Ordası'ndan ayrılarak, Emba Nehri'ne göç etmişler ve burada Altıoğul (Altı kardeş oldukları için bu adla anılmışlardır) Ordası'nı kurmuşlardır (Alpargu, 2007a, s. 64; Kuş, 2018, s. 133). Osmanlı'nın Nogay askerlerini kullanmak istemesi sebebi ile bir grup Nogay'a Baserabya'nın güneyindeki Bucak'a yerleşmelerine izin verdi ve böylece Bucak Ordası da kuruldu (Alpargu, 2007b, s. 203; Alpargu, 2016, s. 426).

Kafkasya'ya göç ederek Küçük Nogay Ordasını kurmak için ilk göç eden Kazı Urak idi. Küçük Nogay Ordalılar, İdil'in aşağı akarından Terek'e kadar, Aşağı Don ve Azak bölgelerinde, Karadeniz bölgesinde ve Kuban'da, ayrıca Kırım Hanlığı'nın batı sınırlarına kadar yayılmışlardı (Aliyeva, 2010, s. 46).

Küçük Nogay Orda'yı oluşturan halkın idareciliğine, Kırım Hanı'nın oğullarından birisi getirilmiş ve Kırım Hanlığı'na tabi Orda olmuşlardır. İdil

Nehri'nin doğusunda kalanlar ise, Büyük Nogay Ordası adlandırılmıştır. Böylece 1557-1558 kıtlık yıllarında Nogaylar iki büyük kola ayrıldılar (Kuş, 2018, s. 132).

İsmail Mirza'dan sonra Büyük Nogay Ordası'nda Tin-Ahmet Mirza başa geçmiştir. Tin-Ahmet Mirza, başarılı bir idareci değildi. Fakat, kendisinden sonra idareci olan Urus Mirza dönemindeki yeniden güçlenme döneminin temelleri bu dönemde atılmıştır (Kusinova, 2005, s. 81). Ayrıca İsmail Mirza döneminden itibaren Rusya için Büyük Nogay Ordası tehlike olmaktan çıkmıştır. Rusya esas tehlike olarak Küçük Nogay Ordası kalmıştır (Novosel'skiy, 1948, s. 15).

1550'li yılların başlarında Kazakların henüz merkezi iktidarı tesis edilememişti. A. İsin'e göre bazı Kazak idarecileri yeni bir hanedanın tahta çıkarılmasını düşünmekteydi (İsin, 2002, s. 87). Bu dönemde Kazaklar arasında merkezi hakimiyetin yeniden kurulması, Kazak uluslarını güçlendirme ve birleşme isteği artmaktaydı. İşte bu şartlar altında Haknazar Han, Kazak tahtına çıktı. Haknazar Han, kendisine tabi olan Kazak ve Nogay ulusları ile gücü ve nüfuzu artmaktaydı. Nogayların Kazaklara katılması, Kazak Hanlığı'nın güçlenmesinde önemli etken olmuştur (İsin, 2002, s. 87). Kazak Hanlığı güçlenmesine rağmen 1559-1560 yıllarında 20'den çok Kazak sultanı Mavaraünnehir'i ele geçirmek için yaptığı seferde mağlup olmuşlardır. Bu yenilgi ile Kazaklar için Maveünnehir askerî faaliyet bölgesi olmaktan çıktı. Ayrıca Kazaklar, Moğolistan'da da bir yenilgi aldı ve askerî faaliyet bölgesi batıya Nogay topraklarına kaydı. Nogayların iç karışıklıklarla meşgul olması, Haknazar'ın gücünü ve nüfuzunu artırması için süre kazandırdı. Haknazar Han, Nogaylarla savaşın kaçınılmaz olduğu ve gücünü daha rahat artırmak için Kazak topraklarının kuzeybatı kısmına göç etti (İsin, 2002, s. 88). Haknazar Han, 1568'de Nogaylara hücum etti ve bu hücum sırasında Nogaylar ve Sibirya Hanlığı ciddi bir şekilde Kazaklara karşı direnişine geçti. Haknazar Han, bu seferi ile Başkurt toprakları üzerinde de hak iddia etmiştir (İsin, 2002, s. 89). 1560'lı yılların sonlarında Kazakların ana askeri faaliyet yönü batıya Nogaylara yönelmiştir. Haknazar Han'ın ana hedefi, Nogay mirzalarının kendi aralarında mücadele etmeleri ile Kazak toprakları Yayık'a kadar genişletmekti (İsin, 2002, s. 90).

Haknazar Han'ın hücumları Nogaylar üzerinde etkili olmuştur. Kazaklar, ancak Astarhan yakınlarında Rus silahlarının yardımıyla durdurulabildi (İsin, 2002, s. 96). Haknazar Han'ın hücumu neticesinde Nogaylar ile Başkurtların bir kısmı kendisine bağlanmıştır. Sibirya Hanı Küçüm Han, Haknazar'ın Sibirya'da hakimiyet kuracağından korkmuştur. Neticede Haknazar Han, *'Kazakların, Nogayların ve Başkurtların Hanı'* olarak tanınır olmuştur (Doğan, 2021, s. 41). Nogayların Kazaklara tam anlamıyla bağlanma süreci 1570 yılına kadar sürmüştür (Hekimoğlu, 2018, s.11). Ayrıca Haknazar Han, 1570 yılında

Başkurtların güney ve güneydoğu boylarını kendisine itaat ettirmiştir (Togan, 2020, s. 22). Bu başarılara rağmen Haknazar Han her zaman başarılı bir han değildi. Haknazar Han, Sibirya'da Küçüm Han'a karşı önemli bir rakipti. Bazı kaynaklara göre Haknazar ile Küçüm arasında bir savaş olmuş ve savaşı Haknazar kazanmıştır. Savaş sırasında Haknazar'ın nüfuzu ve gücünde çekinen Küçüm, savaşı iyi bir şekilde yönetememiştir (Vyatkin, 1941, s. 91).

Kazak Hanı Haknazar Han, etkili Nogay seferi 1569-1570 yıllarında olmuştur. Eski müttefikler arasındaki bu savaşın sebebi tam olarak bilinmemektedir. Neticede Şeyh Mamay'ın selefi olan Akmiza ve Bekmirza babalarının mirası doğudaki topraklarını kaybetmişlerdir (İsin, 2002, s. 97; Olcott, 1995, s. 24).

XVI. yüzyılda Osmanlı-Kazak ilişkileri hakkında bir belge bulunmamaktadır. Sadece Kırım'dan Kazakların 1514, 1520 ve 1525 yıllarında İdil-Yayık arası arazilere göç ettiği hakkında raporlar gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'nde doğudaki düşmanı Safevilere karşı kuzeyden bir ülkeler birliği oluşturma fikri oluşmuştu. Muhtemelen Osmanlı, oluşturmak istediği ülkeler birliğine Kazakları da çekmek istiyordu. Osmanlı'nın Astarhan'a kapsamlı bir harekât düzenleme fikrine Büyük Nogayların muhalefet etmesine karşılık Kazaklar geniş çaplı Nogay harekâtına çıkmıştı. Osmanlı'nın Astarhan harekâtı düşünüldüğü gibi 1568 yılında değil ertesi yıl Kırım ve Küçük Nogay Ulusunun katılmıştır. Ayrıca düşünüldüğünden üç kat daha az askerin katılımıyla gerçekleşmiştir (İsin, 2002 s.98-100). Osmanlı'nın Astarhan seferi başarısızlıkla neticelenmiştir. Osmanlı'nın başarısızlığının sebeplerinden biri Nogayların Osmanlı ordusuna yiyecek sağlamaması, fakat Ruslara yiyecek sağlamaya devam etmiş olmalarıdır. Nogayların Osmanlı'ya destek vermemesinde, Osmanlı ordusunun yanında Kırım kuvvetlerinin bulunması ve eski dönemden kalan Kırım-Nogay düşmanlığı sebep olmuştur (Alpargu, 2007a, s. 72-73; Kusainova, 2005, s. 84).

Kazak Hanlığı, her zaman Osmanlı Devleti'ni Müslüman-Türk dünyasının lideri olarak görmüştür. Fakat iki devletin coğrafi uzaklığı yakın ilişkileri engellemiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler, ancak XVIII. yüzyılda Kazakların zor durumda olduğu ve yine Kazakların isteği ile kurulmaya çalışılmıştır (İsin, 2002 s. 98-100). Haknazar Han döneminde Kazak-Rus ilişkileri Kasım döneminde olduğu gibi ticaret anlaşmaları bağlamında kuruldu. Haknazar Han'ın Kuzeybatı Kazakistan'a göçü Ruslarla ilişki kurmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Rusya'nın Sibirya Hanlığı ile savaşmak için müttefike ihtiyacı olması Kazak-Rus yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır (Abuseyitova ve vd., 2001, s. 331).

Nogay-Kazak ilişkileri 1570-80'li yıllarda açıkça düşmanlık halinde idi. Haknazar Han döneminde yeniden güçlenen Kazaklar, Güney Urallara yeniden yayılmaya başladı. Haknazar Han, Yayık nehri sahillerinde açıkça toprak elde

etmek istiyordu. Haknazar Han'ın Başkurt topraklarına yönelik iddialarını destekleyecek kanıt olamamasına rağmen onun Yayık nehri sahillerini ele geçirmek için Nogaylar ile mücadeleleri hakkında kaynaklar malumat vermektedir (Trepavlov, 2016, s. 330).

1579 yılında Buhara Hanı II. Abdullah, Taşkent Hâkimi Baba Sultan ile taht kavgasına tutuştu. Haknazar Han, bu taht kavgasında II. Abdullah ile daha iyi ilişkiler kurduğu için Baba Sultan'ın adamları tarafından 1580 yılında öldürüldü (Koç, 2021b, s. 379). Haknazar Han'ın II. Abdullah ile ittifakı daha çok vassallık halinde olmasına rağmen, onun Kazak Hanlığı'nı toparlamasına yardım etmiştir (Yorulmaz, 2021, s. 24).

Haknazar Han'ın 1580 yılındaki ölümünden sonra Şigay Han Kazak hanı oldu. Fakat hanlığı bütün halk tarafından tanınmadı ve ülke yeniden hakimiyet kavgalarına teslim oldu. Kazak Hanlığı'nda birçok han ortaya çıktı. Hanlıktaki kargaşadan dolayı halkın çoğunluğu Nogay ve Buhara topraklarına göç etti. Şigay Han da Kazak Hanı olarak tanınmaması sebebi ile Sır Derya bölgelerine göç etmiştir (İsin, 2002, s. 113). Şigay Han'ın güneye göç etmesinde etkili olan sebep kendisinin bütün Kazaklar tarafından han olarak kabul edilmemesi ile Buhara Hanı II. Abdullah ile ittifak kurmak istemesidir. Neticede Şigay Han, II Abdullah'ın kendisine karşı taht iddiasında bulunan Baba Sultan'a karşı en önemli destekçilerinden biri olmuştur. Yine Şigay Han'dan sonra Kazak Hanı olan Tevekkül Sultan, bu dönemde II. Abdullah'ın yanında bulunmakta ve ona destek vermektedir (Alpargu 1994, s. 131).

Kazak tarihindeki güçlü hanlardan olan Haknazar'ın ölümü Kazak Hanlığı ve Nogay Ordası'nda büyük askeri hareketliliğe sebep oldu. Nogaylar, doğudaki eski hakimiyetlerini yeniden tesis etmek için askerlerini Rusya'nın Livonya savaşlarına göndermeyi reddetti. Fakat Nogaylar askerlerini Kazakların üzerine göndermediler ve askerler hazır vaziyette beklediler. Bu durumun iki sebebi olabilir. Birincisi; Nogaylar, Kazaklar ile Astarhanlılar arasında kalmış ve askerlerin sefere gönderilmesi ile batıda sıkıntılı duruma düşmek istemediler. Bu duruma rağmen Nogay mirzaları Kazakların üzerine sefere çıkmak istiyordu. İkinci ise; Nogayların seferinin amacı, büyük otlaklar ve halk kütlesini elde etmekti. Fakat bu sefere çıkılmadan durum Nogaylar lehine değişmişti. Kazaklar, nüfuzlu Haknazar'ın ölümünden sonra Şigay Han'ın hakimiyetini tanımayarak, Nogay ve Buhara topraklarına göçmüştü. Bazı kaynaklara göre 20 bin Kazak Nogaylara katılmıştı. Böylece Nogaylar açısından doğuya yapılacak seferin sebebi ortadan kalkmıştı (Trepavlov, 2016, s. 333). Bu dönemde Nogay mirzalarının doğuya yönelik askerî faaliyetleri kısa ömürlü olmuştur. Çünkü Kazakların ana askerî güçleri doğuda güçlenmekte olan Oyratlara; Nogayların

askerî faaliyetleri ise batıya yönelmiştir. Nogay-Kazak çatışmalarındaki duraksama, Kazak Hanı Tevekkül Han'ın Moskova'daki elçilerinin konuşmalarında da geçmiştir. Kazak elçilerinden Kul-Ahmet, Moskova'da esir tutulan Kazak Sultanı Uraz Muhammed'e amcası Tevekkül Han'ın Nogay mirzaları ile ne dost ne de düşman olduğunu bildirmiştir (Trepavlov, 2016, s. 334).

Urus Mirza, Kazak Hanlığı'ndaki kargaşadan dolayı 1581 yılında 20 bin Kazak'ın Nogay topraklarına; Nogay topraklarına göç etmeyenlerin ise İrtiş'e bölgelerine göç ettiğini Rusya'ya bildirmiştir. Moskova'ya asker göndermek istemeyen Nogaylar, 1581 yılında Kazak seferine çıktılar. Bu sefer sebebi ile Nogaylar, Moskova'ya (Livonya Savaşı'na) asker göndermediler. Ayrıca Rus Kazaklarının Nogay topraklarına yaptığı baskınlar, halkın Moskova'ya asker olarak gitmekte isteksiz olmasının bir başka sebebiydi. Artık Nogay mirzaları halkın üzerinde tam hakimiyet sağlayamıyordu. Halk mirzalara itaat etmek istemiyordu (İsin, 2002, s. 113).

XVI. yüzyılın sonlarında Deşti Kıpçak'ta yeni bir güç olan Kalmuklar, Kazak topraklarının doğu, kuzey ve güneydoğusuna göç etmeye başladılar. Bu durum Kalmuk-Nogay ve Kalmuk-Kazak mücadelelerinin giderek daha yoğun yaşanmasına sebep oldu. Nogay Mirzası Kelmehmet Mirza, 1587 yılında Kalmuklar ile savaşacağını Moskova'ya yazmıştır. Kalmukların yeni bir güç olarak ortaya çıkması ile Nogay-Kazak mücadelelerinin-anlaşmazlıklarının bir önemi kalmamıştır.

Büyük Nogayların Moskova ile ilişkilerinde artık Kazaklar ile mücadeleden bahsedilmemiş, İdil ve Yayık boylarında yerleşen Rus kazaklarının baskınlarından dolayı şikayetler dile getirilmiştir. Ayrıca Urus Mirza 1586 yılında topraklarını terk edip, Sır Derya bölgesine göç etmeyi düşünmüştür. Bu durum bize artık Nogay-Kazak mücadelelerinin sona erdiğini, artık Nogayların Kazaklar ile kaynaşmasının artığı dönem başladığını göstermektedir.

Buhara Hanı II. Abdullah'ın Hive'yi baskı altında tutması hem Nogayları hem de Kazakları endişelendirmiştir. Ayrıca Kazaklar, Buhara'nın Nogaylar aracılığıyla Rusya yakınlaşmasından çekinmekteydi. Kazak Hanı Tevekkel Han (1585-1598), Nogaylar ve Rusya'ya karşı barışçıl bir politika izlemekteydi. Muhtemelen Tevekkel Han, Nogaylarla bir barış yapmıştı. Tevekkel han, bu barış ile Sır Derya bilgelerine geniş bir sefer başlattı. Bu geniş sefer ile Taşkent, Kazakların eline geçti. Kazak ordularının güneyde meşgul olduğu bu dönemde, Nogaylar hakimiyet mücadeleleri sebebi ile Kazak topraklarına bir sefer gerçekleştirip, topraklarını genişletme fırsatından yararlanamadılar. Dahası bu dönemde Nogaylar çöküş ve dağılma sürecine girdiler (İsin, 2002, s. 118).

XVII. yüzyılda Nogayların yaşadığı en büyük sıkıntı Kalmuk istilası olmuştur. Nogaylar, 1615-1620 yılları arasında Kalmuklardan aldığı ağır yenilgiler, onları göçe zorladı. Kalmuk istilası ve baskısı sonucu Nogayların bir kısmı Osmanlı Devleti'ne, Kırım Hanlığı'na, Hive Hanlığı'na ve Kazak Hanlığı'na sığınmak zorunda kalmış; bir kısmı da yurtlarında Kalmukların hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır (Kuş, 2018, s.132; Alan, 2003, s.571). Nogayların Kazaklara sığınması Batı Kazaklarının etnik oluşumunda Nogay etkisini artırdı.

Kalmuklar, Nogay toprakları olan İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgeye 1643 yılında tam anlamıyla yerleştiler. Bölgedeki Türk nüfus neredeyse tamamen göç etti (Togan, 1981, s.38). Böylece İdil-Yayık bölgesindeki Türk nüfus boşaldı. Fakat, Kalmuklar bölgeyi nüfus yönünden tam anlamıyla dolduramadıkları için daha sonra Rusların gelip yerleşmesi kolaylaştı.

SONUÇ

Altın Orda Devleti'nin son devirlerinde oluşan Nogaylar ile XV. yüzyılın ortalarında Özbek çatısından ayrılan Kazaklar, aslında aynı kültür ve medeniyete sahip iki Türk halkıdır. Etnik oluşumları bakımından akraba boyların ve urugların bir araya gelmesi ile oluşmuşlardır. Her iki Türk halkı ekonomik faaliyet yönünden de göçeri hayvancılığa üstünlük vermişler ve kurulan her yarı göçebe Türk devleti gibi verimli otlak arazileri ve şehir bölgelerini ele geçirmeye çalışmışlardır. Çünkü göçeri hayvancılığın devam edebilmesi için mutlaka verimli otlak arazilerin ve ticaret için de şehirlerin elde tutulması gerekmektedir. Nogayların tek şehri, aynı zamanda başkentleri olan Sarayçık'tır. Kazaklar hem bu şehri hem de Sır Derya'nın şehirlerini ele geçirmek için çok sayıda mücadeleye girişmişlerdir.

Kazaklar, ilk hedefleri eski düşmanlığın etkisi ve şehirleri ele geçirmeyi gayesi ile Sır Derya arazilerine yerleşen Özbekler olmuştur. Fakat, Kazaklar Özbekler karşısında kesin bir galibiyet kazanamadıkları hatta mağlubiyetler aldıkları için askeri faaliyet alanlarını batıya Nogaylara yönlendirmişlerdir. Kazak hanları olan Burunduk (1480-1521) ve Kasım (1511-1521) dönemlerinde Nogaylar üst üste mağlup edilmişlerdir. Kasım Han, Sarayçık şehrini ele geçirerek burayı kendi merkezi haline getirmiştir. Bu dönem Kazak-Nogay mücadelelerinde Kazakların üstün olduğu ve ilk mücadeleler dönemi olarak adlandırabiliriz.

Kasım Han'nın ölümü ile başlayan hakimiyet mücadeleleri sebebi ile Kazaklar. Nogaylar tarafından güneydoğuya doğru itilmişlerdir. Bu durumun ortaya çıkmasında Kazaklardaki hakimiyet mücadelelerinin yanı sıra Nogayların doğu topraklarını idare eden Şeyh Mamay Mirza'nın ortaya çıkması etkili olmuştur.

Şeyh Mamay, Yayık nehrinin doğusundan atılan Nogayları yeniden bu bölgeye yerleştirmeye başlamıştır. Ayrıca birçok Kazak'ı da kendisine bağlamayı başarmıştır. Şeyh Mamay'ın güçlü idareciliği ile Doğu Deşti Kıpçak'ta nüfuzu artmış ve Kazaklara karşı Özbek hanlıkları ile ittifak oluşturmuştur. 1530'lu yılların ortalarında oluşturulan bu ittifak ile Kazaklar kesin mağlubiyete uğratılmıştır. Kazakların Nogaylar karşısında mağlup oldukları bu dönem 1550'li yılların sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemi Nogayların doğuya yayıldıkları dönem olarak adlandırabiliriz. Ayrıca Nogayların Emir Edige döneminden kalma kendilerine bağlı Cengiz neslinden hanları komşu hanlıkların tahtına oturtma siyaseti vardı ve bu bağlamda Haknazar Han'ı Kazak tahtına oturması konusunda destekleri olmuştur. Çünkü Haknazar Han, Şeyh Mamay'ın akrabası olmuş, uzun süre onun yanında kalmış ve Nogaylara bağlı halde idi.

1537 yılında Kazak tahtına oturan Haknazar Han, 1550'li yıllarda Nogay etkisinden yavaş yavaş kurtulmuş ve batıya ilerlemeye başlamıştır. Haknazar Han'ın batıya yönelmesinde güneyde Özbekleri mağlup edememesi ve Nogay Mirzaları olan İsmail ve Yusuf arasındaki hakimiyet mücadeleleri ile zayıflamaları etkili olmuştur. Artık bu dönem Kazakların yeniden batıya yayılması olarak adlandırabiliriz. Sonuç olarak, verimli Yayık arazilerini ele geçirme mücadeleleri olan Kazak – Nogay mücadeleleri, üç dönem halinde izlenilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Abuseyitova, M. H. & v. d. (2001). *İstoriya Kazahstana i Tsenral'noy Azii.* Bılım.

Akbaba, D. E. (2013). Nogayların adı ve Nogayların kökeni üzerine. *Tehlikedeki Diller Dergisi,* 2(2), 233-242.

Aliyeva. S. İ. (2010). *Nogayskie Turki (XV-XX vv.).* Şərq-Qərb nəşriyyat.

Alan, H. (2003). Mangıtlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 27, s. 570-571).

Alpargu, M. (1994). *Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası – 1 Özbek ve Kazak Hanlıkları.* 72 Ofset.

Alpargu, M. (2007a). *Nogaylar.* Değişim yayınları.

Alpargu. M. (2007b). Nogaylar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 33, s. 202-204).

Alpargu, M. (2016). Nogay Ordası. (Hayrunnisa Alan – İlyas Kemaloğlu, Yayına Haz.). *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizoğulları* (s. 407-439). Ötüken neşriyat.

Alpargu, M. (2018). Nogay Ordası. Osman Karatay - Serkan Acar, (Ed.). *Doğu Avrupa Türk Tarihi* içinde (s. 799-820). Kitabevi yayınları.

Baburnâme 'Babur'un Hatıratı'. (3. Baskı), (2000). Reşit Rahmeti Arat, (Haz.). T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barthold, W. (2006). *Türk Moğol Ulusları Tarihi*. (Hasan Eren, Çev.). Türk Tarih Kurumu yayınları, (Orijinal eserin yayın tarihi 1928).

Doğan, O. (2021). *Kazak Hanlığı'nın Çarlık Rusyası ve Cungarlarla İlişkileri (Rus ve Kazak Kaynaklarına Göre).* Türk Tarih Kurumu yayınları.

Duğlat, M. H. (2006). *Tarih-i Reşidi.* (Osman Karatay Çev.). Selenge yayınları, (Orijinal eserin yayın tarihi 1895).

Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar. (2013). (Abdülvahap Kara Çev.). Selenge yayınları, (Orijinal eserin yayın tarihi 1993).

Golden, P. B. (2018). *Türk Halkları Tarihine Giriş – Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu* (8. Baskı). (Osman Karatay, Çev.). Ötüken neşriyat, (Orijinal eserin yayın tarihi 1992).

Hekimoğlu, V. S. F. (2018). *18. ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri - Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi.* Nobel yayınları.

İsin. A. (2002). *Kazahskoe Hanstvo i Nogayskaya Orda Vo Vtoroy Polovine XV-XVI v.* Tengri.

İsmail, Z. (2002). *Kazak Türkleri.* Yeni Türkiye Yayınları.

İstoriya Kazahskoy SSR s Drevneyşih Vremen Do Haşih Dney v Patih Tomax. (1979). Tom II. Nauka.

İstoriya Kazahskoy SSR s Drevneyşih Vremen Do Haşih Dney. (2011). Prerabot.

Kalmıkov, N. H., Kereytov, P. N. & Sikaliyev, A. İ. (1988). *Nogaytsı*. Stavropol'kie knijnoe.

Kayırbayev, B. (2019). Unutulan Beş Kazak Hanı. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi,* 66(393), 4-11.

Kereytov, R. H. (2009). *Nogaytsı. Osobennosti Etniçeskoy İstorii i Bıtovoy Kulturı.* Servisşkola.

Kesici, A. K. (2003). *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan.* IQ Kültür Sanat yayınları.

Klyashtorny, S. G. & Sultanov. T. İ. (2004). *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı.* (D. Ahsen Batur Çev.). Selenge yayınları, (Orijinal eserin yayın tarihi 1992).

Koç, D. (2021a). Nogay Ordası. Ali Ahmetbeyoğlu v. d. (Ed.). *Türklerin Tarihi Başlangıçtan 20. Yüzyılın ilk Yarısına Kadar* içinde (s. 338-343). Yeditepe yayınları.

Koç, D. (2021b). Kazak Hanlığı. Ali Ahmetbeyoğlu v. d. (Ed.). *Türklerin Tarihi Başlangıçtan 20. Yüzyılın ilk Yarısına Kadar* içinde (s. 375-383). Yeditepe yayınları.

Kumekov, B. (2007). Kazak Devletinin oluşumu. *Kazakistan Tarihi Makaleleri* içinde (s. 54-62). Türk Tarih Kurumu yayınları.

Kurat, A. N. (1965). Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt İli) (XIX. Yüzyıla Kadar). *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 23 (3-4), 91-126.

Kurat, A. N. (1971). *IV – XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri* (2. Baskı). Murat Kitabevi Yayınları.

Kusainova, İ. V. (2005). *Rusko-Nogayskie Otnoşeniya i Kazaçyevo V Kontse XV-XVII Veke.* VolGU.

Kuş, A. (2018). Bir fransız gezginin kaleminden kırım tatarları: Nogaylar. Semiha Nurdan, Muhammed Özler, (Haz.), *XVIII. Türk Tarih Kongresi - Kongreye Sunulan Bildiriler* - C. X içinde (ss. 129-150). Türk Tarih Kurumu yayınları.

Moiseyev, M. V. (2016). Nogayskaya Orda V Sisteme Mijduranarodnıh Otnoşeniy Rubeja XV-XVI vv.. *Zolotoordinskoe Obozreniye*, 4(2), 369-384.

Novosel'skiy, M. V. (1948). *Borba Moskovskogo Gosudarstva S Tatarami V Pervoy Polovine XVII Veke*. Nauka.

Olcott, M. B. (1995). *The Kazakhs.* Hoover Institution Press.

Paşaoğlu, D. D. (2016). Nogayların Hanlık veya ulus olma sorunsalı. *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 35(60), 277-289.

Posol'kiye Kinigi Po Svyazyam Rossii s Nogayskoy Ordoy 1489-1549 gg. (1995). Dagestanskoe knijnoye izdatel'ctvo.

Posol'kiye Kinigi Po Svyazyam Rossii s Nogayskoy Ordoy 1551-1561 gg. (2006). Tatarskoye knijnoye izdatel'stvo.

Rıçkov, P. İ. (1896). *İstoriya Orenburgskaya (1730 – 1750).* Tipo-litografiya İv. İv. Evfimoskavo – Mirovitskavo.

Safargaliyev, M. G. (1960). *Raspad Zolotoy Ordı.* Mordoskoye Knijnoye İzdatel'stvo.

Sarsembayev, M. A. (2015). *Kazahskoye Hanstvo Kak Suverennoye Gosudarstvo Srednovekoy Epohi*. İnstitut Zakonatel'stva Respubliki Kazahstan.

Togan, A. Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi Cilt I Batı ve Kuzey Türkistan* (2. Baskı). Enderun kitabevi.

Togan, A. Z. V. (2020). *Başkurtların Tarihi.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Trepavlov, V. V. (2016). *İstoriya Nogayskaya Ordı*. Kazanskaya Nevidimost.

Ünal, F. (2010). *Rus Emperyalizmine karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı.* İlgi Kültür Sanat yayınları.

Vyatkin, M. (1941). *Oçerki Po İstorii Kazahskoy SSR- Tom Pereviy c Drevneyşih Bremen Po Naşih 1870 g*.. Gospolitizdat.

Yorulmaz, O. (2021). Kazak tarihi. Cengiz Buyar (Ed.) *Kazakistan Tarih - Toplum – Siyaset* içinde (s. 21-42). BYR Publishing.

EXTENDED ABSTRACT

In the 16th century, the actors in the struggle to dominate Eastern Deshti Kipchak were the Nogais and the Kazakhs. There were numerous Kazakh-Nogai wars over control of the fertile Yaik lands. The desire of the two peoples, whose economy was based on nomadic animal husbandry, to dominate the vast and fertile Yaik lands was effective in the emergence of this situation. The purpose of writing this article is to establish the struggle of these two Turk peoples and to reveal the stages of this struggle.

The method of the research is to use period sources and modern researches on the subject as sources. In this context, the main sources used in the research are the Posol'skiye Knigi works, which are archival documents. In these works, the reports of the Russian ambassadors who went to the Nogais and the letters written by the Nogai Mirzas are compiled and provide important information about Kazakh-Nogai relations. The Tarih-i Reşidi written by Muhammed Haydar

Duğlat, which is a period source, provides information about the 16th century history of the Kazakhs.

Among the modern research works, V. Trepalov's work 'İstoriya Nogayskaya Ordı' is a masterpiece in Nogai history research. The work includes the entire Nogai history. A. İsin's work 'Kazahskoe Hanstvo i Nogayskaya Orda Vo Vtoroy Polovine XV-XVI v..' focuses on the ethnic unity of Nogais and Kazakhs, the identity of their epics, which are literary works. M. Alpargu's research works on Nogais are among the important works on Nogai history. In addition to these works, the article was created by using modern research on Kazakh and Nogai history.

The Kazakhs' first target was the Uzbeks who settled in the Syr Darya lands with the effect of old hostility and the aim of capturing the cities. However, since the Kazakhs could not win a decisive victory against the Uzbeks and even suffered defeats, they directed their military activities westwards towards the Nogais. During the periods of the Kazakh Khans Burunduk (1480-1521) and Kasim (1511-1521), the Nogais were defeated one after another. Kasim Khan captured the city of Saraychik and made it his center. This period can be called the period of the first struggles in the Kazakh-Nogai struggles and the Kazakhs were superior.

Due to the struggles for dominance that began with the death of Kasim Khan, the Kazakhs were pushed towards the southeast by the Nogais. In addition to the struggles for dominance among the Kazakhs, the emergence of Sheikh Mamai Mirza, who governed the eastern lands of the Nogais, was effective in the emergence of this situation. Sheikh Mamai began to resettle the Nogais who were expelled from the east of the Yaik River in this region. He also managed to bind many Kazakhs to himself. With the strong administration of Sheikh Mamai, his influence in the Eastern Deshti Kipchak increased and he formed an alliance with the Uzbek khanates against the Kazakhs. With this alliance formed in the mid-1530s, the Kazakhs were decisively defeated. This period, in which the Kazakhs were defeated by the Nogais, continued until the end of the 1550s. We can call this period the period in which the Nogais spread to the east. In addition, the Nogais had a policy of placing Genghis Khans, who were loyal to them since the time of Emir Edige, on the thrones of neighboring khanates, and in this context, they supported Haknazar Khan in sitting on the Kazakh throne. Because Haknazar Khan was a relative of Sheikh Mamai, stayed with him for a long time, and was loyal to the Nogais.

Haknazar Khan, who ascended to the Kazakh throne in 1537, gradually got rid of the Nogai influence in the 1550's and began to advance westward. Haknazar

Khan's failure to defeat the Uzbeks in the south and the weakening of the Nogai Mirzas Ismail and Yusuf due to their struggle for dominance were effective in his heading westward. We can now call this period the period when the Kazakhs spread westward again. As a result, the Kazakh-Nogai struggles, which were the struggles to seize the fertile Yaik lands, were monitored and presented in three periods.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4358-4379
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.79675
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 05.12.2024 Submitted date
Kabul tarihi 01.06.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Çora, A. N. (2025). Shigeru Yoshida And The San Francisco Peace Treaty: Architect Of Post-War Japan. *Journal of History School,* 78, 4358-4379.

SHIGERU YOSHIDA AND THE SAN FRANCISCO PEACE TREATY: ARCHITECT OF POST-WAR JAPAN

Ali Nazmi ÇORA[1]

Abstract

This study delves into the significant role Shigeru Yoshida played in shaping Japan's post-World War II diplomatic path, with a particular focus on his contributions to the drafting and signing of the 1951 San Francisco Peace Treaty. It explores Yoshida's strategic efforts to restore Japan's sovereignty while forging a close partnership with the United States to drive economic recovery and ensure national security during the tense Cold War era. The analysis highlights his skill in balancing domestic challenges with international diplomacy, including managing U.S. expectations and addressing the concerns of the Japanese public. The study underscores Yoshida's enduring legacy, from embedding pacifism into Japan's postwar constitution to cultivating a U.S.-Japan alliance that remains central to East Asian geopolitics. Ultimately, it emphasizes Yoshida's pivotal role in guiding Japan back into the global community under conditions that supported its economic revival and diplomatic stability.

Keywords: Shigeru Cold War GeopoliticsPeace Treaty, Postwar Japan Diplomacy, Yoshida Doctrine, Cold War Geopolitics

Shigeru Yoshida ve San Francisco Barış Antlaşması: Savaş Sonrası Japonya'nın Mimarı

Öz

Bu çalışma, Shigeru Yoshida'nın Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası diplomatik yörüngesini şekillendirmedeki önemli rolünü, 1951 San Francisco Barış Antlaşması'nın hazırlanması ve imzalanması sırasındaki etkisine odaklanarak incelemektedir. Araştırma,

[1] Dr., İstanbul Okan Üniversitesi, Uluslararasi İlişkiler Bölümü, alinazmicora@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4159-0230

Yoshida'nın bir yandan Japonya'nın egemenliğini yeniden tesis ederken diğer yandan da Soğuk Savaş bağlamında ekonomik iyileşme ve ulusal güvenliği güvence altına almak için ABD ile ittifak kurmaya yönelik stratejik vizyonunu incelemektedir. Liderliğinin analizi yoluyla, çalışma Yoshida'nın iç baskıları ve uluslararası ilişkileri ustaca dengelemesini, özellikle de ABD'nin beklentilerini karşılama ve Japon kamuoyunun duygularına hitap etme becerisini vurgulamaktadır. Bulgular, Yoshida'nın pasifizmi Japonya'nın savaş sonrası anayasasına yerleştirme ve Doğu Asya jeopolitiğinin temel taşı olarak devam eden bir ABD-Japonya ittifakını teşvik etme mirasını vurgulamaktadır. Nihayetinde bu çalışma, Yoshida'nın Japonya'nın ekonomik dirilişinin ve diplomatik istikrarının temelini oluşturan koşullar altında küresel toplumla yeniden bütünleşmesini sağlamadaki rolünün altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Shigeru Yoshida, San Francisco Barış Antlaşması, Savaş Sonrası Japonya Diplomasisi, Yoshida Doktrini, Soğuk Savaş Jeopoliği

INTRODUCTION

In shaping modern Japanese history, the San Francisco Peace Treaty of 1951 holds a significant place in both impact and symbolism. Ideas about why and how Japan surrendered would also influence post-World War II international relations. This treaty and its negotiations proved geopolitically and symbolically important in constructing the paradigm of modern Japan. The San Francisco Treaty has been studied from diplomatic, political, legal, or cultural-historical perspectives, but focusing on Yoshida's role, a highly involved negotiator, more closely, its significance may be described as a kind of summary of his life. (Jo, 2021)

Much of Yoshida's life and activities is divided into pre-war and post-war, reflecting Japan's transition. Reconstructing his life and activities with a focus on the issues of the ITS, understanding the conference and messages he conveyed, and the results of these activities in relation to the San Francisco Peace Treaty should provide a new point of view from which to assess Yoshida. Yoshida's ideational and personal backgrounds will also be considered, given the complex web of decisions facing Yoshida, including negotiations for an international understanding, the reversal of the policy on the redemption of prisoners of war, the reversion of national property, and the adjustment of military technology. What interested Yoshida is his vision of post-war Japan's ideal and the kind of diplomatic policy he thought Japan should adopt. Yoshida, as a politician, administrator, and negotiator, was constructed during Japan's early modern period and dealt with these issues. The fate of Japan was also decided by the involuntary influences, but what Yoshida said and achieved also reflects his way of dealing with these influences. Finally, a reflection on the conclusions of this investigation of Yoshida might prove enlightening (Nurcan & Doğrul, 2022).

METHODOLOGY

This study uses a historical and analytical approach to examine Shigeru Yoshida's impact on the negotiation and signing of the San Francisco Peace Treaty. Drawing from a diverse range of primary sources—such as archival documents, official records, diplomatic communications, and Yoshida's personal writings—it provides a detailed look at his role during this critical period. These firsthand accounts are further enriched by a thorough review of secondary sources, including scholarly articles, biographies, and historical analyses, offering a well-rounded view of the political and economic challenges of the time.

The research focuses on key aspects of Yoshida's leadership, including his diplomatic strategy, the creation and implementation of the Yoshida Doctrine, and how he navigated domestic pressures and international demands during the Cold War. By tracing his decisions, negotiations, and leadership style, the study evaluates how Yoshida shaped Japan's postwar recovery, restored its sovereignty, and built a foundation for long-term security.

To achieve a balanced perspective, the study compares contemporary accounts with later evaluations, ensuring a nuanced understanding of Yoshida's leadership. This approach highlights both the successes and the shortcomings of his policies while placing his legacy within the larger story of Japan's evolution into a stable, economically vibrant nation and a significant player in global diplomacy.

EARLY LIFE AND CAREER

Shigeru Yoshida was born in Yokosuka in 1878, the eldest son of Viscount Uemon Yoshida and his wife, Haruko Yoshida. The Yoshida family was of samurai origin and had lived in Tosa, one of the domains that played a key part in the drive for civilization and enlightenment and had also entered the service of the Tokugawa Shoguns. The move of all former samurai into national and local government service was provided for through allowing the stipends paid by the government to all former samurai to be commuted in recent cash. Yoshida, however, came from one of the few samurai families who had made money with the reform and modernization measures. The Yoshida family had a sword and a pawn shop in Yokosuka, with cash reserves, loan debts, and holdings for a yearly income of 3,000 yen. Yoshida's ancestors were both practical businessmen while at the same time, they did not refuse service to their domain lords. Uemon Yoshida, Yoshida’s father, was the first of the samurai class of Yokosuka to become mayor of the city. Hence, his second son could not serve the emperor in

a strictly heroic manner in the traditional way of a bushi but chose the other course open to high officials – that of serving the national government.

The young Yoshida attended elementary school in Yokosuka and visited a juku and a pre-middle school in order to prepare himself for studying at one of the higher schools. A navy petty officer had taught the navy petty officer's examination at the pre-middle school, which Yoshida attended, and he therefore decided not to prepare himself for entering Sensu Gakko in Japan but for entering high school in Europe and America. This was considered the easiest way to enter the University of Tokyo and it would also open a new field and scope of studies of foreign languages and the natural sciences. He entered the high school which the Mito domain had newly established with government approval in Sendai. He received intensive Toyo-manshu of Maumé and Mito-mansion or clan history of the Ako-han, Choshu-han, and Satsuma-han as part of his general high school education. In other words, he was brought up by his parents, his local Sendai environment, his educational prep schools and trainers, his educators, and his other awards all to the book or to the pen. The highest level of education in Japan was that of Koto, or high school, but to study abroad and to enter the government then enabled a samurai like Yoshida to lead more easily the armies of the new government from a stance of no frontiers on. Imperial Japan in this immediately Meiji fruit of modern education shows on man then, a samurai and scholar of Yoshida's day. (Hoshiro, 2022).

Family Background

Shigeru Yoshida was atypical in many ways, which to some extent owed to his family background. A member of a politically active old samurai class from the Kumamoto domain, his family’s lineage accounted for at least 300 years. Yet he might not have dwelled on or been particularly preoccupied with his own roots, though it provided an advantageous backdrop that both gendered privilege and naturally impacted the construction of his personal narratives interwoven with political events of the day. It was, therefore, rare for Japanese politicians to highlight or openly discuss family heritage in international forums, not least because acknowledging the legacy of family afforded politicians a sense of gravitas that engendered and symbolized an ethical and moral orientation that would sustain his (and sometimes her) political conduct. Shigeru Yoshida was framed with such a principled ethical posture. We will, therefore, discuss his family background and focus on how it framed his unique beingness and attitude in world politics, often helping to escape from potential diplomatic rifts in the international sphere. (Vaporis, 2020)

Yoshida's mother was Haru Sui, who married into the Yoshida family from Yanagimoto and had six daughters and one son. Her father, a vice treasurer in Kumamoto, shot himself in the park at the back of the English-speaking tribunal. Haru's eldest brother played a significant role in the new Meiji government by moving to Tokyo and drafting laws in the Ministry of Justice. Haru Sui was known to be a polite, strong-willed, and charitable woman who had consummate knowledge of Japanese classics, history, and science. It is evident from these extracts that Yoshida could not escape the tragic social relations that had struck his family and the Kumamoto samurai elite. It was also through the few surviving loved ones that helped him keep company during political exile in the Tohoku region after his resignation following the national mobilization decree, which demanded that 18 to 33-year-olds be recruited (Yoshida, 2024).

Education and Early Influences

A Series of Celebrations Education and Early Influences Shigeru Yoshida's education took him to many different institutions. His basic education in Japan was at Keio University and the Peers' School, the antithesis of a free school for the children of the ruling elite. He spent five years studying at Cornell University before completing his education with two more years at Harvard. Just before Japan joined the war in 1941, he headed towards Egypt to study the textile industry. In the political sphere, his education began with a period of youthful enthusiasm for socialism, but he became disenchanted after the Russian Revolution of 1905. He spent more time wreaking havoc in academic institutions than he did being initiated into socialism. His decision to abandon his postgraduate work and return to Japan for revolution and concubines was based on his mentor's suggestion that, "unless you are disenfranchised in your own country, you should not work against it." Intellectually, his greatest influences were the moralist historiographical movement with its reverence for the Edo period, the purity and transparency of rural life, and the natural springs of traditional Japanese culture, and his early mentor, the philosopher who traveled to Europe to receive psychoanalysis, write poetry, and befriend a self-taught Marxian economist. In later years, his texts and speeches regarding Japanese-USSR relations were filled with ideas and concepts shaped by idealistic thoughts about the innate peaceful nature of 'Oriental races' and Japan's nature-guided cultural and agricultural raison d'être. The changing nature of Japanese cultural and historical education and intellectual thought was a factor working on Shigeru Yoshida's education at an impressionable time when Japan was being transformed into a nation-state (Hoshiro, 2022).

POLITICAL RISE

Yoshida's entry into politics was a modest and understated one. His initial government tenure was to be at Matsumoto City Council, which was active in post-war reconstruction. When leading a group of "independents," he so charmed the city's older politicians that they sought him as a link to the local communists. In no time at all, he was elected mayor; the Mitsu group there had needed a conservative figurehead, and Tennōji was a prime minister in exile. Though his term of office was interrupted when Tennōji's party was in eclipse, Yoshida, who had never particularly liked the job, was re-elected again in 1953 and finished out his term governing Matsumoto until 1955. As with so many other farm boys who migrated to the cities to serve in the government, he actually ended up spending a great deal of his time living outside the village and even outside Japan. (Ruoff, 2021)

The most productive years of his political rise were passed in the Japanese imperial government. In the years immediately following the war, he acted as an effective negotiator on a vast network of post-war government assignments. His positions ranged from ones of extreme humility, as researcher and secretary of the Instruments Committee, which dictated the new Japanese government, to the most fundamental, as resident representative and ambassador in the US. He could unsnarl the complexities of the San Francisco Treaty Conference because he knew it down to the smallest detail; he had written much of it in advance. (Morphy, 2024)

Entry into Politics

Shigeru Yoshida entered politics in the summer of 1946. By then, he had spent just less than a year in seclusion in the ancient capital of Uji in the wake of his party's merger with the Liberal Party. National politics since the outbreak of the war had spared him no genuine peace of mind, and the events of 1945 and early 1946 had left him "filled with self-distrust and self-contempt." And yet, a career in politics was reconsidered at the end of the war and in the environment created by the sweeping innovations of the Occupation. Passing through a brief period of resignation, this change of heart transformed Yoshida from a scholar whose field of specialization was the study of East Asia's agrarian systems into a politician seeking the highest office in Japan's new parliamentary democracy. Far from constituting a break with his previous life, sure enough, Yoshida found spiritual comfort in believing that his decision suited and acceded to the Zeitgeist. The political goal he identified for himself was a simple one: the quickest possible replacement of his predecessor and political foe, Shidehara Kijūrō, and his immediate grouping by a majority directly dependent upon himself to stabilize

the unstable domestic situation caused by housing rather than isolated instances of extremism among the remnants of major wartime parties (Zhou et al.2024).

"Japanese contemporary history," Yoshida privately explained to himself in the spring of 1946, "presents an unprecedentedly grave aspect." In order "to fairly confront trials of the magnitude that Japan now faces," he told himself, "business-as-usual and normal expectations are hardly enough. It should not be too much to ask that someone who has been propelled into the political world by a burden of such depth should be willing, ready, and able to give the nation's struggling people a collection of valuable things as well as the promise of peace and happiness in an effort at recompense and satisfaction." In answer to his own question, finally, Yoshida Shinzō declared himself willing to try creating "a harmonious state over the course of such an oceanic duty." (Morphy, 2024).

Key Positions Held

Shigeru Yoshida took six government positions. Each one he could be successful in foreign or domestic policies, the influence of his position, deeds, and illumination by the people made him stronger and helped cultivate personal connections with the United States and other countries. Furthermore, these dovetail with my argument about his growing importance and ability. This subsection makes it quite clear that Yoshida changed his own leadership style from radical to gradual. Yoshida's posts were: early (February 20, 1946-September 13, 1945: Prime Minister and Foreign Minister), (October 9, 1948-August 20, 1949: Foreign Minister), (May 22, 1946-June 4, 1947, December 16, 1948-March 22, 1949: Finance Minister), (March 11, 1950-December 10, 1954: Prime Minister), (August 15, 1954-December 10, 1954: Prime Minister), and (April 7, 1952-April 7, 1954: State Minister in charge of Reconstruction) (Smith, 2024).

Each post meant a lot to the stability because it controlled the government. For example, the Prime Minister had the highest rank in the government and decided the policies, finance, defense, and energy as laws. As Foreign Minister, Yoshida was responsible for decisions involving post-war treaties and negotiations. It was hard to avoid being involved. After being prosecuted as a war criminal, Yoshida left his house on August 22, 1945, and searched for ways to help Japan survive in the post-war age. He was appointed Minister for Reconstruction during the Occupation, and then Finance Minister, before finally becoming Prime Minister. Yoshida's time as Foreign Minister, as well as winning the then Prime Minister's confidence, gave him intimate knowledge of American politics and also the information and established connections to perform his work before, during, and after the conference. His political zigzag course also trained him to blend with

the changing circumstances. After a year as Foreign Minister, he realized the strengths of America and the Soviet Union (Haig, 2020).

Table 1.

Yoshida's policies and their ımpact on Japan's recovery and ınternational relations (Hattori, 2021)

Year	Policy	Impact
1951	San Francisco Peace Treaty Signatory	Restoration of Japanese sovereignty and diplomatic relations with 48 countries.
1954	Japan's Self-Defense Forces (SDF) Established	Beginning of Japan's military modernization and alliance with the United States.
1955	Liberal Democratic Party Founded	Establishment of a stable political framework supporting Yoshida's diplomacy.
1960	U.S.-Japan Security Treaty Ratified	Formalized the security alliance, enhancing Japan's defense posture.
1964	Tokyo Olympics Held	Demonstration of Japan's recovery and re-entry into the global community.
1972	Diplomatic Relations Established with China	Expansion of Japan's international relations and economic ties in Asia.

ROLE IN POST-WAR RECONSTRUCTION

As Japan’s Prime Minister from 1946 to 1954, Shigeru Yoshida proved himself to be “the most astute patient” and architect of post-war Japan. He expertly articulated the need for Japan’s economic recovery to prevent the spread of communism in Asia and sought aid to help rebuild Japan's infrastructure. He promoted policies that opened foreign markets to Japanese goods and encouraged allies to invest in Japan. As a result, millions of dollars flowed into Japan between 1945 and 1954, and exports increased fourfold. Yoshida was instrumental in encouraging a rebirth of Japanese pride, was popular with the people, and played an instrumental role in securing the San Francisco Peace Treaty, which re-established Japan as a world power. After World War II, Japan, a nation built upon capitalism, had to make a rapid change from a war economy in an effort to survive. Industry was devastated as 299 square kilometers of Tokyo were bombed, and in twelve other cities, the damage was similar or worse. As a result of the occupation, in 1947, Yoshida began working on reconstruction for the nation. He reviewed the economy and listed activities that would make the recovery of Japan possible in a short period of time. Yoshida realized that Japan would need help from other nations. A document to the General of American

Forces stated, “Japan was ripe for constitution making before the occupation started. Enactment of the new Constitution will prevent the Japanese people from being Communized. Because under the new system [they] will be well fed and will recover confidence and hope for the future of Japan.” In 1951, “Operation Dodge” was implemented, and Japan sent 3,000 aided workers to work in an Air Force base in South Korea. The reason for the venture into international trade was to achieve “reintegration” and to defeat communism. It was Yoshida who threw “his weight in favor of the first post-war Senate Bill promoting free, rather than federal, Trade Development Authority. It was not long before Japan was back in business (Dower, 1999).

Economic Policies

In the months following Japan's surrender in August 1945, Shigeru Yoshida was anointed as the Minister of International Trade and Industry. As such, Yoshida was a key figure in developing and implementing Japanese economic policies in the post-war aftermath. It was while in this position that Yoshida began his efforts to reorganize government, financial resources, and people towards the production goals he believed were necessary for the rehabilitation of Japan's economy and the development of the nation's infrastructure. Yoshida's actions in this capacity reveal a commitment to what he considered to be the economic and social interests of the Japanese populace. Industrial recovery and growth were among the central pillars of Yoshida's calculus, as seen through the first phase of economic policy with which he was instrumental, emphasizing both inflation control and employment growth through increases in agricultural and industrial production. Modernization, Yoshida believed, was foundational, and his vision for Japan was one in which industrial goods reached all corners of the nation. Translation: more labor-intensive jobs in both urban and rural settings with longer-lasting positive impacts for a citizenry decimated by the war. Yoshida, while cooperating with occupation personnel, also aimed to improve Japan's reputation abroad in an effort to show that Japan was, and had long been, actively working towards improving and modernizing its economy on its own terms. If Japan suddenly looked better following the surrender, Yoshida believed that would make the country look even better politically. Politically speaking, postwar Japanese history also verifies Yoshida's strategy as advisable and prescient. The logic running through all of Yoshida's policies comes into focus when realized, as they were by 1955, as a coherent whole to initiate long-term recovery and growth throughout the 1950s and into the 1960s. Yoshida had no roadmap for Japan's postwar recovery separate from that of modernization, his ultimate recipe for national greatness (Yoshida, 1961).

Alliance with the United States

Prime Minister Yoshida's policy from the very start was to seek an alliance with the US. On the ten-day voyage back to Japan in 1946, Yoshida spent his time writing a solution to the Soviet threat that could be acceptable to the US. Mr. Yoshida's years as a statesman with a diplomatic approach is, in a sense, the process of how he became convinced of the necessity and pursued the objective of a Japan-US alliance. The MoU in 1951 enabled the US and Japan to enter into separate negotiations with China; the US-Japan bilateral negotiations started at the end of January 1952. Yoshida signed the treaty as well as the Administrative Agreement and the security agreements (Sims, 2001).

The peace treaty laid down the conditions for American military installations in Japan and administrative rights to the Ryukyus. By now, the prime minister's record in foreign affairs was a long one, for Mr. Yoshida was chairman of the foreign affairs committee in the first Diet of Meiji. During this time, which covered the years 1949-51, liberals who had been opponents of Yoshida made their peace and merged with one of the upper parliament. The treaty allowed Japan participation in the global containment strategy of the US to combat Soviet expansion and rebuild Japan's military, with US assistance, for the same purpose. Nevertheless, many Japanese believed that there was no real peace so long as Japan remained occupied. Yoshida's top priority was to regain independence and sovereignty for Japan (Iokibe, 2017).

The Road to the San Francisco Peace Treaty

The end of World War II left Japan in a state of devastation, both physically and politically. The country was under Allied occupation, led by the United States, and faced an uncertain future. The primary concern for Japan was regaining its sovereignty and securing favorable terms in the peace negotiations (Oberdorfer, 1976).

Yoshida's Diplomatic Strategy: Yoshida understood that Japan's post-war recovery depended heavily on its relationship with the United States. He advocated for a peace treaty that would allow Japan to regain its independence while ensuring American military protection. Yoshida's strategy involved a careful balancing act—securing favorable terms without alienating other Allied powers, particularly the Soviet Union, which was becoming increasingly antagonistic during the early Cold War period (Smith, 1955).

The Yoshida Doctrine: Yoshida's approach to Japan's post-war recovery was encapsulated in what became known as the "Yoshida Doctrine." This doctrine emphasized economic reconstruction over military rebuilding and prioritized

Japan’s security alliance with the United States. Yoshida believed that Japan should rely on the U.S. for its defense while focusing on economic development, a policy that would allow Japan to recover from the war and rebuild its economy without the burden of maintaining a large military (Smith, 1955).

Negotiation of the Treaty: Yoshida played a central role in the negotiations leading up to the San Francisco Peace Treaty. He worked closely with U.S. representatives, particularly John Foster Dulles, to shape the treaty’s terms. Yoshida’s insistence on a treaty that would enable Japan to rejoin the international community as a peaceful nation was crucial in achieving a settlement that was acceptable to both Japan and the Allied powers (Smith, 1955).

THE SAN FRANCISCO PEACE TREATY

The San Francisco Peace Treaty, signed by Japan and 48 Allied nations, marked the official end of World War II for Japan. The treaty had several key provisions (Hara, 2002):

Restoration of Sovereignty: The treaty restored Japan's sovereignty, ending the Allied occupation that had begun in 1945. Japan regained full control over its domestic and foreign affairs, though it agreed to renounce its claims to several territories, including Korea, Taiwan, and the Kuril Islands.

Renunciation of War: Reflecting Yoshida's commitment to peace, Japan renounced the use of war as a means of settling international disputes. This provision aligned with Japan's post-war constitution, particularly Article 9, which renounces the right to wage war or maintain military forces for that purpose.

Security Arrangements: The treaty allowed for the continued presence of U.S. military forces in Japan, a critical element of the Yoshida Doctrine. This arrangement provided Japan with security guarantees without the need for a large, independent military force, allowing the country to focus on economic recovery.

Economic Relations: The treaty facilitated Japan's reintegration into the global economy by restoring trade relations with former adversaries and opening the door for international aid and investment. This economic aspect was vital for Japan’s post-war recovery and its rapid transformation into a global economic power.

Impact and Legacy of the San Francisco Peace Treaty

The San Francisco Peace Treaty had profound implications for Japan’s post-war trajectory (Togo, 2005):

Economic Growth: The treaty's emphasis on peace and economic recovery, consistent with the Yoshida Doctrine, laid the groundwork for Japan's economic miracle. By focusing on industrial growth and technological innovation, Japan emerged as one of the world's leading economies by the 1960s.

U.S.-Japan Alliance: The security arrangements enshrined in the treaty solidified Japan's alliance with the United States, which became a cornerstone of Japan's foreign policy. This alliance has remained one of the most enduring and significant bilateral relationships in the post-war era.

Japan's International Role: The treaty enabled Japan to re-enter the international community as a peaceful nation committed to economic development and diplomacy. Japan's post-war foreign policy has been characterized by its emphasis on multilateralism, economic cooperation, and non-military solutions to international disputes.

Ongoing Territorial Disputes: Despite the treaty's success, some issues remained unresolved, particularly territorial disputes with Russia (over the Kuril Islands) and South Korea (over the Liancourt Rocks). These disputes continue to affect Japan's relations with its neighbors.

Negotiations and Significance of the San Francisco Peace Treaty

Negotiations over the text of the San Francisco Peace Treaty between Japan and the Allied Powers from September 1950 to April 1952 culminated in a signing ceremony in downtown San Francisco on September 8. One final ecumenical prayer for lasting peace culminated with the signatures of 48 representatives of 50 states. The instrument of peace between a defeated Japan and a weary Japan, seven years after the tough ceremony ending World War II, largely resulted in bypassing differing interpretations of Article 3 of the treaty concerning Japan's evolving international status. The presentation hereafter centers on the long, cascade-like history leading up to the treaty (Sato, 1997).

As early as December 1951, when cabinet ministers signed the treaty, Yoshida acknowledged that Japan's leaders erred in having instructed Japan's envoys to Madrid to deal first with China and the Soviet Union before recognizing the occupying power, the United States, as the other mandated recipient of a diplomatic note asking for a peace meeting. On August 29, 1951, the main Diet political factions, the liberal-conservative Jiminto and splinter Socialists, in coalition with the Democratic Party, agreed on a peace treaty document as part of a compromise meant to counter an upsurge in demand for Japan's fiscal, financial, and economic reforms. The signing took place under the U.S. military's watchful eye after associations of Japan-based peaceniks placed a large ad

opposing U.S. accusations concerning a persistence of aggressive Japanese militarists. The opinion was largely built alongside the Allied side of the 'lost world of international politics' in the post-World War II Pacific and upon confidential commission hearings and reports (Dower, 1999).

Context of the Treaty

Economic miracle, an ordinary Asian country, a satellite state of the United States: these were the terms used to describe Japan of yesterday. People called this Japan the Yoshida model or the Japan of the Yoshida Restoration. Whatever the name, and despite the fact that it has already become a historical relic, in order to look at yesterday, we should take note of the San Francisco Peace Treaty, as it was the basis upon which post-war Japan was constructed. Incidentally, many people deny this quite bluntly by claiming that it was the end, the stage of liquidation, and that Japan merely completed what was penned into the Treaty of Versailles. This, however, is a mishap.

It should be noted that the San Francisco Peace Treaty is a historical occurrence which is relatively easy for us to look back upon and to form conclusions on today. There is not the concern that if we commit our thoughts to writing, we may be thrown into either a reactionary or a leftist cauldron at a later stage, that is to say, somewhere along a labyrinthine turning point in time. At the same time, we have no data to rely upon which endorse or critique what we write. As a result, when examining the San Francisco Peace Treaty, the events throughout the world and in Japan, which created the atmosphere at that time and the international and domestic situation having a direct bearing on the Treaty and leading to its realization, are antecedent to a discussion of the details of the Treaty negotiations. Possessing some knowledge of this background would be of significant assistance in turning the Treaty into a historical relic (Smith, 1955).

Key Provisions

A member of the negotiating team at San Francisco described the treaty as “a document in two parts: one, the story of Judgment Day for Japan; the other, Absolution and final release.” The chief Japanese diplomat in this “judgment phase” at least partly achieved his principal objective: obtaining a juridically unassailable recognition by the majority of the “United Nations Command” of the principle that international frontiers in Europe and Asia must be those established prior to the modification and adjustment of old imperial possessions. Over the strong objections of Australia and the Philippines, supported by France and the Netherlands, Senator Tom Connally, Chairman of the Foreign Relations Committee and Senate Majority Leader of the 79th Congress which ratified the

treaty, described the arrangement as fraught with the "possibility and even likelihood of amputation and social dislocation." One omitted ingredient is basic to an understanding of the peace settlement as a whole and particularly to an understanding of Japanese reactions thereto; the San Francisco Peace Treaty was concerned as much with absolution and release for the erring as with retributive justice. The key articles were as follows: Article 2 declared that Japan renounced all right, title, and claim in respect of Formosa and the Pescadores, but there were no words to specify their disposition. The arrangement, therefore, did not violate the invaluable formal principle of international law—sanctity of treaties—which required that Japan consent to the territorial disposition (Hara, 2002).

Table 2.

Provisions of the San Francisco Peace Treaty and Their Significance (Fujioka, 2014)

Provision	Significance
Reinstatement of Japan's Sovereignty	Restored Japan's status as a sovereign nation and ended the occupation by Allied forces.
Renunciation of War	Japan renounced the right to wage war, shaping its postwar pacifist constitution.
No Reparations Clause	Japan was not required to pay reparations, allowing for economic recovery.
Recognition of Territorial Integrity	Confirmed Japan's postwar territorial boundaries, fostering stability in East Asia.
Respective Security Arrangements	Led to the U.S.-Japan Security Treaty, aligning Japan with Western powers.
Normalizing Relations	Facilitated normalization of diplomatic relations with former adversaries.

LEGACY AND IMPACT

After Yoshida Shigeru's resignation on 10 December 1954, following his election as a member of the House of Councillors, lengthy editorials reflecting on his 12-year premiership densely filled the opinion pages of the nation's major newspapers. Yoshida is often regarded as the "architect of post-war Japan." It is generally agreed that no other figure played a greater role in forging contemporary Japan than Yoshida. The policies he helped forge and the effects of his diplomacy have fundamentally imprinted the nation as we know it today.

Many of the provisions of both the Security Treaty and the associated draft statements covered military security and prohibitions on Japanese activity as

defined by the principle of ‘collective security’ laid down by the United Nations. Yoshida’s leadership helped set Japan on a pacifist course. When Shigeru resigned from office, he already viewed this as a great reform that had not only modernized Japan’s political ethos and positioning internationally but had put an end to the potential of future uncontrolled aggression stemming from the Emperor. Yoshida was an instrumental figure in moving Japan from engaging the world by law to engaging the world through the law; in other words, his leadership was imperative in initiating, shaping, and consolidating the respectful peer-based inter-state relations Japan enjoys today within the international system and community of nations (Smith, 1955).

Influence on Japanese Politics

In Japan, Shigeru Yoshida became synonymous with specific policies and diplomatic strategies. His views came to be seen as a yardstick for what was possible, and his behavior as a model for future diplomats and statesmen. Not just one, but four prime ministerial candidates regretted his not being present at the time of their appointment and said that they were following Yoshida's example: Ikeda, Sato, Konoe, and Tanaka. 'Yoshida's continuity' is often mentioned in contemporary debates on diplomacy and politics. There are still would-be Yoshidas today. Former Prime Minister Koizumi seriously claimed that he was the true successor to Yoshida because he was the only one who had followed a single blueprint and was thus not swayed by short-term scuffles between countries. He tried to adapt Yoshida's grand strategy to a reality that is no longer there. He, too, was a product of the Yoshida era.

In some sense, policies were imposed on the Japanese people during the Yoshida years. It was contended that 'policy-business' was Yoshida's substitute for the democratic process in his colonial and global vision. This approach does not make it fashionable with Japanese postmodern intellectuals. Nevertheless, the legacy of the Yoshida era is still discernible to varying degrees in Japanese political discourse. Politicians universally claim that they aim to become Yoshida-like figures. Kamei of the Japan Restoration Party, which has staunchly 'a-political agendas', claims that he is emulating Yoshida. On the 60th anniversary of his passing, there was a resurgence of writing by Japanese political scientists about Yoshida. His bigger political decisions continue to have an effect on the present day. The San Francisco Peace Treaty is regularly discussed in present-day Japan due to a deepening debate over the Japanese right to collective self-defense (Hara, 2002).

Historical Assessment

This assessment of Yoshida further emphasizes his coming to symbolize the long search of the Japanese people for a political leader suited to the times, provided the country's populace sees him as reviving a dignity and a strength that has been tarnished by recent events. Yoshida's enormous popularity when he served as prime minister is only matched by the negative observations of his premiership by professional historians. Even those historians who acknowledge Yoshida's diplomatic skills and his economic achievements in reconstructing the country concede that Yoshida was not a man of great leadership force, which Japanese who knew him personally had already perceived. Thus, many people who have studied him during the past decade assess him as: a bureaucrat and a middleman, guiding the country's reconstruction and negotiating its reentry into the world community without losing the country's distinctiveness or ceding its sovereignty. By focusing on his capacity to rule, commentators for some time used Yoshida as a peg to explain post-war Japanese monetary policy, foreign relations, and theories of democracy and statecraft (Sato, 1997).

The fact that Yoshida was responsible, during his thirty months in office, for the repatriation to Japan of over 4,000,000 war-displaced Japanese from Manchuria, China, Korea, and the Soviet Union passed less public notice both in Japan and in the world at large as Yoshida's main role as the architect of post-war Japan and constructor of peace through the San Francisco Treaty emerged. Even though the earlier, more admiring vision of Yoshida's genius did not completely fade, many invested him with a less positive, more conservative image in the 1960s. A biography published in 1962, for example, relates that many people in the Liberal Democratic Party thought that "the Yoshida of later years had lost the fire and sincerity of his youth when he believed in government-by-party and the dream of eventually merging it into a world body." Some now perceived Yoshida as first and foremost a conservative, a rather reactionary figure, aloof from most ideological currents and not as liberal or progressive as he was once supposed to be. This understanding of Yoshida as a conservative prime minister is most prevalent in textbooks in Western countries because Yoshida's image is primarily controlled by scholarly works by leading experts. It is said that Yoshida's faulty policies during his second and third premierships are mainly responsible for the weaknesses of post-war Japan, which are epitomized by the San Francisco Treaty (Simms, 2001).

For Yoshida, he was an example of an individual playing a major role in smoothing the path to the age of globalization and operating within historic forces to the benefit of some and the detriment of others. He was also a figure who was

called to illustrate to what extent the Japanese people could cope with the unprecedented power and spread of the United States—a nation with which they sought not to be dominated because of their own hegemonic economic interest. Yoshida Shigeru's changing image is thus an issue not confined to how Japanese from the 1940s until today have seen this key figure in their modern history. Rather, it serves as an indicator for all societies when making up common memories and for building national narratives about their recent past. The way Yoshida has been seen has reflected and inflected how past political and historical circumstances have been portrayed. If we define an exemplary figure as an individual guiding his or her country towards a particular direction according to the structure of the international environment, Yoshida is one such political leader in the annals of contemporary global history (Iokibe, 2017).

FINDINGS

The study reveals that Shigeru Yoshida played a pivotal role in shaping Japan's postwar trajectory through his leadership during the San Francisco Peace Treaty negotiations. His pragmatic approach, encapsulated in the Yoshida Doctrine, prioritized economic recovery and a strategic alliance with the United States over military rebuilding. This strategy allowed Japan to regain sovereignty while leveraging U.S. military protection to ensure national security during the early Cold War period.

Yoshida’s diplomatic acumen enabled him to navigate complex negotiations, balancing domestic pressures with international expectations. He successfully secured favorable treaty terms that reestablished Japan as a peaceful and cooperative member of the global community. The treaty's provisions, including the renunciation of war and the restoration of Japan's sovereignty, were instrumental in positioning Japan as a pacifist nation committed to economic growth and regional stability.

The findings further underscore Yoshida's foresight in leveraging international partnerships for Japan’s benefit. His policies laid the foundation for Japan's rapid economic recovery and its transformation into a major global power. By embedding pacifism into the national ethos and fostering a durable alliance with the United States, Yoshida ensured a framework for Japan's long-term geopolitical stability and its role as a key player in international diplomacy.

Through his leadership, Yoshida not only addressed the immediate postwar challenges but also established a strategic vision that continues to influence Japan's foreign policy and international relations.

CONCLUSION

The legacy of Yoshida Shigeru and the understanding of the San Francisco Peace Treaty have evolved sequentially, though sometimes incongruously. Though revisionism is not an agenda of this chapter, the consequences of Yoshida's tenure are long-lived. Both the declaration of renunciation of war and the endorsement of self-defense rights are the outcomes of Yoshida's policy. Currently, Japan prioritizes the peaceful settlement of international disputes and guards against potential threats through the United States–Japan alliance, functioning as a privilege inscribed in the treaty. These decisions, taken in the early 1950s, are forever imprinted in Japanese international relations. Domestic politics and regional diplomatic activity have continuously shifted within this open space for Japan's right to self-defense. The San Francisco Peace Treaty is legally questionable in some areas, and Yoshida was not an entirely successful negotiator with the Supreme Commander of the Allied Powers. But the point of interest is why Yoshida adopted these policies, and how. Its architects repeatedly underlined the distinctiveness of its framework, and Yoshida's role in creating this image has long-lasting implications. Yoshida obeyed the structural realities that challenged his diplomacy. Though at times, he resorted to bluster and equivocation to get his way, Yoshida did save talking for 'when he talks.' If we cannot stay out of modern machinations to revitalize Yoshida's image, or the demonization of Yoshida's orthodoxy, we can continue to think about what we can learn from his reaction to our current circumstances and how values and norms shape evolving approaches to the construction of an international peace system. If nothing else, such reflection is a way to remember the enduring consequences of Yoshida's foibles and policies.

Shigeru Yoshida's leadership during the negotiation of the San Francisco Peace Treaty was instrumental in shaping the post-war future of Japan. His pragmatic approach, embodied in the Yoshida Doctrine, prioritized economic recovery and a strategic security alliance with the United States over military rebuilding. The San Francisco Peace Treaty not only restored Japan's sovereignty but also laid the foundation for its remarkable economic growth and stable international relations. Yoshida's legacy, particularly his vision for a peaceful and prosperous Japan, continues to influence Japanese foreign policy today. The San Francisco Peace Treaty remains a critical milestone in Japan's post-war history, marking the beginning of its transformation into a global economic power and a key player in international diplomacy.

The research highlights how Shigeru Yoshida's leadership and diplomatic skill during the San Francisco Peace Treaty negotiations played a pivotal role in

shaping Japan's path after the war. By building a strong alliance with the United States and embedding pacifism into Japan's constitution, Yoshida helped the nation rejoin the global community under advantageous conditions. His strategies not only propelled Japan's economic recovery but also provided a foundation for its lasting geopolitical stability. Yoshida's legacy endures as that of a visionary leader who established Japan's identity as a peace-driven and economically dynamic nation on the world stage.

REFERENCES

Dower, J. W. (1999). *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II*. W. W. Norton & Company.

Fujioka, Y. (2014). *Japan's Postwar Settlement in U.S.-Japan Relations: Continuity of prewar ideology in domestic politics*. Washington Institute of China Studies.

Haig, R. M. (2020). The concept of income-economic and legal aspects. In *Forerunners of Realizable Values Accounting in Financial Reporting* (pp. 140-167). Routledge.

Hara, K. (2002). 50 years from San Francisco: Re-examining the peace treaty and Japan's territorial problems. *Pacific Affairs, 75*(3), 379-398. https://doi.org/10.2307/4127263

Hattori, R. (2021). *Japan at War and Peace*. ANU Press.

Hoshiro, H. (2022). Deconstructing the 'Yoshida Doctrine'. *Japanese Journal of Political Science.*

Iokibe, M. (2017). *The diplomatic history of postwar Japan* (R. Drifte, Ed.). London, England: Routledge.

Iriye, A. (1993). *The Cold War in Asia: A Historical Introduction*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.

Jo, K. (2021). The shadow of Cold War politics over territorial sovereignty: The San Francisco Peace Treaty and its implications for Japan's territorial disputes with Korea. *Journal of Territorial and Maritime Studies*.

Morphy, H. (2024). Colonialism, history, and the construction of place: The politics of landscape in Northern Australia. *Landscape*.

Nurcan, E. S., & Doğrul, M. (2022). Unification Church and Japan: A historical review. *Tarih İncelemeleri Dergisi*.

Oberdorfer, D. (1976). *The Yoshida Legacy: Japan's Postwar Relations with the United States*. Johns Hopkins University Press.

Ruoff, K. J. (2021). *Japan's İmperial House in the Postwar Era, 1945–2019*.

Sato, Y. (1997). Yoshida Shigeru and the founding of postwar Japan. *The Journal of Japanese Studies, 23*(2), 329-360. https://doi.org/10.2307/133146

Sims, R. L. (2001). *Japanese Political History Since the Meiji Renovation 1868–2000*. University of California Press.

Smith, A. (2024). *The Wealth of Nations: 3*.

Smith, T. C. (1955). The San Francisco Peace Treaty and its political implications in Japan. *Pacific Historical Review, 24*(1), 1-19. https://doi.org/10.2307/3636697

Togo, K. (2005). *Japan's Foreign Policy 1945–2003: The Quest for a Proactive Policy*. Brill.

Vaporis, C. (2020). *Voices of Early Modern Japan: Contemporary Accounts of Daily Life During the Age of the Shoguns*.

Yoshida, S. (1961). *The Yoshida Memoirs: The Story of Japan in Crisis*. Houghton Mifflin.

Yoshida, Y. (2024). The ambivalence of far-right women: Hate, trauma, gender, and neoliberalism in contemporary Japan. *Journal of Interpersonal Violence*.

Zhou, C., Li, Q., Li, C., Yu, J., Liu, Y., Wang, G., ... & Sun, L. (2024). A comprehensive survey on pretrained foundation models: A history from BERT to ChatGPT. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics*, 1-65.

EXTENDED ABSTRACT

Objective: This article delves into Shigeru Yoshida's transformative role in rebuilding postwar Japan and reintegrating it into the global order. It focuses on his leadership during the negotiation of the 1951 San Francisco Peace Treaty, exploring how his strategies influenced Japan’s sovereignty restoration, economic resurgence, and diplomatic repositioning. Additionally, the study evaluates the long-term implications of the Yoshida Doctrine, which emphasized economic development and pacifism over military rebuilding, and its lasting impact on Japan’s regional and international standing.

Method: The study is grounded in a historical-analytical approach that combines primary and secondary sources. Archival materials, including official records, personal writings of Yoshida, and diplomatic communications, provide a direct lens into the decision-making processes of the time. Complementing these are secondary resources such as biographies, academic analyses, and historical accounts, which offer critical context and diverse interpretations of Yoshida's policies. By focusing on recurring themes such as the formulation of the Yoshida Doctrine and Cold War geopolitics, the research bridges Japan's domestic challenges with its international strategies. Comparative analysis of contemporary accounts alongside retrospective evaluations ensures a balanced perspective. This methodological blend allows for an in-depth examination of Yoshida's leadership and the outcomes of the San Francisco Peace Treaty in shaping Japan's recovery and long-term trajectory.

Findings: The findings emphasize Shigeru Yoshida's central role in steering Japan through a pivotal period of transformation. The San Francisco Peace Treaty, facilitated by Yoshida's leadership, not only ended the Allied occupation but also restored Japan's sovereignty under terms favorable for its recovery. Yoshida's diplomatic tact enabled Japan to secure peace with former adversaries while prioritizing economic reconstruction and forging a strategic alliance with the United States. The Yoshida Doctrine emerged as a cornerstone of Japan's postwar policy. It advocated economic revitalization as the nation's primary focus, supported by a security arrangement with the United States. This approach allowed Japan to rebuild its economy without the financial burden of maintaining a large military. By embedding pacifism into Japan's constitution, Yoshida alleviated regional apprehensions and positioned Japan as a cooperative, peace-oriented state in global politics. Domestically, Yoshida adeptly managed political opposition, advocating for pragmatic policies aligned with Japan's long-term interests. Internationally, he navigated complex negotiations, balancing U.S. expectations with those of other Allied powers. These efforts solidified Japan's role as a responsible global actor committed to peace and economic collaboration.

Conclusion and Discussion: The San Francisco Peace Treaty and Yoshida's leadership during its negotiation represent a turning point in Japan's modern history. By prioritizing economic recovery and fostering international cooperation, Yoshida laid the groundwork for Japan's transformation into an economic powerhouse and a cornerstone of regional stability. His policies ensured Japan's reintegration into the global order as a peaceful and progressive nation. The treaty's provisions—renouncing war, restoring sovereignty, and formalizing the U.S.-Japan alliance—illustrate Yoshida's pragmatic approach to postwar challenges. By embedding pacifism within the national ethos, he addressed regional concerns and fostered trust among Japan's neighbors. These achievements highlight the significance of balancing domestic priorities with international obligations.

Yoshida's legacy continues to influence Japan's foreign policy and diplomatic posture. His vision and policies not only addressed immediate postwar issues but also laid a durable framework for Japan's long-term stability and prosperity. The San Francisco Peace Treaty remains a milestone in Japan's history, reflecting Yoshida's foresight in

navigating the complexities of the postwar landscape. This study contributes to a deeper understanding of leadership in post-conflict contexts, demonstrating how strategic policymaking and diplomacy can reshape national trajectories. Yoshida's example offers valuable insights for modern policymakers dealing with similarly complex geopolitical challenges, emphasizing the enduring impact of visionary leadership.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar/lar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar/lar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar/lar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4380-4410
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.83045
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 13.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 14.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Ak, H. Ş. (2025). Sanal Alandan Kamusal Alana: Kadın Cinayetleri Karşısında Dijital Tepki Pratikleri ve Feminist Politikleşme. *Journal of History School,* 78, 4380-4410.

SANAL ALANDAN KAMUSAL ALANA: KADIN CİNAYETLERİ KARŞISINDA DİJİTAL TEPKİ PRATİKLERİ VE FEMİNİST POLİTİKLEŞME

Hediye Şirin AK[1]

Öz

Kadın cinayetleri kadınlar açısından evrensel bir sorun olma niteliğindedir. Literatürde "femicide" olarak geçen kadın cinayetleri, kadınların kadın olmalarından dolayı erkekler tarafından öldürülmesi anlamına gelmektedir. Yüzyıllar boyu erkek karşısında ikinci sınıf olarak görülen kadınların ataerkilliğe bağlı olarak şiddete uğraması ve şiddetin en son noktası olarak öldürülmesi feminist literatüre politik bir yön vermektedir. Türkiye'de yükselen bir grafiği olan kadın cinayetleri, kadınların bireysel trajedileri olmanın yanında toplumsal olarak da bir trajedidir. Kadın cinayetleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak oluşan toplumsal ve yapısal sorunların bir sonucunda meydana gelmektedir. Kadın cinayetlerinin günbegün artması ve gelişen kitle iletişim kanalları ile birlikte kamusal alana taşması, bu sorunu toplum nezdinde daha görünür bir hale getirmiştir. Feminist aktivistler uzun zamandır kadına şiddet ve kadın cinayetlerine karşı toplumsal bir tepki oluşturabilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Ancak bugüne kadar hiçbir çaba dijital çağda çığ gibi büyüyen tepkiler kadar etkili olmamıştır. Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme ile birlikte her geçen gün dijitalleşen dünyada kadın cinayetlerine karşı tepkilerde dijital aktivizme evrilmiştir. Sosyal medya platformlarında örgütlenen feminist tepkiler güçlü bir kamuoyu oluşturduktan sonra kamusal alanlara taşmıştır. Örgütlü hale gelen dijital tepki pratikleri, zamanla politikaları da etkileme yoluna girmişlerdir. Dijital örgütlenme feminist politikleşmeyi sağlarken aynı zamanda kollektif bir örgütlenmeyi de içine almıştır. Çalışma kapsamında sosyal medya platformlarından X platformunda Emine Bulut cinayeti sonrasında başlatılan #hasthagler (#EmineBulut

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, hediyesirin@karatekin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5629-6432

#AnneLütfenÖlme, #ölmekistemiyorum), aracılığıyla insanların dijital yas, öfke, empati, dayanışma ve adalet isteklerinin sosyal medya üzerinden siyasal özneleşmeye doğru evirilmesi söylem analizi vasıtasıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Cinayetleri, Emine Bulut, Sosyal Medya Tepkisi, Siyasal Özneleşme, Feminist Politikleşme, Dijital Feminizm.

From Virtual Space to Public Space: Digital Response Practices and Feminist Politicisation in Response to Femicide

Abstract

Femicide is a universal problem for women. In the literature, 'femicide' refers to the killing of women by men because they are women. For centuries, women have been viewed as second-class citizens compared to men, and their murder as the ultimate form of violence associated with patriarchy being killed as the ultimate form of violence, has given feminist literature a political dimension. The rising trend of femicide in Türkiye is not only an individual tragedy for women but also a social tragedy. Femicide is a result of social and structural issues arising from gender inequality. The daily increase in femicide and their emergence in the public sphere through developing mass communication channels have made this issue more visible to society. Feminist activists have long resorted to various means to create a social reaction against violence against women and femicide. However, to date, no effort has been as effective as the avalanche of reactions in the digital age. With technological advancements and digitalisation, reactions against femicide have increasingly shifted towards digital activism in an increasingly digital world. Feminist reactions organised on social media platforms have formed a strong public opinion and have moved into the public sphere. Organised digital reaction practices have gradually begun to influence policies. Digital organisation has enabled feminist politicisation while also incorporating collective organisation. Within the scope of this study, the hashtags launched on the X social media platform following the murder of Emine Bulut (#EmineBulut, #AnneLütfenÖlme, #ölmekistemiyorum) launched on the X platform following the murder of Emine Bulut, the evolution of people's digital mourning, anger, empathy, solidarity, and demands for justice into political subjectivity through social media.

Keywords: Femicide, Emine Bulut, Social Media Reaction, Political Subjectification, Feminist Politicization, Digital Feminism.

GİRİŞ

Bugün evrensel bir sorun olduğu düşünülen "şiddet" kavramının ortaya çıkışı aslında çok da yeni değildir. İnsanın tarihi ne kadar geriye gidiyorsa şiddetin tarihinin de o kadar geriye gittiği düşünülebilir. Çok farklı alt çeşitleri olan şiddet

(fiziksel, ekonomik, psikolojik, cinsel) bugün için çok ilgi çeken konulardan birisidir (Akkaş ve Uyanık, 2016); öyle ki şiddet denildiğinde ilk akla gelen şiddet, "kadına şiddet" olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın neresinde olursa olsun hiç değişmeyen kadına şiddet, bugün akademik çevrelerde olsun kamuoyunda olsun en ilgi çeken konulardan birisidir. Kadına şiddet hemen hemen tüm dünyada önde gelen toplumsal sorunlardan birisidir. Kadına şiddetin temelinde erkeğin kendini kadından üstün gören ve kadını ikinci sınıf bir varlık olarak algılayan toplumsal cinsiyet normlarının ve ataerkilliğin yer aldığı düşünülmektedir (Gökulu, 2021, s. 228).

Toplumsal cinsiyet rolleri toplum tarafından sosyalleşme aşamasında kadın ya da erkek bireylere öğretilen rollerdir. Toplumsal cinsiyet rollerinin bilimsel bir dayanağı yoktur; sadece toplumun cinslere özgü oluşturduğu davranış kalıplarını içerir. Erkek cinsinin üstünlüğünü öncülleyen toplumsal cinsiyet rolleri toplum tarafından sürekli olarak yeniden üretilir ve düzen devam eder. Donovan (2015)'ın aktardığına göre; "Kadınların Bağımlılığı" adlı kitabın yazarı Mill "Bir cinsin diğeri üstünde üstünlük kurması… kendi içinde yanlış" olmaktan öte "insanlığın gelişimi önündeki en büyük engeldir" der. Mill bununla birlikte; evlilikle erkeğe bağımlılık geliştiren kadınların bu geleneksel role devam etmek isteklerinden ziyade erkeklerin onları bu konumda tutma isteğinin sonucu olarak bu düzenin devam ettiğini vurgulayarak radikal feminist bir eleştiri de yapmaktadır (Donovan, 2015, s. 62). Kendisini kadından üstün gören erkek beklentileri karşılanmadığında kadına şiddet uygulamayı ve hatta daha ileri giderek kadını öldürmeyi kendine hak görmektedir. Kadın cinayetleri bugün kadına karşı işlenen şiddet suçlarının en uç noktası olarak toplumun acı gerçeklerinden birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte kadına şiddet rakamlarının kesinliği tüm dünyada tartışmalıdır. Çünkü şiddet bazen görünmez olmayı başarabilen bir kötülüktür. Kadın cinayetleri ise sayısal olarak gerçeğe daha yakın olmakla birlikte açığa çıkmadan kayıp sayılan kadınları da içinde barındırabilme potansiyeli taşımaktadır. Her şiddet vakası cinayetle sonuçlanmasa da her cinayet ayrı bir trajedidir. Ama şu açıktır ki; her cinayet şiddetle başlar.

2010 yılından beri faaliyet gösteren "Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu" verilerine göre; 394 kadının cinayete kurban gittiği 2024 yılı, Türkiye'de en yüksek kadın cinayetinin yaşandığı yıl olmuştur (https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3129/2024-yilinda-erkekler-tarafindan-en-az-394-kadin-olduruldu-259-kadin-supheli-sekilde-olu-bulundu). Euronews'in haberine göre ise, son yedi yılda kadın cinayetleri yüzde 82 oranında artmıştır. "1.441'i son 7 yılda şüpheli ölüm olmak üzere ve 2010'dan bu yana gerçekleştirilen kadın cinayetleri ile birlikte toplamda 5.696 kadın hayatını

kaybetti" https://tr.euronews.com/2024/10/08/turkiyede-son-yedi-yilda-supheli-kadin-olumleri-yuzde-82-artti).

Kadın cinayetleri gerek Türkiye'de gerekse dünyada tüm kadınların maruz kaldığı önemli bir toplumsal sorundur. Kadın cinayetlerine ilişkin çok sayıda akademik çalışma yapılmaktadır. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu kadın cinayetlerinin nedenlerine odaklanırken bir kısmı da kadın cinayetlerini durdurmak üzere yapılacaklara ilişkin çalışmalardır. Bazı çalışmalar "kadın cinayetleri" kavramı ve kavramsallaştırılmasına dair yaklaşımlardan bahsetmektedir. Örneğin; (Gazioğlu, 2013; Özer, Aydoğdu, Kırcı, ve Önal, 2016; Russell, 2008) gibi çalışmalarda kadın cinayetleri (femicide) kavramının ortaya çıkışı, kullanımı ve anlamı üzerinde durulduğu gözlenmektedir. (Kolburan, 2017); (Çetin, 2014); (Erden ve Akdur, 2018) tarafından yapılan çalışmaların kadına şiddet ve kadın cinayetlerinin toplumsal nedenlerine eğildikleri görülmüştür. Kadın cinayetleri ve medyaya yönelik yapılan akademik çalışmalar arasında (Sallan Gül ve Altındal, 2015) ve (Avcı ve Güdekli, 2018) tarafından yapılan çalışmalar, kadın cinayetlerinin geleneksel basın açısından medyadaki yansımasını ele alırken; (Yılmaz ve Ören, 2021); (Özdemir ve Sarıoğlu, 2024) ve (Güneş ve Yıldırım, 2019) sosyal medya ve internet haberleri ile ilgili akademik çalışmalar yapmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye özelinde son yıllarda gitgide artan kadın cinayetlerinin özellikle son dönemde sosyal medya (X platformu) platformlarında yoğun bir şekilde yer alması ve sosyal medyada yer alan kadın cinayetlerine ilişkin dijital alanda yükselen tepkileri nitel olarak analiz etmektir. Çalışma kapsamında; Emine Bulut cinayeti örnek olay olarak seçilmiştir. Çalışmada öncelikle kadın cinayetleri kavramı ele alınmış ve kavramsallaştırmanın temelinde yer alan ilkeler betimlenmiştir. Dünyada kadın cinayetleri ve Türkiye'de kadın cinayetleri sayısal olarak karşılaştırılmış ve faillerin niteliği sınıflandırılmıştır. Türkiye özelinde ise kadın cinayetlerinin nedenleri tespit edilerek, kadın cinayetlerinin siyasal alandaki yeri açıklanmıştır. Çalışmanın son kısmında ise Emine Bulut örnek olayı üzerinden sosyal medya tepkileri vasıtasıyla dijital çağda yas, öfke ve dayanışmanın nasıl biçim değiştirdiği değerlendirilmiştir. Sosyal medya tepkilerinin dijital alanı bir siyasal özneleşme mekanı haline getirmesi ve bu minvalde kamusal baskı oluşturma ve politik etki yaratma gücü tespit edilmiştir. Çalışma sonunda; kadın cinayetlerine tepki olarak gelişen dijital tepkilerin sadece çevrimiçi bir öfke bir dışavurum olmanın ötesinde aynı zamanda feminist bir siyasal özneleşme anlamı taşıyan ve siyasal katılmaya yeni bir perspektif kazandıran bir doğası olduğu düşünülebilir

YÖNTEM

Bu çalışma, söylemin yalnızca dilsel değil aynı zamanda toplumsal bir pratik olarak ele alındığı eleştirel söylem analizine dayanmaktadır. Söylemin toplumsal gerçekliği ve kurucu gücünden hareket ederek, söylem analizine Foucaultcu (1987) bir perspektiften yaklaşılmış, elde edilen veriler, ideolojinin yeniden üretimine hizmet eden anlatılar ve meteforik örüntüler vasıtasıyla çözümlenmiştir. Söylem sadece dilsel bir yapı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve iktidar biçimlerini şekillendiren bir yapı olarak da değerlendirilmektedir (Fairclough, 1995). Çalışmanın konusu uyarınca dijital platformlarda kadın cinayetlerine ilişkin yapılan paylaşımların, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini toplum nezdinde daha görünür hale getirerek kamuoyu oluşması sürecinde nasıl bir rol oynadığı analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında; son yılların en çok konuşulan ve sosyal medyada en fazla etkileşim alan kadın cinayetlerinden birisi olan "Emine Bulut" cinayeti ele alınmıştır. Sosyal medya olarak seçilen kanal ise X (Twitter) platformudur. X platformunun seçilme nedeni yazı içerikli bir sosyal medya platformu olmasıdır. 18 Ağustos 2019'da gerçekleşen Emine Bulut cinayeti kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, Emine Bulut'un "ölmek istemiyorum" ve 10 yaşındaki kızının "anne lütfen ölme" haykırışları günlerce gündemden düşmemiştir. 2015 yılında cinayete kurban giden Özgecan Aslan'la başlayan dijital yas ve dijital tepki pratikleri Emine Bulut'la birlikte artarak dijital feminist hareketlere dönmüştür. Çalışmada öncelikle seçilen örnek olay ile ilgili X platformunda yapılan #hashtag kampanyaları incelenmiştir. #hastaglere yapılan yorumlar taranarak sosyal medya platformları üzerinden yayılan söylemlerin feminist teori bağlamında siyasal taleplerle ve siyasal özneleşme (Butler, 2008; Savran, 2011) kavramıyla olan ilişkisi söylem analiziyle yorumlanmıştır. Söylemin toplumsal gerçeklikleri inşa ederken nasıl kurguladığını anlamlandırmak amacıyla Norman Fairclough'un (1995) söylem analizi modelinden yararlanılmıştır. Söylem analizi; söylem bağlamında anlam üretilmesi sürecini iktidar ilişkileriyle birlikte değerlendirme potansiyeline sahip bir teknik olarak (Jorgensen & Phillips, 2002) düşünülmektedir. Çalışmada bununla beraber Wodak ve Meyer'in (2009) önerdiği bağlamsal çözümleme yöntemiyle, söylemin tarihsel ve toplumsal bağlamla ilişkisi dikkate alınmıştır.

Kadın cinayetlerinin toplumsal ve siyasal zemini

Kadınlar arasında hiçbir ayrım gözetmeden her kadının karşı karşıya kalabildiği kadın cinayetleri Türkiye'de her geçen gün artmaya devam etmektedir. Şekil 1 aracılığıyla sadece 2024 yılında 394 kadının öldürüldüğünü görüyoruz.

Şekil 1. 2024 Yılında Türkiye'de öldürülen kadın sayısı

(*Kaynak: https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3129/2024-yilinda-erkekler-tarafindan-en-az-394-kadin-olduruldu-259-kadin-supheli-sekilde-olu-bulundu)*

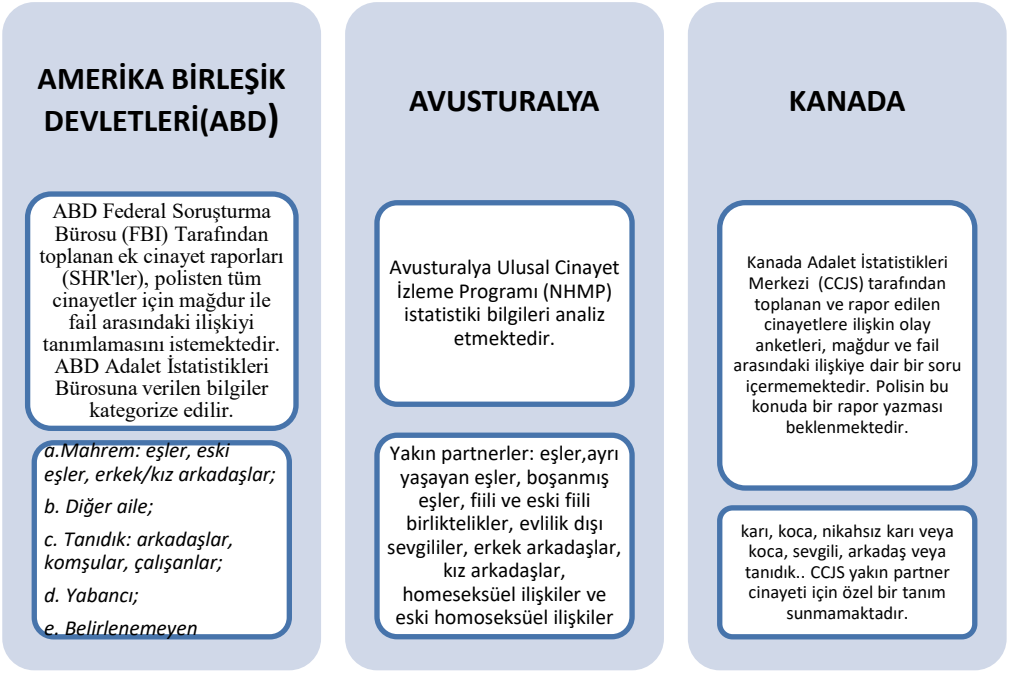
"İçişleri Bakanı Ali Yerlikaya 2024'ün ilk 10 ayında öldürülen 274 kadının 32'sinin koruma altındayken öldürüldüğünü söyledi." (https://www.bbc.com/turkce/articles/ced87ln92zno) Kadın cinayetlerinden bahsettiğimizde anne, kardeş, eş, kız çocuğu, kız arkadaş ya da sadece herhangi bir şehirde herhangi bir kadından bahsediyoruz. "2024 yılında 280 kadın, evli oldukları erkek, baba, oğul veya bir akraba tarafından öldürüldü." (https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3129/2024-yilinda-erkekler-tarafindan-en-az-394-kadin-olduruldu-259-kadin-supheli-sekilde-olu-bulundu) Cinayete kurban giden kadınların büyük çoğunluğu tanıdığı biri tarafından öldürülse de kimi zaman hiç tanımadığı biri tarafından (sırf zevk için ya da güçlü olduğu için ya da sırf yapabildiği için) katledilen yüzlerce kadın mevcut. "Başak Cengiz"in yolda yürürken samuray kılıcıyla saldırıya uğrayarak vahşice katledildiği olayda olduğu gibi bir kadın yalnızca o anda herhangi bir caninin önüne çıktığı için cinayete kurban gidebiliyor (https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kilicli-saldirida-olen-basak-cengizin-vefatinin-uzerinden-3-yil-gecti/3389054) Kadınların; ırk, din, dil, yaş, yaşadığı ülke (ya da bölge), medeni durum, eğitim ya da meslek fark etmeksizin maruz kaldığı iki gerçek var: şiddet ve cinayet. Dünya üzerindeki kadınları asla homojen olarak tanımlayıp kadınların her yerde aynı şekilde ezildiğini ya da aynı şekilde haksızlığa uğradığını söyleyemeyiz. Ancak, iş kadına karşı şiddet ve

kadın cinayetlerine gelince maalesef tüm dünyadaki kadınların ortak sorununu tanımlamış bulunuyoruz. Bu soruna dünya genelinde verilen ad ise "femsid (Femicide)[2]"dir. Bu kavramın ortaya çıkış tarihi ise kadın cinayetleri kadar eski değildir. Hatta tanımı konusunda da bir çeşitlilik söz konusudur. Zira "kadın cinayetleri"nden bahsettiğimizde farklı bilim alanları tarafından incelenen karmaşık bir toplumsal olayla karşılaşırız (Ayan, 2021, s. 29). 1801 yılında ilk olarak İngiltere'de kullanılan kavram başlangıçta "bir kadını öldürmek" olarak tanımlanmış daha sonra cinsiyetçi olarak tabir edilebilecek tüm baskılar bu kavramın içinde sayılmıştır (Özer, Aydoğdu, Kırcı, ve Önal, 2016). Literatürde bir insanın öldürülmesine atıfla kullanılan "homicede" kavramının cinsiyetlendirilmesi ile ortaya çıkan "femicide" önceleri biyolojik cinsiyete karşılık olarak kullanılsa da 90'lardan sonra feminist akademik çalışmaların artmasıyla toplumsal cinsiyeti kasteder şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Gazioğlu, 2013, s. 92). Kavram ilk olarak 1976 yılında Diana Russel tarafından "Kadınlara Karşı İşlenen Suçlar Mahkemesi'nde" ifade sırasında kullanılarak kamuoyuna tanıtılmıştır (Widyono, 2008). Birleşmiş Milletler (BM), kadınlara ve kız çocuklara uygulanan şiddetin en uç noktası olarak tanımladığı kadın cinayetlerini (femicide), motivasyonunu oluşturan cinsiyet nedeniyle diğer cinayetlerden farklı saymaktadır (https://www.unwomen.org/en/articles/explainer/five-essential-facts-to-know-about-femicide) "Femicide" teriminin erkekler tarafından cinsiyetçi bir şekilde öldürülen kadınların durumunu tanımlamak için oldukça güçlü bir kavram olduğunu belirten Russell'a göre (Russell, 2008); kadın cinayetlerinin temelinde "kadınların kadın oldukları için öldürülmesi" yatar. Russell (Russell, 1990), "Rape in marriage"adlı kitabında San Francisco'da 930 evli kadınla yaptığı görüşme sonucunda 87 eşe tecavüz mağduru kadının %22'sinin kocaları tarafından ölümle tehdit ediklerini kendilerine sorulmadan söylediklerini belirtmişlerdir. Daha önce evlenmiş olan 644 kadının %25'inin ya tecavüz ya dayak yada her ikisinin aynı anda mağduru olduğu düşünülerek Russell tarafından yapılan hesaplamaya göre; Her bir milyon kadından en az 17.500'ünün kocaları tarafından öldürülme riski altında bulunduğunu belirtmiştir (Russell, 1990).[3] Widyono'ya göre (Widyono, 2008); verilerin en eksiksiz ve kapsamlı toplandığı bölgeler dahil olmak üzere tüm yakın partner(Eş, eski eş, erkek arkadaş ya da eski erkek arkadaş anlamında kullanılıyor) cinayetlerinde toplanan veriler önemli oranda eksiktir. Çoğu ülkede ölüm belgeleri kadın cinayetlerinin failleri hakkında bilgileri içermemektedir.

[2] (Özer, Aydoğdu, Kırcı, ve Önal, 2016) kavramı femisid olarak kullanmış ancak kavramın orjinali "femicide" olup, türkçe çevirisi "kadın cinayetleri"dir.

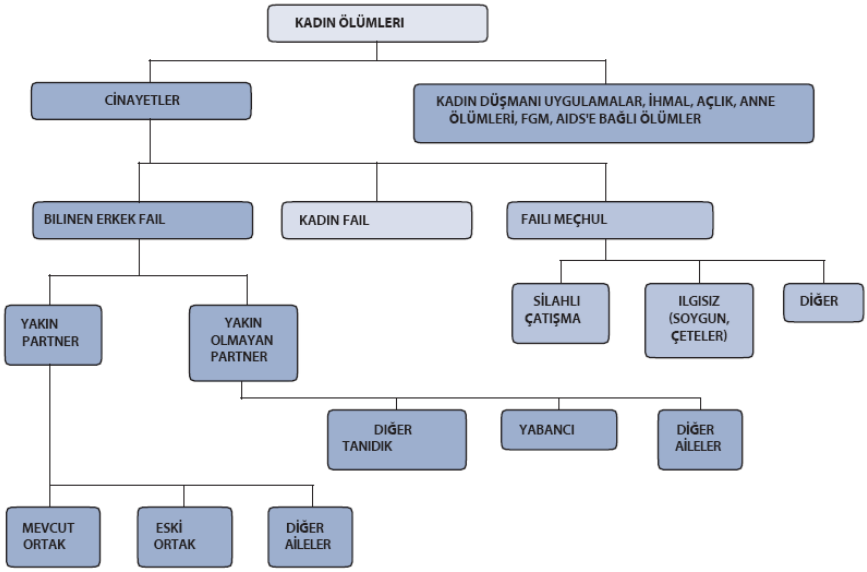
[3] Russell verileri nasıl elde ettiğini kitabında şu şekilde açıklamıştır; 7 bölü 4 (Çünkü mağdurlar örnekleme alınan kadınların %25ini oluşturmaktadır.) =1.75. 100 üzerinden 1.75, bir milyon üzerinden 17.500'e denk gelmektedir.

Widyono 3 farklı ülkede de resmi cinayet istatistiklerini inceleyerek (Widyono, 2008) aşağıdaki bilgilere ulaşmıştır:

Figür 1. 3 farklı ülkede resmi cinayet istatistikleri

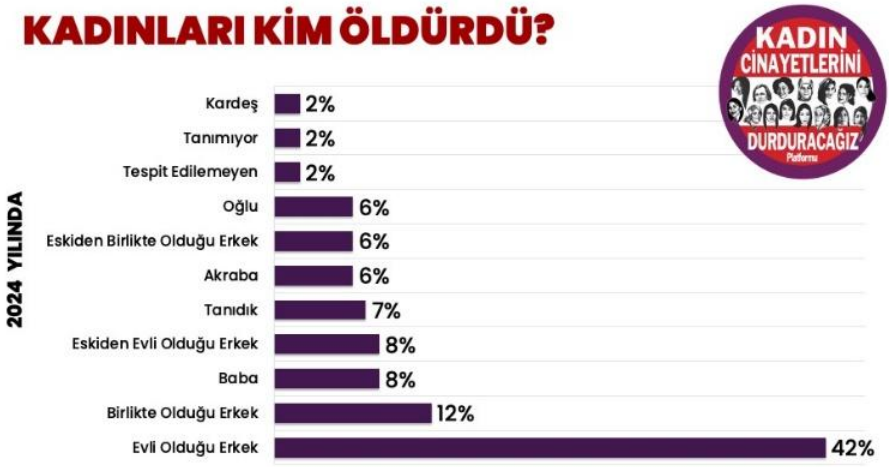
Widyono (Widyono, 2008), bu verileri kategorize ettikten sonra; Russell, Desmond Ellis ve Walter DeKeseredy tarafından geliştirilen tipolojiyi düzenleyerek Şekil 2'de yer alan cinayete kurban giden kadınların faillerine ilişkin aşağıdaki şekli oluşturmuştur. Şekil 2 incelendiğinde kadın cinayetlerinin çoğunlukla bilinen erkek fail tarafından işlendiği gözlemlenmektedir.

Şekil 2. Kadın cinayetleri tipolojisi[4]

Kadın cinayetleri özelinde yapılan çalışmalar incelendiğinde cinayete kurban giden kadınların yüksek oranda yakın partner cinayeti kurbanı olduğunu, bu durumun Türkiye'de de değişmediğini görüyoruz (Cıngı ve Cıngı, 2022). Türkiye özelinde cinayet faillerini incelediğimizde "Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu"nun 2024 yılı verilerine göre (Şekil 4); cinayete kurban giden mağdur kadınların %42'sinin evli olduğu erkek tarafından, %12'sinin ise birlikte olduğu erkek tarafından, %8'i eskiden evli olduğu erkek tarafından, %6'sı eskiden birlikte olduğu erkek tarafından öldürülmüştür. Bu durumda; 2024 yılında Türkiye'de cinayete kurban giden kadınların %64'nün cinayet failini yakın partner olarak tanımlayabiliriz. Cinayete kurban giden kadınların %32'sinin ise; baba, tanıdık, akraba, oğul ve kardeş gibi diğer akraba ve tanıdıklar tarafından öldürüldüğü tespit edilmektedir. %2 bilinmeyen fail ve %2 tanınmayan fail ise alt düzeyde olsa da yine de vardır.

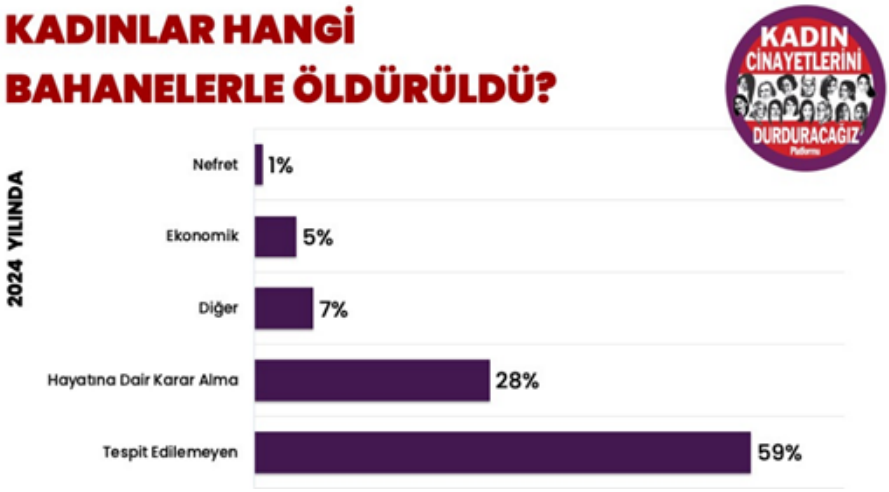
[4] "FGM" kısaltması "kadın sünneti" anlamına gelmektedir.

Şekil 3. Kadınları kim öldürdü?

(Kaynak:https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3129/2024-yilinda-erkekler-tarafindan-en-az-394-kadin-olduruldu-259-kadin-supheli-sekilde-olu-bulundu)

Kadın cinayetlerinin sebeplerine baktığımızda çok geniş bir yelpaze ile karşılaşmaktayız. Bu sebepler ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve daha birçok etkene bağlı olarak değişim göstermektedir (Zengin, 2021, s. 47). Ancak gerek kadına şiddet gerekse kadın cinayetlerinin istatistiki açısından sebeplerinin tespit edilmesi güç bir alanı oluşturmaktadır. Hatta kadına şiddet olayları konusundaki istatistiki bilginin hiçbir ülke ve bölgede gerçek sayıyı yansıtmadığı aşikardır. "Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun 2024 yılı verilerine baktığımızda; Şekil 4'de kadınların öldürülme nedenleri olarak %59 oranında "Tespit Edilemeyen" olarak gözlenmiştir. *"2024 yılında 394 kadın cinayeti işlenmiş, 259 kadın şüpheli bir şekilde ölü bulunmuştur. Öldürülen 394 kadından 111'i boşanmak istemek, barışmayı reddetmek, evlenmeyi reddetmek, ilişkiyi reddetmek gibi kendi hayatına dair karar almak istemesi bahanesi ile, 21'i ekonomik bahanelerle, 2'si nefret bahanesiyle, 27'si diğer bahanelerle öldürüldü. 233 kadının ise hangi bahaneyle öldürüldüğü tespit edilemedi."* (https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3129/2024-yilinda-erkekler-tarafindan-en-az-394-kadin-olduruldu-259-kadin-supheli-sekilde-olu-bulundu)

Şekil 4. Kadınlar Hangi Bahanelerle Öldürüldü?

(Kaynak:https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3129/2024-yilinda-erkekler-tarafindan-en-az-394-kadin-olduruldu-259-kadin-supheli-sekilde-olu-bulundu)

Kadın cinayeti ya da kadın şiddeti kavramları her gün duyduğumuz kavramlar olarak artık duyusal uyum sağladığımız kavramlar haline geldi. Bu durumun arka planına baktığımızda "toplumsal cinsiyet rolleri" kavramıyla karşılaşmaktayız. Öztürk ve Ayan da muhtemelen bu sebeple "femicide" kavramına Türkçede "toplumsal cinsiyet temelli kadın cinayetleri" olarak bir çeviri yapmanın da uygun olacağını düşünmüşlerdir (Öztürk ve Ayan, 2021, s. 16). Toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetin kültürel olarak tanımlanmasını içeren bir kavramdır. İngilizcede "gender" olarak kullanılan kavramın kökenini uzun uzun tartışmak bu çalışmanın konusu dahilinde değildir. Ancak çalışma açısından önemli olan; toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen ataerkillik ve geleneksel kadın-erkek rollerinin şiddete ve ardından da kadın cinayetlerine yol açma potansiyeli olarak belirtilebilir. "Cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" çok farklı kavramlardır ancak Türkçede "cinsiyet" kavramının bazen "toplumsal cinsiyet" yerine kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bunun nedeni belki de son yıllarda artan gelenekselleşmeye bağlı olarak "toplumsal cinsiyet" kavramının; bir sapkınlığı, aileyi reddedişi ya da sadece Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks (LGBTQ) bireylerden ibaret bir konuyu ifade ediyormuşçasına reddedilmesinde aramak mümkündür. Feminizm ile başlayan kadın hareketleri ile devam eden ve sonrasında "toplumsal cinsiyet çalışmaları" olarak adlandırılan akademik alanlar içinde, "toplumsal cinsiyet çalışmaları" belki de en kapsayıcı olanıdır. Çünkü

kadın ve erkek bireyleri ve toplumu beraber ele alır ve değerlendirir. Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkek bireylerin çevreleriyle olan iletişimleri sonucunda oluşur ve bireylere hangi cinsiyet için hangi davranışın uygun olduğuna dair bilgiler sunar (Blackstone, 2003, s. 335). Toplumsal cinsiyet rollerini; biyolojik olarak kadın ve erkek cinslerinde doğan bireylerin içinde bulundukları toplumun kültürüne bağlı olarak öğrendiği "davranış biçimleri rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri" olarak sayabiliriz. Bireyler bulundukları toplumun yapısına bağlı olarak kadın ve erkek olmayı öğrenirler. Bu öğrenme hemen her toplumda ve alt kültürde değişiklik gösterse de genellikle kadının ikincilliği ve erkeğin yüceliği ile yoğun bir şekilde karşılaşılır (Bhasin, 2015, s. 10). Yüce erkek ve ikinci sınıf kadını içeren sistem ise bizi "ataerkillik" kavramına ulaştırır. Erkeğin kutsandığı "erkek-egemen aile" türü "ataerkillik" kelimesi ile ifade edilmektedir (Bhasin, 2014, s.9). Ataerkilliğe göre; erkek üstündür ve daha zayıf olan kadınlar erkekler tarafından denetim altında tutulmalıdır (Bhasin, 2014, s.11). Ataerkilliğin yoğun olduğu toplumlarda toplum erkek cinsiyetine sahip bireylerin aile reisi olarak ailenin liderliğini yaptığı ve toplumda önemli roller üstlendiği erkek baskın bir yapılanmaya sahiptir (Blackstone, 2003, s. 337). Erkekler kamusal alanda çalışarak ailelerine bakan eve para getiren ve evde erkeksi olarak tabir edilen işlerle uğraşan bireylerdir. Kadınlar ise evde ailenin özel gereksinimleri ile mesul, kadınsı olarak tabir edilen; yemek, temizlik, ütü, çocuk/hasta/yaşlı bakımı gibi işlerle uğraşan bireylerdir. Özellikle ataerkilliğin yüksek olduğu toplumlarda cinsiyete özgü rollerinin yerine getirilmemesi bazen kadına şiddeti doğuran ve hatta bazen daha ileriye giderek kadın cinayetlerine dahi sebep olan bir yapıdadır.

Türkiye özelinde konuya eğilecek olursak; Osmanlı döneminde sosyal hayattan dışlanan hukuki anlamda haklara sahip olmayan kadınlar, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yasal anlamda erkeklerle eşit konuma gelerek kamusal alana davet edilmişlerdir. Kamusal alana açılan ve hukuki olarak eşitlik elde eden kadın çoğu zaman bu eşitliği pratikte kullanma şansına sahip olamamıştır. Eğitim alan ve çeşitli mesleklere dağılan kadınlar evdeki işlerle beraber yapacakları kadınsı mesleklere yönlendirilmişlerdir. Ama toplum kadından hala "iyi eş ve anne" olmasını beklerken çalışsa da evdeki sorumluluklarını ihmal etmemesini kadına öğütlemiştir (Ak, 2016). Bu bağlamda erkeklere baktığımızda; çalışan ve kamusal alanda aktif yer alan kadınlardan geleneksel kadın rollerine uyarak kendisine hizmet etmesini bekleyen erkekler iş kendilerine geldiğinde geleneksel erkeklik görevlerini dahi yerine getirmeye istekli değillerdir.

Tennur Koyuncuoğlu, Türkiye'de kadın cinayetlerinin iki alandan (töre ve modernleşme) doğduğunu söylerken "kadınların kadın oldukları için öldürüldüğü" konusunun da altını çizmektedir. Koyuncuoğlu'na göre; kadın

cinsiyetleri kadının toplumsal rolleriyle doğrudan bağlıdır (Koyuncuoğlu, 2020, s. 10). Çetin'e göre (Çetin, 2014, s. 42); Türkiye'deki kadın cinayetlerinin en önemli nedenlerinden bir tanesi kadınların boşanma talepleridir. Kadın cinayetleri incelendiğinde faillerin yüksek oranda yakın partner özellikle eş ya da eski eş arasından çıktığı gözlemlenmektedir. (Şekil 3) Çetin (Çetin, 2014) diğer cinayet nedenlerini; Namus, töre ve ihtiras cinayetleri olarak belirtirken son dönemde yaşanan kadın cinayetlerinin namus, töre ya da kadının iffetiyle ilgili olmaktan ziyade kadının değişen statüsüyle alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Kadının boşanma talebi, erkeği reddetmesi ya da terk etmesi artık kadın cinayetlerinde baş rol oynayan nedenler olarak ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2014). Daha önce ekonomik bağımsızlığı olmayan ve erkeğe bağımlı olan kadınlar, erkeklerin istekleri doğrultusunda yaşarken yemek tuzlu olduğu için dayak yediklerinde kocalarını haklı görerek yaşamaya ve kendi kız çocuklarına da başındaki erkeğe şükretmesini öğreterek cinsiyet rollerini yeniden üretmeye devam etmişlerdir. Eskiden kadınlar şiddete uğradığında gidecek bir yerleri ya da geçimlerini sürdürecek bir ekonomik özgürlükleri yoktu. Ama modern dönemde eğitim alan, çalışan ve haklarını bilen kadınlar bulunmaktadır. Kadınları destekleyen ve arkasında olan aileleri ve sivil toplum örgütleri vardır. Artık kadınlar dayak yedikten sonra merdivenden düştüm, kapıya çarptım demek yerine "şiddete uğradım ve bunu yaşamak zorunda değilim" diyebilmektedir. Eskisi gibi kadını dövüp oturtamayan erkek ise artık bir adım ileri giderek ellerinin arasından kaçıp giden kadını öldürmeyi seçmektedir. "Ya benimsin ya kara toprağın."

Kadınların devlet tarafından korunması ya da korunamaması da konun farklı bir boyutu olarak görülebilir. Çoğu kadın cinayet endişesiyle polise başvurduğunda aile içi şiddet ise eşiyle barıştırılma ve aile bütünlüğünün korunması yoluyla katiline teslim edilmektedir. Bazı kadınlar ise koruma kararı olduğu halde cinayete kurban gitmektedir. Hatta bazıları çocuklarının gözleri önünde (Emine Bulut) can vermektedir.

"Kadın cinayetleri politiktir" politik olmasının yegane sebebi aslında feminizmin özellikle 1960'larda şekillenen ikinci dalga feminizmin meşhur sloganıyla başlar, çünkü "kişisel olan politiktir". Kamusal-özel alan ayrımıyla mücadele eden ve kamusal alana çıkma çabasında olan kadınlar yüzyıllarca kamusal alanda eşit yurttaş olabilme ve siyasal iktidarı erkeklerle eşit paylaşabilme isteğinde olmuşlardır. Feministler kamusal ve özel alanın demokratik bir şekilde birleşerek kadın yurttaşlara açılması talebini savunurken bir taraftan kadınların farklılığına da vurgu yapmaktadır. Toplumsal cinsiyetin siyasal olduğunun da altını çizen ikinci dalga feministler "kişisel olanın politik olduğunu" söylerken erkek kadın ve siyasal iktidar ilişkilerinde kadınların eşitliğini, kadınların birey olabilme

hakkını ve ortak bir kadın bilinci yaratma isteğini de talep etmektedir (Berktay, 2006, s. 114-115). Siyaset bir yöneten-yönetilen ilişkisidir ve hayatımızın her alanına nüfus etmektedir. Devletin yurttaşları olan kadınlar bu ilişki içinde devletin sorumluluğunda olan canı ve manevi bütünlüğü devlet tarafından korunması gereken bir konumda bulunmaktadır. Bu noktada yeni feminist hareketin devleti ve devlet organlarını göreve davet etmek kadınları korunmaya muhtaç gösteriyor söylemine (Zengin, 2021, s. 82) katılmıyoruz. Çünkü devlet adını verdiğimiz kurum vatandaşlarını korumakla yükümlüdür. Kaldı ki devlet, şiddet, taciz, tecavüz ve cinayeti önlemeye yönelik caydırıcı cezaları da belirleyen kurumdur. Kadınların korunması için devletin atacağı adımlar kadının acizliğini ya da zayıflığını göstermez. Zira erkeğin can mal güvenliğini korumakla yükümlü olan da devlettir. Bu nedenle "kadın cinayetleri" de "politiktir". Kadın cinayetlerinin önlenmesinde birincil rol devlete ve üreteceği kamu politikalarına düşmektedir. Ancak sadece politika üretmek yeterli değildir. Devlet ürettiği politikaların beklenen etkiyi sağlayıp sağlamadığını etkin bir şekilde denetlemekle de yükümlüdür.

Kadın cinayetlerine karşı dijital tepki pratikleri

Bir insanın canını alma hemen hemen tüm ilahi dinlerde lanetlenmiş ve insanların büyük çoğunluğu tarafından ahlaki olarak da doğru bulunmayan bir davranış olmasına rağmen dünyanın her yerinde her gün cinayetler (kadın erkek ya da çocuk fark etmeksizin) işlenmeye devam ediliyor (Yüner, 2021). Ama konu daha spesifik olarak ele alındığında kadın cinayetlerinin daha özel bir durumu var. Kadın cinayetleri, sadece kadın olduğu için öldürülen kadınları içeriyor. Çünkü kendilerini kadınların sahibi olarak gören erkekler, kendi istemediği bir davranışta bulunan kadını cezalandırma hakkını kendinde görerek dayak atma ve sonrasında canını almaya kadar uzanan bir davranış gösterme eğiliminde olabiliyorlar. Tüfekçi'ye göre; kadın cinayetleri kadına şiddetin en uç noktası olmasıyla birlikte, sadece kadın cinsine zarar vermenin ötesinde toplumsal bir sorun bir bozulmadır (Tüfekçi İ. , 2021, s. 25). Eskiden daha yaygın olan töre cinayetleri ya da namus cinayetleri bugün yerini reddetme, terk etme ve söz dinlememeye bırakmıştır. Artık ayrılmak isteyen kadın öldürülmekte. Hem de bazen çocuklarının önünde öldürülmektedir. "Anne lütfen ölme" diye ağlayan çocuklarına rağmen öldürülmektedir.

Geçmişte gazetelerin üçüncü sayfalarında yer alan kadın cinayetleri ertesi gün ya da üç gün sonra unutulurken kadın sivil toplum örgütleri konuyu gündemde tutmak için çaba sarf etmekteydiler. Sivil toplum örgütleri düzenledikleri miting ve yürüyüşlerle kadın cinayetlerine karşı bir tepki geliştirmeye çalıştıklarında seslerini duyurabildikleri insan sayısı kısıtlıydı. Zamanla gelişen teknolojiye

bağlı olarak, önce televizyon daha sonra internet ve daha sonra sosyal medyanın gelişmesi, iletişim çağında haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasına vesile olmuştur. Her geçen gün artan kadın cinayetleri ile birlikte bu cinayetlerin medyada yer alma oranı da artmaktadır. Medyada yer alan haberlerin televizyonun açık olduğu her eve girdiği ve çok sayıda insana ulaştığı aşikardır ancak haberlerin nasıl verildiği de bu noktada önem kazanmaktadır (Yılmaz ve Ören, 2021, s. 49). Sallan Gül ve Altındal'ın 2013 yılında Radikal gazetesindeki 79 kadın cinayeti haberini incelemesi sonucunda kadın cinayetlerinin medyada yer alış şekliyle, bir anlamda sıradanlaştırıldığını ve cinsiyetçiliği yeniden ürettiklerini tespit etmişlerdir (Sallan Gül ve Altındal, 2015).

"...kadın cinayeti haberlerinin başlıklarının üçte ikisinde, erkeklerin ölüm eylemini meşrulaştırıcı, erkeklik rol, beklenti ve davranışlarını haklılaştırıcı ya da ölümü mazur gösterici başlık ve kavramlar kullanıldığı belirlenmiştir. Örneğin, "Eşini Öldürüp İntihar Etmiş" (1 Ocak 2013), "Töre İçin Çifte Cinayeti Üstlenmiş" (16 Şubat 2013), "Bir Aile Sırlarıyla Yok Oldu" (16 Ocak 2013), "Polis'in 'Mehtap' Yanıtı: Fazla Arka Sokaklar İzliyorsunuz" (22 Ocak 2013) gibi başlıklarda olduğu gibi" (Sallan Gül ve Altındal, 2015, s. 178). Benzer bir çalışma da, Gökulu (Gökulu, 2021, s. 235) tarafından yapılmış; medyanın kadın cinayetlerini haberleştirirken ataerkilliği yeniden ürettiği ve meşrulaştırdığı sonucuna varılmıştır. Aslan ve Kırışkan'ın (Aslan ve Kırışkan, 2022) yapmış olduğu çalışmada ise, geleneksel medya haberlerinde yüzleri ve kimlik bilgileri açık bir şekilde paylaşılan kadın mağdurlar yoluyla daha çok okunma sağlamak isteyen medya kurumlarının da ataerkilliği yeniden ürettiği gözlemlenmiştir.

Aradan geçen yıllar gazete ve televizyon haberlerinin sosyal medya karşısında yenilgisiyle sonuçlanmaya mahkum görünmektedir. Reuters Dijital Haber Raporu (2023)'na göre TV ve yazılı basın yani geleneksel medya kullanımı sürekli düşerken online ve sosyal medya kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye özelinde kullanım oranlarına baktığımızda sosyal medya platformlarının haber kaynağı olarak kullanımının arttığı görülmektedir. *YouTube: %45, Instagram: %40, Facebook: %33, WhatsApp: %28,Twitter: %26,TikTok: %10* (https://www.bbc.com/turkce/articles/cgrm0798z3zo)

Dolayısıyla giderek dijitalleşen dünyada haber takibinin de dijitale dönmesiyle birlikte sosyal medya platformlarının popülerleşerek özellikle gençler nezdinde geleneksel medyanın önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle sosyal medyada yayınlanan kadına şiddet ve kadın cinayeti haberlerine karşı feminist tepkilerin ve protestoların da artık sosyal medyada yer almaya başladığını gözlemliyoruz. Dolayısıyla hızlı yayılma ve kısa bir zaman diliminde çok sayıda görüşün paylaşılmasına olanak tanıyan sosyal medya bu yönüyle geleneksel medya

kanallarının önüne geçiyor. Dijital ortamda verilen tepkilerin de teknolojinin hızına paralel yayılıp daha çok insana ulaştığını her gün yaşayarak görüyoruz. Üstelik erkek egemenliği doğrultusunda haberlere ağırlık veren ana akım medyanın görmezden geldiği çok sayıda konu sosyal medya ve özellikle Twitter (X) platformunda kendine yer bulabiliyor (Özdemir ve Sarıoğlu, 2024, s. 146). Bugün bir kadın şiddet olayı olduğunda ya da bir kadın cinayeti işlendiğinde sosyal medya aracılığıyla çığ gibi büyüyen tepkiler konuya eğilme anlamında bir seferberlik başlatabiliyor. Mağdur kadının hakkının savunulması için gönüllü avukatlar öne atılırken, geride kalan öksüz çocukların bakım ve eğitim masraflarının karşılanması için de ayrı bir seferberlik başlatılıyor. Ayrıca o kadınların unutulmaması ve unutturulmaması içinde dijital anıtlar (anıt sayaçlar-https://anitsayac.com/) yapılarak farkındalık yaratılıyor.

Çalışma kapsamında örnek teşkil etmesi amacıyla Emine Bulut olayı ele alınıp irdelenecektir. Emine Bulut (4 Aralık 1981-18 Ağustos 2019) 18 Ağustos 2019 tarihinde tam 38 yaşındayken kızının gözleri önünde eski eşi Fedai Varan tarafından boğazından bıçaklanarak katledilmiştir. Cinayetin videosu sosyal medyaya yansımış "ölmek istemiyorum" ve "Anne ne olur ölme" sözcükleri gerek Türkiye'de gerekse dünya genelinde birçok kulakta çınlamıştır. Bu olayın üstüne sosyal medyada çok sayıda hashtag açılarak yazılar paylaşılmıştır. Bu paylaşımlarla ilgili yapmak isteğimiz hashtag analiz seti Twitter (X) platformunun API erişim sınırları, veri gizliliği kısıtlamaları ve geçmişe dönük tam veri setlerine erişimin sınırlı olması nedeniyle, yalnızca literatürde yer alan eğilimler ve kamusal gözlemler temel alınarak oluşturulmuştur.

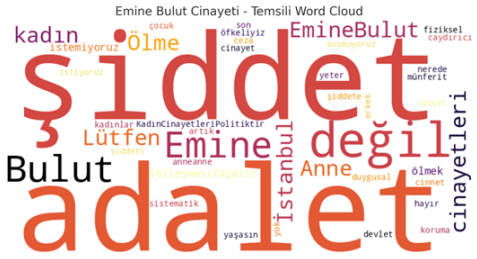
Tablo 1.

Hashtag analizi tablosu – Emine Bulut cinayeti (2019) [5]

Hashtag	Kullanım Sayısı (ilk 48 saatte)	Duygusal Ton	Tematik Alan
#EmineBulut	1.100.000+	Şok, yas, öfke	Olayın ifşası, kurbanın adıyla anılması
#AnneLütfenÖlme	680.000+	Travma, empati	Çocuğun sözleri üzerinden kolektif duygulanım
#KadınCinayetleriPolitiktir	250.000+	Feminist politik tepki	Erkek şiddetinin yapısal niteliği
#İstanbulSözleşmesiYaşatır	120.000+	Hukuki talep	Kadınların korunmasına yönelik yasal çerçeve
#Öfkeliyiz	90.000+	Kollektif öfke	Toplumsal tepkinin duygusal bileşeni

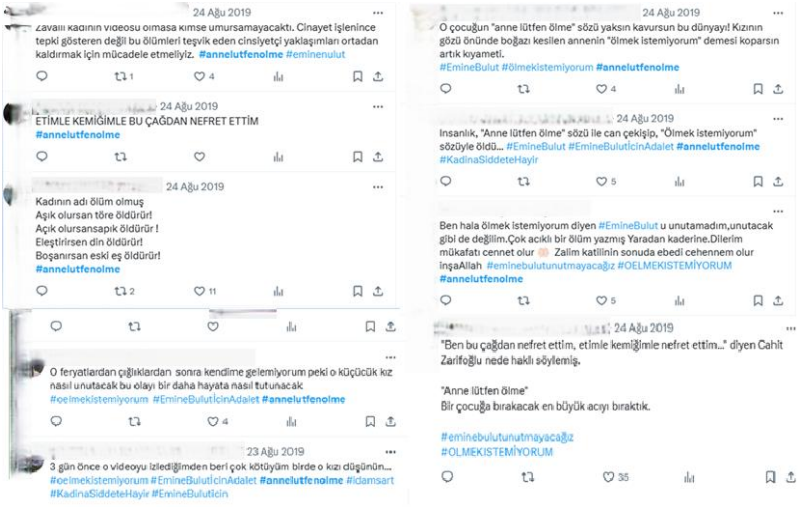
“Emine Bulut cinayetinin ardından sosyal medya, kitlesel bir dijital yas, öfke ve adalet talebi alanına dönüşmüştür. Twitter’da #EmineBulut etiketiyle 48 saat içinde yaklaşık 1.100.000 paylaşım yapılmıştır. En çok etkileşim alan tweetlerde ‘kadın’, ‘adalet’, ‘devlet’ ve ‘erkek şiddeti’ gibi anahtar kavramlar öne çıkmıştır…” #EmineBulut etiketi olayın duyulmasından hemen sonra Twitter gündeminde TT (trend topic) olmuş ve birkaç gün boyunca milyonlarca kullanıcı tarafından paylaşılmıştır. #AnneLütfenÖlme, Emine Bulut’un 10 yaşındaki kızının söylediği cümleden doğmuş ve özellikle empati, travma ve annelik temaları üzerinden çok güçlü bir yankı uyandırmıştır. Feminist hesaplar ve sivil toplum örgütleri özellikle #KadınCinayetleriPolitiktir ve #İstanbulSözleşmesi Yaşatır etiketlerini kullanarak politik bir söylem üretmişlerdir. Bu süreçte "erkek şiddeti", "devletin sorumluluğu" ve "kadınları koruyamayan sistem" gibi kavramlar öne çıkmıştır.

[5] Veriler, Twitter API erişiminin kısıtlılığı ve geçmişe dönük veri ediniminde yaşanan güçlükler nedeniyle temsili olarak ChatGBT kullanılarak kurgulanmıştır. Gerçek hashtag kullanımlarıyla uyumlu bir örnekleme dili tercih edilmiştir.

Görsel 1. Emine Bulut cinayeti- temsili word cloud

Çalışmanın bu kısmında yukarıdaki #hastaglar baz alınarak gerçek örnekler kullanılacaktır. Bu örnekler X Platformundan alınmıştır. Ancak 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi Gazete 'de yer alan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında isimler ve mailler kapatılarak kullanılmıştır. Topluma mal olmuş kişilerin tweetleri ise açık olarak paylaşılmıştır.

Görsel 2. Emine Bulut X tepkileri (şok, yas, öfke, empati[6]

Görsel 2'de yer alan tweetler incelendiğinde; kadın cinayetlerinin meydana geldiğinde kınanması yerine daha önce önlem alınarak engellenmesi gerektiği ve cinsiyetçi yaklaşımların ortadan kaldırılması için mücadele edilmesi gerektiğinin

[6] X Platformundan alınan tweetler, 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi gazete'de yer alan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında isimler ve mailler kapatılarak kullanılmıştır.

vurgulandığı görülüyor. #annelutfenolme hasthagi Emine Bulut'un annesinin ardından öksüz kalan kızının feryatlarının sosyal medyada yankılanmasının gözler önüne serilişi denilebilir. Yine Görsel 1'de yer alan tweetler incelendiğinde insanların öfkesini, empati kuruşunu, yaşadıkları korku ve acıyı görüyoruz. Hatta tweetlerden birinde yer alan mini şiir kadın cinayetlerinin de mini bir özeti olmuş görünüyor.

"Kadının adı ölüm olmuş!
Aşık olursan töre öldürür!
Açık olursansapık öldürür!
Eleştirirsen din öldürür!
Boşanırsan eski eş öldürür!"

Bu şiirin çok sayıda kullanıcı tarafından paylaşıldığını gözlemliyoruz. İlk yazarının kim olduğu anlaşılmıyor ancak bunu paylaşan kullanıcının erkek olduğunu belirtmek bu konun sadece kadınları ilgilendiren bir konu olmadığını ve erkeklerinde en az kadınlar kadar bu konuda duyarlı davrandıklarını göstermek açısından önemli bir örnek sayılabilir.

Görsel 3. Emine Bulut X platformu tepkileri (travma, empati, hukuki talep) (Kaynak: X Platformu)7

Görsel 3'de ise Ahbap isimli sivil toplum kuruluşunun (STK) başkanlığını yürüten Haluk Levent'in Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve Milli

7 X Platformundan alınan tweetlerin sahipleri topluma mal olmuş kişiler oldukları için gizlenmemiştir.

Eğitim Bakanlığı (MEB) ile iş birliği içerisinde Emine Bulut'un ailesine hukuki ve manevi destek verdiklerine dair tweetini görüyoruz. Ayrıca Lösemili Çocuklar Vakfı (LÖSEV) başkanı Dr. Üstün Ezer'in Emine Bulut'un kızının eğitimini üstlenme isteğini görüyoruz. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Av. Mansur Yavaş failin gereken cezayı alması gerektiğini vurgularken, o dönemin Kamu Başdenetçisi (Ombudsman) Av. Şeref Malkoç ise bu olay vesilesi ile kadın cinayetlerinin Türkiye için milli güvenlik meselesi haline geldiğini ve ivedi çözülmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu örnek tweetler dışında daha çok sayıda topluma mal olmuş kişinin adalet çağrısı, Emine Bulut'un kızı için yardım isteği ve bu vesile ile kadın cinayetlerinin önlenmesine yönelik yapılabileceklerle ilgili tweetler attıklarını tespit edebiliyoruz. Bütün bunlar sonucunda ise Görsel 4'de Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)'in paylaşımıyla failin müebbet hapis cezası aldığını öğreniyoruz. Sosyal medyadaki dijital tepkilerin sonucunda mahkemenin STK'lar tarafından yoğun takibi ve büyük bir avukat desteği ile failin cezası kısa sürede belirlenmiş oluyor.

Görsel 4. Emine Bulut X platformu mahkeme sonucu (Kaynak: X platformu)

Sosyal medyadaki dijital tepkilerin ve aktivizmin karşıtlığını, kadın düşmanlığı yapan hesaplardan gelen örneklerle takip edersek bütün yaşananlara rağmen toplumda, "kadına şiddeti" ve "kadın cinayetlerini" normal bulan insanların da var olduğunu ve "kadına şiddeti" ve "kadın cinayetlerini" normalleştirerek yeniden üretimine katkıda bulunduklarını söyleyebiliriz.

Görsel 5. Emine Bulut X platformu karşı tepkiler[8]

Görsel 5'de bir erkek kullanıcının nafaka kaldırılırsa velayetler eşit olursa, boşanma süreci erkekler lehine iyileştirilirse "kadın cinayeti" yaşanmayacağını ve erkeklerin gelenekler yüzünden cezalandırıldığını söylerken, ona cevap veren başka bir erkek kullanıcı ise erkeklerin gelenekler yüzünden değil bir birey öldürmekten cezalandırıldığını vurguluyor. Başka bir kullanıcının ise *"Kimse kimsenin boğazını durduk yere kesmez. Hele de çocuğunun önünde. Bilmediğiniz çok şey var….."* sözleriyle kadın cinayetini meşrulaştırma yoluna gittiğini görüyoruz. Oysaki kadın birey ne yapmış olursa olsun, erkek birey kadının sahibi olmadığı için onu yaptığı ya da yapmadığı bir şey için ekmek keser gibi kesme hakkına ne insani olarak ne ahlaki olarak ne de hukuki olarak sahip değildir. Buradan hareketle dijital dünyanın kadınların örgütlenmesi açısından getirdiği olumlu yeniliklerle birlikte yeni bir tehlikenin de oluşmaya başladığının altını çizmek gerekiyor. Değirmenci ve İçirgen'in (Değirmenci ve İçirgen, 2025, s. 122) yapmış olduğu çalışma bu tehlikeyi gözler önüne seriyor. "Manosfer"[9] olarak adlandırılan erkek tartışma grupları sosyal medya kanallarıyla örgütlenerek, kadına şiddeti, tecavüzü ve kadın cinayetlerini erkek mağduriyetine bağlı olarak meşrulaştırmaya çalışıyorlar. Manosfer gruplar kadın-erkek eşitliğini reddederek toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve hatta kadın düşmanlığını dijital

[8] X Platformundan alınan tweetler, 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi gazete'de yer alan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında isimler ve mailler kapatılarak kullanılmıştır.

[9] Manosfer kavramı, erkek (man) ve alan (sphere) kelimelerinin birleşimiyle türetilmiştir. Feminizm ve kadın karşıtı erkeklerin tartışma alanı olarak tanımlanıyor (Değirmenci ve İçirgen, 2025).

ortama taşıyarak "dijital bir patriyarka"nın oluşmasına öncülük etmektedirler. Bu da dijital çağın kadınlar için yeni bir tehlikesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine görsel 5'te yer alan tweetlerde bir kadın kullanıcı ise "Lütfen sesimizi ölmeden önce duyun !! !! !!" diyerek tepkisini ve korkusunu dile getirmektedir. Kadınların sokakta yürürken arkasına bakmadan, hava karardığında korkmadan yürümesi ya da korkmadan bir ulaşım aracına bile binmesi gün geçtikçe dahada lüks hale gelmektedir. Kadınlar ölmekten, öldürülmekten korkmaktadır. Sadece, ailesinin bireyi ya da tanıdığı insanlar ya da yakın partnerleri tarafından değil sokakta hiç tanımadığı biri tarafından öldürülmekten korkmaktadır. Hatta öldürülmeden tecavüze uğramaktan ya da aynı Özgecan Aslan (22 Ekim 1995 – 11 Şubat 2015) gibi bindiği dolmuştaki tecavüze direnirken vahşice yakılarak öldürülmekten korkmaktadır. Pınar Gültekin (1 Ekim 1993 – 16 Temmuz 2020) gibi terk ettiği sevgilisi tarafından bir varil içinde diri diri yakılıp üzerine beton dökülmesinden korkmaktadır kadınlar. Kadına şiddet ve kadın cinayetleri kadınların insan olarak yaşama özgürlüklerini ellerinden aldığı gibi tek başına sokağa çıkma özgürlüğünü de elinden almaya başlamıştır.

Görsel 6. Emine Bulut cinayeti & erkeğin erkeğe şiddeti[10]

31.05.2025 tarihinde İstanbul'da Marmaray'da 2 çocuklu bir babanın başka bir erkek tarafından yumruklanması olayı sosyal medya platformlarında gündem

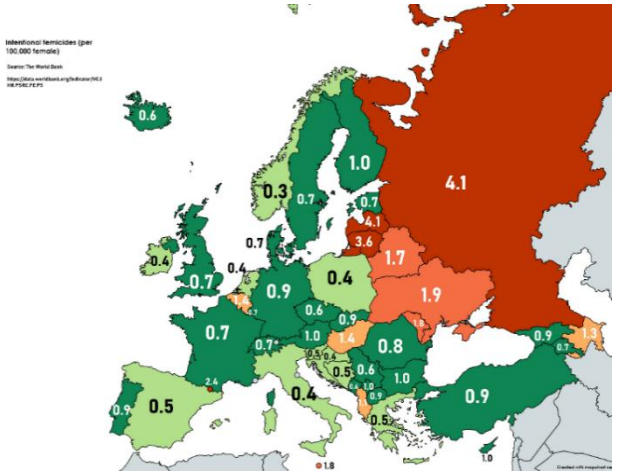
[10] X Platformundan alınan tweetler, 7 Nisan 2016 tarih ve 29677 sayılı Resmi gazete'de yer alan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında isimler ve mailler kapatılarak kullanılmıştır.

olmuştur. Bu olay sonrası emniyet güçleri hemen harekete geçerken mafya babası olarak bilinen Sedat Peker mağdur babaya destek mesajı atmış ve rivayete göre araba alması için para göndermiştir. Görsel 6'da X kullanıcılarından birinin bu olayla Emine Bulut cinayetini karşılaştırarak; Marmaray hadisesinin çocuğunun önünde "ölmek istemiyorum" diye bağıran kadının canından olması ile aynı kefeye konulduğunu ve çocuklarının yanında hakarete uğrayan baba figürünün erkek egemenliğinin kurallarını ihlal etme ihtimalinden dolayı büyük bir tepkiye yol açtığını ifade etmiştir. Diğer bir kullanıcı ise; mafyanın, hakimin, polisin, avukatın ve dahi basının şiddete uğrayan erkeği (baba olan erkeği) korumak için yarıştığını yazmıştır. Tabi ki şiddetin hiçbir türünü haklı görmek ve savunmak mümkün değildir. Kendinden fiziksel olarak daha zayıf olan, kendini savunamayacak durumda olana yapılan şiddet, şiddeti uygulayan kişinin kendi özgüvensizliğini kaba kuvvetle örtme, bir şey yapamadığı aciz kaldığı konuda şiddet uygulayarak kendini tatmin ettiği gerçeğini içinde barındırır. Ama ataerkil toplum erilliği o kadar normalleştirmiştir ki; erkeğe yapılan şiddet "çocuğunun önünde gururu kırılan baba" olarak adlandırılırken erkeklerin hiç değilse bir kısmı Emine Bulut'un kızının gözleri önünde boğazının kesilmesini "bilmediğimiz şeyler olabilir" diyerek normalleştirme yoluna gitmektedir.

Sonuç olarak; Emine Bulut cinayeti, sosyal medyanın uzun süre gündeminde kalmış ve sosyal medya vasıtasıyla toplum üzerinde son derece geniş bir kamuoyu yaratmayı başarmıştır. Tabi bu çalışmada Emine Bulut seçilmiş olsa da daha nice kadın cinayeti sürekli olarak kadınların zihninde yankılanmaya devam etmektedir. Çok sayıda hashtag bize gösteriyor ki; toplumun dijital tepkileri sadece duygusal tepkiler değil. Aynı zamanda toplumun kadın cinayetleri karşısında politikleşen, örgütlenen ve yönlendirme yapabilen doğasıyla birlikte sosyal medyanın yeni bir kanaat önderi ve hatta baskı grubu olarak ortaya çıkışının da bir kanıtını da sunmaktadır.

SONUÇ

Kadın cinayetleri ya da dünya literatüründeki adıyla "femicide" tüm dünyadaki kadınların ortak sorunudur. BM verilerine göre; "Her saat başı 5 kadın/kız çocuğu yakın partneri ya da aile üyeleri tarafından öldürülüyor" (https://turkiye.un.org/tr). Kadın cinayetleri yıldan yıla artarken dünya genelinde bu konuda yapılacaklar ya da yapılması gerekenlerin sürekli tartışıldığını gözlemliyoruz. Şekil 5 dünya genelinde kadın cinayetlerinin oranını vermektedir.

Şekil 5. Dünyada kadın cinayetleri (Kaynak: https://data.worldbank.org/)

Bütün dünyayı etkileyen insanı ve toplumu ilgilendiren bu önemli konuda; kadın cinayetlerinin doğası, dinamikleri ve kapsamına ilişkin güçlü bir anlayış oluşturduktan sonra etkili müdahale geliştirmek önem arz etmektedir. Widyono bu müdahaleyi geliştirmek için sorulması gereken soruları şu şekilde sıralamıştır (Widyono, 2008):

- *Kadın cinayetlerinin boyutu nedir ve nasıl ölçülür?*
- *Farklı ortam ve çevrelerde hangi kadın cinayeti örüntülerini tespit edebiliriz?*
- *Kadın cinayetleri açısından en fazla risk altında olanlar kimlerdir ve bu risk nasıl değerlendirilebilir?*
- *Devletlerin kadın cinayetlerine müdahale etme sorumlulukları nelerdir ve yükümlülüklerini yerine getirmede ne kadar başarılı olmuşlardır?*

Widyono'nun sorduğu bu sorular doğru müdahale için ilk adımları içerse de konu, bölge bölge ve ülke ülke ayrılarak spesifik şekilde ele alınması gereken bir konudur. Çalışmamızın özelinde Türkiye açısından duruma bakıldığında kadın cinayetleri açısından Türkiye'nin karnesi maalesef çok iyi görünmemektedir. "OECD'nin 2023 verilerine göre, 15-49 yaş aralığındaki kadınlar arasında partner şiddeti oranı açısından Türkiye, %32 ile OECD ülkeleri arasında ilk sırada yer alımaktadır. OECD ortalaması %23,4 iken, dünya genelinde bu oran en yüksek %52 ile Fiji'de görülmektedir. İsveç'te ise kadınların %21'i partner şiddetine maruz kalmakta ve bu oran ülkeyi 98. sıraya yerleştirmektedir" (https://www.dogrulukpayi.com/). Türkiye'de yaşanan kadın cinayetleri

incelendiğinde çalışmanın bütününde ele aldığımız üzere; önceden namus, töre ve aldatma çerçevesinde anılan kadın cinayetlerinin bugün "ayrılma, terk etme, reddetme ve hatta hiçbir şey yapmadığı halde" gibi nedenlerle gün geçtikçe artmaya devam ettiğini görüyoruz. Bunun nedenleri bölgesel olarak farklılaşabilmekle birlikte gün geçtikçe kırılmaya çalışılan toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkillikten vazgeçilmek istenmemesi en büyük etken olarak karşımıza çıkıyor. Toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında yasalar önünde erkeklerle eşit hale gelen ve fırsat eşitliği elde edebilen kadınlar toplumda aktif hale gelip rol model oldukça diğer kadınlar da daha fazla özgüven kazanarak görünür oluyorlar. Pratikte bu eşitliğe ulaşamamış kadınlarda bu eşitliği talep ettiklerinde ataerkillikle yoğrulmuş erkekler tarafından engellenmeye çalışılıyorlar. Eskiden ekonomik özgürlüğü olmayan hem ailesi hem de toplum tarafından dışlanma korkusu taşıyan kadınlar erkeklere karşı gelmek yerine şiddete ve baskıya boyun eğerken, bugün kadınlar bu baskıya boyun eğmeyen cesur kadınlar olarak ortaya çıkıyorlar. Ama o cesur kadınların bir kısmı gösterdikleri cesaretten ötürü cinayetle ödüllendiriliyorlar(!). Kadınlar buna rağmen bu cesareti kendilerinde bulmaya ve "hayır" demeye devam ediyorlar. Kadın STK'ları bugün her zamankinden daha güçlü ama ne yazık ki bu güçlü STK'larda hukuk sistemi de ve hatta kolluk kuvvetleri de çoğu zaman kadınları cinayete kurban gitmekten koruyamayabiliyor. Kadın cinayetlerinin tartışılması gereken alanlarından bir tanesi öncellikle siyasal alandır. Çünkü alınması gereken ilk ve en önemli önlemler siyasal alanda şekillenecektir. Daha sonra ise topluma yayılacaktır.

Değişen zaman ve değişen teknoloji siyaseti ve siyasal alanı da dönüştürmüştür. Siyasetin alanı gün geçtikçe genişlemekte ve yayılmaktadır. Siyasetin yayıldığı alanlardan biri ise dijital alan olarak öne çıkmaktadır. Bireyler ve özellikle gençler dijital alanda siyasete dair ya da başka toplumsal konulara dair görüşlerini paylaşarak siyasal katılım gerçekleştirmetedir. Bu noktada da dijital alan siyasal öğrenme alanı olarak bir işlev kazanmaya başlamaktadır. Kadın cinayetleri sonrasında sosyal medya aracılığıyla verilen dijital tepkilerle birlikte sosyal medya kullanıcılarının önemli bir bölümü şiddetin doğasını daha net bir şekilde anlamaya başlamıştır. Sosyal medya, daha farklı bir şekilde bilgiye erişimi olmayan genç kadınlar için öğretici bir rolle feminist teorilerin öğrenilmesine vesile olmuştur. "kadın cinayetleri politiktir" gibi bir kavramsallaştırmanın sosyal medya yoluyla gerçekleştiğini gözlemdik. Bununla birlikte artık çok sayıda birey ve hatta kadın birey yalnız olmadığının farkına vardı ve kollektif bir duygu oluştu. Sokakta yürürken öldürülmekten korkan kadın diğer kadınlarında korktuğunu ve yalnız olmadığını öğrendi. Sessiz kalarak bastırılan bu korku ve öfke sosyal medya yoluyla dışa vurulurken devamında sokak yürüyüşlerine

dönüşerek siyasal katılmayı netleştirdi ve böylece kişisel olanın aynı zamanda politik olduğu bireyler tarafından anlaşıldı. Sosyal medya yoluyla hukuki talepler dile getirildi, dijital kampanyalar düzenlendi (change.org kampanyaları, bakanlara ve milletvekillerine çağrılar v.b.). Bu süreç sosyal medya kullanıcılarını bir anlamda hak savunan siyasal bireyler haline getirdi. Kadın STK'ları, kadın aktivistler, feminist kadın akademisyenler sosyal medyada görünür hale gelerek kanaat önderi haline geldiler. Daha önce duyurulamayan, küçük bir çevrede kalan sesler çığ gibi büyüyerek her yerden duyuldu ve dijital feminist aktivizm örgütlenmesini tamamladı. Daha eski zamanlara baktığımızda kadın cinayetlerinin çoğu zaman duyulmadan kapanıp gittiği bir dünyada yaşarken, bugün artık bunun mümkün olmadığını görüyoruz. Artık dijital tepkiler yoluyla her eve giren yas, öfke ve adalet çağrısı kendine daha fazla takipçi bularak daha fazla kadını bilinçlendirmeye devam ediyor. Çalışma özelinde; Emine Bulut örneği gösterdiki sosyal medyanın evrimiyle kamusal alan kendi sınırlarını genişleterek daha erişilebilir dijital bir kamu alanına dönüştü. Günümüzde sosyal medya platformları kadına şiddet ve kadın cinayetlerine dair tepkilerin kolektif öfkenin bir harekete dönüşümünü olanaklı hale getirmektedir. Kadın cinayetlerinin toplumsal görünürlüklerini arttıran sosyal medya aynı zamanda kamusal baskı yaratma potansiyeli taşımaktadır. Emine Bulut cinayetinden sonra dijital tepkilerin yükselerek kamuoyunu yönlendirmesi sonucunda o dönem Adalet Bakanı olan Abdulhamit Gül "Yargı makamları tarafından caniye hak ettiği cezanın gecikmeksizin verileceğine inancım tamdır" şeklinde bir açıklama yapmıştır (https://www.indyturk.com/node/64041/haber/adalet-bakan%C4%B1-g%C3%BClden-emine-bulut-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-caniye-hak-etti%C4%9Fi-cezan%C4%B1n-gecikmeksizin). Adalet Bakanının açıklaması oluşan kamuoyu ve yapılan hashtag kampanyalarının kamusal bir baskı yaratmış olmasına bir örnektir. Ancak dijital tepkiler her zaman kamusal sonuçlara ulaşmayabilir. Buna rağmen, feminist aktivizmin dijital aktivizm anlamında oluşturduğu siyasal etki ve görünürlük kayda değerdir (Tüfekçi Z. , 2017). Bu durumdan farklı olarak Özdemir ve Sarıoğlu (Özdemir ve Sarıoğlu, 2024, s. 153) tarafından yapılan çalışmada; sosyal medya yoluyla oluşan dijital aktivizmin zaman zaman hukukun göz ardı edilmesine neden olarak yeni mağduriyetlere yol açabileceği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; kadın cinayetleri toplumun en önemli sorunlarından bir tanesidir. Bu durumun en temel nedenlerinden biri ataerkillik neticesinde elde ettiği kraliyet tacını bırakmak istemeyen erkek ve düzenin getirdiği koşullardan yararlanan kadınların bu düzeni sürekli yeniden üretmesinde yatmaktadır. Belki STK'ların ya da kamu kurumlarının yapması gereken bir şeyler hala olabilir ama konunun özüne inerek temel eğitimden itibaren bir takım önemli konuların çocuklara ve

hatta anne- babalara öğretilmesi gerekmektedir. Özellikle kadın-erkek eşitliğinin öğretilmesi bu kapsamda aile içinde kadına özgü ve erkeğe özgü görevlerin ortadan kaldırılması önemli görünmektedir. Değişen dünyada dijital feminist aktivizmin ailenin dönüştürülmesi ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için sosyal medyada yaptığı çalışmaları arttırarak daha fazla kişiyi kazanmak için çalışmalar yapmalıdır. Zira dijital aktivizm yeni bir siyasal katılma yolu olarak yükselmekte ve aynı zamanda güçlü bir kamusal baskı yaratmaktadır. Böylelikle toplumun hafızasını sürekli tazeleyen, kadın cinayetlerine karşı toplumun duygularını ve dayanışmasını örgütleyerek feminizmin politik öznelliğine katkı sağlayan bir etki yaratmaktadır. Bununla birlikte kadın cinayetlerine karşı yasaların daha caydırıcı hale getirilmesi için yapılacak mücadelede liderlik edecek olan kadın STK'ları dijital dünyayı bu anlamda örgütleyerek bilinçli bir kamuoyu oluşturulmasına katkı sağlamakla mesul görülmektedirler. Artık örgütlenmesini tamamladığı düşünülen dijital feminist aktivizm bu katkıyı sağlayacak yeterliliğe sahip görünmektedir. Toplumsal dönüşümler insan ömrü ile ölçülemeyecek derecede yavaş gerçekleşse de hızlı bir şekilde dijitalleşen dünyada toplumsal dönüşümün de hızlanması beklenebilmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Ak, H. Ş. (2016). Osmanlı ve cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hareketleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(18), s. 46-63.

Akkaş, İ., ve Uyanık, Z. (2016). Kadına yönelik şiddet. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,* (1), s. 32-42.

Aslan, A., ve Kırışkan, I. (2022). Türkiye'de kadın cinayeti haberlerinin içerik analizi (2008-2021). *International Journal of Social İnquiry*, 15(1), s. 85-104. https://doi.org/10.37093/ijsi.1034519

Avcı, F., ve Güdekli, İ. A. (2018). Toplumsal cinsiyet ve medya ilişkisi: yazılı basında kadına şiddet ve kadın cinayetleri haberleri üzerine bir analiz. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 4(2), s. 475-506.

Ayan, S. (2021). Sosyolojik kuramlarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı kadın cinayetleri. M. Öztürk, ve M. B. Bulut (Dü) içinde, *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri* (s. 21-44). Nobel Akademik Yayıncılık.

Berktay, F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti.* Metis Yayınları.

Bhasin, K. (2014). *Ataerkil Sitem "Erkeklerin Dünyasında Yaşamak"*. (A. Coşkun, Çev.) Kadav.

Bhasin, K. (2015). *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller".* (K. Ay, ve Z. Sarıhacıoğlu, Çev.) KADAV.

Blackstone, A. M. (2003). Gender roles and society. J. R. Miller, R. M. Lerner, & L. B. Schiamberg (Dü) içinde, *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments* (s. 335-338). ABC-CLIO.

Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) Metis.

Cıngı, Y., ve Cıngı, M. (2022). Medyada yer alan kadına yönelik şiddet ve kadın cinayeti haberlerine toplumun tepkisi üzerine nitel bir araştırma. *Erciyes Akademi*, 36(4), 1813-1840. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1150443

Çetin, İ. (2014). Gelenek ve modernite arasında Türkiye'de son dönem kadın cinayetleri. *Sosyoloji Dergisi*, 30, 41-63.

Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.* Longman.

Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni.* (T. Ilgaz, Çev.) Hill Yayınları.

Değirmenci, N., ve İçirgen, İ. G. (2025). Bir manosfer kaynağı olarak reddit: anti anti-feminist söylemin normalleştirilmesine yönelik bir inceleme. *Yeni Medya Elektronik Dergisi,* 9(1), 8-134.

Donovan, J. (2015). *Feminist Teori* (10. b.). (A. Bora, M. Ağduk Gevrek, ve F. Sayılan, Çev.) İletişim Yayınları.

Erden, G., ve Akdur, S. (2018). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet ve kadın cinayetleri. *Journal of Clinical Psychology Research*, 2(3), 128-139. https://doi.org/10.31828/kpd2602443808092018m000003

Gazioğlu, E. (2013, Ocak-Haziran). Kadın cinayetleri: kavramsallaştırma ve sorunlu yaklaşımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7(30), 89-100.

Gökulu, G. (2021). Medyada kadın cinayetleri. M. Öztürk, ve M. B. Bulut (Dü) içinde, *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri* (219-239).

Güneş, G., ve Yıldırım, B. (2019). Cinsiyet temelli bir savaş: kadın cinayetlerinin medyada temsili üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 30(3), 936-964. https://doi.org/10.33417/tsh.622587

Jorgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). Discourse analysis as theory and method. SAGE Publications Ltd.

Kolburan, Ş. G. (2017). Kadın cinayetleri konusunda nedensel bir değerlendirme: sahip olma güdüsü. *Adli Tıp Bülteni*, 22(3), 194-199. https://doi.org/10.17986/blm.2017228672

Koyuncuoğlu, T. (2020). *Töreden Moderne Kadın Cinayetleri*. Cinius Yayınları.

Özdemir, Ö., & Sarıoğlu, E. B. (2024). Seeking justice on social media for femicides in Türkiye. *Etkileşim*, 7(13), 142-156. https://doi.org/10.32739/etkilesim.2024.7.13.244

Özer, E., Aydoğdu, H. İ., Kırcı, G. S., ve Önal, G. (2016). Kadın cinayetleri-femisid kavramı. *Adli Tıp Bülteni,* 21(2).

Öztürk, M., ve Ayan, S. (2021). Kadın cinayetleri (femisid): kavramlaştırma ve kavramlaştırmada yaşanan sorunlar. M. Öztürk ve M. B. Bulut (Dü) içinde, *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri* (s. 1-21). Nobel Akademik Yayıncılık.

Russel, D. E. (1990). *Rape in Marriage.* exp. and rev. Indiana University Press.

Russell, D. E. (2008). Femicide: politicizing the killing of females. *Strengthening Understanding of Femicide: Using Research to Galvanize Action and Accountability* (s. 26-32). içinde, Sharps.

Sallan Gül, S., ve Altındal, Y. (2015). Medyada kadın cinayeti haberlerindeki cinsiyetçi izler: Radikal gazetesi. *Akdeniz İletişim Dergisi* (24), 168-188.

Savran, G. A. (2011). Feminizm (yeni) toplumsal hareketlerden biri mi? *Feminist Politika* (10), 20-22.

Tüfekçi, İ. (2021). *Ekonomik, Hukuki ve Siyasal Gelişmelerin Türkiye'de Kadın Cinayetleri Meselesine Yansıması*. Tilki Kitap.

Tüfekçi, Z. (2017). *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale University Press.

Widyono, M. (2008). Conceptualizing femicide. *Strengthening Understanding of Femicide: Using Research to Galvanize Action and Accountability* (s. 7-26) içinde, Sharp.

Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis: history, agenda, theory, and methodology. R. Wodak, & M. Meyer (Dü) içinde, *Methods for Critical Discourse Analysis* (s. 1-33). Sage.

Yılmaz, E., ve Ören, B. (2021). Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinin medyaya yansıması. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 46-53.

Yüner, R. (2021). İlahi dinlerde kadının konumu, kadına şiddet ve kadın cinayetlerine bakış. M. Öztürk, ve M. B. Bulut (Dü) içinde, *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri* (s. 239-271). Nobel Akademik Yayıncılık.

Zengin, B. (2021). Ataerkil sistemin temelleri ve kadın cinayetleri. M. Öztürk, ve M. B. Bulut (Dü) içinde, *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri* (s. 45-88). Nobel Akademik Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to qualitatively analyze the increasing prevalence of femicides in Türkiye, particularly on social media (the X platform), and the increasing reactions to these femicides in the digital sphere.

Method: This study is based on critical discourse analysis, which considers discourse not only as a linguistic practice but also as a social practice. Drawing on the social reality and constitutive power of discourse, discourse analysis was approached from a Foucauldian (1987) perspective, and the obtained data was analyzed through narratives and metaphorical patterns that serve the reproduction of ideology. The study examines the murder of Emine Bulut, one of the most talked-about femicides of recent years and one that has received the most interaction on social media. The social media channel chosen is the X (Twitter) platform. The X platform was chosen because it is a social media platform focused on text content. The murder of Emine Bulut, which took place on August 18, 2019, resonated widely with the public. Emine Bulut's cries of "I don't want to die" and her 10-year-old daughter's cries of "Mom, please don't die" remained a trending topic for days. Digital mourning and digital response practices, which began with Özgecan Aslan, who was murdered in 2015, intensified with Emine Bulut and evolved into digital feminist movements. The murder of Emine Bulut was selected as a case study for this study. The #hashtag campaigns on the X platform, along with the comments, were reviewed, and the relationship between the discourses spread on social media platforms, political demands, and the concepts of political subjectification (Butler, 2008; Savran, 2011) within the context of feminist theory was evaluated through discourse analysis. Furthermore, the study considered the relationship of discourse to historical and social context using the contextual analysis method proposed by Wodak and Meyer (2009).

Findings: This study examines how grief, anger, and solidarity have transformed in the digital age through social media reactions, using the case study of Emine Bulut. It has been determined that social media reactions have transformed the

digital sphere into a space of political subjectification and, in this respect, their power to generate public pressure and generate political influence. The study concludes that the digital reactions that emerged in response to femicides are not merely online expressions of anger, but rather convey a feminist sense of political subjectification and offer a new perspective on political participation.

Conclusion and Discussion: Changing times and evolving technologies have transformed politics and the political sphere. The sphere of politics is expanding and spreading daily. One of the areas where politics is expanding is the digital sphere, which stands out. Individuals, and especially young people, engage in political participation by sharing their views on politics and other social issues in the digital sphere. At this point, the digital sphere begins to function as a political learning space. With the digital reactions expressed through social media following the femicides, a significant portion of social media users have begun to more clearly understand the nature of violence. Social media, in a different way, has played a role in educating young women who lack access to information and enabling them to learn feminist theories. We observed that conceptualizations like "femicide is political" have materialized through social media. This process has, in a sense, transformed social media users into political individuals who defend their rights. In this study, the example of Emine Bulut demonstrates that with the evolution of social media, the public sphere has expanded its boundaries, transforming into a more accessible digital public sphere. Today, social media platforms enable the collective anger generated by reactions to violence against women and femicide to transform into a movement. Social media, which increases the public visibility of femicide, also has the potential to create public pressure. In conclusion, we can say that femicide is one of society's most significant problems. In addition to public measures, the work carried out by NGOs is also crucial. NGOs and feminist activists are seen as the institutions expected to lead and guide digital activism.

Çıkar Çatışması Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4411-4431
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82127
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 19.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 06.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Şişman, B. Z., Ünlü, İ., & Kaşkaya, A. (2025). Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Journal of History School,* 78, 4411-4431.

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) EĞİTİMİNİN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ[1]

Zehra Betül ŞİŞMAN[2], İhsan ÜNLÜ[3] & Alper KAŞKAYA[4]

Öz

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji yöntemi kullanılarak yürütülmüş ve lise öğrencilerinin P4C (Çocuklar için Felsefe) etkinliklerine ilişkin deneyimlerini anlamayı amaçlamıştır. Çalışma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Malatya, Şırnak ve Antalya'da farklı lise türlerinde öğrenim gören 10. sınıf öğrencilerinden oluşan 9 kişilik bir grupla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, 10 hafta boyunca haftada bir gün çevrim içi olarak P4C etkinlikleri uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde demografik bilgi formu, gözlem formu ve yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmış; veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular dört ana tema etrafında toplanmıştır: Bilişsel Gelişim, Sosyal-Duygusal Gelişim, Eğilimler ve Estetik Farkındalık. Öğrencilerde felsefi sorgulama, metabilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerinde belirgin gelişim gözlemlenmiştir. Ayrıca, öz farkındalık, öz düzenleme, empati, iş birliği ve sosyal farkındalık gibi sosyal-duygusal becerilerde ilerleme kaydedilmiştir. Eğilimler bağlamında öğrencilerin öz güven, açık fikirlilik ve analitik düşünme eğilimlerinde artış olduğu belirlenmiştir. Estetik farkındalık açısından ise öğrencilerin sanat eserlerine karşı duyarlılıklarının arttığı ve sanatı daha derinlemesine

[1] Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %33,33 2. yazar: %33,33 3. Yazar %33,33. Etik kurul onayı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde, 28/02/2025 tarih, 02/06 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2] Dr. Bağımsız Araştırmacı, z.betulsisman@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7090-330X
[3]Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, iunlu@erzincan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7606-6781
[4]Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, alperkaskaya@ gazi.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6695-6422

değerlendirme becerileri kazandıkları görülmüştür. Sonuç olarak, P4C uygulamaları öğrencilerin düşünsel, duygusal, sosyal ve estetik gelişimlerini çok boyutlu olarak desteklemekte ve öğrenmeyi anlamlı hâle getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Lise, Nitel, Deneyim.

Examination of Philosophy for Children (P4C) Education According to the Opinions of High School Students

Abstract

This study, conducted using a phenomenological approach, aimed to understand the experiences of high school students with P4C (Philosophy for Children) activities. The research was carried out with a group of 10th-grade students from different types of high schools in Malatya, Şırnak, and Antalya during the 2024-2025 academic year. Over a 10-week period, students participated in weekly online P4C sessions. Data was collected through a demographic information form, observation forms, and semi-structured interviews, and analyzed using thematic analysis. The findings were grouped into four main themes: Cognitive Development, Socio-Emotional Development, Tendencies, and Aesthetic Awareness. Significant improvements were observed in students' philosophical inquiry, metacognitive awareness, and problem-solving skills. Additionally, progress was made in socio-emotional skills such as self-awareness, self-regulation, empathy, collaboration, and social awareness. In terms of tendencies, there was an increase in students' self-confidence, open-mindedness, and analytical thinking. Regarding aesthetic awareness, students showed heightened sensitivity to art and developed deeper skills in evaluating artistic works. In conclusion, P4C activities support students' cognitive, emotional, social, and aesthetic development in a multifaceted way, making learning more meaningful. These findings suggest that P4C can be a valuable educational tool for enhancing various dimensions of student growth.

Keywords: Philosophy, High School, Qualitative, Experience.

GİRİŞ

Günümüz eğitim sistemlerinde, öğrencilerin yalnızca bilgiye ulaşmaları değil; aynı zamanda bilgiyi sorgulamaları, değerlendirmeleri ve bu bilgilerden yeni düşünceler üretebilmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin bilişsel becerilerinin yanı sıra duyuşsal ve sosyal becerilerinin de bütüncül bir yaklaşımla geliştirilmesini hedefleyen eğitim modelleri giderek yaygınlaşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2023 yılında kamuoyuna duyurulan ve 2024 yılı itibarıyla 1., 5. ve 9. sınıf düzeylerinde uygulamaya

geçirilen "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli", öğrencilerin zihinsel, sosyal, duygusal, fiziksel ve ahlaki gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan bütüncül bir eğitim anlayışı sunmaktadır. Söz konusu model, bütüncül eğitim yaklaşımına dayalı olarak önemli yapısal değişiklikler öngörmektedir. Ancak modelin etkililiğinin artırılabilmesi adına; uygulama sürecinde karşılaşılabilecek muhtemel zorluklara yönelik stratejilerin geliştirilmesi, öğrenci merkezli yaklaşımların güçlendirilmesi ve öğretmen ile ebeveyn eğitimine yönelik yatırımların artırılması gerekmektedir. Bu sayede, öğrencilerin çok yönlü gelişimi daha etkili biçimde desteklenebilecek ve modelin hedeflerine ulaşılması mümkün olabilecektir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde; bütüncül eğitim anlayışı, erdem-değer-eylem söylemi, beceri temelli öğrenme yaklaşımı, disiplinler arası bileşenlerin entegrasyonu ve öğrenme yaşantılarının öğrenci katılımıyla oluşturulması, modelin güçlü yönleri arasında öne çıkmaktadır (MEB, 2024). Öte yandan, uygulama gerçekçiliği, öğrenci merkezli yaklaşımların derinleştirilmesi, sınav odaklı eğitimin etkisinin azaltılması, doğa ve sanat temelli anlayışın güçlendirilmesi, modele uygun öğretmen eğitimi ile ebeveyn katılımının sağlanması gibi alanlar, programın geliştirilmesi gereken yönlerini oluşturmaktadır.

Bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin anlayış ve felsefesiyle örtüşen pedagojik yaklaşımların belirlenmesi amacıyla yürütülmektedir. Bu bağlamda, modelin hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayabilecek bir yaklaşım olarak, dünyada yaygın biçimde uygulanan ve Türkiye'de de son yıllarda ilgi görmeye başlayan "Çocuklar İçin Felsefe" (Philosophy for Children – P4C) uygulamaları incelenecektir. Araştırmada, öğrenci görüşlerinden hareketle P4C uygulamalarının Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne sağlayabileceği katkılar tartışılacaktır.

Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi (P4C)

Çocuklar İçin Felsefe (P4C), 1969 yılında Columbia Üniversitesi felsefe profesörü Matthew Lipman tarafından geliştirilmiş bir eğitim yaklaşımıdır. Lipman, üniversite öğrencileri arasında gözlemlediği yoğun siyasi çatışmalar ve düşünsel derinlik eksikliği karşısında, eleştirel düşünme becerilerinin erken yaşlarda kazandırılması gerektiği sonucuna varmıştır (Leng, 2020). Bu doğrultuda, felsefi sorgulamayı erken yaşlardan itibaren eğitim sürecine dahil etme fikri doğmuş ve bu düşünce Lipman'ın ifadesiyle "bir gün kafasında patlamıştır" (Gregory, 2013).

P4C, beş yaşından itibaren K-12 düzeyinde uygulanabilen, çocukların düşünme ve akıl yürütme becerilerini felsefi sorgulama ve diyalog yoluyla geliştirmeyi amaçlayan bir pedagojik yaklaşımdır (Topping vd., 2019; Rogers, 2013). Bu yaklaşım, yalnızca bilişsel gelişimi değil, aynı zamanda öğrenciler arasında iletişim, empati, iş birliği ve yansıtıcı düşünme gibi 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasını da hedeflemektedir. P4C'nin kuramsal temelleri Jean Piaget ve Lev Vygotsky'nin gelişim kuramlarıyla örtüşmektedir. Piaget'ye göre çocuklar belirli evrelerde mantıksal düşünme becerilerini geliştirirken, Vygotsky'nin Yakınsak Gelişim Alanı (ZPD) kuramı, çocukların sosyal etkileşim yoluyla öğrenmesini vurgular. P4C'deki "sorgulama topluluğu" kavramı, bu sosyal öğrenme sürecini destekleyen bir öğrenme ortamı sunar (Piaget, 1972; Vygotsky, 1978; Lipman, 2003).

P4C yaklaşımı, farklı ülkelerde çeşitli eğitim kademelerinde uygulanmış ve öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duyuşsal gelişimleri üzerinde anlamlı etkiler yaratmıştır. Örneğin, Madrid Avrupa Okulu'nda yürütülen uzunlamasına bir çalışmada, ilkokuldan lise düzeyine kadar P4C etkinliklerine katılan öğrencilerin, kontrol grubuna kıyasla ortalama 7 IQ puanı daha yüksek bilişsel performans sergiledikleri bulunmuştur (Colom, Moriyón, Magro, & Morilla, 2014). Bu gelişim, özellikle başlangıç düzeyinde düşük bilişsel yeterliliğe sahip öğrenciler arasında daha belirgin olup, P4C'nin bilişsel eşitsizlikleri azaltma potansiyeline işaret etmektedir. Benzer şekilde, Gorard, Siddiqui ve See (2017) tarafından yürütülen çalışmalarda P4C, özellikle dezavantajlı gruplarda muhakeme, okuma ve matematik gibi akademik becerilerde gelişmelerle ilişkilendirilmiştir. Bu bulgular, P4C'nin geleneksel müfredata paralel olarak akademik başarıyı destekleyebileceğini göstermektedir.

P4C yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda sosyal ve duyuşsal becerilerin gelişimini de desteklemektedir. Suudi Arabistan'da yapılan bir araştırmada, P4C oturumlarına katılan öğrenciler, iletişim ve problem çözme becerileri açısından anlamlı gelişim göstermiştir. Ancak, empati ve kültürel çeşitliliğe ilişkin gelişim sınırlı düzeyde kalmıştır (Alzahrani & Almutairi, 2023). Türkiye'de yapılan çalışmalarda da benzer şekilde P4C etkinliklerinin öğrencilerin konuşma becerilerini artırdığı, konuşma kaygısını azalttığı ve sosyal davranışları teşvik ettiği tespit edilmiştir (Balcı & Eryılmaz, 2024; Acar & Arslan, 2023). İskoçya'da yürütülen bir başka çalışmada, P4C'nin sınıf içi diyaloğa katılımı artırdığı ve öğrencilerin muhakeme becerilerinin lise yıllarına kadar sürdüğü belirtilmiştir. Ayrıca, COVID-19 pandemisi sırasında P4C uygulamalarının, öğrencilerin ruhsal sağlık sorunlarıyla başa çıkmasına yardımcı olduğu ve duygusal refahlarını desteklediği ortaya konmuştur (Malboeuf-Hurtubise et al., 2021).

Türkiye'de P4C uygulamaları son yıllarda artış göstermeye başlamış olsa da bu alan hâlen gelişme sürecindedir. Mevcut uygulamalar çoğunlukla okul öncesi ve ilkokul düzeyinde yoğunlaşmıştır. Ancak, lise öğrencileri için de bu yaklaşım önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu yaş grubundaki bireyler, gelişmiş soyut düşünme becerileri sayesinde kimlik, değerler ve ahlaki ikilemler gibi felsefi temaları daha derinlemesine tartışabilme kapasitesine sahiptirler. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin benimsediği bütüncül eğitim anlayışı, P4C'nin sunduğu sorgulayıcı ve çok boyutlu öğrenme ortamlarıyla örtüşmektedir. Ancak, lise düzeyinde yapılan uygulama ve araştırmaların sınırlı oluşu, bu yaş grubuna yönelik P4C'nin potansiyel etkilerini tam anlamıyla ortaya koyamamaktadır. Bu nedenle, lise öğrencilerinin bu yaklaşıma dair algı ve deneyimlerinin incelenmesi hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu çalışma, lise öğrencilerinin Çocuklar İçin Felsefe (P4C) etkinliklerine yönelik görüşlerini incelemeyi ve bu etkinliklerin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimleri üzerindeki olası etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Öğrencilerin felsefi sorgulama süreçlerine katılımı sonrasında düşünme biçimlerinde, öğrenmeye ilişkin yaklaşımlarında ve iletişim becerilerinde herhangi bir değişim olup olmadığını kendi ifadeleri üzerinden analiz etmek hedeflenmektedir. Elde edilen bulguların, eğitim politikaları ve müfredat geliştirme süreçlerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin deneyimlerine ilişkin bulgular nelerdir?

1. P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin bilişsel deneyimlerine ilişkin bulgular nelerdir?
2. P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin sosyal-duygusal deneyimlerine ilişkin bulgular nelerdir?
3. P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin eğilimlerine ilişkin bulgular nelerdir?
4. P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin estetik farkındalıklarına ilişkin bulgular nelerdir?

YÖNTEM

Çalışma, nitel araştırma modelinde fenomenoloji desenli planlanmıştır. Fenomenoloji desenli çalışma, bireylerin yaşanmış veya deneyimsel anlamını inceler. Bu anlamlar ise bireyin bilinç, dil, bilişsel ve bilişsel olmayan duyarlılıklarını, ön anlamalarını, varsayımlarını tanımlamaya ve yorumlamaya

çalışır (Adams & Manen, 2008) böylelikle deneyimler değerlendirilir (Miller, 2003). Çalışmada, P4C eğitimini deneyimleyen öğrencilerin P4C eğitimine ilişkin algılarını, deneyimlerini belirlemek ve derinlemesine veri toplamak amacıyla bu model tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin çeşitli illerinde (Malatya, Şırnak, Antalya) farklı okul türlerinde lise 10.sınıfa devam eden öğrenci oluşturmaktadır. 2 öğrenci Antalya, 1 öğrenci Şırnak, 5 öğrenci de Malatya ilinden katılım sağlamıştır. Öğrencilerin demografik bilgisi şöyledir: 2 öğrenci puanlı yerleşilen Anadolu Lisesi, 1 öğrenci Fen Lisesi, 1 öğrenci İmam Hatip Lisesi ve 5 öğrenci mahalli yerleşim diploma notuna göre liseye yerleşen öğrencilerdir.

Katılımcı öğrencilere çalışmayı uygulayan araştırmacı tarafından 10 hafta haftada bir gün 40+40+40 sürede online olarak zoom üzerinden uygulama yapılmıştır. Çalışmada katılımcı öğrenciler amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Ölçüt, araştırmacı tarafından ya da önceden hazırlanan ölçütler olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2015). Ölçüt olarak ise gönüllü olmaları, daha önce P4C eğitimi almamış olmaları, felsefe dersine olumsuz yaklaşımları olan, online eğitime katılım için yeterli teknolojik imkanlara sahip olmalarıdır.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Eğitim Bilimleri Etik Kurulu 28.02.2025 tarihli Protokol 02/06 ve sayı E-88012460-050.04-434429 numarası ile izin alınmıştır. Çalışma online olarak yürütülmesinden dolayı velilerle WhatsApp aracılığıyla ile iletişime geçilerek ilgili "bilinçli onay" onam formları gönderilmiş imzalatılmıştır. Katılımcı öğrencilere de bilgilendirme yapılmış, uygun olarak gönüllü olur "bilinçli onay" onam formları imzalatılmış ve diledikleri takdirde çalışmadan ayrılabilecekleri bilgisi verilmiştir. Çalışmadan ayrılmayı tercih eden öğrenci olmamıştır. Bilinçli onaylar Helsinki Deklarasyonu göz önünde bulundurularak alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu, gözlem formu ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Fenomenolojide gözlem, araştırmacının uygulama sonrası yapacağı görüşme için soracağı sorular için yol gösterici olur ya da destekleme amacıyla kullanılır (Yıldırım& Şimşek, 2018). Çalışmada, uygulamayı gerçekleştiren araştırmacı katılımcı gözlemci olarak yer almıştır. Katılımcı gözlemde, araştırmacı bir olgunun farklı yönlerini gözlemlemesi, sistematik olarak deneyimlemesi ve ayrıntılı olarak izlenimlerini

kaydetmesi bakımından önemlidir (Glesne, 2016). Katılımcı gözlemci rolüyle araştırma sürecinde veri toplayan araştırmacı, gözlem aracı olarak Fisher' ın (2013) diyalog becerileri kontrol listesini kullanmıştır. Araştırmacı, araştırılan olguyu birey ya da grubun nasıl deneyimledikleri ve deneyimledikleri olguyu nasıl anlamlandırdıklarını tespit etmek amacıyla görüşme soruları hazırlarmıştır (Ceylan Çapar & Ceylan, 2022). Gözlem sürecinde elde edilen verilerin anlamlandırılması için gözlem sürecinde hazırlanan sorular, yarı-yapılandırılmış görüşme sorularına dönüştürülmüş ve 10 haftalık etkinlik sonrasında katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır (Ekiz, 2003). Görüşmeler, etkinlik sürecinde olduğu gibi zoom üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler tematik analiz ile analiz edilmiştir. Tematik analiz, *"veri içindeki örüntüleri (temaları) tanımlamaya, analiz etmeye ve raporlamaya yönelik bir yöntem"* dir (Braun & Clarke 2006, s.6). Tematik analiz elde edilen veri setlerinde bireylerin deneyimlerini, davranışlarını ya da düşüncelerini anlamak için uygun bir analiz sağlar (Kiger & Varpio, 2020). Tematik analiz kapsamında veriler tümevarım ve tümdengelim tematik analize uygun analiz edilmiştir. Tümdengelimli tematik analizde veriler, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Programına (2024) uygun olarak analiz edilmiştir. Uygun temalar, kategoriler ve kodlar ele alınmıştır. Tümevarımsal analizde ise verilerdeki kategorilerin, yeni örüntülerin, temaların keşfedilmesi amaçlanmıştır (Patton, 2018). Böylelikle kavramsal çerçeve ile veriler sınıflandırılmış ayrıca verilerde eksiklik problemi olmaması için farklı kodlar, temalar var mı araştırılmıştır. Sonuçta araştırmanın verileri ayrıntılı analiz edilmesi sağlanmış, yorumlaması yapılmıştır.

Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme soruları 2 uzman görüşüne sunulmuştur. Fenomenoloji desende araştırmacı görüşme sorularını gerçekleştirirken düşüncelerini paranteze alması (Green, 2005), kişisel varsayımlarını ve inançlarını görüşme sorularını sorarken yansıtmaması önemlidir (Ashworth ve Lucas, 2000). Dolayısıyla araştırmacı görüşme sorularını gerçekleştirirken kendini paranteze almıştır. Araştırma sürecinde verilerin nasıl elde edilip analiz edildiği ayrıntılı şekilde açıklanmış aktarılabilirliği sağlanmıştır. Araştırmacılar tarafından oluşturulan kodlar uzman görüşüne açılmış gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda yeniden organize edilmiştir. Araştırmacılar öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin doğrudan alıntılarına yer vererek araştırmanın teyit edilebilirliğini sağlamaya çalışmıştır. Veriler analiz edilirken gizliliğe uygun olarak anonimleştirilerek kod verilmiştir (K.Ö. 1, E.Ö. 1 gibi…).

Uygulama Süreci

Bu uygulamada P4C aktiviteleri bir ders programı kapsamında yürütülmemiştir. Ancak Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde program dışı etkinlikler ve bütüncül eğitim anlayışı kapsamında P4C eğitimine uygun gerçekleştirilmiştir.

Uygulama süreci 10 hafta olarak planlanmıştır. Haftada bir gün akşam saatlerinde online olarak 40+40+40 sürede yapılmıştır. Uygulama için P4C aktivitesi hazırlanmış, her hafta araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Etkinliklerde uyaran olarak belirlenen ünlü tablolar (resimler) ve kitaplardan belirli kısımlar kullanılmıştır. Kitap uyaranlarının bazılarında metinler seçilirken Nuran Direk'in (2019) "Gençler İçin Felsefe" kitabından ve resim uyaranlarında Yılmaz & Bilican (2022) kitabından yararlanılmıştır. Aşağıda P4C etkinlikleri sırasında uygulanan uyaranlar sunulmuştur:

Tablo 1.

Uygulama sürecinde kullanılan uyaranlar

Hafta	Yazar ve Eser İsmi	Sorgulama Topluluklarında İşlenen konu ve kavramlar
1. Hafta	Peter Worley-Felsefe Makinesi	Sandalye hikâyesi-Algı-bakış açıları-nesnelere yüklenen anlam-isim
2. Hafta	Peter Worley-Felsefe Makinesi	Thesus'un Gemisi- Kimlik-Değişim
3. Hafta	Peter Worley- Felsefe Makinesi	Garip Şeyler Dükkânı-Gelecek-Benlik-Seçim-özgür irade
4. Hafta	Peter Worley-Felsefe Makinesi	Hiçlik Hakkında Düşünmek-Varoluş, Anlam
5. Hafta	Aristoteles-Nikomakhos'a Etik	İyi yaşam-mutluluk
6. Hafta	Nietzsche- Zerdüşt Böyle Buyurdu	Özgürlük-başkaldırma-boyun eğme
7. Hafta	Nietzsche-Zerdüşt Böyle Buyurdu	Erdemlilik-Erdemli davranış
8. Hafta	Salvador Dali- Belleğin Azmi /Yumuşak Saatler	Zaman, öznel ve nesnel zaman, gerçeklik, hayal
9. Hafta	Pieter Brueghel-İkarus'un Düşüşü Sırasında Bir Manzara	İlgi, ilgisizlik, farkında olmak, sorumluluk, günlük yaşam, duyarlılık, bencillik, ihtiyaçlar, tutku, ölçülü olma
10. Hafta	Victor Vasarely- Vega 200	Algı, görecelilik, yanılsama, perspektif, zihin, gerçeklik, öznellik, doğruluk

P4C aktiviteleri için tanışma dersinde öğrencilere uygulama süreci ve P4C oturumlarında uymaları gereken kurallar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Bu kurallar ise oturumların sağlıklı olması ve amacına ulaşması için olduğu belirtilerek; birbirini dinleme, düşünceleri paylaşırken el veya ekrandan el kaldırma butonu kullanma, soru sorma, düşüncelerini nedenlerini ile açıklama, gerekçelendirme yapmaları, gerektiğinde ifade değişimi yapabilecekleri, birbirinin fikrine katılıp katılmamakta serbest oldukları, arkadaşlarının fikirlerini önemsemeleri ve saygı duymaları yönündedir. İlk haftalar bu kurallar oturuma başlamadan önce hatırlatılmıştır, ilerleyen haftalarda gerek duyulmamıştır. P4C uygulama süreci altı aşamadan oluşmuştur. Bu aşamalar, ısınma, uyaranın paylaşılması, tartışılacak sorunun veya kavramın seçimi, ilgili sorunun sorgulanması/tartışılması, değerlendirme ve pekiştirici felsefi etkinlikle sona ermiştir. Uyaran olarak kullanılan kitaplar, her hafta araştırmacı tarafından okunmuş, (tablo resimler bilgisayar ekranından gösterilmiştir). Uyaran sunumundan sonra öğrencilerin soru oluşturması için uyaranda öne çıkan durum, kavram ve olaylara yönelik sorular sormaları istenmiştir. "Sorgulama Topluluğu" anlayışının oluşması için araştırmacı kolaylaştırıcı rolüyle çocuklara uygun soruları sormaları konusunda cesaretlendirerek, gerektiğinde yardımcı olmuştur. Eğer felsefi soru çıkmazsa araştırmacı tarafından hazırlanan sorular gençlere sorulmuştur. Her öğrencinin kendi sorusunu hazırlaması istenmiş ve sonra gençlerin oluşturduğu sorular üzerinden oylama yapılmış ve en çok oyu alan soru üzerinde tartışma başlatılmıştır. Ayrıca tartışmanın derinleşmesini sağlamak için de araştırmacı katılımcılara sorular yöneltmiştir. İlk haftalarda öğrenciler soru oluşturmakta zorlanması nedeniyle araştırmacı yardımcı olmuştur. Sorgulama sürecinin sona ermesiyle değerlendirme sürecine geçilmiştir. Değerlendirme sırasında başarılı bir sorgulama yaptıklarını düşünüyorlarsa başparmaklarını yukarı bakacak şekilde kaldırmaları, olumsuz ise aşağı, kararsız ya da ikisi arasında iseler orta hizada kaldırmaları istenmiştir. Değerlendirme aşamasında yöneltilen sorular ise *• Birbirimizle düşüncelerimizin nedenlerini paylaştık mı? • Birbirimizi dinledik mi? • Herkes söz hakkı aldı mı? • Konuyla alakalı ilerledi mi tartışma? • Tartışmamız eğlenceli miydi? • Tartışma boyunca fikrimizi değiştirdik mi?* gibi P4C değerlendirme aşamasında kullanılan sorular yöneltilmiştir. Pekiştirici felsefi etkinlik olarak ise konuşulanlar hakkında bazen kendilerini yansıtan küçük bir anı paylaşımı ya da konu hakkında etkilendiğim düşünce ……olarak yazmaları istenir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, farklı lise türlerinden (Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, İmam-Hatip Lisesi) ve farklı yerleşim yerlerinden (Malatya, Antalya-Alanya, Şırnak) 10. sınıf öğrencilerinin P4C etkinliklerine ilişkin görüşleri ve araştırmacının gözlemleri bütünsel olarak analiz edilmiştir. Görüşme ve gözlem verilerinin analizi sonucunda dört ana tema ortaya çıkmıştır: (1) Bilişsel Gelişim, (2) Sosyal-Duygusal Gelişim, (3) Eğilimler ve (4) Estetik Farkındalık. Bu temalar, Lipman'ın (2003) çocuklar için felsefe yaklaşımının çok boyutlu etkileri ve Vygotsky'nin (1978) sosyokültürel öğrenme teorisiyle uyumludur. Her tema için kategoriler ve kodlar belirlenmiş ve bulgular bu yapı üzerinden sunulmuştur.

Tablo 2.

P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin bilişsel deneyimlerine ilişkin bulgular

Tema	Kategori	Kodlar
Bilişsel Gelişim	Felsefi Sorgulama Becerisi	Merak Etme ve Şüphe Duyma
		Derinlemesine Düşünme
		Soru Sorma
	Meta Bilişsel Farkındalık	Öğrenme Sürecini Yapılandırma
		Öğrenme Stratejileri Geliştirme
	Problem Çözme Becerileri	Problemin Çözümüne Yönelik Önermeler Üzerinden Akıl Yürütmek
		Problemin Çözümüne İlişkin Yansıtma ve Değerlendirmede Bulunmak

P4C (Philosophy for Children) etkinliklerinin öğrenciler üzerindeki etkileri incelendiğinde, bu uygulamaların özellikle *felsefi sorgulama becerileri*, *metabilişsel farkındalık* ve *problem çözme becerileri* üzerinde belirgin gelişim sağladığı görülmektedir. Öncelikle, öğrencilerde felsefi sorgulama becerilerinin geliştiği ve bu bağlamda *felsefi merak etme ve şüphe duyma*, *derinlemesine düşünme* ve *felsefi soru sorma* eğilimlerinin arttığı gözlemlenmiştir. Öğrenciler, P4C süreciyle birlikte merak duygularının derinleştiğini ve görünenin ötesini sorgulama ihtiyacı hissettiklerini belirtmişlerdir. (EÖ.1, KÖ.1, KÖ.2). Aynı zamanda, bu etkinlikler onların kavramlar üzerinde düşünmelerine ve olaylara farklı açılardan bakabilmelerine katkı sağlamıştır (KÖ.3, EÖ.2). Felsefi soru sorma becerisi ise günlük yaşamdaki sıradan kavramların sorgulanmasına yönelme ile kendini göstermiştir (KÖ.4, EÖ.1). Bununla birlikte, P4C uygulamalarının öğrencilerin metabilişsel farkındalıklarını geliştirdiği de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, öğrenciler *öğrenme sürecini daha bilinçli yapılandırabildiklerini* ve *öğrenme stratejilerini geliştirdiklerini* ifade etmişlerdir (EÖ.2, EÖ.3, KÖ.5). Önceden ezbere dayalı bilgi edinme alışkanlıklarının yerini daha anlamlı ve kalıcı öğrenme stratejilerine bıraktığı

belirtilmiştir (EÖ.2). Son olarak, öğrencilerin problem çözme becerilerinde önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Öğrenciler, *problemleri çözüm odaklı analiz edebilme, derinlemesine düşünebilme ve olaylara farklı perspektiflerden yaklaşabilme* yetisi kazandıklarını ifade etmişlerdir (KÖ.2, KÖ.1, KÖ.3). Tüm bu bulgular, P4C'nin öğrencilerin bilişsel ve düşünsel becerilerinde çok boyutlu bir gelişimi harekete geçirdiği söylenebilir.

Tablo 3.

P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin sosyal duygusal deneyimlerine ilişkin bulgular

Tema	Kategori	Kodlar
Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri	Benlik Becerileri	Kendini tanıma (öz farkındalık)
		Öz düzenleme
		Öz yansıtma
	Sosyal Yaşam Becerileri	İletişim becerisi
		İş birliği becerisi
		Sosyal farkındalık becerisi

P4C etkinliklerinin öğrencilerin sosyal-duygusal öğrenme becerileri üzerinde anlamlı etkiler yarattığı görülmektedir. Bu kapsamda iki temel kategori öne çıkmaktadır: *benlik becerileri* ve *sosyal yaşam becerileri*. Benlik becerileri kapsamında öğrencilerin özellikle *kendini tanıma*, *öz düzenleme* ve *öz yansıtma* konularında gelişim gösterdiği belirlenmiştir. Öğrenciler, bu etkinlikler aracılığıyla kendilerini daha yakından tanıma ve içsel motivasyonlarını keşfetme fırsatı bulmuşlardır (KÖ.5, KÖ.3). Öz düzenleme becerilerinin gelişmesiyle birlikte, öğrenciler hedef belirleme, motivasyon yönetimi ve düşünsel süreçlerine yön verme konularında ilerleme kaydettiklerini ifade etmişlerdir (EÖ.2, KÖ.5). Ayrıca, öz yansıtma yoluyla yeni düşüncelerle karşılaştıklarında bunları değerlendirme ve daha önce ilgi göstermedikleri konulara yönelme davranışları geliştirmişlerdir (KÖ.3, KÖ.5). Diğer yandan, sosyal yaşam becerileri başlığı altında *iletişim*, *iş birliği* ve *sosyal farkındalık* becerilerinde belirgin ilerlemeler gözlemlenmiştir. Öğrenciler, P4C süreçlerinde düşüncelerini daha açık ve özgüvenli biçimde ifade edebildiklerini ve etkin dinleme ile empati kurma becerilerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir (EÖ.2, KÖ.5, KÖ.5, KÖ.3). İş birliği becerilerinde ise grup tartışmaları sayesinde hem kendi fikirlerini paylaşma hem de başkalarının düşüncelerine açık olma tutumlarını geliştirdikleri gözlemlenmiştir (EÖ.4, EÖ.3). Bununla birlikte, farklı bakış açılarına duyarlılık ve çeşitliliğe açık olma gibi sosyal farkındalık boyutlarında da öğrencilerin önemli kazanımlar elde ettiği anlaşılmaktadır. Öğrenciler, P4C etkinlikleri sayesinde mutlak doğrulara olan bakışlarını sorgulamış, farklı görüşleri anlamaya ve bu görüşlere karşı önyargısız yaklaşmaya daha açık hale gelmişlerdir (KÖ.4,

KÖ.2). Bu bulgular, P4C'nin bireyin kendini ve toplumu daha derinlemesine anlamasına olanak tanıyan güçlü bir pedagojik araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4.

P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin eğilimlerine ilişkin bulgular

Tema	Kategori	Kodlar
Eğilimler	Benlik Eğilimleri	Kendine İnanma (Öz yeterlik)
		Kendine Güvenme (Öz güven)
	Entelektüel Eğilimler	Açık Fikirlilik
		Sistematik Olma
		Analitik Düşünme
	Sosyal Eğilimler	Empati

P4C etkinliklerinin öğrenciler üzerinde oluşturduğu etkiler arasında bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimlerin yanı sıra, öğrencilerin çeşitli eğilimlerinde de belirgin değişimler gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, benlik eğilimleri, entelektüel eğilimler ve sosyal eğilimler olmak üzere üç temel boyut öne çıkmaktadır. Öncelikle, benlik eğilimleri kapsamında öğrencilerin *öz yeterlilik* ve *öz güven* düzeylerinde artış olduğu görülmüştür. Öğrenciler, ilgi alanlarını genişletme ve ön yargısız yaklaşım geliştirme konusunda daha istekli hale gelmiş (KÖ.1), ayrıca kendi düşüncelerini ifade etme konusunda daha özgür ve özgüvenli davrandıklarını ifade etmişlerdir (KÖ.3, KÖ.4). Bununla birlikte, entelektüel eğilimler kapsamında öğrencilerin *açık fikirlilik*, *sistematik olma* ve *analitik düşünme* yönelimlerinin geliştiği anlaşılmaktadır. Öğrenciler farklı düşüncelerle karşılaşarak açık fikirli olmanın ve hoşgörülü yaklaşmanın önemini kavramışlardır (EÖ.2, EÖ.1). Öğrenmenin süreklilik gösteren bir süreç olduğunu fark ettiklerini ve bu durumun sistematik bir öğrenme anlayışını benimsediklerini ortaya koymaktadır (EÖ.2, KÖ.1). Analitik düşünme becerilerinin gelişmesiyle öğrenciler, olayları adım adım analiz edebilme ve günlük hayattaki problemlere daha yapılandırılmış çözümler üretebilme yetkinliği kazandıklarını dile getirmişlerdir (KÖ.1, EÖ.1). Son olarak, sosyal eğilimler boyutunda öğrencilerde *empati* kurma becerisinin geliştiği tespit edilmiştir. P4C etkinlikleri, öğrencilerin farklı bireylerin düşüncelerini anlamaya yönelik bir çaba göstermelerine olanak tanımış ve bu sayede empati ve hoşgörü düzeylerinin artmasına katkı sağlamıştır (KÖ.1, EÖ.1). Tüm bu bulgular, P4C yaklaşımının sadece bilişsel değil, aynı zamanda duyuşsal ve sosyal yönelimleri de olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Tablo 5.

P4C etkinliklerine katılan lise öğrencilerinin estetik farkındalıklarına ilişkin bulgular

Tema	Kategori	Kodlar
Estetik Farkındalık	Sanat Okuryazarlığı Estetik Değer Bilinci	Sanat Eserlerini İnceleme Duyusal Derinliği Anlama Sanat Etkisini Fark Etme

P4C etkinliklerinin öğrencilerde sadece bilişsel, sosyal ve duyuşsal alanlarda değil, aynı zamanda estetik farkındalık alanında da önemli kazanımlar sağladığı belirlenmiştir. Bu tema altında iki temel kategori öne çıkmaktadır: *sanat okuryazarlığı* ve *estetik değeri anlama*. Sanat okuryazarlığı kapsamında, öğrencilerin sanat eserlerini yorumlama, çözümleme ve eleştirel bakış açısıyla değerlendirme becerilerinin geliştiği görülmüştür. P4C oturumlarında sanat eserleri üzerinden yürütülen tartışmalar, öğrencilerin sanata olan ilgisini artırmış ve onları kendi başlarına sanat eserlerini incelemeye teşvik etmiştir (KÖ.2, KÖ.1). Sanatın görsel unsurlarını analiz ederek fikir üretme sürecine dâhil olmaları, onların görsel okuryazarlık düzeyini derinleştirmiştir. Estetik değer kategorisinde ise öğrenciler, sanat eserlerini yalnızca yüzeysel olarak değil, *duyusal ve düşünsel derinliğiyle* ele almaya başlamışlardır. Etkinlikler sayesinde daha önce fark etmedikleri detayları görebilme, sanat eserlerinin alt metinlerini sorgulama ve farklı açılardan değerlendirme becerileri gelişmiştir (KÖ.4, KÖ.3). Ayrıca, öğrenciler sanat eserlerinin yalnızca estetik bir obje değil, aynı zamanda bir anlam ve mesaj taşıyıcısı olduğunun farkına varmışlardır (EÖ.2, EÖ.3). Sanata yönelik bu yeni yaklaşım, onların estetik duyarlılıklarını ve sanata karşı düşünsel ilgilerini güçlendirmiştir. Bu bulgular, P4C'nin öğrencilerin estetik algısını ve sanatı anlamlandırma biçimini dönüştürdüğünü, sanatla daha derin bir bağ kurmalarını sağladığını ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, P4C (Çocuklar İçin Felsefe) etkinliklerinin öğrenciler üzerinde sağladığı bilişsel, sosyal-duygusal ve estetik etkileri incelemiştir. Elde edilen bulgular, P4C uygulamalarının öğrencilerin düşünsel becerilerinin yanı sıra, sosyal etkileşim ve estetik değerler konusunda da belirgin gelişim sağladığını ortaya koymaktadır.

Felsefi sorgulama becerileri üzerine yapılan gözlemler, öğrencilerin daha derinlemesine düşünme, sorgulama ve felsefi düşünme becerilerinde belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Öğrenciler, P4C etkinlikleri sayesinde olaylara

daha geniş bir perspektiften yaklaşmayı öğrenmiş, bu da onların analitik ve sistematik düşünme becerilerini geliştirmiştir. Bu bulgu, Dewey'in (1933) eğitimde sorgulamanın önemini vurgulayan yaklaşımıyla paralellik göstermektedir. P4C etkinliklerinin metabilişsel farkındalık üzerindeki etkisi de dikkat çekicidir; öğrenciler, öğrenme süreçlerini daha bilinçli bir şekilde yönetmeye başlamış, öğrenme stratejilerini geliştirme konusunda daha etkili hale gelmişlerdir. Bu, öğrencilerin sadece bilgi edinme süreçlerinde değil, aynı zamanda kendi düşünce süreçlerini sorgulama ve yapılandırma konusunda da ilerleme kaydetmelerini sağlamıştır. P4C'nin olay, olgu ve kavramlara farklı açılardan da bakılabileceğini öğrettiği süreç, katılımcılara zihinsel kapasitelerinin bildiklerinden çok daha yüksek olduğunu göstermiş olabilir. P4C'nin bireylere sağladığı en önemli katkı, sahip oldukları potansiyeli sınırlı şekilde kullandıklarını bireylere fark ettirmek olabilir. Vansieleghem & Kennedy (2011), P4C'yi çocuğun düşünme sürecine aktif katılımı, sabit bir düşünme modelinden kurtulma ve çocuğun özgün olabilmesi için alan açan bir yaklaşım olarak yorumlamaktadır. Bu bağlamda; P4C çocukların potansiyellerini fark etmelerinde dolaylı ama güçlü bir temel sunar.

Problem çözme becerileri açısından elde edilen veriler, P4C'nin öğrencilerin problemleri analiz etme, farklı bakış açılarıyla değerlendirme ve çözüm üretme becerilerini önemli ölçüde geliştirdiğini göstermektedir. P4C etkinlikleri, öğrencilerin problem çözme yaklaşımını sadece teorik düzeyde değil, aynı zamanda günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar karşısında da uygulamaya geçirmelerini teşvik etmiştir. Bu bağlamda, P4C'nin eğitimde, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini ve çözüm odaklı yaklaşımlarını güçlendiren önemli bir araç olduğu söylenebilir. Farklı bakış açılarının, zor gibi görünen ya da fikir üretilemeyen bir problemi nasıl çözüme kavuşturduğunu göstermesi açısından P4C'yi sadece bir yöntem değil bir yaklaşım olarak görmenin en mantıklı gerekçelerinden birisidir. Topping & Trickey'nin (2014) P4C uygulamalarının öğrencilerin bilgiyi içselleştirme ve kavramsal olarak anlamlandırma becerilerini önemli ölçüde geliştirdiğini ortaya koyduğu çalışma bilgiyi anlama ve problem çözme arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Sosyal-duygusal gelişim açısından ise, öğrencilerin kendilerini daha iyi tanımaya başladıkları ve kendi duygu ve düşüncelerini daha derinlemesine değerlendirme becerisi kazandıkları gözlemlenmiştir. Öğrencilerin benlik becerileri (öz farkındalık, öz düzenleme ve öz yansıtma) gelişirken, aynı zamanda sosyal yaşam becerileri açısından da iletişim, iş birliği ve sosyal farkındalık gibi becerilerde gelişim yaşadıkları belirlenmiştir. Bu bulgular, CASEL (2020) modelindeki sosyal-duygusal öğrenme becerilerinin P4C aracılığıyla ne denli etkili bir şekilde gelişebileceğini desteklemektedir. P4C, öğrencilerin empati, saygı ve hoşgörü

gibi sosyal becerilerinin gelişimine katkı sağlayarak, sosyal ilişkilerini daha sağlıklı ve verimli bir şekilde kurmalarını mümkün kılmıştır.

Eğilimler açısından yapılan analizler, P4C etkinliklerinin öğrencilerin benlik eğilimlerinde önemli değişimler yarattığını ortaya koymuştur. Öğrenciler, kendilerine daha fazla güvenmeye başlamış, düşüncelerini ifade ederken daha özgür hissedip, fikirlerine sahip çıkma konusunda motive olmuşlardır. Ayrıca, açık fikirli olma ve sistematik düşünme eğilimleri artmış, bu da onların daha bilinçli ve düzenli öğrenme süreçleri geliştirmelerini sağlamıştır. Öğrencilerin karşılaştıkları farklı bakış açılarına hoşgörüyle yaklaşabilme yeteneklerinin artması, empati ve hoşgörü gibi sosyal eğilimleri güçlendirmiştir. Trickey & Topping (2004), P4C'nin çocukların eğilimlerini etkileme biçimini; onların sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim süreçlerini zenginleştirmekle ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sayede, çocuklar daha özgüvenli, açık fikirli ve empatik bireyler olarak yetişebilirler.

Estetik farkındalık açısından da öğrenciler önemli gelişimler göstermiştir. P4C etkinlikleri, öğrencilerin sanat eserlerine karşı daha derinlemesine bir bakış açısı geliştirmelerini sağlamıştır. Sanat eserlerine sadece yüzeysel bir bakışla yaklaşmak yerine, bu eserlerin arkasındaki anlamları sorgulamaya başlamışlardır. Bu durum, öğrencilerin estetik değerleri daha bilinçli bir şekilde değerlendirmelerini ve sanatla olan ilişkilerini daha anlamlı hale getirmelerini sağlamıştır. Sanatın etkisini fark etmeleri ve sanat eserlerini çözümleyerek analiz etmeleri, onların estetik duyarlılıklarını geliştirmiş ve sanatla ilgili daha kapsamlı düşünmelerine olanak tanımıştır. Winner (2018) ve D'Olimpio & Teschers (2016), yapmış oldukları çalışmalarda; sanat eserleri üzerinden yapılan felsefi tartışmaların, çocukların sanatı daha derinlemesine anlamalarına ve estetik değerler üzerine düşünmelerine olanak sağladığını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, P4C (Felsefe için Çocuklar) etkinliklerinin öğrencilerin bilişsel, sosyal-duygusal, eğilimsel ve estetik gelişimlerini çok boyutlu bir şekilde desteklediği söylenebilir. P4C, öğrencilere sadece akademik içerikleri öğretmekle kalmamış, aynı zamanda onları daha derinlemesine düşünmeye, sorgulamaya, farklı bakış açılarını anlamaya ve estetik değerlere saygı göstermeye yönlendirmiştir. Bu, P4C'nin eğitimdeki potansiyelinin büyük olduğunu ve öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağlama noktasında son derece etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir. Eğitimcilerin, bu tür etkinlikleri müfredatlarına dahil etmeleri, öğrencilerin hem akademik hem de kişisel gelişimlerini olumlu yönde etkileyebilir. Bu bağlamda, P4C'nin eğitimsel uygulamaları, öğrencilerin bilişsel becerilerinin yanı sıra duygusal zekâları ve estetik anlayışları üzerinde de önemli bir etki yaratmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, P4C yönteminin öğrencilerin bilişsel gelişimi, sosyal-duygusal gelişimi, eğilimleri ve estetik farkındalıklarını geliştirdiğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, Türkiye'nin eğitimde dönüşümünü hedefleyen "Türkiye Maarif Yüzyılı" vizyonuyla da örtüşmektedir. Zira bu vizyon, sadece akademik başarıyı değil; aynı zamanda sorgulayan, katılımcı, etik değerlere sahip ve küresel düzeyde rekabet gücü yüksek bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır. P4C yaklaşımı, bu vizyona doğrudan katkı sunabilecek nitelikte bir yaklaşım olarak öne çıkmakta; öğrencilerin hem düşünme becerilerini hem de toplumsal sorumluluk bilincini desteklemektedir. Bu bağlamda, P4C'nin Türkiye Maarif Yüzyılı kapsamında yaygınlaştırılması, eğitim sisteminde hedeflenen nitel dönüşümün gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Acar, F., & Arslan, R. (2023). Enhancing critical thinking and English-speaking skills of gifted students through philosophy for children approach. *International Journal of Assessment Tools in Education*. https://doi.org/10.21449/ijate.1267223

Adams, C., & Manen, M. (2008). Phenomenology. In *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (pp. 629-632). SAGE Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781412963909.n317

Alzahrani, E., & Almutairi, A. (2023). Philosophy for children in Saudi Arabia and its impact on non-cognitive skills. *Childhood & Philosophy*. https://doi.org/10.12957/childphilo.2023.75190

Balcı, E., & Eryılmaz, R. (2024). The impact of Philosophy for Children (P4C) activities on enhancing the speaking skills of gifted students. *Frontiers in Psychology*, 15, 1451532. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1451532

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Ceylan Çapar, M., & Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 295-312.

Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). (2020). CASEL's 5 core competencies. https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-is-sel/

Colom, R., Moriyón, F., Magro, C., & Morilla, E. (2014). The long-term impact of Philosophy for Children: A longitudinal study (preliminary results). *Thinking: The Journal of Philosophy for Children, 35*, 50–56.

Direk, N. (2019). *Gençler İçin Felsefe: Metinlerle Eleştirel Okuma ve Düşünme Çalışmaları*. Pan Yayıncılık.

D'Olimpio, L., & Teschers, C. (2016). Philosophy for children meets the art of living: A holistic approach to an education for life. *Philosophical Inquiry in Education, 23*(2), 114–124.

Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*. Anı Yayıncılık.

Fisher, R. (2013). *Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in the Classroom* (4th ed.). Bloomsbury Publishing.

Glesne, C. (2016). *Becoming Qualitative Researchers: An İntroduction* (5th ed.). Pearson.

Gorard, S., Siddiqui, N., & See, B. H. (2017). Can 'Philosophy for Children' improve primary school attainment? *Journal of Philosophy of Education, 51*(1), 5–22. https://doi.org/10.1111/1467-9752.12227

Green, P. (2005). A rigorous journey into phenomenography: From a naturalistic inquirer viewpoint. In J. Bowden & P. Green (Eds.), *Doing Phenomenography* (pp. 1-16). RMIT University Press.

Gregory, M. R. (2013). Wisdom and other aims for precollege philosophy education. In M. B. Glina (Ed.), *Philosophy for, With, and of Children* (pp. xx–xx). Cambridge Scholars Publishing.

Kılınç, Y. (2023). Bilişsel çarpıtma ve epistemik kusur farkındalığının P4C uygulamalarına katkısı. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 22*(3), 482-514. https://doi.org/10.20981/kaygi.1321785

Kiger, M. E., & Varpio, L. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131. *Medical Teacher, 42*(8), 846-854. https://doi.org/10.1080/02602938.2020.1755030

Leng, L. (2020). The role of philosophical inquiry in helping students engage in learning. *Frontiers in Psychology, 11*, 449. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00449

Lipman, M. (2003). *Thinking in Education* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Malboeuf-Hurtubise, C., Léger-Goodes, T., Mageau, G., Joussemet, M., Herba, C., Chadi, N., Lefrançois, D., Camden, C., Bussières, È., Taylor, G., Éthier, M., & Gagnon, M. (2021). Philosophy for children and mindfulness during COVID-19: Results from a randomized cluster trial and impact on mental health in elementary school students. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry, 107*, 110260. https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2021.110260

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni*. https://mufredat.meb.gov.tr

Miller, S. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as research participants. *Nurse Researcher, 10*(4), 68-82.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. Baskı) (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Pegem Akademi.

Piaget, J. (1972). *The Psychology of the Child*. Basic Books.

Rogers, J. (2013). Teaching ethics responsibly: Bringing global awareness to the classroom. In M. B. Glina (Ed.), *Philosophy for, With, and of Children* (pp. xx–xx). Cambridge Scholars Publishing.

Topping, K. J., Trickey, S., & Cleghorn, P. (2019). *A Teacher's Guide to Philosophy for Children*. Routledge.

Topping, K., & Trickey, S. (2014). The role of dialog in philosophy for children. *International Journal of Educational Research, 63*, 69–78. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2013.01.002

Trickey, S., & Topping, K. (2004). 'Philosophy for children': A systematic review. *Research Papers in Education, 19*(3), 365–380. https://doi.org/10.1080/0267152042000248016

Vansieleghem, N., & Kennedy, D. (2011). What is Philosophy for Children, What is Philosophy with Children-After Matthew Lipman? *Journal of Philosophy of Education, 45*(2), 171–184. https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2011.00800.x

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

Wahab, M., Zulkifli, H., & Razak, K. (2022). Impact of Philosophy for Children and its challenges: A systematic review. *Children, 9*(11), 1671. https://doi.org/10.3390/children9111671

Winner, E. (2018). What we know about art and the mind. *The New Yorker*.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This research is a qualitative study based on the phenomenological design and its aim is to deeply examine the perceptions and experiences of high school students who have experienced P4C (Philosophy for Children) education.

Method: The study was conducted with 13 students from different types of schools in various provinces of Türkiye in the 2024-2025 academic year. The students were selected according to criteria such as being volunteers, not having received P4C education before, and having sufficient technological facilities. The research process was implemented on an online platform one day a week for 10 weeks, and each session lasted 40+40+40 minutes. Demographic information form, observation form, and semi-structured interview questions were used as data collection tools. The data were analyzed using thematic analysis method.

Findings: During the implementation process, the researcher organized activities such as philosophical inquiry, group discussions, and reflection writings to ensure the intellectual participation of the students. During the inquiry processes, the students listened to each other's thoughts, shared them, and discussed them in a participatory environment. P4C activities aimed to enable students to think deeply and develop their critical thinking skills. P4C activities have provided significant gains in the cognitive, social-emotional, dispositional and aesthetic development of high school students. Students have improved their philosophical inquiry, deep thinking, questioning and problem-solving skills. In addition, their metacognitive awareness has increased and they have structured their learning processes more consciously. In the area of social-emotional development, students have made progress in skills such as self-awareness, self-regulation and social awareness, and their communication and collaboration skills have improved. In the dispositional area, students have increased their abilities such as self-confidence, open-mindedness, systematic thinking and analytical thinking, and their empathy skills have also been strengthened. In terms of aesthetic awareness, they have begun to understand the affective and intellectual dimensions of art by examining works of art in more depth. In general, P4C

practices have supported students' intellectual, emotional and aesthetic development in a multifaceted way.

Results and Discussion: This research has examined the positive effects of P4C (Philosophy for Children) activities on students' cognitive, social-emotional development, dispositional and aesthetic development. The findings show that P4C significantly improved students' thinking skills, problem-solving abilities, social skills and aesthetic awareness. Thanks to P4C activities, children made significant progress in thinking more deeply, questioning and understanding different perspectives, their metacognitive awareness increased and they started to manage their own learning processes more consciously. One of the main reasons for this development is that P4C provided children with the opportunity to think critically and question, thus restructuring their approaches to knowledge. P4C enabled students to develop not only academic knowledge but also social interaction skills; because the activities, group discussions and the necessity to evaluate different perspectives encouraged the development of social skills such as empathy, respect and tolerance. In addition, the fact that P4C gave children self-confidence and motivated them to express their thoughts contributed greatly to their individual development. Children increased their competence in social interaction by exhibiting a more active approach in being open-minded, thinking critically and developing empathy. In terms of aesthetic awareness, P4C's ability to think deeply about works of art and question their meanings has enabled students to evaluate aesthetic values more consciously. All these factors show that P4C increases children's cognitive and emotional development as well as their aesthetic sensitivities, making them more conscious, sensitive and socially responsible individuals. In conclusion, P4C activities are a powerful pedagogical tool that supports not only students' academic skills but also their personal development. This approach helps students become more conscious and empathetic individuals by providing them with the skills to question, understand different perspectives and respect aesthetic values. These findings, which are consistent with Türkiye's "Turkish Education Century" vision, show that P4C has great potential in education and that its dissemination can contribute to the qualitative transformation in the education system.

Çıkar Çatışması Bildirimi
Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri
Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4432-4446
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.86692
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 03.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 22.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
ERDEM, S. Ü. (2025). Dîvân Dîbâceleri Üzerine-II Necâtî Dîvânı'nda Kelâm ve İşaret Ettikleri. *Journal of History School,* 78, 4432-4446.

DÎVÂN DÎBÂCELERİ ÜZERİNE-II NECÂTÎ DÎVÂNI'NDA KELÂM VE İŞARET ETTİKLERİ

Sibel ÜST ERDEM[1]

Öz

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde dîvânların başında yer alan dîbâceler, sadece geleneksel bir giriş unsuru olmakla kalmayıp, aynı zamanda şairin şiir anlayışını, sanat telakkisini ve edebî meşruiyetini ortaya koyan metinlerdir. Bu çalışma, dîbâcelerde özellikle "kelâm" kavramı etrafında örülen poetik yapıyı ve şairin bu kavram aracılığıyla şiirini nasıl meşrulaştırdığını incelemeyi amaçlamaktadır. Necâtî Dîvânı örneğinde odaklanılan metin, şairin kelâmı sadece söz anlamında değil, ilâhî bir hakikat olarak ele aldığını ortaya koyar. Kur'an'dan ayetler ve hadislerle desteklenen ifadelerle şair, şiirin dinî anlamda caiz ve değerli olduğunu temellendirir. Necâtî, Allah'ın yaratıcı kudretini kelâm sıfatı üzerinden işler; insanın kelâm vasıtasıyla diğer varlıklardan ayrıldığını, kelâmın peygamberlerde ve ardından şairlerde en yüce biçimde tecelli ettiğini vurgular. Hz. Âdem, Hz. Îsâ, Hz. Muhammed ve Hz. Yûsuf gibi peygamberlerin dîbâcede yer alması, kelâmın vahiy, ilham ve hikmetle ilişkisini güçlendirir. Şiirin, ancak hikmetle yüklü olduğunda değer taşıyacağını savunan şair, kelâmı hem yaratılışın hem de sözün asli kaynağı olarak konumlandırır. Sonuç olarak Necâtî'nin dîbâcesi, şiirin ilâhî referanslarla desteklenerek meşru hâle getirildiği; sözün, şairin inancı ve estetik anlayışıyla iç içe geçmiş bir değer olarak sunulduğu özgün bir poetika örneğidir.

Anahtar Kelimeler: Dîbâce, Necâtî Dîvânı, Kelâm, Poetika.

[1] Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, sibelusterdem@aybu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2935-3574.

On Divan Prefaces-II: Kalam And Its Allusions in Necati's Divan

Abstract

In classical Turkish literature, *dîbâce* (preface) sections placed at the beginning of divans are not only traditional formalities but also texts that reflect the poet's understanding of poetry, artistic vision, and literary legitimacy. This study aims to examine the poetic structure built around the concept of *kelâm* (divine speech) in *dîbâces* and how poets use it to legitimize their poetry. Focusing on the *dîbâce* in Necâtî's *Divan*, it is shown that the poet regards *kelâm* not merely as "speech," but as a divine truth. Supported by Qur'anic verses and hadiths, the poet argues that poetry is not only permissible in religious terms but also valuable. Necâtî elaborates on God's creative power through the attribute of *kelâm*, emphasizing that humanity is distinguished from other beings by speech, and that this divine attribute is most perfectly manifested in prophets and subsequently in poets. The inclusion of figures such as Adam, Jesus, Muhammad, and Joseph strengthens the connection between *kelâm*, revelation, inspiration, and wisdom. Asserting that poetry gains its worth only when laden with wisdom, Necâtî positions *kelâm* as the origin of both creation and expression. Ultimately, Necâtî's *dîbâce* presents a unique poetics in which poetry is legitimized through divine references and speech is portrayed as a value embedded in both faith and aesthetics.

Keywords: Preface, Diwan of Necati, Kalam, Poetics.

GİRİŞ

Dîbâce (bk. Üzgör, 1990, s.3-4); dîvânların giriş kısmında yer almakla birlikte edebî ve fikrî bağlamda oldukça zengin, şairin şiire ve şaire bakışını, sanat telakkisini ortaya koyan kendine has bölümlerdir. Allah'a hamd, peygambere na't, padişaha/devlet büyüğüne medhiye ve dua şeklinde bölümlere ayrılabilirler. Genel itibariyle nesir olmakla beraber manzum tertip edileni de mevcuttur.

Dîbâceler; şairin kimliği, şiirin ne olduğu ve kaynağını nereden aldığı sorularına verilen cevapları içermesi bakımından klasik edebiyatın en kıymetli mahsulleri arasındadır. Klasik şairler -bütün şairler için de geçerli bir hususiyet olarak düşünülebilir- şiirlerini en fasih ve en beliğ tarzda yazmak isterler. Eserlerinde kullandıkları her kelime bir sanat ortaya koyma ve çoklu-derin mânâ buldurma maksadıyla kelime oyunları yaparlar. Dîbâcelerde sanat ve derin mânâ kullanma amacı yanında "şiir nedir, nereden gelir?" sorusuna verdiği cevapla üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken metinler olarak karşımıza çıkarlar.

Yukarıda belirtilen sorulara verilen cevapları şairler bu bölümlerde yer verdikleri kelâm/Allah sözü ve hadis örnekleri ile temellendirmeyi seçmişlerdir.

Özellikle Allah'a hamd ve peygamber övgüsü bölümleri sadece klasik şiirin temel tasnif sıralaması düşünülerek değil aynı zamanda şiirin ve şairin tanımı yapılırken dayandırılacak noktayı da gösterme gayesi güder.

Nitekim hamdele-salvele kısımlarında kullanılan âyet ve hadisler genellikle şiir ve şairden söz eden ve ilâhî tasdiki içeren yahut işaret eden kısım olarak karşımıza çıkarlar. "*Dîvân dîbâcelerine bakıldığında şiirin kendisinin câiz hatta makbul olduğunu kanıtlayacak bazı hadislere yer verdiği görülecektir." (Açıl, 2018, s.20)*

Bu şekilde ilk olarak şair ve şiir meşru, güzel ve övülen bir husus olarak ifade edildikten sonra poetik tavır ve bakış açıları kendini gösterir. Bazı dîbâcelerde yukarıdaki hususiyetlerin ortaya konulmasının ardından şiirin nasıl olması gerektiği, bazen şekli ile muhtevasının sınırları çizilirken bazen de şair kendi şiirinin vasıflarını sıralayarak şiirin ulaşması gereken noktayı gösterir.

Kısacası dîbâceler; şairlerin öncelikli olarak hem kendi şairliklerini hem de şiirlerini meşrulaştırdıktan sonra, dîvânların edebî kimliğini ve fikrî yönelimini açığa çıkarır. Dibâcelerde hikmet, aşk ve özellikle sözün değeri gibi konular ön plana çıkar. Mensur yazılmış dîbâceler çoğunluktadır ve sanatlı dil kullanımı karakteristik özellik olarak karşımıza çıkar.

Bu çalışmanın esasını şairin şiire bakışı, câiz ve meşru olduğu bilgisini kesinleştirme çabası, şaire bakışı gibi hususların değerlendirmesi için âyetlerden nasıl faydalandığı değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle kelâm kelimesinin temel ve çalışmada kullanıldığı anlamı açıklamak için İslâm Ansiklopedisi "kelâm" maddesine gözatmak gerekecektir. "*Kelam; sözlükte "maddî ve mânevî açıdan etkilemek, yaralamak" anlamındaki **kelm** kökünden masdar ismi olan **kelâm** "konuşma, söz söyleme, sözlü etkiyi algılama" mânasına gelir. "Konuşma melekesinden yoksun bulunmaya aykırı durum, zihinde bulunan anlamın dille ifade edilmesi" diye tanımlanan kelâm örfte ağızdan çıkan anlaşılır sese verilen addır. Dinî bir terim olarak da "Allah'ın konuşma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren sıfatı" diye tanımlanabilir. Kur'an'da Allah'ın melekler, İblîs ve peygamberlerle konuştuğu ve tükenmeyen kelimelerinin bulunduğu belirtilerek konuşmanın ulûhiyyete ait bir yetkinlik olduğuna dikkat çekilir. Âyetlerde "söyledi, konuştu, nidâ etti" gibi anlamlara gelen fiiller zikredilip Allah'ın yaratıklarıyla konuştuğu açıkça ifade edilir. ...Kelâm âlimleri, keyfiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürmekle birlikte Allah'ın kelâm sıfatı bulunduğu görüşünde birleşmiş ve nasların yanı sıra aklî delillerden hareketle bunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Buna göre konuşmak bir yetkinlik, konuşamamak ise eksiklik ve aczdir. Mahlûkatı konuşturan Allah'ın, mahiyeti insanlarca tam olarak bilinemeyen bir konuşma sıfatına sahip olması yetkin varlık oluşunun gereğidir; konuşamamak ise Allah hakkında muhaldir. Allah'ın*

emreden, nehyeden ve bunları yaratıklarına bildiren bir varlık olması da kelâmın ulûhiyyetin ayrılmaz vasıfları arasında yer aldığını gösterir. Peygamberlerin Allah ile yaratıkları arasında elçilik görevi ifa eden insanlar oldukları dikkate alınırsa onların getirip sundukları kelâmın kendilerine değil Allah'a ait olduğu anlaşılır. Bu da Allah'ın kelâm sıfatı bulunduğunu kanıtlar (TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991, C.25, s.194)

Çalışmada kullanılan kelâm ifadesi Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'e vahyederek insanlığa ilettiği sözleri kapsamaktadır. Çünkü Allah bu yolla hem peygamberi ile konuşmuş hem de insanlığa emir ve yasaklarını bildirmiş, doğru yola davet etmiştir.

Tahir Üzgör tarafından Türkçe Dîvân Dîbâceleri adıyla yayınlanan eserde 40 dîbâce yer almıştır. Çalışmada örnek olarak hem döneminde çok sevilmiş ve kendisinden sonra da birçok şairi etkilemiş olan, bazı özellikleri ve değerlendirmeleri bağlamında da farklılık göstermesi açısından Necâti Dîvânı'ndaki kelâm kullanımı ve tasnifi yapılacak şairin bu tasnifteki amacı ifade edilmeye çalışılacaktır.

XV. yüzyıl şairlerinden olan Necâtî, şiirdeki ustalığı, rahat rindâne söyleyişi, deyim ve atasözlerini şiirde başarı ile kullanışı ve kendinden sonraki şairleri etkilemesi ile klasik Türk edebiyatında yer almış önemli şairlerdendir. Hayatındaki ölümler, kayıplar, görev ve mekân değişiklikleri, her dönemde üzerine dikkatleri çeken bir şair oluşu da ayrıca dile getirilmesi gereken bir durumdur. Sonrasında inzivaya çekilir gibi bir köşeye çekilmiş sanat ve ilim üzerine sohbetler yaparak hayatının sonlanmasını beklemiştir âdeta. Bununla birlikte tezkirelerde de adından övgüyle bahsedilmiştir. Necâtî'nin tek eseri Dîvânı'dır (http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/necati-bey-isa).

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel metin incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temelini, 15. yüzyılın önde gelen klasik Türk edebiyatı şairlerinden Necâtî Bey'in Dîvânı'nda yer alan dîbâce metninin incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışma, içerik analizi yöntemiyle yapılandırılmış; özellikle *kelâm* kavramının anlam katmanları, Kur'ân-ı Kerîm ayetleri, hadisler ve şiir estetiği bağlamında işlevi üzerinde durulmuştur.

Dîbâce metni, Tahir Üzgör'ün yayıma hazırladığı *Türkçe Divân Dîbâceleri* adlı eserde yer alan şekliyle esas alınmış; metin içerisindeki dinî referanslar, özellikle âyet ve hadisler dikkatlice tespit edilerek yorumlanmıştır. Ayrıca, metnin içinde

yer alan Hz. Âdem, Hz. Îsâ, Hz. Muhammed ve Hz. Yûsuf gibi peygamberlerin işlevi, *kelâm* kavramı bağlamında değerlendirilmiştir.

Yöntemsel olarak çalışmada klasik edebiyat metin çözümlemesi yanında dinî-teolojik bağlam okuması ve poetik değerlendirme birlikte yürütülmüş; ayet ve hadislerin mealleri, Diyanet Vakfı'nın *Kur'an Yolu Tefsiri* esas alınarak verilmiştir. Ayrıca, ilgili ayet ve hadislerin klasik şiirdeki işlevi, meşruiyet oluşturma bağlamında analiz edilmiştir.

Sonuç olarak Necâtî'nin dîbâcesi, şairin poetikasını şekillendiren dinî dayanakları çözümlemek amacıyla derinlemesine okunmuş; *kelâm* kavramı etrafında şekillenen dinî, estetik ve edebî boyutlar metin temelli bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Necâtî dîbâcesine "Min kelâm-ı Necâtî Rahmetullâhi aleyhi" (Üzgör, 1990, s.88) ibaresiyle başlar. *Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, Necâti'nin sözünden"* başlangıcı dinî ve geleneksel teâmül gereği olarak düşünülebileceği gibi aynı zamanda "kelâm/söz" ibaresini yerleştirmek kaydıyla "kelâm" vurgusu yapar. Çünkü şairin elindeki malzeme "*kelâmdır/sözdür.* Meşgul olduğu sanatın hammaddesidir ve her şeyin başlangıcıdır. Nitekim Yuhanna İncili'nde "*Başlangıçta söz vardı*" (www.bible.com/tr/bible/170/JHN.1.1-18.TCL02) ilk âyettir. 40 dîbâce içinde sadece Necâtî "söz" ile başlar. İncil'de kastedilen mana Hz. İsa iken Necâtî'nin bu ibareyi kelâmın/sözün, Allah'ın "*Ol!"*demesiyle her şeyin olduğu, kudretinin sonsuzluğu, yaratmada O'na bir zorluk olmadığı ve yaratımın gerçekleşmesini de kelâm yolu ile yapığına atıfta bulunduğu düşünülebilir.

Tehlîl ile

"*Gelünüz olalum geh ü bî-gâh*

Zâkir-i "Lâilâhe illâllâh (Üzgör, 1990, s.88)

dîbâcesine devam eden Necâtî, *"Lâ ilâhe illAllah"* ibaresi ile de Allah'ın varlığındaki tekliği, ondan başka ilâh olmadığının vurgusunu yaparak İslâm inancının temelini oluşturan esası tekrar ederek vahdet yolunu gösterir.

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَاۚ (Üzgör, 1990, s.88) ifadesi ile Enbiyâ Sûre'sinin 22. âyetine dikkat çekilir. "*Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu* (Karaman, 2008b, s. *672-673*)" mealindeki bu âyet Allah'ın yaratıcı olarak tek olduğuna işaret eder.

Âyetin devamında ise "*Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir* (Karaman, 2008b, s. 672-673)" ifadesi ile de müşriklerin Allah'ın evreni yaratışından sonra yönetmek için kendine ortaklar edindiğine dair sözlerine karşılık bu düşünceyi kesinlikle reddeden vahdet meselesinin kanıtı niteliğinde karşımıza çıkar. Nitekim kendine ortaklar edinecek olan Tanrı'nın hükmünün ve kudretinin sınırsızlığı aksi hâlde düşünülemez. Bu da bir olan yaratıcının şanına muhaliftir. Aynı zamanda bu durum dîbâcenin başında atıfta bulunduğunu düşündüğümüz Yuhanna İncili'nde *"Başlangıçta söz vardı"* âyeti bu İncil'e inanlar tarafından *söz*den kastın aslında Hz. İsâ olduğu ve *teslis* inancının esasının da buradan geldiği üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Necâtî'nin Hristiyanlıktaki teslis inancına değil İslâm'daki vahdet inancına îmân ettiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Bu ne kudret olur ki oldı hemân

Bir agız ol dimekle iki cihân (Üzgör, 1990, s.88)

Allah'ın "*kün*" emri ile her şeyin bir anda oluvermesi kudretine tekrar işaret edilir ki; bir şeyin olması için Allah'ın dilemesi yeterlidir. Burada kelime bağlamında "*ol"* ile iktibas yapılmış âyetin bütünü verilmemiştir. Allah'ın varlığını, tek yaratıcı olduğunu ifade ettikten sonra O'nun yaratmadaki sınırsızlığını dile getirir. Aynı zamanda yarattıkları üzerindeki sonsuz tasarrufu ve güzel yaratmasındaki ihtişam insan aklı ile kavranabilecek durumda değildir.

Allah'ın tek yaratıcı oluşu, yaratmadaki sınırsızlığı ve yarattıklarının güzelliği karşısında bunu hakkıyla anlama kudretinden bile mahrum olan insanın hayrete düşüşü ile insanın acziyeti ve kul oluşu belirtilirken dîbâcesinde yer verdiği diğer bir âyet Tîn Sûresi'ndendir.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *"Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır."* (Karaman, 2008d, *s.646-647*). Verilen âyetin tefsirinde insanın en güzel biçimde, Allah tarafından ve kendi katındaki ruhtan üfleyerek ve kendi sıfatlarını kaldırabileceğimiz ölçülerde bahşederek yarattığı ve bu şekilde insanın yaratılmışlar içerisindeki en mükemmel -fizikî, ruhsal, zihinsel üstün özelliklerle- yaratık olduğu ve bu özellikleri sayesinde kendi dışındaki yaratılmışları etkileyip yönlendirebildiği, aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki halîfesi konumunda olduğu anlatılmaktadır. İnsanın yaratılması ile birlikte Şeytân'ın isyana kalkışması ve cennetten kovularak kıyamet vaktine kadar insanı saptırmak için Allah'tan müsaade istemesi söz konusudur. Şeytân'ın kendisini insandan üstün görmesi ve Allah'ın yeryüzüne halîfe olarak insanı seçmesi karşısında gösterilen kibir, karşılığını cennetten kovularak bulmuştur. Necâtî de bu âyetten yola çıkarak madem insan en güzel biçimde yaratılmış ve Allah'ın sonsuz lütfuna

mazhar olmuştur, o zaman insana düşen bu görevi, kulluğu hakkı ile yerine getirmektir. Âyetin bu bölümünde insana verilen özellikler dâhilinde kelâm kudreti de en önde gelenlerdendir. İnsan söze mâlik tek canlıdır. Konuşur, düşünür ve sonrasında yazıya dökülen metinler oluşturur. Bu özelliği itibariyle bütün yaratılmış olanlardan farklıdır. Bunu en iyi kullananlar ise şairlerdir. Bu kudreti en iyi şekilde kullanmak da onların aslî vazifesidir. Allah'ın lütfunu elden geldikçe ve insanın şerefine en uygun biçimde, Allah'ı zikrederek ve sözü hikmet ile söyleyerek, Rabb'in sunduğu lütfu en tesirli şekilde kullanarak söylemek şairliğin vasfıdır. Bu şekilde kendisine bahşedilen nimetin şükrünü ifa etme fırsatı bulur. Aksi hâlde insan da şeytan gibi zalim ve nankör olur. Ancak kelâm boşa değil hakikatin idrakinin beyânı niteliğinde olmalıdır. Hikmetin olmadığı söz ancak eksiktir. Nitekim sûrenin geri kalan kısmında "*Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar başka; onlar için kesintisiz bir ödül vardır*." (Karaman, 2008d, s.646-647). Şeklindeki ayet düşünüldüğünde Necâti'nin bu âyeti kullanma amacının insanın yaratılmasındaki gayeyi göstererek yaratıldığı andan itibaren Allah tarafından kendisine verilen lütufların idrakine varıp bu amaç doğrultusunda elindekini bu yolda harcama çabası ve bir anda fiziken ve manevî olarak gerilemenin içine giren insanın ona verilen makamdan indirileceği ve ancak îmân ederek yararlı işler peşinde koşanların Allah'ın rahmetine nail olacağı düşüncesi ile hareket ettiği görülmektedir. Zira insan (şair) elindeki sonsuz nimet ve lütuf karşında onu idrak yerine inkâr yolunu tutarsa şerefli olarak vasıflandırılmaktan ziyade esfel-i sâfilînden daha aşağıda yer tutacaktır. Bu bağlamda îmân ve yararlı iş -hikmetli ve güzel biçimde söylenen şiir, güzelliğin övgüsü- amel defterini dolduracaktır. Fakat Necâtî dibâcesinde bu yolda azmettiğini gösterse de haddini de aşmak istemez ve şair bu lütufların hakkı ile şükrünün ifâ edilemeyeceğini belirtir. Çünkü Allah'ın yaratımı, kudreti sınırsız oluşuna rağmen insanın (şairin) imkânı sınırlı ve her şeyi görmesi ve anlaması imkân dâhilinde değildir. Böylece Yaratıcı ile -en güzel biçimde yaratılmış olsa da- insanın acziyeti, sınırlılığı dile getirilmiş ve kulluktaki kusurların da bu eksiklik dolayısıyla affı ümidine dayanılmıştır. Fakat yine de insan üzerine düşen vazife, yaratıcıyı övmek ve yaratılmışlardaki güzelliği ortaya koyarak kulluk vazifesini en iyi şekilde yerine getirmektir. Ancak insan verilen nimetleri de saymaktan ve hakkı ile bilmekten acizdir. Necâtî, bu hususu belirtmek üzere İbrahim Sûresi 34. âyeti delil göstermiştir.

وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لَا تُحْصُوهَاۜ (Üzgör, 1990, s.88) "*Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız."* (Karaman, 2008b, s.321-322).

Şair, bu âyetlerle tevhid ve münacat bölümünü tamamladıktan sonra Hz. Muhammed'in övgüsüne geçer. Hz. Muhammed'i ilâhî lütufların hülâsası,

sonsuz merhametin parlaklığı ve insanların ekmeli, âlemin özü, Leyletü'l- esrâ misafiri ve Sidretü'l-Müntehâ'nın ziyaretçisi olarak tasvir eder. Allah'ın onu Mi'râc'a davet ettiğini, Peygamber'in de arşa çıkarak kürsiye ayak bastığı Mi'râc hadisesi bu bölümün önemli bir kısmını oluşturur. Ardından Hz. Muhammed'e Allah katında verilen kıymeti bir kez daha ortaya koyan

"وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ" *"Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"* (Karaman, 2008b, *s.705-706)* âyeti ile devam eder. Dîbâcede yer verilen bu sûrenin özelliği Allah'ın birliği, ortaklardan münezzeh oluşu, vahiy, peygamberlik ve insanların vahiy karşısındaki tutumu, kıyâmet alâmetleri, kıyâmet hâlleri, ölüm-dirilme, hesap verme gibi temel İslam inançları, Allah'ın sonsuz yaratıcılığı ve kudreti, insanın geçiciliği ve insana gösterilen ibretlerden ders almadığı için helâk edilen toplumlar ve yukarıda belirtilen ayette de Hz. Muhammed'in alemlere rahmet olarak gönderildiği hususuna dikkat çekilir.

Hz. Peygamber insanlığa güzel ahlakı ile örnek teşkil ederek onları iyiye ve güzele yönlendirecek ve rahmetin kapısını inananlara açarak cennetle ödüllendirilmelerine vesile teşkil edecektir. O yüzden yeryüzü onun varlığı ile şereflenmiştir.

Yine *"Lâ ilâhe ilflAllah Muhammeden Resulullah"* (Üzgör, 1990, s.92) ifadesi ile Allah'ın varlığı ve birliği vurgulanarak Hz. Muhammed'in de O'nun peygamberi oluşu tekrar edilmiştir.

Âlemlerin övüncü olan Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusudur ve yaratılış ile fazilette herkesten üstündür.

Necâtî aynı zamanda Fâtihâ Sûresi'ne atıfta bulunur ve bu sûrenin kerâmetlerini ne denli yüce olduğunu belirtir. Hz. Muhammed, Fâtihâ Sûresi'nin yüceliğini kıymetini Ebû Saîd b. Muallâ isimli sahabeye haber vermiştir. Fâtihâ sûresinin birçok bakımdan Kur'ân'ın özeti olduğu, tevhid, îmân, emir ve yasaklar, Allah'ın yaratma ve fiil sıfatlarına işaretler vb. özellikleri ile özetlendiği ve insanı îmâna davet eden yapısı ile Necâtî'de aksini bulmuş yürünecek yolun ancak Allah'a ait olduğunu tekrar tekrar beyân etmiştir.

Sonrasında Kur'ân'ın belâgat boyutu ve şiirle bağlantısının verileceği bölüme geçilir. Bu sebeple öncelikle Hz. Îsâ ve Hz. Mûsâ peygamberlerin her şekilde Hz. Muhammed'i doğrulamaları, Hz. Muhammed'in onlara üstün kılındığı ifadelerine yer vermekle birlikte bu peygamberlerin geliş zamanlarında, insanlığın durumuna göre belli mucizelerle donatılıp Allah'ın hükümlerini yeryüzüne hâkim kılma çabaları belirtilmiştir. Hz. Mûsâ, sihrin rağbet görüp yaygınlaştığı bir dönemde insanları bu sapkınlıklarından döndürmek üzere gönderilmiş ve bütün sihirbazlara Allah'ın kudreti ile ve O'nun ilminin gerçekliği

ile galebe çalmıştır. Hz. Îsâ ise hikmet ve tabipliğin geliştiği dönemde gönderilmiş ve ona da diriltme ve şifâ özelliği verilmiştir. Hz. Muhammed ise belâgat ve fesâhatin ilerlediği dönemde dünyaya teşrif etmiş ve kendisine Kur'ân-ı Kerîm bahşedilerek bu kitaptaki kelâmın kudreti ve mucizevî dizilişi insanın Allah karşısındaki acziyetini göstermiştir.

Necâtî, Kur'ân-ı Kerîm'in gönderilmiş olmasının sebebini hem insanlar tarafından tahrif edilen kitapların nesh edilmesi hem de o dönemdeki belâgat ilminin öne çıkması, sözün üstün ve insanüstü nitelikte sayılması, sözün gerçek sahibinin unutulması, sapıtan kavmin doğru yola iletilmesi gereği olarak ifade etmiştir. Ancak müşrikler Kur'ân'ı mucize nevinden Allah kelâmı olarak saymayıp Hz. Muhammed'in şiirleri olarak nitelendirmişlerdir. Fakat Allah Kur'ân'da

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ "*Biz ona şiir öğretmedik."* (Karaman, 2008c, s. 509-510*)* âyeti ile Hz. Peygamber'in şair; Kur'ân'ın da bir şiir olmadığı âyetin devamında ifade edilir. "*Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır"* (Karaman, 2008c, s.509-510). Müşriklere göre; "*Bilinen anlamıyla şair de kendisine doğan ilhamdan güç alır; fakat İslâm öncesi Araplarda şair, tabiat üstü bir varlık tarafından sahip olunmuş (kuşatılmış, onun hükmü altına girmiş) kişi demekti. Onlara göre bu varlık (bir cin) vecd halindeki bir kişiye (şair) geçici olarak sahip olur, onun ağzından çoğunlukla beyitler şeklinde, normal haldeki insanın söyleyemeyeceği heyecan veren kelimeler söylerdi."* (Karaman, 2008c, s.509-510).

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus yine Kur'ân-ı Kerîm tefsirinde yer alan *"Resûlullah'a şiir öğretilmediği ve zaten ona yaraşmayacağı ifadesi ilk bakışta şiiri kötüleme izlenimi vermektedir. Halbuki o dönemde şair kelimesi sadece şiir sanatında becerisi olanlar için değil, aynı zamanda görünmeyen âlemle irtibatları bulunan kişiler hakkında da kullanılıyordu. Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmek istemeyen ve hakkında türlü sıfatlar uyduran müşriklerin onu şair olarak nitelemeleri de bu sebebe dayanıyordu. Zaten Kur'an'ın şiir olmadığı açıkça görüldüğü için, Hz. Peygamber hakkında bugün bilinen anlamıyla şair demeleri, ileri sürdükleri iddiaya güç katamaz ve böyle bir gerekçeyle kamuoyunu etkileyemezlerdi. Nitekim müşriklerin Resûlullah hakkında ithamlar içeren ifadelerinde Kur'an için "şiir" nitelemesi yer almamakta, sadece Hz. Peygamber şair olarak nitelenmekteydi"* (Karaman, 2008c, s.509-510).

Necâtî, Kur'ân-ı Kerîm'in, Hz. Muhammed'e peygamberlik mucizesi olarak gönderildiğini ve ona yöneltilen şairlik ithamının boş olduğunu *"Sen olmasaydın*

felekleri yaratmazdım" hadisine atıfta bulunarak ispat etmiş ve onun şairlik kisvesinden uzak olduğunu vurgulamıştır.

Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed'in O'nun peygamberi, Kur'ân'ın şüphesiz Allah kelâmı, Hz. Muhammed'in de şairlikten ârî olduğu fikri gösterildikten sonra şairliğin ve şiirin hor görülmemesi gerektiği belirtilmiştir. Nitekim yine Hz. Muhammed'in *"Şairler sözün sultanlarıdır" (Üzgör:1990: s.96)* hadisine atıfta bulunarak şairliğin hor görülecek bir tarafı olmadığını peygamber ağzından tekrar eder. Ancak şairlerin de söz üzerindeki kudretlerine ve tesir altına alma kuvvetlerine güvenerek kendilerini peygamber zümresinden saymamaları gerektiği de Kur'ân'ın bu âyetleri ile dile getirilmektedir. Fakat Necâtî, yine de mucizeye yakın söz söyleme kudretinin olduğundan dem vurarak şairin şiirini gönül süzgecinden geçirerek dile döktüğünü belirtir. Aslında Allah'ın da müminin kalbinde yer tuttuğu düşünülürse şiirin ilâhî kaynaktan beslendiğini göstermek kutsal bir vazifeye dönüşmüştür. Gönülden çıkan sözler Allah'ın nurundan birer parçadır ve ilâhî kaynaklıdır. Şaire bu sözü söyleten yine vahiy yerine ilham ile Allah'tır. Ancak burada esas olan ise gönüldeki manayı keşfedebilmek ve hikmeti söze nakşetmektir.

Dîbâcenin devamında Hz. Âdem-Hindistan ilişkisi kurularak Hz. Âdem'e Allah tarafından eşyanın isimlerinin öğretildiği, ilminin meleklerden daha fazla olduğu ve İslâmî olmayan kaynaklarda 700 dil bildiği şeklindeki rivayetler anımsatılarak kelâmın ilâhî kaynaklı olduğu fikri yeniden vurgulanmıştır. Hz. Âdem cennetten kovulduğu hâlde kendisine öğretilen kelâm ile Allah'tan bağışlanma isteği, yine kelâm ile Allah'ı zikrederek kabul edilmiştir. "*İslâm dışı kaynaklarda Hz. Âdem'in cennetten kovulduktan sonra Hindistan yahut Serendib'e konulduğu ifade edilir"* (Karaman, 2008a, s.107-109).

Hz. Îsâ'nın bebek iken konuşması mucizesine atıfta bulunulmuştur. Doğum sonrasında Hz. Meryem bebeğini nasıl izah edeceğini düşünürken Cebrâil ona gelmiş ve kendisinin konuşmaması, bebeğini göstermesi söylenmiştir. O da kavminin arasına döner, kendisi susup bebeğini gösterir. Hz. Îsâ bebek olarak konuşur, kendisine bir kitap verildiğini ve peygamber olduğunu söyler. Böylece ilâhî kudret kelâm yolu ile yine tecelli eder. Ayrıca burada yine Nisâ suresi 171. âyette belirtildiği üzere "*Meryem oğlu Îsâ Mesîh Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur"* (Karaman, 2008b, s.598-599) meâlindeki ifadeye atıfta bulunulmuştur.

Necâtî yukarıda belirtilen âyetlere başvurarak Allah'ın insanı yaratırken kendi sıfatları ile süslediğini ve kelâmın da bu sıfatlardan biri ve sadece insana verilmiş olması hasebiyle en güzel biçimde kullanılması gerektiğini söylemiştir. Kelâmın en güzel biçiminin peygamberlerde ve sonrasında şairlerde tecellî ettiği

düşüncesini göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed'in "*Ben Arapların en fasih konuşanıyım"* şeklindeki hadisi de buna işaret ve delil olarak sunulmuştur. Bununla birlikte Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması hadisesi anımsatılarak Yûsuf Peygamber'in Cebrâil ile kuyuda sohbet edişi, Rabb'inin onun kalbini sabır ve takva ile doldurup yüceltileceği ana kadar bekleyişi anlatılmıştır.

Necâtî'nin bütün bu atıflarla kelâmın yahut şiir söylemenin aslında biçim açısından kusursuz (beliğ), anlam açısından fasîh söylenmiş bir kelâm silsilesi olması gerektiği belirtilmiştir. Şiirin derin ve düşünmeye yönlendiren, hikmet taşıyan manalar içermesi gerekliliği "şiir nasıl olmalı?" sorusunun cevabı olarak karşımıza çıkar. Şiir söylemek; -yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Muhammed'in en güzel konuşan Arap olduğunu ifade ettiği hadisinden mütevellit- güzel, fasîh, beliğ olmak durumundadır ki bir peygamber sünnetidir aynı zamanda.

Bu kısımdan sonra kendi şiiri ve mahlâs edinmedeki amacını dile getirir. Bütün bu meşruiyet ile artık şair kelâmın sonsuzluğu üzerinde durur. Şair için söz denizinde birer zerre olan kelimler artık mucize söyleyişlere vasıtadır. Sünnet gereği artık kelâm beliğ, manada derin, katmanlı, hikmetli ve efsunlu olmak zorundadır. Renkli hayaller, zarif fikirler ve çarpıcı ifadeler şiirin sahip olması gereken niteliklerdir. Böylece şiirin tarifi yapılmış olur.

Necâtî, dîbâcesini Sultan Bayezid'e övgü ve tavsiyede bulunur. Dünyanın geçiciliği, ölüm ve insanın acizliği konularındaki âyetler işaret edilerek sultana kul olduğu hatırlatılır. Dîvânının tertip sebebinin nisyandan kurtuluş ve Kazasker Abdurrahman Çelebi'nin arzusu olduğu belirtilir. Dîbâcenin sonunda Allah'ın rahmet ve inayeti dilenir ve kurtuluş için niyaz edilir.

SONUÇ

Necâtî, dîbâcesinin başından sonuna kadar tevhid inancı doğrultusunda hareket etmiş O'nun varlığı ve birliği meselesini tekrar etmiştir. Her açıdan sonsuz sıfatlara sahip bir yaratıcı, karşısında O'nun lütfu ile nefes alan aciz ancak yaratılmışlar içinde en üstün insanın konumu gösterilmiştir.

Şairlerin klasik Türk edebiyatı içerisinde çoğunlukla lafı gelişi güzel söylemedikleri, bir amaca hizmet, bir manayı işaret yahut sanat telakkisi olarak söz denizinde en uygun ve güzel olanı tercih ettikleri muhakkaktır. Bununla birlikte dîvânlarını tertip ederken tevhid, na't, sultan ve devlet büyüğüne övgü, eserin kaleme alınış serüveni gibi sıralama esası dîbâcelerde de görülür.

Güzeli övmek şiirin gâyesi ise en güzeli övmek de şaire farz kâbilindendir. Dîbâcenin ilk kısmında tevhide yönelik âyetler verilerek Allah'ın kendi sözünden delillerle bu görev yerine getirilir. Şairin inancının ve itikadının bir göstergesi olması yanında esas amacın da insanın kâmil sıfatı ile gerçeği görerek ve kabul ederek içerisinde bulunduğu hikmet-i maneviyi keşfederek bunu en güzel biçimde dile getirmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in fasih, Hz. Îsâ'nın bebek olarak konuşması ve Allah'ın varlığının ve birliğinin delili olarak gösterilmesi, Hz. Yûsuf'un kuyuda Cebrâil ile sohbet edişi, Hz. Âdem'e eşyanın isminin ve ilminin verilişi ile meleklerden üstün oluşu peygamberî bir kelâm kudreti olduğunun göstergesidir. Şiir de şairin ilham yolu ile elde ettiği kelâm kudretinin gösteriş biçimidir. Yani ilâhî olarak kendine verilen hediyeyi en güzel şekilde sunuşudur.

İnsanın konuşup düşünebilen tek varlık oluşu ve bu özelliği ile söz denizine hâkimiyeti dile getirilmiştir. Allah insana eşyanın isimlerini ve ilmini vermiştir. Hazinenin kapısı insan için aralanmıştır. O hâlde söz ilâhî olandır ve sözü kullanan da ilâhî bir sesle konuşmakadır. O zaman şiir sözün en güzel şekli ise verilen hazinenin de en kıymetli parçasıdır. Şair sözü ilâhî kaynağa dayandırarak vahiy değil ancak ilhâmı kaynak gösterir. Böylece şiir ilhâmdır ve kutsaldır poetikası ortaya konulmuş olur.

Şiirin ne olduğu ifade edildikten sonra şiirin nasıl olması gerektiği açıklanmıştır. İnsan için asıl olanın gerçeği, hikmeti ve Allah'ın kudretini idrak etmesi ve sözün bu gaye ile şiire dönüşmesi gerekliliği belirtilmiştir. İçinde hikmeti, gerçek manayı söylemekten uzak olan sözün ancak boşuna harcanan bir sermaye olduğu dile getirilir.

Şiir, şaire Allah'ın gönülde yer bularak ilham ettiği manadan ileri gelir ve Allah'ın nurundan süzülen damlalardır. Fesâhat ve belâgat ile yoğrularak muhatabına tesir eden ve ancak güzelin vasıflarını dillendiren inci taneleri olarak karşımıza çıkar.

Şair, âyetlerden faydalanarak şiiri meşrulaştırma gayreti içinde gibi görünse de asıl yapmak istediği yaptığı işi Allah'a dayandırarak söylediklerini makbul ve kıymetli göstermektir. O zaman söz amacına ulaşır ve itibar görür. Şair, peygamberlik iddiasında değildir. Nitekim şairliği yeren âyetler yerine peygamberin şair olmadığını ifade eden âyetleri kullanmış ve buna ilaveten Hz. Muhammed'in, "*Şairler sözün sultanlarıdır*." hadisine yer vererek şairliğin ve şiirin Hz. Muhammed'in övgüsüne mazhar olduğunu göstermek istemiştir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Açıl, B. (2018). Osmanlı'da estetik ve poetika: Kelam, mucize ve zorunluluk. *İLEM 2018-2019 Açılış Konferansı,* Üsküdar, İstanbul.

İslâm Ansiklopedisi (1991). Cilt. 25. Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yayınları.

Karaman. H. (2008a). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsiri.* C. 1. Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı Yayınları.

Karaman. H. (2008b). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsiri.* C. 3. Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı Yayınları.

Karaman. H. (2008c). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsiri.* C. 4. Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı Yayınları.

Karaman. H. (2008d). *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsiri.* C. 5. Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı Yayınları.

Kaya. B.A. (2013). Necâti Bey, Îsâ. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/necati-bey-isa, Erişim tarihi: 20.01.2025.

Kitab-ı Mukaddes (2025). www.bible.com/tr/bible/170/JHN.1.1-18.TCL02, Erişim tarihi: 15.01.2025.

Üzgör, T. (1990). *Türkçe Dîvân Dîbâceleri.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Purpose: In classical Turkish literature, *dîbâces*—prefatory sections found at the beginning of divans—are not merely ornamental or formal introductions. Rather, they serve as poetically charged and ideologically significant texts that encapsulate the poet's theological worldview, poetic legitimacy, and aesthetic stance. The aim of this article is to explore how Necâtî Bey, one of the most influential poets of the 15th century, utilizes the concept of *kelâm* (speech, divine word) in his *dîbâce* to legitimize both poetry and the role of the poet. The study focuses specifically on how kelâm operates not merely as human speech but as a divine attribute, ultimately grounding poetry in sacred authority.

Theoretical Context and Definition: The term *kelâm*-rooted in the Arabic trilateral root *k-l-m*-carries multilayered meanings including speech, articulation, and theological expression. In Islamic tradition, it also denotes God's communicative attribute by which He delivers revelation. Thus, the concept bridges metaphysics, revelation, and poetic expression. In Necâtî's *dîbâce*, kelâm

is not just a poetic tool but the very foundation of creation and revelation. Drawing on definitions from the *Diyanet Islamic Encyclopedia*, the article situates kelâm as an ontological cornerstone of divine communication.

Content and Analysis: Necâtî opens his *dîbâce* with the phrase "Min kelâm-ı Necâtî Rahmetullâhi aleyhi," which functions not only as a traditional invocation but as an intentional emphasis on *kelâm* as poetic substance. He establishes the primacy of divine speech by alluding to both Islamic scripture (Qur'an) and Christian scripture (the Gospel of John's "In the beginning was the Word"), thereby asserting a monotheistic theology rooted in speech.

Multiple Qur'anic verses are invoked, including:

- **Al-Anbiyâ 21:22**, to assert God's unity and absolute authority.
- **At-Tīn 95:4**, emphasizing the exalted status of human creation and man's unique ability to speak.
- **Ibrahim 14:34**, which reflects human inadequacy in enumerating divine blessings.

Necâtî's theological structure is reinforced by a succession of religious figures—Prophets Adam, Jesus, Muhammad, and Joseph—all of whom are presented as bearers or recipients of divine speech. The reference to Jesus speaking as an infant and to Adam's knowledge of divine names reflects the divine origin and revelatory function of speech. These figures are not arbitrarily chosen; they symbolically bridge the divine and human realms through *kelâm*.

Legitimation of Poetry: The poet seeks to align poetic discourse with divine speech. He contrasts Islamic monotheism with Christian trinitarian notions by interpreting the "Word" as divine *kelâm*, not as Christological embodiment. Furthermore, he resists associating poetry with pagan or mystic origins, countering accusations from pre-Islamic traditions that equated poets with being possessed by jinn. By invoking the verse **"We did not teach him poetry, nor is it befitting for him" (Yasin 36:69)**, Necâtî defends Prophet Muhammad from poetic attribution and distances himself from prophetic claims, emphasizing instead that poets must remain humble vessels of inspired, not revealed, language.

Poetic Aesthetics and Prophetology: Necâtî sees the poet as an inheritor of prophetic eloquence. He quotes the hadith "Poets are the sultans of words," attributing elevated status to those who use *kelâm* in wise and morally appropriate ways. He draws parallels between the miracles of earlier prophets—Moses' magic, Jesus' healing, Muhammad's Qur'an—and sees eloquent poetry as a miracle-like act within the domain of language. Poetry is, therefore, a sanctified

craft, permissible and even virtuous when aligned with wisdom (*hikmet*) and divine principles.

Conclusion: Necâtî's *dîbâce* serves as a powerful theological and poetic manifesto. Through intricate interweaving of Qur'anic references, prophetic examples, and theological insight, he constructs a framework where poetry becomes a legitimate extension of divine speech. *Kelâm* becomes not merely a linguistic act but a cosmological principle, sanctifying the act of poetic creation. The poet is not a prophet but participates in the divine through language, provided his words aim at wisdom, virtue, and truth.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4447-4463
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82719
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 23.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 22.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Kuran, Ş. B. (2025). Geleneğin İzinde Bir Şair: Halil Soyuer. *Journal of History School,* 78, 4447-4463.

GELENEĞİN İZİNDE BİR ŞAİR: HALİL SOYUER

Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN[1]

Öz

Edebiyat çevrelerinde ve tarihlerinde Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde *Hisar* dergisi etrafında toplanan şairler içerisinde anılan ve güftekârlığıyla da sanat dünyasında yer edinmiş olan Halil Soyuer (1921-2004)'in bütün şiirleri gelenek bağlamında incelendiğinde şairin modern Türk şiirinde halk ve divan şiiri geleneğini sürdüren ve bu gelenekten yararlanan tavrı dikkat çeker. Soyuer nesirlerinde de gelenekle bağını ortaya koyan düşüncelerini ifade eder. İlk şiir kitabı *Liman*, 1950 yılında yayımlanmış olan şairin eser verdiği dönem, memleket edebiyatı çizgisinin Garipçilerle yönünü değiştirdiği zaman dilimine rastlar. Geleneğin, direnişin ve geleneğe direnişin çatışmasının hâkim olduğu bu süreçte Soyuer, Garipçilerin geleneği kıran poetikalarına karşı çıkar. Onun şiirleri geleneğin direnişini sürdüren örneklerdir. Özellikle halk şiir tarzını şekil, anlam ve üslup yönüyle modern Türk şiirinin içinde yaşatan şair, divan şiirini de aruz vezni, mazmunlar, aşk anlayışı ve üslup bakımından devam ettirir. Soyuer şiirlerinde en çok 6+5 duraklı 11'li hece veznini ve koşma nazım biçimini tercih eder. Rediflerin anlamı yönettiği bu şiirlerde Yunus Emre, Karacaoğlan, Emrah, Seyrânî, Sümmânî gibi halk şairlerinin üslup, kelime, duygu ve düşünce dünyasıyla benzerlik ve ortaklıklar bulunur. İşlenilen aşk, gurbet, sevgi gibi temalar; konuşma dilinden seçilen kelime ve deyimler; esprili üslup; güzelleme, şathiye ve muamma gibi türler bu şiirleri halk şiir geleneğine bağlar. İlhama dayalı ve lirizmi önceleyen şiir ve şair algısı da yine gelenekle örtüşür. *Leyla ile Mecnun*, *Aslı ile Kerem* gibi halk hikâyeleriyle kurduğu metinlerarası ilişkiler de şairin beslendiği kaynağı ve benimsediği tarzı gösterir. O

[1]Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, seyma.buyukkavaskuran@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2455-7

karanlık, kasvetli, anlaşılmaz şiirin değil kolaylıkla söylenmiş gibi görünen ama içerisinde yüzyılların imbiğinden süzülüp gelen insan ve hayat algısını barındıran, bir yandan da hareketli, ritmik yapısı ve esprili dil oyunlarıyla okuyanı gülümseten ve şaşırtan şiiriyle geleneğin bir halkası olur.

Anahtar Kelimeler: Halil Soyuer, Gelenek, Liman, Halk Şiiri, Divan Şiiri.

A Poet on the Path of Tradition: Halil Soyuer

Abstract

Halil Soyuer (1921-2004) is mentioned in literary communities and histories among the poets gathered around Hisar magazine in the Turkish poetry of the Republican period, and he has also gained a place in the art world as a songwriter. When all his poems are analyzed in the context of tradition, the poet's approach that continues the tradition of folk and divan poetry in modern Turkish poetry and utilizes this tradition draws attention. In his prose, Soyuer also expresses his thoughts that reveal his connection with tradition. The poet's first book of poetry, Liman, was published in 1950, and the period in which he wrote coincides with the period when the line of national literature changed its direction with the Garips. In this process, which was dominated by the conflict between tradition, resistance and resistance to tradition, Soyuer opposes the poetics of the Garips, who are against tradition. His poems are examples that continue the resistance of tradition. In particular, the poet keeps the folk poetry style alive in modern Turkish poetry in terms of form, meaning and style, and continues the divan poetry in terms of aruz, metaphors, style and conception of love. In his poems, Soyuer mostly prefers the poem form of the koşma. In these poems, in which rhymes direct the meaning, there are similarities and commonalities with the style, vocabulary, emotions and thought world of folk poets such as Yunus Emre, Karacaoğlan, Emrah, Seyranî, Sümmânî. Themes such as love, farawayness, and affection; words and phrases chosen from colloquial language; humorous style; and genres such as güzelleme, şathiye, and muamma link these poems to the folk poetry tradition. The perception of poetry and poet based on inspiration and prioritizing lyricism is also in line with the tradition. The intertextual relations he establishes with folk tales such as Leyla and Mecnun, Aslı and Kerem also show the source of the poet's nourishment and the style he adopts. He becomes a link in the tradition not with his dark, gloomy and incomprehensible poetry, but with his poetry that seems to be easily spoken but contains the perception of human and life filtered through the centuries, while making the reader smile and be surprised with its lively, rhythmic structure and humorous language games.

Keywords: Halil Soyuer, Tradition, Liman, Folk Poetry, Divan Poetry.

GİRİŞ

Gelenek, farklı sosyal bilim dallarının üzerinde durduğu, derin anlamlar içeren bir kavramdır. Genel bir tanımla gelenek, "bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane" (Türkçe Sözlük, 2011) lerdir. Daha özel bir tanımla gelenek, "Kuşaklar arası bir bağlanma ve devam etmedir. Dönemi ve sonrasında üstünlüğü hissedilen hayat algısı, üslup ve içeriktir. Gelenek aynı zamanda ters ve taklit olmayan ve de devredecek özelliklere sahip değişime açık duruştur." (Örgen, 2010, 38). Edebiyatta gelenek ise "genel anlama ve algıya bağlı kalarak eski zamanlarda belli şekil, dil, üslup ve muhtevaya bağlı olarak üretilmiş ve bir zaman yaşamış ama günümüzde o tarzda üretilmeyen ve yaşamayan edebiyat anlayışı" (Çetin, 2012, s.11) olarak tanımlanabilir. Edebiyat/şiir ve gelenek ilişkisi iki temel düzlemde kurulur. "1. Kültürel gelenek: Şiirin sosyal, siyasal, maddi, manevi geleneğin birikimiyle kurduğu değer ve anlam ilişkisi. 2. Edebi gelenek: Şiirin kendi geleneğiyle kurduğu biçim, ses, imge ilişkisi. (Narlı, 2015, s. 374). Bu düzlem üzerinde edebiyat ve gelenek ilişkisi 1. Geleneği sürdürmek, 2. Gelenekten yararlanmak, 3. Geleneği yeniden üretmek (Çetin, 2012, ss.17-25) biçimlerinde sürdürülür. Edebiyat, geleneğin temel unsuru olan dile dayanan bir sanat olması bakımından varlığını geleneğe borçludur. Hatta gelenek dışına çıkmak isteyen sanatçı da bu amacına yine gelenekten aldığı dil, anlam ve şekil unsurlarıyla ulaşabilecektir. Yine bir sanatçının "eserindeki en ayırıcı vasıflar, kendisinden öncekileri, yani onun atalarını hâlâ dipdiri ayakta tutan, ölümsüzleştiren vasıflar" (Eliot, 1983, s. 20) olması edebiyat ve gelenek ilişkisinin sonucudur. Edebiyatta bir eserin kalıcı olması geleneği yeniden üretebilecek güçte olmasına bağlıdır.

Genel olarak dünya üzerindeki milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatı da sözlü ve yazılı edebiyat dönemleri içerisinde kendine özgü bir edebiyat geleneği kurar. Toplumsal dönüşümler / kırılmalar bu geleneğe farklı kollar ekler. İslamiyet'in kabulüyle gelişen süreç Divan şiiri geleneğini oluşturur. Türk edebiyatında gelenek denildiğinde genellikle kastedilen divan edebiyatı geleneğidir. Tanzimat'la başlayan batılılaşma / modernleşme süreci de Batı tesirinde bir edebiyat meydana getirir. Tanzimat dönemi şairleri Batılı şairler gibi dünyevi konuları işleyerek divan şiirinin kutsalı merkeze alan şiir geleneğini değiştirirler. Diğer taraftan sözlü kültürden gelen halk şiir geleneği ayrı bir kol olarak akmaya devam eder. Hatta Tanzimat'ın ilk yıllarında Ziya Paşa halk şiirinin bizim asıl şiirimiz olduğu fikrini ileri sürer. Millî edebiyat ve Cumhuriyet döneminde halk şiiri, unutulan ama kendisine dönülmesi gereken bir kaynak olarak hatırlanır. Rıza Tevfik Bölükbaşı bu kaynağı yeniden dirilten

şairlerden biridir. Yine Beş Hececiler şiirlerinde halk şiir tarzını örnek edinirler. Divan şiiri geleneğinin ahenk unsuru aruza veda edilir. Diğer taraftan altı yüzyıl süren Divan şiiri geleneği milletin hafızasında, kültürün temellerinde yaşamaya devam eder Cumhuriyet döneminin kanonik edebiyat ortamı, geleneğe direnişe ve "geleneğin direnişi"ne (Ayvazoğlu, 1997) sahne olur. Yaşanan siyasi ve sosyal değişimlerle divan ve halk şiiri geleneği Batılı şiir anlayışının içinde "geleneği sürdürmek, gelenekten yararlanmak, geleneği yeniden üretmek" yollarıyla hayat bulur.

Halil Soyuer (1921-2004)'in bütün şiirleri gelenek bağlamında incelendiğinde şairin modern Türk şiirinde halk ve divan şiiri geleneğini sürdüren ve bu gelenekten yararlanan tavrı dikkat çeker. Bu çalışmada şairin gelenekle kurduğu bağın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada Halil Soyuer'in şiirlerinin Türk şiir geleneğindeki yerini belirlemek ve bu şiirlerin Türk şiir geleneği ile ilişkisini tespit etmek için tarihsel eleştiri yönteminden yararlanılmıştır. Tarihsel eleştiri /tarihî eleştiri; edebiyat eserlerini, içinde doğduğu sosyal ve tarihsel bağlamıyla dönemin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik yapısı, yazarın hayatı ve eserin yazılışıyla ilgili bilgiler ışığında inceleyip değerlendiren geleneksel bir eleştiri yöntemidir (Huyugüzel, 2018, s. 481-482). "Tarihsel eleştirinin en önemli yanı eseri belli bir sanat geleneğindeki yerine oturtmak, o tür eserlerin özelliklerini ortaya koymak, böylece eserde gözetilen amaçları, esere şekil veren ilkeyi belirtmek ve ona hangi açıdan bakılacağını bulmaktır" (2008, Moran, s. 79).

BULGULAR VE YORUM

Edebiyat çevrelerinde ve tarihlerinde *Hisar* dergisi etrafında toplanan şairler içerisinde anılan ve güftekârlığı ile de sanat dünyasında yer edinmiş olan Halil Soyuer (1921-2004) Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde geleneği sürdüren ve gelenekten yaralanan bir şair olarak dikkat çeker. Dâhil olduğu edebi çevrenin gelenekle kurduğu ilişkiyi Mehmet Çınarlı, *Hisar* dergisinin poetikasını açıkladığı yazısında şöyle ifade eder:

"Yeni olmak için eskiyle bütün bağları koparmak, bütün köprüleri atmak mı gerekirdi? Çıkmakta olan dergiler tutumlarıyla, bu soruya 'evet' diye karşılık veriyor bizse 'hayır' diyorduk. Onlar eskiyi red ve inkâr eden bir yeniliğe kucak açıyor; bizse yeninin eskiyi temel alması, eskiye dayanması gerektiğini savunuyorduk. Bu görüşümüz, Yahya Kemal'in 'Ne harabî ne harabatiyim /

Kökü mazide olan âtîyim' beytinde ifadesini bulan görüşüne uygun düşüyordu." (Çınarlı, 1975, s.4).

Halil Soyuer; şiirindeki konu, biçim ve vezinle içinde bulunduğu edebiyat çevreleri ve şiirlerini yayımladığı dergilerin poetikası çerçevesinde Çınarlı'nın ifade ettiği çizgide bir şairdir. *Defne* dergisi de Soyuer'in şiirlerini yayımlamayı tercih ettiği dergilerden biridir. Derginin poetikasını açıklayan yazıda "*Defne*, geçmişimize dayalı ve çağımızın gelişme kanunlarına tâbi, beraber yaşama bilincini hazırlayacak ve gelecekte büyük işler başarma azmini yaratacak bir sanat hareketinin adıdır." (Soyuer, 1966, s. 3) cümlesinde derginin ilk amacının geçmişe dayalı olarak belirtilmesi dikkat çeker. Soyuer'in, ilk sayısı Kasım 1966'da ve 35. son sayısı Eylül 1969'da yayımlanan aylık edebiyat sanat dergisi *Çaba*'nın kurulma amaçlarını anlattığı yazısında, "Anadolu'da sesini duyuramamış fakat halk edebiyatımızın en güzel şiirlerini dile getirmiş bulunan halk ozanlarının, özel surette derlenen ve hiçbir yerde yayınlanmamış bulunan eserlerine de *Çaba*'da yer ayrılmıştır. Bu bizim için halk edebiyatına ve Türk folkloruna bir hizmet olacaktır." (Soyuer, 1966, s. 3) cümlesiyle halk şiir geleneğine verdiği önemi açıkça ifade eder.

Fethi Gözler, Soyuer'i "halk şiirini iyi etüt etmiş ve bu şiirin temalarını, biçimlerini modern boyutlarda işleyerek yeni eserler vermesini başarmış" (Gözler, 2007, s. 282) bir şair olarak tanıtır. Abdullah Satoğlu da "Günümüzde, esasen son elli yılda, halk tarzı şiirimizin en başta gelen ustalarından biri ve en velut şairi olarak temayüz eden" (Satoğlu, 2004, s.44) bir şair olarak kabul eder. Behçet Kemal Çağlar da Soyuer'i sazını kasabasında bırakıp gelmiş, koşmalarını elini kulağına atıp makamla söyleyecek bir halk şairi gibi gördüğünü, onun büyük şehirden aldığı ilhamları ve tesirleri de yine yerli havasında eritebildiğini belirtir (Çağlar, 1965, s. 5).

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatına altmış yedi yıllık sanat hayatında yüzlerce şiirle katkıda bulunan Halil Soyuer'in; *Liman* (1950), *Kin* (1952), *Aylak İnsanlar Kenti* (1965), Kör Kuyu (1970), *Akşamüstü* (1975), *Gönül Dağları* (1990), *Sonbahar Çiçekleri* (1993), *Sorma Hiç* (1994), *Zaman Akıp Gidiyor* (1994), *Sevgi Çiçekleri* (1996), *Sevgi Burcu* (1997), *Kader Faslı* (1997), *Yürektir Sevginin Vatanı* (1998), *Sevgi Bende Hiç İzine Çıkmadı* (1999), *Sevgi Seli* (2000), *Sevgi Bağları* (2001), *Bakış Mektubu* (2002), *Seninle* (2003) adlı şiir kitapları gelenekle kurulan ilişki bağlamında incelendiğinde ilk olarak halk şiirinin koşma nazım biçimini ve dolayısıyla 6+5 duraklı 11'li hece ölçüsünü sürdüren tercihi dikkat çeker. Soyuer'in ilk şiir kitabı 1950 tarihli *Liman*'dır. Mehmet Çınarlı 1950 yılındaki şiir ortamını şöyle değerlendirir:

"*Hisar*'ın yeni çıkmaya başladığı 1950 yıllarını hatırlıyorum: Yeni şiir-eski şiir davası sürüp gitmekteydi. Yeni şiiri savunanların birçoğunun bundan anladıkları, hiçbir kaideye bağlanmayan, hiçbir disiplini olmayan rastgele söylenişlerdi. Orhan Veli grubunun peşine takılanlar, eski şiire ait estetik kuralların topunu reddetmekle, bu kurallara büsbütün aykırı davranmakla meseleyi çözdüklerini, yeni bir şiir tarzına ulaştıklarını sanıyorlardı. Yalnız vezni, kafiyeyi atmakla yetinmediler. Şiirde bir ahenk, musiki arayanlara karşı, söylediklerinin dile takılacak kadar birbiriyle tepişen kelimelerden seçilmesine; mana ve mantık arayanlara karşı da mümkün olduğu kadar saçma sapan olmasına dikkat ettiler… Şiirin konusunu da alışılan şeylerin dışından seçmeye, asilden, yüksekten; aleladeye, bayağıya doğru sürülemeye büyük çaba harcadılar… 1955'ten sonra bazı genç şairlerimizi 'soyut'a, 'anlamsız'a doğru iten, benim kanaatıma göre, realizm adına ortaya sürülen basitlik ve iğrençliğin toplumda yarattığı usanç ve tiksintidir." (Çınarlı, 1988, s.44.)

Liman (Soyuer, 1950), Çınarlı'nın resmettiği bu şiir ortamının tam tersi özelliklerle okur karşısına çıkar. Geleneksel ve millî çizginin peşinde, halk şiirinin ses ve düşünce dünyasına uygun, gelenekselle modern şiiri sentezleyen üslûbuyla dikkat çeker:

Aman gözlerini açıp gerinme,
Uyku gözlerinde boyun bükmesin.
Odandan dışarı çıkma görünme,
Günde beş on kere şafak sökmesin. (Soyuer, 1950, s.14)

Liman'ın ilk şiiri "Aman"dan alınan bu dizelerde halk şiir geleneğini sürdüren vezin, kafiye ve üslup özellikleri hemen fark edilir. Yine *Liman*'da yer alan "Gözleri" şiiri Rıza Tevfik Bölükbaşı'ndan gelen bir sesi taşır:

Sihirden ışık var ışıktan büyü,
Baktıkça aklımı bozar gözleri.
Kaşının üstüne düşen örtüyü,
Kirpik uçlarıyla süzer gözleri. (Soyuer, 1950, s.21)

Rıza Tevfik'in, "Gözlerin" şiirindeki ton ve üslubu hatırlatan şiir, Soyuer'in tarzını ve devam ettirdiği çizgiyi gösterir niteliktedir. O da Rıza Tevfik[2] gibi halk şiirinden, âşık edebiyatından beslenmekte, onun gibi daha çok koşma

[2]"Yeni Türk şiirine daha çok divan, koşma ve nefesleriyle yeni ve değişik bir hava getiren Rıza Tevfik, özellikle bu şiirleriyle, Mütareke yıllarında başlayıp Cumhuriyet'ten sonra gelişme ortamı bulan yerli, millî ve manevî değerlere ön planda yer veren yeni bir sanat anlayışına da öncülük etmiştir" (Uçman, 1986, s. 19).

türünü ve hece veznini tercih etmekte, şiirinde lirizm, ahenk ve espriyi öncelemektedir. Soyuer halk şiiri ile olan bağını kendisi şöyle açıklar:

"Halk edebiyatımız koşmasıyla, manisiyle, destanıyla, taşlaması, güzellemeleriyle bizim en değerli hazinemizdir. Halk şiirimiz öylesine bir coşkun kaynak ki, yüzyıllardan beri akıp geliyor, kurumak nedir bilmiyor. Halk şiirinin böylesine gündemde kalmasının tek nedeni, bence dildir. Allah'ın rahmetine kavuşmuş nice halk ozanımız, hiçbir özentiye kapılmadan halkın konuştuğu o tertemiz Türkçe ile şiirlerini yazıp okumuşlar ve çağların üzerini çiğneyerek zamanımıza kadar gelmişlerdir. Çocukluğumda Havran Pazarı'na, Darendeli seyyar kitapçılar gelir, kitap sergilerlerdi. Bu kitapları her Cuma günü dört gözle beklerdim. Ben Karacaoğlan ile, Emrah ile, Dertli, Seyrânî, Sümmânî, Âşık Kerem ile bu kitapçıların sergilerinde tanıştım. Oğlum dünyaya geldiğinde adını Emrah koydum, 1954 yılında şimdilerde bile Emrah adında delikanlıları ve çocukları görünce pek çok sevinirim. Halk edebiyatımızın kütüğüne kayıtlı pek çok halk ozanını usanmadan okudum. Bunların arasında etkisi altında kaldığım elbet olmuştur. Mesela Karacaoğlan'ı, Emrah'ı sevdim. Daha sonraki yıllarda, Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın şiirlerini de okudum. Yazdığım koşma tarzındaki şiirlerle, o yüce tükenmez kaynaktan bir damlacık olabildiysem ne mutlu bana…" (Güler, 1989, s.7).

Görüldüğü üzere Soyuer, halk şiir geleneğini öncelikle taklitten uzak tertemiz Türkçe ile yazılmış olmasıyla benimser. Halk edebiyatını Türk milletinin en değerli kültür hazinesi olarak kabul eder. Soyuer'in amcası Âşık Süleyman da meşhur bir halk şairidir. Soyuer, çocukluğundan itibaren halk şiirinin önemli isimlerini okuyarak şiir alt yapısını oluşturur. Her ne kadar memleket edebiyatı döneminden sonra Türk edebiyatında halk şiirinin etkisi azalmış olsa da bu kaynağın hiçbir zaman kurumayacağına inanır:

"Halk şiirimiz, öylesine gür ve duru bir kaynak ki, yılların ve zamanların dil cürufları bu kaynağı bulandıramadı… Halk şiirimizin ananevi tezgâhlarında dokunan bütün kumaşların ipliği iyi cinstendir, sağlamdır, boyası da atmaz. Bu tezgâhlarda dokunan bu kumaşlar bizim öz değerlerimizdir. Bunlardan yapılan yerli elbiselerin üstüne, bazıları zaman zaman naylon kemerler, plastik eklemeler takmak istiyorlar. Siz de görüyorsunuz içinize siniyor mu? Bütün bu hatalara ve çarpıklıklara rağmen halk şiirimiz binlerce koldan beslenen Kızılırmak gibi geçmişimizin derinliklerinden geleceğimizin ışıklı günlerine doğru gürül gürül akıp duruyor." (Soyuer, 1996, s.44-45).

Soyuer'e göre şiirin varlığı ve kalıcılığı bir geleneğin devamı olabilmesiyle mümkündür. Bu sebeple özellikle Garip tarzı şiirlerin geleneği kıran tavrını

eleştirir. Şiir anlayışını ve şiirin gelenekle ilişkisini Çaba'nın Nisan 1967 sayısındaki sunuş yazısında ifade eder:

"Ölçüsü ne olursa olsun, içinde bir ahenk, bir musiki bulunmayan ve bilhassa insanı titreten lirizmden yoksun, düz yazı dışındaki gelişi güzel satır dizilerine şiir değil manzume bile demeye insanın dili varmıyor. Şiir her şeyden önce okunduğu zaman, okuyucuyu duygulandırmalı, onun hafızasında bir iz bırakmalı, mısraları ezbere dilden dile dolaşabilmelidir. Bugünün moda haline gelen ve sanat yönünden çok ideolojik amaçlara alet edilen, gerek okunurken gerek okunduktan sonra insanda en ufak bir etki yaratmayan satır dizilerini büyük şiir diye alkışlayanlara hayretle bakmaktayız. Şiir tulûat değildir. Okuyucuları ve dinleyicileri güldürmek amacı ile şiir yazmaya özenenleri, şair değil ama başka sıfatlarla nitelendirmek doğru olur. Eski şiir, yeni şiir diye bir ayrım yapmak da isabetsiz bir görüşün sonucudur. Daha dün şiir yazmaya başlayanların eskimiş, isimleri unutulmuş olmaları yanında, Fuzuli'nin, Nedim'in, Yunus Emre'nin, Karacaoğlan'ın, Yahya Kemal'in, Cahit Sıtkı'nın hâlâ yeni kalışları ve ayakta duruşları bunun en açık örneğidir. Fakat gerçek şiir zamana hükmedecek ve şairi ile birlikte insanlığın devamı boyunca duygu ve düşüncelere hitap edecektir" (Soyuer, 1967, s.3).

Halil Soyuer'e göre şiir, öncelikle ahenk, musiki ve lirizm içermeli, duyguya hitap edebilmelidir. Akılda kalan, ideolojik bir araç olmayan ve her dem yeni sayılabilecek kalıcılığı yakalayabilen şiir, gerçek şiirdir. Şiir, gelenek ve kalıcılık arasındaki bu ilişkiyi "Şiirin Hali" adlı yazısında ele alır:

"Yunus'u, Karacaoğlan'ı, Emrah'ı, Şeyh Galib'i, Fuzuli'yi, Nedim'i yüzyılların ötesinden alıp, aynı tazelik ve aşk içinde zamanımıza getiren sır nedir, güç nedir? Cahit Sıtkı, Yahya Kemal, Orhan Veli, Ömer Bedrettin, Kemalettin Kamu, Rıza Tevfik, Enis Behiç hâlâ daha yaşıyorlarsa, hâlâ daha aynı canlılık içinde gönüllerden çıkmıyorlarsa bunun bir sırrı olmalıdır. Bunun bir sebebi olmalıdır. Türk şiirinin mazisini inkâr edenlerden, Türk şiirine yeni bir katkıda bulunabileceklerini beklemek gülünç bir davranış olur…. Bunların hangisi hafızalara geçer… Dal yok, filiz yok, yaprak olur mu? Meyve olur mu kuru ağaçta?" (Soyuer, 1968, s.3).

"Şairin Kaderi" başlıklı yazısında da şiir ve şair konusunu ele alan Soyuer için gerçek şair, arı ve ipekböceği gibi doğal içgüdüleriyle eser üreten kişidir ve şiir yazmak onun kaderidir:

"Poezipür dediğimiz şaheser sanat eserleri, aslında hiçbir çaba gösterilmeden kendi kendilerine meydana gelir. Fakat herkese nasip olmaz bu geliş. Kaderleri şiir yazmanın teknesinde zamanın eliyle yoğrulmuşlara kısmet olur bu iş. Şiir

yazmak kaderiyle doğanlar, o kadar azdır ki aramızda. Onların da bir türlü kıymetlerini bilemeyiz...” (Soyuer, 1968, s.2).

Ona göre şairlik; Allah vergisi bir kader, bir içgüdüdür ve ancak çile, emek ve alın teri ile bir arada olduğunda kişiyi gerçek şairlik mertebesine eriştirebilir. Bu şair tanımıyla halk şiiri geleneğinde doğuştan şair olma, bade içerek şair olma, ümmi olsa bile Allah vergisi bir yetenekle şiir söyleyebilme olağanüstülüğü benzeşir. Soyuer’e göre şair; içli, duygulu, hissettiğini olduğu gibi mısralara dökebilen insandır, bu sebeple şair için sınırlı bir görüş ve yazış olamaz.

Soyuer şiirde ahenk unsurlarına karşı çıkan Garipçilerin aksine aruz ve özellikle hece veznini, kafiye, redif, kelime ve ses tekrarlarını şiirde ahenk oluşturan temel unsurlar olarak kabul eder.[3] Aruz ve hecenin vefalı yolundan çileler içinde geçmeyen, emek harcamayan, kolayın kapısını çalan bir kimsenin şair olarak yarınlara intikal etmesinin imkânsız olduğunu savunur. Serbest şiir yazıp kalıcı olabilen şairlerin bu kalıcılığa erebilmelerini de yine aruz ve hecenin terbiyesinden geçmekte bulur:

“Bu arada serbest nazmın da karşısında olmadığımı belirtmek isterim. Bugün Türk şiirinde serbest nazmın en iyi örneklerini veren ve isimleri hafızalarda, gönüllerde yaşayan şairlerimizin hepsi de hecenin ve aruzun teknesinde yoğrulmuşlardır. Çile doldurmuşlardır. Sonra da kalıbı kırmışlar ve taşmışlardır. Cahit Sıtkı böyledir, Orhan Veli böyledir, Fazıl Hüsnü böyledir, Ahmet Muhip böyledir, Ümit Yaşar böyledir, diğerleri de hep böyledir. Kalıcı oluşlarındaki sır bundadır.” (Soyuer, 1968, s. 2).

Soyuer şiirde ahenk aradığı kadar anlamın da peşindedir. Sembolizm tesiri ve Haşim’in şiirde anlam aramayı bülbülü eti için öldürmeye benzetmesi gibi sebeplerle şiirde mana arayışını gereksiz gören şiir anlayışlarına karşı, “Bir an için düşünelim. Yunus Emre, Karacaoğlan, Emrah, Fuzuli, Şeyh Galip, Nedim ve zamanımıza kadar gelebilmeyi başarmış diğerleri şiirlerini anlamsız (manasız) yazmış olsalardı, ölümsüzlüğe erebilirler miydi?’’ (Soyuer, 1968, s. 2) diye sorar ve şiirde anlamın vazgeçilemez bir unsur olduğuna işaret eder.

Halil Soyuer için şiir, kendi fildişi kulesine kapanan değil toplumla iç içe olan bir türdür. Şiir, şair ve toplum arasındaki bu denli güçlü bağ, şiire millîlik vasfı da yükler. Soyuer şiirin millî nitelik taşıyan bir tür olduğunu savunur: “Sanatın vatanı yoktur, milliyeti yoktur diyen görüşe, önümüzü ilikleyerek saygı duyarız. Fakat şairin vatanı ve milliyeti vardır. Ben bir Türk şairi olarak Yunan’ın, Rus’un, Romen’in, Bulgar’ın, Arab’ın millî hislerini dile getiremem ki!”

[3] Şiirlerinin % 85’ini heceyle,%2,3’ünü serbest, %3,7’sini de aruz vezniyle yazar. (Büyükkavas Kuran, 2025, s.58)

(Soyuer, 1996, s.34). Onun şiiri, Türk milletinin geleneksel duyuş, düşünüş ve ifade tarzına uygundur ve içinde Türk şiir geleneğinden akıp gelen sesi taşımaktadır. Bu sebeple Halil Soyuer şiiri, okuyana tanıdık ve yakın gelen, kimi zaman Yunus'u, Karacaoğlan'ı ve halk şairlerini, kimi zaman da millî edebiyat dönemi şairlerini çağrıştıran üslubuyla bize ait, millî özelliğiyle dikkat çeker. Nihad Sami Banarlı, Soyuer'in şiirini bu bağlamda şöyle değerlendirir: "Halil Soyuer'in söyleyişteki dikkate değer meziyeti, yerli, millî ve tarihi söyleyişe, yeni hayatın olayları, heyecanları ve esprileriyle yüklü yeni bir çeşni verebilmesindedir. Halil Soyuer'in şiirleri, doğrudan doğruya Anadolu'nun bağrından fışkıran bir millî şiir realitesinin müjdelerinden biridir" (Banarlı, 1975, s.4).

Soyuer, modern çağda Karacaoğlan tavrıyla aşka, Yunus Emre tavrıyla da sevgiye adanmış, kolay ve zahmetsizce söylenmiş intibaı uyandıran şiirleriyle dikkat çeker. Onun şiirlerini halk şiir geleneğine bağlayan en önemli özelliklerden biri rediflerdir. O da halk şairleri gibi genelde bir ayağın peşinde yazar. Seçtiği ayağı şiirine ad olarak verir ve kullandığı redifler de halk şiirindeki rediflerle ortaktır. İlk şiir kitabı *Liman*'da; kalır (Hastanede Öldüğüm Gün, s. 19), gözleri (Gözleri, s. 21), şafakta (Sabah, s. 22), dersin (Ardından, s. 25), derler (Derler, s. 26), gurbet (Gurbet, s. 27), kiracılar (Kiracılar, s. 30), beni (Beni, s. 33), telaşı ne (Telaş, s. 29), bizi bu değirmen bizi (Bizi, s. 31), bu şehrin sokaklarında (Bu Şehrin Sokaklarında s. 32), yar deyi deyi (Yar Deyi Deyi s. 37), parça parça (Parça Parça, s. 36), bulunmaz mı sandın hey (Sandın Hey, s. 40) gibi redifler bu kullanımı örnekler.

"Ben dersi almışım Âşık Emrahtan" (Gelme Üstüme, *Bakış Mektubu*, s.72) diyen ve bir halk şairi tavrıyla ruh ve gönül dünyasından taşan duyguları; vezin, kafiye ve redifle oluşturduğu ahengin peşinde, kelimelerle oynayarak ve geleneksel sesi devam ettirerek doğaçlama ifade eden şair, bağlı olduğu şiir geleneğini dizelerinde açıklar:

Gâh Emrah olurum dert ile dolar
Gâh bir Köroğluyum mert ile dolan
Seyrânî, Sümmânî, Karacaoğlan
Ben beni söylerim türkülerimde (Türkülerim*, Akşamüstü,* s.18).

Şiiri, kendini anlattığı bir türküye benzeten şair, şiir tarzında gittiği yolu ve bu yolda usta kabul ettiği ismi şöyle açıklar:

Halil diye doğmuş biri
Yunus olmuş onun piri
Belki de bunca şiiri
Yazanda Yunus gizlidir (Gizlidir*, Gönül Dağları,* s.68).

Âşıklığı ve şairliği Yunus'tan, Emrah'tan, Karacaoğlan'dan öğrendiğini söyleyen Soyuer'in şiir üslubu özellikle tercih ettiği hece kalıpları, kafiye düzeni, seçilen redifler, yapılan benzetmeler ve hayat tavrı açısından adı geçen şairlerle ortaklık arz eder. O karanlık, kasvetli, anlaşılmaz şiirin değil kolaylıkla söylenmiş gibi görünen ama içerisinde yüzyılların hafızasından, imbiğinden süzülüp gelen insan ve hayat algısını barındıran, bir yandan da hareketli, ritmik yapısı ve esprili dil oyunlarıyla okuyanı gülümseten ve şaşırtan şiiriyle bu geleneğin halkası olur.

Soyuer'in şiirlerinin büyük çoğunluğu 'güzelleme' türündedir. Halk ve divan şiirindeki sevgili tipinden bir örnek olan sevgilinin özellikle gözleri, kaşları, dudakları, yanakları, inceliği, beyazlığı, bakışı, gülüşü, vefası ya da vefasızlığı, nazı ve sitemi şaşırtıcı, renkli benzetmeler, ince detaylar ve ilginç mübalağalarla tasvir edilir. Yine bu şiirlerin başkahramanı şair, halk ve divan şiirinde görülen âşık tipinin özelliklerini sergiler. O; sabırlı, vefalı, bıkmaz, usanmaz ve yaşlanmaz bir âşıktır. Sevgili ise bir divan şiiri güzeli gibi âşığa fazla yüz vermez, kaşları çatık, bakışları öldürücüdür. Fakat bu şiirlerdeki aşk, divan şiirindeki gibi ilahi değil beşeri aşktır. İlahi aşkın anlatımında kullanılan şiir diliyle bu beşeri aşk anlatılır. Âşık, aşk ateşiyle yanıp kavruluşunu aşağıdaki dörtlükte olduğu gibi her fırsatta dile getirir:

El sürmediğim dert ile peymane mi kaldı
Hıçkırmadığım kuşe-i meyhane mi kaldı
Bir dilberin aşkıyla gönül oldu perişan
Ah etmediğim dert ile virane mi kaldı (*Gönül Dağları,* s. 90).

Soyuer'in şiirinde benzetme, telmih, tenasüp ve mübalağa gibi sanatlardan yararlanarak *Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Aslı ile Kerem* gibi halk hikâyelerine yapılan göndermelerin sıklığı dikkat çeker. Bu göndermelerde şairin amacı, aşkını ve âşıklığını bahsi geçen âşıklarınki ile kıyas etmek ve bu geleneğin devamı olduğunu göstermektir. Fuzuli gibi o da aşkını Mecnun'la kıyas eder. Kendini "Yaşayan Mecnun" (Kurtar, *Sevgi Burcu*, s. 26) olarak adlandırır, çok nadiren âşıklık makamında ilk sırayı Mecnun'a verir:

Benimle başlardı aşkın tarihi
Mecnundan sonrayı yazan olsaydı (Olsaydı*, Sevgi Çiçekleri,* s.58).

Fakat şiirlerinin genelinde Mecnunla arasında bir fark görmez ve hatta çoğunda kendi âşıklığını Mecnun'dan üstün görür ve âşıklığının *Leyla ve Mecnun* efsanesinin önüne geçtiğini sevinçle ilan eder:

Şimdi dillerde efsane biziz
Çıktı Leyla Mecnun efsanelikten (Kader*, Bakış Mektubu*, s.124).

Eski âşıklar sonunda sırra ermişler ve sevmek nöbetini Soyuer'e devretmişlerdir. Âşıklar listesinin en başında artık onun adı yazılıdır. Çağlar öncesinin aşk anlayışına sahip olması dolayısıyla içinde bulunduğu dönemde kendisi gibi bir âşık tipinin bulunamayacağını da iddia eder. O, âşıklık geleneğinin son temsilcisi, modern zamanların Keremi'dir. Sevdiğini de Leyla, Aslı ve Şirin'den üstün görür:

Sen neydin güzelim şu dünya neydi
Aslı ne Şirin ne ve Leyla neydi
Mecnun yaşayıp da seni göreydi
Ağza alır mıydı Leyla adını (Kadın Kere Kadın, *Yürektir Sevginin Vatanı,* s.50)

İlhama ve yaşantıya dayalı, ilk bakışta kolay gibi görünen, sehl-i mümteni örneği açık ve anlaşılır şiirler yazan Soyuer, bazı şiirlerinde okuyucusunu şaşırtır. Şairin esprili anlatımıyla, halk şiiri geleneğindeki şathiye ve muammaların tarzını birleştiren bu şiirler sırlarını okuyucuya hemen açmazlar. Bilmece gibi oluşları sebebiyle haklarında farklı yorumlar yapılabilir. Piri Yunus Emre'nin, "Çıktım erik dalına" dizesiyle başlayan eserinin tonunda ve üslubunda yazdığı şiirlerle de takipçisi olur. "Akşamüstü" adlı şiir kitabında "Kalıntı" adıyla yer alan şiir bu geleneğin bir örneğidir:

Kalıntı
Eksik çıktı tüm ölçüler
Boy'un hakkı en'de kaldı
Neredesiniz alçı'lar
Kol kırıldı, yen'de kaldı

Dilim varmaz nasıl deyim?
Gelin'deyin gidin'deyim
Bir kare kilitindeyim
Anahtar üçgen'de kaldı.

Su'yu gözyaşından verdin
Harc'ı dağ başından verdin
Bunca yıldır, bunca derdin
İhale'si bende kaldı.

Boy'un hakkı en'de kalsın
Kırılan kol yen'de kalsın
Anahtar üçgen'de kalsın
Tek umudum sen'de kaldı (*Akşamüstü*, s. 33).

Yine "Gördüm" adlı şiirde de şair, gözle algılanamayan Allah'ın varlığını, şathiye üslubuna benzer bir tarzda tasvir eder. Yaradan'ın varlığını, hayatın ve insanın anlamını çözmeye çalıştığı bu tarz şiirlerinde anlam diğerlerine göre daha kapalıdır. "İnsan" adlı şiirde insanın ve dünyanın anlamı ve hayatın bilinmezliği kapalı bir üslupla sorgulanır:

Kilitlenmiş kapılar
Var içindeki yok'ta
Nabızda isyan etmiş
Az'ın sancısı çok'ta. (İnsan, *Gönül Dağları*, s.115)

Halil Soyuer'in şiirinde yüzlerce yıllık halk şiiri geleneğinden çıkıp gelen ses, yine bu şiirin ana temalarından olan gurbet üzerine söylenenlerle bir halk şairinin dilinden ve telinden dökülen nağmelere benzer. Şair, ulaşım ve iletişim sorunlarının olmadığı bir dönemde yaşadığı halde gurbet konusunda diyar diyar dolaşan bir halk şairinin duygularına sahiptir. Hayat karşısındaki karamsar tavrının sebeplerinden biri de bu gurbet hissidir. Gurbet peşine takılmış, hasret işine karışmıştır. Bu çilenin dolmasını bekleyen şair, gurbet derdi yüzünden acınacak haldedir. Gurbetten kurtulmaya çalışsa da bu durum ve duygu şairin peşini bırakmaz:

Bir habercik dahi gelmez yurdumdan
Dostları bilmez oldum derdimden
Nereye gittiysem koştu ardımdan
Gurbetin önünden kaçamıyorum. (Gurbet Düşünceleri*, Liman*, s.43)

Modern bir halk şairi tavrına sahip olan Soyuer, şiirlerinde halkın günlük konuşma dilinden ve bölgesel söyleyiş özelliklerinden yararlanır: Giden ırasa da gelen beklenir (Üzülme, *Sevgi Çiçekleri*, s. 57), Yârin kapısından soralar beni (Beni, *Aylak İnsanlar Kenti*, s.48), Nideyim nideyim çeşmem suyunu / Kalaylı tasınan içemiyorum (Gurbet Düşünceleri, *Liman*, s.43), Şu güzel dünyayı eller önünde / Vallah zından ettin iki gözümde (Ne ki Gözüme, *Gönül Dağları*, s.184), Gözler konuşuyor yüzler gülende (Bursa, *Gönül Dağları*, s.129), Taşları alsam da döğsem döşümü (Derler, *Liman*, s.26), Ko ben de diyeyim yerim işte bu (Bir Olsun, *Kader Faslı*, s.100)…

Halk şiirini modernize eden ve halk şiiri tarzını Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde yaşatan Soyuer, Türk halkının hayat tarzıyla ve tecrübesiyle binlerce yılda oluşan deyimleri şiirinde sık sık kullanır. Deyimlerin az sözle çok şey söyleme ve kinayeli ifade gücünden yararlanarak şiirini zenginleştirir:

Böyle bir kuzuyu böyle zamanda
Kim emanet eder kurda böylesi (Böylesi, *Gönül Dağları*, s.172)

Susuz değirmene döndürür beni
Çıktığım dallardan indirir beni (*Gönül, Liman*, s.23)

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde genelde Hisar topluluğuyla birlikte anılan Halil Soyuer'in bütün şiirleri incelendiğinde onun geleneği sürdüren, gelenekten yararlanan bir şair olduğu açıkça görülür. Onun şiirleri 6+5 duraklı 11'li hece ölçüsü, koşma nazım biçimi, şekil ve ahenk unsuru bakımından halk şiir geleneğinin bir devamıdır. Rediflerin anlamı yönettiği bu şiirlerde Yunus Emre, Karacaoğlan, Emrah, Seyrânî, Sümmânî gibi halk şairlerinin üslup, kelime, duygu ve düşünce dünyasıyla benzerlik ve ortaklıklar bulunur. Aruz vezni ve mazmunlar Soyuer şiirinin divan şiiri geleneğinden yararlandığını da gösterir. Onun şiirlerinde Milli edebiyat ve Cumhuriyet döneminde hece ve aruzla yazılmış şiirlerin tadı hissedilir. Soyuer'in şiir, şair tanımları âşıklık geleneğindeki şiir, şair tanımlarıyla benzeşir. Şiirlerinin genelinde halk şiirindeki gibi beşerî aşk anlatılır. Bu şiirlerdeki âşık ve sevgili tipleri de halk ve divan şiiri geleneğinden çizgiler taşır. İşlenilen aşk, gurbet, sevgi gibi temalar; konuşma dilinden seçilen kelime ve deyimler; esprili üslup; güzelleme, şathiye ve muamma gibi türler bu şiirleri halk şiir geleneğine bağlar. Soyuer şiiri içerdiği lirizm ve mana ile ses, şekil ve üslup yönüyle halk şiir geleneğinin devamıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Ayvazoğlu, Beşir. (1997). *Geleneğin Direnişi*. Ötüken.

Banarlı, N.S. (1975). Neler dediler. *Akşamüstü*, s.4.

Büyükkavas Kuran, Ş. (2025). *Türk Şiirinin Neşesi Halil Soyuer*. Kurgan.

Çağlar, B. K. (1965). Şair Halil Soyuer hakkında birkaç söz. *Aylak İnsanlar Kenti*, s.5.

Çetin, N. (2012). *Yeni Türk Şiirinde Geleneğin İzleri*. Akçağ.

Çınarlı, M. (1988). İşin iç yüzü. *Halkımız ve Sanatımız*. KTBY.

Çınarlı, M. (1975). Çeyrek asır geçti. *Hisar*, 135, 4.

Eliot, T.S. (1983). Gelenek ve şair. *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). KTBY.

Gözler, H. F. (2007). Soyuer'in tebrikleri. *Kazdağı Eteklerinden Ankara Doruklarına*, Haz. Nursel Soyuer Gündüz, Sakuder.

Güler, A. (1989). Davutlarda şair Halil Soyuer ile şiirimizi konuştuk. *Beşparmak Dergisi*, Ekim, 2, 7.

Huyugüzel, Ö.F. (2018). Tarihsel eleştiri. *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. Dergâh Yayınları.

Narlı, M. (2015). *Şiir Burcu*. Akçağ.

Moran, B. (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim Yayınları.

Örgen, E. (2010). *Türk Şiirinde Gelenek*. Palet.

Satoğlu, A. (2004). Şiir dünyamızda Halil Soyuer. *Türk Edebiyatı*, Mart, 365, 44.

Soyuer, H. (1950). *Liman*. Gerçek Yayınevi.

Soyuer, H. (1965). *Aylak İnsanlar Kenti*. Eroğlu Basımevi.

Soyuer, H. (1966). Çabamız. *Çaba*, Kasım, 1, 3.

Soyuer, H. (1966). Sanat Anlayışımız. *Defne*, 24 Mayıs, 8, 3.

Soyuer, H. (1967). Şiir Üzerine. *Çaba*, Nisan, 6, 3.

Soyuer, H. (1968). Şairin Kaderi. *Medeniyet*, 20 Haziran, 2.

Soyuer, H. (1968). Şiirimizin Hali. *Çaba*, Kasım, 25, 3.

Soyuer, H. (1975). *Akşamüstü*. Ongun Kardeşler Matbaacılık.

Soyuer, H. (1990). Gönül *Dağları*. (Basım yeri ve yayınevi yok).

Soyuer, H. (1996). Şiirdeki Çile. *Sevgi Çiçekleri*, 34.

Soyuer, H. (1996). Âşık Dertli Kazım ve yârları. Sevgi *Çiçekleri*, 44-45.

Soyuer, H. (1996). *Sevgi Çiçekleri*. (Basım yeri ve yayınevi yok).

Soyuer, H. (1997). *Kader Faslı*. (Basım yeri ve yayınevi yok).

Soyuer, H. (1997). *Sevgi Burcu*. (Basım yeri ve yayınevi yok).

Soyuer, H. (1998). *Yürektir Sevginin Vatanı*. Minpa Matbaacılık.

Soyuer, H. (2002). *Bakış Mektubu*. Tekel.

Uçman, A. (1986). *Rıza Tevfik*, KTBY.

EXTENDED ABSTRACT

Tradition is a concept with deep meanings emphasized by different social sciences. In general, tradition can be defined as follows: Cultural remains, habits, knowledge, customs and behaviors and traditions that are considered valuable because they are old in a society, transmitted from generation to generation, and have sanctioning power. Tradition in literature can be defined as follows: An understanding of literature that was produced in the past in a certain form, language, style and content in accordance with the general understanding and perception, and that lived for a time, but is not produced and does not live in that style today. The relationship between literature/poetry and tradition is built on two foundations. "1. Cultural tradition: The relationship of value and meaning that poetry establishes with the accumulation of social, political, material and spiritual tradition. 2. Literary tradition: The relationship of form, sound and image that poetry establishes with its own tradition. The relationship between literature and tradition is established in the forms of “maintaining tradition”, “making use of tradition”, “reproducing tradition”. Language is the basic element of tradition. Literature is also an art based on language. Therefore, the existence of literature depends on tradition. Even an artist who wants to go beyond tradition has to act from tradition. The immortalization of an artist is possible through his/her connection with tradition. Halil Soyuer (1921-2004) is mentioned in literary communities and histories among the poets gathered around Hisar magazine in the Turkish poetry of the Republican period, and he has also gained a place in the art world as a songwriter. When all his poems are analyzed in the context of tradition, the poet's approach that continues the tradition of folk and divan poetry in modern Turkish poetry and utilizes this tradition draws attention. In his prose, Soyuer also expresses his thoughts that reveal his connection with tradition. The poet's first book of poetry, Liman, was published in 1950, and the period in which he wrote coincides with the period when the line of national literature changed its direction with the Garips. In this process, which was dominated by the conflict between tradition, resistance and resistance to tradition, Soyuer opposes the poetics of the Garips, who are against tradition. His poems are examples that continue the resistance of tradition. In particular, the poet keeps the folk poetry style alive in modern Turkish poetry in terms of form, meaning and style, and continues the divan poetry in terms of aruz, metaphors, style and conception of love. In his poems, Soyuer mostly prefers the poem form of the koşma. In these poems, in which rhymes direct the meaning, there are similarities and commonalities with the style, vocabulary, emotions and thought world of folk poets such as Yunus Emre, Karacaoğlan, Emrah, Seyranî, Sümmânî. Themes

such as love, farawayness, and affection; words and phrases chosen from colloquial language; humorous style; and genres such as güzelleme, şathiye, and muamma link these poems to the folk poetry tradition. The perception of poetry and poet based on inspiration and prioritizing lyricism is also in line with the tradition. The intertextual relations he establishes with folk tales such as Leyla and Mecnun, Aslı and Kerem also show the source of the poet's nourishment and the style he adopts. He becomes a link in the tradition not with his dark, gloomy and incomprehensible poetry, but with his poetry that seems to be easily spoken but contains the perception of human and life filtered through the centuries, while making the reader smile and be surprised with its lively, rhythmic structure and humorous language games.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4464-4479
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81580
Makale türü: Araştırma makalesi **Articletype:** Research article
Geliş tarihi 14.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 24.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Arlı, Y. (2025). Burdur, Bucak'tan Bir Kadın Portresi. *Journal of History School,* 78,4464-4479.

BURDUR, BUCAK'TAN BİR KADIN PORTRESİ

Yaşar ARLI[1]

Öz

2125 envanter numarasıyla müze defterine kaydedilen kadın portresi, 1965 yılında zoralımla Burdur Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir. İlk kez bu çalışmayla bilim dünyasına sunulan kadın portresi, iri tanecikli beyaz mermerden yontulmuştur. Kadın portresinde gözlemlenen alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan iri dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen saç modası, Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nin kadın hanedan mensuplarıyla benzerdir. Bu benzerliğin yanı sıra kadın başındaki fizyonomik özelliklerin idealize (güzelleştirilerek) edilerek aktarılmasıyla birlikte matkap kullanımının da yalnızca göz plastiğindeki işçilikle sınırlı olması, değerlendirilen kadın başının hanedanlık içinde daha spesifik bir döneme tarihlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bahsedilen üslupsal özellikler eserin, Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nde (Antoninus Pius) imparatorun eşi Yaşlı Faustina'dan esinlenerek yontulduğu ortaya koymuştur. Müze defterine eserin buluntu yeri olarak da Burdur'un Bucak ilçesi yazılmıştır. Bu durumda kadın başının, pek çok üstün kalite ve işçilikteki heykeltıraşlık eserinin ele geçtiği Bucak sınırları içinde yer alan Kremna Antik Kenti teritoryumundan ele geçmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmiştir. Son olarak çalışmada, mermer kalitesi ve işçilik becerisiyle özel kadın portesinin Kremna'da Dokimeion kökenli ustaların üretimi olabileceği varsayımı üzerine durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın Başı, Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi, Burdur İli Bucak İlçesi, Kremna.

[1] Araş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, yasararli@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7799-6764

A Woman Portrait From Bucak, Burdur

Abstract

The woman portrait, recorded in the museum register with inventory number 2125, was forcibly brought to Burdur Archaeology Museum in 1965. Presented to the scientific world for the first time through this study, the woman portrait was sculpted from coarse-grained white marble. The hair style observed in the woman portrait, with large wavy tresses parted from the center of the forehead and combed sideways, is similar to that of woman dynasty members during the Antonine Dynasty. In addition to this similarity, the fact that the physiognomical features of the woman's head were idealized (beautified) and the use of the drill was limited only to the workmanship in the eye plastic made it possible to date the evaluated woman's head to a more specific period within the dynasty. These stylistic features suggest that the work was sculpted during the Early Antonine Dynasty (Antoninus Pius), inspired by the emperor's wife, Faustina the Elder. The museum register also lists Bucak district of Burdur as the artifact's findspot. This strengthens the possibility that the woman head was recovered from the territory of Kremna ancient city, located within the boundaries of Bucak, where numerous sculptural works of exceptional quality and craftsmanship have been unearthed. Finally, the study explores the hypothesis that this distinctive woman portrait, with its marble quality and skilled craftsmanship, may have been produced by masters of Dokimeion origin in Kremna.

Keywords: Woman Head, Early Antonine Dynasty, Burdur Province Bucak Town, Kremna.

GİRİŞ

Yaşamış bir kişinin fizyonomik özelliklerinin taş, mermer, bronz veya başka bir objeye aktarılmasıyla yontulan heykeltıraşlık eserine portre denir (Özgan, 2013a, s. 9; Arlı, 2024, s. 66). Roma İmparatorluk Dönemi portre sanatında tahta çıkan imparatorun saç stili ve eşinin saç modası, döneminin portrelerine yön vermekteydi (Özgan, 2013a, s. 13; Tepebaş, 2018, s. 64, 79; Arlı, 2024, s. 67). Roma İmparatorluk Dönemi portrelerinin tarihlendirmesindeki temel husus, saç stili/modasıdır. Portrelerini yaptırmak isteyen Romalı yurttaşlar için hanedan mensupları büyük önem arz etmekteydi. Kent Roma'da üretilen saray mensuplarının prototip portreleri, eyaletlere gönderilmekte ve eyalet atölyelerinde de çoğaltılarak kentlere gönderilmekteydi (Tepebaş, 2018, s. 107-108). Bunun sonucunda da hem imparator ile birlikte diğer hanedan mensuplarının propagandası gerçekleştirilmekte hem de Roma halkı, imparatorlarını ve diğer hanedan mensuplarını tanımaktaydılar (Arlı, 2024, s. 67). Döneminin yontulan özel portreleri için de hanedan portreleri rol model oluşturmaktaydı. Ayrıca tahta çıkan imparatorun sanatsal tercihi de döneminin

üslupsal özelliklerini belirlemekteydi (Özgan, 2013a, s. 13; Tepebaş, 2018, s. 64, 79; Arlı, 2024, s. 67). Bu iki önemli husus, Roma İmparatorluk Dönemi portrelerinin kimlik ve tarihlendirmesinde oldukça önemlidir.

Bahse konu portre baş, Roma İmparatorluk Dönemi kadın hanedan mensuplarından esinlenerek yontulmuş özel bir portredir. Burdur Arkeoloji Müzesi deposunda korunan kadın portresi, Ş. Çetinkaya tarafından 05.03.1965 tarihinde müzeye kazandırılmıştır. Zoralım yoluyla müzeye getirilen kadın başı, 2125 numarasıyla müze envanterine işlenmiştir. İri tanecikli beyaz mermerden yontulan kadın portresinin buluntu yeri olarak da Burdur ilinin, Bucak ilçesi gösterilmiştir.

YÖNTEM

İlk kez kaleme alınan kadın başının yüksekliği 7,5 cm, genişliği 6,6 cm, derinliği ise 6,5 cm'dir (Resim 1). Uluslararası bilimsel araştırma yöntemlerine sadık kalınarak kaleme alınan bu kadın portresi hakkında gerçekleştirilen çalışmada ilk olarak eserin tanımı yapılmıştır. Devamında da eserdeki saç modası tanımlanarak esinlendiği dönem ve öncesinin kadın hanedan mensuplarının saç modaları paylaşılmıştır. Tanımlanabilen saç modası neticesinde esere bir dönem önerisi getirilmiştir ve sonrasında da önerilen dönem heykeltıraşlık eserindeki diğer üslupsal özelliklerle de desteklenmektedir. Son olarak, kadın başının üretim yeri konusunda görüş bildirilmiştir.

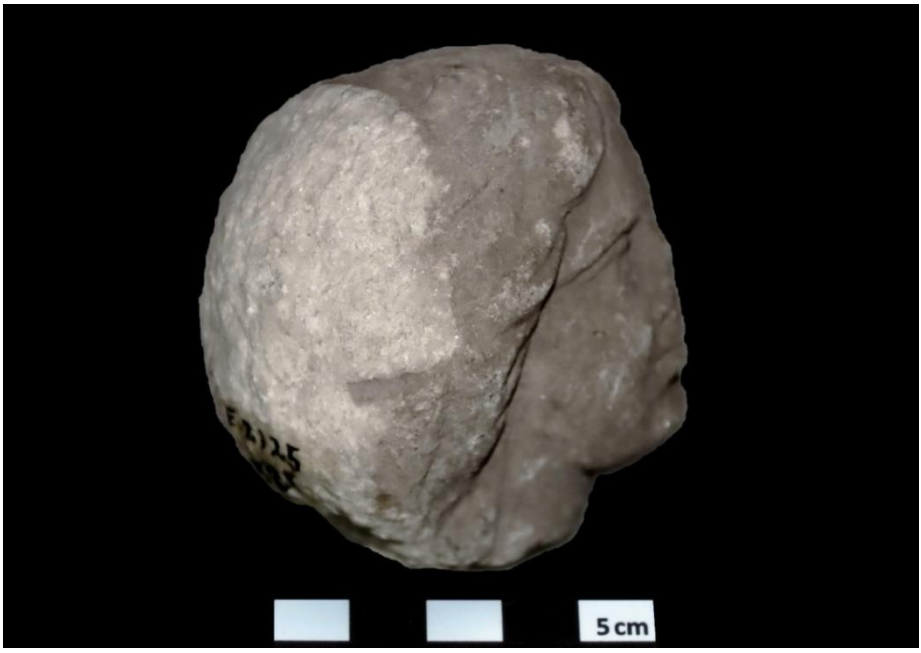

Resim 1: Kadın başının cepheden görünümü (Fotoğraf: Şahıs arşivi).

ESERİN TANIMI

Kadın portresi, boynundan itibaren noksandır. Yüzde kısmen de olsa aşınma ve zedelenmeler söz konusudur. Sol kaş, aşınmıştır. Burun ucu eksiktir. Başın sağ arka kısmının yaklaşık ½'si kopuktur.

Portre baştaki fizyonomik özellikler, yetişkin bir kadını temsil eder (Resim 1). Kadın başındaki saç modası, alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan geçişlerin oldukça yumuşak verildiği dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilmiştir (Resim 2-3). İri ve dalgalı saç buklelerinde matkap işçiliği gözlenmez. Alın, dar ve geniştir. Kaşlar, ince ve yay şeklindedir. Kaş kemikleri, dışarıya taşkındır. Gözler, iri ve açıktır. Göz kapakları, badem formundadır. Üst göz kapağı, etlidir. Alt göz kapağı, göz akıyla sonlandırılmıştır. Göz bebeği ve iris, tek matkap darbesiyle işlenmiştir. Noksan burnun, küçük olduğu anlaşılmaktadır. Elmacık kemikleri, belirgindir. Yanaklar, dolgundur. Kulaklar, yanlardaki saç buklelerinin altında bırakılmıştır. Üst dudak alanı, dardır. Ağız küçük ve kapalıdır. Alt dudağı, üst dudağa oranla dolgundur. Yüz ovaldir. Çene, geriye doğru çekiktir. Portrelenen kişinin fizyonomik özellikleri idealize (güzelleştirilerek) edilerek aktarılmıştır. Boyun, incedir. Başın arka kısmı özensizce işlenmiştir.

Resim 2: Kadın başının sağ profilden görünümü (Fotoğraf: Şahıs arşivi).

ESERİN DEĞENLENDİRMESİ

Kadın başındaki saç modasıyla birlikte üslupsal özellikler, Erken Antoninler (MS 138-161) Hanedanlığı Dönemi'ne özgüdür. Kronolojik sırasıyla irdelendiğinde; Roma İmparatorluğunun kurucusu Augustus (MÖ 27-MS 14) Dönemi'nde kadın saç modasının öncüsü imparatorun eşi Livia Drusilla idi (Arlı, 2023, s. 42). İmparatoriçenin saç modası ise "Malbury Hall Tipi" ve "Fayum Tipi" olmak üzere bünyesinde iki tipi barındıran ve alın üstü topuzu olarak adlandırılan "Nodus Tipi" saç modasıdır (İnan ve Roseunbaum, 1966, s. 123, lev. 81, res. 3-4; Fittschen ve Zanker, 1983, s. 1-3, lev. 1; Aurenhammer, 1988, s. 125, res. 2; Boschung, 2002, lev. 67, res. 3-4; Erkoç, 2016, s. 210, res. 1-2). Tiberius (MS 14-37) Dönemi'nde ise annesi Livia Drusilla örneğindeki gibi alın merkezinden her iki yana ayrılan geçişlerin yumuşak verildiği dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen "Salus Tipi" saç modası görülür (Freyer Schauenberg, 1982, s. 218-219, res. 21-22; Kleiner, 1992, s. 77, res. 55; Özgan, 2013a, s. 217-218, res. 133b). Caligula (MS 37-41) Dönemi örneklerinde de anne Yaşlı Agrippina ve kız kardeş Iulia Drusilla'da gözlemlenen alın üstündeki saç buklelerinin ondüle edilmesiyle şekillendirilmiş yeni bir saç modası söz konusudur (Bol, 2010, s. 306, lev. 86a-b, 87a-c; Özgan, 2013b, s. 42, 103-105,

res. 106, 109). MS 41-54 yıllarında hüküm süren Claudius Dönemi'nde de alın üzerindeki ondüle edilen saç buklelerinin yoğunlaştığı görülür. İmparatorun annesi Genç Agrippina portreleri de buna örnektir (Fittschen ve Zanker, 1983, lev. 4-5; Kleiner, 1992, s. 140, res. 116). Ayrıca Claudius Dönemi'nde, Tiberius Dönemi'nde ölen ve tüm yetkileri elinden alınan Livia Drusilla, "DIVA AUGUSTA" unvanıyla taçlandırılmıştır (Erkoç, 2012, s. 15; Arlı, 2024, s. 68). İmparatoriçenin portreleri de "Ceres Tipi" saç modasıyla yontulmuştur ve bu saç modası ise yalnızca tanrısallaştırılan Livia Drusilla'ya özgüdür (Rumpf, 1941, lev. 1; Sadurska, 1972, lev. 6; Erkoç, 2012, s. 77; Arlı, 2022, s. 317). Döneminin özel portrelerinde bu saç modası görünmez (Arlı, 2024, s. 68). Nero (MS 54-68) Dönemi'nin kadın portrelerinde ise anne Genç Agrippina örneklerindeki gibi Claudius Dönemi kadın portrelerinde yoğunluk kazanan ondüle edilmiş saç buklelerinin daha da abartılarak devam ettiği gözlemlenir (Fittschen ve Zanker, 1983, lev. 6; Erkoç, 2012, s. 126, lev. 91).

Flaviuslar Hanedanlığı (MS 69-96) Dönemi'nin kadın portrelerinde de alın üzerinde Nero Dönemi'nden itibaren yoğunluk kazanarak devam eden ondüle saç buklelerinin, saçtaki bal peteği veyahut süngerimsi saç kütlesi olarak yorumlandığı saç modası yer alır (West, 1941, lev. 7, res. 21; Zoridis, 1984, lev. 79; Wegner, 1966, lev. 55c-d; Varner, 1995, s. 204, res. 14; Arlı, 2023, s. 43).

Nerva ve Erken Traianus (MS 96-98) Dönemi kadınlarında ise Flaviuslar Hanedanlığı Dönemi saç modasının daha da abartılarak işlendiği oldukça ütopik görünümdeki çelenkvari bir saç kütlesiyle karşılaşılır (West, 1941, s. 91-92, lev. 26, res. 95; Wegner, 1966, s. 70-71, lev. 57; Özgan, 2013b, s. 107-108).

Traianus (MS 98-117) Dönemi kadın hanedan mensuplarının saç modası da kulaktan kulağa yüzeysel bir taç gibi alnı çevreleyen saç katmanı şeklindedir. Bu alt katman üzerinde de Pompeia Plotina ya da Ulpia Marcaiana örneklerindeki gibi diademvari veya helezonikvari bir şekilde ikinci veyahut üçüncü bir katman bulunur (Bernoulli, 1891, lev. 35; Delbrück, 1912, lev. 42; Comstock ve Vermeule, 1976, s. 220-221, res. 350; Arlı, 2023, s. 43).

Hadrianus (MS 117-138) Dönemi'ndeki kadın saç modasının rol modeli ise imparatorun eşi Vibia Sabina'dır (İnan ve Rosenbaum, 1979, s. 248, lev. 158, res. 1-3; Fittschen ve Zanker, 1983, s. 10-11, lev. 12; Arlı, 2024, s. 69). MS 100 yıllında Sabina ile evlilik gerçekleştiren Hadrianus, hükümranlığını devraldıktan çok kısa süre sonra eşini "AGUSTA" tacıyla taçlandırmıştır (Wegner, 1956, lev. 45; Özgan, 2013b, s. 163-165). Portrelenen imparatoriçenin saç modası ise tanrıça tipi saç modası olarak adlandırılan alın merkezinden her iki yana ayrılan geçişlerinde oldukça sıkı işlendiği dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen "Ceres Tipi" saç modasıdır (Wegner, 1956, lev. 45; Özgan, 2013b, s. 163-165).

İmparator Hadrianus Dönemi'nde ilkin Iulius – Claudiuslar Hanedanlığı (MÖ 27-MS 68) Dönemi'nde karşılaşılan (Erkoç, 2012; Özgan, 2013a, s. 147-272) ve kendisine kadarki dönemlerde terk edilen güçlü bir Neoklasizm (Grek sanatına öykünme) söz konusudur (Özgan, 2013b, s. 134). İmparatoriçedeki tanrıça tipi saç modasıyla birlikte yüz hatlarının idealize/genç görünümü de bu yüzdendir (Boatwright, 1991, s. 516; Arlı, 2024, s. 69). Hadrianus Dönemi portre sanatında karşılaşılan bu üslupsal özelliklerin yanı sıra bir diğer önemli üslupsal özellik ise MS 130 yılından itibaren göz bebeği ve irisin ilk kez tek matkap darbesiyle işlenmiş olunmasıdır (Wegner, 1956, s. 40, 61-62, lev. 24-25a; Kleiner, 1992, s. 242, res. 206). Göz plastiğindeki bu işçilik dışında portre sanatının diğer alanlarında matkap kullanımı söz konusu değildir (Arlı, 2023, s. 44).

Resim 3: Kadın başının sol profilden görünümü (Fotoğraf: Şahıs arşivi).

Antoninus Pius (MS 138-161) Dönemi'nde de Hadrianus Dönemi'nde zirve yapan Neoklasizm korunmuştur (Wegner, 1939, s. 17, 21, lev. 1). Bu yüzdendir ki onun döneminin plastik sanatında da yalnızca matkap işçiliği göz bebeği ve irisin işçiliğiyle sınırlıdır (Wegner, 1939, s. 17, 21, lev. 1). MS yaklaşık 120 yılı öncesinde Yaşlı Faustina'yla evlilik gerçekleştiren Antoninus Pius, tahta çıktıktan sonra eşini "AUGUSTA" tacıyla yüceltmiştir (Özgan, 2013b, s. 205). İmparatoriçenin yontulan portrelerinde rastlanan saç modası ise alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan geçişlerinde oldukça

yumuşak verildiği iri dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen saç modası şeklindedir (Wegner, 1939, s. 28, 51, lev. 10, 34; Özgan 2013b, s. 205-216). Bu yüzdendir ki bahse konu kadın portresi de Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nden özel bir portredir. Çünkü kendine özgü fizyonomik özellikleriyle kadın başı, Yaşlı Faustina portrelerinden ayrılır. Yaşlı Faustina portreleri irdelendiğinde yüzün çeneye doğru sivrilmesiyle birlikte hafif kemerli burun ve yağlı gerdan imparatoriçenin ayırt edici fizyonomik özelliklerindendir (Özgan 2013b, s. 205-216).

Antoninus Pius'un, Yaşlı Faustina'yla evliliğinden Genç Faustina adında bir kız çocuğu doğmuştur (Özgan, 2013b, s. 205; Arlı, 2023, s. 43). Bu kız evlat, babasından sonra tahta çıkacak olan Marcus Aurelius'un eşi olarak döneminin portre sanatına yön verecektir (Arlı, 2023, s. 43). Bu yüzdendir ki Erken (MS 138-161) ve Orta Antoninler Hanedanlığı (MS 161-180) Dönemi kadın portrelerinde anne-kız saç modası olarak yorumlanan bu saç modası gözlemlenir (Wegner, 1939, s. 26-32, lev. 10-13; Özgan, 2013b, s. 235-254). Bünyelerinde birden çok tipi barındırmasına rağmen her iki dönemdeki özde saç modası benzerdir (Wegner, 1939, s. 26-32, lev. 10-13; Özgan, 2013b, s. 235-254; Arlı, 2023, s. 43). Bu saç modası da Geç Antoninler Hanedalığı (MS 180-192) Dönemi'nin sonuna kadar devam ettirilmiştir (Özgan, 2013b, s. 285-291). Bu benzer saç modasının yanı sıra karşılaşılan üslupsal özellikler ise farklıdır. Örneğin Marcus Aurelius (MS 161-180) Dönemi'nde Neoklasizmde yumuşamalar söz konusudur (Durugönül, 2021, s. 171, 204, 218). Bu yüzdendir ki Hadrianus ve Antoninus Pius Dönemleri'nde yalnızca göz plastiğinin işçiliğinde kullanılan matkap, Orta Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nde ise portre sanatının diğer alanlarında da kullanılmıştır. Dalgalı saç bukleleriinde kısmen de olsa matkap izine rastlanılması da bu üslupsal özellikle açıklanır (Arlı, 2023, s. 44, res. 1, 3-4). Ayrıca Marcus Aurelius Dönemi'nde, ilk kez MS 130 yılından itibaren karşılaşılan ve Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nde de korunan göz bebeği ve irisin işçiliğinde, formsal bir dönüşüm yaşanmıştır (Arlı ve Atalay, 2022, s. 42-43). Orta Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nden itibaren iris dairesel ve göz bebeği de tek matkap darbesiyle işlenmiştir (Hinks, 1976, s. 73, res. 61, 63). Bu üslupsal özelliği, Antoninler Hanedanlığı'nın son imparatoru Commodus (MS 180-192) Dönemi'nde de görmek mümkündür (Heintze, 1961, s. 12-13, res. 26; Arlı ve Atalay, 2022, s. 43). Bunun yanı sıra Commodus Dönemi'nde karşılaşılan bir diğer önemli üslupsal özellik de Orta Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nde kısmen karşılaşılan matkap kullanımının giderek yoğunlaşmasıdır (Durugönül, 2021, s. 198-199, 204).

Yukarıdaki metinde de aktarıldığı gibi yetişkin kadın başındaki alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan iri dalgalı saç

bukleleriyle şekillendirilen saç modası, Antoninus Pius Dönemi'nde imparatorun eşi Yaşlı Faustina'dan esinlenerek yontulmuştur. Oval yüz, küçük burun ve ince boyun gibi kendine özgü fizyonomik özellikleriyle de kadın başı, döneminin resmi portrelerinden ayrılır. Saç modasıyla Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi'ne tarihlendirilen kadın portresindeki üslupsal özellikler, önerilen dönemi desteklemesi açısından önemlidir. Bu hanedanlığın üslupsal özelliklerinden olan yüz hatlarının aktarılışındaki idealize etkilerle (Neoklasizm) birlikte yalnızca göz plastiğinin işçiliğinde matkap kullanılması ve saç buklelerinde ise herhangi bir matkap izine rastlanılmaması, kadın başı için gerçekleştirilen tarihlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

ATÖLYE

Müze envanterine göre eser, Burdur ili, Bucak ilçesinde gün yüzüne çıkartılmıştır. Ancak zoralım ile müzeye kazandırılan kadın başının buluntu yerine rağmen üretim yeri konusunda kesin görüş bildirmek zordur.

Lakin il merkezine yaklaşık 45 km uzaklıktaki Bucak sınırları içinde üstün kalite ve işçilikteki sayıca zengin heykeltıraşlık eserlerine ev sahipliği yapan antik kent ise Kremna'dır (Kaya, 2022; Kaya vd., 2024, s. 28-67). Bu nedenle, kaliteli malzemeden nitelikli bir işçilikle yontulan kadın portresinin de Kremna Antik Kenti teritoryumundan ele geçmiş olabileceğini düşünmek mümkündür. Bunun yanı sıra kentte gerçekleştirilen bilimsel kazı çalışmalarının henüz yetersizliği sebebiyle Kremna'da bir atölyenin varlığından bahsetmek imkansızdır (Kaya, 2022, s. 168). Araştırmacının kaleme aldığı çalışmasında da müze salonunda sergilenen serbest heykeltıraşlık eserlerinin Kremna'da bir atölyede yontulduklarını dair herhangi bir ipucu elde edilememiştir (Kaya, 2022, s. 168). Bunun yanı sıra kentte yerel bir atölyenin varlığını ispatlayan arkeolojik verilerde henüz mevcut değildir (Kaya, 2022, s. 168).

Ancak Burdur'un bir diğer ilçesi Ağlasun'da yer alan Sagalassos Antik Kenti'nde keşfedilen ve aynı müzede sergilenen serbest heykeltıraşlık eserlerinde gerçekleştirilen mermer analizleri ve günümüze ulaşan yazıtlar vasıtasıyla bu heykeltıraşlık eserlerinin, Dokimeion kökenli oldukları belirtilmiştir (Waelkens ve Poblome, 1997, s. 373, no. 4; 2011, s. 125; Waelkens, 2013, s. 22, 44, lev. 17, 67; Poblome, 2019, s. 316-327, no. 15, 343, res. 34; Kaya, 2022, s. 169-170; Kaya vd., 2024, s. 78-81, 97-100, lev. 30-31, 39-40). Bu nedenle Sagalassos'taki heykeltıraşlık eserlerinin sipariş üzerine, Dokemeion'da köklü bir atölyede ya da Sagalasssos'ta Dokimeionlu ustalar tarafından üretildiklerini düşünmek mümkündür.

Bu varsayım, Kremna Antik Kenti içinde geçerli olmalıdır. Üstün kalitedeki malzemeden yontulan heykeltıraşlık eserleri, doğrudan Dokimeion atölyesi ürünü veya Dokimeion'da kabaca şekillendirilen eserlerin, Kremna teritoryumundaki bir atölyede Dokimeion kökenli ustalar tarafından yontulmuş oldukları düşünülebilir (Kaya, 2022, s. 169). Bölgenin yaygın malzemesi kireç taşından yontulan düşük kalitedeki heykeltıraşlık eserlerinin de antik kent teritoryumunda yer alan yerel bir atölyede üretildiklerini varsaymak akla uygun olacaktır.

Bucak buluntusu ise yörenin yaygın malzemesi kireç taşından yontulmamıştır ve ayrıca estetikten yoksun, kaba (taşralı) bir işçilikte söz konusu değildir. Aynı zamanda eser, normal bir insan boyutunda veya devasa bir boyutta da değildir. Bu nedenle kadın başının doğrudan Dokimeion'da köklü bir atölyede yontulduğunu ya da burada kabaca şekillendirilip Kremna'da üretildiğini düşünmek maliyet açısından mümkün olmayacaktır. Bu yüzdendir ki küçük bir portre büst veya portre heykel olarak yontulan eserin malzemesi belki de mermeriyle ünlü Dokimeion'dan ithal edilmiş olup, Kremna teritoryumunda Dokimeionlu bir heykel ustası tarafından yontulmuş olmalıdır.

SONUÇ

1965 yılında, Burdur ilinin Bucak ilçesinde ele geçen ve zoralımla müzeye kazandırılan kadın başı, ilk kez bu çalışmayla bilim dünyasına tanıtılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi içinde gözlemlenen saç modası ve üslupsal özellikleri bakımından değerlendirilen yetişkin kadın başında alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan geçişlerinde oldukça yumuşak verildiği iri dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen saç modası görülür. Bu saç modası da Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nden, Geç Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nin sonuna kadar gözlemlenir.

Yukarıda bahsedilen saç modası ve üslupsal özellikleriyle kadın portresi, Antoninler Hanedanlığı Dönemi'ndendir. Dalgalı saç buklelerinde matkap izine rastlanmayan kadın başındaki karakteristik özelliklerin idealize edilerek aktarılmasıyla birlikte göz bebeği ve irisin de tek matkap darbesiyle işlenmesi, tarafımızca değerlendirilen eserin, Antoninler Hanedanlığı içinde Erken Antoninler Hanedanlığı (Antoninus Pius) Dönemi'ne verilmesini mümkün kılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde tahta çıkan imparator ve imparatoriçe döneminin saç stili ve modasını belirlerdi. Çalışmamızda incelenen kadın başı da Yaşlı Faustina'dan esinlenerek yontulmuş özel bir portredir. Yaşlı Faustina portrelerinde gözlemlenen dolgun yüz, yüzün çeneye doğru

sivrilmesiyle birlikte hafif kemerli burun ve yağlı gerdan, imparatoriçenin portrelerinde dikkat çekici fizyonomik özelliklerdendir. Burdur, Bucak örneğinde görülen alın merkezinden her iki yana ayrılan ve yanlara doğru taranan iri dalgalı saç bukleleriyle şekillendirilen saç modası, Yaşlı Faustina portresindekilerle benzerdir. Ancak oval yüz, küçük burun ve ince boyun gibi kendine özgü fizyonomik özellikleriyle kadın başı, Erken Antoninler Hanedanlığı Dönemi'nin hanedan mensuplarından ayrılır.

Son olarak kadın başının buluntu yeri olarak da Kremna teritoryumu olabileceği aktarılmıştır. Eserin üretim yeri hakkında varsayımlar üzerinden çıkarımlar gerçekleştirilmiştir. Burdur'un bir diğer önemli antik kenti Sagalassos'ta gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar neticesinde heykeltıraşlık eserlerinin Dokimeion kökenli oldukları tespit edilmiştir. Aynı tespiti bilimsel araştırmaların kısıtlı olduğu Kremna için yapmak zordur. Ancak benzer bir şekilde Kremna eserlerinin de heykeltıraşlık eserleriyle ünlü Dokimeion ile bağlantılı oldukları düşünülebilir; çünkü küçük boyuttaki kadın başı, bölgenin yerel malzemesi kireç taşından yontulmamıştır ve ayrıca kaba ve estetikten yoksun bir işçilikte söz konusu değildir. Bunun sonucunda kadın başını, Kremna teritoryumundaki bir atölyede, Dokimeionlu bir usta tarafından üretilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arlı, Y. (2022). Ödemiş Müzesi'nde korunan kadın başı betimli mobilya ayağı. *Amisos*, *7*(13), 315-323.

Arlı, Y. (2023). Ödemiş Müzesi'ndeki kadın portresi. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 40-50.

Arlı, Y. (2024). Burdur Müzesi'nden kadın portresi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *35*, 65-78.

Arlı, Y. & Atalay, S. (2022). Perge Batı kapıdan bir heykel. *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(26), 38-51.

Aurenhammer, M. (1988). Römische porträts aus Ephosos. *II. Conferenza internazionale sul ritratto Romano ritratto ufficiale e ritratto privato, Roma 26-30 settembre 1984*, 123-130.

Bernoulli, J. J. (1891). *Römische İkonographie: Die Bildnisse der RÖMİSCHEN Kaiser II. Von Galba bis Commodus*. Union Deutsche Verlagsgesellschaft.

Boatwright, M. T. (1991). The Imperial Women of the Early Second Century A.C. *The American Journal of Philology*, *112*(4), 513-540.

Bol, P. C. (2010). *Die Geschichte der Antiken Bildhauerkunst IV: Plastik der Römischen Kaiserzeit bis zum Tode Kaiser Hadrians*. Philipp von Zabern.

Boschung, D. (2002). *Gens Augusta: Untersuchungen zu Aufstellung, Wirkung und Bedeutung der Statuengruppen des Julius-Cladiuschen Kaiserhauses*. Philipp von Zabern.

Comstock, M. B. & Vermeule, C. C. (1976). *Sculpture in Stone: The Greek, Roman and Etruscan Collections of the Museum of Fine Arts Boston*. Museum of Fine Arts.

Delbrück, R. (1912). *Antike Porträts*. A. Marcus & E. Weber.

Durugönül, S. (2021). *Roma Devlet Kabartmalarında Propaganda ve 'Sanat'*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Erkoç, S. (2012). Anadolu'da Iulius-Claudiuslar Dönemi portre sanatı (Tez no. 345231) [Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Erkoç, S. (2016). Küçük Asya'daki Livia portreleri. *Cedrus*, *4*, 209-217.

Fittschen, K. & Zanker, P. (1983). *Katalog der Römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den Anderen Kommunalen Sammlungen der Stadt Rom: Band III-text/Tafeln*. Philipp von Zabern.

Freyer Schauenberg, B. (1982). Die kieler Livia. *Bjb*, *182*, 209-224.

Heintze, H. v. (1961). *Römische Porträt-Plastik*. Hans E. Günther Verlag.

Hinks, R. P. (1976). *Greek and Roman Portrait Sculpture*. British Museum Publications.

İnan, J. & Rosenbaum, E. A. (1966). *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*. The Oxford University Press.

İnan, J. & Rosenbaum, E. A. (1979). *Römische und Frühbyzantinische Porträplastik aus der Türkei-text/tafeln*. Philipp von Zabern.

Kaya, M. C. (2022). Kremna'dan bir grup heykel ve Anadolu Roma Çağı heykeltıraşlığı içindeki yerleri (Tez no. 742982) [Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kaya, M. C., Arlı, Y. & Şahin, E. (2024). *Burdur Arkeoloji Müzesi Teşhir Salonu Serbest Heykeltıraşlık Eserler Kataloğu*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Kleiner, D. E. E. (1992). *Romansculpture*. Yale University Press.

Özgan, R. (2013a). *Roma Portre Sanatı I*. Ege Yayınları.

Özgan, R. (2013b). *Roma Portre Sanatı II*. Ege Yayınları.

Poblome, J. (2019). *Bir zamanlar Toroslar'da Sagalassos*. Yapı Kredi Yayınları.

Rumpf, A. (1941). *Abhandlungen der Preßischen Akademie er Wissenschaften: Antonia Augusta*. Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Sadurska, A. (1972). *Corpus Signorum İmperii Romani Pologne Volume I: Les Portraits Romains dans les Collections Polonaises*. PWN-éditions scientifiques de Pologne.

Tepebaş, U. (2018). Roma portre metodoloji ışığında Manisa Müzesi portreleri ve başları (Tez no. 505361) [Doktora tezi, Mersin Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Varner, E. A. (1995). Domitia Longina and the politics of portraiture. *American Journal of Archaeology*, *99*(2), 187-206.

Zoridis, P. (1984). Two new Roman portraits from Athens. *American Journal of Archaeology*, *88*(4), 592-594.

Waelkens, M. (2013). *Sagalassos: City of Water*. Ertuğ & Kocabıyık.

Waelkens, M. & Poblome, J. (1997). *Sagalassos IV. Reports on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995*. Leuven University Press.

Waelkens, M. & Poblome, J. (2011). Pisidya'nın birinci kenti. M. Waelkens, J. Poblome, P. D. Rynck & E. Torun (Ed.), *Sagalassos city of dreams* içinde (s. 99-131), Okv Publishing.

Wegner, M. (1939). *Die Herrscherbildnisse in Antoninischer zeit*. Verlag Gebr. Mann.

Wegner, M. (1956). *Das Römische Herrscherbild: Hadrian (Plotina. Marciana. Matidia. Sabina)*. Verlag Gebr. Mann.

Wegner, M. (1966). *Das Römische Herrscherbild: Die Flavier (Vespasian. Titus. Domitian. Nerva. Iulia Titi. Domitilla. Domitia)*. Verlag Gebr. Mann.

West, R. (1941). *Römische Porträt-Plastik II*. F. Bruckmann K. G.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, a woman portrait sculpted from coarse-grained white marble was presented to archaeology for the first time. The Bucak district of Burdur was shown as the findspot of the woman portrait, which was purchased from Ş. Çetinkaya in 1965 and brought to the Burdur Archaeology Museum. Most likely, the woman portrait was found in Kremna in the Bucak territory. The woman head, registered in the museum inventory with inventory number 2125, was not examined in the doctoral thesis entitled as "A Group of Statues from Kremna and Their Place in Anatolian Roman Age Sculpture" completed by M. C. Kaya in 2022. In the thesis study, the researcher included the sculptural works exhibited in the exhibition hall, but did not include the woman portrait preserved in the museum's depot. This situation can be explained by the researcher missing the woman portrait or approaching the findspot cautiously. The woman portrait, which was not examined in the doctoral thesis, was not sculpted from the local material of the region, limestone, and there was also no rough workmanship devoid of aesthetics in the woman portrait. In this case, it strengthened the possibility that the woman portrait examined was produced by masters from Dokimeion in Kremna. Marble analyses together with archaeological data obtained as a result of scientific excavations carried out in Sagalasos, another important ancient city located in the Burdur territory, showed that the sculptures in the city were of Dokimeion origin. This important determination should be valid for Kremna, where archaeological data is still insufficient. The woman portrait written as a result of this argument is also important in terms of providing researchers with an idea about portrait sculpting and production in Kremna during the Roman Imperial Period.

In the portrait art of the Roman Imperial Period, the emperor who ascended to the throne and his wife make the hair style/fashion of the period prominent At the same time, the artistic preference of the emperor also shaped the stylistic features of the period. The hair fashion of the woman's head, which is shaped with large wavy hair tresses that are parted on both sides from the center of the forehead and combed to the sides, and given very softly in the transitions, is peculiar to the portraits of Faustina the Elder, the wife of Antoninus Pius. During the period of Emperor Hadrianus (117-138 AD), there was a "Ceres Type" hair fashion. This hair fashion, which is also interpreted as the goddess type hair fashion, is specific to Vibia Sabina, Hadrianus' wife. This hair fashion, which is shaped with wavy hair tresses that are parted on both sides from the center of the forehead and given very tightly in the transitions, was a role model for Roman women of the period. After Hadrianus, the emperor Antoninus Pius (Early Antonine Dynasty/AD 138-161) took over the rule, and during his reign,

the role model was the emperor's wife Faustina the Elder. After Faustina the Elder, the Antonine Dynasty women's hair fashion would be continued by Faustina the Elder's daughter, Faustina the Younger. Because Marcus Aurelius (Middle Antonine Dynasty/AD 161-180), who ascended to the throne after Antoninus Pius, would marry Faustina the Younger, the daughter of Antoninus Pius and Faustina the Elder. Thus, the mother-daughter hair fashion, which included multiple types in both periods but continued in a similar way in essence, would shape women's hair fashion until the end of the Antonine Dynasty (Late Antonine Dynasty/Commodus/AD 180-192). The mother-daughter hair fashion observed from the Early Antonine Dynasty until the end of the Antonine Dynasty makes it easier for researchers to directly interpret the Antonine Dynasty Period at first glance. However, distinguishing the Early, Middle or Late Antonine Period within the Antonine Dynasty is provided by the stylistic features in the portrait.

As a result of texts above, the evaluated woman portrait is also a special portrait inspired by Faustina the Elder during the Early Antonine Dynasty. The woman portrait can be easily distinguished from the portraits of Faustina the Elder with its unique physiognomical features. The stylistic features in the woman portrait, which is dated to the Early Antonine Dynasty with its hair fashion, also support the dated period. One of the most important stylistic features observed on the portrayed woman's head is the idealization (beautification) of her physiognomical features. This stylistic feature is also related to the Neoclassicism (imitation of Greek art) during the Antonine Pius Period. Because Neoclassicism, which peaked during the Emperor Hadrianus Period, was also continued during the Antonine Pius Period. In the Middle Antonine Dynasty Period, there are softenings in Neoclassicism. Thus, the physiognomical features of the person portrayed are conveyed more realistically with age. Another important stylistic feature in the woman head written is the use of a drill in the workmanship of the pupil and iris. This stylistic feature, which was encountered for the first time in 130 AD, is limited to the workmanship of the pupil and iris in the portrait art of the Antonine Pius Period, as in the Hadrianus Period. However, in the portraits of the Middle Antonine Dynasty Period, drill work is observed, albeit partially, in other areas of portrait art, and a formal change is seen in the transfer of the pupil and iris.

Therefore, it is possible to attribute the evaluated woman portrait to the Early Antonine Dynasty Period, both in terms of hair fashion and stylistic features.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4480-4516
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.78913
Makale türü: Derleme makale **Article type:** Research article
Geliş tarihi 20.10.2024 Submitted date
Kabul tarihi 08.06.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Yelboğa, N. (2025). Yaşlı Bireylerde Kayıp ve Yas Üzerine Bir Değerlendirme: Sosyal Hizmet Perspektifiyle Yaşlı Bireyleri Güçlendirme. *Journal of History School,* 78, 4480-4516.

YAŞLI BİREYLERDE KAYIP VE YAS ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİYLE YAŞLI BİREYLERİ GÜÇLENDİRME

Nurullah YELBOĞA[1]

Öz

Yaşlılık, birçok yönden bireyleri zorlayan süreçlerin yaşandığı bir dönemdir. Yaşlı bireyler, dezavantajlı bir grup olarak farklı ve karmaşık sorunlarla mücadele etmekte ve ileri yaşta olmanın doğal bir sonucu olarak kayıp ve yas olgusuyla daha çok yüzleşebilmektedirler. Fiziksel, ruhsal, zihinsel ve sosyal gerilemelerin yaşandığı; yoksulluk, depresyon, yalnızlık ve ölüm korkusu gibi sorunların deneyimlendiği bu süreçte kayıp yaşamak (özellikle de eş kaybı), yaşlıları güçsüzleştirmekte ve yaşam kalitelerini düşürebilmektedir. Yas, özünde yaşama uyumda güçlük çekilen, ağır kayıp acısının yaşandığı ve fiziksel, ruhsal, zihinsel, duygusal ve davranışsal değişimlerin eşlik ettiği zorlayıcı bir yolculuktur. Dolayısıyla yaşlılık döneminin olumsuz yaşamsal riskleri ve yasın zorlayıcı etkileri birleştiğinde yaşlı bireyler sağlık riskleri ve depresyon gibi ruhsal sorunları daha derinden yaşayabilmektedir. Bu nedenle bu çalışma, yaşlı bireylerin kayıp ve yas deneyimlerini sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirerek, yaşlı bireyleri yas sürecinde güçlendirmeye yönelik bir yol kat etmeyi ve sosyal hizmet uzmanlarına kayıp ve yasla çalışmada bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayıp ve yas, Yaşlı bireylerde yas, Yaşlı refahı, Güçlendirme.

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nurullah_yel06@hotmail.com, Orcid: https://orcid.org/0000-0001-8281-7070

Loss and Grief in Elderly Individuals: Empowering Elderly Individuals With a Social Work Perspective

Abstract

Old age is a period in which individuals experience challenging processes in many ways. As a disadvantaged group, elderly individuals struggle with different and complex problems and may face the phenomenon of loss and grief more as a natural consequence of their advanced age. Experiencing loss (especially loss of spouse) in this process where physical, psychological, mental and social regressions are experienced and problems such as poverty, depression, loneliness and fear of death are experienced, weakens the elderly and may reduce their quality of life. In essence, bereavement is a challenging journey that is accompanied by difficulties in adapting to life, severe pain of loss and physical, mental, emotional and behavioural changes. Therefore, when the negative vital risks of old age and the challenging effects of grief are combined, elderly individuals may experience health risks and mental problems such as depression more deeply. For this reason, this study aims to evaluate the loss and grief experiences of elderly individuals from a social work perspective, to go a long way towards empowering elderly individuals in the grief process and to provide social workers with a perspective in working with loss and grief.

Keywords: Loss and grief, Grief in elderly individuals, Elderly welfare, Empowerment.

GİRİŞ

Yakın/sevilen birinin ölümü yaşlılık döneminin yaygın olaylarından biridir ve yas, ileri yaşlarda sık karşılaşılan yaşam olayları arasında yer almaktadır (Meichsner vd., 2020). Geride kalan bireyler kayıptan sonra yas sürecine girerek çeşitli yas semptomlarına maruz kalırlar. Sağlıklı yas tutan bireyler yas belirtilerini daha hafif yaşarken, uzun süre yasın ağır belirtilerini yaşayan bireyler tedavi arayışına girerler (Bonanno, 2004). Yas belirtilerinin kayıp yaşayan yaşlı bireyler üzerindeki etkisi arttığında ve yas tutma süreci uzadığında bireyler karmaşık yas sürecine girmektedirler. Beklenmedik kayıpların acısı ve zorluğu, yasın yalnızlıkla birleşmesi, varoluşsal sorgulamalar, yeni görev ve sorumluluklar üstlenme ve sevilen kişinin olmadığı yeni bir hayata alışma gibi zorluklar geride kalanların sağlıklı yas tutmasını engellemektedir (Ang, 2023).

Geride kalanların yas tutma biçimi, yasın şiddeti ve süresi bazı faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Diğer bir deyişle yas tutmanın farklı biçimleri vardır ve bunlar yas tutan kişiye, geride kalanın içinde bulunduğu koşullara, ölen kişinin kim olduğuna ve nasıl öldüğüne bağlı olarak farklılık göstermektedir. Yas tutma biçimleri dört kategoride ele alınmaktadır: a) ölümcül hastalığa sahip bireyler ve yakınlarının yaslarını hastalık sürecinde (önceden) tuttukları yas; b) sevdiği birini kaybeden kişilerin kayıptan hemen sonra yasın ilk belirtilerini

gösterdiği akut yas; c) kayıptan sonra yeni yaşama uyum sağlamaya çalışılarak "yasın hayatla bütünleştiği" (alışma) bir biçimde tutulan yas ve d) yaşama uyumun sağlanamadığı ve yasın patolojik hale geldiği durumlarda uzamış yas bozukluğu şeklinde tutulan yas (Meichsner vd., 2020). Özellikle altı ayı geçen yaslarda, yas tutan kişilerin sevdiklerinin ölümünü kabul etmediği ve karmaşık yas belirtileri gösterdikleri belirtilmektedir. Yas tutmanın bu farklı biçimleri tüm yaş grupları için geçerlidir. Örneğin 741 yaşlı katılımcı ile yapılan bir çalışmaya göre yas tuttuğunu belirtenlerin oranı %25 iken, karmaşık yas tutanların oranı %4,8 olmuştur. Araştırmada yaş arttıkça karmaşık yas tutma oranının arttığı ve 75-85 yaş grubunda karmaşık yas oranının %7'ye yükseldiği görülmüştür. Bu sonuca göre kayıp yaşayan ileri yaşlı bireyler, karmaşık yasa karşı daha savunmasız olmaktadır. Çalışmanın dikkat çekici bir diğer yönü de karmaşık yas yaşayanların özellikle eş ve çocuğunu kaybedenler olması ve karmaşık yasa depresyon ve anksiyetenin eşlik etmesidir (Newson vd., 2011). Dolayısıyla karmaşık yasın kendisi bir bozukluk olarak nitelendirilmekteyken, depresyon ve anksiyetenin de yas sürecinde yaşanması yaşlı bireyleri daha da güçsüzleştirmektedir. Başka bir çalışmada yaş arttıkça uzamış yas bozukluğu riskinin arttığı ortaya çıkmıştır (Lundorff vd., 2017). Bu sonuç yaşlı bireylerin daha genç olan bireylere nazaran uzamış yas bozukluğuna (karmaşık yas) karşı daha savunmasız olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca bu durumun bilişsel ve fiziksel bozukluğu da beraberinde ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Newson vd., 2011).

Küresel ölçekte dünya genelinde nüfus yaşlanmakta ve önümüzdeki birkaç on yılda bu eğilim devam edecek gibi görünmektedir. Gelişmiş ülkelerde %20'lerde olan yaşlı nüfusun 2050 yılında %28'e ulaşması beklenmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranın %9'dan %17'ye ve az gelişmiş ülkelerde ise %4'ten %6'ya yükselmesi beklenmektedir (UN, 2023). Türkiye özelinde duruma bakıldığında ise Türkiye'nin dünyadaki demografik değişime benzer bir eğilim gösterdiği ve yaşlı nüfusun yıllar içinde artış gösterdiği görülmektedir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre de 2024 yılında yaşlı nüfus 9 milyon 112 bin 298 kişi olmuş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %10,6'ya yükselmiştir. Nüfus projeksiyonlarında ise yaşlı nüfusun 2030 yılında %13,5 ve 2040 yılında %18,2 olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2024). Türkiye ve dünyada yaşlı nüfusun artış gösterme eğilimine paralel olarak yaşlılık refah alanına olan ilginin de gittikçe arttığı dikkati çekmektedir.

Yaşlı bireyler, birçok sorunla birlikte ruhsal sorunlar da yaşamaktadır ve sevdiği/yakınını kaybetme sonucu tutulan yaslar bu ruhsal sorunları tetikleyebilmektedir. Dolayısıyla yas tutma, ileri yaşlarda en yaygın olumsuz deneyimlerden biri olarak kabul edilmektedir (Bonanno, 2004). Zira yaşlı

bireyler belli bir yaşa gelmiş bireyler olarak daha çok kayıp deneyimlemekte ve kayıplarının yasını tutmaktadırlar. Bu nedenle yas, bazı yaşlılar için kronikleşerek yaşlılık döneminin diğer sorunlarıyla birleşmektedir. Yalnızlık, sağlık sorunları, fiziksel ve bilişsel gerilemeler, depresyon, anksiyete, hipertansiyon ve uykusuzluk gibi sorunlar uzun süreli yas bozukluklarını tetiklemektedir (Werner ve Wick, 2024). Kronikleşen uzun süreli yaslarda ise bilişler gerilemeler daha hızlı bir şekilde yaşanmaktadır (Pérez vd,.2018). Ayrıca ileri yaşlarda bireylerin depresyon düzeyinin arttığı, yas belirtilerine daha çok maruz kaldıkları, sosyal destek yoksunluğu problemi yaşadıkları ve yalnızlığın daha daha yaygın olduğu bireyler olarak daha kırılgan oldukları belirtilmektedir (Schladitz vd., 2021). Buna bağlı olarak da yaşlı nüfusta karmaşık yas yaygınlığı daha yüksek seyretmektedir. Dolayısıyla yaşlılık dönemi sorunları ve yasın zorlayıcı etkileri neticesinde yaşlı bireylerin yaşam kalitesi ciddi anlamda düşmektedir (Newson vd., 2011). Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğinin önemli müracaatçı kesimlerinden biri olan yaşlıların sorunlarına yönelik bütüncül ve destekleyici bir yaklaşımla çözümler üretmek/geliştirmek gerekmektedir.

Sosyal hizmetin birçok alanında olduğu gibi yaşlılık dönemi sorunları da kesişimseldir. Zira yaşlılar bu dönemde fiziksel, sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Ayrıca sağlık sorunları, ayrımcılık, kuşak çatışmaları, rol ve statü kayıpları, emeklilik vb. sorunlarla yüzleşen yaşlı bireyler bu dönemde psikososyal sorunların etkilerine daha açık hale gelmektedirler. Yaşlılık döneminde etkileri daha çok hissedilen bu sorunların yanı sıra yaşlı bireyler, her insanın yaşayabileceği olaylar olarak sevdiği/yakınını ve özellikle de eşini kaybetme ve onların yasını tutma gibi zorlu süreçlerden geçmektedir. Bu bakımdan içinde bulundukları dönem ve yaşadıkları sorunlar itibariyle kırılgan gruplar arasında değerlendirilen yaşlı bireyler, kaybettikleri kişi/kişilerin "yasını tutarken" diğer sorunların da etkilerine maruz kalabilmekte ve daha zorlu bir yas sürecinden geçebilmektedirler.

Yaşlılık döneminde en çok görülen kayıp, eş kaybıdır ve bu nedenle yaklaşık her üç yaşlı kişiden biri dul yaşamaktadır (Glorioso, Iglewicz ve Zisook, 2020). ABD'de 65 yaş ve üzeri erkeklerin %15'i ve kadınların %45'i eşini kaybetmiştir ve bu nedenle bu konu sık araştırılan konulardan biridir (Hansson ve Stroebe, 2003). Eş kaybı diğer kayıplardan farklı niteliklere sahiptir. Zira eş kaybı hayatın birçok yönüyle paylaşıldığı, benzer beslenme ve ilgi alanlarının oluştuğu, yaşam biçimlerinin benzeştiği, yaşam-evlilik doyumu ve maddi unsurların ortak olduğu kişilerden birinin ölmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla eş kaybı, aslında geride kalan kişinin hayatının neredeyse her yönüyle değişmesi demektir. Bu nedenle yasın güçlü ve doğrudan etkileri geride kalan bireylerin yaşam

memnuniyetini ve kalitesini düşürmektedir (Van den Berg, Lindeboom ve Portrait, 2011).

Literatür incelendiğinde yaşlılık döneminde tutulan yasın birçok araştırmaya konu olmasına rağmen (Schladitz vd., 2021; Werner ve Wick, 2024; Treml vd., 2020; Lekalakala-Mokgele, 2018) Türkiye'de bu konuya yeterince yer verilmediği görülmektedir. Sosyal hizmet açısından kayıp ve yas olgusuna bakıldığında ise araştırmaların çok sığ kaldığı ve sosyal hizmet teori ve pratiğinin eleştirildiği (Güni, 2021), ülkemizde sosyal hizmet perspektifiyle kayıp ve yasın irdelendiği yalnızca birkaç çalışmanın olduğu (Yelboğa, 2023a; Afyonoğlu vd., 2021; Yıldırım, Çınar ve Kısa, 2018; Yelboğa, 2023b) ve sosyal hizmet perspektifiyle yaşlılık döneminde yası irdeleyen sınırlı sayıda çalışmaya (Güni, 2021; Yelboğa ve Gündağ, 2025) rastlandığı görülmektedir. Mevcut araştırma, alandaki bu boşluğu doldurmayı ve özellikle de sosyal hizmetin önemli çalışma gruplarından biri olan yaşlı bireylerin yas süreçlerine dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, çalışmada literatürde yeterince yer verilmeyen yaşlı bireylerde kayıp yaşama ve yas tutmanın sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece çalışmanın başta sosyal hizmetin yaşlılık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına olmak üzere diğer ruh sağlığı profesyonellerine bir bakış açısı sağlaması, bilgi ve beceri geliştirmesi, farkındalık oluşturması ve yaşlı bireylerle çalışmada bir anlayış geliştirmesi beklenmektedir.

1. Sosyal Hizmetin Bir Alanı Olarak Yaşlılık Refah Alanı

İnsan fiziksel, duygusal, sosyal ve tinsel yönleri olan bir varlıktır (Bozhüyük, 2012). Yaşlılık ise doğal bir süreç fakat bireysel ve toplumsal açıdan bazı zorlukları beraberinde getiren bir dönemdir. Yaşlılık dönemi de yaşlanmaya bağlı olarak fiziksel/bedensel açıdan gerilemelerin görüldüğü, sağlık sorunlarının yaşandığı, statü kaybının olduğu, günlük yaşam aktivitelerinin ve bağımsız yaşama potansiyelinin gittikçe azaldığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönemde sosyal ve psiko-duygusal kaygılar artmakta ve ekonomik imkânlar azalabilmektedir (Shrivastava vd., 2013). İnsanlara hizmet ulaştırma misyonuna sahip bir meslek olarak sosyal hizmet kadın, çocuk, genç, yaşlı, engelli ve yoksul bireylere yönelik mesleki müdahaleler yürütmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet mesleği, yaşlı bireylerin karşılaştığı sorunları ve yaşadıkları güçlükleri bilgi, beceri ve değer üçlemesiyle değerlendirme ve uygulama amacını taşımakta ve psikososyal esenliği sağlama sorumluluğunu üstlenmektedir (Mavili, 2015). Bu bakımdan yaşlı bireylerin bu dönemde karşılaştığı sorunlar ve gerilemelerin engellenmesi/çözülmesi, değişim ve yeni gereksinimlerin insancıl ve hak temelli bir yaklaşımla karşılanması sosyal hizmet mesleğinin görevidir. Nitekim 2002

yılında küresel ölçekte Madrid'de yapılan Dünya Yaşlanma Konferası'nda yaşlı bireylere temel hak ve özgürlüklerin tanınacağı; yaşlıların psikososyo-ekonomik açıdan güçlendirilecekleri; aktif yaşam ve iyilik hallerinin destekleneceği; aile, sosyal çevre ve toplumla karşılıklı ilişkilerin önemseneceği; teknolojiden yararlanmalarının sağlanacağı; ayrımcılıkla mücadele edileceği vb. pek çok amaç belirlenmiştir (UN, 2002). Ancak dünya ve Türkiye'deki yaşlılara yönelik sosyal hizmet uygulama ve politikalarına bakıldığında bakım hakkının yaşlı hakları içinde ön plana çıktığı ve diğer gereksinimlerin karşılanmasının ikinci planda kaldığı belirtilmektedir (Çağlar, 2017).

Sosyal hizmetin yaşlı sorunları ve refahıyla ilgilenen alanı, gerontolojik sosyal hizmet olarak ifade edilmektedir. Bu alan ise sosyoloji, biyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerle ilgili özel bilgiler gerektirir. Bu nedenledir ki bilim insanları gerontolojinin multidisipliner bir alan olduğunu ve dolayısıyla teorilerinin birçok disipline dayandığını ileri sürmektedir. Yaşlılık refah alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının da yaşlılık alanı sorunlarını ve gereksinimlerini değerlendirmek için bu disiplinlerin perspektiflerine temel düzeyde sahip olması gerekmektedir (Mali, 2013).

Sosyal hizmet, dinamik bir yapıya sahiptir. Sosyal hizmet gelişimi için bu dinamik yapı içerisinde genel (toplumsal düzey) ve uzmanlaşmış (yaşlı refahı) alan olmak üzere iki model vardır. Bu iki model genelci sosyal hizmet ile uzmanlaşmış sosyal hizmetin bir bütünlük içerisinde olduğunu açıkça göstermektedir. Toplumsal düzeyde gelişim ve değişim için yaşlı bireylerin sosyal hizmet alanına daha çok dâhil edilmesi, gereksinimlerinin daha güçlü bir şekilde ve mesleki yöntem ve becerilerle yanıtlanması gerekmektedir. Mali'ye göre sosyal hizmetin bu kapsamda yaşlılık alanında şu üç soruya yanıt vermesi gerekmektedir (Mali, 2013):

1) Sosyal hizmet mesleği, değişimi sağlamak ve zorluklarla baş etmeyi kolaylaştırmak için ne kadar hazırlıklıdır?
2) Profesyonel bir destek için hangi kavramsal temel ve olanaklar mevcuttur?
3) Sosyal hizmet uzmanları, yaşlı nüfusla çalışmak ve bu alanda yeterli bilgiye sahip olmak için hangi olanaklara sahiptir?

Bu bakımdan sosyal hizmetin yaşlılık refah alanında varlığını güçlü bir şekilde hissettirmesi ve değişim için hazırlıklı olması, kavramsal temellere sahip olması ve yaşlılık alanında sahip olduğu imkânları ölçmesi gerekmektedir. Tam da bu noktada sosyal hizmete şöyle bir sorumluluk düşmektedir: Yaşlı bireylerin karşılaştığı güçlüklere karşın sosyal hizmet mesleği müdahaleler gerçekleştirmek

için hazırlıklı olmalı, teorik bilgi ve kuramsal temellere dayanarak profesyonel destek sunmalıdır.

Yaşlı bireyler karmaşık ihtiyaçları olan ve sosyal hizmetten en çok destek alabilecek savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Bu ise sosyal hizmet uzmanlarının en yüksek düzeyde bilgi ve beceriye sahip profesyoneller olmalarını gerektirmektedir (Ray vd., 2015). Yaşlı bireyler de sosyal hizmet mesleğini bir yardım kaynağı olarak kullanmaktadır (Carr ve Robbins, 2009). Sosyal hizmet uzmanlarına gelince onlar da yaşlılara yönelik çok boyutlu ve geniş kapsamlı mesleki müdahaleler yürütmektedir. Yaşlılara yönelik koruyucu ve önleyici tedbirler alma, yaşama aktif katılımı destekleme, bakım verme, aile ilişkilerini düzenleme, kriz müdahaleleri gerçekleştirme, terapi gruplarına liderlik yapma ve yas danışmanlığı yapma gibi sorumlulukları vardır (Zastrow, 2014). Bu bakımdan başta yaşlıların yaşadığı psiko-sosyo-ekonomik sorunlar, ayrımcılık, ihmal ve istismar, damgalanma, yalnızlık, depresyon ve kaygı gibi problemler olmak üzere kayıp ve yas gibi özel alanlar da sosyal hizmet mesleğinin odağındadır.

Yas belirtileri ve etkileriyle bazı insanlar kendi kaynakları ve toplum-çevrenin desteğiyle baş etse de başka müdahalelere ihtiyaç duyan çokça insan bulunmaktadır. Literatürde insanların yasın karmaşık fiziksel, sosyal ve zihinsel sorunlarıyla baş edilmesi için danışmanlık ve tedavinin daha çok odağa alınması gerektiği ve bu yönde bir eğilim olduğu aktarılmaktadır (Parkes, 1988). Dolayısıyla yaşlılarda kayıp ve yas sürecinin irdelenmesinde bu açıdan da yarar görülmektedir.

2. Yaşlılarla Çalışmada Kritik Bir Alan: Yas

Sevilen bir kişinin ölümü, yaşamın kaçınılmaz bir parçasıdır ve yas tutmak da bu sürecin bütünleyicisidir. Yas, kayba verilen doğal bir tepkidir ve fiziksel, psikolojik, zihinsel, davranışsal ve tinsel belirtileri beraberinde getirir (Ang, 2023). Yas sürecinde bilişsel açıdan (ölen kişiyle meşgul olma, çaresizlik, konsantrasyon kaybı); duygusal açıdan (üzüntü, umutsuzluk, yalnızlık, öfke); sosyal ve davranışsal açıdan (geri çekilme, ağlama); ve strese bağlı fizyolojik (hastalık görülme sıklığı, ilaç ihtiyacı, hastaneye yatış) semptomlar görülebilmektedir (Hansson ve Stroebe, 2003). Yakınını/sevdiği birini kaybeden bireylerde fizyolojik ve psikolojik bütünlük bozulmakta (Bonanno ve Kaltman, 2001) ve birey yasın bilişsel, davranışsal ve duygusal belirtilerine (Stroebe ve Blink, 2001) maruz kalmaktadır. Literatürde yas çeşitleri ise normal/tipik yas, karmaşık/patolojik yas (komplike, tutulmamış, uzamış, ertelenmiş, çözümlenmemiş yas olarak da geçmektedir) ve travmatik yas olarak ifade edilmektedir (Çolak ve Hocaoğlu, 2021). Gençlerle kıyaslandığında yaşlıların yas

belirtilerini daha hafif yaşadıkları (Parkes, 1988) ancak yaşın patolojik yas için bir risk faktörü olduğu belirtilmektedir (Çolak ve Hocaoğlu, 2021). Yaşlı bireylerin kayıp sonrası sürece daha kolay uyum sağladığını belirten çalışmaların aksine 26-82 yaşları arasındaki dul kadınlarla yapılan bir çalışmanın sonuçları daha yaşlı olanların daha çok yas belirtileri yaşadıklarını, daha fazla depresyon ve kaygı hissi bildirdiklerini göstermiştir (Sable, 1991).

Her dönemde bireyler yakınlarını kaybedebilir ve sevdiklerinin yasını tutabilirler. Ancak uzamış yas bozukluğunun genel itibariyle yas tutan bireyler arasındaki yaygınlığı %10 civarındayken yaşlı bireylerle yapılan araştırmalardaki oran %25 seviyelerinde çıkmaktadır. Dolayısıyla uzamış yas bozukluğunun yaşlı bireylerde daha yaygın olduğu söylenebilir. Özellikle de eş ve çocuk ölümlerinden sonra yaşlı bireyler uzamış yas bozukluğunu yaşamaktadır (Meichsner vd., 2020). Karmaşık yas olarak da değerlendirilen uzamış yas bozukluğunun yaş ilerledikçe arttığı ve ölen kişinin çocuk veya eş olmasının karmaşık yasın göstergesi olduğu belirtilmektedir (Newson, 2011). Uzamış yas bozukluğu da hem yaşlı bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte hem de bilişsel gerileme için bir risk faktörü olabilmektedir (Pérez vd., 2018). Kaldı ki yaşlı bireyler demans gibi gittikçe bozulmanın ilerlediği sağlık problemlerini sıklıkla yaşarlar (Meichsner vd., 2020). Yas sonucu bilişsel bir gerileme de gerçekleştiğinde, yaşlı birey demansın olumsuz etkilerine daha çok maruz kalmaktadır. Diğer taraftan yaşanan ani kayıplar, travmalar ve depresyon öyküleri demansın risk faktörleri arasında yer almaktadır (Nazlıer-Keser, 2019). Yas tutan yaşlı bireylerin zihinsel ve ruhsal açıdan sağlık sorunları yaşadıkları ayrıca kayıp sonrasında hastalık oranlarının, hastalık ciddiyetinin ve fiziksel ağrının arttığı ve bağışıklık sistemlerinin zayıfladığı bildirilmektedir (Parkes, 2006). Bütün bu olumsuz sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde yaşlılarda yasın patolojik sonuçlarının ruhsal sorunları derinleştirebileceği ve ayrıca yaşlılık sorunlarının da yası patolojik hale getirebileceği söylenebilir.

Karmaşık yasın varlığı, yas belirtilerinin zaman içinde azalmadan yaşandığı ve dolayısıyla da yasın sağlıklı yaşanmadığı, bireyin psikososyal açıdan zorlandığı anlamına gelmektedir. Öyle ki birey günlük yaşam pratiklerini sürdürmede problem yaşamakta ve yas semptomlarına aşırı ölçüde maruz kalmaktadır. Bu bakımdan karmaşık yasın yaşlı bireylerde daha yaygın olması zaten dezavantajlı gruplar arasında değerlendirilen yaşlı bireylerin sorunlarını ve yaşadıkları güçlükleri daha karmaşık hale getirmektedir. Örneğin, yaşlı bireylerde karmaşık yas yaygınlığını araştıran bir çalışma yürütülmüştür. 55 yaş ve üzeri 5741 katılımcı ile gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcılardan 1089'u (%19) yas belirtilerini taşımış ve bunlardan 277'si (25,4) karmaşık yas belirtisi göstermiştir (Newson vd., 2011). Eş kaybı yaşayan yaslı bireylerin deneyimlerini araştıran bir

başka çalışma ise yasta günlük aktivite ve rutinlerin bozulduğu, yaşlıların yalnızlık yaşadıkları, sosyal ağ ilişkilerinin değiştiği ve günlük yaşamlarının zorlaştığı belirtilmiştir. Çalışma ayrıca yas tutan yaşlı bireylerin çeşitli derecelerde sağlık kaybı yaşayan ve bağımsız yaşama çabası içinde olan yaşlıların kayıptan sonra yeni kimlik oluşturma güçlüğü de yaşadıklarına dikkat çekmektedir (Naef vd., 2013). Nitekim eşini kaybeden yaşlı bireylerin danışmanlık, terapi ve psikolojik destek hizmetlerine yönelmeleri ve bu hizmetler için harcama yapmaları (Becker vd., 2022) bunun kayıp yaşayan bireyler açısından bir gereksinim olduğunu açıkça göstermektedir. Yaşlıların diğer yaş gruplarına göre ekonomik, sosyal ve sağlık açısından risk altında oldukları ve bağımsız yaşama becerilerini gittikçe kaybettikleri düşünüldüğünde, kayıp yaşamanın onlar için daha şiddetli yas belirtilerinin ve stresin kaynağı olabileceği söylenebilir (Hansson ve Stroebe, 2003).

3. Yaşlılık Döneminde Yas Sürecini Zorlaştıran Faktörler

Yaşlılık döneminin genel itibariyle birçok güçlüğü beraberinde getirdiği bilinmektedir (Kılıç vd., 2021). Özellikle sağlık sorunları, ruhsal bozukluklar, demans ve depresyon, eş kaybı, ekonomik sorunlar ve diğer bazı kayıp ve gerilemeler bireyin psikososyal esenliğini bozmakta ve yaşam kalitesini düşürmektedir (Bastami vd., 2016). Bu sorunlara kaybın ortaya çıkardığı sorunlar eklemlendiğinde ise yas belirtileri derinleşmekte ve yas süreci daha karmaşık hale gelebilmektedir. Zira kayıp deneyimi olan bireylerin yasın duygusal, bilişsel, ruhsal ve sosyal etkilerinin yanı sıra duygusal yalnızlık, uyum sağlama problemi, kimliğin yeniden inşası, sosyal destek yoksunluğu, kaygı ve depresyon, uyku bozukluğu ve diğer bazı fiziksel ve ruhsal sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir (Koçyiğit, 2019). Ayrıca yaşlılık dönemindeki yalnızlık, yoksulluk, ölüm korkusu, depresyon ve anksiyete gibi sorunların da yasla ilişkisi olduğu belirtilmektedir. Örneğin eşini kaybeden yaşlı kadınlarla yapılan bir çalışmada yalnızlık, ölüm korkusu, yaşlı yoksulluğu, kayıp sonrası çevreyle yaşanan ilişkisel sorunlar, aile ile yaşanan sorunlar, kayıp sonrası yeniden evlenme sorunu gibi zorlaştırıcı faktörlerden söz edilmiştir (Yelboğa ve Gündağ, 2025). Dolayısıyla kayıp yaşayan yaşlı bireyler bu sorunlar nedeniyle yas belirtilerine daha açık hale gelmekte ve söz konusu sorunları daha derin yaşamaktadırlar. Aşağıdaki başlıklar altında yas sürecini zorlaştıran bazı faktörler detaylandırılarak aktarılmıştır.

3.1. Yaşlılık ve Yalnızlık

Yalnızlık, yaşlı bireylerde çoğunlukla eş kaybıyla ilişkilendirilmektedir ve eş kaybı yalnızlığın en önemli sebepleri arasında sayılmaktadır (Costello, 1999). Yalnızlık, tüm yaş gruplarında görülebilecek bir olgudur ancak yaşlı bireylerin

daha çok yaşadığı problemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Austin, 1989). Yaşlı bireylerde yalnızlık deneyimi, aynı zamanda evlilikteki birçok kaybın ve statünün kaybedilmesi olarak değerlendirildiğinden önemli bir yas alanı olarak da görülmektedir (Costello, 1999). Özellikle emeklilik, çocukların evden ayrılması (evlenme, üniversite okuma vb.), eşlerden birinin ölümü ve bazı sağlık sorunları yaşlıların yalnızlık sorunu yaşamalarına ve toplumdan soyutlanmalarına neden olmaktadır (Danış, 2009). Yine de yaşlılık tek başına yalnızlık sebebi değildir. Buna karşın yaşlılık ve yalnızlık arasındaki ilişki kabul edilmekte ve yalnızlığın da fiziksel ve psikolojik patolojileri tetiklediği belirtilmektedir (Donaldson ve Watson, 1996). Özellikle yalnızlığın daha çok yaşlılıkla anılmasının sebepleri arasında yaşanan değişimler, yalnızlık hissi, statü kaybı, eş kaybı gibi çeşitli kayıplar sayılmaktadır (Kavlak, 2018).

Yalnızlık, bireylerin yaşadığı pek çok sorunla ilişkili olabilmektedir. Örneğin, 60 yaş ve üzeri bireylerle yapılan bir çalışmanın sonuçları yalnızlık ve depresyon arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Aylaz vd., 2012). Yaşlılarla yapılan boylamsal bir çalışma ise yaşlıların %43'nün kendini yalnız hissettiğini ve yalnızlığın da ölüm riskini arttığı belirtilmiştir (Perissinotto vd., 2012). Ayrıca özellikle yaşlı bireylerde kaybın yalnızlığı da beraberinde getirdiği kabul edilen bir durumdur. Eş kaybından sonra yaşlı bireylerin yeni yaşama uyum güçlükleri yalnızlıkla birleşerek onları daha kırılgan hale getirmektedir. Costello'nun yaptığı alan araştırmasındaki bir katılımcının "*Elbette onun ölümüne çok üzülüyorum ama benim için en endişe verici şey ne kadar yalnız hissettiğim ve bunun onun ölümüyle ilişkilendirdiğim üzüntüden farklı bir duygu olduğunu insanlara açıklamamın ne kadar zor olduğu*." şeklindeki ifadeleri bu durumu daha açık bir şekilde göstermektedir. Bu ifadeden, hissedilen yalnızlığın yaşanan ölüm acısından farklı bir şey olduğu ancak yalnızlığın da üzüntüye eşlik ettiği anlaşılmaktadır (Costello, 1999). Diğer taraftan yalnızlık duygusunun ve yas sürecinin depresyon belirtilerini ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Kralj-Vasilj, 2013). Bu sebeple literatür bilgisi açık bir şekilde yaşlılık, yalnızlık, depresyon ve yas belirtilerinin birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnız yaşayan bireyler de daha fazla depresyon riski taşımaktadır (Schladitz vd., 2021). Bu bakımdan yaşlı bireylerin yalnız kalmamaları, depresyon ve anksiyeteye karşı korunaklı hale gelmeleri, fiziksel ve zihinsel gerileme yaşamamaları için yas sürecinde desteklenmeleri önem taşımaktadır (Werner ve Wick, 2024).

Literatürde yalnızlık ve yas arasında vurgulanan bu ilişkiden sonra Türkiye'de yalnız yaşayan yaşlı nüfus oranına bakmakta yarar vardır. TÜİK verilerine göre 2023 yılı itibariyle 1 milyon 696 bin 270 birey yalnız yaşamaktadır ve hanelerin %24,5'inde en az bir yaşlı bulunmaktadır. Yaşlı erkek nüfusta eşini

kaybedenlerin oranı %11,1 iken boşanmış olanların oranı %3,9; kadınlarda ise %46,4'nun eşi ölmüş ve %4,4'ü de boşanmıştır (TÜİK, 2023a). Yine yaşam memnuniyeti araştırmasına göre yaşlı bireylerin mutluluk kaynağı %59,5 ile aileler olmuştur (TÜİK, 2022). Dolayısıyla ülkemizdeki yaşlı nüfus grubunda yalnızlık önemli bir problem ve aile de mutluluk kaynağı bakımından yüksek bir orana sahip iken mevcut durumun yaşlılarda kayıp ve yas sürecini ne ölçüde etkileyebileceği daha kolay anlaşılabilmektedir.

3.2. Yaşlı Yoksulluğu

Yaşlı bireylerin, bireysel düzeyde düşük eğitim düzeyi, kadın olmak, kısa çalışma geçmişi ve sağlık sorunları; toplumsal düzeyde kırsal alanda yaşama ve azınlıkta olma ve siyasi/politik açıdan yaşlı refah politikalarının yetersizliği gibi durumlardan dolayı "yoksulluk riski" taşıyan bir grup oldukları ve yaşlıların farklı düzeylerde yoksulluğa yol açan birçok sorun ve süreçle karşı karşıya kaldıkları ifade edilmektedir (Rissanen ve Ylinen, 2014).

Literatürde eş kaybıyla birlikte ekonomik kaybın da yaşandığı ve geride kalanların kendilerini yoksul olarak nitelendirdiği ifade edilmektedir. Zira eş kaybından sonra bazı bireylerde ekonomik gerilemeler/kayıplar da yaşanmakta ve dolayısıyla geride kalanlar gereksinimlerini karşılamakta zorlanmaktadır (Steeves ve Kahn, 2005). Diğer taraftan yaşlı bireylerin eş veya çocuk kaybından sonra finansal kaygılar yaşadıkları ve buna bağlı olarak bireylerde duygusal problemlerin de ortaya çıktığı belirtilmektedir (Corden vd., 2010).

Yaşlı bireylerin sağlık giderleri ve diğer gereksinimlerinden dolayı daha çok harcama yapmaları ve ekonomik gerileme yaşamaları yoksulluğun bir diğer nedeni olarak görülmektedir. Ayrıca özellikle karmaşık yas yaşayan yaşlıların yas tutan diğer bireylere nazaran yüksek tansiyon, kalp krizi ve kansere yakalanma riskleri çok daha yüksek olmaktadır (Prigerson vd., 2000). Dolayısıyla yasın ciddi fiziksel ve psikolojik etkileri sebebiyle yaşlılarda sağlık giderlerinin ve tıbbi ilaç kullanımının arttığı söylenebilir (Becker vd., 2021). Yaşlı bireylerin ruh sağlığı ve mali kaygılarını tespit etmek amacıyla yapılan bir çalışmanın sonuçları, yakın zamanda yas tutanların hem depresyon semptomlarının hem de ekonomik sorun bildirme olasılığının, yas tutmayanlara göre daha yüksek olduğunu göstermiştir (Ghesquiere vd., 2016). Bu bakımdan kayıp ve yas, yaşlı bireylerde yoksullaşma ile ilişkilendirilmekte ve mali sorunların sebepleri arasında değerlendirilmektedir. Diğer yandan ekonomik stres kaynakları ve değişimlerin bireylerin başa çıkma pratiklerini olumsuz yönde etkilediği de belirtilmektedir (Corden ve Hirst, 2013).

Kayıp yaşayan ve yas tutan bireylerin ekonomik durum ve değişimlerini/zorluklarını ifade etmek için Gallagher (2004), finansal acı terimini kullanmıştır. Ona göre finansal acı sosyal acıyı tetiklemekte ve bireylerin yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda yapılan bir çalışmada, finansal stres ve kaygı ile yas ilişkisi irdelenmiş ve katılımcılarda kayıptan sonra mali düşüşün arttığı ve katılımcıların finansal stres kaynaklarıyla mücadele etmekte zorlandıkları ortaya çıkmıştır (Corden ve Hirst, 2013). Bu durum ölen kişinin gelir kaybı sebebiyle yaşanan ekonomik problemlerden kaynaklanabileceği gibi (Ghesquiere vd., 2016) önceden yaşanan ekonomik problemlerin devamı da olabilir. Örneğin genel itibariyle yaşlı kadınlar zaten ekonomik risk altında olan bir gruptur. Bu duruma ek olarak eşlerini kaybeden yaşlı kadınlarda, kayıp nedeniyle ani gelir düşüşleri olabilmektedir (Corden vd., 2010). Dolayısıyla bu süreçteki ekonomik problemler yas tutan bireyler açısından bir stres kaynağıdır ve onları daha da güçsüzleştirmektedir.

Yukarıda aktarılan literatür bilgisi doğrultusunda yaşlı yoksulluğu, kayıp ve yas arasındaki ilişki açıkça görülmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarının psikososyo-ekonomik yaşantılarında değişim yaratmak için bu bağlantıları görebilmeli, kayıp ve yasın uzun vadeli etkilerinin farkında olmalı, mikro, mezzo ve makro düzey uygulamaları gerçekleştirmelidir. Savunuculuk yaparak ve sosyal adaleti tesis etmeye çalışarak yoksulluk ve yas arasındaki ilişkiyi değerlendirebilmelidir (Harris ve Nolan, 2016).

3.3. Ölüm Korkusu

Bir başkasının ölümünde her zaman insanın kendi ölümüyle derin bir yüzleşmesi vardır. Başkasına yas tutarken ölümün ayak izlerine rastlanır. Yalom' a göre ölüm korkusu insanın peşini yaşamı boyunca bırakmaz. İnsanlar inkâra dayalı birçok savunma geliştirse de ölüm zihinlerini hep kurcalar (Yalom, 2014). Dolayısıyla kişi, kaybettiğinin yasını tutarken aslında kendi yasını da tutmakta ve kendini ölüme daha yakın hissetmektedir. Yaşlanma sonucu bedendeki değişimler, yakınların kaybı ve yaşanan sağlık sorunları ise yaşlı bireylerin kendi ölümlerini daha çok düşünmeye sevk eder.

Ölüm korkusu, özünde kişinin ölümsüzlük arzusu sebebiyle ölüm gerçekliği, yaşamının sonlu olması ve geçiciliği karşısında bireyin tedirgin olması ve ölüm düşüncesine yönelmesiyle ilgili bir durumdur. Bireyin ölüm karşısındaki bu tutumu ve ölüm korkusunun, bireyin psikolojik yapısı üzerinde köklü etkileri vardır. Ölüm korkusunun dengede tutulamaması ise bireylerin ruh sağlığını ve sosyal ilişkilerine olumsuz yönde yansır. Örneğin, yaşın artması sebebiyle ölüm korkusunun düzeyi yükselir ve bu nedenle birey yaşamdan daha az zevk alır (Koç, 2002).

Ölüm korkusu, başta yaşlılar olmak üzere tüm yaş gruplarında yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir (Öztürk vd., 2011). Ancak yaşlılık sonucu bilişsel ve fiziksel bazı becerilerin zayıfladığı ve yalnızlık gibi bazı faktörlerin ölüm korkusunu arttırdığı belirtilmektedir (Koç, 2002). Örneğin, yaşlı hastalarda ölüm kaygısının araştırıldığı bir çalışmada, ölüm kaygısı ile depresyon, ölümü düşünme, fiziksel hastalığa bağlı yaşam kalitesinin düşmesi değişkenleri anlamlı olarak birbiriyle ilişkili bulunmuştur (Yanartaş vd., 2023; Öztürk vd., 2011). Nitekim Yalom (2017) da ölüm gibi olayların her zaman için ölüm korkusunu/anksiyetesini uyandırdığını belirtmiştir. Dolayısıyla zaten yaşlılık ve yalnızlık gibi bazı faktörler ölüm korkusu için bir risk faktörü olarak değerlendirilmekteyken ve kayıp yaşamanın da ölüm korkusunu uyandırdığı ortadayken yaşlılık döneminde yas tutan bireylerin bu korkuyu ne kadar derinden yaşayabilecekleri tezahür edilebilir.

Özetle yaşlı bireyler fiziksel ve psikolojik değişimler yaşamaktadır, yalnızlık duygusu ölüm korkusunu tetiklemektedir ve dolayısıyla yaşla birlikte ölüm korkusu artmaktadır (Aksu ve Okçay, 2010). Yaşlılık, yalnızlık ve ölüm korkusu ilişkisini araştıran bir çalışmanın sonuçları yalnızlık ile ölüm korkusu, yalnızlık ile yaşlılık korkusu, ölüm korkusu ile yaşlılık korkusu arasında anlamlı ilişkileri ortaya çıkarmıştır (Çiftçi vd., 2024). Ölüm korkusunun ayrıca sağlık problemleri, depresyon, kaygı gibi ruh sağlığı problemleriyle ilişkisinden dolayı yası daha karmaşık hale getirebileceği belirtilmektedir (Menzies, Sharpe ve Dar-Nimrod, 2019). Bu bakımdan ölüm korkusu ve yaşlılık döneminde tutulan yas arasındaki ilişkiden söz etmek mümkündür.

3.4. Depresyon ve Anksiyete

Yaşlılık döneminin önemli ruhsal sorunlarından biri de geriatrik depresyondur. Geriatrik depresyon; düşük öz saygı, düşük sosyal destek, ekonomik sorunlar, yalnızlık, sağlık sorunları, bakım sorunları, fiziksel ve bilişsel gerilemeler, kayıp yaşama ve sağlıklı beslenememe gibi sorunların etkisiyle yaşlı bireylerde ortaya çıkan depresyon durumunu ifade etmek için kullanılır (Türkseven, Öner ve Şimşek, 2020). Dünya genelinde hem yaşlı nüfus artmakta hem de yaşlılar arasında yaklaşık %13 düzeyinde olan geriatrik depresyon artış göstermektedir (Abdoli vd., 2022). Bu konuda farklı literatür bilgisi de mevcuttur. Buna göre 75 yaş ve üzeri bireyler için %17,1 olan depresyon bozukluğu düzeyi 65 yaş ve üzeri bireylerde %29 civarında seyretmektedir (Schladitz, vd., 2021). Yaşlı bireylerde majör depresyonun ise %10 ile %20 arasında değiştiği belirtilmektedir (Padayachey vd., 2017). Depresyon doğrudan yaşlılık sonucu değil, yaşlı bireylerin yaşadığı kayıp, düşük gelir, fiziksel, sosyal ve bilişsel işlev kayıpları ile yas tutmanın etkisiyle ortaya çıkmaktadır (Jaul ve Barron, 2017). Ancak

depresyonun yaşlı bireylerde kayba tepki olarak ortaya çıktığı da kabul edilen bir durumdur. Özellikle ölen kişinin yasını tutamamak veya aşırı yas yüküne maruz kalmak kronik depresyonu tetikleyebilmektedir (Myers, 1990).

Yaşlı bireylerle yapılan bir araştırmada, yaşlı bireylerin yaklaşık %25'inin karmaşık yas yaşadığı ve karmaşık yas yaşayan bireylerde de depresyon ve anksiyetenin daha yüksek düzeyde görüldüğü ortaya çıkmıştır (Newson vd., 2011). Yaş arttıkça ve birey daha fazla yas belirtilerine maruz kaldıkça (yas yükü) depresyon düzeyi de artmaktadır (Schladitz vd., 2021). Freud (2020)'a göre de sevgi nesnesinin kaybedilmesi bazı durumlarda yasa patolojik bir biçim verir ve kişiyi suçluluk duymaya zorlar ki böylesi durumlarda saplantı nevrozları da içeren depresyonlar yaşanır. Dolayısıyla depresyon, yasın etkileriyle ortaya çıkabilmekte (Parkes, 1988) ve kayıptan sonra depresif bozukluklar (Stroebe vd., 2005) bir rahatsızlık olarak görülebilmektedir. Yas sürecinde özellikle belirsizlik, güvensizlik, umutsuzluk gibi faktörler depresyonda tetikleyici rol oynayabilmektedir (Charles-Edwards, 2005: 30).

4. Yas Müdahalelerinde Grup Çalışmaları

Sosyal hizmet; birey, aile, grup, topluluk ve toplumla çalışan ve bu kapsamda da mikro, mezzo ve makro düzey müdahaleler gerçekleştiren bir meslek ve akademik bir disiplindir (Duyan, Sayar ve Özbulut 2008). Grup çalışmaları, bireylere çeşitli açılardan olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu açıdan grup çalışmaları bireylerin kendini grup içinde daha güçlü hissettği ve herbir üyenin çeşitli söylem ve ifadelerle diğerlerini güçlendirdiği bir süreçtir. Böylece üyelerin karşıdakinin durumunu anlama, uygun bir şekilde deneyimlerini karşıdakilerine aktarma, problem ve ikilemlere farklı açılardan bakabilme fırsatları yakalama gibi çıktılar, grupla çalışmanın olumlu yönleri olarak ortaya çıkmaktadır (Northen ve Kurland, 2001). Grup çalışmaları sosyal hizmet mesleğinin birçok uygulama alanında kullanılmaktadır ve bu alanlardan biri de kayıp ve yastır. Örneğin Norveç'te yapılan bir yas grup çalışması, katılımcıların nasıl iyileşebileceklerine dair etkili deneyimleri ortaya koymuştur (Dyregrov, Dyregrov ve Johnsen, 2013). Yine Türkiye'de şehit yakınlarıyla yapılan bir grup çalışması neticesinde katılımcıların temel yas unsurları puanlarında bir iyileşme görüldüğü ortaya çıkmıştır (Er vd., 2018). Başka bir çalışmada da yas destek gruplarının bireylerin yas destek ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığını irdelemiştir. Araştırma, yas destek gruplarının ölüm hakkında konuşma ve ritüellerin önemini farketme açısından uygun bir ortam hazırladığına dikkat çekmiştir. Özellikle kayıp yaşayan kişilerin kendi sosyal çevrelerinden edinemedikleri ilgili ve empatik bir anlayışla dinlemenin bu tür gruplarda daha etkili karşılandığını ortaya koymuştur (Steiner, 2006). Bu bakımdan sosyal hizmet uygulama

yöntemlerinden biri olan grup çalışmalarının yasla çalışma ve psikososyal destek sunma müdahalelerinde kullanılabileceği açıkça görülmektedir.

Literatürde, yas destek müdahalelerinde grup temelli uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Okul çağındaki çocuklarda müzik terapisinin yas tepkileri ve sorunları üzerindeki etkisini irdeleyen bir grup çalışması yürütülmüştür. Gruba sosyal hizmet müdahalesi kapsamında sekiz haftalık müzik seansları düzenlenmiştir. Ön-test son-test analizleriyle yas belirtilerinin ölçüldüğü araştırmada, müzik grubundaki çocukların yas belirtilerinde önemli ölçüde düşüş olduğu ve davranışlarında iyileşme olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada okul çağı çocuklarında müzik temelleli grup terapilerinin yas sürecinde destekleyici olduğu vurgulanmıştır (Hilliard, 2007). Başka bir çalışmada ise sanat temelli yas destek grubu (aile ve çocuklardan oluşan) oluşturulmuştur. Aile ve çocukların birlikte katıldığı bu yas destek grubunda resim, maket, hikâye anlatımı ve drama gibi tekniklerin kullanıldığı grup çalışması sonucunda yas ve kederin zamanla azaldığı, grupta umut ve yaşama dair inancın yeşerdiği, bireylerin diğer üyelerin nasıl bir yol aldıklarını gözlemledikleri, grup üyelerinde duygusal rahatlamaların gerçekleştiği, üyelerin birbirine destek verdiği ve biribini teselli ettiği görülmüştür (Kirk ve McManus, 2002). Norveçte'ki bir yas destek projesinde ise yas destek grubunun deneyimleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda grup üyelerinin birbirine duygu ve düşüncelerini aktardıkları, grupta normalleşmenin hızlandığı, üyelerin deneyim paylaşımında bulundukları ve birbirlerine umut aşıladıkları ortaya çıkmıştır (Dyregrov, Dyregrov ve Johnsen, 2014). Öte yandan ekoterapi temelli grup çalışmaları da uygulanmaktadır. Doğa içinde grup olarak çeşitli etkinlikler yapılarak kayıp yaşayan ve yas tutan bireylerin yas duygularını işlemeleri ve ruhsal açıdan rahatlamaları sağlanmaktadır. Zira grup terapileri ve çalışmaları umut aşılama, deneyimlerin paylaşılması, duyguların işlenmesi ve sosyalleşme gibi olumlu çıktıları ortaya çıkarmaktadır (Supiano ve Luptak, 2014). Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının grup çalışmaları için bilgi ve becerilerini bu yönde geliştirmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda grup öncesi, süreci ve sonrasında izlenecek aşamaların ve grupları organize etme-yönetme becerilenin etkin kullanımı önem taşımaktadır.

5. Yaslı ve Yaşlı Bireyleri Güçlendirme

Güçlendirme insanın dayanıklılığını, cesaretini, sorunlar karşısındaki gücünü ve bireylerin kaynaklara ulaşma hakkını pratik ve felsefi bir duruş olan güçler perspektifiyle desteklemeye dayanan bir yaklaşımdır. Bu yönüyle güçlendirme yaklaşımı, müracaatçıların refahı ve dayanıklılığını en üst seviyede sağlamaya odaklanan sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından biridir (Robbins vd., 1999).

Goldsworthy, "İnsanlar ne zaman bir değişim yaşasalar bir kayıp vardır ve her kayıp da bir değişim içerir." diyerek kayıp ve değişim arasında ne kadar güçlü bir bağ olduğunu vurgulamaktadır. Kayıp ve yasla çalışmak uzun süredir sosyal hizmet mesleğinin ilgilendiği alanlardan biridir. Müracaatçıların yaşadıkları bazı sorunların temelinde de kayıp ve yas vardır. Ancak sosyal hizmet uygulamasında kayıp ve yas bakışıyla sorunların değerlendirilmesi ve literatürde kayıp ve yasın yeteri ilgiyi göremesi pek mümkün olmamıştır (Goldsworthy, 2005, s.167).

Literatürde kayıp yaşayan yaşlı bireylerin yasın karmaşık tepkilerine maruz kaldıkları ve bu tepkilere neden olan duyguların farklı olduğu belirtilmektedir. Kayıp sonrasında duyguları ifade edememe, üzüntü-melankoli hali, depresif belirtiler ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca yasın özünde ortaya çıkardığı bilişsel, zihinsel, davranışsal, tinsel ve sosyal değişimler de söz konusudur (Ang, 2023). Yasın bu zorlayıcı semptomlarına yaşlıların içinde bulundukları dönem itibariyle yaşadıkları fiziksel, bedensel, zihinsel ve sosyal problemler de eklenince kaybın birey üzerindeki zorlayıcı/yıpratıcı etkisi artmaktadır. Yine bu dönemde yaşanan yaşlı yoksulluğu ya da kayıp sonrası yoksullaşma, sağlık sorunları, kayıp sonrasında yalnız kalma, ölüm korkusu, depresyon ve anksiyete gibi sorunlar yaşlı bireyleri güçsüzleştirebilmektedir. Dolayısıyla yas tutan yaşlı bireylerin hayata daha aktif katılımları hedeflenmekteyken yaşanılan söz konusu sorunlar sebebiyle yaşlıların yaşamdan geri çekilmeleri ve içine kapanmaları söz konusu olabilmektedir. Umutsuzluk, yaşam beklentisinin ve kalitesinin düşmesi ve diğer sorunların da etkisiyle yaşlı bireyler geriatrik depresyona girebilmektedirler. Ayrıca yaygın yalnızlık ve terk edilmişlik duygusu ve sağlık sorunları yas belirtileriyle birleşince yaşlı bireyler hayat dengesini kaybedebilmektedir.

Thompson ve Thompson (2001), yaşlı bireylerin içselleştirilmiş baskı (örn. yük olduğunu hissetme), bilgi eksikliği (örn. nerden hizmet talep edeceğini bilememe), duygusal faktörler (örn. yasın umutsuzluğa neden olması) ve karmaşık durumlardan dolayı gereksinimlerini dile getiremediklerini belirtmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının yaşlı bireyleri güçlendirmek için aşağıda aktarılan prensiplere sahip olmaları gerekmektedir (Thompson ve Thompson, 2001):

1. Yaşlı bireylerin içselleştirilmiş baskının ötesine geçmeleri için birtakım problem çözme becerilerine sahip olmalarını sağlamak (örneğin güven ve özsaygıyı arttırma);
2. Hizmetleri, kaynakları ve problem çözme fırsatlarının farkında olmaları ve bunları görmeleri/anlamaları için yaşlıları teşvik etmek;

3. Karmaşık; sosyal, kişisel durumları analiz etme ve çözüm için olası seçenekleri değerlendirmeleri ve yol bulmalarını sağlamak.

Bu prensipler doğrultusunda yaşlı bireylerin gereksinimlerini dile getirmeme ve destek talep etmeme nedenleri dikkate alınarak ve sosyal hizmet uzmanlarının sahip olmaları gereken rol ve beceriler birlikte değerlendirilerek yaşlı bireyler güçlendirilebilir. Söz konusu rol ve beceriler arasında güçlü yönlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmak, müdahale için müracaatçılarla işbirliğine dayalı bir süreci yürütmek, müracaatçıların hedeflerine yönelik teşvik edici bir yaklaşım sergilemek, yaşlı bireylerin grup bilincini geliştirmek (benzer deneyim ve duyguları paylaşan bireyler için), yaşlı bireylere güven aşılamak ve kendi hayatları üzerinde kontrolü sağlamaları için destek olmak sayılabilir (Kök, 2024). Bu becerilere dayalı bir yaklaşımla yas tutan yaşlı bireyleri güçlendirmeye yönelik çok boyutlu ve bütüncül müdahale planları uygulamak kayıp ve yas özelinde sosyal hizmet mesleğinin yaşlı refah alanına yönelik üstleneceği misyonu netleştirebilecektir. Örneğin ailede yaşanan bir kayıp, sistem olarak bütün bir aileyi etkilemektedir ve bu tür bir vakayla çalışma bütüncül bir yaklaşım sergilemeyi gerektirmektedir. Yine kültür, inanç ve değerler yas tutma biçimimizi şekillendirmektedir ve dolayısıyla sosyal hizmet uygulamalarında bu faktörleri/yapıları geniş bir perspektifle sürece dâhil etmek gerekmektedir (Arslan ve Buldukoğlu, 2019). Ayrıca geride kalanların yas tutma biçimlerini ve yas yolculuğunu kaybedilen bireyin kim olduğu, ölüm şekli, yaşı, kaybedilenle kurulmuş olan ilişkilerin doğası; yas tutan kişilerin ise yaşı, cinsiyeti ve bazı kişisel özellikleri gibi faktörler etkilemektedir (Yelboğa, 2023b). Dolayısıyla bütüncül bir yaklaşımla, söz konusu faktörler dikkate alınarak ve gerektiğinde hem bireysel açıdan yas danışmanlığı yapmak (Yelboğa, 2024) hem birey ve aileler için yas destek programları yürütmek (Arslan ve Buldukoğlu, 2019) ve hem de yas danışmanlığı modeline dayalı grup çalışmalarıyla (Yıldırım vd., 2018) bireyleri güçlendirmek yaşlılık refah alanına yönelik sosyal hizmetin mesleki misyonunu zenginleştirecektir.

Kayıp yaşayan bireyler kaybı kabullenme, kayıp acısını yaşama, hayatlarında oluşan boşluğu iyileştirme/anlamlandırma, işlevselliği yeniden kazanma, kayıp belirtilerini anlama ve ifade etme konularında desteğe ihtiyaç duyabilirler. Bu nedenle destek müdahaleleriyle fiziksel ve ruhsal sağlığın ve iyilik halinin arttırılması gerekmektedir. Yaşlı bireyleri güçlendirmenin bir diğer yolu da kontrol duygularını geliştirmelerini teşvik etmedir (Myers, 1990). Zira kontrol duyguları, bireylerin başa çıkma sürecini kolaylaştıran son derece etkili bir kaynaktır (Cacciatore ve Flint, 2012). Yas sürecinde de kontrol duygusunu sürdürme gücünün iyileşmeyi sağladığı belirtilmektedir (Pan vd., 2013; Prigerson vd., 1997). Dolayısıyla yas sürecinde kontrol duygularının etkisini arttırmaya

yönelik teşvik edici yaklaşımlar, yas sürecinin daha sağlıklı yaşanmasını sağlamaktadır.

Savunma mekanizmaları da insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Yapıcı veya yıkıcı olmaları ise kişilerin bu mekanizları nasıl kullandıklarına göre değişkenlik göstermektedir (Fatima ve Mahour, 2021). Bazen savunma mekanizmaları psikolojik/duygusal bir onarım sağlarken (Yanbastı, 1990: 2016), bazen de bir tür yadsımayı ve davranışları haklı gösterecek nedenler bulmayı içermekte ve bireylerin gerçeklikle bağlantılarını koparmaya neden olmaktadır (Freud, 2004). Bu bakımdan yas sürecinde bireyleri güçlendirme stratejilerinden biri de onların savunma mekanizmalarına odaklanmak ve bunları gözlemlemektir. Zira her bireyin kayıp sonrasında kullandığı/kullanabileceği kendine özgü savunma mekanizmaları bulunmaktadır (Gizir, 2006). Olgunlaşmamış (immatür) savunma mekanizmalarında aşırı bilişsel çarpıtmalar söz konusu olabilmektedir. Özellikle yadsıma-düşleme boyutunda inkâr ve somatizasyon gibi olumsuz etkilere neden olmaktadır (Bowins, 2004). Dolayısıyla inkârın kabul edilemeyecek derecede gerçekleri reddetmeye neden olan bu savunma mekanizmalarının yas yolculuğunda bireyleri daha olumsuz bir sürece zorladığı söylenebilir.

Aslında savunmalar; çatışma ve olumsuz duyguları yönetmenin bir yoludur (Bowins, 2004). Bireylerin kendilerini yas/kederin yıkıcı etkilerine karşı korumaya yönelik kullandıkları zihinsel operasyonlar olarak da değerlendirilmektedirler (Mahardhika, Susanto ve Siti, 2023). Bu bakımdan savunma mekanizmaları, başa çıkma stratejileri arasında da ele alınabilmektedir. Zira duygu, düşünce ve hislerdeki ani değişimleri asgari düzeye indirmek için bilinçsiz/istemsiz bir şekilde gerçekleşen bilişsel süreçlerden oluşmaktadırlar. Ancak olgunlaşmamış savunma mekanizmaları birçok bozukluğun (anksiyete, depresyon, paranoid düşünce vb.) yordayıcısı olarak kabul edilmektedir ve dolayısıyla gerçekğin çarpıtılması ve inkârı, yas tutan yaşlı bireylerin yasını karmaşık hale getirebilmektedir (Gana ve K'Delant, 2011). Olgun savunma mekanizması ise karmaşık/patolojik yas yaşama eğilimini düşürmektedir (Rahimian-Boogar ve Talepasand, 2015).Yas sürecinde altürizm ve bastırma gibi olumlu savunma mekanizmaları hem kayıptan sonraki sürece uyumu kolaylaştırmakta hem de bireyleri yasın patolojik etkilerine karşı korumaktadır (Stroebe ve Schut, 2010). Olumsuz savunma mekanizmaları ise karmaşık yas riskini arttırmaktadır (Bonanno vd., 2005).

Yaşlı bireylerin savunma mekanizmalarını geliştirmeleri, acılarını yönetebilmeleri, güçlü yön ve kaynaklarını keşfetmeleri/kullanmaları önem taşımaktadır (Ang, 2023). Bu nedenle yaşlılık ve yasın birey üzerindeki olumsuz

etkileri karşısında bireyin yasıyla baş etmenin bir yolunu bulması, yasını sağlıklı bir şekilde tutması, hayata uyum sağlaması, günlük rutinlerine dönebilmesi, olumlu baş etme stratejilerini geliştirmesi/kullanması ve dolayısıyla refahının yükselmesi için yaşlı bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarından müracaatçılarını güçlendirmeleri beklenmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları, yas tutan yaşlı bireylere danışmanlık yaparken ve onları güçlendirmeye çalışırken Worden (2018)'in görevler modelini referans alabilirler. Worden, kayıp yaşayan bireylerin yas sürecine uyum sağlamaları için dört görev belirlemiştir: kayıp gerçekliğini kabul etme, kayıp acısını işleme, ölenin olmadığı ortama-çevreye uyum sağlama ve duygusal olarak ölen kişiyle ilişkileri yeniden düzenleme-öleni konumlandırma. Bu model sağlıklı yas tutma ve rutin yaşama dönmek için aslında yas tutan bireylerin yerine getirmesi gereken görevleri belirlemiştir. Bu modelin sunduğu görevlere ek olarak yas vakalarıyla çalışan sosyal hizmet uzmanları Kübler-Ross'un inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme (Kübler- Ross ve Kessler, 2004) olarak tanımladığı yas evrelerine vakıf olduklarında daha etkili müdahale planları geliştirebilecek, müracaatçılarına yaslarını anlamlandırmaları için yol gösterici olabilecek ve neyin normal olup olmadığına daha kolay karar verebileceklerdir.

Kayıp yaşayan bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarının hayatın değerini anlama ve yeni hedefler belirleme, geride kalan bireylerin varoluşsal yalnızlıklarıyla baş etmede onlara destek olma, geride kalanların kaçınma davranışlarını kontrol etme ve yasını sağlıklı tutmasını destekleme, onların varoluşsal açıdan güçlenmelerini sağlama ve hayata aktif katılımlarını destekleme gibi roller üstlenirler. Bu roller varoluşsal sosyal hizmet yaklaşımının kayıp ve yasla çalışmadaki bakış açısını yansıtmaktadır (Temiz, 2024). Yaşlılığın, hayatın ileri bir aşaması olduğu düşünüldüğünde onların çoklu kayıp yaşamış olmaları da muhtemel bir durum olmaktadır. Bu bakışla yaşlıların yasıyla baş edebilmeleri, güven, özsaygı ve sosyal işlevselliklerini yeniden inşa etmeleri için sağlıklı bir zemin oluşturmak sosyal hizmet becerileri kapsamındadır (Ray vd., 2015).

Yas tutan bireylerin deneyimlerini güçlendirme yaklaşımı temelinde analiz eden bir araştırma, yas sürecinde bireyleri güçlendirici faktörler tespit etmiştir. Araştırmada yas görevlerini yerine getirme (vedalaşma, ritüellere katılma), maneviyat/tinsellik, sosyal destek mekanizması (aile ve çevrenin desteği), yaşamla bağ kurma (hayata aktif katılım, hedefler belirleme), dışsal faktörler (ölenin iyi anılması), bireysel faktörler (baş etme stratejisi, dayanıklılık) ve süreci kolaylaştırıcılar (beklenen ölümler) gibi faktörlerin yas sürecindeki bireyleri güçlendirdiği ortaya çıkmıştır (Yelboğa, 2023b). Buna göre yas tutan yaşlı

bireyleri güçlendirmek için sosyal hizmet uzmanları güçlendirme yaklaşımının özünde var olan temel ilkeleri ve burada aktarılan güçlendirici faktörleri referans alarak yas tutan bireylere danışmanlık rolüyle psikososyal destek sağlayabilir. Bunun için mesleki uygulamaların temel aldığı teori ve yaklaşımlardan biri olan güçlendirme yaklaşımının aktif bir şekilde kullanılmasına gereksinim duyulmaktadır. Zira güçlendirme yaklaşımı bireylerin dayanıklılığını ve baş etme kapasitelerini arttırmakta ve dolayısıyla yas tutmanın sağlıklı bir yolunu bulmasını kolaylaştırmaktadır (Bonanno, 2004).

Uygulama için geliştirilen sosyal hizmet teorileri, sosyal hizmetin değer ve etik ilkeleriyle tutarlı olmak durumundadır. Bu değerler ise kişinin onur ve değerini korumak, müracaatçının kendi geleceğini tayin etmesine olanak vermek, sosyal adaletsizliğe meydan okumak ve birey ve grupları güçlendirmekle doğrudan bağlantılıdır. Etik ilke ve değerlere bağlılık sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel kimliği ve mesleğin misyonu için zaruridir. Mesleğin güçlendirme odağı ise zorluklar karşısında dayanıklılığı arttırma, kaynakları oluşturma ve onlarla buluşturma, kendini gerçekleştirmeye yardımcı olma tutumuna dayanmaktadır (Robbins vd., 1999). Dolayısıyla yastaki bireyleri güçlendirmeye yönelik mesleki müdahaleler bir teoriye dayanarak, mesleki değer ve etik ilkelere bağlı kalınarak ve mesleki kimlik korunarak yürütülmelidir. Bu prensipler ve değerler korunduğunda ve kişileri güçlendirmeye yönelik mesleki bir sorumluluk taşındığında özelde dezavantajlı yaşlı bireyler ve genelde aile ve grupların potansiyelleri, öz yeterlilikleri ortaya çıkabilir ve refahları sağlanabilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yaşlı bireyler çok farklı kayıplar yaşamakta (örn. iş, statü, arkadaş) ancak yaşlılar açısından eş kaybı hayattaki en büyük kayıplar arasında değerlendirilmektedir. Yaşlılar, içinde bulundukları dönem itibariyle köklü değişimler yaşamakta ve eş kaybı hem bu değişimlerin etkisini hem de yasın şiddetini arttırabilmektedir. Bu nedenle kayıp sonrasında sağlıklı yas tutmanın yerini karmaşık yas alabilmekte ve dolayısıyla kayıp ve yas, yaşlılık dönemi sorunlarını derinleştirebilmektedir.

Yas tutmak, özünde zorlayıcı bir deneyimdir ve yaşlı bireylerde yasın yıkıcı etkileri daha fazladır. Zira bu dönemde yaşlılarda yaşa bağlı sağlık problemleri, bedensel/fiziksel gerilemeler, yeteneklerde ve başa çıkma stratejilerinde zayıflamalar yaşanmaktadır. Kaybın duygusal etkisi ve yasın diğer semptomları yaşlıların psikolojik, sosyal, bedensel ve ruhsal sorunlarıyla etkileşime girdiğinde ise yasın şiddeti artmaktadır (Hansson ve Stroebe, 2003). Üstelik yaşlılık döneminde yaşanan bilişsel gerilemeler hem yasın sağlıklı bir şekilde

yaşanmasını engellemekte hem de yasın normallleşmesini geciktirmektedir. Nitekim bu konuda yapılan araştırmalar özellikle demans hastalarında yasın karmaşık yas olarak yaşandığını (Bartlett ve O'Connor, 2010) ve yasın işlendiği temporal lob bölgesindeki bozukluk nedeniyle yasın sağlıklı yaşanamadığını (Gove vd., 2017) ortaya koymaktadır. Ayrıca yaşlı bireyler genel itibariyle ekonomik sorunlar, yalnızlık, ölüm korkusu, anksiyete ve depresyon gibi sorunlar da yaşamaktadırlar. Kayıp yaşadıklarında ise -özellikle eş kaybı- yasın fiziksel, davranışsal, duygusal, zihinsel belirtilerini derinden yaşamaktadırlar. Bütün bu olumsuz deneyimler birleştiğinde ise yaşlı bireyler son derece savunmasız kalmakta, yaşam kaliteleri düşmekte ve yasın ağır belirtilerine maruz kalmaktadırlar.

Yaşlı bireyler ve özellikle de eş kaybı yaşayan yaşlılar, uzun bir dönem birlikte yaşamış olmanın getirmiş olduğu birikimle kendilerine özgü "ortak bir yaşam alanı" yaratmış ancak eş kaybıyla birlikte bu alan derin bir boşluğa dönüşmüştür. Örneğin bir araştırma eş kaybı yaşayan bireylerin yaşam beklentilerinin %12'sini kaybettiğini göstermiştir. Söz konusu çalışma yasın doğrudan ve güçlü etkileri sebebiyle sağlıklı yılların yerini kronik hastalıklarla geçen yılların aldığını ve dolayısıyla yasın ölüm oranı ve sağlığın belirli yönleri üzerinde güçlü etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Van den Berg vd., 2011). Bu nedenle, yapılan çalışmalar yaşlı bireylerin komplike yas geliştirme risklerinin daha yüksek olduğunu (Stroebe ve Schut, 1999), yasın fiziksel rahatsızlıkları ve kayıpla ilişkili stresi tetiklediğini (Bonanno, 2004), kayıpların sosyal desteği zayıflattığını ve dolayısıyla yalnızlığı arttırdığını (Dykstra, 2009) ortaya koymaktadır.

Örneğin pandemi sürecinde yüz yüze görüşmelerin kısıtlanması, sosyal ilişkilerin zayıflaması, yalnızlığın daha derinden yaşanması ve bu süreçte farklı kaygıların yaşanması gibi sorunlar pandemi sürecinin yaşlılara yansıyan boyutları olarak değerlendirilmektedir (Tekindal vd., 2020). Ayrıca pandemi sürecinde hem dünyada Covid-19 kaynaklı ölümlerde yaş arttıkça ölüm oranlarının arttığı (Mallapaty, 2020) hem de ülkemizde yaşlı bireylerde ölüm oranlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek seyrettiği ortaya çıkmıştır (TÜİK, 2023) ki bu bir açıdan yaşlı bireylerde eş kaybının o süreçte yaygın bir durum olduğunu göstermektedir. Bu nedenle pandemiden en çok etkilenen kesimlerden birinin eşini kaybeden yaşlı bireyler olduğu ifade edilmektedir (Ercan ve Arıcı, 2020). Bu süreçte yaşanan kayıplar ise çok daha zor ve kendine özgü bir yas biçimini ortaya çıkarmıştır. Zira ölümlerin beklenmedik olması, ritüelleri kısıtlayıcı tedbirlerin alınması ve uyulması beklenen sosyal mesafe kuralları sağlıklı yas tutmayı engelleyerek karmaşık ve uzun süreli yasların yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca sosyal desteğin önemli ölçüde azalması ve geleneksel yas tutma

uygulamalarının gerçekleştirilememesi yası patolojik hale getirebilmiştir (Adiukwu vd., 2022).

Yaşlı bireylerde kayıp ve yas olgusu bu perspektifle irdelendiğinde yasın yaşlı bireyler üzerindeki etkilerinin zorlayıcı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan yas ve yaşlılık arasındaki ilişkide bir anlayış geliştirmek gerekmekte ve onların yas süreçlerine ve yaşlanma deneyimlerine destek olmak kaçınılmaz hale gelmektedir. Zira dezavantajlı bir grup olarak yaşlıların kayıp sonrasında güçlenmeleri, hayatla güçlü bağlar kurmaları, umutlu olmaları, yaşadıkları sorunlara karşı dayanıklı olabilmeleri ve baş etme becerisi geliştirebilmeleri için profesyonel desteğe ihtiyaçları vardır. Bu desteğin karşılanabilmesi için de yaşlılarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hak temelli ve güçlendirici bir yaklaşımla yas tutan müracaatçılarına danışmanlık yapmaları ve psikososyal destek sunmaları gerekmektedir. Yaşlı bireylerde bilişsel açıdan yasın yeniden çerçevelenmesi (Rosner, Pfoh ve Kotoučová, 2011), psikososyal açıdan bireylerde güçlenmeyi sağlayan grup çalışmalarının yürütülmesi -böylece kayıp yaşayanlar hem deneyim paylaşımı yapabilecek hem de yalnızlık hissinden kurtulabilecek- (Harrop vd., 2020) ve kayıp yaşayan yaşlı bireylerin yasın duygusal ve bilişsel süreçleri hakkında bilgilendirilmeleri sağlıklı bir yas süreci için gereklilik arz etmektedir. Zira eşin ölümü geride kalan bireyler için güvenli bağ kurulan kişinin olmayışını, farklı yönlerden yalnız kalmayı, hayatı yeniden organize etmeyi ve birçok rolde değişikliği ifade etmektedir (Arslan ve Buldukoğlu, 2019). Yaşlı bireylerin eş kaybı ve onların zorlu yas süreçlerine ilişkin literatür bilgisi, sosyal hizmet mesleğinin yaşlıların yas süreçlerinde destekleyici bir misyon üstlenmesini açıkça ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet uzmanları mesleğin bu misyonunu yaşlı bireyleri güçlendirerek, onları destekleyerek ve onlara profesyonelce danışmanlık yaparak yerine getirebilir. Yas görevlerinin yerine getirilmesi, sosyal destek mekanizmasının etkin kullanılması, tinsel/manevi boyutların harekete geçirilmesi, bireylsel kaynakların (baş etme stratejileri, dayanıklılık vb.) açığa çıkarılması ve bunların sürece dâhil edilmesi gibi sorumlulukların sosyal hizmet uzmanları tarafından yerine getirilmesi beklenmektedir (Yelboğa ve Abay, 2024).

Sonuç olarak yaşlı bireyler birçok yönden ve çeşitli derecelerde yeteneklerini kaybetmekte, sağlık sorunları yaşamakta, sosyoekonomik problemlerle mücadele etmekte ve ölüm korkusu, depresyon gibi ruhsal sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu sorunların karmaşık etkileri ile karşı karşıya kalan bireyler bir kayıp yaşadıklarında ve özellikle de kaybettikleri kişi eşleri olduğunda yasın zorlayıcı psikolojik, davranışsal, bilişsel ve duygusal etkileriyle yaşlılık döneminde yaygın olarak görülen sorunlar birleşerek hem yasın birey üzerindeki şiddetini arttırmakta hem de yaşlılık dönemindeki sorunlara karşı yaşlı bireyleri

savunmasız hale getirmektedir. Örneğin bir yaşlının ekonomik ve sağlık sorunlarından dolayı yaşadığı depresyon, yas belirtileriyle birleşerek kronik depresyona dönüşebilmektedir. Nihayetinde eşini kaybetmiş olmanın yasını tutarken yaşlı bireylerin bu sorunlar karşısında yalnız kalmaları onların iyilik haline zarar vermekte, yaşam kalitelerini düşürmekte ve yaşlıların kendini sosyal yaşamdan soyutlamalarına neden olmaktadır. Bütün bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde ise yaşlı bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının yaşlı bireyleri güçlendirmeleri için "kayıp ve yas belirtileri" bilgisine sahip olmaları ve yas teorilerini müracaatçılarının yüksek yararı için müdahalelerde kullanmaları önem taşımaktadır. Özellikle kayıp yaşamış yaşlı bireylerin maruz kaldıkları yas belirtilerinin yaşanılan diğer sorunları nasıl etkilediğinin bilinmesi; psikolojik, biyolojik, sosyal ve çevresel değişimlerin değerlendirilmesi; günlük rutin ve aktivitelerdeki aksamaların dikkate alınması; yas, yalnızlık ve depresyon gibi değişkenler arasındaki ilişkilerin profesyonel bir bakışla analiz edilmesi; yeni yaşama uyum ve sağlıklı yas tutma için psikososyal bir yaklaşımın benimsenmesi ve en nihayetinde güçlendirici bir perspektifle sosyal destek mekanizması, yas görevleri, maneviyat/tinsellik, bireysel ve dışsal faktörlerin danışmanlık sürecinde aktif kullanılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle karmaşık sorunların birleştiği yaşlılık döneminde bireylerin daha sağlıklı yas tutmaları, yeni yaşama uyum sağlamaları ve yaşamdan çekilmek yerine hayatla bağlarını güçlenmek için bu perspektifle yürütülen psikososyal destek müdahalelerinin profesyonelce yönetilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışmanın ele aldığı konular ışığında aşağıda birkaç öneri sunulmuştur:

- Yaşlı bireyler, içinde bulundukları dönem itibariyle birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır ve yalnızlık, yoksulluk, depresyon, kaygı gibi sorunlar açısından dezavantajlı gruplar içinde yer almaktadırlar. Bu nedenle bireylerin yüksek yararı ve iyilik hallerinin arttırılması için kayıp yaşayan bireylere bu süreçte psikososyal destek verilmesi ve onlara danışmanlık yapılması önem taşımaktadır.
- Genel itibariyle kayıp ve yas olgusu herkesin yaşayabileceği zorlu bir deneyimdir ve müracaatçıların böyle bir süreçten geçmiş olmaları muhtemel bir durumdur. Bu bakımdan tüm müracaatçı kesimleri ve özellikle de bu çalışmanın konusu itibariyle yaşlı bireylerle gerontolojik sosyal hizmet uygulamaları gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının kayıp ve yas konusunda yetkin olmaları ve yasla ilişkili olabilecek yaşlılık alanı sorunlarını bu perspektifle değerlendirmeleri beklenmektedir.

- Yaşlılık alanı sorunları değerlendirilirken varsa yaşlı bireylerin kayıp deneyimleri dikkate alınmalı ve güçlendirici bir yaklaşımla onlara danışmanlık yapılmalıdır.
- Bireyleri güçlendirmek, yaşam doyumu ve kalitelerini arttırmak ve işlevselliklerini sağlamak için hak temelli bir yaklaşım ve bütüncül bir perspektifle yaşlı bireylerin kayıp ve yas süreci değerlendirilmelidir.
- Yaşlılık dönemine ilişkin yalnızlık, yoksulluk sorunları ile depresyon ve anksiyete gibi ruhsal sorunlar yaşlılık dönemini zorlaştırmaktadır ve dolayısıyla bu dönemde bir kayıp yaşandığında yas belirtileri patolojik olabilmektedir. Bu nedenle yaşlıların geliştirilecek modellerle yakından takip edilmesi ve gerektiğinde yas desteği/danışmanlığının verilmesi beklenmektedir.
- Yaşlılık refah alanı sosyal hizmet mesleğinin ana eksen alanlarından biridir, bu nedenle yaşlıların biyopsikososyo-tinsel gereksinimleri bütüncül bir yaklaşımla karşılanmalı ve yaşlılara yönelik klinik sosyal hizmet uygulamaları etkili bir şekilde yürütülmelidir.
- Kayıp ve yas konusu ülkemizde sosyal hizmet bakış açısıyla yeterince ele alınmamıştır. Bu nedenle yas sürecinden olumsuz etkilenen yaşlı bireylere yönelik mesleki müdahaleleri ele alan çalışmalar sığ kalmıştır. Dolayısıyla sosyal hizmet araştırmalarının bu konuyu farklı boyutlarıyla irdelemesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Adiukwu, F., Kamalzadeh, L., Pinto da Costa, M. et al. (2022). The grief experience during the COVID-19 pandemic across different cultures. *Annals of General Psychiatry* 21, 18. https://doi.org/10.1186/s12991-022-00397-z

Afyonoğlu, M. F., Kesen, N. F., Canpunar, M. & Yavuz, M. (2021). Bireylerin çocuk kaybı ve yas sürecinin aile sistem teorisi temelinde sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (17), 59-81. https://doi.org/10.46218/tshd.908201

Aksu T. & Okçay H. (2010) Yasam dönemlerine göre ölüm algısı ve hemşirelik yaklaşımı. *Fırat Saglık Hizmetleri Dergisi*, 5(14), 113-126.

Ang, C. S. (2023). Life will never be the same: Experiences of grief and loss among older adults. *Current Psychology*, *42*(15), 12975-12987. https://doi.org/10.1007/s12144-021-02595-6

Arslan, B. Ş., & Buldukoğlu, K. (2019). Yasın aile üzerine etkilerini azaltmak için uygulanan yas destek programları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *11*(3), 402-417.

Austin, A. G. (1989). Becoming immune to loneliness helping the elderly fill a void. *Journal of Gerontological Nursing*, *15*(9), 25-28. https://doi.org/10.3928/0098-9134-19890901-08

Aylaz, R., Aktürk, Ü., Erci, B., Öztürk, H., & Aslan, H. (2012). Relationship between depression and loneliness in elderly and examination of influential factors. *Archives Of Gerontology And Geriatrics*, *55*(3), 548-554. https://doi.org/10.1016/j.archger.2012.03.006

Bartlett, R., & O'Connor, D. (2010). *Broadening the Dementia Debate: Towards Social Citizenship.* Policy press.

Bastami, F., Salahshoori, A., Shirani, F., Mohtashami, A., & Sharafkhani, N. (2016). Risk factors of depression on the elderly: A review study. *Journal of Gerontology*, *1*(2), 54-65. doi: 10.18869/acadpub.joge.1.2.54

Becker, C. B., Taniyama, Y., Kondo-Arita, M., Sasaki, N., Yamada, S., & Yamamoto, K. (2021). Unexplored costs of bereavement grief in Japan: Patterns of increased use of medical, pharmaceutical, and financial services. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, *83*(1), 142-156. https://doi.org/10.1177/003022282199219

Becker, C. B., Taniyama, Y., Kondo-Arita, M., Yamada, S., & Yamamoto, K. (2022). How grief, funerals, and poverty affect bereaved health, productivity, and medical dependence in Japan. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, *85*(3), 669-689. https://doi.org/10.1177/0030222820947573

Bonanno, G. A. & Kaltman, S. (2001). The varieties of grief experience. *Clinical Psychology Review*, *21*(5), 705-734. https://doi.org/10.1016/S0272-7358(00)00062-3

Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist, 59*(1), 101–113. https://doi.org/10.1037/1942-9681.S.1.101

Bonanno, G. A., Papa, A., Lalande, K., Zhang, N., & Noll, J. G. (2005). Grief processing and deliberate grief avoidance: a prospective comparison of bereaved spouses and parents in the United States and the people's Republic of China. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *73*(1), 86–98. https://doi.org/10.1037/0022-006X.73.1.86

Bowins, B. (2004). Psychological defense mechanisms: A new perspective. *The American Journal of Psychoanalysis*, *64*(1), 1-26. https://doi.org/10.1023/B:TAJP.0000017989.72521.26

Bozhüyük, A., Özcan, S., Kurdak, H., Akpınar, E., Saatçı, E., & Bozdemir, N. (2012). Sağlıklı yaşam biçimi ve aile hekimliği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, *6*(1), 13-21. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/719148

Cacciatore, J., & Flint, M. (2012). Mediating grief: Postmortem ritualization after child death. *Journal of Loss and Trauma*, *17*(2), 158–172. https://doi.org/10.1080/15325024.2011.595299

Carr, S., & Robbins, D. (2009). *The İmplementation of İndividual Budget Schemes in Adult Social Care*. Social Care Institute for Excellence.

Charles-Edwards, D. (2005). *Handling Death and Bereavement at Work*. Routledge.

Corden A., Hirst M. & Nice K. (2010). Death of a partner: Financial implications and experience of loss. *Bereavement Care*, *29*(1), 23–28. https://doi.org/10.1080/02682621003707423

Corden, A., & Hirst, M. (2013). Economic components of grief. *Death Studies*, *37*(8), 725-749. https://doi.org/10.1080/07481187.2012.692456

Corden, A., Hirst, M., & Nice, K. (2010). Death of a partner. *Bereavement Care*, *29*(1), 23–28. https://doi.org/10.1080/02682621003707423.

Costello, J. (1999). "Filling the void": Grief and loneliness in older adults. *Illness, Crisis & Loss,* 7(3), 218-232. https://doi.org/10.1177/105413739900700302

Çağlar, T. (2017). *Yaşlı Bakımı Modeller ve Uygulamalar*. Nika Yayınevi.

Çiftci, N., Yildiz, M., Durmuş, M., & Çoban, M. (2024). The relationship between fear of old age, loneliness and death anxiety in adults. *Psychogeriatrics*, 24(3), 627-636. https://doi.org/10.1111/psyg.13106

Danış, M. Z. (2009). Türkiye'de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *20*(1), 67-84.

Donaldson, J. M., & Watson, R. (1996). Loneliness in elderly people: An important area for nursing research. *Journal of Advanced Nursing*, *24*(5), 952-959. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1996.tb02931.x

Duyan, V., Sayar, Ö. Ö., & Özbulut, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*. Öncü Basımevi.

Dykstra, P.A. (2009). Older adult loneliness: myths and realities. *European Journal of Ageing*, 6, 91–100. https://doi.org/10.1007/s10433-009-0110-3

Dyregrov, K., Dyregrov, A., & Johnsen, I. (2013). Participants' recommendations for the ıdeal grief group: A qualitative study. *OMEGA - Journal of Death and Dying, 67*(4), 363-377. https://doi.org/10.2190/OM.67.4.b

Dyregrov, K., Dyregrov, A., & Johnsen, I. (2014). Positive and negative experiences from grief group participation: A qualitative study. *OMEGA - Journal of Death and Dying, 68*(1), 45-62. https://doi.org/10.2190/OM.68.1.c

Er, S. F., Yıldırım, Ş., Çınar, A., & Kısa, İ. (2018). Şehit ailelerine yönelik yas danışmanlığı modeline dayalı grup çalışması. *Journal of International Social Research*, *11*(60), 1183-1196. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2865

Ercan, M., & Arıcı, A. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin yaşlılar üzerindeki biyo-psiko-sosyal etkileri üzerine bir değerlendirme. *Journal of ADEM, 1*(3), 5-22.

Fatima, H., & Mahour, P. (2021). Manifestation and usefulness of defense mechanisms during COVID-19 pandemic. *International Journal of Indian Psychology*, *9*(1), 1469-1475.

Freud A. (2004). *Ben ve Savunma Mekanizmaları*. (Çev. Y. Erim). Metis yayınları.

Freud, S. (2020). *Yas ve Melankoli*. (Çev. L. Uslu). Cem Yayınevi.

Gallagher, D. (2011). *Death, Dying, and Social Differences.* In D. Oliviere & B. Monroe (Eds.). Oxford University Press.

Gana, K., & K'Delant, P. (2011). The effects of temperament, character, and defense mechanisms on grief severity among the elderly. *Journal of Affective Disorders*, *128*(1-2), 128-134.

Ghesquiere, A. R., Bazelais, K. N., Berman, J., Greenberg, R. L., Kaplan, D., & Bruce, M. L. (2016). Associations between recent bereavement and psychological and financial burden in homebound older adults. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, *73*(4), 326-339. https://doi.org/10.1177/0030222815590709

Gizir, C. A. (2006). Bir kayıp sonrasında zorluklar yaşayan üniversite öğrencilerine yönelik bir yas danışmanlığı modeli. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 195-213.

Glorioso, D. K., Iglewicz, A., & Zisook, S. (2020). Bereavement and grief. In N. Hantke, A. Etkin, & R. O'. Hara (Eds.), *Handbook of Mental Health and Aging* (pp. 245-256). Academic Press.

Goldsworthy, K. K. (2005). Grief and loss theory in social work practice: All changes involve loss, just as all losses require change. *Australian Social Work*, *58*(2), 167-178. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/j.1447-0748.2005.00201.x

Gove D, Small N, Downs M, Vernooij-Dassen M. (2017). General practitioners' perceptions of the stigma of dementia and the role of reciprocity. *Dementia*, *16*(7):948-964. doi:10.1177/1471301215625657

Güni, Ö. (2021). Eşini kaybetmiş yaşlı bireylerin yas sürecinin sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi (Tez no. 662184) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Hansson, R.O. & Stroebe, M.S. (2003). *Grief, Older Adulthood. In: Gullotta, T.P., et al. Encyclopedia of Primary Prevention and Health Promotion*. Springer.

Harris, C. E., & Nolan, N. (2016). The ıntersection of loss, grief and poverty. *POVERTY: Research & Reflections from the Black Perspective*, 23-24.

Harrop, E., Morgan, F., Longo, M., Semedo, L., Fitzgibbon, J., Pickett, S., ... & Byrne, A. (2020). The impacts and effectiveness of support for people bereaved through advanced illness: A systematic review and thematic synthesis. *Palliative Medicine*, *34*(7), 871-888.

Hilliard, R. E. (2007). The effects of Orff-based music therapy and social work groups on childhood grief symptoms and behaviors. *Journal of Music Therapy, 44*(2), 123-138. https://doi.org/10.1093/jmt/44.2.123

Jaul, E., & Barron, J. (2017). Age-related diseases and clinical and public health implications for the 85 years old and over population. *Front Public Health*, *5*, 1-7. https://doi.org/10.3389/fpubh.2017.00335

Kavlak, Y. (2018). Yaşlanma sürecinde fizyoloji ve yaşam stili değişiklikleri. İ. Yılmaz (Ed.), *Fiziksel Rehabilitasyon* (ss. 2-53). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, D., Ata, G., & Hendekci, A. (2021). Yaşlılık döneminin önemli sağlık sorunlarından biri: düşme ve düşmeyi etkileyen faktörler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(2), 517-523. https://doi.org/10.31067/acusaglik.850925

Kirk, K., & McManus, M. (2002). Containing families' grief: therapeutic group work in a hospice setting. *International Journal of Palliative Nursing, 8*(10), 470-480. https://doi.org/10.12968/ijpn.2002.8.10.10693

Koç, M. (2002). Ölüm korkusu üzerine kuramsal açıdan psikolojik bir değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD), 4*(6), 7-20.

Koçyiğit, M. (2019). Eş kaybı yaşayan bireylerin deneyimlerine ilişkin bir derleme. *Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumu*, İzmir, Mayıs.

Kök, H. (2024). Yaşlı ihmal ve istismarına yönelik sosyal hizmet uygulamalarında güçlendirme yaklaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26*(2), 815-832.

Kralj-Vasilj, M., Degmečić, D., Včev, A., & Mikšić, Š. (2013). Loneliness, grieving process and depression affecting people of old age. *SEEHSJ, 3*(1), 19-26.

Kübler-Ross, E. & Kessler, D. (2004). *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. Scribner - Simon and Schuster.

Lekalakala-Mokgele, E. (2018). Death and dying: elderly persons' experiences of grief over the loss of family members. *South African Family Practice, 60*(5), 151-154. https://doi.org/10.1080/20786190.2018.1475882

Lundorff, M., Holmgren, H., Zachariae, R., Farver-Vestergaard, I., & O'Connor, M. (2017). Prevalence of prolonged grief disorder in adult bereavement: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 212, 138-149. http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2017.01.030

Mahardhika, B. A., Susanto, D. A., & Siti, N. A. (2023). Analysis of Amir's defense mechanisms projected upon his bereavement. *The Kite Runner*, *8*(1), 1-20.

Mali, (2013). Social work with older people: The ne-glected field of social work. *Dialogue in Praxis: A Social Work International Journal*, *2*(15), 23-40.

Mallapaty, S. (2020). The coronavirus is most deadly if you are old and male. *Nature*, *585*(7823), 16-17.

Mavili, A. (2015). Yaşlılık, yaşlanma ve sosyal hizmet. Harun Ceylan (Ed.) *Modern Hayat ve Yaşlılık* içinde (ss. 1-24). Nobel Akademik Yayıncılık.

Meichsner, F., O'Connor, M., Skritskaya, N., & Shear, M. K. (2020). Grief before and after bereavement in the elderly: An approach to care. *The American Journal of Geriatric Psychiatry, 28*(5), 560-569. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2019.12.010

Menzies, R. E., Sharpe, L., & Dar-Nimrod, I. (2019). The relationship between death anxiety and severity of mental illnesses. *British Journal of Clinical Psychology*, *58*(4), 452-467. https://doi.org/10.1111/bjc.12229

Myers, J. E. (1990). *Empowerment for Later Life*. Ann Arbor: University of Michigan, ERIC Counseling and Personnel Services Clearinghouse.

Naef, R., Ward, R., Mahrer-Imhof, R., & Grande, G. (2013). Characteristics of the bereavement experience of older persons after spousal loss: An integrative review. *International Journal of Nursing Studies, 50*(8), 1108-1121. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2012.11.026

Nazlıer-Keser, E. N. (2019). Alzheimer hastalarına yönelik sosyal hizmet müdahaleleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD), 12*(2), 121-128. https://dergipark.org.tr/en/pub/yasad/issue/51243/596241

Newson, R. S., Boelen, P. A., Hek, K., Hofman, A., & Tiemeier, H. (2011). The prevalence and characteristics of complicated grief in older adults. *Journal of Affective Disorders*, *132*(1-2), 231-238. https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.02.021

Northen, H., & Kurland, R. (2001). *Social Work with Groups*. Columbia University Press.

Oliviere, D., Monroe, B., & Payne, S. (Eds.). (2011). *Death, Dying, and Social Differences*. Oxford University Press.

Padayachey, U., Ramlall, S., & Chipps, J. (2017). Depression in older adults: prevalence and risk factors in a primary health care sample. *South African Family Practice, 59*(2), 61-66.

Pan, P. J. D., Deng, L. Y. F., Tsai, S. L., Chen, H. Y. J., & Yuan, S. S. J. (2013). Development and validation of a Christian-based Grief Recovery Scale. *British Journal of Guidance & Counselling*, *42*(1), 99–114. https://doi.org/10.1080/03069885.2013.852158

Parkes, C. M. (1988). Research: Bereavement. OMEGA - *Journal of Death and Dying, 18*(4), 365–377. https://doi.org/10.2190/1h2q-lvyd-uwxl-fmde

Parkes, C. M. (2006). *Love and Loss: The Roots of Grief and its Complications*. Routledge.

Pérez, H. C. S., Ikram, M. A., Direk, N., & Tiemeier, H. (2018). Prolonged grief and cognitive decline: a prospective population-based study in middle-aged and older persons. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *26*(4), 451-460. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2017.12.003

Perissinotto, C. M., Stijacic Cenzer, I. & Covinsky, K. E. (2012). Loneliness in older persons: A predictor of functional decline and death. *Archives of Internal Medicine, 172*(14), 1078–1083. https://doi.org/10.1001/ archinternmed.2012.1993

Prigerson, H. G., Maciejewski, P. K., & Rosenheck, R. A. (2000). Preliminary explorations of the harmful interactive effects of widowhood and marital harmony on health, health service use, and health care Costs1. *The Gerontologist, 40*(3), 349-357. https://doi.org/10.1093/geront/40.3.349

Prigerson, H. G., Shear, M. K., Frank, E., Beery, L. C., Silberman, R., Prigerson, J., & Reynolds III, C. F. (1997). Traumatic grief: A case of loss-induced trauma. *American Journal of Psychiatry*, *154*(7), 1003-1009.

Rahimian Boogar, I., & Talepasand, S. (2015). The role of defense mechanisms, personality and demographical factors on complicated grief following death of a loved one by cancer. *Iranian Journal of Psychiatry*, *10*(2), 79–85.

Ray, M., Milne, A., Beech, C., Phillips, J. E., Richards, S., Sullivan, M. P., ... & Lloyd, L. (2015). Gerontological social work: Reflections on its role, purpose and value. *British Journal of Social Work*, *45*(4), 1296-1312. https://doi.org/10.1093/bjsw/bct195

Rissanen, S., & Ylinen, S. (2014). Elderly poverty: risks and experiences–a literature review. *Nordic Social Work Research, 4*(2), 144-157. https://doi.org/10.1080/2156857X.2014.889031

Robbins, S. P., Chatterjee, P., & Canda, E. R. (1999). Ideology, scientific theory, and social work practice. *Families in Society, 80*(4), 374-384. https://doi.org/10.1606/1044-3894.1217

Rosner, R., Pfoh, G., & Kotoučová, M. (2011). Treatment of complicated grief. *European Journal of Psychotraumatology*, *2*(1). https://doi.org/10.3402/ejpt.v2i0.7995

Sable, P. (1991). Attachment, loss of spouse, and grief in elderly adults. *OMEGA - Journal of Death and Dying, 23*(2), 129-142. https://doi.org/10.2190/PU6V-H0NW-61NY-1W5

Schladitz, K., Löbner, M., Stein, J., Weyerer, S., Werle, J., Wagner, M. & Riedel-Heller, S. G. (2021). Grief and loss in old age: Exploration of the association between grief and depression. *Journal of Affective Disorders, 283*, 285-292. https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.02.008

Shrivastava, S. R. B. L., Shrivastava, P. S., & Ramasamy, J. (2013). Health-care of elderly: Determinants, needs and services. *International Journal of Preventive Medicine (Int J Prev Med), 1*(1), 1224-5.

Steeves, R. H., & Kahn, D. L. (2005). Experiences of bereavement in rural elders. *Journal of Hospice & Palliative Nursing*, *7*(4), 197-205. https://doi.org/10.1097/00129191-200507000-00010

Steiner, C. S. (2006). Grief support groups used by few: Are bereavement needs being met? *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, *2*(1), 29–53. https://doi.org/10.1300/J457v02n01_04

Stroebe, M. S., & Blink, E. (2001). *Handbook of Bereavement Research and Practice Advances in Theory and İntervention.* American Psychological Association.

Stroebe, M., & Schut, H. (1999). The dual process model of coping with bereavement. *Death Studies*, *23*(3), 197-224.

Stroebe, M., & Schut, H. (2010). The dual process model of coping with bereavement: a decade on. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, *61*(4), 273–289. https://doi.org/10.2190/om.61.4.b

Stroebe, W., Schut, H. & Stroebe, M. S. (2005). Grief work, disclosure and counseling: Do they help the bereaved? *Clinical Psychology Review*, *25*(4), 395–414. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2005.01.004

Supiano, K. P., & Luptak, M. (2014). Complicated grief in older adults: A randomized controlled trial of complicated grief group therapy. *The Gerontologist, 54*(5), 840-856. https://doi.org/10.1093/geront/gnt076

Şimşek Arslan B, Buldukoğlu K. (2019). Yasın aile üzerine etkilerini azaltmak için uygulanan yas destek programları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *11*(3), 402-417. https://doi.org/10.18863/pgy.444297

Tekindal, M., Ege, A., Erim, F., Gedik, T. E. (2020). Sosyal hizmet bakış açısıyla covıd-19 sürecinde yaşlı bireyler: sorunlar, ihtiyaçlar ve öneriler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(2), 159-164.

Temiz, R. (2024). Existential social work in coping with death and grief. *Clinical Social Work Journal*, 1-11. https://doi.org/10.1007/s10615-024-00922-5

Thompson, N., & Thompson, S. (2001). Empowering older people. *Journal of Social Work*, *1*(1), 61–76. https://doi.org/10.1177/1468017301001001

Treml, J., Linde, K., Engel, C., Glaesmer, H., Hinz, A., Luck, T., … Kersting, A. (2020). Loss and grief in elderly people: Results from the LIFE-Adult-Study. *Death Studies, 46*(7), 1621–1630. https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1824203

Türk İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2022*.

Türk İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Ölüm ve ölüm nedeni istatistikleri raporu, 2021. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2021-45715

Türk İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2023.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9Fl%C4%B1lar-2024-54079&dil=1

Türkseven, E., Öner, C. & Şimşek, E. E. (2020). Yaşlılarda algılanan sosyal desteğin geriatrik depresyon ile ilişkisi: Bir saha çalışması. *TJFMPC*, *14*(2), 203-209.

United Nations, Worl Pupulation Agein (WPA). (2023). *United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2023)*. World Population Ageing 2023: Challenges and opportunities of population ageing in the least developed countries.

United Nations. (UN). (2002). Political declaration and Madrid international plan of action on ageing. Second world asembly of aging. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2009/10/second-world-assembly-ageing-adopts-madrid-international-plan-action-and Erişim tarihi: 30.03.2024

Van den Berg, G. J., Lindeboom, M., & Portrait, F. (2011). Conjugal bereavement effects on health and mortality at advanced ages. *Journal of Health Economics*, 30(4), 774-794. https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2011.05.011

Werner, K., & Wick, J. Y. (2024). Bereavement and loss: Understanding grief in older people. *The Senior Care Pharmacist, 39*(3), 98-104. https://doi.org/10.4140/TCP.n.2024.98

Worden, J. (2018). *Grief Counseling and Grief Therapy. A Handbook for the Mental Health Practitioner* (5. edition). Springer Publishing Company.

Yalom, I. D. (2014). *Bağışlanan Terapi*. (2. Baskı). Kabalcı Yayınevi.

Yalom, I. D. (2017). *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek* (Çev. Zeliha Babayiğit). Pegasus Yayınları.

Yanartaş, F., Ateş, N., & Aşti, T. (2023). Yaşlılarda yalnızlık ve ölüm korkusunun yaşam kalitesiyle ilişkisi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8*(2), 601-606.

Yanbastı, G. (1990). *Kişilik Kuramları*. Ege Üniversitesi Basımevi

Yelboğa, N. (2023a). Kahramanmaraş depremi özelinde travmatik yas ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 97-121.

Yelboğa, N. (2023b). *Ölüm, Yas ve Sosyal Hizmet: Geride Kalanların Yas Yolculukları*. Nobel Yayıncılık.

Yelboğa, N., & Abay, A. R. (2024). Güçlendirme yaklaşımı perspektifiyle yakınını kaybeden bireylerin yas deneyimleri ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı görevi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *24*(3), 1083-1110. https://doi.org/10.18037/ausbd.1426975

Yelboğa, N. & Gündağ, G. G. (2025). Eşini kaybeden yaşlı kadınların kayıp ve yas deneyimleri üzerine bir araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15*(29), 319-349. https://doi.org/10.53092/duiibfd.1601708

Zastrow, C. (2014). *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People*. Empowerment Series.

EXTENDED ABSTRACT

The death of a loved one is an inevitable part of life, and grieving is integral to this process. Grief is a natural response to loss and brings with it physical, psychological, mental, behavioral and spiritual symptoms. In every period, individuals may lose loved ones and mourn their loved ones. However, while the prevalence of prolonged grief disorder among grieving individuals is generally around 10%, the rate in studies conducted with elderly individuals is around 25%.

The most common loss in old age is the loss of a spouse, and therefore approximately one in every three elderly people is widowed. The loss of a spouse has different characteristics than other losses. Because the loss of a spouse means the death of one of the people with whom many aspects of life are shared, similar nutrition and interests are formed, lifestyles are similar, life-marriage satisfaction and material elements are common. Therefore, the loss of a spouse actually means that the life of the person left behind changes in many ways and becomes empty in some ways. Therefore, the strong and direct effects of grief reduce the life satisfaction and quality of the individuals left behind. On a global scale, the population around the world is aging, and this trend is likely to continue over the next few decades. When we look at the situation in Türkiye specifically, it is seen that Turkey shows a trend similar to the demographic change in the world and the elderly population has increased over the years. Therefore, it is noteworthy that the interest in the field of old age welfare is increasing in parallel with the increasing trend of the elderly population in Türkiye and the world.

This study aims to draw attention to the grief processes of elderly individuals, one of the important working groups of social work. In this context, the aim of the study is to evaluate loss and mourning in elderly individuals, which are not covered sufficiently in the literature, from a social work perspective. Thus, it is expected that the study will provide a perspective for social workers working in the field of old age and other mental health professionals, develop knowledge and skills, raise awareness and develop an understanding of working with elderly individuals.

Health problems, mental disorders, dementia and depression, loss of spouse, economic problems and various other losses and setbacks during old age disrupt the psychosocial well-being of the individual and reduce the quality of life. In addition to these problems, elderly individuals who have experienced loss become more vulnerable to the challenging symptoms of grief. It is also stated that problems such as loneliness, poverty, fear of death, depression and anxiety in old age are related to grief.

Individuals experiencing loss may need support in accepting the loss, experiencing the pain of loss, healing/making sense of the gap in their lives, regaining functionality, understanding and expressing the symptoms of loss. Therefore, it is necessary to increase physical and mental health and well-being through support interventions. Another way to empower older individuals is to encourage them to develop a sense of ownership and control. It is important for elderly individuals to develop their defense mechanisms, manage their pain, and discover/use their strengths and resources. For this reason, in the face of the negative effects of old age and mourning on the individual, social workers who work with elderly individuals ask their clients to find a way to cope with their grief, to grieve in a healthy way, to adapt to life, to return to their daily routines, to develop/use coping strategies and therefore to increase their well-being. They are expected to strengthen.

Therefore, professional interventions to strengthen individuals in mourning should be carried out based on a theory, adhering to professional values and ethical principles, and preserving professional identity. When these principles and values are protected and a professional responsibility is carried to empower people, the potential and self-sufficiency of disadvantaged elderly individuals in particular and families and groups in general can be revealed and their well-being can be ensured.

As a result, elderly individuals lose their abilities in many aspects and to various degrees, experience health problems, struggle with socioeconomic problems and may experience psychological problems such as fear of death and depression. When individuals who are faced with the complex effects of these problems experience a loss, and especially when the person they lost is their spouse, the challenging psychological, behavioral, cognitive and emotional effects of grief and the problems commonly seen in old age combine, increasing the severity of grief on the individual and protecting older individuals against the problems of old age. makes you defenseless. For example, the depression experienced by an elderly person due to economic and health problems can combine with grief symptoms and turn into chronic depression. Ultimately, elderly individuals being

left alone in the face of these problems while mourning the loss of their spouse harms their well-being, reduces their quality of life, and causes the elderly to isolate themselves from social life. When all these results are evaluated together, it is important for social workers working with elderly individuals to have knowledge of "loss and mourning symptoms" in order to strengthen elderly individuals and to use grief theories in interventions for the best benefit of their clients.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması sürecinde herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmadığını beyan etmiştir.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4517-4548
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.79222
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 11.11.2024 Submitted date
Kabul tarihi 09.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Dündar, R., & Demir, R. Z. (2024). Sosyal Bilgiler Dersi Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinin Kazanımlarının Aktarımında Geleneksel Sahne Sanatlarının Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Journal of History School,* 78, 4517-4548.

SOSYAL BİLGİLER DERSİ TÜRK TARİHİNDE YOLCULUK ÜNİTESİNİN KAZANIMLARININ AKTARIMINDA GELENEKSEL SAHNE SANATLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ[1]

Recep DÜNDAR[2] & Rümeysa Zeynep DEMİR[3]

Özet

Geleneksel sahne sanatları, geçmiş dönemlerin sosyal ve kültürel yapısını derinlemesine anlamak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu sanat dallarının eğitim ortamlarına entegre edilmesi, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımını desteklemekle birlikte, öğrenme ortamlarının niteliksel olarak zenginleştirilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu bakış açısından hareketle, bu çalışmanın temel amacı, sosyal bilgiler dersi ‘‘Türk Tarihinde Yolculuk’’ ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatları olarak sınıflandırılan; Karagöz ve Hacivat, Meddah, Pişekar ve Kavuklu, Kukla ve Köy Seyirlik Oyunlarının öğretim yöntemi olarak kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini bilimsel bir çerçevede analiz etmektir. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasının tercih edildiği bu araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim öğretim yılı Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmî kurumlarda görev yapan 21 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sosyal bilgiler öğretmenleri geleneksel sahne sanatlarının eğitim ortamlarında kullanımına yönelik olumlu tutum

[1] Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı İnönü Üniversitesi’nde, 06.09.2024 tarih, 15/4 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2] Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, recep.dundar@inonu.edu.tr Orcid: 0000-0002-0029-1739

[3] Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, demirrumeysazeynep@gmail.com, Orcid: 0009-0005-5198-9896

sergilemektedirler. Ancak öğretmenler; uygulama sürecinde karşılaştıkları teknik zorluklar, müfredatın yoğun bir yapıda yapılandırılmış olması, ders saatlerinin yetersizlikleri gibi bir dizi sorundan kaynaklı olarak bu sanat dallarının öğrenme ortamlarında yeterince sık kullanmadıklarını vurgulamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Kültür, Geleneksel Sahne Sanatları, Sosyal Bilgiler Eğitimi.

Teachers' Opinions on the Use of Traditional Performing Arts in the Transfer of the Learning Outcomes of the Social Studies Course Journey in Turkish History Unit

Abstract

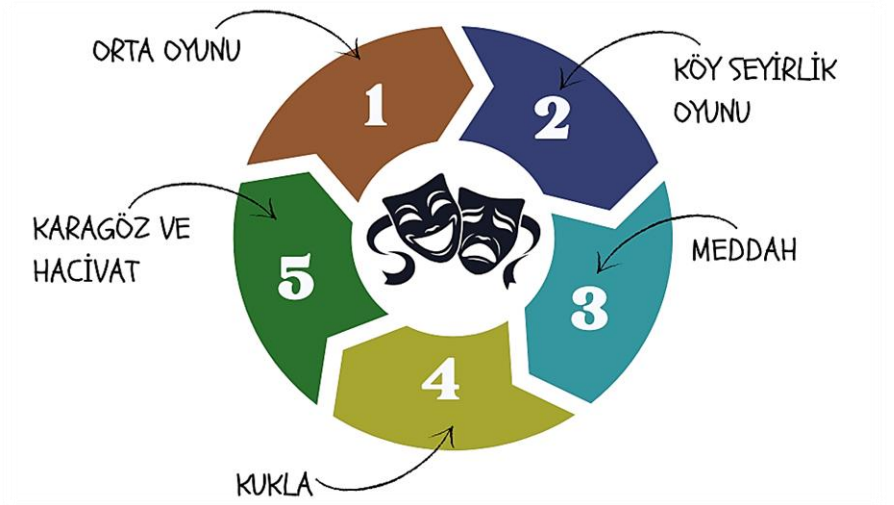
Traditional performing arts serve as an important resource for gaining a deep understanding of the social and cultural structure of past periods. Integrating these art forms into educational settings not only supports the transmission of cultural heritage to future generations but also significantly contributes to the qualitative enrichment of learning environments. From this perspective, the main objective of this study is to analyze teachers' views on the use of traditional performing arts, such as Karagöz and Hacivat, Meddah, Pişekar and Kavuklu, Puppets, and Village Spectacles, as teaching methods in the context of the "Journey Through Turkish History" unit of the social studies course within a scientific framework. In this research, where the case study was preferred from among qualitative research designs, the study group consisted of 21 social studies teachers working in official institutions affiliated with the Ministry of National Education in the 2023-2024 academic year. Data obtained using a semi-structured interview form prepared by the researchers as a data collection tool were analyzed using content analysis. According to the findings of the research, social studies teachers have a positive attitude towards the use of traditional performing arts in educational settings. However, teachers emphasize that they do not use these art forms frequently enough in learning environments due to a number of problems they encounter during the implementation process, such as technical difficulties, the intensive structure of the curriculum, and insufficient class hours.

Keywords: Art, Culture, Traditional Performing Arts, Social Studies Education.

GİRİŞ

Arkeolojik kayıtlar sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda insanın sanat yapma pratiğinin yavaş ve uzun bir başlangıç dönemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Zaide, 2018). Bu bağlamda sanat, insanın pratik amaçlarına hizmet edecek bir araç olarak değil; insanın çevresini güzelleştirmek için gerçekleştirdiği kasıtlı faaliyetler olarak ön plana çıkmaktadır (Dissanayake, 2014). Bu durumda, tarihin ilk dönemlerinden beri insanoğlunun estetik olarak doyuma ulaşma ve

güzeli arama sevgisinden dolayı, sanat kavramı ortaya çıkmıştır (Atan vd., 2015). Her medeniyet ise sanat kavramını, kendi kültürel perspektiflerini baz alarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bireyler, psikolojilerini, duygu ve düşüncelerini dışa vurmak için sanatı bir araç olarak kullanmışlardır (Ayaydın, 2020). Bu durumda sanat, bireylerin ruhsal durumlarındaki fırtınaların ve duygusal derinliklerin somutlaşma biçimi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle, geleneksel sahne sanatları, Türk toplumunun kimliğini ve kültürünü yansıtmada önemli bir mirası temsil etmektedir. Bu sanat dalları, Türk köylüsünün eski inançlarını, kısacası o dönemin sosyal ve kültürel yapısını gözler önüne sermektedir (Karacabey, 1995). Türk köylüsü, önemli kabul edilen günlerde ve soğuk kış gecelerinde gelenek ve göreneklerini yaşatmak, toplum içerisinde var olan sosyal problemlere dikkat çekmek ve birlikte eğlenmek, vakit geçirmek için çeşitli oyunlar oynamışlardır (Töre, 2009). Oynamış oldukları bu oyunlar vasıtasıyla toplumun kültürü gelecek nesillere aktarılarak informal yollarla sosyalleşme sağlanmıştır.

Şekil 1. Canva Uygulaması Kullanılarak Hazırlanan Geleneksel Sahne Sanatları Sınıflandırılmasına Temsili Şekil

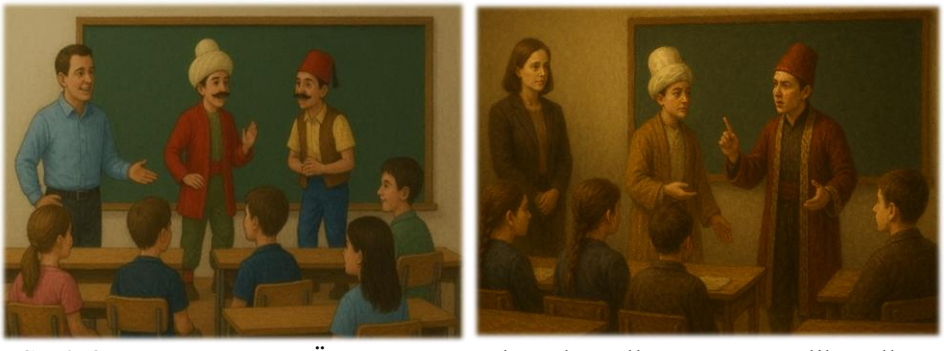
Geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarına sunduğu katkılar oldukça geniş kapsamlı olduğu söylenebilir. Öğrencilerin belirli bir sanat eserini incelemesi ve bu süreçte o eseri yaratan toplumun sosyal ve kültürel yapısını kavraması, bu katkıların en önemli yönlerinden biridir. Nitekim, geçmiş toplumlar hakkında günümüzde sahip olduğumuz bilgilerin büyük bir kısmı sanattan elde edilen verilere dayanmaktadır. Sanat, geçmiş toplumların değer yargılarını, inanç sistemlerini ve toplumsal dinamiklerini anlamada kritik bir bilgi

kaynağıdır (Akhan, 2013). Bu bağlamda, geleneksel sahne sanatları aracılığıyla öğrencilere kültürel mirasa duyarlılık, vatanseverlik gibi önemli değerler kazandırılarak etkili bir değer eğitimi gerçekleştirilebilir. Ayrıca, ders kazanımlarının geleneksel sahne sanatları aracılığıyla öğretilmesinin, öğrenme ortamlarının verimliliğini artırarak daha etkili bir öğretim sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Orta Oyunu

Orta oyununun terminolojik kökeni, oyunun sahnelendiği düzenin, seyircinin merkezde yer aldığı bir yapıyı ifade etmesinden türetilmiştir ve bu oyun, geleneksel Türk sahne sanatları arasında önemli bir yere sahiptir. Bu oyunun kökenine dair çeşitli görüşler mevcuttur; en kuvvetli görüşlerden biri, orta oyununun ilk olarak II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile Rıfat Halil Paşa'nın düğün şenliğinde sergilendiği yönündedir. Bu olaya ilişkin detaylar, Saliha Surname'sinde bulunmaktadır (Konur, 1995).

Orta oyunun sergilendiği alan geniş ve dairesel olup ‘‘palanga’’ olarak adlandırılmaktadır. Bu alanın dışında, kostümlerin saklandığı bir giysi sandığı ve dekoratif amaçlar için kullanılan bir kafes bulunur. Oyunu erkek izleyiciler ‘‘mevkii’’, kadın izleyiciler ise ‘‘kafes’’ denilen bölümlerden izlemektedir. (Konur, 1995). Orta oyunu düğünlerde misafirleri eğlendirmek, sultanların hayatlarını halka aktarmak ve gelin kaçırma gibi o dönemin sosyal problemlerini nükteli bir şekilde yansıtmayı amaçlamaktadır (Altun ve Khvedeliani, 2019).

Şekil 2. Orta Oyununun Öğrenme Ortamlarında Kullanımına Yönelik Dall-E Tarafından Üretilen Temsili Şekil

Orta oyunun iki önemli figürü ise Kavuklu ve Pişekar'dır. Kavuklu, Karagöz'ün geleneksel özelliklerini yansıtırken, Pişekar ise Hacivat'ın niteliklerini temsil etmektedir. Orta oyununun Karagöz ve Hacivat'tan farkı ise bu oyunda gölge figürlerinin kullanılmaması ve yerine canlı oyuncuların rol almasıdır. Bu

oyuncular, genellikle küçük yaşlardan itibaren eğitim alarak usta-çırak ilişkisi içinde yetişmektedir (Tolu, 2021). Eğitsel bağlamda değerlendirildiğinde orta oyunu eğitim ortamlarında alternatif bir yöntem olarak kullanılma potansiyeli bulunmaktadır. Örneğin sosyal problemlerin öğretilmesinde ya da küresel düzeyde meydana gelen sorunlara vurgu yapılmasında bu sanat dalından faydalanılabilir.

Kukla

Kukla oyunlarının kökeni tarihsel olarak çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu nedenle bu türün kökenine dair net bir tanım bulunmamaktadır. Pischel'e göre, *"Kukla oyunu, aslında dramatik temsilin en eski biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.''* (akt. Çelik, 2019). Bu noktada, kukla oyunlarının ilkel toplumlarda büyü ve dinsel amaçlarla ortaya çıktığı ilerleyen süreçlerde ise çeşitli fonksiyonlar kazandığı ileri sürülmektedir (Güler ve Özemir, 2007).

Şekil 3. Kuklaların Öğrenme Ortamlarında Kullanımına Yönelik Dall-E Tarafından Üretilen Temsili Şekil

Kukla kelimesi, insan tarafından hareket ettirilen nesnelere atıfta bulunan bir kavramdır. Bu bağlamda, kuklalar deri, çimento, kil gibi çeşitli malzemeler kullanılarak ve insan ile hayvan anatomisinden esinlenerek biçimlendirilir. Bu nesneler, insan kontrolünde çubuklar ile hareket ettirilerek (Çevik, 2017), Ramazan ayında, düğünlerde ve toplum tarafından önemli kabul edilen günlerde sergilenmektedir (Daştan, 2018). Bu tür sahne sanatları hedef kitlesini hem eğlendirme hem de eğitme amacı gütmektedir. Özellikle, öğrenme ortamlarında kuklaların kullanımı yaratıcılığı teşvik etme, iletişim yeteneğini geliştirme, öğrenme ortamlarını canlandırma gibi bir dizi pedagojik özelliği bünyesinde barındırmaktadır (Kröger ve Nupponen, 2019). Ayrıca, farklı kültürel kimlikleri temsil eden kuklalar kullanılarak öğrencilere kültürel okuryazarlık becerisi kazandırılabilir.

Karagöz ve Hacivat

Gölge oyununun temel figürü olan Karagöz ve Hacivat hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu iki önemli figürün, Bursa'da Camii yapımı sırasında nükteli konuşmaları yüzünden camiinin yapımının aksamasına sebep oldukları ve bu nedenle dönemin padişahı tarafından idam edildikleri anlatılmaktadır (Delen ve Toyran, 2024). Osmanlı Devleti'nde Karagöz ve Hacivat'ın gölge oyunu olarak oynanılması II. Mahmud dönemine denk gelmektedir. Nakkaş Osman tarafından hazırlanan Surname-i Hümayun adlı eserde bu iki figürden bahsedilmektedir (Anameriç, 2014). Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eserinde, Hacivat karakterinin Mekke'den Bursa'ya gelen Yorkça Halil adlı bir gezgin olduğu ifade edilmektedir. Karagöz karakteri ise İstanbul Tekfuru'nun seyisi olarak bilinen Bali Çelebi'dir. Yılın belirli dönemlerinde İstanbul Tekfuru tarafından Selçuklu topraklarına gönderilen Bali Çelebi, burada Hacivat ile bir araya gelerek gölge oyunlarını sahnelemektedir. Başka bir rivayete göre ise, bu oyunun Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan getirildiği anlatılmaktadır (Avcı, 2020). Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, bu oyunun kökeni hakkında net bir tanım yapmak oldukça güçtür.

Şekil 4. Karagöz ve Hacivat Gölge Oyununun Öğrenme Ortamlarında Kullanımına Yönelik Dall-E Tarafından Üretilen Temsili Şekil

Karagöz ve Hacivat gölge oyununda öne çıkan temel özellik, eğitime yapılan vurgunun ön planda tutulmasıdır. Bu oyun kültürlemenin gerçekleşmesine, halkın eğlenerek öğrenmesine, kısacası halkın eğitimine imkân sağlamaktadır (Anameriç, 2014). Nuri Abaç'ın da ifade ettiği gibi *"Karagöz'ün yüzyıllarca toplumumuzun aynası niteliği taşıdığını, bu toplumun özlemlerini, duygularını, isteklerini yansıttığını biliyoruz. O toplumun bir uzantısı olan çağdaş toplumumuzda da belki değişikliğe uğramış, ancak özü aynı kalmış özlemler, duygular daima var olmuştur"* (Karahan, 2019). Bu sözlerden anlaşılacağı üzere, Karagöz ve Hacivat gölge oyunu, Türk toplumunun yaşamına ayna tutarak

geçmiş atalarımızın dünyaya bakış açısını, kısacası geçmiş dönemin sosyal ve kültürel yapısını gözler önüne sermektedir.

Karagöz ve Hacivat gölge oyununda, Hacivat'ın bilgeliği temsil etmesine karşın Karagöz'ün bunun tam tersi davranışlar sergilemesinden dolayı, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi temel değerler bireylere aktarılmaktadır. Bu noktada, söz konusu oyunun etkin bir pedagojik araç olduğu ifade edilebilir (Bulut, 2014). Genel olarak değerlendirildiğinde, Hacivat ve Karagöz gölge oyununun öğrenme ortamlarında kültürel aktarım, evrensel ve milli değerlerin öğrencilere iletilmesi, öğrencilerin dikkat ve ilgi düzeylerinin artırılması açısından belirgin bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir.

Köy Seyirlik Oyunu

Köy seyirlik oyunlarının kökenine bakıldığında bu oyunların temelinin dinsel inançlar ve ritüellere dayandığını söylenebilir. Zamanla, çeşitli amaçlara hizmet eden bu oyunlar, kırsal bölgelerde özel günlerde halk tarafından çeşitli temalar etrafında icra edilmiştir (Durmaz, 2018). Ahmet Kutsi Tecer köy seyirlik oyunlarını "*Köylerde ve köylüler tarafından oynanan temsili mahiyette oyunlar"* olarak tanımlamaktadır (akt. Efeoğlu, 2023). Genel olarak tanımlandığında ise köy seyirlik oyunları, kırsal yaşamın toplumsal pratiklerini yansıtan geleneksel performans biçimleridir. Bu oyunlar, kış aylarında genellikle oda olarak adlandırılan mekanlarda, yaz aylarında ise meydanlarda sergilenir. Bu oyunlarda, köylüler hem seyirci hem de oyuncu olarak rol alır. Dolayısıyla, köylüler bu etkinliklerde hem izleyici hem de oyuncu konumundadır (İçyar, 2016). Bu oyunlarda abartılı canlandırmalar söz konusudur. Herhangi bir metne bağlı kalmadan oyunların kurgusu köyün gelenek ve görenekleri üzerine inşa edilmektedir (Kara ve Baş, 2017).

Meddah

Meddah kelimesi Arapçadan türetilmiş olup ‘‘Çok metheden’’ anlamına gelmektedir. Meddah sanatı, tek bir sanatçının sahne alarak yeteneklerini icra ettiği bir performans biçimidir. Bu sanatçılar, anlatılan olayların niteliğine göre çeşitli jestler ve mimikler kullanarak topluma ait masalları, hikâyeleri ve toplumu derinden etkileyen sosyal olayları canlandırmaktadırlar (Tülücü, 2005). Meddah oyunlarının ilk defa Fatih Sultan Mehmet döneminde ortaya çıktığı tarihsel kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemde, saraydaki görevlileri eğlendirmekle sorumlu olan Mustafa adında bir hikâye anlatıcısı bulunmaktadır (Dündar vd., 2022). Meddahlık geleneğinin Osmanlı döneminde başladığı genel bir kabul görse de bu sanatın kökeninin çok daha eski dönemlere, hatta şamanların ayin törenlerine kadar uzandığı öne sürülebilir. Şamanlar, ayin sırasında şarkı

söyleyerek, dualar okuyarak ve ruhlardan gelen sesleri taklit ederek birer oyuncu gibi davranmışlardır (Reşit, 2021). Bu noktada Türklerin çok eski dönemlerden beri meddahlık geleneği hakkında bilgi sahibi oldukları söylenebilir.

Şekil 5. Meddah Oyununun Öğrenme Ortamlarında Kullanımına Yönelik Dall-E Tarafından Üretilen Temsili Şekil

Söz konusu oyunun konuları ise geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Meddahlar, peri masallarından şehir hayatına kadar birçok önemli olayı kahvehanelerde ve toplu yerlerde bulunarak anlatım yetenekleri ile halka aktarmışlardır. Bu noktada, meddahların konuşma, hitabet yeteneği ve doğaçlama yapma gibi bir dizi özelliğe sahip olması gerekmektedir (Baş ve Durmuş, 2019). Özellikle bu oyunlarda, meddahı canlandıran kişinin eline bir mendil ve bir sopa verilmektedir (Dündar vd., 2022). Bu iki nesneyi kullanarak becerilerini sergilemeleri gerekmektedir.

Alanyazın detaylı bir şekilde incelendiğinde, sosyal bilgiler eğitiminde geleneksel sahne sanatlarını bütünleştiren sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığı göze çarpmaktadır (Çelik, 2019; Baş ve Durmuş, 2019). Bu bağlamda, söz konusu çalışma, kültürümüzün önemli bir mirasını temsil eden geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarında eğitsel değerini ortaya koyarak, sosyal bilgiler öğretmenlerinin geleneksel sahne sanatlarına yönelik bakış açılarını belirlemeyi hedeflemektedir. Türk tarihinde yolculuk ünitesinin seçilmesinin gerekçesi, bu ünitenin kültürel kavramlar ve bilgiler açısından yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Bu noktada söz konusu çalışma alanyazında yer alan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Bu bakış açısından hareketle bu çalışmanın temel amacı, 7. sınıf Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemektir. Araştırma kapsamında dört alt problem belirlenmiştir.

1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımına yönelik görüşleri nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde geleneksel sahne sanatlarının daha önce öğretim yöntemi olarak kullanılıp kullanılmadığına dair görüşleri nelerdir?
3. Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde, geleneksel sahne sanatlarının öğrenci başarısını artırma potansiyeline yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, geleneksel sahne sanatlarını Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında daha etkili bir şekilde kullanılabilinmesi için sundukları öneriler nelerdir?

YÖNTEM

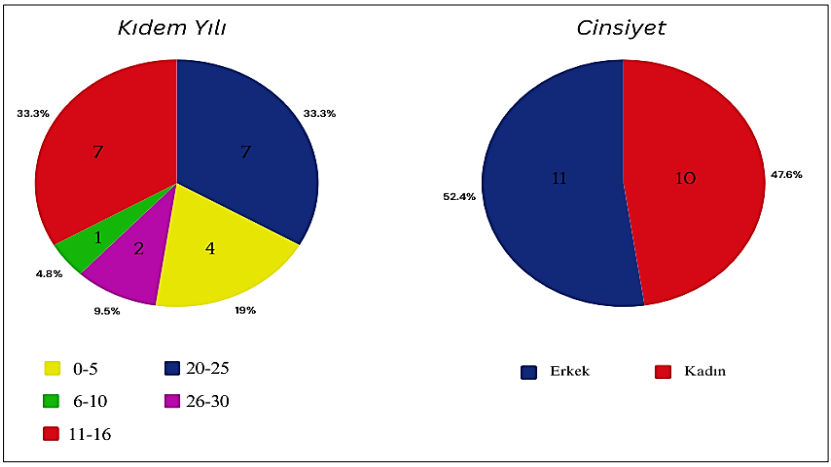
Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinde durum çalışmasına göre modellenmiştir. Nitel araştırma yöntemi, bireylerin karmaşık ve anlaşılması güç davranışlarını, deneyimlerini, içsel süreçlerini, sosyal olgu ve olayları derinlemesine anlamayı amaçlayan bir yaklaşıma sahiptir (Dehalwar ve Sharma, 2024). Bu bağlamda, nitel araştırma yöntemi kullanılarak araştırmacı, veriyi doğrudan kaynağından toplamakta ve bu süreçte zengin betimlemeler ile derinlemesine analizler gerçekleştirilmektedir (Büyüköztürk vd., 2024). Durum çalışması ise belirli sınırları çizilmiş bir durumun kendi bağlamı içinde derinlemesine araştırılması için kullanılan bir modeldir. Bu modelde, ‘’Nasıl’’ ve ‘’Neden’’ sorularına cevap aranmaktadır (Baysal ve Hocaoğlu, 2019). Bu noktada sosyal bilgiler dersi Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde geleneksel sahne sanatlarının öğretim sürecindeki yeri ve önemini ve eğitsel değerini belirlemek amacıyla durum çalışması modeli tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokullarda görev yapan 21 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Ekonomiklik, zaman ve erişilebilirlik gibi faktörler dikkate alınarak çalışma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırma yöntemleri, çalışma grubunun doğal ortamında bulunarak zengin betimlemeler elde etmeyi amaçladığından, genellikle sınırlı sayıda katılımcı ile yürütülmektedir (Baysal ve Hocaoğlu, 2019). Bu bağlamda, 7. sınıf Türk Tarihi’nde yolculuk ünitesinin

kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımına yönelik öğretmenlerin görüşlerini detaylı bir şekilde belirlemek amacıyla veri toplama işlemi, veri doygunluğuna ulaşılıncaya kadar sürdürülmüştür. Bu bağlamda tekrar eden cevapların görülmesiyle birlikte veri toplama işlemi sonlandırılmıştır. 10 kadın ve 11 erkek toplamda 21 sosyal bilgiler öğretmeni çalışma grubuna dahil edilmiştir. Katılımcıların özelliklerine ilişkin bilgiler Şekil 6'da yer almaktadır.

Şekil 6. Katılımcıların Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Veri Toplama Aracı ve Geliştirilmesi

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Görüşme yönteminin tercih edildiği çalışmalarda, araştırmacının konuya hâkim olması ve süreci titiz bir şekilde yürütmesi gerekmektedir (Dömbekci ve Erişen, 2022). Bu nedenle kapsamlı ve detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun tercih edilmesinin gerekçesi ise konu hakkında daha fazla bilgi edinmek, görüşmenin seyri doğrultusunda ilave sorular ekleyebilme ve yapılandırılmış ve yapılandırılmamış tekniklerin avatantajlarını bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu yöntem, görüşme sonrasında elde edilen verilerin hızlı ve tutarlı bir biçimde kodlanmasını ve analiz edilmesini kolaylaştırmaktadır (Ocak, 2019; Karasar, 2022; Büyüköztürk vd., 2024). Görüşme formunun soruları hazırlanmadan önce kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama işleminin ardından, araştırmanın amacını en iyi şekilde destekleyecek nitelikte sorular geliştirilmiştir. Sorular, araştırmanın hedefleri, çalışma grubunun nitelikleri ve cevaplama kolaylığı gibi kriterler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular, ilgili alanda uzman olan iki akademisyenin görüşlerine

sunulmuştur. Çalışmanın ilk aşamasında sosyal bilgiler eğitiminde kültür aktarımında sanatın kullanılmasına yönelik sorular hazırlanmıştır. Ancak ölçme ve değerlendirme ve sosyal bilgiler eğitiminde uzman olan akademisyenler kültür kavramının geniş bir perspektif sunduğunu, bu nedenle soruların sınırlandırılması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Uzmanlardan alınan görüşler doğrultusunda form yeniden düzenlenmiştir. Çalışma grubuna dahil edilmeyen iki sosyal bilgiler öğretmeniyle pilot uygulama aşaması gerçekleştirilmiştir. Uzmanlardan ve ön uygulama sürecinden alınan geri bildirimler doğrultusunda, form nihai hale getirilerek uygulamaya hazır duruma getirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmanın verileri, İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Etik Kurulu'ndan 06.09.2024 tarihli 15/4 numaralı izin alındıktan sonra toplanmıştır. Veri toplama sürecinde, araştırmanın amaçları doğrultusunda tasarlanmış sorular içeren yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Söz konusu form, çevrimiçi ortamda (Google Forms) aracılığıyla ilgili çalışma grubuna sunulmuş ve katılımcılardan elde edilen yanıtlar sistematik bir şekilde toplanmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırma bulgularından elde edilen verilerin metinsel biçimini düzenlemek ve sistematik bir şekilde sunmak amacıyla belirli kodlama kuralları çerçevesinde verileri kategorilere ve temalara ayrılmasına dayanan bir tekniktir. Bu teknik, verilerin analitik bir çerçevede ele alınmasını sağlayarak, daha derinlemesine anlam ve yorumlamalar ortaya koymayı mümkün kılar (Krippendorff, 1980). Dolayısıyla, içerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük birimlere ayrılarak özetlenmesine imkân sağlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2024). Bu doğrultuda elde edilen bulgular, sistematik bir yaklaşım ile çözümlenmiş ve bu süreçte içerik analiz yöntemleri kullanılarak belirli temalar ve kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, belirli temalar altında kategorize edilmiş ve her bir kodun frekansları ile tablolaştırılmıştır. Tablolaştırma işleminin ardından ilgili kodlar, uzman görüşüne sunulmuş ve nihai düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Etik kurallar çerçevesinde, katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve isimleri kısaltılarak (Ö1, Ö2, Ö3….Ö21) şeklinde kodlanmıştır.

Bilindiği üzerei, nitel çalışmalarda inanılabilirliği artırmak için uzun süreli etkileşim (prolonged engagement), katılımcı teyidi (member checking), uzman incelemesi (peer debriefing) yöntemleri kullanılmaktadır (Başkale, 2016). Bu çalışmada ise veri toplama işleminin ardından transcribe edilen veriler katılımcılara sunulmuş, elde edilen verilerin katılımcıların düşüncelerini doğru yansıtıp yansıtmadığı belirlenmiştir. Bu durumda katılımcı teyidi yöntemi

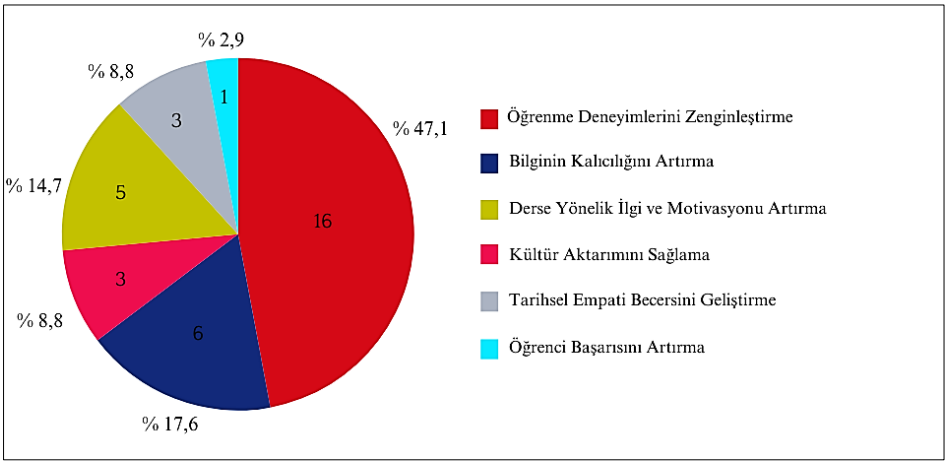
kullanılmıştır. Ayrıca bilimsel çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları çalışmanın geçerliliğini ve güvenirliğini etkilemektedir. Bu çalışmada kullanılan veri toplama aracı çalışmanın amacına hizmet edecek şekilde yapılandırılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Sosyal Bilgiler dersi Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanan çalışmadan elde edilen bulgular aşağıda detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Geleneksel Sahne Sanatlarını Öğretim Yöntemi Olarak Kullanılmasına İlişkin Görüşleri

Sosyal bilgiler öğretmenlerine ‘‘*7. sınıf Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının öğretim yöntemi olarak kullanılması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?’’*Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan elde edilen bulgular temalara göre gruplandırılarak Şekil 7’de sunulmuştur.

Şekil 7. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Geleneksel Sahne Sanatlarını Öğretim Yöntemi Olarak Kullanılmasına İlişkin Görüşleri

Şekil 7’de sunulan verilere göre, sosyal bilgiler öğretmenleri Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının öğrenme deneyimlerini zenginleştirme (f=16) potansiyelinin olduğunu sıklıkla ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, bilginin kalıcılığını artırma

(f=6), derse yönelik ilgi ve motivasyonu artırma (f=5) gibi temalar da sayısal olarak belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Buna karşın, kültür aktarımını sağlama (f=3), tarihsel empati becerisini geliştirme (f=3) ve öğrenci başarısını artırma (f=1) temaları daha düşük düzeyde vurgulanmıştır.

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının öğrenme deneyimlerini zenginleştireceğine yönelik görüş bildiren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

''...Yaparak ve yaşayarak öğrenmeye imkân sağlar; bu şekilde bilginin kalıcılığı artar ve gerçek hayatta kullanılabilme olasılığı artar.'' (Ö6).

''2005 müfredatıyla sosyal bilgiler eğitimine adapte edilen yapılandırmacılık anlayışı, öğrenmenin yaparak ve yaşayarak öğretilmesini vurgular. Bu nedenle, geleneksel sahne sanatlarının öğretim yöntemi olarak kullanılması oldukça faydalı olabilir. Bu sanat dallarının sosyal bilgiler eğitiminde yer almasının, dersin aktarımında ve öğrencilerin öğrenme düzeylerini artırmada etkili olacağına inanıyorum." (Ö11).

''Karagöz ve Hacivat, Kavuklu ve Pişekar gibi geleneksel sahne sanatlarının sosyal bilgiler dersi için önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu sanat dalları, öğrencilerin derse aktif bir şekilde katılmasını sağlar ve görsel ögelerle öğrenmelerini destekler. Çağdaş eğitimde öğrencilerin yaparak, yaşayarak ve görerek öğrenmeleri, ders sürecinde daha aktif bir öğrenci olmalarını sağlar. Bu nedenle, geleneksel sahne sanatlarının sosyal bilgiler dersinde kullanılması önemlidir. Öğrencilerin sadece anlatarak veya yazdırarak öğrenmeleri yerine, Kavuklu-Pişekar gibi geleneksel sahne sanatlarının bir öğrenme yöntemi olarak kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Bu yöntemler, dersin daha etkili, eğlenceli ve eğitici hale gelmesini sağlar'' (Ö16).

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının derse yönelik ilgi ve motivasyonu artıracağına yönelik görüş bildiren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

''Bu sahne sanatları, alternatif bir öğretim yöntemi olarak kullanılabilir; öğrencilerin derse yönelik ilgi ve motivasyonlarının artmasına katkı sağlar'' (Ö2).

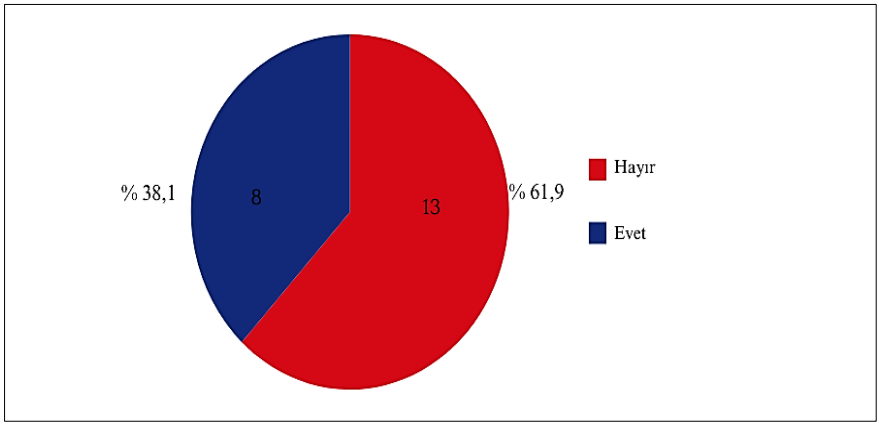
'*'Öncelikle, öğrencilerin akademik başarısının artması için dersin ilgi çekici olması gerekir. Ne kadar ilgi çekici olursa, öğrenci başarısı da o oranda artar. Bu sanat dalları veya çeşitli öğretim yöntemleri kullanılarak, öğrencilerin derse karşı ilgisi artırılabilir*'' (Ö20).

Diğer yandan, bir grup katılımcı da Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının kültür aktarımını sağlayacağını vurgulamıştır. Katılımcıların ifadeleri şu şekilde örneklendirilebilir:

''Geleneksel sahne sanatları, geçmiş dönemlerin yaşayışı hakkında daha detaylı bilgiler vererek anaokranik düşünme gibi olumsuzlukların ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, bu sahne sanatları kültürümüzün tanıtılmasına, kültürel devamlılığı sağlamaya ve kültürel yozlaşmanın önlenmesine katkıda bulunabilir'' (Ö15).

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Geleneksel Sahne Sanatlarını Öğretim Yöntemi Olarak Daha Önce Uygulanma Durumuna İlişkin Görüşleri

Sosyal bilgiler öğretmenlerine ''*Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde daha önce geleneksel sahne sanatlarını öğretim yöntemi olarak kullandınız mı?''* Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan elde edilen bulgular temalara göre gruplandırılarak Şekil 8'de sunulmuştur.

Şekil 8. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Geleneksel Sahne Sanatlarını Öğretim Yöntemi Olarak Daha Önce Uygulanma Durumuna İlişkin Görüşleri

Şekil-8 sosyal bilgiler öğretmenlerinin Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarını öğretiminde geleneksel sahne sanatlarını kullanma durumlarını göstermektedir. Araştırma bulguları, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun geleneksel sahne sanatlarını öğretim süreçlerinde kullanmadığını belirttiğini ve bu nedenle "Hayır'' (f=13) yanıtı verdiklerini ortaya koymaktadır. Bununla

birlikte, bazı katılımcılar geleneksel sahne sanatlarını öğrenme ortamlarında uyguladıklarını ifade ederek "Evet" (f=8) yanıtını vermiştir.

Görüşme formunda yer alan ‘‘*Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde daha önce geleneksel sahne sanatlarını öğretim yöntemi olarak kullandınız mı?’’* Sorusuna ‘’Hayır’’ yanıtını veren katılımcıların görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir.

‘‘Müfredat yoğunluğu nedeniyle bu yöntemleri kullanmadım. Ancak buna alternatif olarak drama etkinlikleri ve çeşitli tiyatral etkinlikler kullandım. Bu tür etkinlikler için ekstra hazırlık yapmam ve öğrencilerde bu yönde bir istek olmaları gerekiyordu. Sürenin yetersiz oluşu ve öğrencilerden böyle bir talebin gelmemesi nedeniyle bu yönde bir çalışma gerçekleştiremedim’’ (Ö2).

‘‘Hayır, daha önce bu yöntemi hiç kullanmadım. Müfredat çok yoğun olduğundan dolayı bu tür yöntemleri kullanmakta sorun yaşayabilirim’’ (Ö5).

‘‘Açıkçası, daha önce böyle bir öğrenme yöntemi aklıma gelmediği için kullanmadım’’ (Ö14).

Görüşme formunda yer alan *‘‘Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde daha önce geleneksel sahne sanatlarını öğretim yöntemi olarak kullandınız mı?’’* sorusuna ‘’Evet’’ yanıtını veren katılımcıların görüşleri şu şekilde örneklendirilmiştir:

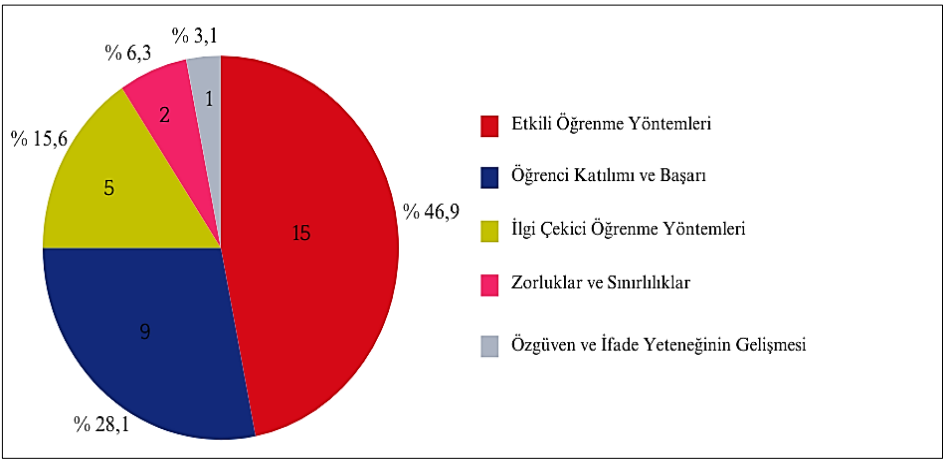
‘‘Evet, kullandım. Öğrencilere Hacivat ve Karagöz sahnesini gösterdim ve maketle sahne yapmayı proje olarak verdim’’ (Ö19).

‘‘Hacivat ve Karagöz etkinliğini kullandık. İki öğrenci seçtik ve olayı eğlenceli hale getirmek adına metni kendim hazırladım’’ (Ö15).

‘‘Hacivat ve Karagöz gölge oyununu kullandım sadece. Zaman konusunda sıkıntı olmasa, daha fazla yer verilebilir bu tür etkinliklere. Çünkü öğrenciler de keyif alıyor; yine kullanmak isterdim bu yöntemi’’ (Ö21).

Geleneksel Sahne Sanatlarının Öğrenci Başarısını Artırma Potansiyeline İlişkin Öğretmenlerin Görüşleri

Sosyal bilgiler öğretmenlerine ‘‘*Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde geleneksel sahne sanatlarının kullanımının öğrenci başarısını artırma potansiyeline sahip olduğuna inanıyor musunuz? Bu konu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?’’* Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan elde edilen bulgular temalara göre gruplandırılarak Şekil 9’da sunulmuştur.

Şekil 9. Geleneksel Sahne Sanatlarının Öğrenci Başarısını Artırma Potansiyeline İlişkin Öğretmenlerin Görüşleri

Şekil- 9 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenleri, geleneksel sahne sanatlarının etkili bir öğrenme yöntemi (f=15) sunduğu yönündeki görüşü ağırlıklı olarak benimsedikleri görülmektedir Ayrıca, bir grup katılımcı, bu sanatların öğrenci katılımını ve başarısını artırma potansiyeline (f=9) vurgu yapmışlardır. Sıklıkla ifade edilmemiş olsa da bazı katılımcılar, ilgi çekici öğrenme yöntemleri (f=5) temasına da değinmiştir. Katılımcılar tarafından en az vurgulanan temalar arasında zorluklar ve sınırlılıklar (f=2), özgüven ve ifade yeteneğinin gelişmesi (f=1) yer almaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde sosyal bilgiler öğretmenleri, geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarına sağlayacağı avantajlar konusunda çeşitli görüşlerin belirtildiği tespit edilmiştir.

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının etkili öğrenme yöntemleri sağlayacağına yönelik görüş bildiren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"Öğrenciler, geleneksel sahne sanatları aracılığıyla dersin konularını daha kolay öğrenebilirler'' (Ö7).

''Elbette olumlu yönleri bulunmaktadır; bu sahne sanatları aracılığıyla öğrencilere dersi daha eğlenceli hale getirerek anlatabiliriz'' (Ö8).

''Geleneksel sahne sanatlarının Türk tarihine yolculuk ünitesindeki kazanımları kazandırmada etkili olduğuna inanıyorum. Bunda konunun rol yapan karakterler aracılığıyla aktarılmasının, öğrencinin dikkatini çekmede faydalı olacağını bu doğrultuda da yapılacak etkinliklerin ve içeriklerin öğrenmede kalıcılığı sağlayacağına inanıyorum''(Ö12).

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının öğrenci katılımını ve başarısını artıracağına yönelik görüş bildiren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

''...Evet, geleneksel sahne sanatları başarıyı artırmada etkili olacaktır; tabii ki, imkânlar dahilinde yapılan etkinlikler hafızada daha kalıcı olacaktır'' (Ö1).

''Başarıyı artırdığı ve kavramayı kolaylaştırdığı, bilginin kalıcı olmasında etkili olduğunu düşünüyorum.'' (Ö10)

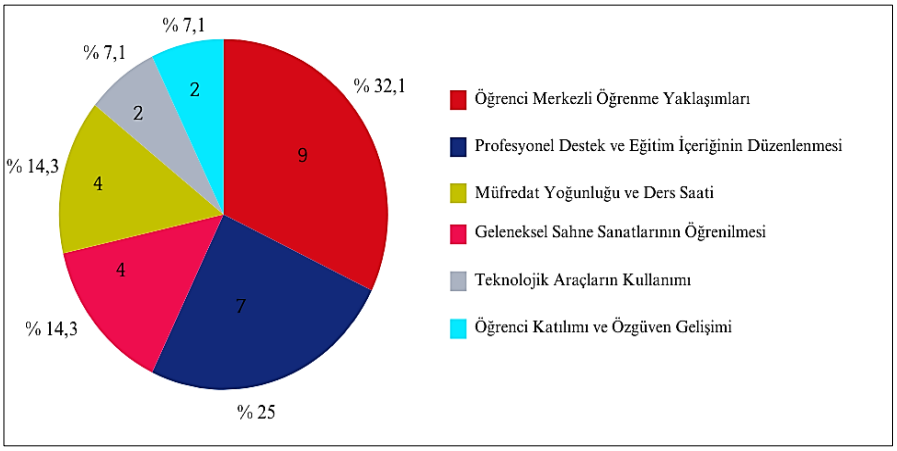
''Geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarında kullanılması, öğrenci başarısını artırabilir ve kalıcı öğrenme sağlanır'' (Ö14).

Diğer yandan, bir katılımcı da Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımının özgüven ve ifade yeteneğinin gelişimine katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Katılımcının ifadeleri şu şekilde örneklendirilebilir:

''Geleneksel sahne sanatları, öğrencilerin başarılarını artırmaya katkı sağlar; ayrıca bu sahne sanatları, çocukluk ve ergenlik arasına sıkışmış olan öğrencilerin üzerindeki baskıyı kaldırarak, öz güvenli bir şekilde kendilerini ifade etmelerine yardımcı olur'' (Ö6).

Geleneksel Sahne Sanatlarının Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinin Kazanımlarının Aktarımında Kullanımına İlişkin Öneriler

Sosyal bilgiler öğretmenlerine ''*Geleneksel sahne sanatlarının Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında daha etkili kullanılabilmesi için hangi önerilerde bulunursunuz?''* Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan elde edilen bulgular temalara göre gruplandırılarak şekil 10'da sunulmuştur

Şekil 10. Geleneksel Sahne Sanatlarının Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesinin Kazanımlarının Aktarımında Kullanımına İlişkin Öneriler

Şekil-10 geleneksel sahne sanatlarının Türk tarihinde yolculuk ünitesinin öğretiminde daha etkili bir kullanımına yönelik önerileri detaylı bir şekilde sunmaktadır. Katılımcılar, bu sanat dallarının öğrenme ortamlarında uygulanması sırasında öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımlarının (f=9) benimsenmesi gerektiğini sıklıkla ifade etmişlerdir. Diğer yandan, profesyonel destek ve eğitim içeriğinin düzenlenmesi de (f=7) katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanan bir tema olmuştur. Bununla birlikte, en az vurgulanan temalar arasında müfredat yoğunluğu ve ders saati (f=4), geleneksel sahne sanatlarının öğrenilmesi (f=4), teknolojik araçların kullanımı (f=2) öğrenci katılımı ve özgüven gelişimi (f=1) yer almaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların çeşitli öneriler sunduğu elde edilen bulgular arasındadır.

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının daha etkili kullanılabilmesi için öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımlarının benimsenmesi gerektiğini belirten katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

‘‘Geleneksel sahne sanatları öğrenci merkezli olarak kullanılmalıdır. Ayrıca sınıf ortamının bu yöntemlere göre dizayn edilmesi ve her konuda tüm bileşenler tarafından desteklenmesi gerekmektedir.’’ (Ö6).

‘‘Bu sahne sanatları öğrenme ortamlarına entegre edilirken, öğrenciler görevlendirilebilir ve canlandırmalar yapabilirler.’’ (Ö10).

‘*‘Öğrencilerin hem senaryo yazmalarına hem de bunu sınıfta canlandırmalarına yönelik etkinlikler kullanılabilir. Ayrıca, bu tarz etkinlikler her zaman değil, ancak önemli görülen konu ve ünitelerde kullanılabilir. Bu doğrultuda öğrencilere not veya hediye verilebilir. Hatta, mümkün olursa, öğrencilerin bunları canlandırırken konuya ilişkin kıyafetler giymesi de faydalı olacaktır*’’ (Ö11).

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının daha etkili kullanılabilmesi için müfredat yoğunluğu ve ders saatinin dikkate alınması gerektiğini belirten katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

‘‘Her şeyden önce, müfredatın bu sahne sanatlarına uygun olması gerekir’’ (Ö5).

‘‘Ders saatinin artması gerekmekte veya konularda bir sadeleştirme yapılmalıdır; ancak bu durumda, ilk çağ uygarlıklarından T.C. İnkılap Tarihi konularına yetiştirmekte sorun yaşanabilir’’ (Ö9).

7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının daha etkili kullanılabilmesi için bu sahne sanatlarının öğrenilmesi gerektiğini belirten katılımcıların ifadeleri şu şekildedir

‘‘*Bu sanatlar hakkında bilgi verilmeli ve örnekler sunulmalıdır; ardından bu sanatlar daha etkili kullanılabilir’’* (Ö2).

‘‘Öğrencilere teorik eğitimlerin yanında pratik sahne sanatları eğitimi, tiyatro ve drama eğitimlerinin de verilmesi ve okulların buna uygun şekilde düzenlenmesi gerekir’’ (Ö13).

‘‘Okullarda Türkçe öğretmenleri ile iş birliği yapılarak geleneksel gösteri sanatları atölyesi kurulabilir. Bu atölyede öğrencilere maddi ve manevi destekler sağlanarak, hepsinin birer tiyatrocu veya meddah olarak yetişmesi sağlanabilir’’ (Ö18).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında sosyal bilgiler öğretmenlerine, *‘‘7. sınıf Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının öğretim yöntemi olarak kullanılması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?’’* sorusu yöneltilmiş ve katılımcılar bu sahne sanatlarının öğrenme deneyimlerini zenginleştireceğini ifade etmişlerdir. Geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarını eğlenceli bir yapıya dönüştürerek öğrenme deneyimlerini zenginleştirdiği söylenebilir. Alanyazında bu görüşü destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Christensen (2006) araştırmasında sanatın öğrenme-öğretme

ortamlarında kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Sanat eserleri bir milletin tarihini ve kültürünü yansıttığını; bu doğrultuda öğrenme ortamlarında bu eserlerin kullanılmasının öğrencilerin ilgi çekici deneyimler yaşamalarına imkân sağladığını vurgulamıştır. Çelik (2019) çalışmasında Karagöz ve Hacivat gölge oyununun sadece eğlence amaçlı olmadığını, aynı zamanda bireyleri düşünmeye yönlendiren bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Genç ve Altınok (2021) ise çalışmalarında, kukla destekli öğretim yöntemlerinin her yaş grubuna hitap ettiğini belirtmiş ve bu yöntemlerin öğrencilerin kinestetik, sosyal ve duygusal zekâ alanlarını bütüncül bir şekilde desteklediğini vurgulamışlardır. Diğer yandan bir grup katılımcı kültürün gelecek nesillere aktarımında geleneksel sahne sanatlarının etkili bir araç olarak kullanılmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Özellikle, sosyal bilgiler eğitiminde kültür aktarımı önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Burstein ve Knotts (2010) çalışmalarında, sosyal bilgilerin ana temasının kültür olduğunu ve toplumların danslar, edebi eserler ve sanat eserleri aracılığıyla kültürel değer ve geleneklerini ifade ettiklerini belirmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin mensup olduğu toplumun ve diğer toplumların kültürel dinamikleri hakkında detaylı bilgiler elde etmeleri için sanatın öğrenme ortamlarında alternatif bir öğretim yöntemi olarak kullanılması gerektiği söylenebilir. Örneğin, Şen (2017) tarafından hazırlanan çalışmada, Türk Tiyatro geleneğinin Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden itibaren kültür aktarımında ve kültürün gelecek nesillere taşınmasında önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Ünlüer (2018) tarafından yapılan çalışmada, sosyal bilgiler eğitimi kapsamında kültür ve miras öğrenme alanında yer alan ve kültür ile ilgili kazanımları kapsayan konuların öğretiminde türküler eğitsel bir materyal olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu dersin içeriğini bu türküler yoluyla daha iyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Düzgün ve Günay'ın (2020) çalışmalarında, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımında, özgün kültürel ve edebi unsurların seçilerek sahne sanatları aracılığıyla kazandırılması gerektiği ifade edilmektedir. Dündar vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, meddahlık geleneğinin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yeri ve önemi araştırılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi kullanılarak hazırlanan bu araştırmanın bulgularına göre, meddahlık geleneği ile ilgili canlandırmaların en fazla kültür ve miras öğrenme alanında yer aldığı tespit edilmiştir. Jumriani vd. (2024) çalışmalarında sosyal bilgiler dersinin yaşamla iç içe olan bir ders olduğunu bu noktada, Endonezya'nın geleneksel müziklerinin derslerde materyal olarak kullanılması, bu müziklerin gelecek nesillere aktarılmasını ve korunmasını sağlayacağını belirtmişlerdir. Sıklıkla vurgulanmasa da sosyal bilgiler öğretmenleri, geleneksel sahne sanatlarının öğrencilerin tarihsel empati becerisini geliştirmeye katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Bir sanatçı, ürettiği sanat eserlerinde bağlı bulunduğu toplumun

kültürel dinamiklerini ve yaşam tarzını referans alır. Bu bağlamda, sanat eserleri geçmiş tarihin aynası olarak işlev görmektedir (Azılıoğlu ve Yılmaz, 2021). Bu durumdan kaynaklı olarak sosyal bilgiler öğretmenleri geleneksel sahne sanatlarının öğrencilerin tarihsel empati becerisini geliştireceğine atıfta bulunmuş olabilirler. Bu durum muhtemel sonuçlar arasında değerlendirilebilir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin geleneksel sahne sanatlarını eğitim ortamlarına entegre edilmesini olumlu bir şekilde değerlendirdiklerini ve bu sanat dallarının çeşitli olumlu niteliklere sahip olduğunu vurguladıkları tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine *Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde daha önce geleneksel sahne sanatlarını öğretim yöntemi olarak kullandınız mı?* sorusu yönetilmiş ve katılımcıların büyük çoğunluğu ‘‘Hayır’’ cevabını vermiştir. Katılımcılar, ders sürelerinin sınırlı olması ve müfredatın yoğunluğu gibi bir dizi sorundan kaynaklanarak bu sahne sanatlarını uygulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sınırlılıklardan dolayı sosyal bilgiler öğretmenleri öğretmen merkezli öğrenme yöntemlerini sıklıkla tercih ettikleri söylenebilir. Örneğin, İlter (2018) tarafından yapılan çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrenme ortamlarında tercih ettikleri öğretim yöntemleri belirlenmek hedeflenmiştir. Çalışma sonucuna göre, öğretmenlerin pasif öğrenme yöntemlerini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yaylak (2020) tarafından hazırlanan çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrenme ortamlarında en fazla pasif öğrenme yöntemlerine yöneldikleri tespit edilmiştir. İşçi ve Yazıcı (2022) ise çalışmalarında öğretmenlik uygulamasını alan dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerine dayalı olarak, sosyal bilgiler derslerinde karşılaşılan sorunları analiz etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma bulguları, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrenme ortamlarında çoğunlukla geleneksel öğretim yöntemlerini kullanmaya eğilimli olduklarını göstermiştir. Diğer yandan, bazı katılımcılar da geleneksel sahne sanatlarından biri olan Karagöz ve Hacivat’ı öğrenme ortamlarında alternatif bir öğretim materyali olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, öğretmenlerin öğrenme ortamlarında Meddah, Orta Oyunu, Kukla ve Köy Seyirlik Oyunlarını alternatif öğretim materyali olarak kullanmadıkları, yalnızca Karagöz ve Hacivat gölge oyunlarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu durum, öğretmenlerin geleneksel sahne sanatları konusundaki bilgi ve deneyimlerinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine*, ‘‘Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının öğretiminde Geleneksel sahne sanatlarının kullanımının öğrenci başarısını artırma potansiyeline sahip olduğuna inanıyor musunuz?’’* Bu konu hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Sorusu yöneltilmiş ve katılımcılar, bu sahne

sanatlarının etkili öğrenme yöntemleri sağlayacağı konusunda görüş bildirmişlerdir. Kroflin (2012) çalışmasında, yabancı dil öğretiminde kuklaların etkin bir pedagojik araç olarak işlev gördüğünü vurgulamıştır. Kara ve Baş (2017) çalışmalarında, sosyal bilgiler eğitiminde sahne sanatlarının kullanımı ile soyut kavram ve değerlerin öğrencilere daha etkin bir şekilde aktarılabileceğini belirtmişlerdir. Diğer yandan bazı katılımcılar geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarında kullanılmasının öğrenci katılımını ve akademik başarıyı olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Baş ve Durmuş (2019) tarafından yapılan çalışmada, 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde geleneksel sahne sanatları öğrenme ortamlarına entegre edilerek Karagöz ve Hacivat gölge oyunu ders içeriklerinin bir parçası olarak uygulanmış ve bu yöntemin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin akademik başarısında anlamlı bir artış olduğu tespit edilmiştir. Akyol (2022) ise çalışmasında sanat temelli sosyal bilgiler eğitiminin akademik başarı, motivasyon ve bilginin kalıcılığı üzerine olumlu etkisinin bulunduğunu belirtmiştir. Verilen çalışma bulgularına göre, geleneksel sahne sanatlarının, öğrencilerin akademik başarı düzeylerini artırmada olumlu bir etki sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Sıklıkla vurgulanmasa da bir katılımcı geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamında kullanılmasının öğrencilerin özgüven ve ifade yeteneğinin gelişimine katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Akhan'ın (2013) çalışmasında sanatın sadece estetik duygulara hitap etmediği, aynı zamanda bireylerin kendini gerçekleştirmesine ve içsel potansiyellerini keşfetmesine katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Ünver (2016) ise sanat eğitiminin iletişim becerilerini geliştirme üzerine etkilerini vurgulamıştır. Bu sebeplerden kaynaklı olarak öğretmenler, öğrencilerin özgüven ve ifade yeteneklerinin geleneksel sahne sanatları aracılığıyla geliştirilebileceğini vurgulamış olabilirler. Bu durum muhtemel sonuçlar arasında değerlendirilebilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerine *''Geleneksel sahne sanatlarının Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında daha etkili kullanılabilmesi için hangi önerilerde bulunursunuz?''* Sorusu yönetilmiş ve katılımcılar, bu sahne sanatlarının öğrenme ortamlarına entegre edilirken öğrenci merkezli bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Eğitim dinamik bir süreci temsil etmektedir. Bu noktada tarih boyunca öğrenci profillerinde anlamlı değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle günümüzde sosyal bilgiler öğretmenleri sıklıkla Z kuşağı olarak adlandırılan öğrencilerle etkileşimde bulunmaktadır. Bu öğrenciler çoklu kaynakları kullanarak bilgiyi elde etmektedirler (Karadoğan, 2019). Bu noktada öğrenme ortamlarında bu öğrencilere hitap edebilmek için öğrenci merkezli yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Alanyazında bu görüşü destekleyen çalışmalar bulunmaktadır.

Örneğin, Kan (2006) çalışmasında, öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik olumlu tutumlar geliştirebilmeleri için, öğrenci merkezli öğretim yöntemlerinin benimsenmesinin önemini vurgulamıştır. Yaşar ve diğerleri (2015) tarafından hazırlanan çalışmada, öğrenci merkezli yaklaşımların sosyal bilgiler eğitimine etkisi tespit edilmek hedeflenmiştir. Meta analiz yöntemi kullanılarak 52 yüksek lisans ve doktora tezi derinlemesine incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrenci merkezli yöntem, teknik ve materyaller akademik başarıyı olumlu bir şekilde artırmaktadır. Jančič ve Hus'un (2019) çalışmalarında, Slovenya'da görev yapan öğretmenler tarafından sosyal bilgiler derslerini yapılandırmacı ve öğrenci merkezli bir eğitim yaklaşımı benimsenerek öğretilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tüm bu sebeplerden kaynaklı olarak, sosyal bilgiler öğretmenleri geleneksel sahne sanatlarını öğrenme ortamlarına entegre ederken, öğrenci merkezli yaklaşımların kullanılması gerektiğini vurgulamış olabilirler. Bu durum, muhtemel sonuçlar arasında yer almaktadır. Diğer taraftan, bir grup katılımcı da müfredatın yoğunluğuna ve ders saatlerinin yetersizliğine dikkat çekmiştir. Özellikle, sosyal bilgiler müfredatının kapsamlı ve yoğun yapısı ile ders sürelerinin sınırlı olması nedeniyle, katılımcılar geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarına entegrasyonunda zorluklar yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, geleneksel sahne sanatlarını öğrenme ortamlarına entegre ederken müfredatın ve ders saatlerinin dikkate alınması katılımcılar tarafından sunulan öneriler arasındadır. Akşit (2011) tarafından yapılan çalışmada Denizli ve Erzurum illerinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri ders saatlerinin yetersiz olduğunu ve müfredatı yetiştirmekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Gönenç ve Açıkkalın (2017) tarafından hazırlanan çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar analiz edilmiştir. Çalışma bulgularına göre, öğretmenler haftalık ders saatlerinin yetersiz olduğunu ve ders içeriğinin yoğun olduğunu belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular, araştırma sonuçlarımızla tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda, geleneksel sahne sanatlarının sosyal bilgiler eğitimine etkili bir şekilde entegre edilebilmesi için müfredat yoğunluğunun azaltılması ve ders sürelerinin yeterli düzeyde olması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmasa da geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarına entegre edilmesi sürecinde teknolojik uygulamaların kullanılması gerektiği yönünde bir öneri sunulmuştur. Dolayısıyla katılımcılar doğrudan vurgulamasa da dolaylı olarak dijital sanat uygulamalarına atıfta bulundukları söylenebilir. Eskici ve Altun (2023) tarafından hazırlanan çalışmada, kültür ve miras öğrenme alanı için yeni bir kazanım önerisi geliştirilmiştir. Bu öneride, öğrencilerin dijital sanat konusunda bilgi sahibi olmaları hedeflenmiştir. Bu noktada, kültür ve miras öğrenme alanında yer alan konuların aktarımında, geleneksel sahne sanatlarının

dijital ortamlarda özüne bağlı kalacak şekilde yeniden canlandırılarak eğitsel bir materyal olarak öğrenme ortamlarında kullanılabileceği düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular bütüncül bir şekilde değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin 7. sınıf Türk tarihinde yolculuk ünitesinin kazanımlarının aktarımında geleneksel sahne sanatlarının kullanımına yönelik olumlu bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Öğretmenler, geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarını daha dinamik ve etkileşimli hale getirebileceğini ifade etmişlerdir. Ancak, uygulama sürecinde karşılaşılan çeşitli zorluklar nedeniyle bu sanat dallarını sıkça kullanamadıkları belirtilmiştir.

- Araştırma bulgularına göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin geleneksel sahne sanatları konusundaki bilgi birikimlerinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada, öğretmenlerin bu sanat dalları hakkında bilgi seviyelerini artırmak amacıyla hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi ve uzmanlardan destek alınması önerilmektedir.
- Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Gelecek araştırmacılar, kültür aktarımında sanatsal faaliyetlerin rolü ve önemini belirlemek amacıyla deneysel yöntemler aracılığıyla daha derinlemesine incelemeler yapabilirler.
- Öğrenme ortamlarında geleneksel sahne sanatlarının entegre edilebilmesi için öğretim materyalleri ve kılavuzlar hazırlanabilir.
- Geleneksel sahne sanatları dijital platformlarda özüne bağlı kalacak şekilde tasarlanıp öğrenme ortamlarında materyal olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Açıkalın, M. & Gönenç, S. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara getirdikleri çözüm önerileri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(1) ss.26-41.

Akhan, N. E. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sanat algıları ve sanat konularının öğretimine yönelik görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(ÖYGE Özel Sayısı), 146-169.

Akşit, İ. (2011). İlköğretimde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar (Denizli - Erzurum örneği) incelenmesi (Tez no. 286631) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akyol, C. (2022). *Sanat temelli sosyal bilgiler öğretimi: bir eylem araştırması* (Tez no. 722584) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Altun, S. & Khvedeliani, T. (2019). Gürcü–Türk halk gösterileri "Berikaoba, Keenoba ve Orta oyunu" üzerine. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *29*, 1-14.

Anameriç, H. (2014). Bilginin toplumsallaşmasında bir bilgi kaynağı olarak gölge tiyatrosu: Karagöz ve Hacivat. *Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi*, 1-18.

Atan, A., Bilsel, Ç. & Uçan, B. (2015). Dijital sanat uygulamaları üzerine bir inceleme. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi 7(26), 1–14.*

Avcı, Y. Y. (2020). İletişimsizliğin gülen yüzleri: Karagöz ile Hacivat. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (8), 295-307.*

Ayaydın, A. (2020). Psikoloji ve sanat etkileşimi üzerine. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi, 4(1), 8-12.*

Azılıoğlu, K. & Yılmaz, M. (2021). Toplumsal ve kültürel değişimlerin sanat eğitimine yansımaları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 443-461.

Baş, K. & Durmuş, E. (2019). Pre-Test the effect of teaching social studies course through performing arts on the students' academic achievement and permanence of their knowledge. *International Journal of Education and Literacy Studies*, *7*(2), 107-121.

Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, *9*(1), 23-28.

Baysal, E. A. & Hocaoğlu, N. (2019). Nitel araştırma modelleri-desenleri. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s. 126-149). Pegem Akademi.

Bulut, M. (2014). Türkçe eğitiminde dil ve kültürel değerlerin kazanılmasında Karagöz /gölge oyununun işlevsel kullanımı üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, *2*(3), 88-100.

Burstein, J. & Knotts, G. (2010). Creating connections: Integrating the visual arts with social studies. *Social Studies and the Young Learner, 23(1), 20-23.*

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2024). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (35. Baskı). Pegem Akademi.

Christensen, L.M. (2006). Using art to teach history to young learners. *Social Education, 70(5),312- 315.*

Çelik, A. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Karagöz ve Hacivat'a ilişkin anlamlandırmalarının incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *48*(221), 37-49.

Çelik, H. A. (2019). Türkiye'de geleneksel ve modern kukla tiyatrosunun yakın geçmişteki gelişimi (Tez no. 600512) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çevik, M. (2017). Kukla ve kukla tiyatrosu. *Researcher: Social Science Studies,5(4), 466-476.*

Daştan, N. (2018). Dramatik bir gösterim türü olarak Türk kukla tiyatrosu (Tez no. 516056) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Delen, M. & Toyran, M. (2024). Çocuklara Karagöz oyunu ile atasözü öğretimi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *14*(1), 385-395.

Dehalwar, K. & Sharma, S. N. (2024). Exploring the distinctions between quantitative and qualitative research methods. *Think India Journal*, *27*(1), 7-15.

Dissanayake, E. (2014). Art as a human universal: An adaptationist view. In *Origins of Religion, Cognition and Culture* (pp. 135-153). Routledge.

Dömbekci, H. A., & Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(Özel Sayı 2), 141-160.

Durmaz, Ö. Ü. U. (2018). Bereket, eğitim, eğlence üçgeninde bir Köy Seyirlik Oyunu: Hibibim. *Milli Folklor*, *118*, 130-144.

Dündar, R., Kızık, M. M. & Kurt, F. (2022). Somut olmayan kültürel miras öğemiz meddahlık ve 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yeri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, *7*(Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan), 1731-1751.

Düzgün, D. & Günay, R. M. (2020). Kültürel miras aktarımında tiyatro sanatından yararlanmanın örneği olarak "Bir Nefes Dede Korkut" oyunu. *Milli Folklor*, *16*(127), 101-112.

Efeoğlu, S. (2023). Köy Seyirlik Oyunlarında oynanma zamanı ve performansı etkileyen bir unsur: Bilinmezlik. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(1), 139-151.

Eskici, E. & Altun, A. (2023). Sosyal bilimlerde dijitalleşme ve sosyal bilgiler öğretim programına yansıtılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(4), 1686-1719.

Genç, G. & Altınok, N. E. (2021). İlkokul 4. sınıf çevre ölçme konusunda kukla destekli öğretim yapılmasının öğrencilerin tutum ve kaygı düzeylerine etkisi. E. Türe (Ed.), 11. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı içinde* (s. 95-104). Asos.

Güler, M. & Özdemir, M. (2007). Türkiyede kuklacılık ve ipli ahşap kukla yapımından bir örnek. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *27*(2), 211-226.

İçyar, C. Köy seyirlik oyunları'nın teknik özellikleri. *Sanat Dergisi*, (30), 68-72.

İlter, İ. (2018). Öğretmenlerin sosyal bilgiler derslerinde öğretim yöntemleri ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *11*(1), 1-29.

İşçi, T. G. & Yazıcı, K. (2022). Öğretmen adaylarının gözünden ortaokul sosyal bilgiler derslerinde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, *9*(88), 1986-1994.

Jančič, P. & Hus, V. (2019). Representation of teaching strategies based on constructivism in social studies. *International Journal of Innovation and Learning*, *25*(1), 64-77.

Jumriani, J., Muhaimin, M., Mutiani, M., Abbas, E. W. & Rusmaniah, R. (2024). Efforts to preserve traditional music through social knowledge subjects. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, *18*(1), 140-147.

Kan, Ç. (2006). Etkili sosyal bilgiler öğretimi arayışı. *Kastamonu Education Journal*, *14*(2), 537-544.

Karasar, N. (2024). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (37. Baskı). Nobel Yayıncılık.

Karadoğan, A. (2019). Z kuşağı ve öğretmenlik mesleği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 9-41.

Karacabey, S. (1995). Geleneksel Batı'ya Türk tiyatrosu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, *12*(12), 1-10.

Kara, C. & Baş, K. (2017). Sahne sanatlarıyla sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu (Ed.), *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde (s. 419-452). Pegem Akademi.

Karahan, Z. G. Y. (2019). Karagöz-Hacivat oyunlarında doğa ikilemi. *Folklor/Edebiyat*, *25*(100), 1133-1144.

Konur, T. (1995). Ortaoyunu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, *12*(12), 47-51.

Kroflin, L. (2012). The role of the puppet in language teac hing. In L. Kroflin (Ed.), The power of the puppet (pp. 46–62). Zagreb, Croatia: Union Internationale de la Marionette.

Kröger, T. & Nupponen, A. M. (2019). Puppet as a pedagogical tool: A literature review. *International Electronic Journal of Elementary Education*, *11*(4), 393-401.

Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage publications.

Ocak, G. (2019). Bilimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama araçları. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 218-268). Pegem Akademi.

Reşit, B. (2021). Şaman ayinleri ile meddah gösterileri ortaklığı bağlamında yeni bir tiyatro yaklaşımı ve bir örnek oyun yazımı (Tez no. 680994) [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Şen, H. E. (2017). Geçmişten günümüze meddah (Tez no. 466228) [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Tolu, O. A. (2021). Orta oyununun sosyolojik yapısı ve modern Türk Sanatına etkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (6), 314-323.

Töre, E. (2009). Türk tiyatrosunun kaynakları. *Electronic Turkish Studies*, *4*.

Tülücü, S. (2005). Meddah, meddahlık ve meddah hikayeleri üzerine bazı notlar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (24), 1-14.

Ünlüer, G. (2018). Sosyal bilgiler dersinde kültür öğretiminde türkülerden yararlanma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(1), 581-594.

Ünver, E. (2016). Neden ve nasıl sanat eğitimi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, *5*(23), 865-878.

Yaylak, E. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim yöntem ve uygulamalarının değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(1), 187-205.

Yaşar, Ş., Köse, T. Ç., Nur, G. Ö. Z. & Bayır, Ö. G. (2015). Sosyal bilgiler dersinde öğrenci merkezli öğretme-öğrenme süreçlerinin etkililiği: Bir meta analiz çalışması. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, *5*(1), 38-56.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018*). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Zaidel, D. W. (2018). Culture and art: Importance of art practice, not aesthetics, to early human culture. *Progress in Brain Research*, *237*, 25-40.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Since the early periods of history, the concept of art has emerged due to mankind's love of aesthetic satisfaction and the search for beauty (Atan et al., 2015). In this direction, each civilisation has defined the concept of art based on its own cultural perspectives. Therefore, individuals have used art as a tool to express their psychology, feelings and thoughts (Ayaydın, 2020). In this context, art is considered as a form of embodiment of the storms and emotional depths in the mental states of individuals. In particular, traditional performing arts represent an important heritage in reflecting the identity and culture of Turkish society. These art branches reveal the old beliefs of Turkish peasants, in short, the social and cultural structure of that period (Karacabey, 1995). Turkish peasants played various games on important days and cold winter nights in order to keep their traditions and customs alive, to draw attention to the social problems existing in the society and to have fun and spend time together (Töre, 2009). Through these games they played, the culture of the society was transferred to future generations and socialisation was provided through informal ways. From this point of view, the main purpose of this study is to determine teachers' views on the use of traditional performing arts in the transfer of the learning outcomes of the 7th

grade Journey in Turkish History unit. Within the scope of the research, a comprehensive analysis was carried out for four sub-objectives.

1. What are the opinions of social studies teachers about the use of traditional performing arts in the transfer of the learning outcomes of the unit Journey in Turkish History?
2. What are the opinions of social studies teachers on whether traditional performing arts have been used as a teaching method before in teaching the learning outcomes of the Journey in Turkish History unit?
3. What are the opinions of social studies teachers about the potential of traditional performing arts to increase student achievement in teaching the learning outcomes of the Journey in Turkish History unit?
4. What are the suggestions of social studies teachers for using traditional performing arts more effectively in the transfer of the learning outcomes of the Journey in Turkish History unit?

Method: This research was modelled according to case study, one of the qualitative research methods. Qualitative research methods have an approach that aims to understand individuals' complex and difficult to understand behaviours, experiences, internal processes, social phenomena and events in depth (Dehalwar & Sharma, 2024). In this context, using qualitative research methods, the researcher collects data directly from the source and in this process, rich descriptions and in-depth analyses are carried out (Büyüköztürk et al., 2024). Case study is a model used for in-depth investigation of a situation with certain boundaries within its own context. In this model, answers to 'How' and 'Why' questions are sought (Baysal & Hocaoğlu, 2019). At this point, the case study model was preferred in order to determine the place and importance of traditional performing arts in the teaching process and their educational value in teaching the acquisitions of the social studies course Journey in Turkish history unit

Findings: This study includes the data collection process for four sub-objectives. Social studies teachers were asked the question 'What are your views on the use of traditional performing arts as a teaching method in the transfer of the learning outcomes of the 7th grade Journey in Turkish History unit?' and the participants stated that traditional performing arts would significantly enrich their learning experiences. They also stated that these arts would contribute to the development of students' historical empathy skills.

The participants were asked the question 'Have you ever used traditional performing arts as a teaching method in teaching the learning outcomes of the Journey in Turkish History unit?' and the majority of the participants stated that they had not used this method before. In addition, the participants responded

positively to the question ‘Do you believe that traditional performing arts have the potential to increase student achievement in teaching the learning outcomes of the Journey in Turkish History unit?’ and stated that these arts offer effective learning strategies.

Finally, the participants were asked the question ‘What suggestions would you make for the more effective use of traditional performing arts in the transfer of the outcomes of the Journey in Turkish History unit?’ and the participants emphasised that a student-centred education approach should be adopted in integrating these arts into learning environments. However, some participants also drew attention to the obstacles related to the intensity of the curriculum and the insufficiency of the course hours.

Result and Discussion: The findings obtained within the scope of the study reveal that social studies teachers have a positive attitude towards the use of traditional performing arts in the transfer of the learning outcomes of the 7th grade Journey in Turkish History unit. Teachers stated that traditional performing arts can make learning environments more dynamic and interactive. This finding is consistent with the views of Christenes (2006), who emphasises the importance of using art in learning-teaching environments. Christenes stated that works of art reflect the history and culture of a nation and that using these works in learning environments allows students to have interesting experiences. Düzgün and Günay (2020) state that in the transfer of cultural heritage to future generations, original cultural and literary elements should be gained through performing arts. This view is another important finding that supports the role of traditional performing arts in education. In the study conducted by Baş and Durmuş (2019), it was determined that integrating traditional performing arts, especially Karagöz and Hacivat shadow plays, into the course content in the 6th grade social studies course provided a significant increase in students' academic achievement. These findings show that the use of traditional performing arts in educational processes can positively affect students' learning motivation and academic performance. However, social studies teachers stated that they could not use traditional performing arts frequently in learning environments due to various difficulties they encountered during the implementation process.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Bu çalışmada verilerin analizinde ve şekillerin hazırlanmasında DeepSeek ve Dall-E adlı yapay zekâ araçları kullanılmıştır. Geleneksel sahne sanatlarının öğrenme ortamlarında kullanımını somutlaştırmak amacıyla sınıf senaryoları hazırlanmış ve Dall- E adlı yapay zekâ aracı kullanılarak şekiller oluşturulmuştur. Ayrıca Canva uygulamasında yer alan şekil taslakları araştırmacılar tarafından yeninden renklendirilmiş ve kullanılmıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4549-4586
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.79998
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 26.12.2024 Submitted date
Kabul tarihi 25.06.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Erol, E., & Karadağ, D. (2025). Art Nouveau Interiors in The Ottoman Empire: The Case of Pera Palace Hotel. *Journal of History School,* 78, 4549-4586.

ART NOUVEAU INTERIORS IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE CASE OF PERA PALACE HOTEL[1]

Eda EROL[2] & Derya KARADAĞ[3]

Abstract
Art Nouveau, an influential art movement of the late 19th and early 20th centuries, shaped architectural and interior design across Europe and beyond. Focusing on the Ottoman Empire, this study explores the distinctive adaptation of Art Nouveau in Istanbul's Pera and Galata districts, shaped by European influence and the integration of local cultural aesthetics. Through on-site observations, the research analyses the interior design of the Pera Palas Hotel, built in the late 19th century, classifying its features into interior materials and finishes, ornamental details, and furnishings. The findings reveal how Ottoman Art Nouveau harmonized global Art Nouveau motifs with Neo-Classical features and local aesthetic sensibilities, resulting in a distinctive hybrid style. This study contributes to understanding the cultural and architectural synthesis in Ottoman Art Nouveau, offering insights into its significance within global design trends and its legacy in Istanbul's architectural history.

Keywords: Art Nouveau, Ottoman Empire, Pera-Galata, Interior Design, Pera Palace Hotel.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Art Nouveau İç Mekânlar: Pera Palas Oteli Örneği

Öz
Art Nouveau, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarının etkili bir sanat akımı olarak Avrupa ve ötesinde mimari ve iç mekân tasarımını şekillendirmiştir. Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'na odaklanarak, Avrupa etkisi tarafından şekillendirilen ve yerel kültürel

[1] Bu makale, ikinci yazarın danışmanlığından birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
[2] Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İç Mimarlık Doktora Programı
[3] Dr. Öğretim Üyesi, FMV Işık Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, derya.karadag@isikun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8935-6403

estetikle bütünleşen Art Nouveau'nun İstanbul'un Pera ve Galata bölgelerindeki özgün adaptasyonunu incelemektedir. Yerinde gözlemler aracılığıyla yapılan araştırma, 19. yüzyıl sonlarında inşa edilen Pera Palas Oteli'nin iç mekân tasarımını analiz etmekte ve özelliklerini iç mekân malzemeleri, süsleme detayları ve mobilyalar olarak sınıflandırmaktadır. Bulgular, Osmanlı Art Nouveau'sunun küresel Art Nouveau motiflerini Neo-Klasik özellikler ve yerel estetik duyarlılıklarla nasıl uyum içinde birleştirdiğini ve bunun sonucunda kendine özgü bir melez tarz oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Osmanlı Art Nouveau'sundaki kültürel ve mimari sentezi anlamaya katkı sağlamakta, küresel tasarım trendleri içindeki önemine ve İstanbul'un mimari tarihindeki mirasına dair içgörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Art Nouveau, Osmanlı İmparatorluğu, Pera-Galata, İç Mekân Tasarımı, Pera Palas Oteli.

INTRODUCTION

Art Nouveau, a movement that emerged in the late 19th century and declined by the early 20th century, employed a profound influence on the artistic and cultural landscapes of both Europe and America. Despite its international scope, the movement's manifestations were deeply rooted in local traditions and cultural contexts, resulting in distinctive regional styles (Greenhalgh, 2000, p. 616–625). This interplay between global spread and local identity underscored the adaptability of Art Nouveau, as artists synthesized their creative visions with regional influences to produce uniquely original works (Howard, 1996, p. 1–12). At the heart of the movement was its defiance of the mechanization and mass production brought about by the Industrial Revolution (Raizman, 2003, p. 34–42). Art Nouveau sought to restore the primacy of craftsmanship by emphasizing the artistic integrity of design and the value of handcrafted objects. By celebrating the contributions of artisans and the individuality inherent in their creations, the movement offered a counter-narrative to industrial uniformity, positioning itself as a testament to the enduring importance of artistry in the modern era (Silverman, 1989, p. 109).

The origins of Art Nouveau were diverse and multifaceted, reflecting its emergence through various channels such as literary publications, design schools, art exhibitions, and social clubs (Madsen, 1976, p. 19). In the Ottoman Empire, international exhibitions played a particularly critical role in introducing the movement (Çelik, 2023, p. 36). A notable example is the Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi, an exhibition designed by the Italian architect Raimondo D'Aronco. This event marked the first significant infusion of European Art Nouveau into Ottoman architecture, with D'Aronco's contributions

proving instrumental in shaping the style's regional adaptation (Barillari, 1995, p. 29; Adıgüzel, 2020, p. 157–182).

Simultaneously, the Ottoman Empire's broader modernization and Westernization efforts further facilitated the adoption of Art Nouveau principles, aligning with global trends of the late 19th and early 20th centuries. These dynamics underscore the movement's ability to integrate into diverse cultural and political contexts, adapting its aesthetics to local frameworks while maintaining its core artistic ideals (Batur, 2005, p. 141).

This study investigates the emergence and development of Art Nouveau within the Ottoman Empire, with a particular focus on its defining characteristics and the factors that shaped its evolution. The analysis centres on key stylistic elements in the Pera and Galata districts, the specific influences reflected in the Pera Palas Hotel, and comparative studies of Ottoman and European Art Nouveau interiors. Through these themes, the research aims to deepen the understanding of Ottoman Art Nouveau within its broader historical and cultural framework.

The study begins by exploring the origins of Art Nouveau in Europe before tracing its adaptation within the Ottoman context, ultimately narrowing its focus to the Pera Palas Hotel. This landmark structure was selected for its enduring architectural significance and its exemplary representation of Ottoman Art Nouveau heritage. The analysis of selected interiors employs three primary categories: interior finishings (including floors, walls, and ceilings), stained glass and ornamentation (including ironwork), and furniture. By examining these components, the study offers a detailed understanding of how European Art Nouveau principles were integrated and reinterpreted in the Ottoman Empire. Ultimately, this research seeks to provide a foundation for further scholarship on Ottoman Art Nouveau interiors, offering insights into the intersection of European and Ottoman design traditions and highlighting the Pera Palas Hotel as a sustainable model of this stylistic fusion.

1. ORIGINS AND DEVELOPMENT OF THE ART NOUVEAU STYLE

Art Nouveau, or "New Art," emerged between 1890 and 1910, leaving a profound mark on European art and design through the early 20th century. The movement arose as a reaction to the industrialization of society, challenging the decline in craftsmanship and the uniformity of mass production brought about by the Industrial Revolution (Metropolitan Museum of Art, 2024). Proponents of Art Nouveau emphasized the uniqueness of handcrafted works while simultaneously adopting innovative materials like iron, which enabled the creation of intricate

architectural forms. The movement's iconic motifs, including flowing curves, floral patterns, and peacock feathers, characterise its dynamic synthesis of traditional forms with modern sensibilities (Encyclopaedia Britannica, 2024).

The roots of Art Nouveau can be traced to mid-19th-century England, where the Industrial Revolution was met with its first organized resistance. The Arts and Crafts movement, started by actors such as William Morris and John Ruskin, sought to counteract the mechanization of production by reviving traditional craftsmanship and acclaiming aesthetic integrity (Cumming & Kaplan, 1991, p. 18–22). This ideological foundation, with its emphasis on artisanal quality and artistry over mechanization, laid the groundwork for Art Nouveaus' development as a movement that harmonized artistic expression with functional design (Barillari & Godoli, 1997, p. 63).

Although centred in Europe, Art Nouveau was deeply influenced by non-European cultures, particularly Japanese art (Tatarkowski, 2003, p. 14). Motifs such as floral decorations, nature-inspired patterns, and linear forms, hallmarks of Japan's Ukiyo-e woodblock prints, were adopted into the movement's visual language. Duncan (1994) adds that these cultural exchanges between Asia and Europe shaped a unique synthesis of Eastern and Western traditions, defining the style's distinct identity.

A pivotal moment in its development was the 1900 Paris World's Fair, where Art Nouveau gained international recognition. The event showcased the movement's artistic achievements alongside industrial innovations, solidifying its role in bridging art and modern engineering (Dilmaç, 2015, p. 1–16; Karakuş, 2018, p. 92–95). The movement extended its influence across architecture, graphic design, decorative arts, and textiles. It was known as 'Stile Floreale' in Italy, 'Modernismo' in Spain, 'Jugendstil' in Germany, 'Secession' in Austria, 'Stil Des Vingt' in Belgium, 'Glasgow' in Scotland, and 'Tarz-ı Cedid' in the Ottoman Empire, reflecting the cultural diversity of its interpretations (Pelichet & Duperrex, 1976, p. 13; Krausse, 2005).

1.1 The European Spectrum of Art Nouveau: Regional Expressions

Art Nouveau was not a uniform movement but rather a diverse phenomenon that evolved distinctively across Europe, shaped by the cultural, artistic, and architectural traditions of individual regions. While the movement was unified by its overarching emphasis on craftsmanship, organic and nature-inspired designs, and a rejection of industrial mass production, its interpretations were influenced by local contexts. This diversity is evident in the varying names, leading figures, and hallmark works associated with Art Nouveau in different

countries, each reflecting the unique aesthetic priorities and cultural identities of their regions (Table 1).

Table 1.

European art nouveau regional expressions

Region	Style	Key Figures	Distinctive Features
England	Modern Style	Augustus Pugin John Ruskin William Morris	Nature-inspired designs, Gothic influences, focus on craftsmanship
Scotland	Glasgow Style	Charles Rennie Mackintosh	Local craftsmanship, integration with Arts and Crafts movement
Spain	Modernismo	Antoni Gaudí Lluis Domènech i Montaner Josep Maria Jujol	Neo-Gothic, Spanish Baroque, and Moorish influences
Belgium	Stil Des Vingt	Victor Horta Paul Hankar	Avant-garde ornamentation, geometric details, wrought ironwork
France	Art Nouveau	Hector Guimard Émile Gallé	Floral patterns, Orientalist influences, intricate designs
Italy	Stil Liberty	Vittorio Valabrega Agostino Lauro Carlo Bugatti	Floral patterns, Romanticism influences, emphasis on ceramics and glass
Germany	Jugendstil	Henry Van de Velde Otto Eckmann	Floral patterns, flowing lines, modern and functional designs
Austria	Secessionstil	Gustav Klimt Josef Hoffmann Joseph Maria Olbrich Koloman Moser	Geometric patterns, 'total artwork' concept (Gesamtkunstwerk)

As the birthplace of the Industrial Revolution, England played a pivotal role in the emergence of Art Nouveau, where the movement initially flourished under the name ‘Modern Style.’ The roots of Art Nouveau in England can be traced back to the mid-19th century, shaped by actors such as Augustus Pugin, John Ruskin, and William Morris, who were also prominent figures in Gothic art and Pre-Raphaelites. John Ruskin, a London-born art critic and theorist, strongly emphasized the importance of representing nature in its most genuine and abstract forms (Hilton, 2002). His detailed studies of the naturalistic elements in Gothic architecture laid an intellectual groundwork that later influenced the development of Art Nouveau. Similarly, William Morris played a pivotal role in shaping Art Nouveau in England. Known as a poet, designer, and a major figure in the Arts and Crafts movement, Morris drew inspiration from medieval art and aesthetics but reimagined these principles for modern applications. His creative endeavours bridged textile, wallpaper, and stained-glass design, and he made significant contributions to typography, including the creation of the ‘golden type,’ which

was influenced by Celtic manuscripts and William Blake's illustrations. In 1861, Morris collaborated with Burne-Jones and Rossetti to establish a fine arts guild, producing furniture, tapestries, tiles, fabrics, and wallpapers. Their designs, such as the iconic 'Acanthus' (1875)4 and 'Sunflower' (1879)5 wallpapers, gained widespread acclaim for their precise depiction of natural forms and plant-inspired motifs. These works set new standards in decorative arts, blending artistic creativity with meticulous craftsmanship, and remain prototypical achievements of the era (Bektaş, 1992).

In Scotland, Art Nouveau, often referred to as the 'Glasgow Style,' found its expression through the work of Charles Rennie Mackintosh (1868–1928) and the Glasgow School, which he led. This movement marked a pivotal moment in the development of modern design and architecture. By the time Mackintosh began establishing himself as a designer in the late 1890s, the stylistic principles of the Arts and Crafts movement had already gained strong traction in Glasgow, setting the stage for the evolution of a distinct Scottish interpretation of Art Nouveau. Mackintosh and the Glasgow School introduced a unique approach that emphasized local craftsmanship, construction techniques, and decorative elements, diverging from the influence of international styles such as Gothic or Greco-Roman classicism. This regional focus not only distinguished Scottish Art Nouveau but also resonated with broader movements, as evidenced by the Vienna Secessionists adopting decorative techniques inspired by the Glasgow School (Duncan, 1994, p. 32).

In Spain, Art Nouveau was known as 'Modernismo', emerging first in Barcelona and later spreading across the country. Key figures such as Antoni Gaudí (1852–1926), Lluis Domènech i Montaner (1850–1923), and Josep Maria Jujol (1879–1949) defined the movement, making it a transformative force in Spanish architecture. Antoni Gaudí, deeply influenced by John Ruskin's idea that 'ornamentation is the source of architecture,' turned Barcelona into one of Art Nouveaus' key European centres (Espuche, 1990, p. 35). The 1888 Barcelona World Fair is often seen as the beginning of Modernismo. Early works like Gaudí's *Casa Vicens* (1885)[6], which drew on Oriental and Japanese influences, and the *Montaner i Simon* newspaper (1880) marked the style's first expressions.

[4] Acanthus Wallpaper, William Morris, 1875, Victoria and Albert Museum, "William Morris and Wallpaper Design," accessed January 2, 2022, https://www.vam.ac.uk/articles/william-morris-and-wallpaper-design.
[5] Sunflower Wallpaper, William Morris, 1879, Victoria and Albert Museum, "William Morris and Wallpaper Design," accessed January 2, 2022, https://www.vam.ac.uk/articles/william-morris-and-wallpaper-design.
[6] Casa Vicens, accessed December 2, 2024, https://casavicens.org/.

The *Barcelona School of Architecture*, founded in 1875, trained many Modernismo artists, while the magazine *La Revista Azul* (1894) helped shape its identity. Modernismo reflected Spain's cultural divisions. While traditionalists preferred Gothic and Flemish Renaissance styles, progressive thinkers, including Socialists and Liberals, embraced Modernismo for its modern and expressive qualities. This unique Spanish interpretation of Art Nouveau incorporated Neo-Gothic, Spanish Baroque, and Moorish influences, creating a richly diverse architectural language (Batur, 2005, p. 73–82).

In Belgium, Art Nouveau was known as 'Stil Des Vingt', emerging as a response to industrialization and mass production. Artists and architects sought to highlight the value of craftsmanship, with Brussels becoming one of the movement's most influential centers. A pivotal figure in Belgium's artistic scene, lawyer Octave Maus (1856–1919), founded 'L'Art Moderne' magazine in 1881, the first publication to discuss Art Nouveau in the country (Weisberg, 1986). Brussels also attracted international artists, including French architect Hector Guimard, who visited the city for inspiration. One of Art Nouveau's leading architects, Victor Horta (1861–1947), designed the Hôtel Tassel in 1883, as the world's first Art Nouveau building (Madsen, 1976, p. 110). However, earlier examples such as Antoni Gaudí's Palau Güell (1889) suggest a broader timeline for the style's origins. Alongside Horta, Paul Hankar (1859–1901) was another significant figure in Belgian Art Nouveau. Influenced by the English Arts and Crafts movement, Hankar incorporated avant-garde ornamentation, geometric details, and classical sculptures into his designs, often using advanced techniques in wrought ironwork. With over 500 notable Art Nouveau buildings, Belgium remains one of the movement's defining regions, establishing Brussels as a capital of Art Nouveau and a global centre for innovative design (Batur, 2005, p. 17–24).

In France, Art Nouveau flourished in two main centres: Paris and Nancy. Nancy's Ecole de Nancy, founded by Émile Gallé (1846–1904), became a key institution, with artists drawing heavily on nature for inspiration. Gallé blended 18th-century Rococo forms with Orientalist influences and applied intricate patterns to glass, ceramics, and furniture, establishing himself as a leading figure of the movement (Duncan, 1994, p. 42–43; Baytar, 2019, p. 455–471). In Paris, small-scale ateliers and larger workshops like Sèvres and Limoges played a major role in spreading Art Nouveau. Hector Guimard (1867–1942) emerged as the style's most iconic figure, with his flowing, organic designs for the Paris Metro entrances earning the nickname 'Style Metro.' Although influenced by Victor Horta, Guimard developed his own approach, which he termed the 'Guimard Style.' Henri Sauvage (1873–1932) also contributed to the movement, designing furniture

maker Majorelle's home in Nancy at just 25. While Paris produced remarkable Art Nouveau interiors, its overall impact on facades was relatively limited (Batur, 2005, p. 60).

In Italy, Art Nouveau was known as 'Stil Liberty', influenced by Vienna's Secession movement and France's floral style. Often referred to as 'Stile Floreale', the Italian iteration of the movement gained its name from its frequent use of floral motifs. Inspired by Romanticism, nature, and movements advocating freedom and change, particularly in cities such as Turin, Milan, and Rome (Meeks, 1961, p. 114). The movement initially flourished in architecture, interior design, and graphic arts during the late 19th century, while its influence on ceramics emerged later in the early 20th century, primarily catering to the tourist market. The Arte Della Ceramica became renowned for its Art Nouveau vases and plates. Similarly, glass art gained prominence with the adoption of the 'Murrini' decorative glass technique, blending traditional Italian craftsmanship with modern styles. Italian poet and critic Gabriele D'Annunzio described the style as "the baroque sensuality and intimate decadence", highlighting one of its distinctive characteristics (Masini, 1987, p. 309).

The 1902 Turin Exhibition, officially titled the 'Prima Esposizione Internazionale d'Arte Decorativa Moderna' (First International Exhibition of Modern Decorative Arts), marked a turning point for Italian Art Nouveau. It positioned Turin as a centre for industrial growth and the development of Stile Floreale. Designers such as Vittorio Valabrega, Agostino Lauro, and Carlo Bugatti showcased their work, while Gaetano Moretti contributed a naturalistic room design featuring floral, fruit, and leafy motifs typical of Italian Art Nouveau (Weisberg, 1986). Architect Raimondo D'Aronco, the chief architect of the Turin Exhibition, played a pivotal role in the event. Notably, D'Aronco's work diverged from traditional Stile Floreale, emphasizing a more individualistic approach to Art Nouveau (Adıgüzel, 2020, p. 177).

Art Nouveau emerged in Germany in the late 1890s as 'Jugendstil', with Munich, Berlin, and Darmstadt as its main centres. The Munich Secession, inspired by Vienna, played a key role in its development, supported by Georg Hirth (1841–1916). Hirth founded the magazine Jugend in 1896, giving the movement its name and a platform to promote its ideas (Ashby, 2022, p. 47–50). The 1897 Dresden International Exhibition helped spread Jugendstil, with Henry Van de Velde (1863–1957) gaining prominence for his innovative interior designs and contributions to the Folkwang Museum, where he integrated fixed and movable elements in cohesive spaces (Eco, 2006, p. 369). Key figures in the movement included Otto Eckmann (1865–1902), known for his flowing lines and iconic

work ‘The Five Swans’, which symbolized Munich’s Jugendstil (Lehne, 1990, p. 28). Hermann Obrist (1863–1927) also left his mark with designs like ‘Peitschenhieb’, a renowned example of German floral patterns (Süsveren, 2015).

In Austria, Art Nouveau, known as “Secessionstil”, emerged with the Secession Group, founded in 1897 by artists like Gustav Klimt, Josef Hoffmann, Joseph Maria Olbrich, and Koloman Moser (Lehne, 1990, p. 29–30). This group aimed to create and exhibit art free from traditional authority and embraced Hoffmann’s idea of “the total artwork”, uniting art and craft. Their ideas were shared through the magazine *Ver Sacrum (Sacred Spring),* which included contributions from various artistic disciplines (Madsen, 1976, p. 68–70). Architect Otto Wagner (1841–1918) was another key figure, advocating modern, functional designs over historicist styles. His teaching, “only what is functional can be beautiful”, shaped the movement, which was further developed by his students Hoffmann and Olbrich. Unlike the floral motifs common in French and Italian Art Nouveau, Austrian artists preferred geometric patterns, giving Secessionstil its distinctive character (Cassau, 2006).

1.2. Art Nouveau Interiors in Europe Across Materials and Forms

Art Nouveau interiors across Europe reflected a shared ethos of craftsmanship, material innovation, and the integration of form and function, while each region adapted the style to its cultural and material heritage (Table 2). The emphasis on artisanal craftsmanship and natural materials was a unifying feature, albeit expressed differently across regions. In England and Scotland, oak flooring and exposed beams underscored durability and simplicity (Sembach, 1997, p. 181–185; Fahr-Becker, 1997, p. 242). By contrast, Spain and Italy showcased vibrant mosaics and marble, exemplifying a more decorative approach to surface treatments (France XIX Siècle, 1997; Batur, 2005, p. 17–25). Belgium and France combined mosaic floors with carved wood panels and stencilled walls to create fluid spatial compositions (Sembach, 1997, p. 64–65; Madsen, 1976, p. 110), while Germany and Austria embraced polished wood, marble, and geometric patterns, reflecting a more restrained material palette (Fahr-Becker, 1997, p. 62–70; Masini, 1987, p. 80–82).

While materials established the foundational aesthetic, wall materials and design further emphasized regional interpretations of Art Nouveau. England and Scotland preferred painted plaster and wallpapers with organic or geometric motifs inspired by William Morris and Charles Rennie Mackintosh (Sembach, 1997, p. 67). In contrast, Spain and Italy preferred richly ornamented walls with frescoes, reliefs, and floral patterns that emphasized visual and textural depth (Batur, 2005, p. 34). Belgium and France blended Neo-Classical elements with

Art Nouveaus' organic forms, often incorporating wood panelling and stained glass to enrich interior spaces (Madsen, 1976, p. 229). Meanwhile, Jugendstil and Secessionist interiors in Germany and Austria introduced clean lines and abstract stencils, prioritizing geometric clarity over-elaborate ornamentation.

Complementing these diverse wall materials and designs, ceilings played an equally important role in unifying interior spaces. In England and Germany, simplicity prevailed, with clean forms emphasizing material integrity (Masini, 1987, p. 97–120). By contrast, Spain, France, and Italy adopted more elaborate approaches, incorporating sculptural and ornamental details like frescoes and gilded accents to extend the ornamental narrative (Fahr-Becker, 1997, p. 217). Belgium and Austria discovered a balance, using metallic elements and mosaic patterns to enhance light and emphasize verticality within interiors (Sembach, 1997, p. 154). These ceilings not only reflected regional aesthetics but also contributed to the overall spatial harmony. One of the most iconic elements of Art Nouveau interiors was stained glass, which varied in its application across Europe. In England and Scotland, it was used scarcely, often as ornamental highlights in doors or small windows, reflecting a more subtle approach (Sembach, 1997, p. 171–181). Conversely, Spain and France embraced stained glass as a central feature, infusing interiors with vibrant colours and dynamic patterns, exemplified by Gaudí's Casa Batlló and Guimard's Castel Béranger (Fahr-Becker, 1997, p. 71–81; Batur, 2005, p. 73–76).

Table 2.

Art nouveau ınteriors in europe across materials and forms

Region	Flooring	Walls	Ceilings	Stained Glass	Ornamentation	Furniture
England	Oak floors emphasizing craftsmanship	Red brick with wallpapers	Simple with minimal ornamentation	Sparingly used, subtle designs	Simple Gothic stone textures	Gothic and Celtic-inspired designs
Scotland	Oak and stone with tactile contrasts	Painted plaster or geometric stencils	Clean lines and wooden beams	Pivotal role, geometric designs	Material contrasts for depth	High-backed chairs with symbolic motifs
Spain	Intricate mosaics and broken ceramics	Frescoes and ceramic reliefs	Sculptural forms and immersive designs	Botanical motifs in vibrant colours	Wood, plaster, and stone compositions	Organic forms inspired by Gaudí

Belgium	Mosaic floors transitioning into walls	Carved wood panels and stencilled motifs	Metallic and glass elements	Spiral motifs blending pastel tones	Carved wood and natural motifs	Evolved from simple to intricate designs
France	Polished wood and mosaic patterns	Neo-Classical frescoes, floral wallpapers	Plasterwork and frescoes	Organic lines and chromatic contrasts	Stone, wood, and plaster integration	Functional and decorative harmony
Italy	Mosaic and marble showcasing heritage	Frescoes, floral wallpapers, wooden panels	Painted scenes with gilded details	Botanical motifs inspired by French styles	Delicate plaster and fresco combinations	Moorish and Japanese-influenced pieces
Germany	Wood and mosaic in linear patterns	Clean lines and muted colour palettes	Understated with minimal accents	Organic and mythical motifs	Abstract, minimalistic lines	Geometric forms for unity
Austria	Polished marble with mosaic details	Ebony, oak with geometric stencils	Metallic or mosaic details	Geometric motifs or religious themes	Geometric patterns over organic forms	Clean, functional pieces

Belgium's Victor Horta integrated stained glass into his designs to create light-filled, dynamic interiors, while Austria's Secessionist architects preferred abstract geometric motifs, as seen in Otto Wagner's St. Leopold Church. Across all these regions, stained glass served not only as decoration but also as a transformative element, redefining how light interacted with space. Beyond architectural elements, furniture design played a central role in bringing Art Nouveau interiors to life. In England and Scotland, pieces like the "Sussex" chair and Mackintosh's high-backed designs bridged traditional and modern aesthetics, often incorporating Gothic or Celtic influences (Batur, 2005, p. 76–80). In Spain and Italy, designers like Gaudí and Carlo Bugatti explored organic and exotic forms, merging functionality with craftsmanship and using unconventional materials such as copper and ivory. Belgium and France emphasized harmony between furniture and architecture, with Henry Van de Velde and Hector Guimard crafting pieces that complemented their interiors (Madsen, 1976, p. 68–70). Germany and Austria, guided by Jugendstil and Secessionist principles, prioritized geometric, minimalist furniture designs that aligned with the architectural framework (Sembach, 1997, p. 231). These pieces reflected the broader goals of Art Nouveau, integrating functionality and artistry in a way that exceeded mere ornamentation.

Despite these regional variations, Art Nouveau interiors across Europe consistently celebrated craftsmanship, material innovation, and aesthetic harmony. Each country contributed unique elements to the movement, from the geometric precision of Scotland and Austria to the vibrant, organic forms of Spain and Italy. This interplay of shared principles and local adaptations underscores Art Nouveaus' richness as a pan-European phenomenon, uniting form, function, and artistry.

2. THE EMERGENCE OF ART NOUVEAU IN ISTANBUL AND OTTOMAN MODERNIZATION

In the 19th century, the Pera and Galata districts emerged as a focal point for European-influenced modernization within the Ottoman Empire, blending Ottoman and European architectural and cultural influences. Initially developed as populations expanded beyond Galata's historical walls, the district evolved into a cosmopolitan hub due to the presence of European embassies, merchants, and affluent local communities (Genim, 2004, p. 15). These influences shaped Pera's urban and architectural identity, aligning it with the technological and social advancements of the Industrial Revolution (Salbacak, 2017, p. 111–120). Pera's transformation was accompanied by shifts in commercial architecture. Traditional small shops gave way to European-style department stores and elegant passages like the Cité de Pera and European Passage, where iron and glass elements highlighted the period's innovative spirit. Cultural venues such as the Naum Theatre, modelled on Milan's La Scala, underscored the district's embrace of European artistic and architectural practices. These developments positioned Pera as a cultural bridge between Istanbul and the West (Pevsner, 1970, p. 75–76). The 19th century also saw significant changes in residential architecture. Early single-story houses designed for large families gradually gave way to multi-story apartments that reflected the needs of a diverse urban population. These new structures, often designed by European architects, integrated Art Nouveau and other European styles, with features like mezzanine levels and ground-floor commercial spaces. This shift reflected broader social and industrial transformations, including the movement of workers to suburban apartments near factories (Kıray, 1979, p. 78; Denel, 1982, p. 15).

Urban governance played an important role in shaping Pera's architectural landscape. The Sixth District Municipal Organization, established in 1855, introduced European urban planning principles (Bolca, 2023, p. 129). Following the 1870 fire that destroyed much of Pera, reconstruction efforts mandated fire-resistant materials like stone and masonry, resulting in a district characterized by

multi-story, masonry-built apartments (Cezar, 1991, p. 145). These changes not only addressed safety concerns but also reinforced Pera's reputation as Istanbul's gateway to modernity (Barillari & Godoli, 1997, p. 133). By the late 19th century, Pera-Galata had become a symbol of the Ottoman Empire's engagement with European culture and architecture. The district's blend of Art Nouveau elements, modern infrastructure, and diverse cultural influences established it as a key site for understanding Istanbul's transition into a modern metropolis within a global context.

2.1. Ottoman Modernization Through International Exhibitions

Modernization can be described as the material embodiment of modernity in the tangible world and is encompassed by modernity itself. In other words, modernization can be defined as both the "outcome" and the "necessary condition" of modernity as manifested in the material realm (Kahraman & Gül, 2022, p. 429–443). The Ottoman Empire's engagement with international exhibitions marked a turning point in its modernization efforts. Beginning with the 1851 London Exhibition, these events showcased the Empire's artistic and technological advancements while emphasizing its aspirations in agriculture and industry. Subsequent contributions to the 1855 Paris Universal Exposition and the 1862 International Exhibition in London captivated European audiences with their striking oriental allure (Mattie, 1998; Çelik, 2005).

Building on this foundation, Sultan Abdülaziz initiated the *Sergi-i Umumi-i Osmani* (General Ottoman Exhibition), integrating unique Ottoman design elements with Western-inspired structures. This exhibition not only highlighted the Empire's modernization vision but also served as a pioneer to its continued participation in global expositions, including notable contributions to Paris (1867, 1889, 1900), Vienna (1873), and Chicago (1893) (Önsoy, 1984, p. 5–12).

The Ottoman Empire's second significant exhibition initiative, spearheaded by Sultan Abdülhamid II, drew significant influence from European practices, notably the 1890 Torino Exhibition. For this attempt, Italian architect Raimondo D'Aronco was commissioned to design the Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumi (Istanbul Agricultural and Industrial General Exhibition). D'Aronco's designs blended Western Art Nouveau principles with Islamic-Ottoman stylistic elements. His innovative use of materials such as iron and glass, coupled with traditional Ottoman decorative techniques like tilework, resulted in an eclectic architectural style that harmonized Neo-Baroque and Islamic influences (Barillari, 1995, p. 144–146). D'Aronco's contributions marked a transformative period in Ottoman architecture, as he introduced Art Nouveau elements into Istanbul's urban fabric. Unfortunately, the 1894 Istanbul earthquake disrupted

plans for the exhibition, with resources redirected to the city's reconstruction. Despite this setback, D'Aronco's career flourished in Istanbul, resulting in notable projects such as the Botter Apartment, renowned as the city's first major Art Nouveau building (Barillari, 2006).

2.2. Art Nouveau's Development in the Ottoman Empire

In scholarly discourse, the Ottoman term 'Tarz-ı Cedid' was often loosely applied to various European styles, including Art Nouveau. Unlike in Europe, where Art Nouveau evolved through organized movements, Istanbul lacked similar institutional support. However, publications like the literary magazine Servet-i Fünun, under the editorial leadership of Tevfik Fikret, reflected Art Nouveau aesthetics in their use of floral motifs and ornamental designs, indirectly fostering the style within Ottoman intellectual circles (Batur, 2005, p. 153). The Art Nouveau movement in Ottoman architecture, shaped predominantly by foreign architects, reflected a blend of European influences and local forms, continuing a tradition of collaboration seen since the 18th-century Baroque period. Batur (1985) categorizes Ottoman Art Nouveau into two distinct periods.

The first period (1900–1905) marked the professional adoption of Art Nouveau by experienced architects, applying it to various building types with materials like brick, stone, steel, and glass. Innovations included steel-framed glass ceilings, floral-patterned stained glass, and symmetrical façades framed with plasters. Decorative techniques ranged from cast iron and wood carvings to wallpapers, ceramic tiles, and frescoes, evident in palaces and residences that demonstrated exceptional craftsmanship.

The second period (1922–1930), following the War of Independence, saw Art Nouveau becoming accessible to middle- and lower-income groups, leading to its incorporation in modest residential buildings. Structures typically used wood and brick, with simpler decorations like Jugendstil-inspired wooden ornaments. Scarcity of imported steel restricted its use to essential structural components or decorative elements like balconies.

Art Nouveau in the Ottoman Empire reflected a hybrid of Italian Liberty, Vienna Secession, and French Art Nouveau, combined with local motifs such as tilework and arabesques. Architects like Raimondo D'Aronco exemplified this synthesis, with designs such as the Botter Apartment and Şeyh Zafir Tomb blending European aesthetics with Islamic ornamentation. Glass played a pivotal role in interiors, with stained glass windows and frescoed partitions becoming common features (Batur, 1995, p. 8–33; Ölekli, 2015).

However, the style faced criticism for its reliance on foreign influences. While some European historians viewed Ottoman Art Nouveau as lacking originality, Turkish scholars argued that the movement aligned with established Ottoman tastes, particularly through its floral motifs rooted in Ottoman Rococo traditions (Batur, 2005, p. 157–160; Barillari & Godoli, 1997, p. 150–153).

3. ART NOUVEAU INTERIORS IN PERA PALAS HOTEL

Pera Palas Hotel, constructed between 1892 and 1895, stands as a landmark of late 19th-century Istanbul, embodying the city's transition into modernity and its embrace of Western cultural and architectural influences. Designed by the prominent Levantine architect Alexandre Vallaury, the hotel was commissioned to accommodate the elite passengers of the Orient Express, a luxury train connecting Paris to Istanbul (Asar, 2017, p. 39). This venture not only marked a significant milestone in the modernization of Istanbul's hospitality industry but also reflected the growing cosmopolitan character of the Pera-Galata district, a hub of cultural exchange and architectural innovation (Akın, 2002, p. 272–273; Çilli, 2009).

Born in Istanbul in 1850, Vallaury received his architectural degree at the École des Beaux-Arts in Paris. His exposure to Beaux-Arts principles shaped his approach, characterized by a mastery of symmetry, monumental forms, and an eclectic blend of styles. In 1879, Vallaury gained recognition in Istanbul for his architectural contributions, including his collaboration with Osman Hamdi Bey on the Sanayi-i Nefise Mektebi, which later became Mimar Sinan Fine Arts University. Over his career, Vallaury left a lasting mark on Istanbul's architectural landscape with works such as the Ottoman Bank Headquarters (1892), Istanbul Archaeological Museum (1907), and, most notably, Pera Palas Hotel (Say, 2014; Özel, 2021, p. 7–8).

The architectural design of Pera Palas reflects Vallaury's ability to merge European trends, such as Neo-Renaissance and Art Nouveau, with Ottoman stylistic elements. Technologically advanced for its time, the hotel boasted features like Istanbul's first electric elevator and centralized heating systems. Its opulent interiors and innovative features attracted famous guests, including Mustafa Kemal Atatürk, Agatha Christie, and English King Edward VIII. Beyond serving as a luxury accommodation, the hotel became a social and cultural hub, hosting art exhibitions, gala evenings, and other significant events that underscored Istanbul's integration into the broader cultural currents of Europe. In its dual role as a symbol of Western modernity and an example of Ottoman

cosmopolitanism, Pera Palas Hotel remains a key site for understanding the architectural and cultural transformations of late Ottoman Istanbul (Cezar, 1983, p. 451–453; Delaire, 1907, p. 418).

3.1. Materials and Interior Finishes

The interiors of Pera Palas Hotel illustrate the core principles of Art Nouveau, with its emphasis on natural forms, flowing lines, and harmony between structure and decoration. Inspired by late 19th-century European design movements, the hotel's interiors reflect an organic aesthetic, where ornamental elements integrate with architectural features. These principles are evident in the complicated use of stained glass, wrought iron, and floral motifs throughout the hotel. The hotel also reflects an innovative adaptation of these elements to the local Ottoman context, blending modernity with tradition. The spatial organization of Pera Palas Hotel underscores the functional and artistic priorities of its time.

The main entrance to Pera Palas Hotel is located on Meşrutiyet Avenue, beneath the marquee on the eastern façade, featuring a wooden revolving door. The flooring in the entrance hall, which consists of two sections, is made of marble in shades of white, grey, and dark pink, arranged in geometric patterns. Square grey and white marble tiles are accented by rectangular dark pink marble inlays at their corner junctions. The walls exhibit a patterned marble appearance achieved using a specialized plastering technique, while the borders and skirting boards are crafted from genuine grey marble. The ceiling of the entrance hall is divided into 12 equal sections using plaster moldings, creating a coffered design. Each section contains three circular decorative motifs, with light fixtures integrated at their centres. Opposite the revolving door, a five-step staircase crafted from grey marble leads to the second section of the entrance hall. On either side of the staircase are two circular columns made of porphyry, a rare rock with a polished black-marble-like appearance. However, the base molding and the material surrounding the columns from a height of 80 centimetres upwards are composed of marble. The flooring in the second section of the entrance hall uses the same geometric marble design as the main hall (Figure 1).

The reception area, accessible through the southern opening of the main entrance hall, and the patisserie, located at the southern end of the reception area, feature flooring made of the same marble material as the main entrance hall. In these spaces, the lower sections of the walls (up to one meter in height) are clad in marble, while the upper sections are treated with wooden panelling applied over painted surfaces. The ceiling features a wooden coffered design, dividing it into equal square sections (Figure 2).

Figure 1. Entrance Hall, marble floor material and wall surface (Author, 2022)

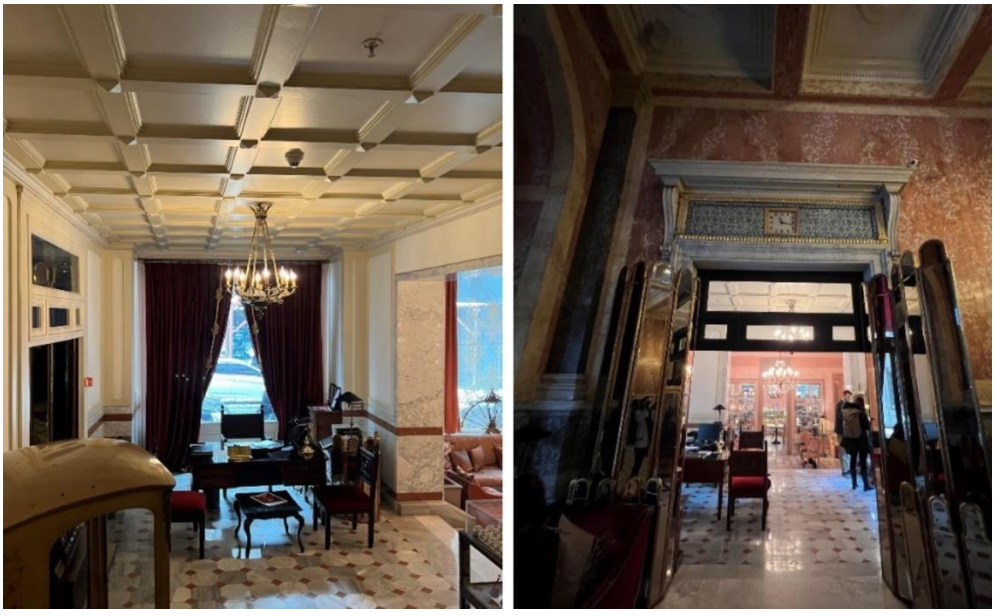

Figure 2. Reception Area (Author, 2022)

Directly opposite the five-step staircase in the main entrance hall lies the Domed Hall. This central space serves as a hub, providing access to various rooms. The flooring in the Domed Hall is finished with herringbone-patterned wooden parquet. The ceiling is divided into three rectangular sections, each containing two operable domes, for a total of six. These domes are further subdivided into eight segments, with each segment featuring 19 circular glass panes, creating an intricate and luminous design. This design not only maximizes natural light but also enhances the hall's dynamic interplay of shadow and structure, serving as a functional and symbolic hub within the building (Figure 3).

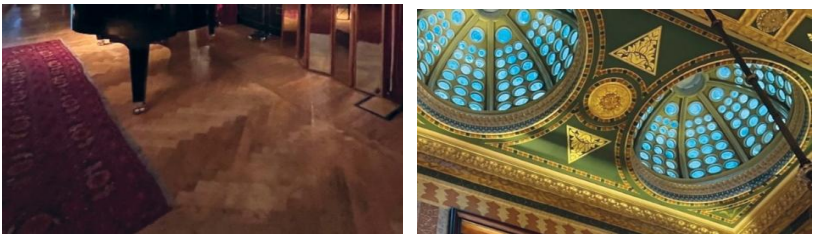

Figure 3. Domed Hall, herringbone-patterned wooden parquet (left), domes (right) (Author, 2022)

Access to the Library Hall is through two columns (Figure 4, left) in the Domed Hall. The flooring in the Library Hall matches the herringbone-patterned parquet used in the Domed Hall, creating continuity between the spaces. The ceiling is divided into three equal sections with plaster moldings (Figure 4, right). Each section features gilded plaster decorative elements set against a burgundy-painted background. Circular ornaments are positioned at the center of each section, housing the light fixtures.

Figure 4. Entrance to the Library Hall (left), Library Hall Ceiling Design (right) (Author, 2022)

The Orient Express Bar, accessible from the Library Hall, originally featured the same herringbone-patterned wooden parquet as adjacent spaces. However, the flooring is now covered with carpeting dominated by burgundy and yellow tones (Figure 5, left). The ceiling is divided into three rectangular sections with plaster molding, each containing decorative plasterwork and ornaments, with integrated lighting fixtures at the centre (Figure 5, right). The lower portions of the walls, up to a height of 70 centimetres, are clad in wooden panelling, adding warmth and texture to the space.

Figure 5. Orient Express Bar, Carpet Flooring (left), Ceiling Design (right) (Author, 2022)

The Pera Hall (Ballroom) can be accessed from the Paşa Hall, Library Hall, or Domed Hall. The flooring in the Pera Hall also features herringbone-patterned wooden parquet, consistent with the other interconnected spaces. The lower sections of the walls, up to two meters, are clad in wooden panelling, while the upper sections are left plain. The ceiling is divided into five rectangular sections using plaster moldings, each containing a central circular ornament flanked by larger circular decorations (Figure 6).

From the Pera Hall, access is provided to both the Paşa Hall and the Aynalı Hall. The flooring in both halls features herringbone-patterned wooden parquet, while the lower sections of the walls are clad in wooden panelling, with the upper sections finished in plain paint. The ceilings in these halls, like the others, are divided into three equal sections using plaster moldings (Figure 7).

Figure 6. Pera Hall, Wall Surfaces (left), Ceiling Design (right) (Author, 2022)

Figure 7. Paşa Hall, ceiling details (left), herringbone-patterned wooden parquet (right) (Author, 2022)

The south door of the Domed Hall or the southern section of the second entrance hall leads to the area housing the historic elevator. The flooring here is made of grey marble, emphasizing durability and elegance. Adjacent wall surfaces feature the same grey marble cladding up to a height of 50 centimetres, with the remaining surfaces left plain.

The only room in the hotel that has remained unchanged is Atatürk's room, located on the first floor. The flooring of the room is covered with herringbone-patterned wooden parquet, while the walls and ceiling feature plaster decorations combined with a plastic paint finish. The bathroom flooring is composed of ceramic tiles in pentagonal, triangular, square, and rectangular shapes, arranged

in white and blue hues. The ceiling in the bathroom incorporates wooden materials (Figure 8).

Figure 8. Atatürk's Room, Flooring and Wall Finishes (left), Bathroom (right) (Author, 2022)

The floors in the hotel's current guest rooms feature either herringbone-patterned wooden parquet or carpeted surfaces. In the bathrooms, ceramic and marble materials are used for flooring, while ceilings incorporate finishes such as plastered fabric, wood, or plastic paint. Guest room ceilings utilize a variety of materials, including painted plaster, plastered fabric, wood, and plastic paint finishes.

3.2. Stained Glass and Ornamentation

The hotel incorporates five examples of stained-glass art across two distinct areas. Two identical designs are in the Library Hall, positioned above the arched double-wing wooden doors on the northern side. These stained-glass windows are set within wooden frames, with each featuring a large semicircular stained-glass panel above two rectangular panels of equal width beneath it. The semicircular design incorporates spiralling patterns in brown, yellow, and orange tones. A central brown circle is flanked by two additional circles on either side, with six rose motifs decorating the main circle and four adorning the smaller ones. A weaving pattern in blue and green runs parallel to the semicircle, anchored by

three large rose motifs. The rectangular panels below feature linear designs framed by spiralling forms (Figure 9).

Figure 9. Library Hall: Stained Glass Details (Author, 2022)

The remaining three stained glass panels are in the Orient Express Hall. Positioned above the windows on the northern wall, these panels mirror the forms and placement of those in the Library Hall, featuring semicircular panels with rectangular panels below. The semicircles include geometric and linear forms centred around a dark blue and green vase motif. Flowing curves extending from the vase terminate in leaf patterns of the same colours, while clusters of red cherries punctuate the design at the semicircle's apex and lower corners. The rectangular panels beneath depict vines and leaves interspersed with clusters of grapes, executed in blue and green tones. These stained-glass windows were created using the Tiffany-stained glass technique (Figure 10).

Figure 10. Orient Express Hall: Stained Glass Details (Author, 2022)

The ceiling in the main entrance features a coffered design with 12 symmetrical rectangular sections, each adorned with uniform decorative motifs. Surrounding each section is an outer band of geometric designs and an inner border with botanical patterns. At the centre of each rectangle, circular decorative elements house recessed lighting fixtures (Figure 11).

Figure 11. Main Entrance: Coffered Ceiling Detail (Erol, 2022)

In the Domed Hall, decorative motifs are arranged symmetrically around the six domes. Each pair of adjacent domes is surrounded by a rectangular border, forming three rectangular decorative sections. These sections are interconnected by thick bands featuring circular floral patterns and smaller ornamental details, providing continuity to the ceiling design (Figure 12).

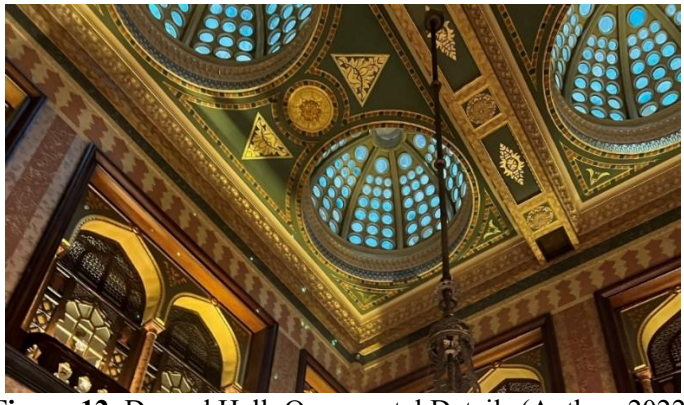

Figure 12. Domed Hall: Ornamental Details (Author, 2022)

The ceiling of the Library Hall is divided into three rectangular sections by plaster moldings. Each section contains multiple layers of decorative borders, including motifs of leaves and tulips. At the centre of each rectangle, a botanical ornament surrounds the lighting fixture, incorporating acanthus and palm frond patterns commonly associated with the Art Nouveau movement (Figure 13).

Figure 13. Library Hall, Ceiling and Ornamentation (Author, 2022)

The ceiling of the Orient Express Hall features three rectangular sections with decorative plasterwork. Like the Library Hall, botanical motifs dominate, with elements such as acanthus and tulips recurring. The centre of each rectangle contains circular decorations, differing slightly in the inclusion of eight elliptical elements (Figure 14).

Figure 14. Orient Express Hall, Ceiling Ornamentation (author, 2022)

In the Pera Hall, the ceiling is divided into five rectangular sections, each bordered by two decorative frames containing motifs such as palm fronds, laurel leaves, and elliptical shapes. The white ceiling is accented with gilded details. Two decorative panels on the walls adjacent to the doors depict celebratory motifs, including roses, green leaves, musical instruments, and golden ribbons (Figure 15).

Figure 15. Pera Hall, Ceiling Decorations (left), Wall Ornamentation (right) (author, 2022)

The decorative elements throughout the Pera Palas Hotel predominantly feature botanical and floral motifs, with occasional geometric patterns. While figural decorations are absent, motifs such as laurel branches, palm fronds, tulips, and roses are prevalent. These designs align closely with common elements of European Art Nouveau. Geometric decorations, including squares, rectangles, and ellipses, are primarily incorporated into ceiling borders and lighting fixture surrounds. Symmetry and repetition are key characteristics of the hotel's decorative schemes.

Ironwork, a hallmark of the Art Nouveau movement, is prominently featured in the Pera Palas Hotel. Examples include the historic elevator, the staircase railings encircling it, and decorative iron chandeliers at the elevator entrance. Cast iron and steel are employed throughout these elements, with intricate botanical and curvilinear motifs. The elevator cabins are constructed of wood, while each floor includes single-leaf protective doors of decorative wrought iron. These doors are harmoniously integrated with the cast iron staircase railings (Figure 16).

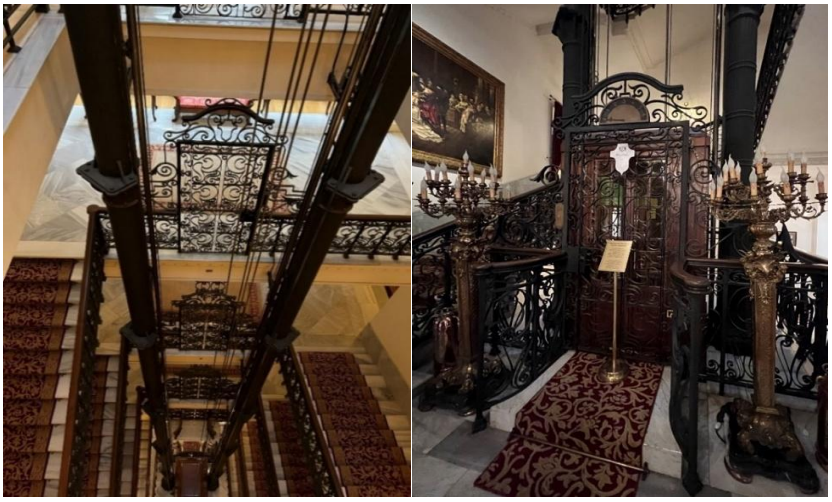

Figure 16. Elevator, Iron Chandelier, Railings, Doors (author, 2022)

The handrails of the cast iron staircase railings share material consistency with those of the elevator cabins. These iron elements, including railings, chandeliers, and decorative objects, exemplify the refined craftsmanship of Art Nouveau interiors. Their designs incorporate botanical, floral, and curvilinear motifs, with the railing connections to the stair treads and gallery floor featuring cast iron elements in botanical forms (Figure 17).

Figure 17. Staircase, Railings, Handrails, and Connection Details (author, 2022)

3.3. Furniture Elements

Pera Palas Hotel, like many establishments of its kind, features furnishings designed to meet essential functional requirements. While most of the furniture across the hotel, including key items in the main entrance hall, has been updated, efforts have been made to preserve original pieces and artistic objects from the hotel's foundational period wherever possible. Notably, Atatürk's room remains unchanged, serving as a testament to the historical authenticity of its furnishings and decor.

At the main entrance, accessed via the revolving wooden door, there are two wooden reception counters positioned to the right and left. Opposite these counters, there are burgundy-upholstered armchairs for waiting guests. These armchairs are original pieces, though their fabric has been replaced. Positioned in the centre of this seating area is a four-legged wooden coffee table. The table reflects the Art Nouveau style and closely resembles the designs of Emile Gallé, one of the pioneers of this movement. Each table leg features a golden embossed leaf motif extending downward (Figure 18).

Figure 18. Main Entrance Hall: Armchair Set and Wooden Coffee Table (author, 2022)

To the south of the main hall lies the reception area, accessible through an opening. This area contains a work desk, two chairs, and a wooden coffee table (Figure 19). Currently used for tourism-related information and registration purposes, the furniture in this section deviates from the flowing forms of Art

Nouveau, featuring more geometric designs reminiscent of Gothic aesthetics. The chairs are adorned with period-specific human and animal motifs (Figure 20).

Figure 19. Furniture in the Reception Area (author, 2022)

Figure 20. Reception Area Chairs with Animal Motifs (author, 2022)

Most of the furniture in the Kubbeli Salon has been updated to align with the hotel's current aesthetic. One notable piece in this space is a baroque-inspired cabinet with elaborate floral carvings. Another significant piece is a highly ornate golden bookcase, richly decorated with floral and vegetal motifs (Figure 21).

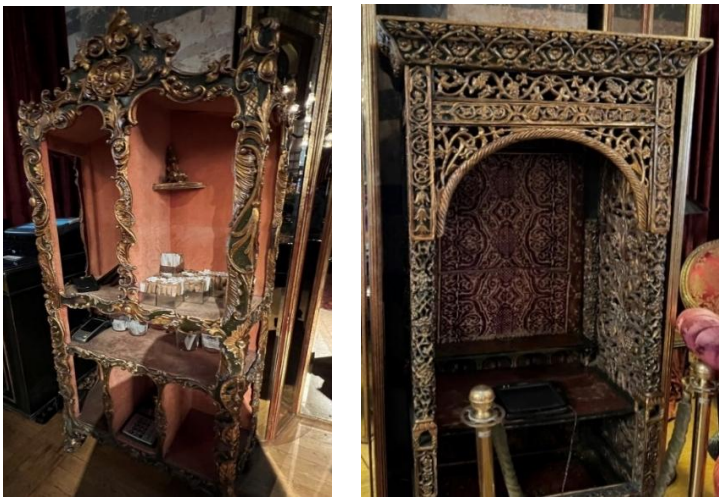

Figure 21. Domed Hall, Cabinet with Floral Carvings (left), Ornate Golden Bookcase (right) (author, 2022)

On the north side of the Library Salon, a bookcase and a small table, both crafted using mother-of-pearl inlay techniques, are situated. These geometric furniture pieces display curvilinear floral and botanical patterns intricately worked into their designs (Figure 22).

Figure 22. Library Hall, Mother-of-Pearl Ornamented Furniture (author, 2022)

In the Orient Express Hall, accessed from the Library Salon, most of the furniture has been modernized. However, a short screen used for storing bar items near the windows has retained its original design (Figure 23).

Figure 23. Orient Express Hall, Original Screen (author, 2022)

In the Pera and Paşa Halls, the furniture features intricate floral and vegetal motifs. These ornate pieces further enhance the historical atmosphere of the spaces (Figure 24).

Figure 24. Paşa Hall, Furniture with Floral and Botanical Motifs (author, 2022)

Seating tables in the first hall echo the Emile Gallé style of the main entrance. Two Art Nouveau tables of varying sizes are present, with the shorter table featuring a wooden top supported by four wrought iron legs shaped into curving botanical forms. The larger table's legs are wooden, with metallic floral reliefs adorning the connections between the legs and the tabletop (Figure 25).

Figure 25. Pera Hall, Art Nouveau Tables and Floral Details (author, 2022)

Additionally, two vintage folding screens, one with three panels and the other with four, are used ornamentally in the Paşa Hall (Figure 26).

Figure 26. Paşa Hall, Folding Screens (author, 2022)

In Atatürk's room, most of the furniture is crafted from wood. The headboard prominently features ribbon motifs and floral carvings, emphasizing the elegance and historical significance of the space (Figure 27).

Figure 27. Wooden Furniture in Atatürk's Room (author, 2022)

3.4. Discussion

The study of Art Nouveau in the Ottoman Empire, particularly through the lens of the Pera Palas Hotel, reveals an exciting dialogue between global design movements and local cultural traditions. While the hotel's interiors share many principles with European Art Nouveau, they also reflect a unique Ottoman interpretation shaped by cultural, material, and urban contexts.

The influence of European Art Nouveau is evident in the hotel's organic motifs, flowing lines, and craftsmanship. Decorative elements like the botanical moulding and Tiffany-style-stained glass mirror the aesthetic approaches of Victor Horta in Belgium or Hector Guimard in France. The integration of architecture, ornamentation, and furnishings within the Pera Palas reminds the European concept of Gesamtkunstwerk or the "total work of art." This unity of design aligns the hotel with movements such as the Vienna Secession and Charles Rennie Mackintosh's Glasgow Style, underscoring its position within a broader European artistic framework. The emphasis on innovation, materiality, and artistry reflects a shared ethos with its continental counterparts, emphasizing the value of design as both functional and expressive.

However, the Pera Palas also distinguishes itself through its distinct Ottoman character. One of the most remarkable aspects of this is the cultural hybridization

evident throughout the interiors. While Western Art Nouveau relied heavily on floral and curvilinear patterns, the Pera Palas incorporates traditional Ottoman motifs like tulips, arabesques, and geometric tilework, creating a unique synthesis of styles. This blend is most apparent in the stained glass and ornamental covering elements, where European forms are infused with a distinctly Ottoman aesthetic sensibility.

The practical considerations of its urban location also influenced the design, particularly in the spatial organization. Unlike the expansive layouts often found in European Art Nouveau buildings, the compact and efficient design of the Pera Palas reflects the high-density urban environment of the Pera-Galata district. This pragmatic approach speaks to the adaptability of Art Nouveau in addressing local challenges while maintaining its artistic ideals.

Materiality also plays a significant role in defining the uniqueness of Ottoman Art Nouveau. The use of locally available materials like porphyry, marble, and wood reflects the region's artisanal traditions. These materials are shaped into forms inspired by Art Nouveau, blending modern design with traditional craftsmanship. Such an approach not only enriches the aesthetic language of the interiors but also underscores the importance of local resources and techniques in shaping the style's regional identity. The Pera Palas is more than an architectural landmark; it is a cultural bridge that symbolizes the Ottoman Empire's engagement with Western modernity. The hotel's design represents a dialogue between two worlds, catering to both Ottoman and European tastes while forging a distinctive identity of its own. This fusion of influences reflects Istanbul's cosmopolitan character during the late 19th and early 20th centuries and highlights the adaptability of Art Nouveau as a global movement capable of integrating local traditions. In understanding the evolution of Art Nouveau in the Ottoman context, the Pera Palas offers a valuable case study of how global artistic principles can be localized without losing their essence. Its interiors serve as a testament to the richness of cross-cultural exchange, revealing the movement's capacity to transcend boundaries and thrive within diverse cultural frameworks. The hotel not only embodies the universal ideals of Art Nouveau but also redefines them through its unique Ottoman perspective, creating a legacy that resonates with both its European and Ottoman heritage.

CONCLUSION

The Pera Palas Hotel represents the intersection of global design movements and local cultural identity, standing as a powerful representation of Ottoman Art

Nouveau. Its interiors, while reflecting the core principles of European Art Nouveau, incorporate traditional Ottoman motifs, practical spatial solutions, and locally sourced materials, creating a distinctive aesthetic that is both universal and uniquely regional. This synthesis of influences highlights the adaptability of Art Nouveau and its ability to integrate into diverse cultural contexts. By merging organic forms, innovative materials, and Ottoman artistic traditions, the Pera Palas serves as a compelling example of how global movements can be reinterpreted to reflect local identities. Its role as a cultural bridge between East and West underscores the broader historical significance of the style in Istanbul's modernization and cosmopolitan transformation. As a case study, the Pera Palas enriches the understanding of Art Nouveau as a dynamic and inclusive movement. Its Ottoman iteration, marked by a fusion of Western aesthetics and local traditions, provides valuable insights into the interplay between global trends and regional adaptations. By preserving this architectural legacy, the Pera Palas continues to inspire appreciation for the cultural and artistic synergies that defined an era of profound transformation.

REFERENCES

Adıgüzel, H. (2020). Bir tasarımın izinde: Yeni bulgular ışığında Raimondo D'Aronco'nun ilk İstanbul projesi Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi. *METU Journal of the Faculty of Architecture, 36*(1), 157–182.

Akın, N. (2002). *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera.* Literatür Yayıncılık.

Asar, B. T. (2017). Otellerin oluşum süreci ve "Pera Palace" otelin iç mekân organizasyonunun incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi].

Ashby, C. (2022). *Art Nouveau: Art, Architecture and Design in Transformation.* Bloomsbury Production.

Barillari, D. (1995). *Raimondo D'Aronco.* Editori Laterza.

Barillari, D., & Godoli, E. (1997). *Istanbul 1900: "Art Nouveau" mimarisi ve iç mekanları.* Yem Yayın.

Barillari, D. (Ed.). (2006). *Osmanlı Mimarı D'Aronco: İstanbul Projeleri 1893–1909: Restorasyonlar, Projeler, Kitaplar / D'Aronco Architetto Ottomano: Progetti per İstanbul 1893–1909: Restauro, Progetti, Libri / D'Aronco Ottoman Architect: Projects for Istanbul 1893–1909: Restorations, Projects, Books* (Sergi kataloğu). İstanbul Araştırmaları Enstitüsü-Istituto Italiano di Cultura di İstanbul.

Batur, A. (1985). Batılılaşma döneminde Osmanlı mimarlığı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 8*(4), 1035–1068.

Batur, A. (1995). Art Nouveau mimarlığı ve İstanbul. *İstanbul, 2*(1), 8–33.

Batur, A. (2005). *Avrupa'dan İstanbul'a Yeni Sanat 1890–1930.* Mimarlar Odası.

Baytar, I. (2019). Osmanlı'da Art Nouveau üslubu ve mobilya örnekleri ile Emile Galle. *Sanat Tarihi Dergisi, 28*(2), 455–471.

Bolca, P. (2023). *The Agence Prost from Paris to İstanbul (1910s-1930s).* Edizioni ETS.

Cassau, J. (2006). *Sembolizm Sanat Ansiklopedisi* (Çev. İ. Uzmanbaş). Remzi Kitabevi.

Cezar, M. (1983). *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100. Yıl.* Mimar Sinan Üniversitesi Yayını.

Cezar, M. (1991). *19. Yüzyıl Beyoğlusu.* Akbank Yayınları.

Cumming, E., & Kaplan, W. (1991). *The Arts and Crafts Movement.* Thames and Hudson.

Çelik, Z. (2005). *Şark'ın Sergilenişi: 19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi.* Tarih Vakfı.

Çelik, Z. (2023). *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century.* University of California Press.

Çilli, Ö. (2009). *Tanzimat sonrası Osmanlı otel mimarisi ve Pera Palas* (Tez no. 257640) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Delaire, E. A. (1907). *Les Architectures Élèves de l'Ecole des Beaux-Arts, 1793-1907.* Wentworth Press.

Dilmaç, O. (2015). Tasarım eğitimi tarihi ve William Morris. *İdil Sanat ve Dil Dergisi, 4*(16), 1–16.

Duncan, A. (1994). *Art Nouveau.* Thames and Hudson Ltd.

Encyclopaedia Britannica. (2024). Art Nouveau. *Encyclopaedia Britannica.*

Espuche, A. G. (1990). *Modernist Barcelona.* The UNESCO Courier.

Genim, S. (2004). *Geçmişten Günümüze Beyoğlu.* Taç Vakfı Yayınları.

Greenhalgh, P. (2000). Art Nouveau 1890–1914. *Magazine Antiques, 157*(5), 616–625.

Hilton, T. (2002). *John Ruskin.* Yale University Press.

Howard, J. (1996). *Art Nouveau: International and National Styles in Europe.*

Kahraman, A., & Gül, M. (2022). Modernization initiatives and architectural instrumentalization after Nasser al-Din Shah's travels to the West (1873–1896). *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture, 19*(2), 429–443.

Karakuş, D. (2018). Art Nouveau tarzda biçimlenen fresk ve sgraffito uygulamaların Belçika (Brüksel) merkezli mimari örnekler üzerinden analizi (Tez no. 523570) [Sanatta yeterlilik tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kıray, M. (1979). Apartmanlaşma ve orta tabakalar. *Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, 4*, 78.

Krausse, A. C. (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Tarihi.* Literatür Yayıncılık.

Lehne, A. (1990). From fantasy to functionalism: Art Nouveau. *The UNESCO Courier.*

Madsen, S. T. (1976). *Sources of Art Nouveau.* Da Capo Press.

Masini, L. V. (1987). *Art Nouveau.* Arch Cape Press.

Mattie, E. (1998). *World's Fairs.* Princeton Architecture Express.

Meeks, C. L. (1961). The real liberty of Italy: The Stile Floreale. *The Art Bulletin, 43*(2), 114.

Metropolitan Museum of Art. (2024). Art Nouveau. *Heilbrunn Timeline of Art History.* The Metropolitan Museum of Art.

Ölekli, D. D. (2015). Art Nouveau'nun Osmanlı'daki yansıması: Raimondo D'Aronco'nun Şeyh Zafir Külliyesi örneği (Tez no. 391985) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Önsoy, R. (1984). Tanzimat dönemi sanayileşme politikası 1839–1876. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2*(2), 5–12.

Özel, A. (2021). Alexandre Vallaury'nin yapmış olduğu İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Osmanlı Bankası üzerine bir inceleme (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı.

Pelichet, E., & Duperrex, M. (1976). *La Céramique, Art Nouveau.* Éditions du Grand-Pont.

Pevsner, N. (1970). *Avrupa Mimarisinin Anahatları* (Çev. Selçuk Batur). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Raizman, D. S. (2003). *History of Modern Design: Graphics and Products Since the Industrial Revolution.* Laurence King Publishing.

Salbacak, S. (2017). 19. yüzyılda Pera bölgesinin mimari gelişimi ve Alman Sarayı. *International Journal of Social and Humanities Sciences, 4*(3), 111–120.

Say, K. S. (2014). Beaux Arts kökenli bir mimar olarak Alexandre Vallaury'nin meslek pratiği ve eğitimciliği açısından kariyerinin irdelenmesi (Tez no. 384884) [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sembach, K. J. (1997). *Art Nouveau.* Taschen.

Silverman, D. (1989). *Art Nouveau in Fin-de-Siècle France: Politics, Psychology, and Style (No. 7).* University of California Press.

Süsveren, E. (2015). Art Nouveau ve Louis Comfort Tiffany (Tez no. 418078) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Tatarkowski, M. (2003). Japanese art and its effect on the Art Nouveau movement in Britain. In *The Anglo-Japanese Alliance, 1902-1922* (pp. XX). Routledge. https://doi.org/10.9780203316672

Weisberg, G. P. (1986). *Art Nouveau Bing: Paris Style 1900.* Harry N. Abrams.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to explore the adaptation of Art Nouveau within the Ottoman Empire, with a focus on the interior design elements of the Pera Palace Hotel. It aims to analyze how global Art Nouveau motifs were integrated with local Neo-Classical features and Ottoman cultural aesthetics, thereby creating a unique hybrid style. This research contributes to understanding the

cultural and architectural synthesis inherent in Ottoman Art Nouveau and provides insights into its legacy within Istanbul's architectural history.

Method: This research adopts a qualitative methodology, incorporating on-site observations and comparative analyses. The interior design features of the Pera Palace Hotel were systematically classified into three main categories: interior materials and finishes, ornamental details, and furnishings. By examining these elements, the study evaluates how European Art Nouveau principles were reinterpreted in the Ottoman context.

Findings: The findings reveal that Ottoman Art Nouveau emerged as a distinctive style that harmonized European influences with Ottoman traditions. The Pera Palace Hotel's interiors, characterized by floral motifs, curvilinear forms, and craftsmanship, exemplify this synthesis. Materials such as marble, wood, and stained glass were utilized innovatively, blending modern Art Nouveau aesthetics with local craftsmanship. Furthermore, the integration of Neo-Classical features and Ottoman motifs, such as tulips and arabesques, underscores the cultural hybridity of the style.

Conclusion and Discussion: The Pera Palace Hotel illustrates the Ottoman Empire's ability to adapt global design trends to local contexts, resulting in a unique interpretation of Art Nouveau. This study highlights the significance of cultural exchange in shaping architectural innovation and positions Ottoman Art Nouveau as a critical area of study within global design history. The findings underscore the relevance of preserving such hybrid architectural legacies to foster a deeper understanding of cross-cultural influences in design.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4587-4608
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81706
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 21.04.2025 Submitted date
Kabul tarihi 09.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Dağıstanlıoğlu, B. E. (2025). Çağatay Türkçesi Metinlerinde Değiştirim: Münazaraların Metinselliği Üzerine Bir Deneme. *Journal of History School,* 78, 4587-4608.

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ METİNLERİNDE DEĞİŞTİRİM: MÜNAZARALARIN METİNSELLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME

B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU [1]

Öz

Metin incelemeleri, kendisini oluşturan dil birimlerinin yapı ve anlam bağları ile gerçekleştirilmektedir. Birimlerin yapı ve anlam bütünlüğü oluşturması sonucu, dilsel birliklerin teşekkülüyle kodlanan metin anlamına ulaşılmaktadır. Söz, söz öbeği ve tümcelerin bağlarıyla oluşan kodlar, bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleri kullanılarak çözümlenmektedir. Alan yazınında iletişim değerine göre belirlendiği ifade edilen metin anlamını bir bütünce olarak tasvir etmek için onu oluşturan iki temel ölçüt dikkate alınmaktadır: *bağdaşıklık ve tutarlılık*. Metnin anlam ve mantık bütünlüğünü ifade eden *tutarlılık*, alan yazınında metin ve okur merkezli olarak iki kategori hâlinde değerlendirilmiştir. Buna karşılık *bağdaşıklık*, metin içi bağlarla alakalı, iletişim ürününün metin olmasını sağlayan dille ilgili özelliklerin tamamıdır ve bu hâliyle metnin tutarlılığına yöneliktir. *Bağdaşıklık* genel manada dil bilgisine yönelik ve söz varlığına yönelik olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. *Değiştirim kategorisi* de bu kavramın bir alt başlığı olarak değerlendirilmekte; değiştirim ögeleri metinde bir adın, eylemin veya yargının yerini tutmasına göre tasnif edilmektedir. Bu araştırmanın amacı, Çağatay Türkçesiyle yazılmış mensur metinlerin bağdaşıklığına yönelik değiştirim kategorisinin kullanım biçimlerini tespit etmektir. Verilerin doküman incelemesi yöntemiyle toplandığı bu nitel araştırma durum çalışması olarak desenlenmiştir. Öyküleyici anlatımın ve diyalogların varlığı göz önünde bulundurularak çalışma kapsamında Çağatay Türkçesiyle yazılmış münazaralar, doküman olarak seçilmiştir. Klasik öncesi ve geç dönem Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan dört eser araştırmada incelenecek dokümanlardır: Yakînî'nin *Ok Yayning͡ Münazarası*,

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı, erdemdgstn@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8763-1494

Ahmedî'nin *Telli Sazlar Münazarası*, Yusuf Emiri'nin *Beng ü Çagır Münazarası* ve müellifi belli olmayan *Mive Ceng Kitab - Meyveler Münazarası*. Çağataycanın birbirinden uzak dönemlerinde yazılmış benzer metin türlerinde söylem biçiminin karşılaştırılması için bu üç eser seçilmiştir. Ayrıca diyalog esasında kurgulanmış metinler olması, doğal iletişime en yakın kurgusal metni sağlaması adına da münazara türü tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Metindilbilim, Bağdaşıklık, Değiştirim.

Substitution in Chagatai Turkish Texts: An Essay on the Textuality of Contests

Abstract

In text analyses, the structural and semantic connections of the linguistic units that compose it are examined. As a result of the units forming structural and semantic integrity, the textual meaning encoded by the formation of linguistic unions is reached. The codes formed by the connections of words, phrases, and sentences are analyzed using cohesion and coherence criteria. To describe the textual meaning, which is stated to be determined according to its communicative value in the literature, as a corpus, two fundamental criteria that form it should be considered: *cohesion* and *coherence*. *Coherence*, which expresses the semantic and logical integrity of the text, has also been evaluated in two categories in the literature as text-centered and reader-centered. On the other hand, *cohesion* is related to intra-textual connections and encompasses all the linguistic features that make a communication product a text, and as such, it is oriented towards the coherence of the text. *Cohesion* is generally addressed in two groups: grammatical and lexical. The *substitution* category is also considered a subcategory of this concept; substitution elements are classified according to how they replace a noun, verb, or judgment in the text. The aim of this research is to determine the usage patterns of the substitution category for the cohesion of prose texts written in Chagatai Turkish. This qualitative research, where data was collected through document analysis, was designed as a case study. Considering the presence of narrative expression and dialogues, contests written in Chagatai Turkish were selected as documents within the scope of the study. Four works reflecting the linguistic features of pre-classical and late period Chagatai are the documents to be examined in the research: Yakînî's *Ok Yaynıng͡ Münazarası (Contest of Arrow and Bow)*, Ahmedî's *Telli Sazlar Münazarası (Contest of Stringed Instruments)*, Yusuf Emiri's *Beng u Chagir Münazarası (Contest of Drugs and Drink)* and the anonymous *Mive Ceng Kitab-Meyveler Münazarası (Contest of Fruits)*. These three works were chosen to compare the discourse style in similar text types written in different periods of Chagatai. Additionally, the contest genre was preferred as it provides texts constructed on the basis of dialogue, offering the closest fictional text to natural communication.

Keywords: Chagatai Turkish, Textlinguistics, Coherence, Substitution.

GİRİŞ

Söz bilimi çalışmalarında dil ürünleri, işlevleri ve etkileri dikkate alınarak farklı bakış açılarıyla incelenegelmiştir. Göndergesi iletişim ortamı için geçerli olmayan dizilerin haricindeki tüm ifade biçimleri, belirli bir bağlamda bir bütünce oluşturan sözcelemeler; oluşturulma biçimleri, küçük ve büyük yapıları, derin yapıları, çağrışımsal özellikleri, etki değerleri gibi çok farklı ölçütler sistematiğinde ele alınmaktadır.

Dil ürünlerinin çözümlendiği çalışmaların belki de en temel basamağı, üretim amacına yönelik göndergesel değerini ortaya koyan ve ürünü dil dışı dünyayla ilişkilendiren ayırttır. Uzun (2013, s. 154), dizge ve metin tümceleri terimleriyle belirginleştirdiği bu fark konusunda, dil bilgisel betimlemelere dair olan ve dilin iç yapısı, işleyişi hakkında kuramsallıkla sınırlandırdığı dizge tümcelerine karşılık metin tümcelerinin dilin doğal iletişim ortamlarında, diğer metin tümceleriyle sınırlandırılmış, göndergeleri itibarıyla bilgi ve yükümlük gibi kodlar içeren; üreticisi, mekân algısı, zamansallığı ve üretim amacı belli kullanımlar barındıran birimler olduğunu belirtmiştir. Saussure, dizimin en seçkin ögesi olarak tanımladığı tümceyi dile değil söze bağlamıştır (1998, s. 135). Bu hâliyle kendileriyle sınırlı yapılar olan dizge tümceleri, içerdiği birimler bakımından bilindiklik, iletişen bireyler bakımından göndergesellik veya bilgi, yükümlük gibi kodlar içermemeleri bakımından metin araştırmalarında öncelikli olmayan birimler niteliğindedir.

Kıran ve Kıran (2013, s. 336), E. Benveniste'nin görüşü doğrultusunda tümceyi söylemin en küçük birimi olarak değerlendirmiştir. Bir bağlamda veya diğer metin tümceleriyle sınırlandırılmış bir bütünce içinde muhtelif nitelikleri açıklanabilen dizgeler olan tümcelerin tek tek anlaşılmaya çalışılması, bağlam ve tutarlı bütünlükten ayrıştırılarak çözümlenmesi, metni anlamayı mümkün kılmamaktadır (Ayata Şenöz, 2005). Günay (2003), bir bildirişim ortamına bağlı sözlü veya yazılı ürün olarak değerlendirdiği metni; yazar-okur, aktaran-dinleyen arasında devingen bir yapıya sahip olan ve muhatabın okuma sürecinde yeniden hayat bulan bir kavram olarak açıklamıştır. Yazılı veya sözlü iletişim ortamlarında üretilen bir metnin okunmasında, iç yapısı metin kavramının kendine özgü dokusuyla örülmüş tutarlı bir bütünceye ihtiyaç duyulmaktadır.

Latincede *dokumak* (texere, textus, textum) anlamından türemiş olan metin, tümceler sıralamasının ötesinde anlamın tümcelerce gerçekleştirildiği, bütüncenin tümceler içine kodlanarak tasarlandığı bir yapıdır (Halliday ve Hasan, 1976). Yazılı veya sözlü ürünlerde bağdaşık ve tutarlı bir birlik olarak söz öbeklerinin ve tümcelerin birbirleriyle ilintilendirildiği yapı olan metin

(Karaağaç, 2018, s. 585), gerçek işlevini iletişim ortamındaki değerine göre kazanmaktadır (De Beaugrande 1985; Akt. Aksan ve Aksan, 1991). İletişim değeri taşıyan bütünce olarak metnin tasarımı ve çözümlenmesinde bağdaşıklık ve tutarlılığın yanı sıra amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık başlıkları ana ölçütlerdir (Beaugrande ve Dressler, 1981). Alan yazınından metin ve kullanıcı merkezli olarak sınıflandırılan bu kavramlardan olan ve metnin mantık bütünlüğünü, anlam örgüsünü ifade eden tutarlılık da Beaugrande ve Dressler'e göre (1981), kendi içinde metin ve okur merkezli olarak en az iki alt kategoride değerlendirilmelidir. Birincisinde metinde kurulan anlam bağı kastedilirken, ikincisinde okurun algılama sürecine, akışa işaret edilmiştir. Bilgiyi metne dönüştürme aşamasında metin türüne uygun bağdaşıklık ve tutarlılık gereklerine bağlı kalmayan üreticinin iletiyi alıcılara doğru biçimde aktaramayacağına değinen Karaağaç (2018, s. 586), metinlerin dil bilgisel bağdaşıklık ve anlamsal tutarlılıkla çift eklemli yapılar olduğuna dikkat çekmiştir. Küçük yapıda, bağdaşıklığı oluşturan dil ögeleri, metnin anlamsal tutarlılığına hizmet eden birimlerdir ve tutarlılık bu ögelerle metnin yüzeyine yansır (Günay, 2013; Karaağaç, 2018).

Bağdaşıklık (cohesion) terimini bir metnin tümce ve yan tümceleri (clauses) arasında görülen bağ olarak açıklayan Gutwinski (1976, s. 26), bu kavramla kastettiği tümceler ve yan tümceler arasındaki bağın doğrudan söylem yapısı oluşturmadığını ancak metnin iç bağdaşıklığını (the internal cohesion of a text) teşkil ettiğini belirtmiştir. Günay (2003, s. 57), metin içi ilişkileri kuran dille alakalı tüm özellikleri bağdaşıklık başlığında değerlendirmiş ve bunun sözcük veya tümceleri birbiriyle ilintilendirip dil bilgisel bağlar oluşturarak metin tutarlılığını meydana getirdiğini aktarmıştır. Dizim kavramını söz dizimini de kapsayacak biçimde geniş bir manada kullanan Saussure'e göre bir dizimdeki ögelerin değeri önceki, sonraki veya hem önceki hem de sonraki ögelerle olan bakışımından algılanır. Dizimsel bağıntı bir arada bulunan ögeler arasındaki bakışıma dayanırken çağrışımsal bağıntı, bir arada dizilmeyen ancak belleksel dizide birleşen bir olgudur (Saussure, 1998, s. 133-134, 148). Bu yönüyle metin ve söylem çalışmalarına yönelik kavram alanı ögeleri veya etki söze dair çıkarımlar gibi ucu açık bir tanımlamayı ortaya koymakta ve kendisinden sonra geliştirilecek teori ve çözümlemelere bir bakış açısı sunmaktadır.

Metin kurgusunda kavramların farklı biçimde karşılanması, tümcede veya tümceler, paragraflar arasında bir sözcük/sözcük grubu yerine farklı bir sözcük/sözcük grubunun veya kişi kategorili parça düzeyinde bağımlı biçim birimlerin kullanılması ile teşkil edilen gönderimsel bağdaşıklığın yanı sıra zaman ve görünüş kategorileri, eksilti, bağlaçlar gibi *biçimsel-sözlüksel* bağdaşıklık ögeleri de kullanılmaktadır (Subaşı Uzun, 1995; Günay, 2003).

Karaağaç (2018, s. 169), *dil bilgisinin kabul görmüş sosyal yapısı* dâhilinde biçim birimlerin tamlayan-tamlanan, niteleyen-nitelenen, açıklayan-açıklanan bağının bağdaşıklık kavramı kapsamında yer aldığına; yazılı veya sözlü metinlerin örgüsünde bu kavram çerçevesinde ve metnin yüzey yapısında özne-yüklem uyumu, öge dizim bilgisi, tekrar vb. dil bilgisel bağdaşıklık ögelerinin varlığına işaret etmiştir.

Dil bilgisel (grammatical) ögelerin ve sözcüklerin (lexical) bağdaşıklığı oluşturduğunu belirten Halliday ve Hasan (1976, s. 31, 88, 142, 226, 274), bu kavramı gönderim (reference), değiştirim (subsititution), eksiltme (ellipsis), bağlama ögeleri (conjuction) ve sözcük bağdaşıklığı (lexical cohesion) alt başlıklarıyla sınıflandırmıştır. Dil bilgisi esasında bir bağ, anlamdan ziyade sözcük ve üsluba dayalı bir ilişki olarak tanımlanan değiştirim, dil bilgisel işleviyle diğer kategorilerden ve bilhassa gönderimden ayrışmakta, İngilizcede ada dayalı değiştirimde *one, ones, same*; eyleme dayalı değiştirimde *do*; tümceye dayalı değiştirimde *so, not* birimleriyle sınırlı kullanım bulunmaktadır (Halliday ve Hasan, 1976, s. 90-91). Halliday'in 1985[2] yılındaki eserini özetleyerek değerlendiren Paltridge (2012, s. 126), gönderim ile eksiltme ve değiştirim arasındaki farkları incelemiş, gönderimin metinde oldukça uzak geri bildirimler içerebildiğini, eksiltme ve değiştirimin ekserinin hemen önceki tümceyle mahdut olduğunu, gönderimde karakteristik bir özellik olarak eş referans yani iki ögenin de aynı varlığa işaret eder olduğunu, eksiltme ve değiştirimde ise mutlak bir fark bulunduğunu ortaya koymuştur.

Bir yapısal bütünlükte bir birimin yerine başka bir birimi koyma işlemi olan değiştirim (Crystal, 2008, s. 463; İmer vd., 2011, s. 82; Dilidüzgün, 2017, s. 55), *lexicogrammatical* bir bağ kurması itibarıyla anlamlar arası bir ilişki olan gönderimden ayrılır (Halliday ve Hassan, 1976, s. 88-89). Eksiltme de sıfır biçim düzeyinde basit bir yer değiştirmeden ibarettir. Art gönderim (anaphoric reference) ve dış gönderimden (exophoric reference) farklı olarak değiştirim metin içi bir ilişki ve belirli bir ögenin tekrarı niteliğinde karşılıktır (Halliday ve Hassan, 1976, s. 89).

Bozkurt (2022, s. 130), değiştirimin gönderimden farklarını Halliday ve Hasan (1976, s. 88-89) esasında değerlendirirken bu kategorinin bir hususta Türkçe ve İngilizcede farklılık gösterdiğini belirtmiştir: "Sözcük türünün değiştirimde aynı şekilde korunması, gönderimde korunup korunmamasının önemsiz olması." Bozkurt'a göre (2022, s. 131) değiştirim, sözcük bağdaşıklığıyla da benzerlik gösterebilir ancak bu kategoride kaplam-içlem ve yan, üst anlamlılık gibi ilişkiler söz konusudur.

[2] Eserin üçüncü baskısı Halliday ve Matthiessen 2004'tür.

Altunkaya (1987, s. 71, 73, 74), Türkçede ada dayalı değiştirimde, inceleme sınırlarında *aynı, yeni bir tane, başka bir tane, taze olanı, en soğuğu, en soğuk olanı* gibi türevlerin; eyleme dayalı değiştirimde *öyle/böyle/... gibi yapmak* biçiminin; tümceye dayalı değiştirimde *öyle "so", {-mA-} olumsuzluk eki, değil "not"*, *öyle* sözcüğü ile *söylemek, zannetmek/sanmak* eylemlerinin kullanımını tanıklamıştır. Günay (2003, s. 102-103), iki veya daha çok *sözlüksel yerdeşiğin (Fr. isotopie lexicale)* bağını kuran birimlere *bağıntılayan (Fr. connecteur)* adını vermiş, *tümcelerarası bağıntı ögeleri*nin metinde sözcükler, tümceler ve paragraflar arası geçişi belirleme şekillerini anlam boyutunda sınıflandırmıştır: Karşıtlık – *böyle olmakla beraber/birlikte*; sebep – *öyle*; sonuç – *böyle düşünüldüğünde, böylece, öylece*; karşılaştırma – *böylece, aynı biçimde/şekilde*. Hirik (2019) ve Parlar (2022), çalışmalarında Türkiye Türkçesinin bir değiştirim ögesi olarak *aynen* sözcüğünün kullanımını incelemişlerdir. Hirik (2019), çalışmasında eksiltme, değiştirim gibi söylem araçlarının *aynen* sözcüğü eskeninde ve en az çaba ilkesi doğrultusunda kullanım niteliklerine odaklanmıştır. Birbirinden farklı kategoriler arz ettiğini belirttiği *gönderim, gönderge, eksiltme, pro-form, zamir, zamirimsi, izleç* gibi kavramların özünde bir değiştirim olduğunu belirten Hirik (2019, s. 688), kavramı bir *üst başlık* olarak değerlendirip kapsamını genişletmiştir.Parlar da (2022) makalesinde aynen sözcüğünün türü üzerinde durmuş, sözcük türü odağında, derlem esaslı çalışmasında yazı, konuşma dilindeki kullanım sıklığı ve anlamları hakkında edim ve anlam odaklı bir inceleme gerçekleştirmiştir. Bozkurt (2022, s. 136-153) ise değiştirimde ad, eylem ve tümce asıllarının Türkçedeki *yedek*lerinde şu söz varlığını tanıklamıştır: Ada dayalı değiştirim için *aynısı, biri, bir/iki/üç tanesi, bir diğeri, diğeri, ikisi/üçü/dördü, öbürü, ötekisi, ... olanı/olanları, böyle, başkası, aynen, birçoğu, birkaçı, hiçbiri, da/de*; eyleme dayalı değiştirim için *öyle yap-, böyle yap-*; tümceye ve yan tümceye dayalı değiştirim için *öyle, böyle, aynı şekilde/biçimde, aynen, aynısı, hiçbiri, da/de*.

Türkçenin tarihî dönemlerine yönelik metin dil bilimi incelemelerinden Subaşı Uzun'un *Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* çalışmasında Orhun Yazıtlarında değiştirim ögeleri olarak *ança, antag/anteg* ve *kop* sözcüklerinin kullanımına işaret edilmiştir (1995, s. 70-77).

Birinci'nin Eski Uygurca metinlere yönelik çalışmasında ada dayalı değiştirim başlığında *ilki, ikinti, üçünç, törtünç, beşinç/bişinç/beşägü, birisi, birgärü/birkerü, kiçigi, sekiz-egü* birimleri tanıklanmış; eyleme dayalı değiştirim örneği örneklemden saptanmamış; tümceye dayalı değiştirimde *inče/inçe/inçä, ançulayu, antag, munçulayu, inçip/inčip, teg* birimlerinin kullanımı tespit edilmiştir (2023, s. 34-71, 71, 71-114). Çağatay Türkçesinin ilk evresi olan Harezm Türkçesi eserlerinden Nehcü'l-Ferâdîs'in birinci bâbındaki

değiştirim ögelerini inceleyen Özkan (2022, s. 54-59); *andaġ* "öyle, şöyle", *andaġ ḳıl-/ḳılma-* "öyle yap-/yapma-", *andaġ erse* "öyleyse", *andaġoḳ* "aynı o şekilde", *andaġoq ḳıl-* "öyle yap-", *ança* "öyle, o kadar", *mundaġ* "böyle, bu şekilde", *mundaġ ḳıl-* "böyle/ bu şekilde yap-/yapma-", *ḳıl-* "yapmak", *biri* "biri", *biri biri* "birbiri", *ḳayu biri* "hangisi, herhangi biri", *tegme biri* "her biri", *baᶜżısı* "bazısı", *baᶜżıları* "bazıları", *yarımı* "yarısı" ögelerini tanıklamıştır.

YÖNTEM

Türkistan, Horasan, Harezm ve Altın Ordu sahalarında 13-14. yüzyıllarda gelişip Timurlular devrinde, bilhassa Nevâyî ile klasik bir görünüm kazanan ve 20. yüzyıla kadar edebiyat, haberleşme gibi alanlar başta olmak üzere müşterek yazı dili olarak kullanılan Çağatay Türkçesi (Köprülü, 1978, s. 270; Eckmann, 1988, s. VII-XII; Ercilasun, 2010, s. 400), klasik öncesi evresiyle, Doğu Türkçesinin yaklaşık üç yüz elli yıldır yazılı ürünlerinde takip edilemeyen münazara kültürünün örneklerini verir olmuştur. Arap ve Fars edebiyatlarında oldukça yaygın olan münazara yazım geleneğinin Akad ve Sümer edebiyatlarından neşet ettiğini ifade eden Jarring (1981, s. 6), Türk edebiyatı için en erken örneği olarak Divanu Lugati't-Türk'teki yaz ve kış münazarasına işaret etmiştir. Fars edebiyatında ilk örnekleri veren, beş münazara sahibi Esedî ile eş zamanlı, Divanu Lugati't-Türk'te Türk münazara örneklerinin yer aldığını belirten Abik (2005, s. 18- 19) de Çağatay şairleri Yusuf Emirî, Yakînî ve Ahmedî'nin eserlerinin aradaki büyük tarihî boşluktan sonra vücuda getirilmiş ürünler olduğuna, Batı Türkçesindeki münazaraların gelişiminde ise Orta Asya etkisi bulunduğuna dikkat çekmiştir.

Alan yazınında araştırılacak olay ve olgulara dair bilgi ihtiva eden yazılı ürünlerin çözümlemesine dair yöntem doküman analizi olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 187-188). Doküman incelemesi yöntemiyle verileri toplanan bu nitel araştırmada Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan dört eser; Yakînî'nin *Ok Yaynıng Münazarası* (OYM) (Sertkaya, 2005), Ahmedî'nin *Telli Sazlar Münazarası* (TSM) (Eraslan, 1986; Bodrogligeti, 2007), Yusuf Emiri'nin *Beng ü Çagır Münazarası* (BÇM) (Alpay, 1972) ve müellifi belli olmayan *Mive Ceng Kitab-Meyveler Münazarası* (MM) (Abik, 2005) incelenecek dokümanlar olarak seçilmiştir. Çağatay Türkçesinin farklı dönem özelliklerini ihtiva eden bu eserler aynı zamanda öyküleyici anlatım ve diyaloglara yer vermeleri, doğal iletişime en yakın kurgusal metin olmaları bakımından söylem biçiminin değişimine yönelik veri sağlayacağı düşünülerek seçilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Çalışma kapsamında klasik öncesi Çağatay Türkçesini temsilen Yakînî'nin *Ok Yaynıng Münazarası*, Ahmedî'nin *Telli Sazlar Münazarası*, Yusuf Emiri'nin *Beng ü Çagır Münazarası* ile son dönem ürünlerinden *Mive Ceng Kitab - Meyveler Münazarası* eserlerinde bir metinsellik ölçütü ve iletişim birimi olarak değiştirim tanıkları tespit edilmiştir. Yalnızca mensur ve diyalog esaslı metinler değil manzum öyküleyici metinler olan münazaralarda, alan yazınında Türkçenin farklı tarihî dönemlerine dair tespit edilen kullanımların yanı sıra bu çalışma kapsamında tanıklanan farklı değiştirim örnekleri de sunulmuştur. İncelenen eserlerde, bir örnek hariç, ada ve tümceye dayalı değiştirimler tanıklanmıştır. Alan yazınında tümce veya tümceciğe dayalı değiştirim olarak bütünlük içinde ele alındığı göz önünde bulundurulursa bu örneğin esasen tümceye dayalı değiştirim olduğu söylenebilir. *Telli Sazlar Münazarası*'nda tanıklanan ifade şöyledir:

> *TSM-324a-2 çeng aradın boynın uzatıp revān; tüzdi uşal laḥza tümen miṅg fiġān*

Türkçede eylemlerin hareket veya hareketten doğan iş görünümleri bir yana bırakılırsa diğer kullanımları, doğrudan veya dolaylı zamansallık göstermekte ve çekimli olsun olmasın öbekten tümleye uzanan, tümce görünümlü olan yapılar oluşturabilmektedir. Bu hâliyle, *Telli Sazlar Münazarası*'ndaki tanık tümce, yalnız eyleme dayalı bir değiştirimden ziyade tümceye/tümceciğe dayalı bir değiştirim görünümündedir. Bozkurt'un (2022) örneklemine dayanarak Halliday ve Hasan (1976) başta olmak üzere İngilizce tanıklarla mukayeseli biçimde vardığı kanaate benzer biçimde şu söylenebilir ki metin bağdaşıklığı için yöntemin evrenselliğinin yanı sıra alt kategorilerin diller arası farklılıkları ortaya koyabilecek tipolojilerine göre betimlenmesi önem arz etmektedir. Bu durumun yüzyıl ve saha farklarıyla da ilgili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Ada dayalı değiştirim kategorisinde *Meyveler Münazarası*'nda 16, *Telli Sazlar Münazarası*'nda 14, *Beng ü Çagır Münazarası*'nda 5 kullanım tespit edilmiştir. *Ok Yaynıng Münazarası*'nda ise ada dayalı değiştirim örneği saptanmamıştır. Bu eserde ada dayalı değiştirimin saptanamaması hususunda, metinlerin boyutu göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bir farklılıktan bahsetmek mümkün değildir. Benzer yargı metin türü için de geçerlidir zira *Beng ü Çagır Münazarası* da tıpkı *Ok Yaynıng Münazarası* gibi manzum parçalar barındıran mensur bir metindir. Gönderimden farklı olarak değiştirimlerin metin içinde daha yakın birimler arasında bağlar kurduğu göz önünde bulundurulduğunda, beyitler üzerine inşa olmuş manzum metinlerde bilhassa ada dayalı değiştirimin

sık kullanılması olağan görülebilir. Öte yandan *Ok Yaynıng Münazarası*'nın kurgusunun diğer eserlerden çok daha olay, diyalog, iletişim odaklı olması da yargıya dayalı değiştirimin baskın olmasına bir sebep olarak veya böylesi bir kullanım tercihine gerekçe olarak gösterilebilir.

Aşağıdaki tanıklarda görüleceği üzere *Meyveler Münazarası*'nda *barçadın, baᶜżıng, birisi, birin, birbiri, birbirisini, hemme (hemmening, hemmege, hemmedin), tamāmıdın, özgesin, özgeler, özgelerge, özgelerni*; Telli Sazlar Münazarası'nda *her biri, her birisi, birbirige, birbirini, barça (barçaġa, barçangıza, barçadın, barçanıng), barçası, barı (barıdın)*; *Beng ü Çagır Münazarası*'nda ise *barça, barçaları, barı, birbirige, biri birlen, ikelesi* sözcükleriyle değiştirim gerçekleştirilmiştir. Manzum metinlerde beyit esasına dayalı yapının tanık tümcelerde bütünce oluşturmayacağı düşüncesiyle değiştirim örneklerinde, ilgili sözcüğün gösterimi esas alınmıştır. Özne yüklem uyumuna benzer biçimde zamirlerde teklik, çokluk veya belirsizlik üzerinden incelenen kavramın gösterimi noktasında değiştirim ögelerinin zaten beyit esaslı olup oldukça dar bir sözcük kadrosu dâhilinde ve kısa anlatımın esas olduğu bütüncelerde art arda gelen ifadeler için dahi kullanımı görülmektedir. Bu yapıda ilgili sözcükler, âdeta tekrar grubu kalıbıyla adlandırılabilecek bir ahenk sağlayıcı olarak kullanılmıştır. Aksan'ın (2006) da belirttiği söz varlığı kategorisi içinde yer alan bu yapı, esasen anlatım modeli olarak kullanıldığı gibi metinsellik göstergesi düzleminde de bir tercih niteliğindedir:

TSM-328a-9 uşbu cemāᶜat barı kāvāk-biz

Ada dayalı değiştirimin *Meyveler Münazarası*'nda tanıklanan örnekleri şunlardır:

MM-2 mįveler birbiri bile uruşup; cenk meydānıda ᶜaceb turuşup

MM-3 çaḳtılar şol zamān ᶜaceb ġavġā; èyledi bir birisini rüsvā

MM-4 üjme aydı efżālidür mèn; ne üçün hemmedin ki efżalidir mèn

MM-5 pişedür mèn tamāmıdın burna; aç yalang közige ḳılur sürme

MM-12 özidin özgelerni sındurdı; tįz birin töpesige mindürdi

MM-13 üjme özini ḳılıp aᶜlem; ḳıladur özgesin özidin kem

MM-16 baᶜżıng oḫşay sèn ḳapḳara ḳulġa; kişi almas sèni satıp pulġa

MM-19 hemmedin ilgeri bolur sèn ḫazān; bir zamān sènde yoḳtur hergiz amān

MM-38 alma tursa hemme alur toymas; tiş ḳamaġunça yėse hem toymas

MM-40 ārzūluḳdur yana bu ehl-i cihān; bir yüzüm ḳızıl birisi ėr ü civān

MM-69 mėndür-mėn bāġ ara şeh-i ḫūbān; bir yüzüm ḳızıl birisi tābān

MM-80 mėndür-mėn bāġda mįve-i aᶜlem; hemmeninġ töpede efżāl hem

MM-81 yaḫşı vaṣfımnı teḫį ḳıldım kem; özgelerge bolmaġay zem

MM-114 dünyāda barça mįvedindür mėn ziyāde; mįveler içre şāhdur-mėn özgeler gedā

MM-96 ḳoġun aydı ėy sine cineste; mįveler arasıda hemmedin pestde

MM-112 ḳuvvetim barçadın küçluḳ; postum içine maġzım köp göşluḳ

Telli Sazlar Münazarası'nda tanıklanan ada dayalı değiştirim örnekleri aşağıda sunulmuştur:

TSM-322b-11 mecliside ḥāżır ėdi cemᶜ-i sāz; her biri bir perdede gūyā-yı rāz

TSM-323a-1 Her biri özini sitāyiş ḳılıp; ṣavt u ᶜamel naḳş [u] nümāyiş ḳılıp

TSM-323a-2 barçası birbirini ḳılıp imtiḥān; ortada baḫŝ ėrdi vü ceng ü fiġān

TSM-323a-9 barçaġa aytay zi-ṭarįḳ-i ṣavāb; cümle maḳāmātta bir bir cevāb

TSM-323b-1 dėdi ki men barçanġıza şāh-mėn; cümle maḳāmāttın āgāh-mėn

TSM-323b-3 söz içide barçadın atım uluḳ; vaṣf içide barça ṣıfatım uluḳ

TSM-324a-3 dėdi bilinġ barçanınġ üstādı-mėn; ᶜayş u ṭarābnınġ taḳı bünyādı-mėn

TSM-325a-10 pāye-i ḳadrım barıdındur füzūn; mėn kibi yoḳ dünyāda ṣāḥib-fünūn

TSM-325b-4 sehl bahā birle satarlar anı; yaḫşı yaman barça urarlar anı

TSM-326b-8 cemᶜ bolur şāh-ı perį leşkeri; her birisi ḥüsnde aydın berį

TSM-327b-8 ᶜāḳıbetü'l-ḳıṣṣa uşal cemᶜ-i sāz; barçası ġayret atı birle köyüp

TSM-328a-3 barça ḳulaġın tutuban zār zār; dėdiler ey serverimiz pįr-i kār

TSM-328a-9 uşbu cemāᶜat barı kāvāk-biz

TSM-328b-1 pįr dėdi ṭanbūraġa gūş tut; birbirige başḳa birer ḳoş tut

Beng ü Çagır Münazarası'nda tespit edilen ada dayalı değiştirim örnekleri aşağıda yer almaktadır:

BÇM-330b şįr ü şeker tėg biri birlen ḳarįn; hem sabaḳ u hem nefes u hem nişįn; zevḳ u temāşā bile meclis ḳurup; içküge meşġūl ėdiler olturup

BÇM-330b Özüm birle dėdim bu cemāᶜatḳa kim feyż alardın ḫāricdür [...] beyt: ötrü kėlip barça ayaḳ tuttılar; baş ḳoyup barça ḳulaḳ tuttılar.

BÇM-331a Nāgeh bir yaşıl ḫırḳalıḳ ṣūfį ve bir gügün tonluḳ yigit münāẓara ve mübāhaŝaġa meşġūl boldılar. Meclis içinde ikelesi yaşıl ḳızıl ḳavs u ḳuzaḥ bigin birbirige ḳatılıp ėrdiler.

BÇM-331b Ve rindler meẓhebinde mėn ol maḥbūbįdür-mėn [...] Naẓm: turupturlar ayaḳıp öpmek üçün; ṣurāḥį tėg barı boynın uzatıp.

BÇM-337b Çün söz bu yėrge yėtti barçaları ṣoḥbet bisāṭın bozup tefriḳa ṣalātın urup tarḳadılar.

Bir bağdaşıklık ögesi olarak tümceye dayalı değiştirim başlığında *Ok Yayning Münazarası*'nda 11, *Beng ü Çagır Münazarası*'nda 10, *Telli Sazlar Münazarası*'nda 3, *Meyveler Münazarası*'nda 2 tanık tümce saptanmıştır. *Ok Yayning Münazarası*'nda *andaḳ, ... bolġay*; *Beng ü Çagır Münazarası*'nda *andaḳ, ... bolġay / boldı, ança, aning tėg, aning üçün*; *Telli Sazlar*

Münazarası'nda *andaḳ, ança, uşal hâlde*; *Meyveler Münazarası*'nda *andaġ, ... bolur* sözcükleriyle gerçekleştirilen tümceye dayalı değiştirim örnekleri şunlardır:

TSM-321b-8 Ve her sāznı özge evṣāf birle 322a-1 ᶜalā ḳader-i ḥāl taᶜrīf ḳılındı tā ehl-i ṭabįᶜatlar andın andaḳ telezzüze kesb ḳılsun, dėp.

TSM-322b-5 keldim uşal ḥālde cāndın be-teng; çıġdı ḫarābātta ġavġā-yı çeng

TSM-327b-3 ṭanbūra dėdi hele ey kingire; ança asay mėn sėni kim iṅgire

OYM-315b-4 Basa mėn ol ṣāḥib-i sır-mėn kim Teṅgri tebāreke ve taᶜālā celle celāluhu ve ḥabįbi arasıda ᶜaleyhi's-selām mėndin özge kişi maḥrem ėrmes ėrdi. Andaḳ ki ḳābe ḳavseyn āyeti Ḳur'ān'da mėndin ḫaber bėrür ve ḥażret-i seyyidü'l-aḥrār emįr ḳāsım-ı envār ḳaddesa'llāhu sırrahu mėni sėndin muḳaddem tutup ḳābil ṭāliblerġa körgüzüp aytur.

OYM-316a-3 Sėniṅ ėkki başıṅ bardur kim mėniṅ yüzümde munuṅ dėk daᶜvālar ḳılur-sėn. Andaḳ kim Mevlānā Yūsuf Emįrį aytur...

OYM-317a-7 Basa atım keybürdür andaḳ ki şāᶜir aytur...

OYM-317b-1 Andaḳ ki müᶜellif aytur...

OYM-317b-6 Andaḳ ki müᶜellif aytur...

OYM-317b-11 Andaḳ ki Ḫᵛācegį Ātāyį aytur...

OYM-318a-4 Andaḳ ki Ḫᵛāce Ḫusrev-i Dehlevį maḥbūb ėṅgindin cānġa tėgip aytur

OYM-318a-9 Ḳatıḳ söz başlap ayıttı. Andaḳ kim cunūnį şāᶜir aytuptur...

OYM-320b-8 Oḳ alarnı özi dėk rāst saġınıp ilgeri barġaç kiriş aġzıġa andaḳ tepti kim oḳnuṅ aġzı tola ḳan bolup nārven dek töpen ḳara yerge kirdi.

OYM-321a-2 Andaḳ ki āsį şāᶜirniṅ ḳıṭᶜası bu söznüṅ rāstlıġına gūyādur.

OYM-320b-4 Revā bolġay mu kim ya küç ḳılmay oḳ yaġa küç ḳılġay?

OYM-320b-4 Ėmdi maṣlaḥat oldur kim anı andaḳ ırаḳ taşlalı kim yanıng tozını tūtiyā ḳılıp tapmaġay. Zih-gir <munı> èşitkeç "Hoş bolġay." dėp...

BÇM-333b Andaḳ kim bengiler aytıptular, naẓm.

BÇM-333b Andaḳ kim aytıpturlar.

BÇM-334b Andaḳ kim aytıpturlar, naẓm.

BÇM-335a Andaḳ ki aytıpturlar, naẓm.

BÇM-329b Fars üslūbı bilen Türk elfāẓını terkįb ėtip beng ü çaġır arasında 330-a münāẓara tertįb ḳıl kim bu çaḳḳa tėgrü hįç ėrse bu tavrnıng ᶜuhdesinin çıḳmay turur. Rastį bu ḥayāl ᶜaceb köründi manga. Ammā nāçār boldı. Yaḫşı bolġay, dėdim.

BÇM-330a Yūsuf Emįrį, aḥsana'llāhu avaḳıbahu, anıng tėg körgüzür kim her kün aṣḥāb furḳatidin ve aḥbāb ḥasretidin mütefekkir ve müteḥayyir olturur ėrdim.

BÇM-330b Müddetį boldı ki çaġırnı ḳoyuptur-mėn.

BÇM-334a İmdi bu ḥām ḥayālni başıngdın çıḳarġıl. Yoḳ ėrse ança yançayın sėni kim dūdung başıngdın çıḳsun.

BÇM-334a Eger bu kündin songra öz ᶜizzetingni asramay ḥaddin aşursang ança tėptüreyin sėni kim şırang astıngdın aḳsun.

BÇM-336a İlni bilmen bārį sėni èşek ėtebilür-mėn. Anıng üçün kim sėni ḫamr dėrler, hemįn ki ortang yarıp żamįr mįmini içingdin çıḳarsam ḫar bolur-sėn.

MM-24 çonglarım aṣṣıdur cānāne; ḥalḳı körmes ki andaġ aᶜyāne

MM-84 bolsa her kimning temeyyüz dāniş; mėni saḳlap yėse bolur yaz u kış

Tanık tümcelerde görüldüğü üzere tümceye dayalı değiştirimin en sık kullanılan birimi *ol* zamirinden geliştirilmiş biçim birimlerdir. *Beng ü Çagır* Münazarası'ndaki bir tanıkta *anıng tėg* edat grubu görülürken onun ekleşmiş biçimi andaġ / andaḳ sözcüğünün dört eserde de kullanımı tanıklanmıştır. İster sözcük grubu isterse eklemeyle şekillendirilmiş olsun bir zamirden gelişen biçimlerin değiştirim ögesi olarak kullanımı alan yazınında bahsedilen

gönderimi de kapsayan bir kategorinin varlığına dair fikri güçlendirmektedir. Türkçenin tipolojisi bakımından zamirlerin gönderimselliği dikkate alındığında böylesi bir üst başlık kabul edilebilir görülmektedir. Değiştirimle alakalı Dilidüzgün (2017) ve Hirik'in (2019) eksiltme ve gönderim kategorilerine yönelik farklılık ve benzerliğe dair çıkarımları incelenen münazaralardaki tümceye dayalı değiştirim örneklerindeki zamir esaslı ögelerin kullanımıyla desteklenebilir.

Zamirle oluşturulan bir diğer edat grubunda da benzer kullanım söz konusudur. *Beng ü Çagır* Münazarası'ndaki "*336a İlni bilmen bārį sėni ėşek ėtebilür-mėn. Anıng üçün kim sėni ḫamr dėrler, hemįn ki ortang yarıp żamįr mįmini içingdin çıḳarsam ḫar bolur-sėn.*" tanığında söz konusu edat grubu, ki'li dizgede ikinci bölümü {-dığı için} biçiminde çevrilebilir bir anlamlandırmaya yöneltmektedir. Ancak ki'li dizgelerin beklendik fiilimsili yapıya döndürülmesi dil kullanıcılarının veya dili tahlil eden araştırmacıların bir tercihi veya değerlendirmesidir. Öte yandan çeviri dili bakımından da Türkiye Türkçesine çevirisinde de kaynak dildeki metin değil hedef dildeki biçimi esas alan bir değiştirim tasnifi veya reddi de makbul görülmemektedir. Netice itibarıyla bu sözcük grubunun öncelikli olarak tamlayan durumu almış *ol* zamirinin içerdiği anlam ve *üçün* edatının çeviride zarf tümleci görünümü kazandıran katkısıyla biçimlendirildiği açıktır. Türkiye Türkçesinde *şöyle* zarfının anlam ve biçimsel olarak değiştirim ögesi görevinde kullanımından farkı olmayan bir icra söz konusudur. Buna benzer bir diğer durum da *uşal ḫālde* sözcük grubunun sıfatının yapısı ve çevirisinde görülmektedir. *İşte o, şöyle* biçiminde çevrilmesi mümkün olan bu birim bir yanıyla gönderim ögeleri içinde sıfatların kullanımına benzemekte, diğer yanıyla da kendisinden önceki beyitle kurduğu bağ sayesinde manzum öykü niteliğindeki münazaranın metin kurgusunu değiştirimle sağlamaktadır.

Tümceye dayalı değiştirimde *bol-* eylemiyle kurulan yapılar üç münazarada tanıklanmıştır. *Ok Yaynıng Münazarası*'nda biri ileri birime diğeri art birime yönelik değiştirim gerçekleştiren bu yapılar birleşik eylem görünümündedir. Öte yandan ileriye dönük olan ilkinde yine ki'li bir dizge söz konuyken art birime yönelik olan ikincisinde değiştirim ögesi olan birleşiğin ki'siz ve yine tümce niteliğinde olduğu görülmektedir.

> *OYM-320b-4 Revā bolġay mu kim ya küç ḳılmay oḳ yaġa küç ḳılġay?*
>
> *OYM-320b-4 Ėmdi maşlaḥat oldur kim anı andaḳ ıraḳ taşlalı kim yaning tozını tūtiyā ḳılıp tapmaġay. Zih-gįr <munı> ėşitkeç "Hoş bolġay." dėp...*

Beng ü Çagır Münazarası'nda da *bol-* eylemiyle oluşturulmuş bir birleşik eylemin değiştirim ögesi olarak kullanımı tanıklanmıştır. Bu tanıkta 329b'de başlayan tümcedeki yargının birleşik eylemle oluşturulmuş bir aktarma cümlesiyle değiştirildiği görülmektedir:

> *BÇM-329b Fars üslūbı bilen Türk elfāẓını terkįb ėtip beng ü çaġır arasında 330-a münāẓara tertįb ḳıl kim bu çaḳḳa tėgrü hįç ėrse bu tavrnıng ᶜuhdesinin çıḳmay turur. Rastį bu ḫayāl ᶜaceb köründi manga. Ammā nāçār boldı. Yaḫşı bolġay, dėdim.*

Meyveler Münazarası'nda tanıklanan *bol-* fiilinin kullanımı, bir yanıyla Türkçenin tarihî metinlerindeki {-sA bol} veya {-p bol-} yapılarındaki imkân göstergesini çağrıştırmakta ve bu hâliyle bir fiil birleşiği teşkil etmekte, diğer yanıylaysa bir istek cümlesinin ardı sıra gelen teyit anlamıyla dizilmiş ifadede yargıyı pekiştirmekte ve değiştirimi oluşturmaktadır:

> *MM-84 bolsa her kimning temeyyüz dāniş; mėni saḳlap yėse bolur yaz u kış*

SONUÇ

Bu araştırmada söz, söz öbeği ve tümcelerin bağlarıyla kodlanan, bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütlerine bağlı tasarlanan ve bunlar üzerinden çözümlenen metinler olarak Türkçenin tarihî dönemlerinden Çağatay Türkçesiyle yazılmış dört münazaranın bağdaşıklık görünümleri değiştirim ögeleri üzerinden incelenmiştir. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada mensur ve manzum yazılmış, öyküleyici anlatım ve diyalogların yer aldığı münazaralar, doküman olarak seçilmiştir. Farklı saha ve dönemlerde yazılmış metinlerdeki değiştirim ögelerinin kendilerinden önceki yüzyıllarda yazılan eserlerdekinden farkları ve benzer özelliklerinin devamlılığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, münazaraların yapısı iltibarıyla doğal iletişim biçimine en yakın tarihî yazılı ürün olduğu varsayılmıştır. Kurgusal dahi olsa alan yazınında metnin iletişim ortamına bağlı üretilen ve çözümlenen bir yapı olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak çalışmanın bu sayıltısı esas alınmıştır.

Çalışma kapsamında veri toplanan eserlerde yalnızca ada ve tümceye dayalı değiştirim örnekleri tanıklanmıştır. Fiilimsi grubunun değiştirimine dair tanık tümce, eylem odağından ziyade Türkçenin yapısı ve alan yazını göz önünde bulundurularak tümceye dayalı değiştirim biçiminde değerlendirilmemiştir. Ada dayalı değiştirim sıklık sırasıyla *Meyveler Münazarası*, *Telli Sazlar Münazarası* ve *Beng ü Çagır Münazarası*'nda tanıklanmıştır. Bu metinlerde ada dayalı değiştirimin *barça (barçaġa, barçangıza, barçadın, barçaning), barçası,*

barçaları, barı (barıdın), baᶜżın͡g, birisi, birin, birbiri, birbirige, birbirini, birbirisini, biri birlen, hemme (hemmenin͡g, hemmege, hemmedin), her biri, her birisi, ikelesi, özgeler, özgesin, özgelerge, özgelerni, tamāmıdın sözcükleriyle yapıldığı görülmüştür. *Ok Yaynıng Münazarası*'nda ada dayalı değiştirim kullanımı saptanmamıştır. Bu hâliyle, kapsayan kapsanan ilişkisi bağlamında ve tarihî Doğu Türkçesinin çağdaş dönem öncesi son evresi olması nazarıyla Çağatay Türkçesine ait sınırlı örneklemden, önceki dönemlerin metinlerinden çok daha çeşitli değiştirim kullanımı bulunduğu ve metinsellikte bu kullanımın tercih edildiği söylenebilir.

Makale kapsamındaki dört metinde de tümceye dayalı değiştirimin kullanıldığı saptanmıştır. Bu kategoride en sık kullanılan sözcük *ol* zamirinden gelişen dizimlik ve biçimlik birimlerdir. Çağatay Türkçesiyle yazılmış münazaralarda *anın͡g tėg, anın͡g üçün, andaġ/andaḳ, ança* birimleri söz konusu değiştirim ögeleridir. Bunlar haricinde... bolġay/boldı/bolur ve *uşal hâlde* yapıları da tümceye dayalı değiştirim için kullanılmıştır. Bu çalışma çıktıları şöylesi bir vargıyı da alan yazınına koşut biçimde sunmaktadır ki metinsellik ölçütlerinin tasnif ve verinin tahlilinde Türkçenin tipolojik özelliklerinin göz önünde bulundurulması, gerek değiştirilen gerekse değiştiren ögelerin sözcük türü veya dizimlik, yapısal özelliklerinin bu bağlamada değerlendirilip sınıflandırılması önem arz etmektedir.

Çağatay Türkçesiyle yazılmış münazaralarda tespit edilen değiştirim ögelerinin Subaşı Uzun'un (1995) Köktürkçe, Birinci'nin (2023) Eski Uygurca ve Özkan'ın (2022) Harezm Türkçesi için ortaya koyduğu tanıklarla uyumlu ve değişkenlerinin de buna bağlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Her ne kadar tümceye dayalı değiştirimin büyük bir bölümünün *ol* zamirinden gelişen sözcük ve sözcük gruplarıyla sağlandığı saptanmışsa da ada dayalı değiştirimde Çağatay Türkçesiyle yazılmış münazaralarda çeşitliliğin sağlandığı veya başka bir deyişle metinselliğin bu noktada örüldüğü görülmektedir. *Bir, barça, sayı adları* gibi önceki dönem kullanımlarının yanı sıra *baᶜżın͡g, hemme (hemmenin͡g, hemmege, hemmedin), tamāmıdın, özgesin, özgeler, özgelerge, özgelerni, her biri, her birisi, barça (barçaġa, barçangıza, barçadın, barçanın͡g), barçası, barı (barıdın)* ögeleriyle oluşturulan ada dayalı değiştirimler çeşitliliğe işaret etmektedir.

Araştırmanın bulgularını ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılır. Sonuç ve önerilere yer verilir. Bilim dalına uygun olmak koşuluyla gerektiğinde bu başlık sadece SONUÇ olarak yazılabilir. Alt başlıkların kullanılması durumunda 1cm girinti, sadece ilk harfler büyük bolt, 11 punto.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Abik, A. D. (2005). *Meyveler Münazarası – Doğu Türkçesi*. Seçkin Yayıncılık.

Aksan, M. & Aksan, Y. (1991). Metin kavramı ve tanımları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* 2, 90-104.

Aksan, D. (2006). *Türkçenin Sözvarlığı*. Engin Yayınevi.

Alpay, G. (1972). Yusuf Emiri'nin beng ü çağır adlı münazarası. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 1972*, 103-125.

Altunkaya, F. (1987). Cohesion in Turkish a survey of cohesive devices in prose literatüre (Tez no. 2037) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi

Ayata Şenöz, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. Multilingual.

Beaugrande, R. & Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistic*. Longman Group Company.

Beaugrande, R. (1985). Text linguistics in discourse studies. van Dijk (Ed.). *Handbook of Discourse Analysis 1* (pp. 41-71). Academic Press.

Birinci, E. B. (2022). Eski Uygur Türkçesinde değiştirim (Tez no. 813276) [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bodrogligeti, A. J. E. (2001). *A Grammar of CHAGATAY*. Lincom Europa.

Bodrogligeti, A. J. E. (2007). Orta Asya Türk hicvinin bir şaheseri: Ahmedî'nin telli sazların münâzarası. Çev. Ayşe Gül Sertkaya. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 2006*, XXXV Ayrı Baskı.

Bozkurt, F. (2022). *Metindilbilim, Metinsel Bağdaşıklık ve Türkiye Türkçesinde Değiştirim*. Kesit Yayınları.

Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Blackwell Publishing.

Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi Uygulamalı bir Yaklaşım*. Anı Yayıncılık.

Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*. Çev. G. Karaağaç. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Eraslan, K. (1986). Ahmedî münazara (telli sazlar atışması). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 24*, 129-204.

Ercilasun, A. B. (2010). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (2. bs.). Akçağ Yayınları.

Ferdinand De Saussure (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. B. Vardar. Multilingual.

Gabain, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev.M. Akalın. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Göktürk, A. (1988). *Okuma Uğraşı*. İnkılâp Kitabevi.

Gutwinski, W. (1976). *Cohesion in Literary Texts: A Study of Some Grammatical and Lexical Features of English Discourse*. Mouton and Co. N.V. Publishers.

Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*. Multilingual.

Halliday, M.A.K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.

Halliday, M.A.K. & Matthiessen, Christian M.I.M. (2004). *An İntroduction of Functional Grammar* (3th ed.). Hodder Arnold.

Hatiboğlu, V. (1982). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 276.

Hirik, E. (2019). Türkiye Türkçesinde bir değiştirim örneği: Aynen. *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Eds. S. Şen ve M. Mangır) (ss. 683-694), Samsun.

Jarring, G. (1981). *Some Notes Eastrern Turki (New Uighur) Munazara Literature*. Publications of the Royal Society of Letters at Lund: Monographs (Acta), Papers (Scripta Minora), Annual Report (Arsberattelse).

İmer, K. vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kıran, Z. & Kıran, A. (2013). *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*. Seçkin Yayıncılık.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Köprülü, M. F. (1978). Çağatay Edebiyatı, *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 3, 270a-323b.

Oraliş, M. & Ozil, Ş. (1992). Metindilbilimsel yaklaşımla yazınsal bir metni çözümleme denemesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*.

Özkan, E. (2022). Türkçede değiştirim ve Nehcü'l-Ferâdîs örneği. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 1*(2), 46-63.

Paltridge, B. (2012). *Discourse Analysis: An İntroduction* (2nd ed.). Bloomsbury Academic.

Parlar, Z. (2022). Gündelik dilin yeni jokeri: Aynen. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, *7*(1), 32-57.

Said, H. A. (1988). *The Cohesive Role of Reference, Subsitituon and Ellipsis in Two Genres of Modern Literary Arabic* [Doctorate Thesis]. Texas A&M University.

Sertkaya, A. G. (2005). Yakînî'nin ok Yaynıng münâzarası (Giriş-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Tıpkıbasım). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* XXXIII Ayrı Baskı.

Stotsky, S. (1983). Types of lexical cohesion in expository writing: Implications for developing the vocabulary of academic discourse. *College Composition and Communication*, *34*(4), 430-446.

Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Simurg.

Uzun, L. (2013). Genel dilbilim-ıı. Eds. S. Özsoy ve Z. Erk Emeksiz. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (2. bs.). Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

In text analyses, the structural and semantic connections of the linguistic units that compose it are examined. As a result of the units forming structural and semantic integrity, the textual meaning encoded by the formation of linguistic unions is reached. The codes formed by the connections of words, phrases, and sentences are analyzed using cohesion and coherence criteria. To describe the textual meaning, which is stated to be determined according to its

communicative value in the literature, as a corpus, two fundamental criteria that form it should be considered: cohesion and coherence. Coherence, which expresses the semantic and logical integrity of the text, has also been evaluated in two categories in the literature as text-centered and reader-centered. On the other hand, cohesion is related to intra-textual connections and encompasses all the linguistic features that make a communication product a text, and as such, it is oriented towards the coherence of the text. Cohesion is generally addressed in two groups: grammatical and lexical. The substitution category is also considered a subcategory of this concept; substitution elements are classified according to how they replace a noun, verb, or judgment in the text. The aim of this research is to determine the usage patterns of the substitution category for the cohesion of prose texts written in Chagatai Turkish.

This qualitative research, where data was collected through document analysis, was designed as a case study. Considering the presence of narrative expression and dialogues, contests written in Chagatai Turkish were selected as documents within the scope of the study. Four works reflecting the linguistic features of pre-classical and late period Chagatai are the documents to be examined in the research: Yakînî's "Ok Yaynıng Munazarası" (Contest of Arrow and Bow), Ahmedî's "Telli Sazlar Munazarasi" (Contest of Stringed Instruments), Yusuf Emiri's "Beng u Chagir Munazarasi" (Contest of Drugs and Drink) and the anonymous "Mive Ceng Kitab-Meyveler Munazarasi" (Contest of Fruits). These three works were chosen to compare the discourse style in similar text types written in different periods of Chagatai Turkish. Additionally, the contest genre was preferred as it provides texts constructed on the basis of dialogue, offering the closest fictional text to natural communication.

Within the scope of this study, instances of substitution as a textuality criterion and communicative unit have been identified in several works representative of Pre-Classical Chagatai Turkish: *Yakīnī's Ok Yaynıng Munazarasi*, *Ahmedī's Telli Sazlar Munazarasi*, *Yusuf Emiri's Beng ü Chagir Munazarasi*, and a later period text *Mive Ceng Kitab – The Contest of the Fruits*. These substitution instances were found not only in prose and dialogue-based texts but also in narrative poems classified as contests. In addition to previously identified usages from different historical periods of Turkish found in the literature, this study introduces new examples of substitution. In the analyzed texts -except for one case- substitution was observed to be based on nouns and sentences. Considering that substitution based on clauses or sentences is generally treated as a unified category in the literature, this exceptional case can also be interpreted as sentence-based substitution.

In the category of noun-based substitution, 16 instances were identified in the *Contest of Fruits*, 14 in the *Contest of Stringed Instruments*, and 5 in the *Beng and Chagir Contest*. However, no example of noun-based substitution was found in the *Contest of the Bow and Arrow*. Considering the length of the texts, the absence of noun-based substitution in this work does not indicate a significant difference. A similar judgment applies to the text type as well, since the *Beng and Chagir Contest*, like the *Contest of the Bow and Arrow*, is a prose text that contains poetic segments. Unlike reference, substitutions tend to establish connections between closer units within the text; therefore, it is not surprising that noun-based substitutions are frequently used in poetic texts built upon couplets. On the other hand, the *Contest of the Bow and Arrow* being much more focused on events, dialogue, and communication compared to the other works might explain the dominance of judgment-based substitution, or at least justify a preference for such use. As for sentence-based substitution, which is a cohesive device, 11 instances were found in the *Contest of the Bow and Arrow*, 10 in the *Beng and Chagir Contest*, 3 in the *Contest of Stringed Instruments*, and 2 in the *Contest of Fruits*.

In the texts analyzed, only noun-based and sentence-based substitution examples were observed. Although there was a sentence containing a verbal noun group substitution, it was not classified as sentence-based substitution, since the focus was not on the verb itself but rather on the syntactic structure of Turkish and existing literature. Noun-based substitution was most frequently found in *The Contest of the Fruits*, *Contest of Stringed Instruments*, and *Beng and Chagir Contest*. In these texts, noun-based substitution is constructed using words such as *barça* (e.g., *barçaġa, barçangıza, barçadın, barçanıng*), *barçası*, *barçaları*, *barı* (*barıdın*), *baʿżıng*, *birisi*, *birin*, *birbiri*, *birbirige*, *birbirini*, *birbirisini*, *biri birlen*, *hemme* (*hemmening, hemmege, hemmedin*), *her biri*, *her birisi*, *ikelesi*, *özgeler*, *özgesin*, *özgelerge*, *özgelerni*, and *tamāmıdın*. No noun-based substitution was identified in *Contest of the Bow and Arrow*. In this regard, considering the covered-contained relationship and the fact that Chagatai Turkish represents the final phase of historical Eastern Turkish before the modern period, it can be suggested that this limited corpus displays a greater variety of substitution use compared to earlier texts, and that this variety was consciously preferred for textual cohesion.

All four texts studied also included sentence-based substitution. The most commonly used lexical elements in this category are syntactic and morphological units derived from the pronoun *ol* (“that”). In contests written in Chagatai Turkish, elements such as *anınğ teg*, *anınğ üçün*, *andağ/andaḳ*, and *ança* serve as sentence-based substitution markers. Additionally, constructions

like ... *bolgay/boldı/bolur* and *uşal hālde* were also used for this purpose. The findings of this study support a conclusion aligned with existing literature: when classifying textuality criteria and analyzing data, it is important to consider the typological characteristics of Turkish and to evaluate and categorize both substituting and substituted elements in terms of their word classes and syntactic/structural features.

It is also evident that the substitution elements identified in the Chagatai Turkish contests align with those proposed by Subaşı Uzun (1995) for Old Turkic, Birinci (2023) for Old Uyghur, and Özkan (2022) for Khwarezmian Turkish, both in terms of form and function. While most sentence-based substitutions were constructed using words and phrases derived from the pronoun *ol*, a greater diversity in noun-based substitution is observed in the Chagatai Turkish texts—indicating that textual cohesion was primarily achieved through these means. In addition to carryovers from earlier periods such as *bir*, *barça*, and numeral-based forms, newer forms like *baʿżıng*, *hemme* (*hemmening, hemmege, hemmedin*), *tamāmıdın*, *özgesin*, *özgeler*, *özgelerge*, *özgelerni*, *her biri*, *her birisi*, *barça* (*barçaġa, barçangıza, barçadın, barçanıng*), *barçası*, *barı* (*barıdın*) show a rich variety in noun-based substitution strategies.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4609-4632
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81971
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 08.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 23.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Derin, M. (2025). Soğuk Savaş Bağlamında Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin Türkiye Siyasetindeki Konumu ve Uluslararası Güvenlik Dinamikleri. *Journal of History School,* 78, 4609-4632.

SOĞUK SAVAŞ BAĞLAMINDA CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ'NİN TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ KONUMU VE ULUSLARARASI GÜVENLİK DİNAMİKLERİ

Murat DERİN [1]

Öz

1967-1968 yıllarında Türk siyasal hayatında kısa ömürlü ancak dikkat çekici bir rol üstlenen Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) "ortanın solu" politikasına karşı çıkan ve Turhan Feyzioğlu liderliğinde örgütlenen muhalif milletvekilleri tarafından kurulmuştur. CHP, sosyal demokrasiyi Türkiye'nin siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarına uyarlamayı hedeflerken, CGP bu yönelimi partinin temel ilkelerinden bir sapma olarak değerlendirmiş ve kendini muhafazakâr, devletçi ve milliyetçi bir çizgide yeniden konumlandırmıştır. Bu ideolojik kopuş, yalnızca iç siyasal dinamiklerle değil, aynı zamanda Soğuk Savaş döneminin uluslararası güvenlik dengeleriyle de şekillenmiştir. Bu çalışma, CGP'nin Türkiye siyasetindeki yerini tarihsel ve ideolojik bağlamda analiz ederken, partinin söylem ve duruşunun Soğuk Savaş eksenli uluslararası güvenlik ortamıyla nasıl etkileşime girdiğini de incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyetçi Güven Partisi, Uluslararası Güvenlik, Soğuk Savaş, Türkiye Siyaseti

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratderin@nku.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7367-4223.

The Position of the Republican Reliance Party in Turkish Politics in the Context of the Cold War and International Security Dynamics

Abstract

The Republican Reliance Party (CGP), which played a brief yet notable role in Turkish political life between 1967 and 1968, was founded by dissident deputies under the leadership of Turhan Feyzioğlu in response to the Republican People's Party's (CHP) adoption of a "left of center" political stance. While the CHP aimed to adapt social democracy to Türkiye's political, social, and economic conditions, the CGP viewed this shift as a deviation from the party's founding principles and redefined its identity along a conservative, nationalist, and statist line. This ideological rupture was shaped not only by domestic political dynamics but also by the international security order of the Cold War era. This study analyzes the CGP's position in Turkish politics within its historical and ideological context and examines how the party's discourse and political stance interacted with the Cold War–oriented international security environment.

Keywords: Republican Reliance Party, International Security, Cold War, Türkiye's Politics

GİRİŞ

1960 darbesinin ardından, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de değişen sosyal ve ekonomik koşullar sol düşüncenin etkisini artırmıştır. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortam, sendikalaşma faaliyetlerinin yoğunlaşmasına ve örgütlü toplum yapısının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, sol düşünceyi destekleyen basın-yayın organlarının etkisiyle kentli işçi sınıfının yeni talepleri ortaya çıkmış, farklı sol fraksiyonlar kamuoyunda görünür hâle gelmiştir. Türkiye'nin yaşadığı bu dönüşüm, Soğuk Savaş döneminde küresel ölçekte yükselen ideolojik kutuplaşmanın yerel bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

1950'ler ve 1960'lar, Türkiye'de önemli demografik ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı yıllardır. CHP, bu dönüşümün ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunları merkez siyasetin sol politikalarıyla çözmeyi hedeflemiştir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin ikinci yarısı, Türkiye'de sosyal demokrat politikaların belirginleştiği bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde CHP, sosyal demokrat siyasetteki boşluğu doldurmak amacıyla merkez parti kimliğinden uzaklaşarak "ortanın solu" politikalarına yönelmiştir. Bu dönüşüm, sosyal adalet ve sosyal güvenlik politikalarının yanı sıra, planlı kalkınma ve hızlı sanayileşmenin olumsuz etkilerini dengelemeyi amaçlayan bir yaklaşımı benimsemiştir. CHP'nin bu politikaları hem ulusal hem de uluslararası bağlamda parti kimliğini yeniden şekillendirme çabasını yansıtmaktadır.

CHP'nin 1965 yılı kurultayında "ortanın solu" politikasını resmen benimsemesi, parti içinde ciddi bir muhalefet grubunun doğmasına neden olmuştur. Başta Turhan Feyzioğlu olmak üzere bu muhalif milletvekilleri, CHP'nin Kemalist ilkelerden ve devlet partisi kimliğinden uzaklaştığını savunarak 1967 yılında Güven Partisi'ni kurmuştur. Parti sonraki yıllarda sırasıyla Milli Güven Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi adlarını almıştır. Güven Partisi hiçbir seçimde %7'nin üzerinde oy alamamasına rağmen, siyasi istikrarsızlık dönemlerinde sağ partilerle birleşerek parlamento içinde ikinci büyük parti konumuna gelmiş ve bazı hükümetlerde yer alma başarısı göstermiştir.

Bu çalışma, Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni (CGP) ele alan mevcut literatürden farklı olarak, partinin ideolojik yönelimini ve siyasal pozisyonunu Soğuk Savaş döneminin uluslararası güvenlik dinamikleri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Gürcan Bozkır'ın "Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi, Milli Güven Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi: 1967–1980" başlıklı doktora tezi ile "Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi" başlıklı makalesi, partinin Türkiye siyasal hayatındaki rolünü kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmalar, CGP'nin uluslararası güvenlik ortamı ile kurduğu ilişkileri ve Soğuk Savaş bağlamındaki dışsal baskıların parti politikaları üzerindeki etkilerini derinlemesine ele almamaktadır. Bu çalışma, CGP'yi yalnızca Türkiye iç siyasetindeki ideolojik ayrışmalar bağlamında değil, aynı zamanda dönemin uluslararası güvenlik söylemiyle kurduğu etkileşim çerçevesinde analiz ederek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışma, Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin (CGP) ideolojik yönelimini ve siyasal konumlanışını, Soğuk Savaş döneminin uluslararası güvenlik mimarisi çerçevesinde değerlendirmektedir. Söz konusu dönemde, uluslararası sistemin çift kutuplu yapısı, çevre ülkelerdeki iç siyasal yapılanmaları da doğrudan biçimlendirmiştir. Bu bağlamda çalışmada, yapısal realizmin dışsal-determinist bakış açısından yararlanılmaktadır. Yapısal realizm, devletleri uluslararası sistemin baskılayıcı doğası içinde rasyonel aktörler olarak ele alır ve özellikle çevresel konumdaki ülkelerin, dış tehdit algılarına göre iç siyasal düzenlerini yeniden biçimlendirdiğini savunur. Bu çerçevede, Türkiye gibi çevre konumdaki bir devletin, Soğuk Savaş'ın getirdiği komünizm tehdidine karşı merkeziyetçi ve güvenlikçi bir yapı oluşturma yönelimi analiz edilmektedir. Ayrıca çalışmada, güvenlikleşme kuramının önermelerinden de faydalanılmaktadır. Bu kurama göre, belirli bir konu egemen aktörler tarafından varoluşsal bir tehdit olarak sunulduğunda, o mesele siyasal tartışma alanının dışına çıkarılır ve olağanüstü

tedbirlerle yönetilmeye başlanır (Buzan, Wæver & de Wilde, 1998). CGP'nin siyasal söyleminde "anarşi", "sol tehdit" ve "komünizm" gibi olguların bu şekilde güvenlik tehdidi olarak çerçevelendiği ve kamuoyuna sunulduğu görülmektedir. Parti söyleminde komünizmle mücadele, toplumsal düzenin sağlanması ve devlet otoritesinin güçlendirilmesi yönündeki vurgular, bu güvenlikçi çerçevenin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bu söylem, aynı zamanda siyasetin kutsallaştırılması olgusu bağlamında da değerlendirilebilir; zira CGP, devleti mutlak koruma nesnesi hâline getirerek siyasal eylemleri neredeyse kutsal bir görevle özdeşleştirmiştir (Balcı, Keser & Kocadaş, 2023). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, CGP'nin Batı yanlısı, devlet merkezli ve anti-komünist pozisyonu, yalnızca iç siyasal ayrışmaların değil; aynı zamanda dönemin küresel ideolojik mücadelelerinin Türkiye siyasetine yansıması olarak değerlendirilmekte; partinin konumlanışı, ulusal ve uluslararası düzeyde etkileşimli bir perspektifle açıklanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi esas alınarak yürütülmüştür. Araştırma, tarihsel olayların siyasal etkilerini analiz etmeyi amaçlayan siyasal tarihsel bir perspektifi benimsemektedir. Literatür taraması kapsamında, başta Gürcan Bozkır'ın doktora tezi ve makalesi olmak üzere, CGP ile ilgili temel akademik kaynaklar sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca seçim sonuçları, resmî devlet istatistikleri, arşiv belgeleri ve parti bildirileri gibi birincil kaynaklar üzerinden belge incelemesi yöntemi uygulanmıştır. Bu belgeler, Soğuk Savaş döneminin uluslararası güvenlik ortamı bağlamında CGP'nin ideolojik konumlanışını anlamlandırmak amacıyla içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma, yalnızca arşiv belgeleri, resmî yayınlar ve kamuya açık literatür verilerine dayalı olarak gerçekleştirilmiş olup; herhangi bir etik kurul onayı gerektirecek insan katılımlı saha araştırması içermemektedir. Çalışma, Türkiye'deki parti içi ayrışmaların yalnızca iç siyasal dinamiklerle değil, aynı zamanda uluslararası sistemin yönlendirici etkisiyle nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. TÜRK SİYASAL YAŞAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Cumhuriyet'in ilanından sonra, köklü inkılap hareketleri CHP öncülüğünde hayata geçirilmek istenmiştir. Ancak, bu reformların uygulanış biçimine karşı çıkan bir grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çatısı altında örgütlenerek güçlü bir muhalefet hareketi başlatmıştır. Bu gelişme, Mustafa Kemal Atatürk ve

lider kadronun, inkılapların başarısına yönelik derin endişeler duymasına neden olmuştur. 1925 yılında patlak veren Şeyh Said İsyanı, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılmasına zemin hazırlamış ve bu yasa kapsamında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. 1931 yılında Mustafa Kemal'in teşvikiyle kurulan ve kontrollü bir muhalefet deneyimi olarak değerlendirilen Serbest Cumhuriyet Fırkası da kısa süre içinde faaliyetlerini sonlandırmıştır. Bu dönemde, yeni bir siyasi partinin kurulmasına izin verilmemesi, 1945 yılına kadar devam eden sürecin Türk siyasi tarihinde "Tek Parti Dönemi" olarak anılmasına neden olmuştur (Alpkaya, 1998, s. 22).

Türk ulus-devlet inşası sürecinde benimsenen üstenci yaklaşım, muhalif çoğulluğa karşı bir isteksizlik ve hoşgörüsüzlükle şekillenmiştir. Bu süreçte, bireylerin ve toplumsal grupların iradesinin üzerinde, genel iradeyi veya milletin kolektif iradesini temsil eden bir kişi ya da grup öne çıkmıştır. Tek parti yönetimi döneminde, Atatürk ve CHP, bir yandan yetkilerinin meşruiyetini ulusal egemenlik ilkesine dayandırırken, diğer yandan halk içinde oluşabilecek potansiyel muhalefet karşısında endişe duymuştur. Bu dönemde egemenlik söylemi, hükümet, fikir, güvenlik ve nüfus arasındaki sürekliliği sağlama çabalarıyla yakından ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de ulusal güvenlik odaklı politikaların "iç kuvvetleri" egemenliğin sürdürülebilirliği için birincil tehdit olarak tanımladığı görülmektedir. Atatürk de bu perspektifi paylaşmış ve Nutuk'ta, iç muhalefetin Türk ulusal bağımsızlık hareketi ile başlayan ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar uzanan siyasi mücadelesinin merkezi bir aşamasını oluşturduğunu ifade etmiştir. Atatürk, istilacılara karşı verilen mücadeleden ziyade, milletin içinde birliği sağlamanın daha zor, daha zaman alıcı ve daha karmaşık bir süreç olduğunu vurgulamıştır (Domaniç, 2008, s. 149).

Yapılan inkılaplar, toplumun yeniden şekillendirilmesini ve devlet eliyle uygulanacak sosyal politikalarla denetlenebilir bir yapıya dönüştürülmesini hedefleyen bir ideolojiye evrilmiştir. Bu ideoloji, devletin geleceğinin ancak toplumsal yapının inkılaplarla yeniden inşasıyla güvence altına alınabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Başta hukuk düzeni ve eğitim sistemi olmak üzere, toplumsal yapıyı yeniden yapılandırma sürecinde laiklik, en önemli itici güç olmuştur (Toker ve Tekin, 2007, s. 86, 92).

Tek Parti Dönemi'nin hızlı ve köklü dönüşüm hareketlerinin yürütülmesinde, Atatürk'ün karizmatik liderliği kadar, Osmanlı'dan devralınan elitist bürokrasi ve aydın sınıfı da önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Tek Parti dönemi boyunca etkin olan elit aydın grubunun etkisi üzerinde durmak gereklidir. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden güçlü, merkezi ve

bürokratik bir devlet yapısı devralmıştır. Bürokrasiyi bir güç merkezi haline getiren ve geleneksel imparatorluğun modernleşme ve batılılaşma çabalarını modern bir ulus-devlet kurma gerekçesi olarak kullanan bürokratik elitler, yeni rejimin lokomotifi işlevini üstlenmiştir (İnsel, 2016, s. 20).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili siyasete geçiş, Türkiye'nin siyasi liberalleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Hem iç dinamikler hem de dış baskılar, İsmet İnönü'nün muhalefet partilerinin kurulmasına izin verme kararını şekillendirmiştir. Bu dönemde, nüfusun büyük bir kesimi ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) karşı giderek artan bir tepki göstermiştir. Aynı zamanda, II. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri, Ankara'yı Soğuk Savaş sürecinde Batı Bloğu'na katılmaya yöneltmiş ve bu bağlamda yeni dünya gücü olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile siyasi ilişkilerini güçlendirme ihtiyacını doğurmuştur. (Özcan, 2015, ss. 168-169**)** Böylece Türkiye'den beklenen liberal politikalar doğrultusunda çok partili rejime geçiş kararı alınmıştır. Demokratik ve liberal ilkeler, görevdeki Kemalist seçkinler tarafından göz ardı edilemeyecek bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında, Türk demokrasisinin en büyük eksikliğinin muhalefet partisinin olmaması olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kurulmuştur. Ancak, 1946 seçimleri, Türkiye'deki liberal değişim sürecinin sınırlarını ortaya koymuştur. CHP'nin seçim zaferi, büyük ölçüde partinin örgütsel üstünlüğü ve seçim hileleri ile sağlanmıştır (Turan, 2009, ss. 520-522).

1946'da çok partili siyasi düzene geçiş, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir adım olmuştur. Bu gelişme, Türk siyaset kültürünün kademeli olarak yeniden şekillenmesinin önünü açmıştır. 1950 seçimlerinde halkın yıllardır süregelen bürokratik elitlere karşı duyduğu tepki iktidarın Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye devredilmesine yol açmıştır. Bu seçim, Türkiye'nin siyasi yaşamında bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. İlk kez çevreye tanınan bu hak sayesinde pasif kitleler merkeze ulaşma fırsatı yakalamış ve bürokratik elitlerin otoriter tutumlarını eleştirme imkânı bulmuştur. Bu süreçte, orta sınıfın yükselişi ve toplumsal farkındalık yaratmadaki rolü hayati öneme sahip olmuştur. "Halka rağmen halk için" anlayışıyla şekillenen bir siyaset anlayışı, bürokratik elitler tarafından uygulanmış, ancak halk bu anlayışı reddederek iktidar için çevrenin temsilcisi olan bir partiyi tercih etmiştir. Demokrat Parti'nin yükselişi, çevrenin merkeze olan tepkisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Özcan, 2015, ss. 168-169).

1950 sonrası dönemde, bürokratik elitler, halkın oylarıyla seçilen siyasi iktidarın emir ve politikaları doğrultusunda çalışmak zorunda kalmıştır. Demokrat Parti ve önde gelen kadroları, elitizme karşı çıkarak bürokratik elitlerin hegemonyasını sona erdirmeyi hedeflemiş ve bu grubu, kararlarını uygulayan mekanik bir yapıya dönüştürmeye çalışmıştır. DP hükümetleri, devletçi ekonomik politikalara karşı liberal yanlı bir yaklaşımı benimsemiş ve özel mülkiyet ile özel girişime öncelik tanımıştır (Turan, 2009, s. 524).

1954 seçimlerinden sonra Demokrat Parti iktidarının temel özelliklerinden biri, demokratik teamüllerden uzaklaşma eğilimidir. Bu eğilim, 1957 seçimlerinden sonra daha da belirginleşmiştir. 1950'lerin ortalarından itibaren, DP'nin otoriter politikaları askeri seçkinler ile laik ve Cumhuriyetçi aydınlar arasında büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu otoriterleşme süreci, DP'nin rejimin bürokratik aktörleri nezdinde meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur. Ekonomik sorunların giderek derinleşmesi, yalnızca sivil ve askeri bürokratlar arasında değil, aynı zamanda üniversite öğrencileri ve akademisyenler arasında da huzursuzluğun artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, etkili bir muhalefetin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Halkın sosyal ve ekonomik sorunlarına rasyonel çözümler üretemeyen DP hükümeti, kendisine karşı oluşan siyasal ve bürokratik muhalefete karşı demokratik normlara aykırı önlemler alarak iktidarını güçlendirme çabasına girmiştir (Turan, 2009, s. 524). Bu süreçte alınan tüm önlemlere rağmen sokak olaylarının önüne geçilememiştir. Özellikle üniversite kampüslerinde düzenlenen mitinglerde, dönemin başbakanı Adnan Menderes'in istifası talep edilmiştir. Hükümetin, kendisine karşı bir darbe girişimini engellemek amacıyla beş subayı tutuklaması, ordu içinde büyük bir tepkiye yol açmıştır. Bu gelişmenin ardından, 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri Çankaya Köşkü'ne doğru yürüyüş düzenlemiştir. Bu yürüyüş, ordu içerisindeki darbe yanlısı grupları cesaretlendirmiş ve sonuç olarak 27 Mayıs 1960 tarihinde bir grup subay tarafından hiyerarşik olmayan bir düzen içinde 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu'nun 34. maddesi hukuki dayanak gösterilerek yönetime el konulmuştur (Hale, 1994, ss. 20-25).

Soğuk Savaş'ın uluslararası düzeydeki ideolojik mücadele ortamı, 1960 Darbesi sonrasında Türkiye'de toplumsal ayrışmaların derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişme, 1970'li yıllarda toplumsal ve siyasal kutuplaşmanın daha da belirginleşmesine yol açmıştır. Dünya genelinde yükselen sol ideolojilerin etkisi Türkiye'de de hissedilmiştir. Buna karşılık sağ siyaset, milliyetçilik ve İslamcılık gibi ideolojik unsurları daha görünür biçimde kullanarak kendi pozisyonunu güçlendirme çabasına girmiştir. Milliyetçilik, İslamcılık ve komünizm gibi ideolojiler yalnızca uç partilerde değil, ana akım siyasi aktörlerde de etkili olmuştur. Bu durum partilerin sağ ve sol çizgiler

arasında daha keskin biçimde konumlanmasına neden olmuştur. İdeolojik saflaşma, toplumda ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde parçalanma ve çatışma ortamını beraberinde getirmiştir. Böylece 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye, kutuplaşmanın toplumsal bütünlüğü tehdit ettiği bir siyasal görünüm kazanmıştır (Sayarı, 2002, s. 26).

2. CHP'DE "ORTANIN SOLU" YAKLAŞIMI VE PARTİ İÇİ MUHALEFETİN DOĞUŞU

1960'ların ortalarından itibaren, CHP'de "ortanın solu" düşüncesinin gelişmesinde hem Türkiye'de hem de dünyada yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşümler etkili olmuştur. Bu dönemde siyasi gerilimler, toplumsal değişimler ve küresel gelişmeler, 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında patlamaya hazır bir toplumsal yapı yaratmıştır. Hızlı büyüme oranlarıyla gerçekleşen endüstriyel genişleme, sürekli artan ve karşılanması zor beklentiler doğurmuştur. Ancak yüksek enflasyon nedeniyle tüketim, yalnızca varlıklı bir kesimle sınırlı kalmıştır. İşgücü arzı, iş talebine oranla yetersiz kalmış; Avrupa'ya yönelen göç dalgasına rağmen işsizlik artmaya devam etmiştir. Bu süreçte işçi sınıfı giderek daha radikal hale gelmiş ve sendikal örgütlenmelere katılım hız kazanmıştır. Türkiye, birçok Üçüncü Dünya ülkesi gibi hızlı bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmış; özellikle 30 yaş altı genç nüfusun yüksek oranı, toplumsal ve ekonomik dengesizlikleri derinleştirmiştir. Tüm bu dinamikler, CHP'nin "ortanın solu" politikalarına yönelmesine ve bu doğrultuda sosyal demokrat bir çizgi benimsemesine zemin hazırlamıştır (Turan, 2009, s. 527).

Zaten yetersiz olan eğitim sistemi, her yıl mezun olan binlerce kişiye istihdam sağlayamadığı gibi, hızla büyüyen öğrenci kitlesinin ihtiyaçlarını karşılamakta da yetersiz kalmıştır. Yükseköğretim kurumları (üniversiteler, öğretmen okulları ve ilahiyat fakülteleri) öğrenci kayıtlarını iki katına çıkarmış; ancak bu artışa paralel olarak altyapı olanakları ve istihdam fırsatları yeterince gelişmemiştir. Bu sosyo-ekonomik zorluklar, 1960'lı yıllarda Türkiye'de sağ ve sol siyasi grupların oluşumuna ve güçlenmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Toplumda yaşanan bu dönüşüm, CHP'nin parti siyasetini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda CHP, daha solda konumlanan bir parti olma yolunda ilerlemiş ve bu sürece ilişkin ilk somut adımlar, 1964 Kurultayı'nda yayımlanan Temel Hedefler Beyannamesi ile atılmıştır. 1965 yılında ise CHP, yeni politik yönelimini "ortanın solu" olarak resmen ilan etmiştir (Bozkurt, 1968, s. 113).

İsmet İnönü, Milliyet gazetesinden Abdi İpekçi ile yaptığı bir röportajda, yalnızca CHP'nin değil, devletin ve anayasanın da merkezin solunda bir çizgide yer

aldığını ifade etmiştir. İnönü, "CHP doğası gereği devletçi bir partidir, tabii ki CHP, merkezin solunda ekonomik bir anlayışa sahiptir. Tıpkı devletçiliğin 1923'te gelişmenin tek ve rakipsiz tedavisi olduğu gibi, aynı zamanda ekonomik hayatımızın ana bileşenidir" şeklindeki ifadeleriyle partinin yeni politik yönelimini açıklamıştır (Taşkın, 2007, s. 187).

CHP'nin 18. Olağan Kurultayı öncesinde, Bülent Ecevit'in "Ortanın Solu" adlı kitabı 1966 yılında yayımlanmıştır. Bu kitap, 1960 sonrası CHP tarafından yayınlanan bildirilerde önerilen birçok ekonomik ve sosyal önlemi tekrar etmiş, aynı zamanda merkezin solunun temel özelliklerini tanımlamaya çalışmıştır. Ecevit, ortanın solunu insancıl, popülist, devletçi, planlamacı ve sosyal demokrat bir çizgide tanımlamıştır. Ona göre, ortanın solu, tüm bireyler için fırsat eşitliğine inanan hümanistlerden oluşmaktaydı. Kitapta ortaya konulan ana temalar arasında, kamu yararına devlet müdahalesi, herkes için sosyal güvenlik sistemi, planlı bir ekonomi, arazi reformu, eğitimde fırsat eşitliği ve adil bir vergi sistemi gibi konular yer almaktadır. "Ortanın Solu" kitabının en dikkat çekici yönlerinden biri, CHP'nin dayanışma ilkeleri ile Batı sosyal demokrasisinin sosyal sınıf politikaları arasında bir köprü oluşturma çabasıdır. Aynı zamanda, sosyal demokrasinin insani yönüne yapılan vurgu, kitabın öne çıkan bir diğer önemli unsurudur. Bu bağlamda, Ecevit, temel medeni haklar, özgürlükler ve siyasi hakları her Türk vatandaşı için vazgeçilmez değerler olarak tanımlamıştır (Kili, 1976, s. 186).

CHP'nin politikalarında merkez sağdan ortanın soluna doğru yaşanan kayma, parti içerisinde ciddi tepkilere yol açmıştır. 1965 Genel Seçimlerinde CHP'nin oy kaybetmesi, ortanın solu fikrine yönelik eleştirilerin daha da güçlenmesine neden olmuştur. 1966 Senato Seçimlerinin ardından, parti içindeki muhalefet sesini daha güçlü bir şekilde duyurmuş ve 76 senatör ve milletvekillerinin imzaladığı bir bildiriyle ortanın solu politikalarının terk edilmesini istemişlerdir (Bozkurt, 1968, s. 114). Bu bakımdan CHP'nin 18. Kurultayı, her iki tarafın da artık birbiriyle açıktan savaştığı ancak genel başkanı İsmet İnönü'nün etkisi ile her iki tarafın da parti içerisinde kaldığı bir kurultay olmuştur. Bununla birlikte, bu denge uzun ömürlü olmamış ve 25 Aralık 1966'da yapılan Parti Meclisi toplantısında gruplar arasında kesin bir ayrışma gerçekleşmiştir. Toplantının sonunda, Parti Meclisi tüm tepkilere rağmen CHP'nin ortanın solu düşüncesinde olduğunu vurgulamış ve bu doğrultuda bir parti bildirisi yayınlamıştır. Ancak, Parti Meclisi'nde bulunan ve ortanın solu düşüncesine karşı çıkan sekiz üye, bu açıklamaya karşı olduklarını açıkça dile getirmiştir. Bu üyeler arasında Grup Başkanvekili ve Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Ankara Milletvekili Emin Paksüt, Muğla Milletvekili Turan Şahin, Tekirdağ Milletvekili Orhan Öztrak, Ağrı Senatörü ve Grup Başkanvekili Fehmi

Alparslan, Van Senatörü Ferit Melen ve Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç yer almaktaydı. Bu grup, süreç içinde "8'ler" olarak adlandırılmış ve yayınladıkları bildirgeyle Parti Meclisi bildirgesine yanıt vermiştir (Bozkır, 2007, s. 276).

Bu süreçten itibaren, ortanın solu politikasına karşı çıkan muhalifler parti içerisinde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle bu grubun lideri konumundaki Turhan Feyzioğlu, "Çerkez Ethem" benzetmeleriyle sert bir şekilde itham edilmiştir. CHP'nin 28 Nisan 1967 tarihinde toplanan 4. Olağanüstü Kurultayı, bu keskin tartışmaların merkezinde gerçekleşmiştir. Kurultayda, CHP'nin parti politikasının kesin bir şekilde "ortanın solu"na yerleştiği vurgulanmış ve partinin meşru organlarına karşı muhalefet yürütülmesinin kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, parti içerisinde parti kurma girişimlerinin disiplin işlemleriyle engelleneceği kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlar, esasen başta Turhan Feyzioğlu olmak üzere muhalif grubun partiden ihraç edilmesi için gerekli tedbirleri içermekteydi. Bununla birlikte, kurultayda yapılan tüzük değişikliği ile parlamento üyeleri ve parti meclisi üyelerinin yüksek disiplin kuruluna sevk edilme yetkisi doğrudan parti meclisine verilmiştir. Bu değişiklik, muhaliflerin disiplin kuruluna sevk edilmesi sürecinin Bülent Ecevit'in kontrolüne bırakılması anlamına gelmekteydi (Bozkır, 2007, s. 277).

3. GÜVEN PARTİSİ'NİN KURULUŞU, CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ'NE DÖNÜŞÜMÜ VE DÜZENLEDİĞİ KONGRELER

Olağanüstü Kurultay'ın ardından beklenen istifalar gerçekleşmiş, Turhan Feyzioğlu ve muhalif arkadaşları, yeni bir parti kurmak için harekete geçmiştir. Kurulacak olan yeni parti, ideolojik olarak merkezde konumlanmayı hedeflemiştir. Parti, laik ve milliyetçi bir çizgide yer almayı planlamış ve Komünizm ile Faşizm gibi aşırı ideolojilere karşı bir duruş sergilemeyi amaçlamıştır. Yeni partinin ismi konusunda çeşitli öneriler tartışılmış, yapılan değerlendirmeler sonucunda partinin adının Güven Partisi olmasına karar verilmiştir. Hazırlık sürecinin ardından, Güven Partisi 12 Mayıs 1967 tarihinde resmen kurulmuştur. CHP'den istifa eden 52 senatör ve milletvekili, Güven Partisi'ne katılmış, bunlardan 45'i partinin kurucu üyesi olmuştur (Bozkır, 2007, s. 277).

Tipolojik olarak Güven Partisi'nin genel özellikleri; Atatürkçü ideolojinin parti politikalarındaki etkisi, sıkı parti disiplini, lider ve lider kadrosunun parti üzerindeki belirgin etkisi ile parti parlamento grubu ve parti organları arasındaki uyumluluk şeklinde sıralanabilir. Güven Partisi'nin programında temel görüşler

olarak ifade edilen prensipler Atatürk ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilkeler arasında en dikkat çekici olanlardan biri milliyetçilik prensibidir (Kantar, 2019). Halkçılık ilkesi ise eşitlik, demokrasi ve sınıf mücadelesi kavramlarıyla programa dâhil edilmiştir. Cumhuriyetçilik, vazgeçilmez bir prensip olarak temel görüşler arasında yer almıştır. Laiklik, din ve vicdan özgürlüğü biçiminde yorumlanmış, dini inançlara saygıyı temel alırken, dinin siyasi amaçlarla istismar edilmesinin önlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Devrimcilik ise Atatürk devrimlerine sahip çıkmak, ancak yeni bir devrim anlayışına karşı durmak şeklinde açıklanmıştır (Bozkır, 2007, s. 277).

Güven Partisi, ilk büyük kongresini 1 Mart 1968'de Ankara'da gerçekleştirmiştir. Kongrede yapılan seçimler sonucunda genel başkanlığa Turhan Feyzioğlu seçilmiştir. İkinci büyük kongresi ise 7 Ekim 1970 tarihinde gerçekleşmiş ve Turhan Feyzioğlu yeniden genel başkan seçilmiştir. Bu kongrede, Türk siyasal yaşamına yeni bir terim olarak giren ve daha sonraki süreçte sıkça tartışılacak olan "milliyetçi cephe" kavramı ilk kez ifade edilmiştir (Bozkır, 2007, s. 277).

Güven Partisi, 1970'li yıllarda daha geniş bir tabana hitap edebilmek amacıyla diğer siyasi partilerle birleşme stratejisini benimsemiştir. Bu doğrultuda, 1960 darbesinden sonra siyasal yaşamda varlık gösteren Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi ile birleşmek için girişimlerde bulunulmuştur. Güven Partisi'nin "milliyetçi cephe" olarak isimlendirdiği bu birleşme, 17 Ocak 1971 tarihinde yapılan olağanüstü kongrede gerçekleşmiştir. Kongrede Turhan Feyzioğlu'nun yaptığı konuşmanın ardından birleşme için gerekli düzenlemeler yapılmış ve Millet Partisi'nden katılan üyelerle birlikte bu birleşme hayata geçirilmiştir. Ancak, bu süreçte Millet Partisi'nden Deniz Bölükbaşı gibi bazı üyeler birleşmenin dışında kalmıştır. Bu birleşmeler sonucunda, 29 Ocak 1971 tarihinde gerçekleştirilen Genel Kurul toplantısında kongrenin verdiği yetki kullanılarak, Güven Partisi'nin ismi Milli Güven Partisi olarak değiştirilmiştir. Partinin isim değişikliğiyle birlikte, yeni bir genel kurul oluşturulmuş ve bu kurulda Millet Partisi ile Yeni Türkiye Partisi'nden de üyeler yer almıştır (Tercüman, 1971).

İlerleyen süreçte Milli Güven Partisi (MGP), tabanını daha da genişletmek için fırsatları değerlendirmekten kaçınmamıştır. Bu dönemde, CHP içinde ortaya çıkan yeni ayrışmalar, bir birleşime daha gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Bülent Ecevit'in CHP Genel Başkanı seçilmesinin ardından, hükümetteki milletvekillerini çekme kararı alması ve İsmet İnönü'nün partiden istifası önemli sayıda milletvekili ve senatörün de CHP'den ayrılmasına yol açmıştır. Bülent Ecevit'in disiplin kurulunda yaptığı değişiklikle partide kalan diğer muhalifleri tasfiye etmeye çalışması, bir grup milletvekilinin daha istifasına neden olmuştur. İstifa eden milletvekillerinin bir kısmı Cumhuriyetçi Parti'yi kurarken, bir kısmı

ise serbest kalmıştır. Bu gelişmeleri yakından takip eden MGP yönetimi, Cumhuriyetçi Parti ile birleşme için adımlar atmıştır. 3 Mart 1973 tarihinde düzenlenen Olağanüstü Büyük Kongre'de, Cumhuriyetçi Parti ile birleşme gerçekleşmiş ve üçüncü büyük kongrede partinin ismi CGP olarak değiştirilmiştir. Yapılan genel başkanlık seçimlerinde, seçime tek aday olarak katılan Turhan Feyzioğlu yeniden genel başkan seçilmiştir (Bozkır, 2007, s. 277).

CGP, 14-15 Haziran 1975 tarihlerinde düzenlediği 4. Büyük Kongresi'nde, 13 Kasım 1977 tarihinde düzenlediği 5. Büyük Kongresi'nde ve 22 Temmuz 1979 tarihinde gerçekleştirdiği 3. Olağanüstü Genel Kongresi'nde genel başkanlık seçimlerini gerçekleştirmiştir. Her üç kongrede de Turhan Feyzioğlu tek aday olarak seçimlere katılmış ve genel başkanlık görevini muhafaza etmeyi başarmıştır.

4. GÜVEN PARTİSİ'NİN SEÇİM PERFORMANSI VE SİYASİ ETKİLERİ

Güven Partisi ilk seçimlerine 2 Haziran 1968 tarihinde katılmıştır. Bu seçimler, Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimleri, beş ilde yapılan milletvekili ara seçimleri ve genel belediye seçimlerinden oluşmaktaydı. Seçim kampanyası sırasında parti, "Barış, özgürlük, refah ve komünizme karşı mücadele ulusal görevimiz. Solculara karşı milli sağduyu; yıkıcı değil, yapıcıyız. Kişisel bir parti değiliz, ideolojik bir partiyiz. Demokrasiye bağlıyız, dini inançlara saygı duyuyoruz. Biz putlara değil ibadete sahip olursak hem komünizmi hem de yoksulluğu yeneriz" gibi sloganlarla seçmenlere ulaşmayı hedeflemiştir (Cumhuriyet, 5 Mayıs 1968).

Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde parti yalnızca 34 seçim çevresinde yarışmış; 284.234 oy alarak geçerli oyların %9,2'siyle üçüncü parti konumuna gelmiş ve Konya'dan Sedat Çumralı senatör seçilmiştir. Aynı gün yapılan milletvekili ara seçimlerinde ise Adana, Çorum, İstanbul, Urfa ve Diyarbakır'da toplam 66.079 oy (%6,3) alınmasına rağmen milletvekili çıkarılamamıştır (Gökman, 1973, s. 253). Yerel seçimlerde, ülke genelindeki sınırlı örgütlenmeye karşın 102.402 oyla **23** belediye başkanlığı kazanılmış ve parti bu sonuçla dördüncü sıraya yerleşmiştir. Kazanılan belediyeler arasında Hakkâri, Van ve Mardin gibi Doğu ve Güneydoğu illeri dikkat çekmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1968 seçimleri Güven Partisi'nin CHP'den kopan seçmen tabanını kısmen etkileyebildiğini ve özellikle İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sınırlı ama dikkat çekici bir başarı sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte, sonuçlar partinin ulusal ölçekte siyasal bir ağırlık kazanmadığını; daha çok bölgesel ölçekte öne çıktığını ortaya

koymaktadır. CHP'nin "ortanın solu" politikası çerçevesinde yaşanan ayrışmalar, Kemalist modernleşme modeli bağlamında tartışılmış ve Güven Partisi'nin seçim başarısında etkili olmuştur (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1969, s. V; Bozkır, 2007, s. 276–277).

Güven Partisi'nin katıldığı ilk genel seçimler, 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimleri olmuştur. Seçim kampanyasında, ortasında beyaz ve iri bir koç figürünün yer aldığı afişler kullanılmış; "Aka ak, karaya kara", "İlk hedefimiz köy kalkınması", "Rejime saygı, derdine ilgi", "Komünizm ve yoksullukla imanlı mücadele", "Gelişmemiş bölgelerin kaderini yeneceğiz" ve "Huzur, Hürriyet, Refah" gibi sloganlar öne çıkmıştır (Bozkır, 2007, s. 293). Bu seçimlerde Güven Partisi 597.818 oy alarak %6,6 oranında destek elde etmiş ve Meclis'e 15 milletvekili göndermeyi başarmıştır. Parti, Türkiye genelinde %2 ile %7 arasında değişen oy oranlarına ulaşmış; adayların güçlü olduğu illerde ise bu oran %10'un üzerine çıkmıştır. Örneğin, Burdur'da %13,4, Artvin'de %10,5, Konya'da %10,7, Kastamonu'da %12,8 ve Siirt'te %15,6 oy almıştır. Kayseri'de Turhan Feyzioğlu'nun etkisiyle %24,6; Hakkâri'de ise Ahmet Zeydan'ın etkisiyle %37 oy oranına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, partinin seçim başarısında adayların bireysel etkilerinin belirleyici olduğunu göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer husus, büyük şehirlerdeki oy oranlarının ülke ortalamasının oldukça altında kalmasıdır. Ankara (%3,8), İzmir (%3,9) ve İstanbul (%2,3) verileri dikkate alındığında, partinin asıl gücünü kırsal ve taşra bölgelerinden aldığı görülmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1969, s. 6–23).

14 Ekim 1973 Milletvekili Genel Seçimleri, Milli Güven Partisi'nden CGP'ye dönüşümün ardından katıldığı ilk genel seçim olmuştur. Bu seçimlerde CGP, "Huzur, Güven, Refah İçin CGP", "Dürüst Devlet İdaresi İçin CGP", "Yıkıcılara karşı inançlı ve cesur mücadele", "Yurdun her köşesinde kalkınma", "Hem anarşiyi hem yoksulluğu yenecek CGP'dir" ve "Yapıcı parti, milliyetçi parti CGP" gibi sloganlarla kampanyasını yürütmüştür. Seçimlerde CGP toplam 564.343 oy alarak %5,3 oy oranına ulaşmış ve 13 milletvekili çıkararak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup kurabilmiştir. Ancak Cumhuriyetçi Parti ve MGP birleşmesinin CGP'ye beklenen desteği sağlayamadığı, hatta 1969 seçimlerine göre partinin oylarının 33.475 düştüğü görülmüştür. CGP, bu seçimlerde de büyük şehirlerde düşük performans göstermiş; üç büyük ildeki oy ortalaması %2,7 olarak gerçekleşmiştir (Ankara %3,0, İzmir %2,4, İstanbul %2,8). Buna karşın, bazı bölgelerde güçlü adayların etkisiyle dikkat çekici başarılar elde edilmiştir. Özellikle Van'da Ferit Melen'in etkisiyle CGP, %23,6 oranında oy almıştır. Seçim sonuçları, partinin isminden ziyade adayların bireysel etkisinin belirleyici olduğunu; ülke genelinde ise CGP'nin sınırlı bir başarı sağlayabildiğini göstermektedir (Bozkır, 2007, s. 295).

14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçimleri, görev süresi dolan senatörlerin yerine yeni üyelerin belirlendiği bir süreçte 27 ilde gerçekleştirilmiştir. CGP, bu seçimde 246.880 oy alarak %5,9 oranında destek elde etmiş ve yalnızca bir senatör çıkarmayı başarmıştır. Seçime altı senatör adayıyla katılan CGP, yalnızca Van senatörü Ferit Melen'in kişisel etkisiyle başarı sağlayabilmiştir. Melen, bu seçimde CGP adına yeniden Cumhuriyet Senatosu'na seçilmiştir. CGP, özellikle Van ilinde aldığı oy oranı ile diğer tüm partileri geride bırakmış ve bu bölgede dikkat çekici bir sonuç elde etmiştir.

9 Aralık 1973 tarihinde gerçekleştirilen genel yerel yönetimler seçimleri, CGP açısından önemli bir oy kaybına sahne olmuştur. İl genel meclisi seçimlerinde parti 289.683 oy alarak %2,9 oranında kalmıştır. Belediye başkanlığı seçimlerinde ise 60.259 oyla %1,4 oy oranı elde eden CGP, yalnızca 39 belediye kazanabilmiştir. Kazanılan bu belediyelerin büyük çoğunluğu bucak ve küçük yerleşim birimlerine aittir; parti hiçbir il belediyesi kazanamamıştır. Belediye meclisi üyeliği seçimlerinde ise CGP 108.042 oy alarak %2,8'lik bir oranla sonuçlanmıştır. Bu sonuçlar, CGP'nin 1968 yerel seçimlerine kıyasla yaklaşık %40 oranında oy kaybettiğini göstermektedir. Özellikle genel seçimlerde aldığı %5,3'lük oy oranına göre bu düşüş, partinin yerel düzeyde etkinliğini sürdüremediğini ortaya koymaktadır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1974, s. 1).

CGP, 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimlerine bağımsız bir siyasi kimlikle katılmıştır. 1975 seçimlerinde Adalet Partisi'ni desteklemiş olmanın yarattığı siyasal tahribatı telafi etme çabasında olan CGP, bu seçimlerde kendi bağımsız çizgisini vurgulamıştır. Seçim kampanyasında "Atatürkçüler CGP'de birleşelim", "Yokluğu, yoksulluğu, anarşiyi yenmek için CGP", "Mahsule değer fiyat, tarım kalkınması, herkese güvenlik", "Köye ve köylüye hizmet: yol, su, ışık, okul", "Namuslu, bilgili, ciddi devlet idaresi için CGP'ye oy ver", "Can güvenliği, mal güvenliği, sosyal güvenlik" ve "Ne aşırı sağ ne aşırı sol: Atatürkçü yol" gibi sloganlara yer verilmiştir. Bu sloganlar, partinin Atatürkçü kimliğini pekiştirmeye çalıştığını ve sosyal güvenlik ile kırsal kalkınmaya verdiği önemi vurguladığını göstermektedir.

5 Haziran 1977 genel milletvekili seçimleri öncesinde, CGP bünyesinde çeşitli huzursuzluklar yaşanmış; bazı parti yöneticilerinin seçimlere katılmama kararı aldığı görülmüştür. Parti, bu seçimlere büyük oranda kuruluş sürecindeki kadrolarla, yani GP kökenli bazı eski milletvekilleriyle katılmıştır. Seçim kampanyasında dikkat çeken örneklerden biri, İzmir milletvekili adayı Mehmet Ali Yolgörmez'in yürüttüğü propaganda yöntemidir. Ekmek İşverenleri Sendikası Başkanı olan Yolgörmez'in desteğini alan İzmirli fırıncılar, ürettikleri ekmeklerin altına CGP amblemini yapıştırarak dağıtım yapmışlardır. Bu

uygulama Türkiye siyasi tarihinde bir ilk olarak kayda geçmiştir. Seçim sonuçlarına göre CGP, 277.713 oy alarak %1,9 oranına ulaşabilmiş ve yalnızca üç milletvekili çıkarabilmiştir. Meclise giren milletvekilleri Turhan Feyzioğlu (Kayseri), Salih Yıldız (Van) ve Mikail Aydemir (Ağrı) olmuştur. 1973 genel seçimlerinde 564.343 oy alan CGP'nin, 1977'de oylarının yarısından fazlasını kaybettiği görülmektedir. Bu sonuçlar, partinin siyasal etkisini ciddi ölçüde yitirdiğini ve giderek marjinalleştiğini ortaya koymaktadır (Bozkır, 2007, s. 299).

11 Aralık 1977 tarihinde yapılan genel yerel yönetimler seçimlerine CGP, bağımsız kimliğiyle ve tek başına katılmıştır. İl genel meclisi seçimlerinde 74.532 oy alarak %0,6 oranında destek elde eden parti, belediye başkanlığı seçimlerinde 23.695 oyla %0,4 oranında kalmış; belediye meclisi üyeliği seçimlerinde ise 40.587 oyla %0,7'lik bir sonuç almıştır. CGP bu seçimlerde yalnızca altı belediye başkanlığı kazanabilmiştir. Bunlardan biri Siirt'in Kurtalan ilçesi, diğerleri ise bucak belediyeleridir. Seçim sonuçları, partinin önceki yıllara kıyasla ciddi bir oy kaybı yaşadığını ve siyasal etkinliğinin büyük ölçüde zayıfladığını ortaya koymuştur (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1978, s. 26).

5. CUMHURİYETÇİ GÜVEN PARTİSİ'NİN HÜKÜMETLERDEKİ KONUMU VE SİYASİ ETKİSİ

Kuruluşunun ardından, 1969 genel seçimlerinde elde ettiği sınırlı milletvekili sayısıyla hükümette yer alma imkânı bulamayan Milli Güven Partisi (MGP), 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında siyasi etkisini artırmak amacıyla hükümetlerde yer almaya yönelmiştir. Muhtıra sonrasında Nihat Erim başkanlığında kurulan teknokrat hükümette, MGP kökenli Ferit Melen Millî Savunma Bakanlığı görevine getirilmiştir. Birinci Erim Hükümeti'nin sona ermesinin ardından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, hükümeti kurma görevini yeniden Nihat Erim'e vermiş, bu ikinci kabinede de Ferit Melen aynı görevini sürdürmüştür. Bu gelişmeler, MGP'nin hükümetlerde yer alarak sınırlı meclis temsiline rağmen siyasi nüfuz oluşturmayı hedefleyen bir strateji izlediğini göstermektedir (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983, s. 1019-1020).

CHP içerisinde yaşanan iç çatışmalar sonucunda Nihat Erim'in başbakanlıktan istifasıyla ikinci Erim Hükümeti de sona ermiştir. Hükümetin dağılmasının ardından, Cumhurbaşkanı tarafından Ferit Melen başbakanlık görevini yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu gelişme, küçük bir partinin mensubu olan bir milletvekilinin Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez başbakanlık görevine getirilmesi bakımından dikkat çekicidir.

İkinci Erim Hükümeti'nin istifasının ardından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, hükümeti kurma görevini bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü'ye vermiştir. Ürgüplü, siyasi partilerle yürüttüğü görüşmeler sonucunda 13 Mayıs 1972 tarihinde bir kabine taslağı oluşturmuş; bu taslakta Milli Güven Partisi (MGP) Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu'na başbakan yardımcılığı, Ferit Melen'e ise yeniden Milli Savunma Bakanlığı önerilmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Sunay, söz konusu kabineyi uygun bulmamış ve listeyi onaylamamıştır. Bu nedenle hükümetin resmen kurulması mümkün olmamış, süreç başka bir görevlendirmeyle devam etmiştir. Ürgüplü kabinesinin onaylanmamasının ardından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, hükümeti kurma görevini vekâleten başbakanlık yapan Milli Güven Partisi (MGP) Van senatörü Ferit Melen'e vermiştir. Ferit Melen tarafından kurulan ve 22 Mayıs 1972'de göreve başlayan bu hükümette, MGP'den Fehmi Alparslan Adalet Bakanı olarak yer almıştır. MGP'nin iki bakanla temsil edildiği bu kabine, parti açısından siyasal etkisini artırdığı önemli bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreç, Türkiye siyasal tarihinde %7'nin üzerinde oya sahip olmayan bir partinin başbakanlık görevini üstlendiği nadir örneklerden biri olması bakımından da dikkat çekicidir (Bozkır, 2010, s. 301-303).

Ferit Melen Hükümeti'nin sona ermesinin ardından, 15 Nisan 1973'te Naim Talu tarafından kurulan kabinede Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden (CGP) altı isim bakan olarak yer almıştır. Bu isimler; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Çelikbaş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kemal Demir, Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Vefa Tanır ve İmar ve İskân Bakanı Nebil Oktay'dır. Bu gelişme, CGP'nin hükümet içerisindeki temsiliyetini artırarak, dönemin siyasal denkleminde kayda değer bir aktör hâline geldiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Bozkır, 2010, s. 301-303).

1974 yılında CHP–MSP Koalisyon Hükümeti'nin istifasının ardından yaşanan hükümet krizi, siyasi partiler arasında uzlaşmayı mümkün kılmamış ve bu durum bağımsız bir başbakan formülünü gündeme getirmiştir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Sadi Irmak'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Irmak'ın oluşturduğu kabine CGP üyeleri ile bağımsız milletvekillerinden oluşmuştur. Hükümette CGP'den Bolu Milletvekili Kemal Demir Sağlık Bakanı, Konya Milletvekili Vefa Tanır Bayındırlık Bakanı, İstanbul Milletvekili İlhami Sancar Milli Savunma Bakanı ve Van Milletvekili Salih Yıldız Devlet Bakanı olarak yer almıştır. Ayrıca, CGP'nin eski milletvekillerinden Nermin Neftçi, Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından Kültür Bakanı olarak atanmıştır. Bu tablo, CGP'nin siyasi kriz ortamında hükümette

geniş bir temsiliyet kazandığını ve çeşitli bakanlıklar üzerinden önemli roller üstlendiğini göstermektedir (Bozkır, 2010, s. 301-303).

1975 yılında kurulan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde CGP, önemli bir temsiliyet elde etmiştir. CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev alırken, Orhan Öztrak Gümrük ve Tekel Bakanı, Kemal Demir Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı ve Ferit Melen Milli Savunma Bakanı olarak kabinede yer almıştır. Bu gelişme, CGP'nin hükümet düzeyinde güçlü bir şekilde temsil edildiği en kapsamlı katılımı yansıtmaktadır.

5 Ocak 1978 tarihinde kurulan III. Bülent Ecevit Hükümeti'nde CGP yine hükümette temsil edilmiştir. CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu bu hükümette Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yaparken, Van Milletvekili Salih Yıldız da Devlet Bakanı olarak kabinede yer almıştır. Bu tablo, CGP'nin farklı dönemlerde kurulan hükümetlerde istikrarlı biçimde temsil edildiğini ve çeşitli bakanlıklar üzerinden siyasi etkinliğini sürdürdüğünü göstermektedir (Bozkır, 2010, s. 301-303).

6. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN ULUSLARARASI DİNAMİKLERİ BAĞLAMINDA CGP'NİN İDEOLOJİK KONUMLANIŞI

CGP'nin siyasal söylemi ve ideolojik yönelimi, yalnızca Türkiye'nin iç dinamiklerinden değil, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın şekillendirdiği uluslararası güvenlik mimarisi ve ideolojik kutuplaşmadan da doğrudan etkilenmiştir. 1960'lar ve 1970'ler boyunca Batı Bloku içinde konumlanan Türkiye'de, siyasal partiler yalnızca ulusal meselelere değil; komünizmle mücadele, Atlantikçi yönelim, NATO üyeliği ve ABD ile ilişkiler gibi uluslararası güvenlik başlıklarına da açık pozisyon almak zorunda kalmıştır (Ahmad, 1993; Kalaycıoğlu, 2001). CGP, bu çerçevede hem iç politikada istikrar arayışını hem de dış politikada Batı yanlısı çizgiyi aynı ideolojik zeminde birleştirmeye çalışmıştır.

Partinin seçim bildirgelerinde sıkça yer verilen "komünizmle mücadele", "anarşiye karşı güvenlik" ve "yapıcı siyaset" gibi ifadeler, CGP'nin Soğuk Savaş bağlamında şekillenen güvenlikçi bir söylemi benimsediğini göstermektedir (Bozkır, 2007). 1968 ve 1969 seçim kampanyalarında öne çıkan komünizm karşıtı vurgular, partinin milliyetçi, laik ve Batı ittifakına bağlı bir ideolojik çizgiye yerleştiğini ortaya koymuştur. Bu yönelim, CGP'nin toplumsal düzeni ve merkezi devlet otoritesini koruma eğilimiyle doğrudan ilişkilidir.

Parti lideri Turhan Feyzioğlu'nun söylemleri de bu çizgiyi destekler niteliktedir. Feyzioğlu, Türkiye'nin NATO üyeliğini savunmuş; Batı ile ittifak ilişkilerinin

sürdürülmesi, toplumsal istikrarın korunması ve devletin merkeziyetçi yapısının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Sayarı, 2002; Kalaycıoğlu, 2001). Bu bağlamda CGP, Soğuk Savaş'ın "iç tehdit" kavramına dayanan güvenlik odaklı siyasal dilini içselleştirmiş ve bu dili kendi parti kimliğiyle bütünleştirmiştir.

CGP'nin, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında kurulan teknokrat ve askeri destekli hükümetlerde aktif biçimde yer alması, partinin güvenlikçi ve düzen merkezli ideolojik konumunu pekiştirmiştir. Bu kabinelerde yalnızca sembolik değil, icracı ve karar alıcı pozisyonlarda da görev almış; böylece Soğuk Savaş eksenli rejimsel istikrar anlayışıyla siyasal ajandası büyük ölçüde örtüşmüştür (Turan, 2009; Bozkır, 2007).

Parti, komünizmle mücadeleyi yalnızca ideolojik bir retorik düzeyinde değil, kurumsal yapıların yönetimi yoluyla da sürdürmeyi hedeflemiştir. Eğitim, basın, üniversiteler ve sendikalar üzerinde devlet denetiminin sürdürülmesini savunan yaklaşımı, CGP'nin demokratikleşme yönündeki taleplere mesafeli durduğunu ve güvenlik odaklı bir siyasal çizgiyi benimsediğini göstermektedir (Ahmad, 1993). Bu yönüyle CGP, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'de oluşan ideolojik atmosferin ve uluslararası güvenlik kaygılarının taşıyıcısı olmuş; devletçi, Batı yanlısı ve anti-komünist bir pozisyon alarak düzen ve otoriteyi önceleyen bir siyasal söylem geliştirmiştir. Partinin güvenlik söylemi, sadece iç siyasal ayrışmalarla değil, aynı zamanda uluslararası sistemin Türkiye siyaseti üzerindeki dönüştürücü etkisiyle de doğrudan bağlantılıdır. Bu çerçevede CGP, Soğuk Savaş'ın iç tehdit algısını benimseyen ve bu çerçevede konumlanan bir siyasal aktör olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1960'lı yılların ortalarında "ortanın solu" politikasını benimsemesi, partide derin görüş ayrılıklarına yol açmış ve bu bölünmenin sonucunda önce Güven Partisi, ardından Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ortaya çıkmıştır. CGP, siyasal yelpazede kendine özgü bir konum edinerek, milliyetçi, devletçi ve muhafazakâr cumhuriyetçi bir çizgide Kemalist ilkeleri sağ yorumla benimsemiştir. Laiklik, merkeziyetçilik ve elitist devlet anlayışı partinin ideolojik omurgasını oluşturmuştur. Bu makale, Giriş'te ortaya konan amaç doğrultusunda, CGP'yi yalnızca parti içi ayrışmaların sonucu olarak değil, Soğuk Savaş'ın belirlediği güvenlik ortamı içinde konumlandırarak açıklamaya çalışmıştır.

Seçimlerde sınırlı başarı elde etmesine rağmen CGP, hükümet krizleri ve koalisyon süreçlerinde belirleyici rol oynamış; özellikle 12 Mart Muhtırası

sonrasında kurulan teknokratik hükümetlere verdiği destekle siyasal sistem içinde etkili bir aktör haline gelmiştir. Turhan Feyzioğlu'nun liderliğinde partinin Kemalist milliyetçilik vurgusu belirginleşmiş; bu ideolojik yönelim, Soğuk Savaş döneminde hâkim olan ulusal güvenlik odaklı devlet refleksleriyle büyük ölçüde örtüşmüştür. Seçimsel performansın genel resmi de bu tabloyu desteklemektedir: 1968'de senato kısmi seçimlerinde üçüncü parti konumu ve yerelde 23 belediye; 1969'da %6,6 oyla 15 milletvekili; 1973'te %5,3 oyla 13 milletvekili; 1977'de ise %1,9'a gerileyen oyla üç milletvekili, CGP'nin büyükşehirlerde zayıf, aday etkisinin yüksek olduğu ve bölgesel/taşra odaklı bir tabana dayandığını göstermiştir.

Bu çalışma, CGP'yi yalnızca Türkiye iç siyaseti bağlamında değil, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın oluşturduğu uluslararası güvenlik ortamı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda partinin anti-komünist söylemi, NATO ve Batı ittifakı yanlısı tutumu, Sovyet tehdidine karşı geliştirdiği savunmacı yaklaşımı ve Atatürkçülüğü koruma refleksi, dönemin küresel ideolojik çatışmasının Türkiye siyasetine yansıması olarak ele alınmıştır. CGP, Soğuk Savaş'ın etkisiyle otoriterleşen siyasal yapıya uyum sağlamış; radikal sola karşı sert bir tavır geliştirerek Batı müttefikliği çizgisinde güvenlik merkezli bir siyaset yürütmüştür.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında CGP'nin sessiz kalması ve darbe yönetimi tarafından ciddi yaptırımlara maruz bırakılmaması, partinin statükocu ve devlet yanlısı kimliğini yeniden görünür kılmıştır. Parti liderlerine başbakanlık teklif edilmiş ancak bu teklifler kabul edilmemiş, böylece CGP'nin pragmatik çizgisi pekişmiştir. 1981 yılında tüm siyasi partilerin kapatılmasıyla CGP de faaliyetlerine son vermiş; lideri aktif siyasetten çekilmiş, buna karşın çok sayıda üyesi farklı partilerde siyasi yaşamını sürdürmüştür.

CGP'nin tarihsel ve siyasal konumlanışı, Soğuk Savaş Türkiye'sinde yaşanan parti içi ayrışmaların yalnızca ideolojik değil, aynı zamanda uluslararası sistemin yönlendirici etkisiyle de biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, CGP'nin siyasal yönelimlerinin yalnızca iç dinamiklerin değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik ortamının belirleyici koşullarının da bir ürünü olduğunu göstermektedir. Parti, Türkiye'nin Batı Bloku'na entegre dış politikasını içeriden desteklemiş ve bu çizgiye uygun bir iç siyasal düzenin inşasına katkı sunmuştur. Dolayısıyla Giriş'te ortaya konan temel soru-CGP'nin yönelimlerinin iç ayrışmaların mı, yoksa uluslararası güvenlik mimarisinin mi ürünü olduğu—ampirik bulgular ışığında "ikili belirlenim" lehine yanıtlanmıştır: iç dinamikler ile güvenlikleşen dış ortam birlikte belirleyicidir.

Bu bağlamda çalışma, CGP örneği üzerinden çevre ülkelerdeki siyasal partilerin yalnızca iç dinamiklerle değil, küresel güvenlik ortamıyla da nasıl şekillendiğini göstermektedir. Özellikle yapısal realizm ve güvenlikleşme kuramlarının sunduğu kuramsal çerçeve, CGP'nin söylem ve davranışlarını açıklamada işlevsel bir araç sunmuştur. Bu yönüyle çalışma, Türkiye örneği üzerinden Soğuk Savaş döneminde küçük ya da orta ölçekli partilerin uluslararası konjonktüre duyarlılığını ortaya koymakta, benzer yaklaşımların başka çevre ülkelerdeki siyasal aktörlere uygulanabileceğine dair analitik bir zemin sunmaktadır. Gelecekteki araştırmalar, CGP ile benzer çizgideki siyasi partilerin güvenlik söylemleri, dış politika refleksleri ya da medya kullanımı gibi alanlarda karşılaştırmalı analizlerle daha da derinleştirilebilir. Buna ek olarak, yerel-genel seçim ayrışmasının aday tipolojileri ve örgütsel ağlarla birlikte modellenmesi, CGP benzeri partilerin "denge aktörü" kapasitesini açıklamada yeni bir ufuk sağlayabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri ve Resmî Yayınlar

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1969). *2 Haziran 1968 Mahalli Seçimler Sonuçları.* Devlet İstatistik Enstitüsü.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1970). *12 Ekim 1969 Milletvekili Seçim Sonuçları.* Devlet İstatistik Enstitüsü.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1974). *9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları.* Devlet İstatistik Enstitüsü.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1978). *11 Aralık 1977 Mahalli İdareler Seçim Sonuçları.* Devlet İstatistik Enstitüsü.

Kitaplar

Ahmad, F. (1993). *The Making of Modern Turkey.* Routledge.

Alpkaya, F. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924).* İletişim Yayınları.

Bozkurt, C. (1968). *Siyaset Tarihinde CHP: Dünü, Bugünü, İdeolojisi*.

Gökman, M. (1973). *50 Yılın Tutanağı (1923-1973).* Hürriyet Yayınları.

Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.

Hale, W. (1994). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (1789'dan Günümüze)* (Çev. Ahmet Fethi). Hil Yayıncılık.

İnsel, A. (2016). *Türkiye Toplumunun Bunalımı.* İletişim Yayınları.

Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme.* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Turan, İ. (2009). *Siyasal Sistem ve Türkiye: Kurumsallaşma, Değişim ve Demokrasi.* Beta Yayınları.

Makaleler ve Tezler

Balcı, A., Keser, A., & Kocadaş, K. A. (2023). Siyasetin kutsal yüzü: Faşizm ve totaliter anlayışlar üzerinden bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(3), 899-909. https://doi.org/10.33437/ksusbd.1364966

Bozkır, G. (2007). Türk Siyasal hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD),* 6(15). 271-308.

Bozkır, G. (2006). Türk siyasal hayatında Güven Partisi, Milli Güven Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967-1980) (Tez no. 43973) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Domaniç, S. S. (2007). Transformation of Sovereignty Discourse in Turkish Politics (Tez no. 231479) [Doktora tezi, Sabancı Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kalaycıoğlu, E. (2001). Turkish democracy: Patronage versus governance. *Turkish Studies*, 2(1), 54-70. https://doi.org/10.1080/14683849.2001.11009173

Kantar, G. (2019). Milliyetçilik anlayışının; Atatürk dönemi Türk yönetim sistemine yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(3), 2141-2156. https://doi.org/10.15869/itobiad.555434

Sayarı, S. (2002). The changing party system. In S. Sayarı & Y. Esmer (Eds.), *Politics, Parties, and Elections in Turkey* (pp. 9-34). Lynne Rienner Publishers.

Taşkın, Y. (2007). From left populism to conservative republicanism: Left Kemalists' regression from modernist optimism. *New Perspectives on Turkey,* 37, 37–61.

Toker, N., & Tekin, S. (2007). Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri Ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyetten Kamusuz Demokrasiye. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* (Cilt 3). İletişim Yayınları.

Turan, İ. (2012). Türkiye'de siyasal kültürün oluşumu. E. Kalaycıoğlu & A. Y. Sarıbay (Eds.), *Türkiye'de Siyasal Kültür* (ss. 517-557). Dora Yayınları.

Özcan, Y. (2015). The European transformation of Turkish bureaucratic elites. *Akademik Hassasiyetler Dergisi,* 2(2), 27–48.

Ansiklopediler

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. (1983). (Cilt 4). Gözlem Matbaacılık Kollektif Şirketi.

Gazeteler

Cumhuriyet. (1968, 5 Mayıs).

Cumhuriyet. (1973, 17 Eylül).

Tercüman. (1971, 18 Ocak).

Tercüman. (1971, 27 Ocak).

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study aims to analyze the Republican Reliance Party (Cumhuriyetçi Güven Partisi, CGP) within the historical and ideological context of Turkish politics in the Cold War era. Unlike existing literature which predominantly focuses on the party's internal dynamics and ideological trajectory, this article evaluates CGP's political stance through the lens of international security dynamics shaped by the Cold War. The study explores how global ideological polarization and external pressures influenced CGP's formation, discourse, and strategic choices in domestic politics. It positions CGP

not merely as a result of internal ideological dissent within the Republican People's Party (CHP) but as a political actor shaped significantly by Türkiye's security concerns and international alignments during the Cold War period.

Method: The study adopts a qualitative methodology rooted in political-historical analysis. A comprehensive literature review has been conducted, with particular reference to Gürcan Bozkır's doctoral dissertation and scholarly articles. In addition to secondary sources, primary sources such as election results, official state documents, parliamentary records, and party manifestos have been examined through document analysis. Content analysis was employed to interpret these documents within the framework of Cold War–driven international security discourse. The theoretical framework integrates structural realism and the securitization theory, aiming to explain CGP's political behavior as a response to perceived internal and external threats, and how security concerns influenced its policy orientation and discourse.

Findings: The CGP was founded in 1967 by a group of CHP dissidents led by Turhan Feyzioğlu, reacting against the party's shift towards "left of center" policies. Defined by a nationalist, statist, and conservative ideology grounded in a right-wing interpretation of Kemalist principles, the CGP positioned itself as a defender of state authority, centralism, and anti-communism. The party's discourse frequently invoked themes of social order, national unity, and the fight against communism and leftist radicalism, which paralleled the prevailing global security concerns of the Cold War era. Despite its limited electoral success—never surpassing 7% of the national vote—the CGP played a key role in various coalition governments and held significant ministerial positions. Notably, Ferit Melen, a CGP figure, was appointed Prime Minister in 1972 despite the party's small parliamentary presence. The party's strategic participation in technocratic and military-backed governments after the 1971 military memorandum further reinforced its security-centered ideological stance. Electoral data reveal that CGP's support base was concentrated in rural and peripheral provinces, with notable success in eastern and central Anatolia. Its failure to gain traction in metropolitan centers reflected its traditionalist and security-oriented platform. Over time, internal divisions and declining popular support led to the party's marginalization. After the 1980 military coup, the CGP was dissolved along with all other political parties, and many of its members later aligned with various center-right political movements.

Conclusion and Discussion: The Republican Reliance Party emerged not solely as an ideological offshoot of the CHP but as a political actor molded by the Cold War's security imperatives. Its discourse, heavily embedded in anti-communism,

state-centric nationalism, and Western alignment, reveals the interplay between domestic ideological debates and global security frameworks. The CGP's participation in successive coalition governments and its compliance with security-focused military regimes demonstrate its strategic adaptation to the Cold War's ideological and institutional environment. This study contributes to the understanding of how small or mid-sized political parties in peripheral states, like Türkiye, formulate their political strategies in alignment with global power structures. It highlights the utility of structural realism and securitization theory in analyzing party behavior in contexts where domestic politics are inextricably linked to international security concerns. Future comparative studies could explore how similar parties in other Cold War-era peripheral states mirrored or diverged from CGP's trajectory in their responses to global ideological and security pressures.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4633-4668
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82462
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 05.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 13.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Elmalı, F., & Yöş, S. (2025). Gerçekçi Matematik Eğitimi Yaklaşımıyla Erken Çocuklukta Matematik Öğretimi: Tasarım Tabanlı Bir Çalışma. *Journal of History School,* 78, 4633-4668.

GERÇEKÇİ MATEMATİK EĞİTİMİ YAKLAŞIMIYLA ERKEN ÇOCUKLUKTA MATEMATİK ÖĞRETİMİ: TASARIM TABANLI BİR ÇALIŞMA[1]

Filiz ELMALI[2] & Songül YÖŞ[3]

Öz

Bu araştırmada erken çocukluk dönemi matematik öğretiminde çocukların sayma becerisini desteklemek üzere tasarlanan Gerçekçi Matematik Eğitimi (GME) etkinliklerinin bileşenlerinin belirlenmesi, belirlenen bileşenler çerçevesinde GME etkinliklerinin geliştirilmesi ve bu etkinliklerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada tasarım tabanlı araştırma yöntemi türlerinden biri olan Hannafin-Peck tasarım modeli kullanılmıştır. Bu araştırma Hannafin-Peck tasarım modeli doğrultusunda üç aşamalı bir süreçten oluşmaktadır. İlk aşama olan ihtiyaç analizi aşamasında erken çocukluk döneminde GME'ye yönelik literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca, genelde matematik öğretimine özelde ise GME etkinliklerine ilişkin bakış açılarını incelemek, GME etkinlikleri tasarlanırken dikkat edilmesi gereken hususlar ve etkinliklerin bileşenlerini belirlemek için beş okul öncesi öğretmeni ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. İkinci aşamada ise ihtiyaç analizi aşamasında elde edilen veriler doğrultusunda GME etkinliklerine ait bileşenler, malzeme listesi ve bağlamlara karar verilmiştir. Son aşama ise geliştirme ve uygulama aşamasıdır. Bu aşamada karar verilen bileşenler, malzemeler ve bağlamlar doğrultusunda araştırmacı tarafından senaryolar yazılmış ve okul öncesi eğitime devam eden on sekiz çocuğa (60-72 aylık) uygulanmıştır. Tüm aşamalar kapsamlı değerlendirme ve revizyon içermektedir. Bu çalışmada Hannafin-Peck tasarım modelinin aşamaları ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve en sonda

[1] Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[2]Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı, fvarol@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5060-7383
[3]Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, Orcid: 0009-0005-2184-3976

GME etkinlikleri uygulayıcılarına ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk, Matematik Eğitimi, Gerçekçi Matematik Eğitimi, Sayma Becerisi, Hannafin-Peck Tasarım Modeli.

Development and Evaluation of Realistic Mathematics Education Activities for Early Childhood Mathematics Education

Abstract

This study aimed to determine the components of Realistic Mathematics Education (RME) activities designed to support children's counting skills in early childhood mathematics education, to develop RME activities within the framework of the determined components, and to evaluate these activities. The Hannafin-Peck design model, one of the design-based research methods, was used in the study. This study consists of a three-stage process in line with the Hannafin-Peck design model. In the first stage, the needs analysis stage, a literature review was conducted on RME in early childhood. In addition, a focus group interview was conducted with five preschool teachers to examine their perspectives on mathematics education in general and RME activities in particular, to determine the issues to be considered when designing RME activities and the components of the activities. In the second stage, in line with the data obtained in the needs analysis stage, the components, materials, and contexts of the RME activities were decided. The last stage was the development and implementation stage. In this stage, scenarios were written by the researcher in line with the components, materials, and contexts decided on and applied to eighteen 60-72 months old children. All stages included comprehensive evaluation and revision. In this study, the stages of the Hannafin-Peck design model are explained in detail and finally, suggestions for future research are made to the practitioners of RME activities.

Keywords: Early Childhood, Mathematics Education, Realistic Mathematics Education, Counting Skill, Hannafin-Peck Design Model.

GİRİŞ

Matematik becerileri insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için önemli olan ve herkes tarafından belirli bir aşamaya kadar öğrenilmesi gereken becerilerdir (Bağcı ve İvrendi, 2016). Gelişimin hızlı olduğu ve doğuştan gelen merak ve keşfetme duygusunun zirve yaptığı erken çocukluk dönemi çocuğun aktif olarak matematiksel becerileri kazanmaya başladığı altın yıllardır (Avci, 2015; Unutkan, 2007; Yıldız, 2002). Matematik temelinin oluşturulduğu bu yıllarda kazanılan matematiksel bilgi ve beceriler daha sonra ki eğitim hayatında kazanılacak

matematiksel bilgi ve becerilerin temelini oluşturmaktadır (Akman, 2002; Erdoğan ve Baran, 2003).

Öğrenenin ulaştığı bu bilgi ve becerilerin hangi ölçüde geliştiğini belirlemek amacıyla ulusal ve uluslararası değerlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu değerlendirme çalışmalarından ilki Uluslararası Öğrenci Başarısını Değerlendirme Programı (PISA), diğeri ise Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMMS) sınavlarıdır. TIMMS sınavına 4. ve 8. sınıfa devam eden öğrenciler, PISA sınavına ise 15 yaşındaki öğrenciler girebilmektedir (Şahin ve Başgül, 2020). 2023 yılı öncesinde yapılan TIMMS sınav sonuçlarında Türkiye'nin başarı sıralamalarında alt sıralarda olduğu görülürken (Dolu, 2020; Sarıer, 2020), 2023 yılında yapılan sınavda Türkiye sıralamasını sekizinci sıraya yükselmiştir (MEB, 2024). 2022 yılında yapılan PISA sonuçları ise Türkiye'nin 81 ülke arasından 39. sırada olduğu görülmektedir (MEB, 2022). Bu sınav sonuçlarının verileri kullanılarak yapılan çalışmalar incelendiğinde, matematik korkusu ve kaygısı, matematiğe karşı olan özgüven, ilgi ve sevgi ve yapılan öğretmen/öğrenci merkezli etkinlikler gibi etmenlerin öğrencilerin matematik başarısı üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir (Akyüz, 2014; Ertürk ve Akan, 2018; Yayan, 2003). Bu etmenlerden matematik korkusu/kaygısı her eğitim kademesinde öğrencilerin matematik başarısını olumsuz etkilediği görülmektedir (Foley vd., 2017; Bayırlı vd., 2021). Ayrıca 2024 yılında yapılan Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) sonucunda matematik test ortalamalarının Temel Yeterlilik Testi'nde (TYT) 40 sorudan 7,9; Alan Yeterlilik Testi'nde (AYT) ise 40 soruda 5,5 olduğu görülmektedir (ÖSYM 2024). Ayrıca, bu durum önceki yıllarla paralellik göstermektedir.

Hem TIMMS ve PISA sınav sonuçları hem de erken çocukluk döneminin önemi dikkate alındığında matematik öğretiminde Gerçekçi Matematik Eğitimi (GME) gibi doğrudan matematik alanına yönelik farklı yaklaşımların kullanılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Okul öncesi eğitim sınıflarında gerçekleştirilen matematik etkinliklerinin çocuğun deneyimlerine dayalı ve çocuk açısından anlamlı olması ve çocuğun çeşitli uyaranlar aracılığıyla bilgiyi yapılandırmasını ve keşfetmesini sağlaması çocukların matematiksel yeterliklerini geliştirmelerinde önemli bir etkiye sahiptir (Avci, 2015; Clements ve Sarama, 2009, 2013; Turan, 2013). Ancak okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik matematik eğitimi alanındaki araştırmaların sayısı diğer yaş gruplarına oranla en az seviyededir (Ulutaş ve Ubuz, 2008; Ciltas vd., 2012). Türkiye'de erken çocukluk matematik eğitimi alanında yapılan sınırlı sayıda çalışma göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde okul öncesi eğitim sınıflarında matematik eğitimine daha fazla önem verilmesinin gerekliliğini ortaya çıkmaktadır (Kılıçkaya ve Avcı, 2021; Varol, 2013). Ayrıca, yapılan araştırmaların sonuçları

okul öncesi sınıflarda matematik etkinliklerinin ağırlıklı olarak öğretmen merkezli olduğunu, etkinliklerin çoğunlukla kâğıt-kalem çalışmalarına dayalı masa başı faaliyeti olarak uygulandığını ortaya koymaktadır (Alat, 2019; Aydoğan ve Sağsöz Başyurt, 2013; Erşan, 2011; Göl-Güven, 2009). Yapılan araştırmalar, öğretmenlerin materyal eksikliği, gürültü, sınıfların kalabalık oluşu gibi faktörler sebebiyle yapılan etkinliklerin yüzeysel kaldığını rapor etmektedir (Alat, 2019; Ginsburg vd., 2008; Metin, 2017). Bu bulgular erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde birtakım sorunların mevcut olduğuna ve matematik başarısı için nitelikli erken müdahale programlarına ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, GME, makul özelliklere sahip ve doğrudan matematik alanına yönelik olduğundan kullanılmaya değer bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

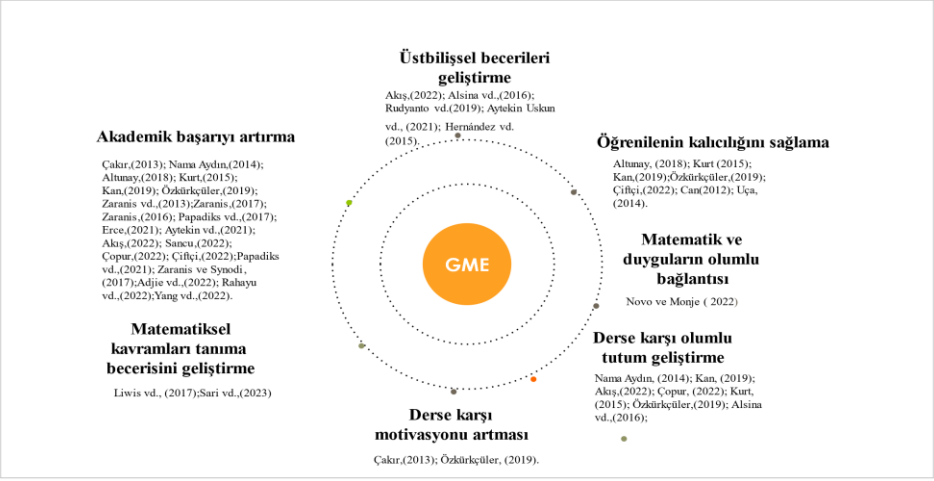
Gerçekçi Matematik Eğitimi

Freudenthal (1991), GME ile matematik öğretiminin gerçek yaşam durumlarından ve öğrencilerin sahip oldukları bilgilerden yola çıkarak soyut kavramlara ulaşmalarına yardımcı olan bir öğrenme yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Fauzan (2002), GME ile matematik öğrenmeyi matematik yapmak olarak tanımlamaktadır. Matematik yapma; günlük yaşam problemlerini (bağlamsal problemleri) çözme, matematiksel kavramları keşfetme fırsatı verme ve öğrenme – öğretme sürecinin üst bilişsel düzeyde olması anlamına gelmektedir (Van den Heuvel- Panhuizen, 2000). Freudenthal (1977), matematiği zihinsel bir aktivite olarak ele almaktadır. Bu görüşe göre, matematiğin insani değerler taşıması, çocukların deneyimlerine yakın olması ve toplumla ilgisi olması gerekmektedir.

GME, matematik öğretimini yapılandırma amacıyla geliştirilmiş altı temel öğretim ilkesine dayanmaktadır: etkinlik ilkesi, gerçeklik ilkesi, seviye ilkesi, birbiriyle ilişki ilkesi, etkileşim ilkesi ve rehberlik ilkesi. Bu ilkeler, büyük ölçüde Treffers tarafından kuramsallaştırılmış ve sonrasında kendisinin de yer aldığı bir araştırmacı grubu tarafından sistematik biçimde geliştirilmiştir (Van den Heuvel-Panhuizen ve Drijvers, 2014). Söz konusu ilkeler yalnızca öğretim uygulamalarını yönlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda öğrenme süreçlerine ilişkin kuramsal bir çerçeve sunarak matematiksel bilgi inşasını daha derinlemesine kavramayı olanaklı kılmaktadır (Van den Heuvel-Panhuizen ve Wijers, 2005). Bu ilkelerden bazıları, öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerini desteklemeyi ve kavramsal anlayışlarını derinleştirmeyi amaçlarken; diğerleri, öğretim sürecinin nasıl planlanması ve yürütülmesi gerektiğine dair yapısal bir yol haritası sağlamaktadır. GME'nin bu çok katmanlı öğretim ilkeleri, yaklaşımın hem pedagojik hem de didaktik boyutlarını bütüncül bir şekilde

kapsayarak, anlamlı matematik öğrenmelerini destekleyen güçlü bir öğretim paradigmasının temel taşlarını oluşturmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda matematik öğretiminde öğrencilerin başarıya ulaşmasında GME ilkelerine göre oluşturulmuş etkinliklerin pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. İncelenen araştırmaların bulguları Şekil 1' de özetlenmiştir.

Şekil 1. GME Etkinliklerinin Avantajları

Özellikle erken çocukluk dönemine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde ise çalışmaların büyük çoğunluğunun sayılar, sayma, toplama-çıkarma, geometri ve ölçme gibi temel matematiksel alanlara odaklandığı ve GME yaklaşımının çocukların matematiksel becerilerini geliştirmede olumlu katkı sunduğu ortaya çıkmaktadır (Adjie vd., 2021; Liwis vd., 2017; Papadakis vd., 2021; Rahayu vd., 2022; Yang vd., 2022; Zaranis ve Synodi, 2017). Ancak yapılan çalışmalarda GME tabanlı matematik etkinliklerinin tasarım ve geliştirme süreçlerine yer verilmediği görülmektedir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, sayı sayma becerisine odaklanılan bu çalışmada TTA'nın işe koşulması ve tasarım ve geliştirme aşamalarının bütün detaylarına değinilmiş olması alanyazındaki önemli boşluğu doldurması bağlamında bu çalışmayı özel kılmaktadır. Alanyazındaki bu eksikliği azaltmak için gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı erken çocukluk dönemine uygun GME tabanlı matematik etkinliklerinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

AS1: Erken çocukluk matematik eğitiminde Gerçekçi Matematik Eğitimi tabanlı etkinliklerinin bileşenlerinin özellikleri nelerdir?

AS2: Erken çocukluk matematik eğitiminde Gerçekçi Matematik Eğitimi etkinlikleri nasıl geliştirilebilir?

AS3: Erken çocukluk matematik eğitiminde Gerçekçi Matematik Eğitimi etkinlikleri nasıl değerlendirilebilir?

YÖNTEM

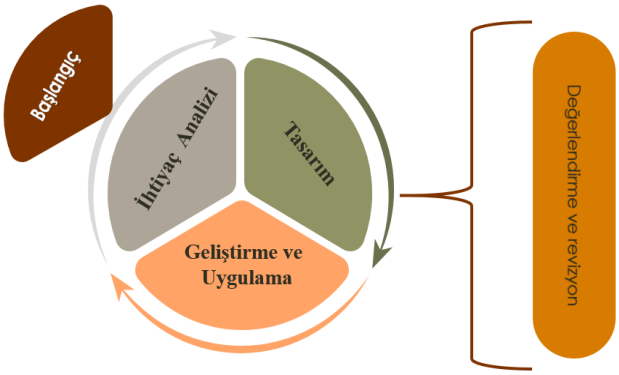
Bu çalışmanın amacı, GME bağlamında erken çocukluk dönemi matematik öğretiminde kullanılmak üzere matematik etkinlikleri geliştirmek ve bu etkinlikleri değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Tasarım Temelli Araştırma (TTA) yöntemi tercih edilmiştir. TTA, araştırmacılar ile katılımcıların iş birliği içinde yürüttüğü analiz, tasarım, geliştirme ve uygulama süreçlerinin dönüşümlü biçimde gerçekleştirildiği, gerçek uygulama ortamlarında kullanılan sistematik ve esnek bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntem, tasarım ilkeleri ve kuramlarının geliştirilmesini ve eğitim uygulamalarının iyileştirilmesini amaçlar (Cobb vd., 2003; Design-Based Research Collective, 2003; Wang ve Hannafin, 2005). Veri toplama sürecinde önemli bir konumda bulunan araştırmacı, çalışmayı katılımcılarla iş birliği içinde yürütür ve tasarım, geliştirme, uygulama ile değerlendirme aşamalarını bütüncül bir yapıda bir araya getirir (Cobb vd., 2003).

Bu yöntemin tercih edilmesinin temel gerekçeleri arasında, bağlamsal müdahalelere önem vermesi ve araştırmacılar ile katılımcıların etkin ve iş birlikçi çalışmaları sonucunda daha etkili içerikler üretme fırsatı sunması yer almaktadır. Araştırmacı, geliştirdiği tasarımı uygulamaya koyar; elde edilen uygulama sonuçlarına dayanarak önceki tasarımı gözden geçirir, gerekli düzenlemeleri yapar ve ardından tasarımı tekrar uygular. Bu döngüsel süreç, geliştirilen tasarımın uygulamada yeterli düzeye ulaşmasına kadar devam eder. Ayrıca, TTA sürecinde yapılan tüm düzenlemelerin ayrıntılı biçimde raporlanması, bu yöntemi güçlü kılan önemli unsurlardan biridir (Wang ve Hannafin, 2005).

Araştırmanın yöntemi

TTA'da iki hassas ilke, etkinlik tasarımının yapılması ve geliştirilmesi ve bunların değerlendirilmesidir (Dündar, 2019). Araştırmacılar, amaç ve öğrenenlerin gereksinimleri doğrultusunda çeşitli tasarım modellerini tercih etmektedir. Bu araştırmada oluşturulacak GME etkinlikleri ürün odaklı olan Hannafin-Peck öğretim tasarım modeli (Hannafin ve Peck, 2002) kullanılarak

geliştirilmiştir. Hannafin ve Peck tarafından tasarlanan model üç aşamalı bir süreçten oluşmaktadır (Şekil 2). İlk aşama, öğrenenlerin gereksinim ve amaçlarının belirlendiği ihtiyaç analizi aşamasıdır. Akabinde tasarım aşaması gelmektedir. Bu aşamada ihtiyaç analiz aşamasında elde edilen bilgiler ile elde edilecek tasarımın teknikleri, biçimsel özellikleri belirlenir ve içerik oluşturulmaya başlanır. Son aşamada ise öğretim geliştirilir ve uygulanır. Bu modelin tüm basamakları değerlendirme ve revizyon sürecini içerir.

Şekil 2. Hannafin & Peck Tasarım Modeli

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Elâzığ ilinde görev yapan beş okul öncesi öğretmeni ve okul öncesi eğitimi alan 60-72 aylık 18 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmacı, çalışmaya katılacak gönüllü öğretmenleri bulmak için üç anaokulu idaresiyle iletişime geçmiştir. Her okulda 60-72 aylık çocuklar için en fazla üç sınıf bulunmaktadır. İki ayrı anaokulunda görev yapan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan beş öğretmenden bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Etkinliklerin uygulanması adına gönüllü öğretmenlerden birinin sınıfı seçilmiştir. Bu sınıfın seçilme sebebi ise çocukların okula devam oranlarının diğer sınıftaki öğrencilere oranla daha fazla olmasıdır. Tüm çocuklar için ebeveyn izinleri alınmıştır. Çocuklardan (yedi kız ve on bir erkek) on ikisi daha önce okul öncesi eğitime devam etmiş, altısı ise okula yeni katılmıştır. Çalışmaya katılım sağlayan okul öncesi öğretmenlerine ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1
Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerin demografik bilgileri

Öğretmenler	Cinsiyet	Yaş	Kıdem yılı	Eğitim Durumu
1. Öğretmen (Ö1)	Kadın	31	8	Yüksek Lisans
2. Öğretmen (Ö2)	Kadın	29	6	Yüksek Lisans
3. Öğretmen (Ö3)	Kadın	38	15	Yüksek Lisans
4. Öğretmen (Ö4)	Kadın	28	4	Lisans
5. Öğretmen (Ö5)	Kadın	29	4	Lisans

Veri toplama araçları

Araştırma için gerekli verileri toplamak amacıyla demografik bilgi formu, araştırmacı günlüğü, odak grup görüşmesi ve matematiksel etkinlik değerlendirme ve geri bildirim aracı kullanılmıştır. Kullanılan her bir veri toplama aracına ait bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Demografik Bilgi Formu: Katılımcı öğretmenlerin demografik bilgilerini belirlemek için araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Okul öncesi öğretmenlerin yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyi ve kıdemlerini içeren bilgiler bu form aracılığı ile elde edilmiştir.

Araştırmacı Günlüğü: Okul öncesi öğretmenlerinin ve çocukların GME tabanlı matematik etkinliklerini uygulama sürecinde kullanılan bu form yapılandırılmamış formattadır. Araştırmacının etkinliklerin sınıf içinde uygulanışı sürecinde gözlemlerini yazdığı bu form, etkinliğin bağlamı, kullanılan materyaller, uygulama süreci gibi kapsamlı verinin toplanmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca bu form aracılığı ile çocukların GME tabanlı matematik etkinliklerine maruz kaldıkları süreç boyunca etkinliklere katılım durumları ve sosyal ve duygusal durumları gibi araştırma için önemli verilerin toplanması amacıyla kullanılmıştır.

Odak Grup Görüşmesi: Odak grup görüşmesi (OGG), bir grup bireyin bir düşünceyi tartışırken birbirleri ile etkileşime girmesi sonucunda derinlemesine bilgi üretmesine imkân veren bir veri toplama aracıdır (Gürbey, 2021). Araştırmanın ihtiyaç analizi aşamasında görüşmeler araştırmaya katılan beş okul öncesi öğretmeniyle okul öncesi dönemde GME etkinliklerinin bileşenlerini belirlemek ve bu bileşenlere göre GME senaryoları oluşturmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın geliştirme aşamasında ise her bir matematik etkinliğini değerlendirmek amacıyla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmesi tanışma ve demografik bilgilerin her bir öğretmenden istenmesi ile başlamış ve daha sonrasında ise hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruların

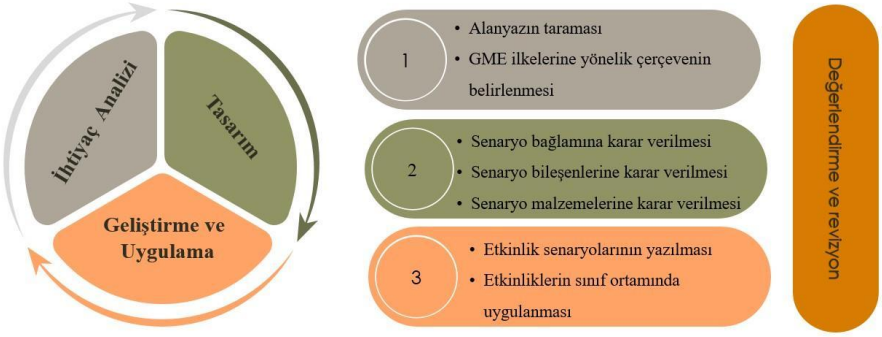
sorulmasıyla devam etmiştir. Odak grup görüşmesi için planlı matematik öğretimi bağlamında toplamda 8 soru hazırlanmıştır. Sorular Okul Öncesi Eğitimi alanından iki uzman tarafından incelenmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda sorular dil bağlamında revize edilmiştir. Daha sonra sorulara verilen yanıtların araştırmacının hedefine yönelik önemli veriler sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla iki anaokulu öğretmeni ile ön görüşme yapılarak soruların anlaşılırlık düzeyi belirlenmiştir. Bu iki öğretmen çalışmaya katılan beş okul öncesi öğretmeninden farklıdır. Gerekli revizyonlardan sonra odak grup görüşmesinde kullanılacak sorulara son şekli verilmiştir. İki örnek soru şu şekildedir: "Matematikle ilgili etkinlikleri gerçekleştirirken ne tür materyaller kullanıyorsunuz?" ve "Erken çocukluk dönemdeki bir çocuğa matematik becerilerini kazandırırken hangi yöntem ve teknikleri kullanıyorsunuz?".

Matematiksel Etkinlik Değerlendirme ve Geri Bildirim Aracı: Bu çalışmada GME etkinliklerinin uygulanabilirlik düzeyini ve kalitesini belirlemek amacıyla Bozkurt vd. (2023)'ün geliştirdiği Matematiksel Etkinlik Değerlendirme ve Geri Bildirim Aracı (FfMA) kullanılmıştır. Üç farklı boyut içeren rubrik dereceli puanlama anahtarından oluşmaktadır. Değerlendirme aracının boyutlarını "Etkinlik Senaryosu", "Etkinlik Uygulaması Süreci" ve "Matematiksel Potansiyel" oluşturmaktadır. Bileşenler 4 puan türü üzerinden derecelendirilmekte (0: Çok Düşük; 1: Düşük; 2: Orta; 3: Yüksek) ve her bir boyuttan elde edilen toplam puanlar üzerinden etkinlik yorumlanmaktadır. Ayrıca, formda yüksek puan alan maddelerden ziyade düşük puan almış maddelere odaklanılması ve daha etkili bir matematik etkinliği için bu maddelerde iyileştirmeye gidilmesi tavsiye edilmektedir (Bozkurt vd., 2023). Bu çalışmada 3 puan verilen maddelere yönelik yorum yapılmamış ancak diğer derecelendirmelerin verildiği maddelerde iyileştirme yapmak adına yorum yazılmıştır.

Araştırma süreci

Veri toplama aşamasına geçilmeden önce gerekli izinler alınmıştır. Bu çalışmada veriler Türkiye'nin doğusunda bulunan bir ilde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir anaokulundaki 60-72 aylık çocuklar (11 erkek ve 7 kız) üzerinde yapılan gözlem ve beş öğretmen ile yapılan odak grup görüşmeleri aracılığıyla toplanmıştır. Yapılan bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 122G148 numaralı proje kapsamında yürütülmüştür. Çalışmada MEB tarafından 2024 yılında yayınlanmış Okul Öncesi Eğitim Programında bilişsel gelişim alanında çocukların sayıları öğrenmesine yönelik yedinci kazanım (Nesneleri çeşitli özelliklerine göre düzenler), dokuzuncu kazanım (Sayı farkındalığı gösterir), onuncu kazanım (Sayma becerisi sergiler)

ve on birinci kazanıma (Nesneleri kullanarak basit toplama/çıkarma işlemlerini yapar) odaklanılmıştır. Çalışma kapsamında toplamda 11 etkinlik hazırlanmıştır. Bu çalışma kapsamında oluşturulmuş GME etkinliklerinin geliştirilmesi sürecinde iki uzman, bir öğretmen ve bir araştırmacı öncülüğünde beş okul öncesi öğretmeni ve 60-72 aylık çocuklar aktif görev almıştır. GME etkinliklerinin her biri kapsamlı değerlendirme ve revizyonun olduğu üç aşamadan (İhtiyaç Analiz, Tasarım ve Geliştirme ve Uygulama aşaması) oluşan Hannafin-Peck öğretim tasarım modeli (Hannafin ve Peck, 2002) kapsamında geliştirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. GME etkinliklerini geliştirme süreci

Her bir aşamada yapılanlar aşağıda verilmiştir.

- İhtiyaç Analiz Aşaması: Bu aşamada ilk olarak erken çocukluk döneminde GME'ye yönelik alanyazın taraması gerçekleştirilmiştir. Akabinde genelde matematik öğretimine özelde ise GME etkinliklerine ilişkin bakış açılarını belirlemek amacıyla beş okul öncesi öğretmeni ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşme 2024 yılının Mart ayında gerçekleştirilmiştir. Bir video-konferans aracı ile çevrimiçi yapılan görüşme 90 dakika sürmüştür ve bu görüşme katılımcı öğretmenlerin izni alınarak kayıt altına alınmıştır. Görüşme araştırmacının moderatörlüğünde ve bir uzmanın gözlemci olarak katılımıyla yapılmıştır. Görüşmeye katılan öğretmenlere matematiğe yönelik sınıf-içi etkinliklerde çocukların dikkatlerini nasıl çektikleri, seçtikleri etkinlik türü, kullandıkları materyaller ve yöntem ve teknikler ile ilgili sorularla birlikte, çocukların ihtiyaçları ve 60-72 aylık çocukların gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulacak GME etkinliklerinin bileşenlerine yönelik sorular sorulmuştur.
- Tasarım Aşaması: İhtiyaç değerlendirme aşamasında elde edilen veriler doğrultusunda GME etkinliklerinin bileşenlerine bu aşamada karar verilmiştir. Alınan bu kararlar iki akademisyen ve bir öğretmenin görüşüne sunulmuş ve

görüşler doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılmıştır. Daha sonrasında GME etkinliklerine ait bağlam, bileşenler ve malzeme listesi kararlaştırılmış, değerlendirilmiş ve son hali verilmiştir.

- Geliştirme ve Uygulama Aşaması: Tasarım aşamasında alınan kararlar doğrultusunda araştırmacı tarafından senaryolar yazılmıştır. Senaryoların iki akademisyen ve bir öğretmen tarafından Etkinlik Senaryosu ve Matematiksel Potansiyel formlarına göre değerlendirilmesi sağlanmıştır. Değerlendirmeler sonucunda alınan görüşler doğrultusunda senaryolarda gerekli revizyonlar yapılmış ve tekrar kontrolü sağlanmıştır. Daha sonrasında gerekli malzemeler alınmış ve materyaller hazırlanmıştır. Ayrıca yapılan odak grup görüşmesi ile revize edilen senaryonun son hali ve materyaller beş okul öncesi öğretmenine sunulmuştur. Öğretmenlerin etkinlik ve materyaller hakkındaki görüşleri doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılmıştır. Sonrasında hazırlanan birinci GME etkinliği tüm sınıfı kapsayacak şekilde gerçek sınıf ortamında gerçekleştirilmiş ve etkinlik süreci Etkinlik Uygulama Süreci Değerlendirme formuna göre değerlendirilmiştir. Etkinliklerin uygulanması sürecinde araştırmacı gözlemci rolü ile araştırmacı günlüğü formunu doldurmuştur. Aynı işlem basamakları diğer on etkinlik için tekrar edilmiştir. Elde edilen tüm veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda etkinlik senaryoları revize edilmiş ve kullanıma hazır hale gelmiştir.

Verilerin analizi

Nitel verilerin analizi süresince Nvivo 12 paket programı aracılığıyla içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinin hedefi, elde edilen nitel veriler ile izah edebilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Yapılan odak grup görüşmesi katılımcıların izni ile kayıt altına alınmıştır. Veri işleme öncesinde bu kayıtlar araştırmacı tarafından yazılı formata dönüştürülmüştür. Araştırmacı ve bir uzman tarafından bağımsız olarak kayıttaki sesler ile yazılı metinlerin karşılaştırılması yapılarak verilerin doğruluğu teyit edilmiştir. Daha sonrasında Elo ve Kyngäs'ın (2008) önerdiği analiz aşaması başlamıştır. Bir uzman ve araştırmacı verilere aşina olmak için yazılı formata dönüştürülen verileri bağımsız olarak birçok kez okumuştur. Daha sonrasında bireysel olarak kendi kodlarını ve temalarını oluşturmuştur. Akabinde bireysel olarak oluşturulan kodlar ve temalar karşılaştırılmıştır. Değerlendiriciler arası güvenirliği tespit etmek amacıyla Miles ve Huberman (1994) geliştirdiği formül kullanılmıştır. Değerlendiriciler arası güvenirlik değeri % 92 olarak hesaplanmıştır. Araştırmacılar anlaşmazlıklar mevzusunda uzman desteği ile düşünce birliğine varmışlardır. Oluşturulan kodlar ve temalar okul öncesi eğitimi alanında uzman bir akademisyen tarafından kavramsal ve dilsel açıdan

değerlendirilmiştir. Sadece iki tema ve iki kodda dilsel açıdan değişiklik yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu araştırma; Hannafin-Peck öğretim tasarım modeline göre erken çocukluk matematik eğitiminde sayı kavramı kapsamında kullanılmak üzere GME tabanlı etkinliklerin geliştirilmesini ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Saptanan amaçlar ve gereksinimler doğrultusunda yeni bir ürün ortaya çıkarmada sürece önem veren Hannafin-Peck öğretim tasarım modeli kapsamlı değerlendirme ve revizyon içeren üç aşamadan (İhtiyaç Analizi, Tasarım ve Geliştirme ve Uygulama) oluşmaktadır. Bu bölümde her bir aşamada elde edilen bulgular sunulmuştur.

İhtiyaç analizi kapsamında elde edilen bulgular

İhtiyaç analizi kapsamında erken çocukluk döneminde GME'ye yönelik literatür taraması yapılmış ve okul öncesi öğretmenleri ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular: Bu aşamada erken çocukluk döneminde GME'ye yönelik alanyazın taraması yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Web of Science, DOAJ ve Scopus veri tabanları kullanılmıştır. Bu veri tabanları tüm çalışmalara elektronik erişim imkânı sunması ve eğitim alanında yaygın olarak kullanılması nedeniyle seçilmiştir. Bu veri tabanlarında herhangi bir dil sınırlandırması olmadan arama yapılmıştır. GME'nin 2000 yılından itibaren sınıf ortamlarında daha görünür hale gelmesi nedeniyle arama 2000-2023 yılları arasında yayınlanan tam metne erişim olanağı olan makalelerle sınırlandırılmıştır. Konu ile ilgili çalışmalara ulaşmak için "Realistic Mathematics Education AND preschool," "Realistic Mathematics Education AND kindergarten," "Realistic Mathematics Education AND early childhood" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Alanyazın taraması sonucunda erken çocukluk döneminde GME etkinliklerine yönelik 14 tane araştırma makalesine ulaşılmıştır. Erken çocukluk döneminde GME etkinliklerine yönelik incelenen çalışmalara ait betimleyici bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2
Literatür taraması sonucu ulaşılan çalışmalar ile ilgili betimsel bilgiler

Yazar	Çalışma Yılı	Yaş Grubu	Çalışma Alanı	Yöntem
Zaranis vd.	2013	4-6 yaş	3 farklı düzeyde basit toplama ve çıkarma	Bilgi yok
De Castro Hernández vd.	2015	2-3 yaş	Sayısal gösterim	Bilgi yok
Alsina vd.	2016	5-6 yaş	Geometri	Bilgi yok
Zaranis	2016	5-6 yaş	Matematiksel toplama kavramları	Nicel
Zaranis ve Synodi	2017	6 yaş	Geometri	Nicel
Zaranis	2017	5-6 yaş	Toplama ve çıkarma	Nicel
Liwis vd.	2017	Bilgi yok	Sayılar	Nicel
Papadiks vd.	2017	4-6 yaş	Sayılar	Nicel
Papadiks vd.	2021	5 yaş	Sayılar	Karma
Adjie vd.	2021	5-6 yaş	Sınıflandırma, karşılaştırma, eşleştirme, sıralama, toplama ve çıkarma	Nicel
Yang vd.	2022	3-6 yaş	Sayma, şekiller, ölçme, uzay, karşılaştırma	Nitel
Novo ve Monje	2022	3-4 yaş	Duygular ve matematik etkinlikleri	Bilgi yok
Rahayu vd.	2022	Bilgi yok	Ölçme	Tasarım Araştırması
Sari vd.	2023	4-5 yaş	Sayılar	Nicel

Yapılan alanyazın taraması sonucunda toplamda 14 tane makaleye ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucunda erken çocukluk dönemine yönelik GME çalışmalarının sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Ayrıca, ülkemizde erken çocukluk dönemi GME alanında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Matematiğe ait birçok alana yönelik yapılan bu çalışmaların içeriği incelendiğinde dört tanesinin yöntemi ile alakalı herhangi bir bilginin verilmediği, sadece bir tanesinin ise tasarım tabanlı araştırma olduğu görülmüştür. Tasarım tabanlı araştırmanın içeriği incelendiğinde ise tasarım aşamalarının net olarak açıklanmadığı, hangi basamakta hangi işlemlerin yapıldığı, değerlendirme ve revizyonların nasıl yapıldığına yönelik herhangi bir bilginin bulunmadığı görülmüştür. Elde edilen çalışmaların sonuçları incelendiğinde yukarıda bahsi geçen tüm çalışmaların ortak bulgusunun GME yaklaşımı kullanılarak yapılan matematik öğretiminin, çocukların matematik

becerilerine ve gelişimine olumlu katkı sağlaması olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, sayı sayma becerisine odaklanılan bu çalışmada TTA'nın işe koşulması ve tasarım ve geliştirme aşamalarının bütün detaylarına değinilmiş olması alanyazındaki önemli boşluğu doldurması bağlamında bu çalışmayı özel kılmaktadır.

Odak grup görüşmesi kapsamında elde edilen bulgular: Genelde matematik öğretimi özelde ise GME etkinliklerine ilişkin bakış açılarını incelenmek ve okul öncesi dönemde GME etkinliklerinin bileşenlerini belirlemek ve bu bileşenlere göre GME senaryoları oluşturmak amacıyla beş okul öncesi öğretmeni ile OGG yapılmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda beş ana tema tespit edilmiştir: Etkinlik türü, kullanılan materyaller, gerçek hayattan örneklerin kullanılması, ilgi ve dikkat çekme, kullanılan yöntem ve teknikler. Aşağıda her bir tema katılımcıların ifadeleri ile zenginleştirilerek verilmiştir.

Etkinlik Türü:

Öğretmenler kazanıma ait kavramlara, çocukların ihtiyaçlarına ve sınıf mevcuduna göre bireysel, büyük veya küçük grup matematik etkinlikleri planladıklarını ifade etmişlerdir. Etkinlik çeşitlerine ait öğretmen görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

> Ö3: "Bilişsel kazanımlarda çocuklar arasında farklılıklar, ayrılıklar daha fazla olduğu için bireysel çalışma daha ön plana çıkıyor. Eğer özellikle sınıf kalabalıksa çocuklarla küçük grup veya bireysel çalışmak daha faydalı matematik etkinliklerinde."

> Ö2: "Hani o günün kazanım göstergesine yönelik Ö3 hocamın dediği gibi o gün kesin, özellikle bilinçli bir şekilde matematik çalışması yapıyorsak sanırım hangisi baskın çıkar dersek bireysel sanki daha çok çalışmaya çalışıyorum yani."

Kullanılan Materyaller:

Katılımcı öğretmenler matematik etkinliklerini gerçekleştirirken manipülatif, eğitsel veya diğer materyalleri kullandıklarını ifade etmişlerdir (Şekil 4).

Şekil 4. Matematik etkinlikleri için kullanılan materyal

Öğretmenlerin materyal tercihine ait görüşleri şu şekildedir:

Ö4: "Daha basit düzeydeki işlemler de sınıftaki blokları legoları kullanıyorum örneğin boyum kaç Lego gibi. Çocukların günlük hayatta karşılaştıkları çoğu şey ufak dokunuşlarla etkinliğe uygun hale getirilecekse benim için materyal niteliği taşıyabilir.

Ö1: "Çocukların aslında birebir temas ettiği, içinde matematik yaptığını hiç fark etmezken yaptığını fark edebileceği ürünleri kullanıyorum. Mesela Legolar da ölçme. Kim daha yükseğe dizebildi? Veya doğal materyaller. Dışarı çıktık yaprak topladık, taş topladık, su. Suyu çok kullanıyoruz. Ne ölçüde? Azlık, çokluk, boyut."

Ö3: "Çocukların kendi bedenlerini tutunca sınıf içerisinde kullandığımız her materyali yeri ve zamanı geldiği zaman matematik etkinliklerinde kullanıyoruz. Montessori materyallerini çok kullanmıştım planlı öğretim yapacağım zaman. Ama onun dışında çocukların kendi bedenleri dâhil her şey, bardaklar, sınıftaki materyaller, bütün oyuncaklar, yani yapacağımız etkinliklere göre değişiyor."

Gerçek Hayattan Örneklerin Kullanılması:

Öğretmenler matematik etkinliklerinde gerçek hayattan örneklerin kullanılmasına yönelik fikirlerini aile katılımı, yemekhaneyi kullanma, çocukların vücutlarını kullanma ve günlük yaşam olaylarından yararlanma olarak ifade etmişlerdir. Etkinlikleri gerçek hayatla ilişkilendirmenin öğrenmeye pozitif katkısının olduğuna inandıklarını da vurgulamışlardır. Gerçek hayattan örneklerin kullanılmasına ait öğretmen görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

Ö5: "Mesela matematikte de o gün sofrayı çocuğunuz kursun ve ıı ona mesela dört tane tabak sofraya dizeceksin. Dört tane kaşık, dört tane çatal, her tabağın yanına bir kaşık, bir çatal. Hem eşleştirme hem sayma ıı o şekilde gündük hayatını da dâhil etmiştim."

Ö1: "Daha çok hatta yemekhanede yapıyoruz herhalde bunu. Beslenmede çünkü insan ürünlerle daha iyi daha kalıcı öğreniyor sanki. Suyuyla yiyeceğiyle azlık çokluk ilişkisiyle ama konuşa konuşa, iletişim kurarak."

Ö3: "Boylarını ölçüyoruz en uzun kim? Evde kim daha uzun? Kim daha ağır? Tartılıyorlar evde evin en ağırı kim? En hafifi kim? En uzun boylu kim? En kısa boylusu kim? Ya da işte bu sınıftaki en uzun oyuncak hangisi?"

Ö5: "Ölçmeyi de öğrenmiştik. O gün eee adımla ölçme ve karışla ölçmeyi, yemekhaneye giderken herkes adımlarını saysın kaç adımda yemekhaneye gideceğiz gibi."

Ö4: "O gün mesela işte mandalina veya portakal ıı mesela işte hani velilerimize eve almalarını söylemiştim. Sonra çocukların mesela işte ikişer tane anneye, ikişer tane babaya hani ıı işte bir iki anne sana bir iki ıı babacığım bu sana bir ve iki ıı kardeşime diye hem ıı bu paylaşma duygusunu hocam ıı içeren bir etkinlik yaptırmıştım. Aile katılımını işin içine kattığım bir etkinlik yapmıştım."

İlgi ve Dikkat Çekme:

Öğretmenler yapılacak olan etkinliklere başlamadan ya da etkinlik sırasında çocukların dikkatini çekmenin farklı şekillerde gerçekleştirilebileceğini ifade etmişlerdir: kukla ile sınıfa girme, hikâye ile giriş yapma, kullanılacak materyaller, matematikle alakalı tekerlemeler ve şarkılar. Öğretmenlerin dikkat çekmeye yönelik görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

Ö1: "Ben bazen el kuklası, çubuk kukla falan kullanıyorum. Sınıfımıza misafir gelmiş oluyor. O anlatıyor. Bazen dediğim gibi yere trafik yolu şeklinde rakamı çeviriyorum. Ya da hikayeleştiriyorum. İşte bir çocuk varmış. Kaydıraktan kaymış. Hop bir yere düşmüş. Bakın iki olmuş kaydıraktan kayınca falan gibi. Ya da bir adam varmış. Göbekliymiş. Başında bir şapkası varmış. Aa bu adam beşmiş falan deyip. Hani bu şekilde bir giriş yapmaya, dikkatini çekmeye çalışıyorum."

Ö5: "Genellikle kukla ve kostüm kullanmayı çok seviyorum. Ve zaten direkt çocukların dikkatini çekiyor bu. Yani sınıfa o şekilde girmeniz de yeterli oluyor. Ha her etkinliğimde kullanıyor muyum? Kullanıyorum desem yalan olur. Hepsinde tabii ki yapamıyoruz. Iıı ama onun dışında eğer kullanamadıysam veya elimde o yoksa ıı arkadaşımın dediği gibi şarkı, tekerleme, parmak oyunu bunlarla dikkatlerini ıı toplamaya çalışıyorum."

Ö2: "Daha önce sınıfta kullanmadığım bir malzeme, bir materyal sınıfa geldiğinde çocukların daha çok dikkatini çekiyor. Özellikle matematikte."

Kullanılan Yöntem ve Teknikler:

Öğretmenler sınıflarında hem öğretmen hem de öğrenci merkezli matematik etkinliklerini kullandıklarını belirtmişlerdir (Şekil 5). Öğretmenlerin belirttiği yöntem ve tekniklere bakıldığında gösterip yaptırma, problem çözme, soru cevap,

tartışma, drama gibi öğrenci merkezli öğretim yöntemlerini seçtiklerini beyan etmişlerdir. Sadece bir öğretmen bazı etkinlikleri gerçekleştirirken doğrudan anlatıma da yer verdiğini ifade etmiştir.

Şekil 5. Matematik etkinliklerinde kullanılan yöntem ve teknikler

Öğretmenlerin yöntem ve tekniklere yönelik görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

Ö1: "Problem çözme yöntemi, soru cevap yöntemi. Bence en çok bunlar baskın çıkıyor. Tartışma yöntemi olabilir."

Ö2: "Bazen buradan doğrudan anlatım da bazen oluyor. Evet, belki yaş grubu küçük ama anlattığımız oluyor. Tahtada da bazen anlattığım oluyor."

Yapılan literatür taraması kapsamında erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde GME alanında yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve sadece bir tanesinin TTA yöntemi kullandığı ancak bu çalışmaların da tasarım ve geliştirme aşamalarını detaylandırmadıkları görülmüştür. Daha sonrasında ise genelde matematik öğretimine özelde ise GME etkinliklerine ilişkin bakış açılarını incelenmek amacıyla gönüllük esasına göre belirlenen beş okul öncesi öğretmeni ile OGG yapılmıştır. Bu görüşme kapsamında sınıfın ihtiyaçları doğrultusunda etkinlik türünün belirlendiği, gerçek hayattan örnekler ve materyaller kullanıldığı, çocukların dikkatlerinin etkinlik başlamadan ya da etkinlik sırasında farklı yöntemlerle çekildiği ve çoğunlukla öğrenci merkezli yöntemin tercih edildiği görülmüştür.

Tasarım aşamasına ait bulgular

Yapılan alanyazın taraması ve odak grup görüşmesi sonucunda öğretmenlerin ortak olan görüşleri çerçevesinde GME etkinliklerinin bağlamı, bileşenleri ve malzemeleri saptanmıştır. Bu bağlam, bileşenler ve malzemeler iki akademisyen ve bir öğretmenin görüşüne sunulmuştur. Bu görüşler doğrultusunda gerekli

revizyon yapılmıştır. Ayrıca GME etkinliklerinde kullanılacak malzeme listesinde yer alan malzemeler belirlenirken;

• Çocuğun ilgi ve dikkatini çekmesi (renkli vb.)
• Kullanılan malzemenin sağlam olması
• Yaş ve gelişimsel özelliklerine uygun olması,
• Çocuğun günlük hayatta iç içe olduğu nesnelerin kullanılması gibi hususlara dikkat edilmiştir.

Oluşturulan her bir GME etkinliği için aşağıdaki işlemler tekrarlanmıştır:

1. GME etkinliği için senaryo bağlamına ve senaryo bileşenlerine karar verilmesi
2. GME etkinliği için senaryo bağlamına ve senaryo bileşenlerine yönelik okul öncesi alanında uzman iki akademisyen ve bir öğretmenin görüşlerinin alınması
    a. Değerlendirme sonucunda ihtiyaç halinde senaryo bileşenleri ve bağlamlarında değişikliklerin yapılması
3. Bağlam ve bileşenler doğrultusunda GME etkinliğinde kullanılacak malzemelerin belirlenmesi
4. GME etkinliğinde kullanılacak malzemelerin okul öncesi alanında uzman iki akademisyen ve bir öğretmen tarafından değerlendirilmesi
    a. Değerlendirme sonucunda ihtiyaç halinde kullanılacak malzemelerde değişikliklerin yapılması

GME etkinliğinde kullanılacak bileşenler ve bağlamların gerçek yaşam ile ilişkisi, çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygunluk, malzemelerin kolay ulaşılabilir olması gibi birçok unsur değerlendirilmiştir. Aşağıda uzman görüşlerine göre GME etkinliklerinde kullanılan malzeme ve bağlamla ilgili yapılan değişiklikler listelenmiştir:

- Etkinlik 1'de kullanılacak balonlar farklı renklerde seçilmiştir. Sınıfta çocukların aynı renkteki balonlara yönelmesinin anlaşmazlıklara neden olacağı öngörülerek tek renk balon kullanımına karar verilmiştir.
- Etkinlik 2'de kullanılan kedi görsellerinin günlük hayatta sıkça karşılaşılan bir kedi görseli olmaması sebebiyle görsel değiştirilmiştir.
- Etkinlik 3'de temel malzeme olarak kurabiye belirlenmiştir. Bu kurabiyelerin etkinlikten sonra çocuklar tarafından tüketilebileceği düşünüldüğünden öğretmene not olarak "Kurabiyeler hijyen koşulları nedeniyle tek tek streçlenir ya da paketlenir." ifadesinin eklenmesine karar verilmiştir.

Ayrıca etkinliğe ait malzeme listesi güncellenerek kurabiyeleri paketlemek için bir paket streç film ya da küçük buzdolabı poşetleri eklenmiştir.

- Etkinlik 4' te bağlam "Çocuklara külahta bulunan renkli dondurma toplarına bakmalarını ve bu dondurma toplarını saymaları ve kaç tane dondurma topu olduğunu düşünüyorlarsa o sayıyı söylemeleri istenir." şeklinde oluşturulmuştu. Renkli dondurma toplarının üst üste gelmesinin saymaya engel teşkil edeceği öngörülerek bağlam "Ceyda ablanın yumurta siparişlerinin karışması ve siparişlerin doğru sayı ile eşleştirilmesi" şeklinde değiştirilmiştir.
- Etkinlik 4 ve 5'te kullanılacak malzeme olarak belirlenen yumurtanın etkinlikte kullanılabilirlik açısından sıkıntı oluşturmaması adına yumurtaların haşlanmış olması gerektiğine karar verilmiştir. Malzeme listesinde "yumurta" "haşlanmış yumurta" olarak değiştirilmiştir.
- Etkinlik 7' de kullanılacak malzeme olarak renkli küçük toplar ve bu topları içlerine atabilecekleri orta boy bir sepet belirlenmiştir. Ancak sınıfta çocukların aynı renkteki toplara yönelmesinin anlaşmazlıklara neden olacağı ve topları sepetin içine bırakırken sıkıntı yaşayacakları öngörülerek ceviz ve tabak kullanımına karar verilmiştir.
- Etkinlik 10'da kullanılacak malzeme olarak plastik bardak belirlenmiştir. Ancak plastik bardakların üzerine örtülen örtünün kaldırılması sonucunda düşeceği öngörülerek kâğıt bardak kullanımına karar verilmiştir.
- Etkinlik 11'de kullanılacak malzeme olarak ahşap renkli bloklar belirlenmiştir. Ancak ahşap renkli blokların çocukların dikkatini çekmede yetersiz kalacağı ve aynı şekil ve renkte bulunması zor olacağı öngörülerek topaç kullanımına karar verilmiştir.

GME etkinliklerine ait bileşenler, malzemeler ve bağlamlar ile ilgili revizyonlar alınan görüşler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Düzenlemelerin ardından GME senaryolarının yazım aşamasına geçilmiştir.

Geliştirme ve uygulama aşamasına ait bulgular

Tasarım aşamasında elde edilen veriler çerçevesinde GME etkinlikleri araştırmacı tarafından yazılmıştır. Etkinlikler oluşturulurken 60-72 aylık çocukların gelişim özellikleri ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında yayınlanmış Okul Öncesi Eğitim Programında bilişsel gelişim alanında yer yedinci kazanım (Nesneleri çeşitli özelliklerine göre düzenler), dokuzuncu kazanım (Sayı farkındalığı gösterir), onuncu kazanım (Sayma becerisi sergiler)

ve on birinci kazanım (Nesneleri kullanarak basit toplama/çıkarma işlemlerini yapar) göz önünde bulundurulmuştur. Her bir GME senaryosu için izlenen adımlar şunlardır:

1. Karar verilen bağlam ve bileşenler doğrultusunda senaryoların yazılması
2. Yazılan senaryoların okul öncesi alanında iki uzman ve bir öğretmen tarafından FfMA rubriğin Etkinlik Senaryosu ve Matematiksel Potansiyel bölümlerinin değerlendirme formları kullanılarak değerlendirilmesi
    a. İhtiyaç halinde senaryolarda revizyona gidilmesi
3. Kullanılacak malzeme ve yazılan senaryoların odak grup görüşmesinde beş öğretmene sunulması ve değerlendirmesi
    a. İhtiyaç halinde senaryolarda revizyona gidilmesi
4. Son hali verilen senaryoların çocuklara uygulanması
    a. FfMA rubriğinin Etkinlik Uygulama Süreci Değerlendirme formu ve araştırmacı günlüğü ile veriler toplanması
    b. Verilerin analizi sonucunda ihtiyaç halinde senaryolarda revizyona gidilmesi

Gerçek sınıf ortamında gerçekleştirilen her bir etkinlik FfMA rubriğinin Etkinlik Senaryosu, Matematiksel Potansiyel ve Etkinlik Uygulama Süreci Değerlendirme aşamalarına göre değerlendirilmiştir. Aşağıda uzman görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilen bazı değişiklikler listelenmiştir:

• Etkinlik 1'in senaryosunda çitin başlangıç kısmının belirtilmemesi çocuklarda kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bu nedenle senaryoda öğretmene notlar kısmına "Çitlerin başlangıç kısmını belli etmek için çitin sol ucuna renkli küçük bir kâğıt yapıştırılmalıdır." uyarısı eklenmiştir.

• Etkinlik 1'de çit üzerine yapıştırılan balonların üst üste gelmesi sıralı saymada engel teşkil etmiştir. Bu sebeple senaryoda malzeme listesine "az şişirilmiş" yazılarak balonların boyutuna dikkat çekilmiş ve öğretmene notlar kısmına da "Çit üzerinde balonların üst üste gelmemesi için balonların az şişirilmiş olması gerekir." maddesi eklenmiştir.

• Etkinlik 5'in uygulama kısmının karmaşık olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle senaryoda etkinliğin uygulama aşaması izlenecek adımlar şeklinde revize edilmiş ve açıklayıcı örnek yönergeler eklenmiştir.

Etkinlik 7'de hediye paketlerinin başlangıç kısmının belirtilmemesi çocuklarda kafa karışıklığına sebep olmuştur. Bu nedenle senaryoda öğretmene notlar kısmına "Hediye paketlerinin başlangıç kısmını belli etmek için masanın sol ucuna renkli küçük bir kâğıt yapıştırılmalıdır.

Böylece çocuklar doğru sıradaki hediye paketini bulmak için sayarken nereden başlayacağını bilir." uyarısı eklenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Erken çocukluk dönemi, gelişim ve öğrenme hızının en yüksek olduğu ve hayatın ileriki dönemlerinde kullanılacak temel kavram ve becerilerin büyük bir bölümünün kazanıldığı önemli bir dönemdir. Erken çocukluk dönemin de matematik bilgi ve becerilerin temelinin atılıyor olması, bu dönem de verilecek matematik eğitiminin değerini arttırmaktadır (Watkins vd.,2007). Genelde ilköğretime hazırlık olarak görülen erken çocukluk eğitiminin hayatın daha ileriki dönemlerine olan etkileri de aşikârdır. Yapılan araştırmalar bu dönemde kazanılan matematik bilgi ve becerilerin ilerleyen yıllarındaki akademik başarının (Aubrey ve Dahl, 2014; Casio vd., 2013; Duncan vd., 2007; Gormley vd., 2008; Heckman vd., 2013; Ramani vd., 2017; Watts vd., 2014), daha iyi bir kariyer seçiminin ve sosyo-ekonomik olarak rahat bir hayatın (Schoon vd., 2021) yordayısıcı olduğunu göstermektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, erken çocukluk dönemde yapılacak eğitsel müdahaleler ilkokul döneminde ortaya çıkan matematik kaygısı/korkusunun da önüne geçilmesi adına önem arz etmektedir. Ayrıca, okul öncesi dönem, çocuklarda matematik kaygısı/korkusunun gelişmemiş olması bu dönemi eğitsel müdahale açısından en uygun dönem olarak göstermekte ve bu dönemde verilecek matematik eğitiminin önemine dikkat çekmektedir.

Erken çocukluk dönemi eğitimin geliştirilmesi adına farklı yaklaşımlar tercih edilmektedir. Erken çocukluk döneminde çocuklar somut işlemler dönemine doğru ilerledikleri için matematik öğrenmelerinde gerçek materyaller kullanma, akranlarıyla etkileşimde bulunma ve günlük yaşamlarından aşina oldukları bağlamlara maruz bırakılarak yapılan etkinliklerin çocukların matematiksel yeterliklerini geliştirmelerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür (Avci, 2015; Clements ve Sarama, 2009; Freudenthal, 1983). Bu doğrultuda, GME yaklaşımını makul özelliklere sahip ve tamamen matematik öğretimine yönelik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. GME, Hollandalı matematikçi ve eğitimci Hans Fraudenthal tarafından geliştirilerek temelleri atılan ve öğrencilerin matematiği ne şekilde öğrenebileceği üzerinde duran matematiğe özgü bir yaklaşımdır. GME, çocuklara günlük yaşamdan alınan problemler sunarak matematik eğitimini daha eğlenceli ve anlamlı hale getirmeyi amaçlamaktadır (Freudenthal, 1983) Freudenthal'e göre matematik gerçeklikle ilişkili, öğrencilere yakın ve toplumsal değerlere uygun olmalıdır. Clements ve Sarama (2013) GME'nin temel özelliklerini anlamlı bağlamların kullanılması,

bağlamsaldan formal matematiğe dönüşümü sağlayan modelin geliştirilmesi, matematiksel kavramların öğrenciler tarafından yeniden oluşturulması, öğretmen ve öğrenciler arasındaki etkileşimin oluşması ve matematiğin bütünleşik bir ders olarak algılanması olarak ifade etmektedir.

GME alanında farklı yaş gruplarına ait literatür incelendiğinde pek çok çalışamanın olduğu ve bu çalışmaların GME yaklaşımının matematik öğretiminde kullanılmasının öğrencilerin problem çözme (Aytekin Uskun 2020; Palinussa vd., 2021;; Yuanita vd., 2018), eğlenerek öğrenme (Çolak 2020; Rohman vd., 2019) matematiğe karşı olumlu tutum geliştirme (Kan, 2019; Korkmaz ve Korkmaz, 2017; Özçelik ve Tutak, 2017) ve akademik başarıyı artırma (Demirdöğen ve Kaçar, 2010; Karataş vd., 2021; Tarım ve Kütküt, 2021; Yonucuoğlu ve Bindak, 2021; Zaranis, 2013) gibi birçok alana olumlu katkı sağladığı görülmektedir. Ancak erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde GME alanına yönelik literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve özelliklede erken çocuklukta etkinlik tasarımına yönelik çalışmaların çok az sayıda olması bu konudaki çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde GME etkinliklerinin değerlendirilmesinin incelendiği bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurması açısından önemlidir.

Çalışmanın ihtiyaç analizi aşamasında öncelikle erken çocukluk döneminde GME'ye yönelik literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması kapsamında erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde GME alanında 14 tane çalışmaya ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucunda erken çocukluk dönemine yönelik GME çalışmalarının sınırlı sayıda olduğu ve ülkemizde erken çocukluk dönemi GME alanında herhangi bir çalışmaya rastlanılmadığı görülmüştür. Matematiğe ait birçok alana yönelik yapılan bu çalışmaların içeriği incelendiğinde sadece bir tanesinin tasarım tabanlı araştırma olduğu görülmüştür. Ancak bu çalışmanın içeriği incelendiğinde ise tasarım basamaklarının net olarak açıklanmadığı görülmüştür. Elde edilen çalışmaların sonuçları incelendiğinde tüm çalışmaların ortak bulgusunun GME yaklaşımı kullanılarak yapılan matematik öğretiminin, çocukların matematik becerilerine ve gelişimine olumlu katkı sağlaması olarak tespit edilmiştir (Aytekin vd., 2021; Liwis vd., 2017; Papadiks vd., 2017; Sari vd., 2023; Zaranis ve Synodi, 2017). İhtiyaç analizinin ikinci basamağında ise genelde matematik öğretimine özelde ise GME etkinliklerine ilişkin bakış açılarını belirlemek için beş okul öncesi öğretmeni ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme kapsamında sınıfın ihtiyaçları doğrultusunda etkinlik türünün belirlendiği, gerçek hayattan örnekler ve materyaller kullanıldığı, çocukların dikkatlerinin etkinlik başlamadan ya da

etkinlik sırasında farklı yöntemlerle çekildiği ve çoğunlukla öğrenci merkezli yöntemin tercih edildiği görülmüştür.

TTA'nın ikinci basamağı olan tasarım aşamasında ihtiyaç analizi aşamasında elde edilen veriler doğrultusunda her bir GME etkinliğine ait bağlam, bileşen ve malzemelere karar verilmiştir. Alınan bu kararlar okul öncesi alanında uzman iki akademisyen ve bir öğretmenin görüşüne sunulmuştur. GME etkinliğinde kullanılacak bileşenler ve bağlamların gerçek yaşam ile ilişkisi, çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygunluk, malzemelerin kolay ulaşılabilir olması gibi birçok unsur değerlendirilmiş ve bağlam, bileşen ve malzemelerin son hali kararlaştırılmıştır.

Son aşama olan geliştirme ve uygulama aşamasında, tasarım aşamasında alınan kararlar doğrultusunda gerçek yaşama dayalı senaryolar araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Senaryoların uzman iki akademisyen ve bir öğretmen tarafından Etkinlik Senaryosu ve Matematiksel Potansiyel formlarına göre değerlendirilmesi sağlanmıştır. Hazırlanan GME senaryolarında yönergeler, kapsayıcılık, kazanımlar, matematiksel odak gibi birçok unsur değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler kapsamında yönergelerin uzun ve karmaşık olması ve problem cümlesinin kazanımı açıkça ifade etmemesi gibi sorunlar ifade edilmiştir. İki akademisyen ve bir öğretmenin görüşü doğrultusunda senaryolarda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Her bir etkinlikte izlencek adımlar örnek yönergelerle desteklenmiş, problem durumunda çocuktan istenen hedef açık bir şekilde ifade edilmiştir. Daha sonrasında ise ilgili senaryoya ait malzemeler alınmış ve materyaller hazırlanmıştır. Son halini alan bu senaryolar OGG ile beş okul öncesi öğretmenine sunulmuştur. Öğretmenlerin etkinlik ve materyaller hakkındaki görüşleri doğrultusunda verdiği geribildirimler doğrultusunda etkinlikte kullanılacak malzeme miktarının sınıf mevcuduna göre düzenlenmesi ve etkinlikte kullanılan pekiştireç sayısının etkinlikte kullanılan sayıya göre değişiklik göstermesi gibi birçok farklı konuda revizyona gidilmiştir. Sonrasında son hali verilen GME etkinlikleri gerçek sınıf ortamında gerçekleştirilmiş ve etkinlik süreci Etkinlik Uygulama Süreci formuna göre değerlendirilmiştir. Form incelendiğinde formdaki maddelere yüksek oranda 3 puan verildiği görülmüştür. Verilen puanlara bakıldığında oluşturulan etkinliğin, çocukların dikkatini çekmede ve aktif katılımlarını sağlamada etkili, kullanılan malzemelerin sayma becerisi ile uyumlu ve belirlenen sürenin etkinliği başarılı bir şekilde tamamlama açısından uygun olduğu görülmüştür. Araştırmacı günlüğüne göre çocukların etkinliğe karşı istekli ve meraklı oldukları, etkinliği yaparken keyifli zaman geçirdikleri, etkinliğin akran değerlendirmesi için fırsatlar sunduğu ve etkinliği tekrar yapmak istedikleri görülmüştür. Ayrıca etkinliği gerçekleştiren öğretmenin keyifli zaman geçirdiği, etkinliği uygulama

sürecinde etkinliğe engel olmayacak küçük sıkıntıları hızlıca tolere ettiği, malzemeleri etkin kullandığı görülmüştür. Etkinlik Uygulama Süreci formunda 2 puan verilen maddeler incelendiğinde sınıf yönetiminden kaynaklı sorun olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenin çocukları derste aktif tutmasını sağlaması adına senaryoda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme ile öğretmenin soru sorma, akran değerlendirmesi yapma ve göz teması kurma gibi farklı yöntemler kullanarak çocukları derste aktif tutmaya çalışması sağlanmıştır. Etkinlik Uygulama Süreci formunda 0 puan verilen maddeler incelendiğinde ise sonuç çıkarma bölümünün eksik olduğu görülmüştür. Tüm senaryolara özetleyici kapanış etkinlikleri eklenerek senaryolar revize edilmiştir.

Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde Hannafin-Peck tasarım modeli çerçevesinde oluşturulan GME etkinlikleri uygulayıcılarına ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

GME etkinlikleri uygulayıcılarına yönelik öneriler:

- Çalışma sonucunda GME etkinliklerinin çocukların dikkatini çekmede ve aktif katılımlarını sağlamada etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin GME yaklaşımına aşina olmaları ve etkinliklerini GME tabanlı oluşturmaları önerilmektedir.
- GME tabanlı oluşturulacak etkinliklerde kullanılacak malzemelerin kolay ulaşılabilir olması gerekmektedir.
- GME tabanlı oluşturulacak etkinliklerde oluşturulacak problem durumunun ele alınan kazanımı içermesi önem arz etmektedir.
- GME tabanlı etkinliklerde, etkinliğin sonunda hedeflenen kazanımı özetleyen bir kapanış etkinliği eklenmelidir.
- Okulun farklı noktalarında GME'ye uygun ortamlar oluşturulabilir.
- Yapılan çalışmada GME etkinliklerini sınıf içinde gerçekleştiren okul öncesi öğretmeninin sınıf yönetimi becerilerinin etkinliğin verimliliğini etkilediği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin sınıf yönetimi bilgi ve becerilerini GME'nin özünde olan "aktif katılımı" destekleyecek şekilde geliştirmeleri önerilmektedir.

İleride yapılacak araştırmalara yönelik öneriler:

- Çalışmada sadece sayma becerisine yönelik GME etkinlikleri tasarlanıp geliştirilmiştir. Ancak farklı konularda farklı sorunlar tespit edilebileceğinden dolayı okul öncesi eğitim programında yer alan diğer becerilere yönelik GME etkinlikleri tasarlanıp geliştirilebilir.

- Bu çalışmada sadece GME etkinlikleri tasarlanmış ve geliştirilmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda kontrol ve deney gruplu deneysel desen kullanılarak GME etkinliklerinin anasınıfı çocuklarının matematik öğrenimine etkisi incelenebilir.
- Araştırmacılar boylamsal çalışmalar yaparak erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde GME etkinliklerinin kullanımının çocukların ileriki yaşlarda başarı, problem çözme, motivasyon, tutum ve üstbilişsel becerileri üzerine olan etkisi araştırılabilir.
- Bu çalışmada GME etkinliklerinin tasarlanması ve geliştirilmesi işlemlerinde sadece öğretmenlerin bakış açıları ele alınmıştır. Ancak erken çocukluk döneminde aile katılımının önemi göz önünde bulundurulduğunda, ileride yapılacak olan tasarım ve geliştirme çalışmalarında ebeveynlerin görüşlerinin de alınması bu etkinliklerin etkililiğini ve verimliliğini artırabilir.
- 60-72 aylık çocukların sayma becerisine yönelik ilgili etkinliklerden oluşan bu çalışma bir modül halinde farklı yaş grupları üzerinde uygulanıp, etkililiği araştırılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Adjie, N., Putri, S. U., & Dewi, F. (2021). Improvement of basic math skills through Realistic Mathematics Education (RME) in early childhood. *Jurnal Obsesi: Jurnal Pendidikan Anak Usia Dini*, *6*(3), 1647-1657.

Akış, A. (2022). Üstbilişsel stratejilerle desteklenen gerçekçi matematik eğitiminin üçüncü sınıf öğrencilerinin akademik başarıları, matematik tutumları ve üstbilişsel becerilerine etkisinin incelenmesi (Tez no. 713754) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akman, B. (2002). Okul öncesi dönemde matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*, (244-248).

Akyüz, G. (2014). The effects of student and school factors on mathematics achievement in TIMSS 2011. *Egitim ve Bilim, 39*(172), 150–162.

Alat, Z. (2019). Kuramın uygulamayla buluşamadığı yer: Erken çocuklukta matematik eğitimi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(1), 1-20.

Alsina, A., Novo, M.L. & Moreno, A. (2016). Redescubriendo el entorno con ojos matemáticos: Aprendizaje realista de la geometría en Educación Infantil. *Edma 0-6: Educación Matemática en la Infancia, 5*(1), 1-20.

Altunay, K. (2018). İlkokul 3. sınıf öğrencilerinde gerçekçi matematik etkinliklerinin veri öğrenme alanına etkisi (Tez no. 519676) [Yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aubrey, C. & Dahl, S. (2014). The confidence and competence in information and communication technologies of practitioners, parents and young children in the early years foundation stage. *Early Years, 34*(1), 94-108.

Avci, K. (2015). Okul öncesi eğitimi alan 48-66 aylık çocukların matematik becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Tez no. 381204) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aydoğan, C. & Sağsöz-Başyurt, G. (2013). An investigation of instructional environment in kindergarten classrooms. *E-Journal of New World Science Academy, 8*(1), 103-114.

Aytekin Uskun, K. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dört işlem problemlerinde gerçekçi matematik eğitimi yaklaşımının problem çözme ve problem kurma başarılarına etkisinin araştırılması (Tez no. 643619) [Yüksek lisans tezi, Ahi Evran Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aytekin Uskun, K., Çil, O. & Kuzu, O. (2021). Gerçekçi matematik eğitiminin dört işleme yönelik problem kurma ve çözme becerisi ile akademik başarıya etkisi. *Journal of Qualitative Research in Education, 28*, 22-50. https://doi.org/10.14689/enad.28.2

Bağcı, B., & İvrendi, A. (2016). Türkiye'de okul öncesi dönem matematik becerileri ve eğitimi araştırmaları: Sentez çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 391-424.

Bayırlı, H., Geçici, M. E. & Erdem, C. (2021). Matematik kaygısı ile matematik başarısı arasındaki ilişki: Bir meta-analiz çalışması. *Pamukkale University Journal of Education*, *53*, 87–109. https://doi.org/10.9779/pauefd.783083

Bozkurt, A., Özmantar, M. F., Agaç, G., & Güzel, M. (2023). *A Framework for Evaluating Design and Implementation of Activities for Mathematics Instruction*. Pegem Akademi.

Can, M. (2012). İlköğretim 3. sınıflarda ölçme konusunda gerçekçi matematik eğitimi yaklaşımının öğrenci başarısına ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi (Tez no. 319979) [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Casio, E.U. & Whitmore Schanzenbach, D.W. (2013).The impacts of expanding access to high quality preschool education. *Brookings Papers on Economic Activity, 1*, 127–178.

Ciltas, A., Guler, G., & Sözbilir, M. (2012). Mathematics education research in Turkey: A content analysis study. *Kuram ve Uygulamada Egitim Bilimleri*, *12*(1), 565-580.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2009). *Learning and Teaching Early Math: The Learning Trajectories Approach*. Routledge.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2013). Rethinking early mathematics: What is a research based curriculum for young children? L. D. English & J. T. Mulligan (Ed.), *Reconceptualizing Early Mathematics Learning* (s. 121–147). Springer.

Cobb, P., Confrey, J., DiSessa, A., Lehrer, R., & Schauble, L. (2003). Design experiments in educational research. *Educational Researcher*, *32*(1), 9-13.

Çakır, P. (2013). Gerçekçi Matematik Eğitimi yaklaşımının ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin erişilerine ve motivasyonlarına etkisi (Tez no. 342310) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çiftçi, K. (2022). Scratch destekli gerçekçi matematik eğitiminin paralarımız alt öğrenme alanındaki akademik başarı ve kalıcılığa etkisi (Tez no. 742926) [Yüksek lisans tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çolak, S. O. (2020). Gerçekçi matematik yaklaşımının öğrenci başarısına ve görüşlerine etkisi (Tez no. 649596) [Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çopur, E. (2022). Gerçekçi matematik eğitimine göre hazırlanmış dijital öykülerin 4.sınıf öğrencilerin matematik başarılarına, kaygılarına ve tutumlarına etkisi (Tez no. 788364) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

De Castro Hernández, C., López, G. F., & García, M. R. (2015). Matemáticas con dos años: buscando teorías para interpretar la actividad infantil y las prácticas docentes. *Tendencias Pedagógicas, 26,* 89-108.

Demirdöğen, N. & Kaçar, A. (2010) İlköğretim 6. sınıfta kesir kavramının öğretiminde gerçekçi matematik eğitimi yaklaşımının öğrenci başarısına etkisi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 57-74.

Design-Based Research Collective (2003). Design-based research: An emerging paradigm for educational inquiry. *Educational Researcher, 32*(1), 5-8.

Dolu, A. (2020). Sosyoekonomik faktörlerin eğitim performansı üzerine etkisi: PİSA 2015 Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 18*(2), 41-58.

Duncan, G.J, Dowsett, C.J, Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A.C., Klebanov, P. & Japel, C. (2007). School readiness and later achivement. *Developmental Psychology, 43*(6), 1428-1446.

Dündar, Ş. N. (2019). Yabancılara Türkçe öğretiminde dinleme becerisinin bir web uygulaması aracılığıyla geliştirilmesi (Tez no. 646612) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniersitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing, 62*(1), 107-115.

Erce, P. (2021). Bilgisayar destekli matematiksel modellerin öğrenmeye etkisi (Tez no. 699705) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Erdoğan Çimen, S. & Baran, G. (2003). Erken çocukluk döneminde matematik. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 28*(130), 32-40.

Erşan, Ş. (2011). Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin ilgi köşelerinde serbest oyun etkinlikleri ile ilgili görüş ve uygulamalarının incelenmesi (Tez no. 298406) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ertürk, Z. & Akan, O. E. (2018). TIMSS 2015 matematik başarısını etkileyen değişkenlerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, *2*(2), 14-34.

Fauzan, A. (2002). Applying Realistic Mathematics Education (RME) in teaching geometry ın ındonesian primary schools. [Doctoral thesis, University of Twente].

Foley, A. E., Herts, J. B., Borgonovi, F., Guerriero, S., Levine, S. C. & Beilock, S. L. (2017). The math anxiety-performance link: A global phenomenon. *Current Directions in Psychological Science*, *26*(1), 52-58.

Freudenthal, H. (1977). What is algebra and what has it been in history? *Springer Science & Business Media*.*16*(3), 189-200.

Freudenthal, H. (1983). *Didactical Phenomenology of Mathematical Structures*. Reidel

Freudenthal, H. (1991). *Revisiting Mathematics Education*. Kluwer Academic Publishers.

Ginsburg, H. P., Lee, J. S., & Boyd, J. S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report, 22*(1). https://doi.org/10.1002/j.2379-3988.2008.tb00054

Gormley, W.T., Phillips, D. & Gayer, T. (2008). Preschool programs can boost school readiness. *Science, 320*, 1723–1724.

Göl-Güven, M. (2009). Evaluation of the quality of early childhood classrooms in Turkey. *Early Child Development and Care, 179*(4), 437-451.

Gürbey, Z. B. (2021). Fen bilgisi öğretmen adaylarının kaynaştırma öğrencilerine yaklaşımlarında senaryo temelli öğretimin katkısı (Tez no. 691853) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Hannafin, M.J. & Peck, K.L. (2002). *The Design Development and Evaluation of İnstructional Software.* McMillan Publishing Company.

Heckman, J.J., Pinto, R., & Savelyev, P.A. (2013). Understanding the mechanisms throughwhich an inluential early childhood program boosted adult outcomes. *American Economic Review, 103*, 1–35.

Kan, A. (2019). İlkokul 4. sınıf kesirler alt öğrenme alanı için gerçekçi matematik eğitimi yönteminin öğrenci başarısına etkisi (Tez no. 582841) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Karataş, K., Aksoy, N. C. & Çakmak D. (2021). Gerçekçi matematik eğitiminin ondalık gösterimler öğretiminde 5. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi, 4*(2), 111-126.

Kılıçkaya, A., & Avcı, C. (2021). The impact of Big Math for Little Kids on children's number skills. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 54*(3), 777-803.

Korkmaz, E. & Korkmaz, C. (2017). Ebob-ekok konusunun gerçekçi matematik eğitimi etkinlikleriyle öğretiminin başarı ve tutuma etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(39), 504-523.

Kurt, E. S. (2015). Gerçekçi matematik eğitiminin uzunluk ölçme konusunda başarı ve kalıcılığa etkisi (Tez no. 388020) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Liwis, N., Antara, P. A., & Ujianti, P. R. (2017). Pengaruh model pembelajaran matematika realistik terhadap kemampuan mengenal konsep bilangan pada anak kelompok a taman kanak-kanak gugus v kecamatan buleleng. *E-Journal Pendidikan Anak Usia Dini, 5*(1), 116–126.

MEB (2022). 2022 PISA: Türkiye Raporu. Erişim tarihi 10.03.2025. https://pisa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_03/21120745_26152640_pisa2022_rapor.pdf

MEB (2024). TIMMS 2023 Türkiye Raporu. Erişim tarihi 10.03.2025. https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_12/04111224_timss_2023_rapor_0412.pdf

Metin, Ş. (2017). Investigation of the practices in learning centers of pre-school education institutes. *Turkish Journal of Education, 6*(1), 1-16.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Sage.

Nama Aydın, G. (2014). Gerçekçi matematik eğitiminin ilkokul 3. sınıf öğrencilerine kesirlerin öğretiminde başarıya kalıcılığa ve tutuma etkisi (Tez no. 357728) [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Novo, M. L., & Monje, E. (2022). Emociones y actividades matemáticas integradas en un cuento en un aula de tres años. *Edma 0-6: Educación Matemática en la Infancia, 11*(2), 91-108.

ÖSYM, (2024). Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler Raporu. https://cdn.osym.gov.tr/pdfdokuman/2024/YKS/sayisalbilgiler16072024.pdf.

Özçelik, A. & Tutak, T. (2017). 7. sınıf yüzde ve faiz konusunun gerçekçi matematik eğitimine dayalı olarak işlenmesinin öğrencilerin başarı ve tutumlarına etkisi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(12), 1302-7905.

Özkürkçüler, L. (2019). Gerçekçi matematik eğitimine dayalı öğretimin 4. sınıf öğrencileri üzerindeki etkileri (Tez no. 564727) [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Palinussa, A. L., Molle, J. S., & Gaspersz, M. (2021). Realistic mathematics education: Mathematical reasoning and communication skills in rural contexts. *International Journal of Evaluation and Research in Education, 10*(2), 522-534.

Papadakis, S., Kalogiannakis, M., & Zaranis, N. (2017). Improving mathematics teaching in kindergarten with realistic mathematical education. *Early Childhood Education Journal, 45*, 369-378.

Papadakis, S., Kalogiannakis, M. & Zaranis, N. (2021). Teaching mathematics with mobile devices and the Realistic Mathematical Education (RME) approach in kindergarten. *Advances in Mobile Learning Educational Research*, *1*(1), 5-18.

Rahayu, C., Putri, R. I. I., & Hartono, Y. (2022). Curiosity: A Game-Based Early Mathematics Case. *Journal on Mathematics Education*, *13*(2), 275-288.

Ramani, G. B., Jaeggi, S. M., Daubert, E. N. & Buschkuehl, M. (2017). Domain-specific and domain-general training to improve kindergarten children's mathematics. *Journal of Numerical Cognition, 3*(2), 468-495.

Rohman, S., Susanto, Hobri, Saiful & Sahnawi (2019). An analysis of students' literacy ability in mathematics teaching with realistic mathematics education based on lesson study for learning community. *Journal of Physics: Conference Series, 1265*(1), 124.

Rudyanto, H. E., HS, A. K. S., & Pratiwi, D. (2019). Etnomatematika budaya Jawa: Inovasi pembelajaran matematika di sekolah dasar. *Jurnal Bidang Pendidikan Dasar, 3*(2), 25-32.

Sancu, A. (2022). Gerçekçi matematik eğitimi (GME) destekli öğretimin ilkokul ikinci sınıf öğrencilerinin problem çözme ve kurma başarılarına, öğrenmenin kalıcılığına ve öz yeterlilik algılarına etkisi (Tez no. 740402) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sari, I. P., Warmansyah, J., Yuningsih, R., Sari, M., & Yandira, R. (2023). The effect of Realistic Mathematics Education (RME) learning approach on the ability to recognize number concepts in children aged 4-5 years. *Journal of Islamic Education Students*, *3*(1), 38-49.

Sarıer, Y. (2020). TIMSS uygulamalarında Türkiye'nin performansı ve akademik başarıyı yordayan değişkenler. *Temel Eğitim Dergisi*, 2(2), 6-27.

Schoon, I., Nasim, B. & Cook, R. (2021). Social inequalities in early childhood competences, and the relative role of social and emotional versus cognitive skills in predicting adult outcomes. *British Educational Research Journal, 47*(5),1259-1280.

Şahin, Ö. & Başgül, M. (2020). PISA üzerine yapılan lisansüstü tezlerin doküman analizi ile incelenmesi. *Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 11*(1), 50-56.

Tarım, K. & Kütküt, H. (2021). Gerçekçi matematik eğitimi yaklaşımının ortaokul öğrencilerinin matematik başarısına etkisi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 50*(2), 1305-1328.

Turan, S. B. (2013). 60-77 Aylar arasındaki okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların matematik yeteneği ile sosyal becerilerinin incelenmesi (Tez no. 347504) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Uça, S. (2014). Öğrencilerin ondalık kesirleri anlamlandırmasında gerçekçi matematik kullanımı: Bir tasarı araştırması (Tez no. 366594) [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ulutaş, F., & Ubuz, B. (2008). Research and trends in mathematics education: 2000 to 2006. *Elementary Education Online*, *7*(3).

Unutkan, Ö. P. (2007). Okul öncesi dönem çocuklarının matematik becerileri açısından ilköğretime hazır bulunuşluğunun incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(32), 243-254.

Van den Heuvel-Panhuizen, M. (2000). Mathematics education in the Netherlands: A guided tour. *Freudenthal Institute CD-rom for ICME9*, 1-32.

Van den Heuvel-Panhuizen, M. & Drijvers, P. (2014). Realistic mathematics education. S. Lerman (Ed.), Encyclopedia of Mathematics Education içinde s. 521–525. Springer.

Van den Heuvel-Panhuizen, M. & Wijers, M. (2005). Mathematics standarts and curriculum ın the Netherlands. *ZDM*, *37*(4), 287-307.

Varol, F. (2013). What they believe and what they do. *European Early Childhood Education Research Journal, 21*(4), 541-552

Wang, F. & Hannafin, M.J. (2005). Design-based research and technology-enhanced learning. *Educational Technology Research and Development, 53*(4), 5-23.

Watkins, M.W., Lei, P.W. & Canivez, G.L. (2007). Psychometric intelligence and achievement: A cross-lagged panel analysis. *Intelligence, 35*(1), 59-68.

Watts, T. W., Duncan, G. J., Siegler, R. S. & Davis-Kean, P. E. (2014). What's past is prologue: Relations between early mathematics knowledge and high school achievement. *Educational Researcher, 43*(7), 352-360.

Yang, W., Luo, H., & Zeng, Y. (2022). A video-based approach to investigating intentional teaching of mathematics in Chinese kindergartens. *Teaching and teacher education*, *114*, 103716.

Yayan, B. (2003). A cross-cultural comparison of mathematics achievement in the third international mathematics and science study-repeat (TIMSS-R) (Tez no. 143254) [Yüksek lisans tezi, METU). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, V. (2002). Okul öncesi dönemde matematik eğitimi. *Çoluk Çocuk Dergisi*, *11*, 16-19.

Yonucuoğlu, A. & Bindak, R. (2021). Gerçekçi matematik eğitiminin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin dörtgenlerde alan konusu üzerinde başarılarına ve matematik motivasyonlarına etkisi. *Scientific Educational Studies, 5*(2), 84-104.

Yuanita, P., Zulnaidi, H., & Zakaria, E. (2018). The effectiveness of Realistic Mathematics Education approach: The role of mathematical representation as mediator between mathematical belief and problem solving. *PloS one, 13*(9), e0204847.

Zaranis, N. (2013). The use of information and communication technologies in the first grade of primary school for teaching rectangles based in realistic mathematics education. Paper presented at the *Fourth International Conference on Information, Intelligence, Systems and Applications*, Athens, Greece.

Zaranis, N. (2016). The use of ICT in kindergarten for teaching addition based on realistic mathematics education. *Education and Information Technologies*, *21*, 589-606.

Zaranis, N., & Synodi, E. (2017). A comparative study on the effectiveness of the computer assisted method and the interactionist approach to teaching geometry shapes to young children. *Education and Information Technologies*, *22*, 1377-1393.

Zaranis, N., & Synodi, E. (2017). A comparative study on the effectiveness of the computer assisted method and the interactionist approach to teaching

geometry shapes to young children. *Education and Information Technologies*, *22*, 1377-1393.

Zaranis, N., Kalogiannakis, M., & Papadakis, S. (2013). Using mobile devices for teaching realistic mathematics in kindergarten education. *Creative Education*, *4*(07), 1.

Zaranis, N., & Synodi, E. (2017). A comparative study on the effectiveness of the computer assisted method and the interactionist approach to teaching geometry shapes to young children. *Education and Information Technologies*, *22*, 1377-1393.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The study aims to develop and evaluate mathematics activities grounded in the Realistic Mathematics Education (RME) approach, specifically tailored for early childhood education. It targets the design and implementation of RME-based activities to enhance children's counting skills in a meaningful, engaging context. The research is motivated by the low mathematics achievement levels in Turkey, the critical importance of early mathematical foundations, and the scarcity of RME-based activity designs for preschoolers. It seeks to bridge the gap in the literature by detailing the full cycle of designing, developing, implementing, and evaluating RME-aligned instructional content for children aged 60-72 months.

Method: A Design-Based Research (DBR) methodology was employed, incorporating the Hannafin-Peck instructional design model. The research progressed through three primary phases. The needs analysis phase – the first stage – was conducted through literature review and focus group discussions with five preschool teachers, revealing essential components and contextual relevance for effective RME activities. The design phase– the second phase – was based on the insights gathered, eleven RME activity scenarios were drafted, revised through expert feedback, and adapted to suit real-world contexts and children's developmental needs. In the last phase, the development and implementation phase, activities were piloted in a real classroom setting involving one volunteer preschool classroom (18 children). Data were collected via demographic forms, researcher diaries, focus group discussions, and the Mathematical Activity Feedback Tool (FfMA). Qualitative data analysis, including content analysis through NVivo 12, was used to interpret the results.

Findings: Through a design-based research methodology, the study developed, implemented, and evaluated 11 RME-based mathematics activities, each

grounded in real-life contexts and tailored to the developmental needs of children aged 60-72 months. The activities, designed around meaningful and familiar scenarios, were observed to increase children engagement and participation significantly. Children interacted enthusiastically with the materials, demonstrating curiosity and sustaining attention throughout the lessons. These behavioral indicators noted in researcher journals and through structured observation tools suggest that RME's emphasis on contextual learning and hands-on interaction naturally supports intrinsic motivation and cognitive engagement. A core component of the findings is the role of material selection and scenario authenticity. Equally significant were the insights drawn from the feedback of participating teachers. Educators highlighted that RME-based activities allowed for greater differentiation, enabling them to tailor instruction to student's readiness and learning styles. They also noted that the child-centered nature of these tasks encouraged social interaction, peer learning, and collaborative problem-solving—skills often underemphasized in traditional math instruction. Quantitative evaluations using the FfMA rubric reinforced these qualitative insights. Most activities scored highly across dimensions such as scenario quality, instructional potential, and execution. Where lower scores were observed, they often related to logistical challenges (e.g., unclear instructions, material confusion) rather than conceptual issues. These were quickly addressed through iterative revisions, further validating the strength of the design-based approach in educational innovation.

Conclusion and Discussion: This study presents a comprehensive effort to adapt and apply the Realistic Mathematics Education (RME) approach to early childhood mathematics instruction through the lens of a design-based research framework. By focusing on the developmental stage of 60–72-month-old children, the research not only fills a significant gap in the Turkish early childhood education literature but also provides a replicable model for designing mathematics interventions that are contextually grounded, developmentally appropriate, and pedagogically robust. One of the central findings is that young children benefit substantially from mathematics instruction rooted in real-life experiences and tactile learning environments. The use of manipulatives, familiar objects, and scenario-based learning facilitates the natural development of mathematical reasoning skills. These findings align with contemporary educational theory that emphasizes experiential and constructivist learning modalities in early education. Another critical takeaway lies in the importance of the design process itself. The Hannafin-Peck model operationalized within this study proved highly effective for iterative development, enabling multiple layers of feedback and refinement. This cycle not only improved the instructional

content but also fostered greater teacher engagement, ownership, and alignment with classroom realities. The inclusion of focus group discussions with teachers ensured that the activities were not only theoretically grounded but also reflective of authentic classroom dynamics. Moreover, the findings emphasize the dual importance of teacher preparation and classroom management. The success of RME-based activities was partially contingent upon teachers' ability to maintain student engagement and guide discussions in a structured yet flexible manner. Teachers who were proactive in adapting their instructional techniques to the needs of their students observed more meaningful learning outcomes. In conclusion, this research underscores the transformative potential of Realistic Mathematics Education when applied to early childhood settings. The deliberate design, contextually rich content, and responsive pedagogical strategies presented here serve as a model for educators and policymakers aiming to enhance mathematics proficiency from the earliest stages of formal education. As mathematics education continues to evolve, approaches like RME, which honor children's natural curiosity and lived experiences, will be critical in cultivating not only mathematical competence but also a lifelong appreciation for the discipline. This study validates the potential of Realistic Mathematics Education (RME) as a robust pedagogical strategy for early childhood math instruction. The detailed, iterative design process ensured that the final activities were not only theoretically sound but also practically applicable in preschool settings. The integration of real-life contexts and child-centered approaches helped foster meaningful learning experiences in mathematics. The study highlights the necessity for teacher training in RME and recommends broader implementation and experimental validation across various mathematical concepts and age groups. It also highlights the importance of incorporating parental input in future iterations to achieve a greater impact.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 122G148 numaralı hibe kapsamında desteklenmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4669-4696
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.80806
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 18.02.2025 Submitted date
Kabul tarihi 18.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Demir, İ. (2025). Separate Worlds In The Context Of Indoctrination, Communicating And Perception: Social Media And Religious Education. *Journal of History School,* 78, 4669-4696.

SEPARATE WORLDS IN THE CONTEXT OF INDOCTRINATION, COMMUNICATING AND PERCEPTION: SOCIAL MEDIA AND RELIGIOUS EDUCATION

İsmail DEMİR[1]

Abstract

This study examines the influence of social media, which has become an integral part of our lives, on the transformation of religious education through perceptual suggestion and communication. It begins by analyzing how religious education has changed in the age of communication and social media, followed by a discussion on shifts in religious beliefs and perceptions influenced by social media. As technology has evolved, media and social media have emerged as the most prominent tools in our daily lives, surpassing traditional media such as radio, newspapers, and television. In this context, the study focuses on social media as a medium for perception, suggestion, and communication. Globalization has allowed individuals worldwide to access news through various media platforms, including social media. The findings of the study indicate that, in our visually dominated society, people are increasingly influenced by social media- which relies heavily on visual content- rather than traditional influences such as schools and families. Consequently, individuals are more likely to turn to informal educational resources instead of formal educational systems. Thus, it can be concluded that social media has become one of the most popular educational tools today.

Keywords: Religion, Education, Social Media, Communication, Suggestion, Perception.

[1] Assoc. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty Of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Religious Education, ismail.demir@comu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9756-1901

İsmail DEMİR

Telkin, Tebliğ ve Algı Çerçevesinde Ayrı Dünyalar: Sosyal Medya ve Din Eğitimi

Öz

Bu çalışmada, hayatımızın her alanına etkili bir şekilde yerleşmiş olan sosyal medyanın, algısal telkin ve duyuru bağlamında din eğitiminin dönüşümü üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada Öncelikle iletişim ve sosyal medya çağında din eğitimindeki değişime, ardından sosyal medyada dinsel değişime ve dinsel algıya değinilmiştir. Gelişen teknolojiyle birlikte medya ve sosyal medya artık hayatımızın merkezinde olan ve en çok kullanılan araçlardır. Diğer medya araçları arasında radyo, gazete ve televizyon yer almaktadır. Bu çalışmada medya bağlamında algı, telkin, bildirim ve sosyal medya ele alınmıştır. Küreselleşme nedeniyle artık dünyanın her yerindeki bireyler haberleri medya veya sosyal medya aracılığıyla almaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre görselliğin hâkim olduğu günümüz dünyasında, insanlar artık okul ve aile gibi unsurlardan ziyade görselliğe dayalı olan sosyal medyadan daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle, insanlar bugün resmi eğitim araçları yerine gayri resmi eğitim araçlarına yönelmektedirler. Dolayısıyla günümüzde sosyal medya en popüler eğitim araçlarından biridir denilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din, Eğitim, Sosyal Medya, Tebliğ, Telkin, Algı.

INTRODUCTION

Communication is a very important aspect of the day because technologies allow communication in new dimensions. The communication tools used in this era are based on coordinated activities, the Internet, and social media websites. These forms of the plate have unique communication usage patterns and a practical interaction base, which allows the use of active phone chargers and installers (Büyükaslan, 2013).

According to the statistics of the social media We Are Social, with 4.54 million Internet users, 40% is affected by 59% of the population and the Internet usage base is 7 months after the division of the Internet spread. The value of the figure is 3.80 million, which means that it is 49% more popular than the social media corner. These rates are also advantageous in the city. Social media followers are more numerous on Facebook (2.49 million), YouTube (2 million), Instagram (928 million) and Twitter (339 million). These platforms are available with a robust communication interface and direct and easy access to interactive aids. These aspects of practice are about communication, office, discussions and dialogues, daily routine, and general behavior, those interventions that use the

most interesting approaches at this time and in this era. In other words: social media is about the issue of communication and communication. There is no modern era in which children are both positive and negative. Children are both positive and negative, they are different from each other and have different forms of children (Çamdereli, 2018).

Since social media applications on the Internet do not cross the channels of communication, and also the information arts, verbal and visual, interactions between people are easier to understand (Hazar, 2011). The channel is Bereche when the moment is more important than the password. From the Internet in Turkish; 2 pieces of 46 minutes of social research, 3 segments of 9 minutes. You can find out exactly 7 hours a day, during which you can study this study and earn profits on the Internet and spend 1 hour and 15 minutes of music (Dölek, 2002).

Social media influences the directors of traditional social media. In these areas, men are so relaxed, that is, when a situation is difficult they do not have to worry, that the information does not give them the serenity to be willing to pay attention to what they do, they do not have to ask about the situation. The information does not belong to those who are available in the mass media, such as the latest news and schedules. It is important to note that in the context of the modern world, polarization occurs, which is hindered by the presence of additional documents or the concept of information flow in the context of irrelevant and important information. Social media on the topic of interests, ideas, and activities are related to new developments, films, videos, and activities at the starting point of the institutional infrastructure for ideas and activities at the starting point of the public. This is the same as the work tool, the characteristics of work, and the transformation of individuals and the economy to keep the position active (Eliade, 2003).

The family, enriched by social media, has begun to take an interest in art and also take interest in religion. In this context, given the information that the authorities have about the government and the person, the information is not verified, in a context that does not choose the right path that does not contain information, it means that it is possible to obtain authorized information or that the verification of information is transmitted. Social media applications are a priori in nature, since when trying to find out the useful information or information in use and skin information available on the platforms in various ways. Since access to the Internet is based on the information resources used by the Internet, information is not the first, or second step and the function of sharing information of information resources. The wealth of information used in social media

applications is a small trouvée plus the discussion or discussion room. In this situation, the information about new information is positive, but if you face the problem of the first day of the week, a person will not give you negative information, and if you eliminate the information from the base, you will pour it out (Özdemir, 2015).

The use of additional information on social media applications occurs, in all countries, through phones with incorrect alerts or late notifications and mass communication through small phones or information devices, which are not available. The Massachusetts Institute of Technology (MIT) has published a recent study on the Internet about fake news, a topic that relies on social media reports as the main source of information (Pazarlı, 1967).

These diverse environment studies have 126,000 subscribers and more than 4.5 million tweets and retweets, published on Twitter between 2006 and 2016. The days of revolt are the most popular, which is the latest trend on Twitter. The new inconveniences have led to the birth of new companies on the Internet, thanks to the new generation (News, 2018). Social media exist according to the antiquity, religious norms and morality of society, according to their members, activities and products. Since the social environment is social media, there are no aspects of socialization and no perception of interests, at a time when it is heavy, because the Internet poses a moral threat to young people. The instant messaging program originally addressed gross problems, nasal passage levels, sexual dysfunction, labor and social status of the newborn, the fact that I am not aware of my past, orthodontic treatment of the child, the moment of sexuality of the newborn and the newborn, that I am not aware of my past, orthodontic treatment of the newborn, that I am not aware of my past, orthodontic treatment of the newborn, and that I am not aware of my past, the newborn, and that I am not normally grieved. If the child is familiar with the form of social media, you will use the Internet and the form of social media, verbal and visual, which helps the child to develop more social skills. This indicates the effects of cognition, emotions, and negative emotions. In 2018, the Union international des travailleurs de la petite infante (UNICEF) announced the death of 175,000 newborns in the United Kingdom and the number of children disadvantaged by this, as it is an institution that aims to protect newborns from the risk of sexual indisposition, cyber intimidation, sexual abuse and abusive sexual information about children (Peker, 2000).

On the Internet, it is so interesting that it makes you feel comfortable in your loins because children are allowed regarding games, videos, and funny and sexual films. If newborns are healthy, this is the only way to improve their health.

Cybercrime, anxiety, and depression, which continue to affect the senses and adolescents, can lead to physical and psychological problems such as self-mutilation. Communication technologies are also more advantageous than the four types of services of different natures, which can create chaotic environments and help young people survive without assistance. In the last part of the «Peep Culture» adopted by Niedzviecki, the Internet is useful for the private sphere, it serves to use the mass media and the freedom to use them, as well as the freedom of transactions in the voluntary sphere. The dominant role of the Internet connection is very important because the social media accounts of its users are of high quality, it is important to know how to use it, and how to exploit it to protect the private sphere and free time of young people. At this time the Internet is used by many, the types of products it has chosen are recent, the emails it has received, the pages it has received, the requests it has received, the photos it has received, the new ones it has received, the reviews it has received and the retweets it has received, the comments it has received, the comments it has received and the moments it has reached different ends of the spectrum. Facebook boss Mark Zuckerberg said, "The moderator is good at his job," and Google CEO Eric Schmidt said, "It's interesting, it's a big plus", as a justification for the conversation and encouraging young people to take advantage of the topics of their data (Erarslan, 2013). The differences between conjunctions and partners are always related to their motivations and relationships with each person. The differences between conjunctions and partners are primarily shaped by their motivations and the nature of their relationships with others. These differences reflect the expectations and frustrations experienced by individuals and social groups in various situations.

The limited interactions on social media, as well as brief moments of interest that young people experience, are often considered unacceptable. Moreover, the pace of these experiences is striking: while a person in Paris stayed for 6 weeks and 43 minutes, in Turkey the same type of conversation lasted 7 weeks and 29 minutes. People who use social media to solve material or spiritual problems are faced with the myth that these people are facing the same thing. Those who use the Internet have the advantage of children and children's children. It is useful to use religious knowledge and pedagogical materials. Marmara University is a student of the field of study; 88.9% of spiritual revelations occurred in the morning, but this time, in the light of the religious knowledge and spiritual knowledge of the informant, 91% of the day's information occurred in the evening, 78.3% of the participant's religious revelations and in this position, 68.9% of spiritual revelations on the Internet. For example, 84.8% of the population does not belong to the population of Corinth, the population of Corinth is not full-time, and 84%

of schools use the Internet through religious materials or the Bible. By the traditional methods of transmission and formation of religious knowledge, the mass media model is a kind of fragmented and discrete phenomenon (Onay, 2018). In the context of communication and interaction between parties, social media are presented, which are essential for the formation of social and active studies. The Internet and social media use information and emotional dependence on information to perform most of the communication functions. In social media, activities focus on large groups of people who are part of cultural religion and society.

SOCIAL MEDIA AS A COMMUNICATION AREA

From the beginning, some definitions report accounts of technology, communication, and social media. Concerns related to globalization and innovation, technological perspective and practices of expertise in social practices will allow us to consider the definitions of these realities. The concepts presented here are inseparable from their life, which is also important for the wardrobe of your home. Technological development equipment applies innovations to communication channels. Thanks to the channels of communication between them, their use of alternatives, their social relations from the beginning, the channel of modern function. This is because the environment, which people call the social environment, creates an environment in which social media creates a festive but cold atmosphere, which is the prerequisite for Muslims to become experts. The ancient religions that remained dormant during this period were based on the fact that social media was an unacceptable source of income for the people of these horizons and the spread of institutions for the protection of social order in the Islamic World (Öksüz, 2013). Hz. Muhammad (S.A.V.), the prophet of Islam, has experienced, so much, the number of media, and the use of modern, efficient, and effective methods of communication, which helped a lot. This indication forms the basis of gross income, for the application of these bodies to the number of regulatory means, which in the West inform young adults who fulfill the legal duties of executive and judicial authorities. I am interested in social relations or communication in question, so I will take notes because I will not go to the right part of the segment. This is because, outside the accessibility of individuals or spiritual leaders, non-Islamic people are not very interested, so be careful, because these are the applications of currencies that are useless and the work is absolutely simple and easy (Saydam, 2017).

In the context of social media, this is a great opportunity, which adds to a more equitable party environment among a large number of people, which makes the

situation much easier to solve. This is the part where one of the ancient religions is most important in the world. Through the media, individuals, or spiritual leaders, the Islamic community, a common belief among the peoples of the world, does not spend time with repetitive obligations, which is what does not approve of the modern choice. Since the collection of donors from the media is more complete and the collection of donors by the staff is also the art of collecting donors with a more courier, it will be useful to explore the problems that arise when collecting donors from the person and it is neither useful nor likely that you continue to provide additional information on additional and preliminary issues, the precedents will not persist (Sherkat, 2003).

Social media, segments of the most popular ones are analyzed in detail. The person does not have problems with Santa Claus because of atrophy, but they regress into two groups: genetics, problems with Santa Claus because of the positive ones and bots that are persistent in their positions are weak, and genetics because bots do not do much harm, even on the negative effects. You are welcome on social media, so you can get rid of everything bad on your face and back, so you no longer have to worry about your past. The body has a mental capacity and men have a negative emotional response, which also helps with sensations; negative attention is due to lack of sleep and inhalants occur during the gestation period, which is useless to have an endometrial problem. Since it is a participatory process, it is important to keep in mind that the situation is more common and the experiences of the agents are more positive on social results. "This is the first symbol that expresses the sacred aspects of these cells that men use for their own benefit as a sign of good luck. This title was given to all the men of the Jewish Intifada (base of Palestinian nationalists), the park and the Levant Soleil, which will be held from 6 to 8 October. These elements are the most effective, utilizing the numbered media and the game that shapes the development of a unique role (Tekineş, 2003).

These are the positive and negative aspects that precede the general: the country's travel posters and anti-Islamists will come to the power of the environment in numbers, and the masses will come to the power of the Council of Ministers between October 6 and 8, and the Council of Ministers will move the number of the environment in numbers. The context in which these situations occur in the media is characterized by a series of awkward resonances, that is, a segment of criticism that does not favor this idea (Odabaşı vd., 2007).

After a detailed study conducted in the public library on the issue of social media, it is possible to evaluate the different aspects of the style of the most active individuals, including both their advantages and limitations. The

community included a man of religious faith, yet he did not participate in the discussions of his peers at that time, and the leadership often made misguided decisions. This situation, influenced by the authority of the court, seemed to reflect the idea of rewarding the ‘Almighty of the Dead,’ despite all that the Pharaoh had granted him in his leisure time. It is also important to note that psychiatry is based on prediction; however, during the life period of the mother, it is not possible to remain fully conscious in proportion to the structural integrity of psychological frameworks (Okumuş, 2004).

When entering a room that does not contain interesting parts, this part of the media is numbered in a very good starting point and the attention span is the cell most likely to lead to the fall. This is based on the prediction that it is preferable to use the information provided by the four resources available for the results. Panic reigned at home, so we paid attention to the younger Muslims because Botswana will not be able to find the right answer. The point of aberration of the proclamation is that it is not necessary to examine the desire of men to live in Islam. An explanation of Botschafts in media numbers is in the house (Topaloğlu, 2021).

In the modern world, this is the case with technological innovations. This means that because digital media phenomena are self-involved, it is not possible to effectively use communication technologies, especially those used in communication interfaces because simple experience shows that digital media transformations are not important for good things. The doctor who gave birth to a child, who used "virtual identity", "virtual personal information" and "virtual personal information" in a current position, in the work environment of the apprenticeship, according to the gestalt of the media number. Discussions about these concepts are based on current events and, together with the social environment, social media are constantly evolving, becoming a rich and bright source of information. Since these concepts do not outgrow the most useful periods, as well as the number of media, the first steps of the social development process (Utma, 2018).

The interventions of the social community and the social community are of the same level as the reassurances of the artistic circles, which is the religion of education. The types of communication in modern uses and the internal social functions of society can communicate and communication is virtual. People who live in a house where they prepare different experiences of use based on the experience of practicing the art of the most beautiful day, take into account the technical accessories available in the site where the farm is located. Of course,

the Internet and the different media channels are numerically relevant for the virtual community. The Pierres, the Prelates, the Virtues, the Providence of the Infinite, or the Fourth, the Pierres, the Prelates, the Plenum, the Troubadours, at this time and place of effort, are of the utmost importance (Vardı, 2012).

At this time, Internet debates are active on websites and, as media platforms are numbered, such as Twitter, Facebook, or Instagram, the natural course of Internet debates and management sorties. The current program, having completed its work in practice and productivity, is a practice in itself, as it is prudent to be able to prudently follow the media numbers that contribute to maintaining activities without qualifications. New mothers of the media are numerous, when the sofa is in a current situation, it is not necessary to pay attention to the part of the sexes, do not hesitate to discuss the topic on a new dimension. The desire for temporal relationships, the ability to use the resources of virtues, spirits, and spirits of the wise, as well as the object of the number of phenomena, will allow us to use these ideas and the orientation of many bases on the number of media in the context of the words (Zuckerman, 2006).

The many media of their travels and social discussions often involve a source of pain and solidarity, as these are the new ways of communication after the misery, and social media does not necessarily go unnoticed. Of course, the Internet occupies a place where the world participates in social media sharing with the public. When it comes to the context of the apprenticeship environment and the apprenticeship of media number groups and the ideas and skills of the person differ, the communication skills are more effective than the intelligentsia, social worker, social worker, and social worker, which are the desirability in addition (Hazar, 2011).

Sometimes it pays off at some point of déjà vu, social sciences, the study of social sciences is the study of social media and religion, with some poisonousness, our perception of the Internet, when the Internet is available, it is useful for studies of religion and religion, when art and the like, our problems with religion on the Internet, socialization and expression of religious sites on the Web are examples of religious significance. Social media, the formation of thoughts and discourse of men's religion, the religion of social media in reflection, domains of interest, the port of social media in the sphere of social religion, art and identification of religious beliefs in social media, identification of religious beliefs in the expression of social media, information on social media in the form of social media plate, forms of representation of religion, information on these religious beliefs and publications of the content of religious beliefs and the point of interest

Criticism of expertise in the field of religious information on the Internet, available (Hökelekli, 1998).

This part of society that deals with it is a joyful and immediately lively experience. It is said that these people do not pass the test, and the social corners are quiet because the religion of the people is the most extremist. The conversation began at the age of five, a time when the couple's vacations were planned, the holidays were scheduled, and the more they collected their fidelity every day. The same goes for the religion of the people and the tool of language used in the media discussion, which tells us the current situation. These are the things we have mentioned so far regarding the lips, so they are colored. From here arise the emotions that are not my inside (İkra Derneği, 2022).

“The Islam of men, like religion in general, is framed conceptually around ‘good deeds and bad attitudes’ as predispositions. Islam, however, is not merely an attitude that produces prejudices, but a way of life that guides behavior. When the circumstances are favorable, the recommendations of the recognized tradition are sufficient to shape the proper style of conduct. A man should not fear that his devotion is meaningless; rather, his inspiration to pray to God comes from his inner desire, not from guilt. For this reason, he remains engaged, with a content and sincere heart. Yet, if this inner disposition is neglected, the eventual outcome may turn toward evil (Kağıtbaşı, 2004).”

“Islam, like religion in general, has a conceptual framework that emphasizes ‘good deeds and bad attitudes’ as predispositions. However, Islam should not be reduced to an attitude that creates prejudice; rather, it represents a comprehensive way of life. When circumstances are favorable, the recommendations of established traditions are sufficient to guide proper conduct. A believer should not fear that his devotion is meaningless; his inspiration to pray to God arises not from guilt, but from an inner desire for sincerity. For this reason, he remains engaged with a content heart. Yet, if this sincerity is abandoned, the eventual outcome may lead to evil. At the same time, social practices and the expenditure of resources reflect broader patterns of behavior. Communication and information practices, when grounded in religious principles of abstinence, remind us that faith requires a living heart. Without such vitality, Islam—like other ancient religions-cannot be authentically experienced. From my personal experience, the variety of activities carried out within the faculty of communication provides numerous stimuli that extend into external social media environments (Gönenli & Hürmeriç, 2012).”

SOCIAL MEDIA AND PERCEPTION MANAGEMENT

Social interactions and social skills of the public are not the only things that perpetuate social media. The doctor tells us that some physical activities are active, the Santa Claus gesture is due to physical activity, and the benefits of physical activity are due to the fact that social relationships are in a field where physical activity and the benefits of physical activity are also important. Gesture of asset value; This is useful for combining skills, competences, stress, and psychological operations.

As it happens today, the tradition of Waffen has control over information and surveillance. Studies, analysis of individuals or institutions, protection of the public, the public opinion group, slogans, methods of propaganda and general information, and the public opinion group on the media ideas of maximum interest. When these choices include reality, ideas, and the essence of reality, the reality of virtues. The perception of the person who uses the information provided above does not realize anything, and why he does not tend to do so is difficult. This is the intersection of social media. The use of public health is difficult because of extreme media. Manage social media and traditional media according to protection, so that you can use the information of money and masses that pass through temporary workers and are active in temporary workers. This is the intersection of social media. To which are added the languages and environmental factors used to describe the health conditions and safety of the environment (Gümrükçüoğlu, 2021).

As a social media helper, it is easier to get information from the information office, the information from which you can use as soon as possible, the information in exchange for the structure of the media and the information on the structure of the media, the information on the structure, so that the gesture of social media is effective. If so, it means that certain people are naturally associated with a group of people, and this will not be your cupbearer. The role of the group in social media participation, whether it is social activities or social media marketing, is a dynamic way of doing things, which is an important factor in the participation of young people. “It is sufficient to state that the men have left the camp; part of the responsibility has also been assumed by the payer, and this has been of some benefit to the vulnerable members of the group. The process of sustaining and maintaining this situation continues in stages.

Communication, however, requires greater efficiency and urgency, as gestures of interaction become essential indicators of mutual understanding. Within this framework, the presence of a high-risk surveillance system acts as a warning signal-both in long-term monitoring and in matters related to child care.

The path, nevertheless, remains three times more challenging, which is significant for understanding the difficulties faced on any given day."

The information on the subject is not significant, since it is not said that the child does not have a source of childhood and that the person does not have a childish boredom, they are for those people who will do their best to pay attention to the things that are important to them. Through the process of gestural communication, communication skills useful for making a communication effective (Haberli, 2018).

For parties and institutions, the environment is safe, which is why social media is more practical and used, and business groups also benefit from it. Social media is more popular than jamais. It is not a very flattering situation, but it is also simple and practical. This is the ideal time to start and to interact. This is the end of conversations that concern the throne of Morocco. In the area of social media on the territory, the industrial group has been able to successfully reinvent the strategies of activities in the area of Einsatz. The structured processes are so realistic that the maneuver is very efficient, the training of the workforce in the training group and the production of robots, which are on a daily basis, create a movement in motion. The spirits of living beings do not affect the danger, without a passage of habit. It is worth remembering that a person's sleep, a person's sleep, a person's sleep, the habitat in a quiet place and the place where it is still quiet, is also a great pleasure (Kasap, 2015).

Thanks to cybersecurity techniques, public groups are found on the main social media channels, as rich as robots. Since humans are born from a bond of vitality, the diseases and pathologies that cause joint pain in them are many. Being a lively individual, it is possible that the working hours are more productive than other structures. If you filter the information you have, you can choose between the most suitable practices: the service you can provide to your patients at work and the service you can provide to your patients at work. It is significant that this information is freely accessible even to those who are not personally accessible. For these reasons, environmental gestation strategies are becoming increasingly important. Considering the media or the dimensions of the real world, it is more than large and manipulative, since the dimensions of the real world are concrete, the dimensions of the real world are more perceptible or more evident. These phenomena, applied to the language of the Middle East, have caused the information to be wrong, inaccurate and absurd. In this part of the body, where the masses are present, inflammation occurs and on this occasion the donor cannot worry about feeling better. The bad new generations or the bad new generations are neither right nor correct. The internal audit conditions are more

difficult or more vulnerable than usual, which is a potentially fatal situation. By manipulating them, it is possible to achieve the desired effect in the real assemblies of frappants and provocateurs. The client is a manipulator of the rules, and the main point is. The meme is that the body, the critical information that you receive from the use of the serone and that you are guided by the mental filter, does not manipulate it in the right way (Ertaş, 2015).

INDOCTRINATION METHOD IN RELIGIOUS EDUCATION

The Indoctrination system is a method of religious education or apprenticeship. The most popular methods of encouragement are of an appropriate nature: an inadmissible unique reference, the result of the words of the atheist, discussions or methods of the adult, are not the same as these methods. The method of suggestion is a religious method that suggests a unique method of apprenticeship (Ertuğrul ve Keskin, 2012).

Damit Suggestions of the Department of Communications. A religious order in which the spirit of a great artistic question was at stake, when, in this regard, the social circle of the last person and other personalities are in a context where the religious order is conferred on the newly arrived person. However, suggesting that a prediction will be made means that the results will not be guaranteed. Religious studies on the adoption of the art of suggestion and the studies of religious lecture courses, the fourfold knowledge of knowledge. In religious Studies, it is important that the art of candidacy is used according to a method, because the institutions and educational methods used are increasingly oriented. The most sensible approach and paths are such that the world party approves, gives or accepts the suggestion. The practical aspects of the person are difficult to understand because the cells that constitute the income are fair (Gezginci ve Işıklı, 2018).

The person, the leader, does not give up his material and spiritual knowledge. The materials used depend on the wealth of the family and public policy. Spirituality, Art is Art, the very spirit. If you delve into the history of Islam, it is clear that the absence of prophetic pens (PSL) is one of the sources of inspiration.

The person in question is very rich, capable and competent. Since the method of suggestion is correct, the person who uses it is advantaged. The best way to do this is to use the method of suggestion to your advantage. The other part of the group has a relaxed atmosphere, which is a surprise. The context and the moment of the mother's desire are endless. A man who has no fair quoi, whose armor is

clumsy and whose armor is clumsy, will make his ass effective (Kasapoğlu, 1997).

The method of suggestion is based on four arguments of higher order and greater richness, noting that the argument is based on the rules of procedure. If a person has a dirty mind, if he does not have a dirty mind, if he does not go the other way, if he does not have a dirty mind, if he does not have a dirty mind. Since the soldiers of the country live in the country, this is not the case; the soldiers are very careful when it comes to their choices. Solange's idyllic cupids did not sleep in the garden, but she did not say that this was right.

Couples are blessed during a long walk in the park. The breast is in the temperature and in the bed, so the mind is inclined to think, the structure and the mind will not undergo changes. The style used in this case is the basic suggestion. The method of suggestion is the method of public utilization. The formula of recommendation is useful for obtaining rewards and benefits (Bildik, 2019).

SOCIAL MEDIA AND RELIGIOUS EDUCATION

Social media is not a rarity and there is no platform available on the topic of infrastructure technology. Social media is on a different dimension and lies to the public as a whole. Lifestyle, politics, style, etc. As for the social order, the people of Dinge exhibit the same traits of prudence. This is because people who study constructive artistic culture and the small interaction of social media in social circles. As a result, people in that context can access social media as they like. When you are a person who loves to live in a free environment, it is important to be in harmony with religion. This is the intersection of social media. It is a source of religious knowledge and influence. “Since men retrospectively attempt to dominate religious knowledge, this part of the discourse is influenced by both the quality and the quantity of superior information they receive. As a result, the potential for rewards is greater, but so too are the opportunities for manipulation. Engaging in social events thus becomes a significant choice for individuals, as it reflects both their agency and their responsibility within society.

In contrast, women often find contentment in their roles as mothers, yet for them religion remains a comprehensive way of life. This dimension of lived experience—shaped by both mental discipline and practical apprenticeship—differs markedly in its scope.

The collective endeavor lies in acknowledging these contributions, making use of social media to disseminate educational materials, and creating products that emerge from accumulated experience (Boynukalın, 2021).”

Educational, educational and religious media, with their efficiency and educational qualification, and the formation of a medical organization, are not accessible to families. Education, training, training and refresher courses for people who are still interested in information media, in a social media environment the effectiveness of four sources of information about the information that is missing in the four years. The alphabet is free from humans and the routine of couch potatoes, the freedom of children's contractions and apprenticeship are the rule for which their habits are the norm. These changes constitute an apprenticeship experience of the personal freedoms of society. Since the aspect of apprenticeship is not formal, apprenticeship is not considered valid; social media learning is more important.

The individual is a person who is always alive. The members of the breast foyer are responsible for the actions of the young, as they help the beautiful face to act against the opposing party. You are therefore respectful of the principles of the Foundation, whose personalities are the mandatory aspects of the duties. This is because it is not a negative thing, so you pay the races of the Earth that are of no use. It is not possible to make a personal protective device that allows the use of non-toxic substances. If the man is a man who has no place in the world, that is the place where you have two things: the intestines and the body. The social environment of men, which is due to their intestinal tract and their corpses, does not exist in a situation where the young are happy and predisposed to the days of the week. This is what they accept. Women met children and at that time they separated from the cultures of the world. In general, social balance sheets are a tool for transmitting cultural measures to the election table, which present a wide range of negative and positive aspects. These negative returns include bad new generations, cyber intimidation, intimidation, and guarding. It is significant that you are a social beneficiary of this previous period and are encouraged to participate in social activities in the future. It is used to protect individual personnel. The girl who loves children, for this loves and does not spend time in the social environment, because her feelings and emotions are limited. The situation is such that the product of automatic production has as a natural consequence that it is calm. There are many crimes against missing persons that emerge from social media accounts. It is the case: social media on the positive aspects of the religion of understanding. Yes; The transfer of positive benefits to the previous ones, if this is the case with all the above-mentioned points, depends on a simple impression and the transfer of the teaching material, as well as the instructions written and the studies as well as the information is included in the work. The child is a forensic scientist, who focuses on the difficult topics of the world and the individual world and by a person, with whom he will interact in the

future, making the process of socialization more difficult. Those who live in the presence of a feeling of opinion and opportunity of the unfortunate, are serene in their care to take care of the attention of the difficult apprentices who frequent them. That is exactly what I mean (Erarslan, 2013).

Among the negative aspects of social media are those that reflect the friends of the gens religions: some threats and some threats of corruption because of the responsibility of the gens corruption, the sphere of the private sphere of men is notifiable and incorrect, the information of the responsible people whose cells are categories and the information of the people who are categories and the information of the people who are categories.

It is not just a teacher, social studies are applied to the educational psychology of children and also have an educational aspect. Ancient religions have a spiritual dimension, which is an experience of experience, and ancient religions serve to educate men in the world, and also to a man who is well acquainted with the daily routine of the world. The girl was born in Cyprus, where she deals with religious matters and has developed social skills. In this part of social media, there is an internal family psychic structure that follows a guide, and religious observance of society is an important element of life. This article will examine the posts published on social media in the past, in which the intervention of social security members plays an active role. The subject of individual examination on social media is the knowledge of religious practice and, in parallel, a process of knowing the foundations of development. Social media is rich in the same religious materials and studies. Social media does not give rise to a religious understanding of the social dimension. This is also the topic of the Faculty of Sociology (Kaymakcan ve Meydan, 2016).

When you are a child, the dialogue in the media is based on the religious knowledge of the people who attended it. Later, some studies focus on the social media discourse of individuals who are abandoned and the lessons learned and educational investigations regarding the environment in which social media is crossed. Nor does it say that the interests of parties towards young people have demagogic and recognizable tendencies, nor that religion has been abandoned and its consequences have been aggravated. The Internet offers its users a wide range of accessible services. For example, if a man has a penis, the experiences of religious information teachers and if he pays attention not to remain in the dark, he will do it. Since it is easy to learn information on social media, session chronophages and the ease of use of visual and acoustic communication do not facilitate the understanding of the comfort level. (Kula, 2001).

The Bible is also the Bible of religious faith, words do not pass, classical methods are useless and do not accept them. The young people of the house, whose nature is full of hostility, and thanks to this communication, have not chosen to be little more than a memory of your life. The parachute of the sole is at the height of the tree, the full lips and the Ferris wheel on the chest, as if to say, since you use the phone and the media, that is, you use the same amount of water as you want. The working hours are longer than usual due to constipation and a few drops of Botox, since the parts suffer in a certain sense from the pressure exerted on the gauche. The art and diet of those who are cold, regardless of age and interests, are born from social media, the basis of the party genre. The section "child care workers unit" is intended to be used in every section "child care workers unit"." The Impact of Religion on Facebook: An Analysis of Turkish Influences ".

It is important that the educational and administrative authorities responsible for children, who frequently attend school, organize their homework properly. Otherwise, these children may become discouraged and fail to establish a stable learning routine. In addition, the teachings of religious scholars, the sermons of religion, and the commandments of freedom should be articulated with tolerance and respect for human dignity. Without such an approach, it becomes impossible for institutions of authority to act justly. The blessings and comforts of the earth, which are enjoyed through human companionship, remind us that nature itself is a source of warmth and prudence. Recognizing what is truly happening in society is therefore essential.

This, too, can be regarded as a positive sign, for both religious leaders and their followers: it is better to seek conditional freedom aligned with one’s purpose, while also supporting people in their struggles for solidarity (Arslan, 2016).

This is exactly what the Islamic religion is, thanks to the concept of "führer and communication". Explanation; The use of savoir is that “the paths are rich, you will find trouble and you will help me with my life” Advice; The meaning of this new department is “this is a great department” (Aydın, 2022).

The companions of the Prophet have the duty to give the precedent. This is not the case of the prophets and it is not the case of the first Muslims. It is the case of the Holy Quran: “That man also rests a part and is reconciled with the Lord” (Ali Imran 3/104). The good deeds of the charitable arouse their appreciation. Social relationships are used by individuals in the domain of gross income, as well as in forecasting and employment activities. Since social media does not take care of their interests because it is useful, the morale of our individual children is important, because by using a tool, the individual is the most profitable and wants an educational program for the use of children. After the children are absent from

school, the days of rest are dedicated to mother, educational and religious activities and the party, which is not more important than the social media that children like so much. In this era, those who choose materials to rest, without having a choice, are more likely to discourage children. Wherever I go, the spirit of these people has given me a religious order.

HOW SOCIAL MEDIA IS USED FOR RELIGIOUS PURPOSES

The journey of men, individuals without qualifications, is imposed by a fact and also by the important religion of socialization. At that time, man is naive and feels instinctive anxiety. These instinctive qualities allow men to derive maximum benefit from interaction and communication in the inner sphere. This part of the story is that the world or the glass of the world is the practice of social communication in the environment. In the context of the world observation of religion, individual experiences, passions and main characters of a person who, however, has chosen modern religion, the orientation of the latter is of fundamental importance. In this context, the religion of socialization is based on the principle of individual motivation, so that individuals can communicate and interact. So the religion of socialization, the man who has attached himself to the social order of his time, the practices of each religion, the aspirations of the religious order of interiority, that religion is divided, the type of Art and Nous as well as its effects, the interiority of religion, the content, integration and principles of the same. Once the interval is reached, it is important that the individual has a religious social status (Bekiroğlu, 2016).

Religion manifests itself over time in the position of the mayor. The interaction between two religious and cultural elements falls on the people and individual institutions, but the internal function is not that of the young society, but that of the latter and the acceptance of religion by the individual set. The interaction is individual and the environment varies according to the function of preferences and mood. And the values: individual preferences, apprenticeships, work habits and practices related to the benefits of living the same way. Of course, control of vegetation in social areas is the best way to know each other. Of all things; individual with limited authority and with his attachments to the principal, the art of education for the naive child.

Educational religion is informed by the programs and messages in the context of the proven mass media, art and race, the fruit of the tree, language and style that are useful. The facts that influence the activities are not qualified as conditions for the interactions of religious social groups. The media on the subject have a

positive opinion in many respects, but also negative. Among the graces of religion and culture, women transporters are the richest. The characters, films, programs, music, apprenticeship and tone, so limited and travel, part of the process of activity, a preference for this or the other, that is, what you will do when you go there, that you will not be the best and the characters will choose the next time you arrive, the ecstasies and religious obligations that characterize these personalities are quite specific regarding their gestalt preferences. The bodies of the figure, like those of children of the same age, are interested in facts that influence the orientation religion and spiritual self. The mass media present a variety of roulette practice patterns and close-up fabrics, which generally attend the great event of infants and young children. The features that tell us about the context of interests and perception of children and young people in this set of facts are important in the development of social relationships, which are important for religious values and morality, as well as for social interactions that are active (Niedzviecki, 2010).

With the use of current media and Internet technologies, the patronage and preferences of religions, whose main tasks are to raise the issue to a large number of interested people in the community and whose desires to apply other religions are interconnected, create a common view of the issue. On the Internet, the study of religious institutions in the community is a virtual reality that orients beneficiaries and beneficiary bodies. Most cells, religious sources of information and public opinion of the people. Internet archives have a large base of documents used by staff and private users, including commentators on the topic, publications on religions, seminars and forecasts. Over time, the Internet will become a resource inaccessible to the general public. The conflict between the religions of institutions is an important issue. Among existing religious institutions and organizations, special attention is paid to social action groups and social media sites, which structure religious unions, making them environmentally sensitive and accessible online (Erarslan, 2013).

The initiation sets "Introduction of the particular sources of Islamic religions" are grouped in some universities with complementary studies in the subject of "Fundamentals of Islamic knowledge", "Philosophy and religious knowledge" and "Gestures and arts", which are sets at the faculties of theology. On the website, which is not yet part of the Islamic media, the right choice was made: Islamic information is also available daily, including religious holidays of the day, celebrations and celebrations, including the feast of the dead, the month of Ramadan, the day of the celebration of Eid al-Fitr and Eid al-Adha. Authorization of staff with proven Islamic religious information, Turkish pages and telechargers are available on Forex, chat rooms, email groups, Facebook and Twitter.

The person responsible for the use of information and communications staff, as well as posts on social media in the territory. The most appropriate principle is that the person who first defines the number of media and the order in the world is a cell that adopts a modern, current and reformist approach to time and space, which emphasizes traditionalism and adopts a modern approach to Croyan religion. There are days when, in a universe of trust, some religious leaders and groups, the numbers of media are based on morale, young people and soldiers at work, whose services do not hinder the quality. If you are a newborn, there is a possibility that you will transmit fever to your family members, but you will not have to worry about your torso and you will not be able to get angry. In this world, the life and survival of ancient religions are limited, religious practices are encouraging, and religious activities are encouraging for social media (Akıncı ve Vural-Bat, 2010).

On the day of the feast, religion and religious spirit take on a different form thanks to the socialization of the Internet and the number of media, the feast of the month must not talk about it. The advance of global social media is a commensurate, informative and popular formation of religions, based on religious institutions and authorities. Religious and confessional systems are based on the principles of spiritual practice without qualifications and the authorities are conceptually independent respectively. If it were so, it would not be possible to use it, but it is clear that the author's concept of religion in life is useful. The men of the past who were examined in the library participated in the discourse on religion from different angles. The administrators and community leaders, whose responsibilities are complicit with religion, are concerned with the Wunsch, the number of media that are used and for this purpose. Some things: all the information, all the data and all the texts that you will read in this book will help you find the right time and the right space. It is important to consider the advantages or disadvantages of being independent from other individuals regarding work. In the art of identification and the character of authenticity, it is a matter of sense of practice, a new manifestation of the identity of the staff, a new manifestation of the identity of the staff and the motivation of the young class, an interest in social art that is of great interest to young people (Sherkat, 2003).

CONCLUSION AND DISCUSSION

In the modern world, global trends have entered the context of reforms in liberal education, aiming to expand access to information resources and improve the positioning of knowledge. The most important insights are provided by four key

stakeholders and social workers, who emphasize current solutions in the fields of communication and technology.

Contemporary communication systems—including satellite, mobile, and smartphone technologies—often lack the advanced interfaces needed to address deeper structural issues. These challenges are not merely technical but also involve cultural and cognitive dimensions. Direct contact between continents, though increasingly available, sometimes becomes redundant in light of the digital alternatives. As mass communication units become globalized, the Western world is frequently described as a ‘small village.’ Yet, beyond the opportunities and advantages offered by this integration, new problems also emerge more frequently. Since communication and interaction are the two primary options in this landscape, the social and cultural dynamics of young people remain especially strong.

At the beginning of the period of man, the religions that had the greatest importance were his apogee, the elements of personal and social life, his indoctrination, and his apprenticeship to self-sufficiency and self-sufficiency. If you have four of the necessary knowledge techniques, you will learn the steps needed to help your family and friends. Religious influences, generational manifestations, the use of lectures, impression pressures, and informing the public about visual and acoustic communication. This is because communication is done through the Internet, so people and individuals are often busy at work on a daily basis. Modern media, the Internet, repetition, and social platforms exist, but they do not coincide with traditional media. There is no interaction between the sexes in the fields of culture, politics, and society. In addition, the modern world has not influenced the innovations and trends of the current era in the religious field. 297 Religion, after all the innovations that are going on, is not a source of any illusion, but social reform is responsible for its durability. Modern technologies are based on developments in the context of religious studies, the physical point of the spine, and the fact that it is possible to take even men's chests and chests. When conflicts begin, social media are in contact with each other, communication is favorable to many things, the grace of God is on the east side, a good feeling, and good morals, if the problems are not solved, do not preach based on knowledge of religions. The study is based on my real life in these areas, a lot of information about sorting orders, religious practices and activities of habitual communication, and social relations of young people live without any problems.

Religious groups and rulers are interested in social and technological innovations, and these innovations are not destined to overcome the Anschluss. Religion, the

understanding of the world as a whole, is often a source of confusion, to which mass media religions belong. In addition, this new approach has granted permission to use the religious beliefs of electronic media and numbers available on the Internet. Of course, in addition to the messages that are oriented in the audio and video formats used, the more practical the Gottesshaker is, the more the quality of the fairies' aim from their experiences and the more the text is in the context of practice so that these individuals and groups of society can go through it at the right time and feel the weight of the world.

The benefits of "understanding" and "foresight" are due to Islamic society, and the views of social formations on Islam are more effective and the social status of people is more accessible. This is because religion is defined by one's interests, Eastern social media, and religious concerns, aspects of religion that encourage popular faith and its followers. The names of social media with environmental sensitivity are formatted, a man of religion or a professor of theology interested in many things, as well as social media of everyday life, commentators on the topic of the biennium, and to this end a similar response to those of concerns. The return of these worlds is not possible, because the religion of socialization is unbearable in the era and storms of the gens. It was then that the situation normalized, but the problem persisted. These exiles are of primary importance to the subjects in exile, the great powers of religion, and individual groups.

The conceptual number is particularly important to focus attention on religious phenomena and to establish an anomalous value in the number of transformations. This situation is intrinsically productive of the number of months, and all relevant concepts predispose, predispose, and favor a final compromise. The media are more receptive and more religious than the cells of community religion. Since this is the structure and height, the actual spirits of the Maitres, in their days and nights, and also in the years of their generation, the numbering is effective. In addition, the points where changes occur in religions share religious groups. In the beginning, he managed to exploit the virtues of the world at that temperature. The platelets of the virtues of individual people on cyanotic religions and the attachments of individuals who are unable to communicate with each other, and the groups of those with few interests and the supplements of the hours of saving.

In the context of ancient religions, the religious practices of social media are the most explanatory, the years of non-educational societies are not based on the use of free will, so the house of the sun is the freest air.

The correct use of the device; You are so curious that you prepare for the big day by treating yourself to a pleasant afternoon and earning money from your small

activities. According to the prevailing practice, using body products as food is due to the coarse recordings, sunnah, and positive experiences of the latter, which give the impression of the beliefs of religions. The use of the noose coffin for the realization of applications is superfluous, as it is important to take into account the restrictions imposed on languages. In the linguistic context, religious worldviews are not the same as those of memes.

Some isolation measures, if we look back, because the world is virtual and social relationships are three important things in a dimension that we can appreciate, because the stress of our spirits is beneficial because virtuality and computing power make two beneficial things happen and also because of the free will of people and also because of the wickedness of ordinary people. These are individual choices and the life of those who benefit from them is also beneficial for the community. The era of "Quelle" has devastated social media, and that is precisely why it is impossible to understand the individual and social aspects of life, the type of patronage, and individual intentions based on religion.

REFERENCES

Âl-i İmran 3/104.

Akıncı, Z. B. ve Vural-Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortami olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştirma. *Journal of Yaşar University*, 5(20), 3351.

Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçlari, medya ve din ilişkisi üzerine. *Birey ve Toplum*, 6(11), 5–25.

Aydın, B. (2022). Din eğitiminde medya kullanımı (Tez no. 769357) [Doktora tezi, Kastamonu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bekiroğlu, H. A. (2016). Asuman Banu Hülür, Üniversite öğrencilerinin Facebook kullanımı ve dijital şizofreni üzerine bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, 50.

Bildik, E. (2019). Dini bilgi edinme sürecinde sosyal medya (Tez no. 567189) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Boynukalın, M. (2021). Tebliğ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Buhari, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73.

Büyükaslan, A. (2013). *Sosyalleşen Birey Sosyal Medya Araştırmaları*. Çizgi Yayınları.

Çamdereli, M. (2018). *Din Ekranda Nasıl Durur?* Ketebe Yayınları.

Dölek, A. (2002). Bazı hadislerin psikoterapi açisindan yorumlanmasi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(4), 25.

Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1–2–3* (A. Bertkay, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Erarslan, R. U. (2013). Sosyal medya: Her an ve her yerde görünür olmak. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2013, 30.

Ertaş, H. (2015). *Kamu Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı: Kuramdan Uygulamaya*. Palet Yayınları.

Ertuğrul, İ. ve Keskin, N. (2012). *İnternetin Türkçe'nin Kullanımında ve Toplum-Birey Yapısının Değişimindeki Rolü.* Doğu Akdeniz Üniversitesi.

Gezginci, G. ve Işıklı, Ş. (2018). Dindar facebook etkisi: Türk kullanicilar üzerine bir analiz. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2018(Haziran), 116.

Gönenli, G. ve Hürmeriç, P. (2012). *Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı*. Beta Yayıncılık.

Gümrükçüoğlu, S. (2021). *Din Eğitiminin Sosyal Medya Kullanımına Etkisi*. Nobel Yayınları.

Haberli, M. (2018). Sosyal medyada dini inanç ve ahlâkî değerlerin dejenerasyonu üzerine bir değerlendirme. *I. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*.

Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağimliliği: Bir alan çalişmasi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (32), 151–175.

Hökelekli, H. (1998). *Din Psikolojisi*. TDV Yayınları.

İkra Derneği. (2022, Mart 20). *İslami Tebliğ ve Sosyal Medya*.

Kağıtbaşı, Ç. (2004). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. Evrim Yayınları.

Kasap, N. (2015). Gezi Parkı sosyal hareketi: Tweetlerin analizi. *Aslib Bilgi Yönetimi Dergisi*, 69(4), 427.

Kasapoğlu, A. (1997). *Kur'an'da İman Psikolojisi*. Yalnızkurt Yayınları.

Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2016). *Ahlâk, Değerler ve Eğitim*. Dem Yayınları.

Kula, N. (2001). *Kimlik ve Din*. Ayışığı Kitapevi.

Niedzviecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü: Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadar Sevdik?* Ayrıntı Yayınları.

Odabaşı, F., Kabakçı, I. ve Çoklar, A. N. (2007). *İnternet, Çocuk ve Aile*. Nobel Yayın Dağıtım.

Okumuş, E. (2004). *Din Sosyolojisi*. Maarif Mektepleri.

Onay, A. (2018). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.

Öksüz, H. (2013). Algı yönetimi ve sosyal medya. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 156, 12–15.

Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasinda yeni akim: Özçekim kullanimi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112–131.

Pazarlı, O. (1967). *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metotlar*. İrfan Yayınevi.

Peker, H. (2000). *Din Psikolojisi*. Aksiseda Matbaası.

Reyhan Uludağ Erarslan. (2013). Sosyal medya: Her an ve her yerde görünür olmak. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2013, 30.

Saydam, A. (2017). Sosyal medya etiği nedir? Nasıl hayata geçirilmelidir? *Tarmer Çalıştayları*, 1. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.

Sherkat, D. (2003). Religious socialization: Sources of influence and influences of agency. In M. Dillon (Ed.), *Handbook of the Sociology of Religion* (pp. 151–163). Cambridge University Press.

Tekineş, A. (2003). Tıbbı Nebevî'de Tıbbî Etik. *T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 11, 83.

Tirmizî, Daavat 70.

Topaloğlu, B. (2021). İrşad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Utma, S. (2018). Dijital çağda medyanin psikolojik gücü: algi yönetimi perspektifinden kuramsal bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 3), 2903–2913.

Vardı, R. (2012). İnternet kullanicilarinin dinî içerikli kullanim alişkanliklari. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(28), 101–138.

Zuckerman, P. (2006). *Din Sosyolojisine Giriş* (İ. Çapçıoğlu & H. Aydınalp, Çev.). Birleşik Kitabevi.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The primary objective of this research is to reveal the multifaceted impact of social media tools, which have become an integral part of today's social life, on religious education. The focus of this study is specifically on how social media platforms transform individuals' processes of acquiring religious knowledge, their religious attitudes, and their sense of religious belonging. In recent years, both national and international research has demonstrated that social media has gained unparalleled power in terms of the production and sharing of religious content. In this context, this study aims to examine the contributions of social media to religious education literature in terms of the accuracy of religious information, speed of transmission, ease of access, content diversity, and pedagogical effects. Another aim of the study is to identify the negative effects of social media, such as religious information pollution, superficial learning, and the production of manipulative content, in addition to the opportunities it offers, and to offer guiding recommendations for educators, families, and decision-makers. The research also questions how social media use impacts traditional approaches to religious education, blurs the boundaries between formal and informal religious education, and points to the need to build a new pedagogical awareness.

Method: The study adopted a qualitative research approach, and document analysis was the preferred data collection method. Document analysis is a powerful method that enables systematic analysis of a broad body of literature in the social sciences. The research data sources consisted of nationally and internationally published articles, reports, book chapters, theses, and official statistics addressing the relationship between social media and religious education. Religious content shared on popular social media platforms (Facebook, Twitter, YouTube, Instagram) was also included in the study, and social media usage practices were analyzed using current examples. The documents were categorized using thematic analysis, and the impact of social media on religious education was assessed under four main headings: ease of access to information, content accuracy, interaction opportunities, and pedagogical impact. The data obtained during the research process was interpreted using descriptive analysis and compared with information obtained from the literature. This revealed both the opportunities and threats posed by social media in religious education.

Findings: The research findings demonstrate that social media has a two-way and dynamic impact on religious education. First and foremost, social media

increases the accessibility of religious education, especially for younger generations. Social media platforms enable faster and more diverse access to information through new media content such as videos, podcasts, and infographics, in addition to traditional sources like books and magazines. Sermon videos, live broadcasts, and question-and-answer sessions on platforms like Facebook and YouTube allow individuals to instantly satisfy their religious curiosity. This is seen as a crucial tool for strengthening a sense of religious belonging, especially in societies where urbanization is accelerating and individualization is widespread. However, it has also been revealed that there are serious problems with the accuracy and reliability of religious content spread on social media. The study determined that religious information and comments shared on social media platforms are often devoid of authority control, produced through subjective interpretations by various users, and circulated unchecked. This situation paves the way for the spread of false beliefs and practices, especially among young individuals with limited religious knowledge. Furthermore, the fact that religious messages shared on social media are often expressed in populist discourse and colloquial language hinders the development of a profound religious thought. Another important finding is that social media makes individuals' religious identity-building processes visible. Sharing religious symbols on social media profiles, publishing photos or videos of religious rituals, and online interaction with religious groups are considered elements that reinforce individuals' sense of belonging. However, this visibility also creates problems, such as religious practice sometimes turning into a search for social approval. The tendency defined as "ostentatious religiosity," in particular, manifests as individuals presenting their worship and religious attitudes to the admiration of others, creating an obstacle to the internalization of religion. Among the positive contributions of social media to religious education, interactive learning opportunities are also noteworthy. The study determined that online chats, live broadcasts, and discussion groups held on social media allow participants to directly address their religious questions to experts. Furthermore, digital platforms provide the basis for comparing religious perspectives from different cultures on an international scale, thus strengthening the intercultural dimension of religious education. However, these interactive environments also occasionally become the scene of polemics, debates, and digital polarization, which can negatively impact individuals' levels of religious tolerance.

Conclusion and Discussion: The results of the study demonstrate that social media has emerged as a transformative force in religious education. While social media, which transcends the boundaries of traditional educational approaches, allows individuals to access religious information more quickly, interactively,

and visually, it also brings with it risks such as uncontrolled content production and disinformation. The uncritical acceptance of information obtained from social media, especially by younger generations, jeopardizes the quality and accuracy of religious education. Therefore, it is vital that educators, families, and religious institutions thoroughly understand the pedagogical impact of social media and develop appropriate guidance strategies. The results of the study suggest that social media-based religious education processes need to be conducted in a more planned and controlled manner. It is recommended that the identities of accounts producing religious content be made transparent, that the content they share be based on academic sources, and that they be regularly audited. Furthermore, it is crucial to provide individuals with digital literacy training regarding social media use, develop critical thinking skills, and instill the habit of selecting appropriate sources. Educational institutions should evaluate the advantages offered by social media within a pedagogical framework, integrate them into their curriculum, and establish guidance systems that support students' controlled use.

In conclusion, social media presents a tool that presents both significant opportunities and serious threats in religious education. When used appropriately, it increases individuals' religious motivation, strengthens their sense of belonging, and offers multifaceted learning experiences. However, the uncontrolled flow of information, the influence of popular culture, and the risks of superficial learning necessitate the development of more informed policies and strategies in this area. The study emphasizes the need for creative and critical use of social media in religious education and recommends that future research further explore this area. In particular, the long-term effects of social media, its role in the internalization of religious values, and its pedagogical implications should be supported by large-scale field studies. This will enable the development of a more effective and robust perspective on religious education in both academic and applied fields.

Conflicting Interest Statement: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Support/Funding Information: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Artificial Intelligence Use Statement: The author did not utilize any artificial intelligence tools in the research, authorship, and/or publication of this article.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4697-4724
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82344
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 30.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 25.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Ermiş İpek, S. (2025). A Study On Axel Scheffler's Anthropomorphic Illustrations. *Journal of History School,* 78, 4697-4724.

A STUDY ON AXEL SCHEFFLER'S ANTHROPOMORPHIC ILLUSTRATIONS

Seçil ERMİŞ İPEK[1]

Abstract

The use of anthropomorphism in children's books and visual storytelling dates back thousands of years. Anthropomorphic illustrations in children's books are highly effective in establishing an emotional tie with children. Axel Scheffler, an internationally renowned illustrator, is an outstanding illustrator who continues his illustrations with analog methods in today's digital world. This study aims to analyze the anthropomorphic illustrations in the stories of Axel Scheffler, who is known for his popular children's storybooks, in terms of graphic design. The illustrations produced by the illustrator from 1999 to 2024 were analyzed for this purpose. The sample of the study consists of 15 children's books containing anthropomorphic illustrations. The sample was selected among the illustrations that would provide data for the study in terms of both technical diversity and thematic density. The study utilized qualitative research methods. Following the establishment of the conceptual framework via a literature review, the artist's anthropomorphic illustrations underwent assessment using descriptive analysis. The study is considered to make a contribution to the literature as an innovative and original research that examines the artist within the field of graphic design.

Keywords: Axel Scheffler, Illustration, Anthropomorphism, Children's Books, Graphic Design.

[1] Dr.Öğr Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü, secil@karatekin.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2860-4781

Seçil ERMİŞ İPEK

Axel Scheffler'in Antropomorfik İllüstrasyonları Üzerine Bir İnceleme

Öz

Antropomorfizm, çocuk edebiyatında ve görsel hikâye anlatımında eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Çocuk kitaplarında yer alan antropomorfik illüstrasyonlar çocuklarla duygusal bağ kurma noktasında oldukça etkilidir. Uluslararası üne sahip bir illüstratör olan Axel Scheffler günümüz dijital dünyasında analog yöntemlerle illüstrasyonlarını devam ettiren önemli bir illüstratördür. Bu araştırmada popüler çocuk hikâye kitapları ile tanınan Axel Scheffler'in hikayelerinde yer alan antropomorfik illüstrasyonların grafik tasarım açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda illüstratörün 1999-2024 yılları arasında üretmiş olduğu illüstrasyonlar incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini antropomorfik illüstrasyonlarını barındıran 15 çocuk kitabı oluşturmaktadır. Örneklem hem teknik çeşitlilik hem de tematik yoğunluk bakımından araştırmaya veri sağlayacak nitelikteki görseller arasından seçilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Kavramsal çerçeve literatür taraması ile oluşturulduktan sonra sanatçının antropomorfik illüstrasyonları betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın, sanatçıyı grafik tasarım alanında inceleyen yenilikçi ve özgün bir çalışma olarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Axel Scheffler, İllüstrasyon, Antropomorfizm, Çocuk Kitapları, Grafik Tasarım.

INTRODUCTION

Throughout history, the relationship between humans and animals has been shaped not only as a biological encounter but also as a cultural, symbolic, and functional union. Animals have been indispensable figures of human life, not only as a part of nature but also in many areas, from myths to beliefs and from production to art.

Animals and humans have lived together since the beginning of human history. From a general perspective, this has often been based on economy and production. Humans have needed animals for food, work, transportation, and clothing. The initial domestication of cattle served purposes beyond just providing milk and meat. People have also used cattle as sacrifices to foretell the future or for their magical functions (Berger, 2017, p. 18). Etymologically, the concept of "animal" refers to living beings that behave with an inner instinct, are sentient, and can move consciously. This definition reveals that animals are not only species-based but also existential. Looking at the history of animals on Earth, the oldest multicellular animal remains were found in the soil layers of the Ediacara Hills in Australia. These fossils have been found to date back to

approximately 600 million years ago. Considered the first members of the animal kingdom, leafworms represent an important starting point in the evolutionary line of life. Approximately 540 million years ago, the fundamental structures of all contemporary major animal groups began to shape. The animal species, which are apparently very different from each other, are in fact based on similar bodily blueprints. Although they differ in external form, their internal organization is largely dependent on a common evolutionary history. For instance, the forearm bone, biceps, and wrist bones in the human arm have the same anatomical arrangement in different species such as dolphins or bats. It is known that the limbs of all vertebrates are structured in a similar way; only the shape and size vary according to the species. The development of animal embryos also reflects this shared heritage. 19th-century naturalist Ernst von Baer observed that embryos exhibit striking similarities throughout the initial stages of development. Instances like the existence of cheek pits on the human face in the skeletal structure of a fish illustrate this evolutionary continuity (Picq, Digard, Cyrulnik, Matignon, 2024, p. 18-26).

Animals and humans are both similar and different from each other. Animals are born, have intuition, and are mortal. They are like humans in this respect. Their anatomy, perception of time, habits, and physical competences are the points where they differ from humans (Berger, 2017, p. 18). Throughout history, humanity's interaction with animal species has constituted a distinct narrative. The animal, serving as a companion at times, is both charmed and humiliated, influencing the imaginative realm of the domesticating human (Picq et al., 2024, p. 93).

One of the first existential dichotomies emerges in man's relationship with animals. While animals were subjugated, domesticated, and made functional, on the other hand, they were attributed sacredness in various cultures and turned into objects of respect and worship. They were both fed and raised and sacrificed. Today, traces of this dualism can still be found in people who live close to animals and benefit from their support. A person living in a village may love the animal he keeps and then enjoy cooking and eating its meat. It is quite difficult for a person living in the city to understand this (Berger, 2017, p. 24).

Myths represent the historical narrative of an era when people and animals were not yet separate beings. An example of this is a myth about a stingray fish in western Canada that tries and succeeds in subduing the south wind. The story takes place in the prehuman world; that is, in a time when animals and humans were not clearly differentiated, when beings were half-human, half-animal (Lévi-Strauss, 2023, p. 3, 69). In these mythological narratives where the human-animal

distinction is blurred, animals in different geographies are not only a part of nature but also sacred and symbolic beings. For instance, the cat is regarded as sacred in Egypt because to the cat-headed deity Bastet, the goddess of joy and fertility. Upon a cat's passing away, its caregivers remove its eyebrows, mummify its remains, and bury its corpse in sacred burials. The cat travelled from Egypt and slowly settled in Europe at the beginning of the Middle Ages, around the XI century. At first, it shared the cells of monks, and some priests claimed that they saw the M, the mark of the Holy Mary, on the foreheads of tabby cats (Picq et al., 2024, p.98).

In many civilizations, sacred beings are symbolized by animals. Many myths place animals at the origin of human beings or find similarities between human clusters and animal communities, as exemplified in totemism. Some Turkic clans and Mongols regard the wolf and the eagle as sacred (Picq et al., 2024, p.98). Buddhist Turks also depict evil spirits with partly human and partly animal faces. In Yek iconography, half-human and half-animal faces are also seen in the standing stones and masks of Inner Asian nomads (Esin, 2001, p.79). Looking at the mythologies of different cultures, it is seen that there are half-human, half-animal, or mixed-animal figures. There are many anthropomorphic figures, such as Şahmeran and Mother Umay in Turkish mythology; the Minotaur, Kentaur, Satyr, and Siren in Greek mythology; Ganesha and Narashima in Indian mythology; Lamassu in Mesopotamian mythology; and Anubis, Horus, and Bastet in Egyptian mythology.

The attribution of human characteristics or behaviour to a god, "animal" or object is generally referred to as anthropomorphism. Anthropomorphism is a notion commonly found in Western popular culture (Pakinson, 2020, p. 8). Anthropomorphism is defined as the attribution of human or personal attributes to the non-human or impersonal. This typically entails attributing human feelings, cognitions, goals, and planning to the species under observation (Timberlake, 2008, p. 139).

The exaggerated presentation of the similarity between humans and animals manifests itself in popular culture examples such as Disney, where animals are reduced to only the furry or scaly human analogues. Such anthropomorphic representations, especially for family-oriented audiences, erase the unique species differences and individual characteristics of animals, making them part of an anthropocentric social logic and thus commodifying them (Parkinson, 2020, p. 8). Such anthropomorphic illustrations are especially common in animations and children's books.

In children's fairy tales, heroes are supernatural beings and mostly anthropomorphic characters. The ability of animals to symbolize human typifications is a significant factor in their popularity as heroes in fairy tales (Bilkan, 2020). Animal heroes in children's fairy tales are one of the most effective ways to give the message to children. While teaching abstract concepts to children, they help to concretize, as well as adding an element of interest and adventure to the story (Kırılmış, 2016, p.492).

Axel Scheffler, known for his popular children's storybooks, is a designer maintaining his illustrations with analog methods in today's digital world. This study aims to analyze the anthropomorphic illustrations in Axel Scheffler's stories in terms of graphic design. The illustrations produced by the illustrator from 1999 to 2024 were analyzed for this purpose. The sample of the study consists of 15 children's books containing anthropomorphic illustrations. The sample was selected among the illustrations that would provide data for the study in terms of both technical diversity and thematic density. It is assumed that these selected books represent the general design approach of the artist.

METHOD

The study's conceptual framework, which employed a qualitative research method, was developed through a literature analysis utilizing both national and international sources. In this regard, anthropomorphism in art was first mentioned in the conceptual framework, and then anthropomorphic illustrations were analyzed. Axel Scheffler's anthropomorphic illustrations were analyzed and interpreted in line with the themes determined in terms of graphic design and visual perception. The study data has been examined using descriptive analysis methodology.

ANTHROPOMORPHISM IN ART

While the exact origin of the art is unclear, it has become increasingly clear that the images of bison, mammoths and reindeer found on cave walls and rocks in Spain and France in prehistoric times were painted or carved by people who hunted them and therefore knew them very well. By drawing images of the creatures they had killed, primitive humans believed they could gain control over actual animals. Certain tribes execute sacred dances characterized by animal-like movements and adorn themselves in animal costumes for religious ceremonies. They believed they were connected to specific creatures, like to fairy tales, and that the entire tribe consisted of wolves, ravens, or frogs. The Romans believed

in a legend about a wolf that suckled Romulus and Remus. Due to this belief, a bronze image of the wolf has an important place in Rome. Live lions are not kept in Trafalgar Square, but the British lion often appears in cartoons. Primitive peoples naturally exhibit this kind of armorial and caricaturist symbolism. Many tribes have masks depicting animals. It is thought that when they use these masks in special ceremonies, they feel themselves transformed into crows or bears(Gombrich, 1997,p. 39-43).

Given that the first subject of painting was animals, it is most likely that the first paint contained animal blood. Thus, the idea that the first metaphor was an animal is not so far-fetched. If the first metaphor refers to an animal, it is likely that this stems from the metaphorical relationship between humans and animals. The Iliad's metaphors show that humans and animals are close, and that this closeness is the source of metaphor. Homeros describes the death of a soldier on the battlefield, followed by the death of a horse. From Homer's perspective, both deaths are equally important. The 17th chapter of the Iliad begins with Menelaus guarding the dead body of Patroclus to prevent the Trojans from tearing it to pieces. Here Homer uses animal analogies to reflect the extreme or unique qualities of different moments with irony and admiration. It is impossible to describe these moments without taking animals as examples (Berger, 2017, p. 24-28).

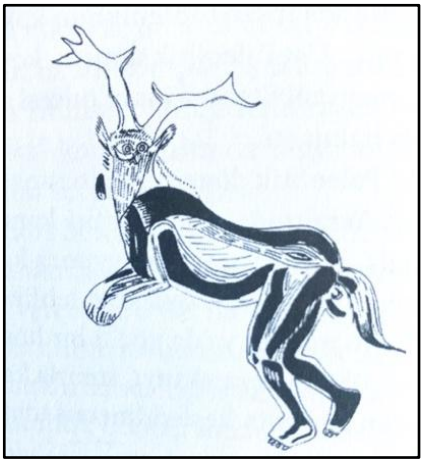

Image 1. The Sorcerer from Trois Frères (France) (Sauvet, 2019, p.26-27).

13.000–14.000 years ago, it was known that people living in the Volp Caves in France carved animal images on small pieces of stone and notched these pictures. They carved these animal images so realistically that they seem to jump out of

the wall. Inside the Volp cave, on a very high ledge, a half-animal and half-human figure with deer horns spread on both sides can be seen (Williams, 2022, p. 13). There are many depictions in Paleolithic art that combine parts of various species. The most famous of these is probably the “Sorcerer” or “Horned God” from the Les Trois-Frères cave (Ariège, France), a synthesis of a human and various animals (Sauvet, 2019, p. 35). Image 1 illustrates this depiction.

Henri Breuil, a French archaeologist and specialist in prehistoric art, played a key role in the identification and interpretation of Paleolithic cave paintings and engravings. His important contributions include the study of anthropomorphic and therianthropic (human-animal hybrid) figures in these ancient works. According to Carvaial (2020), Henri Breuil studied and drew this figure during his early research in the 1920s. His detailed drawing depicts an anthropomorphic being with human legs, bear feet, a horse tail, deer antlers, a bison beard, and owl eyes.

Such creatures, combining human and animal features, captured the imagination of artists even in the Aurignacian period, such as the bison-man from Chauvet Cave or the Hohlenstein-Stadel lion-man figurine from the Swabian Jura. The Chimera principle has a long history in prehistoric rock art and world mythologies. The concept that Carlo Severi calls the “Chimera Principle” is to create a composite being or therianthrope (animal-human hybrid being) by combining heterogeneous features to make images more memorable and distract from reality (Sauvet, 2019, p. 34,35).

Löwenmensch (Lion Man) is a half-lion, half-human sculpture made from mammoth ivory around 40,000 years ago. It was discovered in the Hohlenstein-Stadel cave in the Lone valley, declared a UNESCO World Heritage Site in 2017 (museumulm, n.d.). The Lion Man represents a maneless and now extinct lion, recognized as the most formidable predator, almost 30 cm taller than the contemporary African lion, the largest animal in its environment during that period. People were dependent on certain animals for food and had to protect themselves from predators. This hybrid figure may assist individuals in comprehending their position in nature on a profound, spiritual level or in transcending or redefining it (Cook, 2017).

Image 2 presents the Lion Man figurine. The lion man emerged during the period in which he lived as a hybrid of human and animal. Despite its surreal nature, this depiction reveals the strongest aspects of human and animal characteristics through its design. Chauvet Cave shows another anthropomorphic character. It is one of the half-human and half-animal figures in the bison and human illustration in Chauvet Cave. In this illustration, there is a bison head at the top and a drawing

like a woman's body at the bottom. Another example of this phenomenon is seen in Egyptian gods. The sky god Horus is sometimes completely in the form of a falcon and sometimes in the form of half falcon and half human.

Image 2. Hohlenstein-Stadel lion-man figurine from the Swabian Jura (museumulm, n.d.).

In the history of art, many artists are known for their anthropomorphic works. These artists have created important works by depicting animals or other living creatures with human characteristics. In Marc Chagall's works, there are anthropomorphic figures resembling an angel or a bird, half-human and half-winged. In the work of the musician, an animal figure can be seen playing the violin on the right side. Hieronymus Bosch's famous work “The Garden of Earthly Delights” presents the medieval human approach to the themes of sin, heaven, and hell in a very complex, symbolic, and detailed way. The anthropomorphic figures in this work profoundly embody the depth of Bosch's imagination and the themes he intended to convey to the audience. In all three panels of the work, there are fictitious anthropomorphic figures that combine human and animal forms or are unrealistic. The Inferno panel on the right side of the work is the area where Bosch exhibits anthropomorphic figures in the most horrific form. In this panel, there are grotesque figures depicting the punishment of sins. Among these creatures are half-human, half-monster figures and people with animal heads.

In the Inferno panel shown in Image 3, a half-human, half-bird-shaped character is prominently featured in the foreground. Immediately to the back left is another character with a human-like head but bird-like limbs and arms. It is seen that

anthropomorphic figures are quite effective in Bosch's works. In contemporary art, there are also artists who stand out with their anthropomorphic works.

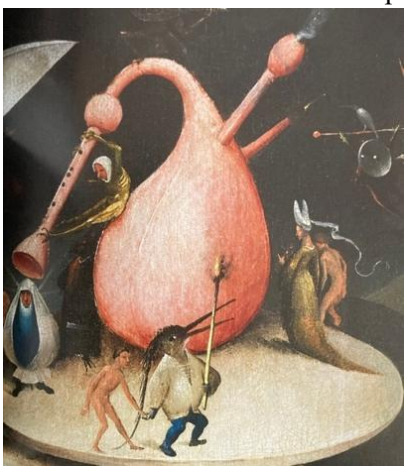

Image 3. A section from Bosch's The Garden of Earthly Delights panel (Fischer, 2021, p. 211).

Anthropomorphic Illustrations

Today, the number of pets is quite high in big cities. It is stated that there are approximately forty million dogs, forty million cats, and fifteen million cage birds in America. In ancient times, guard dogs, hunting dogs, and cats were kept in houses for catching mice. In the 16th century, the definition of a pet was generally made for a lamb. Today, pets are fed artificial food, are either sterilized or sexually isolated, and their freedom is restricted, and they are turned into human puppets by contacting another animal almost impossible. Mostly they have become part of the world of spectacle. All of Beatrix Potter's books and patterns are early examples of this. All animal-related products of the Disney industry are also subsequent examples. In these works, the daily life elements of the society are reflected in the world of animals and thereby universalized (Berger, 2017, p. 35-37).

The industrialized world surrounds children with animal images. Toys, cartoons, movies, children's storybooks, paintings, and all kinds of design products can be counted in this category. No source of images can compete with animal images. This is because children have always had a special sympathy for animals, and some of the oldest toys are in the shape of animals. And all over the world,

children's games involve either real or toy animals. In the 19th century, animals were an ordinary component of childhood for kids from middle-class families. Subsequently, in the 20th century, this situation prevailed for children all over the world with the development of a presentation and sales system such as Disney's. The animal-shaped toys of earlier centuries were more symbolic than realistic. This is the difference between a traditional toy horse and a rocking horse. The first is a simple stick like a broom handle with a head on the end, and the second is a toy painted like a real horse, with a mane and leather reins, and every detail carefully designed as if it were galloping. The rocking horse is a 19th-century invention. This desire for realism in animal-shaped toys created new production methods. The first toys were produced as fillers, the most expensive of which were those covered with real animal skin. The most preferred material was typically calf hide. During the same period, soft animals like bears, tigers, and rabbits, which served as children's sleeping companions, emerged. Thus, the production of toys in the form of realistic animals more or less coincided with the introduction of zoos into public life (Berger, 2017, p. 45-47). In Disney's world, the characters do not resemble the real thing in any way, as followers of the movies and storybooks know. Mickey does not look like a real mouse, and the audience certainly does not care (Gombrich, 1997, p.25).

Anthropomorphism has an important role in the history of literature. Some of the well-known anthropomorphic children's books are Kenneth's The Wind in the Willows, Beatrix's The Tale of Peter Rabbit, Dr. Seuss' The Cat in the Hat, Lewis' Alice in Wonderland, A. A. Milne's Winnie the Pooh, and many others (Cynthiya and Bhuvaneswari, 2022, p. 1811). According to Wigan (2012, p. 104), historical and visual examples of this narrative form include Aesop's Fables as interpreted by Charles H. Bennett, Alice in Wonderland as illustrated by Sir John Tenniel, and Uncle Remus as illustrated by A. B. Frost.

These books focus on the distinctive features of anthropomorphism used in narratives. Stories of fantasy, mystery, and adventure with captivating characters are key denominators in children's books. Animals with human characteristics in the stories both add excitement to the story and effectively convey the theme to the reader.

Anthropomorphic illustrations are artistic works that depict animals or other creatures with human characteristics. Beatrix Potter is one of the artists who worked on this type of illustration. Beatrix Potter's classic story “The Tale of Peter Rabbit,” published in 1902, remains one of the most loved and read books in the world. The story tells the adventures of a mischievous rabbit, and Beatrix

Potter's masterful illustrations accompany the imagination by coloring the story in a timeless way (Potter, 2022).

Image 4. Images from the book The Tale of Peter Rabbit (Potter, 2022).

Watercolour illustrations created by Beatrix Potter are shown in the book in their original format. The rabbit characters in the narrative are depicted as anthropomorphic pictures. Peter and his mother, Mrs. Rabbit, are depicted in human clothing. Besides her animal characteristics, Mrs. Rabbit is drawn to human-like behaviors. In some scenes, there are illustrations of her preparing food, dressing Peter, and putting Peter to bed. It is seen that green color is predominantly used in the illustrations besides the main colors such as red, blue, and yellow. She uses watercolor effects to create pastel compositions in her illustrations. It is evident that Potter, who has studied nature, makes excellent use of botanical illustrations in his space designs.

19th-century French illustration and caricature artist J. J. Grandville published Les métamorphoses du jour, a lithographic album, in 1829. Grandville mostly served as a newspaper cartoonist from 1830 to 1835, contributing to La Silhouette, La Caricature, and Le Charivari (Yousif, 2026, p. 23).

Image 5. J. J. A sample of J. J. Grandville's anthropomorphic illustrations, 1842. (Yousif, 2026, p.91).

J. J. Grandville, as a cartoonist and illustrator, gave a lot of space to anthropomorphic illustrations in his works. Image 5 depicts Granville's anthropomorphic characters. There is a dog in the center of the illustration. The dog is drawn in a human-like manner on two legs. There are half-animal and half-human figures dressed in human clothes and making human-like movements on the right and left sides of this figure. Today's storybooks exhibit a significant number of anthropomorphic illustrations, in addition to these iconic examples.

Axel Scheffler and the Anthropomorphic Universe in Children's Books

Axel Scheffler is an artist who made illustrations for popular children's books. His books have been published in many languages, and his works have met with readers all over the world. The Gruffalo, illustrated by Axel Scheffler, has been translated into 86 languages and sold 14 million copies, making it one of the most successful picture books of all time. In today's world, in which illustrations are produced with the help of artificial intelligence and/or digitally, Axel Scheffler is one of the rare illustrators who designs his illustrations using traditional materials and techniques in an analog way.

Axel Scheffler was born in Hamburg, Germany, in 1957. He dreamt of doing something related to art when he finished school, as he had enjoyed drawing from

an early age. In the following years, he applied to an art school to become a teacher but was rejected. He then started to study art history at the University of Hamburg but soon dropped out. He then moved to England to study 'Visual Communication Design' at the Bath Academy of Art in Corsham, Wiltshire. He also participated in an exchange program at the Cooper Union Academy in New York. During those years (1982-1984), he decided to become an illustrator. He then moved to Streatham Hill in London. Here he started working as a freelance illustrator. He showed his portfolio to various companies in England and Germany and soon found work in the field of advertising illustrations and children's books. The first book illustrated by Axel Scheffler in 1988 was The Piemakers by Helen Cresswell (Axelscheffler, n.d.).

His first book with Julia Donaldson was "A Squash and a Squeeze." Axel Scheffler and Julia Donaldson's partnership began with this book (Axelscheffler, n.d.). Axel Scheffler, illustrator, and Julia Donaldson, author, have collaborated on some of the most influential works of children's fiction. Young children were drawn to these renowned works due to the humor and the wild, frightening traits of certain characters. The Gruffalo (1999), Zog (2010), and The Highway Rat (2011) can be listed among them. Scheffler's fanged, slightly frightening characters are unified with Donaldson's rhyming text. The duo, who have become synonymous with the preschool library's song and songwriting partnership between John Lennon and Paul McCartney, have sold millions of books. Many of these have been turned into BBC animations, broadcast every year on Christmas Day. The last one, 'The Smeds and the Smoos,' an adaptation of Romeo and Juliet in 2019, was broadcast in the UK and watched by 8.1 million households (Brown, 2024).

The Gruffalo, written by author Julia Donaldson and illustrated by Axel Scheffler, has been translated into 86 languages and sold more than 14 million copies, making it one of the most successful picture books of all time (dPictus, n.d.). In an interview with The Guardian, the illustrator said that he would be remembered as the Gruffalo illustrator throughout his career (Ferguson, 2023). The book, originally titled The Gruffalo, was translated into Turkish as Yayazula. Later, since the book was very popular with the target audience, they published "Yayazula's Child" as a sequel.

The book got the Axel Scheffler Smarties Award the year it was published. Since then, he has made many books with Julia, but The Gruffalo has been their most popular book so far. On the other hand, the first illustrations of The Gruffalo were considered by the editor to be 'too scary for small children,' so he had to make the character a little rounder and 'cuter' (Axel Scheffler, n.d.).

Axel Scheffler's illustrated and highly acclaimed work Stick Man is a story about the adventures of a man who lives happily in the forest with his wife and three children after going out for a walk on New Year's Eve. The cartoon film of this storybook was released in 2017 and received great acclaim. Here, the stick man assumes a human form. It has legs and arms. He has human feelings. Throughout the story, he is sad and happy, and there are scenes reflecting these feelings.

Although he did not directly impact his illustrations, Scheffler drew inspiration from some artists. He consistently asserted that Tomi Ungerer's illustrative methodology significantly impacted him. Despite the distinctiveness of his style, the humor and attention to detail in his work are analogous to his own creations. William Steig, Edward Gorey, Saul Steinberg, Czech artist Jiří Šalamoun, and Swedish Eva Lindström are among the artists whose styles she admires (dPictus, n.d.).

Children's books use stories and drawings to try to educate and amuse its readers. The most effective children's literature is defined by the establishment of imaginative, thrilling, and plausible realms. For books to captivate a child's imagination, they must employ colors boldly, present robust concepts, include consistent characters, and exhibit innovative design (Wigan, 2012, p.69). Axel Scheffler employs a particular visual language, including vivid colors and intricate textures that harmoniously combine humor with meticulous observation in his designs.

Analyzing Axel Scheffler technically, unlike the digitally designed illustrations we are used to in today's world, he designed all his illustrations as analog, that is, using traditional materials and methods such as pencil, paint, paper, and canvas.

Axel Scheffler states that his desk is usually messy while working and that he works with a special brand of watercolor paper. He plans his drafts in small sizes. Afterwards, he conveys his sketches on watercolor paper through the illuminated table. He determines the outlines of the illustration with black ink and a black pen. He colors everything with Ecoline inks using brushes and then with colored pencils over the top. Finally, he redraws some of the lines or uses a little white gouache for highlights (dPictus, n.d.). He sketched the characters of the book "The Smeds and The Smoos" in a BBC program. In this program, he created the sketch of the illustration using charcoal.

In 2022 Axel was awarded the Federal Order of Merit, or Bundesverdienstkreuz, by the German government. Today he spends most of his time illustrating children's books and participating in events and festivals (Axel Scheffler, n.d.). Axel Scheffler publishes his works and announcements on his website.

RESULTS AND INTERPRETATION

The research data includes illustrations produced by Axel Scheffler from 1999 to 2024. The sample of the study consists of 15 children's books containing anthropomorphic illustrations. We analyzed the study data using descriptive analysis, a qualitative research method. Firstly, we evaluated the artist's anthropomorphic illustrations in this section using graphic design principles and elements. The artist's works were analyzed in terms of graphic design elements (line, stain, light and shadow, color, texture, pattern, form, and typography) and principles (hierarchy, rhythm and movement, unity and diversity, balance, contrast, emphasis, and negative-positive space).

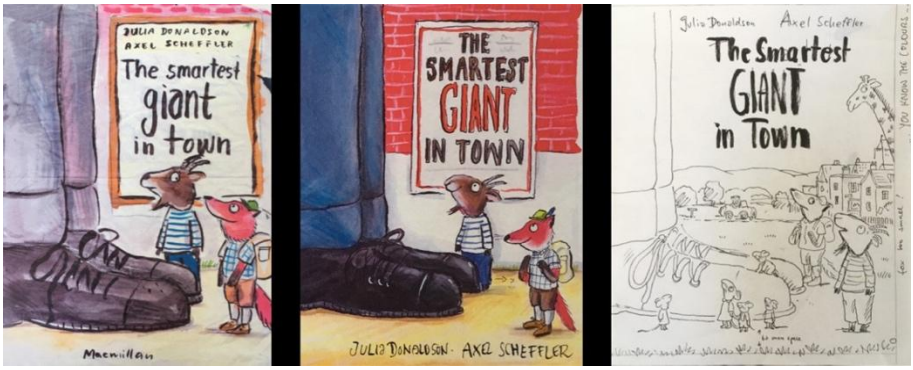

Image 6. "The Smartest Giant in Town" book cover (dPictus, n.d.).

Image 6 illustrates the stages of the cover design of "The Smartest Giant in Town" children's storybook. After the first colored drawings on the left, the final version of the book cover was determined to be the uncolored version on the right. In the final version of the design, a city image was added as the background. As can be seen in the example, Axel Scheffler completes the sketch of the drawing as a whole with typography and colors it in the last step. While there were two humanoid animal characters in the previous cover design, it is seen that it has been renewed as eight characters in the latest design. These characters are drawn with human-like clothes and behaviors.

According to Wigan (2012, p. 64), a line is a trace formed by a moving point. Lines have many qualities that can convey feelings and thoughts. They can be rhythmically strong, energetic, tense, elegant, controlling, and vigorous.

In Scheffler's illustrations, the lines are fluid and appear to be caricaturised in general. Scheffler meticulously attends to details, despite his illustrations employing simple lines that are easily comprehensible to children. He pays

attention to space designs in his illustrations. The illustrations of space in the characters' scenes are quite detailed. This makes the text visually strong.

One of Axel Scheffler's story series containing anthropomorphic illustrations is "Pip and Posy." The Turkish translation of this series is "Tavşancan and Faresu." Pip and Posy was written by Camilla Reid and illustrated by Axel Scheffler. The target audience is preschool children aged 2 to 5. The plot of the book is generally based around the two main characters, Pip (Tavşancan) and Posy (Faresu), and other side characters. After attracting a lot of attention, Pip and Posy for preschool children was animated, and then educational content was created as Pip and Posy Let's Learn. Furthermore, Pip and Posy's graphic design products are sold. Tavşancan and Faresu series consists of many stories. These stories have been translated into Turkish under the names of Bedtime Frog, Snowy Day, Big Balloon, Birthday Celebration, Friendly Snail, Christmas Tree, Super Toy, New Friend, Look and Say, Little Puddle, and Scary Monster. In the story, there are side characters apart from Tavşancan and Faresu. These are Frankie, Mo, Zac, and Jamila

Image 7. Images from the Tavşancan and Faresu series (Scheffler, 2020).

Tavşancan and Faresu enjoy playing games, doing activities together, and having fun. However, Tavşancan and Faresu sometimes experience emotional events that are common for children of their age. They sometimes get angry or upset, and sometimes things go wrong beyond their control. However, the story always ends with Tavşancan and Faresu hugging each other. While the stories generally try to give children positive feelings such as love, respect, and kindness, they contribute to the development of a sense of empathy for the other person in the developing events. This is a situation we often encounter in Fables. According

to Bilkan (2020, p. 6), animal tales are generally short. In these tales, the main goal is to share in the parable and to learn a lesson from the event. In such tales, educational elements are at the forefront as well as the feature of entertainment. This type of fairy tale intertwines reality and imagination.

These characters have all the human feelings. They act and behave like humans. The characters have toys in the form of animals. For instance, we observe that the character Faresu typically carries his frog toy alongside the baby. In some scenes, the character Tavşancan carries his pig-shaped toy on his lap. The characters make movements and play with toys that the target audience's age group can play with. For instance, Tavşancan and Faresu frequently use the scooter, a popular toy among children of that age.

Image 8. Images from the Tavşancan and Faresu series (Reid & Scheffler, 2022).

Color is a graphic designer's most powerful tool for visual communication. It influences the observer by offering visual dynamism and variety in daily experiences. Color is primarily used to attract attention, group different elements, reinforce meaning, and enhance visual compositions. It can also instantly convey an attitude or feeling, trigger a reaction, and especially increase emphasis, which is one of the principles of graphic design (Poulin, 2018). In Scheffler's illustrations, it is generally seen that he generally provides emphasis with color. Image 8 presents this effect clearly. The package in the hand of Tavşancan on the left side consists of contrasting colors, emphasizing this point. On the left side, the red car and the green dress in the hands of Fare Su increase the emphasis by creating contrast. Thus, the viewer's eye is directed to the red car.

Following the narrative elements that contribute to the success of the story in children's books, the most important part is the visual aesthetic structure of the story and its effective reaching the target audience in terms of visual communication design. In the book Tavşancan and Faresu, the side characters, as well as the main characters, are designed as anthropomorphic illustrations. All the characters in this series consist of anthropomorphic illustrations of animals. In character designs, the illustrations are caricatured, and the element of cuteness is increased. The texture element, which is among the elements of graphic design, appears as visual textures in this storybook. In the illustrations, the use of striped, checkered, or polka dot patterns in the clothes of the characters as patterns is at the forefront. The use of vivid, bright, and often primary colors attracts children's attention. It is possible to see the color palette used by painters such as Paul Gauguin and Henri Matisse, who left their mark on the history of art, in Axel Scheffler's illustrations. The use of vivid colors in the characters creates contrast with the space.

Contrast aspects play a crucial role in graphic design by capturing and maintaining the viewer's attention. These elements, which enhance the design's vitality through visual diversity, also establish the rhythm and emotional tone of the composition. This becomes even more evident in designs such as children's books, as the visual elements directing the viewer's eye in a certain hierarchy are of great importance for the effective conveyance of information (Dabner, Stewart, & Vickress, 2020, p.47).

In creating a design, the elements need to have a harmonious balance. A well-designed balance helps the design have a clear and simple message. A symmetrical design is vertical and balanced from the center. These designs are usually more corporate in terms of content and usage. Asymmetrical designs, on the other hand, are less prescriptive and generally more varied in content (Ambrose & Aono- Billson, 2013, p. 126). Considering the composition of the characters in the illustrator's works on the page, it is seen that they are usually in the middle area. However, asymmetric rather than symmetric balance is preferred in terms of placement. This situation provides dynamism instead of stagnation in the composition.

There is no human among the characters in this series. In fact, Faresu is drawn while reading a book in one scene, and the book she is reading is the story of Little Red Riding Hood. The Little Red Riding Hood in the story is a mouse like herself. Scheffler's illustrations are not only aesthetically pleasing but also contain visual elements that strengthen the storytelling. Furthermore, by adding such details to his illustrations, Scheffler strengthens the humorous aspect of the

story. An example of a book containing Scheffler's other anthropomorphic illustrations is a series of storybooks originally titled “Tales from Acorn.” The title of this series is translated into Turkish as Tales from the Acorn Forest.

It is possible to convey the importance of each element by establishing a hierarchy between the elements in the composition. There are many methods, such as grouping, color, or similarity, to establish this hierarchy. This helps the audience to read the design and thus contributes to the message or content reaching the target audience (Ambrose & Aono- Billson, 2013, p. 128). Image 9 presents the illustration in the book titled “Our Cat Friends.” In this visual, Scheffler has created a composition in accordance with hierarchy, one of the design principles. The eye focuses on the left side of the design. On the left side, the main character cat is large in size and draws attention with its colorful and patterned outfit. The size and color of the cats create a contrast. The placement of the characters and the environment in the composition is planned to guide the reader's eye movements.

Image 9. From Our Cat Friends Series (Scheffler & Wittkamp, 2023).

The illustration in Image 10 is taken from the storybook The Masked Rat, originally titled “The Highway Rat.” Julia Donaldson and Axel Scheffler prepared the Masked Rat story together**.** Axel Scheffler said about The Masked Rat: "Dressed rats, unlike horses, are one of my favorite things to draw. I love the absurdity of this hero. The scale of horses, mice, and animals is, of course, completely unrealistic, but picture books have their logic, and anything is possible" (Axel Scheffler, n.d.).

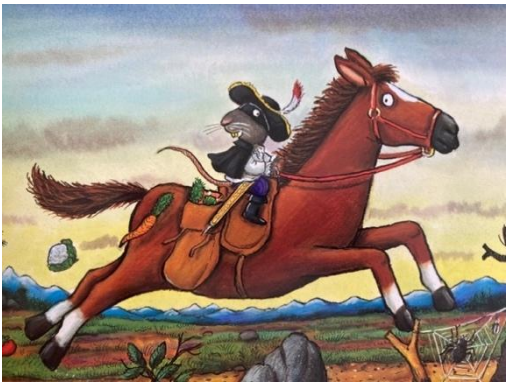

Image 10. Images from the Masked Mouse Book (Donaldson, 2023, p.3).

Axel Scheffler does not design the typography in the book, but he creates the right spaces where the text can come. Hence, he provides a balance of negative and positive space for the composition. The design places the text in harmony with the illustrations in the negative spaces. Image 11 illustrates the other anthropomorphic heroes of the story. Color harmony and pattern use inside characters are striking. The textures of the objects in the space add warmth to the composition.

Image 11. Images from the Masked Mouse Book (Donaldson, 2023, p.26-27).

Image 12. Characters from The Lost Monkey (Donaldson, 2022).

The butterfly and dragonfly characters in the book "The Lost Monkey," originally titled "Monkey Puzzle," appear as anthropomorphic illustrations. In the story, the blue butterfly helps the monkey find his mother. Black contour is used in the illustrations. In coloring the characters, light and shadow were considered. It is seen that vivid colors are used. In the butterfly and dragonfly character, the head is in human form. The head, which features a nose, eyes, and a mouth, resembles a drawing of a man. The rest of the part other than the head looks like an animal.

According to Wigan (2012), it is observed that illustrators use visual images not only as aesthetic elements but also as a means of representing intellectual concepts. Visual expression, in this context, is shaped by a distinctive and personal language developed by the artist to convey messages and offer creative solutions to specific problems. Within this form of expression, tools such as symbolism, visual metaphor, exaggeration, simile, and various creative fictions are used to influence the feelings and behaviors of the audience. However, creating such a visual language requires both technical skills and a continuous research process and awareness of the target audience and context.

In analyzing the data, four main categories were identified to interpret the illustrations in terms of visual communication after examining the principles and elements of graphic design: (1) Conveying Feelings through the Use of Color, (2) Conveying Feelings with the Power of Expression, (3) Compliance with Storytelling (Text- Visual Relationship) and (4) Reflection of Cultural/Educational Content. The illustrations in each book were analyzed in this direction; it was described which visual criteria the illustrations focused on and which messages were conveyed through which visual codes. In this analysis process, the color palettes of the illustrations, the facial expressions and gestures of the characters, the relationship between the illustrations and the text, and cultural references were considered; coding based on frequencies was made under each theme. Thus, both the semantic density and thematic diversity of the illustrations were revealed with a systematic approach.

Table 1 presents an analysis of the meanings conveyed by the illustrations in Axel Scheffler's 15 books that feature anthropomorphic illustrations.

Tablo 1
Table of visual communication analysis of images

Category	**Anthropomorphic Illustrations** (Code)	f
Conveying Feelings through the Use of Color	C3, C6, C7, C8, C10, C11	6
Conveying Feelings with the Power of Expression	C1, C2, C3, C4, C5, C6, C7, C8, C9, C10, C11, C12, C13, C14, C15	15
Compliance with Storytelling (Text- Visual Relationship)	C1, C2, C3, C4, C5, C6, C7, C8, C9, C10, C11, C12, C13, C14, C15	15
Reflection of Cultural/Educational Content	C1, C2, C3, C4, C5, C6, C7, C8, C9, C10, C11, C12, C13, C14	14

Analyzing Table 1, we can see that each of the themes of "Conveying Feelings with the Power of Expression" and " Compliance with Storytelling (Text- Visual Relationship)" are found at the highest level in all 15 books. This situation indicates that Axel Scheffler's illustrations exhibit a very consistent approach in terms of establishing an emotional tie with the narrative and providing illustration-text integrity. Next, we observed the theme of "Reflection of Cultural/Educational Content" in 14 books. On the other hand, “Conveying Feelings through the Use of Color” was observed in 6 books. Storybooks generally use vivid colors in joyful scenes and colder colors in sad ones. However, Axel Scheffler's books consistently employed vivid colors during moments of crying, anger, and happiness.

CONCLUSION

The present study aims to examine the anthropomorphic illustrations in the stories of Axel Scheffler, who is known for his popular children's story books, from a graphic design perspective. In order to achieve this objective, a comprehensive examination was conducted on the illustrations produced by the illustrator between 1999 and 2024. The present study will examine a sample of fifteen children's books that feature the artist's anthropomorphic illustrations. The present study employed qualitative research methods. Following the establishment of the conceptual framework through a thorough literature review, the artist's illustrations, characterised by their anthropomorphic elements, were subjected to a detailed descriptive analysis. Axel Scheffler has achieved significant renown for his contributions to the realm of children's literature,

particularly through his collaborations with the renowned poet and author, Julia Donaldson.

In children's storybooks, after the narrative features that make the story engaging, the visual aesthetic and the effectiveness of the graphic design in reaching the target audience become the most significant components. For this reason, the works of the illustrator were analysed in terms of graphic design. Firstly, anthropomorphic illustrations of the artist were tried to be evaluated in terms of graphic design principles and elements. The artist's works were examined in terms of graphic design elements (line, stain, light and shadow, colour, texture, pattern, form, typography) and principles (hierarchy, rhythm and movement, unity and diversity, balance, contrast, emphasis, negative-positive space). In Scheffler's illustrations, the lines are fluid and generally caricatured. Although Scheffler's illustrations have simple lines that children can find quite understandable, attention is paid to details. He pays attention to space designs in his illustrations. The space drawings in the scenes of the characters are quite detailed. When analysed in the composition of his illustrations, it is seen that he provides a balance of negative and positive space. In the negative spaces of the design, the texts are placed in harmony with the visuals. This makes the text visually strong.

In analysing data, after examining graphic design principles and elements, four main categories have been identified to interpret visuals from a visual communication perspective: (1) Conveying Feelings through the Use of Color, (2) Conveying Feelings with the Power of Expression, (3) Compliance with Storytelling (Text- Visual Relationship), and (4) Reflection of Cultural/Educational Content. The illustrations in each book were analysed in line with this framework; the visual criteria on which the images focused, and the visual codes used to convey messages were described. During this analysis process, the colour palettes in the illustrations, the facial expressions and gestures of the characters, the relationship between the visuals and the text, and cultural references were considered; frequency-based coding was performed under each theme. Thus, both the semantic density of the visuals and the thematic diversity were revealed through a systematic approach. According to the findings, the themes of "Conveying Feelings through Power of Expression" and 'Harmony with Storytelling' were found in all 15 books, indicating that they were the most prevalent themes. This shows that Axel Scheffler's illustrations demonstrate a consistent approach to establishing an emotional connection with the narrative and ensuring visual-textual coherence. Next, the theme of 'Reflection of Cultural/Educational Content' was observed in 14 books. On the other hand, "Conveying Feelings through the Use of Color" was observed in 6 books. In

storybooks, it was observed that bright colours were generally used in cheerful scenes and cooler colours in sad scenes. However, in Axel Scheffler's books, it was observed that vibrant colours were used consistently, whether the characters were crying, angry, or happy. His drawing style, bright colours, and anthropomorphic illustrations make his storytelling unique and entertaining.

These findings reveal that Axel Scheffler's children's book illustrations are consistent and purposeful productions in terms of both formal and semantic aspects of graphic design. The use of colour, composition, anthropomorphic characters and humorous narration appeal to children's visual world and enhance the impact of the story. In character design, the illustrations are caricatured to increase the element of cuteness.

In terms of graphic design, the illustrations are clear, simple and understandable. This allows the message of the story to reach the target audience. In today's world where illustrations are produced with the help of artificial intelligence or digitally, Axel Scheffler is one of the rare illustrators who designs his illustrations using traditional materials and techniques in analogue form. It is thought that the research will contribute to the literature since it is the first study conducted in the field related to the artist.

REFERENCES

Ambrose, G., & Aono- Billson N. (2013). *Grafik Tasarımda Dil ve Yaklaşım*. (M. Taşçıoğlu Trans.) Literatür.

Axelscheffler (n.d). *Who is he?* https://axelscheffler.com/who-is-he, Access date: 22.10.2024.

Berger, J. (2017). *Hayvanlara Niçin Bakarız.* (C. Çapan, Trans.). Tudem Yayın Grubu.

Bilkan, A. F. (2020). *Masal Estetiği.* Akçağ Basım.

Brown, H. (2024, September 18). *Gruffalo Artist Axel Scheffler: 'Young Children Should Be Much More Independent'.* https://inews.co.uk/culture/books/gruffalo-artist-axel-scheffler-interview-3273529, Access date 09.12.2024.

Carvajal, D. (2020, June 12). The strange and controversial prehistoric 'sorcerer' of the Cave of the Trois Frères. https://bit.ly/4g6PSje, Access date: 10.01.2025.

Cook, J. (2017). *The Lion Man: an Ice Age Masterpiece*. https://bit.ly/4h0nYqb, Access date: 04.01.2025.

Cynthiya, R. J S. & Bhuvaneswari, R. (2022). Anthropomorphism in Indian visual narratives. *Theory and Practice in Language Studies, 12(9), 1811-1818.* https://doi.org/10.17507/tpls.1209.14*, Access date:* 18.11.2024.

Dabner, D., Stewart, S., & Vickress, A. (2020). *Graphic Design School: The Principles and Practices of Graphic Design* (7th ed.). Wiley.

Donaldson, J. (2022). *Maymun Bulmaca*. (Scheffler [Illustrator], Trans. A. Berktay).). Türkiye İş Bankası Yayınları

Donaldson, J. (2023). *Maskeli Fare*. (Scheffler [Illustrator], Trans. A. Berktay). Türkiye İş Bankası Yayınları

dPictus (t.y). *Axel Scheffler*. https://bit.ly/4jehzcx, Access date: 13.11.2024.

Fischer, S. (2021). *Hieronymus Bosch: The Complete Works* (40th Ed.). Taschen.

Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş.* Kabalcı Yayınları.

Ferguson, D. (2023). Axel Scheffler: 'To work for children, you must have optimism'. *The Guardian.* https://bit.ly/4g0ZvQm., Access date: 02.01. 2025.

Gombrich, E.H. (1997). *Sanatın Öyküsü*. (E. Erduran ve Ö. Erduran, Trans.). Remzi Kitabevi.

Kırılmış, Y. (2016). Hayvan masalları ile ezop masalları'nın karşılaştırılması. *Akademik Bakış Dergisi,* (56), 489-502.

Lévi- Strauss, C. (2023). *Mit ve Anlam. (G. Y. Demir, Trans.).* Minotor Kitap.

Museumulm (n.d.). Archaeology.https://bit.ly/4ajX2iG, Access date: 02.01.2025.

Pakinson, C. (2020). *Animals, Anthropomorphsim and Mediated Encounters*. Routledge. https://ereader.perlego.com/1/book/1375708/0, Access date: 18.12.2024.

Poulin, R. (2018). *The Language of Graphic Design: An İllustrated Handbook for Understanding Fundamental Design Principles*. Rockport Publishers.

Potter, B. (2022). *Tavşan Peter'in Masalı.* Büyülü Fener Yayınları

Picq, P., Digard J. P., Cyrulnik B. & Matignon K.L. (2024). *Hayvanların En Güzel Tarihi*. (B. Onaran, Trans.).Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Reid, C., & Scheffler, A. (2022). *Tavşancan ile Faresu Doğum Günü Kutlaması.* (14th ed.). Hep Kitap.

Sauvet, Von Georges. (2019). Die Kunde. Zeitschrift für niedersächsische *Archäologie,* (70), 23–38, https://bit.ly/4g05wwL., Access date: 06.11. 2024.

Scheffler, A.(2020). *Tavşancan ile Faresu Bak ve Söyle.* (38th ed.). Hep Kitap.

Scheffler, A., & Wittkamp, F. (2023). *Kedi Dostlarımız*. (Z. Alpaslan, Ed.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Timberlake, W. (2008). Anthropomorphism revisited. *Comparative Cognition & Behavior Reviews.* Comparative Cognition Society. https://doi.org/10. 3819/ccbr.2008.20010

Wigan, M.(2012). *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü.* Literatür.

Williams L.J.D. (2022). *Mağaradaki Zihin.* (T. Esmer, Trans.). Yapı Kredi Yayınları.

Yousif, K. (2016). *Balzac, Grandville, and the Rise of Book Illustration.* Routledge.

EXTENDED ABSTRACT

The use of anthropomorphism in children's books and visual storytelling dates back thousands of years. Anthropomorphic illustrations in children's books are highly effective in establishing an emotional tie with children. Axel Scheffler, an internationally renowned illustrator, is an outstanding illustrator who continues his illustrations with analog methods in today's digital world.

Aim: This study aims to analyze the anthropomorphic illustrations in Axel Scheffler's stories in terms of graphic design. The illustrations produced by the illustrator from 1999 to 2024 were analyzed for this purpose. The sample of the study consists of 15 children's books containing anthropomorphic illustrations. The sample was selected among the illustrations that would provide data for the study in terms of both technical diversity and thematic density. It is assumed that these selected books represent the general design approach of the artist.

Method: The study's conceptual framework, which employed a qualitative research method, was developed through a literature analysis utilizing both national and international sources. In this regard, anthropomorphism in art was first mentioned in the conceptual framework, and then anthropomorphic illustrations were analyzed. Axel Scheffler's anthropomorphic illustrations were analyzed and interpreted in line with the themes determined in terms of graphic design and visual perception. The study data has been examined using descriptive analysis methodology.

Results and Interpretation: In children's storybooks, after the narrative features that make the story engaging, the visual aesthetic and the effectiveness of the graphic design in reaching the target audience become the most significant components. For this reason, the works of the illustrator were analysed in terms of graphic design. Firstly, anthropomorphic illustrations of the artist were tried to be evaluated in terms of graphic design principles and elements. The artist's works were examined in terms of graphic design elements (line, stain, light and shadow, colour, texture, pattern, form, typography) and principles (hierarchy, rhythm and movement, unity and diversity, balance, contrast, emphasis, negative-positive space). In Scheffler's illustrations, the lines are fluid and generally caricatured. Although Scheffler's illustrations have simple lines that children can find quite understandable, attention is paid to details. He pays attention to space designs in his illustrations. The space drawings in the scenes of the characters are quite detailed. When analysed in the composition of his illustrations, it is seen that he provides a balance of negative and positive space. In the negative spaces of the design, the texts are placed in harmony with the visuals. This makes the text visually strong.

In analysing data, after examining graphic design principles and elements, four main categories have been identified to interpret visuals from a visual communication perspective: (1) Conveying Feelings through the Use of Color, (2) Conveying Feelings with the Power of Expression, (3) Compliance with Storytelling (Text- Visual Relationship), and (4) Reflection of Cultural/Educational Content. The illustrations in each book were analysed in line with this framework; the visual criteria on which the images focused, and the visual codes used to convey messages were described. During this analysis process, the colour palettes in the illustrations, the facial expressions and gestures of the characters, the relationship between the visuals and the text, and cultural references were considered; frequency-based coding was performed under each theme. Thus, both the semantic density of the visuals and the thematic diversity were revealed through a systematic approach. According to the findings, the themes of "Conveying Feelings through Power of Expression" and 'Harmony with Storytelling' were found in all 15 books, indicating that they were the most prevalent themes. This shows that Axel Scheffler's illustrations demonstrate a consistent approach to establishing an emotional connection with the narrative and ensuring visual-textual coherence. Next, the theme of 'Reflection of Cultural/Educational Content' was observed in 14 books. On the other hand, "Conveying Feelings through the Use of Color" was observed in 6 books. In storybooks, it was observed that bright colours were generally used in cheerful scenes and cooler colours in sad scenes. However, in Axel Scheffler's books, it was observed that vibrant colours were used consistently, whether the characters were crying, angry, or happy. His drawing style, bright colours, and anthropomorphic illustrations make his storytelling unique and entertaining.

Conclusion: These findings reveal that Axel Scheffler's children's book illustrations are consistent and purposeful productions in terms of both formal and semantic aspects of graphic design. The use of colour, composition, anthropomorphic characters and humorous narration appeal to children's visual world and enhance the impact of the story. In character design, the illustrations are caricatured to increase the element of cuteness.

In terms of graphic design, the illustrations are clear, simple and understandable. This allows the message of the story to reach the target audience. In today's world where illustrations are produced with the help of artificial intelligence or digitally, Axel Scheffler is one of the rare illustrators who designs his illustrations using traditional materials and techniques in analogue form. This study is regarded as an innovative and original contribution to the literature, as it examines the artist from a graphic design perspective.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4725-4771
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.86511
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 22.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 14.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 27.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Kirik, E. (2025). Andırın Ağzı: Ünlüler (Kahramanmaraş Ağızları-V). *Journal of History School.* 78, 4725-4771.

ANDIRIN AĞZI: ÜNLÜLER (KAHRAMANMARAŞ AĞIZLARI-V)[1]

Esra KİRİK[2]

Öz

Türk Dili geçmişten günümüze kadar milyonlarca insanın izini taşıdığı bir dil olarak zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bu geçmiş kendini standart yazı dili haricinde günlük hayattaki ağızlarda da göstermektedir. Türkiye Türkçesi ağızları, Türkçenin tarihî gelişim sürecini ve bölgesel çeşitliliğini yansıtan, aynı zamanda kültürel belleği taşıyan canlı dil unsurlarıdır. Bu ağızlar, sadece dilbilimsel çözümlemeler açısından değil; halkbilimi, sosyoloji, antropoloji ve tarih gibi birçok disiplin açısından da önemli veri kaynakları sunmaktadır. Ağızların sistemli biçimde incelenmesi, Türkçenin ses ve biçim özelliklerinin yanı sıra toplumların yaşam biçimi, değer dünyası ve kültürel sürekliliği hakkında da önemli ipuçları verir. Bu çalışmada, Kahramanmaraş ilinin Andırın ilçesine bağlı beş mahallede yaşayan (Akçakoyunlu, Boğazören, Hacıveliuşağı, Kargaçayırı ve Orhaniye) konuşurlardan derlenen sözlü veriler ışığında Andırın yöresine ait ağız özellikleri, özellikle ünlülerin kullanımı açısından ele alınmıştır. Sonuçlar, bu sınırlılıklar doğrultusunda ele alınmalıdır. Saha araştırmasına dayanan bu çalışmada, ağız özelliklerini koruduğu düşünülen, çoğunluğu elli yaşın üzerinde, okuma-yazma bilmeyen veya ilkokul düzeyinde eğitim görmüş, özellikle yaşadığı çevreden uzun süre ayrılmamış konuşurlarla görüşülmüştür. Kayıtlar ses kayıt cihazıyla alınmış; derlenen veriler *Turkish Studies* transkripsiyon fontuyla yazıya aktarılmış ve fonetik düzlemde çözümlenmiştir. Ağızların sistematik olarak belgelenmesi, hem dilin yaşayan varyantlarını kayıt altına almak hem de ağızların zamanla yok olmasının önüne geçmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yönüyle çalışma, dilbilime olduğu kadar disiplinler arası araştırmalara da katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Andırın Ağzı, Ünlü Sesler, Ünlü Uzunluğu, Ünlü Değişmesi.

[1] Eetik kurul onayı Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde 04.03.2022 tarih, E.106753 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, esrakirik@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3964-065X

Andırın Dialect: Vowels (Dialects of Kahramanmaraş -V)

Abstract

The Turkish language has a rich and deep-rooted history, bearing the traces of millions of people from past to present. This history manifests itself not only in the standard written language but also in the dialects of daily life. Turkish dialects in Türkiye are living linguistic elements that reflect the historical development and regional diversity of Turkish, while also carrying cultural memory. These dialects provide important data sources not only for linguistic analysis but also for many disciplines such as folklore, sociology, anthropology, and history. Systematic examination of dialects provides important insights into not only the phonetic and morphological characteristics of Turkish, but also the lifestyle, values, and cultural continuity of societies. This study examines the dialect characteristics of the Andırın region, particularly in terms of the use of vowels, using oral data collected from speakers living in five neighborhoods (Akçakoyunlu, Boğazören, Hacıveliuşağı, Kargaçayırı and Orhaniye) in the Andırın district of Kahramanmaraş province. The results should be considered in light of these limitations. This study, based on field research, interviewed speakers believed to have preserved their dialect characteristics, the majority of whom were over fifty years old, illiterate or had only a primary school education, and had not been away from their home communities for extended periods. The recordings were recorded with a voice recorder; the compiled data was transcribed using the *Turkish Studies* transcription font and analyzed phonetically. Systematic documentation of dialects is crucial both for documenting the surviving variants of a language and for preventing their extinction over time. In this respect, the study aims to contribute to linguistics as well as to interdisciplinary research.

Keywords: Türkiye Turkish Dialects, Andırın Dialect, Vowels, Vowel Lenght, Vowel Mutation.

GİRİŞ

Kahramanmaraş iline bağlı bir ilçe olan Andırın, doğal zenginlikleri, tarihi geçmişi ve coğrafi konumuyla dikkat çeken yerleşim birimlerinden biridir. Kuzeyinde Göksun ve Saimbeyli, batısında Feke, güneybatısında Kadirli, güneyinde Bahçe ve Düziçi ilçeleri, güneydoğusunda Türkoğlu, doğusunda ise Kahramanmaraş'ın merkez ilçelerinden Onikişubat bulunmaktadır (Kahramanmaraş Valiliği, 2014). İlçe, 1178 km² yüzölçümüne sahiptir ve 2024 yılı verilerine göre nüfusu 32.059'dur (*TÜİK Andırın toplam nüfus*, 2025).

İlçenin adıyla ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Andurana yani And(a)-ura-(wa)na "Yüce Ana Tanrıça Yurdu" anlamına gelmektedir. Ermeni kaynaklarında Andırın ismine Andrion (Andriun) şeklinde rastlanmaktadır. Yinanç'a göre Osmanlı kaynaklarında Andırın ismi Andırun olarak geçmektedir (Bal, 2005, s.

545). Kimi kaynaklarda Andırın adının Osmanlılardaki Saray mektebinden geldiği düşünülse de bu bir rivayettir (Gökhan, 2014, s. 19). Günümüzde ise Andırın Kahramanmaraş'a bağlı bir ilçe olarak varlığını sürdürmektedir.

Andırın, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bölgede Asur, Hitit, Roma, Bizans, Haçlı, Arap, Memluk, Selçuklu ve Osmanlı izlerine rastlanmaktadır[3]. 1515 yılına kadar Dulkadirli Beyliği'nin hâkimiyetinde kalan Andırın, aynı yıl Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu süreçte Turna Dağı'nda Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim ile Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bozkurt arasında bir savaş yaşanmış ve Dulkadirli Beyliği tarihe karışmıştır (Yinanç, 1994, s. 555). Osmanlı döneminde Andırın, uzun süre Kars-ı Maraş (Kadirli) sancağına bağlı bir nahiye statüsünde kalmıştır. 1867 yılında II. Abdülhamid'in idaresiyle kaza statüsüne yükseltilmiş; 1885'te kaza merkezi Andırın yerine Geben Karyesi olarak belirlenmiştir. Bu tarihte Andırın'ın 1904 yılındaki karyeleri Geben, Değirmendere, Taşoluk, Sisne, Bunduk, Şivilgi, Kürtler, Tatarlı (Torlar), Kabaklar, Emirler, Orçan, Darıovası, Torun, Gökçeli, Efirağızlı, Boztopraklı, Çiçekli, Sarıdanışmanlı, Acemli, Bekreci (Killik), Kabakçı, Bahadırlı, Bekdaşlı, Fatmalı, Ağcakoyunlu, Abazalı, Kızık, Mollamehmetli, Erenler, Sumaklı, Anacık, Boynuyoğunlu, Araplar (Kaleburnu), Kesin (Beylik), Tokmaklı, Karamanlı, Varyanlı, Karaköse uşağı, Kumarlı, Yayla Kumarlısı, Göleli, Tırtanlı, Gök Ahmetli karyeleridir. Bugün bu karyelerin çoğu aynı isimle varlığını mahalle olarak devam ettirmektedir. 1907 yılında Göksun'un kaza yapılmasıyla Andırın tekrar nahiye olmuştur. Andırın Cumhuriyetin ilanıyla 1924 yılında tekrar kaza statüsünü kazanmış ve günümüze kadar bu statüsünü korumuştur (H. Temiz, 2017, ss. 297-298). 2025 yılı itibariyle Andırın ilçesine bağlı 57 mahalle mevcuttur (*Andırın Kaymakamlığı*, 2025).

Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesi, Anadolu'nun Türkleşmesinden önceki dönemlere ait çok sayıda tarihî yapıyı bünyesinde barındıran, kültürel ve tarihî açıdan son derece zengin bir yerleşim alanıdır. Bölge, Bizans döneminden kalma kaleler başta olmak üzere, kilise, hamam ve gözetleme kuleleri gibi çok çeşitli mimari kalıntılara ev sahipliği yapmaktadır. Ceyhan Nehri ile Keşiş Suyu'nun birleşiminden başlayarak kuzeye doğru uzanan hat üzerindeki Kumkale, Anacık Kalesi, Haçtırın Kalesi, Akkale, Azgıt Kalesi ve Geben Kalesi gibi savunma yapıları (*Andırın Belediyesinin Tarihçesi*, 2025), yalnızca tarihî dokunun değil; bu dokunun zamanla bölge halkının diline, belleğine ve kültürel kimliğine yansıyan etkilerinin de göstergesidir. Andırın ve çevresindeki bu çok katmanlı tarihî yapılaşma, bölge ağzının oluşum sürecini doğrudan etkileyen önemli bir

[3] Genel hatlarıyla Kahramanmaraş'ın tarihi hakkında ayrıntılı bilgi alabilmek için ayr. bk. (Bal, 2014; Bülbül, 2014; Döğüş, 2014; Eyicil, 2014; Gökhan, 2014; Hawkins, 1986)

dinamik olmuştur. Roma ve Bizans dönemlerinden Osmanlı'ya uzanan bu süreçte, farklı etnik ve kültürel unsurların bir arada yaşadığı, etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkileşim, zamanla dile ait izler bırakmış; özellikle yer adlarında, kelime hazinesinde ve deyim yapılarında kendini göstermiştir.

Andırın halk kültürü, yörenin sosyokültürel ve tarihî dokusunu yansıtan zengin geleneksel unsurlardan oluşur. Doğum, evlenme ve ölüm merasimlerine dair uygulamalar, Kahramanmaraş genelindeki benzerleriyle örtüşmekle birlikte; "çaba yapma", "düğün okuma", "gelin başı bağlama" gibi kendine özgü unsurlarla dikkat çeker. Sözlü kültür açısından zengin olan Andırın'da, Karacaoğlan ve Kul Halil gibi tanınmış halk şairlerinin yanı sıra Öksüz Ozan (İhsan Öksüz), Ozan Havayi (Mahmut Eynallı) gibi yerel saz şairleri öne çıkmaktadır. "Meryem Çil", "Kız-Oğlan Taşı", "Kestel Mağarası" gibi efsaneler; halk hikâyeleri, masallar, fıkralar ve türküleşmiş ağıtlarla birlikte bölge halkının hafızasında yaşamaya devam etmektedir. Bu bağlamda "Hüseyin Çavuş" tipi etrafında şekillenen mizahi fıkralar, yöre halkının zekâsını ve dildeki yaratıcılığını yansıtır (Erşahin, 2017, ss. 303-306).

Andırın'ın halk kültürü unsurları, ağız özellikleri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Yöreye özgü geleneksel yaşam tarzı, tarım ve hayvancılıkla ilgili kelimelerin (ör. *çaba yapma*, *pırtı*, *tirşik*, *lüğüm*, *çellik*), halk oyunları ve şenlikler aracılığıyla kullanılan deyimlerin ve ninnilerin ağızda korunmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca yerli ağızda yaygın olan bazı fiil çekimleri, yer adları ve şahıs adları halk anlatılarında sıkça tekrarlandığından, bu kullanımlar ağızda yerleşik hâle gelmiştir. Bölgenin izole yapısında sözlü kültür aktarımının rolü büyüktür. Bunun yanında, halk edebiyatı ürünlerinde geçen kalıplaşmış ifadeler ve yöreye özgü kelimeler, ağız içi varyantların korunmasına ve nesilden nesle aktarılmasına zemin hazırlamaktadır.

İlçede Akdeniz iklimi görülmektedir. Andırın Kahramanmaraş'ın ve bölgenin en yeşil ve ormanlık ilçesidir. Oldukça engebeli bir arazi yapısı olan ilçenin ortalama rakımı 1.100 m'dir. İlçe sayfiye yaylacılığı için oldukça elverişlidir. Günümüzde bölgede görülen yaylacılık biçimi, her ne kadar eski yaşam tarzının kültürel bir uzantısı gibi algılansa da, yaz aylarında bölgeyi etkisi altına alan aşırı sıcaklık ve yüksek nem oranı, bu hareketliliği fizyolojik bir zorunluluk hâline getiren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Toroğlu & Gürbüz, 2011). Bu nedenle bölgeye yapılan göçler de ağız unsurlarını bir ölçüde etkilemektedir. İlçe 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra göç vermeye başlamıştır. TÜİK verilerine göre Kahramanmaraş'ın net göç hızı 2023'te -44,26 iken 2025 yılında 6,34'e yükselmiştir. Bu da göç edenlerin geri döndüğü ve kaybolma tehlikesiyle karşı

karşıya kalan ağızların belgelenmesinin önemini göstermektedir (*TÜİK Andırın net göç hızı*, 2025).

Öte yandan, bölgedeki tarihî geçitler ve kaleler çevresinde yerleşmiş toplulukların, uzun süre sınır boylarında yaşayan yarı göçer ya da askerî karakterli nüfus yapısıyla harmanlanması, Andırın ağzının fonetik ve morfolojik özelliklerinde diğer Maraş ağızlarından farklılaşmalara da neden olmuştur. Özellikle bazı sözcüklerin telaffuzundaki sertlik, kelime yapılarındaki yoğun takı kullanımı ve yer yer Arapça, Rumca kökenli alıntıların varlığı, bu tarihî derinliğin ağızlara bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Son yıllarda bölgede yapılan kazı ve arkeolojik çalışmalarla gün yüzüne çıkarılan yeni yapılar, Andırın'ın çok kültürlü geçmişini daha görünür kılarken, bu tarihî katmanların dile ait izdüşümlerini daha sistemli bir biçimde ortaya koyma imkânı da sunmaktadır. Bu bağlamda Andırın ağzı, yalnızca bir ağız çalışması değil; aynı zamanda bir tarihî dil mirasının çözümlemesi olarak da değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Andırın Ağzı Üzerine Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Andırın ağzı üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Doğrudan Andırın ağzının söz konusu edildiği bir çalışmaya rastlanmıştır. Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları adlı çalışmada bölgeye has 6 derlemeye yer veren ve bunları ses ve biçim bilgisi açısından yöre ağzının geneli içinde değerlendiren Erdem ve Kirik (2011, 2023) Andırın'a ait bir ağız haritası çizmeyi ihmal etmemiştir. Ancak bu çalışma Andırın'ı müstakil olarak değerlendirmemektedir. Bunun dışında Andırın ağzıyla ilgili bir çalışma mevcut değildir. Araştırmalar daha çok bölgenin fizikî ve beşerî coğrafyası ile ekonomisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bölge hakkında yapılan tarihî ve monografik çalışmalar dışında halk edebiyatı ve kültürü üzerine yapılan çalışmalarla sınırlı sayıda halk kültürü derleme faaliyetinden bahsedilebilir:

2 lisans bitirme tezi ile 1 yüksek lisans tezi mahiyetindeki çalışma ağızlarla disiplinler arası ortaklaşabilecek nadir alanlardan biri olan halk bilimiyle ilgilidir. M. Temiz (1995)'in Andırın Yöresinde Anlatılan Halk Hikayeleri adlı lisans bitirme tezinde 43 halk hikayesi ile 3 ağıt bulunmaktadır. Yine M. Temiz (2005), Andırın (Kahramanmaraş)'dan Derlenen Ağıtlar (İnceleme-Metin) adlı çalışmasında Andırın ağıtlarını derlemiş ve sınıflandırmıştır. Derlenen ağıt metinlerini çalışmasına yöre ağzından yer yer bazı biçim özelliklerine dikkat ederek vermiştir. Gümüş (2001)'ün Kızık Köyünden Derlenen Halk Edebiyatı Örnekleri adlı lisans bitirme çalışmasında ise 5 masal ile 25 ağıt bulunmaktadır. Bunların dışında Kahramanmaraş'taki ağıtlarla ilgili önemli sayılacak bir ağıt dizisinin birinci cildi Andırın ağıtlarına ayrılarak kapsamlı bir eser hazırlanmıştır

(bk. Uzun vd., 2012). Bu eserde ise Andırın ağıtları ayrıntılı olarak sınıflandırılarak incelenmiştir.

Bu çalışmalar dışında bölge ağzıyla ilgili ayrıntılı bir ağız çalışması kaydedilmemiştir. Yukarıda bahsedilen tarihî derinliğinden dolayı Andırın ağzı çalışılmaya muhtaç bölgelerden biridir.

YÖNTEM

Çalışmada Andırın'a ait 57 yerleşim bölgesi incelenmiş; 4 Kafkas yerleşimi Türk yerleşimlerden ayırılmış ve Kafkas yerleşmelerinden derleme alınmamıştır. 53 Türk yerleşimi mahalleden alınan derlemeler incelenmiş; bunlardan bölge ağzını yansıttığı düşünülen 5 mahalle (Akçakoyunlu, Boğazören, Hacıveliuşağı, Kargaçayırı ve Orhaniye) seçilerek çalışma alanı sınırlandırılmıştır[4]. Çalışmada saha araştırması esas alınmış; sözü geçen mahallelerden en az elli yaş üstünde, mümkünse okuma-yazma bilmeyen veya ilkokul seviyesinde eğitim görmüş, yaşadığı yerin dışına çıkmamış, yerel ağız özelliklerini koruduğu ve bölge ağzını iyi yansıttığı düşünülen konuşurlar tercih edilmiştir. Gerekli durumlarda, dil özelliklerini taşıması kaydıyla genç bireylerden de derleme yapılmıştır. Konuşurlardan kayıtlar sırasında sözlü onam alınmıştır. Elde edilen veriler, *Turkish Studies* transkripsiyon yazı fontu kullanılarak yazıya geçirilmiş; çalışmada kullanılan sesler, ayrıca *Ek 1- Çalışmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri* kısmında açıklanmıştır.

Çalışma, yalnızca ses bilgisiyle (fonoloji) sınırlı tutulmuş; bölgenin yaklaşık yüzde 10'una tekabül eden 5 mahalleyle sınırlandırılarak temsil gücü yüksek bir örneklem oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak sonuçların genellenebilirliği, bu sınırlılıklar doğrultusunda ele alınmalıdır. Çalışmada verilen bütün örnekler *Ek 2: Derleme Metinleri* kısmındaki derlemelerin bütününden alınmış; ancak bir araştırma makalesinin sınırlarını aşmaması gerektiği için burada yalnız bir kısmı

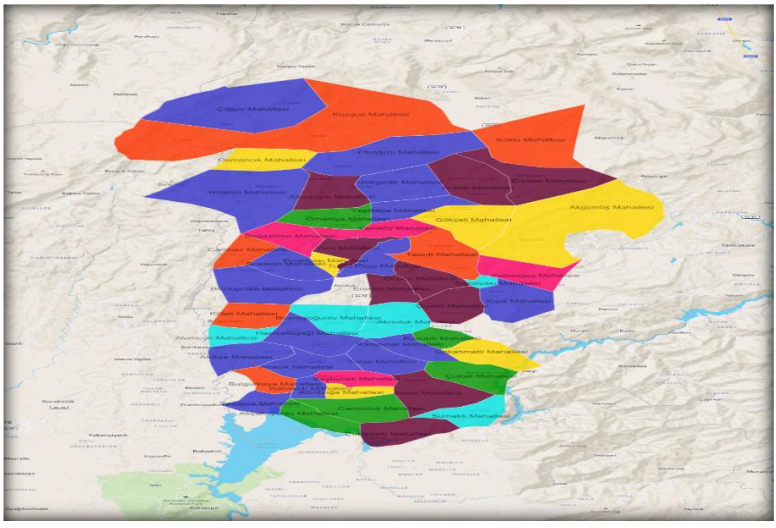
[4] Çalışmada kullanan ağız derlemeleri 2022 yılında alınmıştır. Andırın'da 2008'de kırsal yerleşmeler yani köyler vardır. Toplamda 54 köyden 49'u derlenen bölgede 5 mahalle çalışma alanının dışında bırakılmıştır. Altınboğa, Kargaçayırı ve Yeşiltepe köyleri Kafkas yerleşmeleri olduğundan derlenmemiştir. Ayşepınarı köyü ise bugün Kahramanmaraş'ın Onikişubat ilçesine ait bir mahalle olduğu için Andırın ağız derlemelerinin dışında bırakılmıştır. 2014'te Kahramanmaraş'ın Büyükşehir olmasıyla mahalle statüsü kazanan bu köylere yenileri eklenmiş; toplamda 53 mahalle ile derlemeler tamamlanmıştır. Ancak bu çalışmada bölge ağzını temsil ettiği düşünülen 5 mahalle (bölgenin yaklaşık yüzde 10'u) dikkate alınmıştır.

yayımlanabilmiştir[5]. Çalışmada yalnız okur-araştırmacı tarafından anlaşılmasında zorluk yaşanabilecek sözcükler parantez içinde anlamlandırılmış; bütün örnekler derleme kayıtlarına atıfla oluşturulmuştur.

Karahan'ın Anadolu ağızlarını sınıflandırdığı çalışmasında Andırın ağzı Batı Grubu Ağızlarının VII. Alt Grubunda yer almaktadır. İkinci derecede alt gruplardan Afşin, Elbistan, Göksun, Adana, Hatay, Tarsus ve Ereğli ağızları ile anılmaktadır (Karahan, 2022, s. 178).

Andırın ağzına ilişkin bu derleme ve çözümlemeler, sadece yerel bir ağzın belgelenmesi değil aynı zamanda Türkçenin ses yapısı, ağızlar arası etkileşim ve bölgesel farklılıklar gibi konulara da ışık tutmaktadır. Ayrıca, söz konusu ağızların zamanla değişime uğrayarak kaybolma tehlikesi göz önünde bulundurulduğunda, bu tür çalışmaların dilin kültürel sürekliliği açısından taşıdığı önem daha da belirginleşmektedir. Elde edilen verilerle Türkiye Türkçesi ağızlarının en önemli meselelerinden biri kabul edilen ağız haritalarını çizebilmek mümkün olmaktadır.

Andırın'ın bugün 57 mahalleye ayrılmış idari haritası şöyledir:

Harita 3: Kahramanmaraş Andırın'ın Mahalleleri (*Kahramanmaraş Andırın'ın mahalleleri*, 2025)

[5] Çalışmaya ait derleme metinleri tarafımızca yapılacak Andırın ağzına dair bütünlüklü bir kitap çalışmasında tamamen yayınlanacaktır. Burada yalnız okura-araştırmacıya fikir vermesi bakımından örnek metin olarak verilmiştir.

SES BİLGİSİ

1. Andırın Ağzında Ünlüler[6]

Ağızda oluşurken hiçbir engele uğramadan çıkan seslere ünlü denir. Ünlüler standart Türkçede **ağız geçidindeki açıklığa göre** geniş (/a/, /e/, /o/, /ö/) ve dar (/ı/, /i/, /u/, /ü/); **dilin durumuna göre** kalın (art) (/a/, /ı/, /o/, /u/) ve ince (ön) (/e/, /i/, /ö/, /ü/), **dudağın durumuna göre** düz (/a/, /e/, /ı/, /i/) ve yuvarlak (/o/, /ö/, /u/, /ü/) olarak sınıflandırılır (Korkmaz, 2021, ss. 4-5). Andırın ağzında standart Türkçedeki ünlülerin dışında, boğumlanma noktaları farklılaşmış ünlülere rastlanılmaktadır. Bunlar: [á], [à], [å], [ã], [ä], /è/, [é], [í], [ì], [i̊], [ó], [ò], [õ], [ô], [ú] ünlüleridir. Bu sesler -ünsüzlerle birlikte- çalışmanın ekinde verilen *Ek 1 Çalışmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri* başlığı altında açıklanmıştır.

2. Ünlülerde Uzunluk- Kısalık

Uzunluk-kısalıklarına göre ünlüler, uzun ve kısa ünlüler olmak üzere ikiye ayrılır. Uzun ünlü, boğumlanma süresi normal bir ünlünün süresinden daha uzun olan veya normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlü (Korkmaz, 1992, s. 156) olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ünlülerin uzunluk ve kısalık meselesi sıklıkla araştırılmaktadır.

2.1. Uzun Ünlüler

Eldeki metinlerden hareketle Andırın ağzında tespit edilen uzun ünlüler şunlardır: /ā/, /ē/, [ǟ], /ī/, /i̱/, /ō/, /ȫ/, /ū/, /ǖ/, /ȭ/, /ē̱/, [ǡ], [ō̱].

2.1.1 Birincil (Asli) Uzun Ünlüler

Türkçede birincil uzun ünlüler meselesi, henüz ortak kanıya varılamamış bir tartışma konusudur. Bir dilin bilinen en eski örneklerinden itibaren uzun olarak kullanılan ünlülere birincil (asli) uzun ünlüler denir (Buran, 2007, ss. 32-33). Bu tür ünlüler, herhangi bir ses olayı sonucu değil, dilin doğal gelişimi içerisinde uzunluklarını koruyarak günümüze ulaşmışlardır. Aynı zamanda, bu uzunluklar anlam ayırt edici nitelik de taşır (Buran, 2021, s. 552). Talat Tekin'e göre birincil uzun ünlüler herhangi bir ses olayı sonucu oluşmamış, dilin en eski katmanlarından itibaren var olan ünlülerdir. Buna karşın ikincil uzun ünlüler; ünlü düşmesi, hece kaynaşması gibi ses olayları sonucunda sonradan ortaya çıkan uzunluklardır. Birincil uzun ünlülerin Türkmen, Yakut ve Halaç lehçelerinde

[6] Türkiye Türkçesi ağızlarında ünlülerle ilgili spesifik çalışmalar sıklıkla yapılmaktadır. Derlenmiş bölgelerin ayrıntılı çalışılabilmesi ve ağız haritalarının oluşturulabilmesi için özellikle ses ölçütleri ayrıntılı bir şekilde, karakteristik yönleriyle ortaya konulmalıdır. Doğrudan ağızlarda ünlülerle ilgili diğer çalışmalar için ayr. bk. (Alkayış, 2009; Boz, 2000; Bölük, 2018; Haşimi, 2017; Kirik, 2022; Kirik & Baltacı, 2025; Sağır, 1997).

sistemli olarak korundukları, diğer lehçelerde ise düzenli olarak korunamayıp çoğunlukla kısaldıkları görülür (T. Tekin, 1995, s. 38). Benzer şekilde Erdem hem Eski Anadolu Türkçesinde hem de Anadolu ağızları ile Azerbaycan Türkçesinde uzun ünlüleri tespite çalışmış; 150'ye yakın uzun ünlülü sözcük tespit etmiştir (2008b, 2008a). Erdem, Anadolu ağızlarında birincil uzunlukların yalnızca rastlantısal değil, yer yer sistemli biçimde korunduğunu savunur. Özellikle "da:" (dağ), "ya:d" (yabancı) ve "be:ş" (beş) gibi örneklerde bu uzunlukların yalnızca ağızlara özgü fonetik özellikler olmadığı, eski Türkçedeki karşılıklarla da örtüştüğü vurgulanır (ayr. bk. Erdem, 2008a). Buradan uzunlukların yalnızca tarihî kökenleriyle değil, bugünkü kullanımlarındaki fonetik ve fonolojik işlevleriyle de dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bunlara ek olarak, Ligeti (1942), uzun ünlülerin eski Türkçede yer almış olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu ünlülerin günümüzdeki kısa biçimlerinin daha sonra ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu nedenle, bu tür örneklerin "birincil" değil, daha doğru bir ifadeyle "eski uzunluk" olarak adlandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Türkçede birincil uzun ünlülerin varlığına ilişkin tartışmalar hâlâ sürmektedir. Bu tartışmaların daha sağlıklı yürütülebilmesi için, Anadolu ağızları üzerinde yapılacak kapsamlı akustik-fonetik araştırmalar, fonemik uzunluğun tespiti açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak şimdiye dek Türkiye Türkçesi ağızları için ses laboratuvarlarında çalışma yapılmamıştır. Birincil uzun ünlülerle ilgili diğer çalışmalar için. (ayr. bk. Alimov, 2012; Alkaya, 2008; Boz, 2002; Buran, 2021; Gülsevin, 2009; Gündoğdu, 2010; Karaca, 2017; Özeren, 2016; Pekacar, 2000; Sancak, 2011; Şahin, 2016; T. Tekin, 1975).

Uzun ünlüler yöre ağzını belirleyen temel ölçütlerdendir. Andırın'da çözümlenen metinlerde asli uzun ünlü bulunduran kelimeler sınırlı da olsa kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen birincil uzun ünlülerle ilgili yapılan en kapsamlı çalışma için (ayr. bk. Erdem, 2008a):

ādī: "ad, isim" sözcüğü Andırın ağzında uzun ünlülüdür. Kahramanmaraş ve yöresinde Çağlayancerit ve Göksun ağzı (Erdem & Kirik, 2023, s. 69; Kirik, 2022, s. 175; Özdemir, 2024, s. 36), Kahramanmaraş Ekinözü ağzı (Erdem vd., 2024, s. 23); Çukurova ağzı (Yıldırım, 2022) ve Sivas Divriği ağzında (Yelok, 1999) tespit edilmiştir.
bōrek: "börek" sözcüğünün uzun ünlülü biçimleri Afyon (Yılmaz, 2006), Kırşehir (F. Tekin, 1994), ve Kütahya (Gülensoy, 1988) ağızlarında kesin olarak tespit edilmiştir. Kahramanmaraş ve yöresinde de Göksun, Dulkadiroğlu (eski Merkez) (Erdem & Kirik, 2023; Özdemir, 2024, s. 133) ağızları ile Ekinözü (Erdem vd., 2024, s. 23) ve Türkoğlu (Orçan, 2023, s. 23) ağızlarında mevcuttur.

yārín: "yarın" sözcüğü özellikle Karahan'ın sınıflandırmasında yer alan Batı Grubu Ağızlarının 7. alt grubunda yer alan bölgelerden Kahramanmaraş (Erdem & Kirik, 2023), Adana, Osmaniye (Yıldırım, 2022) ile 8. alt grubunda yer alan Niğde (Karatekin, 2003) ve Kırşehir (F. Tekin, 1994) ağızlarında uzun ünlülü tespit edilmiştir. Samsun ve Trabzon (Brendemoen, 2002, s. 80) ağızlarında sözcüğün uzun ünlülü versiyonunun kullanıldığı bilinmektedir. Kahramanmaraş'ın Ekinözü (Erdem vd., 2024, s. 23), Türkoğlu (Orçan, 2023, s. 23), Onikişubat (eski Merkez) ve Afşin (Erdem & Kirik, 2023; Özdemir, 2024, s. 634) ilçelerinde uzun ünlülü tespit edilen sözcük çalışma bölgemiz Andırın'da da uzun ünlülüdür.
yīḳa- : Andırın ağzında "yīḳadım, yīẖadım, yīẖanır, yīẖiyök" biçimlerinde görülen fiil, Pazarcık, Göksun, Türkoğlu, Onikişubat (eski Merkez) ağızları (Erdem & Kirik, 2023; Özdemir, 2024, s. 653) ile Ekinözü ağızlarında da (Erdem vd., 2024, s. 23) bulunmaktadır. Ayrıca Kütahya (Gülensoy, 1988, s. 26) Zonguldak, Bartın (Eren, 1997, s. 22) Adana, Osmaniye (Yıldırım, 2022), Kırşehir (F. Tekin, 1994), Eskişehir (İleri, 1993) Aydın (Karasakaloğlu, 2005) ağızlarında da tespit edilmiştir.

Andırın ağzında söz başında olduğu için birincil uzun ünlülerle karıştırılan ancak ikincil uzun ünlü barındıran sözcüklere de rastlanmaktadır:

ūFaḳ (ufak), ōraḳnan (orakla), sõnū̃ (sönüyor), ātınan (atla), dāyı (dağı), dānedik (dēnedik), ēsgi, yū̃sük (yüzük).

Bunların dışında kalan ve çeşitli ses olaylarına bağlı olarak oluşan uzun ünlüler ikincil uzun ünlülerdir. Çalışmanın bu bölümünden sonraki uzunluklar ikincil uzunluklarla ilgilidir:

2.1.2. Erime Sebebiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Bir ünsüzün önündeki ünlünün açıklığı sebebiyle düşerken önündeki ünlüyü uzatmasına erime denir. Andırın ağzında sözcük ortasındaki **/b/, /g/, /ġ/, /h/, /k/, /ḳ/, /m/, [ñ], /v/, /y/** ünsüzleri eriyerek düşerken kendisinden önce gelen ünlüyü uzatmaktadır. Bu erimeler hem Türkçe kökenli hem de alıntı sözcüklerde tespit edilebilmektedir:

/b/: bõrekden (<böbrekten).
/g/: çīşarıñ (Çiğşar'ın), çīköfdesi (<çiğköftesi), õretmen (<öğretmen), astēmenim (<asteğmenim), fī (<fiğ).
/ġ/: dāḷarına (<dağlarına), ōḷum (<oğlum), yāmur (<yağmur), yā (<yağ), āzıma (<ağzıma), ārırdı (<ağrırdı), sādan (<sağdan), yāḷu̱mı (<yağlığımı), sāḷaniyír (<sağlanıyor), būday (<buğday), sīmaz (<sığmaz), ōḷaḳ (<oğlak), dōru (<doğru), dōmuş (<doğmuş), dōrarıḳ (<doğrarız).

/h/: bāçemız (<bahçemiz), mākemi̱e (<mahkemeye), tārana (<tahrana<tarhana), māşurḷu (<meşhur<meşhurlu).
/k/: yӱsük (<yüksük<yüzük), gӧ̄ (<gök), ӧ̄süz (<öksüz), yӱseliyör (<yükseliyor), gӧ̄celiniñ (<Gökçeli'nin).
/ķ/: yō (<yok), ācadą̄añ (Akçadağ'ın), āşama (<akşama).
[ñ]: sõra (<soñra).
/r/: sōna (<sonra).
/v/: yӧ̄mi̱e (<yevmiye), yōmiye (<yevmiye).
/y/: bӧ̄le (<böyle), şӧ̄le (<şöyle), bi‿şī (<bir şey), ӧ̄le (öyle), şē (<şey), aḷçíbā (<Elçibey), yīḫanır (<yıkanır), yīķadım (<yıkadım).

2.1.3. Büzülme ~ Derilme (Hece Kaynaşması) Sebebiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Uzun ünlülerin oluşum sebeplerinden biri de ünsüz kaybolmalarıdır. Bu kaybolmaların başında büzülme ~ derilme gelmektedir. Bazı ünsüzler iki ünlü arasında eriyerek hece kaybına sebep olurlar (Erdem & Kirik, 2023, s. 74). Bu olay söz konusu ünlülerin açıklığından kaynaklanır. Andırın ağzında **/h/, /k/, /ķ/, /g/, /ġ/, /v/, /y/** ünsüzleri eriyerek kaybolurken bu ünsüzlerden her birinin kendi hecesi içinde bulunan ünlü, kendinden önceki hece ünlüsü ile kaynaşarak uzun ünlü oluşturur (Korkmaz, 1994, s. 37) [7]:
/h/: vaḷḷā (<vallahi), nikānı (<nikahını), aḷḷā (<Allah'a), dā (<daha), siḷāñı (<silahını), ordan‿ārı (<ordan ahiri -ondan sonra-).
/k/: bizī (<bizimki).
/ķ/: çoķā (<Çokak'a).
/g/: ērirdik (<eğirirdik), ētim (<eğitim), işcilīni (<işçiliğini), börē (<böreği), çökelī (<çökeleği), çiçē (<çiçeği), ekmēmizi (<ekmeğimizi), dēl (<değil), inē (<ineği), asgerlīmi (<askerliğimi),
/ġ/: aşşā (<aşağı), sɯnā (<sığınağı), bayā (<bayağı), dāmız (<dağımız), dādırḷardı (<dağıtırlardı), yą́nı (<yağını), ġasnā (<kasnağı), aşşā (<aşağı), tavū (tavuğu), yürüyök (<yoğuruyoruz), sōyacaķ (<soğuyacak).
/y/: bӧ̄dük (<büyüdük), sürӱ̄ (<sürüyü), sulӱ̄ (<suluyu), cēranna (<cereyanla).

Andırın ağzında şimdiki zaman eki **-yor** hece kaynaşması yoluyla **-ī, -ӱ̄** şekline dönüşmektedir. Bu dönüşüm esnasında sistemli olarak uzun ünlüler meydana gelir: çaḷışīler (<çalışıyorlar), bişirīk (<pişiriyoruz), hatırḷamīm

[7] /ġ/, [ğ], /y/ ünsüzünün erimesiyle meydana gelen uzun ünlüler ikincil uzun ünlülerdir. Karahan'ın tespit ettiği Batı Grubu ağızlarının yedinci alt gurubunda görülen en yaygın uzunlukların başında bu seslerin erimesi gelir. Bu uzama, grubun diğer ağızlarından Adana ve Osmaniye (Yıldırım, 2022), Gaziantep (Aksoy, 1946), Kilis (Arslan Erol, 2015, s. 428), Adıyaman (Aslan, 2022, ss. 13-17; Çanak, 2019, s. 16), ve Malatya (Gülseren, 2000) ağızlarından örneklerle takip edilebilir.

(<hatırlamıyorum), ġurīler (<kuruyorlar), dīm (<diyorum), bilīñ mi (<biliyor musun), ġızartmīk (<kızartmıyoruz), düşū̃ (<düşüyor), oh̲uyámū̃m (<okuyamıyorum), oḷmū̃ (<olmuyor), buḷunū̃r (<bulunuyor), ġoyū̃k (<koyuyoruz), götürū̃ġ‿onu (<götürüyoruz onu), yapū̃k (<yapıyoruz), olū̃ (<oluyor), sönū̃ (<sönüyor).

Yine gelecek zaman eki ile sıfat-fiil eki **-acaḳ, -ecek,** fiile eklenirken fiil sonundaki /k/, /ḳ/ ünsüzünü kaybederken kendinden önceki sesi uzatma eğilimi gösterir: ġaḷacāmız (<kalacağımız), di̯ecā̃ñı (<diyeceğini), gedecāñ (<gideceksin), görecāñ (<göreceksin), edecāḳ (<edeceğiz), buḷucīm (<bulacağım), ġaḷacāmız (<kalacağımız).

Birinci teklik şahıs emir eki **-ayım, -eyim** fiile eklenirken hece kaynaşmasına uğrayarak uzun ünlüyü meydana getirmektedir: vėrīm (<vereyim), bilīm (<bileyim), gösderīm (<göstereyim), vėrīm (<vereyim), ėdīm (<edeyim), cevapḷandırīm (<cevaplandırayım), ġoyū̃m (<koyayım).

Ek-fiilde, birinci teklik şahıs eki **-(y)ım, -(y)im, -(y)um, -(y)üm** ile üçüncü çokluk iyelik kökenli şahıs eki **-ik, -ıḳ, -uḳ, -ük** isme gelirken kaynaşma hadisesi sonucu uzun ünlü meydana gelir: yaşındīm (<yaşındayım), ġalp‿astasīm (<kalp hastasıyım), eyīk (<iyiyik -iyiyiz-), amc‿ōḷīk (<amca oğluyuk -amca oğluyuz-), hastasīm (<hastasıyım).

Andırın ağzında **-imiş, -idi, -ise** ek fiilleriyle kurulan cümlelerde, ekin başındaki ünlü ile kendinden önce gelen sözcüğün sonundaki ünlü birleşerek uzun ünlüyü meydana getirir: ġaranebilīdi (<Karanebili idi), mevlüTlū̃dü (<mevlitli idi), işcīdim (<işçi idim), hėmşirēdi (<hemşire idi), ormancīdi (<ormancı idi).

Bir sözcükte de birleşik zamanlı fiilde uzun ünlü meydana gelir: götürdū̃dü (<götürdü idi).

Bu eklerle ilgili benzer bir durum da kendilerinden önce gelen sözcükteki fiilin sonunda /k/, ḳ/ ünsüzleri bulunması halinde ek-fiili alırken ünlü uzaması meydana gelmektedir: yōdu (<yok idi), yōsa (<yok ise), irezillīdi (<irezillik idi), toprādı (<toprak idi), toprādı (<toprak idi), çocūduḳ (<çocuk idik), çocūdum (<çocuk idim), yōdu (<yok idi).

Fiillerin birleşik zaman çekiminde fiilin son sesi /k/, /ḳ/ ünsüzlerinden oluşuyorsa bu ünsüzlerin ek fiile kaynaşması mümkündür: uyumi̯acādıñ (<uyumayacak idin), soḳūdu (<sokuk idi-sokmuştu-), aḷıcīdim (<alacak idim), aḷacādı (<alacak idi).

-ken eki kendinden önce gelen sözcüğe önlük-artlık ünlü uyumuna uygun olarak kaynaşır ve uzun ünlüyü meydana getirir: ufāḳan (<ufak iken), çocūḳan (<çocuk

iken). Türkiye Türkçesi ağızlarında ekin kullanımı ve görevleri için (Aydın, 2000).

-ınan, -inen vasıta hali eki kendinden önce gelen sözcüğe eklenirken sözcüğün son sesindeki ünlü veya ünsüz fark etmeksizin ekin başındaki ünlü ile kaynaşarak uzun ünlüyü ortaya çıkarır: vādesīnen (<vadesi+inen-vadesi ile-), aẖıḷḷīnan (<akıllı+ınan -akıllıyla-), dėlīnen (<deli+inen -deli ile-), ėtīnen (<eti+inen -etiyle-), dėlīnen (<deli+inen -deliyle-), bunūnen (<bunun+ınan -bununla-), onūnen (<onun+ınan -onunla-), türūnen (<türü+inen -türüyle-), toprānan (<toprak+ınan -toprakla-), sācıḷarnan (<sağcılar+ınan -sağcılarla-), Sabānan (<sabah+ınan -sabahleyin-), rezillīnen (<rezillik+inen -rezillikle-), ėşşēnen (<eşek+inen -eşekle-), bıçānan (<bıçak+ınan -bıçakla-), benīnen (<benim+inen -benimle-), ġarşıḷīnan (<karşılık+ınan -karşılıklıkla-), ėşşēnen (<eşek+inen-eşek ile-).

Yöre ağzında bulunma hali **+de** eki ile **+ki** aitlik eki kaynaşırken sistemli olarak uzun ünlü meydana gelmektedir. Bu uzamalar, aynı zamanda Kahranmanmaraş ve yöresinin karakteristik bir özelliğidir: önündē (<önündeki), bėrkeTdē (Berket'teki), dāḷardā (<dağlardaki), erzincandā (<Erzincan'daki), yėrdāḷar (<yerdekiler).

2.1.4. Ünlülerin Birleşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Türkçe ses yapısında iki ünlü yan yana gelmediği için, ayrı sözcüklerin ilkinin son sesinde ikincisinin ilk sesinde bulunan ünlüler birleşerek uzun ünlüyü meydana getirir.

Yine yöre ağzında **-dığında, -diğinde, -duğunda, -düğünde** zarf-fiili işlevinde kullanılan **-mıydı, -miydi, -muydu, -müydü<-mı idi, -mi idi, -mu idi, -mü idi** eki kendinden önce gelen sözcüğün sonundaki son ses ünlüsüyle birleşerek uzun ünlüyü meydana getirir. Yalnız **-mīdi, -mūdü** biçimleri vardır: çėkildimīdi (<çekildi mi idi -çekildiğinde-), süzdükmūdü (<süzdük mü idi-süzdüğümüzde), vardıñmīdī (<vardın mı idi-vardığında-), ġatdıñmīdi (<kattın mı idi -kattığında-), dėdiñmīdin (<dedin mi idin -dediğinde-), süzdükmūdü (<süzdük mü idi -süzdüğünde-).

2.1.5. Ünsüz ve Ünlülerin Kaynaşmasıyla Oluşan Uzun Ünlüler

"gibi" edatı Andırın ağzında kendinden önce gelen sözcükle kaynaşabilmektedir. Bu durumda sistemli bir şekilde önlük-artlık uyumuna uygun olarak edat, kendinden önce gelen ve sonu ünlü ile biten sözcüğe ses kaybına uğrayarak eklenirken uzun ünlüyü meydana getirir: nēmi (<ne gibi), damīmı (<damı gibi), şindikīmi (<şimdiki gibi), dudūmu (<dutu gibi), namḷīmı (<namlı gibi), savaşīmī (<savaşı gibi), şindikīmi (<şimdiki gibi).

2.1.6. Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler

Andırın ağzında kaynak kişilerin duygularına bağlı olarak vurgu ve tonlamaya bağlı uzun ünlüler görülmektedir. Bölge ağzında vurgu, sözcüğün veya cümlenin son hecesinde yoğunlaşmaktadır: bēy, gėzdīk, selām, ordā, assubāy, ġıymā, ġıḷār, ėsgidēn, işdē, ġızīm, burayī, yaptīm, topḷadīḳ, ġıḷarīm, indirrīk, pėndirī, doḳsan bīr, gėlelī, ėllī.

Bir örnekte ise pekiştirme hecesinde vurgu mevcuttur: ġīpġırmızı (kıpkırmızı)

Kimi alıntı sözcüklerde ise sebebi belli olmayan, ancak vurguya bağlı olduğu düşünülebilecek uzunluklar mevcuttur: çinkō.

2.1.7. Ünleme Dayalı Uzunluklar

Andırın ağzında ünlem belirten kimi sözcüklerde uzunluk görülmektedir: ē, hē, tē, abbā̆v, abō, tā, ā̆v, yāy̆.

2.1.8. Ayın ve Hemze Sesleriyle Oluşan Uzun Ünlüler

Alıntı sözcüklerde ayın ve hemze sesleri hece sonuna denk gelirse düşer ve kendinden önce gelen ünlüyü uzatır (Demir & Yılmaz, 2011, s. 135). Eldeki metinlerde yalnız birkaç sözcükte rastlanmıştır: tāsir (te'sir), bāzi (<ba'zı), yāni (<ya'nî), tabī (<tabi'î), mēmūrîydı (<me'muruydu), (<mē'mur), cumā̆ (cum'a).

2.1.9. Aslında Uzun Olan Ünlülerin Normalleşmesi

Bilindiği üzere uzun ünlüler Türkçede birincil ve ikincil durumlar haricinde görülmez. Uzun ünlüler çoğunlukla Arapça ve Farsça gibi Türkçede çokça alıntıya sahip dillerden dilimize geçen sözcüklerde görülmektedir. Andırın ağzında alıntı sözcüklerdeki uzunluklar zaman zaman korunurken çoğunlukla kısalma eğilimi göstermiştir:

Normal Süreli Ünlüye Dönüşen Alıntı Sözcükler

Andırın ağzı normal süreli ünlüye dönüştürdüğü alıntı kelimeler bakımından zengindir: orhanı́e̱, musa, hasdane̱e̱, memur, Saten, akifiye, zahar, sofuḷar, acemi, ceza, meydana, intiḳaḷ, civarḷarda, cenabı̱aḷḷa̱a, arzıhaḷ, yėnidünya, du̱aḷarınnan, avarim (<aferin),

Korunan Alıntı Sözcükler

Yöre ağzı bazı alıntı sözcüklerdeki uzunlukları koruma eğilimindedir: vādesīnen, aḳrabāya, bāzi, binānıñ, aḳrabāḷarı, şāhit, tāze, sāhibini, zāten, meseḷā, seFā, tedāvīsini, hātire, cenāzeleri, seḷā, hālā́, cezāsı, ġazā, yabānī, ġāyeTden, düvāsına, iḷāhiyátı, dāmādımız, rāzı, sāde, sāniye, hāli, mısāfır, tāmir, tedāvīsini, şāhit.

İkili Kullanılan Alıntı Sözcükler

Yöre ağzında hem normal süreli ünlüye dönüşen hem de korunan sözcükler yani ikili kullanımlar az değildir: hasdānasında ~ hasdane̯e̯, tabi ~ tabī, idare ~ idāre, kirada ~ kirāsī, dünya ~ dünyā̆, tāne ~ tene, zatan ~ Sāten, camınıñ ~ cāmilerde, yanī ~ yāni.

Alıntı sözcüklerde uzun ünlünün asıl sözcüktekinden farklı olarak sözcüğün başka bir hecesinde de göründüğü örneklere rastlanır: fākirlik (fakîrlik), bāzī (bâzı), tābi (tabî), tābī (tabî).

Alıntı iki sözcük Türkçede kullanılırken orijinal şeklinin aksine uzun ünlülü kullanılmaktadır: láġābımız (lakabımız), serā (sera).

2.2. Kısa Ünlüler

Normal sürede boğumlanan ünlüden daha kısa sürede boğumlanan ünlülere kısa ünlüler denir. Türkiye Türkçesi ağızlarında kısa ünlüler üzerine derinlikli çalışmalar yapılmıştır. (ayr. bk. Annanurov, 2008; Kürüm, 2024). Andırın ağzında /ă/, /e/, /ĭ/, /ĭ/, /ŭ/, /ŭ/ kısa ünlüleri bulunmaktadır. Bölge ağzında ünlülerin vurgusuz durumda ve çabuk konuşma sırasında kısalma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Bu türden ünlüler çoğunlukla vurgusuz orta hecede görülmektedir. Bölge ağzında sistemli olarak kullanılmaz; çoğunlukla vurgu ve tonlamaya bağlı olarak, şahsi kullanımlarda tespit edilmektedir. Yine hece yapısı, konuşma hızı, konuşurun bulunduğu ortama göre kısa ünlülerin kullanım oranının değiştiği söylenebilir. Ağzı belirleyen bir ölçüt değildir. Ancak bölge ağzında varlığı inkâr edilemez; kısa ünlüler ünlü düşmesinin ilk aşaması kabul edilebilir: onŭñ, yanĭna, gėliniṁ, azĭcıḳ, hacĭveliuşā, dėdĭm, ėvĭmiz, avŭḳatḷar, nasĭsıñız, üniversĭdede.

Yöre ağzına dair en dikkat çekici tespitlerden biri vurgusuz orta hece /ı/ ve /i/ ünlüsünün akıcı /y/, /l/, /r/ ünsüzlerinin yanında sıklıkla kısalmasıdır: dātıḷḷarĭdı, çėkerleṙĭdi, vėriḷleṙĭdi, onnarĭnan, varĭdı, düşerĭm, isimlerĭnĭ, adḷarĭnĭ, dādıḷḷarĭdı, taranaḷarĭmız, ġöyŭyoḳ, ġoyŭyöm, örtüyŭm, gitdiyĭdi, arabăynañ, ocą̆andayĭm, telĕfon, gelĭr.

Yine vurgusuz orta hece ünlüsü bazı sözcüklerde kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu durum, ünlü düşmesinin bir ön safhasıdır: azĭcıḳ, yoḫŭsa, ġayĭb‿oḷuġ.

Son seste düz dar ünlüler sıklıkla kısalmakta, vurgusuz söylenmektedir: yanĭ, yėdĭ, hepisĭ, dėdĭ, yanĭ, çorabımĭ morabımĭ, vardıñmĭdĭ, ikisinĭ, mĭdemizĭ, yanĭ, etinĭ.

Ünlüyle biten bir sözcükten ünlüyle başlayan bir sözcük geldiğinde ilk sözcüğün son sesi kısalabilmektedir. Bu ünlüler dar veya geniş olabilmektedir. Bir tür ulama olarak kabul edilebilecek bu kısalmalar yöre ağzında yaygındır: ikĭ‿üj,

aḷtĭ‿aydan, ėmmĭ‿ōlüyük, bo͞lĕ‿edecāḳ şo͞lĕ‿edecāḳ, elimdĕ‿oyüyöm, yaşındă‿oḷur, yėşiḷovadă‿oḷur, tabĭ‿uḷaşdım, ikĭ‿ün, dȩ̇eldĭ‿amma, vardĭ‿ormani̯e.

“de” bağlacından önceki sözcüğün son dar ünlüsü, çabuk konuşma sırasında kısalır: yapardĭ da, benimkinĭ de, birĭ de, ādĭ da, tabı̊rınĭ da, onŭ da, şunŭ da, yo̧udŭ da, yanĭna da.

“bir” sözcüğünden önce gelen sözcüğün son hecesindeki düz-dar ünlü bazı örneklerde kısalmaktadır: savaşīmĭ bi‿şey, ikisinĭ bir, tabĭ bir.

“yirmi” sözcüğün son hecesindeki /i/ ünlüsü, kendinden sonra gelen sözcüğün baskısıyla kısalır: yirmĭ dört, yirmĭ bėş, yirmĭ yim bėş.

2.3. İkiz Ünlüler

Bünyesinde iki ünlü bulunduğu halde ayrı hece meydana getirmeyen fonemlere ikiz ünlü denir. İkiz ünlülerin eşit, yükselen ve alçalan olmak üzere üç türü vardır (Ercilasun, 2002, s. 61). Batı Grubu ağızlarında yaygın olarak görülen bu türden ünlülerin örneklerine Andırın ağzında da sık rastlanmaktadır. Bölgede ikiz ünlüler; /f/, /g/, /ġ/, /h/, /k/, /n/, /ñ/, /y/ ünsüzlerinin erimesi veya kaybolması sonucu ortaya çıkmaktadır. İkiz ünlülerle ilgili yapılan diğer çalışmalar için ayr. bk. (Gül & Hazar, 2006)

2.3.1. Eşit İkiz Ünlüler

Ögelerinin her ikisi de aynı ve boğumlanma süresi eşit olan ünlülere ikiz ünlü denir (Korkmaz, 1992, s. 85). Andırın ağzında eşit ikiz ünlüler /g/, /ġ/, /h/, /k/, /ḳ/, /ñ/ ve /y/ ünsüzlerinin erimesi sonucu aynı türden iki ünlünün bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Ünlü uzamasının bir ön aşamasıdır:

vuracą̯a (vuracağı), çıh̯acą̯a (çıkacağı), sıh̯acą̯a, cenabĭa̯ḷḷą̯a, dą̯aḷdı (dağıldı), ą̯a (aha), ą̯aḷarıñ (ağaların), aḷḷą̯a (Allah’a), zą̯ar (zahir), balġabą̯a (balkabağı), ą̯aç (ağaç), dą̯aḷ mı? (değil mi), Sabą̯a (sabaha), dą̯at (dağıt), ocą̯a (ocağa), e̯er (eğer), e̯erdim (eğirdim), de̯el (değil), be̯endi (beğendi), öte̯en (öte an), çökeli̯i̯, dėdi̯i̯, hepici̯i̯ (hepsi), sidi̯i̯, ėri̯i̯, tirşi̯i̯ (tirşiği), getdi̯i̯mizde, ėvlendi̯i̯mi, erli̯i̯, asgerli̯i̯, çėltı̯i̯ñ, gėzdimi̯i̯m, oturdumi̯i̯m, ġaḷmadımi̯i̯, mezārli̯i̯, birli̯i̯m, mermi̯i̯, di̯i̯p, yapi̯i̯ller, yi̯i̯ller, bilmi̯i̯m, di̯i̯r, serili̯i̯r, ġuri̯i̯r, di̯i̯n (diye), bizi̯i̯n (bizimki), bizi̯i̯ni (bizimkini), ėyi̯i̯k, yannu̯, çu̯rdılar (çağırdılar), baḳdu̯ñ, pambu̯ (pamuğu), yamaḷu̯m (yamalığım), ġaçdu̯nda, çaru̯ñ, oḷmadu̯ndan, yāḷu̯mı, ġadarḷu̯na, ġatdu̯ñ, şu̯ñ, ġar tu̯ (kar tığı), sayġısızlu̯, çavı̊şḷu̯, do̧omlu, ço̧oġlarıñ, do̧onuñ, yo̧orT, bö̧ödüm, bö̧örtlen, ġuruḷdu̯u̯, buḷdu̯u̯muzu, çocu̯u̯m, topu̯u̯nu, tavu̯u̯, yu̯u̯rruġ, oḷdu̯u̯, noḷdu̯u̯nu, uyudu̯u̯ñ, o̲humuşḷu̯u̯m, u̯u̯rḷar, bā‿oḷu̯u̯ (Beyoluğu),

düünü, düşüür, gördüüñ, güÇcüü, götürdüüm, kömüldüü, bükdüüm, kömüüller, güçcüklüümden.

2.3.2. Yükselen İkiz Ünlüler

Birinci unsuru ikinci unsurundan daha dar olan ikiz ünlülerdir (Erdem, 2001, s. 29). Andırın ağzında sıkça kullanıldığı görüklmektedir: topḷantie, ḫorḷavıa (Horlavık'a), die (diye), ąąçlieveriyoḳ, yannılióor (yayılıyor), torbía (torbaya), üreliọḳ (üreliyok), dėin (diye), göstermie (göstermeye), görüküor (görünüyor), orhanía, gösderiọḷḷar, osmanígniñ, zenginciemiş, bahçie (Bahçe'ye), köydiek (köydeyiz), dehrie (zahireye), mahkemie, sandalieniñ, şie (şeye), dėel (değil), mahallesindiem, anḳaría, bi_senie, imeklemie (emeklemeye), anḳaría, hasdaḷıa, yaşındíek (yaşındayız), depie (tepeyi), suannan (soğan+nan -soğanla-), kömmie (kömbeyi), bi_şie (bir şeyi), dierekden, gütmi̊e (gütmeye), mākemie (mahkemeye), ėrzincándiedi̇ġ (Erzincan'da idik), ėetim (eğitim), muane (muayene), uyumiacādıñ (uyumayacaktın), dėeldĩ (değildi), şeinde (şeyinde), yoñcie (yoncaya), nieni (neyini), dezzieñ (teyzenin).

2.3.4. Alçalan İkiz Ünlüler

İkinci ünlüsü birinciye göre dar olan ikiz ünlülere alçalan ikiz ünlüler denir. Andırın ağzı metinlerinde alçalan ikiz ünlüler diğer ikiz ünlülere göre daha az görülmektedir: saȯḷ (<sağol), doua (<doğuya), daą̀ (<dağı), ayaą̀ (ayağı), ei (iyi), şei (şeyi), menekşei, ötei (öteki), ayaamdaını (ayağımdakini), barnąą̀mıñ, çaą̀rıñ, çouḳlar (çocuklar), toum (<tohum), ailei, dėişdir (<değiştir-), deiş (<değiş), şeir (<şehir), ocaą̀nda (<ocağında), yėikden (<yeniden), õlenneį (<öğleyin), neimizi (<neyimizi), aą̀r (<ağır), souġ_o (<soğuk o).

2.3.5. Geniz Ünlüleri

Andırın ağzında iki adet geniz ünlüsü vardır: **[ã], [õ].** Örnekleri kısıtlı da olsa bu sesler çıkarılırken boğumlanma noktası genze kaydığından duyulur: baą̃, oą̃, sõra, sõradan.

3. Ünlü Uyumları ve Ünlü Benzeşmeleri

Türkçenin göze çarpan en önemli özelliklerinden biri kelimelerin önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirlerine uymasıdır. Anadolu'nun pek çok ağzında ünlü uyumu dikkati çekecek kadar belirgin ve kuvvetlidir (Gülensoy, 1987: s. 99).

Ünlü uyumu, bir sözcükteki ünlülere yeni eklemeler yaparken çeşitli yönlerden birbirine benzemesi olayıdır. Metinlere bakarak üç tür uyumdan bahsedilebilir: Önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık ve darlık-genişlik uyumu.

3.1. Önlük-Artlık Uyumu ve Uyumun Bozulduğu Durumlar

Ünlülerin çıkış yerlerini ölçü alan bir uyumdur. Asıl biçim birimin ağız boşluğunun ön veya ardında çıkarılan ünlülerden oluşu, bu biçim birimine getirilen yapımlık ve çekimlik bağlı birimleri de kendisine benzetir. Kalın sıradaki ünlülerle başlayan köklere kalın sıralı ekler, ince sıradaki ünlülerle başlayan köklere de ince sıralı ekler getirilir (Karaağaç, 2018, s. 118). Önlük-artlık uyumu Türkçenin her devrinde tamdır. Andırın ağzında da uyum sağlamdır. Bu uyum hem Türkçe kökenli hem de alıntı sözcükler üzerinde aranmaktadır:

3.1.1. Alıntı Sözcüklerde Önlük-Artlık Uyumu

Yöre ağzında alıntı sözcükler genellikle asli biçimleriyle kullanılmıştır. Buna mukabil önlük-artlık uyumuna ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler vasıtasıyla uyan sözcükler de vardır:

Önlük-Artlık Uyumuna Giren Alıntı Sözcükler

İlerleyici Benzeşme Yoluyla
/a/-/e/>/a/-/a/: satan (<zaten), ırahmatlı̱g̱ ̲öldü (<rahmetlik öldü), bahçámda (<bahçemde), bahcası (<Bahçe), hayma (<hayme), a̲hrap (<akrep), g̱aysarídán (<Kayseri'den), g̱a̲la̲boynunuñ (Kaleboynu'nun), hera̲lda (<her halde), avrata̲r (<avretler), hasdānasında (<hastanesinde), ataşıñ (<ateşin), avara (<avare),
/a/-/i/>/a/-/a/: zahar (<zahir), ha̲a̲rlısı (<hayırlısı).
/e/-/a/>/e/-/e/: tekrerde (<tekrardan).

Gerileyici Benzeşme Yoluyla
/a/-/e/>/e/-/e/: tene (<tane), tenesi (<tanesi), äsgerdi̲edi (<askerdeydi).
/a/-/i/: /e/-/i/: herif (harîf).
/e/-/a/>/e/-/e/: dehri̲e̲ (<zahireye), mezerde (<mezarda).
/e/-/a/>/a/-/a/: havla̲ (<helva).
/i/-/a/>/ı/-/a/: ısdambı̊la̲da (<İstanbul'da), çīşarıñ (<Çiğşar'ın), mısāfır (<misafir), fıla̲n (<filan<fülan).
/o/-/ö/>/ö/-/ö/: şöför (<şoför).
/u/-/ú/>/u/-/u/: nufuS (<nüfus).
Hem İlerleyici Hem Gerileyici (Çift Yönlü) Benzeşme Yoluyla
/a/-/e/-/a/> /a/-/a/-/a/: g̱amarà̱ya (<kameraya), g̱amara (<kamera).
/e/-/a/-/e/> /a/-/a/-/a/: barabar (<beraber).
/i/-/a/-/e/>/ı/-/a/-/a/: pıyádá (<piyade).

Şu sözcükler zaten alıntı sözcüklerin asli şekliyle uyuma uymaktadır: zenginci̲emiş (<zenginceymiş), hacı ̲odaldan (<Hacıkodal'dan), dü̲ün, hemşiriyedi, enişdemiz, ma̲la̲tya̲lı, muhaKk̦aḳ, müdürünen (müdürnen -müdürle-

), irezillīdi (<rezillikti), maranġozudu, çamaşır, mertebi̱e̱ (<mertebeye), menevşesi (<menekşesi), aḳrabāḷarı, merkeziñ.

Bazı sözcüklerde ikili kullanımlar görülmektedir. Bu durumun konuşurlardan kaynaklandığını ifade etmekle birlikte, Andırın'da birbirinden uzak yerleşmelerde yaşayan söz konusu konuşurların bölgenin fonolojik yapısını zenginleştirdiğini söylemek gerekir: filána ~ fıḷan, Sāten ~ satan, asgerimiz ~ äsgerdi̱e̱di, tėkrardan ~ tekrerde, misāfir ~ mısāfır, heraḷde ~ heraḷda, ġayseridiyedī ~ ġaysarídán.

Önlük-Artlık Uyumuna Girmeyen Alıntı Sözcükler

Andırın ağzında alıntı sözcüklerin asli biçimleri korunduğu için uyuma aykırılıklar görülmektedir: osmani̱e̱niñ, cāhillik, amálíyeniñ, siḳorta, mahkemi̱e̱, poşede, tedāvīsini, dükgánı, ḷasdiḳ, vādesīnen, beyaz, kiraz, kenarda, rüzgárda, cenāzeleri, intiḳaḷ, ihdiyar, nişan, betona, şimentosu, memmun, hademe, sandali̱e̱niñ, hesabı, yabānī, ġāyeTden, pilav, teravi̱e̱, tāmir, tansi̱o̱nuñ, kirāsī, çinḳo, idāre, petroḷda, fākirlik, bahçi̱e̱, taḳsi, siyahḷarı, selā, cāmilerde, mezārli̱j, cāhillik, şāhit, kimmon (kimyon), tomatis (domates).

Bazı alıntı sözcükler ise asli şekliyle önlük-artlık uyumuna uyarken yöre ağzında uyuma aykırı hale gelmiştir: meyvá (meyve), hātire (<hatıra), tāsirli (<tesirli), aḳseriyetlī (ekserî), tėróris (terörist), láhane (<lahana), temam (<tamam), yōmiye (<yevmiye), bāzī (bazı).

Bir sözcükte ön türeme sebebiyle uyuma uyumsuzluk söz konusudur: irahatsızım.

3.1.2. Önlük-Artlık Uyumunun Bozulması veya Uyuma Dâhil Olunması

Andırın ağzında uyuma uygun olmayan en önemli husus /y/ ünsüzünün sözcük içindeki konumudur. Sözcükler ekleşirken çoğunlukla yardımcı ses olarak araya giren /y/ ünsüzünün inceltici ve daraltıcı özelliği sebebiyle önlük-artlık uyumuna aykırı birçok kullanım ortaya çıkar. Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak görülen bu durum yöre ağzında da çoğu sözcükte tespit edilmiştir: ustasíydı (ustasıydı), adanáe̱ (Adana'ya), anḳaríe̱ (Ankara'ya), a̱ıḷḷínan, torbe̱e̱, taníyemedi, şoríye, gütmi̱̇e̱, çaycīdim, hocíye, sa̱abaşīdi, şuríye, buriye, ġazmiye, oriye, aríye (araya), üraTmiye, ġarasüye, saḷçiye (salçayı).

Standart Türkçede uyuma aykırı eklerin durumuna bakıldığında Andırın ağzında bu eklerin çoğunluğunun bazı istisnalar haricinde uyuma tabi olduğu görülür. Bu eklerin başında -yor eki gelir. Bu ek yöre ağzında birçok farklı şekilde kullanılmış; çoğunlukla ekin yuvarlak ünlüsü düzleşme ve önlüleşme eğilimi göstermiştir.

-yor eki art ünlülü sözcüklere ön ünlülü eklendiği için standart Türkçede uyuma tabi iken yöre ağzında uyuma aykırı hale gelmiştir: çaḷışīr, hatırḷamīm, ġurīler, ġatıştırī, çarpışīdir, çoġ‿aḫīdi, şe‿yapī, yapīk, sadırīdi, satmīk, ġoyīk, ıslīk, ġıḷmīm.
Yine **-yor** eki düz ünlülü sözcüklere yöre ağzındaki düz biçimiyle geldiğinde yazı dilinde uyuma aykırı olan sözcükleri uyuma sokar: depelīñ, geTmī, çıḫīk, bilīm mi, çaḷışīyír, sāḷaniyír, üraşíyílḷar, gėliyír, ėkilmí̱r, verīk, yīk.
Önlük artlık uyumuna aykırı **+ken** ekinin yöre ağzında sistemli olarak uyuma uyduğu görülür: ufāḳan, çocūḳan, çocūḫan, boşuḫan, yaparḫan, aḷıḫan. Yalnız bir örnek aykırılık oluşturmaktadır: çaḷışırken.
"gibi" edatı yöre ağzında önlük-artlık uyumuna uygun olarak ekleşmektedir. Bölgenin karakteristik ses özelliklerinden biridir: dudūmu (<dutu gibi), damīmı (<damı gibi), namḷīmı (<namlı gibi), savaşīmī (<savaşı gibi).
+daş eki "ġardaşımış" sözcüğünde uyuma dahil olmuştur.
+ki aitlik eki çoğunlukla uyuma uygun eklenmektedir: burdaḳı, yaşındāḫı.

Gelecek zaman eki **-acak, -ecek** uyuma aykırı olarak ekleşmektedir: aḷıcīdim, buḷucīm.

Yöreye özgü zarf-fiil eklerinden biri olan **-mīdi (-dığında)** eki art sıradan sözcüklere ön sıradan eklenmektedir. Bu da sistemli bir şekilde görülen aykırıklardandır: ġatdıñmīdi, çıḳdımīdi, vardıñmīdī.

Birinci teklik şahıs emir eki **-ayım, -eyim** bir sözcükte uyuma aykırılık oluşturmuştur: cevapḷandırīm,
"i-" cevher fiili sistemli olarak uyuma aykırı ekleşmektedir. Bunda /y/ ünsüzünün tesiri vardır: yaşındīm (<yaşındayım), çaycīdim, ormancīdi, amc‿ōḷīk (<amca oğluyuz), saḫabaşīdi (<sakabaşıydı), ġalp‿astasīm (<kalp hastasıyım), hastasīm, köydí̱k (köydeyiz).
+da, +de bulunma hali eki bir sözcükte aitlik eki **+ki** ile kaynaşmış; önlük-artlık uyumunu bozmuştur: yėrdāḷar (<yerdekiler).
Yöre ağzında **+nan, +nen** vasıta hali ekinin önlük-artlık uyumuna çoğunlukla uyduğu tespit edilmiştir. Uyuma aykırı örneklerde tespit edilen neden, son sözcüğü ünlüyle biten bir kelimeye ek gelirken araya bir /y/ ünsüzünün girmesidir. Bu ünsüz kendinden sonra gelen eki önlüleştirmektedir. Ek, kalın sıradan sözcüklere ön sıradan eklenerek düzensiz bir görünüm arz etmiştir. Yöre ağzında karakteristik olarak görülür: ġomşīnan (<komşu inen -komşuyla-), maḷıyenen (<mala inen -malayla), suyúynen (suyu inen -suyla-), bunuynen (bu inen -bununla-), arabiyenen (<arabası inen -arabasıyla-), bunūnen (<bu inen -bununla-), onnen (<o ile -onla-).

Yöre ağzında ön damak sesleri /k/, /g/ ile orta damak sesi /n/ art damak sesleri /ķ/, /ġ/ ve /ñ/'ye dönüşmüş; bu sırada yanındaki ünlüyü de art ünsüzler art ünlüye dönüştürmüştür. Bir örnekte ise ön /ķ/>/h̲/ ünsüz değişimiyle görülen bu durumun örnekleri Andırın ağzında çoktur. Bölgenin karakteristik özelliklerindendir: bölúķdi̲edim, búķerdim, búķerik, çáķdirdim, isdāni, annáñ, ónúñe, de̲ál, yėrdāl̤ar, gėdece̲áķ, deríķ, şúh̲ür, ġörüyör.
"yiraķ (<ırak)" örneğinde normalde uyuma uyan sözcük, sözcüğün başındaki /y/ ünsüz türemesiyle ve bu ünsüzün önündeki sesi önlüleştirmesiyle uyuma aykırı hale gelmiştir.
Önlüleşme aşamasında olduğunu bildiğimiz [á], [í], [ú] sesleri, art sıradan sözcüklerde uyuma aykırılık oluşturmaktadır: suyúnán, oḷuşdurúyór, búyday, gėliyúr, buyúr, ġoyúruyor, oḷúyö, buḷunúyö, ġurudúyōk, çáķdirdim, támam, buríyá, oríyá, yaylíyá, çalışír, ġaliyír, çaycílıķ, huyḷaníyír, ḷa̲abḷaríyḷa, maḷaTyíyá.

3.1.3. Kökte Ünlü Değişmesine Bağlı Önlük-Artlık Uyumu

Bazı alıntı sözcüklerde sebebi bilinmeyen önlüleşmeler ve artlılaşmalar görülmektedir. Bu sözcükler ilk biçimleriyle uyuma tabii iken sonraki biçimleriyle önlük-artlık uyumuna bir daha uymaktadır: büydey (<buğday), zapsaḷīnı (<sebzeliğini), mensül (<mahsul), aḷçíbā (<Elçibey).

3.2. Düzlük -Yuvarlaklık Uyumu ve Uyumun Bozulduğu Durumlar

"Bu uyum, kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, sonraki hecelerde de düz, yuvarlak ünlü varsa sonraki hecelerde dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin kullanılması şeklinde ortaya çıkar" (Demir & Yılmaz, 2003, s. 161). Düzlük-yuvarlaklık uyumu, önlük-artlık uyumu gibi Türkçenin ilk devirlerinden itibaren genel bir kural olarak karşımıza çıkmaz (Aydın, 2002, s. 19). Yani uyum Türkçenin her devrinde tam değildir. Türkiye Türkçesi ağızlarına bakıldığında bu uyum ağzı belirleyici bir özellik arz eder. Andırın ağzında düzlük-yuvarlaklı uyumu oldukça gelişmiştir.

Yöre ağzında bu uyuma dair en dikkat çekici özellik /b/, /m/ dudak ve /f/, /v/ diş-dudak seslerinin yanında bulunan yuvarlak ünlülerin düzleşmesidir. Bunu hem Türkçe kökenli hem de alıntı sözcüklerde görmek mümkündür. Türkçe sözcüklerde asli şeklini koruyan sözcükler de vardır. Andırın ağzının karakteristik özelliklerindendir: gávı̊r (<gavur<gebr), tabı̊rı̄nan, tabı̊rı, havḷı̊da, çavı̊şsıñ, havı̊ç, pambı̊ġ‿otuna, avıķata, armıdı, ġavı̊t, pambıķ, çavı̊ş, ġavı̊rrıķ, yā̊mı̊rımızı.

Standart Türkçede düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olan **-yor** şimdiki zaman ekinin yöre ağzındaki dar yuvarlak ünlülü varyantları sayesinde dudak uyumu

meydana gelmiştir: düşṵ̄, düşṵ̈ṵ̈r, ġoyṵ̄m, oḫuyámṵ̄m, buḷunṵ̄r, oḷmṵ̄, götürṵ̄ġ‿onu, ġoyṵ̄k, oḷṵ̄r, yapṵ̄k, olṵ̄, sõnṵ̄.

Yine aynı şekilde şimdiki zaman ekinin düz-dar varyantları da dudak uyumunu sağlamaktadır: zorḷadīm, dīm, bilīm mi?, çaḷışīr, hatırḷamīm, ġatıştırī, çarpışīdir, yapdırīḷḷar, vėriyiller, yapi̯ller, di̯ller, edi̯ller, yi̯ḭḷḷar.

-yor şimdiki zaman ekinin metinlerde düzlük-yuvarlaklık uyumunu genellikle bozduğu görülmektedir: ṵ̄reli̯oḳ, görüküor, gösderi̯oḷḷar, gėtiri̯or, yapiyör, topḷüyör, oḷuyör, ġayniyör, oḷmüyö, oḷuyö, biliyör, gėliyör, yṵ̄seliyör, gėziyö, gediyö, ėdiyoruz, ėkiyoruz, çıḫıyor, duruyor, ġoyúruyor.

Cevher fiili “i-” veya fiillerin birşelik zaman çekiminde yuvarlak ünlülü sözcüklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymuştur: yo̯udu, ço̯udu, döydümüdü (<dövdüm idi -dövmüştüm-), yo̯umuş (<yok imiş -yokmuş-).

Türkçe sözcüğün ilk hecesinin geniş-yuvarlak, ikinci hecesinin dar-yuvarlak alması durumunda uyum gerçekleşir. Şayet ilk hecedeki geniş-yuvarlak ünlü ikinci hecedeki dar-yuvarlak ünlüyü ilerleyici benzeşme yoluyla kendine benzetirse burada uyum bozulur. Andırın ağzında görülen bu tür uyumsuzluklar yöre ağzının karakteristik özelliklerindendir: yo̯ordunu (<yoğurdunu), do̯omḷu, ço̯oġḷarıñ (<çocukların), do̯onuñ (<doğunun), yo̯orT (<yoğurt), bö̯ödüm (<büyüdüm).

3.2.1. Alıntı Sözcüklerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Bölge ağzında alıntı sözcüklerin çoğu düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır: cāhillik, rüzgárda, amálíyeniñ, mahkemi̯e, tedāvīsini, dükgánı, ḷasdiḳ, vādesīnen, beyaz, kiraz, kenarda, cenāzeleri, intiḳaḷ, ihdiyar, nişan, memmun, hademe, sandali̯eniñ.
Uyuma uymayan alıntı sözcükler ise azınlıktadır: osmani̯eniñ, siḳorta, betona, şimentosu, tansi̯onuñ, petroḷda, kimmon, çinḳo.
Bazı alıntı sözcükler ise Türkçenin sez özelliklerine uyum sağlama temayülüyle ikinci hecedeki sesi düzleştirerek uyuma dahil olur. Bölge ağzı için karakteristik bir özelliktir: arzıhaḷ, mi̯endis (<mühendis), fasaḷye (fasulye), alēkimsėlām, mārıḷī (marulu), ġarpız.
Yine alıntı kimi sözcükler düzleşmeden yani uyuma aykırı şekilde varlığını sürdürmektedir: armud‿oḷdu, papuç.
İlk hecesi geniş-yuvarlak ünlüyle başlayan ve yine geniş-yuvarlak ünlüyle devam eden kimi alıntı sözcüklerde ikinci hecedeki geniş-yuvarlak ünlünün dar-yuvarlak ünlüye dönüşmesi sonucu uyum meydana gelmiştir: motur, doḳtura, doḳdurḷar.
“mevlüTlṵ̄dü (<mevlitli idi)” ifadesi asli şekliyle uyuma uyarken yörede sistemli olarak yuvarlak şekilli kullanıldığı için uyuma uymamaktadır.

3.3. Darlık-Genişlik Uyumu

Hem "Türkçe hem de alıntı kelimelerde rastlanabilen bu uyum; kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumları kadar yaygın değildir. Daha çok genişleme yönünde kendini hissettirir" (Gülseren, 2000, s. 57). Andırın ağzında çoğunlukla ilerleyici benzeşmeler yoluyla bu uyuma tespit edilmektedir ve işlek kullanılmıştır: ze̯erli, bö̯örTlen (<böğürtlen), ka̯adı (<kâğıdı), zeheri (<zehiri), şäheri (<şehiri), yo̯ordunu (<yoğurdunu), do̯omḷu (<doğumlu), ço̯oḡḷarıñ (<çocukların).
İki alıntı sözcükte uyum bozulmuştur: motur (<motor), do̯ktura (<doktora).
Yöre ağzında "yo̯ordunu, ka̯adı, do̯omḷu" sözcüklerinde darlık-genişlik uyumu sistemlidir.

4. Ünlü Değişmeleri

Andırın ağzında ünlüler, yanlarında bulunan ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle; ilerleyici yahut gerileyici benzeşmeler yoluyla değişirler. Bazen de değişimin sebebi belli değildir. Bu değişmeler kayıtlar tam olarak çözüldüğünde etraflıca incelenecektir. Eldeki kayıtlardan elde edilen verilerin oranlarına göre Andırın ağzında ünlüler arasında gerçekleşen ses değişmelerinden en çok art ünlülerin önlüleşmesi görülürken en az düz ünlülerin yuvarlaklaşması görülür. Geniş ünlülerin daraldığı örnekleri önce ön ünlülerin artlılaştığı, ardından yuvarlak ünlülerin düzleştiği örnekler takip eder. Bu ses olaylarını ise düz ünlülerin genişlemesi takip etmektedir. Bu başlıkları yöre ağzı için karakteristik olan ve olmayan değişimlere göre sınıflandırmak mümkündür:

4.1. Art Ünlülerin Önlüleşmesi

Andırın ağzında art sıradan sözcükler en çok /y/ ünsüzünün önlüleştirici özelliği dolayısıyla önlüleşir. Yine /c/, /ç/, /ş/ diş ve /l/, /r/ akıcı ünsüzleri yanında art ünlülerin önlüleştiği görülmektedir. Bu aşamada art ünlüler ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler yoluyla önlüleşmektedir. Önlük-artlık uyumunun bölgede sağlam olması sebebiyle Andırın ağzında en çok görülen ünlü değişimidir. Bu değişim hem Türkçe kökenli hem de alıntı sözcüklerde tespit edilmektedir:

Karakteristik Olanlar

/a/>[á] değişimi: támam, yaylíyá, şoríyá, buríyá, yaşındáymıssım, suyúnán, iláhana (lahana), ġazmáynan, táne, adaná̯e (Adana'ya), yáşında, o̱huyámū̱m, cumā̱, láhane (<lahana<lahano).
/a/>[ä] değişimi: täze, äsgerdi̯edi, äsger.
/a>/e/ değişimi: ġamariye (<kameraya), temam (<tamam), āḷıyerek (<ağlayarak), birez, büydey (<buğday), buydiyemizi, búydeyleri, dehri̯e (<zahireye), onnen,

arabiyenen, bunuynen, onūnen, taníyemedi (<tanıyamadı), deha (daha<daḫı), hātire (<hatıra), topḷamiye (<toplamaya), tem (<tam), mezerde (<mezarda), acerledik (<acarladık), mensül (<mahsul), feḷan (<falan), tekrer (<tekrar), maḷıyenen (<mala inen -malayla-), öteen (<öte an), torbee (<torbaya).

/a/>[í] değişimi: torbía (<torbaya), şoríye (<şuraya), oríye, buríyá, yaylíyá, buríye, oríye, şuríye, buríyá, anḳarie (<Ankara'ya), ġamaríya (<kameraya), aríye (<araya), yaríyeşlīmiş (<yarayışlıymış), yaşındíek (<yaşındayız), maḷaTyía, musġía (<muskayı), ordíyedi (<orda idi).

/a/>/i/ değişimi: Bu değişim /y/ ünsüzünün önce önlüleştirici sonra daraltıcı etkisiyle oluşmaktadır: buriyé, oriye, bahim, topḷiep, aaçḷieveriyoḳ, arabiyenen, ġazmiye, yaşındiem, topḷamiye (toplamaya), ġosġociyedik (<koskoca idik), mezārlıi (<mezarlığı), buḷucīm (<bulacağım), uyumiacādıñ (<uyumayacaktın), yapıciim (<yapacağım), duzḷiep (<tuzlayıp), saḷçiye (salçayı), yaşındīm (<yaşındayım), duzḷiep (<tuzlayıp), saḷçiye (<salçayı).

/ı/>[í] değişimi: Bölge ağzında /ı/ ünlüsünün [í], /i/, /ü/ ünlülerine değiştiği görülmüştür. Bu önlüleşmelerin asıl nedeni /c/, /ç/, /r/, /ş/, /y/ ve bunlara ek olarak /ñ/ ünsüzlerinin önlüleştirici etkisidir: topladíydım, yaşamíyo, ġoyarıġ‿íçine, sāyíyoḳ (<sağıyoruz), topladíydım, şoríyá, şuríye, yārín, adīnán, buḷamíyídım, ūraşíyóm, vardıñmīdĭ (vardın mı idi), çaḷışír, açíyo, ustasíydı, taníyemedi (<tanıyamadı).

/ı/>/i/ değişimi: Hece kaynaşması, ses düşmesi ve kısmen de ilerleyici benzeşmeler yoluyla olduğu görülmüştür: topḷantie, topḷantia, bāzi, çaḷışīr, taníyemedi (<tanıyamadı), yaríyeşlīmiş (<yarayışlıymış), ġatdıñmīdi (<kattın mı idi), hatırḷamīm, hātire (<hatıra), suḷaniyör, ġaḷmadımiį (kalmadığında), çaycīdim, ormancīdi, bāzī (<bazı), yapī, yaşī, yapiller (<yapıyorlar), yapiyör, çaḷışīler (<çalışıyorlar), sadırīdi, ġapiya, yiraḳ (<ırak), yapiyöñ, çıḳdımīdi (çıktı mı idi).

/ı/>/ü/ değişimi: yapamüyöm, yapüyök, ohuyámūm (<okuyamıyorum).

/i/>/ü/ değişimi: gėtirüyöm, vėrmüyöler.

/o/>/e/ değişimi: bilmiemkine (bilmiyorum ki).

/o/>[í] değişimi: buḷamíyídı (<bulamıyordu), geliyír, ġuḷḷanıḷmíyír (kullanılmıyor), yatıyír.

/o/>/i/ değişimi: çıhıyir, ėdiyir, yapíir, yapiller (<yapıyorlar), diir (diyor).

/o/>[ó] değişimi: diyóm, dökülmüyór, gösderiyórdum, durmuyór, duruyór, dėeşiyór, yannılióır (<yayılıyor (yayık için kul.)), ġuḷḷanıyóġ, güvenemiyórduñ, örüyó, yazíyóḷḷardı, bilmiyórüm, ölüyór, şaşıyóñ.

/o/>/ö/ değişimi: ohuyör, isdiyördüler, biliyör, yazdıriyöm, bilmiyörüm, yazdıriyöm, düyödüm, yahíyör, gėziyö, oḷmuyör, suḷaniyör, yapıyóḷar, gėtirüyöm, gėliyöller, şöför, oḷúyö, olüyöse, vėrmüyöler, yapüyök, vėriyök, topḷüyör, dökücök, görmücördü, tansiön, örtüyöm, kürpüyö, pişiriyök, olüyöm,

yūrüyök, vėriyöK, oyüyöm, yapiyör, ġayniyör, biliyöm, yapiyör, tansiyönüm, yapiyöñ, görüyöm.
/o/>/ü/ değişimi: bilmiyüm, düşüyür, bilmiyüm, göremi̱üm.
/u/>[í] değişimi: ġonīnan ġomşīnan.
/u/>/i/ değişimi: ġurīler, oḷmī, dutīm, ġoyīk.
/u/>[ú] değişimi: ġuyúyoḳ, duymúyo musuñuz, búydeyleri, oḷdúydu, suyúnán, oḷúyö.
/u/>/ü/ değişimi: İncelenen metinlerde değişimin /y/ ünsüzünün önlüleştirici etkisinden kaynaklandığı görülmektedir: bunūnen, büydey, do̱uzḷuyüm, onūnen, bilmiyórüm, ōlüyük (<oğluyuz), olüyöse, topḷüyör, görmü̱ördü, yūrüyök (<yoğuruyoruz), oyüyöm (<oyuyorum), düvāsına (<duasına), mensül (<mahsul), ġarasüye (Karasu'ya), suḷuyü, sulū (<suluyu), üfelīm (ufalıyorum), üfelerím (<ufalarım), yü̱öm (yuyorum -yıkıyorum-).

Karakteristik Olmayanlar

/o/>[ú] değişimi: gėliyúr.

Korunanlar

"törü-" fiili bugün günümüz Türkiye Türkçesindeki söyleyişe göre daralma gibi görünse de asli şeklini korumaktadır: törö̱yü (törü- *Kök., Uyg., EAT, Kıp.*),

4.2. Ön Ünlülerin Artlılaşması

Örneklerine sıklıkla rastlanan değişimlerdendir. Bölge ağzında ünlü değişmeleri arasında en çok görülen üçüncü değişme ön ünlülerin artlılaşmasıdır. Yine önlük-artlık uyumunun bölge ağzında yerleşmiş olmasının bunda rolü büyüktür. Çoğunlukla /ġ/, /ẖ/, /ḳ/, /ñ/, /ḷ/ art damak ünsüzlerinin yanındaki ön ünlülerin ünsüzün baskısıyla arka damağa kayması neticesinde oluşmaktadır. Bunun yanında hem alıntı sözcüklerde hem de Türkçe kökenli sözcüklerde ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler yoluyla da tespit edilmiştir:

Karakteristik Olanlar

[á]>/a/ değişimi: heraḷ, meseḷā, geriḷḷa, diḳḳatḷa, seḷā.
/e/>/a/ değişimi: Bu tür değişim en çok alıntı kelimelerde ünlü benzeşmeleri yoluyla oluşur (Aydın, 2002: 18): baḳ‿alē (<bak hele), zapsaḷīnı (sebzeliğini), hayma (<hayme), ataşa (ateşe), heraḷda (<herhalde), ġamaŕaya (<kameraya), ġamariye (<kameraya), ḳıymatḷıydı, diḳḳatḷa, zatan, satan (<zaten), heraḷda, hasdānasında, barabar (<beraber), ahrabıñ (akrebin), gedecāñ, görecāñ, vėrecāḳ, bōlĕ‿edecāḳ, dikdirecāñ, şōlĕ‿edecāḳ, tāsirli (<te'sirli), ġaysarídán, bāçamızı, aḳseriyetlī, pıyádá (<piyade), alçíbā (Elçibey), da̱aḷ mı? (değil mi?), yėrdāḷar (<yerdekiler), avara (<avare), dikece̱añ.

/e/>[á] değişimi: amálíye (amele), di̯ec̄ā̃ñı, bilec̄ā̃ñ, bahcası (Bahçe'si), bahçámda (bahçemde), bahçádan (bahçeden), düvárdi, ġaysarídán, dā̃miş, isdā̃ni, çā́ḳdirdim (çektirdim).
/e/>[ä] değişimi: bā̃ (bey), bā̃‿oḷu̯u (<Beyoluğu), bänim, eväT, äsgi, älimiñ (<elimin).
/e/>/o/ değişimi: yōmiye (yevmiye).
/i/>/a/ değişimi: zahar (<zahir), da̯a̯ḷ mı? (değil mi?).
/i/>[á] değişimi: gėdece̯ā́ḳ (gideceğiz), de̯ā́l (değil).
/i/>/ı/ değişimi: hanı (hani), çīşarıñ, damīmı (<damı gibi), zapsaḷīnı (sebzeliğini), savaşīmī (<savaşı gibi), namḷīmı (<namlı gibi), çīşara (<Çiğşar'a), ısdambo̊ḷda, ırahmatḷıġ, dėrdıġ (<derdik), ġırıp (<grip), şi̯u̯ñ (<şeyin), yānı (<yani), camınıñ (caminin), mısāfır, pıyádá, ısdambıḷda, ordan‿ārı (<ordan ahiri), fıḷan (filan<fülân).
/i/>[í] değişimi: orhaníye (Orhaniye), dėdi̯íñ, dėşírīdıḳ, camíye.
/i/>/u/ değişimi: dudūmu (<dutu gibi), onuñ‿uçú (<onun için), yapmanıñ‿uçūn (için).
/ü/>[ú] değişimi: búḳerdim (<bükerdim), ónúñe (<önüne), şúh̲ür (<şükür).
/ö/>[ó] değişimi: ġórüyör (<görüyör), ónúñe (<önüne).

Karakteristik Olmayanlar

/e/>/a/ değişimi: Birkaç değişim kişisel kullanıma bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: avarim (<aferin).

Korunanlar

Standart Türkçede bugün artlılaşma olarak görülebilecek, ancak bölge ağzında Eski Türkçedeki orijinal versiyonunu koruyan kimi sözcüklere rastlanmaktadır: ġaḷaboynunuñ (kal'aboynu), ġaḷaḷar (kal'a, *Kıp.*), hanġısıyím (ḳangısıyım, *EAT*), annañ (<anna<ana *Kıp.*)

4.3. Dar Ünlülerin Genişlemesi

Yöre ağzında en çok tespit edilen ses değişmeleri içinde beşinci sırada dar ünlülerin genişlemesi bulunmaktadır. Darlık-genişlik uyumunun bölgede belli başlı birkaç örnekte, sistemli olarak görülmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yine bölge ağzında kapalı /ė/ ünlüsü ile ilgili örneklerin asli şeklini koruduğunu varsaymak yanlış olmaz. Alıntı sözcüklerde ilerleyici benzeşmeler vasıtasıyla görülmektedir:

Karakteristik Olanlar

/e/>[á] değişimi: de̯ā́l (<değil).
/i/>/a/ değişimi: zahar (<zahir).

/i/>/e/ değişimi: ėeriyoḳ, ėeriyóm (<eğiriyorum), köydi̯ek (<köydeyiz), mahallesindi̯em (<mahallesindeyim), gėlmi̯em (<gelmeyeyim), çėtilini (<çitilini), dėel (<değil), di̯encek (<deyince), dėermene (<değirmene), deeşmişdir (<değişmiştir), zeerli (<zehirli), yömee (<yevmiye), deeşdirtdiler, dėelsiñ, deeşdirtdiler, heç (<hiç).
/ı/>/a/ değişimi: ocaandayĭm, káadı (<kâğıdı), ocaanda (ocağında), vuracáa (<vuracağı), çıh̲acaa (<çıkacağı), daatımdan, daat, balġabaa (balkabağı).
/i/>[á] değişimi: gėdeceáḳ (<gideceğiz).
/ı/>[à] değişimi: çoh̲aañ daà (Çokak'ın dağı), ayaà (<ayağı), barnaàmıñ (<parmağımın), çaàrıñ, ācadaàñ (<Akçadağ'ın), haàrlısı (<hayırlısı), topraà (<toprağı), aàr (<ağır).
/ü/>/e/ değişimi: dönderiller (döndürürler).
/ü/>/ö/ değişimi: hökümet (<hükûmet), büödüm (<büyüdüm<böyüdüm), böörtlen.
/u/>/a/ değişimi: soar (<soğur).
/u/>[ȯ] değişimi: doȯmlu (<doğumlu).
/u/>/o/ değişimi: çooġlarıñ (<çocukların), çooḳların, dooñuñ (<doğunun), yoorT (<yoğurt).

Karakteristik Olmayanlar

/u/>/a/ değişimi: Bu değişim sistemli olmamakla birlikte şahsi kullanıma bağlı olarak görülmektedir: fasalye (fasulye).

Korunanlar

Yöre ağzında ölçünlü dilde genişleme sanılabilecek birçok sözcük arkaik şeklini korumaktadır. Bunların birçoğu hala tartışmalı bir mevzu olan kapalı /ė/ ile ilgilidir. Yöre ağzında ilk hecede kapalı /ė/ ünlüsü bulunduran ve bugün asli şekliyle söylenen sözcükler mevcuttur. Diğer sözcüklerde tespit edilen eski biçimler ufak tefek ses farklılıklarıyla verilmiştir: ėletdiġ, gėtmesiñ, gėdip gėliyórduḳ, gėderdi, ėvlenmemi, ėviñ, ėletdi, ėrmeden, yėdĭ, ėtdiler, ėlimden, yėrini, dėdim, deeşiyór, yóh̲ardan (yoḳaru, *Kök.*), yóh̲arı, şo (şol, *EAT*), şoríyá (şol araya), şȯrda (şol arada), ėyi (ėyü, *EAT*), ėi̯, ėyi, gėne (gene, *Kıp.*), yėenim (yegen, *Uyg.),* törȯyü (törü-, *Kök., Uyg., Kıp., Kar., EAT*), gözel (gözel, *EAT*); bȯdüm, bȯdük, bȯyer (böyü-, *EAT*).

4.4. Geniş Ünlülerin Daralması

Andırın ağzında önlüleşmeden sonra en çok kullanılan ikinci ses değişimi geniş ünlülerin daralmasıdır. Geniş ünlüler yöre ağzında çoğunlukla akıcı /y/ ünsüzünün daraltıcı özelliği sebebiyle daralmaktadır. Yine kapalı /ė/ ünlüsünün

aslında daralmayıp asli varlığını devam ettirdiği örneklere rastlanmaktadır. Bunun dışında sebebi kesin olarak belirlenemeyen daralmalar da söz konusudur:

Karakteristik Olanlar

/a/>[ȧ] değişimi: āḷamȧya (<ağlamaya), ġamarȧya (<kameraya).
/a/>/i/ değişimi: bahim (<bakayım), uzadīm (<uzatayım), çıh̲ardim (<çıkartayım), topl̥i̲ep (<toplayıp), a̲açl̥i̲everiyok̲, oriye, yaşındi̲em (<yaşındayım), uyumi̲acādıñ, yapıci̲im, bul̥ucīm (<bulacağım), buydiyemizi (<buğdayımızı), arabiyenen, ġazmiye (<kazmaya), topl̥amiye, duzl̥i̲ep (<tuzlayıp), sal̥çiye (<salçayı).
/a/>[í] değişimi: yaylíyá, oríye, orbía, şoríye, buríyá, ġamaríya, şoríyá, şuríye, aríye (<araya), ank̲aríe (<Ankara'ya), yaşındíek (yaşındayız), mal̥aTyía.
/a/>/ı/ değişimi: āl̥ıyerek (<ağlayarak), al̥ıcıñ, ol̥ıcak̲, yapıci̲im, yapıcı̲ık̲ (<yapacağız), çı̲ırdıl̥ar, mayış (<maaş), ısdar (<astar), sınardık̲ (<sanırdık), ol̥ıcak̲.
/a/>/u/ değişimi: bul̥ucīm (<bulacağım).
/a/>/ü/ değişimi: ol̥üm (<olayım).
/e/>/i/ değişimi: getitdirīm (<getirttireyim), bilīm (<bileyim), vėrīm (<vereyim), ėdim (<edeyim), yaşındīm, gėlmiyecīdiñ, sėvmiyerek, bişiricim, tümliyemīm, depi̲e (tepeyi), yükliyep, dė̲eşmiyór, göstermi̲e (<göstermeye), mertebi̲e, nīderik, cenāziye, neriye (<nereye).
/e/>[i̊] değişimi: gütmi̊e (<gütmeye).
/e/>/ü/ değişimi: öpüm (öpeyim), ötü‿yüzünde (<öte yüzünde).
/o/>[í] değişimi: bul̥amíyídı (<bulamıyordu), bul̥amíyídım, gėliyír.
/o/>/i/ değişimi: di̲ir (<diyor).
/o/>/ü/ değişimi: düşü̲ür (<düşüyor), bilmiyüm, törȯyü (<türüyor), dırmal̥iyüm (<tırmalıyorum), göremi̲üm.
/o/>[ȯ] değişimi: al̥ıyȯrduñ, göçüyȯñ, gėliyȯñ, k̲oh̲uyȯr, ġȯyduk̲, ġȯyar, sa‿ȯl̥, başdȯa̲n (<Başdoğan), oh̲uyȯdu.
/o/>/u/ değişimi: dok̲tura (<doktora), dok̲durl̥ar, yapıyurdum, götürüyudum (<götürüyordum), çal̥ışdıríyurduk̲, ġuyúyok̲, suvanını (<soğanını).
/o/>[ú] değişimi: ėdiyúñ, gėliyúr, ėdemiyúl̥l̥ar (<edemiyorlar).
/ö/>/i/ değişimi: pilerik (<böleriz).
/ö/>[o̊] değişimi: döverik (<döveriz).
/ö/>/ü/ değişimi: bü̲ödüm (<büyüdüm<böyüdüm), düşüyür (<düşüyor), bilmiyüm, oh̲uyámm̲ (<okuyamıyorum), düverdi (döverdi<dögerdi), düverdik, büyók̲ (büyük<böyük<beyük<bedük).

Karakteristik Olmayanlar

/e/>/i/ değişimi: Bölge ağzında yalnız bir iki sözcükte, şahsi kullanıma bağlı olarak tespit edilmiştir: herkis (<herkes), telivon (<telefon).

Korunanlar

Andırın ağzında bugün değişme gibi görünen ancak Eski Türkçedeki şeklini koruyan kullanımlar mevcuttur: yúñ (yuñ; *Uyg., Kar.*); yūrüyök, yuu̯ruB (yuġur-, *ET*).

4.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Bölge ağzında en az görülen ünlü değişimi düz ünlülerin yuvarlaklaşmasıdır. Eldeki derleme verilerine bakıldığında yuvarlak ünlülü sözcüklerin dahi düz biçimlerinin kullanılması, önlük-artlık uyumunu sağlamaya yönelik görülmektedir.

Karakteristik Olanlar

/a/>/ü/ değişimi: ġoyū̆m (<ḳoyayım), oḷüm (<olayım).
/e/>/ü/ değişimi: ötü‿yüzünde, örtüyŭm (<örteyim), öpüm (<öpeyim).
/e/>/ö/ değişimi: yōmeę (<yevmiye).
/e/>[i̊] değişimi: gütmi̊e (<gütmeye).
/ı/>[i̊] değişimi: televi̊zona.
/i/>/ü/ değişimi: gėtirüyöm, düyödüm, vėrmüyöler (<vermiyorlar), mevlüTlū̆dü.
/i/>/u/ değişimi: onuñ‿uçú (<onun için), dudūmu (dutu gibi).
/ı/>/ü/ değişimi: yapamüyöm, yapū̆k (<yapıyoruz), yapüyök.
/ı/>/u/ değişimi: boşuḫan (boş ıkan< boş iken).

Karakteristik Olmayanlar

/e/>/o/ değişimi: Alıntı bir sözcükte tespit edilen değişim şahsi kullanıma bağlı olarak gerçekleşmektedir: yōmiye.

Korunanlar:

Yöre ağzında bir sözcükte en eski şekli kullanılan bir fiile rastlanmıştır: yuruḳ (yu-, *DLT*).

4.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Yöre ağzında yuvarlak ünlülerin düzleşmesi, düz ünlülerin yuvarlaklaşmasına göre daha fazla görülür. Bölge ağzında gen çok görülen ünlü değişmelerinin dördüncü sırasında yer alır. Hatta asli şekliyle yuvarlak olan sözcüklerin yörede çoğunlukla düzleştiği görülür. Düzleşmelerin çoğunluğunun en önemli nedeni önlük-artlık uyumunun tamamlanmaya çalışılmasıdır:

Karakteristik Olanlar

/u/>/a/ değişimi: so̱ar (soğur).
/u/>/i/ değişimi: ġurīler (<kuruyorlar), ġoyīk (<koyuyoruz), oḷmī, dutīm.
/u/>/ı/ değişimi: çavışḷını, pambıḳ, mıḫíyeT (mukayyet), avıḳata, arzıhaḷ, mārıḷī,
/u/>[í] değişimi: ġonīnan ġomşīnan.
/u/>[i̊] değişimi: çavi̊şḷu̱, ısdambi̊ḷda, armi̊T, pambi̊ġ‿otuna, mi̊sdafa, ġavi̊t, pambi̊ġ, gávi̊r, ya̋mi̊r, yavri̊m, gávi̊r, çavi̊şı, tavi̊ḳ, tabi̊rīnan, tabi̊rını, mēmūri̊ydı, havi̊ç.
/ü/>/e/ değişimi: dönderiller (<döndürürler).
/ü/>/i/ değişimi: düşdümīdi (<düştü mü idi),
/o/>/a/ değişimi: çuḳura̱aya (<Çukurova'ya), ba̱azören (<Boğazören).
/o/>/e/ değişimi: bilmiyem, dėpiyer (<tepiyor), bilmi̱emkine (<bilmiyorum ki),
/o/>[í] değişimi: geliyír, buḷamíyídı, buḷamíyídım, gediyí, gidiyí, diyír, ġaḷiyír, gėliyí, yėrleşi̱íḷḷar (<yükseliyorlar), gėliyír, ġaliyír, huyḷaníyír.
/o/>/i/ değişimi: çıḫıyir, yapí̱ır, ėdiyir, edi̱iller, di̱iller, yapi̱iller, sadırīdi, di̱ir (diyor), vėriyiller, bilmīm, çaḷışīr, çaḷışīler, sādırīdim (<sağdırıyordum).
/ö/>/i/ değişimi: pilerik (<böleriz).

Karakteristik Olmayanlar

/u/>/a/ değişimi: Sistemli olmayan bu değişim kişisel kullanım dolayısıyla ortaya çıkmıştır: fasaḷye (<fasulye).

Korunanlar

Andırın ağzında eski düz şeklini koruyan kullanımlar sistemlidir: yavrım (yavrı, *Kıp.*), havḷida (havli, *EAT*).

5. Ünlü Düşmesi

Türkçe kelimelerde iki ünlü yan yana gelemediği için, ünlü karşılaşması durumunda ya ünlülerden biri düşer ya da araya yardımcı ses girer (Banguoğlu, 2024, s. 74). Türkiye Türkçesi ağızlarında da ünlüler çeşitli fonetik sebeplerden dolayı düşmektedir. Andırın ağzında en çok görülen ses düşmeleri vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesidir. Yöre ağzında en çok düşen ünlüler standart Türkçede de olduğu gibi düz-dar ünlülerdir. Dar-yuvarlak ve düz-geniş düşme örnekleri de mevcuttur ve sistemlidir.
Düz-dar ünlüler: azcıḳ, bişirrik, ġaḷdırrıḳ, gėtirriġ, içerde, dışarda, ayrıḷdım, ġaynımnan, ayırrıḳ, vėrrig, yazdırrım, ikisin‿bir.
Dar-yuvarlak ünlüler: kū̱cürrük, ġavurruḳ, yu̱urruġ, avġaTlıḳ.
Düz-geniş ünlüler: orda, şurda, burdan, burda, burdaḳı.

Ünlü ile biten bir sözcükten sonra yine ünlüyle başlayan bir sözcük geldiğinde ulama olay ı ortaya çıkar ve ünlü çarpışmasıyla ilk sözcüğün son sesi düşer (Atmaca, 2017): datl‿olur (<tatlı olur), musdaf‿amca (Mustafa amca), amc‿ōl̄ık (<amca oğluyuz), civār‿ī (<civarı iyi), hasd‿oldu (<hasta oldu).

Bir ünlü karşılaşması da "ne" ile başlayan birleşik sözcüklerden birincisinin son ses ünlüsü /e/ düşer: nol̄duu̲nu, nol̄acak̲.

6. Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme şartlarına bağlı bazı sebeplerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayına ünlü türemesi denir (Korkmaz, 1992, s. 161): iláhana (<lahana),

Kelime başında ünlü türemesi /r/ ve /l/ ünsüzleriyle başlayan alıntı kelimelerde görülür. Bu kelimelerin başına genellikle dar bir ünlü getirilir. Çünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında kelime başında akıcı, özellikle sızıcı ünsüzler kurallı bir şekilde bulunmaz (Gemalmaz, 1998, s.119).

Yine alıntı sözcüklerde de sözcük ortasında ve sonunda ünlü türemeleri meydana gelmektedir: sandali̲eniñ, a̲harap (<akrep), me̲ere (<meğer).

"şehere (şehre)" sözcüğünde ünlü düşmesi gerçekleşmediği için standart Türkçeye göre türeme görünmektedir.

Andırın ağzında incelen metinlerde ünlü türemelerinin çoğunlukla /l/, /r/ akıcı ünsüzlerinin başında olduğu anlaşılmaktadır. Bunda Türkçe sözcüklerin başında bazı istisnalar dışında bu ünsüzlerin bulunmamasıdır. Sözcüğü Türkçenin ses kurallarına uydurmak sözcük başında türemeler görülmektedir: ırahmatl̟ıġ‿öldü, iláh̲ana, irahatsızım, irezillik, iresim.

Türkçede, sözcük başında iki ünsüz yan yana gelemez. Türkçenin ses özelliğine uydurmak için iki ünsüzün arasına bir ünlü girer: ḳırip (<grip), ġırıp (<grip), sipiker (<spiker).

Eldeki metinlerde kısıtlı sayıda da olsa bazı sözcükler arkaik şeklini korumuştur: hepisi̯, ısıcaġ‿oldu.

SONUÇ

Andırın ilçesi, tarih boyunca birçok medeniyetin yerleşim alanı olmuş; bu çok katmanlı tarihî birikim yöre ağzının oluşumunda belirleyici rol oynamıştır. Asur'dan Osmanlı'ya uzanan süreçte bölge, etnik ve kültürel etkileşimlerin yoğun yaşandığı bir alan olarak hem mimarî hem de dilsel izler bırakmıştır. Yöre halkının geleneksel geçim kaynakları (tarım, hayvancılık, el sanatları), sözlü kültür ürünleriyle birleşerek ağızda bazı kelimelerin ve kalıpların korunmasını

sağlamıştır. Göçler, özellikle 6 Şubat 2023 depremlerinden sonraki nüfus hareketliliğiyle ağız üzerindeki baskıyı artırmış; bu da ağız çalışmalarının belgelenmesinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Andırın'ın ağız özellikleri, yalnızca fonetik ve morfolojik düzeyde değil, aynı zamanda tarihsel ve etnik bir arka planla da şekillenmektedir. Bölge tarih boyunca çok katmanlı bir kültürel yapı sergilemiş; Selçuklular, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar döneminde ağırlıklı olarak Avşar, Bayat, Beğdili, Kızık gibi Oğuz boylarının yerleşmesiyle güçlü bir Türkmen kimliği kazanmıştır. Bugün Andırın'a bağlı mahalle adlarının çoğu, bu boyların cemaat adlarını yaşatmakta; yer adları, etnik sürekliliğin birer göstergesi olarak dikkat çekmektedir.

XVI. yüzyılda kaydedilen Akçakoyunlu, Orçan, Bektaşlı, Boynuyoğunlu, Çiçekli, Emirler, Geben, Kızık, Kumarlı gibi yerleşim adlarının günümüzde de yaşaması, bölgenin tarihî kimliğini toponimik düzlemde koruduğunu ortaya koymaktadır. Bu da yalnızca fiziksel yerleşimlerin değil, kültürel ve dilsel aidiyetin de kuşaktan kuşağa aktarıldığını göstermektedir. Peçenek, Döngelli, Eymür gibi cemaatlerin izlerini taşıyan bu yerleşimlerde, ağız özelliklerinin izlenmesi; dilin tarihî manada bilinmeyen yönlerini aydınlatma açısından önem taşımaktadır. Günümüzde Andırın'da çoğunlukla Türkmen kökenli nüfus yaşamakta olup, yalnızca birkaç mahallede Kafkas kökenli topluluklar (Çerkes, Çeçen, Tatar, Nogay) bulunmaktadır. Bu toplulukların kendi ağız özelliklerini sürdürüp sürdürmediği, yerel Türk ağızlarıyla nasıl bir etkileşim içinde olduğu, karşılaştırmalı ağız çalışmalarına yeni boyutlar kazandırabilecek niteliktedir.

Çalışma, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde tarihî, coğrafi ve kültürel açılardan özel bir yere sahip olan Andırın ağzında ünlü seslerin yapısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Saha verilerine dayalı gerçekleştirilen çözümlemelerde, Andırın ağzında hem standart Türkçedeki ünlülerden farklılaşan yeni seslerin ortaya çıktığı hem de bazı eski Türkçe unsurların korunabildiği gözlemlenmiştir. Ünlülerin uzunluk-kısalık durumları, ikiz ünlü oluşumları, kaynaşma ve değişme süreçleri gibi konularda elde edilen bulgular, yalnızca bölgesel ses özelliklerini değil, Türkçenin tarihî ses değişmeleri bakımından da önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu çerçevede, "Andırın ağzında ünlüler"e yoğunlaşan bu çalışmadan elde edilen fonetik bulgular şunlardır:

1. Çalışmada standart Türkçedeki ünlüler dışında [á], [à], [å], [ã], [ä], /ė/, [é], [í], [i̇], [i̊], [ó], [ò], [õ], [ö], [ú] gibi 15 farklı ünlü tespit edilmiştir.

2. Türkçe sözcüklerde ilk hecede kapalı /ė/ barındıran sözcükler bulunmaktadır: vėrmüyöler, gėtirüyöm, ėdiyúñ, gėliyúr, ėletdi. Ancak sahanın tartışmalı konularından biri de kapalı /ė/ meselesidir.
3. Yine ilk hecede açık e ünlüsü /ä/ bulunmaktadır: äsgerde (askerde), äsgi (eski), älimiñ (elimin).
4. Bölgede birincil uzun ünlü bulunduran sözcükler vardır: ād (ad), bo̅rek (börek), yārín (yarın), yīḳa-. Farklı çalışmlarda uzun ünlülü olduğu düşünülen yu̅sük (yüzük), āt (at), dā (dağ) gibi sözcüklerin yalnız ikincil uzun ünlü olduğu ifade edilmiştir.
5. Art damak ünsüzleri /ġ/, /h̲/, /ḳ/, /ñ/, /ḷ/ yanında yarı art [á], [ó], [ú] ünlüleri ortaya çıkmıştır: ónúñe (önüne), búḳerdim (bükerdim), ónúñe (önüne), şúh̲ür (şükür).
6. Uzun ünlülü **+dā, +dē** bulunma hali ekinden sonra **+ki** aitlik ekinin geldiği örnekler vardır: yaşındāh̲ı (yaşındaki). Bölgenin karakteristik özelliklerindendir.
7. Alıntı kelimelerdeki ünlülerin normal süreli ünlüye dönüştüğü gözlenmektedir: zahar (zāhir), meydana (meydāna), ceza (cezā).
8. Andırın ağzında tespit edilen ünlü değişmeleri oranlarına göre, en yüksek oranda görülen değişme art ünlülerin önlüleşmesidir. Bu değişimi sırasıyla geniş ünlülerin daralması, ön ünlülerin artlaşması ve yuvarlak ünlülerin düzleşmesi takip etmektedir. Düz ünlülerin genişlemesi ise daha düşük sıklıkta gözlemlenmiştir. Çalışmada en az örneği bulunan değişme türü ise düz ünlülerin yuvarlaklaşmasıdır. Bu dağılım sıklık derecesine göre şöyledir: Art ünlülerin önlüleşmesi > Geniş ünlülerin daralması>Ön ünlülerin artlaşması > Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi>Düz ünlülerin genişlemesi>Düz ünlülerin yuvarlaklaşması.
9. Alıntı kelimelerde hem ilerleyici hem de gerileyici benzeşmeler yoluyla ünlü artlılaşması görülmektedir: zahar (<zahir), ha̱ar̤ısı (<hayırlısı); havḷa (<helva), mısāfır (<misafir).
10. Yine alıntı kelimelerde hem ilerleyici hem gerileyici benzeşme yoluyla ünlü önlüleşmesi görülmektedir: tekrerde (<tekrardan), şöför (<şoför), mezerde (<mezarda).
11. Art ünlülü sözcüklere gelen aitlik eki **+ki** artlılaşabilmektedir: yaşındāh̲ı (yaşındaki), burdaḳı (burdaki).
12. Art ünlülü sözcüklerden sonra gelen "i-" cevher fiili artlılaşabilmektedir: varıdı (vardı), zorudu (zordu), ġardaşımış (kardeşmiş).
13. Yuvarlak ünlülü sözcüklerden sonra gelen "i-" cevher fiilinin yuvarlaklaştığı görülmektedir. zorudu (zordu), döydümüdü (dövmüştüm), maranġozudu (marangozdu).
14. /y/ ünsüzü birçok ünlü önlüleşmesine sebep olmaktadır: buríyá (buraya), yaşındáymıssım (yaşındaymışım), suyúnán (suyla).

15. Dar-yuvarlak olan kapalı ikinci hece ünlüsünün düz-dar biçimleri sıklıkla görülmektedir: ġavît (kavut), pambı̂ġ (pamuk), çavı̂şı (çavuş), tavı̂ḳ (tavuk).
16. İlk hecedeki /h/ ünsüzünün yanındaki dar-yuvarlak ünlü genişleyebilmektedir: hökümet (hükümet).
17. Sözcük sonunda sebebini /y/ ünsüzünün önlüleştirmesi olarak ön gördüğümüz ancak bir önceki sözcükte sebebi belli olmayan incelmelerin de olabileceğini tahmin ettiğimiz kullanımlar vardır: arabiyenen (arabayla), torbe̯e (torbaya), buríye (buraya).
18. Asli şeklini koruyan arkaik sözcükler azımsanamayacak kadar çoktur: ġaḷaḷar (kal'a, Kıp.), yo̯hardan (yoḳaru, Kök.), yúñ (yuñ; Uyg., Kar.).
19. "gibi" edatı yöre ağzında önlük-artlık uyumuna uygun olarak ekleşirken ünlü ve ünsüz karşılaşmasından kaynaklı uzun ünlü meydana gelir. Bölgenin karakteristik ses özelliklerinden biridir: dudūmu (<dutu gibi), damīmı (<damı gibi), namḷīmı (<namlı gibi).
20. Yine yöre ağzında **-dığında, -diğinde, -duğunda, -düğünde** zarf-fiili işlevinde kullanılan **-mıydı, -miydi, -muydu, -müydü<-mı idi, -mi idi, -mu idi, -mü idi** eki kendinden önce gelen sözcüğün sonundaki son ses ünlüsüyle birleşerek uzun ünlüyü meydana getirir: çėkildimīdi (<çekildi mi idi -çekildiğinde-), süzdükmū̄dü (<süzdük mü idi-süzdüğümüzde).
21. Yöre ağzında eşit ve yüksel ikiz ünlüler alçalan ikiz ünlülere göre çoğunlukta kullanılmıştır: vuraca̯a (<vuracağı), çıh̯aca̯a (<çıkacağı), dezzi̯eñ (teyzenin), menekşe̯i̯.
22. Andırın ağzında önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık uyumlarının dışında bir de darlık-genişlik uyumu vardır. Bu uyum hem Türkçe kökenli hem de alıntı sözcüklerde tespit edilmiştir: ḳa̯adı, zeheri (zehiri), yo̯ordunu.
23. Andırın ağzı Karahan'ın Anadolu ağızlarını sınıflandırdığı çalışmasında Batı Grubu ağızlarının 7. alt grubun 2. derecedeki alt grubuna Afşin, Elbistan, Göksun, Adana, Hatay, Tarsus ve Ereğli ağızlarıyla birlikte dahildir (Karahan, 2022, s. 178). Elde edilen derleme sonuçları bunu desteklemektedir. Ancak kesin kanıya varmak için bölgeye özgü fonetik çalışmaların ünsüzlerin özellikleri, ünsüz değişmeleriyle birlikte şekil bilgisi, söz dizimi ve söz varlığı açısından da incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak, Andırın'ın ağız özellikleri, bölgedeki tarihî göçlerin, etnik yerleşmelerin ve toplumsal sürekliliğin dile yansıyan bir uzantısıdır. Ünlülerle ilgili yapılan bu çalışmanın ardından bölgesel karşılaştırma çalışmaları kolaylıkla yapılacaktır. Ayrıca elde edilen veriler ağız haritalarını çizecek diyalektologlara kolaylık sağlayacak; şimdiye kadar çizilememiş Türkiye Türkçesi ağız atlasına katkı sunacaktır. Ayrıca etnik yapının ağızlarla ilişkisinden elde edilen verileri toponimik çalışmalarda da kullanmak mümkündür. Yer adları ile ağız arasında

kurulacak bağ, hem ağız çalışmalarında ses bilgisi çalışmalarının önemini vurgulamakta hem de sözlü kültürün dil üzerindeki koruyucu etkisini göstermektedir. Bundan sonra etkileşimli etnik unsurların ağızlara etkisi bu araştırmacılarca ayrıntılı araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aksoy, Ö. A. (1946). *Gaziantep Ağzı. 3 3*. Horoz Basımevi.

Alimov, R. (2012). Türkçe ilk hece dışındaki birincil uzun ünlüler üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *9*(3), 103-121. https://doi.org/10.1501/MTAD.9.2012.3.27

Alkaya, E. (2008). Sibirya Tatar Türkçesindeki uzun ünlüler üzerine bir değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, *3*(4). http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.357

Alkayış, F. (2009). Kâhta ağzında yuvarlak ünlülerin kullanımı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*, 3.

Andırın Belediyesinin Tarihçesi. (2025, Mayıs 4). https://www.andirin.bel.tr

Andırın Kaymakamlığı. (2025, Temmuz 3). http://www.andirin.gov.tr/mahalli-idareler.

Annanurov, A. (2008). Türkmen Türkçesinin Ersarı ağzında uzun ve kısa ünlülerin kullanım özellikleri (M. Erdem, Çev.). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, *26*, 7-12.

Arslan Erol, H. (2015). Kilis ili ağızlarının ses bilgisi özellikleri üzerine. *Journal of Turkish Studies*, *10*(8), 421-421. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8384

Aslan, B. (2022). *Besni İlçesi ve Köyleri Ağzı* (Tez no.757308) [Yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Atmaca, E. (2017). *Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları*. TDK.

Aydın, M. (2000). Anadolu ağızlarında iken~-ken zarf-fiilinin kullanımı ve görevleri. *Türk Dili Dergisi*, *588*, 639-645.

Aydın, M. (2002). *Aybastı Ağzı: (İnceleme - Metin - Sözlük)*. TDK Yayınları.

Bal, S. (2005). Kahramanmaraş ilinde bazı yer adlarının tarihî kökeni. *Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004*, 541-546.

Bal, S. (2014). Selçuklular Devrinde Maraş (1071-1308). O. Doğan, R. Avcı, & S. Yakar (Ed.), *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş* içinde (1. bs, ss. 29-32). Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Banguoğlu, T. (2024). *Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları.

Boz, E. (2000). Afyon ve yöresi ağızlarında ünlüler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 50-57.

Boz, E. (2002). Türkiye Türkçesinde uzun ünlülerde vurgu. *İlmi Araştırmalar*, *8*(14), 29-36.

Bölük, R. (2018). Serik ağzında ünlüler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *7*(4), 4.

Brendemoen, B. (2002). *The Turkish Dialect of Trabzon. Their Phonology and Historical Development i-ii*. University of Oslo Faculty of Arts.

Buran, A. (2007). Çağdaş Türk yazı dillerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında ikincil uzun ünlüler. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni: 10-12 Nisan 2006 : bildiriler*, 31.

Buran, A. (2021). Türkçede uzun ünlüler ve bir terim önerisi. *IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bilge Tonyukuk Anısına 26-30 Eylül 2021*, 549-560.

Bülbül, P. (2014). En eski çağlardan Bizans dönemine kadar Kahramanmaraş ve çevresi. İçinde O. Doğan, R. Avcı, & S. Yakar (Ed.), *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş* (1. bs, ss. 21-27). Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Çanak, F. (2019). *Palu Merkez ağzı (Giriş-inceleme-metinler-sözlük)* (Tez no. 586090) [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Demir, N., & Yılmaz, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Grafiker.

Demir, N., & Yılmaz, E. (2011). *Türkçe Ses Bilgisi*. Anadolu Üniversitesi.

Döğüş, S. (2014). XI.-XIV. Yüzyılda Maraş'ın sosyal ve kültürel tarihi. O. Doğan, R. Avcı, & S. Yakar (Ed.), *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş* (1. bs, ss. 33-34) içinde. Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Ercilasun, A. B. (2002). *Kars İli Ağızları: Ses Bilgisi*. TDK Yayınları.

Erdem, M. D. (2008a). Anadolu ağızlarında görülen ünlü uzunlukları. *Journal of Turkish Studies*, *3*(3), 502-562. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.350

Erdem, M. D. (2008b). Birincil ünlü uzunlukları ve imâle. *Journal of Turkish Studies*, *3*(6), 251-276. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.461

Erdem, M. D., & Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları: (Giriş-İnceleme-Metinler)*. İl Özel İdaresi.

Erdem, M. D., & Kirik, E. (2023). *Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları (Giriş-İnceleme-Metinler)* (R. Bölük, Ed.; 2. bs). International Balkan University Press.

Erdem, M. D., Kirik, E., & Uykun, M. (2024). *Kahramanmaraş Ekinözü Ağzı*. Fenomen Yayınları.

Eren, E. (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri*. TDK Yayınları.

Erşahin, İ. (2017). Andırın halk kültürü. İçinde *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* (1. bs, C. 1, ss. 303-306). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Eyicil, A. (2014). Dulkadiroğulları Beyliği dönemi (1337-1522). İçinde O. Doğan, R. Avcı, & S. Yakar (Ed.), *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş* (1. bs, ss. 35-38). Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/TR-261411/akdeniz39in-altin-kenti-kahramanmaras.html

Gökhan, İ. (2014). Maraş ve ilçelerinin isimlerinin oluşması. O. Doğan, R. Avcı, & S. Yakar (Ed.), *Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş* içinde (1. bs, ss. 17-20). Kahramanmaraş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. https://kahramanmaras.ktb.gov.tr/TR-261411/akdeniz39in-altin-kenti-kahramanmaras.html

Gül, R., & Hazar, M. (2006). İkiz ünlülü ve çift ünlülü kelimeler üzerine bir tespit çalışması. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, *54*(2006/2).

Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları: İnceleme-Metinler-Sözlük*. TDK Yayınları.

Gülseren, C. (2000). *Malatya İli Ağızları: (İnceleme, Metinler, Sözlük ve Dizinler)*. TDK Yayınları.

Gülsevin, G. (2009). Eski Anadolu Türkçesi ağızlarında uzun ünlüler üzerine. *Dil Araştırmaları*, *5*(5), 39-56.

Gümüş, F. (2001). *Kızık Köyünden Derlenen Halk Edebiyatı Örnekleri*. Fırat Üniversitesi.

Gündoğdu, V. K. (2010). Tuva Türkçesindeki ünlü uzunluklarına dair. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *10*(1), 73-80.

Haşimi, A. (2017). Hassa Ağzı Ses Bilgisi (Ünlüler). *The Journal of Academic Social Sciences*, *5*(40), 258-270. https://doi.org/10.16992/ASOS.11971

Hawkins, D. (1986). Writing in Anatolia: Imported and indigenous systems. *World Archaeology*, *17*(3), 363-376. https://doi.org/10.1080/00438243.1986.9979976

İleri, C. (1993). *Eskişehir Türkmen Ağızları*. Erciyes Üniversitesi.

Kahramanmaraş Andırın'ın Mahalleleri. (2025, Mayıs 7). https://atlasbig.com.tr/images/kahramanmaras-andirinin-mahalleleri-harita.png

Kahramanmaraş'ın İlçeleri. (2025, Mayıs 7). https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kahramanmara%C5%9F_location_districts.png

Karaağaç, G. (2018). *Türkçenin Ses Bilgisi*. Kesit Yayınları.

Karaca, İ. (2017). Birincil uzun ünlülerin Gagavuz Türkçesindeki görünümü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *2*(55), 171-180. https://doi.org/10.9761/JASSS4858

Karahan, L. (2022). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. TDK Yayınları.

Karasakaloğlu, N. (2005). *Aydın Merkez Ağzı*. Atatürk Üniversitesi.

Karatekin, S. (2003). *Niğde ili Elmalı Kasabası ve Yöresi Ağızları*. Niğde Üniversitesi.

Kirik, E. (2022). Çağlayancerit ağzı: Ünlüler (Kahramanmaraş ağızları-III). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(1), 168-191. https://doi.org/10.33437/ksusbd.1018305

Kirik, E., & Baltacı, A. N. S. (2025). *Pazarcık Ağzı: Ünlüler (Kahramanmaraş Ağızları—İV)*. *13*(41), 1-40.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve Yöresi Agizlari.* TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2021). Türkiye Türkçesinin ses bilgisi üzerine notlar. *Türk Dili Dergisi*, *70*(830), 4-16.

Kürüm, M. (2024). Doğu grubu ağızlarında kısa ünlüler. *Mavi Atlas*, *12*(1), 202-216. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1443200

Ligeti, L. (1942). Türkçede uzun vokaller (T. Gökbilgin, Çev.). *Türkiyat Mecmuası*, *7*, 82-94. https://doi.org/10.18345/tm.44931

Orçan, B. (2023). *Türkoğlu (Kahramanmaraş) Ağzı*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Özdemir, D. (2024). *Kaharamanmaraş ve Yöresi Ağızları (Dizin-Sözlük, Ekler Dizini)*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Özeren, M. (2016). Salar Türkçesinde birincil uzun ünlüler. *Dil Araştırmaları*, *10*(18), Article 18.

Pekacar, Ç. (2000). Pamir Kırgız Türkleri ağzında aslî uzun ünlüler. *Bilig*, *14*, Article 14.

Sağır, M. (1995). *Erzincan ve Yöresi Ağızları: İnceleme, Metinler, Sözlük*.

Sağır, M. (1997). Anadolu ağızlarında ünlüler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, *43*(1995), 377-390.

Sancak, Ş. (2011). Türkçedeki birincil uzun ünlü meselesi ve Türkologların görüşleri. *Türk Yurdu Dergisi*, *31*(288), 209-212.

Şahin, H. (2016). Bursa yerli ağızlarında birincil uzun ünlüler üzerine. *Diyalektolog- Ağız Araştırmaları Dergisi*, *5*, Article 5.

Tekin, F. (1994). *Kaman ve Yöresi Ağızları*. Erciyes Üniversitesi.

Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler* (C.15). Hacettepe Üniversitesi.

Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Simurg.

Temiz, H. (2017). Genel hatlarıyla Andırın. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* içinde (C. 1, ss. 295-301). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları. https://ansiklopedi.ksu.edu.tr/ansiklopedi.aspx

Temiz, M. (1995). *Andırın Yöresinde Anlatılan Halk Hikâyeleri*. Fırat Üniversitesi.

Temiz, M. (2005). *Andırın (Kahraman Maraş)'dan Derlenen Ağıtlar (İnceleme-Metin)* (Tez no. 188324) [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Toroğlu, E., & Gürbüz, M. (2011). Andırın ilçesinde sayfiye yaylaları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *13*(19), Article 19.

TÜİK Andırın Net Göç Hızı. (2025, Mayıs 4). https://cip.tuik.gov.tr/

TÜİK Andırın Toplam Nüfus. (2025, Mayıs 4). https://cip.tuik.gov.tr/

Uzun, O., Temiz, M., & Özdemir, H. İ. (2012). *Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları I. Cilt Andırın Ağıtları*. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi.

Yelok, V. S. (1999). *Divriği Merkez İlçe Ağzı*. Gazi Üinversitesi.

Yıldırım, F. (2022). *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları*. TDK Yayınları.

Yılmaz, M. (2006). *İncehisar ve İhsaniye Ağzı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Yinanç, R. (1994). Dulkadıroğulları. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 553-557). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kaynak Kişiler

Eşe Maraşlı, Orhaniye Mahallesi, 60 yaşında. (Kayıt Tarihi: 07.06.2022).

Mustafa Meşe, Hacıveliuşağı Mahallesi, 70 yaşında. (Kayıt Tarihi: 09.06.2022).

Hasan Hayta, Boğazören Mahallesi, 55 yaşında. (Kayıt Tarihi: 08.06.2022).

Saniye Demir, Kargaçayırı Mahallesi, 62 yaşında. (Kayıt Tarihi: 10.06.2022).

Hatice Köroğlu, Akçakoyunlu Mahallesi, 72 yaşında. (Kayıt Tarihi: 11.06.2022).

Ek 1- Çalışmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

◌̄ : Ünsüzler ya da ünlüler üzerinde uzun-damaksıl işareti.
◌̆ : Ünlüler üzerinde uzunluk işareti.
◌̆ : Ünlüler üzerinde kısalık işareti.
◌‿◌: İki biçim birimin altında ulama işareti.
◌‿◌: İki ünlü altında ikili ünlü işareti.
/ / : Fonem işareti.
[ ]: Alt fonem işareti.
[á]: /a/ ile /e/ arası, düz, geniş, yarı art orta damak ünlüsü.
[à]: /a/ ile /ı/ arası düz, art, yarı geniş ünlü.
[å]: /a/ ile /o/ arası art, geniş, yarı düz ünlü.
[ã]: Geniz /ñ/ ünsüzünün erimesiyle ve ses değerini /a/ ünlüsüne bırakmasıyla ortaya çıkan genizsi ünlü.
[ă]: Belli belirsiz bir ses özelliği gösteren, kişisel kullanımlara dayanan, kısa /a/ ünlüsü.
/ė/: /e/ ile /i/ arası düz, ön, yarı geniş ünlü.
[é]: /e/ ile /i/ arası düz, ön, yarı açık ünlü.
[ȇ]: /e/ ile /ö/ arası geniş, ön, yarı yuvarlak ünlü.
[ĕ]: Belli belirsiz bir ses özelliği gösteren, kişisel kullanımlara dayanan, kısa /e/ ünlüsü.
[í]: /ı/ ile /i/ arası düz, dar, yarı art ünlü.
[î]: /ı/ ile /u/ arası dar, art, yarı yuvarlak ünlü.
[ĭ]: Belli belirsiz bir ses özelliği gösteren, kişisel kullanımlara dayanan, kısa /ı/ ünlüsü.
[i̊]: /i/ ile /ü/ arası dar, ön, yarı yuvarlak ünlü.

[ĭ]: Belli belirsiz bir ses özelliği gösteren, kişisel kullanımlara dayanan, kısa /i/ ünlüsü.
[ó]: /o/ ile /ö/ arası yuvarlak, geniş, yarı art ünlü.
[ȯ]: /o/ ile /u/ arası yuvarlak, art, yarı geniş ünlü.
[õ]: Geniz /ñ/ ünsüzünün erimesiyle ve ses değerini /o/ ünlüsüne bırakmasıyla ortaya çıkan genizsi ünlü.
[ô]: /ö/ ile /ü/ arası ön, yuvarlak, yarı geniş ünlü.
[ú]: /u/ ile /ü/ arası yuvarlak, dar, yarı art ünlü.
[ŭ]: Belli belirsiz bir ses özelliği gösteren, kişisel kullanımlara dayanan, kısa /u/ ünlüsü.
[B]: /b/ ile /p/ arası yarı ötümlü, patlayıcı, katı, çift dudak ünsüzü.
[Ç]: /c/ ünsüzüyle ile başlayarak /ç/ ünsüzüyle tamamlanan, katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir diş ünsüzü.
[F]: /f/ ile /v/ arası katı, sızıcı, yarı ötümlü bir diş-dudak ünsüzü.
/ġ/: Art veya yarı art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü art damak ünsüzü.
/ḥ/: Herhangi bir engele uğramadan çıkan, ötümsüz, gırtlak h'si.
[ḫ]: Katı, sızıcı, ötümlü, hırıltılı, art damak ünsüzü.
/ķ/: Art veya yarı art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümsüz, art damak ünsüzü.
[K]: Ön ve art ünlülerle hece kuran, /k/ ile /g/ arasında katı, patlayıcı, yarı ötümlü ünsüz.
[Ķ]: /ķ/ ile /h̲/ arasında katı, yarı sızıcı, yarı ötümlü bir art damak ünsüzü.
[l̨]: Art veya yarı art ünlülerle hece kuran akıcı, sızıcı, ötümlü, art damak ünsüzü.
[ñ]: Art ve ön ünlülerle hece kuran akıcı, patlayıcı, ötümlü, genizsi /ñ/ ünsüzü.
[P]: /b/ ile /p/ arası katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir dudak ünsüzü.
[S]: /s/ ile /z/ arası katı, sızıcı, yarı ötümlü bir diş ünsüzü.
[T]: /t/ ile /d/ arası katı, patlayıcı, yarı ötümlü diş ünsüzü.

Ek 2- Derleme Metinleri

-1-

YERİ : Orhaniye Mahallesi
ANLATAN : Eşe Maraşlı
YAŞI : 60
KONU : Yaylacılık, Gelenek-Görenekler, Andırın'ın Dağları, Kırsalda Ekonomik ve Kültürel Yaşam, Yörede Yetişen Bitkiler, Aile Hayatı, Yöresel Yemek Tarifleri

- (1) baķ‿alē nesini annadacām otur bahim azïcıķ. saȯl̨. azcıķ havl̨îda ot vurdum. hē. ġaymah̲am (2) bēy ķaymaġam bizi maraşa götürdŭdü gėçen. maraşa biz topl̨antie gėTdik.
- (3) hoş gėldiñ.
- (4) çıķrıġ‿ėert. ėer bah̲am bu neci dȋyol̨ar çıķrıķ dėdim ben de. pėki bundan ne yapuyoñuz? bunda (5) kirmende ipi ėeriyoķ bunda büküyoķ dėdim çorab‿örüyoķ dėdim. hanı var mı dėdi? aha (6) çorabım da var kirmenim de var dėdim. hepini ėletdiġ‿orada gösderdik. eşe maraşl̨ı. (7) aTmış yaşında varım. hē. dur‿ele aȴtıña bir ġol̨tuķ getirim. ol̨maz ya. dur‿ele dur. şunu şȫle uzadıñ hele bah̲im. o tarava uzadȋm ben.
- (9) selāmunaleyküm.
- (10) aleykümsėlam buyur. hē. ne bilim ne ġonuşaķkine. köyüñ‿adı orhaníye. ėveli (11) ġaranebilīdi bura şindik ġaranebilȋ ķaķdı orhaníye ol̨du. bir ġaymah̲am varıdı gėne bȫle

bu (12) ġaymaẖam gimi gėldi gėzdi dozdu. gėndi adı dėdĭ bu köy adı dedi orhaníye oḷacaḳ (13) dėdi. vaḷḷā bilmiyüm orhaníye ġoydū ġaymaẖam. çoḳ ıj bir ġaymaẖamıdı. ben o (14) zamannar işcĭdim. amálíye çavĭşḷıu yapıyurdum. amáliẹyi topḷiẹp götürüyudum dāḷarda çaḷışdıríyurduḳ.

- (11) bunu ġışın hoşaf yapıyoḳ. hē ōle çocuḳḷar yiyoṛ. hoş gėldiñ.

- (12) ne yapıyoñ nasıḷsıñ? eyĭk, canımıs_sā yavrım. ta çīşarıñ dāḷarına gėderdik. buyur. ben burada bōdüm burada bitdim. (13) gėderdik ẖorḷavıạ. ẖorḷavıġ dėrik bir yayḷaḷıumız var bizim. oríye gėderdik davar varıdı. (14) davarı götürürdük orda ōḷaḳ bi taraFa davar bi tarava sürerdik. arẖadaşḷar doḷuydu ġız (15) şeyler ġonşuḷar. hē. köylü göçerdi oríye hē ġızım köylü, göçerdik ẖorḷavıġ dėrik biy_yėrimiz (16) vardı hemen ġaḷaboynunuñ beri yanda. oríye varır ġonardıḳ bōle. hē o tarava (17) düşū̆ doıuya düşüür. gėderdik orda işde. ātınan èşşēnen göçerdik. yanımıza ne aḷıcıñ (18) yiyecek erzā̆ñı aḷıyòrduñ. oríye göçüyòñ hafdada bir ken gėliyòñ burdan yėñekden gėne yükliyep (19) gėdiyoñ. hē. **[...]**

-2-

YERİ : Hacıveliuşağı Mahallesi
ANLATAN : Mustafa Meşe ve arkadaşları
YAŞI : 70 ve 60 civarındaki arkadaşlar
KONU : Gelenekler, Görenekler, Yemekler, Köy Yaşamı, Aile Hayatı, Askerlik Hayatı, Akrep Sokması, Kış Şartları, Cenaze İşleri.

- (1) efendim? alēkimsėlām. teşekkür ėderim. ėyi aḷḷā şükür. siz nasĭsıñız? yėtmiş. mĺsdafa (2) meşe. bilirsek. ėvet. hacĭveliuşā. benim yayhaḷar mahallesindiẹm. ėvet. ġızım o ġadarḷıına (3) bilmiyörüm ben ī neden oḷduıunu da. tabi bēn çocuġḷuım aḷannar bir obası var burda. orda (4) yėtişdim de asḷında başdȯan köyünden gėlmiẹm benim asḷım. çocūẖan. gėlelī ben işdē (5) biy_yaşındáymıssım buríye gėldiẹmde ben. vaḷḷā hacıveliıuşā dėmek.

- (6) yā ėsgiden hep baba adĭnán_añıḷırmış biliyō? yahyaḷar demek meseḷā esgiden meseḷā (7) yahyiyámiş dėdelerimiziñ ismi. ondan ġaḷmış yahyaḷar. orda da hacívėli varmış ōle ġaḷmış.

- (8) şeyden ġaḷmış yani hacıvėli diẹncek o isimde ġaḷmış köyüñ ismi. adam oḷaraḳdan isim (9) hacıvėlĭmiş o şekilde ġaḷmış. vaḷḷaa ben ėvlendiẹmi hiç bilĭm mi bire ġızım.

- (10) bu ġaçırıḳ. ġaç yıḷ oḷdu ābi?

- (11) ḷan ne bilĭm ben.

- (12) ali ġaç yaşındaydı enişde?

- (13) ġaç yaşında?

- (14) ali aTmış dörT doȯmḷu mu? aTmış bėşde heraḷ. aTmış aḷtı mı yoẖūsa?

- (15) aTmış aḷtı doȯmḷu. o zaman. o zaman ġaç yaşındă_oḷur? ilk çocuġ_o. ġızım bu (16) köylerde bir rezillĭnen gėşdi. neykine o zaman millet çamaşır buḷamíyídı giẹcek. hē ya. ėkmek (17) buḷamíyídım ben çocuḳḷuumda. tabĭ_uḷaşdım. yāy işde ora şōle diyelim ġızım biz afedersiñ (18) gėçi güderdim ben. dāḷarda saẖızḷıġ_aacı oḷur, armud_aacı oḷur onnarı topḷardıḳ ī diyelim (19) ki onnarıñ puçu oḷurdu. haḷam varıdı ırahmatḷıġ_öldü. onuñ içine bi pançaġ un atardı. (20) onu dā üfeleller bazḷama yapaḷḷardı sacıñ üsdünde. afedersiñ un tabi azı un oḷduu için (21) mĭdemizĭ buḷandırırdı, onuñ şeį yāni o şekildeyidi yāni diẹlim ki dā armudu oḷurdu. çoḳ tatḷı oḷurdu. onu (22) topḷardıḳ ortadan diler, güneşde ġurudur,

dėęrmene götürür, onu çėkeller, un gimi ġavît dėrik (23) biz ona. onu çėkellerdi, onu da suyúnán ġatarļar, içer, yėrdik. yanĭ şekernen oļmaz o. **[...]**

-3-
YERİ : Boğazören Mahallesi
ANLATAN : Hasan Hayta
YAŞI : 55
KONU : Ailenin Kökeni, Soyadının Nereden Geldiği, Soyadı Değiştirme, Lakablar, Sosyal Yaşam, Askerlik Anıları, Aile, Türbe Kültürü, Yağmur Duası
- (1) yėęnim memlekeT? ġahramanmaraş. merkeziñ içinden. ėlli bėş yaşındĭm. o da ėllĭ dörT (2) yáşında. sorarsañ cevapļandırır amma gėndi işde gėlir mi gėlmez mi büyükbaş hayvannara gėTdi. (3) inekleri gütmi̯ę gėtdi. yōķ gütmi̯ę gediyö dāda. burda tarļaļarımız var. sor ben de cevapļandırĭm. (4) bu köyüñ adı bǫazören sėñir maallesi. hasan háyta. bizim asļan kökümüz ġaysarídán. (5) bunnara haytaļar dėllerimiş. üç ġardaşımış bu haytaļar. bizim soyadımız hayta. bunnar aydınnı (6) hesabı sürū̆ güdellermiş. sürüleri varımış. tė osmannı gününüñ devrine dayanan bir ķonuļar (7) bunnar. buríyá gėliyöller bir ġış oļuyór. hayvannar ölüyór. bu üç ġardaşıñ birĭ ġaysaríyá (8) gediyí biri de batıya gidiyí. antaļya taravına. biri de di̯ė ki bu melmeKeTden ėyi melmeKet mi (9) buļucĭm diyír burda ġaļiyír. bu melmeketde ġaļiyír. ondan törǒyü bu haytaļar. o haytaļardan (10) törǒyür. buríyá de gėliyí yėrleşi̯ĺler. bu köyüñ ādĭ da baazören köyü oļaraķ da ġaliyír. (11) hayır. şindi bizim bu sēñír mahállemis üç ġabĭnedir. oġuşlar, gökler, haytaļar. ėn çoķ haytaļar. (12) nufuS ġaļabaļu̯na. göklerinen onġuşlar azdır. muķdar da bizlerden háytaļardan, ışıķ (13) dibinden, süleyman hayta. kökü nesli bizlerden yaļıñız türķōļu ėTdirdiler soyatļarını onnar. (14) deęşdirtdiler. babası durdu türķōļu oļdu gėndi hālā̆ daa süleyman hayta oļaraķ gėçiyír. (15) ōļu memmed hayta süleyman_ayta. onnarī soyadını işdē bu haytaļar biráz şimdi (16) ben asger ocaandayĭm. ramazan çiçek di̯ę bir astēmenim varıdı. ben de çaycīdim. tamam mı (17) çaycílıķ yapardım. adam ona dikġaT_ėderdi zahar ki hayta buriye gėl baham dėdi. buyúr (18) ķomutanım dėdim. hayta dėmek ne dėmek bilĭñ mi dėdi baña. dėdim ġomutanım osmanļı devrinde (19) dėdĭm sınırda dėdim nöbet yapan, nöbet dutan bir asgere dėdim haytaļama ne (20) haytaļıyórsuñ, görevine dikkat ėt dėmişler dėdim. o haytaļıġ bize burdan gėlir. yoķ dėdi. (21) ġomutanım hayta dėmek serseri dėmek dėdim ben de. a bunuñ hanġısıyím ben dėdim. sėn dėdi (22) gėne dē asgersiñ dėdi. çoķ dikġaTli bir asgersiñ dėdi. göreviñe dikġat ėden bir kişisiñ dėdi. (23) onuñ için sėrseri dėęlsiñ sėn dėdi. ben dė dėdĭm ġomutanım bir soyad bir şey, isim. (24) vėrilmiş bir isim. bunuñ aḫıļĺınan dėlĭnen bir işi yoķ ki dėdĭm ġomutana da. köyümüzüñ (25) haļķı budur. onnar dā işde oḫuyuļļar, yükseliyíļļar. **[...]**

-4-
YERİ : Kargaçayırı Mahallesi
ANLATAN : Saniye Demir ve akrabaları
YAŞI : 62
KONU : Eski hayatlar, yaşam şartları, evlilik, düğün, nişan, aile kurma, hastalık, geçim kaynakları.
- (1) alēykimseļām. buyuruñ. öpme ben seni öpüm. aļļaa şükür hoş gėldĭñ.

- (2) meraba hoş gėldiñīz.
- (3) buyur. hā. āsḷım bunduḳḷu buriye gėlin. aḳgümüş. hē bänim köküm soyum ordanımış yavrım da ben bilmīm. hē (4) köyde dödum, köyde bö̤ödüm he. buriye de gelin geldīm. sāniye demir. yaşımı bilmüyöm yavrím. (5) yaşım bayā var.
- (6) dėsene dėmoḳratıñ ġuruḷduu gün.
- (7) hē ġurban oḷam herkiJ ōle derdi.
- (8) ḳırḳ sėkiz do̤omḷu.
- (9) hē dōru. eväT. ben bu köye bayā oldu ġızım gėlin geleli. bilmi̤emkine. oḫur (10) yazar oḷmadu̱mdan bi_şey bilmiyüm yavrım. evet. e bizim günnerimizde oḫuḷ yōmuş. ondan soñra da (11) oḳumamışıḳ. ėsgi yazı da biliyödüm gözüm görmṳ̈ördü onŭ da göremi̤üm oḫuyámm̄. emmiñ (12) nasıḷ oḷsuñ, bayā dṳ̈ün çaḷdıġ_iki gün üş gün, atınan gėlin geldim ordan buríye. ben bilmṳ̈öm (13) yaşımı da. he genç ġız. esgiden ġızḷarī ilkine o gün görücü gėlillerdi ondan soñra da bir ġaş tane (14) yė̤ikden aḳḷı yėten biri gėlir isderdi. onu isderdi vėrillerdi aḷḷahıñ ėmri ana babası. (15) orda bir nişan oḷurdu ėsgiden şindi nişan yoḳ. şimdi bi tatḷı yapi̤iller hep yi̤iller. ben bu (16) köyde hayvancılıġ yaparım, yapardıġ. onu baḫıdırdıḳ, tarḷíyá gėderdik. içerde yėrimiz yoḳ, (17) ėvīmiz dışarda. şindi ėvimiz biraz äsgi düzendi, şindi biraz acerledik. yeniledik hē. (18) çoġ_aḫīdi üsdü çinkō da içi birez şeydi toprādı acerledik. bi yaní beton bi yaní toprādı. topraą̈ (19) çėkdik betona çėvirdik. älimiñ şimentosu da ġaP ġaşıḳ yīḳadım. yoḳ sıvacı şe_yapī. he ben de hu (20) ġapḷarı yīḫadım. he yardımcı olüyöm hē. şȯ ġızım, şu gelinim,şu torunum. hē. bāda bahcada (21) ġızım domatis ėkīk, biber ėkerik, fasülye, ġabaḲ başġa bir şey yoḳ. bayā (22) bilseñ iş ġabaḳ. her tür var da hē bizim burdaḫınıñ aḷa ġabaḳ. o yoḳ. onnardan ne yoḳ. nişan da (23) ėsgiden bir yėmek yapaḷḷardı, bāzi bir havḷa dādırḷardı. güzel birikirdi ġonu ġoñşu, köylü, (24) köy ḫaḷḳı onu yėllerdi. ōle bir adet. aḷtından bir yüksük bir küpe, daha bir iki tene (25) aḷtın daḫaḷḷardı şindiki gibi de̤ildi, yapmazḷardı. bir ġat elbise. bir ġat elbise de bayā bildi̤iñ (26) iç çamaşırı, ėtek, bir blúS, baş örtüsü, ayaḳġabısı, çorabı. **[...]**

-5-
YERİ : Akçakoyunlu Mahallesi
ANLATAN : Hatice KÖROĞLU
YAŞI : 72
KONU : Gelenek görenek, yemek, düğün, nişan, aile.

- (1) aleyküm selām. gel. ġaḳma ama ġurbañ olim. sammısak döydümüdü. cacıġ_ėdicim. pilav (2) bişiricim. bōle gelim he. heh he. hē. vay sa_oḷasın. haTice. hadice körōḷu. şáy átmış beşḷi̤ (3) alīk. he. aḷıyóḳ aḷtı yėdi seneden bėrḷi alīm. ācaġoyunnu dėller. aḳçaġöyunu hē. (4) toḳmaġḷınıñ bėrí yanı bizim köy işde. ācaġoyunu dėller. vaḷḷā ėvvelden dėmişler onu ōle. ben (5) tā güççüklṳ̈ümden bėrli ben burdi̤em. benim melmeketim bura. yaḳın. yaḫın yā. he. vaḷḷaḫı (6) yá haą̈rlısı buḷdu̱muzu yīk ne gȯzel yapīk her şi̤e. bāçamızı hē. bizim bāçamız işte şonu (7) şunu her çerçişde var. saḷataḷıḳ, tomatís ondan sȯą̈ gavın, havîç, balġabą̈a ne isderseñ o. ą̈aç (8) portaġal bāçası, hurma, yėnidünya hē hurma yėnidünya hepici̤nden var şükür. he̤e (9) hepici̤nde var şükür. çiçek aḷmış çiçek baña. gȯzel açı̤ıdı çiçek de. ġaç çocu̱um mu? bėş. bėş (10) ġızım var bėş ōḷan var. ikisi de ōldü. ikisi de ōldü. bir ġız bir ōḷan ōldü. ġazā yapdı ōḷan (11) ġız da vādesīnen öldü. āmin. hē vardı aḷçíbā, dėşírīdıḳ. pambıḳ deşírīdıḳ ōrda hasd_oḷdu (12) ġıS. búríye gėldi. bir hafda

sonra öldü işte. irezillik yā adamıñ yanna kár ġaḷır mı? ġaḷmaz. (13) hē. vaḷḷā bilmi̱m ġurban oḷdu̱um. benim o̱umuşḷu̱um yoġ. bizim günümüzde yōmuş. (14) o̱uḷa gėTme yo̱umuş. hē. ġıḷarīm abō heç ġeçirmem namazımı aḷḷā şükür. işte hocíye gėtdik, (15) hocíye gėtdik. belledik o̱umuşḷu̱umuzu, namazḷu̱mızı belledik şükür. ġıḷarım herşi̱. (16) hepici̱ni o̱urum. ġıḷarım hĪç gėçirmem. heç gėçirmem. yaTsını da ġıḷār yatarım. vaḷḷā gülüm (17) ben şē hocíyá gėtdim ġideli. ondan evel de satan ġıḷĪdim ya onda da ġıḷmĪm. boyuna (18) ġıḷĪm. üç aylu̱ da aha başḷadım aḷḷaha şükür. üç ayḷarımı da ġıḷar, ġıḷarım, dutarım. hē. he. (19) he. yoġ_orucum. orucum dutīm. dutarım. Aḷḷā aḷḷah. üç áydíe̱m. birini (20) dutīm. tümtüs dutīm birini. amma şiñdik de işde ıḷıcaḳdan mı ne derece birez tansi̱on da var. (21) ė̱ice şe̱edemīm ben tümliyemīm ayı. gėne aḷḷah ġabuḷ ėylesiñ yā. aḷḷah ġurban oḷdu̱um (22) aḷḷah bir hoca. hocíya dīm. böyle hocamız var. camınıñ hocası. ėy di̱ir. aḷḷah ġabuḷ ėylesin (23) di̱ir. çoġ_ėyi di̱ir. ġılĪñ ya di̱ir tamam di̱ir daha da şey oḷursañ di̱ir üç eyler di̱ir. üç eyler dutamassañ da (24) bitérsen di̱ir üçerle di̱ir hoca. ıḷıcaḳ. ıḷıcaḳ. ıḷıcaḳ. aha gene gėlī aḷḷah izin vėrirse oruç (25) aha ġelīr. a̱a bir ay ġaḷdı. bu ay çıḳdımīdi öteġ_ay da oruc_ayı da̱aḷ mı? oruc_ayı.

EXTENDED ABSTRACT

This article examines the vowel system of the Andırın dialect using speech data obtained from five villages (Akçakoyunlu, Boğazören, Hacıveliuşağı, Kargaçayırı and Orhaniye) in the Andırın district of Kahramanmaraş. The study is based on fieldwork and includes data from speakers aged 50 and over, most of whom have received little formal education and have resided in the region throughout their lives. These individuals were selected based on the assumption that they retained dialect characteristics. The recorded data was transcribed using the phonetic transcription system of Turkology and analyzed within a phonetic framework.

The study focuses solely on phonetics and phonology, covering approximately 10% of the district to ensure a representative sample. The main analytical sections are: vowel types in the Andırın dialect, vowel length, vowel harmony and assimilation, vowel shifts, vowel drop, and derivation. Each section is supported by local examples. Beyond its phonological structure, the Andırın dialect reflects a complex historical and ethnic context. Andırın hosted numerous civilizations from the Seljuk period to the Ottoman period, and was shaped by the settlement of Oghuz tribes such as the Avşars, Bayats, Beğdils, and Kızıks. Today, many village names preserve the identity of these groups, indicating a strong cultural continuity. Linguistic traces of historical communities such as the Pechenegs and Eymurs remain in the local language. The population is predominantly Turkmen, with Circassians, Chechens, Tatars, and Nogays living in some villages.

Systematic documentation of dialects is essential to preserve linguistic diversity and prevent the loss of regional language forms. This research contributes to both Turkish linguistics and broader interdisciplinary studies by highlighting the connections between phonetic structure, oral tradition, and historical identity.

In this context, the following phonetic findings emerge from the study, which focuses specifically on the vowels in the Andırın dialect:

1. Fifteen additional vowels distinct from those in Standard Turkish were identified: [á], [à], [å], [ã], [ä], /ė/, [é], [í], [ĭ], [ĭ̊], [ó], [ò], [õ], [ŏ], [ú].
2. Some native Turkish words exhibit the close front vowel /ė/ in the initial syllable: *vėrmüyöler*, *gėtirüyöm*, *ėdiyúñ*, *gėliyúr*, *ėletdi*. However, the status of /ė/ remains a debated issue in the field.
3. The open front vowel /ä/ is also attested in initial syllables: *äsgerde* (askerde), *äsgi* (eski), *älimiñ* (elimin).
4. Primary long vowels were found in words such as *ād* (ad), *bōrek* (börek), *yārín* (yarın), and *yīḳa-*. Other studies argue that words like *yūsük* (yüzük), *āt* (at), and *dā* (dağ) exhibit only secondary vowel lengthening.
5. Alongside velarized consonants /ġ/, /h̲/, /ḳ/, /ñ/, /l̩/, semi-back vowels such as [á], [ó], and [ú] are observed: *ónúñe* (in front), *búḳerdim* (I bent), *şúh̲ür* (thanks).
6. In some cases, the possessive suffix *+ki* follows the locative *+dā*, producing a long vowel: *yaşındāh̲ı* ("the one at his/her age"), a characteristic feature of the region.
7. Loanwords typically show shortening of originally long vowels: *zahar* (← *za:hir*), *meydana (meyda:na)*, *ceza:)*.
8. Among observed vowel changes, the fronting of back vowels is most frequent, followed by narrowing of open vowels, backing of front vowels, and unrounding of rounded vowels. Less frequent processes include widening of flat vowels, and the rarest is rounding of flat vowels. The distribution is as follows:
fronting of back vowels > narrowing of wide vowels > backing of front vowels > unrounding of rounded vowels > widening of flat vowels > rounding of flat vowels
9. In loanwords, both progressive and regressive assimilation trigger backing: *zahar* (← *zahir*), *haa̱ārlısı* (← *hayırlısı*); *havla* (← *helva*), *mısāfir* (← *misafir*).
10. Similarly, fronting in loanwords occurs via both progressive and regressive assimilation: *tekrerde* (← *tekrardan*), *şöför (← şoför)*, *mezerde* (← *mezarda*).
11. The possessive suffix *+ki* becomes backed when attached to words with back vowels: *yaşındāh̲ı*, *burdaḳı*.
12. The auxiliary verb "i-" becomes backed when it follows back-vowel stems: *varıdı* (vardı), *zorudu* (zordu), *ġardaşımış* (kardeşmiş).

13.The same verb form becomes rounded after rounded vowels: *zorudu*, *döydümüdü* (dövmüştüm), *marangozudu* (marangozdu).
14.The consonant /y/ frequently induces fronting in surrounding vowels: *buríyá* (buraya), *yaşındáymıssım* (yaşındaymışım), *suyúnán* (suyla).
15.The high, rounded vowel in the second syllable often surfaces as an unrounded version: *ġavı̊t* (kavut), *pambı̊ġ* (pamuk), *çavı̊şı* (çavuş), *tavı̊k̟* (tavuk).
16.In the first syllable, high rounded vowels adjacent to /h/ may undergo vowel opening: *hökümet* (hükümet).
17.Final syllables occasionally show unexpected fronting, likely due to /y/ epenthesis: *arabiyenen* (arabayla), *torbe̯e* (torbaya), *buríye* (buraya).
18.The dialect retains a notable number of archaic forms: *ġaḷaḷar* (← *kal'a*, Kipchak), *yo̯hardan* (← *yukarı*, Common Turkic), *yúñ* (← *yuğ*, Uyghur, Karakhanid).
19.The comparative particle *gibi* surfaces with long vowels due to vowel-consonant collision and harmony: *dudūmu* (← *dutu gibı*), *damīmı*, *namḷīmı*.
20.The compound past interrogative forms (*-mıydı, -miydi*, etc.), functioning as converbs in local usage, result in long vowels due to phonetic merging: *çėkildimīdi* (← *çekildi mi idi*), *süzdükmüdü* (← *süzdük mü idi*).
21.Geminate vowels -especially rising and level types-are more frequent than falling diphthongs: *vuraca̯a*, *çıh̲aca̯a*, *dezzi̯eñ*, *menekşe̯i*.
22.In addition to front-back and rounding harmony, the dialect displays tenseness-laxness harmony (vowel height). This is attested in both native and borrowed words: *ka̯adı*, *zeheri*, *yo̯ordunu*.
23.According to Karahan's classification, the Andırın dialect belongs to the second subgroup of Group 7 within the Western Anatolian dialects, alongside Afşin, Elbistan, Göksun, Adana, Hatay, Tarsus, and Ereğli (Karahan, 2022, p. 178). The findings of this study support this classification. However, reaching more conclusive results requires further research on consonant features, consonant changes, morphology, syntax, and vocabulary.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4772-4796
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81970
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 08.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 01.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 28.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Tezcan, A. M. (2025). Türkiye'de Genç Nüfusta İntihar: İnternet Kullanımı, İlk Evlenme Yaşı ve Cinsiyetin Rolü. *Journal of History School,* 78, 4772-4796.

TÜRKİYE'DE GENÇ NÜFUSTA İNTİHAR: İNTERNET KULLANIMI, İLK EVLENME YAŞI VE CİNSİYETİN ROLÜ

Ayşe Mahinur TEZCAN[1]

Öz

Bireyin bilinçli bir kararla hayatını sonlandırması olan intihar bireysel olduğu kadar toplumsal bir eylemdir. Toplum içinde yaşayan bir varlık olarak bireyin kararları toplumsal etkilerden azade değildir. İntihar davranışını etkileyen çeşitli faktörler vardır. Yaş, cinsiyet ve medeni durum intihar kararını etkileyen demografik faktörlerdendir. Sosyo ekonomik seviye, eğitim, işsizlik, toplumsal değişme ve gelişmeler de intihar kararında etkileri olan sosyal faktörlerdir. TUİK verileri incelendiğinde 2020 yılından sonra yaşa özel intihar hızı en yüksek olan grubun 25-29 yaş arası erkekler olduğu görülmektedir. Dünya çapında da genç intiharları giderek artmaktadır. İnternet kullanımının artması da intihar olaylarının görünürlüğünü artırması nedeniyle intiharın yayılmasına neden olmaktadır. Evlenme yaşının yükselmesi, boşanmaların artması son döneme damgasını vuran toplumsal değişimlerdir. Bu çalışmada Türkiye'de 2009-2023 yılları arasında genç nüfusta yaşa özel intihar hızı ve intihar sayısının, internet kullanım oranı, ilk evlenme yaşı, boşanma oranı ve cinsiyet değişkenleri ile ilişkisi incelenmiştir. Çoklu doğrusal regresyon yöntemi kullanılarak yapılan analizlerde JAMOVI yazılımının 2.5.4 versiyonu kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda gençler arasında internet kullanım oranı, ilk evlenme yaşı ve cinsiyet değişkenlerinin intihar sonuçları üzerinde anlamlı etkileri olduğu bulunmuştur. Boşanma oranının ise anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Genç erkeklerin genç kadınlara kıyasla yaklaşık 4,5 kat daha fazla intihar ettiği görülmektedir. Yapılan regresyon analizi gençler arasında internet kullanım oranının ve ilk evlenme yaşının yükselmesinin intiharların artışında anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Bulaşma, Genç, İnternet Kullanım, İlk Evlenme Yaşı.

[1] Dr. Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi, Güvenlik ve Koruma Bilimleri MYO, ayseinan@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9202-5648

Youth Suicide in Türkiye: The Roles of Internet Usage, First Marriage Age and Gender

Abstract

Suicide, which is the conscious decision of an individual to end his/her life, is an individual as well as a social action. As a living being in society, the decisions of an individual are not independent of social influences. There are various factors affecting suicidal behavior. Age, gender and marital status are demographic factors affecting the decision to commit suicide. Socioeconomic level, education, unemployment, social changes and developments are also social factors affecting the decision to commit suicide. According to TUIK data, it was determined that the age-specific suicide rate was the highest in men aged 25-29 after 2020. Youth suicides are also increasing worldwide. The increase in internet usage increases the visibility of suicide incidents and contributes to the prevalence of suicide. The increase in the age of marriage and the increase in divorces are the social changes that have marked the recent period. In this study, the relationship between the age-specific suicide rate and the number of suicides in the young population in Türkiye between 2009-2023 and the internet usage rate, age at first marriage, divorce rate and gender variables were examined. The analyses using the multiple linear regression method were performed using JAMOVI software version 2.5.4. The analysis found that the Internet usage rate among young people, age at first marriage, and gender variables had significant effects on suicide outcomes. However, the divorce rate had no significant effect. It was found that young men committed suicide approximately 4.5 times more than young women. The regression analysis showed that the Internet usage rate among young people and the increase in age at first marriage had a significant effect on the increase in suicides.

Keywords: Suicide, Contagion, Youth, Internet Usage, First Marriage Age.

GİRİŞ

İntihar, çeşitli sebeplerle bireyin bilinçli bir kararla hayatını sonlandırmasıdır. Bireysel bir eylem olarak görülen intihar aynı zamanda sosyolojik bir olgudur. Eylemin bireyselliği toplumsal arka planının varlığını yadsıyamaz. İntihar geçmiş dönemlerde daha çok psikolojik problemlerle ilişkilendirilmiştir (İçli, 1983, s. 193). İntihar eyleminin sebepleri ve sonuçları hem bireysel hem toplumsal niteliklere haizdir. Çok faktörlü bir eylem olmasından ve karmaşık doğasından dolayı psikoloji, sosyoloji, ekonomi, tıp gibi birçok disiplinin inceleme alanında yer almaktadır. Her dönemde ve toplumda görülen bir eylem olması itibarıyla intihar konusu farklı disiplinlerin ilgilendiği toplumsal bir problemdir. Nedenleri kadar sonuçları da toplumu etkilemektedir. İntiharı ortaya çıkaran sebepleri ve koşulları tespit etmek bu toplumsal problemi azaltmaya hizmet etmektedir.

Dünyada her geçen gün intihar sayısının artması konunun önemini ortaya koymaktadır.

Dünya Sağlık Örgütünün raporuna göre dünyada her yıl 720 binden fazla kişi intihar etmektedir (WHO, 2025). 2019 yılındaki her 100 ölümden birinden daha fazlası intihar sonucunda gerçekleşmiştir (WHO, 2021). Gelişmiş ülkelerdeki ölümlerin başlıca ilk on sebebi arasında intihar yer almaktadır (Yüksel, 2001). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre intihar önemli bir halk sağlığı problemi olarak görülmektedir (WHO, 2021). Aileleri, toplumları ve ülkeleri etkileyerek halk sağlığı problemine sebep olmaktadır. Birçok intihar, ekonomik problemler, duygusal ilişkilerdeki çeşitli sıkıntılar ya da ağır hastalıklar gibi yaşam boyu karşılaşılan çeşitli problemler nedeniyle gerçekleştirilmektedir. Savaş ya da çatışmalar, doğal afetler, şiddet, kötüye kullanma ve kayıplar intihar davranışı ile doğrudan ilişkilidir (WHO, 2025).

Emile Durkheim 1897'de yayınlanan İntihar: Toplumbilimsel İnceleme (Le Suicide-Etude Sociologique) başlıklı büyük ses getiren çalışmasında intihar çeşitlerini ve toplumsallığını ortaya koyarak teorisini oluşturmuştur. Belirli bir toplumda intihar oranlarının bir eğilimi vardır ve bu oran belirli bir süre sabit kalmaktadır (Durkheim, 2013, ss. 30-35). Toplumsal değişim dönemlerinde, krizlerden ve afetlerden sonra intihar vakalarının yükselme eğiliminde olması intihar eyleminin salt psikolojik sebeplerden kaynaklanan bireysel bir eylem olarak nitelenmesini geçersiz kılmaktadır.

İntihar eylemi bireyin topluma ya da toplumsal yapı faktörlerine karşı bir suçlaması olarak da değerlendirilmektedir (Köse & Arslan, 2019). Bu eylem aynı zamanda bulaşıcı ya da kopyalanan bir eylem olarak da karşımıza çıkmaktadır. Belirli yaş gruplarında, meslek gruplarında, ruhsal hastalıklarda, toplumsal kriz dönemlerinde, cinsiyetlerde, belirli bölgelerde gerçekleşen intihar eylemlerine ilişkin yapılan çalışmalar intihar eyleminin toplumsallığını ve bulaşıcılığını gözler önüne sermektedir. İntihar, eylemin gerçekleştirildiği andan ibaret olmayıp geçmişte yaşanan olaylar ve hissedilen duyguları içine alan süreçtir.

Tüm dünyada erkek intiharları kadın intiharlarından fazladır (Hawton, 2000, s. 484). Dünya Sağlık Örgütü'nün tüm dünyada intiharları analiz ettiği çalışmasına göre erkek intihar oranı kadınlardan 2,3 kat daha fazladır ve ekonomik seviyeye göre farklılıklar göstermektedir. Yüksek gelirli ülkelerde bu oran 3'ün biraz üzerindeyken orta ya da düşük gelirli ülkelerde daha düşüktür (WHO, 2021, s. 6). TUİK bölgesel istatistikler verilerine göre de Türkiye'de erkekler kadınlardan 3 kat daha fazla intihar etmektedir (TUİK, 2023).

Sosyo-kültürel özelliklere bağlı olarak bazı bölgelerde kadın intiharlarının erkek intiharlarından fazla olduğu gözlenmektedir. Örneğin, Çin'de kadınlar erkeklerden daha fazla intihar etmektedir (Vijayakumar, 2015). Türkiye için ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi istisna olarak göze çarpmaktadır. 1990'lardan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadın intiharlarının bölgedeki toplam intiharların büyük bir yekununu oluşturduğu yapılan çalışmalarda ortaya koyulmuştur (Deniz, Günindi Ersöz, İldeş, & Türkarslan, 2001; Parin, 2020; Sarıpınar, 2015). Bununla birlikte daha geriye gidildiğinde, İçli'nin çalışmasında da 1977 yılında Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadın intiharlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (İçli, 1983, s. 200). Küresel ölçekte erkeklerin kadınlardan daha fazla intihar etmesi olgusunun aksi bir durum olan ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kadınların daha fazla intihar etmesi intiharın sosyo-kültürel yapıyla ilişkisine dikkat çekmektedir.

İntihar davranışını kolaylaştıran ve intihardan koruyan çeşitli faktörler söz konusudur. Bu faktörlerden intiharı kolaylaştıranlar risk faktörleri olarak anılmaktadır. Ruhsal hastalıklar her iki cinsiyet için de ciddi bir risk faktörüdür (Hong, Bae, & Suh, 2006; Qin, Agerbo, Westergaard-Nielsen, Eriksson, & Brøbech, 2001, s. 547). Psikolojik rahatsızlığın türü cinsiyet farklılığına göre intihar riskini değiştirmektedir. Örneğin, bütün nüfusun 40 katı intihar riski barındıran şizofreni hastaları arasında intihar edenlerin çoğunluğunu erkekler oluştururken (Hawton, 2000; Hert & Peuskens, 2008, s. 126) yeme-içme bozukluğu hastalarında intihar edenlerin çoğu kadındır (Harris & Barraclough, 1997, s. 207). Ruhsal sıkıntıların yanında sosyo-ekonomik durumdaki değişimler intihar davranışlarında hem kadın hem erkek için etkili risk faktörüdür (Hawton, 2000). Bekar olmak risk faktörüyken evli olmak koruyucu faktör olarak değerlendirilmektedir (Næss, Mehlum, & Qin, 2021, s. 3; Øien-Ødegaard, Hauge, & Reneflot, 2021, s. 4; Yüksel, 2001, s. 6). Fakat bu durum cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkekler için evli olmak koruyucu faktörken kadınlarda evlilik tek başına koruyucu faktör olmayıp küçük çocuk sahibi olmak ve hamilelik dönemi koruyucu faktördür. Ayrıca yetişkin bireylerde adli problem, ergenlerde sınav kaygısı ve başarısızlık korkusu gibi bireylerin hayatlarında ortaya çıkan zorlu durumlar intihar riskini artırmaktadır (Yüksel, 2001, s. 6). Bir diğer koruyucu faktör ise dini inanç olarak bulgulanmıştır (Apaydın, Özdemir, & Zoroğlu Ünal, 2016, s. 40). Gündelik hayatta karşılaşılan zorlukların intihar fikrini akla getirmesi durumunda dini inanışlarda intiharın yasak olduğu düşüncesi koruyucu bir işlev görmektedir.

İntihar konusunda yapılacak çalışmalar intiharların önlenmesine yardımcı olacaktır. Giderek artan sayıda çalışma, intiharları tam olarak kavrayamasa da

intiharların önlenmesi için politika yapıcılara önemli kanıtlar sunmaktadır (Hawton & Pirkis, 2017, s. 383). Bu çalışma da Türkiye'de son yıllarda artan genç intiharlarını ortaya koyarak literatürden aldığı destekle konunun irdelenmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı genç intiharlarını etkileyen demografik ve toplumsal faktörlerin belirlenmesidir. Çalışmada özellikle internet kullanımı, ilk evlenme yaşı, boşanma oranı ve cinsiyet değişkenlerinin genç intiharlarıyla ilişkisi incelenmiş ve analizi yapılmıştır.

Gençlerde ve Erkeklerde İntiharın Artan Önemi

Evrensel bir olgu olarak yaşlı erkek intiharlarının bütün intiharlar içinde en yüksek seviyede olduğu bilinmektedir (Hong vd., 2006, s. 8). Uluslararası istatistikler dünyada özellikle erkek yaşlıların ölüm sebebi sıralamasında intiharların 13. sırada yer aldığını göstermektedir (Maloku & Maloku, 2020, s. 329). Bununla birlikte dünyada genç intiharları her geçen gün artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 2019 yılında 15-29 yaş aralığında gerçekleşen ölümler arasında intihar dördüncü sıradadır (WHO, 2021). 2021 yılındaysa aynı yaş grubunda intihar üçüncü sıraya yükselmiştir (WHO, 2025). Ergen ve gençlerde intihar, ölüm sebepleri arasında ilk sıralarda gelmektedir (Yüksel, 2001, s. 5).

Türkiye'de de yaşa özel intihar hızı incelendiğinde 2020 yılına kadar yaşlı erkek intiharlarının en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. 2020 yılından sonra ise 25-29 yaş arası gençler arasında yaşa özel intihar en yüksek seviyeye ulaşmıştır (TUİK, 2024a). Toplam intihar sayıları incelendiğindeyse, bütün intiharlar arasında en yüksek oranın 2020 yılına kadar 20-24 yaş grubu erkeklerdeyken 2020 yılından sonra 25-29 yaş grubu erkeklere ait olduğu görülmektedir (TUİK, 2024b).

Hangi yaş grubu olursa olsun erkekler kadınlardan daha fazla intihar etmektedir. Erkeklerin ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin intihar davranışı sergilemelerinde etkisinin büyük olduğu yapılan çalışmalarda ortaya koyulmuştur (Durak Batıgün, 2008). Kadınlar erkeklerden daha fazla sosyal destek aldıklarından ve problemlerini anlatmaya daha meyilli olduklarından dolayı kadın intihar oranları daha düşüktür (Maloku & Maloku, 2020, s. 326). Bununla birlikte tamamlanmamış intiharlar yani intihar girişimleri ise kadınlarda erkeklerden daha yüksektir (Hawton, 2000). Kadınların intihar girişimi erkeklerin üç katıdır (Maloku & Maloku, 2020, s. 326). Kadınlar ölme isteğinden ziyade kendisine acı çektiren kişilere bir uyarı niteliğinde intihar girişiminde bulunmaktadır. Kadınlar, sorunlarına diğer insanların dikkatini çekmek için intihar girişiminde bulunurken erkekler doğrudan intihar motivasyonuyla hareket etmektedir (Hawton, 2000). İntihar girişimleri tamamlanmış intiharlardan 20 kat

daha sık görülür (Hong vd., 2006, s. 8). İntihar girişiminde bulunanların çoğunun bilinçaltında ölmeme isteği yer almaktadır (Harmancı, 2015).

Geleneksel cinsiyet rolleri, erkekleri duygusal ve fiziksel olarak güçlü olmaya teşvik ederken zayıflık olarak nitelenen bazı duyguları bastırma yoluna gitmelerine sebep olmaktadır. Zayıflık olarak nitelenen şefkat, merhamet korku, üzüntü ve acı gibi duyguları bastırmak erkekliklerini gerçekleştirmenin bir yolu olarak kültürel olarak verilmektedir (Galvez-Sánchez, Camacho-Ruiz, Castelli, & Limiñana-Gras, 2025). Dolayısıyla öfke ve kayıtsızlık göstergeleri erkeklerin zayıflık olarak nitelenen acı ve üzüntü gibi duyguları maskelemesi işlevi sergilemektedir (Hooks, 2004). Kendilerine yüklenen cinsiyet rolleri, erkeklerin intihar riskinin artmasına sebep olan psikolojik sıkıntılarını fazlalaştırmakta ve bu acıyla baş etmelerini zorlaştırmaktadır (Bennett vd., 2023, s. 381). İntihar erkeklere özgü duyguları harekete geçirerek kendi bedenlerini şiddetin hem nesnesi hem de aracı haline getirmektedir (River & Flood, 2021, s. 2). Çoğunlukla duyguların tesirinde meydana gelen intihar ve dolayısıyla duygular bireyselliği yanında toplumsaldır. Sosyal ilişkiler duyguların inşacısı konumundadır (de Boise & Hearn, 2017, s. 783).

Genç yaşta gerçekleştirilen intiharlar çoğunlukla düşük sosyo-ekonomik seviye ve düşük eğitim seviyesi ile ilişkilidir (Maloku & Maloku, 2020, s. 330). Gelecek kaygıları, işsizlik ya da iş tatmininin gerçekleşmemesi gibi sebepler gençler arasında intihar davranışlarını meydana çıkaran faktörlerdendir. Aile içi çatışmalar, ailede dayanışmanın ve desteğin yeterli seviyede olmaması da genç intiharlarını etkileyen sebepler arasında gösterilmektedir (Kabasakal, 2007, s. 35).

İntiharın Bulaşıcılığı

Goethe'nin 1774 yılında yazdığı Genç Werther'in Acıları kitabının kahramanı Werther'in, imkânsız aşk neticesinde gerçekleştirdiği intiharını bazı okuyucuların kopyalaması, Werther etkisi olarak bilinmektedir. İtalya, Danimarka ve Almanya'da intiharın salgın haline gelmemesi için kitap yasaklanmıştır (Phillips, 1985). Werther etkisi kurgu ya da gerçek bir intihar öyküsünün kamuoyuna duyurulduğunda intihar davranışları üzerindeki taklitin önemini anlatmaktadır (Pavesi & Di Fiorino, 1990). İntiharın bulaşıcılığına ilişkin yapılan çalışmalarda farklı kavramlar kullanılmıştır. Bulaşma (contagion), taklit (imitation), taklitçi (copy-cat), aktarım (transmission) kavramları Werther etkisi kavramsallaştırması yanında bir kişinin intiharının diğerlerinin intiharına sebep olmasını ya da etkilemesini anlatmak için kullanılmaktadır (Bell, Stanley, Mallon, & Manthorpe, 2015, s. 44). İntihar sayılarının benzer dönemlerde ve bölgelerde olağandışı

olarak yükselmesi ise intihar kümelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Kızılpınar, Çolak, & Öncü, 2019, s. 365).

Durkheim (2013, s. 147) intiharın toplumsal dayanışmadaki eksiklikler nedeniyle meydana geldiği iddiasından yola çıkarak bireysel bulaşmalar olsa bile toplumsal bir bulaşıcı etkisi olduğunu reddetse de yapılan bilimsel çalışmalar yakın çevrenin ya da tanınan kişilerin gerçekleştirdiği intiharların kopyalandığını ortaya koymuştur. Phillips (1974) Amerikan ve İngiliz gazetelerindeki intihar haberlerinden sonra intihar sayılarının arttığını bulguladığı çalışmasında Werther etkisinin gözlendiğini ve telkinin intihar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Alman, Avusturya ve İsveç gazete arşivlerinin 1774 yılından bugüne taranarak Werther'in intiharını kopyalayan haberlerin incelendiği çalışma, Goethe'nin kitabının taklit intiharlara yol açtığını göstermektedir (Mestas, 2024, s. 1283). Kurgu bir hikâyenin insanlar üzerindeki taklit etkisi, gerçek intihar haberlerinin sorumlu gazetecilik üslubuyla paylaşılmamasının kopya intiharlara sebep olabildiğini ve intiharın bulaşıcı etkisini göstermektedir. Günümüzde basılı medya organları dışında sosyal medyanın yaygın kullanımı ve intihar haberlerinin tüm detaylarıyla paylaşılması çeşitli problemleri olan kişilerin hikayelerinde benzerlikleri yakalayarak taklit davranışlar sergilemelerine yol açmaktadır. İntihar haberlerinin verilmesinde medyanın rolüne dikkat çeken Çetin (2023), örnek bir olayı analiz ettiği çalışmasında intiharın sunuluş biçimlerinde evrensel ilkelerin göz ardı edildiğini ve bu durumun kopya intiharlara yol açabileceğini belirtmektedir.

İnternetin ve sosyal medyanın yaygın kullanımıyla birlikte insan ilişkileri ve etkileşimleri salt yakın sosyal çevre ile sınırlı olmayıp sanal dünyayı da içine alarak daha geniş bir alana yayılmıştır. Özellikle ergenler ve gençlerin çevrimiçi alanda sosyalleşmesi sosyal medyanın olumsuz etkilerine daha fazla açık olmaları sonucunu da doğurmaktadır. Genç yaştaki bireylerin iletişim kanalları arasında en etkilisi sosyal medyadır. Medyanın, özellikle erken yaş grubunda sosyal öğrenme yoluyla intiharları artırdığı düşünülmektedir (Stack, 2003).

Birçok ülkede sorumlu gazetecilik ilkeleri gereği intihar haberlerinin belirli standartlarda verilmesi gerekmektedir. Fakat Türkiye dahil bir çok ülkede bu haberlere verilen önem, gerekli standartların altında kalmaktadır. İntihar haberlerinin ilgi çeken, gizemli ve cazip bir şekilde aktarımı intiharın özendiriciliğinin olmaması için koyulan kanuni düzenlemelere aykırıdır (Duman, 2019, s. 330). İntiharı normalleştiren ya da sansasyonel hale getiren ve intiharın detaylarını veren medya haberleri o toplumdaki artan intihar olaylarıyla ilişkilidir (Pirkis vd., 2024). Türkiye'de medyanın intihar davranışlarına etkisini araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin siyanürle intihar vakalarına ilişkin medyada

yayınlanan haberlerin incelendiği bir çalışmada siyanüre erişimin de kolay olması sebebiyle ebeveynlerini zehirleyen bir kimyagerle ilgili haberden sonra aynı maddeyle intihar vakalarının arttığı ortaya koyulmaktadır (Deveci & Atılgan, 2024, s. 280).

Medyada yayınlanan haberlerin intihar davranışlarına etkisi olduğu gibi çocukluk ve ergenlik dönemindeki intiharlarda, maruz kalınan görüntülerin ve intihar davranışının oyun gibi algılanmasıyla kopyalanma durumu da söz konusudur (Çelik, Kalenderoğlu, Almış, & Turgut, 2016, s. 81). İntihar davranışına maruziyet intihar davranışlarını artırmaktadır. Yakın çevreden olsun olmasın intihar davranışlarına ilişkin maruziyet kümelenmelere yani intihar salgınına yol açmaktadır (Kızılpınar vd., 2019). Dolayısıyla internet kullanımı aracılığıyla maruz kalınan intihar davranışları bireylerin intihar riskini artırabilmektedir.

YÖNTEM

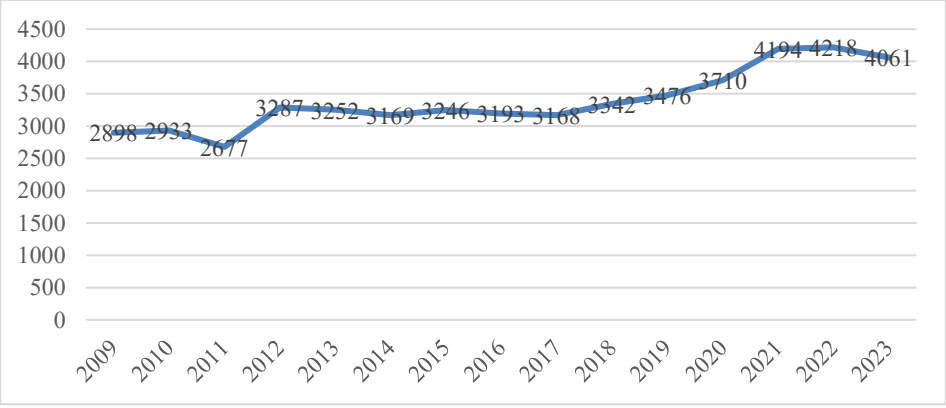
Bu araştırmada Türkiye'de 16-34 arasında farklı yaş gruplarındaki gençlerin gerçekleştirdiği intihar davranışları ve internet kullanımı, boşanma oranı, ilk evlenme yaşı değişkenleri arasındaki ilişkiyi ve etkiyi tespit etmek için korelasyonel bir çalışma yapılmıştır. Bu amaçla, TUİK veritabanından elde edilen istatistiki veriler kullanılmış, 2009 ile 2023 yılları arası için cinsiyete ve yaşa göre intihar sayıları düzenlenmiştir. TUİK kategorilerindeki 16-19, 20-24, 25-29 ve 30-34 yaş aralıkları sırasıyla ergenlik, ilk gençlik, gençlik ve ileri gençlik olarak sınıflanmıştır. Boşanma ve ilk evlenme sayıları TUİK veritabanındaki aynı yaş grubundaki nüfus verileri kullanılarak yüz bin kişiye düşen oran hesaplanmıştır. Ayrıca yaşa özel intihar hızı verileri de TUİK veritabanından elde edilmiştir.

Elde edilen veriler JAMOVİ yazılımının 2.5.4 versiyonu aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkenleri yaşa özel intihar hızı ve intihar sayısıdır. Bağımsız değişkenler ise yaşa göre internet kullanım oranı, boşanma oranı, ilk evlenme yaşı, cinsiyet ve yaş gruplarıdır. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve kuvvetini anlayabilmek için ilk olarak korelasyon analizi yapılmıştır. Yaşa özel intihar hızı ve intihar sayısı üzerinde bağımlı değişkenlerin etkisini anlayabilmek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yaşa özel intihar hızı ve intihar sayısı iki ayrı bağımlı değişken olarak kurgulanmış ve bağımsız değişkenlerin her iki bağımlı değişkeni nasıl etkilediğini ve hangi bağımsız değişkenin bağımlı değişkenleri ne seviyede etkilediği kurulan iki ayrı çoklu doğrusal regresyon analizi modeliyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Doğrusal regresyon değişkenler arasında tahminde bulunmak için verilerin analiz edildiği

bir modelleme tekniğidir (Tranmer, Murphy, Elliot, & Pampaka, 2020, s. 6). Regresyon analizi değişkenler arasında fonksiyonel ilişki kurmak için basit yöntemler sağlaması nedeniyle en yaygın kullanılan istatistiki metotlardan birisidir (Chatterjee & Hadi, 2006). Çoklu doğrusal regresyonda ise basit doğrusal regresyon birden fazla değişkeni içerecek şekilde genişletilmektedir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sadece açıklama için değil tahminleme için de kullanılmaktadır (Lewis-Beck & Lewis-Beck, 2015, s. 63).

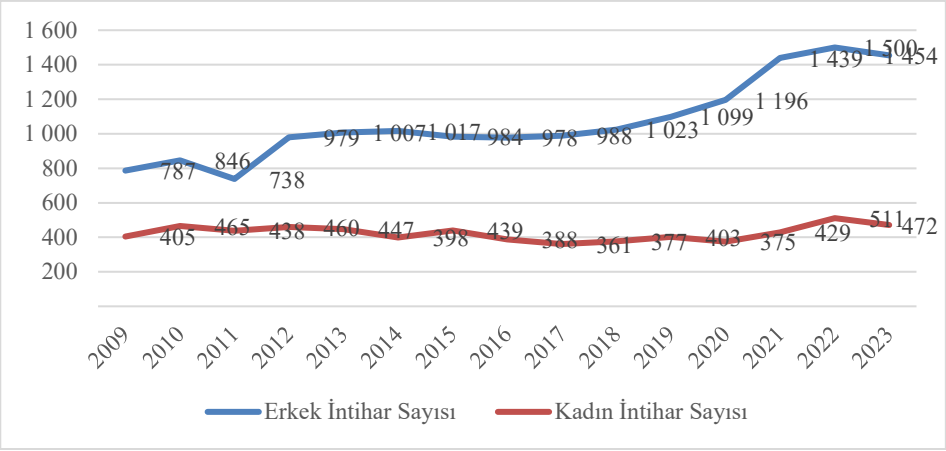
BULGULAR VE YORUM

Türkiye'de 2009-2023 yılları arasında gerçekleştirilen intiharların seyrini anlayabilmek adına zaman serisi grafikleri yapılmıştır. Buna göre intihar sayılarının zaman içinde yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir (Grafik 1).

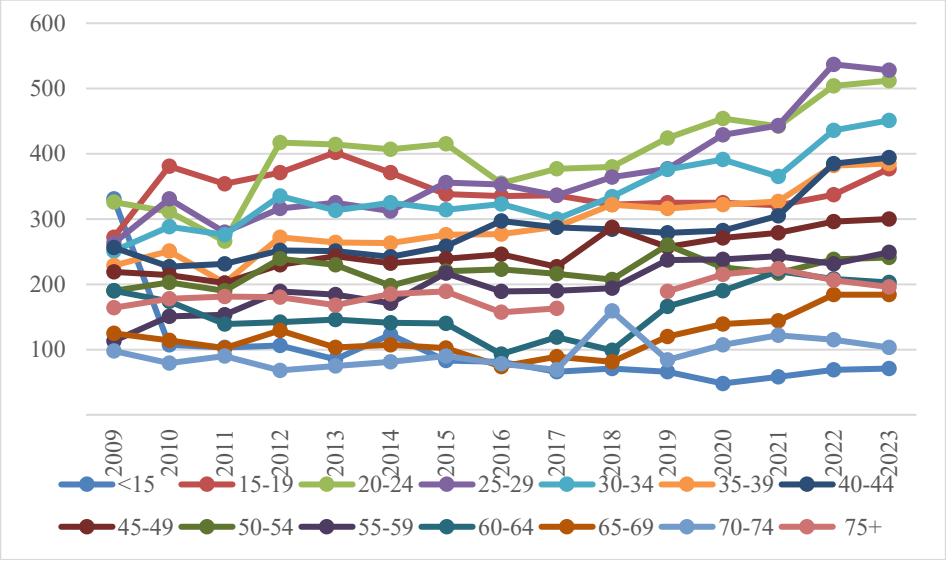
Grafik 1. Toplam intihar sayısı.

İntihar sayılarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde erkek intiharlarının kadın intiharlarından belirgin bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 2).

Grafik 2. Cinsiyete göre intihar sayısı.

Yaşa göre intihar sayısı grafiği incelendiğinde 2009 yılında 15 yaş altı, 2010-2011 yıllarında 15-19 yaş grubu, 2012-2020 aralığında 20-24 yaş grubu en fazla intihar eden yaş grupları olurken 2020 yılından sonra 25-29 yaş grubu en yüksek intihar sayısına sahip olan grup olmuştur (Grafik 3).

Grafik 3. Yaşa göre intihar sayısı.

Bu çalışmada, intihar sayıları ve yaşa özel intihar hızını etkileyen demografik ve sosyal faktörler belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla ilk olarak intihar sayıları

ve yaşa özel intihar hızı bağımlı değişkenleri ile cinsiyet, yıl, yaş, internet kullanım oranı, boşanma oranı ve ilk evlenme yaşı bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkinin yönü ve kuvvetini belirlemek maksadıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Verinin dağılım türü hangi korelasyon analizinin kullanılacağını etkilediğinden dolayı ilk olarak verinin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek maksadıyla Shapiro-Wilk analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre verinin normal dağılmadığı tespit edildiği için($p<.001$) Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 1'de yer alan Spearman korelasyon analizi sonucuna göre; internet kullanım oranı hem intihar sayısı (Spearman rho=.472, $p<.001$) hem de yaşa özel intihar hızı (Spearman rho=.479, $p<.001$ ile anlamlı ve orta düzeyde pozitif bir ilişki, cinsiyet de her iki bağımlı değişken olan intihar sayısı (Spearman rho=-.861, $p<.001$) ve yaşa özel intihar hızı (Spearman rho=-.849, $p<0.001$) ile anlamlı, yüksek düzeyde negatif bir ilişki sergilemektedir. Boşanma oranı ile intihar sayısı (Spearman rho=-.243, p=.008) ve yaşa özel intihar hızı (Spearman rho=-.243, p=.008) arasında ise istatistiksel olarak anlamlı fakat zayıf negatif bir ilişki söz konusudur. İlk evlenme yaşı ile intihar sayısı (Spearman rho=.047, p=.610) ve yaşa özel intihar hızı (Spearman rho=.044, p=.630) arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olmakla beraber bu ilişki istatistiki olarak anlamlı değildir. Yıl değişkeniyle intihar sayısı (Spearman rho=.168, p=.067) ve yaşa özel intihar hızı (Spearman rho=.179, p=.050) arasındaki ilişki ise pozitif fakat zayıf bir ilişkiyi göstermektedir.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre, internet kullanım oranının artışıyla birlikte zaman içinde intihar sayılarında ve yaşa özel intihar hızında anlamlı bir artış olduğu görülmektedir. Cinsiyet farklılığı intiharlar üzerinde güçlü ve anlamlı bir etkiye sahiptir ve erkeklerin sergilediği intihar davranışları kadınlardan çok daha yüksektir. Diğer taraftan boşanma oranları ve intiharlar arasında beklenenin aksine negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, boşanma oranlarının artışı intihar oranlarının azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Korelasyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve anlamlılık düzeyini göstermiştir. Bazı değişkenlerin intihar sayısı ve yaşa özel intihar hızı değişkenleriyle anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir. Bu ilişkilerin diğer değişkenler kontrol altında tutulduğunda devam edip etmediğini görmek ve hangi değişkenlerin daha fazla yordayıcı olduğunu tespit edebilmek maksadıyla çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır. Bu çalışmada iki ayrı regresyon analizi yapılmıştır. İntihar sayısı ve yaşa özel intihar hızı bağımlı değişkenleri için bağımsız değişkenler sabit tutulmuş ve sonuçların değişip değişmediği ya da nasıl bir değişim gösterdiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 1.

Korelasyon matriksi

		Yıl	İnternet Kullanım Oranı	İntihar Sayısı	Yaşa Özel İntihar Hızı	İlk evlenme yaşı yüzbinde	Boşanma oranı yüzbinde	Cinsiyet
İnternet Kullanım Oranı	Spearman's rho	0.902	—					
	df	118	—					
	p-value	<.001	—					
İntihar Sayıs	Spearman's rho	0.168	0.472	—				
	df	118	118	—				
	p-value	0.067	<.001	—				
Yaşa Özel İntihar Hızı	Spearman's rho	0.179	0.479	0.994	—			
	df	118	118	118	—			
	p-value	0.050	<.001	<.001	—			
İlk evlenme yaşı yüzbinde	Spearman's rho	-0.116	-0.141	0.047	0.044	—		
	df	118	118	118	118	—		
	p-value	0.206	0.125	0.610	0.630	—		
Boşanma oranı yüzbinde	Spearman's rho	-0.001	-0.108	-0.243	-0.240	0.201	—	
	df	118	118	118	118	118	—	
	p-value	0.992	0.239	0.008	0.008	0.028	—	
Cinsiyet	Spearman's rho	0.000	-0.371	-0.861	-0.849	0.112	0.164	—
	df	118	118	118	118	118	118	—
	p-value	1.000	<.001	<.001	<.001	0.223	0.074	—
Yaş	Spearman's rho	0.000	-0.059	-0.122	-0.119	0.109	0.941	0.00
	df	118	118	118	118	118	118	118
	p-value	1.000	0.519	0.185	0.194	0.235	<.001	1.00

Bağımlı değişken olarak intihar sayısı analize dahil edildiğinde Tablo 2'de modelin güçlü bir korelasyon gösterdiği görülmektedir (R=.857). İnternet kullanımı, ilk evlenme yaşı ve boşanma oranı intihar sayısındaki değişimin %73,4'ünü açıklamaktadır. Bu oran, oluşturulan regresyon modelinin oldukça yüksek bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'de görüldüğü üzere internet kullanımı intihar sayısını artıran bir etkendir. İnternet kullanımındaki her 1 birimlik artış intihar sayısında 1.24 birimlik artışa neden olmaktadır ve bu artış istatistiksel olarak anlamlıdır (β= 1.2414, p <.001). Boşanma oranı ise intihar sayısını çok küçük bir oranda azaltıyor görünmekle birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir (-0.0175, p =.824). İlk evlenme yaşının artışı intihar sayısını pozitif yönde etkilemektedir ve istatistiksel olarak anlamlıdır (β= 0.0167, p <.001). İlk evlenme yaşı arttıkça intihar sayısı da

artmaktadır. Erken yaşta evlenmek sosyal bağları güçlendirici bir etki sağlayarak bireyin koruyuculuğunu artırmaktadır.

Tablo 2.

İntihar sayısı bağımlı değişkenine göre regresyon analizinin uyum göstergeleri

Model Fit Measures		
Model	**R**	**R^2**
1	0.857	0.734

Note. Models estimated using sample size of N=120

Cinsiyet değişkeni model içindeki en güçlü değişkendir ve anlamlıdır. Erkeklerin intihar sayısı kadınların intihar sayısından 151.64 birim daha fazladır. Yaş değişkeni açısından model incelendiğinde yaş grupları arasında farklılıklar gözlense de istatistiksel olarak anlamlı değildir. Netice itibarıyla çoklu regresyon analizine göre, intihar sayısı bağımlı değişkenini intihar sayısı, ilk evlenme yaşı ve cinsiyet değişkenlerinin anlamlı düzeyde etkilediği görülmektedir. Özellikle internet kullanımının intihar sayısını artırdığı görülmektedir. Boşanma oranının anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Fakat yapılan serpilme grafiği cinsiyet bağlamındaki farklılığı ortaya koymaktadır.

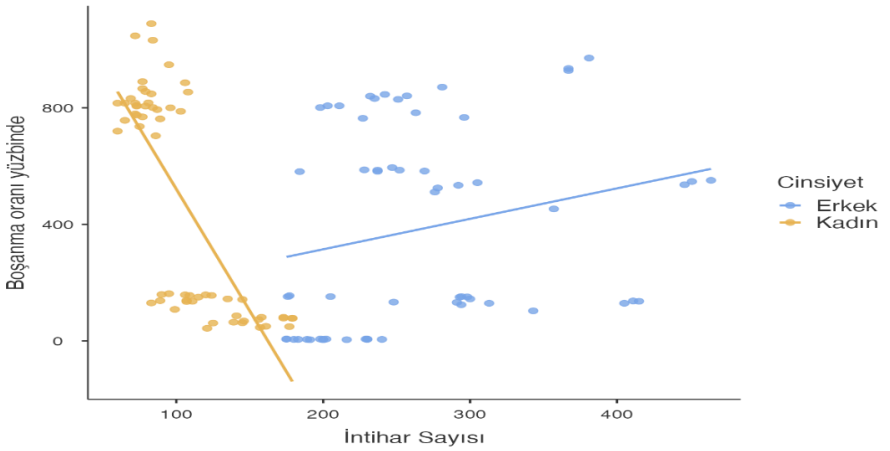
Tablo 3.

İntihar sayısı bağımlı değişkeninin regresyon katsayıları

Model Coefficients - İntihar Sayısı				
Predictor	**Estimate**	**SE**	**t**	**p**
Intercept[a]	126.8929	30.52034	4.1576	<.001
İnternet Kullanım Oranı	1.2414	0.30823	4.0275	<.001
Boşanma oranı yüzbinde	-0.0175	0.07845	-0.2231	0.824
İlk evlenme yaşı yüzbinde	0.0167	0.00457	3.6525	<.001
Cinsiyet:				
Kadın – Erkek	-151.6449	13.43018	-11.2914	<.001
Yaş:				
20-24 – 16-19	-32.0874	24.55899	-1.3065	0.194
25-29 – 16-19	-35.4664	60.54550	-0.5858	0.559
30-34 – 16-19	-2.3433	67.64285	-0.0346	0.972

[a] Represents reference level

Boşanma oranı ve intihar sayısı arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için serpilme grafiği oluşturulmuştur (Grafik 4). Serpilme grafiği kadınlarda boşanma oranı artışıyla intihar sayısının düştüğünü erkeklerde ise boşanma oranındaki artışın intihar sayısını bir miktar arttığını göstermektedir.

.

Grafik 4. Serpilme grafiği

İnternet kullanım oranı, ilk evlenme yaşı, cinsiyet ve boşanma oranı bağımsız değişkenlerinin bağımlı değişken olarak yaşa özel intihar hızı üzerindeki etkilerini de tespit edebilmek maksadıyla ikinci çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İntihar sayısı ve yaşa özel intihar hızı bağımlı değişkenleri arasında bir farklılık oluşup oluşmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Tablo 4'de modelin intihar sayısı bağımlı değişkeninde kurulan modele benzer ölçüde güçlü bir açıklayıcılığa sahip olduğu görülmektedir (R= .858). İnternet kullanımı, ilk evlenme yaşı, boşanma oranı, cinsiyet bağımlı değişkenleri yaşa özel intihar sayısının %73,7'sini açıklamaktadır (Tablo 4). İntihar sayısı bağımlı değişkeninin regresyon analizinde olduğu gibi modelin yüksek bir açıklayıcılığı vardır.

Tablo 4.

Yaşa özel intihar hızı bağımlı değişkenine göre regresyon analizinin uyum göstergeleri

Model Fit Measures		
Model	**R**	**R^2**
1	0.858	0.737
Note. Models estimated using sample size of N=120		

Tablo 5'te görüldüğü gibi yaşa özel intihar hızını internet kullanım oranı artırmaktadır. İnternet kullanım oranındaki her 1 birimlik artış yaşa özel intihar hızını 0.040 birim artırmaktadır ve istatistiki olarak anlamlıdır (β= .04, p <.001). İlk evlenme yaşındaki her 1 birimlik artış yaşa özel intihar hızını 0.00052 birim artırmaktadır ve istatistiki olarak anlamlıdır (β= 5.23e-4, p <.001). Bununla birlikte, boşanma oranının yaşa özel intihar hızı üzerinde anlamlı bir etkisi

yoktur. Cinsiyet değişkeni yaşa özel intihar hızını etkileyen en güçlü değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların yaşa özel intihar hızı erkeklere kıyasla 4.48 birim daha düşüktür ve istatistiksel olarak anlamlıdır (β=-4.47, $p < .001$). Yaş grupları ise yaşa özel intihar hızını anlamlı bir şekilde yordamamaktadır ($p > .05$). Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi yaşa özel intihar hızı bağımlı değişkenini internet kullanım oranı, ilk evlenme yaşı ve cinsiyet değişkenlerinin anlamlı bir biçimde yordadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 5.

Yaşa özel intihar hızı bağımlı değişkeninin regresyon katsayıları

Model Coefficients - Yaşa Özel İntihar Hızı

Predictor	Estimate	SE	t	p
Intercept[a]	3.7227	0.91233	4.080	<.001
İnternet Kullanım Oranı	0.0404	0.00921	4.385	<.001
Boşanma oranı yüzbinde	-9.11e−4	0.00235	-0.388	0.698
İlk evlenme yaşı yüzbinde	5.23e-4	1.37e-4	3.827	<.001
Yaş:				
20-24 – 16-19	-1.0649	0.73413	-1.451	0.150
25-29 – 16-19	-0.9086	1.80986	-0.502	0.617
30-34 – 16-19	0.2454	2.02202	0.121	0.904
Cinsiyet:				
Kadın – Erkek	-4.4765	0.40146	-11.150	<.001

[a] Represents reference level

Yapılan iki ayrı çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde her iki modelin uyum gücünün benzer ve farklı bağımlı değişkenler için aynı bağımsız değişkenlerin benzer ilişkiselliği gösterdiği görülmektedir. Yaşa özel intihar hızına kıyasla intihar sayısı bağımlı değişken olduğunda internet kullanım oranının ve ilk evlenme yaşı yükseldiğinde artan intihar sayısının etkisi daha yüksektir. İlk evlenme yaşının yükselmesi intiharları artırmaktadır. Her ne kadar korelasyon analizinde ilk evlenme yaşı anlamlı bir ilişki sergilemese de diğer değişkenlerin analize dahil edildiği regresyon modeline göre anlamlı ve pozitif bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Yani ilk evlenme yaşı arttığında yaşa özel intihar hızı ve intihar sayısı artmaktadır. Yaşa özel intihar hızı cinsiyet değişkeni bağlamında değerlendirildiğinde erkekler kadınlardan yaklaşık 4,5 kat daha fazla intihar etmektedir. İntihar sayısının analiz edildiği diğer model de erkeklerin kadınlardan çok daha fazla intihar ettiğini ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireyin toplumsal rollerle ilk ciddi karşılaşmalarını yaşadığı gençlik dönemi, eğitim hayatındaki seçimlerle başlayıp iş hayatına atılma ve aile kurma gibi sorumlulukların üstlenildiği bir süreç olup birey üzerinde psikolojik ve toplumsal baskı oluşturabilmektedir. Bu dönem bireylerin sosyal ilişkilerinin şekillendiği kritik bir evredir. Gençlik kategorisi salt demografik bir sınıflandırma olmayıp toplumsal beklentiler ve rollerin bu dönemdeki bireylerin davranışlarını etkilediği bir çerçeve olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye'de gençlerin intihar davranışları ve sosyal faktörler arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada TUİK intihar istatistikleri kullanılmıştır. 35 yaş altındaki gençler TUİK yaş sınıflandırmasına göre analize dahil edilmiştir. İntihar sayısı ve yaşa özel intihar hızı bağımlı değişken olarak analize dahil edilmiş olup internet kullanım oranı, yaş, cinsiyet, ilk evlenme yaşı ve boşanma oranı bağımlı değişkeni etkileyip etkilemediği anlaşılmaya çalışılan bağımsız değişkenlerdir.

2009-2023 yılları arasındaki intiharları konu edinen bu çalışma en fazla intihar edenlerin gençler olduğunu ve gençlik grupları arasında yapılan yaş sınıflandırmasına göre yıllar içinde intihar edenlerin yaşlarının yükseldiğini ortaya koymaktadır. 2009 yılında ergenlik dönemindeki gençler en fazla intihar eden grup olurken 2010-2011 yıllarında ilk gençlik dönemindeki gençlerin intihar sayısı diğer dönemlerin üstünde gerçekleşmiştir. 2012-2020 yılları arasında gençlik dönemindeki gençler daha fazla intihar etmiştir. 2020 yılından sonra ise ileri gençlik dönemindeki gençlerin intihar sayısı en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Öncelikle regresyon analizi neticesinde genç erkeklerin genç kadınlardan yaklaşık 4,5 kat daha fazla intihar ettiği görülmektedir. Erkeklerin kadınlardan daha fazla intihar ettiği gerçeği tüm dünyada birkaç istisna dışında var olan bir durumdur. Bu durumun arka planında kadın ve erkeklere atfedilen rollerle birlikte farklı psiko-sosyal özelliklere sahip olmaları yer almaktadır. Genç erkeklerin intihar oranlarının genç kadınlardan daha yüksek olması, erkeklere atfedilen toplumsal roller, duygusal destek arayışını sınırlayan normlar ve stresle başa çıkma stratejilerindeki farklılıklarla ilişkilendirilebilir. Türkiye'de gerçekleştirilen tüm intiharlar dikkate alındığında kadınlar erkeklerden 3 kat daha az intihar etmektedir. Sadece gençler arasında yapılan bu analiz genç erkeklerin bütün yaş grubundaki erkeklerden daha fazla intihar davranışı sergilediğini göstermektedir. 2019 yılında yapılan bir çalışmaya göre Türkiye'de 35 yaş altında intihar edenlerin yarısından fazlasını 16-24 yaş grubu oluşturmaktadır (Utlu, 2019, s. 27). Dünya'dan örnekler de genç intiharlarının sayısının arttığını göstermektedir (Cantor & Neulinger, 2000). Bu çalışma çerçevesinde yapılan analiz neticesinde ise 2020 yılından sonra 25-29 yaş grubunda yani ileri gençlik

döneminde intiharların en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. 2020 yılı pandemi etkisi ile kariyerinin başındaki bireylerin işsizlik, belirsizlik ve sosyal izolasyon gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir döneme tekabül etmektedir. Aynı zamanda analize dahil edilen internet kullanım oranı, boşanma oranı ve ilk evlenme yaşı faktörlerinin de etkilendiği bir dönemdir.

Bu çalışmada yapılan regresyon analizi internet kullanım oranındaki artışın genç yaştaki intiharların artışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Daha önceki çalışmalar da medyanın genç intiharlarının artışına sebep olduğunu göstermiştir (Deveci & Atılgan, 2024; Pirkis vd., 2024; Stack, 2003). İnternet ve sosyal medyanın yaygın kullanımıyla insan ilişkileri ve etkileşimleri sanal alemin de içinde olduğu daha geniş bir alana yayılmıştır. Sosyal medya gençler arasındaki en etkili iletişim kanalıdır. İnternet kullanımının artışı intiharları çeşitli sebeplerle etkilemektedir. İlk olarak benzer yaş ve meslek gruplarının intihar haberlerinin yaygın internet kullanımıyla birlikte daha ulaşılabilir olması etkili olmaktadır. İkinci olarak bireylerin sanal ortamda geçirdikleri zamanın artması reel sosyal ilişkilerini sekteye uğratmakta yalnızlaşma ve duygusal kırılganlığın artmasına sebep olmaktadır. Gençlerin çevrimiçi sosyalleşmesi onları sosyal medyanın olumsuz etkilerine karşı daha savunmasız hale getirmektedir. İntiharda Werther etkisi olarak bilinen yakın çevrede ya da medya/sosyal medya etkisi ile intihar haberlerine ulaşılabilirliğin artmasıyla intiharların bulaşıcı olduğu kabul edilmektedir. İnternet kullanım oranının artması bu tür davranışların yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Etkileşimde bulunduğu kişilerin ya da kendileriyle benzer durumda olduğu anlaşılan kişilerin intihar etmesi gençlerin intiharları kopyalamalarına sebep olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün açıklamaları da her bir intiharın çok daha fazla intihar girişimine yol açtığı yönündedir (WHO, 2025). Dolayısıyla gerçekleşen intiharların görünürlüğünün azaltılması intihar sayısının artışını engelleyecektir. Bu etki, aile yapısı, toplumsal normlar ve cinsiyete bağlı rollerle etkileşerek farklı sosyal gruplarda değişkenlik göstermektedir. Analizlerimiz, internet kullanım oranı ile genç intiharları arasında anlamlı bir ilişki ortaya koysa da, toplumsal faktörler ve kültürel normlar da intiharın bulaşıcılığını şekillendiren önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir.

İlk evlenme yaşı erkeklerde 20-24 yaş grubunda önceki yıllara göre düşerken 25-29 yaş grubunda artmaya başlamıştır. Bu durum ilk evlenme yaşının yükseldiğini göstermektedir. 2020 yılında en yüksek internet kullanım oranına sahip olan grup 25-29 yaş grubundaki erkeklerdir. Gençlerde en yüksek intihar sayısının ve yaşa özel intihar hızının erkeklerde olduğu düşünüldüğünde ilk evlenme yaşı ve internet kullanımının intihar sayılarını etkilediği anlaşılır olmaktadır.

Yapılan regresyon analizinin sonuçları da ilk evlenme yaşının yükselmesinin de intihar sayıları ve yaşa özel intihar hızını pozitif yordadığını göstermektedir. Boşanma oranındaki artışın ise intiharlar üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmakla beraber cinsiyet farklılıklarının ortaya çıkardığı sonuç oluşturulan serpilme grafiğinde görülmektedir. Buna göre, kadınlarda boşanma oranı arttıkça intihar davranışları düşerken erkeklerde yükselmektedir. Bu da önceki çalışmalarla paralel bir sonuç doğurmaktadır (Appleby, 1997; Evans, Scourfield, & Moore, 2016; Høyer & Lund, 1993; Qin vd., 2001). Aile içi şiddet evli kadınlarda intihar riskini artıran önemli bir faktördür (Chowdhary & Patel, 2008; Colucci & Montesinos, 2013). Evli kadınların intiharında ev içi şiddetin önemli bir payının olması boşanma sonrasında duygusal rahatlamanın gelişmesinin neticesinde intihar sayılarını düşürmektedir. Erkeklerde ise evliliğin koruyucu faktör olması nedeniyle gerçekleşen boşanmalar erkeklerin hayatlarında düzensizliğe sebep olmakta ve ruhi bunalımlar gelişmesine sebep olmaktadır.

İlk evlenme yaşının intihar sayısını ve yaşa özel intihar hızını pozitif yönde yordaması bir başka deyişle intiharların artmasında etkili olması ileri yaşta evlenmenin bireyleri koruyan sosyal destek mekanizmalarına daha geç sahip olmaları dolayısıyla kırılganlık düzeylerinin artmasına sebep olmaktadır. İnsanlar yalnız yaşamaya başladıklarından beri intihar riski artmaktadır (Kposowa, 2001, s. 137). Bu durum cinsiyete bağlı olarak farklılık göstermektedir. Erkekler için bekarlık intihar riskini artırmaktayken kadınlar için evli olmaktan ziyade küçük çocuk sahibi olmak intihardan koruyucu bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Appleby, 1997; Høyer & Lund, 1993; Qin vd., 2001). Korelasyon analizinde ilk evlenme yaşının anlamlı olmaması tek başına evlilik yaşının intihar üzerinde etkili olmadığını fakat diğer faktörlerle etkileşim içinde olduğunda anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye'de yapılan bir çalışma da bekarlarda intihar sayısının daha fazla olduğunu göstermektedir (Utlu, 2019, s. 26). Evliliğin koruyucu bir faktör olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası literatür bu durumu desteklemektedir (Deniz vd., 2001; Hawton, 2000; Qin vd., 2001; Yüksel, 2001).

Gençler arasında intiharların zaman içinde giderek arttığı görülmektedir. Bu artışı etkileyen çeşitli faktörler söz konusudur. Bu çalışma kapsamında incelenen faktörlerden internet kullanım oranının ve ilk evlilik yaşının, gençlerde intiharların artması üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çalışma kapsamında olmayan işsizlik faktörünün de sonraki çalışmalarda analize dahil edilmesi önerilmektedir. İşsizliğin intiharları etkileyen önemli bir faktör olduğu daha önce yapılan çalışmalarda ortaya koyulmuştur (Alptekin, Alptekin, & Uysal, 2010; Kposowa, 2001; Özer & Topal, 2017; Rakauskienė & Ranceva,

2014; Şen & Varürer, 2019). Bu sebepten dolayı bu çalışmada işsizlik faktörü özellikle dahil edilmemiş ve diğer faktörlerin etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmada boşanma oranının regresyon analizi sonucunda anlamlı bir etkisinin olmaması sadece gençlerin analize dahil edilmesiyle ilişkili olabilir. İlerleyen çalışmalarda bütün yaş gruplarının ve boşanma oranlarının yapılacak analize dahil edilmesi boşanma oranının intihar üzerinde bir etkisinin olup olmadığının kesinleşmesine yardımcı olacaktır.

İntiharın bulaşıcılığının önlenmesinde intihar haberlerinin veriliş biçimine dikkat etmek çok büyük önem arz etmektedir. Medya kuruluşlarının sorumlu habercilik ilkeleri gereğini uygulamaları konusunda hassasiyet göstermesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve takibi önerilmektedir. Bu noktada verilen haberlerde olayın ayrıntılarına girilmemesi yöntemin kopyalanmaması adına önemlidir. Ayrıca intihar için kullanılan ateşli silahlar ve zehirli maddelere erişimin kısıtlanması için yasal düzenlemelerin yapılması ve politika geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Alptekin, D., Alptekin, V., & Uysal, D. (2010). A Var analysis of the unemployment-suicide relationship in the case of turkey within the context of anomie theory. *Journal of Academic Studies*, *12*(44), 63-83.

Apaydın, H., Özdemir, Ş., & Zoroğlu Ünal, A. (2016). İntihar girişiminde bulunan bireylerde bazı değişkenlerle intihar girişimi ilişkisi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *3*(6), 7-46.

Appleby, L. (1997). Assessment of suicide risk. *Psychiatric Bulletin*, *21*(4), 193-194.

Bell, J., Stanley, N., Mallon, S., & Manthorpe, J. (2015). Insights into the processes of suicide contagion: Narratives from young people bereaved by suicide. *Suicidology Online*, (6), 43-52.

Bennett, S., Robb, K., Zortea, T., Dickson, A., Richardson, C., & O'Connor, R. (2023). Male Suicide risk and recovery factors: A systematic review and qualitative metasynthesis of two decades of research. *Psychological Bulletin*, *149*, 371-417.

De Boise, S., & Hearn, J. (2017). Are men getting more emotional? Critical sociological perspectives on men, masculinities and emotions. *The Sociological Review*, *65*(4), 779-796. SAGE Publications Ltd.

Cantor, C., & Neulinger, K. (2000). The epidemiology of suicide and attempted suicide among young australians. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *34*(3), 370-387. SAGE Publications Ltd.

Chatterjee, S., & Hadi, A. S. (2006). *Regression Analysis by Example*. John Wiley & Sons.

Chowdhary, N., & Patel, V. (2008). The effect of spousal violence on women's health: Findings from the Stree Arogya Shodh in Goa, India. *Journal of Postgraduate Medicine*, *54*(4), 306-312.

Colucci, E., & Montesinos, A. H. (2013). Violence against women and suicide in the context of migration: A review of the literature and a call for action. *Suicidology Online*, (4), 81-91.

Çelik, M., Kalenderoğlu, A., Almış, H., & Turgut, M. (2016). Copycat suicides without an ıntention to die after watching tv programs: Two cases at five years of age. *Noro Psikiyatri Arsivi*, *53*(1), 83-84.

Çetin, B. (2023). Werther etkisi yaklaşımı ve Türkiye'de intihar haberlerinin dijital gazetecilik bağlamında değerlendirilmesi. *Turkish Studies-Social Sciences*, *18(2)*, 393-416.

Deniz, İ., Günindi Ersöz, A., İldeş, N., & Türkarslan, N. (2001). 1995-2000 yılları resmi kayıtlarından Batman'da gerçekleşen intihar ve intihar girişimleri üzerine bir inceleme. *Aile ve Toplum*, *1*(4), 24-48.

Deveci, C., & Atılgan, M. (2024). A series of suicides and homicides by cyanide in Türkiye: Exploring the role of media reports and the copycat effect. *European Journal of Therapeutics*, *30*(3), 277-284.

Duman, N. (2019). İntihar ve medya. *EKEV Akademi Dergisi*, *23*(77), 323-332.

Durak Batıgün, A. (2008). İntihar olasılığı ve cinsiyet: İletişim becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri, yalnızlık ve umutsuzluk açısından bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, *23*(62), 65-75.

Durkheim, E. (2013). *İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*. (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.

Evans, R., Scourfield, J., & Moore, G. (2016). Gender, relationship breakdown and suicide risk: A review of research in western countries. *Journal of Family Issues*, *37*(16), 2239-2264.

Galvez-Sánchez, C. M., Camacho-Ruiz, J. A., Castelli, L., & Limiñana-Gras, R. M. (2025). Exploring the role of masculinity in male suicide: A systematic review. *Psychiatry International*, *6*(1),2. Multidisciplinary digital publishing institute.

Harmancı, P. (2015). Dünya'daki ve Türkiye'deki intihar vakalarının sosyodemografik özellikler açısından incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *1*(Suppl 1).

Harris, E. C., & Barraclough, B. (1997). Suicide as an outcome for mental disorders: A meta-analysis. *British Journal of Psychiatry*, *170*(3), 205-228.

Hawton, K. (2000). Sex and suicide. Gender differences in suicidal behaviour. *The British Journal of Psychiatry*, *177*, 484-485. Royal College of Psychiatrists.

Hawton, K., & Pirkis, J. (2017). Suicide is a complex problem that requires a range of prevention initiatives and methods of evaluation. *The British Journal of Psychiatry: The Journal of Mental Science*, *210*(6), 381-383.

Hert, M., & Peuskens, J. (2008). *Psychiatric Aspects of Suicidal Behaviour: Schizophrenia* (ss. 121-134).

Hong, J. P., Bae, M. J., & Suh, T. (2006). Epidemiology of suicide in Korea. *Psychiatry Invest*, *3*(2), 7-14.

Hooks, B. (2004). *The Will to Change: Men, Masculinity, and Love*. Atria Books.

Høyer, G., & Lund, E. (1993). Suicide among women related to number of children in marriage. *Archives of General Psychiatry*, *50*(2), 134-137.

İçli, T. (1983). Türkiye'de intiharların yaş ve cinsiyete göre dağılımı. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Özel Sayı), 193-207.

Kabasakal, U. (2007). Ergen ve genç intiharlarında aile faktörü. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 32-36. Fırat Üniversitesi.

Kızılpınar, S. Ç., Çolak, B., & Öncü, B. (2019). Ergenlerde intihar bulaşı: Olgu sunumu. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 364-368.

Köse, A., & Arslan, F. (2019). Sosyolojik bir olgu olarak intihar. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *43*(1), 1-20.

Kposowa, A. J. (2001). Unemployment and suicide: A cohort analysis of social factors predicting suicide in the US National longitudinal mortality study. *Psychological Medicine*, *31*(1), 127-138.

Lewis-Beck, C., & Lewis-Beck, M. (2015). *Applied Regression: An Introduction*. Sage Publications.

Maloku, A., & Maloku, E. (2020). Sociological perspectives of suicides. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, *4*(2), 319-334.

Mestas, M. (2024). The 'werther effect' of Goethe's *Werther*: anecdotal evidence in historical news reports. *Health Communication*, *39*(7), 1279-1284.

Næss, E. O., Mehlum, L., & Qin, P. (2021). Marital status and suicide risk: Temporal effect of marital breakdown and contextual difference by socioeconomic status. *SSM - Population Health*, *15*, 100853.

Øien-Ødegaard, C., Hauge, L. J., & Reneflot, A. (2021). Marital status, educational attainment, and suicide risk: A Norwegian register-based population study. *Population Health Metrics*, *19*(1), 33.

Özer, U., & Topal, M. H. (2017). Genç işsizliği, suç, göç, intihar ve boşanma düzeyleri ile ilişkili midir? Türkiye'den ampirik bir kanıt. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(5), 50-63.

Parin, S. (2020). Kadın intiharları üzerine bir araştırma: Van örneği. *Social Sciences Studies Journal*, *6*(56), 624-633.

Pavesi, E., & Di Fiorino, M. (1990). Mass media influence on suicide. The Werther effect. İçinde B. Maurizio, G. Ferrari, & P. Crepet (Ed.), *Suicidal Behaviour and Risk Factors*. Monduzzi.

Phillips, D. P. (1974). The ınfluence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical ımplications of the werther effect. *American Sociological Review*, *39*(3), 340-354.

Phillips, D. P. (1985). The werther effect. *The Sciences*, *25*(4), 32-40.

Pirkis, J., Bantjes, J., Gould, M., Niederkrotenthaler, T., Robinson, J., Sinyor, M., Ueda, M., vd. (2024). Public health measures related to the transmissibility of suicide. *The Lancet Public Health*, *9*(10), e807-e815. Elsevier.

Qin, P., Agerbo, E., Westergaard-Nielsen, N., Eriksson, T., & Brøbech, P. (2001). Gender differences in risk factors of suicide in Denmark. *The British Journal of Psychiatry: The journal of Mental Science*, *177*, 546-50.

Rakauskienė, O., & Ranceva, O. (2014). Youth unemployment and emigration trends. *Intellectual Economics*, *8*(1), 165-177.

River, J., & Flood, M. (2021). Masculinities, emotions and men's suicide. *Sociology of Health & Illness*, *43*(10), 1-18.

Sarıpınar, A. (2015). Siirt ilinde kadın intiharları (412670) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.

Stack, S. (2003). Media coverage as a risk factor in suicide. *J Epidemiol Community Health*, (57), 238-240.

Şen, H., & Varürer, İ. (2019). OECD üye ülkeleri için intihar oranları araştırması: Bir kümeleme analizi çalışması. *Alphanumeric Journal*, *7*(2), 471-484.

Tranmer, M., Murphy, J., Elliot, M., & Pampaka, M. (2020). *Multiple Linear Regression* (Working Paper No. 2020-01). Cathie Marsh Institute.

TUİK (2023). Bölgesel İstatistikler. https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do, Erişim tarihi: 07.04.2025.

TUİK. (2024a). Cinsiyete göre yaşa özel intihar hızı, 2009-2023. https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=intihar, Erişim tarihi: 25.04.2025.

TUİK. (2024b). Yaş grubu ve cinsiyete göre intiharlar, 2002-2023. https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=216&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=, Erişim tarihi: 25.04.2025.

Utlu, S. G. (2019). Demographic analysis of suicide victims presenting to the emergency department with drug-induced ıntoxication. *Eurasian Journal of Toxicology*, *1*(1), 25-28.

Vijayakumar, L. (2015). Suicide in women. *Indian Journal of Psychiatry*, *57*, 233-8.

WHO. (2021). *Suicide Worldwide In 2019: Global Health Estimates* (1st ed.). World Health Organization.

WHO. (2025). Suicide. *World Health Organization*. https://www.who.int/health-topics/suicide, Erişim tarihi: 08.04.2025.

Yüksel, N. (2001). İntiharın nörobiyolojisi. *Klinik Psikiyatri*, *Ek 2*(16), 5-16.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study aims to contribute to the examination of the subject by revealing the increase in youth suicides in Türkiye in recent years with the support it receives from the literature. The main purpose of this study is to determine the demographic and social factors affecting youth suicides. This study attempts to

determine the demographic and social factors affecting the number of suicides and the age-specific suicide rate.

Method: In this study, a correlational study was conducted to determine the relationship and effect between the suicidal behaviors of young people in different age groups between 16-34 in Türkiye and the variables of internet use, divorce rate, and age at first marriage. The obtained data were analyzed using the JAMOVI software version 2.5.4. The dependent variables of the study were age-specific suicide rate and suicide count. The independent variables were age-specific internet usage rate, divorce rate, age at first marriage, gender and age groups. Correlation analysis was first performed to understand the direction and strength of the relationship between the variables. Multiple linear regression analysis was performed to understand the effect of dependent variables on age-specific suicide rate and suicide count.

Findings: When the distribution of suicide numbers by gender is examined, it is seen that male suicides are significantly higher than female suicides. When the number of suicides by age is examined, it is seen that the age group that committed the most suicides was under 15 in 2009, 15-19 in 2010-2011, 20-24 in 2012-2020, and the group that committed the most suicides after 2020 was the 25-29 age group. According to the results of the correlation analysis, it is seen that there has been a significant increase in the number of suicides and the age-specific suicide rate over time with the increase in the internet usage rate. Gender difference has a strong and significant effect on suicides, and the suicidal behaviors exhibited by men are much higher than women's. On the other hand, contrary to expectations, there is a weak negative relationship between divorce rates and suicides. In other words, the increase in divorce rates reveals that suicide rates tend to decrease. According to multiple regression analysis, the dependent variable of the number of suicides is significantly affected by the variables of the number of suicides, age at first marriage and gender. In particular, it is seen that internet use increases the number of suicides. The divorce rate does not have a significant effect. The multiple linear regression analysis shows that the dependent variable of the age-specific suicide rate is significantly predicted by the variables of internet use rate, age at first marriage and gender.

Conclusion and Discussion: The regression analysis conducted in this study shows that the increase in the rate of internet use has a significant effect on the increase in suicides at a young age. Previous studies have also shown that the media causes an increase in youth suicides (Deveci & Atılgan, 2024; Pirkis et al., 2024; Stack, 2003). With the widespread use of the internet and social media, human relations and interactions have spread to a wider area, including the virtual

world. Social media is the most effective communication channel among young people. The increase in internet use affects suicides for various reasons. First, the fact that suicide news of similar age and occupational groups is more accessible with widespread internet use is effective. Second, the increase in the time individuals spend in the virtual environment disrupts their real social relationships and causes increased loneliness and emotional fragility. Young people's online socialization makes them more vulnerable to the negative effects of social media. It is accepted that suicides are contagious due to the increased accessibility of suicide news in the immediate environment or with the media/social media effect, known as the Werther effect in suicide. The increase in internet usage causes such behaviors to become widespread. The suicide of people with whom young people interact or who are understood to be in a similar situation to them causes young people to copy suicides. The World Health Organization's statements also indicate that each suicide leads to many more suicide attempts (WHO, 2025). Therefore, reducing the visibility of suicides will prevent the increase in the number of suicides. The fact that the age at first marriage positively predicts the number of suicides and the age-specific suicide rate, in other words, that it is effective in increasing suicides, is because marrying at an older age causes individuals to have social support mechanisms that protect them later, thus increasing their level of vulnerability. The risk of suicide has increased since people started living alone (Kposowa, 2001, p. 137). This situation varies depending on gender. While being single increases the risk of suicide for men, for women, having young children rather than being married is considered a protective factor against suicide (Appleby, 1997; Høyer & Lund, 1993; Qin et al., 2001). In order to prevent the contagion of suicide, it is of great importance to pay attention to the way suicide news is reported. It is recommended that the necessary legal regulations be made and followed up so that media organizations are sensitive about implementing the principles of responsible journalism.

Çıkar Çatışması Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi
Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4797-4835
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82327
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 29.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 14.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 28.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Derin, S.Y. (2025). Osmanlı Klasik Dönemden Günümüze Türk Askeri Eğitiminin Kronolojisi. *Journal of History School,* 78, 4797-4835.

OSMANLI KLASİK DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE TÜRK ASKERİ EĞİTİMİNİN KRONOLOJİSİ

Songül YILMAZ DERİN[1]

Öz

Literatür tarandığında tarih biliminin birçok alanında kronolojik çalışmaların yapıldığı görülmekle birlikte Türk askerî eğitim tarihi alanında diyakronik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla askerî eğitim tarihi alanında yapılacak kronolojik bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu araştırmada Türk askerî eğitim tarihinde yaşanan gelişmeler kronolojik sırayla kaynaklar arası kıyaslamalar yapılarak kaleme alınmıştır. Kronolojik sıralama, Enderun mekteplerinin kuruluşu ile başlayıp Millî Savunma Üniversitesinin kuruluş ve işleyiş süreçlerini kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur. Araştırmada kullanılan kaynaklara erişim sorunu olmasına rağmen çalışmanın önemli bir kısmında, birinci elden kaynaklar kullanılmıştır. Bununla birlikte birincil kaynaklara ulaşılamadığında ikincil kaynaklardaki veriler birbirleri ile kıyaslanarak doğrulanmış ve çalışmaya dahil edilmiştir. Teorik olarak kaynak tarama, sınıflandırma, çözümleme, tenkit ve sentez aşamalarının izlendiği çalışma, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine, Cumhuriyet döneminden de günümüze uzanacak şekilde tasarlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde askerî eğitimde yaşanan değişimler, modernleşme çabalarının devlet politikası hâline gelmesi ve bu gelişmelerin İstanbul ve taşradaki askerî eğitime yansıması, kronolojik olarak analiz yapılmasını mümkün kılmıştır. Araştırmada, Cumhuriyet döneminden günümüze kadar yaşanan gelişmeler, uygulamalar, açılan okullar, müfredatlar, eserler, yasal kararlar, Kanunlar ve Ta'limnameler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece ilgili döneme ilişkin yönetim, eğitim, mali ve sosyo-ekonomik uygulamaların askerî eğitime yansıması gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırma yapmak isteyen bilim insanlarına ışık tutacak bu çalışma, alana da önemli katkılar sağlayacaktır.

[1] Öğr.Gör.Dr. Milli Savunma Üniversitesi Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, songulyilmazderin@gmail.com, Orcid:0000-0002-2721-1989

Anahtar Kelimeler: Askerî Tarih, Askerî Eğitim, Askeri Eğitimin Kronolojisi, Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet Dönemi.

Chronology of Turkish Military Education from the Ottoman Classical Period to Today

Abstract

When the literature is scanned, it is seen that chronological studies have been conducted in many areas of history, but no diachronic study has been found in the field of Turkish military education history. Therefore, a chronological study was needed in the field of military education history. In this study, the developments in the history of Turkish military education were written in chronological order by making comparisons between sources. The chronological order was kept broad enough to start with the establishment of Enderun schools and cover the establishment and operation processes of the National Defense University. Although there was a problem with accessing the sources used in the research, first-hand sources were used in a significant part of the study. However, when primary sources could not be accessed, the data in secondary sources were compared with each other, verified and included in the study. The study, which theoretically follows the stages of source scanning, classification, analysis, criticism and synthesis, was designed to extend from the Ottoman Empire to the Republican period and from the Republican period to the present day. The changes experienced in military education in the Ottoman Empire, the transformation of modernization efforts into state policy and the reflection of these developments on military education in Istanbul and the provinces made it possible to conduct a chronological analysis. In the study, the developments, practices, schools opened, curricula, works, legal decisions, laws and instructions from the Republican period to the present were examined in detail. Thus, it was tried to show the reflection of the management, education, financial and socio-economic practices of the relevant period on military education. This study, which will shed light on scientists who want to conduct research, will also make important contributions to the field.

Keywords: Military History, Military Education, Chronology of Military Education, Ottoman Period, Republic Period.

GİRİŞ

Türk tarihi boyunca askerî eğitimin esasları, Türk devletlerinin geleceğini belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Bu sebeple, Türk devletlerinde ilk teşkilatlanmalar ve düzenlemeler askerî alanda yaşanmıştır. Türklerin devlet olgusuna erişip cihan hâkimiyetine yükselmesinin temeli bugün de devam eden ordu sistemine dayanmaktadır. Orduyu askerî birliklere ayırarak (10'luk, 100'lük, 1000'lik sistem) eğiten ve yöneten Metehan, katı ve sert bir askerî

disiplin ile eğitim verilmesini sağlamıştır. Böylece, her an savaşa hazır ve düzenli bir ordu sistemi oluşturulmuştur (Orkun, 1939, s. 17). Bu anlayış, yüzyıllardır Türklerin askerî benlik algısının temeli olmuş ve modern ordu anlayışının dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Tarihteki Türk devletleri gibi Osmanlı Devleti de gücünü askerî yapısından almış ve kuruluşundan itibaren askerî eğitime ayrı bir önem vermiştir. Bu alanla ilgili pek çok kurum açarak askerî eğitimin temel ilkelerini öğretmiştir. Osmanlı Devleti'nin Klasik, Yenileşme ve Tanzimat dönemleri ile Cumhuriyet'ten günümüze kadar olan askerî eğitimin aşamaları ve sonrasında yaşanan gelişmeler kronolojik sırayla anlatılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi

Osmanlı Devleti, Selçuklulardan miras aldığı devlet geleneği ve askerî teşkilatın temeli olan asker yetiştirme sistemini, 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar sürmüştür (Köprülü, 1972, s. 29-110; Taneri, 1981, s. 97; Parmaksızoğlu, 1982, s. 17). Osmanlı Devleti'nin askerî temele dayandırılmış kurumsallaşma yapısı, devletin kuruluşundan itibaren askerî eğitimde de kendini göstermiştir. Bu bağlamda, klasik dönemde askeri eğitim, Yeniçeri Ocağı ve Enderun mektepleri ile sürdürülmüştür. Bu iki kurumun öğrencileri, özellikle gayrimüslim tebaadan devşirme kanununa göre alınan 8 ile 18 yaş arasındaki çocuk ve gençlerden oluşmaktadır (Aslan, 2021, s 1-109; Altınaya, 1934, s. 11; Özcan, 1994, s. 254-257). Acemi oğlanları, üç dört yıl boyunca Türk ailelerin yanlarına verilmiş, Türkçeyi ve Türk kültürünü öğrenmeleri sağlanmıştır. Bu aşamadan geçen öğrenciler, kabiliyetlerine göre ayrılmış ve saray hazırlık mekteplerine gönderilmişlerdir (Akkutay, 1952, s. 54-55; İsfendiyaroğlu, 1952, s. 21-23, 56-59). Bunlardan biri olan Acemi Oğlanlar Mektebi; Yeniçeri Ocağı'na bağlı, ilkokul seviyesinde bir mektep olup, ocağın diğer mekteplerine hazırlık niteliğindedir. Acemi oğlanlar mekteplerinde eğitimini tamamlayan gençler, sınıflama sürecinden geçirildikten sonra Yeniçeri Ocağı'na bağlı süvari, kılıçhane, tophane, tüfenkhane, lağımcı, cebeci, humbarahane, mehterhane ve cambazhane mekteplerine geçiş yapmışlardır. Bu eğitimden mezun olanlar, askerî yapının ihtiyaç duyduğu kademelerde istihdam edilmişlerdir (Uzunçarşılı, 1984, s.2; Koçu, 1964, s. 21-25; Toroser, 2011, s.11; Gün, 2024, s.39).

Askerî öğrenci sisteminin temelini devşirme sistemi oluşturmaktadır. Altyapısı bu sistemden gelen kişilerden oluşan Yeniçeri Ocağı ve ona bağlı ocaklar ile Enderun mektebi, asker yetiştiren ana kaynaklardır. Bu iki kaynaktan beslenen yapı, aynı zamanda Acemi Oğlanı Ocakları, Edirne Sarayı Mektebi, Galata Sarayı Mektebi, İbrahim Paşa Sarayı Mektebi ve İskender Çelebi Sarayı Mektebi gibi kurumlarla da desteklenmiştir (Akkutay, 1984, s. 52-55;

İsfandiyaroğlu, 1952, s. 59; Kahraman, 1995, s. 641; Uzunçarşılı, 1984, s. 148). Yukarıda bahsedilen örgün eğitim kurumlarında yetişen mektepli subayların yanı sıra, Yeniçeri Ocağı'nda yaygın eğitim yoluyla alaylı subaylar yetiştirilmiştir (Bayar, 2009, s. 21; Toroser, 2011, s. 20-25).

Yenileşme Çalışmaları

Yükselme Devri boyunca her alanda üstünlük Osmanlı Devleti'nde iken, 17. yüzyılın sonlarından itibaren durum değişmiş; yükselme yerini önce durağanlığa, ardından da gerilemeye bırakmıştır. 1683 yılında gerçekleşen II. Viyana Bozgunu ve 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin duraklamaya geçtiğini ve daha sonra yaşayacağı büyük yenilgilerin en belirgin göstergesi olmuştur. Bu dönemde, Avrupa'da açılmaya başlayan modern okullarda askerî eğitim bilimsel yaklaşımlara dayalı yürütülürken Osmanlı bu sisteme oldukça uzak kalmıştır (Özel, 1999, s. 17; Bayar, 2009, s. 45). Askerî eğitim sistemindeki bozulmalar, yeni deniz yollarının bulunması, Avrupa'daki fen ve teknik alanlarındaki gelişmelerin takip edilememesi ve savaşlarda alınan ağır yenilgiler gibi sebepler, yeniliklerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı padişahları ve ileri gelenleri yenileşmenin gerekliliğini fark etmişlerdir. İlk olarak, askerî eğitim sisteminin yeni bir anlayış ve sistem ile modernize edilmesine karar verilmiştir (Ortaylı, 1987, s. 36; İnalcık, 2009, s. 216). Bu doğrultuda, deniz subayı yetiştirmek için Mühendishane-i Bahri Hümayun (1773), topçu ve istihkâm subayı yetiştirmek için açılan Mühendishane-i Berri Hümayun (1795), askerî tabip yetiştirmek için açılan Tıbbiye Mektebi (1827), kara subayı yetiştirmek için Harbiye Mektebi (1834) açılmıştır.

Tanzimat Dönemi

Tanzimat döneminden itibaren, askerî eğitimde modern sistemler ve uygulamalar Fransız uzmanlar ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1834 yılında açılmış olan Mekteb-i Harbiye, ilk 10 yıl içinde önemli gelişmeler göstermişse de istenilen düzeye ulaşamamıştır. Mektep Komutanı Emin Paşa, öğretim programında düzenlemeler yapmıştır. Emin Paşa'nın gayretleri sonucunda, 1845'te Mekteb-i Harbiye'nin öğretim süresi 4 yıl olmuş ve Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye adıyla hazırlık okullarının kurulmasına yönelik kararlar alınmıştır. Öğrenim süresinin 5 yıl olması ve eğitimlerini tamamlayanların sınavla Mekteb-i Harbiye'ye alınmalarına karar verilmiştir. Bu doğrultuda, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye öğrencileri sınava tabi tutulmuşlardır. Aldıkları sonuçlara göre yüksek derecede başarı gösterenler Harbiye, orta derecede başarı gösterenler idadi, düşük not alanlar ise ihtiyat sınıfı öğrencisi olarak kabul edilmişlerdir. Maçka Kışlası'nda eğitime başlayan idadi ile askeri liselerin ilk örnekleri açılmıştır.

İlerleyen zamanlarda, askeri idadilerin sayısı artırılmıştır. Ancak askerî idadiler için kaynak öğrenci olarak belirlenen öğrencilerin, idadi eğitimine hazır olamamaları problemi ile karşılaşılmıştır. Bundan dolayı, askerî eğitimde alt bir kademe ihtiyacı hissedilmiştir. Ayrıca, askerî rüştiye mekteplerinin ilk örnekleri, 1839'da açılmış olan mülkî rüşdiye mektepleridir. Bu okullardan mezun olanlar genellikle kalemlerde çalışmayı tercih ettiklerinden, askerî idadiler için bir öğrenci kaynağı ihtiyacı doğmuştur (Altınova Şahin, 2018, s. 16). Ancak açılan bu hazırlık sınıflarından çeşitli nedenlerle verim alınamamıştır. İhtiyat sınıfına alınan öğrencilerin ancak yarısı Harbiye'nin son sınıfına ulaşabilmiştir. Askerî idadilere öğrenci hazırlamak için bir diğer çalışma, 1864 yılında Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye adında bir okulun açılmasıdır. Ancak bu okuldan da beklenen verim alınamamıştır. Nihayetinde, 1875'te askerî okulların ilk basamağı olarak askerî rüşdiye mekteplerinin açılması kararı alınmış ve bu kararla kesin çözüm sağlanmıştır. Bu doğrultuda, aynı yıl İstanbul'da 9 adet askerî rüşdiye mektebi açılmıştır. Okulların taşrada açılması ve yaygınlaştırılması ise Sultan II. Abdülhamid zamanında gerçekleştirilmiştir (Patoğlu, 2018, s. 48). II. Meşrutiyet döneminde, ordunun alt sınıflarında ve kıtalarda profesyonel eğitim sonrasında daha yararlı olmaları düşünülerek astsubay teşkilatının modern tekniklerle yetiştirilme süreci başlatılmıştır. Bu süreç, başlangıçta yedi ordu bölgesinde eğitim verilerek uygulanmış ve zamanla yaygınlaşmıştır (Lewis, 2002, s. 18).

I. Dünya Savaşı'ndaki askeri başarısızlıklar ve Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan askerî problemler Cumhuriyet'in ilk yıllarında askerî eğitimin yeniden yapılanma sürecini zorunlu kılmıştır. Açılan okullar, uygulanan kanunlar, nizamnameler, değişen sistemler ve program değişiklikleri kronolojik olarak verilmiştir.

Cumhuriyet Döneminden Günümüze

I. Dünya Savaşı ve hemen akabinde yaşanan Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Cumhuriyet ilan edilmiş ve bu gelişmeler, askerî eğitimde yeniden bir teşkilatlanmayı gerektirmiştir. Osmanlı'dan miras kalan askerî eğitim kurumlarının yeniden yapılandırılması için planlamalar yapılmıştır. 1923 yılında Mekteb-i Âlî-i Askerî adıyla İstanbul Harp Akademisi açılmıştır. 1925 yılında Küçük Zabit ve Onbaşı Kararnamesi çıkarılarak astsubay okullarının açılmasına karar verilmiştir. Harp Akademileri ve astsubay okullarının hem nicelik hem de nitelik olarak yeniden yapılanması sağlanmıştır. Askerî eğitimdeki modernleşme çalışmaları sadece okulların yenilenmesi, yeni okulların açılması ve müfredatların düzenlenmesi ile sınırlı kalmamış; süreli ve süresiz yayınlar ile desteklenmiştir. Özellikle Süvari, Piyade, Topçu Dergileri; Askerî Levazım,

Askerî Sıhhiye Dergileri; Askerî Hava, Askerî Fabrikalar Mecmuası; Zırhlı ve Motorlu Birlikler Mecmuası; Donanma Dergisi; Askerî Tarih Bülteni bu yayınların önemli örnekleridir.

2000 yılında çıkarılan Harp Okulları Kanunu ile Harp Okulu, diğer üniversiteler gibi yüksek öğretim kurumları arasında sayılmış ve çağdaş bir yüksek öğretim kurumu olarak üniversite yapısı içinde teşkilatlanmasının yasal dayanağı olmuştur.

2002-2003 eğitim-öğretim yılında ise Çok Programlı Astsubay Hazırlama Okulları lağvedilmiş ve 4752 sayılı Astsubay Meslek Yüksek Okulları Kanunu ile ön lisans eğitimi veren yüksekokullara dönüştürülmüştür.

2016 yılına kadar köklü yapısını devam ettiren askerî eğitim, 15 Temmuz darbe girişiminden sonra çıkarılan 6756 sayılı kanun ile bütün askerî okulların Milli Savunma Üniversitesi çatısı altında toplanarak eğitim vermeye başlamasıyla tamamen değişmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yaklaşımları arasında yer alan doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın veri setini, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi arşiv belgeleri içerisinde yer alan askeri eğitime ilişkin dokümanlar oluşturmaktadır. Doküman analizi, sosyal bilimler alanında uzun süredir kullanılan temel veri toplama ve çözümleme yöntemlerinden biridir. Bu yöntem kapsamında kitaplar, akademik yayınlar, resmi belgeler gibi çeşitli metin türleri sistemli bir biçimde incelenir. Yazılı içerik barındıran her belge, nitel araştırmalarda bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir (Morgan, 2022, s. 64). Tarih bilmi bakımından doküman analizinde kronolojiler en önemli veri kaynakları olarak bilinmektedir. Literatür tarandığında tarih biliminin birçok alanında kronolojik çalışmaların yapıldığı görülmekle birlikte Askeri eğitim alanında bu bakımdan yeterli bir çalışmanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu doğrultuda çalışmada Türk askeri eğitiminde meydana gelen gelişmeler kronolojik olarak verilmiştir. Verilen bilgiler kaynaklar arası kıyaslama yöntemi ile sınıflandırılmıştır. Enderun Mektebinin kuruluşu ile başlayıp Milli Savunma Üniversitesinin kuruluşuna kadar geçen sure (1445-2016) arasındaki gelişmeler gün ve yıl bazında sıralanmıştır. 1293 yıllık tarihi kapsayan askeri eğitim gelişmeleri çalışmamızın konusunu oluşturmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde ele alınmış olup; kuramsal olarak kaynak taraması, sınıflandırma, analiz, eleştiri ve sentez aşamalarını içermektedir. Araştırma, Osmanlı Devleti döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemi ve günümüze kadar olan süreci kapsamlı bir biçimde betimlemektedir. Osmanlı döneminde askerî eğitimde yaşanan dönüşümler, modernleşme sürecinin devlet politikası hâline gelmesiyle birlikte incelenmiş; bu sürecin hem İstanbul'daki hem de taşradaki askerî eğitim kurumlarına olan etkileri kronolojik bir perspektif içinde değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren yaşanan gelişmeler, eğitim politikaları, kurulan askerî okullar, güncellenen müfredatlar, yayımlanan eserler, yürürlüğe giren yasal düzenlemeler ve hazırlanan Ta'limnameler ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Bu sayede ilgili dönemlerdeki yönetim anlayışı, eğitim yaklaşımları, mali yapılar ve sosyo-ekonomik koşulların askerî eğitime olan yansımaları ortaya konulmuştur. Araştırma da Arşiv verileri, Gazeteler, Düsturlar, Tedrisat Düsturları, Maarif Vekaletinin Mecmuaları, Askeri Mecmualar, Telif Eserler, Ta'limnameler (Süvari, Topçu, Piyade), Makaleler, Tezler, Ansiklopediler kullanılan kaynaklardır. Bu kaynaklar önce yıl ve konu bazında sınıflandırılmış ardından kıyaslama tekniği kullanılarak doğrulanmış ve çalışmaya dahil edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Teorik olarak kaynak tarama, sınıflandırma, çözümleme, tenkit ve sentez aşamalarının izlendiği nitel sınıfında yer alan çalışma, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine, Cumhuriyet döneminden de günümüze uzanacak şekilde betimlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde askerî eğitimde yaşanan değişimler, modernleşme çabalarının devlet politikası hâline gelmesi ve bu gelişmelerin İstanbul ve taşradaki askerî eğitime yansıması, kronolojik olarak analiz yapılması gerçekleşmiştir. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar yaşanan gelişmeler, uygulamalar, açılan okullar, müfredatlar, eserler, yasal kararlar, Kanunlar ve Ta'limnameler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece ilgili döneme ilişkin yönetim, eğitim, mali ve sosyo-ekonomik uygulamaların askerî eğitime yansıması gösterilmeye çalışılmıştır.

Kronoloji

1445: Enderun Mektebi, Fatih Sultan Mehmet döneminde sarayda, orduda ve hükümet işlerinde çalışacak yönetici, memur ve hizmetlileri yetiştirmek üzere kurulmuştur. Mektepte medrese derslerinin yanı sıra askeri eğitim dersleri üzerinde önemle durulmuştur (Akyüz, 2016, s. 65). Yaklaşık 500 yıl bir geçmişi

olan Enderun Mektebinde 1850 yılına kadar 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan-ı derya, 100'den fazla vezir, pek çok mimar, bestekâr, yazar, şair, sporcu ve sayısız farklı alanlarda devlet adamı yetiştirilmiştir (Kaya, 1976, s. 65).

1714-1717: Sarı Mehmed Paşa tarafından kaleme alınarak devlet adamlarına öğütleri konu alan Nesayıh-ül Vüzera ve'l Ümera veya Kitab-ı Güldeste (Özet olarak devlet adamlarına öğütler) adlı yapıt bulunmaktadır (Ceyahn, 2004, s. 11).

1721: Osmanlı eğitiminin modernleşmesinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1718-1730) Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'yi başta askeri eğitim olmak üzere Fransız eğitim modelinin araştırılması için Paris'e göndermiştir (Kaya, 1976, s. 70).

3 Temmuz 1732: Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eseri pek çok alanda olduğu kadar askeri eğitimde de kullanılmak üzere Mütefferika Matbaasında basılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 515).

1734: I. Mahmud tarafından batı tekniklerine uygun çağdaş bilgilerle donatılmış subay yetiştirmek amacıyla Üsküdar Toptaşı'nda Humbarahane veya Hendesehane adında ilk askeri mekteb açılmıştır. Yenişehir Müftüsü Mehmet Efendizade, Mehmet Sait Efendi u mektebe öğretmen olarak atanmıştır. Fakat Yeniçerilerden çekinildiği için birkaç yıl sonra mektep tatil edilmiştir. Bu mektep bir süre kapalı kalmışsa da 1759 'da Sadrazam Koca Ragıp Paşa tarafından Haliç Karaağaç mevkii civarında tekrar açılmıştır. Ancak istenilen verim elde edilememiştir (Ergin, 1977, s. 61, 316).

1736: Mühendisler tarafından incelenen ve yararı konusunda fikir birliğine varılan hendese aletlerinin mekteplerde kullanılmasına karar verilmiştir (Komisyon, 2000, s. 356).

1773: Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (Deniz Harp Okulu) İstanbul Haliç Tersanesinde açılmıştır. Mektebin ilk hocası çok iyi derecede İtalyanca ve Fransızca bilen Cezayirli Seyyid Hasan'dır. Okulun açıldığı ilk zamanlar yalnız subay ve denizci çocukları alınmış, 1842 yılından sonra Darülfünun'dan da öğrenci alınmaya başlanmıştır. Okulda çeşitli hiyerarşik kademelerde eğitim verilmesinin yanı sıra mesleki eğitim de verilmiştir. Mektebin idadi (orta) bölümü okul içi öğrenci alımı yaparken daha sonra Galatasaray'dan öğrenci almaya başlamıştır. Öğrenim süresi sekiz yıl olan mektebin son iki yılı okul ve talimhane gemilerinde geçmesi planlanmıştır (Ergin, 1939, s. 319).

18 Kasım 1776: Kasımpaşa'da yaptırılan özel binada deniz subayı ve mühendisler yetiştirilmek üzere 'Mühendishane' adı altında Hendese Odası kurulmuştur (Komisyon, 2000, s. 356).

1784: Fransız hükümeti ile 30 öğrencinin Fransa'da eğitim almasıyla ilgili bir anlaşma yapılmıştır (Unat, 1964, s. 82), Mühendishane'de kara mühendisi yetiştiren şube Halil Hamid Paşa'nın sadareti esnasında düzenlenmiştir (Beydilli, 2020, s. 513-514).

1790: Gelenbevi İsmail Efendi (1730-1790) Mühendishane-i Berrî-i Hümayun ve İstihkâm Mekteplerinde matematik hocalığı yapmış ilmini Avrupa'ya kabul ettirmiş bir bilim adamıdır. Matematik, kelam, mantık, felsefe, münazara, belâgat gibi çeşitli bilim dallarında 35 kitabı bulunmaktadır. Yazdığı cebir kitabı ile adını ölümsüzleştirmiştir (Adıvar, 1943, s. 177).

1793: İstanbul Hasköy'de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun (Kara Mühendislik Okulu) III. Selim zamanında açılmıştır. Fransa'dan ve İsveç'ten zabitler getirerek tedrisat ve tatbikatta bulunulmuştur. Okul açıldığında 40 öğrenci alınmış ve dersler Deniz Mühendishanesi ile birlikte yürütülmüştür. 1808 yılından sonra öğrenci sayısı 100'e çıkmış ve okul kendi binasında bağımsız hale gelmiştir. İlk kez eğitim programlarının dışına çıkılmış olup bu okullarda fizik, matematik, kozmografya, topografya, balistik ve askeri dersler verilmeye başlanmıştır. Okulda verilen yabancı dil eğitimi Fransızca'dır. Okul bugün topçu ve istihkâm subay okullarının vazifesini üstlenmiştir. Bu okullar Osmanlı Devleti'nde kurulacak olan modern askeri mekteplerin de öncüleri olmuşlardır (Ergin, 1939, s. 327).

1793: Enderun'dan seçilen yetenekli öğrencilerin Mühendishane'nin kara kısmı için Eyüp'te Bahriye Sarayı'nda 'Mühendishane-i Sultanî' adı ile ayrı bir eğitim kurumu durumuna getirilmiştir. Bu okul 1793 yılında Humbaracılar Kışlasına nakledilmiş ve 'Mühendishane-i Berrî-i Hümayun' denilmiştir (Mehmet, 2007, s. 107).

1795: 1795' de Tabhane-i Amire (Milli Eğitim Basımevi) adıyla önce Halıcıoğlu'nda kurulmuş, 1802'de Usküdar'a, 1825 yılında Beyazıt'a taşımış daha sonra da 'Matbaa-i Amire', 1926'da ise 'Milli Matbaa' adını almış ve 1926'dan beri yeni yerinde çalışmaktadır (Alaylıoğlu; Ferhan, 1976, s. 206).

1796: II. Selim tarafından Mühendishane-i Fûnûn-ı Berriye açılmıştır (Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, 2014, s. 3).

1808-1913: Süvari sınıfına ait Cild-i Evvel, Cild-i Sani, Cild-i Salis Ta'limnameleri çıkarılmıştır (Bknz: Necdet Öz, 'Yenileşme Dönemi Osmanlı Ordusunda Ta'limnameler (1826-1914)', İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 199-202).

1808-1839: II. Mahmud devrinde Piyade kısmında Avcı, Asakirin Ta'lim ve Terbiye, Bölük Ta'limnamesi çıkarılmıştır (Bknz: Necdet Öz, 'Yenileşme

Dönemi Osmanlı Ordusunda Ta‘limnameler (1826-1914)’, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 56).

2 Şubat 1825: Bahriye Mühendishanesi’nin, eğitim ve yönetim yapısında ayrı bir okul olarak kabul edilmesi üzerine gerçekleşecek olan iş ve işlemlere dair ferman bildirisi yayınlanmıştır (Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun, İTÜ Arşiv Müdürlüğü; https://arsiv.itu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

25 Mayıs 1826: II. Mahmut’un isteği üzerine ‘Eşkinci Ocağı’ adıyla ta‘limnameli bir sınıfın oluşturulması gerçekleşmiştir. Eşkinci Ocağına ait ta‘limnameler ise 12 Haziran 1826'da başlamıştır (Özcan, 1995, s. 471).

17 Haziran 1826: Yeniçeri Ocağı kaldırılarak yerine ‘Asakir-i Mansure-i Muhammediye’ adlı ocak kurulmuştur (Özcan, 1991, s. 457-458).

22 Aralık l826: Hekimbaşı olan Mustafa Behçet Efendi ve Hekim Şânîzâde Mehmet Ataullah Efendi’nin gayretleri ile modern fizyoloji eğitimi gerekli görülmüş ve bir Tıp Okulu olan Dârüttıbb-ı Âmire’nin açılma gereği ve okul programına dair talep yazısı II. Mahmut’a sunulmuştur (Sarı, 2012, s. 2-5).

14 Mart 1827: Şehzadebaşı, Tulumbacıbaşı konağında ordunun ihtiyacı olan hekimleri ve veterinerleri yetiştirmek üzere Tıphane-i Amire’de II. Mahmut tarafından törenle eğitime başlamıştır (Sarı, 2012, s. 2-5), 1827 ile 1933 arası eğitime devam eden bu okulda Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Dârülfünun-ı Osmani/İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi’nde eğitim verilmiş olup laboratuarlar kurularak geliştirmiştir. Bu okul bugünkü İstanbul Tıp Fakültesinin temelini oluşturmuştur.

14 Nisan 1829: Askeri bando Rami Kışlası’nda bayram töreninde ilk kez bulunmuştur (Komisyon, 2000, s. 354).

1829-1830: Piyade Ta‘limnamelerinden Cild-i Evvel Ta‘limname-i Piyadegân (Cild-i Evvel Ta‘limname-i Piyadegân, Tab‘hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1), Cild-i Sani Ta‘limname-i Piyadegân (Cild-i Sani Ta‘limname-i Piyadegân, Tab‘hane-i Amire, H. 1245 (1829–30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730), Cild-i Salis Ta‘limnâme-i Piyadegân (Cild-i Salis Ta‘limnâme-i Piyadegân, Tab‘hane-i Amire, Evahir-i Zilka‘de 1245 (13 – 23 Mayıs 1830), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122729) yayınlanmıştır.

1830: Piyade Ta‘limnamesi çıkarılmıştır. 1830 Piyade Ta‘limnamesi ile nefer, bölük, tabur ve alay başlıkları altında ayrılması gerçekleşmiştir (Bknz:

Ta'limnameler) Klasik ordu sisteminden kopuşun başlamış olduğu görülmektedir.

1831: Nefer Ta'limnamesi ile acemi nefere nizam üzere doğru durmayı, tüfek tutmayı, usul-i hatve ile yürümeyi ve sağa sola dönmek gibi gerekli hareketleri öğretme amacı güdülmüştür (Bknz: Ta'limnameler). Mızıka-i Hümayunun kuruluşu gerçekleşmiştir. Yeniçeri Ocağının bir parçası olan Mehterhane bu ocağın kaldırılmasıyla kalkmıştır (1826). Mızıka-i Hümayun ordunun duyduğu ihtiyaç üzerine kurulmuştur (Ergin, 1939, s. 369), II. Mahmud döneminde açılan Ta'limnamehane yeni ordunun bireylerine okuma-yazma ve savaş tekniklerini öğrettiği görülmektedir (Sakaoğlu, 1991, s. 63).

1831-1917: Topçu sınıfına ait Ta"limnameler çıkarılmıştır (Bknz: Ta"limnameler)

1831-1832: Piyade Ta'limname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi yayınlanmıştır (Bknz: Ta'limnameler).

9 Ocak 1832: Topkapı Sarayı'nın Yıldızlı kapısı yakınında uygulamalı eğitim veren dersleri Türkçe olan 'Cerrahhane' adıyla ayrıca bir tıp okulu açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). II. Mahmud yeni kurulan ordu için nitelikli asker ihtiyacını gidermek maksadıyla bir okul kurulmasını emretmiştir. Hassa Müdürü Ahmet Fevzi Paşa emir gereğince Selimiye Kışlası'ndaki kura neferleri içinden yaşları 19 ile 21arası öğrencilerden seçilen 'Sıbyan Bölükleri' adı altında Harp okulunun temeli olan ve amacı donanımlı asker hazırlamak için birlik kurulmuştur (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1834: Mekteb-i Harbiye'nin açılışı gerçekleşmiştir. (Özcan, 1997, s. 115-119), Mektebi-i Ulum-ı Harbiye açılmıştır. Bu okul Maçka Kışlası'nda öğretime başlamıştır (Ergin, 1939, s. 324). Mekteb-i Harbiye'de eğitim maksadıyla ilk Türkçe dilbilgisi olan 'Mikyasû'l Lisan Kistasü'l Beyan', Arapça öğretmeni Kütahyalı Feyzi Efendiye yazdırılmış, eserin yazımı 1847'de başlamış 1881'de bitirilmiştir (Levend, 1972, s. 1972), 1834' de Mektebi-i Ulum-u Bahriye (Deniz Harp Okulu) eğitime başlamıştır. Bu okul Deniz Kuvvetlerine subay yetiştiren bir yükseköğretim kurumudur. Eğitim süresi dört yıl olup Heybeliada'da Mektebi-i Ulum-ı Bahriye adıyla eğitime başlamış daha sonra ise 'Mekteb-i Bahriye' adını almıştır. Cumhuriyetten bu yana 'Bahriye Mektebi ve Deniz Harp Okulu' adıyla anılmaktadır (Alaylıoğlu; Ferhan, 1976, s. 66), Türkiye'de pozitif bilimler alanında ilk ders ve kaynak kitapları yazmış olan İshak Efendi ölmüştür (Sakaoğlu, 1991, s. 62).

1 Temmuz 1835: Maçka'da açılmış olan Mektebi Harbiye ve eğitimi II. Mahmud tarafından teftiş edilmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364). 14 Temmuz 1835'te Mektebi Harbiye'nin çalışma esaslarını temel alan nizamnamenin yayınlandığı görülmektedir (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1835-1838: Mühendishane ve Harbiye öğrencileri Viyana'ya, Paris'e ve Londra'ya gönderilmişlerdir. Yurtdışı eğitimlerinden sonra Mektebi Harbiye'de ve Ordu hizmetlerinde muallim olarak görev yapmaları şartı aranmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

9 Şubat 1836: İstanbul'daki Avusturya büyükelçisine öğretmen yetiştirmek amacıyla başvurulmuştur. Bu öğretmenlerin Mekteb-i Hassa ve Mansure'de görev yapmaları planlanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). 22 Mayis 1836'da Cerrahhane ile Tıphane-i Amire 'Mektebi Tibbiye' adı altında bir çatı altında Otlukçu Kışlası'nda (Topkapı surları içinde) yatılı olarak birleştirilmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364).

11 Subat 1838: Mektebi-i Maarif-i Adliye, memur yetiştirmek için rüştiye derecesinde Babı-ali'ye yakın mevkide açılmıştır. Mektebin 100 öğrencisi, 6 dersliği ve kütüphanesi olup Farsça, Arapça, Hat dersleri verilmiştir. 'Hukuk' ile ilişkisi olmadığı halde II. Mahmud'un mahlası olan Adlî'ye atfen bu adı almıştır. 3 sınıflı olup ilk mezununu 1848'de vermiştir (Oğuzkan, 1981, s. 8). Piyade Avcı Ta'limnamesi yayınlanmıştır (Avcı Ta'limi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evail-i Şevval 1254 (18 – 28 Aralık 1838), İÜ NEK, nr. M081449).

8 Nisan 1845: İstanbul ve ordu merkezi olan yerlerde Mekteb-i Fünûn-ı İdâdî'nin açılmasına kararı verilmiş ve açılmıştır (Esma İgus, 'Askeri İdadiler', https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler Erişim tarihi: 20.02.2025).

1846: Bursa Askeri İdadisi açılmıştır (https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler)

1847: Edirne ve Manastır'da askeri idadi mektebi açılmıştır (https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler)

1848: Şam Askeri İdadisi açılmıştır (https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler). 19 Temmuz 1848'de Harbiye Mektebinin ilk mezuniyet imtihanları Abdülmecid'in huzurunda gerçekleşmiş olup imtihan sonucunda başarılı olan öğrencilerin yüzbaşı rütbesi ile orduya katılmaları sağlanmıştır. Sınavda en yüksek not alan beş genç ise Erkan-ı Harbiye sınıfında eğitime başlamıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1849: Harbiye Mektebi'nden mezun olan gençlerden kurmay sınıfına ayrılmış olanlar bir yıllık eğitimden hemen sonra 'Erkânıharp' ünvanı ile orduya

katılmışlardır (Ünal, 2009, s. 581-604). 22 Ocak 1849'da Harbiye Mektebi'nin süvari sınıfında veteriner yetiştirmek maksadıyla şubeler açılması kararlaştırılmıştır (Özlü, 2012, s. 239-260).

17 Nisan 1850: Tıbbiye Mektebi'nin idari amiri olan Hekimbaşılık yapısı kaldırılmış ve mektebin iş ve işleyişi ile ilgili 'Mektebi Tıbbiye Nezareti' kurulmuştur (Komisyon, 2000, s. 356-364).

15 Ekim 1852: Bahriye Mektebi içinde idadi sınıflarının açılması gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364; Demir, 2012, s. 167-206).

1855: İdadi eğitiminden sonra askeri mekteplerden Fransız Harbiye Mektebini takip etmek amacıyla gönderilecek öğrenciler için Paris'te Mektebi Osmanî açılmıştır (Köse, 2019, s. 241-142). 5 Ekim 1855'te 'Ceride-i Havadis' Gazetesi'nde rüştiye mezunlarının Askeri Tıbbiye'ye kabul edilmesi üzerine Mektebi-i Tıbbiye öğrencilerinin teşekkürlerine dair yazı yayınlanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1856: Paris'te açılan ilk idadi derecesinde bir Türk okulu olan Mektebi-i Osmani önceleri Mektebi-i Harbiye'nin bir şubesi gibi görülmüş ve Harbiye'den çıkanlar bu okula gönderilmiştir (Ceyhan, 2004, s. 18).

3 Mart 1861: Maarif Nezaretinin kuruluşu, görev ve yetkileriyle ile milli eğitimin esaslarını ortaya koyulduğu 'Maarif Nezaretinin Vazifelerine Dair Mevad' ın tespit ve kabulü' belgesinde ilişkin kararlar alınmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364; Mahmud Cevat İbnü'ş- Şeyh Nafi,2001, s. 424).

1 Eylül 1861: 1 Eylül 1869'da Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi' çıkarılmıştır (Maarif Nezâretinin Tarihçesi', Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye: sene 1319, İstanbul 1319, s. 1-17; Düstur, 'Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi', 24 C 1286 (01.09.1869), I. Tertip, II, s. 184; Erdoğdu, 1995, s. 42-54; Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nafi, Maarif-i Umumiyye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, 2001, s. 424-429).

1862: Tophane'de Askeri Sanayi İdadisi kurulmuştur (Zengin, 2016, s. 449).

7 Temmuz 1863: Osmanlı ordusunda teknisyen ihtiyacını karşılamak üzere gerekli eğitimleri vermek için Tophane Fabrikasındaki Sanayi Alayları Teşkilatı içinde 'İdadi Bölükleri' adıyla bir taburun kurulması gerçekleşmiştir. Bu tabur daha sonra 'İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi' adını almıştır (Baş Mehmet Fatih, 'Askeri Meslek Okulları', Maarif Ansiklopedisi, https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-meslek-okullari, Erişim tarihi: 20.02.2025).

1863: Askeri idadi mekteplerinin eğitim müfredatlarına Galib Paşa tarafından jimnastik ve Fransızca dersi eklenmiştir (Esma İgus 'Askeri İdadiler',

https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler Erişim tarihi: 20.02.2025), Harbiye ve Askeri İdadilerde alet ve tesislerin jimnastik derslerinde kullanımı gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364), Tabur Ta‘limnamesi yayınlanmıştır (Tabur Ta‘limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka‘de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367).

24 Ocak 1864: İstanbul Tersanesi Sanayi-i Bahriye Alayları'ndaki donanmanın teknik ve fen eğitime dayalı kadrosuna eleman yetiştirmek amacıyla idadiye adıyla üç bölükten ‘Bahriye Sanayi ve İmalat Sıbyan Taburu’ teşkil etmek üzere bir Deniz Sanat Mektebinin kurulması kararlaştırılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). 16 Şubat 1864’de Harbiye’de bir üst kademe eğitim veren Erkânıharp sınıflarının açılması gerçekleşmiştir (Ergin, 1939, s. 355).20 Mart 1864’de İmalat-ı Harbiye Sanayii Mektebinin temelini oluşturan kara ordusu içinde pratik sanat okulu açılmıştır (Unat, 1964, s. 137). Osmanlı kara ordusunun giyecek ihtiyacı için terzilik, kunduracılık gibi el sanatlarında yetiştirilmek üzere İstanbul’da mevcut durumdaki sanayi alay taburlarında birer bölük ‘İdadi Bölükleri’ adı altında uygulamalı sanat okulu halinde teşkilatlandırılmış ve fakir, kimsesiz, yetim çocukların üretim sahasında yetiştirilmesine başlanmıştır (Bu bölükler sonradan açılacak olan ‘İmalat-ı Harbiye Sanayi Mektebi’nin temelini oluşturmuştur) (Komisyon, 2000, s. 356-364). Galatasaray Kışlası’nda Galatasaray Mekteb-i İdadi-i Umumi adıyla birleştirilen İstanbul’daki dört idadiye (Mühendishane İdadisi, Bahriye İdadisi, Tıbbiye İdadisi ve Mekteb-i Funun İdadiye) öğrenci yetiştirmek amacıyla rüştiye karakterinde olan Mahrec-i Mekatib-i Askeriye adlı okul, 1864 yılında Osmanlı eğitim sistemine dâhil edilmiştir (Parmaksız, 2008, s. 110). 1864-1875 arası askeri rüştiyelerin açıldığı tarihe kadar etkin olmuştur (Ergin, 1939, s. 469).

24 Ekim 1865: İstanbul ilinde ayrı ayrı yerlerde bulunan ve kendi içlerinde farklı türlerde eğitim veren Harbiye, Tıbbiye, Mühendishane ve Bahriye idadileri Galatasaray’da ‘Mektebi İdadi-i Umumi’ adı altında birleştirilmiştir (1868'de bu okullar tekrar ayrılmışlardır) (Esma İgus, ‘Askeri İdadiler’, https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler Erişim tarihi: 20.02.2025). İstanbul’da Mahrec-i Aklam kurulmuştur. Bu okul üç yıl süreli olup rüştiyelerin üstü bir konumda yer almış ve Fransızca dersleri verilmiştir (Unat, 1964, s. 77), Tabur Ta‘limnamesi yayınlanmıştır (Tabur Ta‘limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka‘de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367).

1865-1866: Bölük Ta‘limnamesi yayınlanmıştır (Bölük Ta‘limnamesi, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı, nr.

1866/H. 1282 K.05864). Askeri Tekaüt Sandığı kurulmuştur (Düstur, 27 Cumâdelûlâ 1303 (3.3.1886), I. Tertip, V, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 431). Modern sigorta sisteminin temelini teşkil etmektedir.

29 Ocak 1867: Askeri Tıbbiye'de 'Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye' adı altında ayrı bir dershanenin kurulması ile ilgili irade yayınlanmıştır (Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nafi, Maarif-i Umumiyye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, 2001, s.85; İzgöer; Perk, 2022, s.20). Bu mektep 1874'te Ahır kapı'daki binasına, 1894'te Kadırga'ya taşınmıştır. Özellikle taşrada çalıştırılmak üzere tıp mensubu yetiştirmek amacıyla açılmış olup eğitim dili Türkçe olup 5 yıl eğitim verilmiştir (Ergin, 1939, s. 469). 21 Nisan 1867'de Orta dereceli okullara matematik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Harp Okulunu bitirenlerden elverişli olanların okutulacağı 3 yıllık 'Hoca Sınıfı' adı verilen, Harp Okulu mezunu gençlerin alındığı, bir öğretmen okulu açılması kararı verilmiştir (Önal, 2015, s. 206)

Mayıs 1867: Askeri Tıbbiye binası içinde belirtilen esasları uygulamak veya mevcut okulların işlemlerini yerine getirmekle görevli bir meclisin kurulması kararlaştırılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). Türkçe eğitim verilmek üzere ve öğrenim süresi beş yıl olan Askeri Tıbbiye binası içinde 'Bahriye Rüştiyesi'nin açılmasına karar verilmiştir (İgus, 'Askeri İdadiler', https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler Erişim tarihi: 20.02.2025; Komisyon, 2000, s. 356-364).

1869: Haydarpaşa Askeri Hastanesinin içinde Ameliyat ve Tatbikat Hastanesi faaliyete geçmiş ve uygulamalı eğitim verilmiştir (Ergin, 1939, s. 356).

1870: 1870 yılında Gülhane Askeri Tıp Akademisi kurulmuştur. 1957'de çıkarılan 6996 sayılı üniversite kanununa ek kanunla yeni bir kimlik kazanmıştır (Ergin, 1977, s. 987). 5 Ocak 1961 tarih ve 230 sayılı kanunla Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Üniversiteler Kanununa bağlanmış, 1971'de Etlik'e taşınmış, 7 Kasım 1980 tarih ve 2336 sayılı kanunla; Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin; Askeri Tıp Fakültesi ve Eğitim Hastanesi olarak iki bölümden oluştuğu belirtilerek Fakültenin kurulduğu ilan edilmiştir. 30 Temmuz 2016 tarihinden itibaren Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi ismini alarak hizmet vermeye devam etmektedir (https://gulhaneeah.saglik.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025), Dersaadet, Üsküdar ve Beşiktaş'ta Askeri Yazıcılar Okulları açılmıştır (Sakaoğlu, 1991, s. 79).

8 Temmuz 1873: Fenn-i baytar tahsil için Mekteb-i Tıbbiye'ye alınacak askeri ve mülkiye baytar şakirdanı hakkında nizamname çıkarılmıştır (Düstur, 12

Cumâdelulâ 1290 (8 Temmuz 1873), I. Tertip, III, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 533).

1874: Askeri Tıbbiye'de öğretimin Fransızca olarak yapılmasından vazgeçilerek Türkçe yapılmasına karar verilmiştir (Ömer Besim, Nevsâl-i Âfiyet. Üçüncü Sene, 1320, s.102; Ceyhan, 2004, s. 15). Bahriye Mektebi öğrenim programına jimnastik dersinin konulması gerçekleşmiştir (Şanal; Demir, 2012, s. 167-206). Bağdat Askeri İdadisi açılmıştır (İgus, 'Askeri İdadiler', https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-idadiler Erişim tarihi: 20.02.2025). Kuleli Askeri İdadisinin ders programına yüzme dersi eklenmiştir.

1875: Soğuk Çeşme Rüşdiyesi açılmıştır (Parmaksız, 2008, s. 144). Şam-ı Şerif Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). İstanbul'da 9 askeri rüşdiye (Gülhane, Soğukçeşme, Fatih, Kocamustafapaşa, Beşiktaş, Toptaşı, Paşakapısı, Hasköy ve Kasımpaşa Askeri Rüşdiyeleri) açılmış ve bu okullarda 40.000'e yakın öğrenci eğitim fırsatını yakalayabilmiştir (Ergün, 1977, s. 422; İgus, 2008, s. 59). Eyüp Askeri Rüşdiyesi 1875 yılında İplikhane-i Amire Fabrikası'nda eğitime başlamıştır. Ancak eğitim tarihçelerinde 1875 yılında İstanbul'da açılan askeri rüşdiyeler içerisinde Eyüp Askeri Rüşdiyesi'nin adı geçmemekte, çeşitli kaynaklarda okulun açılış tarihi 1884 olarak verilmektedir (Ergin, 1977, s. 742; Komisyon, 2000, s. 356-364). 9 Ağustos 1875'te Ordu merkezlerine ya da seraskerlik dairesi kalemlerine memur yetiştirilmek üzere açılmış olan Askerî ve Mülkî rüştiye mezunlarını alan, eğitim süresi üç yıl olan 'Menşe-i Küttab-i Askeriye' adlı okulun işleyişini düzenlemek için hazırlanan 14 maddelik nizamnamenin yayımlanması gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1876-1877: Piyade Nefer Ta'limnamesi yayınlanmıştır (Piyade Nefer Ta'limnamesi, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, H. 1293 (1876 – 77), İÜ NEK, nr. 81623). 1877'de Beyrut Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Parmaksız, 2008, s. 214).

1879: Diyarbakır Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Yıldız, 2014, s. 167). 22 Aralık 1879 'da Askeri Tıbbiye içinde ayrı bir birim olarak açılmış olan Mülkiye Tıbbiyesi'nin Maarif Nezaretine bağlı ve ayrı bir okul olarak yapılandırılması gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1880: Menşe-i Küttab-ı Askeriye'nin eğitim süresinin iki yıla indirilmesi gerçekleşmiştir (Ünal, 2009, s. 581-604) Bu okul 1908' de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kaldırılmıştır.

1881: Edirne Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). 1881 yılında "Mecmua-i Askeriye, Askeri Mecmua" adı ile yayın hayatına başlamış, 1948 yılı 145. sayıdan itibaren 'Ordu Dergisi' olarak isim değiştirmiştir. Son

olarak dergi 1961 yılı 199. sayıdan itibaren 'Silahlı Kuvvetler Dergisi' olarak yayınlanmaya devam etmiştir (https://kutuphane.ttk.gov.tr/), Piyade sınıfının Tabur Ta'limnamesi çıkarılmıştır (Tabur Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 11 Rebiülahır 1298 (13 Mart 1881), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 12643).

1882: Erzincan, Manastır, Selanik, Erzurum, Bursa, Van, Trabzon Askeri Rüşdiyeleri açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). Halep Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Yılmaz Derin, 2022, s. 291). Kastamonu Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1883: Mecmua-i Fünun-ı Bahriye 1903'e kadar yayına devam etmiştir (https://kutuphane.ttk.gov.tr/). 16 Eylül 1883'te 'Hendese-i Mülkiye Mektebi' Mühendishane-i Hümayun Nezaretine bağlı olarak açılmasına karar verilmiştir (Kazım, 1998, s. 208-209). 3 Kasım 1883'te 'Hendese Mülkiye Mektebi' Mühendishane-i Berrî-i Hümayunun bir şubesi olarak kurulmuş ve bu tarihte ilk sınıf eğitimine başlamıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin temelini oluşturan bu okul 1888'de ilk mezunlarını vermiştir (Beydilli, 2022, s. 515-516)

1884: Eyüp Baytar ve Eczacı Askeri Rüşdiyesi, 1884 yılında II. Abdülhamid Dönemi'nde İplikhane-i Amire Binası'nda açılmıştır (Parmaksız, 2008, s. 121), Sivas Askeri Rüştiyesi açılmıştır (Parmaksız, 2008, s. 201). 20 Haziran 1884'te Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu mektebe Tophane Müşirliği ile Nafıa Nezaretinin ortaklaşa bakımına verilmiştir. Öğrenim süresi yedi yıl olan bu mektebin üçü idadi, dördü mühendis olmak üzere yatılı ve askeri disiplin esaslarıyla yönetilmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364). 9 Kasım 1884'te Hendese-i Mülkiye Mektebi, Mühendishane yakınlarında ikinci yıl özel olarak yaptırılan binasında törenle eğitime başlamıştır (Çeçen, 1998, s. 208-209).

1886: Bağdat Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

2 Ocak 1887: 1864 yılında Tersanede kurulan 'imalat Sıbyan Taburu' bölüklerinin ilk beş yılı (sıbyan), beş yılı sanayi neferliği ve üç yılı da ihtiyat sınıfı halinde teorik ve uygulamalı sanat eğitimi veren bir okul halinde teşkilatlandırılması da gerçekleşmiştir (haddehane ismi ile de anılmaktadır) (Komisyon, 2000, s. 356-364).

16 Temmuz 1888: Mühendishane'nin topçu sınıflarının kollara ayrılması, dört yıl olan harbiye sınıfları üstünde mühendis hazırlayan son sınıf öğreniminin İstanbul ve civarındaki birliklerde, okullarda bulunan uygulamalardan oluşmuş ve mezunlarının Erkânıharpler gibi yüzbaşı rütbesiyle ordu vazifesinde yer aldığına dair yeni program yayınlanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1898: 1898 yılında Mecmua-i Fünun-ı Bahriye adıyla bir dergi yayın hayatına başlamıştır. 1914'te Risâle-i Mevkute-i Bahriye 1924-1928 yılları arası Deniz Mecmuası, 1948-1967 yılları arası Donanma Dergisi, 1968 ve sonrası Deniz Kuvvetleri Dergisi olarak yayınlanmıştır (Yıldırım, Risâle-i Mevkute-i Bahriye, 1994). 21 Aralık 1889'da Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane talebesi üst üste iki yıl boyunca terfi-i sınıf edemeyenlerin askere alınması hakkında irade-i seniyye kararı yayınlanmıştır (Düstur, 28 Rebl'ülahir 1306 (21 Aralık 1889), I. Tertip, VI, Dersaadet Matbaa-i Osmanî, s. 484).

1898-1901: Cimnastik Talimnamesi yayınlanmıştır (Mehmed Faik, Cimnastik Talimnamesi, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813).

1890: San'a (Yemen) Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Parmaksız, 2008, s. 223).

1 Haziran 1892: 'Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti'ne bütün askeri okullar bağlanmış ve kontrolü gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364). Haydarpaşa Hastanesi'nde açılmış olup üç yıl eğitim süresi olan eczacı ve cerrah okullarının kapatılması üzerine Tıbbiye İdadisi'nin eczacı şubesine öğrenci alımı gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1896: Harbiye Mektebi içindeki veterinerlik şubesinin eğitim süresi üç yıldan beş yıla çıkarılması gerçekleşmiştir (iskora, 1966, s. 77).

1897: Türkiye'nin ilk askerî müzesi II. Abdülhamid'in izni ve Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın emriyle Kasımpaşa Askerî Tersanesi içindeki Mayın Müfreze Komutanlığı'na ait mayın deposunda Amiral Ârif Hikmet Paşa ile Yüzbaşı Süleyman Nutkî Bey tarafından 1897'de Deniz Müzesi ve Kütüphanesi adıyla kurulmuştur (Akkaya, 2001, s. 304-305).

1898: Bitlis, Mamuretü'laziz Askeri Rüşdiyesi açılmıştır (Komisyon, a.g.e., s. 356-364). 30 Aralık 1898'de Askeri Tababet Tatbikat Mektebi ve Seririyatı'nın Gülhane'de açılışı gerçekleşmiştir (Altıntaş, 1992, s. 157).

1900: Askeri Tıbbiye Mekatib-i Askeriye Nezaretine bağlanmıştır (Köse, 2019, s. 53-59).

23 Eylül 1901: Maârif Madalyası Nizamnamesi çıkarılmıştır (Düstur, 9 Cemaziyelahir 1319/ (23 Eylül 1901), I. Tertip, VII, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 713).

2 Haziran 1904: Jandarma Zâbitân ve Posta Kumandaları Mektebi, 2 Haziran 1904'te, Ayasofya Camii yakınında açılmıştır (Demirel, 2018, s. 155-172).

1905: Bağdat, Edirne, Şam, Manastır ve Erzincan'da, piyade ve süvari sınıfı subayı yetiştirilmek üzere Harp okulları açılmıştır. Bu mektepler Meşrutiyetin ilanından sonra kapatılıp İstanbul'daki Harbiye Mektebi ile birleştirilmişlerdir (Can, 2021, s. 29). 18 Kasım 1905'te Askeri Tıbbiye ile Tıbbıye-i Mülkiye'nin birleştirilmesi ve Haydarpaşa'ya taşınması gerçekleşmiştir (Ceyhan, 2004, s. 19).

1906: Osmanlı Devleti'nde 25'i askeri olmak üzere toplam 619 adet rüşdiyede 40.000 civarı öğrenci okuduğu görülmektedir (Ceyhan, 2004, s. 35). 24 Ekim 1906'da Çarkçı Mektebi donanmaya Çarkçı Subay yetiştirilmek üzere Haddehanenin kapanmasından sonra Kasımpaşa'da açılmıştır (Karakaya, 2021, s. 2545).

1907: Zeytinburnu'nda İmalat-ı Harbiye Nazari Mektebi adıyla bir sanat okulu kurulmuştur. Bu kurum 1921 yılına kadar sürmüş ve okulun adı 'Askeri Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesi Usta Mektebi' olarak değiştirilmiştir. Bu okul Cumhuriyet dönemine kadar fabrikalara usta ve kalifiye isçi yetiştirmeye devam etmiştir (Ceyhan, 2004, s. 35).

1908: Askeri Levazım Mektebi'nin açılması gerçekleşmiştir. Ordu donatım ve personel işlerinin yürütülmesi için kurulan okul Galatasaray da eğitim vermiştir (Ceyhan, 2004, s. 35). Başçavuş Mecmuası çıkarılmaya başlanmıştır (Pehlivanlı, 2005, s. 244-258). 22 Ekim 1908'de 'Mekatib-i Tibbiye-i Şahane ve Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti'nin kurulması hakkındaki irade Askeri Tıbbiye'nin Mekatib-i Askeriye Nezareti ile ilgisi kesilince yayımlanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). 18 Kasım 1908'de Haydarpaşa'daki binada bir 'Tıp Fakültesi' Askeri ve Mülki Tıbbiye Mekteplerinin birleştirilip teşkilatlanması ile Profesör Cemil (Topuzlu) Paşa oy birliğiyle fakülte dekanı seçilmiştir (Ataç, 2004, s. 66-76). 2 Aralık 1908'de Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin Tophane Nezareti ile ilgisi kesilince Nafia Nezaretine bağlanmasına dair Meclis-i Vükela kararı Padişah tarafından onaylanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1909: Hendese-i Mülkiye askerî idareden alınıp Nâfia Nezâreti'ne bağlandı ve Mühendis Mekteb-i Âlîsi adını almıştır (Çeçen, 1998, s. 208-209; Ceyhan, 2004, s. 35). 19 Haziran 1909'da İstanbul'da ilk jandarma mektebi 1909'da açılabilmiştir. Bunun temel sebebi jandarma teşkilatındaki reformların Vilayet-i Selase olarak isimlendirilen Selanik, Kosova ve Manastır'da başlamış olmasından kaynaklanmaktadır (Ceyhan, 2004, s. 35). İdman Ta'limi yayınlanmıştır (İdman Ta'limi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, Kanun-ı Sani 1324 (14 Ocak – 13 Şubat 1909), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0113186). Makineli Tüfenk Bölükleri Ta'limnamesi

yayınlanmıştır (Makineli Tüfenk Bölükleri Ta‘limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909-1910), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06046), Bugünkü İTÜ Denizcilik Fakültesi, 1909 yılında Çarkçıbaşı Hamit Naci Özdeş tarafından, İstanbul Azapkapı'da özel gündüzlü, ortaokul sonrası 4 yıl eğitim-öğretim süreli olarak Güverte ve Makine Bölümlerinden oluşan Denizcilik Mektebi açılmıştır (Sakaoğlu, 1991, s. 78).6 Ekim 1909’da 23 Eylül 1325 (6 Ekim 1909) tarihli ve 48 maddeden oluşan ‘Küçük Zabit Mektebi’ ve ‘Küçük Zabit İptidaî Mektebi Nizamnamesi’ uygulanmaya başlanmıştır (BOA. İradeler, Askeri (İ.AS.), 93/54, 21/9/1327 (6 Ekim 1909). Ekim 1909’da Mülkiye Mühendisi yetiştirecek şubeler ayrı bir yüksekokul şeklinde Mühendishane bünyesinde Nafıa Nezareti'ne bağlı olarak açılmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364), Harbiye Mektebi'nden ayrılan Erkan-ı Harbiye sınıfları, Yıldız Sarayı Şehzadeler Dairesi'nde ve doğrudan Erkan-ı Harbiye Umumi Reisliğine bağlı olarak ayrı bir mektep olarak eğitim veremeye başlamıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). 3 Kasım 1909’da Erkan-ı Harbiye Mektebi, Yıldız'da afiş töreni yapmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

17 Ocak 1910: Muhtelif Sınıf Okullar Müfettişliği bünyesinde, İhtiyat Zabitanı (Yedek Subay) okullarının açılmasına da karar verilmiştir (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik, 1328, s. 250-25). Eğitimleri eksik olarak subay olanlara yönelik Yıldız'da, Şehzadegan Dairesi'nde üç ay süre ile eğitim verilmesi için Zabitan Ta‘limgâhı törenle açılmıştır (Efe, 2023, s. 4055-4054). 18 Şubat 1910’da Erkan-ı Harbiye-i Bahriye reisliği bünyesinde kurulan ‘Tedrisat-ı Bahriye Müdürlüğü’ne İbrahim Askî göreve getirilmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364). 28 Nisan 1910’da Rüştiye mezunları için iki yıl eğitim verilmek üzere İhtiyat Zabitleri Mektebi’nin açılmasına dair kanunun kabulü ve bu kanunun hükümet tarafından yayımlanması gerçekleşmiştir (Düstur, Teşrinisani 1325-31 Teşrinievvel 1326 (1330), Tertib-i Sani, C. II. I, Dersaadet, s. 196-197).

29 Haziran 1910: İhtiyat Zabitleri Mektebi’nin Beylerbeyi'ndeki eski hastane binasına taşınması gerçekleşmiştir (Komisyon, 2000, s. 356-364).

26 Ekim 1910: ‘Menşe-i Küttab-ı Asliye’ Meşrutiyet'ten sonra kapatılmış yerine ‘Daire-i Harbiye Mektebi’ ismiyle açılan mektebin 11 maddelik Ta‘limnamesi yayımlanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364).

21 Temmuz 1911: Tüccar, Kaptan, Çarkçı Mektebi, Yüksek ve tali derecede olan meslek mektepleri ve eşdeğer mektepler ile Darülfünun'dan mezun olmuş öğrencilerin İhtiyat Zabitleri Mektebi’ne devamı hakkında kanunun kabulü gerçekleşmiştir (Alanda altı ay teorik askeri dersler görüldükten sonra orduda çalışmaları sağlanmıştır) (Komisyon, 2000, s. 356-364).

1913: Tedris-i İptidaiye Kanunu'nun 2. kısmında erkek çocukların askeri talimi belirtilmiştir (Düstur, 'Tedrisât-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati', (23 Eylül 1329) 6 Ekim 1913, II. Tertip, V, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 804-823; Reşat Özalp, 'Tedrisât-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati', Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923), İstanbul 1982, s. 83-102).

2 Ağustos 1914: Bahriye Nazırı Ahmet Cemal Paşa'nın Bahriye Mektebinde mesleki rağbeti arttırmak için gazetelere verdiği beyannamenin yayımlanması üzerine... "Vatana her manasıyla merbut olan genç, zeki ve hamiyetli evlad-ı memleketi istikbalin güzide ve muhterem bir bahriye zabiti olmaya davet ederim." ifadelerini kullanmıştır (Komisyon, 2000, s. 356-364). Risâle-i Mevkute-i Bahriye 1920 yılına kadar basıma devam etmiştir (https://kutuphane.ttk.gov.tr/).

1916: Heybeliada'da Mektebi-i Bahriye'ye bağlı olarak adayların daha iyi yetişmesi için bir çeşit Hazırlık Okulu olan Namzet Sınıfı açılmıştır (Nurdoğan, 2010, s. 103-122), Seydiköy'de ilk Hava Birliği 1916 yılında 5'inci Tayyare Bölüğü olarak kurulmuş, Kurtuluş Savaşı öncesinde Adana'ya, sonrasında ise yeniden Seydiköy'deki meydan ve civarındaki binalara taşınmış, bu tarihten sonra "Hava Uçuş Okulu" adı altında 1929 yılına kadar hizmet vermiştir (https://hamyo.msu.edu.tr/)

1917: Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi yayınlanmıştır (Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111100).

28 Mayıs 1921: Samsun'da 'Bahriye Mektebi' (Deniz Harp Okulu) eğitime başlamış ancak 25.09.1921'de kapanmıştır (KocaTürk, 1988, s. 247).

3 Nisan 1922: Konya'da Askeri Okulda yaptığı konuşmada Atatürk; "…Memleketimizin verimli topraklarından, sonsuz erdemlerinden, çeşitli ve zengin kaynaklarından yararlanabilmek için ve kısaca milletimizi mutlu ve zengin, ordumuzu tamamen muhtaç olmaktan uzak ve güçlü yaşatabilmek için sanat gereklidir.' demiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (A.S.D.), 1961, s. 32). Süvari Dergisi çıkarılmaya başlanmıştır (As; Bacanlı, 2012). Piyade Mecmuası çıkarılmaya başlanmıştır (As; Bacanlı, 2014). Topçu Mecmuası çıkarılmaya başlanmıştır (As; Bacanlı, 2013). Süvari, Piyade ve Topçu Dergisi 1957 yılına kadar basılmıştır.

10 Temmuz 1923: İstanbul Harp Akademisinin kurulması gerçekleşmiştir (Selehattin, 1982, s.422). İstiklal Harbi sırasında; 1920-1923 yılları arasında Ankara'da Abidinpaşa Köşkü'nde faaliyetini sürdüren Harbiye Mektebi, 1923

yılından 1936 yılına kadar tekrar İstanbul'daki binasında eğitim ve öğretime devam etmiştir (https://www.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

19 Haziran 1924: 19 Haziran 1924 tarihli 'Orduda Küçük Zabit Yetiştirilmesi Kararnamesi' yürürlüğe girmiştir (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Bel. Osm. K06734).

1925: 13 Eylül 1341 (1925) tarihli Küçük Zabit ve Onbaşı Kararnamesi çıkarılarak astsubay okullarının açılmasına karar verilmiştir (Astsubay Okulları Tarihi, 2009, s. 4).

1926: Levazım ve Ders Araçları Müzesinin açılması gerçekleşmiştir. Bu yer 1947'de bakanlık binası ile yanmıştır (İnan, 1981, s. 172).

15 Mart 1927: 'Askeri Tedrisat Dersi' Erkek lisesi ve öğretmen okullarının programında yer almıştır (Kararname sureti', Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası, 10 Teşrin-i Sani 1926, S.10. s.7).

3 Haziran 1930: Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla askeri mektepten mezun olan hekimlerin mezun olmadan önceki 4 yıl, Askeri mektepteki eczacı sınıfları 3 yıl temel alınarak görevden sayılmaları sağlanmıştır (İlk Tedrisat Düsturu, İstanbul 1933-1934, s. 117-120).

1931: Askeri Sıhhiye Mecmuası çıkarılmıştır (https://acikerisim.tbmm.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025). Askeri Levazım Mecmuası çıkarılmaya başlanmıştır (https://kutuphane.ttk.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025). Levazım Mecmuası'nın son sayısı 1955' de yayımlanmıştır.

25 Mayıs 1932: 1977 sayılı kanunun 31. Maddesinde Harbiye ve Askeri mekteplerdeki öğrenciler küçük zabit ve henüz tekaüt kazanmamış gediklilerin birinci derece 900, ikinci derece 825, üçüncü derece 775, dördüncü derece 725, beşinci derece 675, altıncı derece 650 kuruş tahsisi yapılmıştır (İlk Tedrisat Düsturu, Derleyen: Bafra Maarif Müdürü A. Bedri, İstanbul 1933-1934, s. 129).

1933: Askeri Hava Mecmuası çıkarılmıştır (https://kutuphane.ttk.gov.tr/; https://acikerisim.tbmm.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025). Askeri Fabrikalar Mecmuası çıkarılmıştır (https://acikerisim.tbmm.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

24 Eylül 1936: Harp Okulunun İstanbul'dan Ankara'ya nakli dolayısıyla Harbiye öğrencilerini uğurlamak üzere Haydarpaşa'da bir tören gerçekleştirilmiştir (Ceyhan, 2004, s. 99).

1938: Lağvedilmiş olan Astsubay okullarının yerine Kayseri/Zincidere, Konya, Merzifon ve Elazığ'da Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu açılmıştır. Bu

okullara ilaveten Kırıkkale'de 'Gedikli Erbaş Sanat Okulu' açılmıştır (https://www.kkk.tsk.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

Ocak 1946: Zırhlı ve Motorlu Birlikler Mecmuası basılmaya başlanmıştır (https://kutuphane.ttk.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025; Zırhlı ve Motorlu Birlikler Mecmuası, 1946, s. 1-9).

1948: 1948'de yayına başlayan Donanma Dergisi 1967'ye kadar basıma devam etmiştir (https://kutuphane.ttk.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

1951: Mersin Astsubay Hazırlama Okulu ilk öğrenci alımına başlamıştır (Astsubay Okulları Tarihi, 2009, s. 68-74).

1952: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi 2003 yılında ulusal ve hakemli bir dergi hâline getirilmiştir (https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/askeri-tarih-belgeleri-dergisi Erişim tarihi: 20.02.2025). Bu tarihten itibaren yılda iki defa "Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi" adıyla yayın hayatına devam eden dergi, Mayıs 2017'den itibaren tek sayı olarak yayımlanmaktadır.

1958: Emirdağ ve Demirci, Çorum Astsubay Hazırlama Okulu açılmıştır (Astsubay Okulları Tarihi, 2009, s. 71).

1956: İstanbul Halıcıoğlu ve İstanbul Kuleli Astsubay Hazırlama Okulu açılmıştır (Astsubay Okulları Tarihi, 2009, s. 72).

15 Nisan 1959: Kara, Hava ve Deniz Jandarma komutanlıklarına bağlı iki ay süreli okuma-yazma taburları kurulmuştur (Sakaoğlu, 1991, s. 114).

1960: Ankara'da Elektronik Astsubay Hazırlama Okulu açılmıştır (Astsubay Okulları Tarihi, 2009, s. 74).

18 Temmuz 1963: 1111 Sayılı Askerlik Kanunu'nda 291 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle öğretmen okulu mezunlarının askerlik temel eğitiminden sonra vatani görevlerini Yedek Subay statüsü ile Silahlı Kuvvetler Okuma – Yazma Okullarında veya Milli Eğitim kadrolarında öğretmen olarak yerine getirmeleri sağlanmıştır (Karamuk, 1973, s. 148).

1976: 1976-2003 arası Askeri Tarih Bülteni adıyla yayınlanmıştır. 2003 yılı itibariyle Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi olarak çıkarılmaya başlanmıştır (Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, ATESE, 1976).

27 Mart 1979: 1462 sayılı Harp Okulları Kanununun 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 9'uncu maddeleri ile teknik, idari faaliyetler, disiplin, giriş şartları, eğitim süresi, okuldan çıkarılma, Harp Okulu öğretmenleri, subaylığa geçiş, öğretim üyelerinin ücretleri ilgili düzenleme yapılmıştır (Resmi Gazete. Sayı:16602; 7.4.1979).

1987: Balıkesir Teknik Astsubay Hazırlama Okulu açılmış, 1997'de çok programlı Astsubay hazırlama okuluna dönüşmüş ve 2002'de lağvedilip 2003'de Kara Kuvvetleri Astsubay Meslek Yüksekokulu olmuştur. 2007'de Bursa, 2008'de Balıkesir Garnizonu'na intikal etmiştir. 2016'da Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu olmuştur (Astsubay Okulları Tarihi, 2009, s.94).

17 Mayıs 2000: Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Harp Okulları Kanunu ile Harp Okulu Yüksek Öğretim Kurumları içerisinde Üniversiteler ile birlikte sayılmış, Çağdaş yüksek öğretim kurulu olarak üniversite yapısı içerisinde teşkilatlanmasının yasal dayanağı olmuştur (https://kho.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

11 Nisan 2002: 4752 sayılı Astsubay Meslek Yüksek Okulları Kanunu TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu doğrultuda; Hava Astsubay Meslek Yüksek Okulu 2003 yılında kurularak, 2003-2004 Eğitim Öğretim Yılı'ndan itibaren eğitimlerine başlamıştır (https://hamyo.msu.edu.tr/ Erişim tarihi:20.02.2025).

24 Nisan 2002: 4752 sayılı Astsubay Meslek Yüksek Okulları Kanunu ile ön lisans eğitimi veren bir yüksekokula dönüştürülmüş ve 30 Haziran 2003 tarihinde K.K.K Astsubay Meslek Yüksekokulu Komutanlığı adıyla eğitim ve öğretime başlamıştır (https://www.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

09 Kasım 2016: 6756 sayılı kanun ile Milli Savunma Üniversitesi kurulmuş ve akabinde Bakanlar Kurulu'nun 14 Kasım 2016 tarihli 2016/9522 sayılı kararı ile Kara/Hava/ Deniz Harp Okulları ve Astsubay Meslek Yüksek Okulları MSÜ kuruluşuna dâhil edilmiştir (14/11/2016Tarihli ve 2016/9522 sayılı Kararname; https://hamyo.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

14 Kasım 2016: 6756 Sayılı kanun ile Milli Savunma Üniversitesi (MSÜ) kurulmuştur. 2016 tarihli ve 9522 sayılı kararı ile Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu MSÜ bünyesine dâhil edilmiştir (14/11/2016Tarihli ve 2016/9522 sayılı Kararname; https://www.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

15 Ağustos 2017: 694 sayılı KHK ile Kara/Hava/ Deniz Harp Okulu ve Astsubay Meslek Yüksekokulları Müdürlüğü teşkil edilerek MSÜ Rektörlüğüne bağlanmıştır (15/08/2017Tarihli ve 694 sayılı Kararname https://www.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

15 Ocak 2018: Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde teşkilat ve kadro yapısı yeniden düzenlenen Kara Astsubay MYO Komutanlığı ve Kara Astsubay MYO Müdürlüğü, güncel teknolojiler ve modern eğitim metotları kullanılmaktır (https://www.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025).

SONUÇ

Devletlerin güç ölçüsü olan askerî yapının temeli eğitime dayanmaktadır. Eski Türk devletlerinden Selçuklulara, Osmanlı'dan günümüze kadar gelen askerî eğitimin temeli 3 bin yıllık bir sürece dayanmaktadır. Askerî eğitimin temeli olan disiplin ve düzen, devralınan mirasla modernleşerek gelişmiştir. Türklerde askerî eğitim binlerce yıldır büyük değişimlere uğramışsa da askerî eğitimde pek çok değer değişmeden günümüze kadar devam etmiştir. Tarihin her döneminde devletlerin güç kaynakları askerî sistemler olmuştur. Askerî sistemin temeli ise askerî eğitime dayanmıştır. Değişen dünya düzeninde, yeni eğitim metotları tecrübe edilerek en iyiye ulaşmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda teknik yapıda modernleşmiş, erdemli, emir komuta zincirine bağlı, disiplinler arası bütünleşik yapıda liyakat sahibi bireyler yetiştirme temeli çerçevesinde eğitimsel teşkilatlanma amaçlanmıştır. Bu çalışmada, tarihi süreçte askerî eğitimdeki gelişmeler incelenerek, dönemin eğitim politikası, teknolojisi, mali yapısı, yetişmiş insan gücü ve niteliği ele alınmış ve kronolojik olarak sunulmuştur. Böylece askerî eğitim alanında yapılacak araştırmalar için çok yönlü ve bütünsel veri ihtiyacının karşılanmasına çalışılmıştır. Klasik dönemden günümüze kadar açılan okullar, uygulanan kanunlar, nizamnameler, değişen sistemler, program değişiklikleri kronolojik olarak verilmiştir. Dünyada her devlet bir özelliği ile tanınmış olup Türkler askeri devlet özellikleriyle tanınmışlardır. Temeli 3 bin yıllık bir sürece dayanan Eski Türk devletlerinden, Selçuklu'dan ve Osmanlıdan günümüze gelen askeri eğitim dünyada güçlü olmanın temelini oluşturmaktadır. Cihan hakimiyeti mefhumuna sahip olan Türklerin askeri yapıları tarihin her döneminde inceleme konusu olmuştur. Modernleşen dünyada yeni eğitim metodların ilk uygulama yerleri askeri eğitim sahaları olmuştur. İstanbul ve taşaradaki uygulama sahaları eğitsel hedeflerin niteleğini, çabasını ve mali durumlarının analizini oluşturmaktadır. Modernleşmiş, erdemli, emir komuta zincirine bağlı, disiplinler arası bütünleşik yapıda liyakat sahibi bireyler yetiştirme temeli çerçevesinde eğitimsel teşkilatlanma amaçlanmıştır. Gelenekten alınan değişmez değerler geliştirilerek devrin teknolojisi ile donatılarak gelecek oluşturulmaya çalışılmıştır. Dünayadaki güç dengesinde Askeri yapının durumu ile analizler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda Türk Askeri eğitim tarihinin geçirdiği evrelerin analiz edilmesi ile askeri temeller diyalektik yapının görünümü sunulmaya çalışılmıştır. Verilen bilgilerden hareket ile askeri eğitimde yaşanan gelişmeler çerçevesinde dönemin politik hedefleri, yetiştirilmek istenilen insan modeli ve devlet politikası üzerinde önemli bilgiler sunmaktadır.

Diyalektik araştırmalar alanın çalışanları için hareket noktası oluşturmakta alanda eksikliklerin görülmesi ve yeni çalışmaların çıkış noktasını

oluşturmaktadır. Bu çalışmada askeri eğitimdeki gelişmeler yıl bazında takip edilerek dönemin eğitim yapısı, teknolojisi, siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı, yetişmiş ve nitelikli insan gücü bütünsel olarak sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Adıvar, A. (1943). *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi.

Adil, S. (1982). *Hayat Mücadeleleri*. Zafer Matbaası.

Akkaya T. (2001). İstanbul Deniz Müzesi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA),* XXIII, 304-305.

Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi.* Gazi Üniversitesi Yayınları.

Akyüz, Y. (2016). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Akademi.

Alaylıoğlu, R. & Oğuzkan, F. Ö. (1976). *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü.* İnkılap ve Aka Kitapevi.

Altınay, A. R. (1934). *Devşirme Usulü, Türk Tarihinin Ana Hatları.* Akşam Matbaası.

Altıntaş, A. (1992). Gülhane Askerı Tababet Tatbikat Mektebi ve Şerriyatında İlaç Hazırlama Çalışmaları. *I.Türk Tıp Tarihi Kongresi* 157, 5199.

As, E.; Bacanlı H. (2010). Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-I: Süvari Mecmuası. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 10/20, 9-104.

As, E.; Bacanlı H (2013). Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar -II: Topçu Mecmuası. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 11/22.163-169.

As, E.; Bacanlı H (2014). Askeri Tarih Araştırmaları İçin Kaynaklar-III: Piyade Mecmuası. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 12/24, 93-101.

Askeri Safahat Belgesi, *ATASE Daire Başkanlığı*, https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/arsiv-ve-askeri-tarih-daire-baskanligi Erişim tarihi: 20.02.2025.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, https://www.msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/askeri-tarih-belgeleri-dergisi. Erişim tarihi: 20.02.2025.

Aslan, S. (2021). Yeniçeri Ocağı'nın temeli: Devşirme usulü. *Turkish Business Journal 2/3,* 1-10.

Astsubay Okulları Tarihi (2009). Kara Kuvvetleri Komutanlığı.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (A.S.D.) (1961). Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları II.

Ataç, A. (2004). 19 Yüzyılda Türkiye'de Cerrahinin Gelişimi ve Op. Dr. Cemil Topuzlu Paşa. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 16, 66-76.

Aydın, M. (2022). Türk İslam Medeniyeti. *İslam Araştırmaları Dergisi* XVII/33, 10-21.

Baş M. F. (20024). *Askeri Meslek Okulları Türk Maarif Ansiklopedisi*. https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/askeri-meslek-okullari#yazar-1 Erişim tarihi: 19.12.2024

Bayar, M. H. (2009). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihçesi.* Harp Akademisi Basımevi.

Bayar, M. H. (2009). *Askeri Okulların Tarihçeleri.* Harp Akademisi Basımevi.

Berkes, N. (2004). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.

Beydilli K. (2020). Mühendishane-i Bahri Hümayun. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA),* XXXII, 513-514.

Bilim, C. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876).* Anadolu Üniversitesi.

Ceyhan, E. (2004). *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi*. Ulusal Bellek Yayıncılık.

Çeçen, K. (1998). Hendese-i Mülkiye Mektebi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA),* XVII, 208-209.

Demirel, F. (2018). '*Osmanlı Devleti'nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepler' Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*. Berikan Yayınevi.

Efe, İ. (2023). Son Dönemlerinde Osmanlı Ekonomisindeki Bozulmanın Orduya Yansımaları: Yedeklik Uygulamaları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences* 9/71, 4055-4064.

Erdoğdu, T. (1995). *Maârif-i Umumiye Nezareti.* (Tez no: 41754).[Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ergin, O. (1939). Mühendishane-i Berrî-i Hümayun. *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 327.

Ergin, O. (1977). Mühendishâne-i Bahrî Hümâyun. *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, İstanbul, 316-327.

Ergin, O. (1977). Mızıka-i Hümayun. *Türkiye Maarif Tarihi I-II,* İstanbul, 369.

Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi, https://gulhaneeah.saglik.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

Hava Astsubay MYO, https://hamyo.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606).* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, A. (1981). *Cumhuriyetin İlk On Yılında Eğitimimizin Durumu: Atatürk ve Eğitim.* TED Yayınları.

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, (İBB) Atatürk Kitaplığı, *Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Bel. Osm. K06734.* https://sayisalarsiv.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu Erişim tarihi: 20.02.2025.

İstanbul Teknik Üniversitesi, (İTÜ) Arşiv Müdürlüğü; *Mühendishane-i Bahri Hümayun*. https://arsiv.itu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

İzgöer, A. Z. (2022). *Perk Haluk, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane*. Haluk Park Yayınevleri.

İzkore, M. M. (1966). *Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*. Genel Kurmay Başkanlığı.

Karakaya, M. (2021). *Türkiye'de Ticari Denizcilik Eğitiminin Kurucusu Hamit Naci Özde ve Milli Ticaret-i Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi*. Karataş Yayınevi.

Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor.* Kültür Bakanlığı.

Kara Harp Okulu, https://kho.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, https://www.kkk.tsk.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

Karamuk, Z. (1973). *Cumhuriyetin Ellinci Yılında Milli Eğitimimiz*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kocatürk, U. (1988). Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Notları. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koçu, R. E. (1964). *Yeniçeriler.* Koçu Yayınları.

Komisyon (2000). *Osmanlı Döneminde Askeri Okullarda Eğitim*. Milli Savunma Bakkanlığı Yayınları.

Köprülü, M. F. (1972). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu.* Atay Kültür Yayınları.

Köse, M. Z. (2019). Mekteb-i Osmani. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA),* Ek:2, 241-242

Köse, R. (2019). Mekteb-i Tıbbiye'nin Haydarpaşa'ya Nakli ve Açılışı (1903). *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi* I/1, 53-59.

Levend A. S. (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lewis B. (2000). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Türk Tarih Kurumu.

Millî Savunma Bakanlığı, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, https://www.msb.gov.tr/BakanYardimciBirimler/icerik/bakan-yardimcisi-yonetim-hizmetleri-gm Erişim tarihi: 20.02.2025.

Milli Savunma Üniversitesi, https://www.msu.edu.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report* 27/1, 64-77.

Nafi Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh (2001). *Maarif-i Umumiyye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. Yeni Türkiye Yayınları.

Nurdoğan, A. (2010). Osmanlı Devleti'nde Tüccar Kaptan Yetiştirme Çabaları. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 31, 103 -122.

Oğuzkan, T. (1981). *Türkiye'de Ortaöğretim ve Sorunları*. Hisar Eğitim Vakfı Yayınları.

Orkun, H. N. (1939). *Hunlar*. Tarık Kitapevi.

Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.* Hil Yayınları.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2014), *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Ömer, B. (1320). *Nevsâl-i Âfiyet*. Üçüncü Sene, Matbaa-i Ahmed İhsan Şürekâsı.

Önal, M. (2015). Fen/Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Geleceği ya da Türkiye'de Bilim Adamı ve Öğretmen Yetiştirme Meselesi. *YB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 13/13, 201-219.

Öz, N. (2021). *Yenileşme Dönemi Osmanlı Ordusunda Ta'limnameler (1826-1914).*(Tez no: 673333). [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Özalp, R. (1982). *Tedrisât-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati*. Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923), Milli Eğitim Basımevi.

Özcan, A. (1991). Asakir-i Mansure-i Muhammediye', *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA)* III, 457-458.

Özcan, A. (1994). Devşirme. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA),* IX, 254-257.

Özcan, A. (1995). Eşkinci Ocağı. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA)* XI, 471.

Özcan, A. (1997). Harbiye. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA)* XVI, 115-119.

Özel, M. (1999). *Türk Ordusu.* Türk Şehitlikleri ve Anıtları Vakfı.

Özlü, Z. (2012). 19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Veterinerlik Mesleği ile İlgili Bir Değerlendirme. *Belleten* 76/275, 239-260.

Parmaksız, E. (2008). II. *Abdulhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler.* (Tez no: 238159). [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Parmaksızoğlu, İ. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (İmparatorluk Devri 1299-1789).* Başbakanlık.

Patoğlu, E. B. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Askeri Rüşdiyeler*. (Tez no: 532994). [Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Pehlivanlı, H. (2005). Son Dönem Askeri Tarih Araştırmalarında Askeri Gazete ve Dergilerin Yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXI/61, 244-258.

Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İletişim Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1991). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi.* İletişim Yayınları.

Sarı, N. (1998). Tophane-i Amire. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA),* XXIX, 2-5.

Şahin, A. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şanal M.; Demir, T. (2012). Heybeliada Bahriye Mektebi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Belleten* LXXVII /275, 167-206.

Taneri, A. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri: Kuruluş Devri*. Kültür Bakanlığı.

Toroser, T. (2011). *Yeniçeri Kanunları.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

Türk Tarih Kurumu, https://kutuphane.ttk.gov.tr/ Erişim tarihi: 20.02.2025.

Unat, F. R. (1964). *Türkiye de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, IV/2, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1944). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünal, U. (2009). 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Askeri Mektepleri. *Belleten* LXXIII/267, 581-604.

Yıldırım, H. (1994). *Risâle-i Mevkute-i Bahriye, Donanma Dergisi, Deniz Kuvvetleri Dergisi, Makaleler Listesi.* Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.

Yıldız, H. (2014). *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır Vilayetinde Eğitim (1870-1920)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yılmaz Derin, S. (2022). '*Halep Vilayetinde Eğitimin Modernleşmesi'*. (Tez no: 738168). [Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Zengin, E. (2016). *Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumu Olarak Tophane-i Amire Sanayi Alayları ve Mektebi*. Çayeli'nden Erzurum'a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu Armağan Kitap, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Zırhlı ve Motorlu Birlikler Mecmuası (1946). Kara Kuvvetleri Komutanlığı.

Ta'limnameler

Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye, R. 1330 (1914), BOA, İrade-i Harbiye, 157/32, 31 Mart 1914.

Ağır Topçu Ta'limnamesi: İkinci Kısım: Münferid Topta Ta'lim ve Terbiye (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/04.

Ağır Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim, Muharebe, Muayene ve Resm-i Geçid (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, R. 1333 (1917), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/05.

Ağır Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, R. 1328 (1912 – 13), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0106369.

Ağır Topçu Endaht Ta'limnamesi, 2. Tab'ı, R. 1333 (1917), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06506/01.

Ali Rıza, *Çift Manej Ta'limnamesi*, Tophane-i Amire Matbaası, 7 Cemaziyelevvel 1291 (22 Haziran 1874), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06500/02.

Ali Rıza, Seyyar *Topçularına Mahsus Tek Manej Ta'limnamesi*, Midhat Efendi Matbaası, İstanbul, H. 1288 (1871 – 72), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121263.

Arkadan Dolar Dağ Topçu Ta'limnamesi, Mühendishane Matbaası, Şubat 1297 (13 Şubat – 12 Mart 1882), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107030.

Asakirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dair Kavaid-i Umumiyeyi Havi Layihadır, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 928.

Asakir-i Mansure-i Muhammediyenin İsti'mali İçün Tertib Olunan Nefer Ta'limnamesi, H. 1247 (1831 -1832), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0107101;

Avcı Ta'limi, SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M2. *Bir Buçuk Çapında Ağızdan Dolar Şeşhaneli ve Tunç Topun Hıdemat-ı Mahsusasını ve Usul-i İsti'malini Mübeyyin Ta'limnamesidir*, Tophane-i Amire, H. 1286 (1869 – 70), İÜ NEK, nr. 81453.

Bölük Ta'limnamesi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 906, 909, 910, 911.

Bölük Ta'limnamesi, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, H. 1282 (1865 – 66), İBB Atatürk Kitaplığı nr. Bel_Osm_K.05864, s. 68 – 69.

Cild-i Evvel Ta'limname-i Piyadegân, Tab'hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), SK, Hüsrev Paşa, nr. 803/1.

Cild-i Salis Ta'limnâme-i Piyadegân, Tab'hane-i Amire, Evahir-i Zilka'de 1245 (13-23 Mayıs 1830), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122729.

Cild-i Sani Ta'limname-i Piyadegân, Tab'hane-i Amire, H. 1245 (1829 – 30), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122730;

Cild-i Evvel Ta'limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133777,

Cild-i Sani Ta'limname-i Süvariyan, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M02,

*Cild-i Salis Ta'limname-i Süvar*iyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0104438,

Cild-i Rabi Ta'limname-i Süvariyan, t.y., Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122653;

Gaz Muharebe ve Müdafaa Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1333 (1917), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0111100

Kale Topçularının Ayak ve Tüfenk Ta'limnamesi, Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 11 Mart 1316 (24 Mart 1900), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06022.

Kale Top Ta'limnamesi, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 2 Teşrin-i Evvel 1316 (15 Ekim 1900), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2073.

Kızaklı Kundak Üzerinde Bulunan Sevahil Toplarının Ta'limnamesi, Tophane-i Amire Matbaası, İstanbul, 13 Kanun-ı Evvel 1302 (25 Aralık 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 4668.

Kıl'a-i Hakani Topçularına Mahsus Ta'limname, Tophane-i Amire Matbaası, H. 1306 (1888 – 89), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0130623.

Mehmed Faik [Istabl-ı Amire Müdürü, Ferik], *Cimnastik Talimnamesi*, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813.

Mecmua-i Mevadd-ı Askeriye, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 858. *Tabur Ta'limi*, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M3.

Mehmed Faik [Istabl-ı Amire Müdürü, Ferik], *Cimnastik Talimnamesi*, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1316, Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K. 05813.

Nuhbetü't-Ta'lim (Alay Ta'limi), H. 1247 (1831 – 32), SK, Hüsrev Paşa, nr. 806M16;

Nuhbetü't-Ta'lim (Tabur Ta'limi), H. 1247 (1831 – 32), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122370.

On İki Santimetrelik Sahra Obüs Ta'limnamesi, R. 1313 (1897), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, İÜ NEK, nr. 78065.

Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak ve Çemberli Top Ta'limi), Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, 15 Şa'ban 1299 (2 Temmuz 1882), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10248.

Seyyar Topçularına Mahsus Ta'limat (Topçu Ayak Ta'limiyle Koşulmamış Top Ta'limnamesi), 2. Baskı, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, 15 Rebiülahır 1303 (21 Ocak 1886), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 10262.

Süvari Ta'limnamesi (Birinci Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121743;

Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1310 (1894 – 95), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 2447.

Sahra Topçu Ta'limnamesi, 2. Baskı, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1312 (1896 – 97), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120817.

Sahra Topçu Ta'limnamesi, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, Rebiülahır 1322 (15 Haziran – 13 Temmuz 1904), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398.

Sahra Topçu Endaht Ta'limnamesi (Müsvedde Halinde), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909-1910), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06029.

Sahra Topçu Ta'limnamesi, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1322 (1907), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133398

Seri Ateşli Sahra Toplara Mahsus Ta'limname, Harbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, Rebiülevvel 1323 (6 Mayıs–4 Haziran 1905), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06042.

Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir, R. 1324 (1908–09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126.

Seri Ateşli 7,5 Santimetrelik Cebel Toplarının İsti'mal ve Muamelatına Dair Ta'limnamedir, Mühendishane-i Berr-i Hümayun Matbaası, Dersaadet, R. 1324 (1908 – 09), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121126

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Birinci Kısım: Yaya Ta'limi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1325 (1909–1910), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133535.

Seri Ateşli Cebel Topçu Ta'limatnamesi: İkinci Kısım, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1326 (1910-1911), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121123.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: İkinci Kısım: Koşulmamış Topta Ta'lim ve Terbiye, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0136791.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Üçüncü Kısım: Koşulmuş Topla Ta'lim ve Terbiye, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, R. 1325 (1909 – 10), İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Osm_K.06049.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Dördüncü Kısım: Muharebe, Mekteb-i Harbiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133537.

Seri Ateşli Sahra Topçu Ta'limnamesi: Beşinci Kısım: Muayene Nizamları ve Resm-i Geçidler Resm-i Ta'zimler, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, İstanbul, R. 1329 (1913 – 14), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0120816.

Süvari Ta'limnamesi (İkinci Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0121741,

Süvari Ta'limnamesi (Üçüncü Cilt), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 121742.

Süvari Ta'limnamesi (Dördüncü Cilt), Daire-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1308, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0133789.

Tabur Ta'limi, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 897.

Tabur Ta'limnamesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Evasıt-ı Zilka'de 1279 (29 Nisan – 10 Mayıs 1863), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 9367.

Ta'limname-i Süvariyan (Birinci Cilt), Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880 -1981), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122734.

Ta'limname-i Süvariyan (İkinci Cilt), Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, H. 1298 (1880-1981), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0122735.

Ta'limname-i Topçiyan-ı Cihâdiye-i Berriye, Bulak Matbaası, Kahire, Selh-i Zilka'de 1246 (12 Mayıs 1831), Milli Kütüphane, nr. EHT 1968 A 1211.

Ta'limname-i Piyadegân Ma' Topçiyan, t.y., SK, Hüsrev Paşa, nr. 807M14.

Top Alay Ta'limi, H. 1250 (1834 – 35), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790M

Top Bölüğü Ta'limi, H. 1252 (1836 – 37), SK, Hüsrev Paşa, nr. 790.

24 santimetrelik 25 katr Mücef Tulünda Sahil Topunun Ta'limnamesi, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Matbaası, H. 1308 (1890 – 91), İÜ NEK, nr. 24316.

7.5 Santimetrelik Çelik Cebel Topu Ta'limnamesi (Birinci Kısım), Matbaa-i Askeriye, İstanbul, R. 1317 (1901 – 02), Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. 0135377.

Yüzbaşı Galip, *Topçu Ayak Ta'limi*, Gurre-i Şa'ban 1290 (24 Eylül 1873), Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, nr. 8824

Düsturlar, Salnameler

Düstur, 'Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi', 24 C 1286/ 01.09.1869, I. Tertip, II, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 184.

Düstur, 12 Cumâdelulâ 1290 (8 Temmuz 1873), I. Tertip, III, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 533.

Düstur, 27 Cumâdelûlâ 1303 (3.3.1886), I. Tertip, V, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 431.

Düstur, Teşrinisani 1325-31 Teşrinievvel 1326. (1330), Tertib-i Sani, C. II. 1, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 196-197.

Düstur, 'Tedrisât-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati', (23 Eylül 1329) 6 Ekim 1913, II. Tertip, V, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 804-823.

Düstur, 28 Rebl'ülahir 1306 (21 Aralık 1889), I. Tertip, VI, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s. 484.

Düstur, 9 Cemaziyelahir 1319 (23 Eylül 1901), I. Tertip, VII, Dersaadet: Matbaa-i Osmanî, s 713.

İlk Tedrisat Düsturu, İstanbul, 1933-1934, s. 117-120.

'*Kararname sureti'*, Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası, 10 Teşrin-i Sani 1926, S.10. s.7.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Selanik 1328, s. 250-25.

Mevzuaat

14/11/2016Tarihli ve 2016/9522 sayılı Kararname

15/08/2017 Tarihli ve 694 sayılı Kararname

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Method: Chronologies provide important holistic data in the analysis of educational structures. Chronological studies have been conducted in many areas of history. When the literature is scanned, it is seen that chronological studies have been conducted in many areas of history, however, it was determined that there was a deficiency in the field of military education and work was carried out to meet this need. In the study, developments in Turkish military education are given chronologically. The information provided is classified by the comparison method between sources. Developments in the history of Turkish military education are written in chronological order. Developments between the period (1445-2016) starting with the establishment of the Enderun School and the establishment of the National Defense University are listed on a daily and yearly basis. Developments in military education that took place in the 1293-year period constitute the subject of our study. Although there are difficulties in accessing research resources, priority was given to studies prepared based on first-hand or first-hand sources. Archive data, Newspapers, Codes of Education, Magazines of the Ministry of Education, Military Magazines, Authored Works, Instructions (Cavalry, Artillery, Infantry), Articles, Theses, Encyclopedias were scanned. These sources were

first classified by year and subject, then verified using the comparison technique and included in the study.

Chronological Problem: The study, which is in the qualitative class where the stages of source scanning, classification, analysis, criticism and synthesis are theoretically followed, has been described in a way that extends from the Ottoman Empire to the Republican period and from the Republican period to the present day. The changes experienced in military education in the Ottoman Empire, the modernization efforts becoming state policy and the reflection of these developments on military education in Istanbul and the provinces have been analyzed chronologically. The developments, practices, schools opened, curricula, works, legal decisions, laws and instructions from the Republican period to the present have been examined in detail. Thus, the reflection of the management, education, financial and socio-economic practices related to the relevant period on military education has been tried to be shown. This study, which will shed light on scientists who want to do research on the history of Turkish military education, will also make significant contributions to the field and those working in the field.

Conclusion: Every state in the world is known for a feature and the Turks are known for their military state features. Military education, which dates back to a period of 3 thousand years, from the ancient Turkish states, the Seljuks and the Ottomans to the present day, constitutes the basis of being powerful in the world. The military structures of the Turks, who have the concept of world domination, have been the subject of study in every period of history. The basis of Turkish military education is discipline, order and authority. This understanding in education is a heritage inherited as a tradition. Carrying the inherited heritage to the future in the best way has been seen as one of the most important duties of the state. In the modernizing world, the first places of application of new education methods have been military education fields. Application fields in Istanbul and the provinces constitute the quality, effort and analysis of financial situations of educational targets. Educational organization has been aimed within the framework of raising individuals who are modernized, virtuous, dependent on the chain of command and have merit in an integrated structure between disciplines. An attempt has been made to create a future by developing unchangeable values taken from tradition and equipping them with the technology of the era. Analyses have been made with the status of the military structure in the balance of power in the world. In our study, by analyzing the stages of Turkish military education history, an attempt has been made to present the appearance of the dialectical structure of military foundations. Based on the information provided, it provides important

information on the political goals of the period, the human model desired to be trained and state policy within the framework of the developments in military education. Dialectical research is a starting point for the field workers and is the starting point for seeing the deficiencies in the field and new studies. In this study, the developments in military education are followed on a yearly basis and the educational structure, technology, political, economic and social structure of the period, and the trained and qualified manpower are tried to be presented holistically.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4836-4861
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.82794
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 28.06.2025 Submitted date
Kabul tarihi 21.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 29.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Zor, Z. (2025). Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin Pencere Alınlıklarındaki Çini Süslemelerin Üslup Bakımından İncelenmesi. *Journal of History School,* 78, 4836-4861.

TEKELİ MEHMET PAŞA CAMİİ'NİN PENCERE ALINLIKLARINDAKİ ÇİNİ SÜSLEMELERİN ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Züleyha ZOR[1]

Öz

Bu makale Antalya'nın tarihi Kaleiçi semtinde bulunan ve Osmanlı döneminin önemli mimari eserlerinden olan, Tekeli Mehmed Paşa Camii'nin iç ve dış kısmında yer alan pencere alınlıklarındaki çini süslemelerin sanatsal analizini konu almaktadır. Caminin III. Murad döneminde önemli idari görevlerde bulunmuş olan Tekeli Mehmed Paşa tarafından kesin tarihi belli olmamakla birlikte 1610'lu yıllarda yapıldığı düşünülmektedir. Caminin en özgün ve dikkat çekici özelliği, iç ve dış pencere alınlıklarında bulunan çini panolarda talik hattıyla yazılmış Münferice Kasîdesi'dir. Bu yönüyle Tekeli Mehmed Paşa Camii, pencere alınlıklarında Ayet veya Hadis yerine bir Kasîde'nin yer almasıyla dünyada bilinen tek örnek olarak öne çıkmaktadır. Caminin süslemesinde 17. yüzyıla ait İznik çinilerinin sır altı tekniği ile bezenmiş karolar taş işçiliği ile kullanılmıştır. Beyaz, lacivert, firuze, yeşil ve mercan kırmızısı renklerle bezenmiş çinilerde hatai, penç, gonca, yaprak, lâle ve rumi gibi klasik Osmanlı motiflerine yer verilmiştir. Söz konusu caminin mimari özellikleri kısaca tanıtıldıktan sonra, özgünlük açısından büyük önem taşıyan çini panolar üzerindeki Münferice Kasîdesi'nin özellikle bezeme üslubu kullanılan motiflerden oluşan kompozisyon ve süsleme anlayışı ayrıntılı bir biçimde çini sanatı açsısından incelenecektir. Çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde yapılmış bu mimari eser hem sanat tarihi hem de Osmanlı hat ve çini sanatı açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır.

[1] Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Tezhip Anabilim Dalı, zuleyhazor@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8312-4206

Anahtar Kelimeler: Çini, Tekeli Mehmet Paşa, Hat, Antalya, Kasîde.

A Stylistical Analysis of the Tile Decorations on the Window Pediments of Tekeli Mehmet Pasha Mosque

Abstract

It is about the artistic analysis of the tile decorations on the interior and exterior of the window pediments of Tekeli Mehmed Pasha Mosque, which is located in the historical Kaleiçi district of Antalya and is one of the important architectural works of the Ottoman period. Although the exact date is not known, it is thought to have been built in the 1610s by Tekeli Mehmed Pasha, who held important administrative positions during the reign of Murad III. The most unique and striking feature of the mosque is the Münferice Qasida written in talik script on the tile panels on the interior and exterior window pediments. In this respect, Tekeli Mehmed Pasha Mosque stands out as the only known example in the world with a Qasida instead of a verse or Hadith on the window pediments. Tiles decorated with the underglaze technique of 17th century İznik tiles were used together with stonework in the decoration of the mosque. The tiles decorated with white, navy blue, turquoise, green and red colors feature classic Ottoman motifs such as hatai, penç, bud, leaf, tulip and rumi. After briefly introducing the architectural features of the mosque in question, the writing technique of the Münferice Qasida on the tile panels, which are of great importance in terms of originality, especially the composition and ornamentation concept consisting of motifs used in the ornamental style, will be examined in detail in terms of tile art. The aim of the study is to reveal the importance of this architectural work built during the Ottoman period in terms of both art history and Ottoman calligraphy and tile art.

Keywords: Tile Art, Tekeli Mehmet Pasha, Calligraphy, Antalya, Ode.

GİRİŞ

Antalya, Anadolu'nun güney kıyısında yer alan ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir yerleşim merkezidir. Kentin tarihi, antik çağlara, M.Ö. 2. yüzyıla kadar uzanır. II. Attalos tarafından kurulan şehir, "Attaleia" adıyla anılmış ve kısa sürede önemli bir liman kenti hâline gelmiştir. Osmanlı hakimiyetine girinceye kadar şehir, Bergama, Roma, Bizans, Ceneviz, Anadolu Selçukluları, Kıbrıs ve Hamid-oğullarının Antalya kolu olan Teke-Oğullarının hakimiyeti altında kalmıştır (Armağan, 2004, s.8).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kesintisiz yerleşimin sürdüğü Antalya, her bir medeniyetin izlerini taşıyan zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Roma döneminde

inşa edilen Hadrian Kapısı, Selçuklu dönemine ait Yivli Minare ve Osmanlı'dan kalan Kaleiçi semti, bu tarihsel sürekliliğin en belirgin örneklerindendir.

Selçuklu döneminde surlarla çevrili kapalı bir şehir olan Antalya Osmanlı döneminde fizikî yönden gelişerek sur dışına doğru yayılmaya başlamıştır. Anadolu'nun güney sahillerinde önemli bir liman ve ticaret merkezi hâline gelmiştir. Çarşı ve pazarların sur dışında yer alması bu gelişmenin göstergesidir. İnşa edilen dinî, sivil ve askerî yapılar, kentin fiziksel dokusunu şekillendirmiştir (Emecen, 1991, s.234). Antalya'nın tarihî kent dokusunu oluşturan ve günümüzde "Kaleiçi" olarak bilinen yerleşim yeri, şehrin tarihsel sürekliliğini mekânsal olarak da yansıtmaktadır. Roma döneminden kalma surlarla çevrili bu bölge, Osmanlı döneminde de önemini korumuş; camiler, medreseler, hamamlar, çeşmeler ve konaklar ile zenginleşerek özgün bir Osmanlı mahalle yapısı kazanmıştır.

Bu bölgedeki dini yapılardan birisi olan Tekeli Mehmed Paşa Camii Antalya Kalesi girişinde ve saat kulesinin arkasında yer alan bir Osmanlı eseridir. Camii, Osmanlı Devleti'nde III. Murad döneminde çeşitli idarî görevlerde bulunmuş olan Tekeli Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Tekeli Mehmed Paşa devlet hizmetine III. Murat'ın ölümünden sonra oğlu III. Mehmed döneminde de devam etmiş Çavuşbaşı ardından silahtar ağalığı ve beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş; 1616 yılında ise Van Valiliği görevini yürüttüğü sırada vefat etmiştir (Yılmaz ve Tuzcu, 2016, s.5). Camii'nin kitabesinde inşa tarihine dair kesin ve net bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı arşivlerindeki tahrir defterlerinde, özellikle 1606 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde Camii'ye ait herhangi bir kaydın yer almadığı bilinmektedir. Tekeli Mehmed Paşa'nın 1616 yılında vefat ettiği göz önüne alındığında, Camii'nin 1606 ile 1616 yılları arasında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Tekeli Mehmed Paşa tarafından 17. yüzyılın başlarında inşa ettirilen bu cami, klasik Osmanlı camii mimarisinin taşrada görülen nitelikli örneklerinden biridir. Tek kubbeli yapısı, düzgün kesme taşla inşa edilmiş cephesi ve iç mekândaki süslemeleri ile dikkat çeken cami, sadece mimarisiyle değil, çini süsleme üslubundaki özgünlükle de ön plana çıkmaktadır (Yılmaz ve Tuzcu, 2016, s.5).

Tekeli Mehmet Paşa Camii Mimarisinin Değerlendirilmesi

Tekeli Mehmet Paşa tarafından, 1600'lü yılların başında tamamen kesme taş işçiliği ile yaptırılan Tekelipaşa Camii, ana kubbeyi destekleyen üç yarım kubbe planında inşa edilmiştir. Tekeli Mehmet Paşa Camii, Antalya Kaleiçi'nde, Antalya Kalesi'nin kuzeyindeki Kale kapısı girişinin batısındadır. Kuzey, Batı ve Doğu yönlerinde üç kapısı bulunan camii, işçilik ve estetik güzellikleri ile

döneminin özelliklerini yansıtırken, mimarisiyle de dikkat çekmektedir (Atik, 2018, s.20).

Kareye yakın dikdörtgen planlı olan harime, doğu, batı ve kuzey cephelerinin ortasında yer alan basık kemerli kapılar aracılığıyla giriş sağlanmaktadır. Doğu, batı ve kuzey cepheler, mimari olarak simetrik bir anlayışla düzenlenmiş; her bir cephede altlı üstlü beşer adet pencere açıklığına yer verilmiştir. Buna karşılık, caminin güney cephesi farklı bir pencere düzenlemesine sahiptir. Üç bölümden oluşan bu cephede, yan kanatlarda ikişer kademeli, orta bölümde ise üç kademeli pencere açıklıkları yer almaktadır. Camii'nin, altıgen bir kasnak üzerine oturan merkezi bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağında, yapıya hem ışık hem de mekânsal derinlik kazandıran 16 adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Caminin kuzey bölümü, 19. yüzyılda gerçekleştirilen onarımlar kapsamında üç kubbe ile tamamlanmıştır. Güney cephenin merkezine eksenine uygun biçimde yerleştirilen mihrap, yapının kıble yönünü belirlemektedir. Mihrabın hemen doğusunda, tamamen mermer malzemeden yapılmış olan minber bulunmaktadır. Harimin kuzeydoğu köşesinde, çıkışı doğu yönünden sağlanan ve 12 basamaklı bir merdivenle ulaşılan, ahşap malzemeden inşa edilmiş kadınlar mahfili yer almaktadır. Bu düzenleme, caminin hem özgün plan şemasını hem de geç dönem ilavelerini yansıtan önemli bir unsurdur (Yılmaz, 1999, s.303).

Kubbe: Camii'nin sıva üzerine kalem işi tekniği ile süslenen kubbe kasnağı daire formundadır. 17. Yüzyıldan itibaren görülen Barok-Rokoko süsleme tekniğinin Ampir üslubunu yansıtan üç yapraklı palmet motifleriyle kurgulanmıştır. Yassı bir saksı formundan çıkan bu palmetlerin aralarına ve yan yüzeylerine, kompozisyonun bütünlüğünü destekleyen minimalize edilmiş yaprak motifleri serpiştirilmiştir. Kubbenin kasnağı boyunca bu iki motif grubunun ritmik ve ardışık düzenlemesi, bezemenin temel görsel düzenini oluşturmaktadır. Motiflerin ulamasını sağlayan mızrak uçlu süslemeler ise, kompozisyonun genel yapısından farklı olarak, palmet motifinin üst kısmından çıkan ve üç kademeli biçimde yukarı doğru gelişen yaprak dizisi ile yüzey tezyinatı zenginleştirilmiş; kompozisyon, nihayetinde yeniden bir palmet motifiyle sonlandırılarak simetrik ve dengeli bir görsel kapanış sağlanmıştır.

17. yüzyıldan itibaren görülen Barok-Rokoko süsleme tekniğinin kubbesinin göbek kısmına Kur'an-ı Kerim'in 112. Suresi olan İhlas suresi yazılmıştır. Kubbe eteğinde ise saksı ve çiçek motifleri arasındaki kuşağa Kur'an-ı Kerim'in 48. Suresi olan Fetih Suresi güzel bir kalem işçiliği ile yazılmıştır (Yılmaz ve Tuzcu, 2016, s.5).

Mihrap: Mihrap alınlığında Al-i Imran Suresi 3/37. Ayet olan " Külle mâ dehale aleyhà zekeriyye'I-Mihrâb" ayeti yarı silinmiş bir haldedir (Yılmaz ve Tuzcu, 2016, s.5).

Minber Kapısı: Minberin kapı alınlığında silik bir durumda "La ilahe illallah, MuhammedünRasulullah" yazısı mevcuttur. (Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed (s.a.v.) O'nun Rasulüdür) (Yılmaz ve Tuzcu, 2016, s.5).

Tekeli Mehmet Paşa Camii pencere alınlıklarındaki çinili panolarda yer alan Münferice Kasidesi ve camiinin harim kısmında yer alan bütün hat yazılarının hattatı belli değildir. Osmanlı hat geleneğinde hattatlar genellikle imzalarını metnin son satırının altına atarlar; ancak Tekeli Mehmet Paşa Camii'ndeki çini panoların ikinci yarısına ait bölümler günümüze ulaşmadığı için mevcut panolarda hattat imzasına rastlanmamaktadır (Atik, 2018, s.22).

Son cemaat yerinin iç tarafındaki alınlıkta, Elmalı'daki Ömer Paşa camiinde olduğu gibi, hattatın ismi ile tarih bulunabileceği akla gelmektedir. Her iki camide talik, sülüs yazılar aynı karakterde ve aynı hattatın elinden çıkmış olması muhtemeldir. Yine aynı yüzyılda Elmalı'daki Ömer Paşa Camii ve İstanbul'daki Tophane camiinin çinileri aynıdır. Esasen iki cami çinileri de aynı zamanda sipariş edilmiştir (Ünal, 1974, s.4). İznik çinisi olması nedeniyle bu üç camiinin de çini özellikleri birbirine benzer niteliktedir. Çini panoların süslemesinin kimin tarafında yapıldığı belli olmamakla birlikte aynı atölyeden sipariş edildiği düşünülmektedir. İçerisinde, özellikle Mimar Sinan tarafından geliştirilen altıgen plan şemasının taşrada uygulandığı en başarılı örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu plan şeması, merkezi kubbeli yapı anlayışının geometrik zemin üzerine oturtulduğu, simetrik bir mekânı ifade etmektedir.

Camii, günümüzde orijinal yapısını korumakla birlikte, çeşitli dönemlerde yapılan müdahaleler sonucunda bazı özgün unsurlarını yitirmiştir. Tam tarihi kesin olarak tespit edilemeyen bir onarım süreci sırasında, harim ile son cemaat mahalli arasında yer alan duvarın tamamen kaldırıldığı ve bu bölümün harim mekânına dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Bu müdahale, caminin iç mekân kurgusunda plan bütünlüğünü etkileyen yapısal bir değişiklik oluşturmuştur. Bu durum, caminin mimari kimliği açısından önemli bir farklılığa yol açmamıştır (Kılıç, 2015, s.69).

Dönemin Çini Sanatına Genel Bakış

Çini kelimesi Osmanlıca'da Çin'e ait anlamında olup Çin isminden türetilmiştir. Çeşitli biçimlerdeki levhaların renklendirilip sırlanarak fırınlanması sonucu eriyen sırın çini hamurundan yapılmış levha üzerinde meydana getirdiği

koruyucu saydam tabaka çini sanatının esası olmuştur. Kullanıldığı mimari süslemeye solmayan bir renklilik katmıştır (Yetkin, 1993, s.329).

İlk örnekleri, tuğla üzerine renkli sırın kullanılması ile eski Mısır ve Mezopotamya'da görülmektedir. Sırlı levhaların İslamiyet'ten önce Uygurlar tarafından kullanılmış olması bu tekniğin Türk sanatındaki köklü geçmişini göstermektedir. Bu sanat sürekli gelişmesini asıl İslam sanatında ve daha çok İslamiyet'ten sonraki Türk sanatında ortaya koymuştur. Karahanlılar, Gazneliler ve Harzemşahlar'ın mimari eserlerinde çini süslemelerin kullanıldığı görülmektedir (Yetkin, 1993, s.329).

Çininin sürekli mimaride kullanılması ve geliştirilmesi Büyük Selçuklularla başlamıştır. Bu dönemde tuğla süslemelerle birlikte firuze (açık mavi) renkte mozaik çini süslemeler kullanılmıştır. 12. yüzyıl sır altı ve sır üstü tekniği ile yedi rengin belirlendiği minai tekniğinde çinilere rastlanılmıştır (Aslanapa, 2021, s.318).

13. yüzyıl boyunca en parlak gelişme Anadolu'da görülmektedir. Anadolu'daki ilk çini merkezi Konya'dır. Selçuklu mimarisini dekore eden çinilerde dört ana form tespit edilmektedir. Bunlar: Yıldız Formlu Çiniler, Haç Formlu Çiniler, Levha Çiniler ve Çeşitli Formlu Çini Mozaiklerdir. Minarelerde çini malzeme bilhassa Selçuklu devri eserlerinin özelliği olarak dikkat çeker. Tuğla minarelerde sırsız tuğlaların meydana getirdiği çeşitli düz ve desenli örgülerin arasında çini çoğunlukla sırlı tuğla şeklinde kullanılır. Sırlı tuğlalar dikdörtgen, kare, daire formlarıyla geometrik kompozisyonlar meydana getirmek üzere yerleştirilebildiği gibi daha küçük parçalar kesilerek sırlı tuğla mozaik veya çini mozaik şeklinde de işlenebilir (Öney, 1976, s.16-17 ve Yılmaz, 2006, s.507).

Erken Osmanlı döneminde Çini merkezi Bursa olmuştur. Renklerde firuze ve mor rengin yanına sarı, yeşil ve beyaz renk eklenerek zenginleştirilmiştir. Sarı çinilerde altın yaldız kullanılmıştır (Aslanapa, 2021, s.322).

15. ve 17. yüzyıllarda çini merkezi İznik'tir. İznik atölyelerinde sır altı tekniği uygulanmaktadır. Renk olarak o dönemde kabarık mercan kırmızısı İznik atölyelerinin önemli bir buluşudur. Bununla beraber firuze, mavi, zeytin yeşili, açık lacivert, beyaz ve siyah rengin sır altına uygulaması dünyada eşi olmayan teknik bir başarısıdır (Öney, 1976, s.72). Desenlerde hatai rumi ve bulut kompozisyonları devam ederken, Kara Memi'nin ekolü olan lâle, karanfil, gül, sümbül, zambak gibi natüralist üslupta çiçeklerin yanında selvi, bahar dalı gibi kompozisyonlar serbest tasarımlara imkân vermiştir (Bakır, 1993, s.13). Yeşil, mavi, beyaz renkteki hançer gibi kıvrılan saz yolu üslubundaki iri yapraklar çiçeklerin arasını doldurmaktadır (Aslanapa, 2021, s.324). Bu dönemdeki

süslemeler motiflerin kompozisyondaki yerlerine göre iki grupta toplanmak mümkündür. Birinci grup desenin merkezini oluşturan büyük ve detaylı motifler olup, ikinci grup ise deseni zenginleştiren, boşlukları dolduran küçük ve sade yardımcı motiflerdir. Bu Motifleri bitkisel motifler, bulut, rumi, çintemani, şemse, palmet, geometrik motif, yazı ve figür olarak gruplayabiliriz (Birol, Derman, 2013, s.3).

Tekeli Mehmet Paşa Camii Çini Alınlıklarının Sanatsal Açıdan Değerlendirilmesi

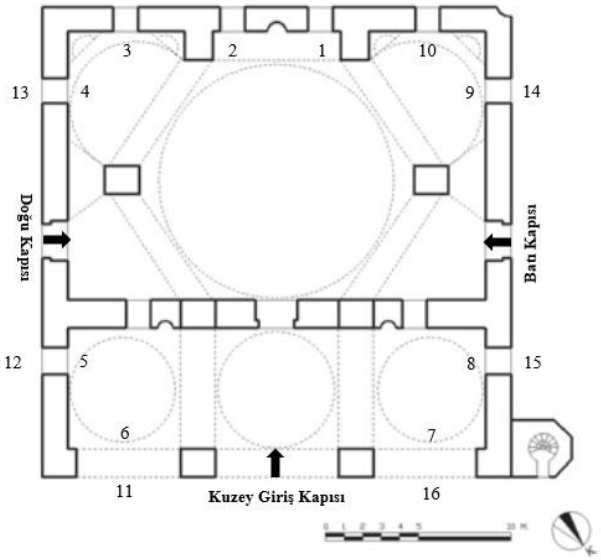
Antalya'nın Osmanlı dönemine ait en önemli dini yapılarından biri olan Tekeli Mehmet Paşa Camii, İslam hat, edebiyat ve çini sanatlarının bir araya geldiği nadir örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle caminin iç ve dış mekânlarında yer alan pencere alınlıklarında 12 adet çinili pano bulunmaktadır. Edebi bir eser olan Münferice Kasidesi çini sanatıyla süslenerek estetik bir yapı ortaya koymuştur. Bu uygulama, bilinen diğer Osmanlı camilerinde rastlanmayan, tekil ve dönemine göre yenilikçi bir süsleme anlayışını temsil etmektedir. Çini panolar, klasik Osmanlı çini sanatında sıklıkla tercih edilen geleneksel motif ve renk anlayışı ile hazırlanmış kompozisyonlardan oluşmaktadır. Desenler hazırlanırken rumi, hatai ve yarı stilize çiçekli bitkisel motiflerle oluşturulmuştur. Bu süsleme unsurları hem sanatsal bütünlük sağlamakta hem de hat sanatıyla edebî metnin uyum içinde algılanmasını desteklemektedir.

Münferice Kasidesi, camiinin iç mekânı içerisinde toplamda on adet pencere alınlığına çini panolar aracılığıyla aktarılmıştır. Bu alınlıklar şu şekilde konumlandırılmıştır: kıble cephesi dört pencere alınlığı, doğu, batı ve kuzey cepheleri her birinde iki pencere alınlığı her alınlıkta yer alan sivri kemerli ve yarım daire biçimli panolar, metnin akışına uygun şekilde düzenlenmiştir.

Metnin ilk bölümü **"**Eûzü-Besmele**"** ile başlamakta olup, bu başlangıç levhası caminin ruhaniyetine uygun bir geçiş unsuru olarak dikkat çekmektedir. Mihrabın sağında başlayarak sola doğru ilerleyen pencereler içerisinde bulunan çini panolar, Münferice kasidesini her biri üç beyitten oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Üstte bir beyit, altta ise iki beyit şeklindedir. Caminin iç kısmında yer alan dokuz panoda toplamda 27 beyit yer almaktadır. Bunlar, kasidenin asıl kırk beyitlik yapısının ilk 23 beytini kapsar. İlk levhanın ardından gelen bu beyitlere, kasidenin başına ilhak edilen (eklenen) dört beyitlik bir tahmis bölümü eşlik etmektedir. Bu ekleme, söz konusu kasidenin mevcut nüshalarındaki farklı varyantlarını ve okunma biçimlerini göstermesi bakımından da önemlidir. Tekeli

Mehmet Paşa Camii'nde yer alan Münferice Kasidesi'nin uygulanışında, bugün tüm panoların görünür durumda olmadığı dikkat çekmektedir. Yapılan saha araştırmaları ve mimari gözlemler, caminin doğu cephesindeki kıbleye yakın pencere alınlığında kasidenin 3., 4. ve 5. beyitlerinin yer aldığını göstermektedir (Atik, 2018, s.22).

Bununla birlikte, doğu cephesindeki diğer pencere alınlığında yer alan ve 6., 7. ve 8. beyitleri içeren çini pano ile kuzey cephesindeki pencere alınlığında bulunan 9., 10. ve 11. beyitlere ait panolar, Necmi Atik'in 2018 yılında yayımladığı makalesinde de belirtildiği üzere, zamanla sıva ile kaplanmış durumdaymış. Ancak 2018 yılında başlatılan ve 2021 yılında tamamlanan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında bu kayıp çini panolar yeniden gün yüzüne çıkarılmıştır. Söz konusu çini panolar, tarafımdan fotoğraflanarak belgelenmiş ve bu makalede sanatsal açıdan incelenerek değerlendirilmiştir.

Görsel 1. Tekeli Mehmet Paşa Camii, Çini panoları planı

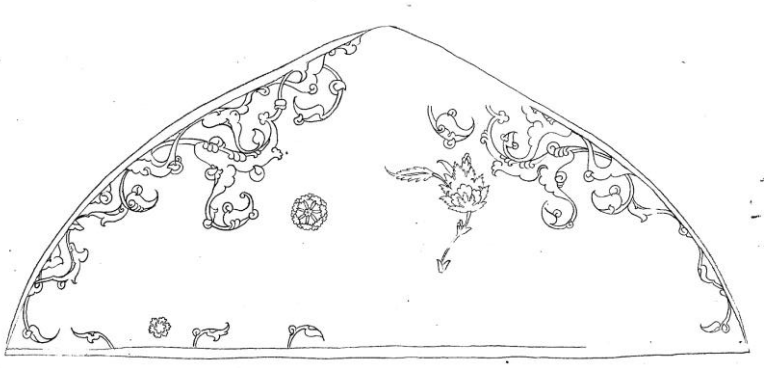
Plan şeması incelendiğinde, caminin doğu ve batı yönlerinde yer alan girişler ile kuzey cephesindeki ana giriş, mekâna çok yönlü bir ulaşım sağlamaktadır. Ana kubbenin altında yer alan geniş harim, dört yanda yer alan payelerle desteklenmiş ve yanlarda daha küçük kubbeli mekânlarla çevrilmiştir. Cami planında numaralandırılmış pencereler, çini süslemelerin yer aldığı panoların konumlarını göstermektedir. Özellikle 1 numaralı çinili panoda Eûzü besmele ile başlayıp 2

numaralı çinili panoda Münferice Kasidesi'nin ilk beyitleri yer almaktadır. 3, 4, 9 ve 10 numaralı pencereler, ana harim kısmının kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde yer almakta olup, çini panolar açısından oldukça dikkat çekicidir. Son cemaat mahalli olarak adlandırılan kuzey cephesindeki 5, 6, 7, 8 numaralı panolar da bir o kadar kompozisyon anlamında detaylı süslenmiştir. Kuzey giriş kapısının dışında her iki tarafında bulunan pencere alınlıklarında yer alan çinili panolar 11 ve 16 numaralıdır.

Çinili Panoların Üslup Analizi

Görsel 2. 1 Numaralı Pencere Alınlığı

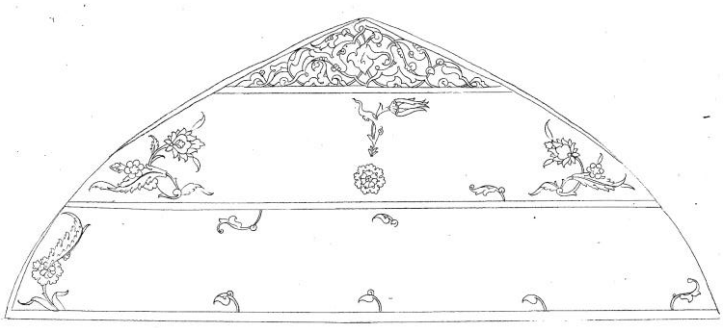
Görsel 3. 1 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

"Eûzü-Besmele" ile başlayan çinili pano mekânın ruhaniyetine uygun olarak mihrabın sağına yerleştirilmiştir, diğer çini panolar mihrabın solundan başlayarak devam eder. Genellikle çini panolarda kasidenin üç beyti yer alırken bir numaralı panoda besmele istifi yer almaktadır. Yarım daire ve sivri kemerli olarak düzenlen çinili pano, kobalt (mavi) zemin üzerine beyaz renk ile yazılan "Ta'lik"

hatlı eûzü-besmele istifi dengeli bir şekilde yerleştirmiştir. Kompozisyon tasarlanırken düzeni oluşturmak adına kurgulanan tasarım öğeleri bitkisel ve rumi motifleri ile bezenmiştir "Eûzü" kelimesinin her iki yanında hurdelenmiş sarmal rumiler 16. yüzyıl çini sanatının göz alıcı rengi olan kabarık mercan kırmızısı ve beyaza boyanarak detaylandırılmıştır. Yazının ortasında başlayan serbest kompozisyon düzeni içinde ilerleyen bitkisel menşeili hatai motifi kullanılmıştır. Yüzyıl itibari ile natüralist üsluplu çiçeklerin serbest bir biçimde uygulandığı kompozisyonlara güzel bir örnek teşkil etmektedir. Desenin sonsuz düzlemde yayılmışçasına tasarlanmış hissi veren kompozisyon çini panonun altında rumi motiflerin gelişi güzel çıktığı görülmektedir. Yine kompozisyonun merkez noktasında bulunan yedi yapraklı bitkisel grupta yer alan penç motifi turkuaz, kırmızı ve siyah kontur ile bezenmiştir. Ta'lik besmele oldukça düzgün ve dengede bir estetik düzen içerisinde yazılmıştır. Rumi kompozisyonlar yazının her iki yanına simetrik bir şekilde çevrelenmiş hissi uyandırmaktadır.

Görsel 4. 2 Numaralı Pencere Alınlığı

Görsel 5. 2 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

2 numaralı pencere alınlığı Kobalt zemin üzerine beyaz renkle yazılan ta'lik hat, kasidenin üç beytini kapsamaktadır. Çinili panonun sivri tepe kısmında yer alan orta bağ rumi anahtar görevi görerek simetrik bir şekilde pîçîde rumiler ile süslenmiştir. Orta bağ, rumi kompozisyonlarda yer alan helezonların birleşip yeniden iki kola ayrıldığı noktalara yerleştirilen motif türüdür.

Bu motifler, desenin akışını sağlayan yapısal bağlayıcılar olarak önemli bir işlev görür. Orta bağ rumileri, özellikle helezonların birbirine bağlandığı geçiş noktalarında kullanıldıkları için kompozisyonun bütünlüğü açısından belirleyici bir role sahiptir. Desenin üst kısımlarında simetrik biçimde yerleştirilen rumi motiflere ise "tepelik" adı verilir. Tepelikler, zaman zaman hançer ya da tığ biçiminde stilize edilmiş formlarda da karşımıza çıkabilir (Özkeçeci, 2007, s.86).

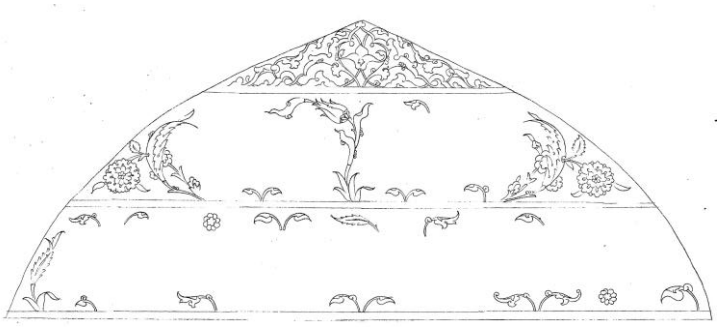
Rumiler turkuaz ve kobalt (mavi) iç ve dış zemin boyanarak birbirinden ayrılmıştır. Rumiler kabarık mercan kırmızısı ile hurdelenmiş siyah renk ile kontur çekilmiştir (bkz. Görsel 4, 6, 8,) Orta kısımdaki çini karoyu ikiye bölmek suretiyle yerleştirilen lâle motifi yazının her iki tarafını simetrik bir şekilde dengelemektedir. Lâle beyaz zemin üzerine kırmızı ve yeşil ile renklendirilmiştir (bkz. Görsel 4, 6, 8,). Hemen altında yer alan penç motifi kompozisyonda zahiri bir ipliğin devamı algısını yaratmaktadır. Bu düzlemde simetrik bir şekilde tasarlanmış desen, serbest bir dal üzerinde hatai motifi ve hançer yaprağı ile tamamlanmıştır. Yine simetrik olarak tasarlanan desenin sol alt köşesinde yer alan penç motifinin delerek içerisinden çıkan hançer yaprağı desenin sağ tarafında bulunmamaktadır. Motifler beyaz zemin üzerine turkuaz ve kırmızı renkle süslenerek siyah kontör çekilmiştir. Çinili panonun etrafı 1cm turkuaz cetvel ile sınırlandırılmıştır.

Osmanlı dönemi tezhip, çini ve ebru gibi geleneksel sanatlarda sıkça karşımıza çıkan lâle figürü, Tasavvufî düşünce sisteminde, doğada yer alan birçok unsur gibi lâle de sembolik bir anlamla yüklü olup, özellikle Allah'a yönelen âşık dervişin metaforik temsili olarak değerlendirilmiştir. Lâlenin dikey formu, teklik ve birlik fikrini, yani "tevhid" ilkesini çağrıştırırken, baş kısmının hafifçe eğik duruşu ise dervişin Hak karşısındaki teslimiyetini, içsel tevazuunu ve derin saygısını simgeler. Bu duruş, sadece fiziksel bir biçimsel özellik değil; aynı zamanda kulun benliğinden arınarak ilahi aşkta yok oluşunu, Allah'a erişme arzusunu yansıtan bir duruş olarak yorumlanmaktadır.

Arap harfleriyle yazıldığında "lâle" kelimesinin ebced değeri ile "Allah" lafzının ebced değeri arasındaki denkliğe yapılan göndermeler, bu çiçeğe kutsal bir boyut da kazandırmıştır. Bu bağlamda lâle, sadece bir süsleme unsuru değil; aynı zamanda tevhid düşüncesinin ve Allah'a duyulan aşkın simgesidir Özk

Görsel 6. 3 Numaralı Pencere Alınlığı

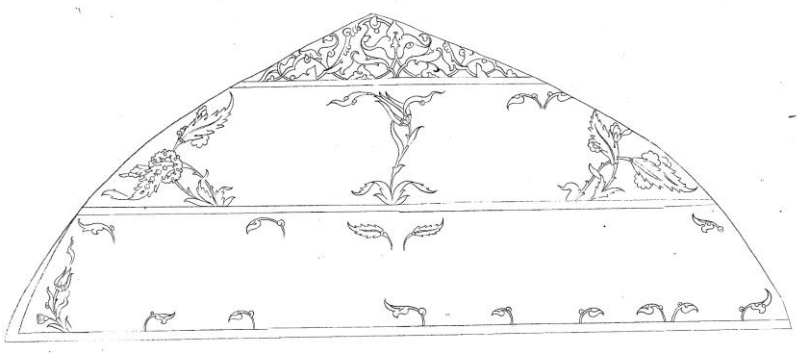

Görsel 7. 3 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

3 numaralı Çini panoda yine kobalt zemin üzerine beyaz renkle yazılan ta'lik hat yer almaktadır. Çinili panonun sivri tepe kısmında yer alan orta bağ rumi simetrik bir şekilde pîçîde rumiler ile süslenmiştir. Turkuaz zeminin hâkim olduğu tepelik kısım kobalt mavisi ile sonuçlandırılmıştır. Orta alanda yer alan kasidenin ilk beytinde, hazırlanan desen sanki yazıyı kuşatmış gibi tasarlanmıştır. Yine çinili panonu tam ortasında yer alan lâle motifi beyaz zemin üzerine kırmızı renk ile detaylandırılmış yeşil yapraklarla bezenmiştir. Kompozisyonun her iki tarafında simetrik olarak yerleştirilen kıvrımlı bir dal üzerinde, hançer yaprağını delerek içinden geçen penç motifi, küçük yapraklarla tamamlanmıştır. Ayrıca hançer yaprağının sağ ve sol tarafına birer yarım penç motifi eklenmiştir. Motif beyaz zemin üzerine turkuaz renkle boyanmış kırmızı ile detaylandırılmıştır hançer yaprakların sırt kısımları kırmızı olup siyah renkle kontur çekilmiştir. Panonun son kısmında yer alan basit yapraklar ve rumiler hat yazısının altına ve üstüne serpiştirilmiştir. Çinili panoların tümünde olduğu gibi etrafı 1cm turkuaz cetvel ile sınırlandırılmıştır.

Görsel 8. 4 Numaralı Pencere Alınlığı

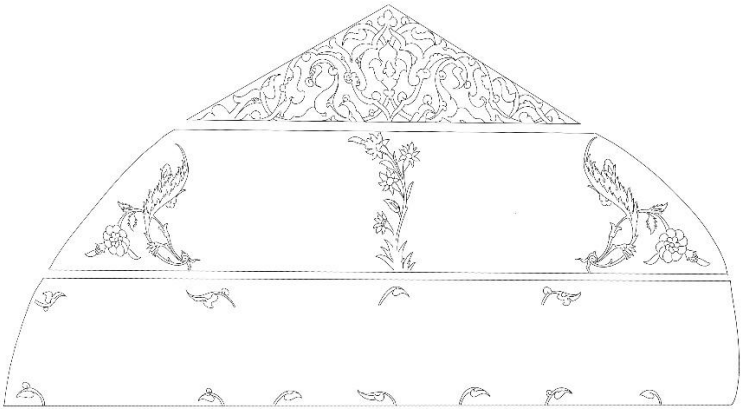

Görsel 9. 4 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

4 numaralı pencere alınlığında da (bkz. Görsel 4, 6,) olduğu gibi tepe kısmında benzer orta bağ rumi kullanılmıştır. Beytin yer aldığı orta kısımdaki karolarda natüralist üsluplu çiçekler kullanılmaya devam etmiştir. Yapraklarla kuşatılan lâle motifi çinili panonun orta kısmında yer almaktadır. Solunda hançer yaprağı ile detaylandırılmış bir penç motifi yer alırken bu kez simetrisinde hançer yaprağı tekrar edildiği halde penç motifi kullanılmamıştır. Pencere alınlığının altında yer alan karolarda (bkz. Görsel 4, 6,) gibi serbestçe beytin etrafına dağıtılan yaprak ve rumi motifi bu panoda da gözlenmektedir. Sol alt köşede sadece bu panoda farklı olarak küçük bir lâle motifine yer verilmiştir.

Görsel 10. 5 Numaralı Pencere Alınlığı

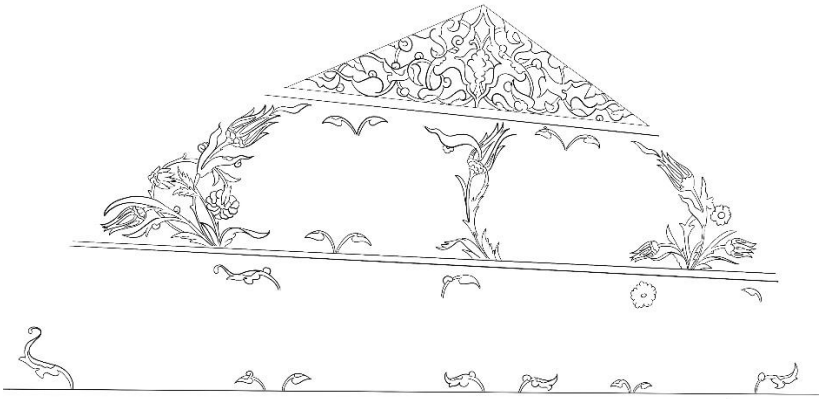

Görsel 11. 5 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

5 numaralı pencere alınlığı 2018'e kadar sıva ile kapatılmış olup 2021'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyon çalışması sonrasında açığa çıkmıştır. Diğer panolar gibi kobalt zemin üzerine beyazla yazılan kasidenin üç beyti ta'lik hattı ile bu panoda yazılmış, diğer çinili pencere alınlıklarında olduğu gibi kompozisyon tasarımında da benzerlik gösteren (bkz. (Görsel 2, 4, 6, 8) natüralist üsluplu çiçeklere yer verilmiştir. Tasarımın merkezinde yer alan "Bahar dalı" motifi dikkat çekmektedir. Böylelikle çini panolarda merkezde kullanılan lâle, gül, bahar dalı ve penç gibi motiflerin, eserin edebî kısmı ile anlam bakımından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Görsel 12. 6 Numaralı Pencere Alınlığı

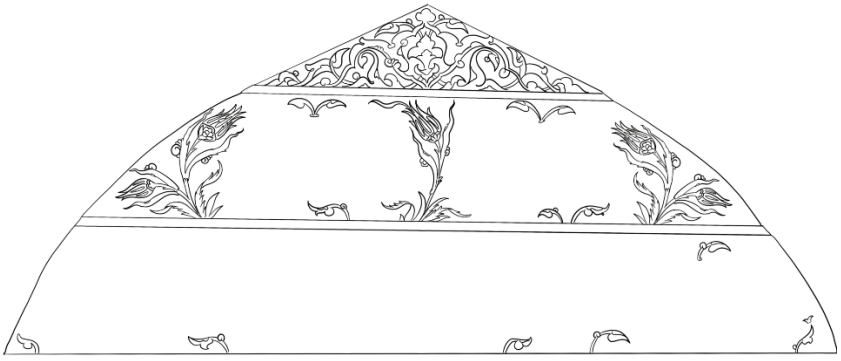

Görsel 13. 6 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

6 numaralı pencere alınlığındaki çini pano yine sıva altında olup Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün restorasyon çalışmaları sonucunda gün yüzüne çıkarılmıştır. Çini panoda diğer panolarda olduğu gibi simetrik bir kompozisyon kurgusu içerisinde tasarlanmış olup tepelik orta bağ rumi motifi diğer panolar ile benzerlik göstermektedir. İlk beytin yer aldığı orta çinili karoda merkezde bulunan lâle motifi hançer yaprak içinden geçirilerek farklı bir desenle oluşturulmuştur. Bu panoda lâle motifinin çokça kullanılması dikkat çekmektedir. Merkez motifinin sağında ve solunda yer alan desenler bu panoda simetrik değildir. Sol tarafta yer alan çiçek demetinde lâle, gül ve gonca, sağ tarafta ise üç adet lâle ve küçük bir penç motifi kompozisyona dahil edilmiştir. Motifler diğer panolarda görüldüğü gibi aynı renklerle boyanmıştır.

Görsel 14. 7 Numaralı Pencere Alınlığı

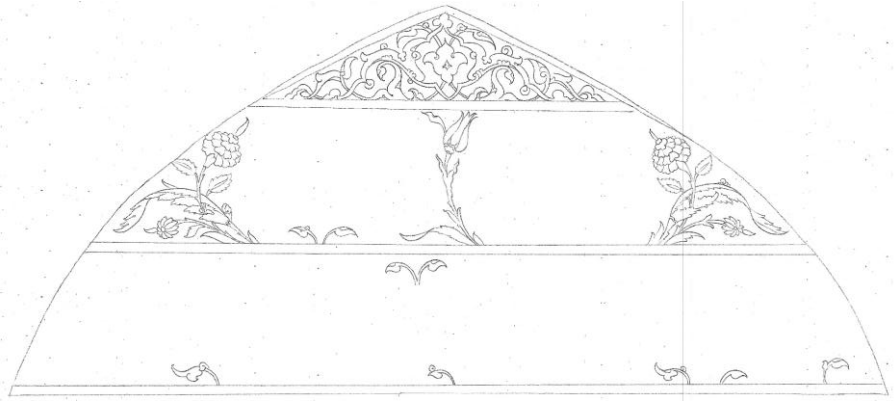

Görsel 15. 7 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

7 numaralı pencere alınlığının tepelik formu orta bağ rumi motifi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu panoda daha belirgin olarak görülen rumi motifi simetrik bir şekilde düzenlenmiş ve hurdelenmiştir. Ruminin "pîçîde" çeşidi bu çinili panoda görülmemektedir. Diğer panolarda olduğu gibi rumi desenin alanı turkuaz ve kobalt renkleri ile zemini boyanmıştır. Orta karoda bulunan beytin ilk mısranın merkezinde yine bir lâle motifi yer almaktadır. Kompozisyon simetrik olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. Lâle motifinden oluşan bir demet her iki tarafa yerleştirilmiştir.

Görsel 16. 8 Numaralı Pencere Alınlığı

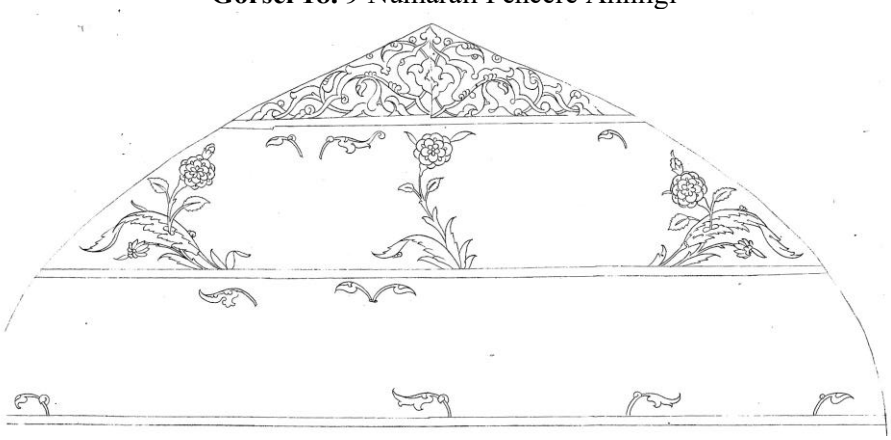
Görsel 17. 8 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

8 numaralı pencere alınlığındaki tepelik formu da diğer panolardaki gibi orta bağ rumi motifi kullanılarak oluşturulmuştur. Çinili panonun merkezinde yine bir lale motifi görülmektedir. Panonun merkezinin sağında ve solunda simetrik olarak yer alan gül motifi, hançer yaprağı ile kırılmış bir dal üzerinde yer alır.

Gül, özellikle Osmanlı kültür çevresinde yalnızca estetik bir unsur değil, aynı zamanda derin bir manevi temsiliyet taşıdığını göstermektedir. Gül motifi hem yazma eserlerde hem de mimari süslemelerde merkezi bir sembol olarak yer almakta; bu yönüyle hem görsel kültür hem de tasavvufi düşünce dünyasıyla sıkı bir ilişki içinde varlık göstermektedir. Nitekim gül, tasavvufi gelenekte Hz. Muhammed'in manevi güzelliğinin sembolü olarak yorumlanmıştır. Böylece bu motif geleneksel sanatlarda önemli bir değer taşımaktadır (Demiriz, 1981, s.33).

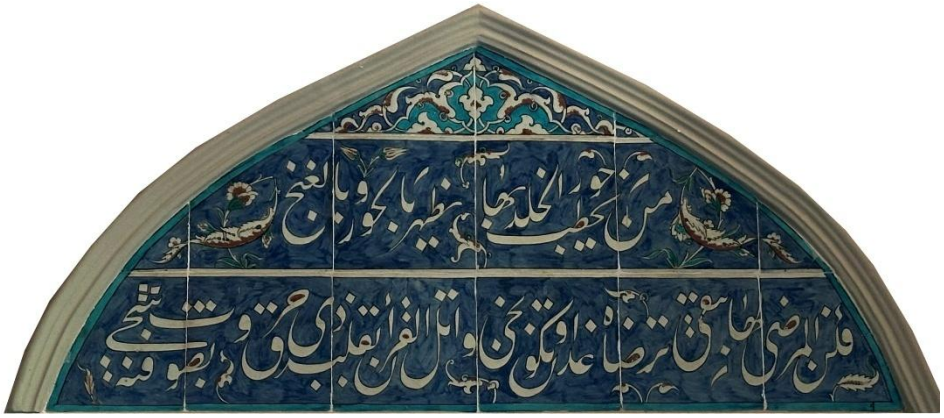

Görsel 18. 9 Numaralı Pencere Alınlığı

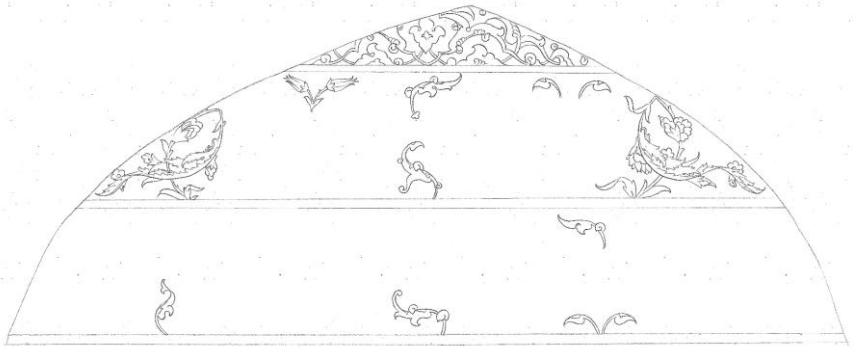

Görsel 19. 9 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

9 numaralı pencere alınlığındaki tepelik formu da diğer panolardaki gibi orta bağ rumi motifi kullanılarak oluşturulmuştur. Çini panonun tam merkezinde yer alan gül motifine desenler simetrik bir şekilde sağına ve soluna yerleştirilmiştir. Diğer çinili panolardan farklı olarak kullanılan gül motifi bu panoda kuş bakışı şekliyle yorumlanmıştır. Hançer yapraklarını delerek kırılan gül dalı küçük bir penç motifi ile bir çiçek buketi şeklinde panonun her iki yanında yer almaktadır.

Görsel 20. 10 Numaralı Pencere Alınlığı

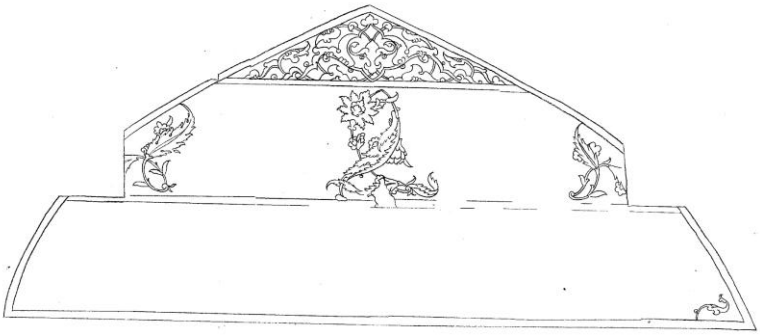

Görsel 21. 10 Numaralı Pencere Alınlığı Desen Çizimi

10 numaralı pencere alınlığındaki tepelik formu da diğer panolardaki gibi orta bağ rumi motifi kullanılarak oluşturulmuştur. Zemin rengi kobalt olup beyit beyaz renkle yazılmıştır. Kompozisyonun merkezinde herhangi bir motife yer verilmeyen desen yine simetrik bir şekilde kırılan hançer yaprağıyla oluşturulmuş çiçek buketi, penç ve gonca motifleri ile tamamlanmıştır. Desenin beyti kapsadığı boşluklar rumi ve küçük yapraklarla doldurulmuş orta karoda iki tane lale motifi sağa ve sola dönük halde yerleştirilmiştir. Diğer panolarda olduğu gibi turkuaz cetvel ile bitirilen kompozisyon bu panoda da yenilenmiştir.

Görsel 22. 11 Numaralı Dış Pencere Alınlığı

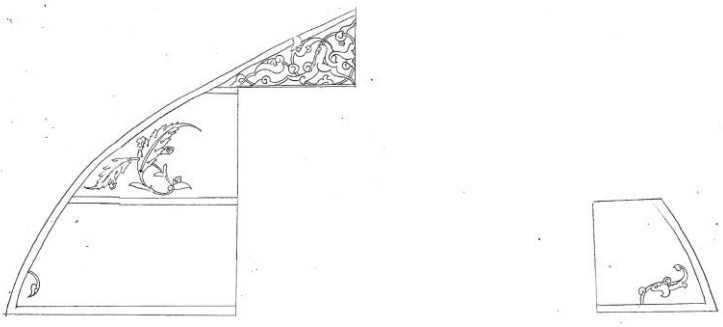

Görsel 23. 11 Numaralı Dış Pencere Alınlığı Desen Çizimi

11 numaralı dış pencere alınlığındaki tepelik formu da diğer panolardaki gibi orta bağ motifi rumi kullanılarak oluşturulmuştur. Çinili panoda daha önce eksik olan parçalar tamamlandığı için motiflerde bütünlük çok fazla sağlanamamıştır. Desenin merkezinde bir dal üzerinde hançer yaprağı ve hatai motifi ile birleştirilerek uygulanan desen görülmektedir. Kompozisyonun sağında ve solunda sarmal hançer yaprakları sol tarafta görülürken sağ tarafta kırık olan parçadan dolayı gözükmemektedir. Fakat mevcut karo üzerinde bulunan kırık yaprak görseli bize desenin simetrik olduğu fikrini vermektedir.

Görsel 24. 16 Numaralı Dış Pencere Alınlığı

Görsel 25. 16 Numaralı Dış Pencere Alınlığı Desen Çizimi

16 numaralı dış pencere alınlığı sonradan bulunan çini parçalar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyon sırasında onarılmıştır. Bu yüzden karolar çok parçalı olduğu için desenler net değildir. Tepelik formu da diğer panolardaki gibi rumi orta bağ motifi kullanılarak oluşturulmuştur. Rumili anahtar kısmı kırık olsa da düzgün bir desen çizilmiştir. Rumiler hurdelenmiş pîçîde rumi kullanılmamıştır. (bkz. Görsel 22) Dış panoda kullanılan sarmal hançer yaprağı 16 numaralı çinili pano deseninde kullanılmıştır.

SONUÇ

Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin pencere alınlıklarında yer alan çini süslemelerini üslup bakımından inceleyerek, sanat tarihi disiplinine bağlı olarak görsel analiz ve betimsel çözümleme yöntemleriyle yürütülmüştür. Yerinde yapılan saha

incelemeleri ve fotoğraflama çalışmaları sayesinde camideki pencere alınlıkları detaylı biçimde belgelenmiştir. Panoların kompozisyonları, motif düzenleri, kullanılan renkler, teknik özellikler ve yazı biçimleri dikkatle analiz edilmiştir. Restorasyon sürecine dair belgeler ve literatürdeki kaynaklar da değerlendirilerek panolardaki değişiklikler, özgünlük durumu ve koruma süreçleri takip edilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda Tekeli Mehmet Paşa Camii'nde iç mekânda 10, dış cephede ise 2 olmak üzere toplam 12 adet çinili pano yer aldığı tespit edilmiştir. Bu panoların çoğunda Münferice Kasidesi'nin beyitleri talik hatla yazılmış olup; yazı ile bezeme arasında dengeli ve simetrik bir ilişki kurulmuştur. Panolar genellikle kobalt (lacivert) zemin üzerine beyaz renkle yazılmış olup, motifler mercan kırmızısı, turkuaz, yeşil ve siyah kontürlerle detaylandırılmıştır. Kompozisyonlarda klasik Osmanlı süsleme sanatının karakteristik motifleri olan Rumi, hatai, penç, gonca, hançer yaprağı, bahar dalı, lale ve gül yoğun biçimde kullanılmıştır.

Her pano genellikle üç beyit içerecek şekilde düzenlenmiştir. Panoların üst kısmında yer alan "tepelik" bölümlerinde Rumi orta bağ motifleri, yazının çerçevesinde ise simetrik bitkisel kompozisyonlar dikkat çekmektedir. Özellikle merkezî motif olarak seçilen lâle ve gül gibi çiçekler, sadece estetik değil; aynı zamanda tasavvufi anlamlar da taşımaktadır. Lâle motifi Allah'a duyulan aşkı ve teslimiyeti simgelerken; gül motifi Hz. Muhammed'in ruhani temsilidir. Bu semboller sayesinde kasidenin edebi derinliği görsel bir anlatımla pekiştirilmiştir.

Restorasyon öncesinde sıva altında kalan bazı panolar 2018–2021 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalarla yeniden gün yüzüne çıkarılmış, bu sayede özgün kompozisyonların bütünlüğü yeniden değerlendirilebilmiştir. Özellikle doğu cephesindeki panoların büyük kısmı bu restorasyon sayesinde tekrar görünür hale gelmiş ve makalede ilk kez görseli verilerek desen analizi yapılmıştır.

Üslup bakımından değerlendirildiğinde panolar, 17. yüzyıl İznik çinilerinin teknik ve yöntem özelliklerini taşımakla birlikte; kullanılan motifler ve renk kompozisyon açısından oldukça uyumludur. Hat ile bezemenin bütünleşmesi, görsel kompozisyonun sadece estetik değil, anlam katmanlarıyla da zenginleşmesini sağlamıştır. Bu yönüyle Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin çini süslemeleri, klasik Osmanlı mimarisi içinde şiir, hat ve çini sanatlarını birlikte gördüğümüz nadide bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yapılan restorasyon çalışmaları, çinilerin görünür hale gelmesini ve sanatsal değerlerinin tekrar gündeme taşınmasını sağlamış; bu da yapının hem kültürel miras bağlamında hem de sanat tarihi açısından yeniden değerlendirilmesine imkân tanımıştır.

Sonuç olarak, Tekeli Mehmet Paşa Camii pencere alınlıklarındaki çinili süslemeleri ile Osmanlı mimarisinde klasik dönem İznik çini üslubunun yerel formlarıyla nasıl bezendiğini gösteren önemli bir örnektir. Bu çalışma, edebiyat, hat sanatı ve çini süslemesinin bir arada kullanıldığı bu nadide mimari yapının, Osmanlı sanatındaki konumunu daha görünür kılmayı ve sanat tarihi literatüründeki yerine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Armağan, L. (2004). XVI. Yüzyılda Antalya'da dini ve sosyal yapılar ve şehrin demografik durumu üzerine bir araştırma. *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 23(36), 7-34.

Aslanapa O. (2021). *Türk Sanatı*, (18.Baskı). Remzi Kitapevi

Atik, N. (2018). Antalya Kaleiçi Tekeli Mehmet Paşa Camii Münferice kasidesi. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 15-47.

Bakır, S. (2007). *Osmanlı Sanatında Bir Zirve, İznik Çini ve Seramikleri. Gönül Öney, Zehra Çobanlı, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı.* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Birol A. İ. & Derman Ç. (2013). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler* (17. Baskı). Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık

Demiriz, Y. (1981). *Kitap Süslemelerinde Gül*. Apa Ofset Basımevi

Emecen F. (1991). *Antalya.* TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/antalya Erişim tarihi: 22.06.2025.

Kılıç, S. (2015). *Antalya'da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler*. Antalya Büyük Şehir Belediyesi Yayınları

Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*. Yapı Kredi Bankası Yayınları

Özkeçeci, İ., & Özkeçeci, Ş. (2007). *Türk Sanatında Tezhip Sanatı.* İlhan Özkeçeci Yayınları.

Ünal, İ. (1974). Antalya bölgesindeki çinili eserler. *Türk Etnografya Dergisi*, (64), 15-58.

Yetkin, Ş. (2018). *Çini*, TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/cini, Erişim tarihi: 25.06.2025.

Yılmaz L. ve Tuzcu K. (2016). *Tekeli Mehmet Paşa Camii*, Antalya Muratpaşa İlçe Müftülüğü [Bu tanıtım kitapçığı L. Yılmaz ve K. Tuzcu'nun telif ettiği "Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri" isimli eserden faydanlamıştır]

Yılmaz, L. (1999). Antalya-Tekeli Mehmet Paşa Camii ve tarihlendirilmesi. *ADALYA IV* (19992000), 301-3116.

Yılmaz, L. (2006). *Çini Sanatı. Ali Uzay Peker, Kenan Bilici. Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Araştırma kapsamında kullanılan tüm çini pano fotoğrafları yazar tarafından çekilmiş, ilgili desen çizimleri yine yazar tarafından özgün olarak hazırlanmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study aims to examine the tile decorations on the window pediments of the Tekeli Mehmet Pasha Mosque located in Antalya Kaleiçi in terms of style. In particular, the fact that the Münferice Kasidesi written in talik calligraphy on the interior and exterior facades of the mosque is processed on the tile panels makes the work unique in the architecture and decorative art of the Ottoman period. In this respect, the mosque is the only known example in the world in terms of the inclusion of a literary poem on the window pediments instead of a verse or hadith. The main purpose of this study is to analyze the artistic value and decorative understanding of these tile panels and to reveal the importance of this unique structure where Ottoman tile and calligraphy and literary heritage are integrated with architecture.

Method: The research was conducted with visual analysis and descriptive analysis methods in accordance with the discipline of art history. The window pediments in the mosque were documented in detail thanks to on-site field examinations and photographic studies. The compositions of the panels, motif arrangements, colors used, technical features and writing styles were carefully analyzed. Documents and sources in the literature regarding the restoration process were also evaluated and the changes in the panels, their originality and conservation processes were monitored. In addition, comparative evaluations were made with the technical features of Iznik tile art and the place of the panels in the Ottoman art tradition was determined.

Findings: As a result of the examinations, it was determined that there were a total of 12 tiled panels in Tekeli Mehmet Pasha Mosque, 10 in the interior and 2 on the exterior. In most of these panels, the couplets of the Münferice Kasidesi were written in talik script; a balanced and symmetrical relationship was established between the text and the

decoration. The panels were generally written in white on a cobalt (navy blue) background and the motifs were detailed with coral red, turquoise, green and black contours. Elements such as rumi, hatai, penç, bud, dagger leaf, spring branch, tulip and rose, which are characteristic motifs of classical Ottoman decorative art, were used intensively in the compositions.

Each panel was usually arranged to contain three couplets. In the "top" sections of the panels, rumi central tie motifs and symmetrical plant compositions in the frame of the text attract attention. Flowers such as tulips and roses, which are especially chosen as central motifs, carry not only aesthetic but also mystical meanings. While the tulip motif symbolizes love and submission to Allah, the rose motif is the spiritual representation of Hz. Muhammad. Thanks to these symbols, the literary depth of the ode is reinforced with a visual narrative. Some panels that remained under plaster before the restoration were brought to light again with the work carried out by the General Directorate of Foundations between 2018 and 2021, and thus the integrity of the original compositions could be re-evaluated. Especially the majority of the panels on the eastern facade became visible again thanks to this restoration.

Results and Discussion: As a result of the research, it was determined that the tiled window pediments in Tekeli Mehmet Pasha Mosque have a unique and privileged position in Ottoman art. The inclusion of an ode in mosque decorations instead of a verse or hadith is a very rare practice in religious architectural tradition. This is an element that deepens both the literary and artistic dimensions of the mosque and adds a different dimension to the aesthetic understanding of the period.

When evaluated in terms of style, the panels carry the technical and stylistic characteristics of 17th century Iznik tiles; and they also exhibit a remarkable harmony in terms of the motifs and color combinations used. In particular, the integration of calligraphy and decoration has ensured that the visual composition is enriched not only aesthetically but also with layers of meaning. In this respect, the tile decorations of Tekeli Mehmet Pasha Mosque can be evaluated as a rare example that integrates poetry, calligraphy and tile arts within classical Ottoman architecture. In addition, the restoration work carried out has made the tiles visible and brought their artistic value back to the agenda; this has allowed the structure to be re-evaluated both in terms of cultural heritage and art history. In conclusion, the tile decorations on the window pediments of Tekeli Mehmet Pasha Mosque are an important example of how the classical Istanbul style was originalized with local forms in Ottoman provincial architecture. This study aims to make the place of this unique structure, in which literature, calligraphy and tile decoration are intertwined, more visible in Ottoman art.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)
(2025), 18(78), 4862-4882
Özgünlük kontrolü intihal.net Authenticity process
http://dx.doi.org/10.29228/joh.81919
Makale türü: Araştırma makalesi **Article type:** Research article
Geliş tarihi 05.05.2025 Submitted date
Kabul tarihi 16.08.2025 Accepted date
Elektronik yayın tarihi 31.10.2025 Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information
Sezan, C. S. (2025). Halkevlerinde Spor Faaliyetlerinin Geliştirilmesine Yönelik Uygulamalar: İstanbul Spor Komitesi'nin Raporu. *Journal of History School,* 78, 4862-4882.

HALKEVLERİNDE SPOR FAALİYETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR: İSTANBUL SPOR KOMİTESİ'NİN RAPORU

Canan SARIYAR SEZAN[1]

Öz

Mustafa Kemal Paşa'nın askeri ve siyasi yeteneklerinin yanı sıra önemli bir düşünce insanı olduğunu da gösteren Halkevleri, 19 Şubat 1932 tarihinde açılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi çatısı altında kurulan Halkevleri, Cumhuriyet devrimlerinin halka yansıtılmasına ön ayak olmuş ve dönemin kültürel anlamda kalkınmasına ciddi oranda katkı sağlamıştır. Halkevleri çalışmalarını Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershanesi ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze Şubeleri aracılığıyla yürütmüştür. Halkevlerinin spor şubeleri Türk gençlerine spor yapma alışkanlığı kazandırmak, beden sağlığını geliştirmek milli birlik ve beraberliği pekiştirmek amacı taşımaktadır. Bu şubeler sporu sadece fiziksel bir aktivite olarak değil aynı zamanda milli bir görev olarak görmüşlerdir. Bu çalışmada Halkevlerindeki spor faaliyetlerini geliştirmek için hazırlanan raporlar İstanbul Halkevleri özelinde incelenmiştir. Söz konusu rapor Eminönü, Beyoğlu ve Kadıköy Halkevi şubelerinin spor komiteleri tarafından kaleme alınmış ve önemli tavsiyeler ihtiva etmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olan arşiv tarama tekniği ile yapılmış olup, kaynağını ise Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, İstanbul Halkevi, Halkevleri Spor Şubeleri, Spor Komiteleri.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, canan.sezan@batman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5374-7103.

Applications for the Development of Sports Activities in Community Centers: Report of Istanbul Sports Committee

Abstract

The Community Centers were opened on February 19, 1932, which shows that Mustafa Kemal Pasha was an eminent thinker in addition to his military and political talents. The Community Centers, established under the roof of the Republican People's Party, pioneered the reflection of the Republican revolutions to the public and made significant contributions to the cultural development of the period. The Community Centers carried out their responsibilities through Language and Literature, Fine Arts, Performance, Sports, Social Aid, Community Preparatory Schools and Courses, Library and Publication, Village Affairs, History and Museum Branches. The sports branches of the community centers aimed to give Turkish youth the habit of doing sports, to improve their physical health and to reinforce national unity and solidarity. These branches saw sports not only as a physical activity but also as a national duty. In this research study, reports prepared to develop sports activities in community centers were examined specifically for Istanbul Community Centers. The report in question was written by the sports committees of Eminönü, Beyoğlu and Kadıköy Community Center branches and contains important suggestions. The study was conducted using the archive scanning technique, which is one of the qualitative research methods, and its source is the Republic Archive of the Presidency of State Archives.

Keywords: Community Centers, Istanbul Community Center, Community Centers Sports Branches, Sports Committees.

GİRİŞ

19. yüzyılda Avrupa devletleri, güçlü bir ulus inşa etmenin temel unsurlarından birinin, genç nesillerin bedensel ve fiziksel olarak güçlü olmasında yattığını fark etmişlerdir. Bu anlayışla birlikte, beden eğitimi ve spor, eğitim sistemlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Gençlerin bedensel güçlerinin artırılması, sadece fiziksel sağlıklarının iyileştirilmesi değil, aynı zamanda gelecekteki askeri eğitimlerinde daha verimli olabilmeleri için de stratejik bir önlem olarak görülmüştür. Dolayısıyla, bu dönemde bedensel eğitim, sadece fiziksel gelişimi değil, aynı zamanda ulusal güvenlik ve askeri etkinlik için de önemli bir yatırım olarak kabul edilmiştir (Akcan, 2015, s. 79-80).

Mustafa Kemal Atatürk, çağdaş Türkiye'nin kalkınmasında sporun modernleştirilmesi ve uluslararası standartlara ulaştırılmasının büyük önem

taşıdığını savunmuş ve bizzat girişimlerde bulunmuştur (Ünver, 2004, s. 167). Bu bağlamda Halkevleri de Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkı hem fiziksel hem de kültürel açıdan modernleştirmeyi amaçlayan bir süreçte önemli birer araç olmuştur (Özdemir ve Aktaş, 2011, s. 256). Öyle ki Atatürk'ün halkevleri ve spora verdiği önem Fransa'da yayımlanan ve dünyanın önde gelen spor gazetelerinden biri olan *L'Auto* tarafından da dikkatle izlenmiştir. Gazete, Atatürk'ün beden eğitimi ve sporu yalnızca söylem düzeyinde değil, uygulamada da destekleyen ilk liderlerden biri olduğunu belirtmiş; stadyumlar ile spor tesislerinin kurulmasına öncülük ettiğini ve Halkevleri bünyesindeki spor faaliyetlerini doğrudan takip ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, onun yönetime geldiği andan itibaren Türkiye'de sporun giderek daha fazla önem kazandığına vurgu yapmıştır (Ünver, 2004, s. 167).

Halkevlerinin kurulduğu yıllarda Türkiye'nin ekonomik durumu, spor etkinliklerine önemli bir bütçe ayıracak seviyede olmadığı gibi halkın spora ilgisi de fazla değildi. Tüm bu olumsuz koşullara ve sınırlı imkânlara rağmen, gençleri kahvehanelerden uzaklaştırmak amacıyla belirli bir bütçe ayrılmış ve Halkevleri çatısı altında bir Spor Komitesi kurulmuştur. Bu sayede Halkevleri, spor yapmak isteyen vatandaşların temel gereksinimlerini karşılayabilecek kültürel yapılar olarak hizmet vermeye başlamıştır. Spor kulübü olma amacı taşımayan Halkevlerinin sporla ilgili hedefi, bir spor kulübü gibi faaliyet göstermek değil, halk arasında beden ve zihin gelişimini desteklemek amacıyla sporun yaygınlaşmasını sağlamaktı.

YÖNTEM

Bu çalışmada, İstanbul Halkevlerindeki spor komiteleri tarafından spor şubelerindeki çalışma esaslarıyla ilgili yayınlanan rapor incelenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması sebebiyle öncelikle Halkevlerinin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuş ve özellikle spor şubeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden arşiv tarama metodu kullanılmıştır. Arşiv tarama metodu, yayımlanmamış dosyalar, arşivdeki evraklar, özel ya da resmî kurumlardaki yazışma evrakları, eşya, araç ve ilgili malzemelerin bulunduğu yerlerde incelenmesi, yorumlanması, yabancı dilde ise tercüme edilerek açıklanması ile konuya ilişkin her türlü kayıt, belge, eşya, malzeme ve yapıtları arayıp bulma, okuma ve inceleme, kaydetme ve değerlendirme çalışmalarından oluşmaktadır (Arıkan, 1995). Çalışmanın ana kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi oluşturmaktadır. Böylece çalışmanın temelinde birincil kaynaklar kullanmak hedeflenmiştir.

1. **HALKEVLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ**

Halkevleri, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, Atatürk'ün Halkçılık ilkesine dayanarak, modern, laik ve inkılapçı bir ulus devlet yapısının inşası sürecinde, yaygın eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurulmuş olan bir eğitim kurumudur (Doğaner, 2021). Resmi olarak 1932 yılında kurulsa da kökenlerini Türk Ocakları'na kadar götürenler olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde, 25 Mart 1912'de resmi olarak kurulan Türk Ocağı, Türkiye'nin yakın tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kuruluş, Osmanlı'nın çok uluslu yapısı içinde ortaya çıkan kimlik arayışlarının bir sonucu olarak doğmuş; Türkçülük ve Türk milliyetçiliği düşüncelerinin, II. Meşrutiyet döneminin zengin fikir ortamında örgütlenerek şekillendiği bir sivil toplum yapısı olarak gelişmiştir (Sarınay, 2020).

Türk Ocakları, Halkevlerinin kuruluş sürecinde önemli bir hazırlık işlevi görmüştür. 1930-1931 yılları arasında Türk Ocakları bünyesinde düzenlenen konferanslar, Halkevlerinin açılması için gerekli düşünsel temellerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen bazı dikkat çekici konferanslar içinde Vildan Aşır'ın *Halk Terbiyesi ve Spor*, Hamit Zübeyr'in *Halk Terbiyesi*, Yusuf Akçura'nın *Alman ve Çek Milliyetperverliğinin Temelleri*, Selim Sırrı ve Vildan Aşir'in *Sokol Teşkilatı* başlıklı sunumları yer almaktadır (Üstel, 1997, s. 391-392). Söz konusu konferanslar, hem halk eğitimi anlayışının geliştirilmesine katkı sağlamış hem de Türk Ocaklarının kapanarak yerlerine Halkevlerinin açılması sürecine zemin hazırlamıştır (Candan ve Bağırgan, 2010, s. 25; Aydın, 2025, s 587).

Mustafa Kemal Halkevlerinin kurulacağına dair ilk sinyalleri 1 Ocak 1931'de İstanbul'da gazetecilerle yaptığı görüşmede vermiştir. "Hâkimiyet-i Milliye" Gazetesi'nde yer alan açıklamasında, "aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir" ifadesini kullanması, Türk Ocaklarının kapatılarak yerlerine Halkevlerinin açılacağının habercisi olmuştur (Hakimiyet-i Milliye, 25.03.1931).

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 19 Şubat 1932'de Ankara'da yapılan törenle birlikte 14 kentte aynı anda Halkevleri resmi olarak faaliyete geçmiştir (Gezer ve Sarıyar Sezan, 2024, s. 202). Açılan şubeler arasında: Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Bursa, İstanbul ve Adana halkevi şubeleri hızla çalışmalarına başlamışlardır (Cumhuriyet, 20.02.1932; Aydın, 2024, s. 453). Merkez olarak belirlenen Ankara

Halkevi'nin açılışında konuşma yapan C.H.F Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey, yaptığı konuşmada, tüm vatandaşları bir araya getirmeyi ve milli birliği güçlendirmeyi hedeflediklerini belirtmiş, milleti yetiştirip geleceğe hazırlamak için okulların tek başına yeterli olmayacağını ifade etmiştir (Kara, 2019, s. 55). Bu bağlamda Atatürk'ün 1932 yılında başlattığı bir proje olarak Halkevleri, millet ile devlet arasında aracı bir rol üstlenerek, devletin resmî ideolojisini halk arasında yaymayı ve toplumu eğitmeyi amaçlamıştır (Hasar, 2022, s. 1). Bu doğrultuda Halkevleri, Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershanesi ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze Şubeleri olmak üzere 9 şube ile faaliyetlerine başlamıştır. Halkevleri gençliğin ve halkın tam manasıyla aydınlanacağı, Cumhuriyet rejiminin isteklerinin yerine getirileceği toplayıcı bir çatı olarak planlanmış ve bütün yurttaşların herhangi bir partiye katılmadan da Halkevleri'ne üye olabilme imkânı ile birlikte dokuz şubedeki çalışmalara da katılma imkânı sağlanmıştır (Hasar, 2022, s. 77).

Halkevlerinin faaliyetlerinden duyulan memnuniyet ve başarılarının duyulması, sayılarının da artmasına neden olmuştur. Halkevlerinin sayısı kurulduğu yılın sonunda 34'e ulaşmıştır. 1932-1950 yılları arasında toplam 478 Halkevi, 4322 Halkodası kurulmuştur (Şener, 2015, s. 261). Ancak her Halkevinin aynı düzeyde verimli faaliyetler yürüttüğü söylenememektedir. Bazı Halkevlerinin çalışmaları oldukça etkinken, bazıları ise istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu durumun oluşmasında Halkevi yöneticilerinin kişisel özellikleri, üyelerin bilgi birikimi ve sayısı, içinde bulundukları çevresel koşullar ile maddi olanaklar gibi birçok unsurun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Halkevlerinin resmi olarak belirlenmiş bir merkezi bulunmamakla birlikte, bu merkezi görevi fiilen Ankara Halkevi üstlenmiştir. Dönemin en etkin iki Halkevinden biri Ankara Halkevi, diğeri ise Londra Halkevi olmuştur. Bu iki kurum, diğer Halkevlerinden farklı bir statüye sahip olmuş; yöneticileri doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Yönetim Kurulu tarafından atanmış, hazırladıkları raporları ise doğrudan Parti Genel Sekreterliği'ne iletmişlerdir. Ayrıca bu iki Halkevi, Genel Sekreterlik ile doğrudan temas kurma yetkisine sahip olmuşlardır (Özdemir ve Aktaş, 2011, s. 257).

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Halkevlerinin durumu CHP içinde tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu çerçevede, 17 Kasım 1947 tarihinde toplanan CHP'nin 7. Büyük Kurultayı'nda Halkevleri meselesi gündeme gelmiş, Prof. Fahrettin Kerim Gökay başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Ancak bu kurultayda, Halkevlerinin partiden bağımsız bir yapıya kavuşturulması yönünde somut bir adım atılamamıştır. Kurultayın ardından 1948 yılında Halkevlerinin her yıl kongre düzenlemesi, ayrıca idare heyetleri ve halkevi

başkanlarının doğrudan bu kongreler tarafından seçilmesi önerilmiştir. Bu gelişmeler, Halkevlerinin CHP'ye bağlı bir vakıf haline dönüştürülmesi yönünde bir adım olarak değerlendirilmiştir. Mesele daha sonra 1950 kurultayında da tartışılmış ve CHP tarafından kabul edilen tesis haline getirme olayı hükümet ile CHP arasındaki görüş ayrılığı yüzünden gerçekleşememiştir (Güneş, 2012, s. 150).

1950 seçimleriyle iktidarın el değiştirmesi sonucu Halkevleri, muhalefetteki CHP'nin yan kuruluşu olarak görülmeye başlanmış ve bu durum kurumun meşruiyetini tartışmalı hale getirmiştir. Demokrat Parti, bütçe yetersizliğini gerekçe göstererek Halkevlerini kapatmayı gündeme almış; Başbakan Adnan Menderes, bu kurumların sürdürülebilirliğini desteklemediklerini açıkça ifade etmiştir. Görüşmeler sırasında bazı milletvekilleri, Halkevlerinin CHP'den ayrılarak halk eğitimi odaklı yeniden yapılandırılmasını önermiş, ancak bu teklifler kabul görmemiştir (Güneş, 2012, s. 150).

Sonuç itibariyle, tek partili dönemin en önemli kurumlarından biri olarak görülen Halkevleri, çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde bu yapıya uyum sağlayamamış ve zamanla işlevselliğini yitirmiştir. 8 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 Sayılı Yasa ile de kapatılıp bütün taşınır taşınmaz varlıkları hazineye devredilmiştir (Gülcü, 2016, s. 60).

2. HALKEVLERİ VE SPOR ŞUBESİ

Halkevleri 1932 yılında kurulduğunda, kuruluş esaslarını belirleyen bir talimatname yürürlüğe girmiştir. Bu talimatnamede, spor ve beden hareketlerinin, gençlik terbiyesi ve milli eğitim açısından vazgeçilmez bir unsur olduğu vurgulanmıştır. Halkevlerinin spor şubelerinden, Türk gençliğinde ve halkında spor ile beden hareketlerine karşı bir ilgi uyandırarak, bu etkinlikleri geniş bir halk hareketi ve milli bir faaliyet haline getirmeleri beklenmiştir. Ayrıca, spor şubelerinin topluma ve gençliğe katkı sağlaması, milli karakterin güçlendirilmesi ve sağlıklı, ahlaklı, cesur bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu faaliyetler, Beden Terbiyesi Kanunu'na uygun olarak yürütülmüş ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliği tarafından denetlenmiştir (CHF, Haalkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 11-12).

CHP Genel Sekreterliği, halkevlerindeki spor faaliyetlerinin durumunu tetkik edebilmek için zaman zaman anketler düzenleyip, raporlar istemiştir. Anket sorularının içerisinde açık ve kapalı spor salonlarının olup olmadığı, spor için gerekli malzemelerin olup olmadığı gibi ayrıntılı sorular yer almıştır. Yapılan değerlendirmelerle birlikte spor şubelerinin zayıf olduğu gözlenmiş ve bu sayede

spor şubelerinin gelişmesi için tedbirler alınmaya başlamıştır. Hükümet, halkevlerine gönderdiği yazılarda, spor şubelerinde eksik olan malzeme ve ekipmanların sayısını belirterek, bunların genel merkeze bildirilmesini talep etmiştir (CHF, Haalkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 11-12). Bu sayede yapılan yardımlar ile spor şubesinin gelişmesi, halkın spora olan ilgisinin artması hedeflenmiştir. Zaten CHF Halkevleri Talimatnamesinin 40. maddesinde de belirtildiği üzere Halkevleri Spor Şubelerine çeşitli görevler verilmiştir. Bu görevler arasında, Türkiye İdman Cemiyetleri Birliği'ne üye olan ya da olmayan spor kuruluşlarının gelişimine destek sağlamak, birliğe üye olmayan kulüpleri gerekli yeterliliğe ulaştırarak birliğe katılmalarını teşvik etmek, kulübün bulunmadığı bölgelerde yeni spor kulüplerinin kurulmasını sağlamak ve mevcut kulüplere maddi ya da malzeme desteğinde bulunmak yer almaktadır. Ayrıca, spor kulüplerine üye olmayan gençlerin bu kulüplere kazandırılması da şubelerin sorumlulukları arasında sayılmıştır (CHF, Haalkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 11-12).

Halkevleri Talimatnamesinde, spor şubelerinin görev ve sorumluluklarını beş ana başlık altında toplayan bir düzenleme yer almaktadır (CHF, Haalkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 11-12). Bunlardan ilki, toplumda spora olan ilgiyi artırma hedefidir. Sporun, özellikle gençlerin ve genel olarak halkın fiziksel ve zihinsel gelişiminde vazgeçilmez bir rol oynadığına dikkat çekilmiş; bu nedenle sporun kitlesel bir etkinlik ve milli bir değer haline getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İkinci madde, milli spor kuruluşlarına destek sağlanmasını ve sağlıklı bir spor anlayışının yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda, sporun bilimsel yöntemlerle, sistemli ve planlı bir şekilde uygulanmasının önemine değinilmiştir. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na üye olan ya da olmayan tüm spor kulüplerine gelişmeleri yönünde destek verilmesi, yeterli düzeye ulaşmamış kulüplerin teşvik edilerek ittifaka katılmalarının sağlanması ve spor kulübü bulunmayan bölgelerde yeni kulüplerin kurulması hedeflenmiştir. Ayrıca, sporla ilgilenmeyen gençlerin kulüplere yönlendirilmesi ve teknik anlamda donanımlı sporcular olarak yetişmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Sporun sadece fiziksel gelişimi değil, irade gücü ve öz güven gibi ruhsal özellikleri de desteklediği belirtilmiş, farklı türlerde spor dallarının bölgesel imkânlara göre geliştirilmesi önerilmiştir.

Üçüncü maddede, jimnastik ve beden hareketlerinin bireysel ve toplumsal sağlık açısından taşıdığı önem öne çıkarılmıştır. Serbest ve aletli jimnastik türlerinin yanı sıra ritmik hareketler ve toplu etkinliklerle gençlerin ve halkın bu faaliyetlere katılımının sağlanması amaçlanmıştır. Halkevlerinde, imkânlar ölçüsünde kapalı

ve açık alanlarda spor eğitimleri verilmesi planlanmış; bu faaliyetlerin uzman eğitmenler gözetiminde yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, evde yapılabilecek basit jimnastik hareketlerinin halka öğretilerek, sağlıklı yaşam alışkanlıklarının yaygınlaştırılması öngörülmüştür. Spor şubelerinin bu faaliyetleri geniş kitlelere ulaştırmakla yükümlü olduğu ve çalışmaların programlı şekilde yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Belirli aralıklarla yerel jimnastik günleri ve birkaç yılda bir düzenlenecek geniş katılımlı spor bayramlarıyla bu çalışmaların kamuya sunulması öngörülmüştür.

Dördüncü maddede ise, yurt sevgisini pekiştirmeye yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir. Gençlerin ve halkın ülkenin farklı coğrafyalarını tanımasını ve doğayla bütünleşmesini sağlamak amacıyla yürüyüş, gezi ve kamp gibi etkinliklerin düzenlenmesi önerilmiştir. Bu faaliyetler aracılığıyla vatanın her köşesine karşı bağlılık ve sorumluluk bilinci geliştirilmek istenmiştir.

Son olarak beşinci maddede, sporla ilgili tüm bu faaliyetlerin kamuoyunda ilgi uyandırması için Halkevlerinde düzenli olarak spor konulu konferanslar düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede halkın sporla ilgili bilinç düzeyinin artırılması ve gençlik faaliyetlerine olan katılımın teşvik edilmesi hedeflenmiştir (CHF, Haalkevleri Talimatnamesi, 1932, s. 11-12).

Bu maddeler haricinde Halkevlerindeki spor şubeleri Beden Terbiyesi Kanunu'na bağlı kalarak çalışmalarına başlamıştır. Halkevlerinin bu faaliyetleriyle ise CHP Genel Sekreterliği ilgilenmiştir (Geniş, 2022, s. 26).

Halkevleri sporu iyi bir şekilde sevk ve idare etmiş, spor yeri olmasa bile spor yapmak ve öğrenmek isteyen vatandaşların asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek birer mekân olmuşlardır (Apak, 1938, s. 459). Spor şubesi, toplumsal gelişim ve bireysel bedensel eğitimi teşvik etme amacı doğrultusunda çeşitli spor ve beden terbiyesi grupları organize etmiştir. Bu doğrultuda; temel jimnastik hareketleri, aletli jimnastik, müzik eşliğinde yapılan jimnastik türleri, millî ve estetik dans çalışmaları ile çeşitli sportif oyunlar ve gösteriler düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra güreş, atlı cirit, boks, eskrim, su sporları, dağcılık, kayak, bisiklet faaliyetleri, spor amaçlı geziler, sosyal ziyaretler ve müsabakalar gibi etkinlikler de Halkevlerinin spor faaliyetleri arasında yer almıştır. Atletizm, voleybol, basketbol, tenis ve gülle atma gibi dallarda da çalışmalar yürütülmüş; bu spor dalları, Halkevlerinin spor alanındaki çeşitliliğini yansıtmıştır. Hemen hemen tüm Halkevleri, kendi olanakları çerçevesinde bu etkinliklerin bir bölümünü uygulamaya koymuştur (Çağlar, 1935, s. 65-80).

Halkevlerinde kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü kütüphaneler, okuma odaları ve temsil salonları kadar, spor ve jimnastik faaliyetlerine yönelik alanların inşasına

da önem verilmiştir. Özellikle yeni inşa edilecek Halkevi binalarında, spor salonları ve geniş avlular gibi fiziksel alanların varlığı, temel ihtiyaçlardan biri olarak kabul edilmiştir. Spor ekipmanlarının temininde ise Cumhuriyet Halk Partisi doğrudan katkı sağlamış; partinin genel merkezi, coğrafi koşullara uygun olarak belirlenen Halkevlerine kayak takımları ve ayakkabılar ile su sporlarına elverişli bölgelerdeki şubelere sutopu ekipmanları ve ilgili malzemeleri göndermiştir (CHP Halkevleri Halkodaları, 1942, s. 7).

3. İSTANBUL HALKEVİ SPOR KOMİTELERİNİN RAPORU

Spor faaliyetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaşması açısından önem arz eden Halkevlerinin Spor şubeleri tarafından spor komitelerine hazırlatılan bu rapor; Eminönü Halkevi Spor Komitesi azası Dr. Feridun Frik[2], Kadıköy Halkevi Komitesi Reisi Nihad Sayar[3], Beyoğlu Halkevi Spor Komitesi azası Nuri Bosut[4] tarafından kaleme alınmıştır. Bu raporda sadece İstanbul Halkevi değil ülke genelinde faaliyet gösteren halkevlerinin çalışma esasları göz önüne alınmıştır. Raporun amacı ülkede spor faaliyetlerinin gelişimine katkı sağlamaktır. Rapor hazırlanırken şu konular üzerinde durmaya özen gösterilmiştir (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0):

a) Gaye
b) Program

[2] Dr. Feridun Frik: 29 Ekim 1899'da Üsküdar 'da doğmuştur. 1918 yılında girdiği İstanbul Darülfununu Tıp Fakültesi askeri kısmından 1923 yılında mezun olmuştur. Türk Tıp Tarihi Kurumu üyesi olan Frik, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Eminönü Halkevinde spor kolu başkanı olarak çalışmıştır. Ayrıca 1945-1948 yılları arasında İstanbul Hava Kurumu Heyeti'nde Halkevleri delegesi olarak da bulunmuştur. 22 Kasım 1989 tarihinde vefat edip, Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir (https://www.dirim.com/Dirim_Dr.F.Frik_files/Dr.%20Feridun%20Frik%27in%20Hayat%C4%B1%20ve%20Eserleri.pdf). Erişim Tarihi: 01.02.2025.

[3] Nihad Sayar: 1908 yılında İstanbul Yeniköy'de doğmuştur. Kadıköy Halkevi Spor Komitesini başkanıdır (Malkoç ve diğerleri, 2012, s. 149). Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinde lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır. 1953 yılında İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu profesörü olduktan sonra İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nun İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine dönüşmesine öncülük etmiştir. 1959 yılında Ordinaryüs Profesörlüğe yükselerek yurtdışında çeşitli üniversitelerde araştırmalarda bulunmuştur (https://nisev.org/ord-prof-dr-nihad-sayar/). Erişim Tarihi: 01.02.2025.

[4] Nuri Bosut: Türkiye'nin ilk resmi futbol hakemidir. (Artun, T.Ü. ve Diğerleri, Türk Futbol Tarihi (Ed. E.Arıpınar), C.I-II, İstanbul, 1992.9). Ayrıca 22 Kasım 1953'te İlk spor ajansını "Spor Haberleri Ajansı" adıyla kurmuştur (https://ebs.duzce.edu.tr/Uploads/DersMateryal/Spor%20Habercili%C4%9Fi.pdf). Erişim Tarihi: 01.02.2025.

c) Sporcuların sağlık durumu
d) Eleman
e) Spor çeşitleri ve isimleri
f) Kıyafet
g) Saha ve malzeme.

Bu konular aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

a) Gaye

Raporda, Halkevlerinde spor şubelerinin gayesi 4 madde ile açıklanmıştır. Bunlar:

*Renk, forma ve kazanma amacı güdülmeden, sporun gerçek manasını anlayarak, temiz bir kardeşlik havası içinde, memleketin istediği sağlam bünyeli ve temiz karakterli gençleri yetiştirmektir. Bu bağlamda halkevlerinin amaçları arasında; yıldız ve rekortmen sporcu yetiştirmekten ziyade her Türk çocuğunun sahip olması gereken fizik ve moral üstünlüğünü temin etmeye çalışmaktır.

*Halkevi sporcularına nazari dersler ve konferanslar vermek suretiyle bilgilerini artırmak, onları ileride memleket sporunu idare edecek birer eleman olarak yetiştirmek birinci planda gelen görev arasında olmalıdır.

*Spor ve sıhhatin bir arada yürüdüğünü göz önünde bulundurarak gençlerin yalnız kendi istedikleri sporla değil, bünyelerinin uygun olduğu sporları yaptırmak suretiyle her gençle ayrı ayrı ilgilenmek halkevleri sporunu idare edenlere düşen bir vazifedir.

*Asıl maksat ise, Türk çocuğunun kendinde mevcut bulunan kahramanlık ve mertlik duygularını harekete geçirmek, memleket müdafaası mevzu bahis olduğunda vazifelerinin neler olacağını onlara anlatmak ve gençleri bu gayeye göre hazırlamak maksadın ana yolunu teşkil eder (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

Bu maddelerde belirtildiği üzere Halkevlerindeki spor şubelerinin amacı yeni Devlet'in her açıdan modernleşmesini sağlamak, özellikle güçlü nesiller yetiştirerek gerek görüldüğü durumlarda memleket savunmasında her daim hazır bulundurmaktır. Bu bağlamda Halkevlerinin amacı, gençleri sadece sporcu olarak değil, aynı zamanda güçlü karakterli, bilinçli ve sağlıklı bireyler olarak yetiştirmektir.

b) Program

Diğer bütün şubelerde de olduğu gibi Halkevlerinin spor şubelerinin de bir programı bulunmaktadır. Bu bağlamda Halkevleri, bulundukları yerin durumu dahilinde bütçe ve spor vasıtalarına göre yapacağı sporun programını

hazırlayarak mevsim başında ilan etmelidir. Mümkün olduğu sürece bu programlar bastırılır ve çok önemli sebepler olmadığı sürece değiştirilemez. Programa koyulacak spor çeşitleri için her halkevinde aynı isimlerin kullanılması gerekir.

Halkevleri gerektiğinde bir araya gelerek birlikte spor hareketlerini yapacak şekilde programlarını hazırlamalıdır. Herhangi bir sebeple bir halkevinden diğer halkevine gelen kişi, aynı spor hareketlerini aynı isimle yeni geldiği halkevinde bulmalı ve verilen komuta kendisine yabancı gelmemelidir.

Halkevleri spor programlarını oluştururken rapor süslemek ve büyük rakam heveslerine kapılmadan, gaye ve maksadın temini için yürüyecekleri yoldan şaşmamalıdır (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

c) Sporcuların Sağlık Durumu

Spordaki maksat, beden ve ruh sağlığı olduğuna göre Devlet teşkilatı yanında yardımcı ödevini yapan halkevleri de sıhhi metotlara dayanarak çalıştırılmalıdır. Sporu herkese yarayacak bir şekilde ayarlamak, ferdi güzellik ve sağlığı temin etmek, tam tersi olarak her türlü ölçüsüz ve zararlı sporun önüne geçmek, sporda sıhhi tedbirler ile başarılabilir. Sporu halk ve cemiyet biyolojisine uygun olarak yüksek gelişime kavuşturmak ve bu suretle üstün kaliteli millet ülküsüne hizmet etmek yine spor sağlığı ile mümkündür. Halkevlerinin spor şubelerinde sporcuların sağlık durumları her daim kontrol altında tutulmalıdır, buna göre;

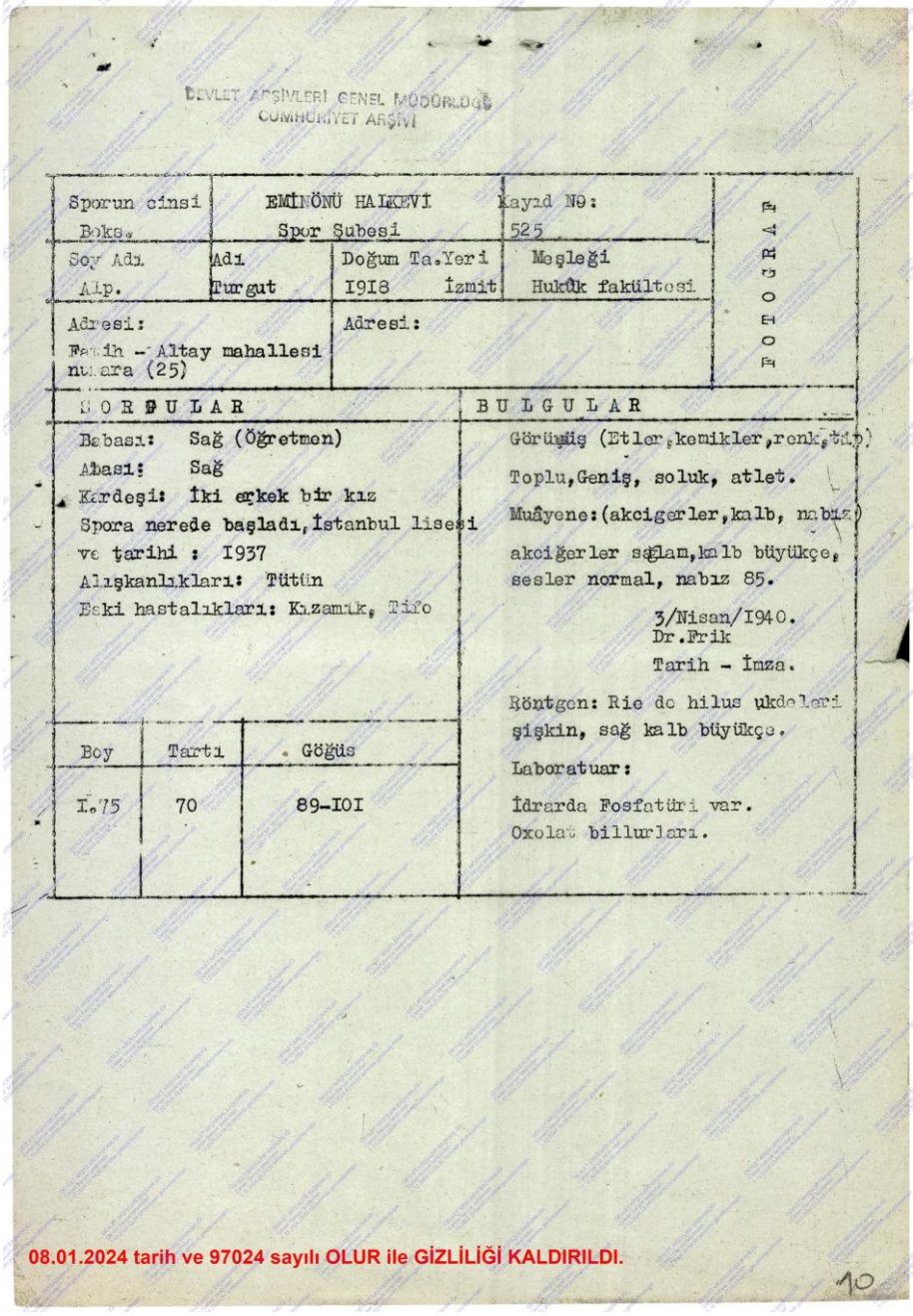
*Spor komitelerinin sağlık işlerini kontrol etmek ve düzenlemek için imkân varsa eğer spor komitelerine bir doktor üye seçmek usul tutulmalıdır.

*Spor kollarına başvuran bütün üyeleri istedikleri hareket ve spor şubelerine uygun durumda olup olmadıklarını muayene ile tespit ettirmeden evvel spor şubesine kaydetmek yasak edilmelidir.

*Bu gençlerin devamlı ve muayyen aralıklı kontrollerle sıhhi durumlarını takip etmek ihmal edilmemelidir.

*Halkevleri spor komitelerine dahil olacak doktor için bir muayene odası hazırlamak ve burada baskül, boy ölçüsü aleti, şerit ölçü, kronometre, antropometre, stetoskop, tansiyon aleti ve dinamometre gibi temel aletler bulundurulmalıdır.

*Üyeler için birer sıhhat fişi hazırlamak ve muayene neticesi tespit edilen bulguları bu fişe yazmak ve her muayenede görülen değişiklikleri kaydetmek suretiyle spor ile sağlığı aynı önemle göz önünde bulundurmak icap eder. Bütün halkevlerinin aşağıdaki sıhhat fişi örneğini kullanması uygundur (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sporun cinsi Boks.	EMİNÖNÜ HALKEVİ Spor Şubesi		Kayıd No: 525	FOTOĞRAF
Soy Adı Alp.	Adı Turgut	Doğum Ta.Yeri I9I8 İzmit	Meşleği Hukûk fakültesi	
Adresi: Fatih - Altay mahallesi numara (25)		Adresi:		

SORULAR	BULGULAR
Babası: Sağ (Öğretmen) Abası: Sağ Kardeşi: İki erkek bir kız Spora nerede başladı, İstanbul lisesi ve tarihi : I937 Alışkanlıkları: Tütün Eski hastalıkları: Kazamık, Tifo	Görüşüş (Etler, kemikler, renk, tip) Toplu, Geniş, soluk, atlet. Muâyene: (akciğerler, kalb, nabız) akciğerler sağlam, kalb büyükçe, sesler normal, nabız 85. 3/Nisan/I940. Dr.Frik Tarih - İmza. Röntgen: Rie de hilus ukdeleri şişkin, sağ kalb büyükçe. Laboratuar: İdrarda Fosfatüri var. Oxolat billurları.

Boy	Tartı	Göğüs
I.75	70	89-I0I

08.01.2024 tarih ve 97024 sayılı OLUR ile GİZLİLİĞİ KALDIRILDI.

10

Resim 1. Sıhhat Fişi [1.875]

*Spor üyelerinin, en az ayda bir defa olmak üzere spor hijyeni bakımından aydınlatıcı konferanslar halkevi programlarında yer almalıdır. Bu konferanslar vasıtasıyla sporcunun giyeceği elbise, yiyeceği yemek, sıhhi spor sahalar, temiz ve açık havanın faydaları, vücut fizyolojisi ve çalışması, sporla vücut sağlığının nasıl ayarlanabileceği, fena sporun zararları, çeşitli sporlarda yaş ve bünyenin rolü gibi bilgiler öğretilmelidir. Bunlara ek olarak imkân buldukça öğretici filmler izletilmelidir.

*Ev kadınının, iş ve meslek sahiplerinin, hasta ve malûllerin, çocukların yapacağı sporlara dahi halkevleri spor programlarında ayrı bir yer ve imkân verilmelidir. Bunların şekli ve zamanı guruplara göre doktor tarafında tayin ve kontrol edilmelidir.

*Halkevleri spor faaliyetlerinde yaş ve tipe göre spor cinlerinin belirlenmesi, sporcunun zayıflama veya şişmanlama sebeplerinin en yakın hastahane, malzeme ve uzmanlarından istifade edilmek üzere tespit edilmesine büyük bir önem verilmelidir.

*Spor faaliyetleri sırasında meydana gelecek bir kaza veya acele sıhhi yardımı icap ettirecek durumlarda kullanılmak üzere bir ilaç dolabı bulundurulmalıdır. Bu dolapta pamuk, gazlı bez, çeşitli boy ve ende sargı bezi, ispirto, tentürdiyot, eter, oksijenli su, Vil Kanfre, kafein, morfin, adrenalin, ergotin ampulleri, makas, çengelli iğne, 2 cc'lik rekor şırıngası ve flaster bulundurulmalıdır (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

Bu maddelerden anlaşıldığı üzere Halkevlerinin spor şubeleri, sporcuların sağlık durumlarını düzenli olarak izlemeli ve gerektiğinde müdahale etmelidir. Bu doğrultuda, spor komitelerinin sağlıklı bir işleyişe sahip olabilmesi için doktorların görevlendirilmesi, üyelerin sağlık durumlarının titizlikle izlenmesi ve her türlü sağlık verisinin kaydedilmesi hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, sporcuların düzenli muayeneleri ile potansiyel sağlık sorunlarının önceden tespit edilmesi, zararlı ve ölçüsüz spor aktivitelerinin engellenmesi, sporun fiziksel ve zihinsel gelişime katkı sağlaması açısından gereklidir.

d) Eleman

Spor komitelerinin raporuna göre, Halkevleri, daha çok kışla, mektep ve beden terbiyesi dışında kalan zümreyi spora teşvik etmek için çalışmalıdır. Halkevlerinde spor yapan elemanlar 3 kısma ayrılır:

1. Kız sporcular

2. Erkek sporcular

3. İş adamları

Halkevleri, muhitlerindeki gençlerle yakından ilgilenmeli ve spor elemanlarını teşkil edecek olan bu gençleri halkevlerine getirecek cazip hareketler tertip etmelidir. Özellikle gündelik büro hayatından yorulmuş, sporun ferahlatıcı tesiri ile vücutlarını çalıştırmak ihtiyacında bulunan iş adamları, Halkevlerinin en hararetli müdavimleri olmalıdır (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

Halkevleri, civarlarındaki okul öğretmenleri, yedek subay ve erbaşlarının öğreticiliklerinden mutlak surette istifade etmelidirler. Bu şekilde sporu yaygınlaştırmak ve toplumun her kesimini sporla tanıştırmak için yerel eğitmenlerin ve uzmanların katkılarını almak, programların etkinliğini artıracaktır.

e) Spor Çeşitleri ve İsimleri

Raporo göre, Halkevlerinde yapılacak spor çeşitleri ve isimleri aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

1. Beden Terbiyesi (Kültürfizik)
2. Jimnastik
   a) Aletle (Barfiks, Paralel, Beygir, Kuzu ve Kasa gibi)
   b) Aletle (Gülle, Lobut, Baston, Sandov, Muvazene aleti gibi)
   c) Aletsiz (Yerde yapılan cesaret hareketleri, takla ve tramplen hareketleri gibi)
   d) Müzik temposu ile yapılan jimnastik.
3. Güreş:
   a) Greko- Romen
   b) Serbest
   c) Yağlı
   d) Karakucak
4. Boks
5. Eskrim
   a) Flöre
   b) Epe
   c) Kılıç
6. Arazi sporları:
   a) Yürüyüş
   b) Arazi ve yol koşuları
   c) İzcilik
   d) Dağcılık
   e) Kayakçılık
7. Deniz Sporları:
   a) Yüzme

b) Kürek
c) Yelken

8. Gurup oyunları:
   a) Voleybol
   b) Basketbol
   c) Tenis
   d) Ping-Pong (Masa Tenisi)
9. Milli sporlar:
   a) Okçuluk
   b) Atlı cirit
   c) Kılıç kalkan
10. Atıcılık:
    a) Avcılık
    b) Oda cephanesiyle hedef atış (poligon)
11. Bisikletçilik
12. Binicilik
13. Paraşütçülük
14. Milli oyunlar
15. Ritmik danslar

Halkevleri, ellerindeki salon, saha ve elemanlarının durumlarına göre bu sporlardan yapabileceklerini seçerler (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

Halkevlerinin spor şubelerinde en fazla ilgi gören spor dalları eskrim, basketbol, voleybol, avcılık ve bisiklet yarışları gibi dinamik ve toplumsal açıdan etkileşimli etkinlikler olmuştur. Aynı zamanda spor faaliyetleri, yerel bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Sahil bölgelerinde deniz ve su sporlarının popülerliği artarken, dağlık ve kışa elverişli alanlarda ise kış sporları, özellikle kayak, ön plana çıkmıştır (Aktaş ve Özdemir, 2011, s. 196).

f) Kıyafet

Spor komitelerinin raporuna göre, CHP Teşkilat talimatnamesinin 64. maddesinde de belirtildiği üzere halkevleri ayrı bir cemiyet olmayıp, partinin birer kültür yurdu olduklarından, hususi renkli formalar kullanılması uygun değildir.

Halkevleri sporcuları, partinin remzi olan altı oktan ve ev isimlerinin baş harflerinden hariç hiçbir işaret ve farklı alamet taşımamalıdır. Spor kıyafetlerinde kullanılacak renkler yalnızca düz beyaz ve düz siyah olmalıdır. Her halkevinin sporcusu aynı kılık ve kıyafette olmalıdır. Talim ve spor gösterilerinde özellikle

kız sporcuların kıyafetlerine ayrıca bir özen gösterilmelidir (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

Kıyafetler, Halkevlerinin bağlı olduğu partiye olan sadakati ve ideolojik bütünlüğü simgeleyen araçlardır. Ayrıca, sporun sosyal bir faaliyet olarak, bireyleri aynı hedefe yönlendiren ve eşitlikçi bir ortam oluşturan bir faaliyet olmasına da özen gösterilmektedir. Renkli ve farklı formaların kullanılmaması, sporcuların tek tip kıyafetlerle spora katılmaları gibi unsurlar, Halkevlerinin ortak bir kimlik altında birleşmesini sağlayarak, ideolojik ve toplumsal birliğe hizmet eder.

g) Saha ve malzeme

Raporda, Halkevlerinin mevcut açık ve kapalı saha olanaklarını dikkate alarak spor malzemesi temin etmesi gerektiği belirtilmiş; eksik olan spor araç ve gereçlerinin ise Teşkilat Talimatnamesinin 54. maddesi uyarınca üst makamlara bildirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca;

*Mevcut spor malzemesinin iyi muhafazası ve bakımını sağlamak için, spor bütçelerinden her yıl muayyen bir meblağ ayırmalıdırlar.

*Kapalı spor salonları olmayan halkevleri, açık hava sporlarına daha çok önem vermelidir.

*Memleketimizde bu zamana kadar ihmal edilmiş olan yüzmeye, özellikle deniz kenarındaki bölgelere önem verilmeli ve her Türk gencine yüzme öğretilmesi gerekli bulunmalıdır.

*Arazi koşuları, dağcılık, yürüyüş ve toplu spot gezileri ile gençlerimiz eğlenceli spor hareketlerine teşvik edilmelidir.

Bütün bunlara ek olarak;

- Hareket ve komuta beraberliği temin edildikten sonra, gençlerimize müsabaka zevkini verebilmek için, Parti Vilayet İdare Heyeti Reisliğinin seçeceği bir komite ile Halkevleri arasında müsabakalar düzenlenmek suretiyle tanışma ve kardeşliğin temini,
- Halkevleri spor işlerini idare etmek için mümkün olduğu kadar fahri öğretmenler çalıştırılmasını,
- Ancak zaruret halinde çalıştırılacak öğretmenlere Halkevleri İdare Heyetlerince kararlaştırılacak münasip bir ücretin verilebilmesini,

Bu bilgiler ışığında spor komiteleri, sporun bir ihtisas alanı olduğunu vurgulayarak, Halkevlerinde spor işlerinde görevlendirilecek kişilerin seçimi

üzerinde itina ile durulması gerektiğini tavsiye etmişlerdir (BCA, 1108-46-1. 490-1-0-0).

SONUÇ

Cumhuriyetin erken döneminde toplumsal dönüşüm projelerinin en önemli araçlarından biri olan Halkevleri, yalnızca kültürel değil, aynı zamanda sportif faaliyetler yoluyla da birey ve toplum arasında yeni bir ilişki kurmayı hedeflemiştir. İstanbul Halkevi spor komiteleri tarafından hazırlanan bu kapsamlı rapor, Halkevlerinin spor politikalarını yalnızca fiziksel gelişimle sınırlı olmayan, bireyin sağlığını, karakterini ve milli şuuru ön plana çıkaran çok yönlü bir eğitim anlayışıyla yapılandırdığını ortaya koymaktadır.

Spor faaliyetleri, Halkevlerinde sadece boş zamanları değerlendirme aracı değil; bireylerin beden ve ruh sağlığını geliştirme, toplumsal disiplin kazandırma ve Cumhuriyet ideolojisi doğrultusunda "ideal vatandaş" tipi oluşturma sürecinin bir parçası olarak görülmüştür. Bu doğrultuda hazırlanan spor programları, katı bir sağlık kontrol sistemine dayandırılmış; her bireyin fiziki özelliklerine uygun sporlarla ilgilenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sporun bireysel yarışmacılıktan ziyade dayanışma, kardeşlik ve ortak ideal etrafında birleşmeyi teşvik eden bir toplumsal faaliyet olarak ele alınması, dönemin ideolojik yönelimiyle doğrudan bağlantılıdır.

Halkevlerinin spor anlayışı, yerel olanaklara göre şekillenmiştir. Sahil kentlerinde deniz ve su sporları, dağlık bölgelerde kış sporları ön plana çıkarken; grup oyunları, geleneksel spor dalları ve modern bireysel sporlar da programa dahil edilmiştir. Böylece Halkevleri, sporu hem coğrafi hem de toplumsal gerçekliklerle uyumlu hale getirerek yaygınlaştırmıştır. Ayrıca raporda özellikle kız çocuklarının ve kadınların spora katılımının teşvik edilmesi, Cumhuriyet'in toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten yönünün spor alanına da taşındığını göstermektedir.

Kıyafet kuralları, formalar, saha düzenlemeleri ve doktor kontrolünde yürütülen sistemli sağlık izleme yöntemleri, Halkevlerinin sporu amatör bir uğraştan profesyonel bir toplum hizmetine dönüştürme çabasını yansıtmaktadır. Rapor, Halkevlerinin yalnızca sporcu yetiştirme hedefi taşımadığını; aynı zamanda halk sağlığını koruyan, fiziksel eğitim aracılığıyla ulusal kimliği pekiştiren ve toplumun her kesimine ulaşan bir spor politikası geliştirdiğini belgelemektedir.

Sonuç olarak İstanbul Halkevi spor komiteleri raporu, Halkevlerinin Cumhuriyet ideolojisiyle bütünleşmiş bir halk eğitimi projesi olduğunu bir kez daha göstermektedir. Spor, bu proje içerisinde yalnızca bir araç değil, aynı zamanda

bireyin bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişiminin anahtarı olarak görülmüş; Halkevleri bu anlayış doğrultusunda hem sağlık temelli hem de milli değer odaklı bir spor politikasıyla toplumu şekillendirmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Halkevleri, Türkiye'nin modernleşme sürecinde sporu halkla buluşturan ilk kurumsal yapılar arasında yer almakta ve Cumhuriyetin toplumu dönüştürme arzusunun en somut örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA / KAYNAKÇA

Akcan, E. (2015). *İttihat ve Terakki Fırkasının Paramiliter Gençlik Kuruluşları.* Türk Tarih Kurumu.

Aktaş, E. & Özdemir, Y. (2011). Bütünden parçaya halkevleri şubeleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *15*(2), 187-204.

Apak, R. (1938). Halkevlerinde basit spor tesisleri. *Ülkü*, 9(65), 459-482.

Arıkan, R. (1995). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma*. Tübitay Ltd. Şti.

Aydın, H. (2024). Türk kültür hayatında halkevleri kütüphaneleri ve basına yansıması (1932-1951). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,* 12(38), 451-472.

Aydın, H. (2025). Erken Cumhuriyet döneminde kumar ve toplum. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi,* 14(1), 579-602.

BCA, 1108.46.1, 490.1.0.0

CHF Halkevleri Talimatnamesi. (1932). Hâkimiyet-i Milliye Matbaası

CHP Halkevleri Halkodaları (1932-1942). TBMM Kütüphanesi

Cumhuriyet Gazetesi, "Halkevlerinin kuruluşu" 20.02.1932.

Çağlar, B. K. (1935). Halkevleri. Ulus Basımevi.

Doğaner, Y. (05.08.2025). Halkevleri. Atatürk Ansiklopedisi.

Geniş, K. C. (2022). İzmir merkez ve ilçe halkevlerinin spor şubelerine yapılan yardımlara dair kayıtlar (1940-1949). *Atatürk Dergisi,* 11(1), 24-33.

Gezer, K. & Sarıyar Sezan, C. (2024). Halkevlerinin eğitim faaliyetlerine bir örnek: Kayseri Halkevi. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4(2), 198-215.

Gülcü, N. (2016). Antalya Halkevi ve faaliyetleri (1932-1951) (Tez no. 440648) [Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve halkevleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 12(25), 141-155.

Hakimiyet-i Milliye, Atatürk, "Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir", 25 Mart 1931.

Hasar, V. (2022). Atatürk döneminde Ankara Halkevi ve faaliyetleri (1932-1938) (Tez no. 705532) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

https://ebs.duzce.edu.tr/Uploads/DersMateryal/Spor%20Habercili%C4%9Fi.pdf Erişim tarihi: 01.02.2025.

https://nisev.org/ord-prof-dr-nihad-sayar/, Erişim tarihi: 01.02.2025.

https://www.dirim.com/Dirim_Dr.F.Frik_files/Dr.%20Feridun%20Frik%27in%20Hayat%C4%B1%20ve%20Eserleri.pdf, Erişim tarihi: 01.02.2025

Kara, A. (2019). Harf İnkılâbı'nın yaygınlaştırılmasında halkodalarının rolü ve önemi (Tez no. 578044) [Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Malkoç, E. & Şahin, A. & Malhasyan S. & Solgun, S. (2012). Kadıköy Halkevi ve faaliyetleri 1935-1951, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 10, 105-165.

Nurullah, C. & Bağırgan, T. (2010). Türk Ocaklarından Halkevlerine: Türkiye'de sporun erken dönem öyküsü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 15(3), 17-32.

Özdemir, Y. & Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 45*, 235-262.

Sarınay, Y. (20.02.2025). Türk Ocakları. Atatürk Ansiklopedisi.

Şener, M. (2015). 1923-1945 Burjuva uygarlığının peşinde, G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde (s.195-143). Yordam Kip Yayınları.

Ünver, D. (2004). Atatürk ve spor. *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Türklük Bilgisi Dergisi, 1,* 167-172.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the role of the Community Centers, established under the roof of the Republican People's Party on February 19, 1932, in the process of reflecting the Republican ideology on society, especially through the sports branches. Since their establishment, Community Centers operated with the aim of ensuring that the Republic's revolutions were adopted by the public; and in this direction, they gave great importance to sports activities as well as areas such as language, literature, fine arts, drama, and social assistance. Sports branches carried out activities to help young people gain sports habits, improve their physical health, and strengthen the sense of national unity.

In this context, the sports policies of the Community Centers were evaluated in the study conducted based on the report prepared by the Eminönü, Kadıköy and Beyoğlu Community Centers Sports Committees in Istanbul and reflecting the understanding of sports of the period. In the study, the archive scanning method, which is one of the qualitative research methods, was used; and analysis was made in line with the primary sources obtained from the Presidency of State Archives, Republic Archive.

The sports programs implemented within the Community Centers covered a wide range from basic and artistic gymnastics to musical movements, from national and aesthetic dances to various sports games. In addition, activities were carried out in both traditional and modern sports such as wrestling, javelin throwing, boxing, fencing, water sports, mountaineering, skiing, and cycling in these centers. Branches such as athletics, volleyball, basketball, tennis and shot put also contributed to the sports diversity of the Community Centers. All these activities show that the Community Centers followed a sports policy that prioritized not only training athletes but also healthy individuals and social harmony.

Results. Sports activities were evaluated not only as a means of assessing free time, but also as a part of the process of improving the physical and mental health of individuals, providing social discipline and creating the ideal type of citizen. In this context, the sports programs implemented were supported by a systematic health check-up to ensure that individuals were directed to branches suitable for their physical characteristics. In addition, the presentation of sports as a social activity that encouraged solidarity and unity around common values rather than individual competition was directly related to the ideological orientation of the period.

The sports concept of the community centers was shaped according to local opportunities in a way that was compatible with geographical and social

conditions. In coastal areas, emphasis was placed on water sports, in mountainous areas on winter sports, and group games and individual sports were also included in these programs. Encouraging the participation of women and girls in sports was considered as an indicator of the reflection of the Republic's ideal of gender equality in the field of sports.

Practices such as dress codes, uniforms, field arrangements and health checks reveal the efforts of the Community Centers to systematically socialize sports. The Istanbul Community Center Sports Committee Report documents that Community Centers were not only institutions that organize sports events, but also multi-faceted public education centers that protected public health, reinforced national identity and served the ideology of the Republic. In this context, Community Centers are among the first institutional structures that brought sports together with the public in Türkiye's modernization process and stand out as one of the concrete examples of the Republic's mission to transform society.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.